cekade

djela drżic

Biblioteka Prolog

Velika edicija

Stjepan Miletić: Hrvatsko glumište
Edward Gordon Craig: O umjetnosti kazališta
Bertolt Brecht: Dramski tekstovi I
Bertolt Brecht: Dramski tekstovi II
Louis Jouvet: Rastjelovljeni glumac
Tvrtko Kulenović: Pozorište Azije
Erwin Piscator: Političko kazalište
Sovjetska kazališna avangarda/ pripremio Branimir Donat
Mario Apollonio: Povijest Komedije dell'Arte
Stanislav Ignacy Witkiewicz: Iz djela/ izbor Dalibor Blažina
Marin Držić: Djela
Komedije dell'Arte (antologija) Višnja Machiedo
Selma Cohen: Ples kao kazališna umjetnost

Mala edicija

Boris Senker: Redateljsko kazalište, ²1984.
Branimir Bošnjak: Demon žudnje
Darko Gašparović: Dramatica krležiana
Fabijan Šovagović: Glumčevi zapisi, ²1979.
Radovan Ivšić: Teatar
George Steiner: Smrt tragedije
Slobodan Šnajder: Kamov, ²1987.
Ivo Brešan: Groteskne tragedije
Mujičić/Senker/Škrabe: Porod od tmine
Ivan Bakmaz: Vjerodostojni prizori
Slobodan Šnajder: Hrvatski Faust, ²1982.
Anatolij Kudrjavcev: Gledalac sa zadatkom
Slobodan P. Novak: Planeta Držić
Vlatko Perković: Dramaturgija i kazališni znak
Mani Gotovac: Tako prolazi glorija
Čedo Prica: Zemlja
Zvonimir Mrkonjić: Ogledalo mahnitosti
Slobodan Šnajder: Glasi iz dubrave
László Végel: Abrahamov nož
Radoslav Lazić: Traktat o režiji
Dubravko Jelačić Bužimski: Sjene
Tomislav Bakarić: Hrvatski triptih

412378 1000

Prolog

velika edicija

Uređuje

Slobodan Šnajder

Izdanja
Centra za kulturnu djelatnost
Zagreb

Zagreb, 1987.

DJELA

Marin Držić

Priredio, uvod i komentare napisao
Frano Čale

cekade

19.060
886-8

RANS „MOŠA PIJADE“
BIBLIOTEKA

886-1/2-8
886.1/2.09 Držić

Kazalo

I
O ŽIVOTU I DJELU MARINA DRŽIĆA

Životopis 11
Humanistički izvori poetike 43
U znaku antiteza 49
Opaske uz pjesme 60
Na marginama Prologa i Tirene 69
Tirena 77
Novela od Stanca 80
Venere u komediju stavljena 84
Dundo Maroje 94
Džuho Kerpeta 105
Skup 106
Grižula 117
Tripče de Utolče 122
Arkulin 125
Pjerin 127
Hekuba 128
U europskom kontekstu 147

II
DJELA

PJESNI

Marin Držić svojim prijateljem 172
1. 173
2. 174
3. 174
4. 175
5. 175
6. 176
7. 177
8. 177
9. 177
10. 177
11. 178
12. 179
13. 179
14. 180
15. 180
16. 180

17. 181
18. 182
19. 182
20. 182
21. U smrt od Fjore Martinove Šumičić 183
22. Epitaphio 184
23. 184
24. 184
25. Svitlomu i vridnomu vlastelinu Sabu Nikulinovu Marin Držić 185
26. Tužba Ljubmira od komedije *Tirene* 187
27. Prolog drugi komedije prikazane u Držić na piru 188
28. 193

TIRENA 203
Svitlomu i uzvišenomu vlastelinu Maru Mikulji Puciću 204
Prolog prvi 205
Prvi at 210
Drugi at 218
Tretji at 230
At četvrti 237
At peti 247

NOVELA OD STANCA 265

PRIPOVIJES KAKO SE VENERE BOŽICA UŽEŽE U LJUBAV LIJEPOGA ADONA U KOMEDIJU STAVLJENA 285

DUNDO MAROJE 303
Dugi nos, negromant, govori 304
Prolog 307
Prvi čin 308
Drugi čin 323
Treći čin 339
Četvrti čin 359
Peti čin 375

DŽUHO KERPETA 419

SKUP 429
Prolog 430
Prvi čin 431
Drugi čin 438
Treći čin 444
Četvrti čin 451
Peti čin 457

GRIŽULA 473
Prvi prolog 474
Drugi prolog 474
Prvi čin 475

Drugi čin 479
Treći čin 484
Četvrti čin 489
Peti čin 494

TRIPČE DE UTOLČE 507
Drugi čin 508
Treći čin 511
Četvrti čin 517
Peti čin 522

ARKULIN 535
Prvi čin 536
Drugi čin 537
Treći čin 541
Četvrti čin 546
Peti čin 551

PJERIN 565
Prvi čin 566
Drugi čin 568
Treći čin 570
Četvrti čin 572
Peti čin 573

HEKUBA 579
Prvi čin 580
Drugi čin 598
Treći čin 613
Četvrti čin 622
Peti čin 637

NEKNJIŽEVNI SPISI 657
Predstavka senatu Sijenske Republike 658
Jedan rektorski dopis iz Siene 659
Izjava u parnici braće Primovića 660
Politička pisma 665
I 665
II 674
III 676
IV

III
DODACI

Bibliografija 681
Rječnik 689
Registar imena 727
Napomena 733
Opaska Izdavača 735

O životu i djelu Marina Držića

1.

Do urote

Marin Držić rodio se vjerojatno godine 1508, u Dubrovniku, u obitelji trgovaca pučana.[1] Njihovi preci, inače od davnine plemići, prešli su, čini se, u taj grad iz Kotora sredinom 12. stoljeća i u dubrovačkoj državi dugo zauzimali važne položaje, ali su od konca 14. stoljeća bili obični građani, koji su znatan ugled stjecali baveći se trgovinom i pomorstvom, bogateći se, a i kao svećenici i pjesnici. Piščev otac Marin, rođen 1463, i mati Anukla, kći Marina Kotruljevića iz bogatijega građanskog roda, imali su još pet sinova i šest kćeri a među braćom najpoznatiji je ostao slikar Vlaho.

Budući da su u Dubrovniku određene obitelji imale pravo patronata i predlaganja rektora crkava te korištenja uz crkve vezanih imanja, i Držići su u obitelji imali onih koji su odlazili u klerike i koristili se beneficijama crkve Svih svetih (Domino). Takav je bio i lirski pjesnik i Marinov stric Džore i, u starijim godinama također klerik, Džorin polubrat, Andrija, koji je upravljao spomenutim imanjem i dobrima opatije sv. Petra na otoku Koločepu, odrekavši se tih funkcija godine 1562. u korist sinovca, to jest našeg Marina.

U djetinjstvu je Marin zacijelo pohađao istu dubrovačku školu kao i ostala djeca iz građanskih krugova, ali o njemu nema podataka iz tog doba pa sve do preuzimanja uprave nad crkvom Domino, a zatim opet do godina 1535. i 1536, u kojima je, prema novijim podacima, stanovao negdje iznad današnje Muzičke škole i već imao neprilika s dugom za stan opaticama samostana sv. Andrije, i godine 1537, kad je izbio spor u vezi s imanjem crkve Svih svetih u Rijeci dubrovačkoj, s čime se dovode u vezu česti Držićevi boravci u ljepoti tamošnjeg krajolika i pjesnikov doživljaj dubrovačkog Helikona opjevanog u mnogim njegovim stihovima. Vjerojatno su ga zbog čestog boravka u tom idiličnu predjelu, gdje nimfe darivaju pjesničko nadahnuće, i zvali Vidra, kao što se čita u stihovima pjesnika Antuna Sasina, u pjesmama koje mu je nakon smrti posvetio Mavro Vetranović i u genealogiji Jere Držića: nadimak se očito odnosi na zvijer, neku vrstu kune, koja se mogla naći u Rijeci dubrovačkoj. Prema jednom mišljenju, međutim, »Vidra« bi označavala lukavu zvijer što priprema urotu dubrovačkim gospodarima, pa to ne bio nadimak nego pseudonim koji je navodno Držić mogao uzeti kao član neke kazališne družine s inicijatskim karakterom omladinskih udruženja.[2]

Spomenuti dio prihoda od crkvenih imanja nije bio osobito velik, ali Držić je po svoj prilici sudjelovao u poslovima oca i braće, samo što su oni već godine 1538. kao trgovci i zemljoposjednici zapali u novčane teškoće. Godine 1544. i ta je obitelj bila jedna od onih koje su gospodarski propale u živoj

[1] Podatke temeljim na »Uvodu« M. Rešetara, u *Djelima Marina Držića*, SPH, knj. VII, drugo izdanje, Zagreb, 1930, koje je otvorilo mogućnost modernog pristupa Držiću, pogotovo vrsnom kritičkom redakcijom piščevih tekstova. Ostali izvori spominju se ili u drugim bilješkama ili u Bibliografiji upotrijebljenih radova. Na njih se uvijek izravno i ne pozivam kad navodim mnoge činjenice o Držićevu životu i djelu.

[2] L. Košuta, »Il mondo vero e il mondo a rovescio in 'Dundo Maroje' di Marino Darsa (Marin Držić«, *Ricerche slavistiche*, sv. XII, Roma 1964, 65—122 (podatak je na str. 73). Hrvatski prijevod te značajne studije, »Pravi i obrnuti svijet u Držićevu 'Dundu Maroju'«, objavile su *Mogućnosti*; Split, 1968, 11. str. 1356—1376; 12, str. 1479—1502.

ali nesmiljenoj dinamici kapitalističkog poslovanja. Unatoč crkvenim dohocima i majčinu mirazu Marin, dakle, nije dobro prolazio u tim nevoljama. Preuzevši i obveze Vlaha koji je kao trgovac i likovni umjetnik živio u Mlecima, Držići, otac i sinovi Vice, Dživo i Nikola, upadoše u dug od oko 5.000 dukata (velik iznos, koliko je i Maro u *Dundu Maroju* ocu »spendžao«) i s mukom ga moradoše vraćati, prodavši na javnoj dražbi i kuću u blizini Dvora. Marina je u međuvremenu, koncem veljače 1538, Vijeće umoljenih jednoglasno izabralo u zvanje orguljaša stolne crkve sv. Marije, pa je izvrsnom glazbeniku, koji je poznavao i druga glazbala, svirka donosila godišnju plaću od stotinu perpera.

Nema sumnje da je u financijskim teškoćama, transakcijama, krizama, koje će se i tehnički neposredno i u svojim raznovrsnim posljedicama na bezbroj načina odraziti u njegovim komedijama, Marin bio posebno hendikepiran činjenicom što se s njima sudarala narav pjesnika koji je više nego ičemu težio meditacijama, ljepoti, kulturi, u doba kad su se darovitu pojedincu otvarali putovi stvaralaštva, koji su ga mogli voditi do vrhunskih, »božanskih« sfera ljudskog dostojanstva, o čemu su i teorijski razglabali suvremeni mislioci s one strane Jadrana, u klasičnoj zemlji neograničenih mogućnosti oslobođenog duha. Jasno je, dakle, kamo su Držiću lutale misli u to doba, kad znamo da se baš tada, kao već tridesetgodišnjak, spremao za odlazak na studije u Italiju. Iste godine 1538. vlada mu je, 24. kolovoza, odobrila pomoć u iznosu od 30 dukata uz jamstvo uglednih i bogatih građana Bartula Zuzorića i Nika Mažibradića, kako bi otišao na nauke u toskanski grad Sienu, a ta mu potpora nije mogla biti dovoljna pa je nekom plemiću odstupio četvrtinu majčina miraza da bi se domogao novca, i tako je u mjesecu listopadu otputovao.

Boravak u Sieni, a i susreti s drugim gradovima Italije, nisu mu samo produbili znanja i proširili iskustva uopće, nego su presudno djelovali na oblikovanje njegova kazališnog i književnog profila i njegovih političkih pogleda, pa su dragocjena istraživanja koja su o tom razdoblju dosad obavili Petar Skok i Milan Rešetar, a zatim, s osobito važnim rezultatima, Leo Košuta, koji je između ostaloga pridonio razbijanju nekih predrasuda i zabluda Rešetara, Tadića i drugih.[3] Prva vijest o Držiću u Sieni odnosi se na 12. lipnja 1541, dan kad je Senat glasovanjem odlučio a iza njega Opće vijeće potvrdilo da se Dominus Marinus Raugeus izabere za rektora sienskog studentskog Doma i za studentskog prorektora Sveučilišta (»rector domus Sapientiae et vicerector Universitatis studii senensis«), pošto je dobio više glasova od dotadašnjeg rektora, Portugalca, i još jednog kandidata, njemačkog studenta. U svakom slučaju bijaše to očit znak ugleda koji je među studentskim biračima stekao u par godina boravka među njima, premda se neposredan razlog njegova izbora objašnjava time što su se za starog rektora opredijelili svi njegovi iberski zemljaci, a talijanski su se studenti zbog političkih razloga, reagirajući na španjolsku okupaciju Siene, tome oduprli podržavajući Držićevu kandidaturu. Tako je 14. lipnja bio primljen u konvikt; 23. lipnja uveden je u dužnost, pošto mu je bio predan statut prema kojemu se morao ravnati, a 30. srpnja dodijeljena mu je rektorska soba i podvostručen mu je obrok, dok su manje porcije dobijala dvojica njegovih slugu, što je bilo u skladu s tradicijom i propisima, a ne na štetu dvojice slugu, kako je tendenciozno smatrao pristrani Rešetar, koji je prvi počeo konstruirati sliku o Marinu kao čovjeku bez novca i skrupula, izješi, svađalici, zabavljaču, šaljivcu i neradniku, a u skladu s tim i sliku o njegovoj komediografiji.

[3] L. Košuta, »Siena nella vita e nell'opera di Marino Darsa (Marin Držić)«, *Ricerche slavistiche*, sv. IX, Rim, 1961, str. 67—121; hrvatski prijevod izašao je u *Prologu*, 1982, Zagreb, 51—52, str. 24—56; usp. P. Skok, »Držićev 'Plakir'«, *Razprave*, V—VI, Ljubljana, 1930, str. 1—42; J. Tadić »Marin Držić«, u knjizi *Dubrovački portreti*, Beograd, 1948, str. 91—125.

Što se tiče složenih i napetih političkih prilika u Sieni, i njezine stroge vlade kakvu su uspostavili stranci kao odgovor prijetnjama pučke revolucije, i odraza te situacije na život sveučilišta i na studentske nemire uvišestručene za Držićeva rektorovanja, i doprinosa koji je tome dala žestoka narav našeg pisca, i njegovih novčanih problema u vezi s plaćanjem svog izdržavanja, pa njegovih sukoba s »upraviteljima« (»il Collegio dei savi dello Studio«), s jednim administratorom (»camerlengo«) i napokon sa samim Senatom, pred kojim je zaprijetio i ostavkom bacivši rektorsko ruho i pas, i koji je Senat u teškom sporu između Držića i četvorice studenata što ih je kao rektor zbog nečega isključio iz studentskog doma, objema strankama čak zaprijetio smrtnom kaznom — o svemu tome neću iznositi pojedinosti, jer nam one bitno i ne bi mogle pomoći da se preciznije približimo privatnoj ličnosti Držića, jamačno mnogo složenijoj nego što bi to otkrili zaključci izvedeni iz fragmentarnih, sporadičnih dokumenata, pa ću se uvijek okretati u prvom redu njegovim djelima. Zaključit ćemo tek da se na temelju nedovoljnih dokumenata i pogrešaka oslonjene Rešetarove tvrdnje o Držićevu navodno lošem karakteru ne mogu prihvatiti, što je Košuta ispravio utvrdivši da je Držić u jednoj godini rektorskog mandata zapravo na određene pojave opravdano reagirao, pridonio stabilizaciji Sveučilišta i posebno Studentskog doma i njegova novog statuta iz godine 1542, uza sav svoj buntovni temperament, ukratko, odigrao pozitivnu ulogu.

Neke otkrivene i mnoge druge nepoznate događaje valjalo bi shvatiti kao činjenice koje su neizbježno povezane s funkcijom rektora. Ona je obuhvaćala i druge dužnosti: u svečanim prigodama on je zastupao Sveučilište, pa je primjerice jednom dočekao i u ime grada s ostalim dostojanstvenicima pozdravio papu Pavla III, a drugi put Granvellea, opunomoćenika Carstva u Italiji.

Najzanimljivija vijest u vezi s Držićevim boravkom u Sieni odnosi se na aktivno bavljenje dubrovačkog sveučilištarca teatrom, jer ona u pomanjkanju drugih podataka rječito ukazuje na to da je u toj sredini, u dodiru s piscima i knjigama, na izvorima velike tradicije, pohađao onu školu i stekao ona znanja koja i jesu ovjekovječila njegovo ime. Riječ je o njegovu sudjelovanju u prikazbi neke tipične renesansne eruditne komedije, koja je bila zabranjena, pa su posljedice snosili sudionici u izvedbi i među njima naš Marin. Košuta je objavio zapisnik istrage koju je 10. veljače 1542. vodila sienska policija, pa je prethodnim podacima što ih je o tom događaju dao Petar Skok objelodanivši tekst osude, između ostalih dodao i jedan osobito značajan: u društvu intelektualne i aristokratske elite grada Držić je u toj komediji nastupao kao glumac tumačeći ulogu ljubavnika (»Il Magnifico Rettore fece l'amante«), koja je vjerojatno bila glavna. Košutino traganje za mogućim autorom te nepoznate ali za ono doba karakteristične komedije, koja se predstavljala u kući sienskog plemića Buoncompagna della Gazzaije 8. veljače navečer okupivši četrdeset osoba, svojtu, prijatelje i sluge, ostalo je bez rezultata. Nije neuvjerljiva pretpostavka da je taj tekst, kojemu se ne zna ni naslova a u kojemu su još likovi pedanta, parazita, dviju udanih žena, služavke, starca, dvojice nepreciziranih osoba i Prologa, napisao sam Držić, i da ga je možda sam organizirao i režirao i glazbu mu složio, budući da je za sve to bio i te kako sposoban.

Držićev mandat rektora istekao je prije 26. lipnja 1542, a nije poznato koliko je ostao u Studentskom domu i na Sveučilištu. Nije diplomirao, ali je dopunio ili stekao mnoga znanja: može se pretpostavljati da je uz kanonsko i građansko pravo, književnost, filozofiju i glazbu njegova kultura posebno obuhvaćala neka područja, djela, ideje, pisce, vidljive iz produbljenije analize njegovih radova, pa je korisno uputiti na pojmove i imena što ih u ovoj studiji i u bilješkama uz djela navodim, te na kazališni život tog doba i na moguće

dodire s piscima sienskog kruga koje spominje Košuta, kao što su Alessandro Piccolomini, Luca Contile i drugi. Može se ipak slobodno reći da je karakteristična univerzalnost darovita renesansnog intelektualca i umjetnika, dijelom stečena i prije odlaska u Italiju a produbljena za boravka u toskanskom gradu, bila značajkom i Držićeve svestrane obrazovanosti, koja se izrazila na višestrukom polju. Ako se pođe od poznavanja jezika valja spomenuti latinski, vjerojatno (sudeći po nekim analizama *Hekube*) u stanovitoj mjeri grčki, zatim talijanski, uključujući mletački dijalekat, možda ponešto i druge koje je mogao upoznati u dodiru sa sveučilišnim kolegama iz raznih zemalja, valjda donekle njemački i turski, jer je na ta jezična područja putovao i o tome ostavio tragova u komedijama. Nadalje, uz prethodno poznavanje nacionalne književnosti, jamačno je uvijek proširivao obzorje znanja čitanjem antičkih i talijanskih djela i filozofskih, teoloških, estetičkih, povijesnih i drugih rasprava kao temelja humanističke kulture. Posebno mjesto u sienskoj epizodi sigurno je zauzimala glazba, kojom se zacijelo bavio u prvom redu kao reproduktivni umjetnik velike sposobnosti, što se može tvrditi na temelju činjenice da se već kao tridesetgodišnjak bio potvrdio postavši profesionalnim orguljašem u dubrovačkoj katedrali, a da se u Sieni i dalje usavršavao, podsjeća Lovro Županović, dokazuje tužba *Na priminutje Marina Držića* u kojoj Mavro Vetranović nabraja još šest instrumenata koje je Marin svirao, i to leut (lutnju), violune (violone, danas kontrabas), kordinu, flautu, kornet i klavičembalo. Recimo da je po svoj prilici sam i skladao, što će se poslije odnositi na glazbene umetke u djelima *(Tripče de Utolče, Venere, Novela od Stanca, Tirena, Grižula, Hekuba)*.[4] Treba napokon istaknuti da je najvažnija iskustva stekao na teatarskom području, da je bio glumac koji se prvi put predstavio sienskoj javnosti u zabranjenoj komediji, da je poslije po svemu sudeći bio i redateljem i da je, kako odaju sami njegovi tekstovi koji uključuju neke inscenacijske inovacije, bio dobro upoznat s organizacijskim a nadasve scenografskim problemima kazališta u čemu je kadšto, vidjet ćemo, išao ispred svojega vremena, možda baš zahvaljujući — paradoksalno — neadekvatnim uvjetima dubrovačke sredine u usporedbi s kudikamo većim mogućnostima na raskošnim dvorovima Italije.

Najveći dio novih spoznaja i bogatih iskustava Držić je, dakle, odnosio sobom iz Siene kad se nakon relativno kratka razdoblja od nekoliko godina, bez novca koji bi mu bio omogućio da nastavi i završi studije filozofije, književnosti i kanonskog prava, iz toga grada uputio prema domovini, pun nade, pretpostavljamo, da će, kao umjetnik bez premca u Dubrovniku, ne samo pokazati koliko vrijedi nego možda i naići na opće, dakle i službeno priznanje, a ne, i to već na prvom koraku, na protivnike i na društvenu atmosferu koja će ga na koncu nagnati da odabere svojevrsno progonstvo, opet preko Jadrana, i da čak ogorčeno zamisli urotu protiv vlasti. U međuvremenu se 4. siječnja 1543. zatječe u Anconi, i to još jednom, tko zna koji put, u novčanim teškoćama, a sigurno je da se od siječnja 1545. već nalazio u Dubrovniku. Zamjenjujući povratnika iz Mletaka brata Vlaha dok je ovaj u Veneciji sređivao poslove i preuzimao obitelj, Marin je iste godine po odluci Vijeća umoljenih četiri mjeseca obavljao službu pisara u uredu vunarskog obrta, imajući nad sobom, kao što je bila praksa i u ostalim uredima, tri plemića, a to će reći člana spomenutog Vijeća.

Novo značajno iskustvo i za životopis Držića osobito važan podatak bilo je njegovo putovanje u Beč i u Carigrad u godinama 1545. i 1546. zahvaljujući jednome strancu. Kad je zbog neslaganja s dvorom nemirni i pustolovni ali

[4] L. Županović, »Marin Držić i glazba«, u zborniku *Marin Držić*, prir. J. Ravlić, Zagreb, 1969, str. 207—217.

vrlo ugledni grof Christoph Rogendorf iz moćne austrijske obitelji odlučio napustiti Beč i tobože se uputiti na hodočašće u Svetu Zemlju a zapravo prijeći k Turcima, stignuo je u prosincu 1545. u Dubrovnik, gdje mu je dubrovačka vlada, koja je iz obzira prema Turcima već bila prekinula vezu s ugarsko-hrvatskim kraljevima i prestala im plaćati danak, u skladu sa svojim interesima odala počast i odredila dva plemića da uz njega budu kao društvo, a zacijelo da je o njemu izvještavaju. Izaslanici dadoše pozvati i Držića da bude s njima i da grofa zabavi, što treba smatrati priznanjem sjajnom duhu i kulturi književnika, donedavnoga sienskog sveučilištarca, vična strancima, Da bi vidio svijeta, kako je poslije sam izjavio, on je, dapače, nakon toga stupio u grofovu službu kao njegov komornik, u neku ruku tipičan pisac-dvoranin onog doba, ili bar našijenska, privremena varijanta suvremenoga literata na stranim dvorovima, za plaću od dva dukata mjesečno, dva odijela godišnje, uobičajene godišnje darove i druge nagrade koje dokumenti ne preciziraju. I o toj se njegovoj službi kadšto pisalo pristrano, kako bi odgovaralo slici koja se o piscu htjela stvoriti, pa su ga s apriorno negativnim prizvukom svodili na sobara i zabavljača, ne vodeći računa o sličnim pojavama u životu stranih literata šesnaestog stoljeća, pri čemu je dosta podsjetiti na jednog od njega starijeg velikana, najvećeg renesansnog pjesnika Lodovica Ariosta: dok je Držić po svojoj volji i privremeno slijedio grofa zbog želje za putovanjima, tvorac *Mahnitog Orlanda* prehranjivao je obitelj služeći u Ferrari kardinala Ippolita Estenskog, pa je gospodaru morao pomagati pri svlačenju, i posluživao ga je za ručkom, i pratio u opasnim misijama, i odlazio na putovanja i u poslanstva radi diplomatskog obavještavanja, što nije bilo u skladu s pjesničkim težnjama i snovima o idiličnu životu. Međutim, između mecenatstva i poniženja, bio je to jedan od ondašnjih uobičajenih oblika književničke i umjetničke egzistencije.

Baš u to doba prestao je grofov spor s habsburškim dvorom, pa je na Božić 1545. Rogendorf iz Dubrovnika otputovao u Austriju s pratnjom i s Držićem, koji je u Beču ostao tri mjeseca, a zatim je, uvjeren »da nije sposoban za tu službu«, Rogendorfa napustio i u svibnju se 1546. preko Celovca i Venecije vratio u Dubrovnik. Nakon nove svađe s dvorom, Rogendorf u kolovozu odluči prijeći k Turcima pa se na putu zaustavi u Gružu, a Držić ponovno, ovaj put u svojstvu tumača, stupi u njegovu službu i s njim ode u Carigrad, gdje su stigli koncem rujna, ali već se početkom siječnja 1547. vrati u Dubrovnik, s obrazloženjem da se posvađao s mladim Bučinčićem iz grofove pratnje, sinom dubrovačkog vlastelina, izdajice i prognanika Miha Bučinčića. Tako je izjavio na tajnom saslušanju pred vladom, koja ga je ispitivala o braći Bučinčićima, o Rogendorfu i o radu uglednog vlastelina Marina Zamanje. Ovaj je, naime, bio glavni predstavnik prošpanjolske struje u dubrovačkoj politici i izvjestitelj Španjolaca o turskim pitanjima, ali je bio u vezi s Bučinčićima koji su kao emigranti boravili u Austriji, i s kraljem Ferdinandom I. (bratom španjolskog cara Karla V) na čiju su se pomoć Bučinčići oslanjali radeći protiv domovine. Razmišljajući o tom geografsko-političkom trokutu oko Dubrovnika između Španjolske, Turske i Austrije, o budućem Držićevu pokušaju urote također u znaku prozapadne orijentacije s odlučnijim držanjem prema Turcima, o spomenutim nezadovoljnicima i neprijateljima dubrovačke vlade, o činjenici da je Marin Zamanja bio Držićev prijatelj koji dum Marina i bijaše preporučio Rogendorfu da ga primi u službu, o nedovoljnoj uvjerljivosti Držićevih obrazloženja zašto je prvi put napustio Rogendorfa i s njim ponovno otišao pa ga opet ostavio — neki su autori iznijeli pretpostavke o političkoj naravi Držićevih putovanja, o tome da je možda bio tajnim emisarom Zamanjinim, o prvim zamecima prevratničke ideje.[5]

Nakon povratka u Dubrovnik, ne računa li se umjetnička djelatnost, Držić je današnjim biografima, zaslužnim tragačima koji će i dalje istraživati podatke o njegovu životu, ostavio najviše vijesti koje se odnose na dugove i trajne financijske nevolje, na čemu se neću potanko zaustavljati. Nikad se i nije tih problema uspio osloboditi, pa ni u godinama najintenzivnijeg književnog i kazališnog stvaralaštva, dakle općeg javnog rada, što će reći da mu nije pošlo za rukom pronaći mecenu ni razumijevanje moćnika koji bi ga definitivno lišili briga omogućujući mu sustavniji i plodniji rad, kao što su ponekad postizali drugi umjetnici u stranim sredinama. Kako bi se Marin ponašao u drugačijim prilikama i kakva bi bila njegova djela, koja bitne značajke i jesu dobila izražavajući baš takav život determiniran novcem u svim njegovim aspektima, izlišno je nagađati, kao što je iz Držićevih dugova i trošenja pogrešno izvoditi zaključke o njegovu karakteru i o tobožnjim neozbiljnim postupcima, prije svega o namjeri da sruši omraženi režim.

U to je doba ipak razvio intenzivnu književnu i kazališnu djelatnost, pa se godine 1548. prvi put prikazivala danas izgubljena komedija *Pomet* u izvedbi Pomet-družine, a to je vjerojatno bio i prvi povod sukobu s književnim protivnicima. Tada je napisao i *Tirenu*, koja će se prikazati godine 1549. pred Kneževim dvorom i kao dotad neviđeno djelo priskrbiti mu i slavu i nove zavidne neprijatelje, njihove optužbe da je plagirao pjesnika Mavra Vetranovića. Držićevim obranama od objeda odlučno se pridružio sam stari pjesnik dragocjenim dokumentom, *Pjesancom Marinu Držiću u pomoć*. Godine 1551. objavljena je u Mlecima i jedina za pjesnikova života tiskana knjiga, *Pjesni Marina Držića ujedno stavljene s mnozim druzim lijepim stvarmi* (nije se očuvao nijedan primjerak, a malo ima primjeraka ponovljenih izdanja iz godine 1607. i 1630), gdje je uz lirske pretežito ljubavne sastavke uvrštena *Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena*, iste godine izvedena na piru Marinova bogatog rođaka Vlaha Držića, zatim *Tirena*, ponovno prikazana te iste plodne godine (što pokazuje koliko su Dubrovčani, a osobito Dubrovkinje, voljeli pastirske drame) i *Novela od Stanca*, koja je također 1551. učinila ljepšim pir Martolice Hajdinova. O istim pokladama bila je i premijera *Dunda Maroja*, koju su izveli dum Marinovi pometnici, kako je nazivao članove Pomet-družine. U razdoblju 1553—1556. davale su se i druge komedije u izvedbi komediografovih družina. Godine 1556. na piru vlastelina Vlaha Sorkočevića prikazivala se pastirska komedija *Grižula* (ili *Plakir*). Družina koja je imala naziv Njarnjasi, predstavljala je *Skupa* prigodom svadbe Saba Gajčina, a družina Gardzarija, koja je nastupala i u komediji *Tripče de Utolče* (poznatoj i s naslovom *Mande*) predstavila se na piru Rafa Gučetića s danas slabo očuvanom komedijom *Džuho Kerpeta*. Još su se, ne zna se kada, davali *Arkulin* i, također samo u odlomcima očuvani, *Pjerin*. Zadnji precizno utvrđeni podatak o predstavama Držićevih djela odnosi se na družinu od Bidzara i na njezinu izvedbu, održanu 29. siječnja 1559, tragedije *Hekube*, koju je pjesnik sastavio prethodnih godina, a možda je na njoj i dulje vrijeme radio. Ta je tragedija cijelim svojim smislom bila svojevrsna reakcija na režim »nakaza«, kako će ubrzo zatim pisac nazvati senatore Dubrovačke republike, i pjesnikova zadnja teatarska gesta koja je prethodila »progonstvu« i urotničkom pokušaju. Adaptacija Dolceove preradbe Euripidove tragedije već je u prethodnoj godini izazvala takav događaj — vezan za dubrovačke prilike, za kazališni život, politiku vlade i Držićev odnos prema vlasti — kakav nije uzrokovalo, koliko nam je poznato, nijedno drugo njegovo djelo. O tome je Miroslav Pantić objavio arhivske podatke kojima se pridavalo premalo važnosti, a koji

[5] Usp. J. Pupačić, »Pjesnik urotnik (O političkim planovima Marina Držića)«, zbornik cit. u bilj. 4, str. 166—206.

bitno potkrepljuju moju interpretaciju *Hekube* i njezina udjela u osvjetljenju Držićeve umjetnosti i politike.[6] Prikazba tragedije bila je, naime, dva puta zabranjivana, prvi put 9. ožujka 1558, kad je većinom glasova Malo vijeće izglasalo da se družini plemića naredi neka pod prijetnjom kazne od pedeset perpera po svakome tragediju ne prikazuje i, pod istom kaznom, ne nastoji da je drugi prikažu. Čega su se vlasti bojale pokazuje druga zabrana od 21. svibnja iste godine, prema kojoj se ne dopušta da se tragedija prikaže u Gradu zato što je takvo vrijeme da ne podnosi uznemiravanje (»Captum fuit de non permittendo quod tragedia recitetur in civitate propterea quod qualitas temporis hoc non requirit quae turbulenta est«). Nije tome uzrok bio neki neodređeni strah da pojačana tragičnost, kako tumači Pantić, »odviše ne uzburka i onako u mnogome nestabilne duhove renesansnih Dubrovčana XVI veka« niti prisjećanje Platonovih napadaja na pjesnike tragedije, nego odvajkada poznata policijska formula o uznemiravanju javnosti, a zašto je do toga moglo doći postat će jasnije poslije, kad iscrpnije objasnim *Hekubu*.

Nabrajajući djela i predstave u Držićevu stvaralačkom razdoblju 1548—1559. dužnost mi je napomenuti da ne smatram Držićevim dijalog *Džívko Oblizalo i Sava Vragolov* koji mu se dosad pripisivao. Tko god je proučavajući ili čitajući njegova djela spoznao koje mjesto veliki komediograf zauzimlje u povijesti hrvatske književnosti i kakav je njegov doprinos našem jezičnom bogatstvu, morao je diveći mu se zažaliti za onim njegovim tekstovima koji su do nas dospjeli krnji ili samo u oskudnim ispisima odlomaka, a još više za komedijama ili drugim ostvarenjima koja su nam ostala ili posve nepoznata ili, što se odnosi na komediju *Pomet*, poznata samo po naslovu. Stoga je od prvorazredne važnosti svako pa i najmanje otkriće koje po broju nevelikom ali izvanredno značajnom opusu Držićevu pridoda koje novo prije nepoznato ili drugom autoru pripisivano djelo. Od tri takva priloga dva su se odnosila na tekstove koji prije nisu bili nepoznati, nego je, dapače, jedan od njih već bio tiskan u Rešetarovu Akademijinu izdanju Držićevih djela ali integriran u pjesmu pod brojem 10 kao jedan sastavak, u kojem je Svetozar Petrović utvrdio da se zapravo nalaze dvije pjesme, pa ih kao takve u ovom izdanju prvi put i donosim. Drugo, starije i mnogo krupnije otkriće duguje se Petru Kolendiću, koji je dokazao da *Hekuba* nije Vetranovićeva nego Držićeva. Treći, također Kolendićev, odnosi se na spomenuti dijalog iliti »kontrast« u izvorniku »karanje«, što će reći »prenje« ili »prigovaranje« dvojice seljaka koje završi tučom. Nakon analize obavljene na drugom mjestu[7] uspio sam, mislim, pokazati da se Kolendićeva atribucija ne može priznati. Taj dijalog u svojoj strukturi nema smislenosti u kojoj bi se prepoznali tragovi Držićeve poetike, niti su likovi te pastirske prepirke umjetnički relevantni i dostojni velikog pjesnika, a Držićevo autorstvo najizričitije demantira leksička analiza teksta, u kojemu se javlja suviše mnogo riječi koje Držić nije nikad rabio.

Vratimo se, međutim, ostalim podacima iz Držićeve biografije. Premda, na sreću, o piscu dovoljno govori djelo, bar onome tko misli da ga umije ispravno protumačiti, dobro bi bilo kad bismo imali više dokumenata o njegovu životu, ili pak kad bismo mogli bolje osvijetliti okolnosti, uzroke i posljedice pojedinih poznatih činjenica, primjerice iz godine 1548, kad ga je, u travnju, motkom po glavi napao neki Vlaho Kanjica i zato bio osuđen na tri mjeseca zatvora i globu od 25 perpera, iz 1550, kad se, prvi put u svibnju, spominje kao svećenik prezbiter, to jest pop višeg stupnja od dota-

[6] M. Pantić, »Prilozi za istoriju renesansnog pozorišta u Dubrovniku«, *Zbornik istorije književnosti SAN*, knj. 3, Beograd, 1962, str. 203—210.
[7] F. Čale, »Je li 'Džívko Oblizalo i Sava Vragolov' Držićevo djelo«, *Forum*, 4—5, Zagreb. 1978, str. 587—596.

dašnjeg; ili 1553, kad je, 23. ožujka, bio izabran u službu pisara ureda soli, u koju su se obično birali svećenici (ne zna se koliko je tu ostao ali se zna da je 1556. odbio isto ponovno mu ponuđeno mjesto); iz 1554, kad je, 5. lipnja, tužio Ivana Dračevicu zbog uvrede; iz siječnja 1557, kad dubrovački pjesnik Sabo Mišetić Bobaljević, uzvraćajući poslanicom odgovor na pjesničku poslanicu hrvatskog vlastelina Mikše Pelegrinovića, sudskog kancelara u Zadru u godinama 1549—1563, šalje pozdrav proslavljenom ljuvenom pjesniku Držiću i tako nam pruža vijest ne samo o tome da je dum Marin bio štovan i omiljen pisac i prijatelj u širem krugu književne republike, nego i o jednome od njegovih možda i brojnijih a nama nepoznatih odlazaka iz Dubrovnika u to doba. Držić je u Dubrovniku boravio još nekoliko godina, što se vidi iz dokumenata koji se opet odnose na novčana pitanja, kao što je spis s nadnevkom 29. listopada 1561, iz kojega se doznaje da se izdvaja iz svih poslovnih veza s bratom Vlahom, ili tužba nadbiskupiji u kojoj Vlaho 28. veljače 1562. zahtijeva da mu Marin vrati dug od 250 dukata prema priznanici iz godine 1552, što je, smatra se, kao i ono izdvajanje, možda sporazumno dogovoreno kako bi prije drugih vjerovnika Vlaho mogao sekvestrirati Marinov dio ostavštine njihove majke Anukle.

U prosincu godine 1562. Marin se nalazi u Veneciji, u koju se vjerojatno i prije navraćao putujući za Sienu ili iz Siene. U gradu na lagunama bijaše otada njegovo prebivalište, iako je u idućoj godini opet bio u Dubrovniku, a godinu dana prije smrti u Firenci, gdje je pokušavao započeti provedbu u djelo možda dugo pripremanih planova urote protiv oligarhijskog aristokratskog režima u Dubrovniku, o čemu ću poslije više reći i na što ću se često pozivati. U Mlecima je mogao imati dobrih prijatelja među Dubrovčanima, a takav je i bio bogati trgovac Pero Primović, kod kojega je bio čest gost pa je uz njega stajao i u trenucima kad je Primović umirao. Glavni je cilj Držićeva boravka u Veneciji bilo, međutim, zaposlenje koje je našao postavši kapelanom mletačkog nadbiskupa, što je vjerojatno ostao do konca života.

Zahvaljujući istraživanjima stručnjaka koji su nam omogućili sintetičan prikaz Držićeva života, od Jirečeka, Rešetara, Skoka, P. Popovića, Dayrea, Tadića i drugih do Pantića i Košute koji nas, uvjeren sam, mogu iznenaditi i novim podacima i dokumentima, mnoga su razdoblja životnog puta velikog komediografa bar u glavnim crtama osvijetljena. Dosta je toga, međutim, ostalo slabije poznato, a osobito zadnje, mletačko razdoblje koje je prethodilo političkim pismima, pa i Držićeva sudbina poslije neuspješnog pokušaja urote, i sama smrt njegova, i pokop, i grob, i smrtovnica. Zbog toga su dragocjeni navedeni podaci o boravku kod trgovca Primovića i o službi kapelana u mletačkog nadbiskupa, koje dugujemo D. Pavloviću, zajedno s još jednim Držićevim tekstom na talijanskom jeziku.[8] Izvornik tog teksta objavljuje se uz druga autorova djela, a ovdje donosim svoj prijevod (osim zadnjeg, nezanimljivog dijela). Riječ je o pismenoj izjavi koju je mletačkim sudskim vlastima Držić poslao iz Dubrovnika, u vezi sa sporom oko Primovićeve oporuke i pjesnikova svjedočenja, koje je važno ne samo zato što je izbliza promatrao događaje u doba Primovićeva života i u trenutku trgovčeve smrti, nego i zato što se kroz konvencionalne, namjenski vezane pa stoga i stereotipnim stilom uvjetovane obrasce sudskog dokumenta, i mimo literarne intencije, tu i tamo probija živa i zanimljiva riječ iskusna promatrača ljudskih sudbina, s urođenim smislom za vjerno reproduciranje dijaloških, psiholoških, dramaturških, scenografskih elemenata i onda kad nije posrijedi svijet scenskih iluzija nego zbiljski *theatrum mundi* u jednome svom isječku.

*

[8] D. Pavlović, »Novi podaci za biografiju Marina Držića«, *Zbornik radova za proučavanje književnosti SAN*, knj. 1, Beograd, 1951, str. 97—107.

"Ja, svećenik Marin Držić, upitan u vezi s prvom glavom koja počinje: »Mnogo mjeseci prije« itd., velim i tvrdim kako je istina da se gospodin Pero Primović, kad sam prošloga mjeseca prosinca došao u Veneciju, prema meni odnosio s mnogo ljubaznosti i da je želio da često budem s njim, čas na Muranu u njegovu vrtu a čas na kojem drugom mjestu, i sjećam se da sam jedan dan, ako se ne varam pet dana prije proteklog Božića, s njim proveo u njegovu vrtu, pa budući da sam malo dana prije toga bio došao iz Dubrovnika, rečeni se g. Pero stao u mene propitkivati o stanju svojega brata g. Jera. A pošto sam ga obavijestio onoliko koliko sam znao, poče mi potanko pripovijedati o tome što se zbilo između njega i spomenutoga g. Jera ispričavši mi između ostaloga i to da je rečeni bio otišao od kuće i nastanio se drugdje zato što je vidio kako on, g. Pero, u velikoj slasti i lasti drži nezakonitu kćer svoga sluge Hektora i majku te cure u kući, i da je njegov dom običavao nazivati javnom kućom, pa mu je i iz Padove napisao vrlo zajedljivo pismo veleći mu kako u kući ne smije držati suložnice, i štošta slično tome. Rekao je zatim kako je to u njemu izazvalo toliku ljutnju i bijes te je odlučio prepustiti ga zloj sreći i ne priznati svojim bratom u oporuci koju bijaše načinio i gotovo cio svoj dio ostaviti rečenima Herkulu i Perini, da mu pokaže što znači vrijeđati i razbjesniti ljude. Ponekad mi se također tužio da je njegov brat gospodin Nikola loše gledao na tog Herkula i na Perinu, pa se jako čudio i govorio: »Čudim se što vode računa o tom društvu, i što pri tome zamišljaju, premda znadu kakva je moja narav. Jer, Bog znade da sam tu curu uzeo kako bih je odgojio da ne ode po zlu putu, a poživi li me Bog kanim joj za udaju dati 200 dukata, ili ću, umrem li, toliko ostaviti u slavu Božju«. A Herkulu je, veljaše, darovao neku tkaninu kad je bio u Dubrovniku, i čudio se da o trima ili četirima stotinama dukata što bi te osobe mogle odnijeti njegova braća vode računa kad znadu da se on ni za koga drugoga ne trudi nego za njih i da će sve što ima pripasti njegovoj braći. Sjećam se isto tako da sam za božićnih praznika bio kod rečenoga gospodina Pera koji je bio bolestan i vrlo se slabo osjećao, pa je zatim malo prizdravio i počeo ustajati iz postelje, a to je, ako dobro pamtim, bilo osam dana prije nego što je umro. Dok sam bio u njegovoj sobi kraj vatre s nekom knjižicom koju sam čitao, on je ustao iz postelje i hodao po sobi držeći u ruci štap na koji se oslanjao, pa je razgovarajući o raznim stvarima sa svojim bratom gospodinom Nikolom rekao kako se bio vrlo slabo osjećao i pobojao da će preminuti, baš je tako naški kazao, i kako je u glavi smislio divnu oporuku, i počeo mu je pričati koliko tkanine posjeduje i kad dospijevaju neki njegovi zajmovi i isplate njegovih dugova, te da oko pet ili šest stotina dukata izdvaja da se podijele kućnoj posluzi i za Božju ljubav, a ostatak onome kome to narav podjeljuje, budući da Bogu hvala ne osjeća nikakva tereta na savjesti, pa reče kako spomenutom Nikoli kao znak ljubavi želi ostaviti neke naslijeđene nekretnine i nagraditi ga gotovim novcem ako se za godinu dana oženi. Tada mu je rečeni gospodin Nikola počeo govoriti neka takve misli izbaci iz glave i neka bude raspoložen, jer neće biti nikakva zla. I to je sve čega se sjećam u vezi s prvom glavom.

U vezi s drugom glavom koja počinje: »Kad je bio na umoru« itd., ja, gore rečeni Marin, tvrdim i istina je da je, ako se ne varam 12. siječnja, dok sam bio u domu g. Pera Primovića, došao da ga poslije objeda posjeti Firentinac g. Andrea Martelli, a zatim je predvečer došao i presvijetli g. Vittor Correro, i oni su ga neprestance nastojali raspoložiti, jer su opazili da ga je obuzela golema tuga. Bijaše nazočan i njegov brat gospodin Nikola, a kad je oko 24 sata Correro otišao, ostasmo ja i g. Andrea Martelli i rečeni gospodin Nikola, a zatim je došao liječnik Castello. Kad je on vidio gospodina Pera, pozvao nas je na stranu i kazao nam kako bi valjalo naći način da se ispo-

vjedi, jer je opazio kako ga sve više spopada katar koji bi ga mogao spriječiti da govori. Tada je gospodin Nikola, premda je već bilo oko jedan sat u noći, osobno otišao pozvati ispovjednika. Pošto smo s g. Perom ostali ja i g. Andrea Martelli i sjeli na krevet, rečeni Martelli počeo mu je vješto govoriti o ispovijedi. Tada mu g. Pero odgovori kako se na svaki način sutra ujutro želi ispovjediti i srediti svoje stvari, rekavši kako je prošlog ljeta, potaknut ljutnjom i velikim bijesom na svog brata g. Jera, sastavio oporuku, i ne dao Bog da ostane onakva, »budući da sam svakome oprostio«, pa je sutra ujutro, kao što će se i ispovjediti, želi dotjerati te izostaviti odnosno dodati neke stvari koje nisu po njegovoj želji. Glavom je i rukom pokazivao da se dokument nalazi u kovčežiću vrh kreveta na jednoj škrinji. Uto stigne gospodin Nikola zajedno s ispovjednikom, pa da ne uplaši g. Pera nađe izliku da je došao tražiti neko vino za oca gvardijana, a rečeni g. Pero naredi da mu se dadne. A zatim ga je stao nagovarati kako se mora ispovjediti, ali on je čvrsto ostao pri tome da to želi učiniti idućeg jutra. Tada je spomenuti otac krenuo da ode, ali ga gospodin Nikola jako zamoli da tu večer ostane kako bi bio spreman uzbude li potrebno, i on tako i učini. Ostasmo i večerasmo ja, spomenuti otac ispovjednik, g. Andrea Martelli i g. Nikola. Oko pet sati ujutro g. Nikola uđe u sobu g. Pera s ručnikom kako bi pokazao da tare lice i da je svanulo, pa zaželjevši g. Peru dobro jutro upita ga kako se odmorio. Odgovori da se dobro odmorio, a na pitanje želi li se ispovjediti kao što je obećao, jer bi se poslalo po ispovjednika, odgovori potvrdno. Nato je g. Nikola izišao iz sobe kao da odlazi po ispovjednika pa se prilično dugo zadržao, a kad je zatim u sobu ušao ispovjednik pošalje sve izvan sobe i zatvori vrata. Tada g. Andrea Martelli ode doma, a ja i g. Nikola ostasmo šećući, dok je Herkul stajao sa strane. Pošto je dugo ostao ispovjednik odjednom otvori sobna vrata i pozove g. Nikolu i Herkula veleći: »Gospodin Pero odlučno zahtijeva svoju oporuku, koja se ne nalazi u kovčežiću«. Tada uđoše, pa odmah izađoše i sađoše niz stepenice da odu u kuću mnogo poštovanoga g. Bernarda Veniera, a kad ja vidjeh da je g. Pero ostao sam, uđoh u sobu i vidjeh kako se neprestano okreće i prevrće i kako uzdiše. Pošto je tako neko vrijeme činio stade udarati po pokrivaču i uzdahnuvši reče izdajici Herkulu: »Na ovaj sam način ubijen«, i neke druge riječi koje nisam dobro razumio, jer je govorio tiho, pa ga počeh pitati: »Želite li što, g. Pero?«. No on me nepomično pogleda, uzdahne i okrene se prema zidu, neko vrijeme tako ostane pa se opet okrene i stade govoriti: »Gdje je mala oporuka?« i neke druge stvari, gotovo izvan sebe, svejednako se rastužujući. A zatim se nakon duga izbivanja vratiše gospodin Nikola, ispovjednik fra Giulio i Herkul i donesoše list papira presavijen kao trgovačko pismo i rekoše da je to njegova oporuka. Gospodin Pero uzme ga i otvori da ga počne čitati pa zatraži naočale, ali ga nije mogao držati, jer su mu ruke drhtale, pa baci papir sa strane kreveta. Tada ga uze gospodin Nikola i stade čitati, ali gospodin Pero više nije bio pri svijesti. Kad je prišla sluškinja reče: »Ništa mu ne dugujem«. A zatim na jauk sluge Pavla nije ništa izustio. I tako nesuvislo govoreći, ne odgovarajući umarao se i sveudilj mu se stanje pogoršavalo, tako da nije bilo vremena ni da se pričesti, a zatim je prešao u bolji život. Onda se gospodin Nikola stao jako tužiti na Herkula što se usudio ukrasti i odnijeti oporuku. Kad sam mu ispričao o tome što sam čuo od g. Pera dok su oni bili odsutni i o njegovu držanju, poče se mnogo više tužiti na Herkula i govoriti da je izdajica, uzrok njegove smrti, i moliti me da sve dobro zapamtim, jer je želio da to ne ostane nekažnjeno. I to je sve čega se sjećam o tim glavama".

*

Prema podacima Marinova potomka Jere Držića iz godine 1603, Marin je umro u Mlecima 2. svibnja 1567. i bio je pokopan u crkvi sv. Ivana i Pavla (Zanipolo); njegov se grob međutim nije pronašao, a nema ni knjige umrlih koja bi to potvrdila ni drugih dokumenata. Stoga je najprikladnije, i velikog pjesnika dostojno, njegovim zadnjim počivalištem smatrati cijeli onaj glasoviti mletački Panteon, u kojemu je, u kapeli sv. Magdalene uz glavni oltar, 14. listopada 1972. podignuta ploča od našijenskog kamena, i na njoj je, na talijanskom jeziku uklesan, spomenuti Jerin podatak, a na hrvatskom tekst: »Veliki hrvatski renesansni komediograf Marin Držić rođen 1508. u Dubrovniku, umro je u Veneciji 2. svibnja 1567. i pokopan u ovoj bazilici. Uspomeni pjesnika Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, 1972«.

Često se ističe kako je nakon stoljetnog zaborava Držića otkrilo tek naše vrijeme, ali ni s takvom našom samouvjerenošću koja se oslanja na povoljnije povijesne uvjete i na sustavno integriranje nacionalne književne kulture kao cjeline, ni sa superiornim ocjenama o prošlosti (unatoč književno-povijesnom diskontinuitetu) ne bi se smjelo pretjerivati. Ne valja toga činiti ne samo zato što bi se današnji način shvaćanja smisla Držićeva djela mogao dovesti u pitanje usporedi li se s doživljajem i tumačenjem njegova teatra u prošlosti, osobito u humanističkoj kulturi njegova stoljeća, nego i stoga što navodni zaborav djelomice mogu demantirati poznati podaci: ni u jednom stoljeću ne manjka vijesti o Držiću iz pera pisaca genealogija i biografija, kao što je, s početka 17. stoljeća, genealogija Jera Držića, sina Vlahova, kao što su biografije koje su u 18. stoljeću ostavili Ignjat Đurđević, Saro Crijević, Sebastijan Slade-Dolci, početkom 19. stoljeća Frano Marija Appendini, ili godine 1860. registrirana genealogija zahvaljujući Ivanu Augustu Kaznačiću, o čemu je početkom našeg stoljeća pisao ruski istraživač Nestor Petrovski; ne treba zaboraviti ni dva ponovljena izdanja jedine Držićeve tiskane knjige koja su se objavila u 17. stoljeću, ni to da je Držić izrazito utjecao na Hvaranina Martina Benetovića s konca 16. stoljeća, ni to da je *Tirena* starija rođena sestra Gundulićevoj *Dubravki* u kojoj je ostavila očevidnih tragova, ni to da se bez Držićeva iskustva i kontinuiteta njegove scenske riječi na samom izmaku osamnaestog stoljeća ne bi vjerojatno mogao zamisliti onaj živi, realistični, jedinstveni dijalog Stulićeve *Kate Kapuralice,* ni to da se u narodu očuvalo više poslovica o lakovjernome Stancu, ni tiskanje, prevođenje i prikazivanje Držićevih djela u doba obnove hrvatskog književnog, znanstvenog i kazališnog života u prošlom stoljeću i za Miletićeve ere.

Vraćajući se pogledom unazad, sjetit ćemo se i toga da je Držićeva smrt odjeknula u stihovima pjesnika Mavra Vetranovića i Antuna Sasina i da su mu Miho Monaldić (1540—1592) i Sabo Bobaljević (1530—1585) tom prigodom posvetili talijanske sonete, koje je uz dio Crijevićeve biografije o Marinusu Darsiusu pretiskao u izvorniku i Rešetar u Akademijinu kritičkom izdanju Držićevih djela, a ovdje ih zaključujući pregled Držićeva života, donosim u svome prijevodu:

MONALDIĆ: Držiću, s kojim u Nebu se diče,
kamo ti srce sveđ skretaše blago,
s pravom ti bje s tog svijeta poći drago,
da mraz te skore starosti ne tiče.

Da budeš sijed, te stvari ti ne sliče,
jer ovdje si se s Gracijama slago,
i uvijek si na plavi pram polago,
na lijepu grud, na čist se veo sviče.

Ako si Tvorca kròz dvā lijepa oka
ljubio zvoneć slatkim vedrim stihom
i više puta ustavljao rijeke,

anđele sada srećiš sred visòka
neba dok poješ višnjem suncu tiho,
da te obasja, kao što će vijeke.

BOBALJEVIĆ: Držiću, čiji sladak, čist i mio
pjev u govòru ljupku roda tvoga
prosvijetlio je ljudska srca mnoga,
da Flori i Mantu Grad bi jednak bio,

kad si pod zrakom živog sunca sijo
dok na tebi je bila zemna toga,
kako tek sada blistaš ispred Boga,
kad smrtni plašt ti svjetlost nije skrio?

Mislim, uz druge duše, njemu mile
blaženih, trećem nebu i ti sjaješ
ko što sred zvijezda mjesec sja i sunce.

Sretniče, jer su tu ti vođom bile
svjetlosti takve, sada gore traješ
dosežuć sjaja svakoga vrhunce.

Mnoge stranice o djelu Marina Držića ostale su neispisane, a treba očekivati da će marljivi arhivski istraživači pronalaziti i novih vijesti o njegovu životu, kakvih su nudili i u starije i u novije doba. Šteta je samo što rezultati takva truda ne upućuju uvijek na kritički relevantne zaključke o smislu i vrijednosti pjesnikova stvaranja. Oni ga dapače kadšto iskrivljuju, jer polazeći od čvrste arhivske činjenice, ali mimoilazeći zahtjeve adekvatne književno-kritičke metodologije, smatraju da se dalekosežni sudovi mogu donositi primjerice i zavirujući u prazan džep i nepodmirene račune komediografa, osobito prema koncu njegova života, kad je, navodno, u njemu nestajalo smirenosti i u njegovu držanju i postupcima bilo sve manje ravnoteže,[9] a takvim je stavovima prethodio Tadićev »znameniti i magistralno izveden portret Marina Držića«, prema kojemu je zamisao urotnika o promjeni dubrovačkog režima bila posljedica umne poremećenosti probisvijeta i književnika, što će, prema tom povijesnom sudu, reći neradnika. No o toj vrsti zaključivanja drugi su već izrekli sud.

2.

Urotnik

Neobičan događaj, koji je uperio posve osobitu svjetlost na život i umjetničko djelo dubrovačkog komediografa, zbio se godine 1566, kad on neočekivano, koncem travnja ili početkom svibnja, dolazi u Firencu i upušta se u nesvagdašnji, hrabar i pustolovan pokušaj urote protiv dubrovačke vlade.

[9] M. Pantić, »Fragmenti o Marinu Držiću«, *Zbornik Filozofskog fakulteta*, knj. XI-1, Beograd, 1970, str. 420.

Razloge i način njezina obaranja razradio je u pismima upućenim toskanskom vladaru Cosimu I. de' Medici, pozvavši vojvodu da mu političko-diplomatskim, personalno-vojnim i novčanim sredstvima pomogne srušiti aristokratski režim po njemu nesposobne vlastele, »dvadeset obezoružanih i ludih nakaza«, smiješnih škrtaca i kukavica, likvidatora hrabre i prosperitetne dubrovačke mornarice i njezina udjela u obrani Zapada od turske sile, nepravednih upravljača, surovih sudaca, kratkovidnih diplomata, nasilnika i budala koje mrzi narod, s kojima su nezadovoljne i dvije trećine plemstva i sva mladež. Umjesto takve vladavine uprava bi se, pod Cosimovom vrhovnom vlašću, ravnopravno podijelila između pučana i vlastele, prema primjeru Genove; za uspjeh pothvata bilo bi potrebno od pape izmoliti anatemu koja bi pobožan puk impresionirala, a zatim povremeno, po pet osoba, pod izlikom da se bave nekim obrtom, useliti pedesetak odabranih vojnika, kojima bi se u pravom trenutku pokazala vojvodina punomoć i otkrio cilj akcije, a valjalo bi postići i pridruživanje mornarice, koju bi nagovorio Don Garcia Toledo. Što se pak tiče Turaka, njima bi se i dalje plaćao danak i oni se ne bi miješali.

Zamisao praktične provedbe revolucionarnog plana i odustajanje od njega Držić je između 2. srpnja i 28. kolovoza izložio u četirima poznatim nam dopisima, vlastoručno na talijanskom jeziku pisanim, od ukupno pet koliko ih je poslao Cosimu i njegovu sinu (prvo nije pronađeno) i koje je otkrio Jean Dayre.[10] Bez obzira na to je li se ili nije pretjerivalo u procjeni pjesničke naivnosti i nerealnosti Držićeva plana, ostaje činjenica da oštra optužba više gnjevna literata nego iskusna stratega svjedoči o društvenoj nepravdi, o diskriminaciji, tiraniji i samoživu despotizmu u vladavini isključive manjinske i ohole vlastele u Dubrovniku. Isto tako pisma sugeriraju dojam o ulozi koju su u blagostanju države imali i koju su u promijenjenom, demokratskijem poretku, prema Držićevoj tipičnoj renesansnoj viziji stvaralačkog aktivizma, mogli imati pučani, pomorci, poduzetni i bogati građani, pa i stranci iz okolnih krajeva.

No najprije se upoznajmo s cjelovitim tekstom urotničkih pisama, koje ovdje donosim, u svom hrvatskom prijevodu, dok se izvornik pretiskuje u ovom izdanju među ostalim autorovim djelima. Pojedinosti opširnije komentiram u bilješkama.

I.

PRESVIJETLOM[11] I PREUZVIŠENOM GOSPODINU VOJVODI FIRENCE I SIENE,[12] OSOBNO NA RUKE, POVJERLJIVO

Presvijetli i preuzvišeni gospodine vojvodo!

1. Vašoj Preuzvišenosti poslao sam općeniti opis grada Dubrovnika i njegove vlade. Sad ću nešto posebno reći o vladi toga grada, kako bih Vašu

[10] J. Dayre, »Marin Držić u Firenci«, u knjizi *Dubrovačke studije*, Zagreb, 1938, str. 19—23.

[11] Taj se dio teksta nalazi na izvanjskoj strani autografa svakog od četiriju pisama koje je Dayre otkrio u Državnom arhivu u Firenci, a Rešetar objavio u izd. cit. u bilj. 1. Mojem prijevodu prethodio je prijevod I. Batistića, »Zavjerenička pisma Marina Držića« (s komentarom), *Filologija*, 5, Zagreb, 1967, str. 5—45, čija je interpretacija urote, uza sve bogatstvo podataka, nepotpuna i pristrana, kakva je i Tadićeva (*v.* c. u bilj. 3). Veću mjeru objektivnosti i podataka na temelju vlastitih istraživanja kojima se ovdje koristim donio je V. Foretić, »O Marinu Držiću«, *Rad* JAZU, knj. 338, Zagreb 1965, str. 5—145, a nemimoilazan kritički prikaz teme i literature o njoj dao je J. Pupačić u već cit. radnji znatno se približivši ispravnom tumačenju odnosa između pisama i djela u svjetlu suvremenih gibanja i shvaćanja.

[12] Cosimo I. de' Medici, zvan Veliki (1519—1574). nasljednik Alessandra (1510—1537), vojvoda Firence, godine je 1555. uz pomoć Španjolaca osvojio Sienu. O njemu je u nas opširnije pisao R. Bogišić raspravljajući također o političkim pismima, »Marin Držić urotnik«, u knjizi *O hrvatskim starim pjesnicima*, Zagreb, 1968, str. 243—265.

Preuzvišenost obavijestio i o dobrim i o slabim stranama njezinim,[13] i kako biste uvidjeli da na želju za njezinom promjenom nisu potaknule lakoumne pobude nego smo se zbog vrlo opravdanih razloga obratili za pomoć tako moćnu vladaru, koji (nadahne li ga Bog da nas usliši svojom pomoću) treba da potanko upozna mane i nedostatke spomenutoga grada i vrle i dobre nakane njegova puka, da bi mu uzvišeni, vrli i moćni vladar na pravi način mogao pomoći, što molim Boga blaženoga da dopusti i da Vam udijeli jakost, kako biste svojim velikim srcem udovoljili potrebama svoje dobro upravljane države te izvan nje posijali sjeme svoje sposobnosti i valjanosti.[14]

2. U moje su doba Dubrovčani[15] više puta slali prijateljska poslanstva[16] sve do Španjolske caru Karlu Petome.[17] Nikad ih nisu slali sinu mu kralju Filipu,[18] osim jednog nekog manje uglednog plemića,[19] i to kao privatnu osobu, iako zbog važnih povoda. Sad šalju nekog siromašnog fratra, samo zato što je kao samostanski starješina u Jeruzalemu nekoć za potrebe jeruzalemske crkve morao posjetiti Njegovo Katoličko Veličanstvo, pa su sada, zbog neumjesne štednje, a uvjereni da se fratar s kraljem Filipom sprijateljio zato što je s njim razgovarao te da kod Njegova Veličanstva može postići što god hoće, odlučili tako moćnu kralju poslati radi važnih poslova spomenutog

---

[13] Budući da D. govori samo o slabim stranama, Pupačić uvjerljivo tvrdi da je o dobrima govorio u prvom, nesačuvanom pismu, gdje je opći opis grada i vlade, inače bi se odao neobjektivnošću.

[14] Zadnja dva izraza (u originalu *virtù . . . valore)* odnose se na svojstva idealnog vladara o kakvu su raspravljale suvremene teorije i zato se na njihov sadržaj D. često vraća, spominjući uz njih često i fortunu, kao »kralj od ljudi« Pomet u *Dundu Maroju.*

[15] V. Foretić točno napominje da je Držićeva koncepcija unutrašnje političke reforme usko skopčana s potrebnom promjenom vanjske politike. Polazeći od zapadne, prošpanjolske orijentacije D. vladu kritizira najprije zbog vanjskih poslova, zbog pretjeranih obzira prema Turcima i, dosljedno tome, zapostavljanja pomorstva, kojemu priječi da se pridruži kršćanskom brodovlju pod vodstvom Španjolske, kojim inače upravljaju građani i otočani, što će reći da u njemu važan udio imaju pučani, koji se uz to često i hrabro moraju boriti protiv turskih gusara. Da bi se bolje shvatio antagonizam između tog društvenog sloja (bogatije ali obespravljene građanske klase, višeg puka, brodovlasnika, pomoraca, trgovaca) i patricijata te stekao dojam o vjerodostojnosti Držićeve analize, korisne su opaske historičara B. Stullija ne samo o žrtvama i opasnostima koje su doživljavali dubrovački trgovci i brodovlasnici, nego i o velikim ratnim i kontrabandnim konjunkturama koje su iskorištavali i o njihovim golemim dobicima, što se moralo odraziti i na političkom planu kao suprotnosti između njihovih interesa s jedne strane i monopola u vlasti i u državnim odlukama ekonomski sve manje moćnog i sve ovisnijeg plemstva s druge: »Kod građana trgovaca-novčara-brodovlasnika bilo je . . . nezadovoljstvo s vladom vlastele« koja im je nametala »razna i brojna ograničenja trgovačke aktivnosti zbog svojih međunarodnopolitičkih obzira i odnosa s drugim vladama, a koje su građani smatrali suvišnim oprezom, plašljivošću, sputavanjem razvoja trgovine i mornarice, teretom itd (. . .)«. Vlastela su svojim mjerama često »išla direktno za tim da zakoče i sputaju silan i nezadrživ ekonomski uspon građana, a opravdavali to formalno tobožnjim 'višim državnim' interesima . . . (. . .) Stoga kada i D. govori o takvom sputavanju pomorstva od strane dubrovačke vlade, to nije izmišljeno ni neistina, kako kažu Rešetar i Tadić, već odraz stvarne prakse i života« (B. Stulli, »Oko političkih planova Marina Držića-Vidre«, *Mogućnosti,* 6, Split, 1959, str. 498—513). Međutim, iako je D. u granicama onodobnih spoznaja takve društvene i gospodarske odnose pretpostavljao, on se u pristupu ljudskim i političkim pitanjima, kao i suvremeni mislioci, oslanjao u prvom redu na poimanje kategorija individualne sposobnosti, opreza, valjanosti *(virtù; valore)* i sreće *(fortuna)* odnosno na tumačenje antagonizma između »mudrosti« i »ludosti«, o čemu će više biti riječi poslije, budući da su jednaka shvaćanja temelj i njegove poetike.

[16] Izvorno u autografu *imbascaria fauoreuole,* što Batistić prevodi »poklonstvena poslanstva« a Foretić »probitačna poslanstva«.

[17] Karlo V. Habsburgovac (1500—1558) bio je španjolski kralj od 1516. do 1556, kad se carske krune odrekao u korist brata Ferdinanda, pošto je koncem života sinu Filipu II. bio prepustio vladanje Napuljem, Nizozemskom, Španjolskom i Zapadnom Indijom. O intenzivnim vezama Dubrovnika sa Španjolskom kao jednom od europskih velesila, o njegovu udjelu u tadašnjem pomorstvu, trgovini, ratovanju, obavještajnoj službi te o složenom položaju Republike prema Turskoj, Španjolskoj, Rimu i Veneciji v. sintetični prikaz i bibliografiju B. Stullija u *Enciklopediji Jugoslavije,* sv. 3, Zagreb, 1958, posebno str. 141. Ratna i politička zbivanja na europskoj pozornici nisu se mogla ne odraziti u Držićevu životu i djelu, a kao primjer mogu se navesti putovanja s Rogendorfom u Austriju i Tursku, iskustva u Sieni, aluzije na rat u Negromantovu prologu u *Dundu Maroju,* na Španjolsku i Francusku u *Skupu* (Pasimaha i Drijemalo), na turske gusarske fuste u *Arkulinu* (Lopuđanin). Veze sa Španjolskom i moć Karla Petoga te »trista Vica udovica« lopudskih evocirat će i Vojnović u *Sutonu.*

[18] O diplomatskim odnosima Dubrovnika s Filipom II. i uopće o vezama sa Španjolskom v. J. Tadić, *Španija i Dubrovnik u XVI v.,* Beograd, 1932.

[19] Bio je to Andrija D. Bundić, poslan da Filip II. potvrdi povlastice što ih je Dubrovčanima bio dao Karlo V. u Aragoniji, Siciliji i Napuljskom kraljevstvu. Pisao je F. Guicciardini: »Govorio je vojvoda Lodovico Sforza da isto pravilo služi za upoznavanje i vladara i lûka. Je li lûk dobar ili nije pozna se po strijelama koje se s njega odapinju; tako se i valjanost vladarâ poznaje po kvaliteti ljudi koje šalje kao poslanike« (*Ricordi,* II, 171).

fratra, koji je biskup od dvije stotine škuda[20] godišnje, davši mu jednu škudu kao dnevnicu za troškove do Španjolske.

3. Zbog istih razloga potkralju Sicilije nedavno poslaše plemića[21] s osamdeset škuda za troškove i s darom Njegovoj Preuzvišenosti, a to je bio umivaonik sa srebrnim sudom, prosta stvar, pa se Njegova Preuzvišenost takvu daru nasmijala i poklonila ga donosiocu.

Pričam o tim niskostima crveneći se, jer taj grad ima i uvijek je imao prilika da se u pravi čas podiči. Oni pak troše tamo gdje ne treba. Nema tome dugo kako su zbog gluposti i neznatna spora s nekim Turčinom za Portu Velikog Turčina potrošili dvadeset i pet tisuća dukata, koje ne potrošiše nego ih baciše u more.[22]

Ostavljam po strani nespretnost glasnika koje šalju s vijestima u Napulj, i to s posve zakašnjelim vijestima,[23] a sve to zbog štetne škrtosti i nezgrapnosti i zato jer bi htjeli da se što manje o njima dozna, kako bi poput bogova živjeli sami za sebe. A to im je nemoguće, budući da su zbog prijeke potrebe, i radi trgovine, i radi životne nužde prisiljeni općiti sa svijetom, i u onoj rupi,[24] koju s velikom ohološću drže u svojoj vlasti, milovati one koji njih miluju.

4. Što se tiče brodova[25] koji im kadšto budu zadržani za potrebe katoličke vojske, Dubrovčani su, zbog nepotrebna i neumjesna straha da se zbog tih brodova Turčin na njih ne naljuti, odskora uz prijetnju velike kazne odredili da nitko ne smije graditi ni kupovati brodova prije nego što položi veliku jamčevinu kao zalog da će se pokoravati njihovim odredbama, to jest da će brodovima zapovjediti neka izbjegavaju zadržavanje, te ako sumnjaju da će biti zadržani neka se tih mjesta klone i prije tri mjeseca vrate u Dubrovnik, čega se jadni brodovi ni na koji način ne mogu pridržavati. A to su učinili da upropaste mornaricu, da dokrajče uporabu brodova, kako bi u onoj rupi gdje im se čini da su se udobno smjestili bili sigurni, pa makar svi ostali pomrli, crknuli i propali. Tu, dakle, mornaricu, koja je danas jako neophodna Zapadu i potrebama kršćanstva, mornaricu u cvatu, koju oni nisu ni izmislili,

---

[20] Riječ je o Bonifaciju Drkolici (De Stephanis), koji je biskupom u Stonu postao 1564, a 9. veljače 1556. poslan je Filipu kao poslanik. D. ga ironično naziva »biskup od dvije stotine škuda« naglašavajući škrtost vlade koja tako slabo plaća učena i ugledna biskupa u drugom gradu Republike, i na tom mu putu daje samo škudu dnevno.

[21] Marina Binčulića, koji je, kao i Drkolica kod Filipa, bio upućen sicilijanskom namjesniku da intervenira kako bi registrirao ispravu o povlasticama za Napulj i Siciliju i izdao egzekutorijale, pri čemu su znali oklijevati i praviti neprilike. D. se opet vlastodršcima ruga zbog neumjesne štednje i zbog smiješna i jeftina dara.

[22] Na temelju arhivskih podataka V. Foretić je rekonstruirao spor s drskim Turčinom, eminom (zakupnikom carina) Mahmutom, s kojim su i prije Dubrovčani imali neprilika pa su ga bili odlučili i ubiti, ali bez uspjeha. Spor zbog razbojništva koje je kod Brgata, na tursko-dubrovačkoj granici, on počinio opljačkavši 123.000 aspri trgovcu N. M. Puciću, 15. prosinca 1558, potrajao je, kao što usporedbom datuma proishodi, nekoliko godina, pa je vlada potrošila golem novac uzaludno. (Vlada se tako dugo tom aferom bavila zbog načelnih razloga, jer je po srijedi bio presedan koji je mogao ugroziti prohodnost dubrovačkih trgovačkih karavana). »Tu se« — zaključuje Foretić — »u svemu krije do kraja neizrečen veći prigovor. Zapravo se zagovara da bi se Dubrovnik u svojoj vanjskoj politici morao u jačoj mjeri osloniti na Španjolsku i njezine južnoitalske posjede, Siciliju i Napulj, na onu Španjolsku koja je na Mediteranu predvodnica borbe protiv Turaka. Dubrovnik se po Držićevu mišljenju ne bi smio zbog obzira prema Turcima ustručavati jače na nju osloniti, pogotovo kad ionako dubrovačka vlada ne uživa kod Turaka autoritet te nije uspjela da se jedan turski zlikovac kazni onako kako bi zaslužio«.

[23] Dubrovčani su, dakako, tajno izvještavali i Turke i Zapad, pogotovo o brodovljima, što je morao znati i D., čiji prigovor i ovaj put odaje odlučnu prozapadnu orijentaciju, od koje se u svom utopističkom planu nadao da će mu omogućiti i unutrašnjo-političke promjene u Republici.

[24] Dubrovniku.

[25] I ti su prigovori točni i proučeni (V. Foretić, *o. c*, str. 67—71). U »Razgovorima o pristupanju k biografiji Marina Držića«, *Dubrovnik*, 3, Dubrovnik, 1967, str. 77, Foretić napominje kako Tadić u knjizi cit. u bilj. 18 (str. 92—93) ukazuje na odredbe Vijeća umoljenih od 5. i 10. studenog 1565. o ograničenju djelatnosti dubrovačke trgovačke mornarice zbog bojazni da ne bi pristupila kršćanskoj mornarici okupljenoj protiv Turaka, ali kako o tome na koji se način na te odredbe odnosi, ovaj Držićev pasus više ne govori konkretnije u svojoj studiji o Držiću (cit. u bilj. 3).

BIBLIOTEKA

ni napravili, niti unaprijedili, nego su je podigli otočani iz životne nužde i postali izvrsni i dobri majstori te mornarice, oni je, velim, nastoje razoriti, uništiti i svesti ni na što na veliku štetu Sicilije i cijele obale Zapada. Da bi se toj zbrci stalo na kraj, Bog je Vašoj Preuzvišenosti povjerio, mislim dao joj kao zadaću, da doskoči tako velikoj šteti, za što Vam se pruža divna prilika[26] i široko polje djelovanja. Riječ je o nadasve povjerljivoj stvari. Tamošnji puk od Boga moli samo jednu milost, da se naime dvadesetorici nenaoružanih, ludih i bezvrijednih nakaza[27] oduzme štetna vlast i da Vaša Preuzvišenost sastavi novu vladu u Dubrovniku, koji će dok u njemu kamen bude trajao na kamenu u svom srcu uvijek nositi presvijetlu Kuću Medicejsku i prigrliti je kao gospodaricu, učiteljicu i voditeljicu. A sada nam je više nego igda nužna pomoć takva Vladara, pa valja požuriti i nimalo ne gubiti vrijeme, imajući na umu okrutnost koja se, kako se čini, događa s otokom Hiosom.[28] A što se drugo može i očekivati od okrutnog barbara negoli divljaštvo i okrutnost?

5. Hvala budi Bogu da je Dubrovnik sada u vrlo dobru stanju što se tiče mornarice, novca i prilika u gradu, koji je ne varam li se moćniji od Roda i Malte, a bio bi i jači da mu se svako nekoliko pojačaju utvrde. A kad su duhovi spravni, narod bogat, a nadasve vodstvo u rukama Cosima Medicejskog, vladara prebogata mudrošću i Fortunom,[29] to će se moći brzo i dobro obaviti, pa ćemo možda Turčina otkloniti od nakane da bilo kada snuje kakvo divljaštvo nad tim gradom, i moći će se smatrati zadovoljnim što mu taj grad donosi probitak i što mu se podvrgava, a nikad mu i nije propustio platiti danak i biti mu na usluzi koliko je mogao, bez štete za kršćanstvo, i neće se poput stanovnika Hiosa usuditi lava rasrditi uskraćujući mu ono na što se obvezao.

Spomenute se stvari, premilostivi Vladaru, neće obaviti niti će uspjeti ne promijeni li se vlada[30] i ako tako moćan Vladar sve ne uzme u svoje ruke. Jer, imamo lude[31] upravljače koji misle da su mudri, nesposobni su, ne vrijede ništa, nemoćni su, a njihova se oholost više ne može podnositi.

6. Prije nekoliko godina pročulo se kako Turčin šalje vojsku da zauzme Dubrovnik, a taj im je glas pismeno dojavljen čak iz Carigrada. O tome se svuda po svijetu čulo, a oni ipak u to doba nisu ništa poduzimali da se zaštite, nego su samo plakali i kao strašljive žene očekivali da im nekim čudom pomoć padne sa zvijezda. U takvoj se nevolji nisu ni za što pobrinuli da bi joj doskočili, nego su pripremili ključeve grada kako bi ih bez ikakva otpora predali Turčinu ako dođe. Neka Vaša Preuzvišenost razmisli kakvi su to

---

[26] U izvorniku: *occasione*, a Pomet bi u *Dundu Maroju* rekao »okazìjōn«, što valja shvatiti, kao što ćemo u ovoj studiji imati priliku pokazati, terminom karakterističnim za renesansnu misao i političke teorije.

[27] O »ludima« koji su suprotstavljeni »mudrima« dosta ću govoriti tumačeći Držićeve idejne poglede. Tu je riječ o tzv. »ljudima nahvao« o kojima ćemo također govoriti, i o izrazima neposredno vezanim za kontekst komedija koje ćemo razmatrati kao ključ za njihovo razumijevanje. Sve se to još izrazitije naglašava pri kraju idućeg odjeljka.

[28] Taj otok u Egejskom moru Turci su osvojili iste godine 1566. prijevarom zarobivši dvanaest članova obitelji Giustiniani, tj. njegovih genovskih vlasnika.

[29] Svojstvima koja se u skladu s onim što je rečeno u bilj. 27 izravno suprotstavljaju »ludim« upravljačima Dubrovnika koji misle da su »mudri« a ništa ne vrijede, kako dalje kaže.

[30] Jer samo tako mogu biti djelotvorne spomenute okolnosti, tj. dobra mornarica, imućan puk, Cosimova moć i nastavljanje s plaćanjem danka, da Dubrovnik zauzme hrabrije držanje prema Turcima i izbjegne da ga okupiraju kao Hios.

[31] V. bilj. 27 i 29. Ti »ludi« upravljači koji misle da su »mudri« a bezvrijedni su i nepodnošljivo oholi isti su oni o kojima se u *Skupu* (IV, 8) kaže da su »naravi tvrde ... kojijem p a r a da su razumni« ili »R a z l o g u njih glavi n e i m a mjesta, o h o l a s tuj sjedi i tvrdoglavstvo . . .«. Mletački putopisac Benedetto Ramberti, *Libri tre delle cose de' Turchi*, Venezia, 1539, stekao je ovakav dojam o tadašnjim Dubrovčanima: »Neobično su o h o l i, toliko te smatraju da im u znanju i plemstvu nema premca na svijetu, a to ne tvrdim o svima, jer sam upoznao i humanih i vrlo plemenitih«. Inače je u Dubrovniku zabilježena poslovica »Lud je tko se mudar mni« (Gj. Daničić, *Poslovice*, Zagreb, 1871, pod br. 57).

duhovi i tko upravlja mornaricom što se svakodnevno tako srčano bori s turskim gusarima[32] i često odolijeva velikim silama, ali ne bez osvete! No istodobno, netom su primijetili da su izvan opasnosti i da je vijest o onome što je rečeno bez temelja, odmah su bez ikakva razloga stali pripremati svoje galije kao da hitno moraju pobjeći[33] i napuštajući Dubrovnik potražiti nova naselja. I to su činili mimo znanja naroda, a pravili su račun bez krčmara.

7. Gospodine Vojvodo, prema mišljenju svih onih koji su s njima općili,[34] oni nisu dostojni da vladaju, a i dvije trećine njih samih nisu zadovoljni sadašnjom vladom. Sva bi mladež prihvatila ove moje planove, i pred Bogom se ne može učiniti bolje djelo negoli oteti im vladu i stvoriti novu republičicu, kojoj bi na onim stranama bilo dobro kako se samo zamisliti može. Dosle su imali vladu prema mletačkom uzoru, sad bi je trebalo sastaviti prema toskanskom. Puk i drugi[35] ne bi nijednu stvar uživali više nego gospoda[36] u Dvoru; jedan bi pukovnik u ime Vaše Preuzvišenosti upravljao gradskom posadom i čuvao slobodu puka, a vijeće bi se sastavilo na genovski način, što će reći da bi u polovicu vijeća ušli plemići a u drugu pučani,[37] dok bi se jedna vrata tog vijeća otvorila i strancima, što bi gradu bilo samo korisno, jer je okupljanjem raznih ljudi odovud i odonud i postao ono što jest, a sad bi porastao više nego ikad, zato što bi se iz susjednih mjesta mnogi ljudi koji su bogati ali izvrgnuti zlostavljanju Turaka sklonili u Dubrovnik kad bi imali pristup u plemstvo. Slično bi grad Dubrovnik postao prikladnim skloništem svima onima iz cijele Dalmacije, Albanije i Grčke koji više ne mogu podnositi škrtost Mlečana i nasilje Turaka, kao što je nekoć i bilo, pa to ne bi bilo ništa novo, nego nešto što su i naši stari činili i na taj način proširili i obogatili grad.[38]

---

[32] Turci su većinom plovili na manjim gusarskim galijama koje su se zvale fuste i koje spominje Lopuđanin Viculin u *Arkulinu* (III, 5) tvrdeći da je i s njima ratovao, a i V. Foretić upozorava na to mjesto (*o. c*, str. 74) i na svjedočenje pjesnika Vetranovića i Sasina.

[33] Povjesničari nisu utvrdili koji je događaj mogao biti povod takvoj reakciji i Držićevoj teškoj optužbi, ali to ne može biti razlog da se ona proglasi neosnovanom, budući da su se i drugi navodi pokazali točnima, pa i oni o kojima nije nadugo razglabao, kao što je slučaj s Turčinom Mahmutom. Podatak o navodnom pokušaju dubrovačkih upravljača da pobjegnu izazivlje inače asocijaciju na jedno poznato mjesto u Machiavellijevu *Vladaru*, koje odaje koliko je u potrazi za objektivnom istinom (»verità effettuale della cosa«) Machiavelli bio vidovit, a jamačno i to koliko ga je D. dobro poznavao (odnosi se na kontekst koji ću citirati i kad budem u komentaru tumačio Pometov lik u *Dundu Maroju*): »Neka, stoga, oni naši vladari koji su mnogo godina vladali u svojim državama a poslije ih izgubili ne optužuju zbog toga sudbinu, nego nesposobnost svoju. U mirno doba nisu nikad pomišljali na to da se vremena mogu izmijeniti. (Opća je mana ljudi da za mirna mora ne računaju s nevremenom). Kad su pak izbile nedaće, mislili su oni jedino na to kako da pobjegnu, a ne kako da se brane, nadajući se da će ih narod, kad mu dojadi bahatost pobjednika, ponovno pozvati . . .« (*Vladar*, prev. I. Frangeš, Zagreb, 1975, iz XXIV poglavlja, str. 107).

[34] M. Ratković navodi svjedočenje Držićeva vršnjaka vlastelina Marija Kabužića, koji vrlo oštrim riječima, uvelike sličnim Držićevim ocjenama, osuđuje aristokratsku vladu, njezinu gramzivost, nesposobnost, oholost, glupost (u izd. M. Držić, *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, Zagreb, ²1964). Izraz »općili« u izvorniku glasi »hanno praticato« pa podsjeća na Tripčetine aluzivne riječi u važnom monologu III. čina *Dunda Maroja:* »čovjek je u formu, zmija je u pratiku; (. . .) pratika' š njim, da te otruje«, gdje se naslućuje i stanovito Držićevo izravno političko iskustvo, kad je putujući s Rogendorfom u Beč i Carigrad vjerojatno Senatu činio i obavještajne usluge.

[35] Ostali puk, kao što je u Italiji tzv. »popolo minuto«; tj. niži puk u gradu i na selu, mornari (Foretić).

[36] Vlada, tj. »sinjorija«.

[37] Da bi se realnije gledalo na urotnički pokušaj i izbjegla neprecizna tumačenja valja voditi računa o tome da *popolo* u originalu ne znači općenito narod nego puk, i to viši, imućniji i ugledniji puk (u Italiji »popolo grasso«). V. Foretić objašnjava zašto su Firenca i Genova Držiću mogle biti uzorom, ali ovdje se nećemo na tome zaustavljati. Da D. ima uvijek na umu viši puk (koji je npr. u Firenci, kad bijaše skršena prevlast aristokracije, postajao novim plemstvom), vidi se i po tome što on uvijek, opazili smo, govori da je u Dubrovniku puk bogat, ili što brani interese brodovlasnika, ili, malo niže, smatra da bi se u Dubrovnik bogati ljudi sklonili od Turaka kad bi imali pristupa u plemstvo. Ukratko, dubrovačko tzv. Veliko vijeće sastojalo bi se ravnopravno, prema ključu polovice, od višeg puka i od vlastele, a tako bi, očito, bilo i u drugim tijelima.

[38] Nakon opsežne analize ovog odjeljka Foretić za razliku od Tadića ili Batistića zaključuje da Držića ne možemo smatrati izdajicom, nego samo pobornikom drugačije političke koncepcije: »On ne zamišlja da bi vojvoda zavladao nekom apsolutističkom vlašću u Dubrovniku« nego »da bi bio onaj koji vrši samo vrhovnu vlast nad Dubrovačkom republikom te joj pruža kao velika vlast zaštitu i potporu u odnosu prema Turskoj, a s druge strane štiti novi zavedeni poredak ravnopravne kondominacije starog plemstva i višeg puka« (*o. c*, str. 99).

8. Što se tiče upravljanja sudstvom, vrlo mi se neophodnim čini u Dubrovniku postaviti talijanskoga pravosudnog kapetana, pouzdanog čovjeka Vaše Preuzvišenosti, budući da ovi naši nikad nisu znali upravljati kaznenim sudstvom; pa premda ću biti dugačak i dosadan, dobro je da Vaša Preuzvišenost znade kako su kobno upravljali, te ću što budem mogao kraće ispričati nekoliko slučajeva.

Prije više godina nekom brodovlasniku djevojka u kući ukrade stotinu ugarskih dukata. On je stade tući i djevojka prizna da ih je ukrala, ali da ih je dala nekom popu na čuvanje. Pozovu popa, a pop zaniječe da ih je dobio. Kukavnog i nevinog popa smjesta stave na mučenje, ali ne prizna. Ponovno su ga toliko mučili da su mu ruke ostale na konopcu kojim su ga podizali, pa je umro. Zbog grižnje savjesti, i svladana strahom, djevojka prizna istinu: dukate nije dala popu nego ih je zakopala u istoj gospodarevoj kući. Pošto su novci pronađeni, spor je obustavljen i pravda zadovoljena; djevojku ostave mjesec dana u zatvoru, i nikakvu drugu kaznu nije dobila.

9. Drugi se put posvađaju dva seljaka pa jedan od njih drugoga udari motikom po glavi, ubije ga i pobjegne. Sud ga dadne uhititi, ali ga ne uhite. Zateknu u kući jednoga od njegove braće, odvedu ga pred suca, a suci ustanove da je nevin. Dojuri vlastelin koji je bio gospodar ubijenoga pa reče žestoko sucima: »Ovi se seljaci, dakle, na takav način usuđuju ubijati vlasteoske kmetove, a vi dopuštate da odu ovako nekažnjeni?« Odgovore suci: »Ustanovili smo da je ovaj čovjek nevin, što hoćete da mu učinimo!« Odgovori vlastelin: »Osudite ga na trokratno mučenje na konopu, neka mu brat znade što znači ubijati vlasteoske sluge! Da! Da!« I tako tog nevinog kukavca stave tri puta na mučenje, a zatim ga puste da ode kući.

Nedavno, nema tome ni godinu dana, dadoše uhititi mnoge ubojice, koji su već ostarjeli u progonstvu, i neuobičajeno su se mnogo trudili da ih uhite, ali netom su ih zatvorili u tamnicu svima su poklonili život samo zato da omoguće povratak u grad jednome svom plemiću koji je bio prognan zbog ubojstva.

10. Ispričat ću još jedan okrutan slučaj. Padne pod stečaj neki levantinski trgovac, pa u želji da se nagodi s vjerovnicima dođe na tursko područje kraj dubrovačke granice. Neki plemić, Levantinčev vjerovnik, postavi mu zasjedu, uhvati ga na prijevaru i strpa u tamnicu. Kad je vidio tu tiraniju i kako dubrovački upravljači nasilno postupaju, Levantinčev se brat u očaju poturči namjeravajući tako pomoći bratu, ali na svoju nesreću brzo umre. Tada oni, zato što mu se brat poslužio onim očajnim korakom, kukavnog bankrotiranog trgovca (koji bratov postupak nije odobravao) osude na doživatnu tamnicu između četiriju zidova i u okovima. Još je i sad tamo i strpljivo čeka da Bog osveti tako veliku bezbožnost.

Neka mi Vaša Preuzvišenost oprosti ako sam oduljio i dosadio pričajući o tim bezbožnim djelima, o kojima je dobro da doznate, kako Vam se ne bi učinilo da ni za što plačemo i lakoumno kukamo pred svijetom i pred Vama vladarima, koji ste na zemlji umjesto Boga da dijelite pravu i da se oprete nasilnicima.

11. Neka Vaša Preuzvišenost čuje o još jednom slučaju koji se nedavno dogodio. Jedne noći tri golobrada mladića odu da se zabave po gradu,[39] pa im neki čovjek učini nekakvu neugodnost, a budući da je dubrovačka mladež jako dobre ćudi, kad se u igri siječe udara pljoštimice. Ti se mladići dogovore da napadnu onoga što im je napravio neugodnost, ne s ciljem da ga rane,

[39] Tko se ne bi sjetio obijesnih mladića koji se noću sijeku punjalićima i zabavljaju u *Noveli od Stanca*, a o tome v. i u *Skupu*, IV, 2. bilj. 209.

nego samo da ga malo natjeraju u bijeg. Kad su ga pronašli, dvojica ga od njih na takav način i napadnu, ali treći, koji je bio malo nesmotreniji, zamahne i rani ga u ruku. Idući dan skloni se u crkvu, a ona druga dvojica koja nisu učinila nikakva zla ne htjedoše bježati. Ranjeni čovjek bijaše plemić, pa njegovi rođaci samovlasno odu u crkvu i s nekoliko ga dukata izvuku iz crkve. Prestrašeni dječak svali krivnju na drugove, pa oni mahnito pograbe i njegove drugove, a kako jedan od njih, koji nije plemića ranio, bijaše rekao »Napadnimo ga!«, oni donesu presudu da mu se odsiječe ruka, a onome koji je ranio dadoše blagu kaznu. Na moju molbu ispravi se tolika nepravda, ali je spomenuti dječak ipak bio osuđen na dugotrajno tamnovanje u okovima i još je i danas tamo.

A koliko naopako postupaju prema patronima brodova ne bi se ni moglo ispričati.

12. Među franjevcima je u samostanu došlo do nekakvih razilaženja pa nekoliko njih odluče zatražiti od generala reda neka pošalje komesara *extra tempore* da pokuša poravnati njihove razmirice. General, koji je bio Španjolac, pošalje komesara u Dubrovnik. Budući da su negodovali neki fratri koji su bili plemići i koji su zbog uobičajene oholosti sebi prisvajali prava, dubrovačka vlada, bojeći se da fratrima plemićima komesar ne učini štogod neugodno, po nekome svom tajniku bez ustručavanja komesaru naloži da isti dan napusti zemlju, te bez ustručavanja progna četiri fratra pučanina podrijetlom iz časnih obitelji, vrlo uzorna stara propovjednika, koji su se među svima drugima isticali svetim životom. To se uradilo bez parnice. General nije nikad uspio doznati što su ti fratri skrivili, a uznemirio se zbog postupka s komesarom. U Rimu su generala upozorili da tu zbrku zataška, kako bi se izbjeglo veće zlo, jer da je riječ o ljudima koji su bliski Turcima, divlji i nerazumni, a i zbog raznih pokreta koje svijetom šire pristaše novih stvari.[40] Ali to nije istina, gospodine vojvodo. Dubrovčani su vrlo odani katolicizmu i mirne naravi, i dobri su kršćani, i razboriti ljudi. Imademo međutim petnaest nakaza, luđaka[41] i ni za što sposobnih koji će nas unesrećiti i baciti u veliku bijedu, ako nam Bog ne pomogne.

13. Svoju su nespretnost pokazali i u utvrđivanju grada.[42] U doba kad su Španjolci u Srbiji u primorju kraj Dubrovnika posjedovali Kaštelnovi koji je sad u rukama Turaka, spomenuti upravljači Dubrovnika počeli su biti nepovjerljivi prema Španjolcima. Da bi se zaštitili od te sumnje uzeše jednog od tih Španjolaca iz Kaštelnovoga da im utvrdi grad i da ih osigura s obzirom na nepovjerljivost koju su u njih imali. Bijaše to neki inženjer imenom Ferramolino, zbog kojega su mnogo potrošili na utvrde i pokajali se što su to učinili. A kako oni ne žele ni savjet ni pomoć od naroda, a još se manje uzdaju u strance, njihovi poslovi oko utvrda stoje slabo i zapušteno, iako ne manjka ni topništva, ni vještine, niti ičeg što je potrebno za ratnu spremu, samo što manjka prava vlada.

14. A što se tiče vođenja građanskih parnica, oni misle da je svaki od njih gospodar svoje kuglice,[43] neovisno o tome predlažu li odvjetnici povoljnu ili nepovoljnu osudu, pa se na koncu te parnice odlučuju kuglicama, a većina njih daje ih u prilog onima kojima su naklonjeni.

15. Mogao bih pričati o mnogim nasiljima koja su pravili i koja i sad

---

[40] Protestantizma.
[41] V. bilj. 27 i 31.
[42] O tome i o niže spomenutom Antoniju Ferramolinu pisao je i L. Beritić, *Utvrđenja grada Dubrovnika*, Zagreb, 1955.
[43] Kuglicama se glasovalo prigodom donošenja sudskih odluka, kao što se s pomoću njih tajno odlučivalo i u vijećima.

čine prema strancima, ali mi se čini da sam Vašu Preuzvišenost već zamorio iznoseći tolike niskosti, za koje ima svjedoke baš ovdje u Firenci. Ali ono o Miniatiju" (koji se sada nalazi u Dubrovniku) ne smije se prešutjeti. Kad su se njegovi momci porječkali s mornarima jednoga njegova brigantina, dotrčaše naime sami plemići — a ja sam tu bio i nisam mogao ništa učiniti — dotrčaše, velim, a da nisu ni čuli o čemu je riječ, u Miniatijevu kuću, te batinanjem, šakama i šamarima izvuku van Miniatija i one koji su bili s njim, pa ih šamarima, pesnicama i svakakvim udarcima otprate u tamnicu. Becadello,[45] sadašnji prepošt Prata, iz svoje je biskupske palače gledao taj veseli prizor i rekao da nikad bolje himbe nije vidio. Jednom Miniatijevu momku po imenu Antonio Pelieri, koji je danas u Firenci i Miniatijev je zet, uresio je tada lice čovjek koji je danas među prvacima dubrovačke vlade. Pošto su se, malo zatim, dubrovački plemići prenuli i uvidjeli da su učinili zlo, pustiše iz tamnice Miniatija i njegove izudarane i zlostavljane drugove. Neki Di Rustici, koji se za račun Francuza parničio s nekim patronom broda, zatekao se u času one gužve u Miniatijevoj kući, pa kad su mu u onoj galami rekli da će on prvi biti obješen, a on upitao: »Zašto? Zar sam raspeo Krista?« dobio je i on svoj dio batina. Sram me je Vašoj Preuzvišenosti pričati o tolikim divljaštvima, ali dobro je da znadete za njih. Takve nadute, premrske nitkove valjalo bi onemogućiti i pokazati im što znači tako zvjerski postupati sa strancima, koji njih posvuda dočekuju s ljubavlju i uljudno. Treba ih, velim, bez osvete poučiti kako valja živjeti, jer je naša namjera najljubaznijim načinom ukloniti onolike nerede, a divljaštvo nećemo ukloniti divljaštvom, nego će se to, uz pomoć Boga i dobre Fortune[46] Cosima Medicejskog, Vojvode Firentinskog i Sieneškog, moći lako obaviti, budući da mi široke mogućnosti pruža njihova glupost i njihovo slabo vladanje, a nadasve to što smatraju da im ne prijeti opasnost od naroda i da su moćni u odnosu na inozemstvo.[47]

16. Ne želim Vašoj Preuzvišenosti dosađivati pričajući Vam o njihovim prljavim ponašanjima, kakvih bi bezbroj mogao naći, nego ću nastojati da Vas uvjerim moleći Boga neka Vas nadahne za ovaj pravedni pothvat i za tako kršćansku pomoć, a sve će Vam, mislim, lako uspjeti, iako je i ovo kao i svaka veća stvar u rukama Božjim i u rukama Fortune.[48] No ako se ljudi moraju pouzdavati u Božju pravdu i zadovoljiti se razumom,[49] mi se možemo nadati dobru ishodu svoje želje. Što se pak tiče smutnji s Turcima i opasnosti koje bi mogle zaprijetiti s turske strane, mislim da smo naoružani mnogim spasonosnim sredstvima. Dobrim riječima, novcem i nesuprotstavljanjem

[44] Firentinac Lorenzo Miniati, nastanjen u Dubrovniku, bio je, prema Tadiću, višestruki obavještajac, osobito za Španjolsku. D. koji je bio očevidac zvjerskog postupka plemića prema njemu zgraža se i kao pobornik dobra odnosa prema strancima.

[45] Lodovico Becadelli (1501—1572), dubrovački nadbiskup, imenovan na tu dužnost 1555, bio je humanist-polihistor, koji je oko sebe, osobito u svom ljetnikovcu na Šipanu, okupljao cijelu znanstvenu i književnu akademiju sastavljenu od znamenitih Dubrovčana. I poslije povratka u Italiju, gdje je preuzeo prepoziturU u Pratu kraj Firence, ostao je u vezi s Dubrovnikom, o kojemu je ostavio i književnih dokumenata.

[46] V. bilj. 14.

[47] Spomenimo i ovdje da je u pismima često očito kako D. pamti pojedine misli Machiavellijeva *Vladara*, posebice u vezi s tom temom u zaključku odjeljka, na koju se firentinski mislilac više puta vraćao: »Jer vladaru se je bojati dvoga: iznutra, podanika, izvana vanjskih potentata . . .« »Što se tiče podanika, ako je van granica sve mirno, valja se bojati toga da se ne rote potajno; od toga će se vladar najbolje osigurati uznastoji li da ne bude omražen ni prezren i da narod bude s njim zadovoljan . . . Jer jedno od najjačih sredstava koje vladara čuva od unutrašnjih urota jest da ga puk ne mrzi (. . .) Onaj koji se roti, ne može biti sam, a združiti se može samo s onima za koje vjeruje da su nezadovoljni . . .« itd. (*o. c*, XIX, str. 83—84).

[48] Raspravom o mišljenju kako svijetom upravljaju fortuna i Bog počinje važno XXV. poglavlje Machiavellijeva *Vladara* posvećeno Fortuni. Fortuna je glavna prepreka, ali će, kao što je netom rekao, sve lako uspjeti, budući da vjeruje u svojstva kojima se Cosimo, posjedujući sposobnost (»virtù«), kako je na početku već naglasio (v. bilj. 14), može suprotstaviti fortuni, o kojoj inače, prema Machiavelliju, ovisi polovica uspjeha.

[49] U izvorniku »ragione«, a to je bitno svojstvo valjanog vladara (»virtuoso«) i srodni su mu pojmovi »prudenza« ili »sapienza« (podsjetimo na Pometovu makaronsku sentenciju »*cum sapiente fortuna semper conversabuntur*, s razumnijem srjeća stoji«, *Dundo Maroje*, III, 14, v. bilj. 691, 692).

protiv njih s Turcima se sve može urediti. A kod nas vlada općenito mišljenje da se Turci u unutrašnje poslove Dubrovnika nikad nisu miješali niti će se miješati. Napokon, ovdje se nama radi o životu ili o smrti: ili ćemo biti slobodni i plaćati danak Turčinu, ili ćemo se izvrgnuti pogibelji kao stanovnici Hiosa i donijeti drugačiju odluku. A s ovom sadašnjom vladom možemo samo postati plijenom Turaka kad god se njima to prohtjedne. Stoga je, gospodine vojvodo, za spas Dubrovčana neophodno potrebno promijeniti vladu, i ne smije se više oklijevati očekujući da nam mana padne s neba.

17. A da se to sveto djelo poduzme, iskreno rečeno, niti se mogu primijeniti velike stvari niti su potrebne. Jedino bih papinsko izopćenje protiv njih izopćenih najprije htio dobiti, prividno ili pravo,[50] koje bi jako djelovalo, jer bi početak bio u znaku poštovanja Boga, što bi veliku snagu i hrabrost dalo tamošnjem narodu nenaviknutu na novotarije, koji bi se upustio u svaki pothvat kad bi se na tome temeljio početak, budući da je vrlo odan katoličkoj vjeri. A što se Crkve tiče, mnoga bi dobra kršćanska djela ojačala u Dubrovniku i poslužila bi kao primjer i dobročinstvo Bosni, Srbiji, Dalmaciji i svim onim susjednim krajevima u koje s Božjom pomoću nije prodrla kuga luteranskog krivovjerja. Kad bi oni bili ekskomunicirani, grad bi nužno bio prisiljen promijeniti vladu, a imade vrlo mnogo plemića koji su isključeni iz vlasti, i zajedno bi se s njima započeo pothvat.

18. Zatim želim dobiti pedesetak dobrih vojnika Vaše države i u službi Vaše Preuzvišenosti s četvoricom kapetana i jednim pukovnikom koji bi imao neku punomoć. Njih bi trebalo slati u deset navrata, svaki put napose po petoricu, brodovima iz Mletaka, naime dubrovačkim i drugim brigantinima, koji prolaze preko Dubrovnika i nastavljaju ploviti od Dubrovnika dalje, a počeli bi se ukrcavati od rujna tako da do konca siječnja svi budu na odredištu. Svakome bi kapetanu trebalo dati prividno zaduženje, ili da kupuju konje, ili da doznaju novosti, ili da otkupljuju roblje, ili kakvo drugo koje bi najbolje odgovaralo, ali ni u kom slučaju ne smiju znati zašto tamo odlaze, sve do one noći kad se pothvat bude provodio u djelo i kad im ja pokažem zapovijed Vaše Preuzvišenosti. Svakoga kapetana treba poslati tako da ništa ne zna o ostalim kapetanima, a i pukovnika napose, tako da ništa ne zna za četvoricu kapetana. Neka se on pretvara da se od neprijatelja želi skloniti na Siciliju. Treba da dođu nenaoružani ili s po jednim mačem za svakog čovjeka. Među njima neka bude vrstan kovač koji bi prema potrebi znao provaliti vrata, razbiti zasun; neki drugi valja da po zanimanju bude izrađivač kotača za arkibuze, te, ustreba li, da otvori radionicu. Ja ću njima kad bude potrebno nabaviti arkibuze i oružje koje će im biti nužno. Neka ti ljudi dođu slabo odjeveni i neka se što prije pretvaraju da traže tko jedno tko drugo zaposlenje.

19. Nadalje, Preuzvišeni Gospodine, želio bih da u Dubrovnik pošaljete svoga spretna čovjeka, koji bi od Rima Vašim nastojanjem i pod Vašom zaštitom mogao dobiti neko tajno ovlaštenje protiv ekskomuniciranih s tim se ovlaštenjem u onim stranama poslužiti da se raspravi s onima što su na sebe navukli izopćenje, ali se ni u kom slučaju ne smije doznati, ako je to moguće, da mora otići u Dubrovnik. A to je ono izopćenje iz Crkve, prividno ili pravo, koje želim. Taj bi se čovjek pojavio u pratnji petnaest valjanih ljudi,

---

[50] U izvorniku: »finta o vera«. Prevodim »finta« (odnosi se na »scomunica papale«) kao »prividno«, priklanjajući se Foretićevu tumačenju, prema kojemu je ta alternativa zapravo trebala biti prijetnja ekskomunikacijom. Kritika je uočila da je tu riječ o »makijavelističkoj« zamisli, a D. zapravo i slijedi načela suvremene političko-strateške metodologije i Machiavellijeva učenja, prema kojemu je svako sredstvo dobro da bi se postignuo pozitivan cilj. Ekskomunikacija je mogla naći stvaran povod u uplitanju dubrovačke vlade u crkvene poslove nasuprot odredbama Tridentinskog koncila, a jako bi djelovala na puk odan katolicizmu i zato bi se s njom cio pothvat i započeo.

što bi bilo dobro pojačanje onoj pedesetorici, te bi s ljubaznošću i spretno pregovarao s onom gospodom o crkvenim pitanjima i u ime Njegove Svetosti i cijele kardinalske skupštine ljubazno bi ih opomenuo da se više ne miješaju u crkvena pitanja, a u međuvremenu bi se potajno radilo na našem pothvatu. Neka spomenuti čovjek čovjek ne zna zašto tamo ide, nego neka jednostavno kao izaslanik Vaše Preuzvišenosti čini ono što mu budete povjerili, dok mu na koncu ja ne pokažem pravi nalog Vaše Preuzvišenosti.

Neka mi Vaša Preuzvišenost oprosti ako sam se, želeći samo provesti u djelo ovaj svoj pothvat, možda upustio u teške i neugodne stvari. Tako velikom Vladaru mislim da to nije teško, znajući kolika je njegova moć i njegova dobrota i da mu neće biti neugodno što ga nagovaram na dobro i sveto djelo.

20. Da ne izazivajući sumnju uvedem još dvadeset ljudi u Dubrovnik poslužio bih se još i ovim ratnim iskustvom: hinio bih da u ime Presvijetlog i Preuzvišenog Don Garcije[51] dolazi plemić požaliti se tamošnjoj gospodi zbog onoga što se čini protiv mornarice na uštrb i štetu njegovih potreba i da ih zamoli neka ne postupaju tako strogo protiv svojih ljudi, koji su kao kršćani u službi kršćanskih vladara, i da im laska[52] što je moguće više. Ja bih pak s tim plemićem potajno i sa svom nužnom lukavošću djelovao u mornarici i među ljudima nenaviknutim na novotarije, a jako je potrebno da mornarica pothvatu pristupi oduševljeno. A ukoliko bi se našlo mlitavaca i preplašenih koji bi htjeli ostati neutralni, njima valja zaprijetiti autoritetom Presvijetlog i Preuzvišenog Garcije i kaznom spaljivanja njihovih brodova ne podupru li svetu Crkvu i ne opredijele li se protiv izopćenih. O Gospodine, veliku će moć imati ova ekskomunikacija i autoritet potkralja Sicilije. Vještinom se svijet pobjeđuje![53]

21. A tko bi tako što i osudio kad bi se primijenilo neko nedopušteno sredstvo? Neka mi Vaša Preuzvišenost vjeruje da bi se sve to obavilo vrlo spretno i mirno i ne samo što ne sumnjam nego sam siguran da bi uspjelo bez buke, poznavajući plašljivu narav[54] naših upravljača. Da se ne izlože gorem položaju oni bi pristali na naš zahtjev. Sad se razmeću svojom vlašću zato što im se nitko ne suprotstavlja, ali kad bi protiv sebe vidjeli jače sile odmah bi smanjili svoju oholost, odali bi se kao plašljivi kunići i još bi smatrali milošću što sudjeluju u vladi zajedno s pukom. Neka Vaša Preuzvišenost misli na to da se ja u ovaj pothvat ne bih upuštao kad ne bih imao čvrsta razloga da ću sigurno uspjeti, i ne bih tako velikog vladara navodio na iskušenje kad ne bih bio siguran da će, s pomoću Previšnjega, pothvat na najbolji način završiti.

A s ljudskim je stvarima tako da se vještinom mogu i svladati i osigurati. I premda je veliki Turčin moćan, ima malih ljudi što su uvjereni i sigurni da bi s osam galija i s nekim njima poznatim vještinama jamačno ponovno osvojili Rod. Oni uvelike računaju s tim što Turci sebi ne predočuju takve opasnosti pa ne drže može se reći nikakve straže u tvrđavama, nego, smatrajući da im sigurnost daje samo njihovo ime i straža galija, ljeti odlaze amo-tamo u pljačku, tako da je Rod (prema spomenutom Dubrovčaninu) izložen otimaču ako se tu zatekne. A trebalo bi im ga napasti kao odmazdu za Maltu.[55] Pre-

[51] Don Garcia de Toledo bio je španjolski potkralj Sicilije i Cosimov šurjak.
[52] Vjerojatno je u ovoj pojedinosti crpio pouku iz XXIII. poglavlja Machiavellijeva *Vladara* pod naslovom »Kako se valja kloniti laskavaca«.
[53] Ni to, nakon zaključka iznesenog plana, nije isprazna sentencija, nego izražava jedno od svakome poznatih renesansnih načela, prema kojemu se čovjeku obdarenu vrlinom otvaraju sve mogućnosti djelovanja i stvaralaštva, a o hrabroj primjeni takva principa ovisila je i ostvarljivost zamisli.
[54] I tu slabost mogao je omjeriti o Machiavellijevu opasku u XIX. poglavlju: »Vladar mora ... misliti na to kako da izbjegne stvarima koje ga čine omraženim ili prezrenim ... Prezrenim će postati počnu li ga smatrati za čovjeka nestalna, lakomislena, mekušca, kukavicu i kolebljivca ...«.

nosim Vam ovo, gospodine Vojvodo, zato što poznajem jednog Dubrovčanina (sad se nalazi u Pisi), dobrog poznavatelja cijelog arhipelaga, koji to tvrdi za Rod, i to s razlogom. Naš je problem međutim lak i uvjereni smo da ćemo ga lako i bez buke svladati. Ne ponestane li Dubrovčanima novca, o kojemu, kad je riječ o Turcima, ovisi i dobro i zlo, nije se potrebno ničega bojati. Dugotrajnim smo iskustvom upoznali narav Turaka, a ovaj Mehmed-paša[56] našijenac je i po jeziku i po rodu, i u Dubrovniku ne poznaje ni Petra ni Pavla, nego sve Dubrovčane zajedno, pa budući da je naše krvi bosanske i pobornik . . .[57] nećemo propustiti da odemo k njemu i da ga zadržimo kao prijatelja. Dobrim se vladanjem[58] među ljudima svemu može doskočiti, a i najdivljije se zvijeri vještinom ukrote.

22. Ljudima koje bi Vaša Preuzvišenost poslala u Dubrovnik ja bih od svojih pristaša, zemljaka i stranaca, pridodao toliko koliko je dovoljno za naš pothvat, ali obećavam da će cijeli puk smjesta pohitati da prihvati ovo dobro djelo, koje žudi kao svoj život, a bio bi, gospodine, za takav pothvat dovoljan puk bez druge pomoći,[59] samo što je po prirodi strašljiv i nevičan novìnama pa se teško odlučuje, ali živjeti pod onom vlašću niti može niti hoće, i zato će ohrabrenje koje će mu dati ljudi Vaše Preuzvišenosti i Vaša vlast biti najbolji lijek njegovoj plašljivosti. A navedeni će ljudi ostati u Dubrovniku u ime Vaše Preuzvišenosti i radi slobode puka. I neka blagoslovljen bude Bog koji će Vašu Preuzvišenost nadahnuti da učini ono što će biti najbolje, a nama neka dopusti da postignemo ono što je volja njegova.

Budući da ne bi trebalo kasniti ako se ima donijeti bilo koja odluka o ovoj mojoj molbi, i da zbog mnogih razloga takav pothvat valja obaviti ove zime do konca siječnja, molim Vas da mi neki odgovor date putem Vinte,[60] kako bih se, odluči li se Vaša Preuzvišenost moju molbu prihvatiti, pravodobno mogao vratiti u one krajeve i pripremiti što bude potrebno. Ukoliko pak možda smatrate da se u pothvat ne treba upuštati ove godine, neka miruje dok ne budete smatrali da ga treba izvesti. Strpit ćemo se kako budete željeli. Molim uvijek Boga za Vaše zdravlje, za Princa[61] i Princezu i za cijelu Vašu sretnu obitelj. Neka Vam Bog ubrzo udijeli da od svog Princa i od Princeze ugledate porod mio Bogu i vašem stanovništvu, da u svakoj sreći i u miru uvijek uživate svoju sve veću državu, i neka Vas prati Božji blagoslov, u kojemu je sva sreća.

U Firenci, dne 2. srpnja LXVI.
Vaše Preuzvišenosti preponizni sluga
Marin Držić Dubrovčanin

---

[55] Turci su godine 1565. navalili na Maltu, ali su se morali povući pred kršćanskim brodovljem koje je poveo Don Garcia.

[56] Mehmed-paša Sokolović (oko 1505—1579), turski veliki vezir, bio je rodom iz Sokolovića kod Višegrada. Kao dječak oduzet je roditeljima kupljenjem danka u krvi i odgojen kao janjičar, a poslije je postao velikim državnikom Osmanskog carstva.

[57] Na tom je mjestu u rukopisu nejasna riječ zbog istrošena papira.

[58] »Kralj je čovjek od ljudi kad se umije vladat«, veli Pomet u uvodnom monologu II. čina *Dunda Maroja*. Već treći put ističe sentenciju kako se vještinom sve može svladati, naglašavajući suvremene teoretske premise vladanja koje je Cosimo poznavao i primjenjivao.

[59] Podsjetimo opet na to da je više puta isticao kako puk ne može podnositi oholost i nesposobnost vlade, a i na to da »imade vrlo mnogo plemića koji su isključeni iz vlasti« (kako kaže na kraju 17. odjeljka), dapače (kao što je napomenuo početkom 7. odjeljka) »dvije trećine njih samih nisu zadovoljni sadašnjom vladom«. Navodim to radi usporedbe s onim što Machiavelli piše u XIX. glavi *Vladara*, ali to ću u daljnjoj raspravi citirati. Opsežno i za Držića poučno o tome Machiavelli piše i u IX. poglavlju pod naslovom »O građanskoj vladavini«.

[60] Vinta je zacijelo osoba po kojoj D. šalje pisma.

[61] Misli na najstarijega Cosimova sina Francesca (1541—1587), kojemu je otac prepustio vladanje godine 1565.

II.

PRESVIJETLOM I PREUZVIŠENOM GOSPODINU VOJVODI FIRENCE I SIENE OSOBNO NA RUKE POVJERLJIVO PISMO

Presvijetli i Preuzvišeni Gospodine Vojvodo!

1. Znadem da je u ovim vrućim danima potrebniji odmor negoli napor, ali budući da sam započeo s molbama, dopisima i molitvama s kojima sam se dosad tako vatreno pojavio pred Vašom Preuzvišenošću radi one stvari s Dubrovnikom, sad neću prestati, kao da sam se ohladio — kad i te kako žarko želim nastaviti — da Vas molim i nagovaram, kako biste unatoč svojim važnijim poslovima malo vremena poklonili spomenutom pitanju Dubrovnika i dali mi neki odgovor, koliko god se čini, prema stanovitoj mojoj procjeni, da u vezi s navedenim pitanjem Fortuna počinje pokazivati neke poteškoće, najprije smrću pape Pija IV,[62] nadalje slučajem Hiosa, zatim još nekim drugim stvarima. Mi smo mnogo polagali na pomoć pape Pija, ali, hvaljen budi Bog, ja u tim teškoćama ipak vidim dobar znak, jer Fortuna[63] je uvijek nepouzdana kad najprije dolazi sa smiješkom i vesela lica. Kao što nam zemlja bez truda ne daje hranu, niti nebo bez gromova željenu kišu, tako ni uspjesi dobre Fortune ne dolaze bez otpora. Na ovom se svijetu obično bore dobri sa zlima, vrli s poročnima, milosrdni s nasilnicima, mudrost sa silom. Ljudski je što ima nevolje među ljudima; na valjanim je ljudima da ne dopuste da ih pobijede zli i da se pomognu sredstvima kojima se može postići pobjeda, a tako rade ljudi koji znadu donositi odluke.

2. Da sad budem kratak, zar da se dubrovački puk, pod jarmom petnaestorice nemoćnih i bezvrijednih luđaka[64] koje je dosad zbog dugotrajne navike poštovao, sada boji i koleba podići glavu i suprotstaviti se tolikom nasilju uz pomoć Boga i dobre Fortune[65] Vojvode Cosima Medicejskog? Ako je genovski puk, koji je morao obračunati s drugačijim poglavarima nego što su naši, imao hrabrosti da postigne svoj cilj, zar to ne možemo i mi uz pomoć tako velikog Vladara čija se moć ako hoće može protegnuti sve do Dubrovnika, i kojemu je dovoljno kazati: »Da« i u znak pristanka kimnuti glavom pa da sebi zauvijek podvrgne Dubrovnik i naš pothvat dovede do željena uspjeha? Čega se bojimo? I zašto oklijevamo? Ukratko, gospodine Vojvodo, te stvari ne treba rastrubiti, nego valja raditi tiho i potajno, najprije zbog Crkve, a i zbog obzira prema Turcima i Mlečanima. Svijetu ne bismo morali polagati račun o svojim stvarima, a tajna će pomoć Vaše Preuzvišenosti zasad donijeti pobjedu našem pothvatu, a Vašem vojvodskom žezlu mjesto u Dubrovniku. I ne bismo se imali čega bojati kad nas štiti Bog i naklonost tako moćna Vođe.

3. U ovoj igri i nismo tražili bogzna što: šezdesetak ili nešto više Vaših hrabrih ljudi, kao što sam opisao u svome drugom dugom dopisu na predzadnjem i zadnjem papiru, koje će Vaša Preuzvišenost kad joj bude zgodno pregledati. Ako biste pak smatrali da treba pričekati dok završi ovaj rat u

---

[62] »Znamo da je papa Pio IV umro već 10. prosinca 1565. Znači da je D. već u godini 1565. pomišljao na prevrat« (V. Foretić).

[63] Cijeli ovaj pasus o Fortuni, koji sintetizira temeljne Držićeve poglede umjetnički razrađene osobito u *Dundu Maroju*, izravno se oslanja na XXV. poglavlje Machiavellijeva *Vladara*, čak u nekim slikama. Unutar općih istina koje D. reproducira s aluzivnim ciljem, znajući da ih Cosimo dobro poznaje, ima i tu njegovih vlastitih stavova koje je razvio i u komedijama: kad primjerice kaže da se bore »milosrdni s nasilnicima« ponavlja misli Dživa iz već citiranog konteksta *Skupa*, gdje govori o prosudbi svijeta »mjerom pravom, mudrom i od milosrđa«, a to vrijedi za cio kontekst.

[64] Usp. bilj. 27, 29, 31.

[65] V. bilj. 48.

Ugarskoj,[66] a isto tako i pravi ishod stvari s Hiosom, ovo odgodite i učinite onako kako Vam odgovara. Toplo bih Vas, međutim, ponovno zamolio, ako i dođe do odgode, da se nešto s ovim pothvatom započne, da se, naime, malo pomalo počne slati poneki čovjek, kako bih Vas mogao podsjetiti i opisati kako treba postupiti.

4. Još bih Vas htio zamoliti, ako se odlučite na ovo sveto djelo, da nam udovoljite i date pomoć za nužne troškove, budući da ja nemam novaca, a od onih se koji će surađivati ne valja odvajati: dovoljno poznajem raspoloženje sviju, ali sad se više ne smijem pouzdavati u to da ih i dalje mogu iskušavati, a dobro je da u ovom pothvatu pravodobno ne uzmanjkaju sredstva za ono što bude potrebno. Ako se taj novac predigne putem mjenice na naše ime, bit će navrijeme podmiren, uspio pothvat ili ne uspio; a molim da mi se oprosti ako sam kao nevješt u tim poslovima u kakvu računu pogriješio. Uzdam se, međutim, u Boga, od kojega se nadam sigurnoj pobjedi. Čim se odmah podmire spomenuti troškovi, Vaša će Preuzvišenost po znakovima punim zahvalnosti prepoznati koliko je dobročinstvo puku koji tlače drznici donijeti sigurnost i žuđenu slobodu.

5. Nakon obećanja koje sam dao u svojoj molbi i koje će se obilno ispuniti, više neću duljiti, nego ću Vam kazati da su 17. srpnja iz Dubrovnika pisali kako su dubrovački poklisari posjetili Velikog Turčina u Nišu kraj Filipgrada i Sofije u Makedoniji i predali mu danak, a on ih je prijazno dočekao i zapovjedio da im se namire tri broda žita prošle godine zaplijenjena kraj Malte, naime da im se ili isplati novčana protuvrijednost za žito ili da im se žito vrati, i milostivo ih je otpustio. Još pišu da je spomenuti s velikom slavohlepnošću i nadutošću išao na svoj pohod, ali da je njegova vojska jako neraspoložena prema tom putu pa prigovara i proklinje nemir svojega starog kralja. Naši Dubrovčani bijahu na sličan način odredili dva poklisara da ih s darom pošalju Turčinu kad osobno kreće u rat.

6. Drugo neću dodati. Neka Vas Bog nadahne da učinite ono što je njegova volja i neka Vam udijeli trajnu sreću. Za mene bi najveća milost bila kad bih dobio neku brzu odluku, kako moj dugi boravak ovdje ne bi u naših izazvao kakvu sumnju ili pomisao da u Firenci nešto pregovaram, dok ja svakoga obmanjujem da sam ovdje jedino radi zabave.

U svemu se podvrgavam Vašoj volji i Vašoj se milosti i dobrostivosti ponizno preporučujem.

U Firenci, 3. srpnja LXVI.

Vaše Preuzvišenosti najponizniji sluga
Marin Držić Dubrovčanin

III.

PRESVIJETLOME I PREUZVIŠENOME GOSPODINU PRINCU[67] FIRENCE I SIENE. OSOBNO NA RUKE POVJERLJIVA MOLBA

Presvijetli i Preuzvišeni gospodine Prinče!

Ja, Marin Držić Dubrovčanin, pisao sam Presvijetlome i Preuzvišenome Gospodinu Vojvodi Vašemu Ocu o jednoj važnoj stvari, koja podjednako zahtijeva pomoć Vaše moćne ruke koliko obećava korist Presvijetloj Kući Vašoj

[66] Zadnji vojni pohod Sulejmana II. na Madžarsku godine 1566. zaustavio je pod Sigetom Nikola Zrinski, a tu je sultan i umro.
[67] U ovom četvrtom pismu, odnosno trećem koje nam je poznato, obraća se Cosimovu sinu.

Medicejskoj, koje su dobrota i moć dostojne da joj se daleki narodi obraćaju za pomoć, kako tolika moć ne bi bez djelovanja mirovala. A budući da je ta stvar vrlo povjerljiva i da ja radi čuvanja tajnosti ne smijem obilaziti oko Dvora, niti mogu požurivati Preuzvišenog Vojvodu, odlučio sam se obratiti Vašoj Preuzvišenosti za dobrostivu pomoć, zaklinjući Vas i moleći sa svakom mogućom pokornošću srca, budući da mi (zbog povjerljivosti, kako ne bih pobudio sumnju ljudi oko Vas) nije dopušteno da Vam se bacim pred noge i da držanjem odam sve one znakove pokornosti koje pokazuju ljudi kad im je potrebna pomoć, da se udostojite Gospodinu Vojvodi Svojemu Ocu kazati dvije riječi u prilog meni i cijeloj mojoj zemlji i da nam s njim zajedno budete od pomoći. Više ne želim Vašoj Preuzvišenosti duljiti, nego molim Svevišnjega da Vas uzdrži u trajnoj sreći.

U Firenci, 23. srpnja LXVI.
Vaše Preuzvišenosti preponizni sluga
Marin Držić Dubrovčanin

IV.

PRESVIJETLOM I PREUZVIŠENOM GOSPODINU PRINCU FIRENCE I SIENE OSOBNO NA RUKE POVJERLJIVO PISMO

Presvijetli i Preuzvišeni Gospodine Prinče!

1. Ja, Marin Držić, Dubrovčanin, ponizni stranac, bacajući se u duhu kad ne mogu osobno pred noge Preuzvišenosti Vašoj, molim Vas u ime dobrote i ljubaznost koju obično prema svima pokazujete, da ovome makar nedostojnom strancu koji se jednostavno utekao Vašoj pravednosti i pomoći, ako ništa drugo, namijenite i udijelite jednu jedinu dobru riječ kao utjehu svoj mojoj želji i za ono što sam tražio od Preuzvišenosti Vaših, više smion nego sretan.[68] Opazivši već da se mojemu planu protive mnoge teškoće,[69] postalo mi je jasno da će zbog toga biti nužno pričekati pogodnije i povoljnije vrijeme od ovoga i da Preuzvišenostima Vašim više ne smijem dosađivati, nego da ovu svoju stvar (ako joj Vi pridajete neku važnost ili je uzmete u razmatranje) moram odgoditi za vrijeme u koje će uspjeti. A i u Dubrovniku, kako čujem, prestrašeni onim što se dogodilo, poduzimaju nove mjere u vezi s gradskim stražama. Bit će dobro da ja tamo odem[70] i vidim i pozorno razmotrim prilike, kako bi se Preuzvišenosti Vaše, ako im ikad bude odgovaralo poslužiti se onim što sam im ponudio, mogle time poslužiti po svojoj volji, jer ja ću uvijek biti spravan na Vašu zapovijed, i ovakav kakav jesam neću Vam biti sluga na odmet.

2. S Vašim dopuštenjem, u društvu s gospodinom Lukom Sorkočevićem i s gospodinom Franom Lukarevićem, svojim prijateljima i odanim slugama[71]

---

[68] U izvorniku: »più ardito che fortunato«. D. nalazi opravdanje neuspjehu nauma pravdajući se da mu unatoč smjelosti kao prvom preduvjetu akcije ipak nije bila sklona fortuna, ali on u skladu sa spoznajama kojima se kao literat obilno zadojio, računa na odgodu za povoljnije vrijeme (»fortuna je, neka malo poabunaca«, rekao bi njegov Pomet).

[69] Te je teškoće V. Foretić precizno naznačio: dolazak moćne turske flote u Jadransko more, mjere o pojačanoj obrambenoj sigurnosti grada, pojačan nadzor nad strancima zbog opasnosti od obavještajne službe.

[70] Nije poznato je li zaista otišao u Dubrovnik. Umro je 2. svibnja 1567, tri mjeseca nakon roka koji je planirao za prevrat (konac siječnja 1567).

[71] Luko Sorkočević (1537. ili 1538—1583) i Frano Lukarević Burina (1541—1598) isticali su se među Dubrovčanima koji su živjeli u Firenci. Od prvoga, koji je Cosimu 1562. posudio 8.000 škuda, nije se sačuvao gotovo nijedan književni proizvod; drugi dubrovački plemić, pjesnik i prevoditelj u Firenci se zajedno s njim također bavio trgovinom, bio je dubrovački poklisar u Carigradu, i bio je

Preuzvišenosti Vaše, otputovat ću krećući prema Dubrovniku, prikazujući se tim plemićima kao da ovdje nisam imao drugoga posla nego sam ostao četiri mjeseca radi zabave. Ako mi Vaša Preuzvišenost ništa drugo ne zapovjedi, opraštam se ljubeći Vam najponiznije ruku i preporučujući Vam se zauvijek. Ako sam pak učinio kakav propust ili zgriješio prema Preuzvišenostima Vašim, neka mi se svojom blagošću dostoje oprostiti, prije svega što sam postupao bezazleno bez ikakve zlobe. A Bog je dao povlasticu tako velikom Knezu da sasluša i zadovolji jednako i oprezne i bezazlene. Završavajući molit ću Svevišnjega da Vam uzdrži i poveća sreću i da Vas svojim blagoslovom uvijek blagosilja. Na koncu ću Vas podsjetiti da s onom ljubavlju kojom pokazujete svojemu stanovništvu da ste mu i otac i Preuzvišeni Vođa, spriječite da se ovome jadnom strancu i poniznome Vašemu sluzi, zato što je došao s ciljem da učini nešto dobro, ne dogodi kakvo zlo. Sve ovisi o Preuzvišenosti Vašoj, a s te sam strane siguran. I premda je suvišno da Vam to napominjem, kad je u pitanju život o tome je nužno voditi računa. No kako sam i započeo zazivanjem Boga, s Božjom pomoću i Vašom zaštitom neću se bojati zla. Oslanjajući se na dobrotu Vaših Preuzvišenosti kao na najčvršći stup i klanjajući se najponiznije Vašoj dobrostivoj milosti, zauvijek se preporučujem.

U Firenci, 28. kolovoza LXVI.
Vaše Preuzvišenosti nedostojni ali odani sluga
Marin Držić Dubrovčanin

*

Urotnička pisma u prvom nas redu zanimaju kao svojevrstan književni dokumenat, koji to svojstvo ima i zato što izravno osvjetljuje smisao Držićevih književnih djela, i zato što se u njima nazire kako je urotnik pothvatu pristupio kao literat, dakle utopistički, jer je očito da je inspiraciju u velikoj mjeri dobio čitajući suvremene teorijske spise. Analiza pisama odaje da se i Držićev pristup općoj političkoj i povijesnoj situaciji, i dokazni postupak o nužnosti i provedljivosti pothvata, i teoretska načela, i praktično-strateška razradba, i idejno-moralno opravdavanje urote, ne temelje na nekim subjektivno iskonstruiranim i *a priori* neodrživim premisama, nego da ishode podjednako iz lektire suvremenih traktata i teorija (npr. Machiavellijevih kakvi su *Vladar, Rasprave, O umijeću ratovanja,* ali i spisa drugih autora) koliko iz vlastita promatranja dubrovačkih i europskih prilika. Pri tom se uzajamno prožimlju i usporedbama provjeravaju teorijske postavke i činjenice iz životne i političke prakse, slično kao što su komičke radnje u njegovu teatru popraćene sentencijama u duhu suvremene renesansne misli. Među idejnim nitima koje pisma integriraju u cjelinu Držićeva stvaranja i dovode u uzročnu vezu s njim jest opća vizija svijeta na temelju humanističkih i renesansnih shvaćanja o fortuni, o individualnoj sposobnosti, o kategoriji korisnog i o drugim srodnim konceptima koji su i Držiću bili putokazom i u životu i u književnosti, sa svim svojim pozitivnim i novim značajkama, i sa svojim očitim granicama.

Da bih neposredno ilustrirao Držićevu lektiru neću propustiti da ukratko usporedim samo neke pojedinosti u pismima s postavkama u Machiavellijevu *Vladaru (Il principe),* da pogledam je li ta dramatična, uzbudljiva, a tijekom povijesti i zlorabljena knjižica, taj katekizam tirana već u šesnaestom sto-

optužen kao uhoda napuljskog potkralja u Turskoj, bačen je u Dubrovniku u doživotnu tamnicu, iz koje je pobjegao u Italiju. Zanimljive misli o tim Držićevim prijateljima u vezi s urotom iznosi Pupačić u 10. glavi svoje rasprave (v. bilj. 5).

ljeću, mogla biti stanovitim putokazom našem urotniku, ima li podudarnosti između Machiavellijevih razmatranja rođenih na iskustvu povijesti i prakse njegova doba, i Držićevih analiza, i nisu li ih neke stranice znamenitog traktata nadahnule. Cosima Držić naziva vrlim i moćnim vladarom, velikim vladarom koji treba da mu pruži pomoć svojom vrlinom i valjanošću, sretnikom Fortune o kojoj mu naš pisac na svoj način razglaba Machiavellijeve misli ističući među ostalim i to kako je ona nepouzdana kad najprije dolazi sa smiješkom i kako ne donosi uspjehe bez otpora, i kako su u antagonističkoj borbi dobri i zli, duh i snaga, a na vrlima je i valjanim ljudima da se pomognu sredstvima koja donose pobjedu, ukratko, iznosi iste kriterije i vrednovanja na temelju kojih valja prosuđivati i o njegovim komedijama, jer i ona i pisma zapravo pripadaju svijetu istih ideja. Zanimljivo je zapaziti da su se i Machiavelli i Držić obraćali medicejskoj vladarskoj kući. Dubrovčanin Cosimu da zbog vrlo pravednih razloga (»giustissima ragione«) poduzme dobro i sveto djelo, Firentinac Lorenzu (nećaku Veličanstvenog) da kao otkupitelj Italije »prione za ovo djelo s onim duhom i onim nadama s kojima se ulazi u pravedne pothvate« (»imprese iuste«). Kad govori o vladavini onih petnaest nemoćnih i nesposobnih »luđaka« Držić osobito naglašava njihovu nekorisnu škrtost (»avaritia desutile«), a Machiavelli je, kao i o nesposobnosti, okrutnosti i ostalim negativnim značajkama o kojima također Držić govori, pisao i o škrtosti i rasipnosti (gl. XV i XVI). Tipična je makijavelistička, nadalje, ona Držićeva namisao o papinskoj anatemi koja može biti prividna ili prava (»finta o vera«), a to je i Jeličić zapazio.[72]

Ima, međutim, i očitijih srodnosti između traktata i pisama. Ugledajući se u Machiavellijevu raspravu Držić je u njoj mogao naći poticaj i teorijsko opravdanje za najvažniji čimbenik o kojemu je ovisio povoljan ishod njegova plana, a to je, kako više puta naglašava, mržnja naroda prema upravljačima, koji su, prema njegovoj ocjeni, ludi a misle da su pametni; nesposobni su i ljudi od ništa, nemoćni, i njihova se, kaže, oholost više ne može podnositi, pa narod samo moli Boga da im se oduzme nekorisna vlast, što neće biti teško jer su glupi i loše vladaju, a pothvat će olakšati »nadasve to što se smatraju sigurnima u odnosu na narod a moćnima prema vani«, pa bi za takav pothvat »dovoljan bio samo puk bez druge pomoći« itd. A evo kako Machiavelli piše: »Zaključit ću tek da je vladaru nužno da mu narod bude prijatelj; inače mu u nevolji nema pomoći. (...) U teška vremena vladar će uvijek oskudijevati u ljudima u koje bi se mogao pouzdati, jer se ne može osloniti na ono što vidi u mirno doba, kad je građanima potrebna država. Onda svatko trči, svatko obećava, svatko je spreman i da umre za njega kad je smrt daleko; ali u nevolji, kad su državi građani potrebni, onda ih ona malo nalazi. A to je iskustvo toliko pogibeljno što ga možeš doživjeti samo jedanput. Stoga razborit vladar mora smisliti način vladanja, da njegovi građani uvijek, i kakva god bila vremena, osjećaju potrebu za njim i za državom, pa će mu uvijek biti vjerni«.[73] Kao važnu Držić ističe i činjenicu da se, po njegovu tvrđenju, ni dio vlastele, dvije trećine njih, ne slaže s tadašnjom, vlasti nedostojnom, upravom, da bi na planove pristala sva mladež, a kako ima mnogo vlastele isključene iz vlasti pothvat bi s njima započeo. Ni Machiavelli u brevijaru moderne politike nije zaboravio naglasiti kakav mora biti odnos između naroda, velikaša i vladara: »Nadalje, od neprijateljski raspoložena naroda vladar se ne može nikad osigurati, jer naroda je mnogo; od velikaša može, jer ih je malo. Najgore što vladara može zadesiti od neprijateljski raspoložena naroda jest to da ga narod napusti; ali od velikaša, ako su mu ne-

[72] Ž. Jeličić, *Marin Držić Vidra*, Zagreb, 1961, u vezi s tim s razlogom govori o »makijavelističkoj logici stoljeća«.
[73] Djelo cit. u bilj. 33, gl. IX, str. 52, 54.
[74] Isto, gl. IX, str. 51 i gl. XIX, str. 86.

prijatelji, ne samo što se mora bojati da će ga napustiti nego i da će na njega navaliti... (...) Još jednom zaključujem da vladar mora poštivati velikaše, ali se ne smije omraziti narodu«.[74]

U vezi s presudnim odnosom naroda prema vlasti, možda je najzanimljivija Držićeva tvrdnja, koja se potpuno slaže s teorijom u Machiavellijevoj raspravi, ona što se odnosi na temu dubrovačkih fortifikacija, nepovjerenja prema Španjolcima i poziva Ferramulinu da im radi sigurnosti utvrdi grad: »... Kako oni ne žele ni savjet ni pomoć od naroda, a još se manje uzdaju u strance, njihovi poslovi oko utvrda stoje slabo i zapušteno, iako ne manjka ni topništva, ni vještine, niti ičega što je potrebno za ratnu spremu, samo što manjka prava vlada«. Drugim riječima, utvrde ne pomažu gdje je takva vlast. Držić je, već smo vidjeli, kao veliku glupost i zabludu upravljačke vlastele ocijenio to što se osjeća sigurnom u odnosu prema narodu, a jaka prema vani. Koriste li takvoj vladavini utvrde i kakvi su izgledi urote protiv vladara opširno je pisao i Machiavelli: »... nije lako navaliti na vladara koji ima tvrde gradove, a narod ga ne mrzi. (...) Jedno od najjačih sredstava koja vladara čuva od unutrašnjih urota jest da ga puk ne mrzi (...) Onaj koji se roti, ne može biti sam, a združiti se može samo s onima za koje vjeruje da su nezadovoljni. Čim si nekom nezadovoljniku otkrio svoj naum, dao si mu prilike da se zadovolji...[75] (...) Zaključujem stoga da vladar ne mora mnogo voditi brige o zavjerama, kad mu je narod sklon; kad mu je pak narod neprijatelj i mrzi ga, mora se bojati svega i svakoga. A dobro uređene države i razboriti vladari s velikim marom nastoje oko toga da ne dovedu velikaše do očaja, te da ugode narodu i uzdrže ga u zadovoljstvu, jer to je jedna od najvažnijih zadaća vladarevih.[76] (...) Radi što sigurnije uprave nad svojom državom, vladari su bili navikli graditi tvrđave, kao neke uzde i kočnice onim ljudima koji bi namjeravali rotiti se protiv njih: da im ti gradovi budu sigurno utočište pri nenadanim napadajima. (...) Tvrđave su ... korisne ili nekorisne, prema vremenima: ako ti s jedne strane koriste, s druge ti škode. O tome se može zaključiti ovako: vladar, koji se više boji svoga puka negoli stranca, mora graditi tvrđave; onaj, pak, koji se više boji stranaca negoli puka, neka se okani građenja tvrđava. (...) Stoga ti je najbolja tvrđava ako te narod ne mrzi; ako te narod mrzi, neće te tvrđave spasiti; kad se narod već jednom latio oružja, naći će se stranac da mu pruži pomoć.[77] (...) Uzevši, dakle, sve to u obzir, pohvalit ću onoga koji bude gradio tvrđave kao i onoga koji ih ne bude gradio; ali ću pokuditi svakoga koji, uzdajući se u tvrđave, ne bude dovoljno računa vodio o tome da ga narod mrzi«.[78]

Već sam spomenuo da bi se i druge potankosti u pismima, a i cio njihov sadržaj, mogli omjeriti o Machiavellijevo učenje, iako na izrazit paralelizam između Držićeva i Machiavellijeva teksta ne treba gledati mehanički i nekritički zanemariti specifičnosti. U prilog decidiranoj tvrdnji o Držićevu izvlačenju pouka iz teorija velikoga firentinskog prethodnika rječito govore koincidencije u uspoređenim tekstovima. Ako jednom bude moguće i preciznije dokazati vezu između Marina Držića i teorija »nesuđenog sekretara dubrovačkog« (koji bi, da je godine 1521. prihvatio tu dužnost što mu je bijaše ponudio Pietro Soderini, bio svom spisu, »na dodiru s mudrim dubrovačkim senatorima, nadodao jednu novu glavu, o 'načinu kako jedna aristokracija može da utvrdi svoju državu između dva moćna susjeda'«, i koji bi u tom slučaju bio na djelu osjetio »dramatičnost 'makijavelskim' načinom vijekovima sačuvane Slobode« — kako je pomalo sentimentalno, ali uglavnom točno, rekao Lujo Vojnović). To će biti potvrda kako urotnička zamisao komediografova ni u svojim »praktičnim« razmjerima nije nastala odjednom, neob-

[75] Isto, gl. XIX, str. 84. [76] Isto, str. 85. [77] Isto, gl. XX, str. 97. [78] Isto, str. 98.

jašnjivo, isključivo kao neobuzdan revolt ili kao pjesnički san, što je uvelike bila. Usprkos tragičnu nerazmjeru između utopijske želje i stvarnih mogućnosti, mjeru njezine suvislosti treba tražiti i u prihvaćanju najveće, ali, paradoksalno, u tiranskoj političkoj praksi najprimjenjivanije teorijske utopije onoga doba.

Koliko god se Držićev, citiranim pismima dokumentiran, urotnički pokušaj može smatrati pojavom kojoj po ambiciji i ciljevima nije bilo slične ni na talijanskom književno-političkom poprištu gdje je nastala i u glavi dozrela, stanovitim se mislima i metodološkim obrascima, pa i samim obraćanjem Cosimu I, Držić kao pisac tih dokumenata može svrstati u određen tip suvremenih intelektualaca-literata kakvih je bilo osobito na Apeninskom poluotoku. Njima se posvetio jedan od proučavatelja renesansnih filozofskih i političkih rasprava Mario Santoro, pa ću slijediti njegova istraživanja, koja mogu pomoći i osvjetljenju Držićeve političke epizode, odnosno nekih njezinih idejnih korijena.[79] Nakon razdoblja ratova u prvoj polovici stoljeća, u doba tuđe dominacije, uspostave novih državica, u prvom redu Velikog vojvodstva Toskane, i težnje za izlaskom iz gospodarske krize preko restauracije sigurnijeg *establishmenta*, i spomenuti su literati u Italiji nastojali promijeniti svoj nekadašnji status »izgubljenog identiteta« i »alijenacije«, uključujući se u stvarnost bilo kao dvorani ili čak funkcionari, bilo kao pisci rasprava o »umijeću vladanja« i, u sjeni Machiavellijevih i Guicciardinijevih pouka, apologeti vladarova autoriteta, što jasno govori o tome da ih u vezu s Držićem ne možemo dovoditi zbog njihove revolucionarnosti, nego zbog nekih teoretskih analiza u njihovim raspravama, iako je bilo i takvih koji su očitovali utopijske prosvjede protiv vlasti. Baš u doba Držićeva meditiranja o dubrovačkoj situaciji rasprave su primjerice objavljivali Mambrino Roseo, Lucio Paolo Rosello, Giambattista Pigna, Giovan Maria Memmo, Battista Guarini, Alessandro Piccolomini i drugi, i jedna je od njih mogla biti i ona »knjižica« koju je Marin Držić imao u ruci u kući dubrovačkog trgovca Pera Primovića u Veneciji, u siječnju 1563, dok je »u njegovoj sobi, uz vatru, čitao«.

Iz Držićeve zapisničke izjave koju sam već u prijevodu citirao i na koju se odnosi navedeni detalj, jasno proishodi da je u mletačkim predurotničkim danima, boraveći u domu dubrovačkog prijatelja, naš pisac imao vremena da čita, i ne bi bilo neumjesno pretpostaviti da ga je u to doba ako ne i prije mogla između ostalih zaokupiti i rasprava koju je u Veneciji godine 1552. objavio Lucio Paolo Rosello pod naslovom *Il ritratto del vero governo del principe dall'essempio vivo del gran Cosimo* (Opis pravog vladarova upravljanja prema živom uzoru velikog Cosima), dakle djelo iz kojega je mogao steći određene zaključke o toskanskom vojvodi kojemu se za par godina spremao uputiti politička pisma s prevratničkim prijedlozima. Ne upuštajući se u potanju analizu (koju je obavio Santoro u kritičkom prikazu traktata) spomenut ću samo da se tu iznose mnoge opaske i teme o kojima je Držić mogao voditi računa: Cosimo je vladar kojega su dobra sreća i Božja providnost uzdigli do vojvodskog dostojanstva, koji je pozvan da prednjači u talijanskoj političkoj situaciji, koji poštuje vjeru i (navodno) brine se za narod ne dajući mu povoda za bijes, kojega odlikuje razboritost i valjanost *(prudenza e valore)*, kojemu oružje služi da se bori protiv tirana braneći zakone, domovinu, vjeru, pravdu, koji znade da vrlinu *(virtù)* mora pomoći prigoda *(occasione)* i obratno, itd., ukratko, unatoč elementima literarne, dvoranske idealizacije, Rosellov portret toskanskog vladara mogao je tim i dru-

[79] M. Santoro, »La 'prudenza' e il modello di principe in un trattato di Lucio Paolo Rosello«, *Esperienze Letterarie*, 4, Napoli, 1977, str. 14—39.

gim pojedinostima djelovati stimulativno na Držića, ako ga je čitao, što je posve vjerojatno.

Međutim, nasuprot ovakvoj težnji — koju i Rosellov traktat potvrđuje — da se intelektualac, literat, afirmativnim odnosom integrira u društveni sustav kakav se počeo stabilizirati u drugoj polovici stoljeća, u raznim je sredinama bila živa i »linija 'kontestacije' i beskrupulozne kritike, nebogobojazne i nemilosrdne istrage (s paralelnim porastom revolucionarnih utopija). U tom se pravcu novom i možda hitnijom presudnošću nametalo spoznavanje 'fortune', koja se poistovetila s poremećenom i protuslovnom zbiljom i kojom su, bez mogućnosti spasa ili obrane, upravljale iracionalnost, nepredvidljivost, apsurdnost, manifestacije 'ludosti' koje nije bilo moguće kontrolirati«.

Da ne bi bilo zabune upozoravam da se kritičar govoreći o »manifestacijama ludosti« implicite poziva na temu koja je u 16. stoljeću imala značajan udio u europskoj književnoj svijesti, kako pokazuju renesansni mislioci (o nekima ćemo poslije, raspravljajući o Držićevoj poetici, i mi govoriti) koji su pisali o »fortuni«, »ludosti«, o »ludom« i »mudrom« svijetu, kao Antonio Phileremo Fregoso *(Dialogo di Fortuna)*, Sebastian Brant *(Narrenschiff)*, Erazmo Rotterdamski *(Encomion Moriae)*, Anton Francesco Doni *(Il mondo savio e pazzo)* i ostali. Njima se na drugom mjestu i Santoro bavio,[80] a da mu je bio poznat Držić, jamačno bi navodio i njegov upravo egzemplaran »slučaj« i njegovu kvalifikaciju dubrovačkih upravljača kao luđaka koji su sebe držali mudrima, a njihova je neodgovorna oholost, prema Držićevu sudu, bila nepodnošljiva. Jer, iz konteksta se citiranog Santorova pasusa ne može izdvojiti ni utopistička revolucionarna gesta Marina Držića, uza svu specifičnost njezinih razloga, metoda i ciljeva i uza svu neusporedivu jedinstvenost činjenice da je bila utkana i u njegovo teatarsko djelo, što ćemo još dokazati.

Dosadašnjim sam ilustracijama samo želio metodološki što objektivnije pridonijeti povijesno primjerenijoj interpretaciji urote i njezine idejne neodvojivosti od Držićevih djela, mimo glorificiranja ili negiranja, lišenih kritičke utemeljenosti. Korisno je u vezi s tim opet spomenuti opsežniji rad u kojemu je Josip Pupačić dao prilog objašnjenju razloga i ciljeva urote. Iako nije precizirao prema kojim se konkretnim teorijskim temeljima oblikovala Držićeva osebujna individualnost, i kako se europska kultura njegova doba odrazuje i u umjetničkim i u idejnim, političkim i moralnim pogledima komediografa i urotnika, Pupačić je, tumačeći u njihovoj međuovisnosti Držićeva djela i pisma, opravdano insistirao na duhovnoj superiornosti renesansnog intelektualca, humanista i umjetnika, odbacivši opterećenja »bilo desnih bilo lijevih ideoloških atributa i zabluda« koje su se pjesniku prišivale »isforsiranom ideologizacijom i politizacijom umjetnosti i slobodnog stvaralačkog duha«. »Lijevi« su pristupi manjkavi zato što nepovijesno, nedostatnom interpretacijom filoloških, filozofskih i društveno-političkih pojava svojstvenih samo šesnaestom stoljeću, u to stoljeće projiciraju spoznaju kojom se tumači i mijenja današnji svijet, ali ipak, ispravi li im se stanovit ekstremizam i svede na pravu mjeru shvaćanje socijalnih a zatim i moralnih implikacija Držićeve urote i njezinih posve specifičnih (umjetničkih) anticipacija u komedijama i u jedinoj tragediji, takvim pristupima karakterističnim za jedno razdoblje u razvoju naše kritike, valja priznati, kao što sam to više puta i učinio, da su dali značajan prilog boljem razjašnjavanju komediografova mjesta u našoj književnoj i kazališnoj povijesti. »Desni« su pristupi, naprotiv, znali donositi vrlo korisne faktografsko-arhivske podatke, ali su na užem kritičkom polju, i u tumačenju teatra i u tumačenju urote, znatnim dijelom nametljivo pristrani, naivni i protuslovni, jer bilo da se predstavljaju kao povijesni ili

[80] M. Santoro, *Fortuna, ragione e prudenza nella civiltà letteraria del Cinquecento*, Napoli, 1967.

kao književno-kritički sudovi, njihov »zdravorazumski« simplicizam odaje potpunu metodološku insuficijentnost.

Kad se razmotri kao čin koji je autor smatrao ostvarljivim, a ne utopijskim kakav je zapravo bio, urotnička akcija, s nesumnjivim obilježjima progresivnosti za ono doba i sa značajkama koje izražavaju ondašnja shvaćanja pojmova pravde, ljudskosti, napretka, bila je, u pogledu mogućih klasno-reformističkih posljedica, daleko i od obilježja buduće velike građanske revolucije, a kamoli da bismo joj mogli pripisivati ciljeve radikalnije pa makar i utopijski zamišljene klasne socijalno-političke jednakosti, u kojoj bi na svoje došao prije svega »mršavi« puk. Govoreći o narodu Držić je mislio na takozvani viši puk *(popolo grasso,* koji bi prema pjesnikovoj zamisli paritetno, pola i pola u vijećima podijelio vlast s nezadovoljnim dijelom plemstva, jer je svojim materijalno-društvenim udjelom i poduzetničkom sposobnošću za to bio pozvan), a nije mislio na većinski, takozvani mali puk (proletarijat, sirotinju), koji je zacijelo imao sve pjesnikove simpatije, ali mu kao faktoru u praktičnim zamislima reforme nije moglo biti mjesta. U takvu se Držićevu stavu zrcale granice socioloških spoznaja jednog razdoblja, u kojemu, zbog razloga o kojima ovdje ne možemo raspravljati, kriterij interpretacije političkih zbivanja, društvenih promjena, ljudskih vrijednosti, gibanja prema napretku, nije polazio od moderno shvaćenih analiza, nego od vrlo specifičnih oblika klasne borbe, a u prvom redu od vrednovanja na temelju humanizmu i renesansi svojstvenih spoznaja o individualnoj sposobnosti, razboritosti, mudrosti, odlučnosti, inteligenciji pojedinca (često suprotstavljanog gluposti, nezahvalnosti, nesposobnosti mnoštva) u sukobu sa zbiljom, koja je savladljiva u mjeri u kojoj se netom nabrojena svojstva »vrline« *(virtus)* mogu suprotstaviti značajnom dijelu prepreka koje tvori »sreća« *(fortuna),* toliko lakše ukrotiva koliko je vrlina pojedinca veća. Na takvim premisama, koje smatramo objektivnim povijesnim datostima, počivat će i naše tumačenje Držićeva teatra, a tekst pisama takvo tumačenje može samo potkrijepiti, i u tom je smislu bitan izvor Držićeve poetike, o kojoj će biti riječi. Ne poznavajući idejne pokretače Držićeve akcije, nekim kritičarima i nije preostalo drugo nego da je neznanstveno proglase fantastičnom i slaboumnom.

Urotnička pisma i njihov paralelizam s komedijama, u svjetlu naznačenog antagonizma između pameti i ludosti kao općih obilježja suprotstavljenih svjetova, prema kriteriju suvremenih spoznaja, dovest će nas i do Držićevih sintetičnih definicija tih oprečnih polova u pojmovima »čovjek nazbilj« i »čovjek nahvao«, kojima ćemo se dosta baviti. Recimo odmah da se njihovo značenje ne može svesti na opreke dobro-zlo, bogati-siromašni, plemstvo-puk, ali treba istaknuti da su potonje distinkcije, pretežito socijalnog sadržaja, česta koincidencija, to jest da ih pojmovi »nazbilj« i »nahvao« mogu u sebi uključiti i da ih često uključuju. Stoga je shvatljivo zašto su neki kritičari, ne tragajući za preciznijim povijesnim i filozofskim objašnjenjem, izraze »nazbilj« i »nahvao« tumačili kao isključivo sociološke kategorije, pri čemu su više puta uspješno ocijenili mnoge detalje, prizore, likove, situacije komedija, ali su u nekim odlučnim trenucima nailazili i na nepremostive prepreke, budući da im je metoda bila dostatna za parcijalne analize, ali nemoćna za cjelovitu književno-povijesnu ocjenu, pa i za adekvatnu prosudbu urotničkih pisama, koja ni oni nisu odvajali od autorova književnog stvaranja.

Humanistički izvori poetike

Kad je Marin Držić došao na svijet, u Italiji se afirmirao renesansni teatar, kojemu je oslanjanjem na antičke uzore i humanističku tradiciju prve temelje dao Lodovico Ariosto, čija je komedija *Cassaria* bila prikazana baš te godine 1508. Hrvatski pisac, kojemu je bilo pet godina kad je talijansko općinstvo upoznalo Bibbieninu *Calandriju* i Machiavellijevu *Mandragolu*, jamačno je, međutim, zarana došao u dodir s Plautovim djelima, koja su, kako i sam svjedoči, djeca u dubrovačkoj školi čitala, pa je tako i prije odlaska u Italiju, upoznao izvore eruditne komedije Cinquecenta. Vjerojatno je da je od učitelja čuo što se događa u suvremenom talijanskom kazališnom životu koji je, kao i književna kultura uopće, oponašao klasične obrasce prevladavajući oblike srednjovjekovne drame. Sigurno je i to da su se Držićeve slutnje o čarobnom svijetu dramske iluzije oblikovale i na temelju neposrednih poticaja domaće tradicije i dubrovačkih prethodnika, u doba kad on još nije pomišljao na buduću slavu, koju će uskoro reagirajući na optužbe književnih protivnika sam prorokovati.

Slavu je Držić zaista i postignuo, i to zahvaljujući iskonskoj snazi svoje scenske riječi, koja je već i samim zapletajima kazališnih komada, njihovim realističnim slojem, životnošću raznolikih junaka, komičnošću efektnih prizora, duhovitošću slika i izraza, i u njegovo i u naše doba dopirala do srca širokih slojeva gledatelja i manjeg broja čitatelja. Dublji uzroci Držićeve veličine, misaoni razmjeri njegovih djela, pun smisao mnogih pojedinosti i cjelovite poruke ostali su ipak i u kazališnom tumačenju i u kritici ili nedostatno uočeni ili nepoznati. Kad ne bi bilo onih prvih navedenih razloga vitalnosti našega komediografa, ni dometi njegove spekulativnosti ne bi nas toliko zanimali, jer bi se sveli na apstraktnu i hladnu konstrukciju. Međutim, baš zbog značajnosti Držićevih djela, ostaje dug koji njemu treba namiriti neprestance se pitajući o značenjima i naravi njegova umjetničkog svijeta u europskom krugu, ne bojeći se usporedbe s piscima i misliocima koji su izražavali doživljaj sličnog, nemirnog, dramatičnog vremena, u doba velike afirmacije ljudskog duha i nagle krize dosegnutih vrednota koja je istodobno pratila besprimjeran procvat na svim poljima čovjekove djelatnosti.

Ima pisaca i djela u književnoj povijesti koji, s izazovom očite i, naoko, tumačenju lako dostupne veličine, više nego drugi iziskuju napore da se dešifrira specifičnost njihove individualne poetike i osebujne poruke, ovisno o složenosti razdoblja i naravi sredine u kojoj djeluju, i stupnju i vrsti otpora koji umjetničkim sredstvima moraju svladati da bi o svijetu uopće i društvu konkretno mogli iskazati sud, a kadšto i osudu. U posebnim uvjetima našega i europskog šesnaestog stoljeća, takvim piscima — za koje je karakteristično da zbog netom spomenutih razloga svoje ljudski i umjetnički značajno svjedočenje ne izražavaju eksplicitnom objavom kao što čine apologeti ili predstavnici solidnog i neopasnog književnog akademizma, nego aluzivnošću, dvosmislenošću govora, pod krinkom ludosti — pripada nesumnjivo i Marin Držić. I nije čudno što ćemo raspravljajući o njemu spomenuti baš takva na svoj način srodna mu imena kao što su njegovi suvremenici François Rabelais ili Erazmo Rotterdamski, da se ograničimo na posebno značajne, koji su od tumača također zahtijevali pronalaženje ključa za otkrivanje njihove intencije, a i sami sugerirali upute kako da se ona pronađe. Dok je u svijetu gdje se zbog istine moglo zaplamtjeti na lomači Erazmo mudro prepustio Istini da na pozornici života progovori pod maskom Ludosti, a Rabelais ponukao čita-

telja da u njegovu dijelu otkrije filozofiju i do satiričkog smisla dođe na taj način što će pozornim čitanjem i čestim razmišljanjem »razbiti kost i sisati hranjivu jezgru«, Držić nas poziva u svoj Njarnjas grad pjesničke slobode, a njegov Negromant na kraju prologa *Dundu Maroju* upozorava da će ambigvitet njegova govora sama »komedija ... otkrit«, to jest da valja u njoj pronaći onu rableovsku *substantifique moelle,* drugim riječima zaključiti »koji su to sjeme tugljivo od mojemunskijeh obraza i ljudi od ništa, od trimjed, nahvao, koji li su ljudi tihi i dobri i razumni, ljudi nazbilj«.

Ove usporedbe i opaske navodim u pristupu Držićevu životu i djelu kao prvi preduvjet razumijevanju interpretacije koja ih svrstava u europski kontekst ne odvajajući ih od sredine i književnosti u kojoj su najintimnijim svojstvima duboko ukorijenjeni i bez kojih bi i ona jezgra ostala lišena svojega neusporedivog okusa.

Osobito su bitni neki proizvodi Držićeva pera na koje valja svratiti oštriju pozornost da se nađu misaoni preduvjeti Držićeve poetike, njezine filozofske pretpostavke izvodljive iz fundusa humanističke kulture koju je naš pisac usvojio s izrazitom sklonošću za razmišljanje i prosuđivanje o ljudskim naravima, o čovjekovoj sudbini u društvu, o odgoju, državi, politici. Takvi su tekstovi, kao što je poznato, u prvom redu Prolog Dugog Nosa i urotnička pisma, osobito neke pojedinosti u njima paralelne nekim mjestima u komedijama, te Pometovi i Tripčetini monolozi u *Dundu Maroju* i Dživov u *Skupu,* ali i mnogobrojni drugi detalji, sentenciozni odlomci, fraze ili citati rasuti u cjelovitim ili krnjim djelima u stihu i prozi. Može se reći da (osim posve drugačijeg Machiavellija u *Mandragoli)* i nema pisca u šesnaestom stoljeću koji je kao Držić komediografski oblik odabrao ne samo da ispuni temeljni društveni i umjetnički cilj teatra, stvaranog kao još jedna rekonstrukcija antičkog uzora, po strukturi i naravi srodna obrascu, nego i sa svrhom da u tom izražajnom sredstvu iskustvo o svijetu, čovjeku, politici, životu uopće, poveže s poukom spoznaja koje je stekao očevidno prateći — na temelju klasične naobrazbe — najpoznatije rasprave humanističkih škola i filozofa. Nisu to u Držića gotovo nikad dulji ekskursi ni autonomne raspravljački intonirane cjeline, ni samovoljne od radnje odvojene digresije. Takvi detalji, razmotreni mimo neposrednih povoda koji ih uvjetuju, ne znače ni teorijsku novost u odnosu na ono što su drugi mislioci u glavnim suvremenim traktatima kazali, dapače, izdvojeni iz konteksta, često se mogu smatrati toposom suvremenog mišljenja. Oni su, međutim, determinantni prije svega za neposredan kontekst likova i situacija, a težinu izvornosti dobijaju upravo kao bitne sastavnice Držićeve poetike, dakle kao putokazi do smisla cjelovitog, izvornog teatra, koji bi se, kao što se to mnogo puta činilo, bez poznavanja značenja takvih detalja, sveo na onu često spominjanu mjeru vještine i vjerodostojnosti u oživljavanju naše sredine i naših ljudi, zapravo zabavnosti, realističnosti bez dubljih dimenzija, koje su inače pravi zalog Držićeve univerzalnosti i veličine.

Razumije se, bilo kakva učena, filozofska nadgradnja ne bi imala nikakva smisla, niti bi bila zamjetljiva, kad se ne bi oslanjala na onu naravnu, neposrednu, svima i uvijek prihvatljivu, ljudski provjerljivu životvornost komičkog svijeta koji likovi tvore kao naše negdašnje i svagdašnje projekcije; ne bi nam bila ni razumljiva kad bi se nametala deklarativnom retorikom kao neka usputna i naknadna pouka, a ne proishodila iz samih situacija, ne izvirala iz mudrosti narodnoga neizvještačena govora, zatečenog u kući, na ulici, po pastirskim proplancima, u lađama, sudskim dvoranama, pod prozorima bordela, u trgovačko-bankarskim sredinama, pred Orlandovim stupom, na ustima mladih i starih, muškaraca i žena, građana i plemića, seljaka i pomoraca, našjenaca i stranaca, u obliku

poslovica, uzrečica, zaklinjanja — živa riječ kao nepatvoren dokaz života, u širokoj skali raznovrsnih tipološki i karakterno individualiziranih glavnih ili sporednih junaka, onih nazbilj dovedenih da glume na sceni, ili onih nahvao primijećenih kako glume u životu... Bez tih, dakle, realističnih dimenzija, kojima se kritika dosta bavila osobito reagirajući na metode tragača za tuđim utjecajima, ne bismo došli do specifičnog duha Držićeve umjetnosti, ali ni one same po sebi, kao puka reprodukcija života, ne bi našem piscu zajamčile veličinu.

Najveća je manjkavost studija o Držiću dosta neodređen, što će reći apstraktan, nepovijesni stav prema tako složenu razdoblju kakva je renesansa, pogotovo što se tiče nekih njezinih teoretskih odrednica, o kojima uostalom ovisi i razumijevanje naravi, razvojnog pravca i same biti svih drugih a u prvom redu duhovnih, i među njima književno-filozofskih, aspekata preporodnog života, pa zato i Držićeva djela. Upustiti se u iscrpniji prikaz, makar i sintetičnim naznakama glavnih pitanja, ovdje zbog opsega teme nije moguće, i zato valja najpraktičnijim putem, polazeći od kojega indikativnog detalja u Držićevim tekstovima, neposredno povezati djelo našeg pisca s nekim od osnovnih koncepata suvremene interpretacije svijeta i čovjekove sudbine, da bi se, povratno, došlo do posebnih značajki Držićeve vizije u granicama određenog vremena i prostora, književnog žanra i pjesnikovih vrlo specifičnih egzistencijalnih uvjeta.

Kako će, primjerice, ako ne u okviru humanističkih doktrina tumač objasniti rečenicu Tripčeta u njegovu monologu u III. činu *Dunda Maroja:*

... jedni se ljudi nahode zli bjestije, druzi se nahode dobri anđeli et troni;

kako među ispisima oskudno očuvanog dijela teksta komedije *Džuho Kerpeta* protumačiti rečenice, gdje je misao vrlo slična:

Tihoća je stvar rajska, a tvrdoćstvo stvar od zvijeri?

Od tih bismo primjera mogli poći nastojeći rekonstruirati neke od glavnih koordinata misli unutar kojih se osvjetljuje »supstancijalna srž« Držićeva djela, povezujući ih zasad ne toliko s neposrednim kontekstima koliko s drugim mislima što se jedna na drugu dadu nadovezati da bi predočile cjelinu stanovitih elementarnih ideja koje su u samoj definiciji humanističke biti renesanse. Riječ je o usvajanju novog u renesansnoj misli potvrđenog poimanja čovjekova dostojanstva *(dignitas hominis)*, na temelju razlikovanja divlje (»zvjerske«) naravi ljudi *(feritas)* i njihove čovječnosti, odnosno kako Držić kaže, »tihoće«, što će reći i blagosti, i obrazovanosti *(humanitas)*, s kojom postaju božanskim bićima *(divinitas)*, odnosno o relaciji čovjeka-zvijeri, čovjeka-čovjeka i čovjeka-boga, o kojoj su raspravljali humanistički filozofi.[81] Ne ulazeći u potanja objašnjenja i ne razrađujući postavke pojedinih mislilaca kao što su Marsilio Ficino, Giovanni Pico della Mirandola, Giovanni Pontano, Erazmo Rotterdamski, Leon Battista Alberti i mnogi drugi navedimo samo među mislima koje su iznosili o ljudskoj veličini i o punoći dosegnute *humanitas* tvrdnju o čovjeku kao stvorenju u procijepu između zvijeri i anđela te koncepciju o *feritas — humanitas — divinitas* kao o trima sukcesivnim etapama ljudskog života na usponu prema ostvarenju dostojanstva novog čovjeka — da bismo brzo pokušali odgovoriti na pitanje kako se *humanitas* dosiže, koja su njezina svojstva, ali isključivo u vezi s našim predmetom ilustrirajući ga neposrednim primjerima iz Držićevih djela.

[81] Svojim prilogom obilnoj literaturi o renesansi tome se posebno posvetio G. Paparelli, *Feritas, Humanitas, Divinitas* (L'essenza umanistica del Rinascimento), Napoli, 1973, na čije se analize oslanjam.

Ako naglasimo još jednu od fundamentalnih humanističkih ideja, prema kojoj se čovječnost poistovećuje sa znanjem odnosno njime uvjetuje *(humanitas-doctrina)*, a bestijalna narav ljudi s neznanjem *(feritas-ignorantia)*, sažimljući pouke mnogih autora suvremenih traktata u tvrdnje da su razum *(ratio)* i riječ *(verbum)* bitna svojstva čovjeka po kojima se njegova *humanitas* razlikuje od divljaštva ignorancije sadržane u pojmu *feritas;* ako istaknemo da je riječ tumač razuma, da se čovjek toliko približava nebeskom biću koliko se udaljuje od zvijeri (Pontano) — lakše ćemo objasniti izvore i razloge Držićevim mislima koje povjerava primjerice Pometu kad kaže da sreća stoji samo s *razumnima,* da ne opći s *injorantima,* ili Dživu kad u *Skupu* govori o različitim naravima ljudi suprotstavljajući oholim, tvrdoglavim neznalicama ljude *naravi tihe* koji *razlog* čuju i primaju jer njima ne vlada *barbarija,* ili opet Tripčetu u poznatom monologu *Dunda Maroja* kad oštre kritičke opaske potkrepljuje izjavom kako ne govori slučajno, jer je stekao znanja *(son stato a scola, non parlo miga a caso),* itd. itd. Znanje, Pometovu »doktrinu«, želju za oslobađanjem od životinjskog i divljeg (»nijesam rustik«) i za potvrđivanjem ljudskog (»istom se čovjek, pravi čovjek sunu«), već je slavio anticipator Dante, kad je svome Uliksu dao glasovite stihove:

Nije vam živjet ko što skot je sviko,
već vam je krepost tražiti i znanje.

A u petnaestom i šesnaestom stoljeću isto će načelo postati jednom od spoznaja koje karakteriziraju renesansu kao najveći preokret u povijesti čovječanstva. Značenje Pometovih burlesknih makaronsko-latinskih fraza i izjava, primjerice da je »filozof in literaturis« i sličnih, bolje ćemo razumjeti — dakako, ne odvajajući ih od njihovih vrlo smišljenih dramaturških razloga — kad vodimo računa o inzistiranju humanista na književnoj i filozofskoj naobrazbi *(studia humanitatis)* kao obilježju čovječnosti, suprotne svojstvu koje Pontano naziva *immanitas* (surovost, nečovječnost), stanju čovjeka kojega ne vodi *razum.*

Tko bude Držića pobliže proučavao s filozofskog stajališta opazit će da njegovu Tripčetu nije tuđ ni kršćanski koncept humanista po kojemu je sućut *(pietas)* most između čovječanskog i božanskog bića. Tripče, koji se višeznačnim govorom, pozivanjem na evanđelje, rezoniranjem koje smo već ilustrirali jednim citatom, okomio na neljude inkarnirane u škrtom dundu Maroju, daje njegovu žednom sluzi Bokčilu novaca da se napije, kako kaže u monologu u II. činu popraćujući to komentarom »Carità!« (dok i tu više puta dunda Maroja naziva *bjestijom*), kao da na djelu želi pokazati svoju *humanitas* u svojoj *pietas* nasuprot Marojevoj *feritas,* a u skladu s načelima koja su od vergilijanskih shvaćanja prešla u svijest i teorije humanista, primjerice Erazma, jednog od izrazitih zastupnika pomirbe između morala kršćanskog i morala humanističkog.

Od humanističke podjele naravi ljudskih bića, koja putem *razuma* i *znanja* iz faze »zvijeri« prelaze u svojstvo »božanskog«, neće nas udaljiti i neće ostati bez korijena u suvremenim teorijama ni iduća za Držića karakteristična kategorizacija ljudi, koje će kao antagoniste nazivati *ludima* odnosno *mudrima,* od obračuna s književnim (a vjerojatno i klasnim) neprijateljima *(triš mudri* a *šeskrat ludi),* preko mnogih pojedinačnih primjera u komedijama, do definicije manjinske oligarhije u dubrovačkoj vladi formulirane u političkim pismima *(»pazzi* et si tengon *savi«).* Vrednovanje Držićeva suda u svjetlu općeg idejno-filozofskog obzora i njegovo specifično konkretiziranje tih pojmova ne mogu se odvojiti od iste one ili slične povijesne i duhovne stvarnosti u znaku humanističkog uznošenja *razuma* u kojoj su — imajući

uvijek pred očima ulogu razuma u rješavanju ljudske sudbine u realnoj političkoj i društvenoj situaciji služeći se neki (kao Držić u Negromantovu prologu) klasičnim motivom zlatnog doba *(aurea aetas)*, želeći afirmirati ljudske vrijednosti o kojima smo govorili — svoja utopistička djela, u rasponu od Thomasa Morusa do Campanelle, stvarali i pisci kao što su Anton Francesco Doni, autor *Mudrog i ludog svijeta (Il Mondo savio e pazzo)* i Erazmo sa svojom klasičnom *Pohvalom ludosti*, koji su, unatoč svim posebnostima, usprkos neprimjerenosti neposrednih usporedbi, ipak Držiću srodni svjedoci vremena.

Prelazeći iz apstraktnih sfera humanističke intelektualne orijentacije na »konkretnu« primjenu i provjeru načela, sadržanih u pojmu *humanitas*, u određenom društveno-političkom području djelovanja renesansnog literata kao promatrača, tumača, a kadšto i aktivnog protagonista, vidjet ćemo da se u svom životu i djelu i Držić kao i njegovi europski suvremenici morao i u »teoriji« (u specifičnim formulacijama, podvrgnutim dramaturškim zahtjevima komedija, ali na način kako to nijedan komediograf nije učinio) i u praksi opredjeljivati prema kategorijama »sreće« *(fortuna)* i »vrline« *(virtus)* od kojih je prva, neuhvatljiva, uvijek nazočna u iskustvu zbilje ili kao opasnost što vodi nesposobne ili nemoćne u propast, ili kao pomoć pobjedničkoj afirmaciji pojedinca, ovisno o vrijednosti i snazi takva odlučnog odabranog, jakog čovjeka, koji je *homo virtuosus* (pometovski *vjertuoz*) kadar razumom i vještinom promjenljivu *fortunu* svladati i podvrgnuti svojoj volji u skladu s principom individualne *korisnosti* koja je, kao takva, ujedno korist države. Na tim načelima počiva Držićev teatar, ona određuju dinamiku radnja, i puruku komedija, i piščev život, i urotničku pustolovinu, a suvišno je nabrajati koliko je renesansnoj misli i stvarnosti bila središnjom tema antagonističkog odnosa *fortuna-virtus*, u djelima Pontana, Albertija, Guicciardinija, Machiavellija i mnogih drugih pisaca petnaestog i šesnaestog stoljeća. Jasno je da se i ta problematika izravno nadovezuje na distinkcije i kategorizacije koje sam iznosio tumačeći pojam *humanitas*, i umjesto da navodim druge primjere dosta je podsjetiti na Pometovu sentenciju da *sreća* stoji samo s *razumnima*, koji su zato »vjertuozi«.

Suzujući krug razmatranih pitanja dolazimo napokon do izvorne Držićeve formulacije dosada tumačenih pojmova, koje je on polazeći od vlastite vizije konkretnih i specifičnih situacija sažeo u Negromantovoj središnjoj antitezi *ljudi nazbilj* i *ljudi nahvao*, razrađujući ih u slici neposredno iskušanog života, prikazanog u djelima što su nastanjena onima za koje pjesnik kaže da su »ljudi«, »pravi ljudi«, »kraljevi«, ili, naprotiv, »neljudi«, »kanalje«, »indiskreti«, »bjestije« — da spomenem samo neke kvalifikacije jednih i drugih. Originalnost Držićeve sinteze nije u udaljavanju od humanističkih premisa, nego u njihovu izvođenju iz posve izravne prostorne, povijesne, društvene, etničke, jezične situacije, u njihovoj ne teorijskoj nego umjetnički genijalnoj obradbi i primjeni u djelima koja su, unatoč za ono vrijeme i žanr karakterističnim literarnim obrascima, izvoran plod iskustva i talenta kakav se po vrijednosti, smislu i nepotrošivoj sugestivnosti životom prožetih ostvarenja ne može usporediti ni s kojim rezultatom u suvremenom teatru. Veličina je dakle Držićeva u tome što se neizdvojivost njegovih ideja i nazora od dostignuća humanističko-renesansne književne i filozofske kulture ne uočava u eksplicitnim, epigonskim, izravnim ponavljanjima tuđih rješenja, nego je, kao uzrok i posljedica njegova stvaralaštva, integrirana u njegovim djelima superiornom umjetničkom preobrazbom, dapače, jezikom koji je usprkos nužnoj »neopasnoj« ezopovskoj artikulaciji, neposredno komunikativan, jer je zahvaljujući svom ambigvitetu istodobno namijenjen i masama i onima koji umiju

shvatiti kritički žalac izrazito političke naravi, potkrijepljen osebujnim variranjem temeljnih istina suvremene filozofske misli.

Prosudba Držićeva djela iz ovakva kuta gledanja nije, prema tome, nipošto dovođenje njegova teatra u ovisnost o tuđim uzorima, nego je upućena između ostalog i na to da se ocjena umjetnosti našeg pisca oslobodi predrasude prema kojoj se njegov teatar može dokraja shvatiti mimo određenih »učenih«, zapravo povijesnih okvira, kao svijet umjetnosti koja sama po sebi govori, koja donosi opće, trajne vrijednosti i istine, koja tako vjerno reproducira naše sredine, likove i situacije, koja se može vrednovati pripisujući u ovom ili onom smislu generično značenje i središnjoj »formuli« njezine poetike sadržanoj u antitezi pojmova *nazbilj* i *nahvao*, videći u njima ili isključivo klasnu diferencijaciju ljudi ili pak podjelu na temelju kršćansko-moralističkog razlikovanja dobra i zla, ali u jednom i u drugom slučaju izvan povijesne utemeljenosti i mimo determiniranosti u skladu s humanističko-renesansnim shvaćanjima, koja inače takve koincidencije ne isključuju.

U ovom uvodnom razmatranju o nekim teorijskim preduvjetima pristupu Držićevu životu i stvaranju zadovoljili smo se samo pokušajem da se naznači povijesni duhovni kontekst unutar kojega valja mjeriti sve inovacije i originalne značajke u djelu našega komediografa, smatrajući da su baš ovakve premise za upoznavanje njegova djela možda neophodnije nego za shvaćanje drugih pisaca te vrste i tog doba. Stoga se ovdje nismo osvrnuli na dva bitna pitanja: na neposredni Držićev biografski, i na dubrovački unutrašnji i izvanjski gospodarski i politički položaj na iznimno dinamičnoj europskoj sceni, koji je dao izrazit pečat Držićevu djelu, te na razloge i osebujnost njegove modifikacije usvojenih postulata renesanse, posebice književne kulture, u znaku nove, manirističke interpretacije.

Ako smo rekonstrukcijom koordinata u kojima se oblikuju značajke Držićeve filozofije, poetike i politike, stila i životnog puta, željeli izazvati dojam o njihovoj konzistentnosti i dosljednosti, dužni smo odgovoriti na pitanja s kojima se sva kritika na ovaj ili onaj način morala obračunavati da bi opravdala osnovne teze svoje interpretacije, jer su kritičare baš ta pitanja kadšto dovodila u nedoumicu: kako objasniti glorifikatorski stav prema Republici i vlasteli u prologu *Tirene* s jedne i urotu protiv njih s druge strane; kako to da Držić piše i mekoputne petrarkističke stihove lirike i uzmnožnih pastira i paprene fraze bez dlake na jeziku; zašto poslije vedrih pastorala i komedija stvara krvavu tragediju, je li riječ o evoluciji pisca i čovjeka u procesu dozrijevanja koje bi kulminiralo u zadnjoj utopističkoj gesti?

Takva bi se pitanja mogla i proširiti i produbiti. Odgovor je, međutim, jasan: Držić je od početka do kraja relativno kratkog stvaralačkog razdoblja od svega desetak godina koje počinje s kritički intoniranim *Pometom* a završava s prosvjedom u tragičkim stihovima *Hekube* manje-više definitivno formiran čovjek, intelektualac i umjetnik koji nije doživljavao razvoj u smislu radikalne promjene jedne idejne i stilske pozicije u drugu, nego ih je u svim fazama alternirao izražavajući protuslovnost svog položaja, i života, i svijeta uopće, u stvaralačkim postupcima, žanrovima, pojedinostima i cjelinama za koje je — unutar njih samih ili u njihovoj konfrontaciji — karakteristična *antiteza*, uzajamna suprotnost, koja već po definiciji pretpostavlja koegzistiranje odnosno antagonističku opreku dvaju polova. Stoga u Držićevu opusu, od prvog poznatog nam nastupa do odlaska, nema vremenskog razgraničenja između pastirsko-mitoloških gluma i realističnih prizora, platonističkih varijacija i »makijavelističkih« tendencija, petrarkizma i antipetrarkizma, svijeta mašte i svijeta realnosti: u skladu s manirističkom orijentacijom umjetnosti njegova doba, Držić je bio dosljedan samo u toj igri suprotnosti, na kojoj se i jesu temeljili ambigvitet njegova govora, aluzivnost i kritička poruka.

U znaku antiteza

1.

Otkako je povezivanjem urotničkih pisama i prologa Dugog Nosa u *Dundu Maroju* sa smislom komedija Marina Držića a »ljudi nahvao« s dubrovačkim senatorima i trgovcima Živko Jeličić skrenuo pravac tradicionalne kritike o komediografu prema bitnijim pitanjima,[82] te nakon doprinosa koji je svojim studijama dao Leo Košuta,[83] otvorile su se nove perspektive istraživanju i afirmirala produbljenija tumačenja poetike jednoga od najvećih ali i najrazličitije objašnjivanih hrvatskih pisaca.

Jedinstvo Držićeva stvaralaštva u svim djelima i fazama može se uočavati slijedeći spomenute korelacije (pisma, Negromantov prolog, komedije), ali polazeći od povijesno što primjerenijeg tumačenja smisla ključnih pojmova »ljudi nazbilj« i »ljudi nahvao«, koje ćemo razmotriti u dvjema bitnim njihovim odredbenicama: kao sintezu filozofskih i političkih pogleda, temeljenih na spoznajama suvremene misli u djelima humanističkih i renesansnih pisaca i teoretičara, i kao stilem koji izražava središnju a n t i t e z u i služi objašnjenju obilja drugih najraznovrsnijih antiteza, za Držićev stil karakterističnih kao znakova društvenih suprotnosti i »dvostrukog morala« u svijetu o kojemu je i umjetnički i gestom urotnika posvjedočio.[84]

Nastavljajući tragom istih razmišljanja s nekoliko ćemo se opazaka osvrnuti na detalje Držićevih tekstova o kojima se manje govori a koji u pojedinostima, kao i prolozi, najizravnije dodiruju pitanja što nas zanimaju. To su posvete i poslanice na kojima ćemo se sažeto zadržati upozoravajući samo na ono u njima što je u izravnu odnosu s našim prije navedenim tumačenjem ili što je posebnom indikativnošću privlačilo pozornost drugih.

Već naslovljavanje posvete *Svojim prijateljem*, na početku prve i jedine Držićeve tiskane knjige,[85] stanovitom neodređenošću upućuje da te »prijatelje«, pitajući se tko su i ne sumnjajući da ih je, razumije se, bilo, shvatimo više kao pretekst pisca da poslije, u nastavku, govori o »neprijateljima«, dakle kao sastavnicu jedne, vidjet ćemo poslije, vrlo simptomatične antiteze (kažemo simptomatične, da bismo je razlikovali od mnogobrojnih drugih u raznim kontekstima Držićeva djela, koje ne nose neku posebno značajnu indikativnost, iako, promatrane u sveukupnosti, odaju da su stilogene kao tipična pojava).

Samo u tom smislu obraćanje »prijateljima« ne treba smatrati posve uobičajenim, unatoč tome što ostali uvodni dio teksta u kojemu ih oslovljava,

---

[82] Djelo cit. u bilj. 72 (prvo izd. izišlo je u Beogradu 1958).

[83] V. bilj. 2. i 3.

[84] Ovim sam se pitanjima i nizom drugih vezanih za Držića bavio u svojim knjigama *O književnim i kazališnim dodirima hrvatsko-talijanskim*, Dubrovnik, 1968; *Marin Držić*, Zagreb, 1971; *Petrarca i pertrarkizam*, Zagreb, 1971 (poglavlje o Držićevu antipetrarkizmu); *Od stilema do stila*, Zagreb, 1973; *Tragom Držićeve poetike*, Zagreb, 1978. Ti su radovi pretežitim dijelom uključeni u ovu studiju, neki su im dijelovi promijenjeni ili sažeti, a svi su sada bitno dopunjeni u povezanosti s novim poglavljima i osobito s komentarima uz tekstove.

[85] V. o tome prvu bilješku u komentaru. Niz primjera i poneke misli koje ovdje iznosim navodili su i drugi kritičari u raznim kontekstima pa i oni koji su se bavili Držićevom poetikom. Jedini je to sustavnije činio M. Pantić u radu »Poetika Marina Držića«, *Letopis Matice srpske*, knj. 391, sv. 4, Novi Sad, 1963, od 349—380, prije svega omjeravajući pojedine Držićeve misli i stihove o teorijska načela poetike u humanizmu i renesansi. Korisno je, često puta i neophodno za shvaćanje Držićeve individualne poetike, poznavati mnoga tu raspravljana opća pitanja kojih se ja rijetko dotičem, kakva su primjerice ona što se odnose na pojam imitacije, na teoriju rodova, na odnos prema Plautu i Terenciju, prema stvarnosti, itd.

ima prizvuk konvencionalnosti, koliko god pokazuje prepoznatljiva obilježja Držićeva pisanja. O konvencionalnosti bi, najprije, govorilo očito izigravanje skromnosti pisca kad aludira na vrijednost svojih pjesama, premda je zacijelo svjestan toga da njegovi stihovi nisu gori od proizvoda te vrste u njegovo doba. Zatim, kad kaže »ljubeći i scijeneći mene... ljubite i scijenite moje pjesni«, doziva u sjećanje riječi drugog Prologa u *Dundu Maroju:* »ako nas uzljubite, i mi i naše stvari drage vam će bit...«; nadalje, napominjući u posveti: »I ako ne uzbude stvar, koja bi književne uši kojomgodi vridnosti pasla, za to ne imam bit ja kriv nego vi koji, što ste pitali ja vam sam dao, i dao ono što sam umio i imao«, kaže isto što i spomenuti prolog: »...i lijepa komedija kazat vam se će gruba, što će vaš grijeh bit a ne od komedije« i isto što veli Satir u prologu komedije *Skup:* »što se ima, to se dava«. I u zaključku posvete, kad kaže: »primite veliko srce«, podsjeća na iduće riječi u istom kontekstu navedenog Prologa: »tko srce dava svega sebe dava«. Međutim, kad bismo sve kontekste iz kojih smo citirali primjere malo dublje razmotrili, opazili bismo da je i konvencionalnost tih primjera relativna i da uvijek u nekoj mjeri valja računati s dvosmislenošću komediografova govora.

Istakli smo paralelizme s prolozima komedija jer nam se čini da se i u njima na određen način vidi jedinstvo Držićeva svijeta i jer odaju kako se pisac zapravo uvijek obraća istim »prijateljima« i da ih takvima naziva ciljajući implicitno na one koji to nisu, uvijek aludirajući, drugim riječima, na svoju već nam poznatu podjelu ljudskih naravi, prema kojoj i pojam »prijatelji« valja shvatiti sinonimom pojma »ljudi nazbilj«. Već s idućom rečenicom ovoga teksta, naime, s prividno konvencionalnog on prelazi na polemičan govor o »neprijateljima«, u kojima treba identificirati »ljude nahvao«, što ovu posvetu čini zanimljivom i osobito značajnom, budući da najavljuje crtu dosljednosti preko koje pisca možemo pratiti do kraja neobične književne karijere.

Ono što Držić u nastavku piše neposrednije se odnosi na poetiku i trebalo bi prema našem mišljenju ovako shvatiti: ja stvaram radi onih prijatelja koji bez predrasuda moj rad, njima dobre volje upućen, i očekuju za sebe, a ne pišem radi onih drugih, neprijatelja, koji ištu ono što njihovim ograničenim shvaćanjima odgovara. Zatim slijedi izravniji sud o cilju i o naravi književnog stvaralaštva: ako su moja »pisma«, to jest književna djela, »krjepka, sočna i vrijedna« (pri čemu smatramo da prvi atribut znači jakog djelovanja, drugi: dobro sročena, tako da im je oblik ispunjen značenjem, treći: valjana, prožeta vrijednostima koje odgovaraju spoznajama o svojstvima pravog čovjeka, puna vrline)), ona će i uroditi plodom; ako nisu takva, bit će korisna bar kao opomena onima koji će, nakane li se baviti pisanjem, prije razmisliti o tome hoće li im to poslužiti na čast, ili će se zbog pomanjkanja navedenih osobina književnog djela osramotiti. Drugačije rečeno, o književnom se djelovanju i o umjetnikovoj časti, koju njegovi neprijatelji dovode u pitanje, može raspravljati samo u odnosu na to je li ono što se napiše umjetnost ili nije, i to prema spomenutim Držićevim kriterijima, a ne, kao što rade piščevi neprijatelji, samovoljnim optužbama koje su se rodile u određenim krugovima mlade vlastele.[86] U njihovim se razlozima mogu naslutiti otpori protiv jednoga u velikoj mjeri nekonvencionalnog pisca koji zbunjuje i uzbunjuje, inovatora koji stvaralačkom individualnošću i, u njihovim očima, gotovo drskošću prevladava stereotipnost njihovih provincijalnih oblika, motiva i uopće društveno neopasnih ali i mediokritetskih književnih shvaćanja. Kao što su bili daleko od iskustava koje je Držić stekavši nova mjerila donio iz svijeta, tako nisu mogli ni slutjeti da će njegovo ime još postati slavno.

[86] Usp. J. Ravlić, »Marin Držić i njegovi napadači«, *Književnik*, 12, Zagreb, 1960, str. 64—71.

»Za ugodit prijateljem, mnokrat sam dao neprijateljem o meni govorit«, aludira Držić po svemu sudeći na svoju neposredno prethodnu književnu djelatnost kakva ne samo zbog stanovitih estetskih nego dosljedno tome i zbog društvenih shvaćanja nekome nije bila po ćudi, a tu vjerojatno misli na ono što je rekao u prvome svom djelu, za nas izgubljenoj komediji *Pomet*. Stoga dodaje služeći se i dalje antitezom: »Ma sam u meni razmišljao er se prije ima stavit naprijed pogođaj od prijatelja neg pomrnjenje od neprijatelja, prid kim što si veće praviji, to si veće kriviji«, o čemu je — upozorivši na to kako je Držić morao razmišljati o »opipljivo« prisutnim neprijateljima već »u prvoj dionici« svoga književnog puta — jedan kritičar pisao: »Misao je tako nedvosmisleno izrečena, bez ostatka, vezana apsurdnom posljedičnošću, da se u njoj osjeća trag vlastitog iskustva, ona gorkost razočaranja kad se normalan, ljudski tok misli i osjećaja sukobio sa čvrstim zidom iskrivljenih, nakaznih ljudskih oblika«.[87]

Pri kraju posvete, Držićeva razmatranja o svojstvima i o cilju književnog stvaranja postaju jasnijima, upućuju na to koliko su bila složena i daleko od naivne jednostranosti shvaćanja o umjetničkom fenomenu kao specifičnom proizvodu ljudskog duha: »Kojima da ja rečem« (treba čitati: neka mi neprijatelji dopuste da im kažem . . .) »kako sam komediole, koje su ovdi unutra, u dva sjedenja sklopio (. . .). Što izvršivši, sâm se sam pak od sebe čudio kako se može učinit — ne bi mi vjerovali kako. I ne mogu vjerovat da ja umijem veras učinit . . .«.

Tih nekoliko rečenica nije napisao teoretičar, ali su kao spontano očitovanje pjesnika, koji je, eto, i prije pet stoljeća bio »čuđenje u svijetu«, zanimljive za rekonstrukciju njegove poetike, ili bar nekih njezinih preduvjeta, a poslije ćemo vidjeti da možda i nisu spontane kao što onako sročene djeluju, nego da su eruditskog podrijetla. Držić najprije tvrdi da piše s izvanrednom lakoćom (što će i u nekim drugim prigodama ponoviti),[88] tako da se poslije obavljena posla i sam čudi postignutu rezultatu, a time odaje da se racionalno ne dade raščlaniti stvaralački proces koji nastaje susretom talenta i nadahnuća sa zbiljom koja ih potiče. On zapravo ponavlja već izraženu misao da je darovitost jedini preduvjet časnoga književnog posla, kojemu je kao pravi umjetnik pridavao najveće značenje. Njegovi pak neprijatelji »ne mogu vjerovati« da on umije »veras učinit«, što će reći pisati stihove, dakako onakve kakve oni pišu. Držić ne kaže ono što iz te tvrdnje možemo zaključiti, da naime oni priznaju samo »čisto« pjesništvo u stihovima (a Držić će im dokazati da je i tome dorastao), ali objašnjava nam — što je mnogo značajnije — zašto oni to ne mogu vjerovati:: »ne za ino neg, er su triš mudri, kažu se šeskrat ludi«.

Netom navedenom antitezom pisac cilja na one o kojima će više puta izrijekom ili neizravno govoriti kao o ljudima nahvao. To su naime isti oni »triš mudri« kritičari, »ropski oponašatelji platonske vizije«,[89] o kojima Dugi Nos u prologu *Dundu Maroju* kaže: »i zašto u predńu votu t r i š m u d r i j e m stavih katance na usta, sada im katance dvižem, neka govore, neka se govorenjem punijem nenavidosti ukažu i otkriju ljudi od trimjed, ljudi od ništa i l j u d i n a h v a o«.[90] Kritičari su i ljudi nahvao dakle jedni te isti.

[87] Ž. Jeličić, cit. djelo, str. 71.
[88] Koliko egzaktnost pozitivističke metode ponekad može uroditi i kritičkim promašajem pokazuje doslovno tumačenje teksta, npr. onih »dvaju sjedenja« iz citiranog teksta: tako je, ne videći da je riječ o frazi govorenog jezika koju D. reproducira, Rešetar smatrao da je i najveća Držićeva komedija *Dundo Maroje* bila završena za šest dana (*Djela* . . . , str. LXXVI, u bilj.), jer se u prologu kaže: »šes pometnika u šes dana ju su zdjeli i sklopili«; ali onda se Rešetar mogao isto tako zapitati i o tome kojih je to baš »šes riječi sinjori Lauri« htio kazati Pomet (III, 15) i zašto baš šest.
[89] L. Košuta, *Il mondo vero* . . . , str. 105.
[90] Usp. u komentaru bilj. 37.

Ali ljudi su nahvao također i vlastodršci, senatori, koje je, kao i »triš mudre« a zapravo »šeskrat lude« kritičare, u memorandumu Cosimu I. Medicejskom definirao jednakom antitezom tvrdeći da su »ludi a sebe smatraju mudrima« (*pazzi et si tangom sanij*), pa se dakle kao Držićevi antipodi poistovećuju ljudi koje, i kao literate određene vrste i orijentacije, i kao škrte obogaćene trgovce, i kao »čudovišne« nosioce političke vlasti, u istu skupinu svrstavaju zajednički interesi i usklađene estetske i klasne pobude. Međutim, kao što ćemo uz interpretacije pojmova ljudi nazbilj i ljudi nahvao na drugim mjestima isticati, najbitnija njihova značajka i zajednička crta jest njihova ludost, koju Držić napada i u skladu sa suvremenim idejama ismjehuje suprotstavljajući je mudrosti.

Tu i valja tražiti najvažniji aspekt Držićevih idejnih pogleda pa i od njih nedjeljivih shvaćanja poetike, odnosno kriterija koje je u posveti *Svojim prijateljem* iznio navodeći svojstva dobroga književnog djela. Tu je i nukleus Držićeve vizije društvenih promjena (podjela vlasti između puka i vlastele) u kojima će se ostvariti prevlast razuma nad sebičnom glupošću, pobjeda mudrosti i razvlaštenje ludosti, pometovski trijumf kao u najvećoj i za egzemplifikaciju Držićeve poetike najpogodnijoj komediji.

U pojmu mudrosti stječu se sve one vrijednosti o kojima ćemo imati prilike razglabati kad budemo govorili o Držiću u europskome filozofskom i političkom kontekstu (»vjertuoz« kadar pobijediti »fortunu«, »razum«, »razlog«, »diskrecijon«) i naziru se kategorije s pomoću kojih su Držiću dobro poznati humanisti tumačili novog čovjeka renesanse (»prudentia« koja je u Pontana »virtutum omnium comes et magistra«, »ratio«, »sapientia«, »ingenium«). Antitezu mudrost-ludost varira komediograf u raznim prigodama, od posvete *Svojim prijateljem* do firentinskih pisama, pa tako i u poslanici *Svitlomu i vridnomu vlastelinu Sabu Nikulinovu* koja je uvrštena među tiskane pjesme i na kojoj ćemo se, kao i na prolozima i na *Tireni*, zbog polemična tona i drugih crta, na idućim stranicama zadržati, jer je riječ o važnim izvorima Držićeve poetike. Ovdje ćemo se ograničiti na opaske o detaljima koji i tu poslanicu u stihovima povezuju s posvetom *Svojim prijateljem.*

Svakako najbolja Držićeva pjesma, jedan od bitnih dokumenata o piščevu stvaranju u svjetlu odnosa prema dubrovačkoj sredini, s razlogom ocijenjena kao prvi značajni polemični spis u hrvatskoj književnosti, poslanica govori o pjesnikovu sukobu s protivnicima, koji opet ne treba svoditi na čistu književnu problematiku, jer su njegove estetičke implikacije izravno povezane s društvenim i filozofskim. Konkretno, riječ je, kako je poznato, o obrani od kleveta koje su nenavidnici proširili tvrdeći da je Držić plagirao Vetranovića, o čemu se dosta pisalo. Nas ovdje zanima način na koji se Držić obraća Sabu Nikulinovu ističući ga kao čovjeka nazbilj, koji će klevete ljudi nahvao (da se opet poslužimo izrazima koje inače Držić tu nije upotrijebio) shvatiti baš zato što ga resi mudrost, razložnost, razum, pa već na početku, s obratnom atribucijom nego u posveti prijateljima, ističe poznatu antitezu: »plemiću, mudrosti ki sliediš drum pravi,/a put od ludosti svim ludim ôstavî«, a u kontekstu gdje se, kao u posveti, govori o časti pisca, Držić u skladu s usvojenim idejama svog doba pojam časti ne odvaja od pojma razuma pa kaže: »Može se, riet ti ću, darovat zlatan pas,/razumni plemiću, ma nigdar vridna čâs; /razumnu sva je slas blaženstva od svita / meu ljudmi častan glas...«; »Ja ću rit razlog moj, a razum tvoj sudi«, »Razuma plata je, ka ne mre nikadar, / vridna čâs...«, »sad reci razum tvoj je li pravda moja«.[91]

[91] Citirani su st. 3—4, 39—41, 46, 55—56, 74. U st. 39 čitam »riet ti ću« mjesto »rieti ću« kako je u SPH.

Očito je da ona prva antiteza a isto tako i rečenica u kojima se javljaju pojmovi »razlog«, »razum«, nisu puke i konvencionalne sentencije, nego da potječu iz temeljnih načela renesansne misli i da su ključni izrazi Držićeve filozofske vizije i moralne podjele svijeta, prema kojoj valja prosuđivati i o društveno-političkim i o književno-estetskim pogledima našega pisca. I u svojstvima koja pridaje Sabu Nikulinovu, a ona su u tog uzora mladeži i uresa grada suprotna svojstvima »ludih« klevetnika, Držić izražava ideal novog čovjeka jer u njemu vidi plemstvo spojeno s razumnošću i odaje poznavanje traktata i književnih djela gdje se o takvu prototipu pisalo, od Boccaccia, koji je prvi zamišljao idealnog pojedinca karakterizirana viteštvom i inteligencijom, kadra da se sukobi s fortunom i da je pobjeđuje, do Castiglionea i drugih pisaca koji su veličali razumnost kao renesansi svojstven osjećaj za mjeru. Već i samo naslovljavanje »svitlomu i vridnomu vlastelinu«, bez obzira na obvezatnu konvencionalnost, naznačuje taj ideal, budući da »svitli« izražava plemenitost, a »vridni« vrlinu *(virtus)*, pa stoga i mudrost, razumnost.

Isto će ponoviti i u posveti *Tirene* koja je naslovljena *Svitlomu i uzvišenomu vlastelinu Maru Mikulji Puciću*, gdje u prvoj rečenici kaže »v r i d n i vlasteline« (kao što mu je i otac bio »svitla vridnos«), i to opet — kao i u posveti prijateljima i u poslanici Sabu — zato da bi takav ideal suprotstavio istim onim klevetnicima i ljudima nahvao, i pozvao ga da njegovo djelo baš tom svojom krepošću brani »od zlijeh jezika«, od vjetra »nenavidnosti«, od magle »neumjeteonstva«.

Dodirnuli smo samo jedan ali središnji aspekt koji određuje Držićevo shvaćanje književnosti, polazeći od interpretacije nekih pojedinosti u manje značajnim spisima, koji su međutim prvi izvor odakle se mogu crpiti elementi određene poetike našeg pisca. Mnogi drugi poticaji koje bi istraživanje dobilo u tim istim i ostalim tekstovima vjerojatno bi omogućili bolje shvaćanje njegovih stvaralačkih postupaka i ciljeva.

2.

Manjkava bi, međutim, bila slika o Držićevim estetičkim idejama kad bismo zanemarili stanovit njihov aspekt koji nas skreće u područje misli suprotnih dosad iznošenim temeljnim stavovima. Da bismo unaprijed donekle shvatili otkud te suprotnosti, taj prividni eklektizam, moramo još jednom naglasiti: književni mitološki motivi i autentični pastirski likovi, petrarkizam i antipetrarkizam, neoplatoničarske varijacije i najprizemnija realističnost, pravi i preokrenuti svijet komedije, ljudi nazbilj i ljudi nahvao, ludi i mudri, dubrovačko rodoljublje i pokušaj obaranja vlastodržaca s pomoću stranca, obilje a n t i t e z a na svakoj stranici, u svim djelima, kao temeljna artikulacija stila — to su očevidni oblici protuslovlja i jasni znaci ambigviteta društvene i političke situacije u kojima je svijet promatrao i o njemu složenim i mnogoznačnim opusom govorio lirski, komički i tragički pjesnik Marin Držić. Otud mora polaziti i razmišljanje o njegovoj poetici i tumačenje suprotnosti koja se i u njoj također odrazuje na nekom neformuliranom ali iz njegovih djela izvedljivom teorijskom planu. Onom aspektu poetike u kojemu se Držićeva novost čini najuočljivijom, koji određuju društveno-političke i moralno-filozofske implikacije i, na razini stila, realističnost govora u tom smislu neusporedljiva s iskustvom u teatru stoljeća, u dosadašnjim smo pristupima posvećivali više pozornosti negoli onim značajkama koje se — dosljedno logici spomenutih antiteza — iz nekih stranica mogu deducirati kao suprotna orijentacija, konkretno kao određeni refleks neoplatoničarskih ideja i shvaćanja kojih se pisac tu i tamo doticao usput, spontano, mimo teorijskih inten-

cija. Stoga će i o potonjem aspektu Držićeva pisanja biti korisna koja kratka opaska na marginama pojedinih sastavaka.

Ako naš pisac nije ni sustavno razmišljao ni pisao o nekoj svojoj »ars rhetorica«, niti u sredini i u jeziku u kojima je stvarao imao poticaja i potrebe, da ne kažemo i mogućnosti, da se time bavi, to ne znači da i u njegovim spisima, ili u nekim stihovima, koji nas naoko najmanje obvezuju da u njima tražimo poseban smisao dosad u kritici neistraživan, nije moguće naći dokaza o širokoj i raznovrsnoj kulturi, o svestranoj i za ono doba tipičnoj, prije svega književnoj i filozofskoj obrazovanosti, kakvu i treba očekivati od velikog umjetnika. Držićeva se obaviještenost dade rekonstruirati i neposrednim primjerima što se odnose na variranje nekih dosta općenitih mjesta iz suvremenih estetičkih teorija, a kadšto i na značajnije ideje teoretičara presudnih za razvoj estetike prethodnog i Držićeva stoljeća.

Pojedinosti u pjesmama, posvetama, pastoralama, prolozima, komedijama, urotničkim pismima očekuju objašnjenja kompetentnih stručnjaka za povijest filozofije, estetike, pedagogije, političke misli, i to ne na temelju apstraktnih općenitih zaključaka nego u svjetlu sustavne i znanstveno utemeljene analize. Znajući da to vrijedi i za djela drugih naših starijih pisaca, nama preostaje da tu potrebu potkrijepimo i da upozorimo na samo jednu pojavu, na neke lako zamjetljive reminiscencije iz sfere obnovljenog platonizma, u kojemu su se odgajali već Držićevi prethodnici i uzori, kakav je bio stric mu Džore, i koji će, kao i petrarkističku frazeologiju, i naši pisci, osjetivši europsku iradijaciju platonizma s izvora firentinske Akademije, varirati i poslije Držića, u idućem stoljeću, u raznim stihovima, odlomcima, djelima.[92] Držić će primjerice već u prvim tiskanim pjesmama istaknuti »kalokagatiju«, platonsku ideju sklada između dobroga i lijepoga (npr. u pjesmi br. 1: »dobrota s liposti«, st. 7; »... slidimo put višnje dobrote, / u kojoj vidimo sve vječne ljepote«, st. 29—30; u pjesmi br. 3: »Kako ju lipotom višnji bog s nebesi, / tako ju i dobrotom nada sve uresi«, st. 21—22, i drugdje), ali to je postalo gotovo opće mjesto, pa ćemo ga naći, recimo, i u prvom dvostihu jedne poznate pjesme Dinka Ranjine »Jedna jur ljepota s kojom je združena / izvrsna dobrota života počtena«.[93]

Ima međutim stihova gdje Držić izravnije sintetizira određena temeljna shvaćanja neoplatoničara i koji stanovitu svoju deklarativnost uglavnom iskupljuju prizvukom sentencioznosti inače karakteristične za komediografa. Riječ je o ideji prema kojoj je pjesništvo n e b e s k i d a r što ga A p o l o n ili m u z e podjeljuju odabranom smrtniku, pjesniku čije je nadahnuće ispunjeno b o ž a n s k i m z a n o s o m *(furor poeticus)* po kojemu postaje nalik bogu, a kad prođe stanje mahnitosti, prestaje biti svjestan toga kako je djelo stvorio.

Na koji način to izražava Držić? Povjeravajući svoje nazore o naravi i podrijetlu pjesništva, o vlastitom pjesničkom daru, Obradu u Drugom prologu *Tirene*, on primjerice evocira dubrovački Parnas, Rijeku dubrovačku, gdje je vidio »u rieci kraj gore / od vila čudo toj, ko'e se izrit ne more« (st. 94—95); tu se »u raju« ugledao i sred proljetnog ugođaja cvijeća, ptica i veselja prirode, pa ovako zatim nastavlja:

Tuj vidjeh njeku v i l prisvitla uresa
ke sjaše obraz bil jak sunce s nebesa,
gdi d i p l i izbrane dariva Držiću
od r i j e č k i h v i l strane veleći mladiću:

[92] Kao primjer usp. W. Potthoff, *Die Dramen des Junije Palmotić*, Wiesbaden, 1973, *passim.*
[93] Usp. *Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća*, priredio R. Bogišić, Zagreb, 1968, str. 361.

»Tebi se hraniše ove dipli samomu
ke mnozi želiše u lugu ovomu;
uzmi ih, ter odsad kraj rike na travi
Dubrovnik slavni grad svireći proslavi,
A p o l o da se i njim odsada pogizda . . .«
(103—111)

Kao što se vidi, u slikovitu krajoliku dubrovačkog okoliša riječke vile su muze kraj voda Kastalije, koje Držiću darivaju pjesničko nadahnuće simbolizirano u diplama i u sviranju. I onaj sjaj poput sunca s nebesa, i ona »sviraoca« u stihu 125 u značenju pjesničke djelatnosti, i drugi detalji u tom primjeru i na drugim mjestima, u vezi su s platoničarskim povezivanjem božanski savršene ljepote, glazbe i poezije, koja potječe iz harmonije nebeskih, Apolonovih sfera, a prema samom Platonu i filozofija je najuzvišenija glazba. Pjesnički zanos, »furor poeticus«, projicira se pak u samu prirodu, ili u one koji slušaju sklad poezije kad Držić uzme diple i počne sviriti:

Vazam ih mladić tî nače t' mi, brate moj,
tuj u nje sviriti u njeki tolikoj,
Obrade, meden glas, da moju dušu tad
obujmi veća slas, ner se izrit može ikad;
tuj tiho prolitje od slasti b i e s n i e š e . . .
(113—117)

Ma kad on dođe, pak i poče sviriti,
tuj kako m a n e n[94] svak ide ga sliditi.
(129—130)

Sadržaj estetskog ugođaja, koji se poistovećuje sa stanjem stvaralačkog zanosa, slično je formulirao i u poslanici Sabu Nikulinovu:

s večera do dzore spievaje tej pjesni,
zemlja, lies i more od slasti ter b i e s n i.
(9—10)

I u prvom prologu *Tirene* o naravi pjesništva, o muzama i o poeziji Držića i drugih dubrovačkih pjesnika govori Vučeta iznoseći, kao i Obrad u Drugom prologu, slične misli o božanskom podrijetlu poezije i ponovno na svoj specifičan način naglašavajući onaj »sacer furor« što ispunja dubravu:

»Rieka« se taj zove hladenac medeni,
vrhu svih ki slove u gori zeleni.
Vilinji tu je stan . . .
(109—111)

čuju se i pjesni tuj, brate, anđelske,
da d u š a u z b i e s n i od slasti tej rajske.
(117—118:

[94] Prema P. Skoku, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II, Zagreb, 1972, str. 355, taj pridjev od glagola *obmanuti* došao je u vezu s *mànija* grčkog podrijetla (*manía*, tako navodi i *Ak. Rj.*); u ovom kontekstu dakle izraz *manen* dobro odgovara pojmu »pjesnička *mania*«, kako »božansko ludilo pjesnika«, kojemu je u osnovi »duboka misao o numinoznoj inspiraciji poezije«, naziva E. Curtius u knjizi *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, prev. S. Markuš red. T. Ladan, Zagreb, 1971, str. 478. (Inače Petrunjela u *Dundu Maroju* upotrebljava i riječ *manenština*, u značenju mahnitost, a i *nemanština*, što neće biti »rđavo štampano mjesto manenština«, kako piše *Ak. Rj.* nego potječe od te iste riječi ali s pogrešnim izgovorom koji je nastao metatezom i vjerojatno asocijacijom na »neman«, a možda i pod utjecajem riječi *nemanjština*, za koju *Ak. Rj.* bilježi da u Stonu znači isto što i neimaština).

Sve je to uvod koji prethodi stihovima u Držićevu nadahnuću:

Sad jedan mlad djetić s tim vilam pri vodi
stare kuće Držić svû mlados provodi,
koga su tej vile od bistra hladenca
dostojna učinile od lovorna venca . . .
(119—122)

Otajna naravi sva mu odkrivaju,
ka im b o g o b j a v i u vodi da znaju.
Taj mladac sad pjesni tej spieva kraj rike,
da ljudem d u h b i e s n i od slasti tolike.
(125—128)

Ističući tradiciju književnosti kojoj sam pripada i stare pjesnike koji su mu prethodili, Marin Držić o Džori Držiću veli:

Kad mladac spievaše, jäk Orfeo zvirenje
za sobom vođaše i dubja i kamenje.
(137—138)

pa tako Držić nije propustio u taj kontekst utkati reminiscenciju o sinu muze Kaliope i Euridikinu mužu, koji je svojom pjesmom krotio zvijeri i očaravao prirodu, a treba napomenuti da je »mit o Orfeju bio drag humanistima: bio je pomalo opće mjesto njihove retorike«,[95] te da je tome uvelike pridonio Angelo Poliziano svojom glasovitom pričom o mitskom pjevaču a posebice izvanredno značajnim mislima o poetici i o pjesnicima, na koje ćemo se poslije još osvrnuti i u kojima Orfejev pjesnički zanos veliča kao stapanje s božanstvom i zalog besmrtnosti. Motiv Orfeja javljao se i u hrvatskom pjesništvu nadahnuvši posebice Vetranovića, što Držić i ovdje implicitno ističe kad o starom pjesniku s otočića Sv. Andrije kaže:

Kad pjesni ljuvene taj spieva kraj mora,
zamuknu sirene i vile od gora;
a ribe, ke more široko plivaju,
i zviri od gore sve ga uzslušaju.
(161—164)

U svim je primjerima jasna platoničarska ideja o božanskoj naravi ljepote i poezije, koju je i Držić kao mnogi spjevaoci prihvatio i koju je često iskazivao manje ili više konvencionalno. Nadahnutije i eksplicitnije to je učinio u ovom dvostihu Ljubmirova monologa:

Lipota zgar s nebes, višnjega prilika,
na saj svit dana jes za rados človika.
(301—302)[96]

Upitamo li se zašto se baš u navedenim stihovima nalaze primjeri platoničarskog učenja, zašto takvih fragmenata koji nose ideje o podrijetlu i o biti pjesništva i ljepote nema i u drugim kontekstima, do odgovora ćemo doći

[95] E. Garin, *La cultura filosofica del rinascimento italiano*, Firenze, 1961, str. 356.
[96] Upozoravajući na platonizam prvog i hedonizam drugog stiha M. Pantić (»Poetika . . .«, str. 364) napominje kako povjesničari estetike taj platonističko-aristotelovski sinkretizam ističu kao jednu od bitnijih odlika sredine i konca 16. stoljeća te navodi i nekoliko drugih primjera u Držića.

kad opazimo da i poslanica Sabu Nikulinovu i prolozi *Tirene* od kojih prvi u konkretnim stihovima a drugi implicitno, imaju između ostaloga i funkciju obrane Držića kao umjetnika od optužbi da je plagijator, obrane, u biti, od »neprijatelja« koje spominje u posveti *Svojim prijateljem* i na drugim mjestima, kako ćemo još pokazati; stoga se u tim polemično intoniranim odlomcima naziru — kao očitovanje poznavanja dominantne estetske misli — stanovite teoretske implikacije kojima je provenijenciju lako otkriti u vrlo raširenim nazorima neoplatoničara.

Da je tome tako može se zaključiti i po Vetranovićevoj *Pjesanci Marinu Držiću u pomoć*, u kojoj se pjesnik ne ograničava na deklarativnu solidarnost, nego je, čini se, želi potkrijepiti podsjećanjem na platoničarske ideje, istim argumentima o poeziji koje je navodio i njegov branjenik, a to se vidi i u sličnim slikama, kao što se hoće pozvati na dum Marinove riječi:

Tijem ga muže posvojiše
elikonske slavne družbe,
ter mu venčac pokloniše
za njegove verne službe;
. . . . . .
svaka vila u dubravi
da pravedno može reći:
dostojan je vječnoj slavi,
ku bi mnozi radi steći.
. . . . . .
Još Apolo neka reče,
kad od múžā kolo spravi:
Marin mladac milos steče
od svijeh vila u dubravi,
ke mu venčac pokloniše
od prislavne lovorike . . .[97]

Jasno je dakle da je tim i drugim idejama izvor u filozofskim i estetičkim raspravama u Italiji, u humanističkoj sredini firentinske Platoničarske akademije i njezinih sljedbenika koji su utjecali na misao renesanse i svoje učenje proširili diljem Europe; prije svih je to bio Marsilio Ficino, prevoditelj cijelog Platona i cijelog Plotina, znamenit jer je posvuda nametnuo platonističku »*forma mentis*, taj spekulativni obzor s odjecima koji se osjećaju još i u punom romantičkom idealizmu«,[98] a zatim njegovi učenici i sumišljenici kao što su Landino, Pico, Poliziano i drugi, koji su tumačenju poezije i doktrini uopće dali značajne individualne doprinose.[99] Da su se i naši pjesnici napajali na tim vrelima nije potrebno posebno dokazivati,[100] ali podsjetimo tek na to da je Marul posjedovao Platonova djela u Ficinovu prijevodu, da

[97] *Zbornik* cit. u bilj. 93, str. 221—222. I u pjesmi *Na priminutje Marina Držića Dubrovčanina tužba* evocira Držićeva djela i likove, Hekubu, Tirenu, satire, ali spominje i muze od planine, a i u *Nadgrobnici gornjeg rečenoga Marina* ne zaboravlja »er ga muze opojiše: helikonske bistre vode / i vrh luga odgojiše . . .«. Isto tako Antun Sasin (*ib*, str. 300) pjevajući *U smrt Marina Držića* »koga slavno ime teče, / dike i slave po svem sviti, / i koje će slavno biti / dočim žarko sunce istječe« po svoj prilici izravno aludira na Držićev stih »neznanō er ime još slavno bit more« (poslanica S. Nikulinovu, 22).

[98] E. Garin, *Medioevo e Rinascimento*, Bari 1961, str. 308.

[99] Osim navedenih i drugih Garinovih studija, kao što su *La cultura del Rinascimento*, *Bari*, ³1973, *Storia della filosofia italiana*, II, Torino, 1966, v. npr. G. Saitta, *Il Rinascimento*, II, Firenze, 1961; G. Weise, *L'ideale eroico del Rinascimento e le sue premesse umanistiche*, Napoli, 1961; G. de Ruggero, *Rinascimento Riforma e Controriforma*, Roma-Bari, 1973, i mnoge druge knjige starijeg i novijeg razdoblja.

[100] Spomenimo da se u Dubrovniku i u Cavtatu nalazi više inkunabula i prvih izdanja pojedinih pisaca, Ficinov prijevod Platona i druga Ficinova djela među kojima *Platonica theologia*, djela Pica della Mirandole, Polizianova *Omnia opera;* usp. J. Badalić, *Inkunabule u Hrvatskoj*, Zagreb, 1952, str. 107, 170, 171, 173.

je iz naše sredine niknuo jedan od najvećih proučavatelja Platona Franjo Petrišević, da je Nikola Gučetić u svojim dijalozima o ljubavi i ljepoti slijedio Platona i isticao Ficina, ukratko, da je tumačenje i naše književnosti neodvojivo od istraživanja njezinih neprekidnih i vrlo uskih dodira s europskim strujanjima.

Vraćajući se Držiću i pokušavajući utvrditi neposrednu vezu između vrlo kratka fragmenta njegova teksta i pasusa u jednome od djela Angela Poliziana, koje je jamačno kao i mnoge druge poznavao, najprije navedimo taj pasus, to jest često isticane misli koje je talijanski pjesnik iznio u četvrtoj i zadnjoj od svojih *Silvae* pod naslovom *Nutricia* (Angeli Politiani Silva, cui titulus Nutricia. Argumentum de poetica et poetis), i koje su inače instruktivne u odnosu na naše dosadašnje izlaganje:

»Ipak u duhu svih ljudi zrače znaci koji svjedoče o tajanstvenoj melodiji neba i o Jupiteru nadahnitelju. Kao što se slika zvijezde odražava u zrcalu, kao što bistra voda s izvora, zatvorena u čistu staklu, bliješti pod sunčanom zrakom, tako ritmovi zvučnog neba nadahnjuju i užižu blistave i očišćene duše pjesnika. Njega opojenog taj žar zahvaća, pa njegov prijašnji duh propada u valove mahnitosti, tada bog bukti zatvoren u njegovu srcu...

Smjesta ćeš prepoznati božanstvo; iz zadihanih usta uzdiše veličajniji zvuk, koliki je ispunjao Febadinu pećinu ili eubejsku hridinu...

Čude se i sami pravi pjesnici često (tko bi vjerovao?) proročanskim stihovima koje su nekoć ispjevali pod božanskim nadahnućem...

I kad se taj duh smiri te zašuti *sacer impetus,* vidiš kako same pjesme predane egipatskom papirusu odišu apolonskim zanosom...«[101]

Držićev smo odlomak već imali priliku navesti, jer se nalazi u posveti *Svojim prijateljem,* prvom između tekstova jedine Držićeve tiskane knjige. Pošto je naglasio kako svoje komediole sastavlja s velikom lakoćom i tako ispunja obećanje prijateljima, tu, vidjeli smo, ovako nastavlja:

> »Što izvršivši, sâm se sam pak od sebe čudio kako se može učinit — ne bi mi vjerovali kako«.

Kad se razmotre ovi odlomci — premda su iz cjeline izdvojeni i tako lišeni integralnog smisla — može se mirno reći da podudarnost Držićeva teksta s tekstom velikog uzora ne djeluje kao da je slučajna, što bi se moglo potkrijepiti i širim kontekstom ili usporedbom pojedinosti koje smo istaknuli. Držić hoće da kaže: pošto poticaj koje mi je dalo nadahnuće stvaralački pretvorim u djelo, poslije toga (»pak«), obavivši posao, ni sam više ne znam kako mi je to uspjelo učiniti i nevjerojatno je da mi je to bilo moguće. Sličnost s Polizianovom idejom i formulacijom ne mora biti posljedica preuzimanja teksta, nego prožetosti njegovim smislom, svijesti o tome da se taj smisao provjerio i u lakoći kojom Držić piše.

Zadnji primjer vraća nas na početno razmatranje, ne samo zato što smo ga ponovno citirali, nego stoga jer osim platonističke reminiscencije sadrži, sa svojim širim kontekstom, vidjeli smo, i one elemente u kojima smo naišli

---

[101] *Angeli Politiani Omnia opera et alia lectu digna,* Venetiis, Aldus Manutius, 1498: »Nec tamen in nullis hominum simulacra refulgent / Mentibus arcanam caeli testantia musam / Permixtunque Jovem. Nam ceu tralucet imago / Sideris in speculum, ceu puro condita vitro / Solis inerdescit radio vis limpida fontis; / Sic nitidos vatum defetacosque sonori / Informant flammantque animos modulamina caeli. / Is rapit evantem fervor, fluctusque furoris / Mens prior it pessum, tum clausus in estuat alto / Corde deus...« (stihovi 156—165); »Agnoscas propere numen, suspirat hanelo / Grandior ore sonus, quantusque impleverit antrum Phoebados, auto rupem euboicam...« (stihovi 176—178); »... mirantur et ipsi / Saepe (quis hoc credat?) quae nuper cumque recepto / Numine, legitimi cecinere oracula vates / postque ille quievit / Spiritus, et pressi tacuit sacer impetus oris. / Ipsaque niliacis longum mandata papyris / Carmina phoebeos videas afflare furores...« (stihovi 182—189).

na značajke prave, individualne Držićeve poetike, što smo je tek sumarno zacrtali tumačeći antiteze »prijatelji-neprijatelji«, »mudri-ludi« i druge i povezujući ih sa srodnima u poslije spomenutoj paraboli od te posvete do urote. Naglasimo međutim, da se u dualitetu ideja zapravo i ne zrcali neka nelogična protuslovnost, nego je prije riječ o antitetičnoj dvojakosti Držićeva stvaranja, koja je ujedno i zalog njegove izvornosti, način postojanja njegova umjetničkog svijeta, izraz antagonizma u vremenu i društvu kakvi su se očitovali i u njegovu djelu, što smo već i napomenuli. To se kanda vidi i u naizmjeničnom pojavljivanju njegovih drama disparatne vrste, ukoliko je moguće utvrditi njihovu kronologiju, a sve se to događa u razdoblju od desetak do dvanaest godina, i ne može se opaziti neki trenutak korjenita zaokreta u samo jednom pravcu.

Istina je ipak, uza sve to što je stvorio izvornu međuovisnost dvaju svjetova u njihovoj suprotstavljenosti, realističnoga seljačkog (u *Grižuli* čak gradsko-seljačkog) s jedne strane i mitološko-petrarkističkog, ljuveno-platonskog s druge, da je Držić bio svjestan kako je ovaj potonji, pa i poetika na kojoj počiva, bio bliži »službenoj« književnoj normi i sredini, pa u određenom smislu i shvatljiviji širim slojevima gledatelja, negoli onaj svijet njegove nove, kritičke, aluzivne, dvosmislene umjetnosti u komedijama, svijet individualnih nazora u kojima se raspoznaju adaptirane filozofske ideje i političke doktrine njegova doba, ali koji tadašnje poetike što se odnose na dramsku umjetnost ne mogu objasniti u svoj dubini i novosti piščevih idejnih, društvenih, političkih i moralnih stajališta. Da se intimno sav priklonio tom svijetu, pokazuje i opasna pustovina u koju se koncem života upustio, ali i mnoge nadahnute pojedinosti koje ćemo imati priliku isticati i od kojih nam u ovom kontekstu na um pada jedna iz Pometova monologa na početku drugog čina *Dunda Maroja*, gdje gotovo ushićeno, makar u komičkoj intonaciji, ističe, poput nekog vlastitog definitivnog otkrića, spoznaju o tome kako je čovjek »kralj od ljudi kad se umije vladat« pa između ostalog kaže:

"nije ga bit poeta ni komedije umjet činit, er tizijem svak ore i na svaki ga pijer hoće operat, kao bastaha, a umjesto zahvaljenja da mu reku: »Ne valja ništa, iždeni!«, i da mu n e p r i j a t e l j i ostanu..."

a zatim oblikuje makijavelističku ideju o čovjeku obdarenu vrlinom koji zato može i svladati fortunu:

"Trijeba je bit pacijent i ugodit zlu bremenu, da se pak dobro brijeme uživa..."

da bi zaključio:

"Imam imat viktoriju od n e p r i j a t e l j a..."

Smisao tih i drugih odlomaka sa sličnim mislima još ćemo tumačiti, a preostaje nam ovdje da u prvome naslutimo dosad nepoznate Držićeve sukobe s onima kojima je po narudžbi pisao, prigodom svadbenih svečanosti, pastorale i stihove s platoničarskim primjesama; a zatim isticanje, reklo bi se, drugačijeg puta, novog opredjeljenja, akomodavanja, taktike u skladu sa suvremenom misli, jedinog puta koji mora izabrati »mudrost« da se odupre »ludosti«.

Zaključujući napomenimo još jednom da Držić nije razvijao poetiku nikoje vrste u obliku spekulativnog raspravljanja, nego je samo fragmentarno izražavao određene spoznaje. S jedne strane bile su to platoničarske, općenite, standardizirane ideje, prikladne da se u obliku sažete reminiscencije pojave u nekom stihu, a čak i podobne kao znak Držićeve prilagodbe njima zadojenom književnom podneblju, u koje je on, međutim, istodobno unosio realistične tonove, individualnu i zato novu, maniorističku modifikaciju zate-

čenih klišeja svojstvenu vjesniku novog doba, ali prije svega velikom piscu posve okrenutu društvu i politici. Ni ta se Držićeva pozicija, koja bi se mogla obuhvatiti drugačije zamislivom poetikom, nije oblikovala kao eksplicitna teorija, nego je, rekosmo više puta, izvodimo, kao faktičnu poetiku, iz sveukupnog djela i rekonstruiramo poglavito iz nekih konteksta kao što su posveta *Svojim prijateljem*, Prolog Dugog Nosa, Dživov monolog u *Skupu*, Tripčetini monolozi u *Dundu Maroju*, Pometova filozofija, urotnička pisma.

Opaske uz pjesme

Pisac prijelaznog doba, svjedok dozrele krize u koju je prešla renesansa, Držić pojavnost te univerzalne krize unutar neposredna dubrovačkog vidokruga nije mogao umjetnički konkretizirati utječući se samo platonskom idealizmu u kojemu se i on kao i njegova sredina znatnim dijelom oformio, ali nije također mogao, u takvoj sredini, bezrezervno i otvoreno, nego na uvijen način, u svoje djelo utkati formulu političkog realizma koja karakterizira dublji smisao njegova stvaranja. Otud koegzistiranje i suprotstavljanje svijeta fantazije i svijeta realnosti, dvaju oprečnih polova, otud dva registra u njegovu umjetničkom govoru, izraz antagonizma koji je na književnom planu urodio izvornošću ostvarenja, a na političkom kulminirao do zadnje, nemoćne, utopijske geste.

Originalnost, nèkā jedino moguća, individualna sinteza protuslovlja između doživljavanja zbiljskog, koje je uvijek Držića neodoljivo nadahnjivalo, i metafizičkog, na koje se svodi učenje neoplatoničara, očituje se osobito u pojedinim djelima, ali i u opusu kao cjelini. U manjim pak sastavcima kakve su pjesme jasnije se može napraviti razgraničenje dvaju stavova, dapače i zapaziti minorna vrijednost njihova znatnog dijela. Pa ipak, pokušamo li, makar uvjetno, i pjesme u jedinoj tiskanoj knjizi razmotriti kao stanovitu cjelinu, moći ćemo se osvjedočiti o tome da i među njima ima dvojnosti o kojoj smo govorili, da osim stereotipiziranog petrarkizma i tu dolaze do izražaja i vlastiti tonovi, polemično vezivanje za stvarnost, promjena registara, izvornost očitovanja, svojstva po kojima se Držić odvaja od drugih pjesnika.

Držićev se petrarkizam, dobro je poznato,[102] ničim posebnim, pogotovo umjetničkim doprinosom, ne ističe u golemoj europskoj i našoj lirskoj proizvodnji stoljeća, koja i u hrvatskoj književnosti uopće, pa i u Držićevu stvaranju posebno, ima važnost prije svega kao stilska vježba i postignuta stanovita norma pjesničkoga govora, reklo bi se kao polazna razina usporedbe i mjerilo pri ocjeni uspješnijih devijacija prema nadahnutijem individualnom izrazu, rjeđe u lirskoj, češće u drugim vrstama pjevanja. Stoga malo ima stihova, i nisu osobito značajni, koje je kritika izdvajala iz Držićeve lirike zbog nekih osobnih proživljenih crta. Pop i komediograf nije, čini se, baš rano propjevao niti je osjećao duboku intimnu i trajnu potrebu da neko fatalno i značajno iskustvo ljubavi očituje u stihovima određenog razdoblja

[102] Držićevom su se lirikom posebno bavili S. Petrović, »Umeci petrarkističke lirike u komedijama Marina Držića«, *Umjetnost riječi*, 1, 1967, str. 5—15; R. Bogišić, *O hrvatskim starim pjesnicima*, Zagreb, 1968, str. 157—167 (prilog »Marin Držić petrarkist« prije je izišao u *Literaturi*, II, 11, 1958); J. Torbarina, »Marin Držić pjesnik«, u cit. zborniku *Marin Držić*, str. 55—87; M. Franičević, »O stihu Marina Držića«, *ib*, str. 88—97; M. Franičević, »Pjesnik i komediograf Marin Držić«, *Forum*, 3, 1973, str. 397 i d.

života i neke tematske i stilske zaokruženosti, nego je kao već zreo sijenski sveučilištarac i glumac, povratnik u Dubrovnik i formiran pisac, odavao sklonost prema filozofskim i političkim aspektima izvanjskog svijeta i njegovu scenskom oživljavanju s pozornošću prema oblicima društvenih odnosa i ljudskih naravi.

Na njegove ćemo se pjesmice međutim letimice osvrnuti napose zato da podsjetimo kako je i on poznavao ne samo vremenski najbliže uzore kakvi su bili lirik Džore Držić i drugi, nego u prvom redu samog začetnika svih modernih perspektiva humanizma, Laurina spjevaoca, njegove tipične pjesme, slike, stihove. Držić je iz njih crpio, slobodno ih i dobrim pamćenjem pretakao u svoje dvanaesterce, ne filtrirajući kroz srce ono što mu prolažaše kroz razum, čineći sve to, poput mnogih drugih, gotovo iz nepisane obveze prema trajnom i svuda nazočnom uzoru. Zajedno sa svim ostalim pjesmama Petrarcu je čitao kao nemimoilazan priručnik u doslovnom smislu, i liriku pisati značilo je i za njega oponašati, svojim riječima sročiti poneki platonsko-petrarkistički topos, u svoje sastavke izravno utkati klišeizirane Petrarkine misli, stihove ili njihove dijelove. Zato valja ilustrirati kako se koristio govorom pjesnika od kojega toliko toga potječe u poetici i književnoj kulturi humanizma i renesanse, i za čiju tradiciju, posebno moramo istaknuti, bijaše izravno i duboko vezana, osobito stanovitim stilskim aspektima, i književnost manirističkih tendencija u Italiji i Europi, gdje su svi pjesnici polazili od Petrarkina izraza i ponešto dugovali petrarkističkoj artificijelnosti. Pri tom ne treba zaboraviti da je Petrarca, neovisno o svim drugim razlozima iradijacije svog djela u idućim stoljećima, zajedno sa svojim velikim uzorom sv. Augustinom, u Platonu vidio »vladara nad svim filozofima«, da je protiv aristotelovaca napisao polemično djelce *De sui ipsius et multorum ignorantia,* ostajući vjeran Ciceronu i Seneki, opredjeljujući se, nasuprot Aristotelu, za platonsko učenje, da su i takva njegova manja djela utirala neke važne staze humanizma, kao što je iz *Kanconijera* u premnogim rukavcima potekla i rijeka petrarkizma.

Sve je to razlog više da se zadržimo na odnosu kakav je prema Petrarki imao naš pisac, čija književna i filozofska kultura također polazi od antike preko Petrarke i neoplatoničara i razvija se u znaku renesansne filozofije i suvremenih političkih teorija. Ne iznenađuje da je i on, u dramskim djelima, na ljuvene uzdahe petrarkista, na njihove postupke i izlizane izraze reagirao poput drugih nekih pa i vrlo poznatih pjesnika talijanskih i europskih koji nisu odolijevali modi da i sami ponekad petrarkiraju a istodobno su bili i antipetrarkisti. O petrarkizmu Držića i o specifičnim implikacijama njegova antipetrarkizma više je puta bilo govora,[103] pa ga ovdje valja samo spomenuti ako ni zbog čega drugog zato da ne zaboravimo još jednu, gotovo najočekivaniju, antitetičnu pojavu u njegovu stvaranju, s napomenom da se ni to iskustvo nikad ne može tumačiti samo na razini problema forme, neovisno o dubljim razlozima koji ga uvjetuju.

*

Koliko je inače Petrarcu poznavao, koliko je Petrarkina poezija, uključujući sastavke koje su širi slojevi manje čitali ili mimoilazili, bila ukorijenjena i u kulturi sredine kojoj je Držić pripadao, možda se može procijeniti primjerom koji se nalazi u kontekstu gdje bi se teško mogao očekivati a koji nam je ovdje zanimljiv donekle i zato što može ilustrirati neke ideje utemeljene u Držićevoj poetici, pa ćemo se upustiti u malu digresiju, da bismo se opet vratili Petrarki objašnjenjem jednog citata iz *Kanconijera* u tom kontekstu.

[103] Usp. F. Čale, *Petrarca i petrarkizam* cit, str. 136—140, i *Od stilema do stila* cit, str. 106 i d.

Riječ je o značajnom monologu osobito zanimljivog lika Tripčete u trećem činu *Dunda Maroja*, gdje on svoje naoko nerazumljive rečenice koje ćemo odmah objasniti zaključuje mletačkom dijalektalnom parafrazom sedamnaestog stiha Petrarkine namjerice nedovoljno jasne, po smislu teške i metrički složene kancone »frottole« koja nosi broj CV:

Intendami, fraello, se poi, chè mi intendo molto ben mi.

U izvorniku taj stih glasi »Intendami chi pò, ch'i' m'intend'io«, a njegovo je značenje »Shvati me, brate, ako možeš, jer ja sebe vrlo dobro shvaćam«.[104]

Tripčeta govori, dakako, kao »meštar od skule«, ali ne samo on odnosno pisac, nego i mnogi među onima kojima se obraća, a osobito ljudi nahvao na koje cilja, najvjerojatnije razumiju i Petrarkin stih iz malo poznate kancone, i sve one aluzije koje su taj stih izazvale i koje moramo razriješiti, donekle dopunjujući dosadašnja tumačenja. Tripče počinje sentencijama: »Reče se tko je bjestija, bjestija će i umrijet, a sve što se od mačke rodi, sve miše lovi...« itd., izričući u šaljivu obliku filozofsku spoznaju o kojoj smo već govorili, ali i naturalističku viziju o nepromjenjivoj određenosti čovjekove naravi, ideju koju je Držić prihvatio od Machiavellija kao pretpostavku svoga razvrstavanja ljudi, u neposrednoj dubrovačkoj društvenoj projekciji, na ljude nazbilj i na ljude nahvao. Zatim Tripče upozorava da ne govori nasumce, jer je školovan (»son stato a scola, non parlo miga a caso«), a to će reći da poznaje i teorijske izvore svojih misli, pa dodaje kako su i ljudi ponašanjem slični životinjama (»partičipaju, misser mio, od ovizijeh bjestija«) i aludira na čovjeka nahvao (Dunda Maroja i njemu slične inkarnacije dubrovačkih vlastodržaca: »čovjek je u formu, zmija je u pratiku...«) najprije nizom antiteza sa slikama personificiranih životinja, a onda — oprezno zamućujući smisao, koji je, međutim, upućenome lako razbistriti — talijansko-latinskim i još k tome makaronskim parafrazama iz Evanđelja po Mateju koje ćemo radi sažetosti ovdje navesti samo prema mjestima Evanđelja u prijevodu iz Biblije: »Čuvajte se lažnih proroka što vam dolaze u ovčjem runu, a unutra su grabežljivi vuci! Prepoznat ćete ih po njihovim rodovima«; »...skupe se na vijećanje... gdje zaključe uhvatiti Isusa na prijevaru i ubiti ga«.[105] Tako je Držić preko Tripčetina monologa, neke vrste intermeca koji podsjeća na Negromantov prolog, našao dopustiv način da se oštro iskali protiv dubrovačke oligarhije na predstavi odjevene u krzno od risovine i farizeje koji su se urotili protiv čovjeka nazbilj.

Eto dakle razloga zašto Tripčeta na kraju parafrazira Petrarkin stih, kojim je drugim riječima kazao: *inteligenti pauca.* A možda ne griješimo ako iz njegova citata izvučemo i dalekosežnije zaključke pitajući se nije li se u tome kontekstu namjerice poslužio stihom iz tako teško čitljive »frottole«, proizvodom baš pjesnika čiji su ropski epigoni bili »triš mudri« komediografovi neprijatelji, istomišljenici onih koje je osudio, nije li i to jedan aspekt Držićeva antipetrarkizma.

*

Pribilježimo sada koju opasku na marginama pjesama. Kao mnogi petrarkisti, pa i naš Šiško Menčetić, već u početnom stihu prve pjesme Držić parafrazira prvi stih uvodnog soneta Petrarkina *Kanconijera*, pa bi se reklo da je

[104] Usp. izvorni tekst i prijevod M. Marasa u izdanju F. Petrarca, *Kanconijer*, priredio F. Čale, Zagreb, 1974, str. 282 i d. — Prvi je na Tripčetin citat upozorio L. Košuta, »Il mondo...«, str. 112; tu izvorni Petrarkin stih nije posve precizno naveo što je ispravljeno u hrvatskom prijevodu studije (v. bilj. 2), str, 497.

[105] *Biblija*, Zagreb, ²1969, str. 942, 960.

to možda bio i prvi sastavak koji je namijenio zamišljenom i neostvarenom kanconijeru, a možda je zbirku mislio završiti, opet po uzoru na Petrarcu, nabožnom pjesmom, kakva je primjerice i Šiškova 366. posvećena Djevici kao i Petrarkina pod istim brojem. Nakon konvencionalne apostrofe na raznim mjestama variraju druge pojedinosti Petrarkina uvodnog soneta, a već smo imali priliku spominjati i platonski ideal »kalokagatije« koji, koliko god stereotipan kao u cijeloj lirici stoljeća, treba također shvatiti u okviru platonističkih reminiscencija i u funkciji kakvu primjerice imaju i četiri »kriposti« što ih kao platonske vrline nabraja Vila u prologu *Grižule.* Petrarkističko je oponašanje i u Držića toliko i takvo da je teško i slijediti posudbe, paralelnosti, parafraze, i stoga se (u komentaru) zaustavljam na tek nekima od onih koje su odmah prepoznatljive iako ih versifikator uzimlje iz raznih pjesama. Skupina stihova (13—18) preko ključne antiteze »nemilos-milos« odaje religiozno-moralističke značajke pjesme koje će se s novim parafrazama Petrarke i kojim izvornijim stihom osjećati do kraja. Spomenimo još samo predzadnji dvostih ne samo zato da u onoj antitezi i u slici nebeskog svjetla opazimo kontaminaciju petrarkizma i platonizma svojstvenu lirici Cinquecenta, nego i zato da još jednom upozorimo na moralističku intonaciju i na zatamnjene kontrastne slike, prema kojima se gotovo čini, bar u toj pjesmi, da se Držić udaljava od ljuvenih boljezni ili od hedonizma prethodnika i na neki način približava podneblju u kojem je nastala lirika jednog Della Case ili neki stihovi Držićeve *Hekube.*

U pjesmama pod brojevima 2 i 3 konvencionalnim se frazarijem varira opis voljene gospoje, a u objema ima toliko ponavljanja i otrcanih slika da je na pojedina podudarna mjesta suvišno i upozoravati i objašnjavati im petrarkističko podrijetlo, tek tu i tamo osvježeno stanovitom naškošću, što nije dosta da se umjetnički iskupe. I na četvrtoj se pjesmi možemo zaustaviti više zbog stanovite tehničke rutine i ritmičke svježine trostihova (s trećim stihom leoninskog sroka), nego zbog spontanosti očitovanja, jer je puna već rabljenih općih mjesta, a donekle se ističe zadnji stih tek naslućenim erotizmom. Isti se oblik javlja i u pjesmi br. 5, a ništa više ne kaže ni šesta pjesma gdje je opet vila ljepša od sunca, zlatnih kosa, ognjenih strila, ljuvenog plamena, anđeoskog lica, pa je pjesnik u ognju dan i noć i mora plakati i uzalud pomoć zvati; dok je sedmoj jedina prednost što je kraća i što donosi akrostih; osma, pak, jedva izmiče monotoniji neoriginalnom slikom leptira koji voli plamen pa na njemu izgori, a deveta je najkraća, ima svega dva dvostiha.

Pjesma br. 10 o nemilosrdnosti gizdave vile »rajskoga uresa«, kojoj je »obraz bil jäk anđel s nebesa«, ali zbog koje pjesnik, »bolestan«, mora prolijevati »sve dni grozni plač«, slabija je od bar nešto življe iduće pjesme[106] gdje se autor obraća svome uzdahu i uzdah se zapravo poistovećuje s pjesmom, jer mu povjerava upravni govor s porukom gospoji, a u zaključku mu preporučuje neka se, ako ga gospa ne htjedne čuti, više ne vrati nego neka posvuda pjeva o njegovu plaču s kojega umire. Takva struktura pjesme i neke pojedinosti navode na pomisao da se Držić možda prisjećao i *Baladice* Guida Cavalcantija (1258 — oko 1300): »U z d a š e tužni moj ... prid s p r v a k onojzi najlipšoj ... R e c i j o j: ...« odgovaralo bi Cavalcantijevim riječima kojima se obraća svojoj baladi: »... va tu ... d r i t t' a la donna mia ... d i l l e s o s p i r a n d o ...«; i Držić pjeva da osjeća »nepokoj« i »gork jad« i »vene« pa otud »grozni cvil«, »tužan glas« i »smrtni vaj« te »mre ranjen« itd., a u baladici nalazimo izraze »doglia ... molta paura«, »morte mi stringe«, »vita

[106] U Rešetarovu izdanju (*Djela* ..., str. 10) ova je pjesma tiskana zajedno s desetom, kao jedna, dok se u ovom izdanju izdvaja kao zasebna pod br. 11, budući da je S. Petrović (*o. c,* str. 8, bilj. 8) upozorio na njezinu samostalnost vidljivu i po drugačijoj metrici. Stoga se od ove pjesme dalje moja numeracija više ne podudara s Rešetarovom.

m'abbandona«, »voce sbigottita«, »piangendo«, ali u Držića je ipak sve to konvencionalna ljuvena boljezan bez tragike i proživljene baladične sjete kao u Cavalcantija. Međutim i u preobrazbi i personifikaciji »uzdaha«, koji ima »hrli stupaj« i može se kamo hoće obrnuti i pripijevati, kao da se naslućuje slobodniji metaforizam lirike u predbaroknom razdoblju s više domišljatosti nego čuvstava.

Ni dvanaesta pjesma ne donosi obilježja jače lirske individualnosti, ukoliko Držića ne prepoznamo u naglašenom kontrastiranju ljubovnikova očaja i gospojine ravnodušnosti, u rasponu od njegova plamena koji mu uništava život, od suza, vapaja i plača koji i mramor cijepa »u sto dil«, do njezinih gizda i pjesama u kojima provodi život, prema njemu gorčija nego što su sve zmije, zvijeri, otrovi i otrovne trave. Iduća, trinaesta pjesma, oblikovana je prema jednom od tipičnih i u hrvatskoj lirici već iskušanih obrazaca petrarkističke elokvencije: pluralitete u okomitu nizu tvore četiri prva dvostiha počinjući uvijek istom upitnom zamjenicom, varirajući uvijek isto pitanje (zašto patim kad me ne voli?) ponavljanjem nekih slika i izraza prethodne pjesme i platonističkih klišeja. Ako je redajući pjesme Držić donekle nastojao izbjeći jednoličnost koju nameću slični motivi i otrcani frazarij, vjerojatno je u četrnaestoj to želio postići dvanaestercem sjevernog tipa, akrostihom i obraćanjem »ljubavi«, to jest Amoru, zbog čije zle strijele sebi žudi što prije smrt, samo što se taj motiv odmah razvodnjuje u konvencionalnoj tužbi zbog nepravde koju mu gospoja nanosi, pa mora uvijek cviljeti; a u petnaestoj se kao specifičnost može navesti podudarnost sa stihovima 259—274 u *Tireni*, jer je u Ljubmirovu tužbalicu prenijeto prvih šest stihova kao parafraza a zadnjih osam doslovce. Šesnaesta pjesma donosi napokon ponešto vlastitih naglasaka unutar klišeiziranih obrazaca, pa djeluje jednostavnije, kadšto na narodnu, a i poneku življu sliku koja može zaustaviti pozornost. Sedamnaesta je, kao i četrnaesta, sastavak od šesnaest dvanaesteraca sjevernog tipa, u njemu su akrostisi i to je sva njegova novost, dok je u osamnaestoj Torbarina opazio nešto svježine u obradbi teme predobro poznate i u Dubrovniku i u europskoj lirici, od Horacija preko Lorenza de' Medici do Ronsarda i dalje. U devetnaestoj se, ponovno, teško može pronaći štogod specifično, osim akrostiha, za razliku od dvadesete koja se jače doimlje i motivom, i jednostavnošću, i izvedbom s manje općih mjesta i otrcanih fraza: ta lamentacija nije bez neke nježnosti i psihološke uvjerljivosti, a i završetak s evokacijom Rijeke dubrovačke i platoničarskom slikom vila koje i pjesnicima našega jezika dijele dar nadahnuća, dobro je prilagođena doživljaju, bez obzira na to je li pjesma, kako kritika pretpostavlja, nastala u Italiji i je li djevojka o kojoj je riječ Talijanka.

Dvije pjesme, 21. i 22, naslovljene *U smrt Fjore Martinove Šumičić* i *Epitaphio* i napisane u preminuće te poznate ljepotice (1549), promjenom lirskog registra donose tragičku intonaciju koja podsjeća na neke stihove *Hekube*, osobito u prvoj pjesmi, i to na prve stihove Polidorove Sjeni, jer se i tu i tamo javljaju neki slični ili isti izrazi i slike kao što su trti suze, prijeka smrt, cvijet mladosti, sunčana svjetlost, mrkla noć i drugi, s razumljivim nijansama koje su nametnule dvije prigode i razlike u evokaciji kršćanske odnosno poganske atmosfere. Značajka je obiju pjesama posvećenih Fjori to što su ustrojene govorom u prvom licu, pa takav oblik daje osebujnost njihovu prigodnom karakteru i primjeren je didaktičko-moralističkoj poruci koju sama pokojnica izriče i koja zbog toga djeluje manje hladno i retorično nego što bi djelovala da je kazuje sam pjesnik. Obje pjesme također, a osobito druga koja je kraća, imaju zajedničku crtu u igri riječju »cvit« koja aludira na Fjorino ime pa se njezin oblik ili srodni pojam više puta ponavlja,

a takvim će se postupkom poslije poslužiti i Torquato Tasso u svojim pjesmama u čast još jedne lijepe Flore, Dubrovkinje Cvijete Zuzorić.

Za pjesme pod brojevima 23 i 24 misli se da u Držićevu tiskanom izdanju dolaze iza pjesme o smrti Fjore Šumičić jer ih je možda isti povod izazvao, a inače bi im pripadalo mjesto odmah iza ljubavnih, kao konvencionalnom obraćanju kreposti.

Osim poslanice Sabu Nikulinovu i Prologa drugog *Tirene*, na koje ću se napose osvrnuti jer se izrazito odvajaju od drugih pjesama uz koje su tiskani i jer su izravno vezani za temu Držićevih književnih pogleda, preostaju još da se spomenu *Tužba Ljubmira od komedije Tirene*, koja odgovara Ljubmirovu monologu u prvom činu definitivne verzije drame, ali je pisana u sjevernim dvanaestercima i dvostruko kraća, te zadnja tiskana pjesma nastala povodom svadbe pjesnikove sestre, u kojoj Držić nju blagosilja nadahnuvši se biblijskom pričom, a zbog biblijske se intonacije i odlikuje nekom intimnom toplinom (Torbarina).

*

O poslanici *Svitlomu i vridnomu vlastelinu Sabu Nikulinovu* i o *Drugom prologu Tirene* već je na prethodnim stranicama bilo dovoljno riječi da se zaključi kako se i među Držićevim pjesmama gdje su i te uvrštene, ako se sve zajedno uvjetno shvate kao cjelina, očituju suprotni polovi inspiracije, budući da su ovi sastavci za razliku od ostalih i tematski i idejno neposredno vezani za realnost i polemično orijentirani te najavljuju drugačijeg pjesnika, prisiljenog preko svoga kompromisnog petrarkizma i uz otpore konzervativne sredine utirati put individualnom, slobodnijem, kritičkom stvaralaštvu, iz kojega se *a posteriori* mogu izvesti obrisi nove, njegove poetike. Upotpunit ćemo, međutim, dojam o poslanici i o prologu još kojom opaskom na marginama njihovih stihova.

Dovodeći u vezu pojedinosti u poslanici i u posveti *Svojim prijateljem* naglasili smo da je poslanica važan dokument o uvjetima Držićeve književne djelatnosti u Dubrovniku, a zapravo se polazeći od tih spisa preko prologa Dugog Nosa u *Dundu Maroju* do urotničkih pisama može povući crta koja pokazuje pravac Držićeve individualne, rebelske, reformističke poetike, koja počiva na stanovitim standardnim renesansnim filozofskim premisama implicitnima u nekim izrazima i stihovima poslanica, što ovdje nećemo ponavljati. Pjesma nema ničega suvišnog, ukrasnog, konvencionalnog, nego se od početka odlikuje preciznom funkcionalnošću u odnosu na motiv. Invokacija naslovnika, vidjeli smo, predočuje, u skladu s renesansnim shvaćanjima, odabranog pojedinca obdarena vrlinom jer slijedi »mudrosti... drum pravi« i suprotstavljenog onima koji slijede »put od ludosti«, i to mnogima, jer »M n o z i su nesviesni i ćudi nemile« — kaže u st. 11 — koji optužuju Držića, očito cijela struja mladih plemića, pripadnika platonističke književne sredine, kojoj po svojoj prilici Marinov oštar jezik a jamačno još oštrije pero (upoznali su ga valjda najprije 1548, kad je bila prikazana izgubljena komedija u prozi *Pomet*, pa su mu možda zato prigovarali da ne zna pisati stihove) nikako nisu bili po volji izazvavši njihovu zavist i reakciju. Sebe pak pjesnik stavlja odmah uz bok i kao nasljednika Džore i Šiška dajući o tim pjesnicima sažetu karakterizaciju, što će izrazitije ponoviti u Prvom prologu *Tirene*, kao i o Vetranoviću. Dodirnuli smo tako srodnost između poslanice i prologa, a ona se ne svodi na polemičan ton i na reminiscencije iz sfere teorije poetike, nego se u određenoj mjeri proteže i na oblik, budući da su prolozi dijalogizirani, a i u poslanicu pjesnik unosi upravni govor odajući teatarski način mišljenja

i organiziranja gradiva. On reproducira ironiju neprijatelja prema kojima »Držić sni da opće š njim vile«, a na drugom mjestu izravno navodi konkretnu optužbu protiv njega da potkrada Čavčića, te napokon lapidaran odgovor koji će klevetnicima sam Vetranović uputiti: »Časti se svak čitā svojome«. Zbog tako živahne razvedenosti u prikazbi epizode značajne za njega i za njegovu poeziju, neposrednijima se i spontanijima doimlju drugi elementi strukture, uzdignuti na tipičnu humanističku razinu literarnosti: i polemična oštrina kojom Držić ne ostaje dužan klevetnicima i koja je razmjerna njegovoj ispravnosti (»Lupežom i mene još čine prid tobom, / kako oni ki sciene i sude svih sobom«); i ona stvarna topografski prepoznatljiva ubikacija dubrovačkog Parnasa s »gorom vrh rike« kuda »putnici... putuju« i čuju pjesnikovo općenje s vilama; i često citirani proročanski stihovi »Lupeštvom, ah, time ne tvor' me nitkore, / neznano er ime još slavno bit more« što ne izražavaju samo svijest pisca o vlastitoj vrijednosti nego i konkretne planove koje kani ostvariti; i tradicionalni frazarij koji su naši pjesnici metaforički, gotovo bi se reklo terminološki, znali podvrgnuti potrebi da koncizno iskažu opća načela pjesničkog stvaranja, kao što su tu »slavici od gore« i »dubrave«, »i cvitja i trave« koji »Božji dar poznaju« i znadu da u Držiću slave pjesnika; i ona poznata, Držićevu sentencioznom stilu primjerena, poslovica pretočena u dvostih: »Može se, rijet ti ću, darovat zlatan pâs, / razumni plemiću, ma nigdar vridna čâs«, i pozivanje na primjere Leksandra i Čezara koje podsjeća na još jednu crtu Držićeva stila, nazočnu primjerice u posve drugačijem kontekstu, u Pometovu monologu u *Dundu Maroju*, gdje se sluga-filozof i »kralj od ljudi« poziva na Cezara, Sulu i Marija, zbog razloga koje ću komentarom objasniti; i onaj dvostih pri kraju, gdje pjesnik tako intimno, egzaltirano ali uvjerljivo kliče: »...učinit tko će toj / da ikad ostavim sej pjesni, bože moj!«.

Neznano er ime još slavno bit more! Kad bismo u Držićevim djelima tražili što sažetiju rečenicu u kojoj je sadržana neka definicija renesanse, ta bi jamačno bila jedna od najpogodnijih, jer se u njoj, u tako individualiziranoj sintezi osobne svijesti i neposredna iskustva na eminentno kreativnom području života kakvo je pjesničko iskazivanje, sjajno afirmira koncept čovjeka kao središta svemira, ostvaruje se, na svoj način, ideja sadržana u pojmu *dignitas et excellentia hominis* kao krajnji doseg sklada između prirode, boga i čovjeka. U Držićevu stihu pojedinac, čije je ime ne samo nepoznato nego čak i ugroženo od određenih društvenih snaga koje ga kaljaju i kojima pjesnik mora dati jasni ali samouvjeren odgovor, osjeća mogućnost pune ekspanzije ljudskog, nove moći čovjeka pred čijom je slavom samo jedan preduvjet: rješenje odnosa fortune i vrline. Služeći se potonjim terminima koji se kao bitne okosnice renesansne misli funkcionalno primjenjuju u *Dundu Maroju*, gdje su ključni pojmovi za interpretaciju smisla komedije, napomenimo da spoznaja sadržana u onom stihu nije tek plod neke prve pjesnikove intuicije o mogućnostima novog čovjeka, intuicije koja bi se u drugom trenutku, u komediji, ili pak u životu samom, sve do urotničkog pokušaja, razvila u sustav i čak ponekad oblikovala adekvatnim izrazima. Držić je, naime, u Italiji Albertija, Pica della Mirandole, Manettija, Pontana, Machiavellija, Guicciardinija i drugih teoretičara i graditelja vizije o čovjeku kao mikrokozmu i centru univerzuma naučio »svih čuda« i sobom donio spoznaje već zrelog individua koji se povratkom u domovinu susreće sa specifičnom društvenom i kulturnom sredinom, gdje će i literarna rješenja njegovih inspiracija u mnogom pogledu biti osebujna. Držić je dakle već onim stihom odao da je usvojio ne samo platoničarsko-petrarkističku frazeologiju i normativne temelje pjesničkog kazivanja nego i pouku suvremene filozofske misli i njezine verifikacije u praksi — primjenjivu i na njegovu ograničenom području djelovanja — pouku o sposobnosti čovjeka da probuđenom strašću i snagom volje sebi pod-

redi i svojim interesima privede otvorene mogućnosti koje unatoč nepredvidljivosti pruža stvarnost, da sam stvara povijest. Pa ako i na temelju tumačenja samo jednog stiha nastojimo izvući zaključke filozofske naravi, ne udaljujemo se od teorijske problematike umjetničkog stvaranja, jer prave dimenzije Držićeve osobne poetike ne treba tražiti samo u usporedbi njegovih ostvarenja s normativnim, općim poetikama renesanse, nego u objašnjenju angažiranog, od zbilje neodvojivog, filozofski determiniranog pa, neizbježno, i politikom prožetog cilja koji je pisac stvarajući svijet svojih dramskih radnja imao, i smisla koji mu je dao a koji često valja razotkrivati u ambigvitetu njegovih likova, situacija, rečenica.

*

I o Prologu drugom *Tirene* već je rečeno najvažnije što se odnosi na temu Držićeve poetike, pa preostaje zabilježiti još ponešto o drugim, prije svega scenskim njegovim vrednotama, zbog kojih ga je autor zapravo i cijenio uvrstivši ga među pjesme tiskanog izdanja.

Početak je, rekli bismo, držićevski neposredan, u pokretu »režiran«, u izričaju spontan i dakako obojen seljačkim nijansama govora: Pribat se od velika čuđenja koje će se poslije objasniti ne osvrće na Obrada koji ga zove, ne čuje ga i ne prepoznaje budući da je »kakono knez jedan u svitlih haljinah«. A Vlatković Obrad predstavlja sebe baš tako, prezimenom i imenom, kao što će u tom istom Prologu — scenskoj stvarnosti koja se u neku ruku doimlje kao prijelazni trenutak između istine života i fikcije pastorale što slijedi — izrijekom spomenuti Džula Pjorovića, Nika Držića, Vlaha, djevojku iz kuće Sinčićevića, svojtu ženika koja je ures Dubrovnika, samog pjesnika Marina Držića, krčmu Bojković, Martina Šumičića, a isto će tako raspredati o pitanjima poetike, dodirnuti se polemike oko Držićeve pjesničke sviraoce i aludirati na predstavu *Tirene* prije dvije godine koju je vjetar omeo. Time se u zbivanje unose najkonkretniji aspekti realnosti, koji su prividno u skrajnjoj suprotnosti s fantastičkim svijetom vila i satira, a zapravo su na osebujan način s njima komplementarni.

Nije stoga čudno što u toj specifičnoj simbiozi disparatnih, antagonističkih elemenata, svojstvenoj Držićevu manirizmu, ima mjesta i ovim Obradovim stihovima, koji su naoko digresivni:

Gdi su dobri ljudi, dobro je tuj svako,
meu ljudmi zle ćudi nî časti nikako;
a razum svakoja i uživa i vlada,
bež njega nî goja ni sreće nikada.
Tko opći s dobrima, blizu je dobra taj,
a tko opći za zlima, sliedi ga plač i vaj.
(11—16)

a u biti svojim *antitezama* izražavaju neke od konstantnih ideja na kojima temeljimo zaključke o pjesnikovim filozofskim i književnim pogledima.

Pribat naprotiv omogućuje Obradovu funkciju u strukturi Prologa; on svoju individualnost lika gradi živahnim, proživljenim komentiranjem, funkcijom didaskalije, a njegovo istinoliko pripovijedanje znade u epizodicu od desetak stihova zbiti masovne prizore i susrete s osobljem slavljenikove palače: zatekao se u raskošnoj sredini prvi put u životu pa se divi sjaju plemstva, ljepoti vladika, bogatstvu građana, i samom Obradu, ubogu pastiru koji je nakon dvogodišnjeg boravka u Dubrovniku postao samosvjestan, pa pri-

mjerenije zvuči sve ono što mu je pisac povjerio da kaže. U Pribatovu sažetu opisu doživljujemo rijeku ljudi koja je za sobom u bogatu palaču, s mnogim vratima, povukla pastira naviknuta na jednu kamenjarsku prostoriju pa nije znao pronaći izlaz, dok nije naišao na godišnice, veliku temu Držićevih pastorala i komedija, koje su i ovdje vrlo živopisno ocrtane kako vragoljasto k sebi dozivaju smetenog seljaka, pred kojim imaju »rilice nadute« držeći se superiorno kao vladike, zadirkivajući seljaka čija odjeća ima kukuljicu (»Vlaše kukuljaše«) poput fratra pa ga uz šaljivu zlobu pitaju je li se oženio, ali onom pučkom svakodnevnom i danas živom uzrečicom »brižan se okamenio« i same odaju plebejsko podrijetlo i Držićevu dosljednost u jezičnoj karakterizaciji likova i klasa. Očito je da su iz prizemlja gdje je kuhinja sa služinčadi nestašne godišnice Pribata radi sprdnje gurnule gore na prvi »pod« palače gdje su gosti, znajući da će pred blistavim prizorom i otmjenim svijetom ostati zabezeknut kao pred slikom raja. Nakon te koncizne humoreske ni Obradovi stihovi u pohvalu slavljeničke kuće nisu neumjereno enkomijastički, na što se često svode panegirici pisaca mecenama, nego čuvaju neku našijensku dubrovačku uravnoteženost, ali su djelotvorni i posve u duhu vremena i sredine kad ističući bogatstvo mladenkina djeda, trgovca Julijana Cvjetkovića, vele da je srebro mjerio iz (osmolitrenih) »starića« a s prijateljima pio iz srebrnih čaša. Nakon obvezatne konvencionalne pohvale izrečene mladencima, pirnicima, vladikama, uglednicima Dubrovnika, slijedi, kao i u prvom prologu tiskanom uz tekst *Tirene*, dulji odlomak posvećen samom pjesniku, s aluzijom na otpore neprijatelja prema njegovu talentu i na prvu izvedbu djela po neugodnom vremenu. Već smo naglašavali značaj spominjanja boravišta muza dubrovačkih pjesnika, domaćeg idiličnog Helikona, Držićeva udjela u pjesništvu, praizvedbe prije dvije godine, ali valja još jednom istaknuti širi književnopovijesni smisao tih evokacija, koje nose svijest o jednoj razvijenoj književnosti i njezinu značenju u društvu, a već u pjesnika *Tirene* dobijaju svog ljetopisca, podsjećajući na mnoge stvaraoce koji su u svoja djela unosili svjedočenja o književnosti, školi ili poetici kojoj su pripadali.

U tom smislu valja suditi i o Držićevu vraćanju na polemične tonove. Ono inače još jednom potvrđuje koliko su heterogene pjesme tiskanog izdanja, ali ujedno upućuje na objašnjenje njihove paradoksalne uzajamnosti.

*

Što se nakon ovih sumarnih analiza može reći o stihovima koje je Držić unatoč njihovoj heterogenosti tiskao prije dramskih tekstova? Bez obzira na veliku razliku u vrijednosti i značenju pojedinih sastavaka, njihov simptomatično malen broj omogućuje da se odmah primijeti bar to kako je pjesnik i na tom području zapravo bio prilično raznovrstan: najviše se ponavljao u dvadesetak ljuvenih; prva bi se pjesma mogla smatrati u neku ruku uvodnom; u skupini prigodnih dvije su napisane u smrt Fjore Šumičić, jedna je blagoslov sestri, dvije su elegične i moralne; tu su napokon poslanica Sabu Nikulinovu, *Tužba Ljubmira* i Prolog drugi *Tirene* — sve u svemu dosta veliko i dijelom zanimljivo šarenilo, to više kad se uračunaju stihovi i sastavci koji su posebno indikativni za istraživanje tragova pjesnikove poetike. Živahnosti i općem dojmu, po kojemu se u stanovitoj mjeri i ti mirni proizvodi iskupljuju, pridonose i oni malobrojni stihovi koje je iz manje-više konvencionalnih i nedovoljno inventivnih cjelina kritika izdvajala jer podsjećaju na pravu Držićevu umjetnost, a treba tu dodati i težnju prema bar nekakvu metričkom variranju, jer se uz dvostruko rimovane dvanaesterce južnog tipa u nekim pjesmama javljaju dvanaesterci sjevernog tipa (srok s kraja dvostiha ponavlja se u sredini idućeg dvostiha) i dvije su pjesme u trostihovima, od

kojih su dva dvostruko rimovani dvanaesterci a u jednom se dvanaestercu rimuju polustihovi (leoninski srok). Nije, napokon, suvišno podsjetiti i na niz akrostiha u pojedinim pjesmama.

Uzme li se u obzir sve što je rečeno, Držićeva je lirika jednim dijelom i nastala kao malo, usputno vježbanje, ili po narudžbi, ili zbog polemike, uglavnom kao neka *miscellanea* bez unaprijed smišljenog plana, što u tiskanom izdanju potvrđuju i uvršteni odlomci namijenjeni *Tireni*. Svaka bi dakle ocjena tih proizvoda koja bi htjela razmotriti neku cjelinu, zatvorenu po motivima, pobudama i vrsti pjesama, bila uzaludna. Istraživanje ipak može biti zanimljivo kad se želi upotpuniti slika o Držićevu odnosu prema književnosti uopće, kad je cilj poći tragom Držićeve poetike. Jednak će se zaključak i tu nametnuti kao i za njegovo književno djelovanje u cjelini za koje je karakteristično koegzistiranje konvencionalnog često u biti pseudofilozofskog, platoničarskog idealizma, i tendencija koje polaze od pisca bližeg političkog realizma što proishodi iz adekvatnih filozofskih premisa.

Ako se prisjetimo glavnih teza o Držićevoj poetici koje smo pokušali razraditi polazeći od njezina izrastanja iz *antiteze* kao temeljne i u cijelom piščevu stvaranju nazočne kategorije s ishodištem u koncepciji antagonističkog odnosa ljudi nazbilj — ljudi nahvao, moći ćemo zaključiti da se one na specifičan način potvrđuju i u lirici, o kojoj također znamo da ne pripada jednoj izrazito odvojenoj fazi stvaranja suprotstavljenoj nekoj drugoj i drugačijoj fazi.[107] Na primjeru lirike može se potvrditi da Držićeva umjetnička svijest nije doživljavala bitnu evoluciju u smislu mijenjanja spoznaja od nekog književnog početka, kakva je u mnogih pisaca primjerice baš lirska poezija, do vrhunca, kakvim se u Držića mogu smatrati urotnička pisma. Rastao je samo intenzitet protuslovlja koja su mogla ostati vidljiva i ujedno u umjetničkoj sintezi pomirena, ali su se u jednom trenutku ipak morala razriješiti eksplozijom kakva je bio pokušaj urote, od koje polaze i kojoj se vraćaju sva razmatranja o Držićevoj manirističkoj poetici. Držićeve »dvostrukosti i suprotnosti«, platonizam i »realizam«, petrarkizam i antipetrarkizam u isto doba, kritika je točno opazila i objašnjavala kao pojavu koja u renesansnih pisaca nije neobična, pa ih je tako i u našega pisca pomirila tretirajući ih, međutim, statično, kao koegzistiranje dviju težnji promatranih odvojeno, jukstaponiranih.[108]

Mi pak sinkrono pojavljivanje, kadšto i konfrontiranje i miješanje dvaju oprečnih svjetova, pogleda, stilova nastojimo vidjeti u dinamičnu suodnosu, kao izraz i posljedicu određene vizije života i umjetnosti, svojstvene razdoblju koje je slijedilo poslije vrhunskih dosega renesansne kulture u Europi, kao osebujan idejno-stilski sinkretizam karakterističan za Držićevo manirističko stvaralaštvo.

Na marginama Prologa i Tirene

Na prvi bi se pogled moglo pomisliti da između dvaju polova Držićevih književnih očitovanja stoji ponor i da nisu ni u kojoj uzajamnoj ovisnosti ili da nisu komplementarni. Tvrdnja da ih pisac pomiruje u osebujnoj sintezi

[107] Usp. R. Bogišić, *o. c*, str. 160. [108] Isto, str. 166.

umjetnosti koja prevladava protuslovlja ostala bi apstraktna i stoga samovoljna kad ne bismo podsjetili na niti koje u mnogom pogledu povezuju dvije naoko posve suprotne a sinkrone Držićeve orijentacije, neoplatoničarsku, s odgovarajućim retoričkim obilježjima, i realističnu, kojoj je pozadina izrazito i neposredno društvena, s filozofskim, moralnim i političkim implikacijama. Filozofi neoplatoničarske škole, naime, koji su prevodeći i tumačeći antička učenja i formulirajući nove koncepcije po mjeri svoga vremena odgojili i Držića i obasjali cijelu kulturu stoljeća, u prvom redu njihov uzor Marsilio Ficino, platonske su ideje adaptirali kršćanskoj religioznoj misli, ali su se propovijedajući božansku narav nadahnuća i težnju duše da se poistoveti s Bogom ne samo posve udaljili od srednjovjekovnog asketskog misticizma nego su u skladu s dalekosežnim dostignućima renesanse također pridonosili afirmaciji slobode čovjekova duha, beskonačne mogućnosti njegove ekspanzije i onog ljudskog dostojanstva o kojemu su pisali Gianozzo Manetti, Pico della Mirandola, Leon Battista Alberti i drugi. Unatoč tome, dakle, što će s određenog kuta gledanja biti toliko oprečna *Platonica theologia* Ficinova u doba humanizma od recimo Machiavellijeva poimanja *vrline* u vrijeme zrele renesanse, među njima bi se, zahvaljujući posredništvu antike i živom razvitku renesansnih shvaćanja, mogle uspostaviti uzročne veze i neke zajedničke crte. U tom smislu one postoje i između Držićevih neoplatoničarskih varijacija s jedne i spoznaja o vrlini *razumnog* pojedinca koji i u dubrovačkoj zbilji želi svladati fortunu, s druge strane. No o tome bi morali potanje raspravljati stručnjaci i povjesničari filozofije, a nas zanima koliko nam neki *prolozi* pomažu spoznati smisao i razloge Držićeve specifične sinteze mašte i stvarnosti, umjetnosti i života.[109]

Manirističko sučeljavanje fantastičnog i realističnog u pastirskim je dramama izraženo drastičnim suprotstavljanjem dvaju svjetova. Koliko je naglašena specifična tenzija koju proizvodi antiteza simboličkog i zbiljskog, mitološkog i rustičnog, fantazijskog i realnog, uzvišenih alegorijskih ideja i trivijalne stvarnosti, nestvarne idile gorskih vila i gradskog života godišnica, petrarkizam i antipetrarkizam, može se ilustrirati primjerom iz *Grižule*, gdje se, s jedne strane, već na početku u Vilinu prologu najavljuju »kriposti« kao svojevrsni i cilju radnje podvrgnuti derivati Platonova učenja o vrlinama, a s druge se u Omakalinu pričanju faktografski oživljuju ne samo konkretni predjeli, običaji, obiteljski i klasni odnosi u Dubrovniku nego i ljudi izrijekom imenovani, Đuro crevljar, prodavač igala Džan Fidžin i drugi. Ekstremni polovi fantastičnog i realnog uzajamnom suprotstavljenošću ne isključuju izvanjsku, strukturalnu organizaciju u skladu s renesansnim načelom simetrije, što je osobito jasno izraženo baš u *Grižuli* gdje se opći trijumf ljubavi događa najprije na simboličkoj, alegorijskoj razini, pomirbom Kupida i Dijane, odnosno Žuđenja i Čistoće, a zatim u svim društvenim slojevima, svim parovima, od crnookog mladoženje i njegove zaručnice, koji su iz svijeta zbilje — dajući povod predstavi — upleteni u svijet dramske fikcije, iz koje će se opet, jedini, vratiti u zbilju, do dvaju pastirskih parova, Radoja i Mione te Dragića i Grube, i jednoga gradskog, Grižule i Omakale. Međutim, baš taj sklad strukture svojom jasnoćom čini izrazitijim manirističku slobodu kojom pjesnik dovodi u opreku fantastično i realistično. Ni tu uvjetovanost svoga manirističkog svijeta, koji dakle pretpostavlja prihvaćanje kategorije istinolikog *(verosimile)* kakvo zapravo ne opisuju tradicionalni traktati o poetici, Držić nije izrijekom teoretski oblikovao, nego je moramo izvoditi iz analize njegovih književnih postupaka. Ipak, kad je riječ o neposrednu, scenografskom opredmećenju njegove dramske imaginacije, on u prolozima aludira na

[109] O prolozima kao ključnim mjestima Držićeva razmišljanja o teatru prvi je pisao i ovim razmatranjima dao poticaj Z. Mrkonjić, »Držićeva teatralnost«, u cit. zborniku *Marin Držić* str. 450 i d.

tu problematiku, implicitno pozivajući gledatelja da prihvati igru i njezin prostor, u kojemu će preokrenuti svijet zbilje postati umjetnost, i, zbog carstva slobode koja u njoj vlada, istinitiji od zbilje same.

Iako mu je pobuda ista kao kad, rijetko, navodi oskudne upute o radnji, nisu to didaskalije, što ćemo vidjeti i na primjerima. I samo opravdavanje slobode koju sebi dopušta kad na nov, recimo opet maniristički, način rješava temeljni problem dramaturgije (svođenje makrokozma pjesničke imaginacije sa svim nemjerljivim ciljevima i »tendencijama« koji su je potaknuli — u mikrokozam trajanja i prostora koji prvobitno nije bio namijenjen kazalištu) Držić »dramatizira«, poistovećuje sa scenskom radnjom, dapače, opazit ćemo odmah, iznosi tonom stanovite ironije, kao dio komičkog koje želi predočiti. Pri tome, kao u prologu *Dunda Maroja*, gdje se obraća gledateljima: »Para li vam ovo malo mirakulo Rim iz Dubrovnika gledat?«, ne objašnjava samo to da će maleni, preuski scenski prostor morati poslužiti za stvaranje iluzije velikoga grada, sa Sv. Petrom u pozadini i perspektivama dugih ulica o kojima se u tekstu govori, nego istodobno aludira na to da će se nemilosrdno razgolititi formalno rimska a zapravo dubrovačka zbilja. Ako su bili uski prostori, a jamačno i skromne, da ne kažemo škrte, mogućnosti za postizanje novih dimenzija iluzije i plastičnih perspektiva koje je teatar već bio uvelike osvojio, Držićevoj fantaziji nije bilo usko kad je on, opet svojevrsnom ironijom ali gotovo pobjednički — kao umjetnik svjestan toga da objektivni scenski uvjeti u neku ruku idu u prilog njegovu novom shvaćanju umjetnosti koja u ime dubljih ciljeva može alterirati red stvari, uvjetno uzeti prostor, preobraziti ga snagom dramske riječi i na njemu ako treba stvarati beskrajne svjetove — preko Vile u prologu *Grižule* publici uputio ove riječi:

"...I ja sam sama došla sada ovdi za navijestit vam da su naše planine veće neg je vaš grad, naše ravnine veće neg vaše Pile; možemo vam ukazat kudije lov lovimo i koliko daleko trke činimo. I sve to možemo ukazat u mälu mjestu..."

Vila je stigla »sada ovdi«, u neumjetničku prostorno-vremenski fiksiranu stvarnost Sorkočevićeve svadbe, u zbilju koja to, posvemašnjom igrom antiteza, ipak više nije, budući da je zaintrigirana zbivanjem kojega je integralan dio i Vilin prolog, ona je dakle »sama došla« poput nekog Pirandellova lica *ante litteram*, da navijesti prostornu, a to će reći implicitno i vremensku, neograničenost svijeta u koji će se preokrenuti realno mjesto slučajno predviđeno kao scena, i namjerice precizno inzistira na višedimenzionalnosti pozorišta predočujući visine planina viših od Dubrovnika sa zidinama i građevinama, ravninu veću nego što su čak i Pile koje su onda bile zacijelo šire nego danas, raznovrsnost područja kuda vile love, daljinu staza kojima se utrkuju, a sve to one, glavne voditeljice radnje, »oposlovnice« pjesnikove imaginacije, mogu prikazati na posve malenu prostoru. Iako su u skladu s općim raspoloženjem svadbe, gledateljima upućene tonom za koji bi se moglo reći da je između neke intimnosti i lagane ironije, »dogovaranja« s nazočnima oko prihvaćanja nevjerojatnog, i mitiziranja zbiljske atmosfere koja se već samim dolaskom vile od planina pretvara u umjetničku stvarnost, viline riječi, kao i tekst u drugim Držićevim prolozima, uključuju teoretsko objašnjenje jednog stvaranja, podatke za rekonstrukciju načela određene poetike.

Karakteristično je da su djelomice toj svrsi namijenjeni upravo prolozi i da se u njima tretiranje prostora ne svodi na tehničke probleme koje valja objasniti nego ima složenije idejne i estetske implikacije te, primjerice u *Tireni*, funkciju dvostruke apologije. Jedna se u toj pastorali odnosi na afirmiranje individualne pjesnikove umjetnosti, proizvoda čovjeka koji nije do-

ma, u skučenoj sredini, uzaludno sjedio nego je svih čuda naučio u bijelom svijetu, kako to u prologu preko Vučete za sebe kaže pjesnik:

Tko doma ne sidi i ne haje truda,
po svietu taj vidi i nauči svih čuda.

najavljujući ne samo prostor zbivanja, dubravu i hladenac, nego i temeljne principe i platoničarske pretpostavke pjesnikove umjetnosti, njezino podrijetlo, narav i učinak, o čemu je već bilo govora. Druga se apologija, koja se također kao podatak ne može odvojiti od problematike Držićeve poetike, odnosi najprije na slavu i prosperitet Dubrovnika, opet neposredno nazočnog i čak izrijekom apostrofiranog, a zatim njegova pjesništva, njegove književne republike kojoj i sam Držić, dostojan predaka, daje vlastit doprinos.

Kao što Vilin prolog u *Grižuli* i najavljuje, i sam po sebi već uključuje, manirističko miješanje planova zbilje i planova fantazije, slično se, ali u pravilu uvijek na poseban način, događa i u drugim djelima pa i u dijalogiziranom prologu *Tirene* (prvom), u kojemu Vučeta, i sudionik svadbe, i dio publike, i lik već započetog kazališnog zbivanja, poziva Obrada: »...obidi očima ovi grad« (13—14) i upozorava na igru planova iluzije i stvarnosti, na neku vrstu teatra u teatru, što će se, vidjet ćemo, zaista i ostvariti u *Veneri* kao bitan, presudan dio strukture, dok se ovdje to događa u prologu: sada scenom postaje golem prostor u svojoj materijalnosti, povijesnoj autentičnosti, koja će doživjeti pohvalu u idućim stihovima prologa; to je prostor između carinarnice i ondašnje romaničke katedrale, s pogledom na raskošnu građevinu Dvora i Vijećnice. Ambigvitet prostora koji se u prologu tretira i kao scensko sredstvo već započete igre i kao povijesna, materijalna realnost mimo iluzije, produbljuje se odjednom, jer se slika preobrazuje negromantskom magijom piščeve volje (st. 53—54).

Ka je ovoj dubrava? Ali su i ovdi gore?
kô li se gizdava uvrže meu dvore?

Držiću je osobito stalo do toga da gledatelji prihvate preobrazbu naravnog prostora, pa stoga Obrad, pošto je ostao zadivljen kad je od Vučete čuo što će se sve tu zbivati, još jednom izražava čuđenje pitanjem (st. 99):

Sve li se će ovdi toj što kažeš zgoditi?

Ni ti stihovi nisu tek scenografska naznaka niti im je domet smisla samo u onom, opet pomalo ironičnom, dovođenju u opreku toliko disparatnih elemenata, naravnog, graditeljski uobličena prostora pred Dvorom i rekvizita koji stvaraju scensku iluziju dubrave. Postavlja se naime pitanje što je s onim impozantnim vidicima Grada, pa čak i s evokacijom njegova međunarodnog položaja, kojemu su se Obrad i Vučeta netom divili. Kad se pogled suzio na ograničeni prostor s tek naznačenom dubravom, nisu se ona šira obzorja zapravo izgubila, ona su se s njom stopila u jedinstven doživljaj, budući da je »dubrava« postala simbolom, amblematičnim pojmom Grada, a to će i ostati, jer je kao proizvod Držićeva manirističkog nadahnuća anticipirala i uvjetovala Gundulićevu *Dubravku*, koja se uostalom, kao što je poznato, oslanja na *Tirenu*.

Prije nego što se poslužimo još jednim Držićevim upozorenjem o preobrazbi scenskog poprišta kao preduvjetu slobodnijeg umjetničkog iznošenja istine (u *Skupu*), sažetim ćemo se opaskama osvrnuti na dva suprotstavljena svijeta u *Tireni*, ne težeći, ovdje, dokazivanju Držićeve izvornosti i podsjeća-

jući samo na to kako je Bruno Meriggi istaknuo da je duh kojim je prožeto to djelo stvoreno u razdoblju manirizma bitno drugačiji nego u analognim talijanskim ostvarenjima i da su se samo seljaci nego i vile bliže ljudskoj dimenziji i pučkom slavenskom vjerovanju negoli nimfe talijanske pastirske drame, hladne ljepote, neposredno preuzete od klasične književne tradicije.[110] Kad ne bismo vodili računa o tim presudnim činjenicama koje upućuju na Držićevu izvornu poeziju, ne bismo općeniti motiv, izvanjsku strukturu, priču i likove mogli doživjeti kao originalnu simbiozu stranih poticaja i domaćeg života.

Kao i u *Grižuli*, zbivanja među rustičnim likovima, njihova jako naglašena realističnost, komični dodiri s vilinjskim svijetom i pjesnikov antipetrarkizam, imaju okvirnu radnju koja krug drame započinje i zatvara ispunjenjem platoničarski koncipirane ideje o trijumfu ljubavi i ljepote, božanskih vrednota koje su izvor dobra i zalog mira. Temeljno značenje radnje najavljuju Ljubenko i Radmio netom se sretnu u gori početkom prvog čina (»Oto ima takuj moć ognjena ljubav taj / da vrha može doć i mudru na svit saj«, 187—188); dopunjuje ga Ljubmir već navedenom programskom platonističkom sentencijom (»Lipota zgar s nebes, višnjega prilika, / na saj svit dana jes za rados človika«, 301—302), a zaključuje opet Radmio mireći zavađene satire i pastire (»U rajskoj liposti ovej slavne vile / čudne su kriposti na sviti i sile: / može svaku žalos i svako dreselje / obrnut u rados i u rajsko veselje«, 1663—1666). Tu je, dakle, u nekoj vrsti epiloga, sintetizirana katarza radnje pošto se ispunio smisao navedenih platonističkih i kadšto himnično oblikovanih stihova: s ljepotom, koja dolazi iz raja, s ljubavlju koja je od boga, s tim čudotvornim moćima koje spajaju božansko i zemaljsko i sva bića sebi podvrgavaju, i uzmnožne i uboge, i stare i mlade, i arkadski i rustički svijet pastorale, najuže je povezana dobrota, pa zato i radost, zbog koje svi žude mir. A riječ se »mir« u idućim stihovima (1670—1674, 1677) više puta značajno ponavlja, najavljena već stihovima Tirene (»Čovječe, što s mirom bez boja mož imat, / nikada s nemirom ne imaš toj iskat«; »Odžen'te zli nemir od vaše mladosti, / a prim'te božji mir pun svake radosti«, 1641—1642; 1645—1646), koja će sukobljenima podijeliti darove, takve kakve ne bi »pitat umjeli nikada«, što će reći »pastirom vas razum od svita i znanje« (a to su, drugim riječima, *mens mundana* ili *intellectus divinus* neoplatoničara), »satirom pamet, um i ljucko spoznanje« (1649—1650).

Nećemo se dulje zadržavati na ostalim aspektima tog prvog, okvirnog, platoničarskog pola opće antiteze u Držićevu stvaranju, primjerice na žrtvu koju su pastiri, prema Košuti možda tri mlada dubrovačka književnika, neoplatoničarski prinijeli na oltar apsolutne ljubavi, ili na Tirenino uskrsnuće »u ruhu neoplatonske Caritas«[111] — a ni na drugi, neposredno suprotstavljeni, realistični pol, na nezaboravne prizore zdravih a zatim »uzetih« pastira, na sočne ljuvene usporedbe sa životinjama iz usta legendarnog Radata, kojega će pastiri spominjati i u *Veneri*, itd. Radije ćemo iz jednog i drugog oštro kontrastiranog svijeta izvući koju nit što na određenom planu dva pola povezuje, i omogućuje bolje shvaćanje autorova manirističkog pristupa pridonoseći dojmu o jedinstvenosti Držićeva stvaranja u raznim fazama i različitim vrstama. Tako u spomenutoj Tireninoj riječi »razum« (st. 1639) treba uočiti već navedeno značenje ovisno o kontekstu, ali i slijediti njezine nijanse i srodne pojmove (npr. »razlog«), koje smo u raznim kontekstima, osobito u nekim prizorima komedija, istraživali identificirajući filozofske implikacije, ključne pojmove renesansne misli, provenijenciju u izrazima *ragione*, *pru-*

[110] B. Meriggi, »Pastirske drame Marina Držića«, u cit. zborniku *Marin Držić*, str. 120—122.
[111] L. Košuta, »Siena . . .«, str. 93.

denza, sapienza. I Tirenina osuda rata i poziv na mir koji zavađene strane prihvaćaju podsjeća nas, neovisno o funkciji u toj pastorali, nekih drugih mjesta u Držićevim djelima, gdje se rat i mir spominju kao posve realna preokupacija, osobito u središnjem izvoru Držićeve poetike kojim se ovdje inače ne bavimo, u prologu *Dunda Maroja*, gdje Negromant pozdravlja puk »s kime mir stanom stoji a rat izdaleka gleda, rat poguba ljucke naravi«, dakle mimo platonističke sfere, na razini stvarnosti i aktualnosti europskih nemirnih zbivanja što je Držić u Sieni izbliza motrio doživljujući nemire, pobune, invazije, politiku velikih sila. U drugom, pak, rustičkom sloju također nije teško naći, a i logično je očekivati, crta koje podsjećaju na jedinstvo Držićeva nadahnuća, pa ćemo ih samo letimice pokazati. U stanovitoj diferencijaciji likova, koja se, istina, relativno oskudno može osjetiti u kratku razgovoru koji vode Dragić, Vučeta i Obrad (st. 1099 i d.) prije nego što tražeći Miljenka naiđu na staroga povilinjenoga Radata — lako je opaziti da Držić Obradu, sklonom narodnome mudrovanju, povjerava neke misli o ljudima dobre volje ili zle ćudi, s naglaskom na potonjima, koji će zlom ćudi i umrijeti, jer pripadaju ljudima koji su se s takvom naravi i rodili:

> Moj brate, svi ljudi koji su pod nebom
> rađaju se s ćudi tko dobrom a tko zlom.
> Tko se bude rodit s zlom ćudi, ja ću t' rit,
> s zlom ćudi će i živit, s zlom ćudi će i umrit.
> (1107—1110).

Stihovi izvrsno ilustriraju umjetničku simbiozu našijenske autentično reproducirane pučke, seljačke sentencioznosti izražene neposrednom, živom realističnom govornošću, i učenog poticaja iz jednog od najbitnijih izvora Držićeve filozofije i poetike. Riječ je tu očito o suvremenom renesansnom filozofskom i to naturalističkom shvaćanju čovjeka kao unaprijed određenog i nepromjenjivog bića, koji se zbog trajne urođene naravi ne može razvijati ni poboljšavati, pa njegov udes ovisi o stupnju i mogućnostima individualne vrline i njezine sposobnosti da odoli ili podlegne u sukobu sa slijepom silom fortune. (Držić je na takvoj koncepciji, samo u Machiavellijevoj specifičnoj varijanti, temeljio zbivanja i poruku u svome najznamenitijem djelu, *Dundu Maroju*, iako se ne može reći da je baš dokraja dijelio skrajnji Machiavellijev pesimizam u viziji čovjekove ćudi koji je bio bitna pretpostavka same teorije firentinskog mislioca). Čini se, međutim, da sadržaj uza svu poslovičnu sročenost navedenih stihova djeluje nekako predimenzionirano u odnosu na neposredni kontekst, pa smo zato lakše i zapazili koja je filozofska misao u njemu i otkud potječe. Bit će da je Držić i tu, kao što često čini, napravio malu digresiju i opet ciljao na neprijatelje i klevetnike služeći se sličnom antitezom kakvu nalazimo u nekim značajnim kontekstima drugih djela, izražavajući zapravo uvijek istu ideju u nepromjenjivosti ljudskih naravi, o vječnoj definiranosti čovjeka, na kojoj se i može temeljiti politička znanost (po Machiavelliju konstituirana kao autonomna djelatnost mimo dobra i zla, s vlastitim zakonima, temeljena na postizanju »koristi« za dobro svih, što će reći države, zahvaljujući snazi i inteligenciji pojedinca bez skrupula, tj. njegovoj »vrlini«, u borbi s »fortunom«) i Držićeva jedinstvena, osebujna aplikacija njezinih teoretskih premisa u strukturama baš zato izvornog, nestereotipnog, manirističkog teatra. Primjer nalazimo u Dživovu monologu u *Skupu*, često citiranom zato što baca svjetlost na temelje Držićeve poetike u netom spomenutim koncepcijama, konkretno u razmatranjima o ljudima »tihe« i o ljudima »tvrde« naravi. Sličnom antitezom, vidjeli smo, misao potvrđuje i značajni, isto tako indikativan Tripčetin monolog u *Dundu Maroju*, gdje su prema njegovim

riječima jedni ljudi »zli bjestije«, drugi pak »dobri anđeli«. Još je bliže smislu citiranih Obradovih stihova Tripčetina rečenica »tko je bjestija, bjestija će i umrijet«, drugim riječima tko j e s t čovjek nahvao takav će ostati u v i j e k, budući da se ljudi općenito nisu kadri mijenjati: »il mondo non è se non vulgo«, kako kaže Machiavelli. Ideju oblikovanu u navedenim stihovima *Tirene* ponavljaju također riječi Dugog Nosa u prologu *Dunda Maroja,* najznačajnijem izvoru Držićevih idejnih i estetičkih pogleda: »ljudi s u nahvao ljudi nahvao i b i t ć e d o s u d a«.

Naglasak je, kao što se vidi, na nepromjenjivosti ljudske prirode, ideja koja je preduvjet dometa ali i znak granica misli koja iz takve teze izvire dalekosežnim zaključcima, posebice u Machiavellijevoj teoriji koju je Držić poznavao, slijedio i nastojao primijeniti. Navedeni primjer iz *Tirene* možda s obzirom na motiviranost i kontekst nije posve usporedljiv s ostalima (koliko god je riječ o značajnim i u Držića tipičnim »digresivnim« pasusima), ali svakako od životnih iskustava te izravnog ili neizravnog svjedočenja u svim djelima do firentinskih urotničkih pisama Držićev se konzekventan stav može pratiti i preko takvih indikativnih koincidencija. One Držićev manirizam potvrđuju baš zato jer se u njima zrcali manirizmu svojstveno korespondiranje fantastičnog i realnog prožetih na najizrazitiji način: kao izravna egzistencijalna pjesnikova zbilja i njezina, od nje nedjeljiva, umjetnička emanacija.

Dodajmo, napokon, da se osobe »s zlom ćudi« iz Obradovih stihova mogu lako poistovetiti s Držićevim klevetnicima, o kojima je u poslanici Sabu Nikulinovu (st. 11) rekao da su »nesviesni i ćudi nemile«, a iz te sfere mišljenja potječe — premda u netendencioznom kontekstu — i poslovica »Promieni vuk dlaku, ali ćud nikada« u sedmom stihu *Tirene.* U svakom slučaju, da je Držić indirektno, utkavši pojedine aluzije u *Tirenu,* mogao ciljati baš na svoje klevetnike, na neprijatelje iz uvodne posvete u tiskanoj knjizi, upućuju i zadnja dva dvostiha kojima se Kupido oprašta od puka.

Za drugo ništar ja, o puče, neću rit,
zač sunce, koje sja, svitlo će vazda bit;
nenavis ne more učinit nemila
da ruža od gore nî rumena i bila.

Završetak *Tirene* nije uobičajen, iako se radnja okončava svojevrsnim povratkom glumca, tumača Kupida, iz fikcije u stvarnost, u »ovo brieme od poklad« (st. 1686). Čini nam se, naime, da Kupido tu djelotvorno potvrđuje našu tezu o dvojakosti i suprotstavljenosti dvaju svjetova Držićeve inspiracije, i o njihovoj funkciji u umjetničkoj sintezi, što će također reći i o stvaralačkoj individualnosti po kojoj se naš pjesnik razlikuje od svih njemu poznatih ili nepoznatih suvremenika. Ni tumačenje dvaju završnih dvostihova ne može proći bez uočavanja stanovite antiteze: Kupido, inkarnacija ljubavi i ljepote koja sve sjedinjuje i svima donosi mir jer je nerazlučiva od dobrote, s jedne se strane obraća puku i to primjerenim, sentencioznim riječima i svakome jasnim slikama sunca koje sjaji i koje će uvijek ostati svijetlo, i ruže koja ni zbog čega pa ni zbog nenavidnosti ne može izgubiti ljepotu svojih boja, a to se može metaforički odnositi na upravo završeno djelo, ako pohvalu zaslužuje; s druge pak strane, služeći se karakterističnom platoničarskom slikom svjetlosti i sunca, izvora umjetničkog nadahnuća, on se opet implicitnom polemičnošću obraća »triš mudrijem« neprijateljima koje spominje u posveti *Svojim prijateljem,* onima koji »ne mogu vjerovat« da on umije »veras učinit«, svojim dakle književnim ali ujedno i političkim protivnicima iz konzervativnog platoničarskog tabora, kojima, svjestan svoje darovitosti i postignutog rezultata, nudi dovršenu *Tirenu* pokazujući da umije »veras učinit« i da

njihova nenavist ne može potamniti njezina sjaja, kao što ne tamni ni slava ljubavi i ljepote koje je u pastorali opjevao.

Zaključak pastorale dosljedno odaje miješanje irealnog i aktualnog i razloge zbog kojih prolozi — da se napokon na njih vratimo — upućuju na dramaturške strukture gdje vladaju zakonitosti slobodnije imaginacije. Navijestili smo i sad treba da iznesemo primjer iz prologa *Skupa*, koji je osobito instruktivan, jer se u njemu izrijekom javlja pojam slobode stvaranja i najava »Njarnjas-grada« koji će zapravo postati pozornicom »političkog« teatra, dvosmislenog pa stoga dopustivog scenskoga govora, u kojemu se međutim sada kroz smijeh osuđuju oni neprijatelji i nenavidnici iz zadnjeg dvostiha *Tirene*, ili, bolje reći, oni u ime kojih su se zapravo »triš mudri« i oglasili. Da bi to bilo moguće u teatru bez vijenaca, ruža, hladenaca i Kupida s lukom i strijelama, u plautovskoj eruditnoj strukturi koja nameće izravnu realističnost, Držić se neće samo poslužiti aluzivnim govorom pojedinih likova i situacija što nadrastaju klasične obrasce, nego će mu pomoći i neobičan lik, biće iz pastoralnog svijeta kao nosilac prologa, neobičan jer je ujedno nevjestin brat Stijepo »u Saba Gajčina na piru« i satir, pa od samog početka, sa svrhom koju ćemo objasniti, nastupa u prostoru koji se, kao u *Grižuli* i *Tireni*, već tretira — zbog nastupa njega u prologu — kao stvarnost i iluzija istodobno, da bi se, vidjet ćemo, uskoro fiksirao kao prostor slobodne imaginacije i preduvjet prihvatljive prikazbe pravih dimenzija života kakve predočuje teatar.

»...Ma gdje sam ja ovo? Jesam li ja Stijepo? Je li ovo naša kuća? (...) I Stijepo sam i satir sam...

...i tko hoće znat koji je ovo grad koji se ovdi vidi, ovo je Njarnjas-grad, Njarnjasi ga su zidali, Njarnjasi ga gospoduju, Njarnjasi mu su i zakone dali. (...)

...u ovomu je gradu svaka liberta«.

Nakon onoga što smo kazali o prologu Vile u *Grižuli* i o dijalogiziranom prologu *Tirene*, nakon objašnjenja smisla prologa *Dunda Maroja*, lako je protumačiti funkciju i smisao prologa *Skupa*. Dosta je podsjetiti na temeljnu konstantu Držićeva umjetničkog mišljenja u ključu manirističkih antiteza kao što su, u prologu *Tirene* i u *Tireni*, prostor pred Dvorom i dubrava koja se »gizdava uvrže meu dvore«, dubrava i Dubrovnik, a u *Skupovu* prologu i u *Skupu* Stijepo i Satir, »naša kuća« i Njarnjas-grad, Njarnjas-grad i Dubrovnik.

Karakteristična je za Držićeve drame napomena njihovih proslova, duhovita baš zato što je s a m a p o s e b i zdravorazumska što će reći logična, racionalna, faktografska, o tome kako je svijet gledatelja jedno a scena drame drugo, kako su oni u Dubrovniku, a ono što gledaju Dubrovnik, dakako, nije, nego su to planine s gorskim vilama i satirima, ili Rim koji se može iz Dubrovnika gledati, ili Njarnjas-grad gdje gospodare glumci a ne dubrovački senatori. A Dubrovnik sa svojim licem koje se neposredno i zdravorazumski gleda kao određeni red stvari zaista i nije nazočan u dramskim radnjama; nazočno je, međutim, i to posve intencionalno, njegovo naličje, koje zapravo tek i omogućuje dojam o njegovoj pravoj slici, kakvu želi i može vidjeti samo veliki umjetnik, makar morao kadšto kazati: »Intendami, fraello, se poi, chè mi intendo molto ben mi«.

Tirena

Nakon razmatranja na marginama prologa i *Tirene*, koja su poslužila da se od početka osvijetle neke ideje o Držićevoj poetici u znaku antiteza, suprotstavljanja svjetova fantazije i zbilje, mitologije i kronike, posvetit ćemo se Držićevim djelima prema redoslijedu njihova nastanka, započinjući s tom po nekim značajkama osobito važnom i originalnom pastoralom i nadovezujući se na ono što je već o njoj rečeno. Novija je kritika na temelju poznavanja talijanskog, dakle uzornog teatra u Držićevo doba, već u samoj strukturi *Tirene*, srodnoj nekim bitnim svojstvima eruditne komedije, vidjela još jednu Držićevu europsku anticipaciju, dramu kakvu će u Italiji sastaviti Alberto Lollio tek godine 1563.[112] Ako je ne promatramo sa stajališta hrvatske književne povijesti, nego prema mjerilima aktualnosti i prisutnosti u životu naše kazališne današnjice, ona se ne može, dakako, usporediti s mnogo komunikativnijim komedijama, koje su piscu pronijele slavu, ali valja reći da bi svaka europska književnost rado u svoju baštinu uvrstila i takvu, na poseban način ljupku i originalnu pastoralu. Ima, međutim, kao što smo već vidjeli, i drugih zanimljivih okolnosti zbog kojih *Tireni* treba pokloniti punu pozornost u proučavanju Držićeva književnog stvaranja, početaka njegove kazališne djelatnosti, uvjeta u kojima je djelo nastalo i reakcija koje je izazvalo.

Tirena je, dakle, više nego rustikalna ekloga, omiljena književna i kazališna vrsta koja se razvila na temelju oponašanja starih pastirskih ekloga oformivši se kao samostalan i dugo vrijeme popularan oblik teatra. Ona prethodi znamenitim djelima u evoluciji žanra, a najslavnije je *Aminta* Torquata Tassa, najljepša talijanska pastorala. Privlačnost Držićeva djela ne svodi se na začaranu atmosferu vila i satira, na sklad idealizirane prirode i carstva Amorova, na imaginaran svijet u svemu suprotan stvarnom životu i prikladan da se aristokratski duhovi dokoličarski iživljuju u njegovoj arkadijskoj harmoniji, gdje su ljuven cvil ili blaženstvo što ga darivaju rane od Kupidovih strijela jedini potres koji mogu doživjeti. Iako je lišena neke posebne zanimljivosti zapletaja i dinamične živosti radnje, u *Tireni* se već pojavljuju izrazite sklonosti Držićeve prema realističnom slikanju zbilje u obliku komedije, pa je prikazbom realnog seljačkog svijeta, koji se komično upleo u ljuvena zbivanja na fantastičnom pozorištu čarobne dubrave, već otkrio velik smisao za stvaranje prizora i tipova nadahnutih promatranjem situacija i ljudskih naravi u samom životu. Vješto ocrtani seljaci, kojima je u malo poteza dao mnoga obilježja specifične naše rustičnosti, komičan su ali simpatičan svijet, za razliku od seljaka u Držiću dobro poznatoj sienskoj pastorali slična tipa. Zato se mora istaknuti osobitost našega pastirskog teatra, u koji je on unio duh komike tipičan za svoj teatarski temperament.

Navedene specifičnosti omogućuju pravo razumijevanje poezije u *Tireni*, kojoj poseban ton daju pjesnikova ironija i sočnost stihova, gdje se suočuju priprosti seljaci s »uzmnožnim« pastirima i gdje Držić prvi, ali ne i zadnji put pokazuje nekonvencionalan, da ne kažem neobičan odnos prema normativnosti književnih vrsta, spontano i bez imalo konstrukcije miješajući narodski »realizam« s retorikom petrarkizma. A ljubav koja pobjeđuje svako biće, kojoj ne mogu odoljeti ni uzmnožni ni ubogi pastiri, ni vila ni satir od gora zelenih, ni starac ni dijete, onaj je vječni zakon prirode koji i u *Tireni* sve disparatnosti povezuje u strukturalnu cjelovitost. Obnavljana kao predstava,

[112] Isto, str. 90 i d.

više puta prepisivana i tiskana, *Tirena* je za života pjesnikova stekla osobito veliku popularnost, utrla put novim uspjesima i jamačno mnogo utjecala na oblikovanje književnog ukusa.

Radnju u pet činova započinju »uzmnožni« pastiri Ljubenko i Radmio (zapravo alegorije bogatih ili plemenitih mladića) koji traže prijatelja Ljubmira, »dubrava od ovih slava i čas ki biješe«, jer je i njega osvojila »ognjena ljubav« kojoj nitko ne može izmaknuti, pa se boje da »skratio ne bude život svoj i sam sebe ubio«, jer je čeznući za Tirenom »prid tom vil najlipšom na sviti ufanje izgubil«. Kad oni odu, eto Tirene u lovu noseći luk i strijele, gdje s blistavošću proljetne prirode stapa svoju žudnju za ljubavlju, ali je iz zanesenosti prene medo, za kojim krene uz dražesne prijetnje, pa ne stignuvši ga umorna i rumenih obraza sjedne kraj vode da počine. Uto se pojavi Ljubmir, koji smrću hoće skratiti ljuvene muke, kad li ga od nauma odvrati vilin glas iz luga: neka toga ne čini i ne gubi nade, uskoro će mu sinuti »sunce s istoči«. To govori njegova Tirena, i baš kad mu veli da će biti njegova, bane još jedan obvezatan stanovnik ovakvih pastorala, divlji satir, i nasrne prema vili koja utekne, a za njim pohita Ljubmir. Netom je sretne, za Tirenom se odmah užiže i Miljenko, neizmjerno komičan u svojoj naravnoj i primitivnoj prostodušnosti, koja ironično konstrastira s platonskim ozračjem oko lijepe vile, a zatim pristignu stari vlah Radat, koji ga pokušava osvijestiti prijetnjama i prostačkim izrugivanjem ljubavi, i majka Stojna, koja mu napominje da ohole vile ljube samo uzmnožne a ne uboge pastire i zato neka izabere lijepu kmetsku kćer, ali sve je zaludu govoriti mladome opčinjenu glupanu. Na Radatov savjet da dijete oženi pa će joj se smiriti, Stojna se okomljuje na nevjeste koje »o kući ne rade, na gizde nastoje« i njihov je »posao vas obrve tančati i laštiti obraz — ne presti ni tkati«; a Radat, opet, udari na oholost staraca i po starijim ženama što se dotjeruju kao mlade, i tako sa seljačke pozicije dobacuje kritičke primjedbe gradskoj sredini. No ljubav će pobijediti i njega, koji je, prenoseći autorovu ironiju, slikovito napadao ljubavna prenemaganja i uvijek svakog učio živjeti, pa mu se zato Kupido i osvetio opojivši ga Tireninim »pogledom ljuvenim«, a u takvu ga komičnu stanju zatekne Stojnina svojta, koja zapanjena i prestrašena pobjegne da ne bi u zlo upala. Radata zove zatim sinčić Dragić da ide kući gdje ga maja čeka; on bi, veli, Ljubav batićem »zlom srićom domome poslao tja« i »dokučio praćom«, ali se i taj dječačić poslije svađe s Kupidom zaljubio u Tirenu. Za njom pati i satir, koji se pobije s Ljubmirom, udari ga kamenom i onesvijesti pa pobjegne. Kad je ugledala Ljubmira, Tirena pomisli da je mrtav i pošto ga je oplakivala u osmercima, jedinima među dvostruko rimovanim dvanaestercima pastorale, i ona izgubi svijest, tako da se Ljubmir, osvijestivši se i misleći da je mrtva, htjedne ubiti, ali ga spase prijatelji. Dok su oni naricali za Tirenom, pustinjak ih pozove da od Boga izmole neka im vrati Tirenu, i ona zaista oživi, pomiri pastire i satire koji su se zbog nje potukli i svakome obeća po jednu od svojih sestara.

Kad je o pokladama godine 1549. ispred dubrovačkog Kneževa dvora prvi put s pastoralom izišao pred gledaoce, po oštroj buri sa Srđa, kad »srca pucahu od studeni i mraza«, Držić još nije bio proslavljen umjetnik, i ta je činjenica važna za objašnjenje zanimljivih stihova posvećenih u prolozima slavi Dubrovnika. Nije lako prosuditi je li povratnik iz Siene, u onom času zacijelo pun planova ali i različitih iskustava (bilo mu je četrdesetak godina) osjećao i mislio baš kao njegov Vučeta i Obrad, suprotno od stava kakav će zauzimati manje ili više prikriveno kao komediograf i otvoreno kao urotnik, ili su panegirički stihovi konvencionalan obol plaćen pirnicima i naručiteljima, a djelomice i smišljeno pometovsko akomodavanje sredini. Predstavio se,

svakako, s opravdanom samouvjerenošću, kao umjetnik dostojan pozornosti, ravnopravan pripadnik književne republike, izdanak svijetle domaće predaje, naznačivši, kao što smo već vidjeli, da mu je poticaj dala domaća dubrava, divan predio na izvoru Rijeke, otkrivši i neke elemente svoje poetike vezane za pastoralnu vrstu, ili bar stanovit ton i raspoloženja koja će unijeti u idiličnu arkadijsku atmosferu, a svakako posve određenu prirodu koja mu je bila izravnim uzorom. Evokacija dekorativnog, ali od same prirode napravljenog okvira zbivanja odaje njegovu vezu s pitomim podnebljem gradskog okoliša i grada samoga, daleko od klasične, učene, drugačije rafinirane i u svakom slučaju različite talijanske sredine, u kojoj je učio i o toj dramskoj vrsti stekao mnoga znanja, ne zato da bude oponašatelj, nego da iskustva obogati stvaralačkim inovacijama i prenese na rodno tlo.

Tirena se, dakle, u Držićevoj fantaziji rodila kao izvorna varijanta pastoralnog teatra, koji se uza svu maštovitu komparseriju vilinskih i satirskih bića, glazbe i plesne »moreške«, dekoracija i čudesnog oživljavanja, petrarkističkih uzdisanja i platoničarskih ideja, ne udaljuje niti kao prvotni inspirativni poticaj od našijenske sredine i poznatog krajolika, a dojmu o izvornosti bitno pridonose u prvom redu seljački likovi i komika koju proizvodi sudar između njihove govorom potvrđene pastirske svakodnevice i njoj neprimjerene mitske atmosfere u kojoj vlada svemoć ljubavnog čuvstva. Miris vlastite zemlje u pjesnikovim stihovima dobro je osjetio moderni uprizoritelj *Tirene* Branko Gavella kad je pisao: »Držić kao da u sebi osjeća svu elementarnu jedinstvenost atmosfere dubrovačkog pejzaža, koji s tako samosvojnim čarom uokviruje Grad od Župe do Rijeke, a baš ta dubrovačka Rijeka pak nekim naročitim dahom svojih linija odzvanja u Držićevoj Liri«.[113] Istina je da ima mnogo stihova gdje su ljuveni uzdisaji i dekor prirode uglavnom konvencionalan odjek poznatog i u raznim varijantama toliko puta reproduciranog petrarkističkog izražajnog repertoara, koji u rijetkim naglascima spontanosti prevladava izvještačenost i prikriva istrošenost. Ali ne može se zanijekati da su te slike i zvukovi, slatke zore i zelene gore, polja koja je prolitje uresilo travicom i svuda ga posulo razlikim cvitjem, ljuveno spijevanje slavica što razgovaraju s danicom, tihi vjetrici koji po poljijeh igraju i vrhe travici razbludno kretaju, i žubor studene vodice, i ljuven blud ptičica, i ljubak miris miloga cvijetjica, ne može se poreći da su sve to doduše cvjetovi s tuđih livada, ali ipak presađeni u dvostruko rimovane dvanaesterce hrvatske književne baštine, u te formalno izvorne i tradicijom potvrđene oblike dubrovačkog stiha, u kojima su stoga nekako drugačije rascvjetali, i naški, ako i ne osobito intenzivno, zamirisali.

Osim toga, u kritici je davno zapažena razlika između stilske razine stihova kojima se izražavaju uzmnožni ljubovnici i prostonarodne sočnosti u primitivnoj ali pravoj, ne umjetnoj, intonaciji prividno istih takvih, ali zapravo posve drugačijih dvanaesteraca koje izgovaraju ubogi pastiri. Ta razlika u strukturi ima onu bitnu funkciju kontrastiranja dvaju slojeva pastorale, kojoj je baš zbog te diferencijacije Držić dao vlastiti pečat i značajke osobne poetike o kojoj smo prije dosta govorili. Ne treba, u vezi s tim, zaboraviti da je rustikalna prostota izvrsno karakteriziranih i izdiferenciranih pastira često paravan iza kojega se krije ironično lice satirika što pogađa navike i običaje sredine u kojoj djeluje. U tom je pogledu najzanimljivija figura starog Radata, koji je u obojenosti narodnog izražavanja toliko naravan te se čini da je zaista sišao s hercegovačkog kamenjara pred gradsku i vlasteosku publiku ispred Dvora. No podjednako su, može se reći, svaki na svoj način, živi kao likovi i govorno svježi mladi naivni blesan Miljenko, mali

[113] B. Gavella, »Marin Držić. Portretna skica«, u svojoj knjizi *Književnost i kazalište*, priredili N. Batušić, G. Paro, B. Violić, Zagreb, 1970, str. 220.

Dragić, čijem je dražesnom liku pjesnik u zaista ljupkim stihovima posvetio majstorski izražen crtež neodoljive komičnosti, pa Stojna, na seljački način razborita mater Miljenkova — prave vrijednosti Držićeva komičnog genija i dokaz pjesnikova intimna poznavanja zemlje i ljudi, njihove psihologije i običaja, a nadasve njihova govora. Ti likovi po svemu odaju značajke stvaralaštva koje je dostupno samo darovitosti velikoga komediografa.

Novela od Stanca

Zbivanje seljačkih prizora *Tirene* (i *Venere*, koja se, bar po kratkoći, može usporediti s *Novelom od Stanca*) zamišlja se i prikazuje u zelenoj gori, negdje nadomak Dubrovniku, u sredini koja je prirodnim okvirom, kao predio raslinja, nemani, šumskih bića, vila, »uzimanja« i čuda, dala poticaj poetično i realistično predočenom narodnom praznovjerju. Od tog se motiva pjesnik u biti ne udaljuje radnjom *Novele od Stanca*, samo što se Držić ne ponavlja, i to ne jedino zato jer se prizori ovaj put zbivaju usred grada, koji će na svoj način uvjetovati i dogodovštinu praznovjerna seljaka i, kao drugi pol u suprotstavljenosti dvaju svjetova, smisao djela, nego stoga što stvaralačkom imaginacijom nova struktura u svim sastavnicama dobija adekvatna i neponovljiva izražajna obilježja. Ovo se djelce toliko doimlje kao »tranche de vie« suvremene stvarnosti, zaustavljeni trenutak tipične, svakodnevne epizode, registracija nevelikog i u kratko vrijeme završenog događaja, da se pozornost i ne stigne zaustaviti na formalno umjetnom iskazivanju svega toga u stihovima, dapače, dvanaesterci koji od početka do zadnjeg Stančeva povika teku u jednom dahu, učine se kao jedini mogući način predodžbe jedne šaljive gradske zgode. I nije pretjerano ni suvišno kazati da su to značajke remek-djela, pogotovo kad se, razmatrajući ga u kontekstu autorova stvaranja i u širim književno-povijesnim okvirima, uoči da iz neznatnosti uprizorene šale zrači univerzalniji domet njezine poezije.

Novela od Stanca u svojoj je sažetosti vjerojatno stilski najčistije i možda najsavršenije djelo dubrovačkog komediografa. U njoj zadivljuje, kako sam netom naglasio, tretman stiha, ostvarenje sklada između dvanaesteraca podvrgnutih metričkim zakonitostima podjednako koliko i vjernu reproduciranju slike gradskog života u poznim noćnim satima, pa je besprijekorna forma ne samo njezin okvir, nego način postojanja kao u zbilji pravih silueta raspojasanih mladića i maškara okupljenih oko staračkog lika koji je u grad sišao da kao seljak proda svoje skromne proizvode, osjetivši koliko su tvrdi i hladni gradski pločnik i točno naznačena arhitektura što se nazire u mraku pokladne noći.

Djelo se razlikuje i od pastirskih drama u stihu, ili i u stihu i u prozi, i od plautovskih proznih komedija, u kojima se realistično slika suvremeni svijet na mnogo širem i složenijem planu. Iako na prvi pogled u njemu ima elemenata i jednih i drugih, to je zapravo, i baš zbog toga, jedinstveno i originalno ostvarenje i unutar Držićeva opusa i u teatru njegova doba. Bitno je pitanje kojim je sredstvima pjesnik u toj farsi srednjovjekovnog tipa izrazio univerzalan motiv odnosa mladosti i starosti u svoj širini simbolična smisla ukrštavajući ga s motivom seljaka kojemu se izruguju u gradu; kako je sve to zaodjenuo u uvjerljiv sadržaj ostvarivši jezično, vremenski i prostorno

precizno determiniranu i zbiljskim životom nadahnutu sliku dubrovačkih prilika.

U *Noveli* nema dramaturški osobito izrazita zapletaja, sva je u jednom hipu, sva u jednoj šali, a kratkoća joj i odgovara trajanju realističnog isječka iz tipične karnevalske noći, u kojoj tišinu remete pirna raspoloženja, glazba, plesna poskočica ili zveka mačeva. Događa se »u noćnoj tmasti« gradskih uličica i trgova, tamo gdje se Stanac »prislonio uz fontanu uz mir« i gdje se iznenada, kao i svake od tih ludih pokladnih noći, pojavljuje bezbrižna mladež, koja, na kraju, isto tako nenadano, odlazi i praznovjerna starca ostavlja obavivši pomalo okrutnom obiješću jednu od svojih »novela«. Poezija koja ispunja smislom tako obično zbivanje nadmašuje širinom simbolična značenja jednostavnost fabule, jer je tu Držić stopio u cjelinu harmonične strukture naoko neznatne zapažaje stvarnosti, s urođenim osjećanjem duha i običaja ljudi i sredine, duhovito suprotstavivši gradsku civilizaciju rustičkoj naivnosti i praznovjerju, i mladost starosti, a to znači pošlost budućnosti, motiv koji će trajno zaokupiti njegovo stvaranje, osobito u komedijama iz gradskog života. Neočekivan, posve nekonvencionalan početak, dostojan pera najvećih komediografa, već u prvim stihovima akciju sažimlje u neposrednost događanja i odmah uvodi u karnevalsko raspoloženje prikazujući kako pod okrivljem mraka, s isukanim mačem koji im možda više služi da iskale obijest i nagomilanu mladenačku snagu nego da se zaista tuku, razuzdani mladići lutaju uskim, strmim, nerasvijetljenim ulicama prepuštajući se nepredvidljivim pustolovinama, sukobljujući se, kao, u početnom prizoru, dva takva »noćnika«, koji izranjaju iz mraka, prepoznaju se i odaju Držićev smisao za scenično i dramski zgusnuto slikanje opće atmosfere preko pojedinačnog događaja, kao gotovo dokumentarna ilustracija sredine, njezinih običaja i morala, a u simboličnoj funkciji prema idućem, odmah najavljenom toku radnje. Njih su dvojica, u gradaciji radnje, pripremili nastup važnijeg lika, Dživa Pešice, koji je i prije dubrovačku publiku uveseljavao kao tumač Radata u *Tireni*, pa se tako i može objasniti njegova izvanredna uvjerljivost u ophođenju sa Stancem, a Vlaho i Miho, skriveni, bit će najzahvalniji gledaoci pred kojima će on iživjeti svoju sklonost za isticanjem i pokazati duhovitost svoje uloge u prizoru s hercegovačkim seljakom, čijem će govoru sjajno prilagoditi stil izražavanja i tako uza svu fantastičnost svoje priče pogoditi Stančevu psihologiju. Siromašni težak s rijeke Pive, svakako će se diviti njemu kao bogatu i u sebe sigurnu trgovcu i povjerovati mu da nije uvijek bio tako mudar, da to zahvaljuje vilama koje su ga pomladile, baš tu gdje Stanac sjedi, u isto doba i u jednakim okolnostima, dok je spavao. Komično je u Dživovim riječima, u slapu njegovih virtuozno izrečenih evokacija čuda koje mu se dogodilo, upravo to što ne mora izmišljati drugačiju situaciju nego baš takvu u kojoj se Stanac nalazi; dapače, Dživo je toliko uvjerljiv da starac, lakovjeran i kao seljak i po osobnoj prirodi, uzima zdravo za gotovo sve što mu »pomlađeni« i tobože ugledni »vlah« kaže, pa stoga vjeruje da bi se i njemu mogle noćas pojaviti iste vile, s njim zaplesati i pomladiti ga, na veliku radost njegove domaće, koju zbog starosti više ne zadovoljava. Kad se poslije tog prizora, jednog od najbriljantnije pisanih u Držićevu teatru, Dživo pridruži prijateljima, nikad kraja smijehu ali i obijesti momaka koji će se tek sada dobro našaliti, uz pomoć maškara, obučenih u vile, što upravo odlaze nekome na pir. Pošto su svirkom, pjesmom i plesom stvorili fantastičnu i baš zato onu pravu i čudotvornu atmosferu s vilinskim komično misterioznim obrednim riječima i zazivanjima viših moći, i do mile se volje nazabavljali s praznovjernim seljakom, oni udovolje njegovoj želji za mladošću, omrče ga, svežu mu ruke i ostrigu bradu, da bi nestali u noći zadovoljni što su se iživjeli.

Prolog *Tireni*, vidjeli smo, ne oskudijeva Držićevim samouvjerenim isticanjem pjesničke vokacije koja mu dopušta da sebe svrsta uz druge pisce domaće književne tradicije, a o velikoj osjetljivosti u vezi sa svojim djelima i njihovom izvornošću najbolje govori njegov odlučan obrambeni stav protiv napadača i ponavljanje aluzija na neugodne kritičare. Iz svega se toga može zaključiti da je i *Novela od Stanca* nastala kao ishod unutrašnje potrebe višestruko ali prije svega književno nadarena umjetnika da se svijetu obraća kao pisac, da iskaže sliku i poruku koju u sebi kao stvaralac nosi o ljudima i o sredini kojoj je pripadao. A kao što je i u Italiji počevši od humanističkog razdoblja u petnaestom stoljeću poziv književnika sve više dobijao obilježja profesionalnosti, pa često stjecao izniman položaj, nerijetko ugled, a kadšto i utjecajnost pod zaštitom moćnih i bogatih mecena, i Držić je, iako od književne djelatnosti nije mogao živjeti, mnoge svoje sastavke morao povezati s prigodama koje su mu pružale zaradu, i zato su njegova djela često, možda i uvijek, bila pisana po narudžbi, osobito u povodu pirova, što je s obzirom na prostorne uvjete i druge okolnosti utjecalo i na njihovu strukturu. I *Novela od Stanca* napisana je za jednu od svadbenih svečanosti, prigodom ženidbe plemića Martolice Džamanjića, o pokladama godine 1550. Baš za nju odnosno za »komediole« u tiskanom izdanju koje smo spominjali piše da ih je »u dva sjedenja sklopio« naglašavajući kako stvara s lakoćom, pa iako između ostaloga spominje da ga je »tako brijeme silovalo«, neće tu biti možda posrijedi žurba, jer rad na stihovima, sudeći po majstorstvu kojim ih je u *Noveli* sastavio, to jamačno opovrgava.

Marljivi tragači za podrijetlom sižeja navodili su razne farse u kojima su se također pravile slične šale, no Držićevo se djelo po bitnoj umjetnički izvornoj crti ni s kojim drugim ne može usporediti. Promatrajući život u Dubrovniku, zaokupljen antagonizmom starijih i konzervativnih ljudi i mladog naraštaja, na što će se često vraćati, pisac je u vjerodostojno reproduciranoj stvarnosti našao potvrdu, ili opravdanje, za obradbu vrlo staroga pokladnog običaja građana da se zakrabulje i našale sa seljakom koji se zatekao u gradu. Govoreći o podrijetlu tog općenito raširenog običaja, Leo Košuta kaže da je u biti riječ o reproduciranju pradavnih sunčanih mitova i šala na račun staroga umirućeg Sunca prikazanog u srednjem vijeku u liku starog seljaka (simbola zimske zemlje) koji osjeća potrebu da se pomladi. Košuta čak misli da bi Stančevo ime dolazilo od »stanac kamen«, a ne bi bilo ime od milja, prema Stanimir i sl., kako je tvrdio Kolendić, slično kao što Pierrot dolazi *od pierre* (franc. kamen), te da ga je i Držić za svoju farsu preuzeo iz domaće, dakle već postojeće predaje. Prema tome i poslovice o Stancu kao glupu i lakovjernu čovjeku koje su se u Dubrovniku zadržale do osamnaestog stoljeća vukle bi podrijetlo starije od Držića.[114]

Svi ti podaci ne mogu, međutim, ništa ni oduzeti ni dodati izvrsno pogođenim likovima, prije svega starom seljaku, čija naivnost iz razumljivih razloga postaje potencirana u raskošnu okviru grada, među »razumnicima«, pred fontanama, crkvama, dugim ulicama; i mladom, obrazovanom Dživu, nadahnutu urođenim i neumjerenim ali duhovitim egzibicionizmom kad se treba iskazati kakvom šalom na čiji račun. Ljepota *Novele* nadmašuje prvotni, izvan cjelovitosti inspiracije primjetljiv čar realističnosti kojom je farsa obojena od prvog stiha do završne didaskalije. Sugestivnost »vjerodostojnosti« samo je način na koji se objavljuje poezija tog djela u svojoj jedinstvenoj obuhvatnosti, što će reći u dojmu istinitosti zgode i u njezinoj simbolici, i u dočaravanju sličice iz stvarnosti i u njezinu složenijem značenju. Jer, u strukturi su savršeno usklađeni fabularno-dokumentarna komponenta i njezin idej-

[114] L. Košuta, »Siena . . .«, str. 101—103.

ni smisao, koji oplemenjuje neposrednu uvjerljivost zbivanja i komiku. To je potrebno naglasiti osobito suprotstavljajući se kritičkom simplicizmu prema kojemu se kadšto umjetnička vrijednost Držićevih ostvarenja prosuđivala na temelju stupnja u kojemu potvrđuju arhivska istraživanja događaja kakve obrađuje, kao da se stvarnost umjetnosti i stvarnost povijesti, koliko god među njima postoji specifična međuovisnost, mogu razmatrati i ocjenjivati s istovetnih metodoloških pozicija.

Motiv opreke mladost-starost zaokupio je pjesnika toliko te je njime nadahnut svaki detalj i prožeta cijela struktura, stih i njegove leksičko-sintaktičke komponente, tijek radnje i kompozicija. To je sinteza i središte inspiracije, obilježje umjetničkog dojma cjeline, i odakle god počela, analiza će voditi prema tom nukleusu, koji se kristalizira i u adekvatnom stilu. Pođemo li primjerice tragom riječi što jedinstvom smisla i ritma istodobno stvaraju i razgovorno komunikativan i poetičan ugođaj stihova, nametnut će se pozornosti neke tipične osobine pjesnikove glavne težnje u karakterističnim, tematskim pojmovima što se u raznim varijantama prema svakoj situaciji neprestance ponavljaju, a to su riječi *mlad, star, mlados, staros, pomladit se, starat se* i neke po smislu njima srodne, kadšto u istaknutu položaju sroka, izričito izražavajući antitezu koja dominira cjelim djelom, a mnogo se puta javljaju i u drugima, no nigdje kao u *Noveli:* više od četrdeset puta. Kad znamo da u jednostavnoj ljepoti tog djelca od tri stotine i šesnaest čvrsto građenih, realistično govorenih dvostruko rimovanih dvanaesteraca one izražavaju pjesnički nukleus komediole, onda njihova učestalost ne govori o biti nadahnuća samo logičkim smislom koji nose nego ima dublju funkciju što proishodi od njihova fonosimbolična značenja. Doživimo li navedene primjere u punom kontekstu, opazit ćemo, kao što sam spomenuo, da se te riječi gotovo uvijek rimuju, na kraju ili u sredini stiha, pa to njihovu sugestivnost čini još izražajnijom. Budući da se analiza umjetničke biti djela, njegova glavnog motiva i makar općenito definiranog središta nužno iz dojma cjeline grana u pojedinosti, digresije, odlomke, ali je svako analitičko atomiziranje tek prividno udaljavanje od središnjeg smisla, jer je svaki detalj u nedjeljivu jedinstvu vezan sinkronom težnjom prema smislenom osvjetljenju te jezgre, samo u takvoj uvjetovanosti može biti ilustrativno odvajanje iz cjelovitosti pojedinih elemenata kao što su istaknute riječi koje se u *Noveli* opetuju vodeći kao značenjske niti do svog inspiracijskog ishodišta, do već naznačene antiteze.

Prenesen na područje konkretnoga pjesničkog govora, čvor se pitanja o Držićevu stvaralačkom postupku razrješuje kad se osjeti kako je pjesnik u skladnoj cjelovitosti pomirio razgovorne rečenice, »svakodnevnu« govorenost dijaloga i metrička ograničenja dvaput rimovana stiha, postignuvši jednako uvjerljivu izravnost kao u komedijama u prozi. I ovdje junaci žive punim životom stvarnosti jer je ona neposredno u njihovu govoru: sjetimo se šekspirski neposredna početka, gdje već prve riječi odmah uvode u atmosferu pokladne noći, okrilja živahnim prizorima, gdje se nitam zbivanja odvija u zapijehanoj hitrosti razgovora koju dočavaraju pojedini stihovi time što su razlomljeni, kao i naravni razgovor, u dva ili čak u tri dijela; osobe izgovaraju jedan ili jedan stih i pol, drugu polovicu prihvaća druga nastavljajući katkada već prekinutu misao, i tako se reproducira realističnost situacija, temperament likova i fabularna akcija, a svaki stih zvuči kao izraz naravna govora, dok se dramska situacija sadržajnim značenjem doživljuje u simboličnoj povezanosti i dramaturškoj funkcionalnosti u odnosu prema glavnom smislu cjeline.

Istinitosti scenskog događanja pridonose lokalne aluzije i okvirne prostorne perspektive radnje u dubrovačkim i drugim predjelima, a i te nam

toponimičke indikacije sugeriraju kako je pjesnik univerzalan motiv izrazio dajući mu duh naše sredine, presađujući ga u način mišljenja, jezik i opće karakterne i etničke osobine našeg svijeta.

Misleći na specifične osobine *Novele od Stanca*, na stihove, glazbu, ples, »vile«, Rešetar je u njoj vidio »pokladnu šalu, uzetu iz običnog života, što samo donekle ima aparat pastirske igre«,[115] a Kombol je napomenuo da »se Držić u ovoj farsi, pisanoj kao i *Tirena* i *Venera i Adon*, još dobrim dijelom kreće na istom tlu na kojem se je kretao u tim pastirskim igrama«,[116] pri čemu je očito imao na umu neku moguću ali, mislim, nedokažljivu crtu razvoja i mijenjanja u pjesnikovu stvaralaštvu. Ne treba, svakako, smetnuti s uma da se funkcija prividno pastoralnog aparata u strukturi *Novele* — gdje se u šali, smijehu, pjesmi i plesu, u šarenilu kostima koje nose maškare, u posebnoj atmosferi karnevala izmjenjuju san i java, ali samo za praznovjerna vlaha, koji će, jedini »scijenit... da su vile zbiljne« — u svakom pogledu temelji isključivo na realistično zamišljenom zbivanju, a u smislu dominantnog motiva inspiracije o kojemu smo govorili. Drugim riječima, »vile« i njihove mađije i »kriposne trave« i »čuda« ne prihvaćamo kao pastoralno-mitološke rekvizite, kao nadzemaljski svijet, nego kao običnu, u svijetu realnosti s posebnom svrhom improviziranu šalu.

Venere u komediju stavljena

Zaključak koji se više puta javljao u dosadašnjem razmatranju mogao bi se još jednom ovako formulirati: metodološka je pretpostavka interpretacije Držićevih djela spoznaja onih aspekata komediografove poetike koji signaliziraju devijacije u odnosu na opća normativna načela i uopće na ostvarenja suvremenog teatra, a posebice spoznaja odnosa između uprizorene fikcije i uprizorene stvarnosti, između fantastičnog, gdje se istinolikost stvarnosti odslikava vjernije nego u zbilji, i realističnog, u kojemu se neposredna zbilja, sama kronika trenutka, inscenira postajući sastavnicom fantastičnoga.

Vidjeli smo na primjerima prologa kako je pisac osjetio potrebu da svoju publiku upozori na nove konvencije kazališne iluzije, na putove imaginacije koja traži slobodu Njarnjas-grada s vlastitim zakonima, gdje je uz zabavu svih slojeva i uz estetski ugođaj moguće komedijom izreći i ono što se urotom može tek utopistički zamisliti. Ako namisao o »provlačenju« kritičke poruke u književnoj i političkoj konzervativnoj sredini i nije u svim djelima temeljem bitnog smisla kao primjerice u *Dundu Maroju*, njezino je ishodište ili njezina posljedica svakako u određenoj piščevoj individualnoj poetici.

Prema našem mišljenju ta poetika ima nukleus u fenomenu a n t i t e z e i njezinih implikacija, i uvijek mora biti putokazom, mjerilom izvornosti i idejno-estetske unitarnosti Držićeva opusa bez obzira na raznolikost pojedinih ostvarenja, bila to velika eruditna plautovska komedija ili — *Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena*, kojoj ćemo se sada posvetiti.

Ne tumači li oštro suprotstavljanje izmišljenog i stvarnog kao jednu od osnova Držićeve poetike, kritika se može zateći pred dilemama koje utječu

[115] *Djela* . . . , str. XCIII.
[116] M. Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do Preporoda*, Zagreb, ²1962, str. 160.

na negativan sud kakav je kadšto dobijala i spomenuta komediola, iako ga nipošto ne zaslužuje. Nekim aspektima svoje originalnosti ona inače djelotvorno ilustrira piščevu metodu i našu stilsku odnosno književno-povijesnu odredbu Držićeva manirizma.

»... Ovdje teku usporedo dvije radnje«, pisao je Mihovil Kombol, »od kojih se jedna u cjelini ne izdiže iznad konvencionalnih pastorala, a druga iznad seljačke lakrdije«.[117] Ni Bruno Meriggi ne razrješava kontrapoziciju, kako on sam kaže, između dvaju razdvojenih planova komedije. »Ovdje se razvijaju dvije drugačije radnje: vile i Venera s Kupidom, satiri i Adon žive svojim nezavisnim životom i igraju vlastitu komediju u komediji, dok Vukodlak, Kojak, Grubiša i Vlade djeluju više kao gledaoci«, napominje kritičar navodeći samo »tanke veze koje Grubiša pokušava da učvrsti sa sferom fantazije« i zaključujući čak: »*Venera i Adon* označava prijelaznu fazu u razvojnoj liniji Držićeve kazališne produkcije i pastoralni elemenat ovdje ne uspijeva da se spoji s elementom normalne svakodnevne egzistencije pa mu ostaje bitno stran«.[118]

Kad bismo i mogli ostaviti po strani činjenicu da neku prijelaznu fazu i razvojnu liniju u Držićevu stvaranju demantiraju i kronologija postanka i prikazivanja pastorala i komedija, i datiranje pojedinih pjesama, i riječi Satira u prologu *Skupa* gdje se opravdava što se tu večer neće prikazivati vile i satiri, i pojava vila i satira u *Hekubi*, ne bismo se mogli oteti dojmu da je negativan sud Meriggijev u prvom redu posljedica granica kritičke metode, kao što je i Kombolovu ocjenu djelomice mogla uvjetovati stanovita mjera kročeanskog dogmatizma. Potonjom analizom pokušat ćemo uočiti i stupanj nedorečenosti Kombolova suda prema kojemu se dvije radnje ne izdižu iznad konvencionalnih pastorala i seljačke lakrdije, i dublje razloge zbog kojih dva paralelna a oprečna plana komedije, nasuprot Meriggijevu mišljenju, zapravo svojom dinamičnom konfrontacijom bitno pridonose cjelovitosti djela i njegovu pravom smislu. Odmah međutim možemo opaziti da su oba kritičara odnos dviju radnja zapravo nesvjesno sveli gotovo na tehniku srednjovjekovnih jukstaponiranih »mansiones« iako je i među ovima morala postojati neka dinamična ovisnost, a kamoli je ne bi bilo u šesnaestom stoljeću, kad je perspektiva bila i više nego puka prostorna kategorija, pa je u ovom djelu Držić čak u njezinu koncipiranju otišao i manirističći korak dalje.

Slabost dosadašnjih rješenja osjetio je i svoju načelno prihvatljivu soluciju objavio Franjo Švelec, i to u dva navrata, od kojih je u drugom dao naoko neznatnu ali po našem mišljenju bitnu varijantu prvobitnog teksta zahvaljujući naknadno dodanoj bilješci. Najprije je, naime, u jednome časopisu — recimo zasad samo toliko — interpretirajući *Veneru* i u njoj pojavu pozornice na pozornici, hrabro iznio mišljenje o odnosu mitološkog i seljačkog prizora smatrajući da se prvi doduše zbiva potpuno nezavisno od drugog ali na nj presudno utječe, te da prvi nije ono glavno u Držićevoj igri, nego je mitološka priča samo dopuna i funkcija farse, fantazijska projekcija seljačkog praznovjerja.[119] Pretiskujući taj prilog u svojoj knjizi o Držićevu komičkom teatru Švelec je jamačno želio da njegov prethodni sud, ponešto nesvodljiv na dominantni kriterij realističnosti, makar i naknadno dobije primjereniju stilsku odredbu i književno-povijesno opravdanje, pa je u bilješci, koju ne sadrži članak u časopisu, ispravno dodao kako se u spajanju fantastičnog s realnim svijetom osjeća nov pristup koji se odvaja od renesansnog

[117] *ib*, str. 157.
[118] *O. c.*, str. 126—127.
[119] F. Švelec, »*Venera i Adon* — mitološko-rustička igra Marina Držića«, *Dubrovnik*, 3, 1967. str. 99—109.

i nagovještava znakove manirizma. Zatim je, u istoj bilješci, opasku proširio i na neka druga Držićeva djela.[120]

Zanimljivost problematike poziva nas, dakle, da se bolje upoznamo s tim djelcem, koje zapravo ne zavređuje manju pozornost nego drugi Držićevi proizvodi, a mnogi su ga kritičari i, nažalost, kazališni redatelji, bez razloga zanemarili.

Prvi stihovi s pohvalom »gizdavom« vinu koje treba »do neba slaviti«, slađem od meda, izvoru radosti, živo predstavljaju nakićeni lik vedrog vlàha Vukodlaka, u skladu s veselom prigodom svadbe na koju on odmah aludira i činjenicom da je vino u Držićevim djelima čest i omilio motiv, pa nije neobično što tu dobija oduševljenu apologiju.

Kad bismo takve kontekste nabrojili izvukli bismo samo jednu nit raznobojna tkanja kakvim Držićevi likovi u svim djelima pa i u *Veneri* stvaraju vjerodostojnu sliku o sebi i ona odmah prepoznatljiva svojstva govorne autentičnosti i uvijek primjerene klasne, dobne, psihološke, kontekstualne jezične karakterizacije, koja već sama po sebi, i u ovom djelu, realistične prizore izdiže iznad konvencionalne seljačke lakrdije. Promotrimo i prve riječi Kojaka koji susreće Vukodlaka: »Bog da', Vukodlače, ki se s vincem rveš, / ali 'e vince jače. Otkuda takoj greš?«, pa ćemo odmah doživjeti seljaka u adekvatnom pozdravu koji upućuje vlàhu, u plastičnoj slikovitosti što sažeto predočuje količinu koju Vukodlak može popiti i snagu vina koje ga ipak svladava, i u onoj implicitnoj didaskaliji »takoj« koja sugerira način hodanja nakresanog Vukodlaka a zajedno s cijelim pitanjem predstavlja prvi pokušaj Kojakov da s njim uspostavi dodir i razgovor. Ali Vukodlak se nastavljajući svoje vinske misli na to ne osvrće, pa ga Kojak u 20. stihu opet pita »Odkle ideš« (poprativši pitanje kletvom »Jeli te vukovi!«, narodnom uzrečicom koja se možda djeci ili pjanima upućuje u sličnim kontekstima), no uzalud, jer ne shvaća prebrz odgovor Vukodlaka koji priča o piru Vláha Držića, i stoga nije čudno što ga Kojak ponovno, treći put, u 29. stihu, pita odakle dolazi.

Takav Držićev postupak, vjeran najizravnijem prenošenju vizualne i govorne situacije posve zamislive u stvarnosti, prava reprodukcija isječka iz života, ispunja višestruku dramaturšku funkciju i uključuje niz vrednota koje odaju dijalozi. Izraz se u prvom redu odlikuje spontanom, neliterarnom istinolikošću svih sastavnica strukture, pa stoga, primjerice, i apostrofiranje mecena uz konvencionalno laskanje nije riješeno kićenom retoričnošću kao što rade mnogi pisci u sličnim prigodama, nego je integralan dio dramaturgije: doznajemo da se Vlaho Držić oženio u bogatoj kući Sinčičevića, gdje se »stárom« mjere srebro i zlato, što je u doba kad se ugled mjerio imetkom najveća pohvala, tako velika da Kojak ne vjeruje Vukodlaku i kaže mu da »dedeli«, to jest blebeće, a to je poticaj da se radnja nastavi u znaku svađe među njima i Vukodlakova podrugivanja mladom blesanu Grubiši i Kojaku koji tog svoga sinovca vodi u Dubrovnik da ga oženi godišnicom.

Vukodlak je nesumnjivo lik koji osvježava galeriju Držićevih junaka, i njegov sočan, peckav, slikovit govor, sa stanovitom vlastitom izražajnošću, nije promaknuo kritici.[121] Iz njegovih riječi i govora drugih vlaha, Kojaka, Grubiše i Vlade, skiciranih u određenoj njihovoj individualnosti ali i u općim crtama s ponekom grubom i tipičnom obojenošću, osobito u pojedinim izrazima (»hlape«, »svinjo«, »kozo«, »smetlište«, »govna li ovoga«, »jarče«, »pjanico uscana«) te s prizvucima folklora, narodnih umotvorina (»bugari«, »vitezu s krajine! Gdje ti 'e konj, kopje i štit, junače...«, »mo'e vito kopjice«,

[120] F. Švelec, *Komički teatar Marina Držića*, Zagreb, 1968, str. 370—371, bilj. 196.
[121] Z. Mrkonjić, *o. c*, str. 462.

»moj bosil, moj mio garopalak«, »godišnica... kako mjesec lica«) ili seoske legende (Kojakovo sjećanje na slučaj Miljenka i Radata), proishode, dobro odmjerene, njihove materijalne i ljudske preokupacije i njihova specifična psihologija. Vukodlak npr. govori ne samo o bogatstvu vlastele nego i o vlastitoj zaradi, jer je za svadbu prodao »peset piplica« i »iznio pô torbe dinari«. Suprotnost sela i grada, dviju civilizacija i dvaju morala, zrcali se u motivu evazije iz sela u grad, jer Grubiša ne želi »domom it« ni »na pašu« nego se hoće ženiti. Zrcali se i u zdravom seoskom moralu u ime kojega Vlade osuđuje ponašanje gradskih godišnica, a konfrontacija dolazi do vrhunca poslije dvaju mitoloških prizora i osvjetljuje osebujnu ljudskost svih seljaka, strah i praznovjerje, u Vlade još i nježnost majke, u Grubiše lakovjernost i bezazlenost, itd.

Kao i u drugim djelima i tu se krajnja opreka vilinsko-mitološkom svijetu drastično produbljuje dokumentarnom realističnom evokacijom Dubrovnika, njegovih ljudi i predjela, ulica i spomenika, što Držićevoj umjetnosti daje jedan od pečata njezine vlastitosti i životvorne sugestivnosti, koju i u *Veneri* sugeriraju pojedini fragmenti ne udaljujući se od glavne razvojne crte radnje, pobliže crtajući likove i pridonoseći doživljaju komediole kao integralnog dijela autorova opusa i njegove jedinstvene inspiracije. Ne mogu primjerice ne zaustaviti pozornost obješenjački Vukodlakovi stihovi: »Kako upravite u Pločku ulicu, / u rep celunite Rusu Milašicu; / a ti, krajičniče, Orlandu se javi...«. Podrugivanje se zacijelo oslanja na nekim onda poznatim, poslovičnim izrekama i aluzijama. Treba ići do izvora Marinove poezije koji osvježavaju njezine dublje dimenzije i bivaju njezinim preduvjetom i načinom postojanja. To je poezija Dubrovnika, njegova naličja, »vijonska i rableovska poezija dubrovačkih ulica«, magija njihovih većinom i danas nepromijenjenih imena, kako je istaknuo Josip Torbarina podsjećajući na mnoga mjesta u Gradu i okolici evocirana u raznim djelima, kao što je placa, gdje se Stanac »prislonio prid fontanu uz mir«, Prid Orlandom, Prid Lužom, Prijeki, Među crjevjare, Podmirje, Pelile, Dvičini skalini, Među polače, Garište, Pločka ulica, Kriva ulica, Pile, Luncijata, Rijeka, Lopud, Župa, vidici od školja Sv. Andrije ili »od Rta do Mljeta«, Pšunj, Igalo, Mrtvo more na Lokrumnu... — mjesta koja »daju i davat će život i životnost komedijama, a donekle i pastirskim igrama Marina Držića«.[122]

Nije dakle čudo da nas je opet do šireg veziva poezije dovela samo jedna nit koju smo izvukli iz *Venere* i koja se nadovezuje na druga djela. Ima i izravnijih veza, kao što je pučka pjesmica i zagonetka o Sedmom mužu i Dugom nosu (st. 64—69), koja se javlja i u *Noveli od Stanca* (st. 151—156), što će reći da je bila vrlo popularna, a i narodna pjesmica »peci loj, ter se goj« iz 120. st., koju čujemo također od Petrunjele u II. činu *Dunda Maroja*. Sve su te značajke podvrgnute funkciji radnje i crtanju likova, među kojima osobito aktivan udio ima Vukodlak, kroz čiju se vinom potkrijepljenu agresivnu podrugljivost često oblikuje troje ostalih vlaha, ali ovi također imaju vlastita obilježja i ne svode se na nedefinirana apstraktna bića.

Vladino je govorenje primjerice intonirano s više izraza i općih mjesta karakterističnih za narodno pjesništvo, ali nije nimalo neuvjerljivo ili u bilo kojem smislu artificijelno, nego je — pridonoseći u stanovitom pogledu već od početka efektu koji će nastati pojavom mitološke scene — artikulirano kao lamentacija, gotovo kao plač za unaprijed izgubljenim dragim bićem, nesvijesnim Grubišom, kojega će, boji se Vlade, u z e t i v i l e, pa ga zato i naziva biranim riječima koje mati čuva samo za dijete. I Vladin je govor, razumije se, kao i govor drugih seljaka dosljedno reproduciran način izraža-

[122] J. Torbarina, *o. c*, str. 80 i d. 87.

vanja u dubrovačkom zaleđu, duhom, leksikom, sintaksom izdiferenciran u usporedbi s jezikom neseljačkih likova, pa stoga oštar kontrast fantastičnog i realističnog dobija mjeru umjetničke uvjerljivosti. Isti jezični instrument u različitim registrima, seljačkom i vilinskom, svjedoči o zrelosti književnog izraza izgrađivanog već u prethodnom razdoblju, i veliki je primjer izvornog Držićeva stvaralaštva, koje odolijeva konfrontaciji i u širim razmjerima, dapače, u njegovu se dometu zrcale svojstva kojih, bez obzira na stupanj vrijednosti, u tom smislu ne posjeduju talijanska pastorala i komedija, koje je Držić dobro poznavao.

To i u ovom djelu vrijedi prije svega za realistični sloj, gdje je naravnost govora potisnula bilo koji elemenat literarnosti pa čak i dojam stiha kao umjetne tvorevine, osobito kad je replikama razlomljen u sredini ili kad je raznim jednostavnim postupcima podvrgnut govorenom ritmu, kao — samo jedan primjer navedimo — u Grubišinoj rečenici »ja se sam, da t' kažu, odlučio oženit«, gdje ona umetnuta rečenica — sa skraćenim oblikom zamjenice pri kojoj apostrof ne označuje samo metrički uvjetovano ispuštanje sloga nego i tipični narodni sinkopirani izgovor — stoji kao jedan od čestih aspekata govorenosti Držićeva stila osobito funkcionalno u stihovima, koji i na taj način umjetna svojstva svode na mjeru spontane kolokvijalnosti. Ovdje se stječe još i dojam da umetnuta poštapalica smiješno zvuči, jer je momkova odlučnost da se ženi izrečena na način starijih, a to opet naglašava njegovu naivnost kad kaže da za njega »sve pita« neka godišnica »kako mjesec lica«.

Tako se otvara i velika Držićeva tema godišnica. Sudar između sela i grada kakav je prikazan u *Noveli od Stanca* još je po oštrini bezazlen prema onome što se u Vladinim aluzijama događa sa seljančicom u gosparskoj kući, gdje se susreće s obiljem hrane i pića kojega se kriomice domogne, ali i s izrabljivanjem od strane očito starih gospodara kad im supruga nije u blizini.

*

Nanizao sam nekoliko tematskih cjelina, stilskih postupaka i koincidencija s drugim djelima ilustrirajući realističnu vjerodostojnost i prizemnu običnost seljačkog uvodnog prizora, kao preduvjet golemu učinku koji će neočekivano, ali ipak umjetničkom najavom pripremljeno, u prostodušnim narodnim bićima izazvati nebeski prizor božice Venere, koju pjesmom i plesom dočekuju vile. Didaskalija koja ih najavljuje, već i relativnom opširnošću upozorava da se primjenjuje način koji nije uobičajen u Držićevim a niti u tadašnjim dramama uopće. Ovdje se rustički prizor, koji je razvijao temeljni motiv zaruka mladoga vlaha u gradu, prekida mitološkom radnjom, a nastavit će se poslije točno stotinu stihova koliko ih ta radnja u prvoj pojavi obuhvaća svodeći se najvećim dijelom na pozdrav vila i satira božici i na Venerin monolog.

Što kaže didaskalija? Na sceni se otkriva još jedna pozornica — zapravo jedina o kojoj autor i govori kao o »šeni«, dok i nema scenografske naznake za seljački, realistični plan radnje — i to je nesumnjivo teatar u teatru, izvoran i svakako neovisan o činjenici da je u određenom obliku postojao i u crkvenim prikazanjima, dakle Držićeva inovacija u kazalištu onog doba i anticipacija tehnike koja će se u budućnosti razviti. Stoga nam se različiti pokušaji da se ovo djelo definira po vrsti, pa i sam osjećaj potrebe da se to napravi, čine zanimljivima jedino utoliko što pokazuju, kao što je Švelec dobro naglasio, da je Držić stvorio nešto novo. Iako nisu ni u kakvoj izravnoj ovisnosti niti među njima imade drugih dodirnih crta, čini nam se da bi se bar donekle po neočekivanoj tehnici mogli u neku ruku usporediti *Venera*

i jedno znamenitije djelo hrvatske književnosti također pastoralne vrste, Hektorovićevo *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, gdje su u temeljnu strukturu naglašeno realistične, dapače gotovo dokumentarne građe umetnute bugarštice kao samostalne cjeline, koje su međutim, kao što sam u svojoj interpretaciji na drugom mjestu pokazao, također u uzajamnoj funkcionalnoj vezi s ostalim tekstom, od njega zapravo neodvojive, bitna komponenta u jedinstvu pjesnikova nadahnuća.[123] Čini nam se da bi se postupak u obama primjerima mogao smatrati jednom od crta izvornosti hrvatske pastoralne književnosti, značajkom koja se može objasniti kao izraz specifične simbioze između klasičko-talijanske, što je u ono doba značilo tipične europske, kulture naših pisaca i njihove neraskidive ukorijenjenosti u sredini našijenskog podneblja. Kao i naslov Hektorovićeva djela, gdje veznik spaja simboličnu indikaciju dvaju stilskih planova, možda i naslov Držićeve komediole sugerira dva suprotstavljena pola strukture: »pripovijes« o Veneri »u komediju stavljena« možda znači ne samo da je mitološka priča obrađena u dramskom obliku nego, igrom riječi, i to da je umetnuta u komediju seljaka, koja, *nota bene*, zauzimlje oko šezdeset posto stihova i tri prizora.

Didaskalije izražavaju piščev smisao za spektakularnost u prikazivanju mitološkog svijeta, vila, satira, Kupida, koje su određeni slojevi publike a osobito žene voljeli i uvijek rado očekivali, kako se doznaje iz prologa *Skupa*. Ovdje se međutim spektakularnost ne nameće sama po sebi, nego bitno dobija na intenzitetu zato što se odvija na iznenada otvorenoj novoj pozornici i prekida seljački prizor, u kojemu su se bez slutnje u njihovo obistinjenje spominjale vile i njihovo »uzimanje«, pa dolazi do neočekivana dramatskog obrata u temeljnome, seljačkom sloju radnje, do teatra u teatru.

Kad govorimo o tako »modernom« postupku kakav je »teatar u teatru« koji je Držić primijenio u *Veneri* alternirajući dvije radnje, moramo paziti da tom nesumjivo osebujno strukturiranom djelu ne pripišemo mnogo veće novatorstvo nego što je ostvareno u *Tireni*, gdje dva plana predstavljaju najprije dijalogizirani prolog seljaka, koji doduše ostaje samostalna odvojena radnja, s posredničkom funkcijom između publike i spektakla, a zatim svijet pastorale. Stoga i jesmo govorili o uprizorenoj stvarnosti i o uprizorenoj fikciji. Prolog vlaha u *Tireni* ne odvija se na glavnoj sceni, nego između publike i te scene, budući da Obrad i Vučeta najprije pokazuju na gledatelje, radosnu mladež koja šeta, bradate starce i lijepe vladike, a zatim na scenografski determinirani scenski prostor dubrave, gore i hladenca koji su se uvukli među dvore. Na analognom se prostoru zbivaju i seljački prizori *Venere*, koji također sadrže elemente »uprizorene stvarnosti« kao Prolog u *Tireni*, budući da se i tu na početku (i na koncu) govori o svadbi Vlaha Držića i o nevjesti iz roda Sinčićevića u kojemu se stárom mjere srebro i zlato — samo što plan te radnje p r e r a s t a funkciju prologa i postaje u biti g l a v n o m r a d n j o m kojom predstava započinje i završava, s dvjema parentezama mitoloških prizora, kojima je samo formalno namijenjena glavna pozornost i koji se zato odvijaju na jedinoj scenografski determiniranoj pozornici, kao što to jasno naznačuju didaskalije.

Prva uputa na samom početku kao da je najavila neki prolog: »Priđe neg se šena odkrije Vlasi govore«. Druga glasi: »Ovdi se odkrije šena. Vlasi se pripadu, a ukažu se šes vila, koje najprvo poju, pak tancaju. Uto Venere božica izide, a vile joj se klanjaju govoreći«. Kao što se vidi, Vlasi se prepadnu, dakako, odmah pošto se otkrije pozornica, kako didaskalija i precizira, a sve što slijedi preobrazuje jamačno njihov strah do opčinjenosti. Tri iduće didaskalije odnosit će se na promjene u mitološkom prizoru, a na koncu

[123] F. Čale, *O književnim i kazališnim dodirima* . . . , str. 61—78.

tog prvog prizora je uputa: »Ovdi Venere, celivavši Kupida, odhodi; šena se sakrije, a Vlasi čudeći se govore«, poslije čega, u idućoj pojavi mitološkog prizora, »Opet se odkrije šena...« itd. Jasno je, prema tome, prije svakog zaključka o smislu i razlozima dinamičnog odnosa među tako shvaćenim teatarskim planovima, da je Držić slijedeći njarnjasgradske principe slobode unio novost u kazalište kao anticipator s velikom ali disciplinirano umjetničkom imaginacijom, koja složenost života prikazuje u višedimenzionalnosti teatra.

Glavni će dakle efekt proizvesti oštra opreka mitološkog i rustičnog svijeta, petrarkističkoga konvencionalnog i realističkog pastirskoga govora. Neovisno o rezultatu koji nastaje prekidanjem kontinuiteta jedne radnje u koju se umeće druga, na Držićevu je publiku uvelike djelovao dolazak šest vila s pjesmom i plesom, pa pojava Venere, prvi put te božice, a poslije, kad se ponovno otkrije mitološka scena, ples jednog satira s vilom i njegova borba s ostalih pet satira. U načinu sukobljavanja dvaju svjetova, u dvojnosti radnje (a ta se dvojnost sa specifičnim crtama javlja i u *Tireni* i *Grižuli* i na svoj način u *Noveli od Stanca*) vidljiva je prije svega osebujnost u procesu rekreiranja određene građe i novost koju naš pisac unosi u teatar, osobito vlastitim rješenjem određenih u književnosti tradicionalnih motiva i originalnim dramaturškim postupcima s pomoću kojih se grade autentični likovi pastira, njihova totalna govorna i psihološko-etnička obilježenost i mnogo drugih kamenčića cjelovita mozaika.

*

Pripadajući svijetu fantazije stihovi mitoloških prizora ne crpe krepkost iz živa hladenca narodnoga govora kao stihovi seljačkih scena, nego im se obilježja temelje pretežito na repertoaru tradicionalnoga lirskog frazarija, ali ipak sadrže mnoga dobra svojstva Držićeva stila, ton govorenosti i neke familijarnosti koja prizemljuje literarnost mitskog elementa te, u uvodnom dijelu i u duljim monolozima kojih je malo, donose uglavnom za Držićevu publiku nove, ekonomično raspoređene i stoga nejednolično sročene aluzije, reminiscencije, podatke koji se odnose na »pripovijes« i na likove Venere i Adonisa.

Unatoč tome ne bi trebalo misliti da je Držić htio i mogao u knjiškom motivu ostvariti one učinke koji neusporedivom neposrednošću karakteriziraju pravi svijet njegova nadahnuća u pastirsko-mitološkim dramama, svijet gorštačkih čobana koji svoju humanost izražavaju autentičnim govorom i kojima se duguje izvornost autorovih pastorala i u najstrožoj konfrontaciji s europskim dostignućima u tom žanru, toliko ukorijenjenom u hrvatskoj književnosti a osobito u Dubrovniku da se može govoriti o pravoj školi pastoralnog roda, o njegovim specifičnostima naglašenima realističnošću pristupa i, u Držića, svojstvima likova i radnja da na osebujan način često zrače dvosmislenošću i kritičkim aluzijama. U mitološkom sloju, naprotiv, neophodno je reproducirati ne samo životvornu uvjerljivost likova, nego svu onu konvencionalnu poputbinu koja determinira mitska bića, priču, pojedine prizore, pa je u Držićevu teatru taj svijet ovisan o realističnom sloju kao konstantna, mnogo puta ironično predočena pozadina plastično oblikovanom autentičnom seljačkom svijetu, u svim pastoralama pa i u ovoj. Venera je, tako, kruna svih ljepota i »zemlja se veseli« kud stupi, jer su u mitu o Afroditi ljepota — osmijeh zemlje, i ljubav — osmijeh života, dobili obličje žene; po njoj »cti prolitje, a lito rod rodi«, jer je krasna žena izronila iz vode jednog proljetnoga sunčanog dana i jer preobrazuje prirodu i ljude objavljujući »ljubav od utrobe« svoje. I tužba u monologu protkana je mitskim reminiscencijama na njezine ljuvene zgode, pa je nešto manje apstraktno ljuveno uzdisanje i

manje monotono nego obično, iako elementi koji ga oživljuju samo povremeno prelaze razinu ilustrativnosti, jer je cilj bio sintetizirati glavne podatke vezane za priču i junake. Moramo, dakle, doznati da se »neumrlo srdačce« božice zaljubilo u »umrlo ličce« i »liposti zemaljske« mladoga »pastira« od gore, strasnog lovca Adonisa, pred kojim su nemoćne njezine rajske »kripo-sti«, a nekoć se njezinim sužnjem dostojao zvati i »taj Marte veliki, krjepki bog od boja« (vojničina kojemu se Venera iznevjerivši Vulkana privoljela i dala mu petero djece), i »što će rit božice, kad vide, jaoh« Veneru »roniti su-zice ... i Džove s bogovi? Govor' što im drago«, ali »Tužbe su i riči zaman!« i ona će poći »k sinku, koji liči ljuvene nemoći«, zaključuje Kupidova mati desakralizirajući tako ponegdje svoju uzvišenost. Precizirana je i slika nje-zinog Kupida, koji nosi luk i ognjene strijele da užiže i truje srca, pa mu ni bogovi ne mogu odoljeti, »a njeki na svit saj hoće se oholit!« (insistiranje na drskosti zemaljskog stvora prema samoj božici ljepote i uopće taj susret zemaljskog i nebeskog koji nastoji biti prilagođen razini ljudske psihologije usmjereno je na to da osobito jako djeluje na vlahe i maloga Grubišu); neka se Venera ne boji da joj neće ugoditi, jer su mu uvijek svi podlegnuli (»Svi ki su proć meni oholas tvorili / kroz moj plam ljuveni gorko su cvilili«), a znamo da je krivnjom Venere i prelazio mjeru, pa je dosta podsjetiti na Pari-sa koji je otevši Helenu izazvao trojanski rat, na gorsku nimfu Eho koja je umrla nesretno zaljubljena u Narcisa, na propast Pirama i Tizbe, itd., ukrat-ko, »Poznat ćeš sinak tvoj, što veliš, je li toj« (tj. je li pravi bog), završava Ku-pido prvi mitološki prizor stihom koji ne rimuje s drugima nego u samom sebi, leoninskim srokom, pa kao da se na taj način stavlja neki završni nagla-sak na prvu pojavu fantastične scene.

Prateći dosadašnje zbivanje dospjeli smo do trenutka u kojemu se preki-nuti seljački prizor nastavlja izvrsno predočenom reakcijom četvero vlaha na čudo koje su gledali. Zanimljivo je već prije spomenuto mišljenje Švelecovo da se upravo završena mitološka scena, koja će se poslije (st. 226—313) još je-dnom nastaviti i jednako ih tako prepasti, »može smatrati konkretiziranom fantazijskom projekcijom Vladina straha da joj sina ne zadesi kakvo zlo, od-nosno da u tako važnom životnom poslu kao što je ženidba ne upadne u ne-sreću«,[124] te da je ta priča o vilama što uzimlju već bila nagovještavana. Zna-čajnu Držićevu novost u ovakvom spajanju fantastičnog s realnim svijetom, u sudaranju mitološke radnje koja se posve samostalno odvija i rustičke u koju je mitološka umetnuta da uvjetuje njezin ishod, Švelec s razlogom pri-pisuje manirističkim značajkama u Držićevu stvaranju.

»Avangardnost« i »modernost« Držićeva u tome nam se postupku čine očitima, i adekvatna bi suvremena inscenacija bez osobita domišljanja i sa-mo poštivajući tekst i tumačeći didaskalije mogla svjetlosnim i drugim sce-nografskim sredstvima dva puta pokazati i dva puta ukloniti mitološki prizor tretirajući ga kao projekciju seljačkog praznovjerja, i postići učinak nakon kojega bi se činilo gotovo nevjerojatnim da mu je neposredni predložak sa-ma Držićeva tehnika teatra u teatru, temeljena na konvencijama koje pisac kadšto izrijekom zahtijeva da gledatelji prihvate, kao primjerice u Vilinu pro-logu u *Grižuli* kad je riječ o reduciranju prostornog (i ne samo prostornog) makrokozma autorove priče u mikrokozam ograničene, stilizirane scene.

Inače je kontaminaciju mitološkog i rustičnog, fantastičnog i realističnog Držić ostvarivao na različite načine, gotovo kao da je htio eksperimentirati, a zapravo stoga što je njegova mašta bogata i slobodna, i jer se on, unatoč ne-kim stihovima ili izrekama koje se javljaju u više djela, u biti nikad ne ponav-lja, pa su njegove radnje, situacije, likovi, kad se pomnije razmotre, vrlo raz-

[124] F. Švelec, *Komički teatar* ..., str. 235.

noliki i dobro izdiferencirani. U *Tireni* i *Grižuli* već je prostor luga začarano mjesto, vilinsko područje, a dva se svijeta miješaju, dramaturški isprepliću i uzajamno uvjetuju; u *Veneri* su, naoko, formalno, ti polovi odvojeni (pozornica na pozornici), i tu je Držić u slobodi najdalje otišao; u *Noveli od Stanca* dojam je fantastičnog samo ono što osjeća i doživljuje stari praznovjerni seljak, kojemu je realna dubrovačka mladež maskirana o pokladama priredila »novelu« oživljujući pred njim teatar vilinskog svijeta, i tu je Držić posve realističan u koncipiranju strukture, iako u postupku nije teško primijetiti velik stupanj srodnosti s *Venerom*.

*

Bilo bi dakle pogrešno strukturu komediole smatrati umjetnički neuspješnom ili ispod razine vrijednosti drugih komediografovih djela u tiskanoj knjizi i tvrditi da su dvije radnje nespretno ili bez dubljeg smisla jukstaponirane i dramaturški nepovezane. Naprotiv, potvrđujući i na njezinu primjeru dosadašnja razmatranja o svijetu Držićevih antiteza te neka zapažanja uz *Pjesme* i opaske uz *prologe*, možemo reći da je *Pripovijes o Veneri i Adonisu*, umetnuta u prizore s vlasima, izvorno, umjetnički vrijedno i nadasve zanimljivo djelo Držićevo. Ova verzija o božici i lijepom mladiću u dvama odlomcima koji kontrapunktiraju pastirskom prizoru i jest sva podvrgnuta kontrastu fantazije i zbilje i svodi se na dijalogiziranu epizodu umetnutu u komediju kao idiličan prizor sa sretnim završetkom, drugačijim nego u mitološkoj priči ili u nekim obradbama, primjerice — to nam neizbježno pada na um — u Shakespeareovoj mladenačkoj poemi *Venus and Adonis* (1593), gdje se mit posve iskorištava i zanosno prožimlje strašću i erotikom,[125] dok je Držićeva varijanta tek isječak, torzo priče namijenjen drugoj svrsi, adaptirana epizoda u funkciji druge radnje koja joj je formalno okvir iako je važnija, opsežnija i produbljenija od nje.

Kad znamo pjesnikov cilj, shvatit ćemo zašto je oskudno prezentiran Adonis nakon ponovnog otvaranja mitološke »šene« kad se on prvi put i pojavljuje: doznajemo tek da je umoran od lova u pustoj dubravi te želi da čak i kojoj od vila od kojih je inače bježao zaspi u krilu; dapače, Leo Košuta utvrdio je neke sličnosti pa i neposredniji paralelizam sa stihovima jedne talijanske poemice pod naslovom *Nice* iz 1551, kojoj je autor Luca Contile, i uvjerljivo pokazao da je Držić mogao poznavati to djelo a možda i pisca.[126] Prikazujući samo neznatan dio priče iz zahvalna mita, prilagođujući je specifičnom cilju slikanjem epizodice u kojoj Venera s pomoću Kupida veže ljubavlju usnulog mladića, naš se pjesnik zaista temi posvetio samo kao spektakularno-ilustrativnom prizoru dovoljno djelotvornom da posluži kao kontrast priprostu svijetu i sredstvo za još jednu komičnu varijaciju motiva ljubavi u krugu svojih čobana iz dubrovačkog zaleđa. Ako je suditi po usporedbi Držićevih i Contileovih stihova, naš Adonis, koliko god nije lik što se pamti, ne zaostaje za talijanskim, a i govor našeg pjesnika, unatoč elementima konvencionalnosti, odaje možda manju knjiškost, premda ni u mladićevu monologu ni u dijalogu s božicom, i pored neke jednostavne naivnosti, ne doseže puniju mjeru ljudske uvjerljivosti: umjesto prave, proživljene strasti, i Venera, već otprije zaljubljena, i Adonis, koji se sad užiže, upuštaju se u udvaranje koje se odvija između stanovite njegove bezazlenosti i njezine koketnosti, gotovo igre, na koju on brzo pristaje.

Prizor se, međutim, umjetnički iskupljuje ovisnošću o cjelovitoj strukturi komediole, zahvaljujući ironičnoj konotaciji s obzirom na odnos prema uvjer-

[125] Usp. i hrvatsko izdanje *Venera i Adonis*, preveo D. Angjelinović, Zagreb, 1950.
[126] L. Košuta, »Siena . . .«, str. 100—101.

ljivim seljačkim likovima, koji su pravi izvor poezije, čak i kad su samo sažetim ali sigurnim potezima skicirani, kao ovdje, noseći svaki tipološke ali i vlastite značajke koje opravdavaju i njihovu reakciju na mitološki prizor. Za Vukodlaka se u najmanju ruku može reći da je bio omamljen vinom, a sad je zanijemio od straha i prestao se podrugivati. Kojakovo praznovjerje ilustrirano je i objašnjeno njegovim evociranjem prošlosti i sudbine starog Radata i Miljenka. To je još jedan primjer povezivanja jedinstvenog svijeta Držićeva teatra, i ne djeluje kao neko samovoljno ekstemporiranje ili digresija koja nas udaljuje od radnje, nego je njome najuže uvjetovano. Pjesnik osim toga postiže dvostruk cilj, budući da s jedne strane uspostavlja kontinuitet između seljačkih prizora *Tirene* i *Venere*, a s druge u *Veneri* evociranjem likova iz *Tirene* i njihova iskustva s mitološkim bićima sugerira, reklo bi se, da se zbivanje oslanja na građu preuzetu, kako smo već spomenuli, iz narodne predaje:

Nie zdravo mjesto ovoj, neka ti 'e, Vule, znat;
ovdi su prem vile njekad, stari vele,
Miljenka stravile, Radata uzele!
Radata staroga starci ga svi znaju,
Radata od koga čuda spoviedaju;
djetece s krilama hode po dubravi
s lukom i strilama Radata zatravi.
Taj Radat sliđaše bielu vil po gorah,
a od ljudi bježaše jak prid psi jelin plah.
(317—325)

Primijetiti je kako govoreni ritam Držićeva stiha poprima izražajnost onim čestim umetnutim imenima, razgovornim međusobnim obraćanjem junaka. Ovdje prepadnuti Kojak Vukodlaka više ne naziva svinjom kao u početku nego afektivnom umanjenicom »Vule«, a oba puta nakon fantastičnih prizora zvao ga je »Brate Vukodlače« (st. 232, 314). Što se tiče spominjanja likova iz *Tirene* koji su jamačno ostali vrlo popularni, tako može postupiti samo pisac svjestan vrijednosti i jedinstva svoga umjetničkog svijeta, a ovdje se time još poslužio da do vrhunca dovede strah seljaka, koji su se sad čak prisjetili već »legendarnih« zgoda s Miljenkom i starim Radatom »od koga čuda spoviedaju«, jer slijedeći bijelu vilu po gorama »od ljudi bježaše jak prid psi jelin plah«. Potonjim je riječima Držić unio još jednu dimenziju koja Veneru povezuje s drugim djelima, ruganje petrarkističkoj slici jelena, s konkretnom aluzijom na Džoru Držića.

Kojaka je Vukodlak zacijelo pozorno slušao kako dozivlje u sjećanje priče staraca u selu o sudbini Miljenkovoj i Radatovoj i samo je jednim stihom podsjetio kako su, eto, i oni sad vidjeli Kupida, a odlazak sviju od tog nezdrava mjesta s malim Grubišom na silu pokrivenim »vrjećinom« on će sam pospješiti kad od »dobro upućenog« Kojaka čuje kako »Ona mala sjeta vazda opći s vilama: / ini mu nije stan neg prsi od vile«, s kojih strijelja i koga pogodi, kako »svi stari govore« taj više ne može ozdraviti. Jedno božanstvo kao što je Kupido, uz čiji je lik primjeren izvještačeni petrarkistički govor, Kojak dakle nazivlje, na način svojstven pastiru, »ona mala sjeta«, kako bi se i danas, između milja i prijekora, reklo za djecu u dubrovačkoj okolici, pa otud komični naglasak i uvjerljivost, pogotovo kad se pozove na starinsku narodnu predaju, na koju se Držić zapravo i oslonio temeljeći na njoj snagu umjetničke sugestivnosti i preciznost u crtanju ovih likova dobro poznatih njegovim gledateljima.

Vladino i Grubišno reagiranje na kraju predočeno je više vizualno nego verbalno. Bedasti se vlašić zapravo i nije prepao, on se užegao, ni manje ni više nego u Veneru, koja njemu »srce je ranila u gori zeleni« (klišeizirana slika s prizvukom narodne pjesme, kakav se već čuo u govoru ovih likova, kao da u ovakvim situacijama odaje težnju junaka da nekom svojom emfatičnom stilizacijom izrazi fatalnost trenutka kad mu srce obuzimlje ljubav), a kad ju je drugi put vidio ostao je uzet i nepokretan i morat će ga na silu odvući na selo, gdje će mu isprositi gizdavu djevojku Veselu (usp. st. 124). Vlade, pak, prije završetka uspijeva izgovoriti samo jedan stih, kad na Grubišno pitanje, koje je zapravo implicitna didaskalija, »Voh, maje, što činiš?« odgovara »U meni duha nî, sinko, — ali ne vidiš?« upućujući na svoje očito neobično ponašanje.

Tako se i vizualno upotpunjuje dojam koji je mitološki prizor ostavio na kvartetu vlaških likova: na Kojaku koji poput nekog novog još vilama neobuzetog Radata priča o Kupidovim strijelama; na Vladi, koja i riječima i gestama otkriva svoju izbezumljenost; na Grubiši, kojega je ljuvena boljezan na zemlju oborila; na Vukodlaku, koji je i sam vidio da je vrag uzeo šalu, ali se u finalnim stihovima ne odriče svoje na neki način dominantne uloge pa kao i na početku apostrofira ženika Vlaha Držića, i tako se jednostavna i kratka radnja, kojoj dinamiku ne daje složen zaplet nego kontrapunkt s mitološkom scenom, završava s pozivom na večeru, kako je i uobičajeno na kraju komedije.

Dundo Maroje

Zasluženo je najslavnija i najčešće prikazivana i objavljivana Držićeva komedija *Dundo Maroje*, izvor najobilnijeg smijeha, s najviše raznovrsnih likova, na originalan način oblikovanih kontaminacija između tipova starije i novije komediografske predaje i punokrvnih našijenaca iz žive dubrovačke i uopće suvremene stvarnosti. Prvi ju je put prikazivala Pomet-družina u velikoj raskošno dekoriranoj dubrovačkoj Vijećnici, iste godine kad se davala *Venere*, 1. ili 8. veljače 1551, dakle još u doba prije zabrane da se kazališne priredbe organiziraju u toj ozbiljnoj dvorani, gdje je inače svoje sjednice održavalo Veliko vijeće Republike. Stara Vijećnica više ne postoji, a drugačiji je i trg pred njom, gdje je *Dundo Maroje* zapravo trebao biti prikazan pred većim brojem gledalaca, vlastele, višeg i nižeg puka, što se doznaje iz Prologa, ali je zbog nekog razloga predstava bila prenesena u zatvoreni prostor.

O toj vrlo opsežnoj komediji u pet činova ovdje je već bilo i bit će mnogo toga rečeno i mimo ovog prikaza, budući da ona obuhvaća ili ilustrira raznu i često bitnu problematiku vezanu za život, poetiku, filozofiju i stil svog autora. Inače su najvažnija tumačenja njezina smisla bila prilično raznolika i ponekad su se uzajamno sudarala, oviseći o ispravnu shvaćanju i komentiranju Prologa Dugog Nosa, za koji smo rekli da je jedan od najvažnijih ključeva njezina razumijevanja. Na nj je prvi svratio pozornost Živko Jeličić i, bez obzira na to u kojem se stupnju s njim slagale, od njega moraju poći sve ozbiljne kritičke interpretacije. Izražajna razvedenost i ponesenost imaginacije u Prologu, lirski zanos i mitološko-kulturni i učeni sloj iz kojega se oslobađa

ritam što odaje neusiljenu spontanost i poznavanje plemenite retoričnosti, ukratko taj višestruko dragocjen dokument koji zajedno s mnogim monolozima i dijalozima u komediji svjedoči o blistavim mogućnostim hrvatske proze od davnine, dostojno je ruho dalekosežnim ciljevima i aluzijama Dugog Nosa. Namjerice ostavljenu mogućnost dvostruka, dvosmislena tumačenja i neslućeno složene razmjere teksta učenom je oštroumnošću u opsežnoj raspravi osvijetlio Leo Košuta, koji se u mnogim stavovima ne slaže s Jeličićem, donoseći nova temeljito dokumentirana objašnjenja, iako se na kraju u nekim bitnim i za Držićevu poetiku važnim činjenicama njihovi zaključci gotovo podudaraju.

O čemu govori Prolog i kako ga tumače dvojica kritičara ovdje ne mogu potanko razlagati ni ponavljati što je rečeno u komentaru, nego ću se ograničiti na sažetije napomene. Viziju svijeta u kojemu nema pojmova »moje« i »tvoje«, u kojemu se »srce ne maškarava«, tu zemlju pravih ljudi, »ljudi nazbilj«, Jeličić smatra izrazom utopijskog revolta na društvenu sredinu i slikom života kakav žele obespravljeni i kakvu je Držić zamislio prije Campanelle u viziji *Grada sunca*. »Ljude nahvao« koji su neprijatelji »ljudi nazbilj« on identificira u oligarhiji dubrovačke aristokracije koju treba silom oboriti. Košuta, pak, čije je rezultate teže sažeto izložiti (temeljno je svojstvo Jeličićeve kritike stvaralačka intuicija, a Košutine visoka erudicija), poriče zaključke da Držićeva utopijska misao o Starim Indijama predstavlja »Utopiju u društvenom značenju te riječi«, a ne prihvaća ni tvrdnju Milana Ratkovića da se Držić u Prologu oduševio mislima preteče modernog socijalizma Tome Mora.[127] Imajući na umu da je u priči Negromanta (koji je u svojoj funkciji pisca-redatelja izvorna tvorevina Držićeva) »jezik mitološki, bit ironična, a smisao mnogostruk«, Košuta s druge strane prihvaća Jeličićevo mišljenje »da je komediograf preko ljudi nahvao ciljao na dubrovačke senatore, koje je kasnije u pismima Cosimu I nazvao nakazama *(mostri)*, a zatim i na ostale dubrovačke gospare i obogaćene trgovce kojih je portrete dao u svojim komedijama«. Jedna je od novih spoznaja Košutinih (mnogih se drugih ne dotičem, a upućujem na njegove studije) da je iz Prologa Dugog Nosa (kojega se pravi smisao razrješuje tek u »obrnutom svijetu« komedije) dubrovačko plemstvo moglo zaključiti kako se na nj odnosi naziv »ljudi nazbilj«: »Dubrovačka gospoda plemenite krvi, kojoj Držić ironično laska, ostala su i dalje mirno sjedjeti na svom prijestolju! Držić im je Negromantovom pričom stvorio iluziju da su baš oni ti iskonski zlatni ljudi koji su se kao izravni potomci Saturnovih podanika održali u plemićkom Dubrovniku izbjegavanjem bračnih veza s djecom useljenih uljeza: svjetine prostoga puka, nevoljnika i probisvijeta, urotnika i bundžija uvijek spremnih da njih, ljude nazbilj, istjeraju iz Gospoctva. Držićevo izrugivanje uskoj i zatvorenoj sredini dubrovačke aristokracije je tu jasno. Svaka je sumnja isključena: bufonska maska Negromanta kojom se Držić služi ona je ista maska Ludosti koju je upotrijebio Erazmo da bi, među ostalim, izvrgao ruglu nazore onih kojima je *prisca simplicitas* Zlatnoga doba, narušenog od 'demonskih' umijeća, bila razlogom da odbiju svaku znanost. Ironično pak laskanje dubrovačkoj vlasteli treba protumačiti kao sredstvo, kojim se Držić poslužio da bi svojim slušaocima otkrio tajnu, državnu tajnu Dubrovačke Republike: postojanje ljudi, koji se smatraju pravim ljudima, a u stvari su upravo obratno«.[128]

Kao što je rečeno, unatoč svemu onome po čemu se razlikuju u općim se ortama stanovitih konačnih zaključaka Košuta i Jeličić približuju, ali čini mi se da su u shvaćanju pojmova ljudi nazbilj i ljudi nahvao, kakvo je Držić

[127] U predgovoru izdanju M. Držić, *Novela od Stanca. Tirena. Skup. Dundo Maroje*, Zagreb, 1964, str. 13.
[128] L. Košuta, »Pravi i obrnuti svijet . . .«. str 1491—1492.

konkretno projicirao u likove komedije, ostavili mnoga pitanja otvorenim, da je objašnjenje te konkretizacije u nekom nerazmjeru s opsežnošću i ozbiljnošću značajnih teza koje su razvili te da bi filozofiju komedije valjalo tražiti u pravcu kojim smo krenuli na nekim prethodnim stranicama ove studije. Košuta kao da se pomalo ograđuje tvrdeći da bi iscrpna analiza komedije prešla opsegom ograničeni okvir njegove radnje, a Jeličić se morao potruditi da sa svojom sociološki naglašenom tezom uskladi nedovoljnu produbljenost sukoba (klasnog, prema njegovoj interpretaciji) između ljudi nahvao i ljudi nazbilj u praksi, priznajući da je sukob oštrije deklariran nego realiziran i da tekst komedije ima razrađenu teoriju »akomodavanja« a ne sukoba.[129]

Upravo ideja »akomodavanja«, koju kao i cijelu misaonu crtu radnje razvija i u djelo provodi Pomet, u našem će nas tumačenju dovesti do filozofskih i od njih nedjeljivih političkih dimenzija komedije koje, vidjet ćemo, nisu ništa drugo nego primjena Držićeve individualne varijante vladajućih nazora njegova stoljeća, a konkretno i svojevrsna adaptacija Machiavellijevih teorija, koje nisu u neskladu sa suvremenim shvaćanjima o afirmaciji pune ljudskosti sposobnog pojedinca, nego dapače od njih i polaze. Poruku Dugog Nosa, dakle, kao što smo imali prilike naglasiti, ne možemo svesti na apstraktno i za bilo koje doba aktualno moraliziranje o borbi zla i dobra, makar ta svojstva i identificirali u dubrovačkim senatorima odnosno u njihovim antagonistima, niti joj možemo pripisivati ciljeve modernog socijalnog i revolucionarnog reformizma, ni smatrati je neobvezatnom, ni u kakvo stvarno djelo provedljivom utopijom, budući da nas je Držić uvjerio kako su njegovi stavovi od umjetničke vizije do urotničke zbilje bili dosljedni i promišljeni. Moramo, jednom riječju, kroz interpretaciju istražiti kako se o ideje stoljeća može omjeriti i umjetnost našeg pisca, i njegov odnos prema društvu, životu, vlasti, i revolucionarna praksa njegova. Ne želeći ni ponavljati što je već rečeno ni anticipirati potanje analize možemo odmah napomenuti da će nam se pri razmatranju komedije, u ovom prikazu i u komentarima, kao putokazi nametnuti neke kategorije svjetonazora na kojem se temeljio već i svijet Boccacciova *Dekamerona*, dobro poznatog Držiću kao i svim komediografima njegova doba, a to je trijumf Inteligencije nad glupošću u građanskoj zbilji koju više ne determinira Providnost nego Slučaj, ili, prenoseći se u Držićevo stoljeće, afirmacija sposobnih i pametnih, jakih i vrlih, na račun nesposobnih i opakih u svijetu gdje gospodari promjenjljiva i samo od mudrih i beskompromisnih ukrotiva Fortuna. U tim dihotomijama, kako smo i prije istaknuli, trebat će tražiti i shvaćanje pojmova nazbilj i nahvao, a one određuju i granice pjesnikovih prevratničkih ciljeva.

Polazeći u skladu s općim načelima suvremenog teatra od shematičnih zahtjeva renesansne komedije koji su je znatnim dijelom stereotipizirali (oponašanje antičkih uzora i talijanske novelistike, ponavljanje standardnih tipova i odnosa, težnja da bude zrcalo običaja, itd.), Držić će otići mnogo dalje od pravila, propisa i konvencija i kao svi značajni pisci neće robovati beživotnim zakonima i obrascima. U nešto drugačijem i manje idiličnu razdoblju i položaju od onoga u kojemu su stvarali mnogi renesansni pisci, on će osjetiti pobunu intimnog, iskustvom života i kulturom obogaćena bića koje, da bi se komediografski izrazilo, mora na određen način modificirati ili pak aplicirati poznate mu i preuzete okvire teatra, njima se poslužiti tako da bi o svijetu iskazalo nove kritički intonirane istine, pa je ono što je moglo uzrokovati manjkavost postalo prednošću jedne baš zato izvorne i mnogo ambicioznije umjetnosti. Držiću *ragion di stato* u čvrstoj ruci aristokratskog režima na

[129] Cit. djelo, str. 187.

jedan način, a primarni društveno-zabavljački ciljevi po narudžbi stvaranog teatra na drugi, nameću spomenute prividno neopasne granice žanra kao jedino moguće, zadano i provjereno sredstvo komičkog oblikovanja, ali ne mogu spriječiti da njegovo nadahnuće ispunjeno oštrinom zapažanja, duhovitošću, misaonošću, buntovnošću, aluzivnom ironijom, o suvremenom moralu, životu, politici ne progovori i kroz te limite, preko takve »maškarane« forme, uvjerljivošću scenske riječi, smijehom i gorčinom, humanom porukom u skladu sa suvremenim filozofskim načelima dosežući njihove utopijski granične domete.

Zbog opsežnosti radnje i obilja likova u njoj, neću se zaustavljati na sadržaju komedije, nego ću ponovno napomenuti da joj temeljna značenja treba tražiti u opreci inteligencije i gluposti, u sukobu mudrosti pametnih i nesposobnosti glupih, u snazi vrline odlučnih da svladaju ćudljivost promjenljive sreće, i da ishod njezina razvoja treba shvatiti kao *exemplum*, simboličnu sliku drugačije perspektive svijeta. Pokušat ću takvu interpretaciju potkrijepiti analizom središnjeg, Pometova lika, projekcije piščevih nazora i nosioca poruke.

*

Pomet Trpeza, kralj od ljudi, doktur i filozof, pravi čovjek, abate, kont, kavalijer, najživlji lik najljepše naše komedije, čini se da je poslije četiri stoljeća, bar po nekim značajkama svoje ljudske neposrednosti, prisutniji u kazališnom doživljaju nego u kritici, koja mu je, istina, posvećivala mnogo veću pozornost nego ostalim Držićevim junacima, ali smisla njegove funkcije u radnji, dometa i značenja njegovih riječi nije još potpuno odredila niti je o njemu stvorila jedinstvena i cjelovita suda. Novo osvjetljenje trebalo bi nas približiti istini i o njemu i o cijelom djelu i njegovu tvorcu.

Neka mišljenja o Pometu kadšto djeluju kao rezultat previše općenita dojma, neprovjerena dobrim tumačenjem teksta. Katkada ga pokušavaju donekle izjednačiti s Popivom, valjda zato što su obojica sluge i suparnici; često mu, iz perspektive vlastitih pogleda na život, ali ne i u pravoj relaciji prema povijesnom kontekstu (koji se nikako ne iscrpljuje u arhivskim činjenicama), pridaju i pozitivne i negativne moralne i socijalne značajke koje u njegovim riječima i postupcima, kad se bolje razmotre, ne mogu naći potvrde. Granice koncepcija po kojima su izrečene pojedine temeljne, ali ipak za ocjenu manjkave istine, i autoritet književnih povjesničara koji su takve sudove donosili a za proučavanje su Držića vrlo zaslužni, pridonijeli su da se o Pometu stvara slika u kojoj se ne vidi raspon što ga određuje i u regionalnim i u univerzalnim razmjerima.

Posve je nedovoljna i djelomice neopravdana tvrdnja da je cio komad dvoboj između Pometa i Popive, »duel oštroumlja i dovitljivosti, pri kojem Pomet pobedi i izbaci mladog ljubavnika i iz milosti očeve i milosti kurtizane«, kao što je neobrazložena i dijelom netočna primjedba da u sluginim mislima treba vidjeti izraz »cinične filozofije jednoga prepredenog lupeža«.[130] Znanje se o Pometu ne iscrpljuje i ne objašnjava kad se za njega kaže da je »veliki prepredenjak i domišljan... čiji monolozi i dijalozi pršte od dosetke, šale i ironije«;[131] da je »dosjetljiv i razmetljiv«, »duša čitave intrige« koju vodi s Popivom;[132] da je njegovom »gorko šaljivom, ali i razborito realističkom retorikom« Držić »prikazao svoj položaj i izjadao svoj vlastiti jad prilagođenog

[130] P. Popović, »Komedije Marina Držića«, *450 godina od rođenja Marina Držića*, priredio M. Pantić, Beograd, 1958, str. 231.
[131] D. Pavlović, »Komedija u našoj renesansnoj književnosti«, isto, str. 210.
[132] M. Kombol, cit. djelo, str. 161.

bastaha«;[133] da je »tip prepredenog i proždrljivog sluge« koji »udešava podvalu za podvalom samo da svome gospodaru ugodi«; da je »kadar za sve« i da »optimizam renesansnog čoveka izbija« iz njegove »lukave a vedre, gurmanske a okretne figure«;[134] da je »zamišljen i ostvaren ... s puno dobrog i lošeg u sebi, i sa jednom svojom osobitom filozofijom, ne uvek pozitivnom«,[135] itd.

Odvojeno od takvih površnih domišljanja treba govoriti o Jeličićevim opaskama, koje su plod studioznijeg, rekao bih strasnijeg pristupa i dubljeg čitanja, iako se o njima mora također kritički suditi, ali samo s pozicija drugačije metode, budući da su unutar kritičarovih općih stavova njegove ocjene barem koherentne. Po njegovu tumačenju Pomet je »gladan i inteligentan«; kao i Popivi, do toga mu je da se najede, a po tim svojstvima, osobito po superiornoj inteligenciji, on i ostale sluge, »prostaci i proždri, protuhe i galeoti«, suprotstavljeni su gospodarima; »njemu je samo opasan njegov dvojnik Popiva«; ali Pomet se, doduše, ističe kao »lice koje najlucidnije misli na Držićevoj sceni«, iako »misaona nadgradnja ovog lika predstavlja problem za Držićevu scenu«; neobična je disonanca u Pometu koji istodobno »i ide in estasis pred kapunima i kosovićima, i najpreciznije misli o sebi i ljudima oko sebe«; lik tog »deklasiranog, duhovitog izješe i žicara, tavoliza i ojađenog beskućnika ... je teška i složena figura; u njoj se osjećaju krhotine svih onih traditura di forke i manđagvadanja, u njoj se osjeća protjecanje one mutne rijeke osakaćenih ljudski oblika, što ih jednako okuplja manufaktura, kao i karnevalska igra, gusarenje i dukati Medicija«,[136] itd.

Nije lako pomiriti prenaglašeno klasno određenje Pometa, po čemu se izjednačuje sa svijetom »slugu, lotra, požderuha« itd., i njegovu tako izrazitu inteligenciju i individualnost, njegovu misaonost tkanu od spekulativnih refleksija koje u kritici nisu adekvatno dešifrirane, pa nije čudno što se mnogo toga ne podudara s netom iznesenim koncepcijama: »Usporedo s tim živim otiskom lika opazit ćemo često da ona racionalna misaona nadgradnja lica nije u skladu s ovim zemaljskim sančopanskim temeljima. Čini se ponekad da ovako životno široko oblikovana lica govore misli koje nisu njihove kao da im ih netko sa strane došaptava. Sumnja u prvom redu pada na pisca. Kao da nema jedinstvenosti između onog tjelesnog i ovog misaonog u nekim licima. Ponekad se misli javljaju u oštroj suprotnosti s osnovnim tonom lica«.[137] Jeličić na drugom mjestu ističe da Pomet »nije literarna tvorevina«,[138] i to obrazlaže uočavajući razliku između njega i Ligurija u Machiavellijevoj *Mandragoli*, što je vrlo uvjerljivo. Kombol, međutim, kao da potvrđuje prijašnju Jeličićevu misao kad za Pometa kaže da je »najaktivnije, premda nešto suviše stilizirano lice u komediji«.[139] »Realistički« i »kročeanski« kriterij u kritici tako su se našli u zajedničkoj točki, iako je prvi polazio od sociologizma a drugi od estetizma. Što se tiče klasne problematike i načela interpretacije čovjeka i društva prema spoznajama koje su vrijedile u Držićevu stoljeću ovdje se više neću na tome zaustavljati nego ću podsjetiti na ono što je već rečeno u vezi s urotničkim pismima i na neke ilustracije koje donosim u poglavlju o Držiću u europskom književnom i filozofskom kontekstu. Pokušat ću, međutim, drugačijom impostacijom razriješiti spomenuta protuslovlja o »misaonoj nadgradnji« odnosno »stiliziranosti« Pometova lika.

Kad Pomet u monologu na početku drugoga čina kaže da je »zaljezao u veliku konsideracijon«, ili kad na drugom mjestu izjavljuje da je »na brijeme

[133] Br. Popović, »Vladar od smijeha«, *Prisutnosti*, 9, Zagreb, 1958, str. 470.
[134] M. Savković, *Jugoslavenska književnost*, I Beograd, 1938, str. 146—147.
[135] M. Pantić, u predgovoru izdanju *Dundo Maroje — Novela od Stanca*, Beograd, 1966, str. 16.
[136] Ž. Jeličić, cit. djelo, str. 151, 162, 172—173, 177.
[137] Isto, str. 170.
[138] Isto, str. 162.
[139] M. Kombol, cit. mjesto.

doktur i filozof« i da se umije »vladat kao filozof in literaturis«, njegove riječi ne treba površno ocijeniti samo kao razmetljivost lukava obješenjaka, šaljivčine, lakrdijaša ili kako ga sve nisu kritičari nazivali. One istina pobuđuju na smijeh kao i njegove gramatički netočne latinske rečenice, ali upravo takvim tonom, koji izražava mjeru njegove uvjerljivosti, pisac umjetnički opravdava zapravo vrlo suvislo mudrovanje, koje znači misaoni i životni program u duhu i u skladu s novim shvaćanjem ljudi i života, čega se od početka do kraja dosljedno drži. Pometov pogled na svijet i akcija koju taj pogled nadahnjuje zasnivaju se na stavu prema već spominjanim dvjema temeljnim kategorijama filozofske misli stoljeća, koje se talijanski zovu *fortuna* (sreća) i *virtù* (vrlina). Prvu on u svojim »konsideracijonima« naziva »srjeća«, »dobra srjeća«, »fòrtūna« i često je spominje, zaziva, hvali ili proklinje; to je prirodni fatum, ukupnost povoljnih okolnosti koje, iskoriste li se u pravom trenutku i na pravi način, pridonose pobjedi čovjekove inteligencije, slijepa sila koja se suprotstavlja ljudskim težnjama i koju može svladati samo tko posjeduje svojstva sadržana u pojmu one druge kategorije, *virtù*, koju Pomet spominje kad izriče misao: »trijeba je bit v j e r t u o z u tko hoće renjat na svijetu« (što će reći: tko hoće vladati mora biti pun vrlina, u renesansnom, dakako, smislu a ne srednjovjekovnom, treba da bude *virtuosus*, od *virtus*, što znači i hrabrost, snaga, vrlina), kad za sebe kaže da je »čovjek v i r t u o z, čovjek v i r t u t i b u s praedutus!«, a uz takvo izričito apostrofiranje, on smisao tog pojma iskazuje na razne načine govoreći o svojim postupcima i trijumfima, kao što će se vidjeti iz primjera.

Pomet je, dakle, simbol novog doba, prototip u kojemu se ostvaruje *dignitas hominis* renesansnog čovjeka, *vjertuoz*, a to će reći sposoban pojedinac obdaren vrlinom, koju određuje prirođena valjanost, individualna moć, odlučnost, inteligencija, vještina da se energično i mudro postupi na svoju korist koja je ujedno i na opće dobro, da se dosegne ljudski sklad i ostvari čovjekova bit, u smislu koji će o pojmu vrline poslije razraditi i Spinoza u četvrtom dijelu *Etike*. Svojom kulturom, duhovnim formiranjem u Dubrovniku i u Italiji, Držić je pripadao dobu koje je u praksi ostvarivalo spomenute u teoriji već formulirane ideje, i njegovo je djelo u tom pogledu umjetnička primjena principa prihvaćenih od prethodnih uzora. Pokušat ću pokazati da je, osobito stvarajući lik Pometov, izravno poznavao u prvom redu Machiavellijevo djelo i u komediji na svoj način proveo njegovu »doktrinu« — da se poslužim Pometovim izrazom. Svjesnim apliciranjem Machiavellijevih misli na protagonista jednoga umjetničkog dokumenta o ljudima i društvu suvremenog Dubrovnika Držić je napisao komediju koja kao da je Machiavellijev traktat u malome projiciran u komički svijet. Tu i treba tražiti jedan od bitnih elemenata njegove izvornosti, jer je za razliku od talijanskih komediografa strukturu komedije i njezinu dalekosežnu poruku utemeljio na jasnom i modernom filozofskom stavu, pa je njegovo prikazivanje stvarnosti dobilo dublju misaonu podlogu, a Pomet je zato i kao živi našijenac, zapravo pisac sam, i kao eksplicitni tumač makijavelizma, jedinstven lik u teatru uopće.

Machiavellijev vladar, idealan lik istoimenog remek-djela *(Il Principe)*, koji sumira smisao moderne politike kao autonomne ljudske djelatnosti, u velikim, nacionalnim razmjerima trebao je postići ono što Pomet, na temelju istih teoretskih načela, ostvaruje u mikrokozmu svog prostora i svojih interesa u komediji. Kao što Machiavellijev »principe nuovo«, naoružan »vrlinom« (»virtù«), pobjeđujući stihiju »fortune«, slijedeći primjere suvremenih i antičkih državnika, treba da prema piščevoj viziji u zadnjem poglavlju *Vladara* bude tvorac jake države koja bi ujedinila dezintegriranu Italiju, i da tom cilju teži kao vrli odabranik superioran i beskrupulozan nad masom, smatrajući da su mu sva sredstva dopuštena, tako i Pomet postaje »kralj od ljudi« zato što

se »umije vladat«, što umije »façende velike činit ... koje ni Čezar ni Šila ni Marijo nije činio«, umije »imat viktoriju od neprijatelja«, »triunfus caesarinus!«, dakle zato što je »vjertuoz«, pa s njim, to jest »s razumnijem srjeća stoji«, »dobra srjeća«, »fortuna draga«, koju on znade »karecat«. A Fortunu treba »karecat«, tj. milovati, zato što je Držić, prema Machiavelliju, smatra »ženom«, kao što će se poslije vidjeti iz jednog citata. Zato ona s njim »dobrovoljno i stoji« i omogućuje mu da likuje nad nesposobnima, da na kraju komedije dobije stotinu škuda, da se odjene u velut, stavi »kolajinu« oko vrata i nosi mač. Tako je Držić u svijetu komedije umjetnički ostvario ono što je potkraj svog vijeka vojno-politički pokušao postići urotom: prema kriteriju suvremenih etičkih načela u životu, politici, ljudskoj djelatnosti uopće, Pomet kao »pravi čovjek«, inteligentni, razumni, mudri čovjek »nazbilj« raskrinkava i moralno poražava ljude »nahvao« i zasluženo mijenja svoj društveni status. A u urotničkim pismima pjesnik i zamišlja poraz nesposobnosti oligarhije i podjelu vlasti između puka i vlastele.

Kao i pojmu vrline, Machiavelli je i fortuni na mnogim stranicama obratio veliku pozornost, a posebice u predzadnjem poglavlju *Vladara,* u »capitolu« *Di Fortuna* i u devetom poglavlju treće knjige *Rasprava (Discorsi).* Ograničavajući se samo na traktat o vladaru opazit ćemo da je podudarnost između Pometovih riječi i najvažnijih Machiavellijevih slika, sentencija i teorijskih zaključaka više nego očita. Kad govori o »sreći« koja se okreće poput vjetra i o nestabilnosti vremena kojemu se vladar mora prilagoditi Machiavelli piše: »... Stoga on mora imati duh sposoban da se okrene već prema tome kako mu to nalaže v j e t a r v a r l j i v e s r e ć e« (XVIII, 82);[140] a o vladarima koji su izgubili državu: »U m i r n o d o b a nisu nikad pomišljali na to da se v r e m e n a m o g u i z m i j e n i t i. (Opća je mana ljudi da za m i r n a m o r a ne računaju s n e v r e m e n o m)« (XXIV, 107). — Treba sada usporediti tekst koji sam istaknuo s Pometovim riječima u prizoru s Laurom: »Neće vazda jednako b r i j e m e bit: za slatkijem l j e t o m dođe i gorka z i m a ... ne poznavaš tvoje s r e ć e! ... ti bježiš od tvoje s r e ć e. (...) F o r t u n a je, neka malo p o a b u n a c a ... Svega je svoje brijeme, i za l i j e p o m godinom dođe d a ž ...«, gdje je u držićevskoj igri antiteza očito variranje tipičnih i tako značajnih slika firentinskog mislioca.

To je ono Machiavellijevo načelo »akomodavanja« (»Come conviene variare coi tempi, volendo sempre aver buona fortuna«, što znači: »Kako se treba mijenjati s vremenima, ako se želi uvijek imati dobra sreća«, *Discorsi,* III, 9), koje je preduvjet dobru odnosu s fortunom, o čemu Pomet raspravlja u monologu na početku II. čina. Kad ga gospodar prekine u gozbi (koja, između ostalog, simbolizira Pometov hedonizam, epikurejsku nasladu za »pravim životom«, varijantu one humanističke »voluptas« o kojoj se razmatralo već stoljeće ranije i u njoj vidjelo znak ravnoteže i sklada), on opet rezonira u duhu Machiavellijevih formulacija: »Ma se je trijeba s b r j e m e n o m a k o m o d a v a t; trijeba je bit v j e r t u o z u tko hoće r e n j a t na svijetu. Kralj je čovjek od ljudi kad se umije vladat. (...) Trijeba je bit pacijent i ugodit z l u b r j e m e n u da se pak d o b r o b r i j e m e uživa. (...) Ovaki ljudi renjaju!«. Pomet dakle poznaje Machiavellijevu misao da samo razumnom čovjeku pomaže sreća i on to izriče makaronskom latinskom sentencijom »cum sapiente fortuna semper conversabuntur«. On znade misao firentinskog filozofa da se vremena i stvari često mijenjaju a ljudi ne mijenjaju svoje postupke pa ih sreća jedno vrijeme prati i poslije napušta, te da valja znati iskoristiti pravu priliku (»okazijon«): »I kad ti srjeća sama u kuću dohodi, primi ju i drži ju; jer ako ju ödagnā, kad ju ustjebudeš, neće ti moć bit«. Ne treba smet-

[140] N. Machiavelli, cit. djelo. Za sve primjere koje ću navesti u zagradi naznačujem broj poglavlja i stranicu hrvatskog izdanja.

nuti s uma da njegove riječi izražavaju piščev svjetonazor, vjeru u promjenu režima, i da kao takve u svojoj dvosmislenosti nose i satiričnu poruku oligarhiji: »Uzoholila se je, er joj je v j e t a r u krmu; a ne zna jer se može b r i j e m e i š t e t i t i dobra srjeća promijenit se u zlu«.

Promjenljivost fortune Pomet mora i sam iskusiti: »Vrag uzeo i srjeću i nesrjeću. Fortunu pišu ženom ne zaman; i dobro čine tu joj čâs činit, ako se obrće sad ovamo sad onamo, sad na zlu sad na dobru; sad te kareca, a sad te duši... Vražija njeka ženska narav!« Zašto Pomet kaže da »Fortunu p i š u ž e n o m« i da je »vražija njeka ženska narav«? Odgovorit će odlomak kojim Machiavelli zaključuje predzadnje poglavlje *Vladara:* »Da zaključim: ako se sreća mijenja, a ljudi uporno ostaju pri svojoj naravi, sretni su dok se to dvoje slaže; no čim se prestanu slagati, nesretni su. Ja pak smatram da je bolje biti naprasit nego obziran; jer sreća je žena, pa je moraš tući i krotiti; i vidi se kako se ona prije pokorava naprasitima nego obzirnima koji u svemu postupaju hladno. Sreća je, kako rekosmo, žena, pa je uvijek prijateljica mladih ljudi, jer su bezobzirniji, žešći i s više joj smjelosti zapovijedaju« (XXV, 111).

Kao što Držić napominje da fortunu »pišu ženom« izravno aludirajući na Machiavellija, tako Pomet na jednom mjestu kaže: »Zatoj se je dobro r e k l o, čovjek valja za sto ljudi, a sto ne valjaju za jednoga«, sumirajući smisao Machiavellijeve vizije čovjeka o kojoj će još biti riječi. Svojim usporedbama i tom opaskom nećemo dakle zadovoljiti one koji kritiku Držićeva djela svode na »utjecaje«: filozofiju sadržanu u Pometovim riječima pisac ne želi progurati kao svoju izvornu mudrost; nije mu do toga da je nudi kao otkriće, nego kao umjetničku, na vlastit način oblikovanu varijantu dobro poznate misli, koju su mogli odmah dobro shvatiti osobito neki od onih kojima je pouka komedije bila upućena, a među njima, uz druge obrazovane ljude, prije svega vlastela, državnici, ništa manje dobri poznavatelji Machiavellijeve teorije nego što to bijahu vlastodršci sličnih državica na Zapadu. Zato im Držić teoriju koju su poznavali i predočuje u komediografskom obliku koji su morali prihvatiti iako im nikako ne odgovara, preko usta pučanina Pometa, dapače sluge, koji se mudrošću uzdiže do instrumenta onih što bi, kao i on na kraju komedije, trebali jednom trijumfirati i, prema zamisli u Držićevim političkim pismima, s plemstvom podijeliti odgovornost za pravednije, ljudskije upravljanje državom.

Pomet znade, opazili smo, još jednu bitnu pouku suvremene filozofije: put do pobjede ovisi o iskorištavanju povoljne prilike kojoj se sve mora podvrgnuti (on to naziva »okazìjōn«, kao i strani mislioci: *occasione),* jer »vrlina« u odlučnu trenutku ne smije zatajiti pred ćudljivošću »fortune«. Kao primjer poslužit će naoko nebitan ali za razvoj radnje i Pometove »doktrine« presudan detalj u prizoru u kojemu Gulisav Hrvat, obavijestivši ga da će sto škuda dobiti tko pronađe davno izgubljenu Mandalijenu, kćer bogatoga Ondarda iz Augsburga, Pometa pozove da s njim pije »na voštariju della grassezza«, dakle u onoj gostionici gdje se ulazi samo s dubokom kesom, u onom »raju zemaljskom« iz kojega je Pometa izbacio Ugo Tudešak, — sluga, kojega je kritika svodila na gladnog proždrljivca, ne prihvaća taj zamaman ali efemerni smiješak prevrtljive i potencijalno uvijek opasne fortune, nego inteligentno slijedi svoju intuiciju, otkriva da je kurtizana Laura ona Mandalijena, stječe škude, odijeva se u vlastelinski velut kao *homo novus,* stavlja mač i »kolajnu« oko vrata trijumfirajući: »Ah, srjećo, moja srjećo, fortuna draga. Očito vidim er se sa mnom salacaš... *Honores mutant moribus,* i tko me vidi da sam promijenio ovako haljine, rijet će: 'Pomet se je Trpeza pomamio!' a ne zna er sam abate sada, kont sam, kavalijer sam...« A onoj njegovoj latinskoj

makaronskoj sentenciji s razlogom bismo mogli dodati Ciceronovu: »Honor est praemium virtutis«.

Kako bi svog malog »vladara« što dosljednije oblikovao prema velikom uzoru, Držić nije zaboravio da čovjek naoružan »vrlinom«, onaj iznimni pojedinac, postaje superioran nad svima ostalima, nad svjetinom, kao što prema svom naturalističkom gledanju Machiavelli naziva ljude. Jer ljudi su, kaže firentinski mislilac, zli, kukavice, proizvod korumpiranog vremena, i zato vladar, po zakonu nužde, spram njih ne treba da ima obzirnosti kad mu to koristi. Među ostalim ljudskim opačinama ističe se pohlepa za novcem: »Ljudi brže zaboravljaju smrt očevu negoli gubitak očevine« (XVII, 78); »Kad god se ljudima ne dira u imutak i u čast, oni su zadovoljni . . .« (XIX, 83). Dovoljno je sad podsjetiti na odnos između škrtoga Dunda Maroja i sina mu: oni zbog dukata jedan drugoga nazivaju »asasinom«, starac ne preza od toga da nožem navali na sina, a sin, iako zna da »za oružje u Rimu idu vješala«, hladno i ne kajući se daje žbirima oca da ga zatvore. A sve zbog imutka, o kojemu, kao da je i on pročitao Machiavellija, mudri Tripčeta u prvom činu ironično kaže starom Maroju: »Uzmi mi dukate, uzmi mi čâs i život«.

Kako pak Pomet reagira na tu pesimističku viziju ljudi bit će očito kad se njegov tekst, koji ću poslije navesti, usporedi s ovakvim Machiavellijevim sudovima: »O ljudima se općenito može reći ovo: nezahvalni su, nepouzdani, prijetvorni i himbenici, klone se opasnosti i pohlepni su za dobitkom; ako im dobro činiš, uz tebe su (. . .) kad je potreba daleko; no kad se nevolja primakne, oni izmiču (. . .) Ljubav se podržava vezom zahvalnosti, samo što ljudi, opaki kao što jesu, tu vezu raskidaju kad god im je to od koristi . . .« (XVII, 77—78); »Ljudi su toliko tupi i toliko se pokoravaju nuždi, kad nadođe, da će onaj koji vara uvijek naći nekoga tko će se dati prevariti. (. . .) Neka, dakle, vladar pazi na to da pobjeđuje i da održi državu; sredstva će se uvijek smatrati kao časna i svatko će ih hvaliti, jer svjetina se zanosi prividom i uspjehom same stvari; a na svijetu i nema doli svjetine . . .« (XVIII, 81, 82).

A kako misli Pomet? Da je taj iskusni poznavatelj ljudi učio u toj školi podjednako kao i u školi života u suvremenom Dubrovniku; da baš zato što živi među pokvarenjacima, nezahvalnicima i neznalicama može o sebi sa samopouzdanjem kazati: »Ovo se more rijet čovjek«; da Držić preko njega cilja i na senatore, na onih »dvadeset ludih nakaza« o kojima će pisati Mediciju — pokazat će primjeri u kojima ću istaknuti ono što je neposredno u skladu s citiranim Machiavellijevim razmatranjima: »Je li čovjeku na svijetu srjeća u ruci kako je meni? Je li itko pod nebom gospodar od ljudi kako sam ja? Bez mene se nitko ne može pasat, bez mene se ljudi ne umiju obrnut. Gdje nije Pometa, tu nije ništa učinjeno; gdi nije Pometova konselja tu sve stvari naopako idu. Zatoj se je dobro reklo: čovjek valja za sto ljudi, a sto ne valjaju za jednoga . . . S Pometom imate što činit, kanaljo, neljudi, siromasi! Pomet se s vami rve . . . Je li ikomu na svijetu srjeća u favor kako je meni! Para da gdi hoću doć, tako mi i pripravi što hoću. Namurala se je na mene — nije inako, i nije čudo: . . . sluđaci, spotištenjaci, sinjoranti ona ne opći . . . Nijesam kako i njeki ki u dobru prijatelja ljube, u zlu ne čine ga se vidjet . . . Grintavci, na dobročestu mjestu ne umije zločes sjedit«.

Ako sam uspio označiti izvore i smisao filozofije koja određuje lik Pometa u radnji komedije i njegov odnos prema ostalim junacima, onda sam ujedno objasnio da se on ne može jednostrano nazvati prepredenim lupežom ni preusko shvatiti kao predstavnik obespravljenih siromaha u sukobu s moćnim bogatašima. On se jednako razlikuje od svih ostalih likova, gospodara i slugu, pa i od Popive, koji mu jest suparnik, ali više po dramaturškoj zakonitosti

uzajamno ovisnih komponenata strukture negoli bitno, jer su i on, i njegov gospodar Maro, i Dundo Maroje zapravo antipodi Pometovi, nemoćni antagonisti Pometove »doktrine«. Popiva je lukav ali pokvaren, prepreden ali nedovoljno inteligentan, vješt ali beskrupulozan; on je statičan i bez perspektive, ukratko injorant, kanalja, potištenjak. I on na riječima poznaje poneku Pometovu mudrost, ali nije »vjertuoz«; on znade da »umjetelan čovjek svemu vrha dohodi«, ali nije svjestan toga da se ništa ne dobiva bez fortune, koja stoji samo s »razumnijema«, što će reći s mudrima, odlučnima, vrlima, kakav on nije a Pomet jest. Jer Pomet je »pravi čovjek«, što znači čovjek nazbilj, koji ispovijeda već na početku pozitivan moral kad se ograđuje od Popive, koji, kao i kurtizana, poput pijavice pije gospodaru krv i dušu mu vadi. Da je Popiva zaista »traditur«, »pas«, »asasin«, »lupež«, kako ga Petrunjela i Pomet nazivaju, pokazuje u drugom dijelu komedije, kad kola sve brže idu nizbrdo, kad bi on, kaže, s Marom pokrao Lauru i promijenio mjesto, i kad bi pristao na Marov prijedlog da zakolju Pometa. Slične se značajke ni u jednom trenutku ne bi mogle pripisati i Pometu, koji u petom činu, nakon pobjede do koje nije došao u suprotnosti nego u skladu s etičkim načelima vremena, još jednom Popivu kvalificira kao lopova koji zaslužuje kaznu vješala. Pomet, dakle, baca jasniju svjetlost i na ostale junake, posebice na one kojih su svojstva u izravnoj antitezi prema njegovu pogledu na svijet, a to su Dundo Maroje i Maro, vuk i lisica, kako ih pisac karakterizira slikama koje opet vode tragom Machiavellijevih spisa (XVIII poglavlje *Vladara),* o čemu sam u drugim prigodama pisao pa se ovdje na to neću vraćati.[141]

*

Između Držićeve komedije, koja u svakom prizoru i u svakom liku odiše istinom situacije i vjerodostojnošću dijaloga, i suvremenog teatra u Italiji, koji i u značajnijim ostvarenjima nerijetko odaje stanovitu knjiškost izraza, postoje razlike razmjerne Držićevoj individualnosti pristupa. Pred gledalištem gdje nije sjedila rafinirana publika raskošnih talijanskih dvorova, publika kneževa, literata, otmjenih dama i kardinala, nego dubrovački puk i lokalno plemstvo, naš komediograf ne bi mogao taj svijet cjelovito obuhvatiti i ironijom na posve određen način kritički interpretirati da je ostao na šablonskoj razini oponašačkog shematizma renesansne komediografije. On nije poput mnogih komediografa šesnaestog stoljeća koji su mu uglavnom prethodili uzimao kao apriorni obrazac okvire što ih zadadoše Plaut i Terencije da bi onda u njih s pravilima pred očima unosio elemente života, nego je postupao obratno pa je, nadahnut neposrednim događanjem stvarnosti u svom gradu, potaknut svojim položajem u toj zbilji, ozlojeđen dubljim društvenim razlozima moralne izopačenosti moćnih slojeva i vladajuće oligarhije, potpunom neposrednošću reproducirao život i njegovo naličje i prilagodio ih općim formalnim načelima kakva su vrijedila za suvremeni teatar. Višeslojna radnja u kojoj sudjeluje tridesetak osoba smještena je na rimskom trgu s kućama nasuprot, pred svratištima oštijera i kurtizaninim stanom, gdje se zbivaju talijanski susreti našijenaca i njihove posljedice ispunjene akomodavanjem i fenganjem, smijehom i tugom, radošću i pohlepom, erotskim mahnitanjem i mržnjom, prostodušnošću i himbom, lihvarenjem i tučnjavom. Ali uza svu ograničenost prostora i trajanja radnje u tom su svijetu, u punoj topografskoj, društvenoj, moralnoj i prije svega jezičnoj dimenziji, zgusnutim postupkom i stilski prikladnim evociranjem, nazočni i Rim i Dubrovnik.

Jezik i govorna diferencijacija likova, komična karakterizacija i smiješnost prizora na temelju jezičnih nesporazuma, igre riječima i tome slično

[141] F. Čale, *O književnim i kazališnim dodirima . . .*, str. 20—21.

prokušano su sredstvo komediografa, kojim se Držić originalno poslužio i u *Dundu Maroju*, u kojemu mjerilo uporabe nameću jedino situacije, osobine i podrijetlo junaka, pa otud bogato idiomatsko šarenilo u komediji, gdje se, lišen bilo kakve hladne literarne uglađenosti, živ i spontan, čuje dubrovački gradski govor, ikavsko-čakavski obojen kao u Laure, poseban u Gulisava i u drugih nedubrovačkih likova, iskrivljeni hrvatski u oštijera i Kamila, gorštački vlaški u Grubiše, talijanski u Sadija, Laure, oštijera, Mara i drugih, smiješno talijansko naklapanje u Petrunjele i Bokčila, latinski, ispravan ili makaronski u Pometa i Tripčete, Petrunjelina mješavina hrvatskog i nepravilnog toskansko-mletačkog, na njemački način izgovarani talijanski i komična oponašačka varijanta Pometova. Stoga nije čudo da se našijenski značaj junaka, baš zato što su u Rimu, toliko izrazito i na tako razne način ističe: kad se, primjerice, suprotstavlja govor u komičnim situacijama što se temelje na talijansko-naškom i kviprokvou (Bokčilo i Grubiša s oštijerima), kad stari gladni tovijernar sreće Tripčeta (»nije ti bez svog«) koji ističe da je iz Kotora, kad su sretni svi jer čuju »našijem jezikom govorit« itd. U takvim situacijama, igrama riječi, spontanu djelovanju i govorenju, evociranju rodnog kraja i mnogobrojnih njegovih predjela, ulica, okoliša, osoba, jela, običaja, poslovica, uzrečica, pjesmica, crkava, svetaca, zaklinjanja, poštapalica, u izvanredno izdiferenciranoj govornoj, profesionalnoj, leksičko-terminološkoj i drugoj individualizaciji, našijenci se karakteriziraju kao tipovi od krvi i od mesa, sa svojim podrijetlom i svojim osobitostima, a ne kao papirnati proizvodi učene komedije u Italiji, gdje se junaci istog ili raznih autora u najvećem broju slučajeva međusobno razlikuju samo po generičnoj tipološkoj odnosno dramaturškoj funkciji, a ne pamte se po subjektivnoj jezičnoj ocrtanosti. Značajke se Držićevih junaka, naprotiv, a to će reći stil našeg komediografa, mogu istraživati na bilo kojoj pojedinosti tehnike kojom ih pjesnik poput njegova Negromanta oživljuje kao prepoznatljiva bića, ponašanjem i govorom srasla s ulicama i trgovima na kojima ih je njegova moćna mašta zatekla.

Dubrovnik, dakle, i dramaturgija jedne ni s čime u europskom teatru usporedive riječi žive vitalnom sceničnošću u izvornom stilu velikog komediografa, koji je svom poznavanju svijeta, kulturi i višestrukim sposobnostima uma i srca, te bujnu i jetku temperamentu umjetnika što sa svojim stvaranjem poistovećuje smisao života i svoju savjest, pridružio iskonsku teatarsku darovitost potpunog kazališnog čovjeka i pravog pjesnika scene. Kad se razmotri sav taj domaći kolorit u govoru Držićevih junaka, to blago iz riznice narodne mudrosti, pa u jeziku plastično odslikan način života i mišljenja unutar »mira«; kad se u svemu tome osjete duh i psihologija Dubrovnika, njegove razuzdane mladeži, dosadnih staraca, osebujnih došljaka, sumnjivih ulica, ušljivih bludnica, ratobornih pomoraca, žubor vode na fontani i miris vina iz Bokčilove tovijerne i sirenja što ga Milašica prodaje, i krajolik od Luncijate do Mrtvog mora na Lokrumu; kad se u svakoj replici čuju tipične domaće svakodnevne duhovitosti i govorena, prirodna, gradski intonirana rečenica uvijek primjerena individualnoj osobitosti junaka i neposrednoj atmosferi komičnog prizora; kad se ne zaborave filozofske dimenzije, satirične tendencije i političke aluzije teksta i kamo smjera maliciozna iskričavost pjesnikova duha i ambigvitet riječi koja smijehom udara po onome što mu nije dano silom promijeniti — svaki nepristran kritičar mora se zapitati što je uopće ostalo od preuzetih eruditnih, tradicionalnih, paradigmatskih elemenata Plautove i talijanske komedije u *Dundu Maroju*. Jer, do tih nas izvanjskih okvira komedija može dovesti samo apstrahiramo li njezin bujan i izvoran umjetnički život u koji je preokrenuta stvarnost da bi se saznala istina o ljudima nahvao i o ljudima nazbilj, zaboravimo li njezine situacije nastanjene

pravim, iz zbilje preuzetim našijencima. I obratno, želimo li doći do nepatvorena duha izvornosti u najboljoj Držićevoj komediji ne moramo ni polaziti od izvanjskog skeleta tipizirane radnje i fiksnih tipova renesansne komedije, budući da se svaki obris tog skeleta gubi s prvom riječju što je bilo koji lik izgovori.

Džuho Kerpeta

Samo u izvacima, koje je u 18. stoljeću ispisao dum Đuro Matijašević, očuvali su se odlomci, manje cjeline i pojedine rečenice pastirsko-mitološke komedije, bolje reći parodije, pod naslovom *Džuho Kerpeta,* prikazane godine 1554. na piru Rafa Gučetića. Gubitak Držićevih drama, koje nikad nisu do nas dospjele, ili one kojoj znademo tek naslov, komedije *Pomet,* ili pak onih koje su posve krnje ostale u neuporabljivim fragmentima, bez prologa, uvijek je višestruk, budući da nas ne lišavaju samo tih tekstova, kojima ne možemo ocijeniti pravu vrijednost i mjesto koje bi zauzimali u piščevu opusu, nego i onih detalja, podataka, aluzija, koje bi jamačno uvelike mogle pomoći objašnjenju nekih možda za autorovu poetiku, za njegovo stvaranje uopće, pa i za život i upoznavanje sredine i vremena presudnih pitanja, što se možda najviše odnosi na prologe.

Čini se da je u *Džuhu Kerpeti* više nego u drugim pastoralama bilo učenih mitoloških elemenata, jer se izrijekom spominju određeni tipični bogovi i rekviziti, Apolon, helikonski studenac, sirene, Pluton, Pan, Arkadija, nimfe, Jupiter, uz druge izraze i pojmove, petrarkističke i pastoralne topose.

Nazočan je, međutim, kao i u drugim pastirskim komadima, možda ovdje fantastično-mitološkom svijetu još suprotstavljeniji, posve realistični plan, od izravnih aluzija na pir Rafa Gučetića (a to će reći da je radnja dijelom mogla biti strukturirana slično kao u *Grižuli,* gdje se apostrofira ženik Vlaho Sorkočević i njegova zaručnica) do pojedinosti koje su kao parodija u opreci prema učenim mitološkim elementima, a među potonjima se svojom karakterističnom izrazitošću osobito ističe tema zlata i bogatstva. Sve to i ovaj put, usprkos oskudici teksta na temelju kojega se mora donositi sud, upućuje na Držićevu poetiku u znaku antiteze, sa simptomatičnim držićevskim implikacijama kao što su dvosmislenosti i aluzivnosti govora, likova, situacija. Iako rastrgani, nepovezani izvaci s oskudnom mjerom informativnosti, mnogi detalji odaju Držićevo pero, ali ne pomažu ni približnoj rekonstrukciji fabule, pa stoga ni ocjeni vrijednosti koje je djelo moglo imati. Jer, dezintegriran od cjelovite strukture, i tekst koji se odnosi na realistični plan zbivanja mogao bi nam se učiniti deklarativniji, sentenciozno sročeniji i moralizatorski intoniraniji nego što je možda djelovao kad je paralelno i povezano s mitološkim slojem radnje pridonosio njezinu umjetničkom i idejnom jedinstvu. Isto tako nije moguće procijeniti bi li personifikacije godišnjih dobi, oko kojih se odvijao, čini se, pastoralni dio radnje i bio usredotočen njezin mitološki plan, djelovali apstraktno i konvencionalno kad bi se doživjeli u funkciji dinamiziranja cijelog zbivanja, u onom za Držićev svijet tako karakterističnom kontrapunktu s realističnim planom. Ako nam u tom pogledu analogija s nekim drugim Držićevim djelima koja smo analizirali pomaže, s razlogom bismo mogli pretpostavljati, oslanjajući se na mitološke reminiscencije s jedne strane i na oštre opaske o lakomosti i novcu s druge, da je i u ovom djelu, i to

možda intenzivno, komediograf iživio i svoje spontane stvaralačke i premeditirane kritičke težnje u znaku antiteza, s društvenim, moralnim, filozofskim i političkim aluzijama koje su nam već poznate.

Skup

Koliko je jalov posao traženja tuđih izvora *Dundu Maroju* najbolje kazuje drugi prolog kad upozorava kako »se je ovjezijeh komedija njekoliko arecitalo nazbilj« u Dubrovniku i kako »su svršile u tradžediju«. Što se pak tiče *Skupa*, je li to komedija »sva ukradena iz Plauta«?

Među Držićevim dramskim djelima dva se, tragedija u stihovima *Hekuba* i prozna komedija *Skup*, mogu izdvojiti po tome što su nastala na temelju tuđeg predloška. Koliko god se to činilo paradoksalnim — a paradoks je u mnogom pogledu i u životu i u djelu Držićevu kategorija o kojoj kritički sud i te kako mora voditi računa — baš zbog značajnosti neposrednog cilja Držić je, ne protusloveći načelu oponašanja *(imitatio)* dominantnom u suvremenoj poetici, posegnuo za poznatim izvorima, koji u njegovoj nadahnutoj obradi mogu najdjelotvornije prenijeti umjetničku poruku prožetu interpretacijom politike, zbilje i ljudskih vrijednosti doba i društva kojemu se obraćao. Notornost Euripidove tragedije i Plautove komedije kao, rekli bismo i mi, djela »starijih neg je staros«, pridonosila je većoj jasnoći piščeve namjere, koja se nije mogla, zapravo smjela, ostvariti izravnom prikazbom slike društvenog i moralnog stanja, nego s pomoću implicitnog kritičkog ciljanja na stvarnost i kroz ambigvitet likova i situacija; no ta su poznata djela uza sve modifikacije i korjenitu stilsku preobrazbu u novim strukturama istodobno »pokrivala« opasnu aluzivnost koja se u njima lako raspoznaje.

Kakav je odnos *Skupa* prema tekstu rimskoga komediografa kritika je potankim usporedbama pokazala i osvijetlila autonomnost nove strukture nastale izvornim prožimanjem Plautova okvirnog nacrta književno izvornim elementima.[142] Taj odnos dakle samo neizravno uvjetuje stilsko istraživanje teksta i gotovo se može zanemariti, iako spomenutu izvornost i autonomnost baš stilsko istraživanje odnosno njegovi rezultati mogu ili potvrditi ili opovrgnuti. S tim je, međutim, u najužoj vezi odredba važnosti *Skupa* unutar sveukupnoga komediografova opusa i njegove poetike: već su u prologu uspostavljeni posebni umjetnički zakoni Njarnjas-grada u kojemu vlada družina Njarnjasa odjevenih u kostime i u kojem je svaka sloboda, pa prema tome i komediografova riječ može ne samo preuzeti poznati Plautov sadržaj nego i dati mu aktualnost živoga scenskog odjeka one zbilje zbog koje su gledatelji mogli prisustvovati (godine 1555, na piru Saba Gajčina) najdubrovačkijoj pjesnikovoj komediji, nedvosmisleno smještenoj u njegovu gradu i posvećenoj razobličenju lakomosti kao jednog od najizrazitijih, amblematičnih aspekata u životu trgovačko-aristokratske republike. Pošto je utvrđena i ta bitna odrednica djela, njegov se stil može najpreciznije objasniti ako se prouči u svjetlu dominantne teme lakomosti i njezine posebne obradbe u neposredno aluzivnoj, društveno, ambijentalno i jezično preciznoj ubikaciji radnje i u likovima kao modelima prepoznatljivih tipova iz života te u situacijama koje

[142] Usp. F. Švelec, *Komički teatar* . . . , gdje je strpljiva analiza, vodeći računa o prethodnim radovima, na to pitanje stavila točku.

su psihološki, moralno, folklorno i u svakom pogledu izraz dubrovačke sredine.

Najprije, međutim, valja naglasiti da su opće izražajne crte u komediji posve u skladu s konstantnim postupcima, tematskim varijacijama i govornim osobinama koje su svojstvene svim ostalim komedijama: u njima se, drugim riječima, prepoznaju bitne crte Držićeva stila. U svim komedijama pa i u *Skupu* mogu se razlučiti dvije dimenzije, od kojih se prva odnosi na adaptiranje i apsorbiranje stanovitih motiva, tipova, struktura i konvencija svojstvenih suvremenoj komediografiji, a druga na ispunjenje okvira povijesno konkretnim našijenskim sadržajima; treća, umjetnička dimenzija, sinteza je tih dviju, rezultat autohtonog nadahnutog stvaralaštva, ovaj put usredotočenog na temu škrtosti s konkretnim dubrovačkim implikacijama, temu koja determinira i smisleno uvjetuje sve formalno-sadržajne značajke dijaloga i strukturu kao cjelinu. Motiv novca, a preko njega suočavanje nosilaca klasnih, moralnih, karakternih, situacijskih suprotnosti, također je (uz opreku mladosti i starosti i, osobito, pameti i gluposti) još jedna i to ponajznačajnija zajednička komponenta svih Držićevih djela, ali ni u jednome se, pa možda ni u *Dundu Maroju*, nije toliko zgusnuto usredotočila u zbivanje kao u *Skupu*, koji zbog toga i ima iznimno značenje. Pjesnik je očito našao najbolju moguću strukturu u otprije poznatom predlošku da bi u njoj izvrgnuo ruglu i općenito shvaćen i društveno konkretizirani porok zlata, tezora, dukata, toliko presudan i nazočan na svakoj stranici njegovih drama, da je dosta prelistati njegov rječnik pa se uvjeriti u izvanredno i simptomatično obilje robne, trgovačke, monetarne i srodne terminologije i riječi kao što su agrančati, akumulati, asikurati, asprica, banak, bogat, cekin, demaškin, dezereditati, dinar, dobivati, doruinati, drapijer, dužnik, dzetenin, dzibilin, dzoja, džambjelot, eredita, façenda, faktur, falit, faljati, foldra, frankati, frapati, karmizin, kolajina, kolarin, konsumati, konte iskati, kontati, kostati, lakomac, lakomos, largije živjeti, lemozina, mjedi, mjedenica, mjedeničar, munčjela, munida, oblegan, okordati se, operati nekoga, paulin, pelicar, pendin, pendžati, penj, perikulati, perpera, pinez, platiti se, plavati, poplaviti, prćija, pratež, prosperitat, provedžati, puč dukata, reuškati, ruinati, sajun, servati, siromah, skapulati, skodžati, soldin, spendza, spendžalac, spendžati, splaviti, spodestati, stratiti, svita, škud, tavula, tezoro, tobolac, tržak, ubog, unjiganje, valjati se, velut, verga zlata, zajam, zaimavati, zlato... Njihova značenja bitno određuju smisao konteksta u kojima se pojavljuju zračeći cijelom radnjom i pokazujući koliko su ljudske sudbine, psihologija, komične situacije, moral i cijelo zbivanje utemeljeni na svemoćnoj vlasti novca. Ako je dukat predodređivao i Držićevu egzistenciju, nije otuđio ljudskost i mudrost pjesnika, nego je dapače u njemu izazvao pobunu koja je u njegovu umjetničkom činu narasla do vrhunskih razmjera, a u njegovu životu čak i do riskantnih poteza. T e z o r o, dakle, u *Skupu* više nego igdje, izravno ili simbolično, igrom riječi ili zapletajem, ključni je termin koji svim stilskim crtama, prizorima i situacijama priključuje svoj sadržaj i njime ih osmišljuje.

*

Prva i glavna nit komedije, Skupova opsesija tezorom, i druga, vezana za udaju njegove kćeri koju, opet zbog tezora, on želi dati nekome bogatu »zlostaru«, kao i cio tezorom izopačeni lik glavnog junaka, potpuno se, brzo i neposredno najavljuju u živim i prema nukleusu radnje odmah upravljenim dijalozima prvih kratkih prizora. Već početne Varivine i Grubine riječi predstavljaju protagonista koji je »star pas« što »na svakoga reži« u kući u kojoj nema »ni ognja«, i »iza sna govori: 'Drži! Zlato! Munčjela! Uhiti! Lupeži!'«, koji je »vuk« što ujeda, »đavao«, »lakomac«, koji u sažetom trećem i četvrtom

prizoru s Varivom zajedno devetnaest puta izgovara magičnu riječ »tezoro« što mu je, iako nevidljivo, okovalo dušu i sve misli. A zbog te potpune zaokupljenosti porokom on je, i po funkciji u strukturi i po stilskoj impostaciji govora, jedinstven lik u cijelom Držićevu teatru. Njegova totalna izolacija kao posljedak nemoći da komunicira sa svijetom koji mu se uvijek predočuje kao fatalni dušmanin, na stilskoj razini ima neobičnu ali posve neizbježnu značajku: kudikamo su najveći dio njegova teksta ili monolozi, ili »a parte«, ili kviprokvoi u odnosu na sugovornika (npr. u prizoru s Kamilom i u prizoru sa Zlatikumom), a to nije moglo ostati bez specifičnih reperkusija u njegovu izrazu koji odstupa od općeg stilskog registra u dijalozima.

Da bismo to analitički osvijetlili zadržat ćemo se na prvom duljem monologu koji obuhvaća peti prizor. Prvo što se odmah zapaža u intonaciji jest a p s o l u t n o s t m i s l i izraženih parataktičkim rečenicama odnosno jukstapozicijama dijelova rečenica, u kojima se očituje više literaran nego razgovorni ritam (s veznicima u koordiniranim ili subordiniranim rečenicama), iako su isprepletene s neposrednim i spontanim izrazima konkretne Skupove psihološke, i objektivne scenske situacije. Evo kako se zornim načinom može predočiti sintaktička osebujnost perioda u tom monologu, u kojemu se istodobno profilira i lik škrca kao pojedinačna, individualizirana, neposrednom radnjom determinirana egzistencija, i sentenciozno naznačena, »literarno« apsolutizirana istina koju pjesnik iz njegovih riječi indirektno izvodi:

Ja ne znam što ću,
ja nijesam sikur s ovom čeljadi,
ja sam nevoljan čovjek.
Ne imat zlato — zlo!
Imat ga na ovi način — zlo i gore!
... meni se mir izgubi,
san me se odvrže,
misli me obujmiše,
sva zla na mene napadoše...
... Otkrit ga ne smijem,
tajat ga je muka pakljena.
... tako ga u munčjeli držim;
tako mi para sikurije.
... pri zlatu se gubi dobrota.
zlato šteti ljudi...
Amor nije amor,
zlato je amor,
zlato stare — mlade,
lijepe — grube,
svete — griješne,
svjetovne — crkovne pridobiva.
... pritilo,
lijepo,
bogato,
mudro...
Muči se sada:
ovo mi nije drago.

Zadržat ćemo se na tom prvom Skupovu monologu jer će nam poslužiti kao dovoljno iscrpan obrazac na temelju kojega možemo izlučiti nit posebnih stilskih crta zanimljivih kao stanovita specifična devijacija u odnosu na temeljnu intonacijsku strukturu ostalog teksta, a funkcija će nas tih stilema

zanimati kao jedan od postupaka u oblikovanju junakova karaktera. Odlomak sam grafički raščlanio, da bi taj tekst u usporedbi s ostalim pokazao sintaktičko-stilsku osobitost kojom se, zbog posve određenih razloga, odaje njegov obavijesni sadržaj s dvjema temeljnim funkcijama: prva je vezana za istinoliku umjetničku odredbu neposredne i opće psihološke situacije junaka i njegove karakterne i moralne osobnosti; druga se iz prve može izvesti kao nedeklarativna ali ipak uočljiva implicitna »intervencija« pisca, koji se tu i na nekim drugim mjestima poslužio riječima svog junaka da bi, ne narušavajući dramaturška načela i punu mjeru uvjerljivosti zbivanja, nekim bitnim istinama u svojoj poruci dao naglašen prizvuk i univerzalan značaj. Pokušajmo objasniti obje te razine u izražajnoj strukturi monologa.

Nizanje rečenica koje nisu spojene veznicima nego jukstaponirane ne proizvodi samo »literarni« ritam, manje primjeren razgovornoj intonaciji, nego izražava, s jedne strane, junakovu tjeskobu zbog opterećenosti cijeloga njegova bića silnom svemoći posjedovanog zlata, a ta se tjeskoba otkriva u nervoznoj, ubrzanoj, afektivnošću nabijenoj autoispovijedi u kojoj nema mjesta smirenijem analitičnijem povezivanju dijelova perioda s pomoću veznika, s druge pak strane, ti se dijelovi, kao što sam prije spomenuo, nižu kao samostalne, »apsolutne« misli, zato što je Skupova *forma mentis* sva oblikovana u znaku samo jedne, univerzalne i sveprisutne kategorije, a to je misao na tezoro.

Da bih i drugačijim primjerima potkrijepio takav apsolutizirani način mišljenja podsjetit ću na dvije reakcije Skupova straha koje uokviruju monolog: prvom je završio prethodni prizor zapovjedivši Varivi i Andrijani da se odmah povuku na treći kat: »Gori u tretji pod s v i!«, drugom se zaključuje monolog koji i jest prekinula paranoična pomisao na to što služavka i kći rade gore u kući: »Ah, tko je gori? Što činite? M u č i s e sada: ovo mi nije drago. Što činite gori? (...) Vidim vas, s v e vas vidim!«. Istaknuta zamjenica »svi« u muškom rodu i množini odnosi se dakako na Varivu i Andrijanu pa bi trebala imati i odgovarajući oblik; ali starac u služavki i u vlastitoj kćeri ne vidi domaća i bliska bića s kojima bi ga vezivao bilo kakav čovječan pa i nagonski odnos oca, nego dvojicu od bezbrojnih neprijatelja koji ni na što ne misle nego na to kako će se dočepati njegova blaga te se zato služi tim oblikom zamjenice koja ima opću i apsolutnu funkciju. Jednako je zanimljiv stilski učinak bezličnog oblika glagola u primjeru: »Múčī se sada« (što će reći: sada se šuti), koji ima istu vrijednost kao primjer u rečenici trećega prizora u drugom činu »Ma što ne trčim da vidim š t o m i s e u k u ć i č i n i«: impersonalni oblici glagola odaju lakomčevu psihologiju (moglo bi se reći: psihozu), jer sve što je u vezi s njegovim tezorom kojim je opsjednut dobija apsolutne, univerzalne i fatalne dimenzije, kao u zaljubljenika, pa se zato njegov strah ne odnosi samo na pojedince nego se paranoično proširuje na sve ljude. I na takav način Skup pokazuje da mu nije ni do koga, ni do vlastite kćeri, osim, kao što će radnja otkriti, u mjeri u kojoj je može zamijeniti za novac.

U odlomku koji analiziramo omjeravajući ga u relaciji prema temeljnoj izražajnoj normi kao ukupnosti stilističkih značajki te i drugih komedija, zapazit ćemo i drugih distinktivnih stilskih crta koje odaju Skupov način mišljenja u impersonalnim, »apsolutnim« kategorijama. Lakomčev strah da mu tezoro ugrožavaju određene osobe, kao što su njegovi ukućani, ili bogati Zlatikum za kojega misli da je »obonjao« njegovo zlato i »uzaznao *per certo* od ovoga tezora«, ili pak mladi Kamilo koji se po starčevu uvjerenju udružio s njegovom kćeri i ukrao mu blago — nema korijen toliko u neposrednoj motiviranosti koja bi, zbog nesporazumka i kviprokvoa, opravdavala njegovu zabludu, koliko zbog bojazni od svakoga i sumnje u cio svijet. A tako Skup

reagira zato što je prototip ljudi »naravi tvrde, od kamena, kojijem para da su razumni, a š njimi se ne more govorit«, jer su »ljudi indiskreti, bez milosrđa«, kako će ih Držić poslije prosuditi preko jednog lika. Stoga u tom monologu Skup kaže: »Ah ne, da me t k o čuje. Nije nikoga! T k o bi munčjelu našao, rekao bi, ulje je ali masline ali taka stvar, od tezora se n i t k o neće stavit. A da ga u skrinji držim, koliko bi veće gvozdjem obijena bila, toliko bi se prije od tezora s t a v i l i . . .«. Čak i kad o sebi govori služi se sentencijom: »T k o ljubi, sumnjiv je«, pa u strahu dodaje: »T k o je gori?«, iako znade da su u kući samo Variva i Andrijana. Prema tome, njegove apsolutizirane, poopćene misli i sklonost sentencioznom govoru pokazuju koliko je on odsutan iz ljudske svakodnevnosti običnog zbivanja i adekvatnih govornih značajki, umjesto kojih njegov stil karakterizira generičnost, neprimjerena standardnoj komunikativnosti među normalnim svijetom, za koju njegovo otuđeno biće nije sposobno.

*

Iz te prve razine monologa, u kojoj smo izdvojili distinktivne stileme što određuju mišljenje, a to će reći izražajna svojstva, i cio govor, i djelovanje glavnog junaka tijekom zbivanja, može se, kao što smo spomenuli, izvesti i druga značenjska razina, koju smo pripisali piščevoj namjeri da tim istim tekstom i zahvaljujući baš takvim njegovim značajkama iznese osudu jednog poroka, i to, u konkretnom monologu i na nekim drugim mjestima, kao općenitu poruku s univerzalnim odjekom, a u razvoju komedije i preko nekih prizora i likova, kao neposrednu aluziju na dubrovačke prilike.

Ne bi se trebalo zaustavljati na suviše očitim i u poslovičnoj intonaciji formuliranim Skupovim mislima o zlatu i o njegovu pogubnu djelovanju na ljude, toliko eksplicitno »poučnima« i moralizatorskim da njihova »literarnost« dolazi u stanovit sudar s načelima koja uvjetuju Skupovu sceničnu uvjerljivost, iako je takav dojam estetski neopravdan: riječ je o postupku u kojemu se čisto događanje radnje oko određenog zapletaja i objektivacija likova kroz tekst »samo njima« svojstven mogu od piščevih implicitnih misaonih dimenzija razlučiti jedino u kritičkoj destrukciji spontane cjelovitosti izraza. A veličina pisca, prije svega u Držićevu stoljeću, može se naslutiti pa i analizom dokazati između ostaloga baš zato što on radnju i likove ne svodi na kvantitativne kategorije pukog zapletaja i stereotipnih junaka, nego viši, moralni, satirični, filozofski ili drugi cilj poruke osniva i na stanovitim vlastitim mislima neprimjetno utkanim u istinolik, scenski komunikativan govor likova.

Radije ćemo upozoriti na još jednu konotaciju baš u tim mislima o zlatu, o kojemu Skup kaže: »Amor nije amor, zlato je amor«. Nije slučajna usporedba zlata i ljubavi, neovisno o tome što je »amor« (ljubav) uz tezoro (zlato) riječ u kojoj se usredotočuje druga tematska crta komedije. Piščev je cilj, naime, ne samo u toj nego i u drugim komedijama, uz ostalo i antipetrarkistička polemika, izrugivanje onim slojevima dubrovačkog društva, vjerojatno posebice književnim protivnicima, koji nisu bili skloni njegovim oštrim komedijama nego su u poeziji gajili bezopasni petrarkizam, ljuvene boljezni, uzdisanje u »dunižanju« poput mladog Kamila, čijem se zaljubljenom »jaukanju« ruga priprosta sluškinjica Gruba, i koji u kviprokvou efektnog plautovskog prizora sa Skupom ne shvaća, kao ni sugovornik, da se komično poistovećuju Andrijana i zlato, te petrarkirajući spominje zauzeće Troje, i Pariša i Elenu. Tako fatalna tematska riječ komedije, zlato, pogubno za nesretnog Skupa na osebujan način ali ništa manje nego što bijaše mitskom kralju Midi, dobija još jednu značenjsku dimenziju. Dok ne bi trebalo biti sumnje u to da je ta riječ u spomenutom kontekstu motivirana antipetrarkističkim odnosom, može

se samo pretpostavljati da Držić i u pobornicima »neangažirane« petrarkističke poezije iz redova književnih protivnika, i u nosiocima društvenih odnosa koji vlast nad čovjekom sebi omogućuju vlašću nad zlatom, vidi isti, povezani krug na koji polemično aludira. Držić, koji je na više mjesta u komedijama i pastoralama ironizirao izvještačen petrarkistički frazarij i ljuvene boljezni, izrazit je protivnik književnog življavanja isključivo u svijetu apstraktne bukolične idealizacije, koja mimoilazi živo bilo mnogostrane stvarnosti ljudskih strasti i poroka, društvenih suprotnosti i uopće slike svijeta kakav jest i kakav naš komediograf tumači. Antipetrarkističku polemiku protiv onih koji su možda i s klasnih pozicija podržavali izvještačeno petrarkiranje kao izraz domaće književne tradicije on je dakle povezao i s radnjom ove komedije; govoreći o zlatu nesmiljenom je izravnošću sentenciozno izrekao pravu definiciju ljubavi u društvu u kojemu je živio.

Piščeva je »dimenzija« u Skupovu monologu, kao i cijela struktura, podvrgnuta glavnom smislu poruke, koja se međutim zbog univerzalnosti motiva što je određuje ne ograničava na tu komediju nego se uključuje u cjelovito političko-idejno i umjetničko značenje komediografova opusa; a baš zato taj autorov »sloj« u navedenom tekstu nije, kao stilska osobina, iznimna pojava i može se i u drugim kontekstima uočiti. Vidjeli smo da se po literarnom ritmu, sentencioznoj intonaciji i mudroslovnu sadržaju, junakove riječi donekle udaljuju od izravne komunikativne razgovornosti prizora koji su stilski standardno koncipirani u skladu sa »svagdašnjim« životom pa prema tome i govornim gradivom što ih ispunja. U tom smislu njihov ton i stanovita odvojenost, u monologu, od neposredne dinamike izravnoga dramskog odnosa među likovima, u neku ruku podsjećaju na srodnu dramaturšku funkciju Pometovih monologa u *Dundu Maroju* i njegovih sentencija punih značenja i prožetih komičnim varijacijama na tipične teme suvremene filozofije; ili, u istoj komediji, na Tripčetin monolog krcat aluzivnostima u koje je Držić prenio vlastite misli, autobiografska iskustva i osudu stvarnosti, prije svega oligarhijske vlastele i njezina morala prikazanog u likovima i situacijama komedije; ili, u osmom prizoru četvrtog čina u *Skupu*, na Dživovo razmatranje o tihim, pravim ljudima i o ljudima koji su »indiskreti, bez milosrđa«. Ukratko, u svim tim kontekstima može se po nekim crtama opaziti slična stilska artikulacija, koju kritika nije primjećivala. Međutim, navedene odlomke pa i Skupovo razmišljanje o zlatu pisac je posve smišljeno stilski oblikovao kao stanovite na svoj način autonomne cjeline, koje, baš zato što makar i neprimjetno odudaraju od standardne govorenosti dijaloga, na sebe upozoravaju i dobijaju, i u tom neznatnom stupnju svoje retoričnosti, pravu težinu pjesnikove istine.

Dodirnuli smo, tako, jednu od važnih stilskih perspektiva u izražajnom sustavu Držićevih komedija, u kojima se, dakle, kadšto isprepliću dvije razine formalno razlučive više u ritmičko-sintaktičkim nego u leksičkim elementima. Pisac, naime, nije samo zabavljač niti je površan pa makar i vrlo duhovit registrator bezazlenih pojava izvanjskog zbivanja i ne svodi radnju komedije na kolokvijalno odvijanje »objektivno« reproduciranih prizora života i odnosa među likovima, na nizanje zapletaja i komičnih nesporazuma, situacijskih obrata i ostalih, živim govorom i odmjerenim izrazom organiziranih komediografskih postupaka: osim takva, temeljnog »plana«, neki, a osobito već spomenuti konteksti impliciraju i »vlastitu« intervenciju pjesnika — mislitelja, koji određenim likovima u nekim situacijama povjerava objavu bitnih misaonih odredbenica svoje umjetnosti pa one u ustima najživljih junaka, uz uobičajenu spontanost kojom se odlikuje njihov scenski govor, pokazuju i nešto manju neposrednu kolokvijalnost, zamijenjenu određenom intonacijom sen-

tencioznosti, rasprave, pouke primjerene osobito mudrijim, iskusnijim ili starijim likovima.

Tema zlata i lakomosti, koja je Držiću omogućila da na mnogim mjestima izrekne naoko općenite a zapravo na konkretnu zbilju upravljene misli, izravno ili neizravno, pa i poput nekog tematskog refrena, prožimlje mnoge situacije, figure i dijaloge iz prizora u prizor. Preko takve dokumentarne funkcije tezora i mnogi izričaji ili rečenice podsjećaju na slične detalje i u drugim autorovim komedijama odajući jedinstvo nadahnuća koje polazi od istovetne, u svim radnjama zlatom uvjetovane, sredine i društvenih i ljudskih odnošaja u njoj.

Kad u sedmom prizoru prvog čina, opet u monologu, Skup kaže: »Prijatelji od današnje dobi, dokle im se menestra, dotle te ljube; kad nije veće što menestrat, i ne znaju te«, on, dakako, i tu misao izvodi iz svoje opčinjenosti zlatom, ali u njoj se nazire i varijanta one Pometove, od Machiavellija naučene, istine: »... nijesam kako i njeki ki u dobru prijatelja ljube, u zlu ne čine ga se vidjet«, gdje je formulirana pesimistička koncepcija o ljudima kao »svjetini«, nasuprot »virtuoznom« razboritom i sposobnom pojedincu u miru s »fortunom« koji je »pravi čovjek« i dostojan da bude »kralj od ljudi«. Kad, međutim, tu sentenciju izgovara Skup, u njoj valja uočiti pravu mjeru Držićeve misaone komike koja se temelji na ambigvitetu pjesnikova jezika i na distinkciji »istinskoga« i »obratnog«, što će reći značenjski preokrenutog svijeta komedije. Jer, Skupova izreka potvrđuje univerzalni »mehanizam« komičnog, koje proishodi iz učinka neprimjerenosti junakova mišljenja (govora) odnosno djelovanja njegovu objektivnom položaju i karakteru. Ako proširimo kontekst citiranih rečenica, u kojemu Skup veli: »Što ćeš, zlatu se svijet klanja. Ma ja da negam: ne imam vode, ubog sam kako uš. Vraga izjeli! Svak zja da vraga od tuđega proždre. A ja tvrd kako mramor: 'Ne imam ništa, zahvaljam na prijateljstvu'«, bit će još jasnija višeslojnost tako oslobođene komike: starčev sud o društvenim i moralnim odnošajima i njegov poput mramora tvrd autoportret lakomca, koji je zapravo prototip onih škrtih i »ludih nakaza«, kako će nazvati dubrovačku vladu — morali su odjeknuti i kao neposredna aktualnost u općinstvu kojemu se komedija prikazivala, a sadržaj tih sentenciozno sročenih istina, komičan samo u Skupovim ustima, nije izgubio na valjanosti ni danas.

Držićevi prizori, prema tome, nikad se ne iscrpljuju u funkciji fabule i zapletaja, inače važnoj autonomnoj kategoriji strukture, komponenti koja je u toj komediji uostalom zajamčena, u znatnoj mjeri, Plautovim prauzorom. Oni nemaju samo sadržajno-kompozicijski udio u oblikovanju cjeline, nego su bogati elementima koji individualiziraju likove i jasno determiniraju sredine, a ispunjeni su pojedinostima koje nose posebne značajke piščeve izvornosti. Kao primjer mogu poslužiti osmi i deveti prizor prvog čina u kojima Kamilo razgovara najprije s Grubom a zatim s Varivom, i to dakako o Andrijani, i doznaje da je Skup odlučio kćer udati za nekoga starca, bez prćije. Prizori, međutim, svrhu ne ispunjaju samo takvom »provedbenom« funkcijom u sadržaju niti uobičajenom živom sceničnošću govora, u kojemu nema suvišnih digresija te je sav u službi tematskog nukleusa. Čak i Grubine riječi Kamilu: »... Lakomca, dva mjendeoka mi je dao! ...« itd. kao da nas i u tom kontekstu ne žele udaljiti od teme lakomosti i tezora. Držić je, naime, oba prizora iskoristio da sluškinje i zaljubljenog vlasteličića karakterizira i suprotstavi na temelju već spomenute i omiljene teme antipetrarkizma s već naznačenim društvenim implikacijama, šaleći se, preko Grube i Varive — živih, jednostavnih i spontanih tipova iz naroda — Kamilovu izvještačenom petrarkističkom frazariju. Pisac to postiže ne samo kontrastiranjem Kamilove

ljuvene boljezni s Grubinom pjesmicom (»Kad mi daš, neka znaš . . .«) obojenom zdravom putenošću, nego poigravajući se jednom od najtipičnijih antiteza u Petrarkinu i petrarkističkom pjesništvu »život i smrt« i njezinim varijacijama. Priprostoj ali vižlastoj Grubi (»djavolici«, »kmetskoj kćeri«, »kradosrci«, »rozici«, »strljici«, »vražici«, kako je Munuo naziva) smiješne su Kamilove rečenice sročene izrazima iz suvremene ljubavne lirike: »Ja sam lje nje, . . . i nje m r e m, a pravo bi da nje ž i v e m«, pa mu odgovara: »Brižna, svi ovi ki dunižaju govore 'Jao!' i u m i r u, a ž i v i s u«; odmah zatim u prizoru s Varivom Kamilo kliče kako bi prije »život izgubio« nego Andrijanu koju ljubi »veće . . . neg život svoj«, a Variva mu odgovara kako djevojka »mre« da se s njim sastane, pa mu na koncu dodaje: »Kamo, Andrijana i ja, ž i v e i m r e, tvoje!«, a sad je već i Kamilu jasno da mu se ruga, ali poslije joj opet ovako preporučuje »Reci joj: 'Znaj er bez tebe ne mogu nikako ž i v j e t, — u tebi stoji ž i v o t moj i s m r t moja'«, i u monologu kojim počinje peti čin ovako se jada: »Ovo su bolesti od s m r t i: ja m r e m, ja ne valja ni da ž i v e m! A mogu li ž i v j e t bez ž i v o t a moga? Bez Andrijane ja ne mogu ž i v j e t. A jesam li i sad ž i v? Bez nje ja nijesam ž i v, — m r t a v i u paklu sam, u ž i v o m ognju gorim« — gdje je Držićeva ironija u punoj mjeri izražena poigravanjem s amblematičnim petrarkističkim frazama.

*

Završni prizor prvog čina, dijalog Kamilova suparnika starog Zlatikuma, čije ime izravno aludira na zlato, i njegove sestre a Kamilove majke Dobre koja neprestano spominje zlato (12 puta) i brata naziva zlatom poistovećujući čovjeka i fetiš — sav je u znaku te magične riječi koja je, kako smo naglasili, posvuda okosnica radnje i sveopća determinanta težine i smisla svih dijaloga. U tom prizoru ona gotovo alegorično zrači na cio smisao komedije i preko Dobrinih riječi otkriva kako vlast i kapital u Republici ostaju u manjinskome posvećenom krugu, koji podjednako izazivlje i porugu i revolt umjetnika, prividno nasmiješenog promatrača, a zapravo zlobna i humanog negromanta koji neprimjetno, aluzivno, dvosmisleno skida katance s ustiju svojih Njarnjasa, »fengajući« da se prizor iscrpljuje u zaplitanju radnje: Zlatikum će se oženiti ubogom djevojčicom koja mu neće prigovarati da je donijela miraz niti će rasipati bogatstvo.

Da se specifičnost izražajnih značajki komedije očituje u neprestanoj sadržajnoj ovisnosti dijaloga o temi zlata i s njim povezanih pojmova kao što su tezoro, munčjela, prćija, bogatstvo, uboštvo, dinar itd., a neizravno ili izravno i svih drugih elemenata radnje, pokazuje, između ostalih, i sluga Pasimaha, čije su prve riječi, u sedmom prizoru drugog čina: »Gdi je munita, ončas se pratež nađe . . .«; a malo zatim opet iznosi svoju i svačiju jednostavnu spoznaju kad kaže: ». . . koju munita vrtu ima!«, pa tako i njegovo veselo razmatranje o novcu oko kojega se svatko kupi i sve okreće pridonosi jedinstvu komedije u znaku svemogućeg božanstva što svima upravlja.

Dominantna tema, međutim, ni u središnjem dijelu komedije ne proizvodi monotoniju ili retoričnost, nego je uključena u gotovo dokumentarno evociranje života, običaja, naravi i društvenih odnosa u suvremenom Dubrovniku, što se, na primjer, vidi između ostalog u suprotstavljanju Dživa i Dobre (IV, 8), zastupnice konzervativnih nazora, protiv koje se Držić opredjeljuje varirajući temu odnosa starih i mladih, a ovaj put posvećujući se jednoj svekrvi, najavljenoj već u prologu. Eruditna struktura komedije odjednom se ispunja izravno preslikanim fragmentima nekadašnjeg i tadašnjeg dubrovačkog života, koji se kroz Dobrinu polemiku protiv »sadanjijeh ne-

vjesta« predočuje u dočaravanju kućnih poslova, spavanja do podne, sapinjanja i oblačenja, dangubljenja »oko glave njeke čičke od kosa zavijajući pri zrcalu«, zakašnjavanja na misu, navijanja svilice, uz »čestjelicu zlatnu« i »iglenicu od srebra« koju »zatvore i otvore«, kupovanja cvijeća te mirisa u dumana ili tadašnjih trgovaca Čičilija, Justina, — dok je Dobre u mladosti dva vretena naprela, objed priredila i sto posala napravila prije nego bi joj ustao »pokojnik — pokoj mu duši!«; a Dživovi zaključci, naprotiv, svjedoče ne samo o suvremenom gospodarskom prosperitetu nego — pod osvjetljenjem iz žarišnog smisla komedije — i o načinu kako je stečen, o uskogrudnosti i granicama vladajućih slojeva koji su svoje uvijek aktualne ideale radinosti i štedljivosti moralno devalvirali deformirajući ih u škrtost, gramzivost i klasnu isključivost. Sebi dostupnim, komediografskim, sredstvima pjesnik se i tu kao i na mnogim mjestima opire takvoj ljudskoj otuđenosti veličajući nove vrijednosti, sklad u obiteljskim odnosima, životne radosti koje predstavnici konzervativnog režima kao da ne primjećuju, pa nam padaju na um Bokčilove riječi Dundu Maroju: »Od tebe nije ino čut neg plakat. Kad se ćeš nasmijejat i ja s tobom? Ubio bog imanje za koje se tako sve plače!«. Ukratko, to je jedan od rijetkih »digresivnih« prizora u odnosu na neposrednu temu, ali nije nefunkcionalan, budući da svojom evokativnom neposrednošću cijelu radnju iz njezina univerzalnog tematskog okvira još preciznije dovodi na izravno prepoznatljivo dubrovačko poprište.

Manje je digresivan Zlatikumov monolog u desetom prizoru trećeg čina, gdje je opet u središtu pozornosti Grad, i to razmišljanje o tome kako bi se »uzdržao i mantenjao u dobru bitju u vječna brjemena«: ne treba smetnuti s uma da razmatranjem o tome kako bi i Gradu bilo bolje kad bi bogati pomagali uboge (čime se opet vraćamo temi zlata) starac, pripadnik »bogatijeh, kijeh nije vele«, zapravo sebe opravdava što se želi domognuti šesnaestgodišnje djevojke. Sarkastično su prozirne granice njegove »humanosti«, jer kupoprodajnom transakcijom sa Skupom misli ostvariti svoju u biti nehumanu želju i samo zato uzima djevojku bez prćije. Smisao komike produbljuje skriveni Skup koji ga sluša i kao tobožnji pobornik pozitivnog morala odobrava razmišljanja Zlatoga Kuma, dakako samo zato što to odgovara njegovu himbenu položaju anonimna bogata lakomca.

Iduća je »digresivna« situacija razgovor staroga konzervativnog Nika i mladog Pjerića (IV, 2), ali je i tu digresija relativna, ne samo zato jer je prizor funkcionalno povezan sa zapletajem i jer ga ispunja sukob starih i mladih kao jedna od tematskih konstanti, nego i zato što ga karakterizira već spomenuto iznošenje tipičnih dubrovačkih prilika i sličica iz života, ovaj put života mladića koji navodno školu zapuštaju, psuju, sijeku se »s punjalići«, šetaju »za vidjet amancu« štipajući neku »godišnicu mimogrede«, »u plaštijeh od persa, u gaćah od svile, u rukavicah profumanijeh«, ne dostojeći se »svitu nosit koja se u Gradu čini«, nego uvoznu robu, nabavljene »ispriko svijeta komade koji će nam personu uresit« umjesto »da nam ispriko svijeta meštri dohode da nam pamet urese« (pri čemu Držić, ironizirajući uske vidokruge patrijarhalne sredine, opet jednom junaku posuđuje vlastite vizije širokih obzorja koja je upoznao na putovanjima), i ne slušaju »medičinavanje«, »širupivanje«, »reubarbaravanje« dunda Nika koji im daje ljekovitu preporuku: »izagnite injoranciju iz vas da kad na staros dođete da nijeste k a k o i n j e c i koji ni sebi ni republici ne valjaju«, iako je i sam od onih okoštalih stupova dubrovačkog društva u kojima pjesnik s pozicija nezadovoljnog umjetnika i intelektualca humanističkih vidika preko Pjerića ironično kaže kako »Razumi njeki pridikaju, a od trijes godiš su ... na skuli dančice učili«. Predočujući sjajan sažet opis ponašanja, običaja, odijevanja i nazora suvremene mladeži u opreci prema još jednom racionalnom ali patrijarhalnom i

nadasve štedljivom predstavniku klase na kojoj počiva društveni sustav Republike moramo naglasiti da je i tu riječ o postupku osebujnom u dramaturgiji *Skupa* možda više nego u drugim djelima, iako je svojstven Držiću (dosta je usporediti, npr., Omakalinu magistralnu priču u *Grižuli* o životu dubrovačkih godišnica), a razlog mu treba vidjeti u piščevu nastojanju da u plautovski izvanjski nacrt unese izvoran život Grada, kako bi poruka imala ne samo univerzalan ljudski nego i konkretni kritički značaj u skladu s formalno-izražajnim i sadržajno-idejnim značajkama komediografove poetike.

A kolika je autentičnost likova i prizora koje je naš pisac u takvim odlomcima oblikovao dajući im neusporedivo živ našijenski duh i scensku uvjerljivost izvorne dramske poezije može posvjedočiti još jedan monolog, u kojemu Skup svoju dinarsku problematiku povezuje s nekim svećenikom koji ga je negdje zadržao u razgovoru (IV, 3). Duhovito aludirajući na sama sebe pisac i tu pokazuje scensku moć svoje rečenice, djelotvornost naravnog ritma koji joj daje razgovornu kadencu. Tu se vidi kako i koncizan monolog može prenijeti ne samo specifičan način onoga koji ga izgovara, nego — kao što to Držić često postiže u monolozima, baš zato izvanredno živim i zanimljivim — i lik o kojemu se u monologu govori (kao npr. kad Munuo oponaša svoga gospodara Kamila, ili Pomet Uga Tudeška, itd.). Držićev dramski stil istodobno karakterizira dvije osobe, a tu napose određenu profesiju i sredinu u kojoj se obavlja, pa prema tome ima i treću dimenziju, jer iznosi jednu istinu o ljudima. Skup iznimnom plastičnošću oponaša tipičan popovski govor počinjući svaku u nizu rečenica uvijek istim veznikom i nastavljajući u jednakome monotonu litanijskom ritmu svoj komentar.

*

Stožerni dio komedije, ključ njezina smisla, komponentu koja je najdjelotvornije povezuje s idejama i poetikom Držićeve komediografije i tekst koji po karakteru i funkciji iznošenja pjesnikova svjetonazora nema, kao ni poruka Držićeve umjetnosti, uzora u suvremenom teatru, predstavlja osmi prizor četvrtog čina, koji počinje monologom Dživa a nastavlja se njegovim dijalogom s dundom Nikom, i nije slučajno što smo ga u ovoj raspravi već više puta spominjali i što ćemo to do kraja još činiti. Dživova razmatranja nisu neobvezatna i općenita, kao što bi se moglo zaključiti iz njihovih generičnih formulacija i »usputne« rezonerske intonacije. Taj je monolog izravan tumač bitnih aluzivnih dimenzija komedije, a zatim i piščeve istine o svijetu, i najbolji je primjer kako su neki prizori samo prividno »digresivni«, budući da imaju smišljenu funkciju u odnosu na cjelinu. Ograničavajući se na opće ali temeljne njihove značajke Dživo u podjeli ljudi najprije izdvaja one koje naziva »pravim ljudima«, a to su dakako ljudi nazbilj, kako ih je Držić shvaćao na temelju svojih političkih i etičkih pogleda u skladu s načelima suvremene filozofske misli, ali još više sa svojim u biti nepraktičnim aspiracijama pjesnika-utopista. Drugi su »naravi tvrde«, »od kamena« (tvrdi »kako mramor«, što bi rekao za sebe Skup, prototip takvih ljudi); to su oni što misle da su razumni a s njima nije moguće govoriti, ljudi nahvao, i to ne samo lako uočljivi likovi komedije, prije svega *Skupa* i *Dunda Maroja*, nego njihovi živi modeli iz zbilje, protiv kojih je pjesnikova narav toliko ustala da je na njih reagirao, potkraj stvaralačke faze, tragedijom *Hekubom* a zatim i urotničkim projektom upozorivši nas na duboko misaone razmjere komedija, kakve valja otkrivati iza fasade njihova smijeha. To su oni »ludi« senatori o kojima govori u pismima, koji misle da su pametni a ne slušaju savjeta i oholi su, koji vode u propast dubrovačko pomorstvo, koji su nepravedni suci bez milosrđa, koji su nerazumni, »indiskreti«. Ukratko, svojim riječima Dživo

ne cilja samo neposredno na Zlatog Kuma u komediji, koji »pravdu riječmi brani« kad kaže da bi bogati morali pomagati uboge, i to, vidjeli smo, samo zato jer bi kao bogat starac mogao dobiti siromašnu djevojku, a zapravo »ne mjeri svijet i eta i kondicioni od ljudi mjerom pravom . . .«, nego se njegove izjave ujedno odnose na iste one ljude iz Zlatikumovih slojeva za koje će u pismima ogorčeno tvrditi da »smatraju sebe mudrima« a ne »vrijede ni za što«. Dživa smo već prije upoznali kao čovjeka razumna, sklona razmatranju o ljudima i o životu s pozicija istoga razbora koji s njim dijeli pisac povjeravajući njemu svoju poruku, unoseći u komediju izravna osvjetljenja što proishode iz njegovih stavova i opredjeljenja i povezuju je u idejno jedinstvo s drugim djelima, prije svega s *Dundom Marojem* i s *Hekubom*. Dživove su misli nastale u istom raspoloženju u kojemu je humanist i nad svojim društvom superioran ali politički nemoćan i nepraktičan intelektualac i umjetnik napisao Negromantov prolog *Dundu Maroju*, a njihova tobožnja moralizatorska općenitost samo je veo koji će Držić skinuti tek kao izopćenik i urotnik izlijevajući dugo skupljanu žuč i otkrivajući na koga je mislio dok je pisao, otkrivajući književnoj povijesti ono što su njegovi obaviješteni gledaoci lakše raspoznavali nego potomci s posve drugačijim iskustvima. Te riječi pogađaju istu metu, i kritički sud koji ih ocjenjuje kao proizvod i u isto doba preduvjet jedinstvene strukture sastavljene od te i drugih pojedinosti ne može u njima ne vidjeti dosljednu pobunu umjetničke savjesti. Koliko god joj ne možemo, sa svojih suvremenih stajališta, pripisivati one razloge motiviranosti i kritičke intencionalnosti koji su svojstveni modernom piscu, ta je savjest, u granicama određene poetike (uostalom, uvelike prevladane) još jednom našla oblik i način da reagira protiv ljudi tvrdih i oholih, protiv dubrovačkih senatora, na što je prvi upozorio Živko Jeličić.

Dživov monolog ne odvaja se, međutim, ni formalno od radnje, s kojom se drugim svojim dijelom povezuje u didaskaličnoj funkciji, a zatim prelazi u dijalog s dundom Nikom. Upravo u oporbi prema Nikovim idejama smisao Dživovih osuda integrira se u cjelovitost strukture. Niko i tu ispovijeda nehumanu konzervativnost svojih shvaćanja i moral dijela plemstva koje drži vlast i kojemu on pripada i po krvi i po stavovima. Moralno je, misli on, da se ženi star vlastelin, jer je bogat, a mlad čovjek s mnogo djece može samo u borbi za egzistenciju svojim postupcima ugroziti miran red stvari kakav su sebi osigurali bogati. Držićeva polemična oštrina očituje se u Dživovu odgovoru: »To je razum svjetovni, a nije razum božiji«, jer je time dodirnuo vjerojatno jednu od najosjetljivijih točaka u životnim načelima suvremenog Dubrovnika, katolički moral, pokazujući kako je on u suprotnosti s praksom u ljudskim odnosima onih što su ga inače, tradicionalno, utkali u mehanizam svoje diplomacije kao jednu od komponenti svoga državnog integriteta i materijalnog prosperiteta na temelju nepovredivosti društvenih odnosa.

Cio se prizor, dodajmo na kraju, nije udaljio ne samo od zapletaja radnje, nego i od teme škrtosti, koja se sad s društveno konkretnijom aluzivnošću povezuje s Nikovim stavovima: on podržava ženidbu staroga bogatog Zlatog Kuma zato što bi mladi Kamilo, koji nije bogat, oženivši se sa siromašnom djevojkom, morao računati na pomoć svojte pa i na njegovu: »Pirujte s Kamilom . . . a ja, kad dođu u mene na z a j a m, ne imam ludijeh dinara« (i Skup je na početku rekao: »Ako tko dođe zaimavat što iz susjedstva, rec'te: 'Lupeži su pokrali, nije ništa u kući'«). Prizor će značajno zaključiti Dživo: »Ovo je ono tvrdoglavstvo što najprije rijeh!«.

Odgovor je na početno pitanje: *Skup* nije ukraden iz Plauta.

Grižula

Kao ni dosad, ni ovaj se put nećemo zadržavati na rezultatima istraživanja o podrijetlu motiva, o sličnostima i razlikama radnje, likova, situacija u odnosu na siensku i uopće talijansku pastirsku i pastirsko-mitološku komediju, na prethodne pirne igre koje je Držić poznavao. Neće nas zaokupljati pitanja o tome u čemu je »samostalnost« našeg pisca, koji su prototipovi nekim likovima kao što je stari remeta, pa čak ni to koliko izvornosti u usporedbi sa sienskim teatrom pridonose najočitiji vlastiti proizvodi komediografove imaginacije, kao što su iz iskustva života prenijeti pastirski parovi ili dubrovačka godišnica. O svim tim problemima, koji su inače, osobito kao predradnje, važno područje književno-povijesnog istraživanja i pretpostavka interpretaciji, s više su se ili manje sreće bavili i stariji i noviji istraživači, a među potonjima, s posebnim uspjehom i nužnom mjerom objektivnosti, Leo Košuta u već citiranoj studiji o Sieni u životu i djelu Držićevu, pa za mnoge pojedinosti i bogatu bibliografiju na nju upućujem, vraćajući se metodi interpretacije kakva odgovara kontinuitetu ovog izlaganja i zakonitostima autorove poetike. U vezi s tim treba pripomenuti da opis ove pastorale, o kojoj govorimo ovdje zato što je nastala vjerojatno godine 1556, godinu dana poslije izvedbe *Skupa* (u doba kad su u Držićevoj stvaralačkoj svijesti sve više dozrijevali stanoviti aspekti manirizma, koji se, dakako, na jedan način manifestiraju u prigodnoj pirnoj igri a na drugi, primjerice, par godina kasnije, u tragediji *Hekubi)* podrazumijeva ono što je već rečeno o Držićevoj poetici, te opaske na marginama prologa i, napokon, opažanja u komentaru uz tekst.

Osvrćući se »u dvije riječi«, kako bi kazao Držić, na *Grižulu* ili *Plakira* (izvorni se naslov nije sačuvao), opazit ćemo da je od *Tirene*, za koju je rečeno da je po kompoziciji novost ondašnjeg teatra, po obliku prilično drugačija i jednim dijelom izrazitije komponirana kao komedija: u njoj prevladava proza nad stihom, a usporedno prikazuje fantastična mitološka bića (zapravo, u osebujnom držićevskom tretmanu strukture na temelju uprizorenja zbiljskog i maštovitog, posve stvarne pirnike, među njima i mladence) i realistične likove sela i grada, što sve pridonosi njezinoj neobičnoj zanimljivosti. *Grižula* je još jedan proizvod Držićeve izvorne darovitosti, unatoč oslanjanju na prethodna iskustva, zbog kojih ne smijemo previdjeti bogate plodove slobodne pjesnikove imaginacije, kao što to ne činimo ni kod Shakespearea — ako se to veliko ime ovdje smije spomenuti.

Shakespearea se ipak nismo slučajno sjetili, jer, kao što se to uvijek u vezi s *Grižulom* čini, i mi moramo istaknuti europski odjek te pirne pastirsko-mitološke i alegorično-realistične komedije, za koju je povjesničar teatra W. Creizenach napisao da je svakako jedno od najprivlačivijih djela mješovite fantastično-realistične vrste, koja je poslije našla nedostižan uzor u Shakespeareovu *Snu ivanjske noći.*[143] Usporedba s glasovitom komedijom zainteresirala je i druge naše i strane kritičare, kao što su Josip Torbarina[144] i A. B. Lord.[145]

To je zaista maštovita kazališna vizija, u kojoj se miješaju alegoričnost i stvarnost, mitološki i realni svijet, stihovi i proza, petrarkizam i njegova parodija, lirizam situacija i prozaičnost zbilje, uzvišeno i komično, platonsko i

[143] W. Creizenach, *Geschichte des neuren Dramas*, II, Hale a. S., 1901, str. 520.
[144] J. Torbarina, »Šekspirske teme u djelu Marina Držića«, *Dubrovnik*, 3, 1967, str. 3—11, te u predgovoru Shakespeareovu *Snu ivanjske noći*, Zagreb, 1970.
[145] A. B. Lord, »Igra riječi i značenja u Držićevu 'Plakiru'«, *Forum*, 9—10, 1967, str. 591—598.

erotsko, mladi pastiri i čeljad vila i nimfa, Dijane, Kupida, Plakira, pa gospar-remeta i tipična godišnica dubrovačka koji su pobjegli iz Grada, a cijela ta vedra zbrka s prolaznim trenucima bezazlene sjete, gdje sve tegobe iscjeljuje *plakijer*, doličan je okvir pirnome slavlju.

Prihvaćajući »pravila igre«, zakonitosti žanra, specifičnosti Držićeva pastoralnog svijeta i alegoričnu intenciju vezanu za pirnu prigodu, sadržaj *Grižule* nećemo doživjeti kao apstraktnu danas neaktualnu vrstu zabave daleku od našega modernog ukusa, ni kao konvencionalan fabularni skelet koji moramo prihvatiti da bismo mimo njega čuli nekoliko zanimljivih kritičkih pa i satiričnih primjedaba pjesnikovih o ljudima i običajima svoga grada, nego prije svega kao poetičan pretekst za još uvijek svjež i ugodan kazališni spektakl, pun neke blage dinamike simetrično koncipiranih odnošaja među likovima i nadasve dražesne komike ljuvenih i sretno rješivih, usporedno razvijenih antagonizama među vrlo raznovrsnim, zasebice karakteriziranim parovima Kupida i Dijane, Plakira i Vile, Dragića i Grube, Rade i Mione, Grižule i Omakale. U osebujnu atmosferu između zbilje i mašte odvodi nas sjetna Gruba koja luta za povilinjenim Dragićem, pa stari puteni remeta Grižula koji vapije za vilom, a zbog ljubavne želje htio bi se dokopati i Grube čim ju je sreo, ali je ona sva zaokupljena voljenim pastirićem, kojemu je, međutim, vila srce odnijela i misli uzela, tako da ga drugi pastirski par, Rade i Mionica, uzalud pokušavaju osvijestiti i stadu vratiti. Na kraju će mu Plakir oteti vilu i on će prestrašen pobjeći, a kad čuje da njegov ljutiti otac Staniša kaže Grubinoj maji Vukosavi neka pusti vilenika vilama i odvede kćer, on će, iako mu je cijelo »srce izdrto«, ozdraviti (»Kudi mi Grubu vodite?«) i za svojom djevojkom poći doma. No i s Radom se i Mionom poigrava ljubav, i to prirodna, zemaljska, bez uplitanja nadnaravnih bića; njihov je odnos obratan, jer je dobričina Rade zaljubljen u Mionu, ona mu ženstvenom kaprициoznošću lukavo uzmiče i pomalo ga okrutno zavarava i odbija sve do kraja, kad ipak s njim odlazi pošto se izdovoljila vukući ga za nos. Najzanimljiviji je treći par, gospar Grižula, koji se odmetnuo u »pustinju« da živi kao remeta utekavši od zle godišnice, i Omakala, godišnica koja je pobjegla od zle gospođe i sad se sva u strahu zatekla u pustoj planini, ali se njih dvoje sprijatelji i ode u starčevu »spilicu«, gdje je Grižula svojom sladostrasnom upornošću i bujicom medenih riječi sirotu djevojku prilično lako namamio iskoristivši njezin bezizlazan položaj, u kakvu su se toliko puta dubrovačke godišnice po gospodskim kućama inače zatjecale. Kao što su ljubavni sporovi i peripetije između triju parova započeli i tekli usporedo sa sukobom između čiste Dijane (simbola nevjeste) i boga ljubavi Kupida (koji alegorično predstavlja mladoženju), tako na kraju dolazi i do opće pomirbe kao i do mira koji se među božanstvima uspostavi pošto Dijana Kupidu vrati sina mu Plakira, kojega je bila uhvatila u mrežu da mu se osveti što je na prijevaru ulovio u svoju zamčicu njezinu vilu.

I ta je pastorala, dakle, nastala prigodno i povod joj je narudžba, jer je *Grižula* prikazan na piru Vlaha Sorkočevića, čija je ženidba potaknula Držićevu maštu da stvori djelo koje će se izravno uključiti u svadbene svečanosti kao njihov sastavni dio. Kako je Držić shvaćao teatar s njegove tehničke, a po tome istodobno i umjetničke strane; kako je rješavao scenski problem uprizorujući plodove fantazije u skučenim prostorima, posebice u bogataškim palačama povodom pirova; kakve su bile receptivne mogućnosti publike, koja je morala prihvaćati konvenciju formalno-strukturalnih ograničenja igre uopće a Držićeva teatra posebice da bi se prepustila punoći doživljaja — sve se to, ili mnogo od toga, može doznati ili naslutjeti iz prologa, o čemu je bilo govora prije. Da zadani okviri unatoč raznim ograničenjima mogu pozitivno djelovati i na stvaralačke inovacije pokazuje baš ovo djelo, u kojemu je pjesnik višestruke dimenzije (okazionalnost, pastoralni svijet, elemente komedije, di-

menzije fantastičnog i realnog) disciplinirano strukturirao u jedinstven sklad, koji nije narušila, nego ga je čak unaprijedila, prigodna alegorijska funkcija igre: puna omiljenih prizora s vilama u planini i uzdaha zaljubljenih pastira, komike Grižulina i Omakalina odnosa, satiričnih uboda i antipetrarkističke persiflaže, vilinske poetičnosti i glorifikacije braka, ova je pastorala, kao što je rečeno, alegorija u kojoj se izravno apostrofiraju Vlaho Sorkočević i njegova zaručnica. U prologu se govori o borbi između čiste Dijane i Žuđenja (Kupida), što će reći između Nevinosti i Ljubavi (u kojima su simbolizirani Zaručnica i Vlaho), a među njima posreduju »kriposti« (Pravda, Hitros, Jakos i Tihoća), platonske vrline koje svijetom vladaju: Kupido će vratiti čistu vilu koja je bila uhvaćena, ona pak njemu sina mu Plakira (od lat. *placere*, naslada), a pošto se tako uspostavi mir, može doći do vjenčanja i smisao se alegorije ispunja. Tako je neposredna prigoda bila ne samo preduvjet da Držić stvori još jednu dražesnu pastoralu, nego je sama prigoda postala elementom njezine strukture. Sve je u znaku »plakijera«, sve u toj osebujnoj pastirskoj igri trepti od žuđenja, ljuvenog zanosa i naslade, pa u takvoj atmosferi ima mjesta i aluzijama na mladoženju, kao što se slobodno govori o »štipancama« u poznatim i imenovanim dubrovačkim ulicama, u skladu sa svijetom Držićevih antiteza.

Zanimljivost se, međutim, nikako ne ograničava na alegorijsko-prigodni sloj radnje, nego se prije svega usredotočuje na usporedne, o glavnom povodu više-manje neovisne, zapletaje s povilinjenim ali kao i uvijek realističnim likovima, ovaj put jednog pastira i jednog čovjeka iz grada, gospara-remete, i s ostalim seljacima, te, napokon, s godišnicom Omakalom, koja kao i Grižula, iako on u manjoj mjeri, između ostaloga u radnju unosi duh grada s njegovim kritički prikazanim naličjem. Ne treba zaboraviti još dva oštra kritička akcenta najizravnije vezana s Držićevom osudom »ludih« ljudi koji donose zakone i smetaju svijet, suprotstavljenih »mudrima«, o čemu sentencioznim stilom ali u vrlo jasnim aluzijama raspravljaju Staniša i Vukosava u trećem činu, dajući na vlastit način doprinos onakvu osvjetljenju smisla Držićeva teatra kakvo smo upoznali iz monologa Pometa i Tripčeta u *Dundu Maroju* i Dživa u *Skupu*.

Držić je, dakle, i u toj pastorali podijeljenoj u pet činova, s pomoću kontaminacije fantastičnih i stvarnih bića, spajanjem više »planova«, došao u prigodu da progovori i otvoreno i prikriveno o posve realnim pojavama u životu, da iz stvarateljske distance ironizira svijet vlastite mašte, da mladencima izrazi počast i da sve nazočne zabavi već udomaćenim i popularnim spektaklom i likovima koje je dubrovačka publika voljela i pamtila. Paralelizam tijekova radnje uvijek je motiviran jednako, jer ih sve pokreće ljubav, plakijer, nukleus koji, kao i u *Tireni*, sve slojeve strukture, od fantastičnoga mitološko-alegoričnog do realističnoga seljačko-gradskog, povezuje u jedinstvo cjelovita nadahnuća, a poput okosnice sve čvrsto obuhvaća pirna prigoda s protagonistima posredno uključenima u zbivanje. Ima još nešto karakteristično što dobiva kohezijsku funkciju jer u stanovitoj mjeri spaja radnje, a to je motiv dubrovačkih godišnica, koji je s obzirom na neke svoje vrlo izrazite društvene implikacije Držića posebno zanimao pa ga je on često na razne načine varirao. Ovdje taj motiv, kako je dobro opaženo,[146] povezuje niti radnje u relacijama Dijana-Plakir i Grižula-Omakala: najprije je Omakala pred vlastelom na Sorkočevićevu piru (u Držićevoj koncepciji integriranoj u predstavu) govorila o tešku položaju godišnica, a poslije sluga Mudrosti, Oposlovnica, koja u ime Dijane (Čistoće) ide sklapati mir s Ljubavi (jer su oboje pozvani na Sorkočevićev pir), kaže da će radi toga poći u Dubrovnik i postati godišnicom jer i ona kao dubrovačke sluškinjice nije »naučna zaludu stat«, te pohvalom vrijednih

[146] V. Foretić, cit. djelo, str. 36—37.

godišnica zapravo aludira na to kako i novi bračni par s njima mora dobro postupati i od njih zahtijevati onoliko koliko mogu uraditi.

Mitološko-vilinski svijet nužno je ostao na razini svoje puke alegorijsko-strukturalne funkcije, pa uza svu onu prepoznatljivu držićevsku komunikativnost stilskog plana na kojemu se temelji scenski život i tih bića, ne može se, dakako, govoriti o nekoj njihovoj osobitoj individualizaciji. Ali netom na scenu dovede junake preuzete izravno iz zbilje pisac im udahne dušu i oni postaju likovi s vlastitim obilježjima skladno pomirujući svoju osobnost i funkciju u cjelini. Pastiri su i u *Grižuli* izdiferencirani s puno simpatije koja proishodi iz dobra poznavanja njihovih navika i njihova govora. Osobito sugestivno djeluje toplina kojom odišu njihova priprosta ali često vrlo lirična očitovanja osjećaja, prirodnost ljubavnih čuvstava i vezanost s prirodom, s biljkama, stadom, pticama, pastirskim životom i običajima, njihova jednostavna humanost izražena u nazivlju hrane i predmeta, u narodnim pjesmicama. Upravo je dirljiva Gruba koja, bježeći po planinskoj pustoši kao zaljubljena i napuštena djevojka, svoja čuvstva izražava u malo plačljivih i nježno prijekornih riječi. Ni Dragić, iako »uzet« od vile, nije papirnat proizvod nego je, koliko god komičan kao povilinjeni ljubovnik, istodobno i pastir što u svoje riječi znade preslikati blagi krajolik našega južnog podneblja. Kad Grubi kaže: »Grube, lijepa ne gruba, oprosti mi. Sve tebi: mriljulj pitomi i grlice koje sam onomadne izeo iz gnijezda, i šarulja moja ovčica — sve ti na darov . . .«, nisu li u njegovim riječima slike i u njegovu srcu uspomene iz iste one dubrave, iz istog okoliša dubrovačkog, koje će nekoliko stoljeća poslije, po zakonitostima psihološko-etničkog, pejzažnog pa samo po tome i književnog kontinuiteta, dočarati Vojnovićev Vuko Konavljanin *Na taraci* kad govori o svojoj Jeli, o zajedničkoj paši, kad ju je čuvao kao janje i za nju »bro divlje jagode i sunovrate«?

Miona je posve drugačija od Grube, vedra, sigurna u sebe, lukava i superiorna nad zaljubljenim, vjernim, strpljivim Radojem, zastupnica ženske moći nad slabošću muškaraca. Od svih se, opet, podrijetlom, iskustvom, po naravi, sudbini i shvaćanjima razlikuju Grižula i Omakala. Dok su likovi pastira ocrtani pretežno psihološki s nekim naznakama donekle individualiziranih tipova, a socijalno ih raspoznajemo, kao i druge u Držićevim pastoralama, prije svega po jezičnim značajkama, osobito leksičkim iz karakterističnog fundusa seljačkog života, njih dvoje pobuđuju zanimanje po društvenoj karakterizaciji koja se odnosi ili na njih same ili na dubrovačke prilike koje se u njihovoj pustolovini zrcale, na odnose gospodara prema godišnicama, običaje i navike, hranu i odijevanje, život grada i gosparske obitelji, koji u briljantno sastavljenim i za glumca osobito zahvalnim evokacijama Omakalinim u radnju ulazi kao još jedna, realistična i plastična kulisa, interpolirana u mitološko-fantastičnu atmosferu vilinskih gora.

Promotrimo li najprije lik starca Grižule prisjetit ćemo se da mu je poseban članak posvetio Rafo Bogišić[147] koji je naglasio njegove realistične strane kritički se osvrnuvši na prijašnje sudove istraživača, umnogome točne i korisne, kadšto pak i manjkave. Na Grižulu su primjerice kadikad gledali kao na lik koji ima samo zabavnu funkciju (P. Popović); smatrali su da je »suviše apstraktan lakrdijski tip« (Kombol); zanimao ih je pretežito u svojim alegoričnim i konvencionalnim dimenzijama, kao persiflaža petrarkističkog prenemaganja (Skok); ali, osim kao nositelj te potonje parodijske crte on je doživljen i kao pohotljiv i senzualan starac (Jeličić); on je, između ostalog, sinteza različitih literarnih tipova, a njegov je odlazak u pustinju izraz bijega aristokracije koja traži avanturu u idiličnoj fikciji (Košuta). Bogišić Gri-

[147] R. Bogišić, *O hrvatskim starim pjesnicima . . .*, str. 169—185.

žulu uz iscrpno citiranje u stopu prati kroz radnju, prikazuje ga ne samo kao zaljubljena petrarkista nego i kao čovjeka što čezne za ženom uopće, ističe promjene u njegovu načinu govora i u njegovim postupcima, njegove dvosmislenosti i slatkorječive lukavosti, gosparsku bezobzirnost prema sirotoj godišnici i »sretan« i »pravedan« završetak kad je, nakon komične epizode s vrećom, Omakalu uzeo za domaću. Smatrajući da se petrarkistička frazeologija njegova ne mora shvatiti kao Držićevo izrugivanje pastirsko-idiličnom svijetu, nego da se može tumačiti time što su smiješnu starcu neprimjerene ljubav, vile i mladost (no zašto se onda tako jasno mogu razlikovati taj njegov petrarkistički stil pa i citati stihova od drugog, realistično-pohotnog u njegovu govoru?), i prihvaćajući mišljenje da u Grižulinu odnosu prema godišnici možemo vidjeti sliku postupaka suvremenog dubrovačkog gospara, Bogišić zaključuje svoju interpretaciju »običnih«, »realističnih« strana još jednog svježeg tipa Držićeva.

Ništa manje od remetinog nije plastičan lik dubrovačke godišnice. Omakala nam je poznatija po svojoj povijesti iz doba kad je bila u gradu sluškinjica nego poslije bijega od gospođe u gorsku pustinju. U malo je kojoj drami Držić mimo glavnih tokova radnje iznio toliko običnih ali živopisnih podataka o svom gradu kao u *Grižuli*, a nijedan njegov lik ne govori o tim stvarima toliko i tako živo kao Omakala o udesu godišnica u službi dubrovačkih gospođa. Ono što sluškinja priča Grižuli o svom životu u gospođe, i to kao da se želi iskaliti ogovarajući je, čitava je majstorski ispričana novela prožeta humorom i pokretom; to je dokument, ali prije svega u adekvatnom, Omakalinu stilu izrečena ispovijed puna podataka, u kojoj su oživljeni i likovi gospođe i gospodara, pa Đura crjevjara, i Šile, i Sentalije, kao da ih poznajemo koliko i Držićevi suvremenici, zatim piscu osobito drage i često spomenute ulice i četvrti, Podmirje i Garište, i mnogi drugi elementi. U Omakalinu govoru živi dubrovačka godišnica u punoj jezičnoj što će reći i socijalnoj i psihološkoj određenosti, pa su ritam njezina govora, riječi, uzrečice, živahnost reagiranja, temeljna intonacija stila srodni načinu izražavanja njoj donekle sličnih likova u drugim komedijama, kao što su Petrunjela, Gruba, Variva.

Kao što se mogu primijetiti neke razlike u izražavanju i općoj govorno-stilskoj impostaciji mitološko-vilinskih likova, pastira i Omakale, tako je i Grižula načinom govora individualiziran osobito u ljubavnim izljevima i nagovorima, i u stihu i u prozi. Za njega (a to djelomice vrijedi i za pastoralu kao cjelinu) karakterističan je kontinuirani ritam ponavljanja uopće, a osobito sladostrasno nizanje atributa, slika, i općenito izričaja kojima zazivlje vilu, ili pokušava namamiti Grubu, ili vabi u »spilicu« Omakalu. Već se to zapaža i u prvim njegovim riječima u prozi, ali se slične ritmičke značajke očituju i onda kad se služi stihovima. Zanimljivo je, a zbog simbolike lika i razumljivo, da je takvo nabrajanje i dozivanje, popraćeno nekim srhom sjetilnosti, kadšto svojstveno i Plakiru, a Kupidov se sinčić senzualno poigrava i sa samim svojim imenom (»Plakir ima plakir od Plakira koji ima«), koje je i etimološkim sadržajem i fonosimboličnim učinkom podatno takvoj igri riječi, pogotovo kad se zna da njegov smisao prožimlje cio život pastorale.

Te i njima srodne stilske značajke, koje sugeriraju ljuven ushit, žuđenje, »plakijer«, ta senzualnost riječi i doživljaja, prirode i junaka, u skladu su s osnovnim raspoloženjem koje pobuđuje dražesna i maštovita scenska priča.

Tripče de Utolče

Komedija koja se sačuvala u krnjem obliku, bez prologa i bez cijeloga prvog i početka drugog čina, a koju po imenu glavnog junaka zovemo *Tripče de Utolče*, iako je u kritici, obradbama i predstavama poznata i s naslovom *Mande* prema imenu ženske junakinje, jedna je od onih za koje se ne zna kad je nastala ili kad se prikazivala.

Iako osim duhovite razvedenosti višeslojnih jezičnih elemenata i standardne realistične uvjerljivosti dijaloga u njoj nema nekih dubljih i neposrednije kritičkih i Držiću svojstvenih aluzija pa ni posebne tematske usmjerenosti na razgolićavanje dubrovačkih društvenih prilika, ni udara protiv lakomosti, ni ciljanja na ljude nahvao, i ova je komedija vedar splet smiješnih prizora, koji se temelje na izrazitim scenskim obratima, na komici situacija. Njihova duhovitost ne počiva toliko na psihološki i društveno konkretiziranoj analizi karaktera, kao u velikim komedijama kojima smo se već pozabavili, koliko na učinku podvale (šale, »novele«), koja kao sredstvo likovanja spretnih nad glupima već samim »kvantitativnim« promjenama u elementima kompozicijske strukture potiče praiskonsku potrebu čovjeka za smijehom, za unutrašnjim oslobađanjem od glupana što ga nosi u sebi, za superiornošću koju doživljajem komedije osjeća nad prevarenima, i ovaj put u skladu s vrednovanjem ljudskih sposobnosti na temelju renesansi svojstvenih načela. U takvo raspoloženje Držić uvodi prenoseći nas u sredinu gdje se pojavljuju novi i međusobno vrlo raznoliki tipovi, koji u toj komediji, služeći se uvijek sočnim, duhovitim, izražajnim dijalogom pobuđuju glavno zanimanje baš velikom raznovrsnošću.

Radnja se događa u Kotoru i u središtu joj je stari i nemoćni Tripče de Utolče, jedan od kilavih Kotorana, kojima su se Dubrovčani i zbog te mane što ih je ozloglasila voljeli narugati, a osim toga je još i pijanac, kojega lijepa mlada žena Mande vara, i to nimalo slučajno, s mladim Dubrovčaninom, ali Tripče ne može dokazati njezin preljub pred svojtom koju je poslije mnogih neprilika zbog toga pozvao; dapače, ispada klevetnik jer mu kao pijancu nitko ne vjeruje, pa zato Mandu koja se dobro zabavila i vješto ga izigrala, iako je pri tom i sama imala nezgoda, mora opet primiti u kuću kao pravu svetičcu, dok će on kao i uvijek ostati krivac. Za tu se radnju zgodno vežu drugi zapletaji i likovi što luduju za Mandom pa upadaju u neočekivane situacije. Tako je stari Lone zamolio svodnicu Anisulu da ga noću odvede k Mandi, ali Anisula mu podmetne Mandinu sluškinju Katu, koja će ga prema unaprijed smišljenom dogovoru ucijeniti zbog napastovanja, ali će se poslije otkriti da mu je ona — kći. Svodnica će nasamariti i drugog Mandina obožavatelja, »meštra od skule« Krisu, smiješnog pedanta koji se komičnom ozbiljnošću služi latinskim jezikom uz podrugivanje djetića mu Nadihne: pedantu je umjesto Mande podmetnula nikoga drugoga doli vlastitu mu suprugu, mladu Džovu, s kojom ga nije kao i obično »stomak bolio«, nego je »velike valentižije činio scijeneći da je, brižan, s Mandom«, kako mu to žena spočitava, i to pred nesretnim Tripčetom, koji je u zao čas doveo bio svojtu da Mandu uhvati *in flagranti*. Za Mandom uzdiše i nekakav borbeni Turčin, a otkrit će se da je to glavom njezin brat kojega davno bijahu oteli turski gusari. I tako je na kraju, poslije mnogo intrige, svatko došao na svoje, a jadni Tripče još mora Mandu moliti da mu oprosti, jer, kad svatko hoće da je kriv, on je kriv.

Budući da prolog nije do nas dospio, ovaj nam se put ne pruža prilika da iz njega doznamo kakvu zanimljivu pojedinost o komediji, a ne znamo ni kad

se prikazivala, kao što rekosmo, ni kojom je prigodom nastala, ali je u kritici odavna poznato koji su njezini izvori, budući da se odnose na jedno mnogo čitano i eksploatirano remek-djelo talijanske i europske književnosti. Držić se naime vrlo sretno poslužio sadržajima koje je poput mnogih njegovih pa i dubrovačkih suvremenika pročitao u nekom izdanju Boccacciovih djela, prilagodivši potrebama novog zapletaja kakav je zamislio šestu i devetu novelu Trećeg dana i četvrtu i osmu novelu Sedmog dana *Dekamerona.* Da je Boccaccio vrlo rano bio dobro poznat u hrvatskoj književnosti posve je razumljivo i o tome sam na drugom mjestu imao prilike pisati,[148] a tragova je njegove umjetnosti, ne samo *Dekamerona* nego i drugih djela, književna povijest zabilježila već u Šiška Menčetića i Džore Držića, pa Ignjata Đurđevića i Petra Zoranića, a valjda i nije bilo pisca koji ga nije čitao. Boccacciu se dakle najprirodnije utjecao i Držić (i to izravno samo u ovoj komediji, ne računajući sprva nevidljive tragove, kakvih ima u mnogih pa i najvećih pisaca), čineći ono što će u idućem stoljeću uraditi i sam veliki Molière kad po nagonu dramatičara bude također osjetio komičku snagu tih istih elemenata radnje preuzimajući ih, kako je poznato, iz istih izvora za svoju komediju *Georges Dandin.*[149] Držić je postupio jedanput onako kako su talijanski suvremeni komediografi vrlo često radili nadahnjujući se komičnim situacijama, tipovima i humorom svoga velikog preteče. Samo, Držić je u stvarateljskom postupku i ovaj put ostao dosljedan sebi i svom talentu pa je dva temeljna elementa u strukturi komedije — a to su neposredna živa stvarnost i adaptirani literarni motivi i zapletaji — pomirio u razgovornoj samoniklosti svoga scenskog jezika, koji snagom karakterizacije i lokalnom bojom uvijek daje neponovljiv naški duh svakom prizoru i svakom liku, bez obzira na to jesu li to remek-djela ili komedije s nešto manjim pretenzijama kao što je *Tripče de Utolče.* Tuđe sudove i vlastite zaključke o njezinim izvorima i oblicima Držićeve izvornosti potanko je iznio Franjo Švelec u svojoj monografiji, što je učinio i za ostala Držićeva djela, pa se ni ovdje time nećemo baviti upućujući na taj pouzdani rad, u kojemu je korisno uočiti i druge usporedbe i analize likova i situacija, jer omogućuju bolje upoznavanje s Držićeu suvremenim teatrom.[150]

Kad danas, dakle, ocjenjujemo vrijednost te komedije, najmanje će nas zadovoljiti one crte njezine koje se odnose na preuzete detalje zapletaja (npr. stereotipna prepoznavanja na kraju i sl.), koliko god sami po sebi, makar i neoplemenjeni višim, poetskim smislom komike, okrepljuju svojom smiješnošću. Najviše će nas pak zainteresirati u kojoj se mjeri i u njoj zrcali spomenuta stvarnost i kakve su značajke stila kojim je skicirana cijela mala galerija živopisno šarolikih likova. Držić je vjerojatno podilazio želji svojih sugrađana da se na račun Kotorana, koji se, karikirani, pojavljuju i u drugim njegovim djelima, našale gledajući baš takvu komediju, s glavnim junakom kakav je stari pijani kilavac, komediju u kojoj će se upravo Dubrovčani, članovi svima poznate glumačke družine Gardzarija (što se u radnji zatječu kao izraz piščeve težnje da zbivanje aktualizira i učini realističnim) rugati veličini crkve sv. Tripuna, kotorskog zaštitnika, spominjati lonce i pinjate koje Kotorani proizvode i u Dubrovnik donose na prodaju i podsmjehivati se »krepadurama« što u Kotoru »renjaju«, a i čuti kako im Kotorani, zahvaljujući Držićevoj zlobi, kadšto uzvraćaju, odgovarajući im, primjerice, kako »u onjezijeh ulicah onamo«, dakle i u Kotoru, stanuju »da prostite, one dobre persone koje svakomu daju« kao i »na Pelilijeh« u Dubrovniku.

[148] F. Čale, »La fortuna del *Decameron* in Jugoslavia«, *Studia romanica et anglica zagrabiensia,* 2. Zagreb, 1956, str. 61—67; »Giovanni Boccaccio in Jugoslavia (Nota bibliografica)« *Lettere Italiane,* I. Padova. 1957. str. 81—86.
[149] P. Popović, »Marin Držić i Molier«, u knjizi *Iz književnosti,* Beograd, 1906, str. 62—111.
[150] F. Švelec, *Komički teatar,* cit.

Ima još nešto za Držića karakteristično u toj komediji. Kao što u *Noveli od Stanca* Dživa Pešicu prijatelji zovu »naš stari Radate«, misleći na ulogu tog glumca u *Tireni*, i kao što se u prolozima *Skupa* i *Dunda Maroja* podsjeća na vile i pastire iz prethodnih pastorala odnosno na komediju *Pomet* i neke njezine likove koje će publika opet vidjeti, tako i tu jedan Kotoranin kaže Dubrovčanima: »Je li vam, bože, Cvijeta živa i Vukota? Ja vas poznavam: vi ste Gardzarija; velike ti smijehe i vi njegda činjahote o pokladijeh«, aludirajući na junake iz neke druge prije prikazivane pastirske drame ili komedije, jamačno jedne od izgubljenih. Ako je tako, onda te aluzije upućuju na povezanost Držićevih djela u cjelovit i zaokružen svijet, na zajedništvo između pisca i publike i na očitu popularnost njegovih ostvarenja i likova, pa se zaista može govoriti da je Držić bio pravi i veliki organizator teatra i da je svojim radom obilježio eru kakva se više neće ponoviti.

Moglo bi se navesti mnogo primjera kako su posebnim jezičnim bojenjem ili jezicima uopće (npr. čakavskim oblicima, latinskim, talijanskim, turskim jezikom) precizirana svojstva pojedinih međusobno vrlo različitih junaka. Sam Tripče to pokazuje kao prototip smiješna Kotoranina (koji za sebe kaže da je »bjestija« »beko«, kojega je žena »učinila od čovjeka ljeljenkom s rogami«, a Mandu zove »kučko«, »zla ženo«, »kurbo« itd.); zatim Pedant, srastao sa svojom groteskom latinsko-hrvatskom govorancijom koja je neprimjerena trivijalnosti njegovih običnih situacija pa otud i komična (»Mandu ću ja ljubit, dokoli u moja — *in meo* bude bit *corpore amfora«);* sluga Nadihna, koji jednostavnošću zdrava razuma i pučkom prostotom (»E, izidi, ako je tko, fora! Jeba t' pas mater!« itd.) još više izruguje gospodarovu pseudoučenost i zorno svjedoči o našoj narodnoj upornosti i kontinuitetu u čuvanju stanovitih vrsta psovke; Jeđupka (Ciganka što Tripčetu liječi kilu čudotvornim korijenjem), individualizirana, između ostalog, posebnim oblicima, ritmom svojega govora, čakavizmima, parataksama, riječima kao »tuka« i sl.; pa stari lascivni Lone, ženski likovi, osobito Anisula, neki Grk, svojim talijansko-hrvatskim natucanjem i drugi, napose Turčin, jezično predočen u posve specifičnu registru, kao da se u komediju preselio iz neke narodne pjesme o junaštvima iz turskih vremena, o sijeći glava i o sevdasima uz tursko »začinanje«.

Kao što se iz svega može zaključiti, *Tripče de Utolče* je komedija koja se po ambijentaciji, likovima, situacijama i vrsti smijeha razlikuje od drugih dosad analiziranih djela, ali to ne znači da u njoj ne raspoznajemo neke od onih karakterističnih osobina Držićeve umjetnosti koje nas odmah osvajaju, i to ne samo u izrazu nego i u stanovitim na specifičan način iskazanim konstantama što cijelo djelo komediografovo određuju kao idejno-stilsku cjelovitost. I tu je, naime, mladost suprotstavljena starosti, a ta se okosnica komedije spaja, bolje reći poistovećuje, s drugom okosnicom njezina smisla, s trijumfom inteligencije nad glupošću, ali u okviru bokačovske komike, što će reći bez one težine filozofskog i političkog osmišljenja koje ta konstanta Držićeva teatra ima u drugim nekim komedijama. O tome valja voditi računa kad se uoči kako su jedni likovi superiorni nad drugima, sposobni nad nespretnima, lukavi nad bezazlenima, Mande nad Tripčetom, Kata nad Lonom, Džove nad Krisom, mladi i pametni nad starima i glupima, sluge nad gospodarima. U tim je dimenzijama komedije sinteza njezina smisla, a nije teško zapaziti da je temelj njezine kompozicije Boccacciova »beffa« (šala, podvala, »novela«), i da je ona, kao slika svog doba, u idejnom pogledu izraz istog morala, slične interpretacije svijeta, istovrsna humorizma koji se uočavaju u *Dekameronu,* ali je nastanjena likovima koji misle i govore kao naši ljudi, pa je našijenski i smijeh koji još uvijek pobuđuje.

Dodajmo još jednu značajnu crtu u ovoj bokačovskoj komediji zapletaja, antipetrarkizam koji smo već spominjali govoreći o Držićevoj lirici. Komič-

nost se intrige u ovom djelu ne može ni uočiti ako se njezin svijet gdje caruje ljubavni nagon ne doživi na pozadini petrarkističke, jamačno više vlasteli nego puku svojstvene, ljuvene atmosfere, kojoj se Držić, možda ciljajući i na svoje književne neprijatelje, usput izruguje stavljajući idealistički, intelektualni, konvencionalni koncept ljubavi u opreku s njegovim živim erotskim i ljudskim naličjem. Dok je Tripčetova mlada žena za zaljubljenog Pedanta »mladica virtuoza« i, prema Anisulinim svodničkim riječima, čedna, »er neće od srama da je u obraz gledaš«, prevareni Tripče više je puta naziva, kao što smo rekli, »kurbom« i slično. Pedant je piscu poslužio da se s pomoću sluge Nadihne podruguje njegovu dunižanju u znaku petrarkizma i stihotvorbi punoj izvještačenog prenemaganja, pa njegove smiješne hrvatsko-latinske izljeve sluga dočekuje sočnom, nimalo platonskom, našom narodnom uzrečicom koju sam već citirao. Antipetrarkizam je, nadalje, najradije ciljao na najčešće zlorabljene imitacije Petrarkine lirike, pa ne iznenađuje što Pedant više puta aludira na poznati, mnogo oponašani pa i parodirani sonet *Benedetto sia 'l giorno* i njegovu varijantu u Menčetićevoj pjesmi *Blaženi čas i hip.* Kad smo već kod Pedanta, s kojim će se našaliti »puer alatus, nudus atque pharetratus« podsjetimo na njegovu rečenicu »topim se kao led«, kojom Držić parodira vlastite stihove iz *Tirene,* a dodajmo, napokon, da je antipetrarkizam nazočan i u Turčinovu ljeporječivu ikavskom i petrarkističkom uzdisanju suprotnom njegovoj prostoti i goropadnosti.

Slične tendencije, o kojima smo i prije govorili, nalaze se i u *Arkulinu,* kojemu ćemo se sada posvetiti.

Arkulin

Među krnjim komedijama najočuvanija je ostala *Arkulin,* jer mu manjka, čini se, jedino neznatan dio početka prvog čina i prolog, samo što se zbog toga ne zna ni kad se odnosno na čijem se piru i na kojem mjestu održala prva predstava. To manje djelo ne može se svrstati u red najuspješnijih komediografovih ostvarenja, ali se i u njemu dadu nazrijeti likovi, postupci i neke pojedinosti koji preostalom fundusu komedijama pridodaju pokoju originalnost.

Arkulin je tip naprasita, hvastava, a zapravo nemoćna tobožnjeg junačine, koji je, međutim, ostario stječući trgovačkim poslovima i prekomorskim ulaganjima novac, a sad je sa svojim blagom učinio ono što Skup od straha nije htio učiniti, to jest zakovao ga je u škrinju, pa je bacio oko na mladu udovicu Ančicu s Lopuda namjeravajući da je se domogne bez ikakvih troškova, čak silom. Zbog toga dolazi u sukob s njezinom svojtom, koja mu je želi utrapiti kao ženu, i to ne samo bez miraza, nego s ciljem da mu iskamče protumiraz od njegova velikog bogatstva, pa svoj plan i ostvari s pomoću Negromanta, koji je prethodno već bio Arkulina gotovo izludio kad je magijom učinio da mu načas kuća iščezne pred očima, te se Arkulin s njim i posvađao. Stoga Negromant rado pristane da ga svojom čarobnjačkom moću nasamari: pred njim i pred službenim bilježnikom preobrazio se u Arkulinov lik i s Ančicom obavio zakonit čin vjenčanja i obveze da ženi, kao Arkulin, dariva kontradotu od tisuću perpera. Pravi Arkulin svemu tome sa strane prisustvuje, još »uzet« zbog negromancije koja ga je od umišljenog junačine pretvorila u plašljiva »zeca« i nepokretna bijednika, i mora prihvatiti gotov čin, na kraju čak zadovoljan što ga priznaju gospodarom.

Iako je radnja u cjelini precizno izvedena, rutinom iskusna pisca, ova eruditna komedija pruža manje Držiću primjerene punokrvnosti, oskudnije i s neznatnijom ekonomičnošću izražajnih sredstava dograđuje pojedine likove, osobito neke od njih nedostatno dorečene, pa se ispod takve mršavosti lakše naslućuje skelet nekih plautovskih i talijanskih modela, kao što su zaljubljeni starac, *miles gloriosus*, Negromant, koje ne primjećujemo u drugim komedijama, kad im u žilama prostruji našijenska krv. Istini za volju, niti takva očitost uzora — koji, bila riječ o manje vrijednim ili o velikim djelima, sami po sebi, ne mogu prejudicirati vrijednost ili neuspjeh nekog ostvarenja što se na njih nadovezuje — ne znači da je svome talentu Držić dopustio slijepo robovanje, čak i u pojedinostima, što je i ovaj put iscrpnom analizom, citatima i usporedbama, dokazao Franjo Švelec proučivši potrebnu literaturu.[151]

Promatrajući relevantne sastavnice na temelju kojih se može ocijeniti domet vrijednosti *Arkulina* i što je u toj komediji novo a što se ponavlja kao već poznato, uputno je, a zbog određenih razloga moguće, napraviti njezinu usporedbu s *Tripčetom de Utolčetom*, budući da su komadi u pojedinim elementima slični, a u drugim različiti. Podudarnost nije samo u tome što su u objema komedijama nasamareni glavni junaci koji na kraju moraju prihvatiti svoj poraz, što su donekle srodni Anisula i Vukava, Nadihna i Kučivrat, što i jedna i druga obiluju aloglotskim govornim značajkama i šarolikim likovima, što je u neku ruku paralelan odnos Kota-Lone u znaku miraza i Ančica-Arkulin u znaku protumiraza, što i tamo i ovamo nailazimo na Kotorane i Grke i na uzajamno ruganje Dubrovčana i Kotorana: rekao bih da se u stanovitu vezu mogu dovesti više po dramaturškom rješenju intrige s pomoću bokačeskne, pripremljene, neočekivane šale (»beffa«) kojoj cijeli tijek zbivanja teži i koja zahvaljujući gluposti protagonista radnju okreće u korist snalažljivijih.

Lako, je međutim, nabrojiti i neke bitne razlike među tim djelima, i obilježja *Arkulina* po kojima se može zaključiti da je tu pisac dao i više i manje negoli u komediji *Tripče de Utolče*. Što se tiče pozitivnih svojstava, ne mislim u prvi plan istaknuti efektnu dramaturšku funkciju Negromanta koji, zahvaljujući opsjednutosti i strahu šašavog starog škrca, proizvodi ono Držiću tako drago suprotstavljanje nadnaravnog i realnog razrješujući cijelu intrigu. Radije pozornost valja upraviti na važnu značajku *Arkulina* koje u *Tripčetu* nema, a koja ovu povezuje s velikim komedijama kakve su *Dundo Maroje* i *Skup*. Mislim, naravno, na temu škrtosti, i to ne u okviru bilo kojeg u renesansnom teatru čestog, tipološkog tretmana, nego unutar temeljnih shvaćanja Držićeve poetike. Koliko god ćemo odmah naglasiti velike granice i minornost ove komedije u odnosu s netom spomenutima, neću pogriješiti — uz već poznate ogradbe načelne naravi — složim li se s mišljenjem Živka Jeličića, koji je pod maskom Arkulina, dobro ga razlikujući od Dunda Maroja i Skupa, ispravno ugledao dubrovačkog vlastelina, i opisujući ga neizbježno pomislio na one sulude razoružane nakaze i kukavice, nemoćne pred Turcima, pred kojima se oni znadu samo rasplakati kao žene čekajući pomoć sa zvijezde, spremni da im se bez otpora predaju, dakle na senatore iz Držićevih političkih pisama,[152] koja smo uvijek smatrali bitnim preduvjetom razumijevanja komediografove poetike. U svakom slučaju Držićeva se imaginacija i ovaj put pothranjivala motrenjem zbilje i iz nje crpila poticaj za stvaranje komičke radnje s ovakvim tipom u središtu strukture.

Što se pak tiče negativnih svojstava, i dalje u usporedbi s *Tripčetom* (gdje smo bitne značajke utvrdili u pobjedi pameti nad glupošću, ali bez teme lakomosti i podloge dukata, kroz koje bi se ta bokačeskna formula

[151] Isto.
[152] Ž. Jeličić, cit. djelo, str. 142.

izrazila kao izravnija derivacija iz Držićeve poetike), dakle manjkavosti po kojoj ona zaostaje i za ovom potonjom, očito je da se jezik *Arkulina* ograničava na funkciju logičnog razvijanja intrige, bez onog spontanog slikanja sredine i junaka, bez lapidarne iskričave duhovitosti, bez sjenčenja koje izrazitije individualizira ljudski format našijenaca i stranaca, slugu i gospodara, bez one izravnosti koja u drugim djelima punijom mjerom prevladava učene izvore, obrasce i tipove, po čemu inače Držić u pravilu, i u korist svoje izvornosti, odstupa od normi talijanskoga komičkog teatra.

Ni u ovoj komediji, napomenimo napokon, ne treba zanemariti neke dokumentarne vrijednosti, koje pozornost zaslužuju zato što pomažu da se bolje upoznaju vrijeme i prostor Držićeve komediografije, običaji, mentaliteti, našijensko podneblje i niz naoko neznatnih pojedinosti, od kojih se, međutim, također sastoji povijest i koje u raspravi o ovisnosti našeg pisca o tuđim izvorima mogu biti valjanim dokazom njegovih vlastitih, autentičnih preokupacija, zapažanja, nadahnuća. Uza svu oskudnost svoga govora, Arkulin ipak dopušta da se jasno uoči, mimo Držićeve društveno-političke aluzivnosti, jedan tip trgovaca, novčara, bogatog i zato prepotentnog čovjeka, pa i sustav stjecanja, udio međunarodnih trgovačko-bankarskih veza, imovinskih odnosa kućevlasnika sa stanarima. Ili pak, u intrigi Ančičine svojte koja je snagom spretnijeg kroz ženidbenu provela i jednu financijsku transakciju, riješivši Ančičin položaj na način po svemu se čini tipičan za jedno vrijeme i za određenu sredinu. Ili, napokon, u liku Lopuđanina Viculina, udovičina brata, koji u svom razmetanju evocira zbiljske pustolovine dubrovačkog odnosno lopudskog pomorca na ondašnjim uznemirenim morima i opasnim trgovačkim pa i ratnim plovidbama i u borbama s turskim fustama.

Rekonstruirajući takve i slične pojedinosti, i šturiji tekstovi odaju znakove neke vitalnosti, koje su suvremenoj publici Držićeva doba zacijelo izravnije govorili nego što to mogu nama danas, ali i nama također svjedoče o tome da se u njihovim dijalozima može osjetiti život, a to će reći i razlog scenske aktualizacije.

Pjerin

Komedija *Pjerin* također je ostala posve krnja, fragmentarna, bez prologa, u Matijaševićevim ispisima, na temelju kojih je Pero Budmani nastojao kako-tako rekonstruirati sadržaj, pomažući se lako utvrdljivim izvorom u Plautovoj komediji *Menaechmi*, s motivom o dvojici braće, posve sličnih blizanaca.[153] Ne zna se kad se ova slobodna obradba tog motiva prikazivala, odnosno tko je bio Džono Miškin, Dubrovčanin koji se u njoj spominje kao ženik, i kad je bilo njegovo vjenčanje.

Budmani pokušava nešto reći i o značajkama pojedinih likova, ali mu, neovisno o njegovim kritičkim granicama, nije bilo moguće doći do pouzdanijih zaključaka, pa su mu sudovi samo pretpostavke ili su mišljenja što bi ih o nekim tipovima komedije svaki poznavatelj ostalih Držićevih djela mogao ionako sam steći, primjerice o tipu sluškinje Mrve, koja je »prava sestra Grube u *Skupu* i Petrunjele u *Dundu Maroju*«. Jesu li pak druga lica, kao što su

[153] P. Budmani, »'Pjerin' Marina Držića«, *Rad JAZU*, 148, Zagreb, 1902, str. 51—80.

dva oca, dva sina, parazit i ostala, pretežito ovisila o Plautovim uzorima ili im je pisac, kako je to često znao učiniti, udahnuo vlastit život protkavši im kroz govor dovoljno značajki našijenskog bića — to je također teško znati. A to će ujedno reći da nam ostaje nepoznato je li se Držićev cilj zadovoljio ovom osebujnom plautovskom i stanovitoj vrsti komike dostatnom strukturom komada, koja počiva na zamjeni likova i na adekvatnim dramaturškim učincima, ili je pak progovorio o još čemu, i u kojoj mjeri. U tom nam pogledu premalo pomažu neki detalji, na koje ipak valja podsjetiti, a odnose se na »ekstemporiranje« (unošenje realistične aluzije u fikciju) glumca, tumača Obloždera, ne toliko kad spominje, kao što sam rekao, ženika Džona Miškina koliko kad gađa neke među gledateljima što se ne bi nasmijali ni da ih škaklješ, kao što čini i Džuho Kerpeta u istoimenoj komediji, gdje za takva čovjeka veli da je »triš mudar«, a tim je riječima pisac, kako znamo, inače nazivao svoje neprijateljski raspoložene kritičare.

Nije ipak, čini se, ni u toj komediji manjkalo nekih tipičnih držićevskih crta i karakterističnih tema, jer se i u ovim ispisima nađe primjerice pometovskih aluzija na bogatu tudešku trpezu, opreka mladih i starih, očeva i sinova, prigovora zbog mode i raskoši, ruganja lakomosti i štedljivosti, podsjećanja na nepoderivo sukno koje nose naraštaji od djedova do unuka, šale na račun pedanata i Lopuđana, zagonetaka slobodna erotskog sadržaja, tragova pučkih pjesmica, lapidarno sročenih poslovica, podsjećanja na proždrljivost godišnica »juhopila« — ukratko nítī koje zacijelo pripadahu tkanju kakvo nam je poznato iz slikovitog i šarenog svijeta Držićevih gluma.

Da su Držić i mnogi Dubrovčani još iz školskih klupa poznavali, i to u izvorniku, Plautove komedije, jasno je i već smo naglašavali podsjećajući na poznato mjesto u Prologu *Skupa* gdje se to izrijekom naglašava. Znajući koliko je i u pojedinostima, i u poruci, i u jeziku, i u tipovima plautovski skelet *Skupa* znao ispuniti izvornim tkivom svoje umjetnosti, ne možemo *a priori* prihvatiti pomisao da se cio interes *Pjerina* ograničavao na elementarnu komiku zapletaja, premda bismo i u tom slučaju Držiću pripisali zaslugu, pogotovo zato što je, i u odnosu na *Menaechmi*, razvio i u sadržaju znatan stupanj samostalnosti, a u odnosu na talijanske imitacije Plautove komedije, kao što su stručnjaci proučili, potpunu samostalnost, i svojoj publici, s kojom je desetak godina živio kao pisac, organizator kazališta i snabdjevač nasušne potrebe za umjetnošću, omogućio da svojim kazališnim navikama smijehom dadne oduška, da upozna i razne suvremene domete komediografije, istodobno kad je takve prilike imala i publika prekomorskih gradova.

Hekuba

1.

Što je Držiću Hekuba

Govoreći o značajkama Držićevih djela u kojima se vide tendencije karakteristične za razdoblje manirizma, o čemu će još biti riječi, već smo spominjali tragediju *Hekubu* uvidjevši njezinu važnost za objašnjenje idejnog pravca u Držićevu stvaranju. Kritika je uglavnom propustila da se ozbiljnije

bavi tim djelom kao samostalnim ostvarenjem, uz neke iznimke, među kojima ću spomenuti Vinka Foretića, jer je ispravno naglasio da je pisac izabrao za prepjev tu tragediju kako bi pokazao »tragičan lik lakomca koji krvavo i strašno svršava«, naime lik Polinesta koji je zbog pohlepe za zlatom ubio Hekubina sina Polidora »povjerenog mu na čuvanje«, i koji je »zaista bio čovjek nahvao«.[154] O *Hekubi* ću opširno govoriti i zato što se o njoj malo pisalo i da bih objasnio kako se logično uključuje u Držićevo djelo kao najizrazitija potvrda maniorističke orijentaciie piščeve i kao zadnja reakcija na dubrovačku vladu prije urote.

Uputno je prije svega upozoriti na teoriju i praksu prevođenja u 16. st., kad su se prijevodi svrstavali među samostalne književne vrste, a prevoditelji su s punim pravom pripadali velikoj obitelji pisaca *(oratores)* pa stoga i *Hekubi*, neovisno o visoku stupnju neovisnosti izražene i u kvantitativnom i u kvalitativnom pogledu, treba pristupiti s jednakom pozornošću kao i drugim Držićevim djelima. Na to nisu mislili stariji književni povjesničari, smatrajući je najprije Vetranovićevom promašenom preradbom Euripidove tragedije, dok joj Petar Kolendić nije utvrdio izvor u prijevodu odnosno preradbi klasičnog djela iz pera Lodovica Dolcea i pripisao je Marinu Držiću.[155]

Prvi moderan i po vrsti najdjelotvorniji pristup djelu duguje se njegovu uprizoritelju Branku Gavelli koji je o njemu i zanimljivo pisao, a vjerojatno je Gavellina predstava (1959)[156] potaknula Miljenka Majetića da se pozabavi Euripidovim utjecajem na Držića i Bunića (prevoditelja *Jokaste)* i da predmetu priđe s drugačijeg stajališta nego stariji prethodnici. Najvažniji je njegov dokaz da na pojedinim mjestima Držić nije slijedio Dolcea nego izravno Euripida, prema latinskom prijevodu ako ne i prema izvorniku. Nasuprot Kolendićevu mišljenju da je Držić vjeran Dolceu, on pokazuje da je pisac izgradio vlastit izraz i da su njegove intervencije u strukturu promijenile karaktere, primjerice Hekubu i Poliksenu, koje su osjećajnije i humanije, bliže Euripidovu shvaćanju.[157] I. N. Goleniščev-Kutuzov začudo se vraća starim mišljenjima o Vetranovićevu autorstvu,[158] a u bilješci navodi seminarsku radnju padovanske sveučilištarke F. Manzini, poznatu mu samo po naslovu, koju je unatoč manjkavostima vrijedno pročitati, ali ovdje ću se ograničiti na to da spomenem njezin najvažniji rezultat: usporedbu s grčkim izvornikom i dokaz da je Držić mjestimice izravno prevodio Euripidove stihove, čime je potvrđena Majetićeva slutnja.[159]

Naglasit ću odmah da su neki često pjesnički beznačajni Dolceovi stihovi Držića privukli sadržajem koji se slagao s njegovim pogledima na život, a posebice s predurotničkim raspoloženjima, i on im zato poklanja posebnu pozornost, proširuje ih i daje im precizniju i pregnantniju određenost (npr. II, 855—858; u idućoj ću glavi dosta primjera citirati), pa su mu talijanski jedanaesterci bili samo poticajem da im smisao, koji se kao poezija nije u Dolcea ostvario, pretoči u doličnu formu produbljujući im značenje i dajući im karakterističan sentenciozni prizvuk. Stihovi Hekubine molbe Uliksu da joj

[154] V. Foretić, cit. djelo, str. 38—39.
[155] Opsežniji prikaz teme i bibliografiju v. u F. Čale, *O književnim i kazališnim dodirima . . .*, str. 29—59, a ovdje se ograničavam spomenuti samo najvažniji prilog: P. Kolendić, *Srpskohrvatski prevod Dolčeove »Hekube«*, Kotor, 1909, odštampano iz *Izvješaja č. k. kotorske gimnazije* za šk. god. 1908—1909.
[156] Članak »Uz Hekubu« zajedno s »Portretnom skicom« koja je, nešto proširena, izišla i u *Književniku*, 2, Zagreb, 1959, str. 89—96 (a poslije i u cit. knjizi *Književnost i kazalište)* Gavella je objavio prigodom premijere *Hekube*, u kazališnom programu *Dubrovačke ljetne igre 1959.*
[157] M. Majetić, »Euripidov utjecaj na Držića i Bunića«, *Živa antika, god.* XII—XIV, Skopje, 1964, str. 211—226.
[158] I. N. Goleniščev-Kutuzov, *Ital'janskoe vozroždenie i slavjanskie literatury XV—XVI vekov*, Moskva, 1963, str. 121.
[159] F. Manzini, *L'Ecuba di Marino Darsa (Držić)*, Università degli Studi di Padova, tesi di laurea, anno accademico 1949—50 (rukopis).

se smiluje i poštedi smrti Poliksenu, kao što je i njemu Hekuba jednom život spasila, za razliku od Dolceovih u Držića imaju izravno aluzivan karakter, u kojemu se očituje piščeva društvena i moralna pozicija u dubrovačkoj državi. I završni se stihovi molbe (II, 875—876) samo donekle podudaraju u Dolcea i u Držića, jer se naš pisac nije zadovoljio općenitim isticanjem Uliksova ugleda i njegove utjecajnosti, nego je izravno suprotstavio ljude od vlasti koji uvijek imaju odlučnu riječ onima koji su bez časti i nitko ih ne sluša makar imali mudar glas, a jasno nam je kakav smisao ima opreka mudrih »ludima« i tko su ovi potonji. Ne mogu biti slučajne i potiču na nove usporedbe slične pojedinosti u tom prizoru, koji je svakako jedan od bitnijih za shvaćanje drame ili bar razloga koji su Držića naveli da se upusti u stvaranje tragedije na temelju predloška s baš takvim motivom. U odgovoru Hekubi Dolceov Uliks u prvi plan stavlja grčku čast koja neumoljivo zahtijeva da žrtva bude prinesena, a Držićeva verzija (II, 903—906) preciznije cilja na državničko opravdanje zločina, koji je posljedica nepomirljiva antagonizma između gospodara i robova, na one više razloge na koje se Uliks poziva da bi opravdao sebe i Grke (kao što će u petom činu Polimestor pravdati ubojstvo Polidora, počinjeno zbog lakomosti, željom da ugodi Grcima i liši njih i svoju državu budućeg neprijatelja). Sličnih, naoko nebitnih, ali, razmatrajući ih u cjelini, ipak značajnih razlika ima još u dvjema varijantama Uliksovih riječi: u Dolcea on tvrdi kako se ne može i ne smije oprijeti tolikim slavnim junacima samo zbog jedne žene, a u Držića (II, 889—894) on junaštvo oholih pobjednika stavlja nasuprot Hekubinu ropstvu.

Neovisno o odlikama u kojima se zrcali ne samo nova nego i umjetnički značajnija cjelina Držićeve *Hekube* od talijanskog izvornika, već tih nekoliko primjera otvara perspektivu u kojoj se može spoznati književna autonomnost zadnjega piščeva pjesničkog proizvoda. Sudu o vrijednosti djela, ocjeni koja ga hoće omjeriti o sveukupan Držićev opus nužno prethode neka bitna pitanja: zašto se pisac nakon uspjeloga komediografskog iskustva odlučio da dubrovačkim gledateljima pruži tragediju; zašto se na tom poslu nije okušao originalnim radom, nego je prevodio; zašto je odabrao baš Dolcea, i to ne opredijelivši se za neko njegovo izvorno djelo, recimo za *Mariannu*, koja je uz to najbolji proizvod mletačkog pisca, nego baš za *Hekubu*, koju je i sam prepjevao prema Euripidovoj *Hekabi?* Na ta pitanja kritika uglavnom nije odgovorila, pa zato nije dala ni cjelovit sud o djelu, a pouzdanijem zaključivanju nikakav put nisu utrli arhivski podaci. Stanka od nekoliko godina koje dijele *Hekubu* od komedija sugerira mišljenje da je Držić već bio iscrpio svoju komediografsku djelatnost. No tragediju, nakon koje, koliko znamo, nije stvorio drugo pjesničko djelo, zacijelo nije složio samo »za ne stat zaludu«, kao što je nekoć bio rekao za *Tirenu*, a to pokazuje i opseg posla i ozbiljnost kojom mu je prionuo. Da snage nije uložio u pisanje izvorne tragedije ili u izravno prevođenje Euripidova teksta, može se tumačiti time što u domaćoj sredini nije bilo prethodnog iskustva s tom vrstom drame, koja ni u Italiji nije donijela velikih plodova, a dokazano je da se služio Euripidovim tekstom, pa ga je mogao i cijeli prevesti da je htio. Nije mu bila namjera ni da dubrovačku javnost upozna s Dolceom: taj »pustolov pera«, koji u obilju svoje književne produkcije ni sam nije znao »gdje počinje originalan pisac a gdje završava prevoditelj«,[160] nije na Držića mogao djelovati nekom snagom svog izraza, a najmanje ga je mogao očarati formalnim vrednotama u svojoj verziji *Hekube*, u cjelini ne osobito značajne i u usporedbi s ostalim njegovim djelima.

Neka dosadašnja istraživanja, otkriće urotničkih pisama i objašnjenje

[160] G. Toffanin, *Il Cinquecento*, Milano, ¹1935, str. 546.

Negromantova prologa u *Dundu Maroju*, već su upozorili da u pjesničkoj fizionomiji našeg pisca treba vidjeti dosljednost životnih i umjetničkih pogleda, koji i njegovu egzistenciju i njegovo djelo objašnjavaju kao koherentnu cjelinu. Nećemo stoga ni izbor Dolceove *Hekube* ocijeniti kao bizaran potez ili kao slučajan i neobvezatan proizvod njegova pera u zadnjem razdoblju života. *Hekubu* nije tiskao, nego ju je pred dubrovačkim općinstvom — pošto je prethodno bila službeno zabranjivana da ne bi uzbunjivala duhove[161] — prikazala Družina od Bidzara 28. siječnja 1559. Što je ako ne ozbiljan i dugo pripravljan umjetnički i moralni čin mogao značiti taj istup pred gledateljima, koji su poslije više godina njegove šutnje morali s posebnim zanimanjem očekivati da im i taj put kroz formu scenskog zbivanja saopći svoju istinu o njima, o životu, o ljudima nahvao i o ljudima nazbilj? A sad je bila riječ o tragediji, koja je i kao nova scenska vrsta, ublažena u krvavosti interludijima satira i vila koje je Držićeva publika uvijek rado gledala, znatno impresivnije prenijela piščevu poruku u skladu s njegovim stavom prema antagonizmu zla i dobra u društvu njegova doba, sa stavom koji će za par godina postati urotom. *Hekuba* jasnije osvjetljuje i doba komedija i doba urote, i svojim sadržajem, osobito nekim crtama (odnos vlasti i potlačenih, opravdanje nedjela razlozima državne stabilnosti, pohlepa za zlatom koja zasljepljuje do zločina, krvava kazna) označava logičnu etapu u razvoju našeg pisca. On nije jedini u 16. st. odabrao upravo tu klasičnu tragediju da reagira na vlast moćnih koji svoje postupke temelje na zakonu sile: Košuta je s pravom pretpostavljao da je imao jednak cilj kao njegov francuski suvremenik Lazare de Baïf, koji je u uvodu svog francuskog prijevoda godine 1544, tiskanog 1550, napomenuo da je taj posao obavio »pour remontrer aux roys et grans seigneurs l'incertitude et lubrique instabilité des choses temporelles«, što će reći da vladare i velikaše opomene koliko je nepostojana svjetovna vlast.[162]

Mjeru izvornosti koja određuje umjetničku samostalnost što ju je Držić dosegnuo ne ograničava manja ili veća podudarnost hrvatske verzije sa sadržajnim tijekom činova, prizora i stihova Dolceova predloška. Držićev prijevod nadmašio je talijanski izvornik i od njega postao umjetnički neovisan samo zato što su Dolceovo djelo i posebice neki njegovi aspekti pjesnika nadahnuli na izbor motiva koji će se svojim smislom uklopiti u jedinstvo inspiracije kojom je i u drugim nekim djelima reagirao na stvarnost, a uz citirane primjere ima u Dolceovu tekstu dovoljno stihova kojih općenitost u Držićevu prijevodu dobiva određenost izgrađena stava i izravnu aluzivnu notu.

Iscrpnija bi analiza pokazala kako su dvostruko rimovani dvanaesterci i neki konvencionalni izričaji iz ljuvenih pjesama i pastorala u novom kontekstu *Hekube* poprimili tragički prizvuk postavši doličan okvir izražavanju krvavih događaja i strahotnih ljudskih drama. No i nekoliko općih zapažaja pokazat će da Držićev tragički stil nije puki prevoditeljski, i zato ograničeno izvoran, rezultat sinteze između stare forme kojom se prije služio i posve nova sadržaja. Ima, naime, u tragediji stilskih osobitosti po kojima je Držić potpuno nov u odnosu prema svojim prethodnim djelima. Karakteristično je za *Hekubu* uvođenje satira i Nereida (čega u Dolcea nema), te izmjenjivanje dvostruko rimovanih dvanaesteraca koji prevladavaju s osmercima u petostihu, gdje peti stih ne rimuje, i u četverostihu; kad se navodi tuđi govor (npr. III, 1415—1432; 1439—1453) poslije dvostruko rimovanog dvanaesteračkog dvostiha svaki put se dodaje dvanaesterac s leoninskim srokom, a oblik takva terceta mogao je naučiti od strica Džore. Doda li se k tome obilje srokova, može se ne samo ponoviti s Gavellom da je pjesnik morao potrošiti više vremena i truda no i za jedno drugo djelo, nego i ustvrditi da je pokazao sklonost

[161] V. o tome M. Pantić, djelo cit. u bilj. 6.
[162] L. Košuta, »Pravi i obrnuti svijet . . . «, str. 1498.

prema raskošnu izrazu i bogatstvu glazbenih vrednota i slika kojih nije bilo prije, u konvencionalnim petrarkističkim stihovima. Nadalje, uz uzvike »vajmeh« »jaoh« i sl., koji više nisu ljuveni uzdisaji, nego izraz najdublje boli, mnogo se služio ponavljanjem izričaja kao sredstvom lamentacije, a osobito je insistirao na nekim srodnim riječima, koje same po sebi sugeriraju žaloban dojam. Koliko se neki izrazi u *Hekubi* svojom čestotom nameću kao jedna od dominantnih značajki tragičkog tona vidi se već po prvim riječima kraljice i kora, gdje rijetko koji stih nema riječi kao što su *tuga, tužica, tužna, tužba, istužit, plač, plačna, umrli, smrt, smrtni, suza, suziti, žalos, muka, vaj,* tako da se u pedeset stihova (I, 205—255), od kojih je petnaest osmeraca, one spominju više od 40 puta, a samo riječ *tuga* i njoj srodne šesnaest puta, stvarajući ugođaj lamentozne kantilene, za koju bi se moglo reći da je na rubu izvještačenosti kad je ne bi spasavao sklad između ritmičke i sintaktičke strukture stihova. Figure ponavljanja u već naznačenoj funkciji (anafore, epanafore, epanalepsije, paranomasije, gradacije) javljaju se u svim činovima kao jedna od stilskih značajki primjetljivih na prvi pogled: »gdi ćeš smrt mrtva zvat« (185); »zrcalo tužno svim ke tuže na saj svit« (188); »blažena blažene mogaše učinit« (193); »čestit, čestit i pričestit« (261); »Ustav', oče, srdžbu, ustavi« (276); »srca vaša ako od tužnih / dosezaja tužbe koje, / čujte molbe ovej tužne« (369—371); »da mi i kćerca draga žive, / kćerca u tuzi moj razgovor« (385—386); »novijem plačem plakat da imam, / od toga se nova sprava / na me spravlja« (416—418); »Smrt meni, za me smrt blažena, blažena« (578); »Stupaju, stupi, moj, nemoćno, ako ikad« (580); »Kćerce, kćerce tužna moja, / kćerce majke od svih tuga« (586—587); »Izid', izid', da te viđu« (590); »Vajmeh, kćerce, kćerce, vajmeh!« (606); »majko od plača, majko od tuge, / majko od svih zala sužna, / majko, u tuzi koj ni drúgē« (643—645); »tebi u staros drúga sada, / tebi u staros poslužiti« (656—657); »to je smrt ma, ne kom ću umrit. / Er smrt ni smrt« (665—666). Tu crtu dopunjuju i ističu obilni srokovi koji su sami po sebi najznačajniji oblik ponavljanja. Ali kao da pjesniku ni to nije dovoljno pa se služi unutrašnjim srokom, npr.: »zla činjenja koja moja« (273); »nače s plačem govoriti« (314); »tužni meni, sužni meni« (384); i kao da kadikad uživa u kićenosti: »Ni mira meni, ni, grli me zli nemir« (1180), a to su dometi i granice njegove tehnike isključivo iz posljednje faze stvaranja.

Možda u želji da izbjegne monotoniju dvanaesteračkog distiha i da ga prilagodi tragičkom izrazu obogaćujući ga novim vrednotama, Držić se obilnije nego u drugim djelima služi i afektivnim umanjenicama: *štapak, košutica, djevičica, danak, ličce, sestrica, kćerca, bratac, ćaćko, djetece, sanak, sunačce, ptičica, srdačce, glavica, vodica, ručica, služica, darak, tužica,* itd. Neki se od tih oblika pojavljuju u pjesmama i u pastoralama uglavnom u konvencionalnom značenju, a u komediji u komičnoj funkciji (u *Dundu Maroju* npr. Maro zove oca »ćaćko«, a on njega »brajo«, itd.). U *Noveli od Stanca,* vidjeli smo, prilično ih rabi stari seljak izražavajući i na taj način izgubljenost i strah u neprijateljskoj noćnoj atmosferi grada, a to upućuje na zaključak da ti oblici i u tragediji možda imaju u stanovitom pogledu srodan smisao, gdje naglašavaju nerazmjer između veličine bivše kraljice i njezine stravične sudbine u zarobljeništvu, pridonoseći oblikovanju tragičkog stila i udovoljavajući zahtjevu prema kojemu tragedija mora izazivati samilost i strah. Velika su izražajna novost i smjelije slike i metafore, npr. »ognjen mrak« (5); »pod suncem umrlim« (17); »pepeo lice« (475); »oko od neba, svića noći« (1242—1243); »magla ognjena« (2140), koje daju naglaske proživljene poezije osobito nekim šturim i prozaičnim Dolceovim korelativnim stihovima, u kojima je naš pjesnik, međutim, osjetio klicu misli prikladnih njegovu pogledu na svijet, npr.: »razložna rič lipa svića je pameti, / a pamet je taj slipa koj razlog ne svijeti«

(IV, 1988—1989). Tu se prepoznaje pravi Držić, pa ako Hekubu ne doživljujemo kao epizodu u njegovu književnom radu nego kao djelo napisano zato da u određenom trenutku života izrekne stare istine novim umjetničkim jezikom, onda ćemo te i mnoge takve stihove shvatiti kao pohvalu koju je 1559. prenio mudrim, tihim i blagim ljudima i kao pokudu onima koji lisiče i srce maškaravaju. Takvom stilskom i idejnom impostacijom, koju sam pišući prvi put o *Hekubi* na drugom mjestu opširnije ilustrirao,[163] Držić se uvelike razlikuje od Dolcea, čija je ambicija bila, reklo bi se, više »literarna« nego »teatarska«, samo što on nije obogatio ni talijanski hendekasilab ni scenski izraz, a Držić je svojom tehnikom, i u tragediji prvak hrvatske književnosit, uskladio iskustvo pjesnika i kazališnog praktičara. Pisao je za svoje glumce koji će tumačeći likove živjeti s njima i pratiti njihov udes, i zato su i stihovi svojom razgovornom naravnošću, scenskom uvjerljivošću i realističnom komunikativnošću morali odraziti njihovu humanost, gledateljima približiti njihovu ljudsku mjeru u proživljavanju očajničke intimnosti, sačuvati nešto od onog pučkog duha što zrači iz komedija i pastorala. Mogli bismo to dokazati mnogim primjerima, od kojih ćemo poslije neke i citirati, a ovdje podsjetimo samo na Poliksenin oproštaj s majkom (II, 1109—1167), koji se može ubrojiti među pjesnički najbolje Držićeve stranice, jer se u njemu ostvario sklad svih značajki što određuju individualnost piščeva stila i jer su se sljubili metar i sintaksa, a suvereno primijenjenim postupcima kao što su parataktičke rečenice i opkoračenja dosegnuta je harmonija patetičnog i realističnog izraza.

I po formalnim značajkama i po moralnoj intenciji, a i kao tragički žanr, *Hekuba* najizrazitije Držića predstavlja kao pisca koji stvara u novom, nemirnom, postrenesansnom i protureformacijskom podneblju. Ako kao pojam renesanse u šesnaestom stoljeću podrazumijevamo, između ostaloga, kategorije sklada, ravnoteže, pomirbe ljudskog i božanskog, petrarkizma, klasicizma, poštivanja normi i pravila, onda *Hekubu* ni po izražajnim svojstvima, ni po smislu poruke, ni po vremenu i razlogu nastanka ne možemo ubrojiti među renesansna djela, nego je moramo shvatiti kao proizvod stilskog razdoblja *manirizma*, kojim ćemo se još jednom, nakon opaski o maniurističkim tendencijama u komedijama i u pastoralama, pozabaviti u ovoj završnoj interpretaciji Držićeva teatra.

Taj termin, kojim se označavaju neke tipične crte umjetnosti u razdoblju između renesanse i baroka, preuzela je književna kritika od likovne, zahvaljujući njihovoj plodnoj uzajamnosti još od šesnaestog stoljeća, kad je — spominjem to usput — i sam Lodovico Dolce u svom traktatu o slikarstvu bio jedan od teoretičara koji su nastojali definirati manirizam.[164] Naša se kritika, koliko mi je poznato, malo bavila manirizmom u hrvatskoj književnosti. Pitanja se doticao A. Angyal, madžarski kritičar koji se poziva na dio već obilne literature, na radove F. Würtenbergera, A. Hausera i G. R. Hockea, pa prihvaćajući Hockeovu tipološku metodu prema kojoj je manirizam stilska konstanta europske književnosti od antike do danas i zajednički nazivnik književnih tendencija suprotnih klasicizmu u svim razdobljima (kako to hoće Hockeov učitelj Curtius) — maniurističkih crta nalazi ne samo u djelima Zoranića i Barakovića nego i u pjesništvu Prešerna i A. B. Šimića.[165] Valja istaći, međutim,

[163] V. bilj. 155.
[164] *L'Aretino — Dialogo della pittura*, Venezia, 1557; v. i P. Barocchi, *Trattati d'arte del Cinquecento fra Manierismo e Controriforma*, Bari, 1960—62. O već obilnoj literaturi o manirizmu raspravljao je navodeći bogatu bibliografiju R. Scrivano, »La discussione sul Manierismo«, *La Rassegna della letteratura italiana*, 2, Firenze, 1963, str. 200—231, i sam autor knjige *Il manierismo nella letteratura del '500*, Padova, 1959. O književnom manirizmu v. i E., Raimondi, »Per la nozione del manierismo letterario (Il problema del manierismo nelle letterature europee)«, u radovima međunarodnog kongresa u Rimu 1960: *Manierismo, Barocco, Roccoco*, Roma, 1962, str. 57—79; T. Klaniczay, *La crisi del rinascimento e il manierismo*, Roma, 1973.
[165] A. Angyal, »Nekoliko pitanja manirizma«, *Zadarska revija*, 1, Zadar, 1967, str. 1—8.

da u jednom starijem prilogu Angyal ubraja Držića među manirističke pisce, dapače među tipične maniriste, ne samo naše nego i europske, a pri tom uzima u obzir njegov život i njegove komedije, »u kojima se prepliću ljubav i sreća s prevarama i spletkama, kao i u komedijama talijanskog manirizma«, i navodeći mišljenje Antuna Barca koji je za Držićev stil rekao da je bujan, blještav, s mnogo riječi i poredaba, »a to su zapravo crte manirističkog stila«.[166] Angyal, dakle, nije usmjerio pozornost na *Hekubu*, što možda nije čudno kad se zna da i nije bilo prave kritičke ocjene Držićeve tragedije. Inače njegovu zanimljivu tvrdnju o Držićevu manirizmu ovdje neću razmatrati, jer bi to zahtijevalo osvrt i na ostale, kadšto teško prihvatljive poglede kritičarove. Međutim, S. Petrović, baveći se također pitanjima našeg manirizma i baroka[167] i kritizirajući neke Angyalove zaključke, možda ima pravo kad za neke ocjene madžarskog kritičara, pa i za onu navedenu o Držiću, kaže da neki put zvuče prilično neobično, ali ne zaslužuju da ih odbacimo ne ispitujući ih. Već je i Gavella uočio i prvi naslutio da u *Hekubi* Držić anticipira iduće književno razdoblje, da »zapravo upućuje svojim stilom na kasniji razvitak barokne tragedije, koja će kao i on u Euripidu, nalaziti toliko snažnih poticaja«. Iako se barok ne smije poistovetiti s manirizmom, Gavellina je primjedba uza svu nedorečenost dobar putokaz stilskom određenju *Hekube*.[168]

Što je Držićev manirizam pokušat ću naznačiti na temelju poticaja koje nalazim u Hauserovoj knjizi o manirizmu,[169] u svjetlosti samo nekih, namjerice odvojenih misli o koje se može omjeriti definicija *Hekube* kao izraza manirističke težnje našeg pisca, dakle bez pretenzija da fenomen objasnim svestranije. Iako Hauser, polazeći sa vrlo stimulativnih sociooloških pozicija, smatra manjkavom Friedländerovu definiciju manirizma koju citira, možda će pomoći da u općim crtama shvatimo u čemu su specifične stilske osobine *Hekube:* manirizam je antiklasički stil, izraz težnja koje se ne daju svesti na normu, koje su iracionalne i antinaturalističke; kao takve suprotstavljaju se umjetnosti zrele renesanse, te »objektivne«, »pravilne«, »uzorne« umjetnosti koja, temeljeći se na natpovijesnim i općenito valjanim vrijednostima, nadilazi svaku iznimnu, slučajnu, samovoljnu pojavu. Hauser, međutim, kao jedan od bitnih elemenata manirizma ističe pojam »discordia concors« kojim se obično karakterizira njegova formalna struktura. U svakom slučaju čini mi se da se već s tim formalnim odredbama podudara stilska osobitost *Hekube*.

Nesumnjivo je da je Držićevo opredjeljenje za tragediju poslije komediografskog iskustva bilo već u njegovo doba paradoksalna pojava, kao što je i dosadašnju kritiku, čini se, dovodilo u očitu nedoumicu, jer je Držićevu tragediju, shvaćenu kao puki prijevod i posao drugog reda, u svojim ocjenama mimoilazila. Približit ćemo se rješenju problema ako mislimo na to da su za razdoblje manirizma bile tipične upravo paradoksalne pojave i forme, koje su prevladavale — citiram Hausera — »u ekonomiji, s otuđenjem radnika od proizvoda svojih ruku; u politici, s 'dvostrukim moralom', jednim za vladara a drugim za podanike; u književnosti, s naročitom važnošću koja se dodjeljuje tragediji, gdje je 'nezaslužen spas' pandan ideji nehotične pogreške; i u otkriću humorizma koji dopušta da se o jednoj osobi razmišlja i sudi istodobno s dviju različitih, dapače suprotnih strana«.[170] U manirističkoj epohi, kaže

[166] A. Angyal, »Nekoliko pitanja slovenskog baroka«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, 1—2, Beograd, 1959, str. 14.
[167] S. Petrović, »Problem soneta u starijoj hrvatskoj književnosti (Oblik i smisao)«, *Rad* JAZU, 350, Zagreb, 1968 (u bilješkama).
[168] V. bilj. 156.
[169] A. Hauser, *Il Manierismo. La crisi del Rinascimento e l'origine dell'arte moderna*, prev. Clara i Anna Bovero. Torino, 1965.
[170] Isto, str. 15.

Hauser, umjetnici su i pjesnici bili ne samo svjesni nerazrješivih protuslovnosti života nego su ih dapače naglašavali i zaoštravali. Držić je to u dubrovačkim prilikama učinio i svojom tragedijom, jer više mu nije bilo dovoljno da na zbilju svog doba reagira smijehom koji kažnjava porok, nego je ovaj put to učinio s tragičkim osjećajem svijeta društvenih nepomirljivosti i dvoličnosti, svijeta iz kojega će njegov nemoćno superioran duh za koju godinu izmaknuti da bi ga iz tuđine nesmiljenom oštrinom osudio u pismima toskanskom vojvodi.

Jedno za nas zanimljivo poglavlje u Hauserovoj knjizi ima naslov *»Dvostruki moral« i tragedija.*[171] Problem dvostrukog morala otvorio je Machiavelli, a manifestirao se u kompromisu između kršćanskih ideala i političkog realizma, odnosno u konfliktu između državnih interesa i privatnog morala. »Etička napetost« — piše Hauser — »koja je bila u temelju 'dvostrukog morala', prouzrokovala je sukob koji je uistinu sazrio i bio razriješen u tragediji«, a primjer tragičkog junaka »postao je bučan prijekor — za sve osim za vladara«. Te misli potkrepljuje i Držićeva *Hekuba;* one objašnjavaju njezin postanak i prvotne zabrane njezine izvedbe, i neposredno aktualiziraju elemente njezina oblika i smisla, aluzivno, polemično značenje gradiva i »primjer« koji simbolično zrači iz njezina sadržaja. Oblik tragedije, naglašava Hauser, s pravom se može definirati simboličnim. U tom smislu treba spoznati aktualnost simbolike u tragičnoj sudbini pokorene robinje Hekube, kojoj su nesreću, u skrajnjoj konzekvenciji, uzrokovali »viši interesi« državnih razloga *(ragion di stato),* licemjerje, pohlepa za zlatom i oni što uzvišenim ciljevima žele opravdati ambiciju prema dominaciji uz cijenu propasti potlačenih.

Sve što nam se poslije čitanja lirike, pastorala i komedija, u stilu i sadržaju *Hekube,* pa i u samoj činjenici da se kao književna vrsta neočekivano pojavila na silaznoj točki Držićeve životne i umjetničke parabole, može činiti neobičnim, za našeg pjesnika netipičnim (pogotovo u svjetlu stanovite tradicionalne kritike i površno konvencionalnih kazališnih interpretacija), postaje jasnije ako se osvijetli u skladu s poetikom manirizma. »U svim umjetnostima manirizam miješa stvarno i nestvarno, teži snažnim suprotnostima, osobito je naklon nerazrješivim protuslovnostima, voli teškoće i paradoks, intelekualističan je i iracionalan. Ali bit tih osobina nije formalne prirode; izravno se odnosi na shvaćanje svijeta, na poimanje života i na filozofiju tog razdoblja«.[172] Na *Hekubu* se mogu primijeniti i zapažanja teoretičara o specifičnim svojstvima manirističkog stila, koji je bujan, sonoran, sklon obilju riječi i slikama (za razliku od klasičnog koji više teži ritmu), a osobito smjelom, neočekivanom, neobičnom metaforizmu. Sjetimo se takvih osobitosti koje sam djelomice nabrojio u Držićevoj tragediji, obilja slika i pjesničkih figura, među kojima je osobito primjetljiva kontrastna slikovitost, kao u primjerima »ognjen mrak«, »oko od neba«, »svića noći«, »magla ognjena«. Ta nova, moderna, amblematična izražajnost ruši stereotipni klasicistički repertoar stilskih mogućnosti, a ravnoteža renesansne vizije svijeta vidljiva i u skladu konvencionalnih pjesničkih slika ustupa mjesto sjetnom, individualističkom, nemirnom doživljaju stvarnosti koja svoj izraz nalazi i u »poremećenom redu«, u bizarnoj metafori.

Novu osjećajnost kao posljedicu duhovnog podneblja u drugoj polovici stoljeća i posebice svog odnosa prema stvarnosti dubrovačkog aristokratskog režima u razdoblju europske političke krize Držić nije slučajno izrazio upravo svojom verzijom Euripidove tragedije, jer je grčki tragičar bio »praotac manirističkog teatra«.[173] Može se, uostalom, reći da ga je s jednakim pobudama

[171] Isto, str. 86 id. [172] Isto, str. 225.
[173] G. R. Hocke, *Il manierismo nella letteratura,* prev. R. Zanasi, Milano, 1965, str. 260. Hrvatski prijevod: Ante Stamać, CEKADE, Zagreb, 1983.

prevodio i sam Dolce, koji je prevodio i Seneku, a rimski pisac, čije tragedije veoma ovise o Euripidu, bio je uzorom manirističkim dramatičarima.[174] U predgovoru svom prijevodu Dolce piše: »Budući da sam uvijek od Fortune uživao vrlo malo nježnosti, a i sad mi pruža u obilju gorčine, te ne znam čemu se više imam nadati i čega da se bojim, s tuđim se primjerima nastojim utješiti, pa je to bilo povod nastanku ove tragedije . . .«[175] Možda je Držić više poticaja našao u tom predgovoru nego u Dolceovoj obradbi Euripida.

2.

Između tekstologije i poetike

Širim razmatranjem o prvoj tragediji u hrvatskoj književnosti nećemo se udaljiti od bitnih pitanja Držićeva teatra i njegove interpretacije. Dapače, ona njegovu poetiku na osobito djelotvoran način potkrepljuje, a to će potvrditi uvid u jedan dosad neistraživani rukopis, gdje ćemo naći egzaktnu provjeru prije izrečenih sudova i zaključaka o toj tragediji, koja se baš na temelju tumačenja Držićeve poetike može integrirati u autorov jedinstveni opus kao njegov nedjeljiv i bitan dio.

U okviru ovog raspravljanja privest ću dakle i *Hekubu* u kontekst misli koje sam dosad razrađivao, u sustav poetike koja se temelji na pojavi i implikacijama a n t i t e z e kao bitnog načina Držićeva umjetničkog mišljenja. I tragedija je naime, u konfrontaciji s komediografskom aktivnošću, sastavnica još jedne i te kako egzemplarne antiteze na silaznoj točki komediografskog djelovanja. I ne čudi nas što je kritika bila u nedoumici ne znajući objasniti razloga zbog kojih je Držić uopće napisao tragediju i zašto joj je posvetio tako veliku pozornost i toliko mnogo stihova, među kojima su i neki od ponajboljih što ih je ikad složio.

U Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, u zbirci kodeksa pod signaturom VII-3, nalazi se, dakle, rukopis *Hekube* iz šesnaestog stoljeća,[176] koji je godine 1933. Akademija otkupila od Zorke Skočić iz Šibenika, pa ćemo ga odsad označivati skraćenicom Š. Dosad ga, kako sam napomenuo, nitko nije potpunije proučio ni opisao, a vidjet će se da je višestruko zanimljiv ne samo s filološkog stajališta, nego i zbog kritičko-teorijskih razloga. Ovdje ćemo samo još napomenuti da se ovaj od svih rukopisa *Hekube* razlikuje već i natpisom, koji je bjelodano potvrdio filološko istraživanje Petra Kolendića i njegovo otkriće da je autor Držić a ne Vetranović, što je Kolendić naglasio u članku iz 1959, gdje je o njemu izvijestio.[177]

Kao što i Kolendić, koji tu ponavlja svoje prethodno shvaćanje, cio sud o k n j i ž e v n o j vrijednosti Držićeve tragedije svodi na tvrdnju da je ona samo najvjerniji prijevod u cijeloj dubrovačkoj prevodilačkoj književnosti, tako i Rešetar,[178] poput većine drugih, uključujući Mihovila Kombola,[179] prihva-

[174] Isto, str. 261.
[175] *La Hecuba. Tragedia di M. Lodovico Dolce tratta da Euripide.* In Venetia, MDXLIII, str. 2.
[176] Podatke o rukopisu i njegov opis ovdje neću donositi, nego upućujem na opsežniji rad »Tekstologija i poetika« objavljen u mojoj knjizi *Tragom Držićeve poetike*, Zagreb, 1978, str. 97—116, a prije toga, pod naslovom »O šibenskom rukopisu 'Hekube'« u *Forumu*, 1—2, Zagreb, 1977, str. 25—42. Taj je rukopis stariji od onoga koji je Rešetar uvrstio u kritičko izdanje SPH godine 1930, u trenutku kad još nije znao za Kolendićevo otkriće šibenskog rukopisa, ali ja u sadašnjem izdanju ipak uvrštavam Rešetarovu kritičku redakciju, da bi svi tekstovi bili što ujednačeniji prema Rešetarovim kriterijima na koje se već kao na čvrstu tradiciju oslanjala i naviknula kritika. Iz svoga spomenutog rada ovdje dakle zadržavam samo one dijelove koji, znatno rasterećeni filološkog aparata, mogu poslužiti kao egzaktna filološka ilustracija dosad iznesenih teorijskih sudova o Držićevoj poetici.
[177] P. Kolendić, »Razgovor o 'Hekubi'«, u knjizi *Iz starog Dubrovnika*, priredio M. Pantić, Beograd, 1964, str. 127—129 (pretiskano iz *Politike* od 15. VIII. 1959).

ća isto mišljenje. Budući da i u Držićevim komedijama nije uočio dubljih dimenzija koje nadmašuju zabavljačku funkciju, on ni u *Hekubi* nije mogao vidjeti autentičan umjetnički tekst idejno i stilski neodvojiv od Držićeva ostalog stvaranja, pa ni tako očevidne crte izvornosti kao što su intromedije s vilama i satirima,[180] iako ih prema našem mišljenju valja smatrati u tom pogledu sporednima u usporedbi s drugim značajkama zbog kojih djelo ima osebujni smisao, proishodeći iz načela p o e t i k e koja je karakteristična za cjelinu Držićeva stvaranja. Rešetarov je sud posljedica raskoraka između njegova preciznog filološkog doprinosa i metodološke manjkavosti njegova književno-kritičkog pristupa Držićevu djelu kao cjelini uključujući i *Hekubu*.

Kolendićevo i Rešetarovo mišljenje dijeli i Miroslav Pantić,[181] kojemu je *Hekuba* također samo prijevod talijanske preradbe i koji ističe da Držić tu »nije bio originalan i svoj«, ali bar se pita — sumnjajući da je odgovor uopće moguć — zašto je Držić poslije niza izvanrednih komedija »uzeo da radi na jednoj tragediji«.

Širom vizijom Držićeva književnog, političkog i ljudskog lika u univerzalnijim, europskim razmjerima na to su pitanje odgovorili neki kritičari, kao Leo Košuta, koji, kazali smo već, ispravno smatra da je Držić *Hekubu* preveo zbog istih razloga kao njegov francuski suvremenik Lazare de Baïf. Zanimljiv je i odgovor koji je dao Branko Gavella, ne samo svojom režijom djela u Dubrovniku godine 1959, kao najizravnijom potvrdom njegove vitalnosti, nego i jednim esejem koji su nadahnule vrednote tragedije i njegova razmišljanja o njoj, pa stoga vrijedi ovdje citirati nekoliko njegovih misli:

»Dokazano je da je prijevod Dolceova prijevoda Euripidove *Hekube* Držićevo djelo. No još je važnije za određivanje Držićeve dramatičarske fizionomije da stil *Hekube* ne samo daleko nadmašuje često veoma nasilno kovane stihove *Tirene*, nego da Držić u *Hekubi* shemu uobičajenog dvanaesterca neobično spretno obogaćuje situacijom motiviranim, te tim dramski veoma značajnim unošenjem i drugih metričkih formi. Stihovi *Hekube* slijevaju se bez govornih poteškoća koje nalazimo još u *Tireni*, s dramskim dahom lica kojima su stavljeni u usta. Ako još uzmemo u obzir da taj Držićev rad već po svom opsegu (*Hekuba* broji ne manje nego 2.700 iscizeliranih i raznim rimovanjem ukrašenih stihova) pokazuje da mu je pjesnik morao posvetiti više vremena i više truda no ijednom od svojih djela, onda nam to ne samo objašnjava onu začudnu i značajnu cezuru koju nalazimo u njegovom radu pred kraj dubrovačkog stvaralačkog perioda. (. . .) A time da je to djelo baš tragedija, dobiva ona prikrivena krvavost njegovih velikih komedija svoju tragedijsku potvrdu. No Držić i u toj ulozi tragičara ne ostaje puki prevodilac, on Dolceovu preradu i sam prerađuje i upotpunjuje, a kao naročito posve vlastito stilsko obilježje dodaje i Euripidu i Dolceu, iz *svojeg* literarnog repertoara, satirske i vilinske interludije, međučinove, kojima kao da nastoji ublažiti antičku tragičku nesmiljenost. Ali zanimljivo je da on pri tom, mada stoji pred utjecajem baroknih stilskih stremljenja, *ne upada* u mekoputnost barokne pomodnosti. I ne dobiva li cijeli Držićev rad čudno osvjetljenje neke osobne tragičnosti, kad se sjetimo da je to djelo kojemu je Držić morao posvetiti najviše poetskog rada ostalo gotovo nezapaženo od njegovih suvremenika i od vre-

[178] SPH, VII, str. LXXXVIII.
[179] M. Kombol, *Povijest* . . . , str. 153.
[180] O tome opsežnije u knjizi cit. u bilj. 176, str. 102 i d; v. M. Rešetar, »Jezik Marina Držića«, *Rad* JAZU, 248, Zagreb, 1933, str. 6.
[181] M. Pantić, »Četiri stoleća u potrazi za pravim likom Marina Držića«, u zborniku radova *Marin Držić*, prir. M. Pantić, Beograd, 1958, str. 29—30 (gdje je članak pretiskan iz *Letopisa Matice srpske*, sv. 5, 1958); isto u zborniku radova: M. Pantić, *Marin Držić*, Beograd, 1964, str. 243. Izrazito negativan sud donosi i u prilogu »Poetika Marina Držića«, *Letopis Matice srpske*, knj. 391, sv. 4, Novi Sad, 1963.

menski najbližih mu biografa koji su to djelo pripisivali drugim autorima, a tek nedavna istraživanja vratila vlasniku, i da je osim toga prikriveno u svojoj značajnosti sjenom jer je bilo smatrano samo prijevodom.«[182]

Već i činjenica da se s intromedijama, koje su predah među činovima krvave tragedije, javljaju satiri i vile upućuje dakako na to da taj svijet mitoloških bića pripada onom dijelu Držićeva stvaranja koje su osobito rado prihvaćali dubrovački gledatelji, naviknuti na prikazbe pastorala. Možda bi se moglo pretpostaviti da je pisac poslije iskustva prve izvedbe, ili već za nju, nadopisao stihove intromedija kako bi širem općinstvu što bolje približio tekst tragedije i njezinu tešku poruku, pa im, funkcionalno u odnosu na radnju, pružio svima dobro poznat i omilio spektakl satira koji na scenu dotrče uz glazbu, vila koje dolaze u brodiću ili u kolima koje vuku lavovi. Drugim riječima, tekst intromedija prvotno možda nije pripadao tekstu Držićeve tragedije nego je naknadno bio namijenjen izvedbama, kao svojevrstan dramaturško-redateljski dodatak, kojemu je autor, međutim, posvetio jednaku pjesničku pozornost kao ostalom dijelu ostvarivši osebujnu i stvaralački izvornu inovaciju kakve nije bilo u suvremenom teatru.

U zbivanje i u njegov smisao, u preuzeti, nedubrovački sadržaj radnje ali i u njezinu držićevsku, dubrovačku aluzivnost, u suvremenu aktualizaciju koju su baš Euripidovoj *Hekubi* htjeli dati mnogi njezini europski ondašnji prevoditelji (Baïf, Erazmo, Gelli, Bandello, Dolce i drugi) — publika se zacijelo mogla neposrednije unijeti doživljujući preko intromedija taj svijet kao svoj. Osjećala je, primjerice, veću bliskost prema Polikseni pošto je čula, ta publika, kako je na kraju prvog čina satiri nazivaju slavnom i visokom vilom što planine pohađaše i oko sebe gorske vile okupljaše, a pred njom izvađahu tance oni, satiri, ne znajući se od nje odijeliti, dok su sada ucviljeni i žele je tužnu razgovoriti svojom pjesmom. Također su intimniju sućut prema Hekubinoj patnji gledatelji mogli osjetiti poslije drugog čina, kad vile, ovaj put morske nimfe Nerejide, dolaze da tužnim pjesmama podijele bol s kraljicom, kao što su, poslije trećeg čina, uradile i gorske vile, koje joj na kraju vele kako će roneći s njom suze donijeti cvijeće da pokriju mrtvo tijelo Poliksenino; ili, napokon, kao vila poslije četvrtog čina, koju su drugarice poslale da plače nad mrtvim Polidorom i da mu donese dar od cvijeća i od suza.

Da su intromedije satira i vila Držićev izvorni tekst govori i to što kontaminaciju pastoralnog svijeta i dramske vrste koja nije ni u kakvoj vezi s pastoralom pisac nije primijenio prvi put u *Hekubi*, nego je to već bio učinio u komediji *Skup*. U njoj se Prolog pojavljuje kao Satir, od kojega su pobjegle vile, i on se vješto ispričanim razlozima opravdava što se tom prigodom neće prikazivati vile, satiri, vijenci, ruže, hladenci i Kupido s lukom i strijelama, nego jedna komedija, pa nazočne moli da se te večeri prođu bez vile i obećava im da će na poklade iduće godine o njoj prikazati komediju. Prema tome, i u *Skupu* i u *Hekubi* Držić se pastoralnim rekvizitima poslužio zbog sličnih razloga.

Intromedije su dakle posredovale između gledatelja i tragičkog zbivanja, imale su funkciju dodatnog Kora i njihov je autor mogao biti samo isti pisac koji se dotad gledateljima s velikim uspjehom obraćao svojim pastoralnim prikazbama, a sada se sličnim sredstvima koristio kao djelotvornim uvođenjem u drugačiji, tragički svijet.

Rešetar je i jezičnom analizom pokušao osporiti Držićevo autorstvo, utvrdivši da u intromedijama ima relativno mnogo više jekavskih oblika nego u tekstu tragedije, pa bi to, kaže, »moglo ipak značiti da ih je netko drugi pre-

[182] B. Gavella, *Književnost i kazalište* cit., str. 223—225.

veo a ne D. koji je preveo samu *Hekubu*, a ako ne to, može značiti bar to da je matica intromedija bila drukčija od matice same *Hekube*«.[183] Valja međutim napomenuti: 1) zaključci se te vrste ne čine dovoljno pouzdani kad se temelje na statistici ikavskih i jekavskih oblika, u najmanju ruku zato što i stariji rukopisi *Hekube* gdje ima više ikavskih oblika (kakav je Š) često imaju jekavske oblike tamo gdje mlađi rukopisi imaju ikavske, a zbiva se i obratno; 2) Rešetar se nije služio rukopisom Š, koji npr. i u intromediji poslije drugog čina ima znatno više ikavskih oblika nego njegova redakcija obavljena na temelju drugih rukopisa. A da i nije tako, moglo bi se i u samoj Rešetarovoj tvrdnji naći argumenat za Držićevo autorstvo. Ako, naime, vodimo računa o tome da ikavski oblici, kao što je Rešetar i naglašavao, pretežu u književnijim, uzvišenim djelima a jekavski u onima gdje prevladava govoreni jezik (npr. u komedijama), bilo bi dopušteno zaključiti da je Držić i na taj način, govorenijim tonom bogatijim jekavskim oblicima, mogao istaknuti razliku između svijeta tragedije i intromedija, prihvatimo li, dakako, da se one u gore obrazloženoj funkciji neposrednije i komunikativnije upućuju publici.

Vraćajući se na razloge zbog kojih Rešetar sumnja da su intromedije proizvod Držićeva pera i drži da su prevedene s talijanskoga, moramo opet podsjetiti da oni potvrđuju kako pozitivistička filološka akribija, koliko god neophodan temelj istraživanju, sama po sebi nije uvijek dostatna za rješavanje književno-povijesnih pitanja. Rešetar se priklonio Kolendićevu mišljenju da je Držić ostao vjeran Dolceovu tekstu, ali nije uočio da se Držić, koji zaista slijedi glavni tijek Dolceova teksta, i prema njemu i prema u njemu pretočenom Euripidovu izvornom djelu odnosi kao prema predlošku koji mu omogućuje ne samo općenito shvaćenu misiju prevoditelja koji kazalište svoje sredine obogaćuje repertoarom klasične starine, nego istodobno da još jednom i na nov način izrazi preokupacije svojstvene njegovu prethodnom stvaranju. Stoga je talijanski izvornik u tolikoj mjeri odjenuo vlastitim stilskim ruhom, adaptirao i parafrazirao, da je stvorio djelo koje ima visok stupanj autonomne vrijednosti. Ovdje neću ponavljati što sam o tome već rekao, nego ću, nasuprot Rešetarovu mišljenju da su intromedije prevedene s talijanskog i da ih Držić možda čak nije ni preveo, podsjetiti na to da se naš pisac stvarajući *Hekubu* služio i Euripidovim tekstom, kao što pokazuju neke analize i kao što dopušta čak i Arturo Cronia.[184] Prema tome, i ta činjenica, uz druge idejne i umjetničke značajke i političko-biografske razloge po kojima se *Hekuba* integrira u piščevo dramsko djelo, nalažu da se Držićeva tragedija ne svede na puki prijevod. Da je intromedije Držić sam napisao a ne preveo želeći i s pomoću njih naglasiti izvornost svoje *Hekube* »izete od Euripida« (ističući grčkog tragičara u naslovu koji se nalazi u rukopisu Š, nije htio ni mogao zatajiti Dolceov predložak tiskan već 1543, nego mu je u odnosu na značajnost grčkog izvornika pripisao manje značenje, koje Dolceov tekst ima, uostalom, i u usporedbi s Držićevim prepjevom), govore posebno neki njihovi sadržajni elementi o kojima će još biti govora.

*

Budući da se i kritička interpretacija mora uvijek oslanjati samo na tekst i u njemu nalaziti potvrdu, i neke ću svoje sudove provjeriti na temelju tekstoloških značajki koje su karakteristične za šibenski kodeks. Kao ilustraciju odgovora na pitanje zašto je Držić kao epilog svome stvaranju složio *Hekubu* imao sam prilike izdvojiti nekoliko citata iz teksta tragedije koji odaju pove-

[183] M. Rešetar, »Jezik . . .«, str. 128.
[184] A. Cronia, »Per una retta interpretazione di Marino Darsa«, *Rivista di letterature moderne*, 7, Firenze, 1953; usp. i M. Majetić, cit. djelo, str. 218, bilj. 19.

zanost tog djela s poetikom i stavom o moralnim i političkim pitanjima što ih je Držić dvosmislenim govorom izrazio u komedijama a izrijekom u urotničkim pismima. Pišući prilog *Što je Držiću Hekuba*[185] tada još nisam poznavao rukopis Š ni slutio da će u njemu naći vidljivu potvrdu indikativnost baš tih odlomaka. U rukopisu se, naime, samo ispred takvih stihova i nekih koji su im srodni po mislima i po sentencioznoj intoniranosti s lijeve strane svaki put nalazi znak ", dakle nešto što odgovara navodnicima, iako su, na rubu, malo odmaknuti od početne riječi odnosnih stihova, očevidno baš zato jer nemaju funkciju običnih navodnika. Tog znaka u drugim rukopisima vjerojatno nema, jer bi inače bio spomenut u Rešetarovu izdanju, a ne može se znati ni to je li ga imala i matica, ali to se ne može ni isključiti, budući da ga ima Š koji je po svojoj prilici matici najbliži. U svakom slučaju ti su znakovi imali određenu funkciju, a kako se odnose na stihove karakteristične po misaonom sadržaju i moralnoj poučnosti, reklo bi se da im je cilj bio posebno naglasiti značenje tih odlomaka, upozoriti na njihovu važnost, na neki ih način odvojiti od ostaloga teksta.

Iako bi mi to bila zadaća učiniti već i radi opisa rukopisa, sve te stihove neću navesti, jer ih ima preko dvije stotine. Smatram ih, međutim, bitnim za interpretaciju njegova djela, što će reći i za rekonstrukciju njegove poetike, a funkcija im je još izrazitija kad se isti odlomci usporede s Dolceovim tekstom, u kojemu su njima paralelni stihovi neznatno izražajni, ili ih nema, ili su pak svodljivi na poticaj koji je Držiću poslužio da drugačije, nekad opsežnije nekad lapidarnije, aluzivnom sentencioznošću izrekne neke svoje temeljne poruke. Takvi stihovi u Dolceovu tekstu nisu ni na koji način posebno istaknuti.

Među odlomcima koji su u Š markirani znakom " nalaze se, dakle, i oni što sam ih u prethodnim radovima citirao zato jer se u njihovu smislu zrcali Držićeva interpretacija i moralna osuda dubrovačke zbilje, kakvu će pjesnik za koju godinu otvoreno iznijeti u toskanskim pismima Cosimu Medicejskom. Držić, da podsjetimo, preko Hekubinih riječi opominje vlastodršce:

" Ima se misliti er svaka slava i moć
" pod suncem na sviti na manje ima doć;
(855—856);[186]

Uliksovim stihovima izravno suprotstavlja ljude od vlasti, koji uvijek imaju odlučnu riječ, onima koji nisu utjecajni i nitko ih ne sluša makar bili i mudri, pri čemu je važno napomenuti da je antiteza čovjek od vlasti — mudar po značenju ne samo istovetna s antitezom *ludi — mudri* o kojoj smo više puta govorili, nego je posve eksplicitna i pomaže nam da shvatimo druge prije navođene primjere, potvrđujući jednu od bitnih komponenti Držićeve individualne poetike:

" Čovjeka od vlasti svaki svjèt ima vlas,
a ki je bez časti, nie čuven mudar glas.
(875—876);[187]

[185] Usp. bilj. 185.
[186] U Dolceovim stihovima (»Nè si deve fidar chi lieto siede / Nelle felicità che corrisponda / Così 'l futuro alle sue voglie sempre«, str. 30) nema izraza »slava i moć«, koji su izravna Držićeva aluzija. Ovdje i na drugim mjestima citiram prema izdanju *Ecuba.* Tragedia di M. Lodovico Dolce, tratta da Euripide, *s. a. et l.*
[187] Kao i u gornjem primjeru, u odgovarajućim Dolceovim stihovima (»Che son di maggior peso a chi l'ascolta / Le parole d'un uom stimato e degno. / Che d'un altro che sia negletto e vile«, str. 31) prevladava općenit smisao u kojemu ništa ne odgovara Držićevu pojmu »čovjeka od vlasti« suprotstavljenom obespravljenom »mudrom glasu«, dakle varijanti antiteze »čovjek nazbilj« i »čovjek nahvao« u onom smislu u kojemu sam je tumačio u drugim prilikama.

cilja na državničko opravdanje zločina *(ragion di stato)*, koji je posljedica nepomirljiva antagonizma između gospodara i robova, i služi se opet izrazima i antitezama *(ludos; vridnim nevridni)* u značenju što smo ga već imali prilike objašnjavati:

" Gospostvo tuj gine, a ludos tih sudi
" gdi časti ne čine vridnosti od ljudi;
" a s vridnim nevridni upored gdi stoje,
" pokonji tuj su dni države svakoje.
(903—906);[188]

s pomoću Hekubinih stihova ističe odgovornost vladara koji ne bi smjeli zlorabiti povjereni im zakon unesrećujući ljude, robujući zlatu i ne djelujući prema pravdi i pravoj mjeri ljudske naravi:

" U ruke vam na svit pravda je, zakon dan,
" bez vas se sahranit ne može pravedan;
" činite, kim doli dano je vladati,
" da se praf ne boli i da praf ne pati.
" Er ako zloba uz vas vladaoce moć steče,
" slatki mir, pokoj vas od ljudi uteče;
" već drago na saj svit veselje i rados
" meju ljudmi neće bit ma dreselje i žalos.
" Pravednu sahrana gdje da se bude nać
" kad prafde izbrana sila ne bude zać?
(1956—1965);[189]

" Jaoh, kako nitkore pod suncem na sviti
" zvati se ne more slobodan ni riti!
" Tko ljustvu, tko zlatu, tko sreći od svita
" robuje za platu; a vjetar obhita
" 'zakonom' tko pravi 'svezan je život moj',
" ter svojom naravi ne vodi život svoj.
(2066—2071);[190]

izriče istu poruku koja je smisao i nekih drugih njegovih djela, kakvu primjerice u *Skupu* iznosi Dživo kad govori o »pravim ljudima« koji r a z l o g poznaju i slijede nasuprot onima »kojijem para da su razumni, a š njimi se ne može govorit« (IV, 8); ili Negromant u Prologu *Dunda Maroja* kad ljudima nahvao suprotstavlja mudre, razumne ljude, kojih »oči uprav gledaju, a srce im se ne maškarava; srce nose prid očima, da svak vidi njih dobre misli«:

[188] Pozornijom usporedbom lako je uočiti ambigvitet Držićevih stihova u Uliksovim ustima u odnosu na Dolceove: (» . . . molte / Città ne vanno sottosopra spesso, / Quando si vede che 'l prudente e forte / Più non s'onora, che s'onori un altro / Povero e di consiglio e di valore«, str. 32), kojima su naizgled slični a zapravo su drugačiji, jer aludiraju na neodrživost države u kojoj *usporedno* stoje vrijedni i nevrijedni (nazbilj i nahvao).

[189] U Držića je izrijekom naglašena antiteza između vladalaca i pravde, a Dolceovi knjiški i nepoetični stihovi glase uopćeno: » . . . e come quello / Che in ciel serba la legge, vuol in terra / Voi, ch'a esempio di lui reggete il mondo, / Osserviate ad ognor le leggi vostre: / Il che se non si fa, se non punite / L'opere scellerate de' mortali, / Fuggirà la quiete al viver nostro. / Ne alcun esser potrà sicuro, o lieto« (str. 67).

[190] Držić izravno osuđuje državne razloge kao ispriku za nedjela, Dolce mu daje samo poticaj (str. 70—71): »Oimè, chi'o veggo ben che tra' mortali / Libero veramente alcun non vive; / Perchè lo tiene o in servitù Fortuna. / O l' danaro, o la legge; o (quel che'è peggio) / L'ambizion; e 'l compiacer altrui / Un giorno a voglia sua viver nol lassa«.

" Čemu tač, vajmeh ja, pamet je kršiti,
" za umjet svakoja pod suncem na sviti,
" najljepši a ne umit zgara dar jedini
" ričmi dat razumit svoj razlog istini?
" čemu je toj znati što nî moć ukazat,
" u srcu imati a ne moć nadvor dat?
" Imao bi svak pamet najveću stafljati
" za naučit svih umjet razlogom vezati;
" razložna rič lipa svića je pameti,
" a pamet je slipa koj razlog ne svieti.
(1980—1989);[191]

ponovno aludira na »tihe«, »mudre« i »razumne«, kako je ljude nazbilj nazvao Negromant u Prologu *Dunda Maroja*, nasuprot onima koji su ljudi nahvao jer lisiče (poput starog i mladog Maroja: »lisiče otac i sin«, kaže se za njih u komediji, što smo već spomenuli):

" O, kako dobrota i rieči dobre ima,
" a od zla života u zlo se sve prima;
" a razlog od riči vazda ures lip druži,
" a koji lisiči ni rič mu ne služi.
(2658—2661);[192]

Činjenica da su u Š posebnim znakom popraćeni svi ti stihovi, koji ilustriraju interpretaciju *Hekube* kao djela idejno i umjetnički neodvojivog od ostalog Držićeva stvaranja, upućivala je na to da su im po smislu i funkciji srodni i drugi dosad necitirani stihovi pred kojima je taj znak. Karakteristično je da oni često, poput nekog konstantnog motiva, govore o efemernosti čovjekove zemaljske epizode, o tome da je na svijetu sve vremenito, da su slava i moć prolazne, da je, dakle, fortuna promjenjljiva, na što svatko razuman mora računati, a sve su to misli koje su u skladu s mojom prethodnom interpretacijom *Hekube*. Kao i sama funkcija tragedije i tragičkog junaka u maniorističkom razdoblju, takvi su stihovi upereni protiv dvostrukog morala onih koji vladaju, kojima su u ruke dani pravda i zakon, i ne svode se na apstraktan prijekor i opomenu, jer im aluzivnost potkrepljuje bitni idejni kontekst djela (državni razlozi kao opravdanje nedjela, lakomost za zlatom kao uzrok nesreće drugih, himbeno lisičenje zlih i nerazumnih koji upropaštavaju pravdu) koji je svojstven Držićevu opusu i političkoj reakciji u pismima.

Već na početku motiv najavljuje Sjen Polidorov:

" strašiv se česti zle, umrle ka tira
" i ljudske stvari sve napokon satira,
" i znajuć pod nebi da vječno ništo ni...
(47—49).[193]

Osobito je zanimljivo da *Intromedija od prvoga ata* završava stihovima u kojima se varira ta ista misao, a podatak dobija posebnu težinu kad se raspravlja o autorstvu intromedija. Treći satir (prema R, budući da u Š nije naznačena

[191] Stilskom djelotvornošću i variranjem ideja koje je već razrađivao u komedijama Držić posve prevladava Dolceove misli (*Ecuba*, str. 68) i samostalno ih nadograđuje.
[192] To je komentar Kora, posve u skladu s Držićevim pogledima, dok je u Dolcea ne samo drugačiji nego i beznačajno neutralan: »O come all'opre belle seguir suole / Soggetto bello, e le parole ornate!« (str. 91).
[193] U Dolcea: »Temendo al variar della Fortuna, / Che le cose mortali cangia sovente« (str. 4).

podjela teksta četvorici satira) ovako zaključuje:

" Kako slavu svita sega
" brieme dava, brieme krati,
" kako svrha jes od svega
" i nie doli u što ufati,
" sve je doli brjemenito.
(712—716);[194]

a četvrti (čijim stihovima, međutim, ne prethodi onaj znak) završava:

Zaman je tuj plakat i hudu čes zvati,
gdi ne mož lika dat, a vrime sve krati.
(719—720),

dakle riječima iste opomene kakva je Hekubina Uliksu u drugom činu:

" ... da poznaš po meni
" kakav je život naš, kako ufat u što nî,
" i kako čes zgara na volju sve vlada,
" kako nas svit vara, svih tuga dopada.
" Tko se kad veseli, i zva se blažen tač,
" sada se dreseli, sada ga druži plač;
" urietko i blažen tko se njekad zvao,
" od tuge poražen da pak nî proplakao.
(826—832)[195]

" nitkore razuman ne ima ufati
" ušto more uzet dan i vrime što krati.
(857—858).[196]

Kor na kraju drugog čina u jednoj od strofa (1274—1278) ponavlja iste gore navedene stihove Prvog satira u intromediji (v. 712—716), a *Intromediju od drugoga ata* (kako se, za razliku od R, naznačuje u Š) druga vila (prema podjeli u R, koje nema Š) završava netom navedenim Hekubinim stihovima (857—858), samo što se ne zna jesu li im i tu prethodili znakovi, budući da u Š nema zadnjih 12 stihova te intromedije. U trećem činu Kor opet istim mislima komentira Hekubin bol, pošto joj je Taltibijo opisao Polikseninu smrt:

" Zločest je, tužan je, tužan će i vik bit
" tko staflja ufanje u of svit varovit,
" koji te priblazi blaženstvom bjegućim,
" a pak te porazi nevoljan vječnim svim.
" Noć hvali svitli dan, dobra smrt život naš;
" čovječe, u ovi stan ufati ne imaš.
(1948—1503).[197]

---

[194] U Dolcea, dakako, nema intromedija pa ni tog motiva o prolaznosti svega.
[195] U Dolcea: »Vedete il variar della Fortuna; / Che spesso suol cangiar corone e scettri, / E di rado un tenor perpetuo serba« (str. 29).
[196] Ib.
[197] Dolce: »Misero è ben chi spera / In suo stato, e grandezza, / In onori, e ricchezza / Goder quaggiù felicitade intera. / Il di la sera / E la vita la morte: / Tal è l'umana sorte, e tal fia sempre, / Fin che si giri il ciel nelle sue tempre« (53—54).
[198] Korisna je usporedba s Dolceom: »O come sono instabili et infide / Le rote di Fortuna. Ecco, che siete / voi spinti, et io son nulla. / Cosi, s'uom lieto ride, / Tosto l'assale il pianto. / Chi felice

Treba napomenuti da predzadnji stih u tom odlomku mjesto znaka " pred sobom ima crtež šake s pruženim kažiprstom. Zatim Hekuba svoju odulju lamentaciju, u kojoj ima znatan broj stihova karakterističnih i po mislima i po znaku isticanja koji ih prati, završava riječima:

" Kako, jaoh, nî vire na svitu, kako prem
" sve vrime satire i ufat nie u čem!
" er dobra od svita, gospostvo, slava i čâs
" stvar su bremenita i od riči nadmen glas.
" Čestit se svak riti i blažen može zvat
" bez tuge na sviti ki bude dni trajat!
(1570—1577).[198]

Na početku petog čina istovetna poruka dosiže stupanj ironije, budući da je ovaj put povjerena himbenim riječima samog ubojice i lakomca Polinesta. Zanimljivo je primijetiti da se u rukopisu Be, prema Rešetarovoj napomeni, pred prvim stihom odlomka koji ću citirati nalazi (jedino na tom mjestu) »na rubu nacrtana ruka što kaže na ovaj stih« (kao što se u Š, vidjeli smo, nalazi pred stihom 1502):

" Kako (jaoh) ništore nî kriepko na sviti!
" nî da se gdi more ufanje staviti,
" ni se je ufati u što tač vara nas,
" ni u dobra stafljati bjeguća našu slas.
" Taj njekad uživa blaženstvo i rados,
" sad suze proliva, druži ga sad žalos.
" Čestit se može rit ne koga svit ljubi,
" ma ki umie ne cvilit kad dobra izgubi.
" Čemu je taj rados ke tko se izbavi
" gorku mu svu žalos u srcu ostavi?
" Zaman je tuj plakat i hudu čes zvati,
" gdi ne mož lika dat (a vrime sve krati).
(2259—2270).[198a]

i napokon — da završimo ovaj niz — zadnjim dvostihom u djelu ovako se tragedija završava riječima Kora:

" Hoće toj siona moć, uredbe tvrde zgar,
" kojojzi nije moć uteći nikadar.
(2732—2733).[199]

---

si gode / Di nobiltà et d'onori / Si specchi in me; che con li proprij danni / Esempio son a quelli / Che al mondo nasceran dopo mill'anni: / E pensi che quest'ombre, e questi sogni, / Che ben chiaman li sciocchi; / Fuggono a un volger d'occhi: / E che quel si può dir più che mortale / Cui consesso è dal Ciel di far partita / Da questa amara vita / Senza provar da nessun lato il male« (str. 56—57). — Napomenimo, ovdje, da se ne može govoriti o izvornosti Dolceova stila, koji vrvi literarnim reminiscencijama i oponašanjem pa je umjetnički neadekvatan inače aktualnim idejama koje je pisac unio u preradbu Euripidove tragedije. U tim je stihovima npr. lako otkriti odjeke iz Petrarkinog *Trijumfa smrti* i kancone CCCXXV *Rasutih rima*. Takva mjesta, dobro poznata, dakako, i Držiću, jamačno našeg pisca nisu sama po sebi mogla privući. Međutim, Dolceova obradba Euripidova teksta po mnogim je mislima, a nadasve po samoj intenciji s kojom su Dolce i mnogi drugi pisci stoljeća tu tragediju prevodili, potpuno odgovarala Držiću koji je stvarao u stanovitom sličnom duhovnom podneblju, pa se samo u tom smislu može govoriti o Dolceovu utjecaju na njega, pri čemu valja voditi računa o tome da mu je talijanski pisac dao samo poticaj.

[198a] Osim po slobodnoj parafrazi pjesnički slabijih Dolceovih stihova (str. 75—76) Držićev se tekst od predloška razlikuje i po onom karakterističnom refrenu (»a vrieme sve krati«).

[199] Dolce: »Così comanda e vuole / Dura necessità che mal si fugge« (str. 93).

Ograničavajući se na »obilježene« stihove u Š, nužno smo suzili mogućnost da i drugim odlomcima koje bi pružila svestranija analiza tragedije potvrdimo da ona pripada jedinstvenom svijetu Držićeve umjetnosti, iako smo drugdje pa i ovdje upozorili na opće značajke koje *Hekubu* dovode u zajednički kontekst s ostalim djelima, prije svega na temu lakomosti, novca, lisičenja, ukratko na nepomirljiv odnos ljudi nahvao i ljudi nazbilj. U rukopisu Š, od kojega se ovdje ne želimo udaljavati, ima međutim još stihova pred kojima je prepisivač, sam ili slijedeći autora (što ne možemo dokazati) stavio onaj znak navodnika, a koji se mogu dovesti u vezu s pojedinostima u komedijama gdje se izriču neke bitne Držićeve misli. Već smo, primjerice, u *Dundu Maroju* imali prilike zapaziti kako Pomet aktualizira Machiavellijevu naturalističku i pesimističku koncepciju o mnoštvu odnosno svjetini (»il mondo non è se non vulgo«) naglašavajući n e z a h v a l n o s t kao jedno od svojstava ljudi, mnoštva. Sličan način mišljenja potaknuo je Držića u nekim stihovima tragedije, kao u prizoru Hekube s neharnim, državotvornim Uliksom, kojemu je ona nekoć spasila život, a on joj sada plaća »dobro zlim« i »za život smrt« vraća. Od mnogih navest ću pet dvostihova, s napomenom da se znak nalazi, kao što će se vidjeti, samo pred onima što se iz šireg konteksta odvajaju svojom sentencioznošću (kao što bismo mogli primijetiti u svim drugim primjerima proširujući im kontekst), a nema ga pred onima koji se odnose na neposrednu radnju, na izravno obraćanje sugovorniku ili sebi:

Pokli neć drugo rit, odgovor i taj jes:
  ne misliš haran bit meni u mû sad boles,
ne misliš pomoć dat koju ja dah tebi,
  neg tebe budem zvat vrhu svih pod nebi
neharna, ki plaćaš dobro zlim i koji
  za život smrt vraćaš (što t' veomi zlo stoji).
" Svi koji ištete s mnoštvom se ugodit
" veomi se kažete neisprafni na saj svit:
" prijatelj se zabude, na stranu poje har,
" od mnoštva gdi bude čâs i ki slavan dar.
Sad poznam u tuzi da nehar svit vlada,
  i tužnu ki suzi milosti nî sada.
(783—794).[200]

Usporedba pokazuje da sličnu misao u *Dundu Maroju* oblikuje Pomet:

"...nijesam kako i njeki ki u dobru prijatelja ljube, u zlu ne čine ga se vidjet".
(IV, 3),

i u *Skupu* sam protagonist, kroz čija je usta Držić inače izrekao dosta drugih svojih spoznaja:

"Prijatelji od današnje dobi, dokle im se menestra, dotle te ljube; kad nije veće što menestrat, i ne znaju te".
(I, 7).

Potkraj petog čina, pošto se osvetila izdajici, Hekuba pred Agamemnomom nadugo opisuje Polinestovu neharnost, lakomost i ljubav za zlatom zbog koje je ubio prijatelja i himbene riječi kojima je prikrivao laž, a i tu su

[200] I tu je Držić drugačiji i jasniji, dramski komunikativniji i vlastit u usporedbi s Dolceom (str. 28).

dva stiha označena onakvim navodnicima, jer ponovno sažimlju istu filozofsku spoznaju, sud o prijateljstvu i nevjeri:

" Prijatelja dreselje pravoga odkriva,
" na slatko veselje a svak se oziva.
(2642—2643).[201]

Napomenuli smo da je riječ o filozofskoj spoznaji ljudske naravi, zato što je i nju Držić prihvatio od suvremenih mislilaca koji su njegovim idejama najbolje odgovarali i koji su hladnom racionalnošću, polazeći od iskustva i objektivnog promatranja svijeta i njegove povijesti, raščlanjivali svoju realističnu i kadšto krajnje pesimističnu viziju ljudi, i to često puta baš u odnosu na pitanje nezahvalnosti, kao Machiavelli u znamenitome XVII. poglavlju *Vladara*, pa čak i Guicciardini (npr. *Ricordi*, II, 201), čija je umjerenost i u tom pogledu nešto realnija, ali ni njegova istina o ljudima nije osobito utješna (usp. npr. *ib*, I, 3, 4; II, 41, 122, 135, 157).

Ima u Š dosta znakom popraćenih stihova sentenciozna prizvuka, u kojima Odisej demagoški opravdava zločin suprotstavljajući barbarima grčku čast (741—742, 901—902, 909—912, 917—924, 931—932, 943—944, 955—956, 963—964, 970, 1080), iako se i oni često mogu shvatiti dvosmisleno. Drugi naprotiv, Hekubini i Poliksenini, ističu suprotnost između zla i dobra, govore o vječnom spasu pravednih, o smrti kao svrsi svih zala, o ljudskom i božjem zakonu, o razboru, nevjeri, lakomosti; Polinestovi, pak, napadaju ćud žena, a Kor ih brani, itd. Mi ćemo se radi sažimanja ograničiti na to da te preostale stihove bez citiranja naznačimo brojevima kako bismo iscrpili primjere pred kojima se u Š nalazi znak isticanja: 50, 53, 430—434, 666—669, 1075—1078, 1163—1164, 1188, 1518—1525, 1530—1533, 1539—1543, 1643—1644, 1952—1955, 2036—2041, 2285—2286, 2351—2358, 2389—2390, 2420, 2475, 2522—2523, 2559—2561, 2564—2567, 2570—2571, 2574—2575, 2576—2585.

Svi su ti stihovi funkcionalni ne samo u neposrednom i općem kontekstu tragedije nego i u širem rasponu Držićeve vizije čovjeka. Ako ih posebnim znakom možda matični rukopis i nije isticao, nego samo prepisivač u rukopisu Š, ovaj je svakako na taj način iz cijelog teksta u neku ruku htio odvojiti jednu njegovu karakterističnu strukturalnu značajku, odlomke kojima nije funkcija da neposredno pokreću dramsku akciju nego da svojom meditativnošću, filozofskom sentencioznošću i kritičkom aluzivnošću osvijetle dublji i univerzalniji smisao tragičke radnje, da naglase njezinu izravnu aktualnost.

Cilj je između ostaloga bio pokazati kako integralna interpretacija opusa jednog pisca bez obzira na specifičnost metodološkog pristupa uvijek mora polaziti od teksta i vraćati se tekstu pa ponekad čak i naći provjeru u specifičnim tekstološkim značajkama rukopisa.

[201] Dolce: »Perocchè quai son amici veri / Sol si dimostra nelle cose adverse« (str. 90).

U europskom kontekstu

1.

U svjetlosti manirizma

Integriranjem *Hekube* u smisao Držićeva teatra otvorilo se i pitanje preciznije književno-povijesne odredbe njegove umjetnosti. Da književna periodizacija uopće, a svrstavanje pojedinog pisca u određeno stilsko razdoblje posebno, kadšto nije ni jednostavan ni bezazlen problem, pokazuje, čini se, baš primjer Držića, kojega su književni povjesničari smještali u nedovoljno određene granice renesanse. Otud nerazmjer između sudova temeljenih na kriteriju primjenjivu za stereotipne postupke pisaca eruditne komedije, koja oponaša antičke uzore, i Držićeve neobičnosti, različitosti od talijanskih suvremenika, izvornosti koja nosi posebna obilježja naše obale, naglašene individualnosti koja se neprestano opire jednostranim tradicionalnim sudovima. Držić, kojega po formatu i značenju moramo s razlogom smatrati piscem i hrvatske i europske književnosti šesnaestog stoljeća, piše dakle u doba manirizma.

Tumačenja manirizma, na koji ćemo se ovdje još s nekoliko opazaka osvrnuti, prilično su raznolika i nejedinstvena i ta se struja ne da ni približno svesti na sažetu definiciju kao što se ne može precizno ni kronološki odrediti, i kao stil i kulturni fenomen iscrpno objasniti, u svojim manifestacijama između razdoblja zrele renesanse i baroka. Neću se dakle upuštati u raspravu o manirizmu uopće, nego ću naznačiti još neke stilske, sadržajne i idejne osobitosti koje jasno pokazuju da Držić nije nekakav regionalni zakašnjeli oponašatelj, nego, naprotiv, da se i djelom i životom odvaja kao neobično izrazita individualnost s karakterističnim vrednotama u kojima se objavljuju crte manirizma.

U eseju *Manirizam i književnost* Georg Weise uočio je u talijanskoj petrarkističkoj lirici od kraja petnaestog stoljeća do Tassa kao tipičnu manirističku oznaku cerebralnu, izvještačenu uporabu antitetičnih pojmova i slika, u kojima se suprotstavljaju oprečni elementi kao što su »oganj« i »led«, »život« i »smrt« i tako u nedogled, a kao tipičan primjer mogu se citirati izvorne slike u samog uzora, u Petrarke, kao »la fera bella e mansueta« iz kancone *Chiare, fresche e dolci acque*, ili pak stihovi soneta prepunog antiteza, *Pace nun trovo e non ho da far guerra*, da ne spominjem bezbrojne varijacije manje-više složenih opreka u plejadi petrarkista koje navodi Weise.[202] Odjek će se naći dakako, tu i tamo i u dum Marinovoj lirici (»a slatkim pozorom, kim mene čini mrit, / jaoh, čini mramorom studenim u plam it«, ili »Ni razlog, vajmeh, toj da je ona srcem mraz, / a tužno srce ovoj da gori kroz nje obraz« i sl.), ali pojave drugačije i dalekosežnije antiteze zapažaju se, međutim, u Držićevu stilu inače, kao indikativan faktor njegove manirističke poetike, osobito u tako očevidnu izrazu manirizma kakva je *Hekuba*. Izričaja u kojima je glavna osobina oprečnost, antiteza, kao osobito frekventna pojava i konstanta stila u »najobičnijim« kontekstima i situacijama, ima, kao što smo vidjeli, u svim Držićevim djelima, samo što se po smislu i funkciji, koliko god ih treba smatrati obilježjem manirizma, ne mogu usporediti s Weiseovim primjerima i to zato jer nemaju cerebralnu notu kao u

[202] G. Weise, »Manierismo e letteratura«, *Rivista di letterature moderne e comparate*, 1—2, Firenze, 1960.

lirski sintetičnu izrazu petrarkista, nego su u posve drugačijoj funkciji, vrlo često kao dio narodnih poslovica ili svakodnevnog neintelektualnog razgovornog komuniciranja najraznovrsnijih likova, gotovo nezamjetljivi kao osobit element stila, što ne znači da i takve antiteze, a ne samo one izravno aluzivne i filozofski osmišljene što smo ih navodili, nisu tipična manirističke indikacija komediografovih nazora o životu uopće i pogleda na licemjerno, nejednakošću materijalnih i ljudskih prava podvojeno i dvolično društvo u kojemu je jamac opstanka lisičenje, ili akomodavanje, ili smiješak dobre Fortune, i u kojemu često ludost likuje nad mudrošću. Zanimljivo je da je mimo takvih implikacija, ne s književno-kritičkom intencijom nego isključivo na razini lingvostilistike, takve sinteze kao karakteristične osobine Držićeva stila prvi opazio lingvist Milan Moguš,[203] možda i ne sluteći koliko njegova zapažanja mogu koristiti književnoj povijesti, pa je nabrojio i analizirao više primjera »*ljudi-žene, stare-mlade, velike i male,* puk s kime *mir* stanom stoji a *rat* izdaleka gleda; ... koji su *ljudi od ništa, od trimjed, nahvao,* a koji li su *ljudi tihi i dobri i razumni, ljudi nazbilj;* ... Ja sam siromah čovjek, ti je *sinjor i gospodar;* ... *Veliki* Pomete *njegda,* ma si *sad mali;* ... Stavi *malo* na udicu, da uhitiš *vele;* (sreća) se obrće sad *ovamo* sad *onamo,* sad *na zlu* sad *na dobru,* sad te *kareca* a sad *duši;* ... sad mi *dobru* čijeru činjače a sad *zlu;* sad me činjaše *plakat,* opet učas *smijejat*«. Moguš dobro primjećuje da je Držić bio opsjednut igrom suprotnosti, a među primjerima koje navodi najzanimljiviji mi se čine deminutivi »koji kao kakva suprotnost ublažuju dojam prethodne riječi: »Moj *gorki pelinku,* dobar mi došao; ... Petrunjelice, *huda ptičice,* vidiš kao te hranim; ... *Golemo* ti *vince* ono u gospođe bijaše; ... (misli ona) da je njeka gospođa *velika — u cokulicah!*«. Tim bih primjerima mogao dodati mnoge druge, a dovoljno je podsjetiti na antitezu *star-mlad* i njoj srodne koje upućuju na glavni umjetnički smisao *Novele od Stanca,* ili pak na Skupove riječi kako »zlato *stare-mlade, lijepe-grube, svete-griješne, svjetovne-crkovne* pridobiva«, ili, u istoj komediji, na Dživova razmatranja o pravim ljudima i o ljudima tvrde naravi, itd. Opreka vidljiva u takvim izričajima samo je, vidjeli smo u ovoj raspravi, izvanjski izraz neke značajnije osobitosti u pjesnikovu biću pa poput upozorenja na stilističkom seizmografu upućuje na potragu za pravim epicentrima dubljih kontrasta ukorijenjenih u Držićevu životu, u stvarnosti njegova doba i u njegovoj književnosti i kazališnoj djelatnosti. Našeg je pisca, njegovu zrelost i talenat, zateknulo i nadahnulo europsko podneblje koje je pogodovalo manirističkoj umjetnosti, i bilo uvjetovano određenim stanjima u politici, društvu, filozofiji i moralu, a očitovalo se u posljedicama zapadnoeuropske krize, u pojačanoj disciplini Crkve, u krutoj stvarnosti tiranskih principata među kojima je i dubrovački, osebujan i egzemplaran, u atmosferi makijavelističkog političkog realizma, u dvostrukom moralu, jednom za moćne vlastodršce, a drugom za nemoćan izrabljivani narod, u odvajanju političke prakse od kršćanskih ideala. Ključ za sveukupan pogled na svijet može se naći u Machiavellijevu djelu (Hauser), a to između ostaloga znači da je slika svijeta kojoj je u doba zrele renesanse obilježja davao klasicistički sklad postala u doživljaju manirističkih umjetnika posve drugačija, noseći nemir njihove individualnosti. Među ovima bi se najizrazitijim primjerom mogao smatrati Držić, koji je Machiavellijevu teoriju ne samo osjetio kao i svi suvremenici nego ju je na svoj način utkao u svoje djelo. Antiteze u njegovu stilu same po sebi uključuju shvaćanje života kojim vlada hirovitost Fortune (uzimao je tu kategoriju mnogo dublje i ozbiljnije od talijanskih komediografa u kojih je ona konvencionalno opće mjesto) i koji se te-

[203] M. Moguš, »Jezični elementi Držićeva 'Dunda Maroja'«, u cit. zborniku *Marin Držić* (prir. J. Ravlić), str. 269—281.

melji na suprotnosti i antagonizmu te na razotkrivanje naličja tog života, prije svega u *Dundu Maroju*, gdje središnja antiteza »ljudi nazbilj« i »ljudi nahvao« ima i najneposredniju potvrdu u životu, u društvenom i gospodarsko-političkom ustrojstvu Dubrovnika i u njegovoj moralnoj nadgradnji. Paralelizam između čarobnjakove priče i života kakav se događa u vrtlogu ljudskih strasti, tipova, interesa, zapletaja, obrata u toj komediji — gdje sukobi nisu samo smiješni nego i mračni, gdje zabljesne sad gola oštrica noža sad dzoja i dukat kao neposredna znamenja materijalnih pobuda što pokreću radnju i likove simbolizirajući zakone na kojima se održava svijet — taj paralelizam ne otkriva se eksplicitno i jednostavno: paradoks, protuslovnost, podvojenost, ambigvitet, dvostruka mogućnost tumačenja, pretpostavke su Držićeve poetike i kao očite manirističke crte ključ za shvaćanje komedije. U tome nas potkrepljuje analiza u kojoj Leo Košuta objašnjava negromantov prolog i njegove riječi o pravim i lažnim ljudima kao persiflažu »dubrovačke aristokratske oligarhije, koja nasuprot pučanima i Vlasima samo sebe smatra izabranim i pravim ljudima; persiflažu koju Držić izrazuje ironičnom pričom o postanku ljudi nahvao i u njoj upletenom pričom o degeneraciji ljudskog roda«.[204] U čarobnjakovu prologu, upravo »manirističkі« zapletenom i dvosmislenom, u igri je, dakle, ne samo antiteza ljudi nazbilj i ljudi nahvao nego i obratan smisao koji treba iz teksta izvesti i gledanjem komedije shvatiti. Kao što po volji političkog realizma oligarhije i po načelu državnih razloga jedan moral vrijedi za moćne a drugi za obespravljene, tako i Držić, reagirajući ironično a i na jedini dopustivi način na takvu dvojnost morala, pribavlja propusnicu svojoj osudi vlastele zapravo prozirnom igrom smisla o pravim i lažnim ljudima, smisla koji se razotkriva kao implicirana aluzija. Košutino tumačenje koristi nam da na jednak način u manirističkom ključu razriješimo još jednu antitezu u negromantovu prologu, pojmove »moje« i »tvoje«. Držićeve Stare Indije nisu samo utopistički san o budućnosti nego »persiflaža gledanja onih aristokrata koji su idealnu republiku, u kojoj nema 'mojeg' i 'tvojeg', zamislili samo za sebe kao uski i zatvoreni krug svoje klase«.[205]

Negromantove riječi, aluzivna vrijednost njihova smisla, »šifra« koju po njegovoj napomeni može riješiti pozorno gledanje komedije, dobit će poslije, nakon izvedbe *Hekube*, zadnje reakcije na kriterije vladanja u znaku *ragion di stato*, i »egzila« — izvan svijeta umjetničke imaginacije ne više u sugestivno-dvosmislenom životu u teatru, nego ovaj put u teatru života, dokumentiranu potvrdu i razrješenje u urotničkim pismima. Otkako su otkrivena zahvaljujući Jeanu Dayreu, otkako je prihvaćeno Jeličićevo raskrinkavanje ljudi nahvao iz negromantova prologa u dubrovačkim senatorima, Držićevo djelo osvjetljuje se na posve nov način. Jedan od korektiva koji Jeličićeve pionirske i temperamentne sudove može svesti na povijesno primjerenije dimenzije svakako je i interpretacija Držića u svjetlosti manirističkih značajki umjetnosti i književnosti sredine i druge polovice šesnaestog stoljeća, složenih i nejednoobraznih značajki, prema kojima su kao maneristi definirani i Rabelais, i Cervantes, i Shakespeare, i Tasso.

Stvarnost svog doba, strukturu vlasti i zakone vladanja Držić je kao darovit pjesnik, utopist i nepraktičan političar upoznao s jedne strane totalnim pripadanjem životu a s druge prihvaćanjem nove filozofije povijesti i politike. Govoreći o njegovu velikom uzoru treba napomenuti da Machiavelli nije izmislio makijavelizam (Hauser), nego su ga stvorili oni što su njegove ideje zlorabili (u tom je smislu ostala »tužna slava« Machiavellijeva), a ni Držić, primjenjujući njegove misli kroz riječi i postupke Pometa u *Dundu Maroju*,

[204] L. Košuta, »Il mondo vero . . .«, str. 120. [205] Isto.

nije u briljantnom sluzi, toj projekciji vlastitih nazora, prikazao nečasnog čovjeka, nego oličenje tadašnje društveno i povijesno uvjetovane i teorijom stimulirane težnje za afirmacijom pravog čovjeka, čovjeka nazbilj, i to zato što naš pjesnik nije prihvaćao »makijavelizam«, nego Machiavellija. Poznavanje prakse makijavelizma pomoglo mu je da shvati svijet. Machiavelli ga je nadahnuo da svijet mijenja, ako ne djelotvorno, bar kao umjetnik, pa čak i kao utopistički urotnik. Po tome se, ponavljam još jednom, odvaja od svih kazališnih pisaca svog doba.

Idući tragom dubljih razloga za kontraste koji su vidljivi u citiranim antitetičnim izričajima, naići ćemo i u mnogim drugim elementima Držićeva djela na maniristične antiteze. Dovoljno je podsjetiti na »mirakulo« po kojemu se u *Dundu Maroju* može »Rim iz Dubrovnika gledat«, i to u tom smislu što je kulisom Rima maškaran pravi Dubrovnik i njegov život, pa je tako pisac dubrovačke trgovce, lihvarstvo, kurtizane i sve ono bogatstvo prikazanog i evociranog svijeta predočio u fikciji koja djeluje tako stvarno u tom umjetničkom fenganju o fenganju u pravoj stvarnosti. Ako je manirizam, između ostalog, sklonost prema fantastičnom, tajnovitom, magičnom, osobito kao okviru u koji se kontrastno uklapa govorno, psihološki, karakterno posve realan svijet, onda je, vidjeli smo, on nazočan i u pastirskim dramama, gdje se rustični elementi, vjerno prikazani seljaci neposredna i kroz njih prepoznatljiva dubrovačka okoliša, suprotstavljaju mitološkim elementima i vilinskom svijetu tvoreći komičan sukob sna i zbilje. Dok je u pastoralama riječ o antinomiji gdje se dva pola, seljački i vilinski, u podjednakoj mjeri mogu doživjeti kao komponente u konvenciji dramske vrste, suprotnost stvarnog i fantazijskog još je izrazitija u *Noveli od Stanca*, gdje su posredništvom obijesne mladeži tobožnje vile i Stanac suprotstavljeni na planu vjerojatnosti, da se poslužim terminima tradicionalne poetike. Zbog svega toga i drugih vrijednosti koje smo objašnjavali, i pastirski teatar Držićev ima vlastito izvorno mjesto u kontekstu europske književne tradicije. Maniristička značajke, napokon, odaje Držićevo implicitno projiciranje vlastite sudbine i osobnosti, svojih kadšto vrlo evidentnih zgoda (epizoda s Rogendorfom primjerice) i svojih, a ne samo općenito prihvaćenih nazora, u radnje komedija, koje nisu samo rezultat vremenski i prostorno aktualiziranog oponašanja Plauta, Boccaccia i talijanskih komedija, nego su, uza sve ostalo, okvir u kojem se raspoznaje društveni, duhovni i moralni portret samog pjesnika, njegova individualnost, oštrina mudrosti, zaokružen i jedinstven stav o udesu čovjeka.

Zaključujući opaske o Držićevu manirizmu mogu reći da su, i ne spominjući tog termina, neki ugledni kritičari iznosili sudove koji se posve slažu s mojim (naknadno nastalim) tvrdnjama o protuklasicističkim težnjama našeg pisca koji je narušio norme renesansne simetričnosti i relativno beskonfliktne ravnoteže. Citirat ću samo trojicu. Josip Torbarina, koji dobro poznaje i Shakespearea i Držića, bio je u tom smislu vrlo indikativan kad je, već smo vidjeli, svoje analize započeo duhovitom ali simptomatičnom rečenicom: »Da možemo postaviti nemoguću hipotezu da je Shakespeare odlično poznavao hrvatskosrpski jezik, mogli bismo napisati učenu doktorsku disertaciju o Držićevu utjecaju na Shakespearea«.[206] Marijan Matković, koji se u svojoj kritičkoj djelatnosti više puta vraćao Držiću i koji je do danas ostao pod jednako snažnim dojmom njegove scenske riječi, također komediografa odvaja iz krute književno-povijesne klasifikacije kad piše: »... Marin Držić je očito pisac kod kojeg svaka kategorizacija po uobičajenim stilovima i vrstama tzv. historijske dramaturgije mora zatajiti. Stilski 'nečist' — on je

[206] J. Torbarina, »Sekspirske teme . . .«, str. 4.

ipak stvaralačko-pjesnički jedinstven. Toliko jedinstven da mu djelo predstavlja vlastiti stil«.[207] A Živko Jeličić, uspoređujući navodnu labavost kompozicije, bolje reći razvučenost Držićeve najveće komedije s klasičnom čvrstoćom Machiavellijeve *Mandragole*, ovako zaključuje: »Čini se da je dum Marin, zakopan u Dubrovniku, pomalo 'izgubio' smisao za ukus i pomalo vulgarizirao klasične oblike komedije. Sasvim logična posljedica takva gledanja javlja se u svrstavanju *Mandragole* u klasiku svjetskog teatra, a Držićeve komediografije u dugu listu provincijskih, periferičnih manje-više vještih imitatora. A u stvari upravo u lomljenju tog vanjskog sklada klasičnih linija može se osjetiti originalnost Držićeva«.[208]

2.

Aloglotski elementi u stilu

Netom citirana Jeličićeva tvrdnja još je jednom otvorila, i na najbolji način, konfrontaciju našeg komediografa s njegovim prekomorskim prethodnicima, a ta neizbježna tema i jest zanimljiva samo kao mogućnost objašnjenja izvornosti našega pisca. Usporedba Marina Držića s talijanskim posebice kazališnim piscima njegova stoljeća može biti i opravdana i korisna prije svega, dakle, zato što se u svjetlosti njemu suvremenih estetičkih shvaćanja i odnosa prema jeziku kao izražajnom sredstvu još jasnije zrcali i lakše dokazuje posebitost umjetnosti dubrovačkog komediografa. Njegovo tretiranje jezika, njegov položaj prema instrumentu svoje nesvakidašnje i u specifičnim uvjetima razvijene darovitosti, koja se u svakom pa i u tom pogledu bogatila velikim iskustvima s one druge i od našijenskog duha ipak tako daleke obale, bili su čini se znatno drugačiji usporede li se s jezičnom situacijom u kojoj su se zatekli talijanski komediografi Cinquecenta, i Toskanci i oni iz drugih krajeva Poluotoka. Reagirajući na bembizam pa i na sama pravila dramske književne vrste oni su dakako težili da reproduciraju živ svakodnevni dijalog, ali, kao što pokazuju studije o povijesnom razvitku talijanskog jezika, pri tome su ipak zadržali stanovitu mjeru literarnosti i stilizacije govorenog jezika. Bit će korisno podsjetiti na raspravu Cesarea Segrea o »jezičnom hedonizmu« u šesnaestom stoljeću, u kojoj se poziva na De Sanctisova poglavlja o Cinquecentu a u vezi s pučkim osobinama u govoru firentinskih komičkih pisaca. »I uporaba pučkoga jezičnog gradiva«, piše Segre, »daleko od toga da bude dašak svježeg seoskog zraka, najčešće je drugi aspekt onoga hedonističkog ukusa koji je nadahnjivao Boccacciove klauzule i Castiglioneov staložen stil«. A zatim nastavlja nadovezujući se na stranice koje je De Sanctis posvetio Aretinu: »... Kad se i jedni i drugi svedu na svoje isto hedonističko podrijetlo, otkrije se da i nema suprotnosti između oblika koji se, prema našemu mišljenju suviše naivno, smatraju prirodnima (...), i izvještačenih, pa čak i baroknih oblika . . .«.[209]

Upućeni koji poznaju jezična previranja u doba presudne i za stoljetnu budućnost zakonodavne kristalizacije klasicističkih, na uzorima velike književne predaje temeljenih, osobina talijanskog pjesničkog jezika, lako će shvatiti osebujnost jezičnog pokušaja hrvatskog komediografa. Kao što su se suvremeni talijanski komediografi, trudeći se da realističnost moderne komedije djelotvorno izraze u eruditnim plautovskim strukturama, morali kon-

[207] M. Matković, »Marin Držić danas«, *Forum*, 7—8, 1967, str. 12; sad u knjizi *Ogledi i ogledala*, Zagreb, 1977.
[208] Ž. Jeličić, cit. djelo, str. 160—161.
[209] C. Segre, *Lingua, stile e società*, Milano, 1963, str. 357—358.

frontirati s tradicionalnim i u njihovo doba obnavljanim i sankcioniranim humanističko-petrarkističkim akademizmom u jeziku, i naš se Držić opirao petrarkističkim konvencionalnostima ondašnjih i starijih hrvatskih pjesnika, ali on je, čini se, izravnije i dosljednije, zapravo spontanije od mnogih svojih stranih kolega, poticaje crpio iz života i govora svoga grada, a da mu pri tome nije bilo nužno, da ne kažem moguće, »stilizirati« taj jezik prema nekome valjanom uzoru koji mu je prethodio. Ta činjenica može biti prikladan vodič u razmatranju naše teme.

Podudaranje piščevih izražajnih sredstava s naravnošću živoga govora u Dubrovniku ne prejudicira značenje njegove umjetnosti, koja se ne ograničava na to da bude zrcalo dubrovačkog društva evociranog u okvirima obrazaca renesansne komedije, nego teži da iskaže složen svijet ideja i osjećaja proživljavanih u intimi i u izvanjskim zgodama, da bude promišljena, ambiciozna i teška poruka projicirana u naravan, prividno konvencionalan život likova. Dapače, prihvaćajući prikladne definicije koje je o komediji šesnaestog stoljeća dao jedan kritičar nužno je istaknuti, koliko god se to moglo činiti paradoksalnim, da komedija našeg Dubrovčanina nastaje iz određenog »stanja«, a ne samo iz stanovite »situacije«, da je također i »scenska projekcija sukoba između pojedinca i pojedinca, pojedinca i društva i obitelji, itd.«, a nije samo »prikazba trenutnog rušenja reda događaja, reda što ga zahtjevi opće moralnosti teže uspostaviti«,[210] jer takve značajke u kritičarovoj definiciji eruditne komedije imaju temelj u renesansnoj slici svijeta, a Držićeva je maniristička. Iz toga se zaključuje da je Držić, kad se usporedi s prethodnim talijanskim komediografima od kojih je kao i mnogi drugi pisci naslijedio opća načela poetike i scenskog zanata, na određen način «moderniji«, jer korak naprijed što ga je on napravio koincidira s razlikama što od renesansne umjetnosti odvajaju manirizam, unutar kojega valja tumačiti i njegovu komediju.

Što se tiče aloglotskih odlomaka, riječ je samo o stranim jezicima koje pisac rabi u stilističke svrhe i u skladu s »realizmom« što karakterizira njegove prozne komedije, i o nekim ključnim riječima uglavnom iz područja filozofskog mišljenja, koje su se dosad u kritici pogrešno shvaćale; isključeni su, dakle, iz razmatranja razni »kalkovi« i riječi tuđeg podrijetla kojima njegov jezik obiluje a koje potječu pretežito iz latinskog i dalmatskog, talijanskog i mletačkog govora: oni su nedjeljiv dio temeljnog »instituta« iz kojega autor crpe umjetnički govor, a to će reći živoga govorenoga jezika u Dubrovniku, zajedničkog pučanima i vlasteli u granicama koje određuje njihov društveni položaj, i uvelike srodnoga govoru seljaka iz okoliša, otočana i drugih našijenaca. O taj temeljni uzor omjeravaju se sve devijacije koje determiniraju nedubrovačke likove iz drugih krajeva, ili prave strance, ili, napokon, one što se u različitim kontekstima i zbog raznih razloga služe tuđim jezicima i dijalektima. Valja naglasiti da su temeljni instrumenat Držićevih dijaloga i aloglotski elemenat u jedinstvenom tonu sintaktičke artikulacije uzajamno povezani jednakom stilističkom mjerom spontane kolokvijalnosti, budući da likovi koji se služe stranim jezicima govore tako da odrazuju sam način svog postojanja i mišljenja, jer su i oni kao i svi ostali zaista prototipovi odgovarajućih figura a kadšto i prepoznatljivih osoba prenijetih u komički svijet. Drugim riječima, aloglotski se elemenat ne svodi na konvencionalnu generičnu ilustraciju, nego služi preciznoj individualizaciji likova i situacija. Iz toga proishodi ona osobna značajka, kojoj plurilingvizam likova što su se živi oblikovali u piščevoj fantaziji ne pridonosi ništa manje od ostalih jezičnih slojeva koji su u njoj nazočni, kao što su primje-

[210] N. Borsellino, predgovor izd. *Commedie del Cinquecento*, I, Milano, 1962, str. IX.

rice razni dijalektalni elementi, petrarkistički govor izvrgnut ruglu, itd. Izražajnu raznolikost, dakle, ne treba shvatiti kao neku heterogenu sastavnicu stila nego kao funkciju umjetničke unitarnosti, u kojoj se integrira jedinstvo i individualnost nadahnuća.

Podsjetimo se nekih dijaloga, npr. u *Dundu Maroju*, gdje se inzistira na psihološkim, etničkim i jezičnim osobitostima po kojima se našijenci u Rimu razlikuju od Talijana i ostalih stranaca, u prizorima u kojima često prevladava »lingvistička komičnost«. Pomislimo na susret s Tripčetom u prvom činu, na osobito uzbuđenje koje u svojoj jednostavnoj i simpatičnoj humanosti proživljuje Bokčilo kad u dalekoj zemlji sluša jezik koji ne razumije ili kad čuje naški. Motivacija s kojom se reproduciraju izvorne talijanske riječi oštijera ne ograničava se na težnju da se oživi »lokalna boja«, nego proishodi iz dramaturške potrebe i komičnih razloga u kontekstu, gdje pisac, između ostaloga, još jednom želi izvrgnuti ruglu škrtost dubrovačkog patricija, ili se nasmijati prestrašenom Bokčilu, ili istaknuti primitivnost Grubiše, a u živahnom nadmetanju krčmara pred našijencima treba obratiti pozornost ne samo na istinolikost onih tipičnih i svakodnevnih povika što se čuju na ulici ili trgu Rima, nego i na činjenicu da je riječ o posebnom »tehničkom« govoru koji se lako prenosi općinstvu onog doba, što će reći i onome dijelu njegovu koji se nije mogao služiti talijanskim. Zaključci o promišljenoj dramaturškoj funkcionalnosti aloglotskog elementa (o čemu sam na drugom mjestu imao prilike opsežnije pisati)[211] mogli bi se izvući iz mnogih drugih primjera: iz smiješnog hrvatskog kojim natucaju oštijeri bójēći ga infinitivima i pogrešnim izgovorom, iz raspona od petrarkističkog do rabijantnog u talijansko-njemačkim modulacijama Uga Tudeška, iz talijansko-lihvarsko-bankarskog govora Sadija koji kurtizanu snabdijeva biserima za račun mladog Mara; iz talijanskog jezika Laure, uz Petrunjelu jedine žene koja se njime služi, i to, može se reći, zbog profesionalnih razloga; iz nespretne mletačko-talijanske mješavine na hrvatski način kojom se u nekim prilikama služi Petrunjela, *alias* pučanka Milica; iz talijanskog jezika Marova ili raznih talijanskih uzrečica drugih dubrovačkih ili kotorskih likova; iz smiješnih mletačko-hrvatsko-talijanskih nepravilnosti Grka u komediji *Tripče de Utolče;* iz bogatstva jezičnih diferencijacija u drugim komedijama, itd. Može se slobodno kazati da aloglotski elemenat u Držićevim djelima nije postao »dosta neukusno komičko sredstvo«, da navedem riječi kojima Bruno Migliorini u svojoj povijesti talijanskog jezika aludira na satiru protiv stranaca u talijanskoj komediji 16. st. pozivajući se u bilješci na Lascu, koji je u Prologu *Spiritati* »uvjeravao da se u njegovoj komediji neće čuti ni Nijemci, ni Španjolci, ni Francuzi kako cvrkutaju poput papiga u odvratnom jeziku koji vi gledatelji ne razumijete«.[212]

Držićevo scensko shvaćanje jezika bilo je na osobit način dramatično i njegovu smo specifičnost definirali kao višeznačnost, aluzivnost, sposobnost da se udovolji dvosmislenoj izražajnoj funkciji. I puku i plemstvu upućena duhovita i zabavna izražajna sredstva imala su u mnogim segmentima dvostruk smisao, kojim se krijumčarila zlobna i cijelim filozofsko-političkim teorijskim sustavom objašnjiva kritika protiv dubrovačke vlade, a to će reći da je društveno-politička i umjetničko-ideološka pozicija našeg pisca determinirala i stilističke posebitosti njegova djela u kontekstu suvremenog teatra, i da se onaj ambigvitet sadržan u Košutinom značajnom tumačenju »pravog i obrnutog svijeta« u *Dundu Maroju* proširuje na shvaćanje jezika i u jeziku samo i objavljuje, i da je insuficijentno svako »zdravorazumsko« interpretiranje Držićeva govora, koji je pravi proizvod pisca-Vidre, pa njegov

[211] F. Čale, *Od stilema do stila*, cit., str. 69—71.
[212] B. Migliorini, *Storia della lingua italiana*, Firenze, ⁴1963, str. 331.

osebujan »kod« mora poznavati tko hoće shvatiti njegovo dvosmisleno semantičko zračenje, u prvom redu sustav antiteza i središnju antitezu ljudi nazbilj — ljudi nahvao.

Prema tome, Držićeva satira nadmašuje granice konvencionalne kritike društvenih običaja i ljudskih poroka svojstvene renesansnoj komediji, a još više njezinu isključivo zabavljačku funkciju; naprotiv, prozirnim velom jezične bivalentnosti prikriva se politička osuda. Kad se razmotri u toj perspektivi, takva se koncepcija jezika može proširiti na razne elemente govora pa i na značenje aloglotskih dijelova teksta, a kao primjer spomenimo igru imenima kad se *lijepa* sluškinjica u *Skupu* naziva Gruba, a u *Dundu Maroju* kurtizana imenom Petrarkine gospe, ili kad Tripčeta komentira Maroju sinovljevo rasipanje dukata: »Maro, — *amaro*, bogme ti je tebi *amaro* i grk, ma kojojgodi kortižani ovdi u Rimu vele sladak«. Najmanje razumijevanja Držićevi su tumači pokazali prema tako ključnim pojmovima kao što su »vjertuoz« i »fortuna«, kojima su pripisivali konvencionalna ili čak posve pogrešna značenja, povijesno nespecificirana i zapravo svedena na smisao koji mogu danas imati, kao što sam u drugoj prigodi imao prilike objasniti nabrajajući takve interpretacije.[213] Ovdje nema potrebe ponovno objašnjavati podrijetlo i smisao tih pojmova, no budući da su to sastavnice Držićeve individualne poetike, osebujne i subjektivnošću stvaratelja prožete vizije svijeta, i maniorističkih tendencija, treba napomenuti da odgovarajući oblici tih istih riječi u talijanskoj komediji nemaju značenja koja im je dao Držić: u popratnom glosaru izdanja talijanskih komedija Cinquecenta Nino Borsellino primjerice riječ *fortuna* tumači kao »sventura«, »disgrazia«, »disavventura«, a riječ *virtuoso* kao »dotto«, »erudito«, točno u skladu sa svojom definicijom svojstava renesansne komedije pa i njezina jezika.[214] Ta mi se razlika između Držića i Talijana čini posebno značajnom kad znamo da on inače nije bio opterećen, kako sam prije rekao, literarnom i jezičnom tradicijom istančane kulture apeninskih renesansnih dvorova gdje su djelovali talijanski komediografi, kojima je, kako piše lingvist Gianfranco Folena, »tradicija nudila na raspolaganje više auličke registre i uzvišen stil nego mogućnost da se izrazi jednostavna i smiješna stvarnost svakodnevnog života«,[215] kakvu je naprotiv Držić izražavao živim govorom grada i sela, obilno osvježenim nepresušnim sokovima narodnog i pučkog izraza.

Prema tome, humanistička se definicija komedije, koja je »imitatio vitae, speculum consutetudinis, imago veritatis«, u Držićevu teatru ne potvrđuje samo kao generično pravilo koje vrijedi za tipičnu renesansnu komediju stoljeća, nego se formalnim postupcima i angažiranim pristupom zbilji ostvaruje na moderniji način, u onoj mjeri u kojoj se maniristička slika svijeta razlikuje od renesansne.

3.

Europski književni i filozofski poticaji

Malo je kojemu hrvatskom piscu posvećena tako obilna kritička literatura kao Držiću, s toliko izrazito različitih stajališta, s toliko oprečnih sudova i metodskih pristupa, koji su se, s pozitivnim ili negativnim ishodom,

[213] Djelo cit. u bilj. 211.
[214] Djelo cit. u bilj. 210, str. 565, 582; za riječ »fortuna« v. i II. sv., str. 592.
[215] G. Folena, »Presentazione« (predgovor), u izd. L. Vanossi — M. Milani — M. Tonello — D. Battaglia — P. Spezzani, *Lingua e strutture del teatro italiano del Rinascimento*, Quaderni del Circolo filologico linguistico padovano, Padova, 1970, str. XIX.

gotovo uvijek doticali i teme o njegovu mjestu u kontekstu europske književnosti, ali su rijetko kada polazili od precizno naznačenih crta njegove individualne poetike, kako bi se izbjegnula generičnost sudova i u njih unijele kritički i povijesno primjerenije dimenzije. Zato se i moglo dogoditi da neki kritičari, kakav je bio Arturo Cronia, na međunarodnom planu pokušaju obezvrijediti našeg pisca, iako im nije pošlo za rukom suzbiti interes za njegovo djelo. U novije se doba više stručnjaka s pomoću preciznih analiza suprotstavilo aprioristićkim stavovima motiviranima izvankritičkim razlozima s težnjom da se dokaže kako Držić nije izvoran, jer je u svemu ovisan o talijanskim komediografima. Istaknuto mjesto zauzimlje u Italiji objavljena i u ovoj knjizi više puta citirana radnja Lea Košute o Sieni u životu i u djelu Marina Držića, gdje se pojedina Držićeva djela osvjetljuju u europskim relacijama pa je za temu taj prilog posebno aktualan. U Italiji se, međutim, čuo još jedan glas nepristrane kritike otkako je prevedena knjiga sovjetskog književnog povjesničara I. N. Goleniščeva-Kutuzova o talijanskoj renesansi i slavenskim književnostima. Pošto je s pravom primijetio da sličnost tipova i pojedinih prizora u Držićevim i talijanskim kazališnim tekstovima ne predstavlja temeljni problem proučavanja, nego da je važnije pri kazati vlastiti put kojim je Držić krenuo i njegovu autentičnu poeziju, Goleniščev-Kutuzov u zaključku svojega rada napominje da su »komedije Marina Držića uvjerljivije i vedrije od onih talijanskih djela, koja mnogi proučavatelji smatraju uzorom najvećega dubrovačkog komediografa«.[216]

Kritike kojima je cilj da potvrde ili zaniječu Držićevu izvornost usporedbom s tuđim djelima, prizorima, likovima ili motivima, kad su im rezultati točni, uglavnom otkrivaju jedino to da je Držić, kao i mnogi komediografi njegova stoljeća, prihvatio opća načela suvremenih poetika i tu i tamo nalazio uzor za sadržaje i postupke u djelima Plauta, u Boccacciovu *Dekameronu* i u talijanskoj komediografiji. Koliko god se, uz to, s uvjerenjem da je Držić velik pisac, općenito naglašavalo da su žile naslijeđenih formalno-strukturalnih okvira ispunjene krvotokom prepoznatljivog domaćeg života s njegovim društvenim, psihološkim, etničkim i dakako, jezičnim osobitostima, prave značajke i bitni smisao Držićeva djela i njegova specifičnost u suvremenom europskom teatru po našem su mišljenju u znatnoj mjeri izmicali mogućnostima takve prividno objektivne kritike, jednako kao što je, primjerice, pronalaženje izvora nekim Molièreovim ili Shakespeareovim djelima neznatno pridonosilo objašnjenju veličine tih pisaca.

I samim spominjanjem klasika europskog teatra uz ime njihova hrvatskog prethodnika mnogi su, pak, književni povjesničari nastojali upozoriti na razinu kriterija prema kojima treba prosuđivati o dosegu Držićeva djela, očevidno zatečeni nerazmjerom između njegove veličine, koju su osjetili, i činjenice da je ona nedovoljno poznata u tijekovima svjetske književnosti. Često se navodi kako Heinz Kindermann, opisujući povijest europskog teatra, Držića ističe kao preteču Shakespearea i Molièrea i čudeći se navodi da je najveća Držićeva komedija *Dundo Maroje* prvi put izvedena 11 godina prije rođenja Lopea de Vege, 14 prije Shakespeareova, 71 prije Molièreova i 156 prije Goldonijeva.[217] Na europske odjeke i usporedbe svojom su osebujnošću i neposrednom životnošću naišle i Držićeve pastorale zaokupivši pozornost također često citiranog Wilhelma Creizenacha, kojega je u pastirsko-mitološkoj pirnoj komediji *Grižuli* privukla sretna mješavina fantastičnog i realističnog kakvu će poslije Shakespeare ostvariti u *Snu ivanjske noći*.[218] »Izne-

[216] I. N. Goleniščev-Kutuzov, *Il Rinascimento italiano e le letterature slave dei secoli XV e XVI*, I—II, priredili S. Gracciotti i J. Křesálková, Milano, 1973 (citat je iz prvog sveska, str. 430).
[217] H. Kindermann, *Theatergeschichte Europas*, II — *Das Theater der Renaissance*, Salzburg, 1959, str. 418.

nađujuće sličnosti« između dvaju djela još se neposrednije dodirnuo Albert Bates Lord, iako mu je glavni cilj bio da u *Grižuli* prouči stilske značajke, igru riječi i značenja, »elemente retorske pirotehnike kojoj su i Držić i Shakespeare bili izuzetno vješti«. Pretpostavljajući da je građa tih drama bila proširena i na sjeveru i na jugu te je poslužila »sanjama darovitih dramatičara kakvi su bili Držić i Shakespeare« on dodaje kako postoje sličnosti s još jednom Shakespeareovom dramom, *Kako vam drago*, a zatim kaže kako je Držić, kao poslije Spenser i Milton, poznavao Apulejeva *Zlatnog magarca* stvarajući lik Plakira, koji je ipak bliži Shakespeareovu Pucku. Tko hoće proučiti izvore *Snu ivanjske noći* a ne zna hrvatski, zaključuje kritičar, morao bi nabaviti dobar prijevod Držićeve pastorale.[219] Tim mišljenjima treba, napokon, pridružiti i ono već navedeno koje je iznio Josip Torbarina ilustrirajući ga mnogim primjerima iz raznih drama velikog Engleza.[220] Nešto manje usporedbi, ali zanimljivih, moglo bi se praviti, kao što je i učinjeno, s Molièreom, opet polazeći od zajedničkih latinskih i talijanskih izvora i od činjenice da mu je naš pisac prethodio i da je takvih usporedbi dostojan ne samo na filološkoj razini nego i u umjetničkom pogledu. O tome u manjoj mjeri svjedoči Držićeva komedija *Tripče de Utolče* (aktualna bokačovska obradba trijumfa sposobnih nad nespretnima, lukavih nad bezazlenima, mladih i pametnih nad starijim i glupima) nadahnuta istim elementima radnje iz nekoliko novela Boccacciovog *Dekamerona* kao i Molièreov *Georges Dandin*.[221] S više se pak razloga opravdano isticao Držićev *Skup* (oštra satirična slika dubrovačke stvarnosti s izrazitijim političkim implikacijama), podrijetlom iz Plautove *Aulularije, kao* anticipacija Molièreovu *Škrcu*, a može se reći i nizu drugih djela u kojima se obrađuje isti motiv i to više u njegovim općim ljudskim negoli u društvenim dimenzijama kao u našeg pisca.

*

Vrijednost sličnih poredbenih istraživanja, koja bi se zacijelo mogla proširiti i na druge autore, ovisi o kritičkom cilju koji ih motivira. Nama su posebno zanimljiva kad se ne svode, kao što se često događa, na relativno nevažan kuriozitet zbog paralelizma među djelima koji o njima samima oskudno govori, nego kad pomažu, primjerice, da se djelo poređivanog pisca svrsta u određeno književno razdoblje kao izraz njegovih osebujnih stilskih značajki, i kad se zbog toga njegova bit može potpunije ocijeniti.

Pokušat ćemo to ilustrirati razmatranjem jednog od niza primjera među šekspirskim temama u Držićevu djelu koje je proučavao Torbarina. Evo njegove usporedbe: »Kad Timon Atenjanin u svom poznatom monologu govori o 'žutom, skupocjenom zlatu' *(yellow, glittering, precious gold)* koje će 'učiniti crno bijelim, ružno lijepim, krivo pravim, nisko plemenitim, staro mladim, kukavno hrabrim' *(will make black white, foul fair, wrong right, base noble, old young, coward valiant*, IV, 3, 26—29), mogli bismo reći kako je Shakespearea da napiše ovaj pasus nadahnulo čitanje Držićeva *Skupa* u kojemu nalazimo da se 'Pri zlatu gubi dobrota, zlato šteti ljude, a komodita lupeža, čini, a zlato je kalamita. Amor nije Amor, zlato je amor, zlato stare-mlade, lijepe-grube, svete-griješne, svjetovne-crkovne pridobiva'« (1, 5). Napominjući kako ima i takvih sličnosti između Držića i Shakespearea gdje se gotovo čini da je Držić anticipirao neke šekspirske teme i navodeći više pri-

[218] V. bilj. 143.
[219] V. bilj. 145.
[220] V. bilj. 206.
[221] V.: P. Popović, djelo cit. u bilj. 149. Opsežniji članak o poticajima iz *Dekamerona* u Držićevim djelima napisao je N. Kolumbić, »Boccacciova novela VIII—10 i Držićev 'Dundo Maroje'«, u cit. zborniku *Marin Držić* prir. J. Ravlić, gdje se uspoređuju elementi radnje i likova u dvama djelima, sa zaključkom da je Držića nadahnula i ta novela o Iancofiori i Salabaettu.

mjera, Torbarina s razlogom ponovno ističe apsurdnost eventualne pretpostavke o Držićevu utjecaju na Shakespearea, a sva navedena podudaranja, ako nisu slučajna, mogla bi se, kaže, objasniti zajedničkim izvorom.[222] U svakom slučaju Torbarina je dao najbolji odgovor svima onima koji kritiku o Držiću do apsurda svode na potragu za utjecajima drugih pisaca na njega, što jamačno ne bi činili da se bave Shakespeareom.

O slojevitosti smisla u Skupovu monologu o zlatu, o njegovoj izravnoj aluzivnosti na dubrovačke prilike kontrapunktiranoj i s antipetrarkističkim stavom već smo govorili. Pokušajmo, dakle, potražiti zajednički izvor gore navedenim pasusima i vidjeti pomaže li on objašnjenju njihove znatne podudarnosti i književno-povijesnoj odredbi Držićeva djela. Vjerojatno se nećemo prevariti ako najprije ustvrdimo da su oba pisca imala pred očima vrlo poznate stihove Ovidijeva djela *Ars amatoria* (II, 277—278):

Aurea sunt vere nunc saecula; plurimo auro
Venit honos, auro conciliatur amor.

Usporedimo li, međutim, ponovno Držićev i Shakespeareov tekst opazit ćemo da nam njegov mnogo sažetiji izvor ipak ne pokazuje otkud među tim dvama tekstovima ona izvanredna sličnost ne samo u odnosu na velik stupanj semantičkih podudarnosti nego poglavito s obzirom na njihovu stilsku strukturiranost u parataktički poredanom nizu a n t i t e z a. Ako je malo vjerojatno da je između Ovidijeva arhetipa i Držićeva odnosno Shakespeareova teksta posredovao neki drugi zajednički izvor koji bi sadržavao istovetan semantički i stilistički paralelizam, podudarnost se dvaju odlomaka može tumačiti prije srodnim stvaralačkim postupkom u preobrazbi arhetipskog predloška nego kao slučajna pojava. Gotovo bi se moglo govoriti o stanovitoj zakonitosti u načinu na koji oba pisca svojoj svrsi prilagođuju Ovidijev dvostih postignuvši amplifikacijom teksta jednak rezultat, izražen serijom antiteza; obojica, ako ih je dopušteno uspoređivati, odaju tendencije m a n i r i s t i č k e umjetnosti, a među stilska obilježja manirizma, tog složenog razdoblja punog suprotnosti, o čemu smo već pisali, može se ubrojiti upravo antiteza. Za Držićev stil imali smo već prilike pokazati da je jedno od njegovih vrlo bitnih svojstava u svim djelima antiteza, u najrazličitijim oblicima i s osobito indikativnim konotacijama: dosta je podsjetiti da sve njegove antiteze izravno ili neizravno proishode iz središnje ideje o »ljudima nazbilj« suprotstavljenima »ljudima nahvao«.

Navedene poredbe koje posebnu težinu imaju jer se odnose na dijakroniju i na tako značajne pisce, u stanovitom smislu olakšavaju i kao da donekle prejudiciraju konfrontaciju Držića s njegovim suvremenicima. Odrediti opće crte koje jednoga komediografa šesnaestog stoljeća svrstavaju u književno-povijesni kontekst njegova doba temeljeći se na zahtjevima poetike, dominantnom načelu oponašanja, zajedničkim klasičnim i suvremenim izvorima, tematskim i drugim tipološkim značajkama, ili pak utvrditi pojedinačno konkretizirane, kadšto mehanički preuzete, kadšto umjetnički prevladane »utjecaje« kojima se povezuju djela i pisci istog pa čak, vidjesmo, i različitog razdoblja, svakako je koristan i neophodan posao, ali je mnogo važnije pokazati u čemu je umjetnička posebnost pisca koji, pripadnošću žanru i književno-povijesnom kontekstu, dotične opće kohezijske crte potvrđuje i, istodobno, izvornošću svog djela na specifičan način niječe.

*

[222] J. Torbarina, »Šekspirske teme . . .«, str. 4—5.

Već smo isticali da su dva kritičara, Živko Jelčić i Leo Košuta, osobito zaslužni što su dali poticaje da se razviju nove spoznaje o dometima Držićeve umjetnosti. Nećemo ponavljati širinu njihova tumačenja, bogatstvo analiza i mnogobrojnost podataka koje su donijeli. Ovdje ćemo samo podsjetiti na dovođenje u vezu Negromantova prologa u *Dundu Maroju* s europskim izvorima, piscima i djelima o koja je Košuta omjerio dimenzije njegove vrijednosti i izvornosti. Dosta je navesti da je u njegovu tumačenju priča o imaginarnom putovanju u zemlju istine »forma starih alegorijskih putovanja oko svijeta i vizija Raja u kojima se od Homerove *Odiseje* i Danteove *Božanske glume,* od Lukijanove *Istinite priče* i Rabelaisovih putovanja Gargantue i Pantagruela, uvijek i svuda, obrađivala, ozbiljno ili šaljivo, tema inicijacija i otkrivanja vrhovne Istine«; ili na sud o Držićevoj osnovnoj zamisli »obrnutog svijeta«, »koju su, u različitim varijantama, za vrijeme humanizma i renesanse razradili Erazmo, Sebastijan Franck, Toma Murner, Ortensije Landi i drugi, a slikarski prikazali umjetnici Jeronim Bosch i Petar Brueghel Stariji. To je zamisao kojom se ovaj naš svijet prividnosti i paradoksa — na kojem je sve, kao u kraljevstvu Ludosti, obrnuto od onoga što predstavlja — suprotstavljao onome drugom svijetu Istine i idealizirane prirode u kojoj vlada Razum i postoji istovjetnost bića«, ili na mnoge druge mitološke, zemljopisne, književne i kulturne reminiscencije.[223]

Zaključit ćemo, međutim, da su Držićeve idejne i stilske solucije originalne, jer nose poruku nadahnutu vremenskim i prostornim specifičnostima i na poseban se način oblikuju u pjesnikovoj imaginaciji. Ali njihov je značaj još vidljiviji zato što se konkretna aluzivnost Negromantova prologa, projicirana u ambigvitet govora Držićevih junaka i u smisao komedije, podudara s postupcima kojima su se u kritičkoj interpretaciji svijeta poslužili veliki duhovi renesanse kao Erazmo u *Pohvali Ludosti,* a mi bismo još spomenuli i Machiavellija u jednom manjem ali u tom smislu tipičnom djelu, u njegovu *Zlatnom Magarcu,* gdje istina o društvu i čovjeku treba da bude također maskirana, čak i u životinjskim obličjima, i da se također spoznaje u suprotstavljenosti pravoga i preokrenutog svijeta. Sve te relacije smještaju Držića u drugačiji kontekst europske književnosti od onoga u koji se svrstava golema većina talijanskih renesansnih komediografa.

Obzor novih interpretativnih mogućnosti otvara se međutim proučavanjem Držićeve filozofije, jedne od najbitnijih dimenzija koja osvjetljuje komediografovu pripadnost europskoj kulturi. U vezi s tim bilo nam je posebno zanimljivo objasniti smisao koji u granicama suvremenih doktrina valja pripisati ključnoj antitezi sadržanoj u suprotstavljenim pojmovima »ljudi nazbilj« i »ljudi nahvao«. Što ti pojmovi zapravo znače, kaže u pravim povijesnim relacijama protumačeno zbivanje komedije, u kojima je izražena, kao što smo na prethodnim stranicama imali prilike pokazati, afirmacija sposobnih i pametnih, jakih i vrlih, na račun nesposobnih i opakih, u svijetu gdje gospodari prevrtljiva i samo od mudrih, Razumom vođenih i beskompromisnih ukrotiva Fortuna. U tim smo dihotomijama nastojali objasniti značenje pojmova nazbilj i nahvao i pokazati da su oni mjerilo čovjekova društvenog i političkog položaja, da one određuju i granice pjesnikovih prevratničkih ciljeva.

*

Kao što je poznato, dopisi toskanskom vladaru Cosimu Medicejskom u cjelini, a osobito u nekim pojedinostima, više od bilo kakve formulirane poetike uvjetuju tumačenje Držićeva dramskog djela, ambigviteta njegova um-

[223] I. Košuta, »Pravi i obrnuti svijet . . .«, str. 1362 i 1375.

jetničkog govora i složene aluzivnosti u prologu Dugoga Nosa. I obratno, sporni se problemi oko razloga, ciljeva i smisla pjesnikovih urotničkih namjera mogu razriješiti ako se shvaćanje komedija ne svede na konvencionalnu i opću komičku sliku stvarnosti, nego ako se u njima potraže relevantnije idejne dimenzije poruke. Pri tome bitno pomaže razmatranje semantičke vrijednosti i podrijetla nekih izričaja, termina, sentencioznih odlomaka, poglavito u *Dundu Maroju* i u *Skupu*, dijelom nazočnih i u pismima. Funkcija tih znakova, kao putokaza do smisla i drama i urotničkog pokušaja, odaje Držićeve poglede ne samo na život i čovjeka uopće nego, u istoj i od njih neodvojivoj viziji, na politiku i društvene odnose, u skladu s određenim teorijskim načelima svojstvenim filozofskim interpretacijama u mnogim renesansnim djelima i humanističkim raspravama, osobito u traktatima od konca petnaestog stoljeća dalje.

Držićevi talijanski prethodnici, poučeni antičkim uzorima i iskustvom suvremene stvarnosti i objektivne istine (»verità effettuale della cosa«, rekao bi Machiavelli), pokazivali su izravan interes prema problemima suvremenog svijeta i prema njegovim političkim i moralnim aspektima koje je uvjetovala talijanska povijesna situacija. I implicitna poetika u prologu *Dunda Maroja*, i filozofske implikacije u tekstu te komedije, i sadržaj firentinskih pisama koja i prolog i komediju objašnjavaju raskrinkavanjem dubrovačkih senatora i slikom novog poretka, pa i sam pokušaj urote, postaju jasnima kad se ne promatraju izolirano nego u široj europskoj duhovnoj i društvenoj perspektivi renesansnih sinjorija i principata, kao djelo ne samo nekog neobičnog našijenca i osebujnog komediografa, nego i literata karakterističnog tipa u šesnaestom stoljeću. I Držić je, naime, poput mnogih talijanskih književnika i svojih uzora, ali u drugačijim uvjetima i užim granicama, u svojoj svijesti nosio novu funkciju suvremenog literata koji u jedinstvenu cjelinu djelatnosti povezuje književne, filozofske i političke pobude. Primjera takvih književnika moglo bi se navesti mnogo, na svim talijanskim dvorovima koji su bili žarišta umjetnosti, znanosti, književnosti i filozofske misli, a vrhunski je pružio Niccolò Machiavelli, kojemu smo se imali prilike posebno posvetiti zato što je bio veliki Držićev uzor, i to ne komedijom *Mandragolom*, što je osobito važno naglasiti, nego nekim temeljnim idejama svojih rasprava, idejama koje je naš pisac na zanimljiv način utkao u svoje djelo i na temelju kojih je izgradio vlastitu varijantu u pristupu teatru i politici. Ukratko, Držićev se lik čovjeka i pisca ne može objasniti mimo političkih i misaonih dimenzija koje ga određuju.

Mogućnost političke djelatnosti, koja se nikad nije ostvarila u smislu koji vrijedi za talijanske pisce, bila je ograničena Držićevim položajem i specifičnim uvjetima u maloj republici između Turske i Zapada, i stjecajem se prilika morala svoditi na zatomljenu strast, koja je međutim žestoko izbila u firentinskim pismima. Tu se otkrila sklonost prema analizi europske političke situacije, diplomatske orijentacije Dubrovnika, klasnih odnosa u Republici, izgledima revolucionarnih promjena, vojno-strategijskih i drugih pitanja. Ipak, i u Držićevu prethodnom životu ima stanovitih podataka o nekoj, kakvoj takvoj, političkoj praksi, koja se, primjerice, može naslutjeti u putovanjima s austrijskim grofom Rogendorfom najprije u Beč a poslije u Carigrad, u napuštanju grofa vjerojatno zbog dubrovačkog izdajice Marina Bučinčića i u nekim drugim vezama. Najveće pak značenje u formiranju svih pa i političkih Držićevih pogleda imao je njegov boravak u Sieni, jednome od važnih sjedišta kazališnog i kulturnog života, ali i političkog zbivanja, o čemu je u svojim radovima opsežno pisao Košuta. U tom je gradu kao što smo vidjeli, stekao ugled i zanimljiva poznanstva u sveučilišnim, književnim i kazališnim krugovima, bio izabran rektorom Sveučilišnog doma, nastupao

kao glumac, svojom temperamentnom ali pravičnom naravi dolazio u sukob sa sijenskim senatorima i očito je, vrativši se u Dubrovnik, sobom uz razna praktična i teorijska iskustva donio i spoznaje nadahnute revolucionarnim tradicijama nazočnima u duhu i u pobunama sijenskog naroda, što Košuta s razlogom dovodi u vezu s Držićevim planovima oko obaranja dubrovačke aristokratske vlade.[224] Naglasimo još jednom općenitu činjenicu koja se odnosi na talijansku renesansnu kulturu a u određenoj mjeri vrijedi i za Držića: gotovo su svi literati petnaestog i šesnaestog stoljeća izmjenjivali svoja književna nastojanja s političkima te su se i te kako miješali u praktični život, kako često ističu književni povjesničari pišući o talijanskoj renesansi.[225]

Fizionomija literata oštrih vidika koji je konvencionalnu i, s rijetkim iznimkama, monotonu funkciju suvremene talijanske komediografije nadrastao proširivši opći ljudski i kritičko-satirični interes dramskog pisca za život svoje sredine na univerzalniji društveno-politički i moralno-filozofski vidokrug, Držić je oblikovao onom drugom spomenutom, misaonom dimenzijom. Kao i politička, izrijekom očitovana u urotničkom pokušaju, tako je i ta, makar samo implicitno izražena, filozofsko-spekulativna komponenta u životu i u djelu hrvatskog komediografa nezaobilazna konotacija njegovih tekstova, a posebno, kako najavismo, nekih u tom pogledu izravno indikativnih pojmova, rečenica, odlomaka i situacija. Rječnici koji prate izdanja Držićevih komedija rijetko pomažu da se shvati kakvo značenje i koliku funkciju u odgovarajućim kontekstima i koje konotacije imaju neki pojmovi i njihove antiteze kao što su *fortuna — vjertouz; judicijo — nerazum; pravi čovjek — neljudi; kralj od ljudi — kanalja; diskrecijon — indiskret; krudeo čovjek — ljudi tihi, razumni; ugodit zlu brjemenu — dobro brijeme uživat,* itd., ili koju vrijednost imaju riječi kao što su *akomodat se, akort, astucija, fengat, indženj, injoranca, injorant, konsideracijon, kontemplacijon, okazijon, pacijencija, viktorija* i druge, koje upućuju na samu srž Držićeve poetike i njegova svjetonazora, na nukleus sadržan u temeljnoj antitezi *čovjek nazbilj — čovjek nahvao,* kao izvornom pjesnikovom sažetku srodnih shvaćanja dobro poznatih u renesansnoj književnosti i filozofskoj kulturi. Politička iskustva i filozofski rezultati humanističke civilizacije, primjerice od Giovannija Pontana (1429—1503) do Machiavellija (da druge ne spominjemo), teoretski razrađuju i u korelativnim ili čak istovetnim oblicima obuhvaćaju gore navedenu nomenklaturu. Bila bi dužnost naše filozofije da Držićevo djelo prouči u tom teoretskom i povijesnom kontekstu i tako pomogne književnim povjesničarima, kao laicima, koji se u tu problematiku ne mogu dublje upuštati. Da je to već učinila, izbjegnule bi se mnoge nedorečenosti i zablude o našemu velikom komediografu.

Umjesto neposrednog izvora Machiavellija, s čijim smo traktatom izravno uspoređivali Držićeve tekstove s ciljem da u nekim pojedinostima spoznamo njihove spekulativne crte, ovdje će nam kao ilustracija poslužiti spomenuti Pontano, prethodnik obojice, političar i književnik širokih interesa u krugu napuljske kulture, pisac čije nas rasprave *De prudentia* i *De fortuna* neposredno uvode u misaoni svijet, terminologiju i njezine konotacije očevidne u djelima niza pisaca 15. i 16. stoljeća.[226] Staru temu fortune, nepredvidljive sile koja određuje promjenljivost stvarnosti, kategorije koja je u renesansnoj civilizaciji zamijenila pojam i funkciju Providnosti kao determinante srednjovjekovne slike svijeta, Pontano i drugi mislioci, pa i Držić, vjerojatno jedini među komediografima i to u vlastitoj, komičkoj, varijanti,

[224] L. Košuta »Siena nella vita . . .«, str. 84.
[225] V. npr. U. Bosco, *Saggi sul Rinascimento italiano,* Firenze, 1970, str. 24.
[226] U obilnoj literaturi o Pontanu za našu je temu bilo od posebna interesa djelo M. Santora cit. u bilj. 80, str. 23—65.

ponovno otkrivaju u svojoj realističnoj interpretaciji zbilje te u njezinoj presudnoj nazočnosti vide jedan od bitnih faktora kauzaliteta političkih i društvenih gibanja i čovjekova udesa. Već smo, međutim, podsjetili da je dva stoljeća prije Boccaccio, taj bujni izvor motiva, situacija i općeg duha cijele renesansne pa i Držićeve komedije, realistično prikazujući u mnogostranoj stvarnosti ljudskih odnosa, oslobođenih nagona, vještih podmetanja i veselih prijevara trijumf inteligentnih nad nesposobnima, uočio kako u komunalnom, građanskom, trgovačkom svijetu koji za sobom ostavlja srednjovjekovne stege i okreće se modernoj civilizaciji, prevladava uloga *slučaja*, što je u neku ruku sinonim pojma *fortune*. Kategorijama *inteligencije* i *slučaja* koje deduciramo iz Boccacciova pristupa svijetu u Pontanovim raspravama odgovaraju pojmovi *prudentia* i *fortuna* (odnosno »razum«, *sapientia)* i *sreća*, a među tim kategorijama uvijek vlada dramatična tenzija. Otkrićem dominantne funkcije *fortune* otkrio se i njezin antagonist i pobjednik, pojedinac nadaren *razumom* odnosno *vrlinom (virtus, virtù), homo fortunatus*, onaj Držićev »vjertuoz« i »kralj od ljudi« koji zna da »fortuna« stoji samo s »razumnima«. To je, dakako, Pomet u *Dundu Maroju*, koji specifičan i značenjski složen učinak komičnog postiže kad se, pseudoučeno ali u odnosu na svrhovitost poruke funkcionalno, služi filozofskim nazivljem koje se, osim u drugih pisaca, nalazi i u Pontanovim razmatranjima, pa na primjer kaže da je zapao u veliku »konsideracijon« (u Pontana *consyderatio;* svi su pojmovi koje ćemo navesti u zagradama Pontanovi), ili odaje druge u teoriji razrađivane vrline »razbora« zbog kojih i jest »vjertuoz«, kao što su sposobnost prilagodbe okolnostima *(se accomodare)*, razumne promjene stava *(versatilitas)*, pravodobna korištenja povoljnih prilika *(maturitas)*, mijenjanja prema vremenima *(simulatio)*, razboritost izbora *(discretio)*, itd.

Na temelju navedenih podudarnosti ne treba nužno zaključivati da se Držić izravno nadahnuo Pontanovim ili samo njegovim tezama, jer je riječ o tipičnim misaonim kategorijama od kojih su i drugi pisci polazili tumačeći čovjekovu sudbinu u sve uzburkanijoj situaciji suvremene civilizacije a pogotovo u talijanskim političkim prilikama koje će tu zemlju besprimjernoga duhovnog i materijalnog prosperiteta uskoro skrenuti u dekadenciju a zatim i u periferan položaj u Europi. Cilj nam i jest bio da Držića izdvojimo iz uskih lokalnih granica njegova grada unutar kojih smo ga naviknuli smještati, pa i neadekvatnih interpretacija njegova djela, te da i Dubrovnik i njegova najvećeg pisca izvedemo na europsko povijesno i kulturno poprište kojemu i pripadaju, da ih motrimo u širem društveno-političkom i književno-filozofskom obzoru.

Ne upuštamo se, niti u granicama koje bi se odnosile samo na našu temu, u svu složenost promjena u umjetničkoj i uopće duhovno-ideološkoj sferi koje je narušavanjem renesansne ravnoteže, osjećaja mjere, klasicističkih ideala i drugih vrednota izazvao uznemireni senzibilitet u doba, kako piše Hauser, političkog realizma unutar krize koja je u šesnaestom stoljeću potresala cijelu Zapadnu Europu na svim područjima života a koja je umjetnički izraz dobila u manirizmu.[227] Podsjetimo tek na neposredne glavne uzroke zbog kojih je, kako je poznato, kratko, tek do dvadesetih godina Cinquecenta, potrajao sjaj pune renesanse zablistavši intenzitetom koji je već u sebi nosio predosjećaj skorog zatamnjenja i preobrazbe u nove tonove adekvatnije diktatu već otprije aktualne dramatične povijesne realnosti. Politička je kriza naime počela kad su Francuska i Španjolska, »prve imperijalističke velesile modernog doba«, osvojile Italiju.[228] Dolazak Karla V. na Polu-

[227] A. Hauser, *Socijalna istorija umetnosti i književnosti*, I, prev. V. Kostić, Beograd, 1966, str. 354.
[228] Isto.

otok godine 1494. označio je Guicciardini u *Povijesti Italije* kao početak razdoblja nevolja u koje je bio upleten velik dio svijeta.

Naše se zanimanje ograničilo na odraz posljedica tog doba u oblikovanju Držićevih pogleda, koji se, kako smo već natuknuli, oslanjaju na spoznaje dominantnih ideja s područja filozofske teorije i političke metodologije, kakve se osobito očituju u spisima Machiavellija, glavnog tumača suvremenog političkog realizma, mislioca u čijem se djelu može naći ključ za pogled na svijet manirističkog razdoblja. Suvišno je naglašavati da je u tom smislu presudno iskustvo Držić mogao steći za vrijeme boravka od nekoliko godina u Sieni, promatranjem i neposrednim, vjerojatno vrlo zainteresiranim, doživljavanjem sudbine toskanskoga grada u spletu sveopćih zbivanja i prvih znakova buntovništva u toj istoj sredini te poznavanjem ne samo kazališnih i književnih pitanja nego i političke prakse i teorije, Machiavellijevih i drugih učenja. A sve te toskanske što će reći europske perspektive djelovat će na njega da poslije povratka među zidine svojega grada na dubrovačke prilike gleda posve drugačijim očima i s novim iskustvom.

I kao stipendist koji je za boravka u Italiji magistralno i neposrednom djelatnošću svladao znanja o prošlim i aktualnim književnim, scensko-tehničkim pa u neku ruku i sociološkim pitanjima teatra, i kao neformalni ali zainteresirani politički promatrač i uspoređivač, koji je unutrašnje i međunarodno stanje Dubrovnika uočio na širem obzorju europskih zbivanja, Držić je svoje stavove izgradio spoznavši one elemente književno-filozofske kulture koje smo općenito naznačili citirajući Pontana. Riječ je o glavnoj temi na koju se usredotočuju rasprave o položaju čovjeka spram društva, politike i države: o problemu »vrline« *(virtù)* i »sreće« *(fortuna)* u njihovoj nužnoj povezanosti, o problemu sukoba među njima, u kojemu čovjek, običan pojedinac ili državnik, nemoćno podliježe neuhvatljivoj i neodredivoj stihiji »fortune«, ili je, naprotiv, svladava »vrlinom« kojoj se moć temelji na »razboru«, te tako pobjednički izlazi na kraj s prirodnom nuždom. Priroda je sama po sebi ravnodušna prema ciljevima i vrednovanjima ljudi, objašnjava u svojoj povijesti talijanske filozofije Eugenio Garin, koji o problemu odnosa »fortuna« — »virtù« dodaje kako se tu susreće izrazito humanistički motiv s naturalističkim momentom, pri čemu priroda i duh kao da obnavljaju srednjovjekovnu antitezu čovjeka i Boga.[229] I zaista, rekli bismo da bi se samo s onom upornošću i s onim oduševljenjem otkrivača kojim su na izmaku srednjega vijeka stilnovistički pjesnici i teoretičari proučavali temu odnosa između ljubavi (sredstva čovjekova uzdizanja prema nebu) i plemenitosti (individualne vrline) mogao usporediti intenzitet kojim su pisci humanizma raspravljali o problemu odnosa »virtù« — »fortuna«. Ta tema sadrži dakle i nukleus Držićevih ideja koje nisu ništa manje prepoznatljive u komediografskoj formi nego što bi bile da ih je teoretski razradio, iako ih se donekle, i na teoretski način dodirnuo u nekim odlomcima urotničkih pisama. Nije čudo što ih je uzeo izravno od Machiavellija i očitovao u svome najvećem djelu *Dundu Maroju* povjerivši ih protagonistu komedije Pometu.

Ovdje se naravno nećemo vraćati na ono što smo u vezi s tom problematikom kazali. Napomenimo, međutim, da se u interpretacijama Pometova lika i njegove komedije, u sudovima o pozitivnosti ili negativnosti njezinih moralnih aspekata, u stavovima prema klasnim odnosima i Držićevoj revolucionarnosti, nije uvijek vodilo dovoljno računa o europskom društveno-političkom i književno-filozofskom kontekstu, a to znači o povijesnom pristupu kao korektivu općenitih ili subjektivnih ocjena. Dilemu kritičara može dakle

[229] E. Garin, *Storia della filosofia italiana*, II, Torino, 1966, str. 719.

razriješiti samo uočavanje pravih povijesnih dimenzija koje se prema načelima interpretacije čovjeka i društva što smo ih već opisali, odnose i na klasnu problematiku, tretiranu na temelju metodoloških kriterija koji su vrijedili u šesnaestom stoljeću i odredili Pometove odnosno Držićeve stavove. Ovdje će biti poučno navesti misao jednog od velikih svjedoka svog doba, Francesca Guicciardinija:

»U ovom se svijetu ne može izabrati rang u kojemu čovjek treba da se rodi, ni zgode i udes s kojima treba da živi; kad se stoga ljudi pohvaljuju ili kore, ne treba gledati na imovno stanje, u kojem jesu, nego kako se u njemu trse, jer pohvala ili pokuda ljudi treba da nastane iz njihova ponašanja, ne iz stanja u kojemu se nalaze; kao što u komediji ili tragediji nije u većoj cijeni tko nosi ulogu gospodara i kralja od onoga tko nosi ulogu sluge, nego se pazi jedino na to tko je nosi bolje.«

(*Ricordi*, 216)

Vodeći računa o tome da, prema etičkim normama vremena, čovjekova čast i reputacija ne smiju dolaziti u pitanje i da moraju biti usklađeni individualno i javno dobro, Guicciardini iznosi još jednu misao tipičnu za renesansni pogled na svijet:

»Oni ljudi dobro vode svoje stvari na ovom svijetu koji uvijek pred očima imaju vlastiti interes i sve svoje djelatnosti mjere u odnosu na tu svrhu.«

(isto, 218).

Umjesto umjerenijega Guicciardinija mogli smo zapravo citirati izravnog Držićeva uzora Machiavellija, koji je dapače, suprotno modernim sociološkim i etičkim kriterijima, dosljedan u radikalizmu svoje koncepcije političke znanosti kao autonomne ljudske aktivnosti neovisne o moralu, religiji itd., imao do isključivosti pesimističnu viziju čovjeka kao dijela mase, »svjetine« *(il mundo non è se non vulgo)*, temeljeći na toj spoznaji, kao jednoj od pretpostavki ali i granica svoje teorije, i samu ideju o pobjedi individualne vladarove vrline nad fortunom, a polazeći od spoznaje, koju *mutatis mutandis* slijedi i Pomet, odnosno Držić, da je dobrobit pojedinca istovetna s dobrobiti države.

Pometov trijumf zatvara krug strukturalne cjelovitosti najznačajnije Držićeve komedije, a smisao se tog kruga, rezimirajući, može objasniti ovim njegovim koncentričnim i uzajamno ovisnim komponentama:

radnja, u kojoj su paradigmatski okviri eruditne komedije ispunjeni tematski, prostorno-vremenski, društveno-psihološki i nadasve jezično autentičnim, djelomice i arhivski dokumentabilnim zbivanjem i istinolikim junacima, koji su, i neovisno o dubljem smislu komedije, nosioci vjerne slike svakodnevne dubrovačke stvarnosti i umjetnički živi našijenski likovi;

s aluzivnim namjerama u radnju utkana idejna nadgradnja, koja se, nerazlučiva od spontanoga razgovornog tona, raspoznaje kao komična varijacija suvremene filozofske misli, posebice i neposredno Machiavellijeve interpretacije pojmova »fortuna« i »virtù« kao pretpostavke da vladar, jak pojedinac superioran nad masom i pobjednik nad fortunom, postigne cilj promjenom političkog stanja;

tim poukama nadahnuta akcija Pometa, koji u mikrokozam radnje projicira dijalektiku Machiavellijeve teorije i adekvatnom metodologijom postiže cilj »gospodara od ljudi« trijumfirajući, kao čovjek nazbilj, nad ljudima nahvao (utjelovljenjima vladajuće oligarhije) razotkrivenima kao veliki »sekret« (tajna) o Dubrovačkoj republici što ga je najavio Negromant u prologu;

paralelizam između Pometove akcije i Držićeva zbiljskog djelovanja od umjetničke vizije kojom je pjesnik, »preokrenutim« značenjem i dvosmislenošću govora, u komediji raskrinkao dubrovačke senatore kao ljude nahvao suprotstavljene ljudima nazbilj, do pisama Cosimu Mediciju kojima je urotnik osvijetlio povijesnu, društvenu i moralnu pozadinu te umjetničke vizije.

Budući da smo široko raspravljanu problematiku općenitih ili izravnih utjecaja, istovetnih ili sličnih pojedinosti i tipološki srodnih elemenata u Držićevim i tuđim tekstovima zanemarili kao pitanje manje važno za našu temu te smisao Držićeva teatra i njegovo vrednovanje unutar europskoga konteksta zasnovali na mnogo bitnijem njegovu odnosu spram renesansne filozofije s jedne strane i neposredne aktualne političke tendencije s druge, preostalo bi nam da međuovisnost djela, filozofije i politike (gore sažetu opisom koncentričnih i komponenti cjelovitoga strukturalnog kruga) objasnimo usporedbom nekih analognih crta u Machiavellijevu *Vladaru* i u Držićevim urotničkim pismima, ali o tome je bilo govora. Dodajmo tek da nas sve usporedbe, koje smo imali prilike potkrijepiti obilnim citatima, dovode do zaključka kako je Držićeva urotnička pustolovina, koja je svojim korijenima neodvojiva od piščeva biografskog, misaonog i komediografskog iskustva, u svjetskim razmjerima valjda prva i jedinstvena potvrda neostvarljivosti izravne primjene Machiavellijeve utopističke teorije, pri čemu mislimo na ostvarljivost njezina cjelovita smisla, a ne na zlorabljenje pojedinih njezinih metodoloških načela, koja se inače, nažalost, još uvijek kroz povijest trajno provjeravaju i sama po sebi nipošto nisu utopistična. Držić je međutim tom teorijom bio toliko opsjednut da se radije priklonio njezinu radikalizmu nego umjerenijim stavovima koje je primjerice imao već citirani Francesco Guicciardini, čija je djela zacijelo morao poznavati, pa i njegovo mišljenje o urotama i opasnostima koje one nose, izneseno u već navedenom djelu (usp. *Ricordi,* II, 19, 20). Zanimljivo je da Guicciardini na jednom mjestu upozorava kako urotnik mora izbjeći akciju s pomoću pisama, jer ga ona mogu lako odati:

»Tko poduzima akcije protiv države neka osobito pazi na to da ih ne poduzima pismima, jer ona često budu uhvaćena i postaju dokazom koji se ne može zanijekati; i premda ima danas mnogo opreznih načina pisanja, ima očito i mnogo vještina da se otkriju . . .«

(*Ricordi,* II, 193).

Na književnom, pak, planu — a za nas Držićeva pisma i jesu u prvom redu književni dokumenat — usporedbe koje smo obavljali pokazuju kako je, od Negromantova prologa i verifikacije njegove poruke u komediji do pisama Cosimu, Pometov »makijavelizam« ostao doduše samo pjesnička utopija, ali joj je estetsku trajnost dao Držićev teatarski genij prožet aktualnim filozofskim spoznajama i nepomirljivošću pobornika duha i inteligencije suprotstavljenih ljudskoj gluposti i političkoj nepravdi.

*

Kad i ne bi bilo tragova koji preko tumačenja pojedinosti u tekstovima vode do Držićeve lektire, o kojoj biografski podaci govore malo i neodređeno, moralo bi se bez sumnje pretpostaviti da je sijenski student i glumac, budući komediograf, sudac ljudi i običaja, obitelji, odgoja, mladeži, politike itd., između ostalih temeljnih djela suvremene kulture poznavao i glasovitog *Dvoranina (Il Cortegiano)* Baldesara Castiglionea (1478—1529), jednu od onih knjiga šesnaestog stoljeća koje, širokom vizijom renesansnog života i sintezom idealnog renesansnog čovjeka koji bi bio uzorom sa svojim duhov-

nim fizičkim, društvenim, političkim, filozofskim, moralnim i religioznim odrednicama, imaju prvorazredno značenje za shvaćanje ondašnje književnosti i civilizacije.[230] Iako bismo primjere kakvih ima u *Dundu Maroju* ili u *Skupu* mogli dovesti u vezu i s poukom drugih humanističkih rasprava, dosta je prelistati Castiglioneovo djelo da se i u pojedinostima otkriju izvori iz kojih je Držić crpio ideje o čovjeku o kojima često, reklo bi se s nekom programskom sentencioznošću, govore njegovi junaci. One su možda teže uočljive baš zbog sentenciozne oblikovanosti i lapidarne sažetosti podvrgnute prije svega dramaturškoj funkciji, od koje Držić, vjeran širokim slojevima publike, nikad ne odstupa na račun nekog samovoljnog teoretiziranja koje bi prigušilo neposrednu komunikativnost radnje.

Kad Pomet, koji će nam opet poslužiti kao ilustracija piščevih stavova jer je on njihov glavni nosilac, za sebe kaže: »Ovo se more rijet čovjek, ja sam čovjek ki s galantarijom idem, razumno se vladam, nije sam rustik...«, on, koji će se na kraju komedije, izišavši na kraj s fortunom i pobijedivši antagoniste baš zato što su lišeni njegovih vrlina, trijumfalno odjenuti kao plemić i nositi mač (simbol pravog »dvoranina«, usp. *Cortegiano*, L, XVII), izražava neke od glavnih Castiglioneovih ideala, jedinstvo duhovnih i tjelesnih odlika, razumnost ponašanja kao preduvjet vrline, ona svojstva koja će pod Castiglioneovim utjecajem poslije Giovanni Della Casa (1503—1556) nazvati *belle maniere* (*Galateo*, I).

Kao što Castiglione shvaća pojam plemenitosti kao svojstvo koje nema podrijetlo u nasljedstvu po krvi nego je izraz ljudske potpunosti i savršenosti čovjeka (*Cortegiano*, 1, XV), tako se i Pomet gore navedenim riječima, ili kličući sebi: »Pomete, da Pomete, pače plemeniti kralju i gospodine«, izravnom ironijom suprotstavlja dubrovačkoj vlasteli i obogaćenim skorojevićima koji dukate »obuku u rize« i šetaju misleći da su ljudi, a zapravo su »luđaci«, »potištenjaci« i »injoranti«, i njihova je izvještačenost, kao što bi rekao Castiglione, suprotna dostojanstvu, izvor laži i prijevare. Nije teško opaziti da je riječ o *ljudima nahvao*, o kojima Držić i tu daje karakteristične kvalifikacije, na koje smo već u ovim razmatranjima nailazili, primjerice da su luđaci. Podsjetimo na prvi prilog u ovoj knjizi, gdje smo govoreći o posveti *Svojim prijateljem* i o antitezi *ludost — mudrost* objasnili tko su »šeskrat ludi« pjesnikovi kritičari i doveli ih u odnos s onima koje je Držić u memorandumu Cosimu I. definirao jednakom antitezom tvrdeći da su »ludi a sebe smatraju mudrima« (*pazzi et si tengon sauij*), što će reći o dubrovačkim senatorima. Također smo istakli da je Držić bitne značajke i zajedničke crte ljudi nahvao sintetizirao u pojmu *ludost*, i da je njihovu ludost i napadao u skladu sa suvremenim idejama o kojima upravo raspravljamo, ismjehujući je i suprotstavljajući je *mudrosti*. U tom smislu Pometove riječi koje smo gore citirali postat će jasnije navedemo li ih u cjelovitoj rečenici: »...s razumnijem srjeća stoji: s luđaci, s potištenjaci, s injoranti ona ne opći« (*Dundo Maroje*, III, 5). Misao je izravno nadahnuta Machiavellijevim teorijama, ali se ne izdvaja iz općeg konteksta renesansne filozofije, u kojemu smo se zaustavili na Castiglioneu.

Vjerujući u progres čovječanstva Castiglione, nadalje, smatra da se svako gibanje naprijed temelji na izmjeni i uzajamnom djelovanju nevolje i dobrobiti, na zakonu suprotnosti, pa kaže da griješe oni koji bi htjeli »da su na svijetu sva zla bez ikakva dobra, što je nemoguće, jer gotovo je nužno, budući da je zlo suprotno dobrome a dobro zlome, da zbog opozicije i stanovite protuteže jedno podržava i ojačava drugo, te kad nestaje i raste

[230] Sada u hrvatskom prijevodu: Baldesar Castiglione, *Dvoranin*, predgovor i prijevod Frano Čale, CEKADE, Zagreb, 1986.

jedno, tako nestaje i raste drugo, jer nema suprotnosti bez druge svoje suprotnosti« *(perché niuno contrario è senza l'altro suo contrario)*, a zatim među ostalim pitanjima, kojima se taj zakon suprotnosti potkrepljuje, postavlja i ovo: »Tko uživa u jelu, piću, spavanju, ako prije nije podnosio glad, žeđ, nesanicu?« (*Cortegiano*, 2, II). Nisu li Castiglioneove misli sadržane i u Pometovoj makaronskoj sentenciji »Contrarius contraria curabuntur! (ispravno bi bilo: *Contraria contrariis curantur*), ili, kako prije toga kaže, u rečenici »Klin klina izbija« (II, 1), ili kad se, uvijek pun pouzdanja da će njegova vrlina pobijediti fortunu, ovako obraća svome trbuhu: «A i octićice ako se kadgodi napineš, reci: i ovo je za bolje; t k o n i j e p r o v a o z l o, n e z n a š t o j e d o b r o. Za octikom slađa će bit mavasijica, i za ukropom i srdjelami bolje ćeš gustat kapune, torte, jarebice i fadžane« (III, 4)? Ne treba, dakako, posebno naglašavati koliko su se tako sročene misli prirodno uklopile u svijet Držićevih antiteza.

Uz odlučnost i jakost duha (»ja, koliko za mene, ne gubim se, imam veliko animo«, u istom kontekstu kaže Pomet), integralnog čovjeka odlikuje i određuje znanje, prije svega umjetnost i književnost, i zato Pomet spremajući se poučiti kurtizanu Lauru govori: »Nut što je lijepo s v e u m j e t! Legat ću joj i n l i t e r i s . . .« i dodaje da je on »filozof i n l i t e r a t u r i s« (1, 2), što je opet u skladu s Castiglioneovim stavovima u kojima pisac ističe kako bi onima što suprotno od njega misle »nastojao pokazati koliko je književnost, koja je odista od Boga ljudima dana kao najviši dar, korisna i neophodna našemu životu i dostojanstvu« (1, XLIII), »Jer«, napominje zaključujući prethodno poglavlje, »nema stvari koju bi ljudi od prirode više željeli i koja im je svojstvenija od znanja«, a na drugom mjestu veli kako od neznanja *(»ignoranza«)* »nastaju sva zla« (4, XIV). I tih je istina svjestan Držić (uključujući i onu neoplatoničarsku reminiscenciju, o čemu smo govorili na početku ove rasprave), pa zato njegov Pomet svojim antagonistima dobacuje ne samo da su »luđaci« nego i da su »i n j o r a n t i«, a u komediji *Skup* (IV, 2) jedan lik ovako poručuje: »I n j o r a n t č o v j e k ni sebi žive ni svomu gradu«; »Izagnite i n j o r a n c i j u iz vas da kad na staros dođete da nijeste kako i njeci koji ni sebi ni republici ne valjaju, koji su od štete a nijesu od koristi. I n j o r a n c i j a j e v a z d a o d š t e t e!«, pri čemu je očevidno da dolazi do izražaja i pojam »korisnog«, koji je u filozofiji politike kao jednu od njezinih najbitnijih kategorija otkrio Machiavelli, i načelo prema kojemu je individualna korist ujedno i korist države. Razumije se, međutim, da u navedenim riječima u prvom redu dolazi do izražaja još jedna aluzija na nesposobnost koju je Držić pripisivao dubrovačkim senatorima.

*

Razmatranje nas je dovelo do komedije *Skup*, s kojom, ne samo zbog njezina općeg smisla uklopljenog u jedinstven svijet Držićeva nadahnuća nego i zahvaljujući pojedinostima, nećemo izaći iz misaonog kruga europske kulture unutar kojega su se oblikovale komediografove ideje. Ni ovdje se nećemo više zaustavljati na već obavljenoj sustavnoj analizi komedije i na svim načinima kojima je pisac polazeći od Plautova obrasca stvorio izvorno djelo i preko teme zlata i lakomosti otjelovljenih u amblematičnom liku škrca razotkrio lice i naličje iste dubrovačke stvarnosti koju je prikazao u *Dundu Maroju* i osudio u toskanskim pismima. Ograničit ćemo se na isticanje nekih termina na koje smo već nailazili i koje smo citirali, a njima se služi u komediji Dživo, osobito zanimljiv lik, čovjek r a z u m a n, sklon razmišljanju s pozicija istog r a z b o r a koji s njim dijeli pisac povjeravajući ovaj put njemu svoju poruku. Dživo govori o ljudima što su »naravi tihe s kojom

se može govorit, koji r a z l o g čuju, koji r a z l o g primaju i slijede, koji svjèt razumiju koji... paraju p r a v i l j u d i«, te o onim drugim »kojijem para da su r a z u m n i, a š njimi se ne može govorit», (...) »što žude hoće, i scijene njih htijenje da je r a z u m. R a z l o g u njih glavi ne ima mjesta, oholas tuj sjedi i tvrdoglavstvo. Ti su ljudi i n d i s k r e t i, bez milosrđa; ti ljudi pravdu riječmi i oholasti brane, a oni su nepravi, kad su i n d i s k r e t i. A svak je neprav i n d i s k r e t tko drugu ne razumije i tko ne mjeri svijet i eta i kondicioni od ljudi m j e r o m p r a v o m, m u d r o m i od milosrđa...«.

O Dživovim je mislima u kritici bilo dosta govora, i ovdje ih nismo izdvojili iz konteksta da bismo o njima ponovno raspravljali nego da podsjetimo, kako smo riječi koje smo istaknuli kao što su »razlog«, »pravi ljudi«, »mudrost«, »razum« već upoznali kao pojmove koji imaju podrijetlo u Držićevoj književnoj kulturi. S njima je u najužoj vezi i pojam »indiskret« koji označava svojstvo suprotno naravi pravih, razumnih ljudi koji čuju i slijede razlog. Pandan izrazu »indiskret« nalazi se u njegovoj opoziciji, u pojmu *discretio*, kojim se u raspravi *De prudentia* služi Giovanni Pontano (što smo već spomenuli), odnosno *discrezione*, koji se javlja u djelima mnogih pa i već spominjanih pisaca, primjerice u Guicciardinijevu (npr. *Ricordi*, II, 6) Castiglioneovu (*Cortegiano*, 2, XII; kao prilog »discretamente«. 4, XXXII; kao pridjev »discretissimo« 1, XVIII), Della Casinu (*Galateo*, XIV, XX) i u drugima. U kulturi šesnaestog stoljeća ta je riječ označavala jedno od glavnih svojstava čovjeka koji se »razumno vlada«, kako bi rekao Držićev Pomet; ona je preduvjet onih čovjekovih kvaliteta koje su Pontano i drugi mislioci naznačili pojmom *prudentia*, što će reći razložnost, razboritost, razumnost, u mnogom pogledu ekvivalent »vrlini« (*virtù*). Otud dakle i smisao pojma »indiskret« kojem Dživo u *Skupu* još jednom negativno kvalificira ljude nahvao, kao što je to, krećući se u istoj sferi mišljenja, činio Pomet u *Dundu Maroju*, ili kao što to Držićeva *Hekuba* poručuje u ovim stihovima:

Ima se misliti er svaka slava i moć
pod suncem na sviti na manje ima doć;
nitkore r a z u m a n ne ima ufati
što more uzet dan i vrijeme što krati.
(II, st. 855—858)

r a z l o ž n a rič lipa svića je p a m e t i,
a p a m e t je taj slipa koj r a z l o g ne svijeti.
(IV, 1988—1989)

O, kako dobrota i riči dobre ima,
a od zla života u zlo se sve prima;
a r a z l o g od riči vazda ures lip druži,
a koji lisiči ni rič mu ne služi.
(V, 2658—2661)

Istaknute riječi odaju sponu koja u jedinstvenu cjelinu spaja iskustvo komediografa s iskustvom tragičara (i onaj glagol »lisičiti« u zadnjem navedenom stihu odnosi se na ljude nahvao: »Lisiče otac i sin«, kaže se u jednom prizoru *Dunda Maroja*) i prikladan su uvod u razgovor o Držićevoj tragediji, o kojoj smo također imali prilike opsežno pisati.

Naglasili smo da se prva tragedija u hrvatskoj književnosti logično integrira u cjelinu i u smisao Držićeva teatra, a razlozi njezina nastanka na karakterističan način osvjetljuju Držićev položaj u povijesti suvremene eu-

ropske drame. Zadovoljimo se ovdje napomenom da Euripidovo djelo nije slučajno u olujnom šesnaestom stoljeću, kad je toliki udio u politici imalo načelo »ragion di stato«, dobilo više prijevoda, kao što je Erazmov latinski, ili francuski Baïfov, talijanski Bandellov, Gellijev i Dolceov, ili Držićev hrvatski. Prihvaćajući u ponečemu makijavelizam i polemizirajući s njim te razmišljajući o aktualnoj političkoj situaciji, o pitanjima teologije s jedne strane i vladarove vrline kao osnove laičkog apsolutizma s druge, znameniti novelist Matteo Bandello (oko 1480 — oko 1561), primjerice, svoje je stavove između ostaloga izrazio prijevodom *Hekube* (1539), jer se slične preokupacije na klasičan način zrcale i u tom djelu. Imali smo prilike citirati Lea Košutu koji s pravom pretpostavlja da je Držić preveo *Hekubu* s jednakim ciljem kao njegov francuski suvremenik Lazare de Baïf, koji je Euripidovu tragediju u francuski jezik prenio godine 1544. i tiskao u Parizu 1550. s uvodom gdje napominje kako je taj posao obavio zato da kraljevima i velikašima otkrije nesigurnost i nepostojanost zemaljskih stvari. Što se Dolceove *Hekube tiče*, nastala je kao svojevrsna ispovijed piščeve intimne gorčine zbog nesklonosti fortune.

I podrijetlo Držićeve *Hekube* ima intimne korijene, a kao predurotnička reakcija na društvene prilike u Dubrovniku možda najrječitije pokazuje kako su europski prijevodi Euripidove tragedije bili svojevrstan *signum temporis* u stoljeću političkih i ideoloških kriza i sukoba.

*

Zaključujući trebalo bi nešto reći o tome kako je Držić djelovao u svoje doba, i na iduće književne naraštaje, i kako se prikazivao, a posebice što znači u našoj suvremenosti, u kritici i u kazalištu. O prvome je ponešto bilo rečeno, a o potonjem bi nas rasprava daleko odvela, jer bismo o tome kakva je sudbina njegova teatra u naše doba, u nas i u svijetu, morali napisati opsežno poglavlje, pa za izdanja, studije, izvedbe i kritike upućujem na bibliografiju u *Zborniku radova o Marinu Držiću*, Zagreb, 1969.

Spomenut ću samo da noviji kult najvećeg komediografa našeg jezika počinje u Miletićevu razdoblju hrvatskoga glumišta u Zagrebu, kad je veliki intendant uvrstio u repertoar *Novelu od Stanca*, 2. siječnja 1895. Našim suvremenikom postao je Držić nakon 1938, kad je Marko Fotez u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu postavio svoju preradbu *Dunda Maroja* i tako trajno zadužio hrvatsku kazališnu povijest, jer je zahvaljujući njemu Držić trijumfalno obišao naša i neka svjetska kazališta. Slijedile su druge preradbe ili izvedbe izvornog teksta pojedinih Držićevih djela, a prilog njihovu poznavanju posebno su dali Mihovil Kombol, Branko Gavella, Mladen Škiljan, Kosta Spaić, Joško Juvančić, Ivica Kunčević kao priređivači i redatelji, te kao glumci Jozo Laurenčić, Pero Kvrgić, Izet Hajdarhodžić, Miše Martinović, Mustafa Nadarević i mnogi drugi.

Iako sam od niza izvedaba naučio mnogo od onoga što sam u ovoj studiji i u komentarima uz tekst napisao, dopustit ću sebi da iznesen mišljenje kako pravi život pravog Držića na sceni treba tek očekivati.

djela

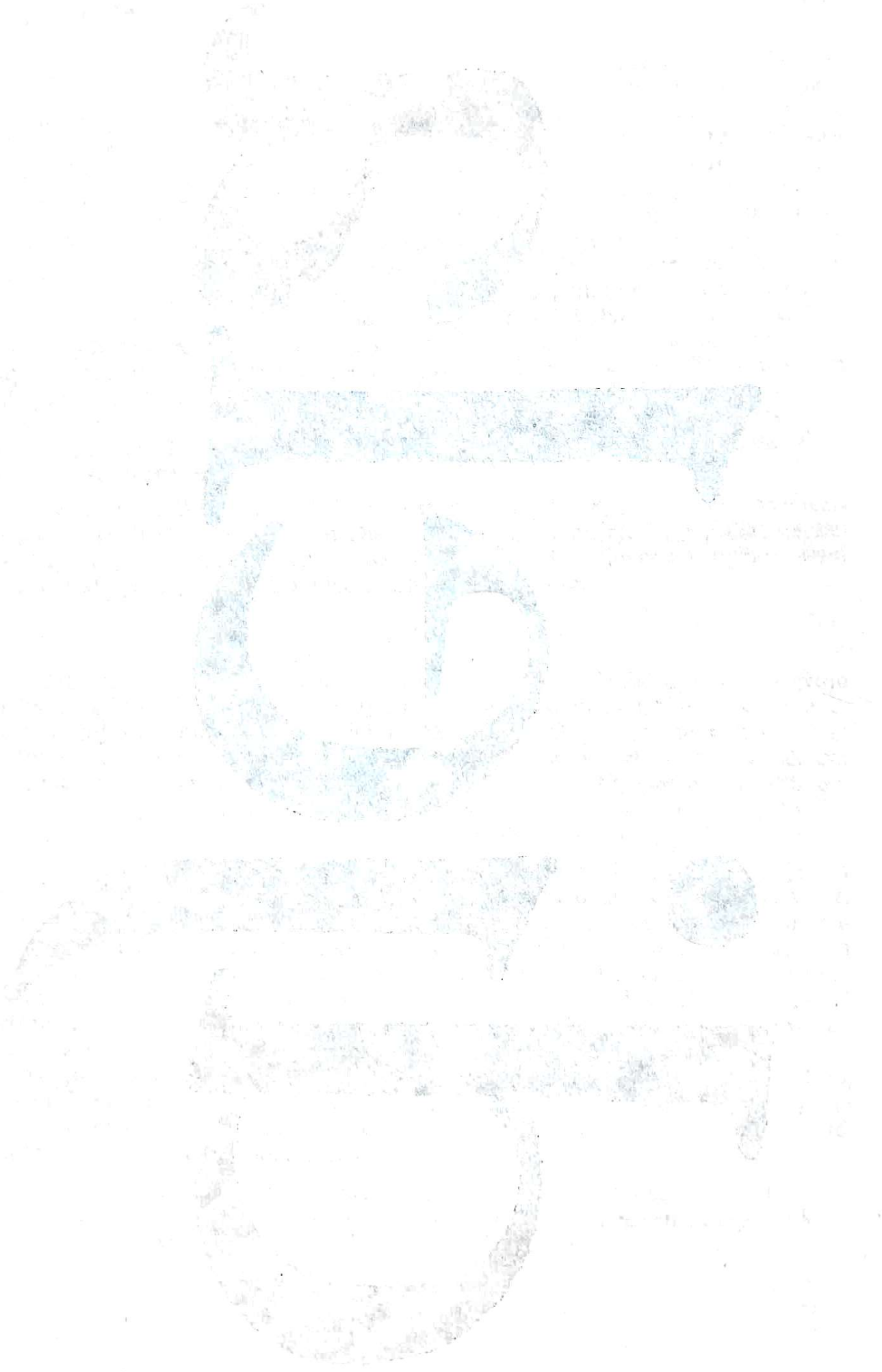

pjesni

Marin Držić svojim prijateljem.

Drazi prijatelji,[1] nemojte scijenit da sam ove ne dobro složene pjesni činio dat na svitlos za ukazat ljepotu od moje poezije i dobrotu od moga uma (od šta se uistinu ne varam), ma za slobodit se, vjerujte mi, truda vazdašnjega i omraze vas prijateljâ koji, ljubeći i scijeneći mene za vašu dobrotu, ljubite i scijenite moje pjesni, od kojih svaki vas hoće da mu dar učinim; a ja ni vam mogu ne ugodit, ni sam dobar pisalac, ni mogu pismom svim ujedno zadovoljno učinit ovako kako stampom. I ako ne uzbude stvar, koja bi književne uši kojomgodi vridnosti pásla, za to ne imam bit ja kriv nego vi koji, što ste pitali ja vam sam dao, i dao ono što sam umio i imao. Ni vi ne imate bit krivi; zašto ste ovi dar pitali za vas, a ne za druzih, kojim ja dobrovoljno davam što umijem i imam; a druzi[2] neka ištu što za njih čini.[3] Znam er ova moja písma ne mogu neg koris učinit: ako su krjepka, sočna i vrijedna, plod će učinit; ako li nijesu, nauk će dat svakomu, da tko se na ovo stavlja, da razmišlja hoće li s časti izit;[4] er se mnozi ovim putom scijene počtit, a osramote se. Ja ću samo ovo rit er, za ugodit prijateljem, mnokrat[5] sam dao neprijateljem o meni govorit. Ma sam u meni razmišljao[6] er se prije ima stavit naprijed pogođaj od prijateljâ neg pomrnjenje od neprijateljâ, prid kim što si veće praviji, to si veće kriviji. Kojijem da ja rečem kako sam komediole, koje su ovdi unutra, u dva sjedenja[7] sklopio, er me je tako brijeme silovalo i potrjeba od prijatelja komu, u ovi način za poslužit, mnokrat sam obećao. Što izvršivši, sâm se sam pak od sebe čudio kako se može učinit — ne bi mi vjerovali kako. I ne mogu vjerovat[8] da ja umijem veras učinit; a ne za ino neg, er su triš mudri,[9] kažu se šeskrat ludi. Sada, drazi prijatelji, neću drugo rit neg vas ću molit da uz ovi dar moj mali primite veliko srce, koje stoji vazda pripravno za poslužit vam.

1.

O koji ljuvene sej pjesni slišate,
požal'te jaoh, mene, a sebe čuva'te
ljubavi ke oblas, pod suncem koje sja,
satira svaku vlas, — svjedok sam tomu ja,
ki njekad ne scienjah ljuvene tej strile,
odveće kad se uzdah u moje, jaoh, sile,
dobrota s liposti ke slomi u meni
ljuvenom kriposti s kojom se rvat nî!
Koje sam sužan bio, mladosti moje cvit
odkad je procaftio; a toj nî mogao skrit
niz blido lice ovoj plač ki sam prolivao
i iz srca uzdah moj koji sam podirao,
kunući nemilos gospoje svih vila,
nemilos u milos ka se je stvorila.
Er što mi braniše i što zvah nemilos,
tizim me shraniše, toj moja bi milos;
tizim ću na svit saj sloviti vrh inih,
tizim ću vječno raj uživat u višnjih.
Tim, koji cvilite u ognju ljuvenom
i oganj budite u ledu studenom,
ne scien'te da je led sve što je studeno;
ima lik svaka zled; nî je sve medeno
što slatko tko scieni; a željam ljuvenim
sve uzde puštat nî. Likara ćud je tim
drugo dat neg žudi smagljivi nemoćnik,
ki želi što mu udi, a mrzi što mu 'e lik.
Ma sada poznam ja er sve što svit ljubi
u vjetar ide tja i sve se, jaoh, gubi;
nego što slidimo put višnje dobrote,
u kojoj vidimo sve vječne ljepote.
Život naš — kratak dan, žuđenja — nemoći,
svjetovna dobra — san, a naši dni — noći!
Zatoj noć odimo svjetovne tamnosti,
a sunce slídimo od višnje svitlosti,
čim nam je dana moć po božjoj milosti,
prî neg nas smrtna noć obujmi mrklosti.

2.

Lipota od danice sve zvizde dobiva,
a, vilo, tve lice danicu prisiva;
jur s' u njem odkriva što vik nî moć izrit,
narav njim odiva i resi ovi svit.
Pram, ki ti hotje svît taj narav na glavi
i zlatom uresit, uza je ljubavi,
a pozor gizdavi ljuven stril s koga mrem,
cić koga i javi i u sni tužan grem,
s koga, jaoh, suze trem, da žali svak mene,
a srcem podirem uzdahe ognjene.
Lir, ruže rumene, u raju kojih nî,
u obraz tvoj skićene, trkač su ognjeni;
a koralj crveni od usti medenih
i biser — ljuveni luk odkle strilja svih.
Veseli a tvoj smih, medena i rič taj,
lip uzras i hod tih — ljuven je slatki raj,
nad kime, vilo, znaj, blaženstva meni nî;
gospoje, na svit saj ti s' moj raj jedini!
Ah, tako mene ini ljuven plam ne gorit,
mislim te sve mo'e dni i služit i dvorit.

3.

Tko je taj na saj svit anđeoski ki poje
u pjesan da će izrit lipos mê gospoje,
ka nosi obraz bil i ures gizdavi,
jakino D'jana vil kad se u lov odpravi?
Nje prami od kosi u venčac sàvîti,
na glavi ke nosi, zlato su viditi;
a sjaju nje oči, ljuveni ke su stan,
jak zvizda s istoči ka vodi bieli dan;
a gore nje lica jakino u gori
rumena ružica prî danka o dzori.
Koralj su nje usti ke resi drag kami,
od kih rič izusti, svakoga da smami;
prolitnja sva rados nje je smih ljuveni,
u kom je taj rados ku izrit moći nî;
a prsi nje mile lir bili odiva,
kojima sve vile na lasno dobiva.
Uzrasom vidi se kraljica svih vila,
svim inim vik nî se ljepša vil vidila;

a slavno, dim uprav, i milo tač hodi,
regbi da š njom ljubav tanačac izvodi.
Kako ju lipotom višnji bog s nebesi,
tako ju i dobrotom nada sve uresi;
ter se ona može rit kruna i čâs od svih vil
ke je ikad na saj svit višnji bog satvoril.
Krostoj se ne trúdi, ako tko u pjesan
nje lipos rit žudi, er ti je sve zaman!

4.

Je li se ikada, o luzi, gdi vidil'
pod nebom dosada od ove ljepša vil?
Rumeno nje ličce prisiva sunačce!
O svitla danice, ustav' se za mal čas,
vilinja stražice, ter pozri na obraz
od ove, ka je cvit svih vila na saj svit.
I vi, ine svitlosti, pozrite za milos
ovojzi mladosti jedinu na lipos,
ke ures i dika višnja je prilika.
Eto je blažena, pri kojom počiva
i voda studena kom ličce umiva,
i ruža ku nosi za ures od kosi.
Blažena trava i cvit ki pleše nje stupaj,
blažen se može i rit zeleni dubak taj
ki sjencu njoj čini u ovoj planini.
Blažena i strila kom ljubav strilja svih
iz lica nje bila i iz oči ljuvenih,
er tužit slatko jes kroz rajski nje ures.
Ma blažen zadosti komu da dobra čes
nje rajske liposti i rajski nje ures
u slatkoj ljubavi uživat na travi!

5.

Tko hoće liposti anđelske sve vidit,
od ove mladosti na lice ktjej pozrit
pogledom ka slatkim zanosi srce svim.
Rusi su nje prami sunčana uresa
kim mlados zamami i srca njih sveza,
neka je vas vik svoj svak sužan i rob njoj.
Svitlje su nje oči, kim srce mê rani,
neg zvizda s istoči, koja se uzbani
prid suncem vrh gora kad svitla sja dzora.

A kad rič medenu tko bude nje čuti,
svu rados ljuvenu u srcu oćuti,
kojom se na svit saj okuša vječni raj!
A kad smih veseli otvori, u taj čas
ina se ne želi pod nebom veća slas,
gorko se dreselje stvara u veselje.
Kad stupa nje stupaj, Dijana svak bi mnil
prislavna da je taj gospoja bielih vil;
ljuveno tolikoj uznosi ures svoj.
A bila ljuvena kad svrne svā lica,
na kojih rumena taj cafti ružica,
s dzorome, svak reče, prid suncem istječe.
Blažena i trava, blaženo i cvitje,
i, ki ga sazdava, blaženo prolitje,
kud lipos nje hodi i tance izvodi.
Ma blažen svasma taj može se zvat vrh svih,
kako ki vječni raj uživa u višnjih,
komu u dar dala jes nje ljubav svoj ures.

6.

Ljubavi, ljepša vil neg je zrak sunčani
pod nebom vik vidil srdačce mê rani.
Nje ures izbrani, zlati pram od kosi,
prilike komu nî, svim srce zanosi;
a ličcem ko'e nosi jăk anđel zgar s nebes,
uzdišu kim mnozi, zatravil mene jes;
a ne vim koja čes može me izvidat,
ako mi nje ures ne bude lika dat.
Ljubavi, tvoj stril zlat spravi k njoj ognjeni,
ako ona bude stat nemila proć meni;
er razlog n'jedan nî da jedan suze tre
kroz plamen ljuveni, a drugi vesel gre.
Ma tko je da ne mre želeći ljuveno,
anđelsko kad pozre nje lice rumeno?
Tako je suđeno, toj hoće višnja moć
da za njom skroveno svak gori dan i noć,
da, vajmeh, nije moć nigdar mir prijati
neg u ognju, ili hoć ili neć, stojati,
negoli plakati, ljubavi, i tvu vlas
na pomoć vik zvati, — ma gluhu na moj glas!

7.

Tko hoće zgar s nebes pozriti na svit saj
anđelski vas ures, ovuj vil pogledaj,
ka prami od kosi i ličcem rumenim
ne kteći zanosi ljuveno srca svim;
a slatkim pozorom, kim mene čini mrit,
jaoh, čini mramorom studenim u plam it.
Pogledaj, mladosti, od svita ka s' ures,
cvit ove liposti, dočim ti dano jes;
ar ličce svitlo toj s brjemenom utječe,
a sunce ovakoj urietko istječe.

8.

Dvi zvizde ljuvene na ličcu rajskomu
strile su ognjene srdačcu, jaoh, momu.
Vaj, tko bi ikad mnil da pogled slatki taj
priliepe ovej vil srcu je plač i vaj?!
I zvizde tej sjaju u višnjih na nebi,
a, vajmeh, ne imaju taj čemer u sebi.
Oto smrt mû vidim, a ljubav i nje vlas
sili me da slidim očiti moj poraz!
Oto kad ne pozrem tej zvizde danice,
ako i š njih na smrt grem, more me tužice.
Stvoren sam, viđu ja, letušte naravi,
ka na plam gre er sja, gdi život ostavi.

9.

Ili oganj ugasi ili slugu tvoga
svasma ognjem porazi, ili užež' drugoga,
neka smo, jaoh, drûzi, ljubavi mâ draga,
u ljuvenoj tuzi, čim se trud odlaga.

10.

Gizdava nika vil rajskoga uresa,
ka nosi obraz bil jäk anđel s nebesa,
lipotom zaveza pritužni život moj,
kojom me, jaoh, steza, da sam rob uvik njoj!
A ljubav hoće toj, ka u njoj ima moć,
ka čini srce ovoj da tuži dan i noć,

da, vajmeh, nije moć slobodu ufati
neg sužan, ili hoć ili neć, stojati,
neg suze lievati, tej grozne, niz obraz
i svakčas, jaoh, zvati gluhu smrt na moj glas;
dočime koja vlas od višnje svitlosti
zgar satre zlu oblas hude nemilosti
ka u toj liposti, ka suncu odsiva,
mojojzi mladosti ufanje sakriva.
Ter se, jaoh, snebiva mê srce nemilos
gdi u njoj dobiva dobrotu i lipos.
Tim cvili mâ mlados i javi i u sni,
prid tom vil er milos ufati meni nî;
cić toga tko ne mnî da mogu ne tužit,
bolestan i sve dni grozni plač ne družit.

11.

Uzdaše tužni moj, pokli se spravi sad
da svietu nepokoj naviestiš i gork jad
kroza ki tač vene mladosti moje cvit,
požalit a mene nitko bi na saj svit,
priđ' sprva k onojzi najlipšoj od vila,
u ličcu kojojzi ljuvena 'e sva sila,
srce ka pogledom rani mi, ter ja tim
stvaram se sad ledom, sad ognjem goruštim.
Reci joj: »Gospoje, gospoje od svih vil,
priklon' uši tvoje da čuješ grozni cvil,
da čuješ tužan glas ki zove dan i noć
usiona tvoja vlas da tužnu da pomoć.
Najvern'ji oda sve gizdave mladosti
mre ranjen, jaoh, od tve anđelske liposti!
Srdačce omehšaj, dragoga pomili,
ne čini smrtni vaj da ga već tač cvili;
tvojom ga ljubavi obesel', gospoje,
neka te vik slavi, neka te vik poje«.
Ako bi obraz tja za ne čut odnila
tužan glas, jăk zmija da je vik nemila, —
uzdaše tužni moj, k meni se ne vrni,
ma hrli stupaj tvoj kamo hoć obrni;
željahno pripievaj, kud godi budeš prit,
ljuveni plač i vaj koji me čini mrit.

12.

Jaoh, plamen ljuveni rasčini život moj,
vjerovat a meni gospoja neće toj.
U suzah vas plovem, uzdišem dan i noć,
vapijem i zovem, a zaman, nje pomoć.
Pogledom ljuvenim srdačce mê rani,
a ličcem rumenim slatki pokoj zani.
Sad za me ne haje, boli se a mnom svit,
u gizdah ma traje liposti svoje cvit;
u pjesneh provodi vesele sve danke,
a mene smrt vodi na plačne svo'e stanke.
Jaoh, mramor studeni ciepa se u sto dil
na moj plač ljuveni, na moju tužbu i cvil,
i srca kamena rastaplja u suzah
mâ tužba ljuvena, željahni moj uzdah.
Kroz ljubav ki cvile, ponavlja'u bolizan,
čuvši me plač dile sa mnome po vas dan;
a ona se ne boli nit mari čut moj trud,
ma obraz oholi od mene svrće svud;
kaže se od zmija i zviri oda svih,
nalipâ gorčija i travâ jadovnih.
Ah, tko bi toj sumnjil na ličce ljuveno,
tko li bi u njem mnil da je toj skroveno?
Pogledu ljuvenu virovat nî sada
ni ličcu rumenu, — puno je sve jada!

13.

Čemu je priverno, jaoh, moje služenje,
kad plata čemerno meni jes tuženje?
Čemu je cviliti, pokli se gorčije
na moj plač smiliti srce ima od zmije?
Čemu zvat dan i noć da mramor studeni
bude mi dat pomoć u muci ljuveni?
Čemu li, jaoh, kripos od zvizda zlim tvorit,
od srca nemilos pokli me čini mrit?
Oto mi dano jes za smrtni moj poraz
i za mû hudu čes sliditi lip obraz, —
lip odraz svitlosti ki suncu odsiva,
a rajske liposti lipotom dobiva,
u komu za mû smrt dobiva nemilos,
ka me će skoro strt, dobrotu i lipos,
s koje sam ufanje mê slatko izgubil,
a gorko plakanje i tužbu sadružil.

14.

Pokli ktje taj tvoja, Ljubavi, zla strila
da meni gospoja kaže se nemila,
meni već nî mila ni svitlos sunčana
ni druzih kih vila taj lipos izbrana;
a molim prî dana životu suđena
da bi mi zgar dana taj svrha žuđena.
Rad bih znat, ognjena usiona ljubavi,
taj lica rumena, kojiem me zatravi,
jaoh, kako ŏstavî da njima ovakoj
i u sni i javi skonča se sluga tvoj?
Nî razlog, vajmeh, toj da je ona srcem mraz,
a tužno srce ovoj da gori kroz nje obraz;
a smrtni, jaoh, poraz da mori mene vik,
a da mi nje ukras ne bude dati lik,
da moj glas i jezik, nemilos budeći,
jaoh, zaman morim vik prid tom vil cvileći.

15.

Suze ovoj nisu vik ke ronim niz lica, —
suze su srcu lik, kad mu je tužica;
bolesnu suzami boles se odlaga, —
mojim se tugami svakčas jad prilaga.
Smrtni je nepokoj, a ljubav toj tvori,
ki plačem život moj skončava i mori!
Zlamenje koji su bolesti od moje,
uzdasi toj nisu, ni slika njih to je;
uzdahom svrha jes, a prsi mê svakčas
ćute veću bolest i smrtni, jaoh, poraz;
Ljubav ka je u meni, srce mi goreći,
ovi vjetar čini oko ognja leteći.
Kim čudom toj činiš, Ljubavi, ktje' mi nit,
da ga u ognju tač držiš, a neć ga izgorit?

16.

Pokoli, jaoh, Ljubav, moj cvite, hoće toj
da za te ne pristav uzdišem ovakoj
i da ino s istoči, jaoh, ne sja sunačce
na plačne mê oči neg rajsko tve ličce,
nemoj mi zazirat, molim te ljuveno,
toj slatko pozirat tve ličce rumeno!

Er kada ličce toj ne budem tve pozrit,
jaoh, smrtni nepokoj hoće me umorit;
i mene tamnosti obujme sve tada
bez tvoje liposti ka život moj vlada.
Oto tebe izbavi i uzê i strilâ,
moj cvite gizdavi, ljuvena taj sila;
oto ti slatki goj u srcu uživaš,
a što je nepokoj ljuveni, jaoh, ne znaš.
Ljubav ti u prsi kim nje vlas satireš
tih plamak uvrzi, u sebi da čuješ
ljuveno što 'e mriti i ki je nepokoj
dragoga želiti, izbrani cvite moj!
Ružice rumena, taj svitli tvoj ures
i gizda ljuvena slave te do nebes;
gdino si kraj rika u vrime prolitja,
sva si čâs i dika izbranoga cvitja.
Svitle se tva lica prie danka u gori
jak zvizda danica prid suncem o dzori;
mladosti tim mile ubrat te sve žude,
tobom da pribile njih prsi uljude.
Vrhu svih mâ mlados sve smagne, ružice,
za gizdu i rados da združi tve lice;
ma njeka prem huda protiva meni čes
brani mi odsvuda združiti tvoj ures.
I rieke duboke i drače i grane,
tej tvoje visoke, k tebi mi prit brane,
ter takoj tvoj obraz, ružice, želeći
skončan se jakno mraz na suncu kopneći.

17.

Pozor tvoj ljuveni, izbrana liposti,
primaga u meni sve sione kriposti.
Mojojzi mladosti, tva lipos ku stravi,
eto sve sladosti tvoj pozor objavi;
a obraz gizdavi i zlati ti prami,
rič puna ljubavi koga da ne smami?
Raj svitlim zvjezdami tvoj je ures i dika,
a među vilami tebi nî prilika.
O časti velika svih vila, nî na svit
podobna jezika za lipos tvu slavit!
Vaj, tko da može iznit rumene ružice,
eto s kih hoću umrit, kim cafti tve lice?
Ah, tako suzice ne ronit a zaman
rad tebe, diklice, budem ti, vik sužan,

lipos tvu noć i dan slaviti u vas glas,
ako i nî podoban za tvoju slavu i čâs.

18.

Cvit liepe mladosti s godišti odhodi
i š njima radosti sve naše odvodi.
Tva lipos i gizde i ures izbrani
i svitle dvi zvizde, kim srce mê rani,
lipsaju na svak čas jakino ubran cvit,
na suncu jakno i mraz. Krostoj prim' ovi svit:
veselo prolitje vrimena slatkoga
ne upus', čim cvitje cafti lica tvoga;
uživaj liposti, uživaj i rados,
ljuvenom kriposti uzvisi tvu mlados,
er vrime toj slatko jâk vitar utječe, —
puštav ga, ukratko kajanje se stječe.

19.

Pogled tvoj ljuveni, gospoje od svih vil,
smrtno je u meni srdačce izranil;
a gizde tej tvoje i rajsko ličce toj
sili me, gospoje, da sam rob uvik tvoj.
Vaj, ma tko može bit toliko srcem mraz,
da neće u plam it pozrivši tvoj obraz?
Lipos tva i dika i slavni taj ures
eto je sva slika anđela zgar s nebes.
Ah, tako, diklice, u milos tvoju prit,
budu mi tužice sve slatke za te bit.

20.

Odkoli zgar s nebes odluka nemila
od tebe mene jes, moj cvite, odilila,
tučem se plačući, dragoga jak druga
grlica ištući od luga do luga;
i plačna, jaoh, takoj kudi grem bez mira,
anđelski ures tvoj svud mi se prizira.
Jaoh, tužna, i mnokrat blažena mneći bit
i grlit bili vrat i ličce tve ljubit,
nađem se kako taj ki u san uživa
s svo'im drazim vječni raj, ter se pak snebiva,
kada se probudi daleče od dragoga

koga, jaoh, uzžudi vrh svega inoga.
More li toj biti da budeš, jaoh, takoj
u zabit staviti mû vjeru, cvite moj?
Ma tko bi ikad mnil, izbrana liposti,
da taj tvoj ures bil skriva sve gorkosti?
Ne mogu vjerovat tolika da lipos
u sebi neće imat kugodi još milos,
i da se na plač moj još nećeš smiliti
i tužno srce ovoj napokon smiriti.
More li taj rika prislavne gdi vile
vašega jezika slatke pjesni dile
učinit tolikoj tim pjesni od raja,
drag džilju, da s' ti moj kako sam ja tvoja?

21.
U smrt od Fjore Martinove Šumičić.

Gizdava mladosti, ki grozne suze treš
za mojom liposti i priku smrt kuneš,
koja ktje potlačit u vrime kad ctieše
mladosti moje cvit, kim se svit resieše,
kad sjaše mê ličce meu lipim vilama
kakono sunačce meu svitlim zvizdama, —
tej suze ustavi, suze su tej zaman,
jer u višnjoj slavi uživam vječni dan
ki vrime ne vlada, ni stiže mrkla noć;
gdi nî prî neg sada, i gdi smrt ne ima moć;
gdi gorko dreselje ne ima n'jednu vlas,
ma gdi je veselje i gdi je vječna slas;
gdi vernim spravil jes uvike slatki stan
vladalac od nebes, bez noći gdi je dan.
I ako telesnom lipotom slavna bieh,
na nebu duhovnom ljepša sam vila svieh,
ku prika huda smrt izagnana s nebes
ne može vik satrt, — vječni nje život jes.
A i ti ć, mladosti, sjemo doć, a ne mniš,
zašto u tamnosti telesnoj sanak spiš;
ma oči otvori i djeluj djela taj,
sa mnom da i ti gori uživaš vječni raj
i višnje liposti ke su ine neg moje,
u vječnoj svitlosti kim se duše goje.

22.
Epitaphio

O koji gledaš sad gdje je ovdi cvit proctil
na zemlji ki nikad priđe se nî vidil,
lipotom ki cvitja dobiva ostala,
dragoga prolitja ki je sad sva hvala.
Bila sam mladica koja se zvah Fjora,
sva kako ružica ku goji zgar dzora,
koja se mogah rit meu svitlom mladosti
svim dobrom slavni cvit oda svih liposti.
Ma Višnji na nebi vidiv me, pravo dim,
uzet me ktje sebi, da mu raj uljudim.
Tad u plaču osta svit kako kad sunačce
od zemlje bude odnit zimnji dan svo'e ličce;
i za plač od svita utješit višnji zgar
za Fjoru od cvita stvori mu ovi dar.

23.

Ktje mi se njekada i bi mê žuđenje, —
u srcu mom sada drugo je hotjenje.
S pameti stajem se, ter kteći što trudih,
prem svasma kajem se i što ufah i žudih.
Ljubav me i lipos pod svoju vlas stavi,
razložna nu kripos tej sile me izbavi,
slobodi me i uze u kôj se samohoć
zapletoh, na suze kad ne mnjah njome doć,
kad ličce rumeno bez sumnje pozirah
u kom sve ljuveno blaženstvo zamirah,
a srce jadovno puno nemilosti
stojaše pripravno za dat mi žalosti.
Slobodu sad slavim pojući u vas glas,
Ljubavi, a pravim: tva minu svasma vlas!
Ognjene tve strile zaman su ke tratiš;
njegda su ranile, — slavu istom sad kratiš!

24.

O svite, ti ti si pun tamne tamnosti;
daleče koli si od višnje svitlosti!
G zlu tvomu pristaješ po grešnoj naravi, —
od dobra ostaješ ko'e ti Bog objavi;
nebeske darove anđelske ohodiš,
zemaljske otrove a s tvojim zlom slidiš.

O sliepi čoviče, zemlja ti omili,
ka te, nesviesniče, na gork plač usili;
a nebo òstavî, gdi Višnji pribiva
i gdi se u slavi vječni mir uživa.
K nebesom dvigni oči, pogledaj vrh gora
gdi sunce s istoči sad tvoj vid otvora;
ostavi tamnosti, kako ti on sviti
svojome svitlosti, čovječe, ktjej iti.

25.

Svitlomu i vridnomu vlastelinu Sabu Nikulinovu Marin Držić.

O ki si svitla čâs izbrane mladosti,
od Grada ures vas pun svake milosti,
plemiću, mudrosti ki sliediš drum pravi,
a put od ludosti svim ludim òstavî,
poslušaj s ljubavi Držića, pri vodi
u slavnoj dubravi ki s vilam dan vodi,
s kim òpćî i hòdî njekada i Džore,
i Šiško ìzvodî tanačce kraj gore,
s večera do dzore spievaje tej pjesni,
zemlja, lies i more od slasti ter biesni.
Mnozi su nesviesni i ćudi nemile
ki vele: »Držić sni da opće š njim vile,
ke ljube i mile mladiće ljuvene
i kim pjesni dile kraj rike studene«.
Lupežom i mene još čine prid tobom,
kako oni ki sciene i sude svih sobom.
Putnici, ki gorom vrh rike putuju,
što spivam ja dzorom s vilama sve čuju;
ma koji vuhuju, dičiv se tuđime,
dugo se ne čtuju, — odkriva sve vrime!
Lupeštvom, ah, time ne tvor' me nitkore,
neznano er ime još slavno bit more;
slavici od gore jur pjesni mê znaju,
od dzore do dzore na ke mi odpivaju.
Božji dar poznaju i gluhe dubrave,
komu hvalu daju, koga sa mnom slave;
i cvitja i trave čâsti se vesèlê
od ove države, kojoj dobro žele.
A zli se dresele, kako sve kim vlada
nenavis; tim vele: »Toj nî čâs od Grada,
i ako 'e, nî sada pjesnivac neg jedan

zemaljska ki sklada i rajska u pjesan,
od Boga ki bi dan ovojzi državi
za ures prislavan kim da se proslavi.
U pjesan taj stavi sve Držić što poje!«
Toj Čavčić ne pravi, istina ni to je.
Vridne časti svoje dosta je Čavčiću,
bolji dio od koje zač će dat Držiću?!
Može se, riet ti ću, darovat zlatan pâs,
razumni plemiću, ma nigdar vridna čâs;
razumnu sva je slas blaženstva od svita
meu ljudmi častan glas, — toga se svak hita.
Čavčića nu pita' što će rit na ovoj, —
»Časti se svak čîtâ svojome«, riet će toj.
Plemiću, mir i goj u srcu tvom bùdi;
ja ću rit razlog moj, a razum tvoj sudi.
Počteno tko trudi ima li, rad bih znat,
od Boga i od ljudi počtenu platu imat?
Lupež se ne mao zvat može svak ovdi i svud
tko bude platu iskat za tuđu muku i trud;
istine ma je ćud: što ju već sakrivaš,
odkud ne mniš, otud kaže se većma dvaš.
Plemiću, svaka laž na laži ostaje,
a zemlji svaki daž nie hranu da daje.
Razuma plata je, ka ne mre nikadar,
vridna čâs, nam ka je od Boga ljepši dar.
Čâs je ona vridna stvar ku glavom štitiše
Leksandro i Čezar i cić ke umriše,
i koju slidiše pjesnivci svi njekad
koji osvitliše pjesnima svak svoj grad.
A tko zna ako i sad i Držić, ištući
steći čâs, ovi grad prosvietli pojući!
Vide se, živući, i veća čudesa,
sve može mogući učinit s nebesa.
Nika vil uresa prislavna ka mene
lipotom zaveza, ter mlados mâ vene,
kraj rike studene užiže na svak čas
na pjesni ljuvene, da se dam svasma vàs,
u pjesneh da svu čâs od svita postavim,
nje gizde u vas glas i lipos da slavim.
U meni ter pravim, učinit tko će toj
da ikad ostavim sej pjesni, bože moj!
Besjedi već ovoj stavit ću svrhu ja;
sad reci razum tvoj je li pravda moja.
Istina suncem sja, s ljubavi cić toga
čti dobrota tvoja lis Držića tvoga.

26.
Tužba Ljubmira od komedije Tirene.

Vaj, da li ovakoj u želji ljuveni
vaskolik život moj cvilit je, jaoh, meni?!
Da li obraz rumeni, lipotom na sviti
prilike komu nî, čini me cviliti,
čini me, jaoh, mriti? A ne da huda čes
da bi mi izriti dragoj vil mû boles;
anđelski nje ures er kako liposti
mnim tako i da jes pun svake milosti.
U gorkoj žalosti tko da ne tuguje,
tolike gorkosti kad moje začuje?
Ma, jaoh, čemu je da čuje svak plač moj
i da me žaluje, a da ona ne zna toj?
Ah, da bi meni njoj kadgodi moć izrit
kako me nepokoj kroza nju čini mrit,
činio bih još oblit suzami nje lice,
na pomoć srcem prit u moje tužice.
Morebit, diklice, ti s vilam u gori
sad bereš cvietjice, a mene plač mori,
a srce mê gori u tvojoj ljubavi, —
ljubavi u gori koja me zatravi.
Ah, tko da izbavi mene sad gorkosti
u ovoj dubravi, kad nî tve liposti?
Nî ufat radosti liposti bez tvoje
mojojzi mladosti, mâ liepa gospoje!
Vrh tužnih tužno je, izbrani cvite moj,
tužno srce moje bez tebe ovakoj.
Vaj, gluhoj da li ovoj spoviedam ja gori
moj gorki nepokoj koji mi domori?
koji me umori, pokoli, vajmeh, nî
liepe vil da stvori mojojzi lik rani,
od mene ka brani svo'e gizde ljuvene,
kad umrem ka hrani smilit se na mene.
O gore zelene, o guste planine,
o vode studene, o polja, o ravnine,
o vi sve živine, žalite boga dil
Ljubmira ki gine cić liepe svoje vil!
Ma, jaoh, tko bi mnil anđeoski da obraz
u sebi nosi cvil i smrtni, jaoh, poraz?!
Ma tko je, nje ukras kad bude viditi,
da se u plam i u mraz ne bude stvoriti?
Vaj, da li cviliti meni je dan i noć
i svakčas, jaoh, mriti, a umriet nie mi moć?

O smrti, tvoja moć pomozi mene sad,
bolesnim na pomoć ako općiš doć ikad.
Čemu je biti mlad i častan meu drûzi,
a u srcu ćutit jad, a živit u tuzi,
a živit u uzi ljuvenoj gorko tač?!
Jeste li, o luzi, čuli ikad gorč'ji plač?
Ma, vajmeh, sada zač tuge se ne izbavim
i oštri ovi mač u srce ne stavim,
a ja da sada njim lik rani ljuvenoj
nađem i tugam svim u gori zelenoj?

27.
Prolog drugi komedije prikazane u Držić na piru.

OBRAD I PRIBAT.

OBRAD
Maj, tko će bit ovoj?

PRIBAT
Nut čuda čudnijeh!

OBRAD
Pribate, ti li s' toj?

PRIBAT
Nut stvari uljudnieh!

OBRAD
Što su te besjede? Ovamo pogledaj!
Tko li te dovede, zla naplato, ovdi?

PRIBAT
Haj!

OBRAD
Ali me ne poznaš, vuhvino?!

PRIBAT
Ne, brate!

OBRAD
Vlatkovića ne znaš Obrada, Pribate?!

PRIBAT
Ti li s' toj, Obrade, žuđeni tolikoj?
Ma tko da te sade tuj pozna, brate moj?
Kakono knez jedan u svitlih haljinah
baniš se; ja, biedan, da s' ti, nikad ne mnjah.

OBRAD
Gdi su dobri ljudi, dobro je tuj svako,
meu ljudmi zle ćudi nî časti nikako;

a razum svakoja i uživa i vlada,
bež njega nî goja ni sreće nikada.
Tko opći s dobrima, blizu je dobra taj,
a tko opći sa zlima, sliedi ga plač i vaj.
Ma nu mi kaži sad: kako si uljezao?
Jeda si koje mlad za ovi pir donesao?

PRIBAT

Nijesam, nego sad zgodi mi se upazit
urvom mnogu čeljad u ovi dvor ulazit;
i takoj š njima ktjeh zajedno uljesti;
ali već ne umjeh, moj brate, izljesti.
Njeke godišnice k sebi me zovljahu,
ovake rilice nadute nošahu;
svaka njih veljaše: »Jes' li se oženio,
Vlaše kukuljaše? Brižan se okamenio!«
Tisknuše mnom gori, gdje kad se ugledah,
raj mi se otvori, ter čuda gledat stah.
Sad, brate, Obrade, kako oni ki sve znaš,
gdje smo ovo mi sade, molju te, sve mi kaž'.

OBRAD

Ah, ah, ah, Pribate, sreća te je danas
dovela ovdi, brate, gdi ć imat svaku čâs;
odkle ćeš pjan i sit i s punim bisaci
s blagosovom izit s mnozima junaci.
Svitli je stan ovoj Džula Pjorovića,
u Gradu tolikoj počtena plemića,
ki srebro mjeraše, Pribate, starići,
i srebrom pijaše s družinom plemići.
Unuci njegovi, junaci primili,
kakono knezovi šetaju u svili,
a Nika Držića sinovi gizdavi,
svijetla mladića u ovoj državi
od roda staroga Držića vridnijeh,
ki su mjesta ovoga kruna i čâs vrh inieh.
Star'ji se sad ženi, komu je Vlaho ime,
ah, vitez hrabreni, pravi plemić svime!
Djevojku je danas doveo u svoj dvor,
koje sja lip obraz jak sunce iza gor,
svijetla plemena Sinčičevîć kuće,
od davnjih vrjemena vridne i moguće.

PRIBAT

Ljepotâ s nebesa ja se ovdi nagledah,
ma svasma čudesa od tebe naslušah.

OBRAD

Još niesi tretji dio, što ti ću spovidit,
ni čuo ni vidio, — čuda ćeš još vidit!

PRIBAT

Nut mile čeljadi, nut božje milosti!
I stari i mladi puni su radosti!

OBRAD

Svojta je čestita sve ovo ženika,
sve krv plemenita, ures Dubrovnika,
sviem dobrom ki sada od istoka deri
slove do zapada i odkud dmu sjeveri.

PRIBAT

Odzgor je taj milos, ku, Bože, jedina
umnòži tva kripos s nebescieh visina!
Nut liepih vladika, nut rajske milosti!
Je li njim prilika u višnjoj svitlosti?

OBRAD

Rumena njih lica svitlosti već gore
neg zvizda danica u jutro vrh gore.

PRIBAT

Ljepši Bog ki stvori ljeposti tolike,
meu vilam u gori nie njima prilike.

OBRAD

Nevjestu pogledaj! Ne vidiš ništa ti,
gdi je sva kako raj u zlatu viditi?

PRIBAT

Svitli se nje ličce meu lipim plemkami
kakono sunačce meu svitlim zvjezdami.

OBRAD

Ljuvena i mila vidjet je u biseru
u gori jak vila pri bistru jedzeru.

PRIBAT

Što je nad zvjezdami u višnjoj svitlosti,
kad su ovdi meu nami tolike liposti?

OBRAD

Vidiš li ovu čeljad, toliko gizdavu?
Vridnosti časte grad i svu ovu državu.

PRIBAT

Da ih Bog sahrani u svojoj milosti
i da ih ubrani svakoje žalosti!
Ma, nu mi kaži sad: po čem si ovdi ti?
Odkad li s' u ovi grad došao čestiti?
Ke li su svitle toj na tebi haljine?

Haljinam, brate moj, a i obraz prosine;
drugi si viditi, žimi ljubav tvoja!

OBRAD

Nemoj se čuditi, — sve ti ću kazat ja.
U vrime od poklad onomlani dođoh
u liepi ovi grad i Vučetu nađoh, —
ako znaš Vukčića, — odavna ja ga znah, —
od koga mladića čuda se naslušah
a nagledah većih. Pribate, odtada
dielit se ne umih iz ovoga grada.
Kaza mi, brate moj, u rieci kraj gore
od vila čudo toj, ko'e se izrit ne more,
ko'e vidjet otidoh, ma ja ne vjerovah.
Ali tuj kad pridoh, u raju se ugledah!
Tuj vidjeh prolitje gdi vodi tihi dan
i gdi blazni cvitje da ide zemlje van;
a ptice razlike odsvud žuberahu,
regbi tuj kraj rike lito pripievahu;
sva narav veselje odasvud kazaše,
a gorko dreselje nadalek stojaše.
Tuj vidjeh njeku vil prisvitla uresa
ke sjaše obraz bil jak sunce s nebesa,
gdi dipli izbrane dariva Držiću
od riečkih vil strane veleći mladiću:
»Tebi se hraniše dipli ove samomu
ke mnozi želiše u lugu ovomu;
uzmi ih, ter odsad kraj rike na travi
Dubrovnik slavni grad svireći proslavi,
Apolo da se i njim odsada pogizda
gradovi jak inim ki slovu vrh zvizda«.
Vazam ih mladić tî nače t' mi, brate moj,
tuj u nje sviriti u njeki tolikoj,
Obrade, meden glas, da moju dušu tad
obujmi veća slas, ner se izrit može ikad;
tuj tiho prolitje od slasti biesnieše,
komu lipo cvitje zlati pram resieše.
Vrativ se ja gradu, taj čuda spoviedah
i staru i mladu i koga susrietah;
ali se, brate moj, mnozi mnom rugahu;
»Istina nije toj, Vlašiću!« veljahu,
»Držića svi znamo pobolje nego ti,
priko mora tamo ki ûčî sviriti,
komu se raspuknu sviraoca učeći,
a grlo zamuknu, u Gradu hoteći
s spievaoci boljima glasom se natjecat,

visok glas tko ne ima, s kojim ga nî spievat!«
Ma kad on dođe, pak i poče sviriti,
tuj, kako manen, svak ide ga sliditi.
A mene darivat počeše vlastele
i na njih službu zvat i ljubiti vele;
istini er taj glas donio bieh iz rike,
od Grada ki je čâs i bit će uvike.
Ključe mi ončas da od krčme Bojković,
ke držim i sada, i Martin Šumičić,
komu ovdi sad služim na piru šurinu
kruh, larad, — vladam svim, a kûplju se u vinu;
er toga Držića ljube ti vlastele
kako sve mladića ljubežljiva vele.
Onomlani u pjesni pripièva Ljubmira
i vile ljubezni i divjač satira;
ma vjetri ne daše ništa čut, brate moj!
Sjever odtud dmaše usiono tolikoj,
da srca pucahu od studeni i mraza,
ter ljudi bježahu smrtnoga poraza.
Tim hoće Ljubmira pripievat i danas
sega slavna pira na počtenje i na čâs.

PRIBAT

Ah, čuda, Bože moj, kojih se naslušah!
Ovdi li e' dubje ovoj uzraslo?

OBRAD

Ah, ah, ah!
Nu hodi sa mnome! Sada ćeš sve znati.

PRIBAT

Ne mogu s tobome neg dobro imati.

OBRAD

Jesti ćeš tieh slasti kieh vieku niesi io,
plova' ćeš u masti.

PRIBAT

Višnji Bog hvaljen bio!

28.

Mâ sestro, ja sada davam ti blagoslov
ki sinu Izak da, kada mu donie lov.
U sto se dobrih čas s tvo'im drugom sastala,
s kim da bi život vas u miru uživala.
Da ti Bog bude dat s tim drugom dobâr tih,
da ne imaš vik imat potrebu od druzih,
i da ti Višnji da od srca plod tvoga,
ki će bit čâs roda, koris grada svoga,
u goju vašemu ki da se uzdvigne,
u strahu Božjemu dug život da stigne;
od koga da vidiš od sinov sinove,
a imaš čiem da ženiš i čekaš svatove.
Da ti da višnja vlas živjet u ljubavi
s tvo'im drugom život vàs i svih zal izbavi;
a cvit tve mladosti s poštenjem da gojiš,
u Božjoj milosti ki dugo da vodiš.
Da ti cti prolitje, a ljeto da rodi,
jesen, zimnje bitje s koristi da t' hodi.
Godišta sčekala s tvo'im drugom bez broja,
u život ne znala ni rata ni boja.
Bila t' laka staros, ka se s trudom vodi,
a veselje i rados da tvoj stan ne odhodi;
a s drugom tvojime s svetijem životom
slavila Božje ime u život i potom,
komu vik i sada slava i hvala budi,
i dušu tvu vlada' i svega zla bljúdi.

Pjesni / Komentari

Marin Držić svojim prijateljem

1. **prijatelji.** Tekst posvete objavljen je u izdanju knjige *Pjesni Marina Držića ujedno stavljene s mnozim druzim lijepim stvarmi,* U Bnecijeh, MDCVII. Polak Frana Bariletta; prvo izdanje iz 1551. nije se sačuvalo, treće je iz 1630. Osim zbog konvencionalnih razloga, po kojima, međutim, »ne treba suditi o Držićevu odnosu prema ovim stihovima« (Franičević), »prijatelji« se ovdje odmah spominju radi antiteze s »neprijateljima«, o kojima će uskoro govoriti.

2. **druzi:** neprijatelji.

3. ono što njima odgovara.

4. **s časti izit:** usp. st. 39—40 poslanice Sabu Nikulinovu.

5. **mnokrat:** vjerojatno ne bi trebalo shvatiti da misli na izvankritičku djelatnost, ali bi onda značilo da se to odnosi na djela koja ne poznajemo (svakako na *Pometa)* i *Tirenu.*

6. **razmišljao:** »Tako izričito kazano . . . otkriva da se mladi D. već u vremenu kad se bavio mišlju da objavi svoje verse našao u dilemi: da li ići otvoreno, lice u lice sa sredinom, ili potražiti zaobilazne puteve. Prisustvo neprijatelja je opipljivo. Tko su oni, kako je širok njihov krug, ne znamo, ali da o njima već treba razmišljati i prema njima zauzimati stav — to se postavilo pred Držićem u prvoj dionici njegova književnog puta« (Jeličić).

7. **u dva sjedenja:** Rešetar u vezi s tim spominje da je i najveća Držićeva drama bila za šest dana gotova (»šes pometnika u šes dana ju su zdjeli i sklopili«, kaže Prolog); ali onda se mogao zapitati i o tome kojih je to »šes riječi sinjori Lauri« htio kazati Pomet u 3. č. *Dunda Maroja.* To je samo fraza govorenog jezika.

8. **ne mogu vjerovat** itd. Može se shvatiti: moji neprijatelji priznaju samo »čisto« pjesništvo u stihovima primjereno njihovu »aristokratskom« ukusu i bez »prozaičnih« satiričnih značajki, pa ne mogu vjerovati da znadem pisati i stihove, a ne samo prozu kakva je bila komedija *Pomet,* napisana vjerojatno 1547, prikazana o pokladama iduće g. Takvo bi tumačenje bilo u skladu s Ratkovićevim opaskama da je *Pomet* prva Držićeva prikazivana drama, u kojoj je Dugi Nos, kako sam kaže u *Dundu Maroju,* nekim zlim jezicima stavio katance na usta, tj. izvrgnuo smijehu određene slojeve, pa su oni odmah ustali protiv komedije *Pomet.* Kad se pak o pokladama 1549. prikazala *Tirena,* optužili su pisca da je plagirao Vetranovića (v. pjesmu Sabu Nikulinovu), i ta se polemika odnosi u prvom redu na tu epizodu.

9. **triš mudri:** tako ih naziva i Dugi Nos u prologu *Dundu Maroju* tvrdeći kako im je u *Pometu* tri godine prije stavio katance na usta.

Pjesni

1

1. **O koji . . . slišate:** kao i mnogi petrarkisti (pa i Šiško Menčetić), svoj mali kanconijer D. počinje parafrazom 1. st. Petrarkinih *Rasutih rima:* »Voi ch'ascoltate . . .«, da bi nakon konvencionalne apostrofe na raznim mjestima varirao druge pojedinosti uvodnog soneta — **sej:** ove.

2. **požal'te:** u Petrarke »spero trovar pietà« (I, 8).

7. **dobrota s liposti:** »kalokagatija«, ideal grčke filozofije, još je jedno stalno mjesto petrarkističke lirike; D. ga npr. ponavlja i u pj. br. 3, st. 21—22, a i u ovoj, u st. 29—30.

9—10. **mladosti moje cvit odkad je procaftio:** otprilike odgovara Petrarkinom »in sul mio primo giovenile errore« (I, 3).

10. **nî mogao skrit** itd.: možda odzvanja Petrarkin stih »di fuor si legge com'io dentro avampi« (XXXV, 8).

11—12. **plač . . . iz srca uzdah:** u Petrarke »sospiri«, »core«, »piango« (I, 2, 5).

19. **koji cvilite** itd. Petrarca: »chi per prova intenda amore« (I, 7).

19—26. Pasus je »sav složen od općih mjesta ali se ipak po prirodnosti izraza i po vještoj upotrebi prekoračenja izdvaja iz okolnih stihova, i kao da u njemu naslućujemo spontanost budućeg komediografa« (Torbarina). — **u ognju . . . u ledu:** vrlo česta, tipična i otrcana antiteza u petrarkista.

26. **ki** itd.: usp. završni stih Petrarkine kancone CCLXIV, »et veggio 'l meglio, et al peggior m'appiglio« (u mom prijevodu: »i vidim bolje, a goreg se primam«).

27. **Ma sada poznam:** odgovara Petrarkinu »Ma ben veggio or« (I, 9), ali i »conoscer« (I, 13).

29. **nego što slidimo** itd.: ne ide »u vjetar« sve na ovom svijetu jedino ako slijedimo . . . itd.

31—32. Ta dva stiha, koja je Torbarina s razlogom ocijenio kao najbolja u pjesmi, nadahnuo je Petrarkin »che quanto piace al mondo è breve sogno« (I, 14). »Ova **svjetovna dobra** zvuče potpuno 'pulpitski', ali je neko osjećanje života i svijeta ipak prisutno« (Franičević).

36. »I zaključni stih ove pjesme ističe se svojom neposrednošću« (Torbarina).

2

1. **Lipota** itd.: početna slova prvog stiha svih dvostihova (1—19) i drugog stiha dvostihova od 2. do 16. tvore akrostih LIPA SLAVNA i unutrašnji akrostih ANICA VIL.

1—2. »... obična konstatacija izrečena stotine puta u svim mogućim varijantama, ali ova lipota što zvizde dobiva, ipak priziva nekom iskricom i zvuči makar i posve naivno nekim svojim odzvukom« (Franičević).

3. **vik:** nikad.

5—6. **Pram ... zlatom:** usp. Petrarkin stih »Erano i capei d'oro a l'aura sparsi« (XC, 1).

19. **ne gorit:** ne gorio.

3 1. **Tko** itd.: ako ništa drugo, početak s ovakvim upitom bar malo razbija monotoniju konvencionalnog frazarija.

4: božici lova.

5—6: usp. bilj. uz st. 5—6 prethodne pjesme.

13—20. Tu početna slova prvog st. dvostihova, prema Rešetaru, možda tvore akrostih PAVA (usp. bilj. uz pj. br. 19).

13: »zvonko i čisto« (Franičević).

17. **vidi se:** čini se.

21—22: usp. bilj. uz st. 7, pj. br. 1.

25. **Krostoj se ne trudi:** stoga neka se ne muči.

4 10. i d. Kao i u idućoj pjesmi (st. 22 i d.), očito je oslanjanje na Petrarkin sonet LXI, mnogo oponašan i parodiran. D. je dakako dobro poznavao sjajnu Menčetićevu verziju (»Blaženi čas i hip ...«), a poslije se rugao takvu petrarkiranju u komediji *Tripče de Utolče* preko Pedanta: »Ovi dan mene će blažena učinit, — iste die beat me!«; »... questo benedetto, blaženi dan«. Zadnji primjer odaje da D. dobija izravan poticaj od Petrarkina soneta. Ponovit će se i u *Veneri*, str. 143—147.

19—21. Manje konvencionalan završetak s »posve neočekivanom poantom« (Franičević).

5 1—2. Kao i prvim dvama stihovima pj. br. 7, prauzor je početak Petrarkina soneta CCXLVIII, dobro poznatog petrarkistima, pa mu je npr. prve dvije strofe preveo Šiško Menčetić u pjesmi »Viditi tko žudi što mogu nebesa/i narav od ljudi vid ovu s čudesa!« itd., iza koje slijedi (SPH, II, br. 258) Šiškova pjesma »Tko želi svital taj da gleda na sviti« (br. 259), koja je neposredan izvor Držićevih pjesama (ove i br. 7), ne samo zbog jednakog opisa gospojine ljepote nego i zbog izravnih podudarnosti.

13. **smih:** u značenju »usta«, kao u tal. lirici.

22. **Blažena** itd.: v. bilj. uz 10 i d. u prethodnoj pjesmi.

6 1. **Ljubavi:** obraća se Amoru — zrak: zrâka.

2. **prilike:** usporedbe.

9. Amora su predočavali i s ognjenom strijelom.

16. **dan i noć:** jedan od najčešćih petrarkističkih parova riječi i antiteza u svim jezicima.

18. **ili hoć ili neć:** uglavnom zbog rime, ovaj je izraz u lirskoj strukturi, rekao bih, gotovo smiješan, jer ne želi biti ironičan.

7 1. i d.: prvim dvama stihovima uzor je Petrarca, a o tome v. bilj. 1—2 uz pj. br. 5. — **zgar:** odozgor. — **pozriti:** pogledati.

2. Početna slova drugog stiha u svakom dvostihu daju akrostih ANICA, što će reći da je D. sklon i unutrašnjem akrostihu, kako piše S. Petrović, navodeći u zagradama još i pj. br. 8 (SPASA).

3. **prami:** pramenovima.

4. **ne hteći:** nehotice, jer je inače skromna.

5. **pozorom:** pogledom. — **kim mene čini mrit:** zbog kojega umirem.

6. **mramorom** itd.: da i onaj koji je hladan poput mramora mora osjetiti ljubavni plamen.

7. **od svita ka s'ures:** koja si ukras svijeta.

8. **dočim** itd.: dok možeš; motiv prolazne mladosti obrađuje i u pj. 18.

9. **ar:** jer. — **s brjemenom:** tijekom vremena.

8 1. **zvizde:** oči.

2. **Usp.** bilj. 2 uz prethodnu pj. u vezi s »unutrašnjim akrostihom«.

5—6: dosta promašena usporedba.

9. **danice:** bliži objekt, tj. danicu.

10. **š njih:** zbog njih.

11. **letušte:** leteće, koja leti. Sliku leptira koji voli plamen pa na njemu izgori, D. je preuzeo iz pj. »Jes narav letušta (ovo je nje znamen)« Š. Menčetića, koji se nadahnuo Petrarkinim sonetom XIX. i njegove bitne dijelove oponašao u drugoj pjesmi, »Stvori Bog krjepostju zvir ke vid ne sveda«.

9 1—4. Najkraća pjesma, zapravo epigram, ističe se među ostalima svojom neposrednošću (Torbarina).

10 1. i d. Rešetar je mislio da su ova i iduća pjesma jedan sastavak pa ih je tako i tiskao u izdanju Držićevih Djela (SPH, VII, ²1930). S. Petrović je tu grešku ispravio dokazavši metričkom analizom da su to dvije pjesme, ova u dvanaestercima sjevernog, a iduća u dvanaestercima južnog tipa.

6. **dan i noć:** već uočena otrcana antiteza.

8. **ili hoć ili neć:** v. bilj. 18 uz pj. 6.

16. **dobrotu i lipos:** usp. bilj. 16 uz pj. 6.

20. **bolestan i:** i bolestan, i bolan . . .

11 1. **Uzdaše** itd.: možda je ovu pjesmu nadahnula balada Guida Cavalcantija »Perch'i' no spero di tornar giammai«. Uzdah je sama pjesma kojoj se obraća i šalje je da o njegovu bolu javi gospoji.

7. **srce ka:** koja srce. — **tim:** zbog toga.

8. **ledom . . . ognjem:** ponovno neizbježna petrarkistička fraza.

11. **dan i noć:** opet istrošeni stilem, kojemu će se preko starog remete narugati u *Grižuli* (»vodi me noć i dan«).

19—24: završni su stihovi manje konvencionalni nego obično.

12 1. i d. Prva dva stiha prenose prvi katren Petrarkina soneta CCIII, a ostali su njegova slobodna parafraza, samo što je D. jamačno poznavao i Menčetićev prijevod prvih 8 st. uključen u pj. »Koli sam u tuzi ljuvenoj bolio«. — **rasčini:** uništī.

2. **vjerovat a meni:** a meni vjerovati.

3. **vas:** sav. — **dan i noć:** v. bilj. 11. uz pj. 11.

4. **nje:** njezinu.

5. **Pogledom** itd.: sve će to više puta ponoviti, npr. u pj. 17.

7. **boli se a mnom:** a mene žali.

8. nego u gizdama (ovdje u značenju: u oholosti) provodi cvijet svoje ljepote, tj. svoju mladost.

11—14. Kanda su ove slike nešto svježije, jer su manje rabljene. Tu je npr. malo promijenjena suprotnost led-oganj: studeni se kamen cijepa od (vrućeg) plača, premda i u Petrarke ima »far piangere un sasso« (CCLXXXVI, 14).

15. **bolizan:** tuga, bol.

17. **ona se ne boli:** ona ne žali.

19. **kaže se:** ponaša se.

20. **nalipa:** otrova. — **jadovnih:** otrovnih.

22. **mnil:** mislio.

24. **puno je sve jada:** i pogled, i lice, i sve je puno otrova. Dosta oštar završetak pjesme ogorčenom predodžbom lijepog pogleda i rumenog lica tu i tamo zaustavlja pozornost ponekim naglaskom proživljenosti.

13 1. **Čemu je:** čemu služi, kakva je korist od.

5: pored nastavljanja s pluralitetom, u jednom stihu dva otrcana toposa zaista je previše.

8. **od srca:** srca.

9—16: dovle su pluraliteti, svojstveni i hrvatskom petrarkizmu. Simetričnu podijeljenost sastavka možda treba tumačiti željom da se unese neka formalna razlika u odnosu na prethodni.

14 1. **Ljubavi:** Amore.

2. **meni . . . kaže se:** pokaže se prema meni.

3—14. Početna slova prvog stiha svakog dvostiha osim prvog i zadnjeg tvori akrostih MARINA.

6. **dana:** bila dana.

11—12. **mraz . . . gori:** konvencionalna antiteza.

15 1. i d.: prvih šest stihova ove pjesme parafrazirani su, a zadnjih osam doslovce prenijeti u Ljubmirovu tužbalicu u *Tireni*, st. 259—274.

11. **Ljubav:** Amor. — **goreći:** upaljujući.

12. **vjetar čini:** krilima. Cijela se slika čini neobičnom, jer se u drugim pjesmama ne javlja.

16 1—6. Pjesma, sudimo li je po ovim stihovima, »premda je sva složena od petrarkističkih kliše-ja, odlikuje se nekom naivnom svježinom« (Torbarina).

19—26. Tu »se osjeća da su poznate metafore osvježene dahom narodne poezije« (Torbarina).

31—32. »Najsretniji . . . dvostih pjesme u kojemu se osjeća iskrenost i toplina pjesničke inspiracije« (Torbarina).

34. Tipična petrarkistička antiteza (mraz-sunce, sl. kao oganj-led), postat će, u dramama, jedno od sredstava Držićeve antipetrarkističke persiflaže; usp. u *Tireni*, bilj. uz st. 296, 306 i 428 (gdje se slikom služi zbog konvencionalnih petrarkističkih razloga) i uz st. 1202 i 1364, u kojima se preko smiješnog Radata i preko satira očito ruga ne samo sebi nego i mnogobrojnim našim i stranim petrarkistima koji su se baš tom antitezom često služili. Isto vrijedi i za riječi Pedanta u komediji *Tripče de Utolče:* »topim se kao led«.

17 1—13. Početna slova prvog stiha svakog dvostiha tvore akrostih MAROVA, a od početnih slova stihova 2, 4, 6, 8 dolazi unutrašnji akrostih PERA.

1. **Pozor:** pogled. — **izbrana:** izabrana, rijetka,

2. Početna slova drugog stiha svih dvostihova do kraja čine unutrašnji akrostih PERA PERA. S. Petrović misli da bi i P u prvom stihu trebalo čitati »Pera«, a 1 u 15. stihu »lipos«. — **primaga:** pobjeđuje, svlada. — **sione kriposti:** silne snage.

3. **tva** itd.: koju tvoja ljepota. — **stvari:** začarava, opčarava.

4. **pozor:** pogled.

5. **zlati ti prami:** tvoja zlatna kosa. Ljepota koja je u pogledu, zlatne kose, nemoć da se sva ta ljepota izrazi i sve ostalo iz poznatog je i svuda sličnog petrarkističkog frazarija.

8. **tebi ni prilika:** nema ti slične, neusporediva si.

11. **izrit:** iskazati.

12. **eto s kih:** zbog kojih eto. — **cafti:** cvate.

14. **vik:** uvijek.

15. **vas:** sav.

16. **ako i ni:** iako nije (glas).

18 1. i d. »Ima neke svježine i u toj pjesmi spjevanoj na temu koja je poznata u svim evropskim književnostima, osobito romanskim, i u svim vremenima, od Horacijeva 'Carpe diem', preko 'Quant'è bella giovinezza' Lorenza de' Medici do Ronsardova 'Cueillez dès aujourd'hui les roses de la vie', i dalje. (. . .) Nije vjerojatno da je D. ovdje nasljedovao Lorenza de' Medici ili kojeg drugog talijanskog pjesnika jer je motiv već bio suviše dobro poznat u Dubrovniku . . .« (Torbarina). — **s godišti odhodi:** s godinama odlazi, gubi se.

4. **dvi zvizde:** oči — **me:** moje.

5. **lipsaju:** nestaju. — **jakino:** kao, kaono.

7. **prolitje vrimena slatkoga:** prvu mladost.

8. **ne upus':** nemoj propustiti.

12. **puštav ga:** ako se propusti. — **ukratko:** uskoro, ubrzo.

19 1. Početna slova prvog stiha svakog dvostiha tvore akrostih PAVLA, označujući ime djevojke koju je D. volio. Usp. i bilj. uz st. 13—20 u pj. 3.

6. **u plam it:** poći u plamen, zaplamtjeti.

9. **tako . . . prit:** tako je mogao steći tvoju milost.

20 1. i d. Tužbalica žene zbog nevjerna ljubovnika koji ju je ostavio motiv je koji se javlja već u srednjovjekovnoj lirici.

4. **grlica:** sliku o grlici našao je D. u Menčetićevoj pjesmi »Grlica, jedna zvir, kad zgubi jur druga«; Šiška je pak nadahnuo Džore Držić pjesmom »Grlica ka ljubi virno svoga druga«, kojoj je uzor »strambotto« »La tortola solinga in secco dume« firentinskog pjesnika druge pol. 15. st. Cristofora, poznatog pod imenom l'Altissimo.

21—22. **rika . . . vile vašega jezika:** Rijeka dubrovačka, gdje se nalaze muze dubrovačkih pjesnika. Smatra se (Medini, Rešetar, Torbarina) da je pjesma nastala u Italiji odnosno da je djevojka bila tuđinka, tj. Talijanka, budući da veli: vašega jezika, ukoliko nije tiskarska greška u izd. Držićevih pjesama (»vašega« mjesto »našega«).

21 1. i d. Ova i iduća pjesma napisane su u smrt Fjore, supruge Marina Šumičića, koja je umrla 1549, a bila je poznata ljepotica. M. Šumičić spominje se u Drugom prologu *Tirene*, st. 136. — **Gizdava:** ohola.

2. **mojom:** pjesma je u prvom licu, što daje stanovitu osebujnost njezinu prigodnom karakteru, a i primjereno je didaktičko-moralističkoj poruci koju sama pokojnica izriče. — **priku smrt:** nenadanu, iznenadnu (Fjora je prerano umrla).

3—4. **ctieše mladosti moje cvit:** ime Flora znači »cvijet«, pa otud tu i u idućoj pjesmi igra riječima, kakvom će se i Torquato Tasso poslužiti u svojim pjesmama u čast još jedne lijepe Flore, Cvijete Zuzorić. Zbog istog imena nastala je neodrživa legenda da je D. volio Zuzorićevu, koja se, međutim, rodila tek u drugoj pol. stoljeća (prije 1552), a umrla 1600. — **potlačit:** objekt je cvit u idućem stihu. — **kîm se svit resieše:** kojim se resio, odnosno dičio, svijet.

9. **ki vrime ne vlada:** koji ne traje privremeno.

10. **gdi nî prî neg sada:** gdje nema prošlosti, nego je sadašnjost.

11. **dreselje:** tuga, žalost. — **vlas:** vlast, moć.

16. **vila svieh:** od svih vila.

18. **vik:** nikad. — **nje:** njezin.

19. **sjemo:** ovamo. — **ne mniš:** na to ne misliš.

23. **ine:** drugačije.

22 1. i d. I ova je pjesma ispjevana u povodu smrti Fjore Šumičić (v. prethodnu), pa je i naslovljena *Epitaphio*, tj. epitaf (lirski oblik koji oponaša natpis na grobu). Još više nego u prethodnom sastavku tu se ponavlja pojam cvijeta: cvit proctil (1), cvitja (3), ružica (6), cvit (8), cvita (14).

3—4: usp. u *Noveli od Stanca* st. 303—304: »zovemo i cvitja i bilja ostala. / dragoga prolitja ki su čâs i hvala«. — **dobiva:** pobjeđuje.

23 1. i d. Ova i iduća »strogo su elegičke« i »moralne« (Rešetar), odnosno »duhovne pjesme« koje »nisu bolje od manje uspjelih ljubavnih« (Torbarina). U Držićevu tiskanom izd. dolaze iza pjesama o smrti Fjore Šumičić, jer ih je možda isti povod izazvao, misli Rešetar, dodajući da bi im inače pripadalo mjesto odmah iza ljubavnih, kao konvencionalnom obraćanju kreposti.

3. **stajem se:** sastajem se.

9. **bez sumnje:** ne sluteći posljedice.

14. **Ljubavi:** Amore. — **pravim:** velim.

24 1. i d.: v. bilj. uz prethodnu pj. Ova je »kao mala moralna prodičica« (Rešetar). Pjesnik ju je cijelu unio u govor Remete u *Tireni* (st. 1563—1576). S ovom i prethodnom »slika će pjesnika biti potpunija, ali ne i drugačija« (Franičević). — **ti ti si:** ti li si.

14. **svojome:** njegovoj. — **tamnosti . . . svitlosti:** ponavlja se antiteza iz prvog dvostiha, a i ostali se st. temelje na antitezama: zla . . . dobra, nebeske . . . zemaljske; zemlja . . . nebo; plač . . . mir.

25 1. **O kī si** itd. Ovo je najbolja Držićeva pjesma i, po nekim pojedinostima, jedan od bitnih dokumenata o piščevu stvaranju u svjetlu odnosa prema dubrovačkoj sredini, poslanica koja je i prva polemika u hrv. književnosti (Ratković): u njoj se govori o najranijem sukobu koji je pjesnik imao sa svojim protivnicima, a taj sukob po svoj prilici ne treba svoditi na čisto književnu polemiku, jer ima šire društvene, filozofske i estetičke implikacije. Konkretno, međutim, to je obrana od kleveta koje su »triš mudri« nenavidni književni protivnici zbog stanovitih razloga proširili tvrdeći da D. druge potkrada, zapravo — kako iz potanje analize proishodi — da je *Tirena* plagijat jedinoga pravoga pjesnika Vetranovića. — **izbrane mladosti:** birane mladeži, mladih plemića zapravo, jer ga tako u 3. st. naziva.

2. **Grada:** Dubrovnika.

3—4. **mudrosti . . . ludosti:** među antitezama, koje odaju karakterističan način mišljenja i duboku podvojenost u zbilji koja ih izaziva, ovo je jedna od ključnih, sinonim opreci ljudi nazbilj i ljudi nahvao. — **ludîm:** onima koje spominje i u posveti Svojim prijateljem, a s njima se poistovećuju i senatori koje je nazvao ludima u urotničkim pismima, pa se tako u neku ruku zatvara krug koji počinje s navedenom posvetom i s ovom poslanicom.

7—10. **s kim . . . biesni:** s kojima (vilama) je općio i hodio nekoć i Džore Držić (1461—1501), Marinov stric, a tance izvodio Šišmundo Menčetić Vlahović (1457—1527), koji su Marinu bili uzorima, kao što tu na osebujan način ističe sažetom karakterizacijom njihove lirike i poštovanjem koje im ukazuje, što će još izrazitije ponoviti u prvom Prologu *Tirene* (st. 133—150) naglašavajući kontinuitet književnosti u sredini gdje je stvarao. — **lies:** šuma. — **biesni:** aluzija na »furor poeticus« prema idejama neoplatoničara o čemu usp. *Tirenu*, bilj. 117—118, 125—126, 128, i Prolog drugi, 116—117.

11. **Mnozi:** mladi plemići platoničarske orijentacije.

14. **rike:** Rijeke dubrovačke (oko 3,7 km duga, završava u luci Gružu); usp. bilj. 21—22 uz pj. 20, i bilj. uz st. 109 *Tirene*.

15—16. Polemična oštrina kojom D. ne ostaje dužan klevetnicima razmjerna je njegovoj ispravnosti.

16. **sobom:** prema sebi.

17. **gorom:** Rijeka dubrovačka izvire podno brda.

19. **vuhuju:** lažu, varaju.

21. **ne tvor' me:** neka me ne potvori. »Na pomolu su prvi podaci o ljudskom liku Marina Držića. (. . .) Iz literarnih okvira, konvencionalnih rima i blagozvučnih asonanca, izlazi živ temperament živo zaokupljen predmetom o kome govori« (Jeličić).

30—35. Poslije st. 12—14 drugi put izravno navodi, tj. precizira, riječi klevetnika.

30. **čâs od Grada:** u st. 34 reći će ures, kao što je i Sabo Gundulić, nazvan u 2. st. a sve to govori o cijeni koju je u dubrovačkoj državi imao ugledan pjesnik, bar u široj javnosti.

31. **jedan:** Mavro Vetranović Čavčić (1482—1576); usp. i bilj. 154. u Prvom prologu *Tirene*.

32. **zemaljska . . . rajska:** zemaljske i rajske stvari, kako se tu sažeto definira Vetranovićeva poezija, što će D. ponoviti i u prologu *Tirene* (usp. bilj. uz st. 154 i d.).

35—36: ». . . dva stiha jedan uz drugog, kako su i napisani, predstavljaju udar i protuudar, izvršen bez razmišljanja, spontano. Prvi kao da je istrgnut iz usta klevetnika, a opet kao da je odjekivao u uhu Držića i prije nego što ga je zapisao, kao da se od njega nije mogao osloboditi, i evo, po mišljenju pjesnika, s tim stihom prvenstveno kao da i treba obračunati. Ta bliskost napada i odgovora sadržana je i u onim versima o lupežu i onima 'ki sciene i sude svih sobom'. (Kako se u tom neposrednom reagiranju pjesnika ocrtava i sjena onog dramatičnog prizora pred sijenskim senatom, kad mladi rektor studenata, ne uspjevši riječima uvjeriti gradske oce u pravednost svoga stanovišta, baca štap i haljetak, oznake rektorske časti i napušta dvoranu)« (Jeličić). — **ne pravi:** ne govori, ne tvrdi. Dapače, Vetranović je ustao u obranu i napisao *Pjesancu Marinu Držiću u pomoć* (SPH, III), u kojoj mlade i »plemenite« Dubrovčane moli neka ne sude krivo i ne tvore Držića, »ki pjesance rajske poje / prid palačom od gospode«, tj. pred Dvorom (a po tome i po kontekstu pjesme zna se da se optužba odnosila na *Tirenu),* »a nikoga ne potkrada, / razmi svoju svijes lomeći / te gizdave pjesni sklada / bez pokojna sanka bdeći«, jer njemu helikonska muza pokazuje pravi put. Zatim stari pjesnik aludira na sadržaj Držićeva pjevanja, zbog kojega su ga muze okrunile lovorovim vijencem; ukratko, Vetranovićev panegirik prvo je veliko priznanje Držićevu djelu i ono će poslije stoljeća stanke na nj čekati do naših dana. Dodajmo da se iz Vetranovićevih stihova i Držićevih poslanica mogu deducirati stanovita načela suvremene poetike, bar što se tiče jedne vrste pjesničkog stvaranja.

39—40. **zlatan pâs . . . vridna čas:** prva među mnogim narodnim poslovicama koje ćemo zabilježiti tumačeći Držićeva djela, »Bolji je dobar glas negoli zlatan pas« (Daničić, 8). D. i tu odaje sentenciozan stil, karakterističan za komedije.

44. **čitā:** časti, cijeni.

46. **razlog . . . razum:** izrazi koji potječu iz temeljnih načela renesansne misli. Treba opaziti koliko D. na njima inzistira: neposredno prije, u st. 40 i 41, dva puta je apostrofirao Saba Nikulinova kao razumnog plemića. Plemić obdaren razumom, kojega zato i sreća pomaže, ideal je koji je i u osvit renesanse veličao već i Boccaccio (usp. bilj. 55—56).

47. **rad bih znat:** s ironičnim prizvukom.

49. **mao:** malen.

55—56. **Razuma plata je . . . vridna čas:** Nije to samo neka sentencija, nego filozofska misao o kojoj je nešto rečeno u bilj. 46: razumnost, u smislu renesansnog pojma vrline, okrunjena čašću, ideal je novog čovjeka o kojemu su pisali suvremeni traktati i druga književna djela od Boccaccia do Castiglionea i d. — **ljepši:** najljepši (komparativ za superlativ, često u D.).

58. Pozivanje na Aleksandra Velikog (356—323 pr. n. e.) i Gaja Julija Cezara (100—44 pr. n. e) podsjeća na posve drugačiji kontekst u kojem se Pomet u *Dundu Maroju,* u jednom monologu poziva na velikane prošlosti pa i na Cezara.

61—62. kao nekoć veliki pjesnici antike, kako kaže u st. 60. — »Tu kao da čujemo odjek Horacijevih riječi: 'Usque ego postera crescam laude recens'«, napominje Torbarina citirajući iz zadnje pjesme III. knj. *Oda,* koju pjesmu on navodi i uz st. 119—124, 132 *Tirene* (v.).

64. **mogući:** Bog, jer je umjetnost »Božji dar« (usp. st. 25).

71. **pravīm:** kažem. To što o sebi D. kaže može reći samo »toliko talentirani i ambiciozni književnik koji je bio, s pravom, uvjeren u svoj pjesnički dar, koji je književni rad smatrao svojim životnim pozivom« (Ratković).

74. **razum:** poslije objašnjenja u bilj. 46 i 55—56 bit će shvatljivo zašto ponovno apelira na ono svojstvo koje smatra preduvjetom da ovaj plemić ocijeni njegovo poštenje.

75. **Istina suncem sja.** Što je bilo povod kleveti, u kritici se samo nagađalo: *Tirena* »predstavlja persiflažu u vile zaljubljenih pastira« (Pavić), pa je ona stoga »satira na Držićeve vršnjake« (Medini); možda je »već u ono doba bio gotov . . . Vetranovićev nedovršeni *Pelegrin* (Vodnik); D. je »sigurno već u ranoj mladosti kritizirao, napadao raskalašenu vlasteosku mladost« što je »svojom kritikom u *Tireni* uspješno nastavio« izazvavši »ljubomor i bijes« »mlade okoline, 'više' po rođenju, siromašnije po talentu« (Ravlić); u nekim svojim pjesmama Vetranović je pozivao mlade pjesnike »da pomodne ezoterične i neoplatonističke motive o Ljubavi, Dijani, Kupidonu i sl. shvate kao alegorije kršćanskih istina« pa je D. liku »Tirene (. . .) dao značenje neoplatonističke Caritas, a svojem Remeti prepustio da patetično izgovori skraćene i prerađene Vetranovićeve stihove (usp. Pjesanca druga mladosti, stihove 281—314)« i otud je »nastala optužba o plagijatu, a onda dosljedno i Vetranovićevo zauzimanje za Držića« (Košuta). — Možda je bitniji, međutim, odgovor na pitanje tko su bili klevetnici. Već smo spomenuli da su to »triš mudri« iz posvete *Svojim prijateljem,* a značajno je, kao što sam već pribilježio, da ih nalazimo u prologu Dugog Nosa u *Dundu Maroju* (»triš mudrijem stavih katance na usta . . .« itd.). Kao što je već Jeličić ustvrdio, ljudi nahvao su i klevetnici i oni neprijatelji »prid kim što si veće praviji, to si veće kriviji«, književni, klasni i politički protivnici ujedno, za koje je rekao da su »šeskrat ludi«, kao što je i za članove vlade u političkim pismima kazao da su »pazzi«.

26

1. i d. Ova je pjesma vjerojatno stara verzija Ljubmirova monologa u *Tireni* (st. 259—362); (v. tu. bilj. 259 i d.). Iako je poslije poslanice Sabu Nikulinovu u kanconijeru napisao »svrha«, D. je u nj uvrstio još ovu Tužbu, zbog istih razloga kao i Prolog drugi za *Tirenu.*

3—4. **lipotom . . . nī:** kojemu po ljepoti nema jednakoga na svijetu.

6. **da bi mi:** da mogu.

7. **anđelski** itd: jer kao što mislim da je njezin anđeoski ures pun ljepote, tako . . .

11. **čemu je:** zašto, s kojom svrhom.

13. **da bi meni . . . moć:** kad bi mi bilo moguće.

14. **kroza nju:** zbog nje.

22. **ni:** nema.

23: ne može se moja mladost nadati radosti kad je lišena tvoje ljepote.

32. **ka hrani** itd.: koja čuva svoje smilovanje za trenutak kad umrem.

33—34. Prisjeća se, vjerojatno, Petrarke: ». . . monti e piagge e fiumi e selve . . .« (XXXV, 9—10).

40—41. **plam . . . mraz; . . . dan i noć:** obvezatni petrarkistički stilemi.

43. **pomozi:** neka pomogne.

27 1. i d.: usp. bilj. 1. i d. uz pj. 26. Ovaj je prolog »više prigodnog karaktera i napisan specijalno za izvedbu na svadbi Vlaha Držića«, a za tisak je D. izabrao prvi prolog »koji mu se opravdano činio boljim« (Torbarina). Izvori (usp. SPH VII/1930, str. XCI—XCII), osobito Genealogija antuninska, pomažu da shvatimo što o toj prigodi, tj. piru, D. kaže u ovom prologu, koji je napisao za drugu predstavu održanu 1551. Na istom piru predstavljala se i *Venere* — **Nut čuda čudnijeh!:** Pribat se, kako poslije objašnjava (st. 21—22) zatekao u raskošnoj sredini prvi put u životu pa se divi sjaju plemstva, ljepoti vladika, bogatstvu građana i samoj odjeći koju Obrad nosi pa ga zato ne može ni prepoznati.

4. **zla naplato:** u šali, isto što i »nesreću« (možda u značenju »dužniče«).

5. **ne poznaš:** ne prepoznaješ. — **vuhvino:** u šali, »varalice«, a to objašnjava i značenje onog »zla naplato« u 4. st.

11—16. Iako je, kao i Pribat, nezgrapan čobanin i »ubogi pastir«, Obrad je nakon dvogodišnjeg boravka u Dubrovniku (usp. st. 86 i d.) postao samosvjestan, pa primjerenije zvuči ono što je D. njemu povjerio da kaže, npr. ove tipične antiteze u vezi s uobičajenom temom dobrih ljudi i zlih ćudi, razuma i nerazuma.

18. **koje mlad:** štogod mladi, tj. koju mladu životinju, janjce, jariće ili teliće.

20. **u ovi dvor ulazit:** vidio je kako mnogo ljudi ulazi u tu kuću, a nije znao zašto.

21. **ktjeh . . . uljesti:** ušao sam. Kao da je povučen rijekom ljudi i znatiželjom.

22. **ne umjeh . . . izljesti:** palača puna svijeta i posluge, bogato uređena za svadbu, prostori s mnogim vratima itd. tako su pastira zbunili, da više nije znao izaći, a kako se to dogodilo objašnjava dalje u vrlo sažetu izvještaju ali punom gibanja i plastičnosti.

23. Godišnice su sluškinje koje su se u Dubrovniku uzimale u službu po pogodbi na godinu dana.

24. **rilice nadute:** napučena usta, odnosno — u slici bližoj pastirovu govoru — njuškice.

26. **Vlaše kukuljaše:** vjerojatno su fratra nazivali kukuljašem.

27. **gori:** na gornji kat.

35. **stan . . . Džula Pjorovića:** djeda mladenke Marije po majci, bogatog trgovca Julija Cvjetkovića koji se u Genealogiji spominje kao Giuliano de Florio Turcinovich. On više nije bio živ, jer je umro još 1548, pa stoga nije tada bila održana svadba Marije i Vlaha Držića, koji je te godine s budućim tastom bio sklopio vjenčani ugovor (Marijin miraz i nasljedstvo iznosili su 50.000 dukata).

37. **ki srebro** itd.: koji je bio toliko bogat da je srebro mjerio staricima (stâr i starić bile su u Dubrovniku mjere za žito; starić je zapremao oko 8 litara). I u *Veneri* (st. 23) kaže Vukodlak: »Stárom ti vlasteli mjere srebro i zlato«.

41. **Nika Držića:** dum Marinova stričevića.

45. **sad:** o pokladama 1551. — Vlaho je, dakle, pjesnikov rođak. On je platio i prvo izdanje *Tirene* (s drugim sastavcima pa i ovim pjesmama) tiskano te iste godine, od kojeg se nije sačuvao nijedan primjerak.

47—49. **Djevojku . . . Sinčičević kuće:** Mariju, kćer Stjepana Sinčičevića Aligrettija iz bogatih građanskih krugova, tada jedinicu. Vlaho se prije trebao oženiti njezinom sestrom Klarom, koja je međutim umrla.

51; v. bilj. 105.

55. **nut božje milosti:** u značenju »divota li je vidjeti!«, odnosi se na divljenje lijepom svijetu ili nekom prizoru; tako u *Dundu Maroju* Petrunjela: »Stât ću ovdi s strane, ter se ću nagledat za dušu ove milosti božije«; a Bokčilo se ironično divi lisičenju Mara i oca mu: »Čaćo i sin, milosti božije!« (v. bilj. 796).

59. **deri:** do, sve do.

60. **slove:** na glasu je. — **dmu:** pušu (od »odmjeti«). — **sjeveri:** sjeverni vjetrovi.

62. **umnòži:** neka umnoži.

64. **Je li njim prilika:** ima li njima jednakih, sličnih.

65. **svitlosti već gore:** više gore, tj. sjaju, svjetlošću.

80. **ubrani:** obrani, očuva.

81. i d. Poslije konvencionalne pohvale mladencima, pirnicima, vladikama, uglednicima Dubrovnika, slijedi, kao i u prvom prologu *Tireni*, dulji odlomak posvećen samom pjesniku, s aluzijom na otpore neprijatelja njegovu talentu i na prvu izvedbu djela po lošem vremenu.

82. **čestiti:** sretni, bogati.

87. **onomlani:** prije dvije godine, o pokladama 1549, točnije izm. 15. veljače i 5. ožujka. Ova druga, pak, predstava, prema Kolendiću, najvjerojatnije se održala u nedjelju 11. siječnja 1551, a priredila ju je diletantska družina u kojoj su bili mladi drugovi Vlaha Držića.

88. **Vučete:** Obrad i Vučeta govorili su prolog u prvoj izvedbi. Vučeta je prema Obradu bio u sličnoj poziciji superiornijeg i iskusnijeg kao Obrad sada prema Pribatu.

92: ostao je dakle u Dubrovniku pa je zato sada toliko iskusan da Pribata može obavijestiti o svemu što je piscu stalo da publika čuje.

93. **Kaza mi**: Vučeta. — **u rieci kraj gore:** u Rijeci dubrovačkoj, boravištu muza dubrovačkih pjesnika, koje D. više puta spominje. Podsjećanje na domaći Helikon, na druge pjesnike u njemu (u prvom prologu *Tirene),* svog udjela u tom pjesništvu te, poslije (st. 141—146), praizvedbe prije dvije godine — dokaz je svijesti o razvijenoj književnosti.

98. **gdi blazni** itd.: kako mami, privlači (subjekt je prolitje u prethodnom st.) cvijeće da propupa iz zemlje.

101. **kazaše:** pokazivaše, odavaše.

104. **kê** koje (obraz), kojoj. — **jâk:** kao.

105. **dipli izbrane:** u simboličnu značenju pjesnički dar. Ovdje je D. na posve vlastit način iznio neoplatonističku ideju o pjesničkom stvaranju, koje je nebeski dar što ga muze (tu vila izvanredne ljepote, jer je i »Ljepota s nebesa«, kako kaže Pribat u st. 51, ili, prema Ljubmirovim riječima u *Tireni* st. 301—302 »Lipota zgar s nebes, višnjega prilika, na saj svit dana jes za rados človika«) poklanjaju svojim malobrojnim odabranicima.

106. **od riečkih vil strane:** u ime vila iz Rijeke dubrovačke.

110. **svireći:** pišući poeziju. Uz ovaj stih v. bilj. 131 uz prvi prolog *Tirene.*

113—116: vrlo slično su strukturirani a djelomice i doslovni st. 107—110 u *Noveli od Stanca.* To je primjer razgovornog istinolikog stila Držićeva: opkoračenja, umetnuti vokativi, razvedenost rečenice koja neutralizira umjetna svojstva stiha. — **vazam ih:** uzevši diple. — **u nje:** u njih.

116—117. **slas . . . biesnieše:** nebeski dar Apolona (v. st. 111) odnosno muza (v. bilj. 105) u pjesniku izaziva nadahnuće, stanje svojevrsne stvaralačke mahnitosti, »furor poeticus«, a to platonističko učenje D. više puta izražava ovakvim slikama projicirajući osjećaje u krajolik (usp. poslanicu Sabu Nikulinovu, st. 10 Prolog drugi *Tirene,* 113—117, 129—130; *Tirenu,* st. 128).

123. **Držića svi znamo** itd.: vraćanje na polemične tonove. U suprotnosti inspiracije tiskanih pjesama (petrarkistička izvještačenost u konvencionalnom frazariju, i bilo života u »govorenom« izričaju) također je vidljiva antiteza, kao dominanta nazočna u cijelom opusu. — »Pokušaj Držića nije uspio u konvencionalnom stihu, jer kao da je sam zapažaj Držićev vezan čvršće uz 'činjenicu' nego uz 'frazu'. Pokazana sklonost temperamenta, naravi, da se na udar reagira neposredno protuudarom (u čemu se može otkriti i ključ za razumijevanje šarolikosti Pjesama ljuvenih, među koje je, npr., ubačen čitav Prolog drugi, sam bez lirske osnove, s jedinom svrhom da bi se pojačala obrana pred klevetnicima) ocrtava portret čovjeka, koji se nije mogao lako osloboditi predmetnosti života, čovjeka, koji je strasno, bez osiguranja uzmaka, ulazio u sukob sa čvrstim činjenicama realnog, opipljivog svijeta« (Jelčić).

124. Ovaj je stih »primjer . . . plastičnog scenskog načina izražavanja. Fraza *priko mora tamo* sugestivno nameće glumcu gestu rukom u smjeru Italije« (Batistić).

129. **kad on dođe:** kad se vratio iz Italije (priko mora tamo).

130. **kako manen** itd.: kao mahnit svatko za njim ide. D. je živopisnom slikom, kao kroničar potvrdio popularnost koju je stekao u svim slojevima društva.

131—135. Kao da Obrad objašnjava kako je mogao poslije toga ostati u Dubrovniku, gdje je, eto, bio u službi vlastele. — **njih:** njihovu, zapravo svoju — **istini:** istiniti.

136. Martin Šumičić bio je suprug lijepe Fjore, o smrti koje je D. ispjevao dvije pjesme (21 i 22).

137. **šurinu:** Vlaho Držić je šura Martinu Šumičiću, koji se poslije Fjorine smrti drugi put oženio i to Vlahovom sestrom Dživom.

138. **kruh, larad:** ne poslužuje zacijelo samo kruh i larad, tj slaninu, koja je doduše bila, čini se, na cijeni (u *Grižuli* stari Grižula priča kako je kupovao »kupusca« i »larda« II. č.), ali Obrad valjda Pribatu predočuje baš na taj način, primjeren pastiru, obilje u kojemu se zatekao. — **kuplju:** kupam.

141. **Onomlani:** prije dvije godine. — **Ljubmira:** gl. junaka *Tirene.*

143. **ma vjetri** itd.: bio je siječanj, a bura je izravno s brda Srđa puhala na prostor pred Knežev dvorom, pa se nisu mogli čuti stihovi i gledatelji su bježali u domove. Zato će i pjesnik sada, u zatvorenom prostoru, napokon doći na svoje.

146. **smrtnoga poraza:** od smrtne pogibelji.

150. Još jednom, neposredno prije početka izvedbe, aludira se na scenografske rekvizite, sa stanovitom ironijom prema naivnom pastiru koji bezazleno pita kako to da stabla rastu u toj sredini, gdje za koji trenutak počinje čarobna iluzija omiljene pastorale. Ovo dubje koje je tu uzraslo odnosi se na dekor pastoralno-mitološke pozornice u *Veneri* koja se na istom piru prikazivala, možda na »kakav perspektivno slikani prospekt u serlijevskoj maniri« (N. Batušić). Takvu pozornicu Pribat i Obrad, slično kao vlasi u *Veneri,* gledaju iz plana »zbilje«, koja je za gledaoce, međutim, jedan od planova iluzije, u Držićevoj igri suprotstavljanja svijeta maštе i svijeta stvarnosti.

28 1. **Ma sestro.** Pjesma je nastala povodom svadbe pjesnikove sestre Pere, koja je vjenčani ugovor sklopila 5. XII. 1535. Sastavak nije bio uvršten u autorovo tiskano izdanje iz 1551. S. Petrović vidi (do st. 15) akrostih MUDIVODA, možda, kaže, izvorno »mutivoda« (jer inače nalazi grešaka u pjesmi), i veli da se možda treba upitati nije li to bio kakav nadimak mladog Držića, ili pak: nije li naše razumijevanje te pjesme, osobito njenog stvarnog konteksta, nepotpuno ako ne i sasvim pogrešno«, zaključujući: »Čini se da je u pjesmi postojao i unutrašnji akrostih '(. . . svi vaš'?)«. Možda je riječ zaista o akrostihu. Riječ mutivoda nalazi se u 644 st. *Tirene,* gdje se, u

Radatovim riječima, odnosi na vilu koja ima stan u hladencu, u vodi. A mogao bi se akrostih odnositi i na vidru, koja je živjela u Držićevoj Rijeci dubrovačkoj, pa je i pjesnik uzeo pseudonim Vidra?

1—2. **blagoslov ki sinu Izak da** itd. Držića je nadahnula biblijska priča o blagoslovu koji je, namijenivši ga svom prvorođencu Ezavu, Abrahamov sin Izak zapravo dao mlađem sinu Jakovu odjevenu u Ezavovu odjeću: »Gle, miris sina mog / nalik je mirisu polja / koje Jahve blagoslovi. / Neka ti Bog daje / rosu s neba i rodnost zemlje . . .« itd. (Biblija, Zagreb, 1969, str. 20).

4. **vas:** sav, cio.

5. **dobâr tih:** takvih, tolikih dobara.

6. **imat:** S. Petrović smatra da taj oblik ne valja i da je izvorno *da ne budeš vik imal'*, ali Rešetar u svom kritičkom izdanju (koje tu Petrović popravlja) upozorava među »Ispravcima« da je oblik *dal* (s kojim je Petrović rimovao svoj *imal'*) tiskarska greška i da treba da bude *dat*. Da je tu oblik *imat* ispravan pokazuje usporedba s rečenicom Pometa u *Dundu Maroju* (II, 1): »Imam imat viktoriju od neprijatelja«. Ali da je i *ne budeš* mjesto *ne imaš*, oblik *imat* mogao bi se prihvatiti usp. u *Tireni* »bude virovat« (st. 847) ili »budete vratiti« (st. 1604).

8. **koris grada svoga:** Dubrovnik je, kao što je u kritici već zamijećeno, nazočan i u ovom sastavku, kao na mnogim stranicama Držićevih djela, na kojima je pjesnik očitovao ljubav prema rodnom gradu.

17—18. Usporedba tih st. i još nekih s tekstom iz Biblije pokazuje da je Torbarina s razlogom pisao kako se ova pjesma sa svojom biblijskom intonacijom odlikuje nekom intimnom toplinom.

26. **bljúdi:** neka bljudi, tj. neka čuva.

tirena

Imena

TIRENA, vila
LJUBMIR, pastir
KUPIDO
Iz neba glas
SATIR
REMETA
VUČETA
OBRAD
LJUBENKO
RADMIO
RADAT } Vlasi
MILJENKO, Vlašić
STOJNA, mati Miljenkova
DRAGIĆ, sin Radatov

Komentari / 255. stranica

Svitlomu i uzvišenomu vlastelinu
Maru Makulji Puciću
Marin Držić.

Budući,[1] gospodine Maro, vridni vlasteline, plemenita krvi, srčani prijatelju, od mnozih moljen bio da komediju *Tirenu* (koju ovo minuto vrime, za ne stat zaludu,[2] složih i za arajdat prijatelje prikazah) dam na svitlos, i budući se rodio naravi za poslužit i pogodit svakomu u stvari razložite, nije[3] mi se moglo smanje neg njih volju učinit, i najliše, er ova ista komedija[4] bijaše jure u rukah od njekijeh ki je davahu svojijem prijateljem ispisovat, kojijem pismom s brjemenom bi ostala (kako i u Rimu Paskvin)[5] bez nosa i bez ruka, razbijena i razdrta, da joj se ne bi znao početak ni svrha.[6] I razmišljajući er bez pomoći od uzvišena gospodina ona bi bila kako lijepa divica bez uresa od svitlih haljina, odlučio sam (uzdavši se u ljubav ku mi si vazda nosio za tvoju[7] slatku narav kojom si svakomu drag, kako su sve izvrsne stvari drage) rečenu komediju stavit prid tvoje svitlo lice, da ju ti tvojom dobrotom nakitiš, tvojijem razumom uresiš, tvojom plemštinom braniš i kriposti mnozima, kojima sjaš među vlasteli, tvojima druzi, kako sunce među zvjezdama. Sada, svitla krvi, hrabreni vlasteline, časti grada Dubrovnika, sinu velikoga vlastelina Dživa Makuljića, koga je svitla vridnos među nami kako sunčani zrak na nebi i na zemlji, primi ju za tvoju dobrotu i sjencom je od tvoje vridnosti pokrij, da ju slana[8] od zlijeh jezika ne oznobi, da ju vitar od nenavidnosti ne povali, da ju magla od neumjeteostva ne obujmi. I ako nije dostojna da ju štit od takoga vlastelina štiti, dostojna je tvoja kripos da male stvari velike čini; i što je podobno da tvoje uši pase, dostojno je da svak sliša. Ne drugo! Ja, koji sam vazda s velicijem priklonstvom tvojima se kriposti klanjao, sad, humiljeno celivajući ti ruke, s srcem i s dušom na tvoju se službu uvjetujem.

VUČETA i OBRAD
prolog govore:

VUČETA
Ti li s' toj, Obrade, zla kozokrađice?
Znaš kad mi ukrade dvije jalovice,
tere čtova njima lupeže družinu,
četr dni pak s kima izleža u vinu?

OBRAD
Družbu sam ja gostio i još ću gostiti,
er nisam rđa bio ni vedaš kako ti.
Promieni vuk dlaku, ali ćud nikada:
prikladan si k raku ki ide nazadá.

VUČETA
Komu se kažeš, haj? Ali te ne znamo?
Ruku mi sjemo daj; nu odkle te imamo?

OBRAD
Iz doma, brate moj; masaoca ovi mieh
u lijepo mjesto ovoj, da prodam, donijeh.

VUČETA
Ostavi maslo sad, nu istom obidi
očima ovi grad. Kakav ti se vidi?

OBRAD
Gizdav si naime, Dubrovniče slavni,
danu si ti svime na vidjenje spravni.
Diči se tve bitje nebeskim dari svim
kakono prolitje cvijetjem razlicim;
viđu te u goju pokojno gdi stojiš,
i jäk bubreg u loju gdi se liepo toviš.

VUČETA
Besjede ostavi! Gdi je mir, tu je Bog,
a život je pravi gdi je pravda i razlog.
Ovdi, brate, putnik ima mirno stanje,
ne sumnji zao človik da mu uzme imanje;
lupežom lova nî, ni krvnikom stana;
zlo se ovdi i ne sni, milos je zgor dana.

OBRAD

Nut liepe mladosti, što milo šetaju,
njèkôme radosti sunčanom svi sjaju.
Do pasa u bradah starce vidim šetat,
da ih je, brate, strah u obraz zagledat.

VUČETA

A nuti vlàdîkâ! Ne vidiš ništa ti?
ljeposti njih slika je li gdi na sviti?

OBRAD

Svietle se njih lica meu lipim graćkami
jak zvizda danica meu svitlim zvjezdami.

VUČETA

Nut što se milo sad ljepotom gizdaju,
grimizom jäk zapad a svìte njih sjaju.

OBRAD

Ljepši Bog ki stvori ljeposti tolike,
meu vilam u gori nie njima prilike.

VUČETA

Vidiš li ovi grad i vlastele ove?
Po svemu svitu sad dobro ime njih slove.
Istočna gospoda po božjoj milosti
otmanskoga ploda miluju ih dosti;
i tamo od zapada uzmnožna gospoda
ljube ih sva sada, — milos im tuj Bog da;
razmirja ne imaju na svitu s nikime,
korablje plivaju njih vitrom svakime.

OBRAD

Božji su dari toj, svakoja ki vlada,
najveći, brate moj, čovjeku ke on da.
Mogu se oni zvat blaženi i čestiti,
ako budu poznat njih dobro na sviti,
i ako hvaliti Višnjega budu ki
može umnožiti i uzet dar svaki. —
Ka je ovoj dubrava? Ali su i ovdi gore?
Kô li se gizdava uvrže meu dvore?

VUČETA

Ah, ah, ah, bogme smieh! Obrade, ovdi se ć
nagledat čuda tieh kieh vieku vidjet neć:
iz vode će ispliti jedna vil ku Ljubmir
njeki će ljubiti, vele uzmnožan pastir,
koga će jedan dan liepa vil gledati
gdi hoće žalostan sam sebi smrt dati,
pokli ga ne ljubi (tako će tužan mnit)
draga svoja ljùbi, ka se će na nj smilit,

ka ga će svojome ljubavi darovat,
uvieke kojome moć se će blažen zvat.
Ma huda nesreća, od slatkoga mira
koja je zla smeća, doniet će satira,
ki ih će tuj smesti i ki će njih rados
divjome obiesti svrnuti u žalos.
Satir će u taj čas u čudan bies udrit,
kad bude na obraz priliepe vil pozrit;
Ljubmiru dragu vil hotje' će ugrabit, —
vila će kako stril iz luka prid njim bit;
satir će ma zaman it za njom po gorah,
slidiv ju noć i dan trajat će u suzah.
Vila će pak iskat dragoga Ljubmira;
Ljubmir će vilu zvat a kleti satira,
koji njih veselje veliku i rados
u gorko dreselje obrnu i žalos.
Sumnit će tuj Ljubmir da svoju dragu vil
ne bude zli satir po nesreći osvojil;
svud ga će tim iskat, da mu se osveti,
š njim se će pak sastat i š njim će boj biti:
satir će udarit stijenom sa svu moć
Ljubmira, — i neće umrit, ma se će prinemoć.
Vila će tuj priti; od gorke tužice
hotje' će umriti, razdrie' će svê lice.
Bozi se će smilit, dušu će toj vili
od tiela odilit, da veće ne cvili;
pak ju će vratiti na slatki goj i mir,
kad se oporaviti bude tužni Ljubmir.
Mnogo će još tužit i gorcieh dana proć,
dočim ih sadružit ljuvena bude môć;
er mnozi liepu vil ki budu viditi
za njom će ljuven stril u srcu ćutiti,
koji će smetati ljuvenu njih rados,
čim budu iskati sadružit nje mlados.
I sve se će što t' rieh govorit u pjesan!

OBRAD

Ah, bože, čudâ kieh naslušah se u ovi dan!
Sve li se će ovdi toj što kažeš zgoditi?

VUČETA

Sve, mili brate moj, sve ćeš sad viditi!
U bolji čas nikad nijesi mogao doć
neg danas u ovi grad, iz koga ć veseo poć.

OBRAD

Tko toli razuman nađe se ter takoj
postavi u pjesan taj čuda, brate moj?

VUČETA

Tko doma ne sidi i ne haje truda,
po svietu taj vidi i nauči svih čuda.
Hladenac jes jedan tuj blizu kraj gore,
izvire mora van, a teče u more;
»Rieka« se taj zove hladenac medeni,
vrhu svih ki slove u gori zeleni.
Vilinji tu je stan i s vencom na glavi
prolitje ljepši dan tuj vodi u slavi;
a zemlja na lice ljuveno gledaje
razliko cvietjice iz skuta mu daje.
Tuj jedna dubrava, Obrade, jes koja
zlate dunje dava, — toj čudo vidjeh ja;
čuju se i pjesni tuj, brate, anđelske,
da duša uzbiesni od slasti tej rajske
Sad jedan mlad djetić s tim vilam pri vodi
stare kuće Držić svû mlados provodi,
koga su tej vile od bistra hladenca
dostojna učinile od lovorna venca,
ki mu su na glavu stavili za ures,
da ovu državu proslavi do nebes.
Otajna naravi sva mu odkrivaju,
ki im bog objavi u vodah da znaju.
Taj mladac sad pjesni tej spieva kraj rike,
da ljudem duh biesni od slasti tolike.
Taj stavi u pjesan nesreće Ljubmira
i vile ljuvezan i divjač satira;
taj složi čim će sad izabrana mlados
proslavit ovi grad i puku dat rados.
I stari njegovi vodu su tuj pili
odkle je grad ovi i s vilam općili;
svud Džore Držića slove svitlo ime,
uresna mladića Božjim dari svime.
Kad mladac spievaše, jäk Orfeo zvirenje
za sobom vođaše i dubja i kamenje.
Mnozi su još bili pri vodah ki takoj
s vilam su općili u vrime staro toj.
Gdje Šiško Vlahović ne slove mudrosti,
toli slavan plemić, meu svitlom mladosti?
Pune su planine, pune su i gore,
polja i ravnine i široko more
imena puno je Šiška Vlahovića
vridna čâs koji je izbranih mladića.
S tolikom radosti taj mladac spievaše,
er svakoj mladosti srca podiraše;

gizdave sve vile lugove ohođahu,
stanove svo'e mile, a za njim hođahu.

OBRAD

Je li tko drugi sad u ovoj državi
da takoj ovi grad pjesnima tim slavi?

VUČETA

Mnozi su, Obrade! Među ine jes jedan
remeta svet sade na školju bogom dan,
pričiste tej vile od voda studenih
koga su obljubile vrh mlâdāc svih inih.
Na školju tuj stoje anđeoski u vas glas
pripieva i poje Višnjega slavu i čâs,
u kom se veseli, liposti koga i moć
svakčas već znat želi za već ga slavit moć.
Kad pjesni ljuvene taj spieva kraj mora,
zamuknu sirene i vile od gora;
a ribe, ke more široko plivaju,
i zviri od gore sve ga uzslušaju.

OBRAD

Blažen se rit možeš, Dubrovniče, svime,
pokoli tač sloveš pjesnivci takime.
Kako te liposti vrh mnozih gradova,
tač svakom milosti višnji Bog darova;
Višnji te i shrani u svojoj milosti
rata i glada ubrani i svake gorkosti.

VUČETA

Stan'mo ovdi gdigodi, ter ćemo sve vidit.

OBRAD

Makar tuj pri vodi.

VUČETA

Ne, tudi će oni it.

PRVI AT

Prvi prizor

LJUBENKO i RADMIO govore:

LJUBENKO

Kud takoj, Radmile, gorom se sam tučeš?
Jeda i ti cić vile s očiju suze treš
i hodiš, trajeći slatke dni, za njome,
a ona bježeći rug tvori tobome?
Ne znaš li er vile sadanja vrjemena,
moj dragi Radmile, srca su kamena?
Krostoj se ustavi, ako ku vil slidiš
po gustoj dubravi, da uvik ne cviliš.

RADMIO

Ljubenko, nepokoj pr'jateljski skončava
mene sad, a ne moj, i trud mi zadava.
Dobro znaš Ljubmira, — kroz vilu Tirenu
bolestan umira u lugu zelenu.

LJUBENKO

Ljubmir, ki vrh inih razumom slovieše,
dubravâ od ovih slava i čâs ki bieše?!

RADMIO

Oto ima takuj moć ognjena ljubav taj
da vrha može doć i mudru na svit saj.

LJUBENKO

Sad dobro mogu rit da ljubav taj može
nebo užeć i vas svit, kad njega primože.

RADMIO

Takoga je uresa Tirena slavna vil,
er sunce s nebesa ljepšu vik nî vidil'.

LJUBENKO

Manje zlo rob biti i sužan gospoji
koja se slaviti za lipos dostoji.

RADMIO

Ma većkrat s liposti združi se oholas.

LJUBENKO

Ah, nî bez gorkosti na svietu n'jedna slas.
Radmile, ako greš Ljubmira ištući,
oko ove prie ga ćeš nać vode idući,
er vile sve hode, vjenačce kad sviju,
gdi su bistre vode da ličca umiju.

RADMIO

Ljubmir je prid tom vil najlipšom na sviti

ufanje izgubil; tim hoće umriti.
Bojim se, brate moj, da dosle skratio
ne bude život svoj i sam sebe ubio.

LJUBENKO

Ljubavi nemila, dotle li človika
dovodiš, jaoh, mila da mu je smrt prika?

RADMIO

Krostoj ću tiekom it, jeda ga, brate moj,
gdi nađem, i nie cknit, dubravi u ovoj,
prî nego potlačio bude, jaoh, svû mlados
i ovim skratio planinam svu rados.

LJUBENKO

Radmile, za pomoć Ljubmira slavnoga
s tobom ću i ja doć.

RADMIO

Pače hod' za boga!
Potriba nam kaže pr'jateljska srca uprav,
a dilo ne laže, kad je u srcu ljubav.

Drugi prizor

VILA TIRENA idući u lov sama

Slatko ti 'e, bože moj, prî danka dzorome
putovat ovakoj zelenom gorome;
travicom prolitje gdi polja uresi,
razliko i cvitje gdi se svud umiesi;
gdi toli slavici ljuveno spievaju,
regbi da danici razgovor taj daju;
a miriše gora ružicom odsvuda,
putniku umora ter nî čut ni truda;
a tihi vjetrici po poljieh igraju
i vrhe travici razbludno kretaju;
studene vodice a šušnje odasvud,
oko njih ptičice tiraju ljuven blud.
Miloga cvietjica! Oh, ljubko t' miriše!
Od slasti dušica i srce uzdiše.
Slatko t' bi pri vodi na cvitju ovakoj
provodil tkogodi s kiem drazim život svoj.
Čemu je mladica bez druga na sviti?
Jakino lozica bez pritke 'e viditi.
Uh, brižna, da mene što rih sad ne čuje
tkogodi iz planine tko njome putuje! —
Ma ka je zvir onoj pod hrastom ku viđu?

Ah, medo, ti li s' toj? Prem tebe nać iđu.
Ovi stril cić moje ljubavi primi' ćeš
u prsi u tvoje, a žimiti hoćeš!
A ovuj strjelicu, hladenac što smuti,
u samu rilicu primi' ćeš, žimiti!
Sad revi, toj hoću, sad se, medo, oderi,
naudi sad voću i želud poberi. —
Gdi uđe zvir pusta, kamo li uteče?
Gora je prem gusta, tko da ju obtječe?
Ah, bože, gdi uđe? Ali bi trud zaman?
Nesriće vik huđe ne vidih u lip dan.
Koli me izmori bježeći zvir pusta,
obraz mi vas gori, vrućina ka usta!
Ovdi ću u sjenci kon vode počinut
ovojzi zelenci ljuvenoj malo u skut,
pusta zvir jeda odkud ranjena opeta,
stegnuv ju žeđa i trud, na vodu došeta.
Čula sam njekada spievat pri ovoj vodi,
koli bih ja sada rada čut štogodi.
Čudo ti 'e da nije gdi ovdi Ljubmira,
s kim nikad menije u gori nie mira.
Koli su himbeni! Varkami hoće nas
u oganj ljuveni postavit koji čas.

Ovdi se poje u lugu; zatim Ljubmir sam ishodi i govori:

Treći prizor

LJUBMIR

Suze već nisu ovoj što livam niz obraz, —
suzama nepokoj oblahša koji čas,
a suze zadosti ne biše odvratit
od srca gorkosti ni boles zlu skratit!
Ljuven plam usioni ki srce mê prži
kripos mi svu goni ka život uzdrži;
toj roni očima, rieke su grozne toj,
na prješu, jaoh, s kima odhodi život moj!
Zlamenje koji su bolesti od moje,
uzdasi toj nisu ni slika njih to je;
uzdahom svrha jes, a prsi mê svakčas
ćute veću bolés i smrtni, jaoh, poraz.
Ljubav ka je u meni, srce mi goreći,
ovi vjetar čini oko ognja leteći.
Kim čudom toj činiš, ljubavi, ktij mi rit,
da ga u ognju tač držiš, a neć ga izgorit?

Ja niesam, niesam već Ljubmir, jur koji bîh,
ki se čâs može reći pastira oda svih,
vesele pjesance ki njekad spievaše,
ki njekad i tance po lugu vođaše,
ki toli slovieše u ovoj dubravi,
prî neg ga žežieše plam gorke ljubavi,
pri neg ga huda čes ovakoj uhili
da uvik tužan jes, da uvik, jaoh, cvili,
da pläčem ovakoj, žalostan kudi gre,
svud smeta mir i goj, pjesance i igre.
Er mene tko čuje cvileći gorko tač
sa mnome tuguje, sa mnome dili plač;
razgovor a prî bîh i družba vesela
diklica planinskih i divic od sela.
S večera do dzore pripievah u pjesni
jäk slavic od gore njih slatke ljuvezni
i š njima izvođah tanačce po travi
i mlados provođah veselo u slavi.
U suzah sad plovem, ljuvenu kunem vlas,
cić koje sve zovem smrt gluhu na moj glas,
cić koje usišem, cić koje na svak čas
srdačcem uzdišem i kopnim jakno mraz,
cić koje nemilo, vaj, svemu dotrudnih
i dušu i tilo i ime izgubih.
O višnja kriposti, koji je ovo sud,
kroz rajske liposti da patim tolik trud?
Lipota zgar s nebes, Višnjega prilika,
na saj svit dana jes za rados človika, —
mene vil gizdava, koja se može rit
liposti svih slava, lipotom čini mrit;
skončava nje pogled mê željno srdačce
studeni jakno led zgar svitlo sunačce.
Da li je ljepota umjesto radosti
skončanje života mojojzi mladosti?
Ljubavi, ali s' ti ka činiš, jaoh, sada
u gorkoj žalosti mê srce da jada,
iz lica liepe vil trativši sve tvoje
ognjene ljute stril u srce, jaoh, moje,
ter činiš nemilo da kunem sama sebe
i lice nje bilo da krivim za tebe?
Ali je, gospoje, kameno, jaoh, toli
srdačce toj tvoje ko'e se mnom ne boli,
ter je uzrok svih tuga mojojzi mladosti,
ne koja vlas druga ner tvoje liposti,
ter čini, diklice, da braniš od mene

anđelsko tve lice i gizde ljuvene?
Tolike liposti, ah, draga gospoje,
dobro s nemilosti od srca ne stoje.
Polipše taj dzora sva ružom ka cafti,
danica vrh gora potamni gdi si ti;
tva lipos dobiva sve ine liposti,
sunačcu odsiva tvoj obraz svitlosti, —
od srca nemilos da li će grditi
anđelsku tvu lipos jedinu na sviti?
Što mogu ino rit od tebe, diklice,
vidiv te takoj krit od mene tve lice?
Vaj, s kijem govorim? Komu li kažem ja
grozni plač ki tvorim s čemerom od zmija, —
kamenju i granam i vodi studeni
i pustim sim stranam i gori zeleni?
Komu se tužim ja? Glusima dubravam?
U vjetar da li tja sve riči mê davam?
Da li ću ovakoj vas život moj tužit?
Da li će nepokoj smrtni me vik družit?
Da li ću, jaoh, zvati tko me čut ne haje,
da li ću iskati tko me tač skončaje?
Bolje je umriti i svršit tužne dni
nego zlo patiti i javi i u sni.
Bolje je, vaj, meni prieku smrt sad zvati
u gori zeleni ka mi se će ozvati,
ka me će izbavit ljuvene gorkosti
a mira dobavit i vječne radosti.
O smrti, tim sad ja vapijem tvoju moć,
usiona vlas tvoja budi mi na pomoć!
Izbavi, izbavi Ljubmira tužnoga
nemile ljubavi i plača groznoga!
Slađa će tvoja stril u srcu mom biti
neg pogled ovej vil, — pravo ću toj riti.
Nje pogled ljuveni rados mi ktje skratit,
tvoja stril a meni slatki će mir vratit;
nje pogled ktje stavit pakljeni u me jad,
a ti ćeš izbavit svega zla mene sad.
Što činiš, o smrti? Vaj, da li nećeš doć?
Nesrećnim ali i ti ckniš doći na pomoć?
Pokli doć k menije, o smrti, nećeš ti,
a ja ću k tebije slobodno sad priti;
put mi će gvozdje ovoj ukazat k tebi sad,
gdi me će nepokoj ostavit i gork jad.

Ovdi se Ljubmir hoće ubit, a vila mu skrovena iz luga govori:*

VILA

Ljubmiru, ka boles usiona tolikoj
  stegnula tebe jes da t' mrzi život tvoj,
da toli nemilo u gorkoj žalosti
  grdiš lice bilo bez n'jedne milosti,
da toli neredno sam sebe kteći ubit
  tve ime vrijedno tač hoćeš ogrubit,
i slavu kojome lug ktje te uzvisit
  prikornom sad tome smrti hoć ponizit?
Ako se tobome, Ljubmiru, ne boliš,
  boli se onome vrh svega ku ljubiš,
tač gorko ka neće da plačeš i tužiš
  i toli odveće tvu mlados da mučiš.
I ljubav tač nemoj, Ljubmiru, huliti,
  ka neće vas vik tvoj da budeš cviliti.
Ufanje gdje ti je, razgovor ljuvenim?
  Mrtvo je tebije, a žive svim inim?
Otvori tve oči, nemoj tako ginut,
  ar sunce s istoči skoro ti će sinut.

LJUBMIR, ispadši mu iz ruke oružje, govori:

Ki čuju ljuven glas u zelenoj gori,
  u kom je velja slas? Tko sa mnom govori?
Ko li se boli tač mojima nevoljam
  i neće bridak mač na prsi da stavljam,
ufanje ner slatko obećava meni,
  razgovor ukratko u muci ljuveni?
Jeda si, Tirena, mê slatko željenje,
  ter takoj skrovena kažeš mi smiljenje,
ter tužba, ter gork jad, plač i moj gorki cvil
  u srcu tvomu sad milos je probudil,
prislatkome riči ter toli ljuveno
  taj milos sad liči mê srce ranjeno?
Rič sama nije vik, gospoje od gospoj,
  ljuvenoj rani lik, — ukaži obraz tvoj!
Pogled tvoj ljuveni sunčanom svitlosti
  istjera' u mene pakljene tamnosti,
prisvitli tvoj obraz objávi sunce toj,
  odagni smrtni mraz ki skonča život moj,
od tužbe trjeskove, zle vitre od uzdâh,
  od plača dažde ove, od želje vihar plah;
odagni magline od misli gorcieh tač,
  s kieh Ljubmir tvoj gine, s kieh tvori grozni plač;

ukaži ružicu i rajsko tvoj cvitje,
u sunčanom licu objavi prolitje, —
ali sad Ljubmir tvoj da svrši objednom
s tugama život svoj kom smrti nerednom!

Četvrti prizor

Izlaziv suproć njemu VILA, LJUBMIR joj govori:

LJUBMIR

Je li ovoj Tirena, veseli je li obraz,
toliko žuđena od mene na svak čas?
Tirena ovo je, nje je hod ljuveni,
kriposti, jaoh, moje umiru u meni:
jezik se zaveza, da ne vim slova rit,
ljubav me a steza da budu k njoj hrlo it,
da suze, da boles njoj skažem i trud vas
kroz rajski nje ures ki patim na svak čas,
da bi me pomilit, da bi me svojome
ljubavi nadilit blažen sam kojome.
Ljubavi, tvoju moć i tvoju vlas zovu,
budi mi na pomoć potribu u ovu;
dopus' mi ljuven glas i riči medene,
da čuju tvoju vlas nje prsi studene,
da srce kameno bude omehšati
ali ja svršeno prieku smrt prijati.
Ma što sknim ter k njojzi ne budem tiekom it?
Na sreći ovojzi ovako nie ga cknit! —
Tireno gospoje, gospoje od svih vil,
pogleda' na moje tužice boga dil,
pogleda' er, svakčas želeći ures tvoj,
na suncu kako mraz skonča se život moj,
u suzah er plovem, er cvilim dan i noć,
ne pristav a zovem tvu lipos na pomoć.
Lipos me tva zani sunčanom svitlosti,
pogled me tvoj rani ljuvenom kriposti,
tvoj me ures osvoji usionome vlasti,
rič me tva opoji rajskome svom slasti.
Lipos me tva i shráni sad svojom milosti,
smrti me ubráni, jedina liposti,
tvojome ljubavi obesel', gospoje,
neka te vik slavi tvoj sluga i poje.

VILA

Toliko kamene ni toli nemile,
u paklu rođene nijesmo mi vile

ljuvenih suzami da se ne bolimo,
da gluhe, jäk kami, na njih plač stojimo;
ni zviri dojiše nas u toj dubravi,
ma vile gojiše pune sve ljubavi.
Tugu mi zadava gorki tvoj nepokoj,
srce mi skončava, pastiru dragi moj.
Čujem te uzdisat i cvilit na svak čas
k nebesom i dvizat odveće tužan glas;
čujem te gdi zoveš smrt prieku noć i dan,
bolestan i gdi greš kako drug tvoj nidan;
čujem te Tirenu sad gluhu a sada
nazivat kamenu i gorčiju jada.
Ovo ti Tirena u zelenoj gori,
ku voda studena dâ na svit i stvori.
Hladenac, pastiru, studeni moj je stan,
s vilami u miru gdi trajem noć i dan.
Stvoritelj naravi pričudne tuj meni
kriposti objavi u vodi studeni:
riči sam većekrat činila jednom ja
da sunce bude stat kadgodi i da ne sja;
i imam kriposti na zemlji još velje,
mogu sve žalosti svrnut u veselje.
Što uspitaš od mene, sve ti ću dopustit,
neć dobro ljuvene tve riči izustit;
ako ćeš imanje, pastiru gizdavi,
razum i sve znanje usione naravi,
budi tve hotjenje, — ma zlato se u vodi
i drago kamenje najveće nahodi.

LJUBMIR

Nit želim imanja, koje svit tač slavi,
ni razum ni znanja usione naravi;
ma želim u milos liposti tvoje prit,
inako usilos meni je, vilo, umrit.

VILA

Koja je toj milos ku pitaš sada ti?

LJUBMIR

Za slugu tva lipos da bi me primiti!

VILA

Kako ćeš bit sluga, pokli nî nidna vil
koja te za druga u gori ne bi ktil'?

LJUBMIR

Volim se sluga zvat tvoj, draga i mila,
neg svit gospodovat s kom drugom od vila.

VILA

Ako je meni stan hladenac studeni,
služba je taj zaman, pastiru ljuveni.

LJUBMIR

U vodi ako stan višnji ti satvori,
dao ti je bieli dan da uživaš u gori;
a toli t' kameno, znam, srce ne stvori,
da hoćeš svršeno da me smrt umori.

VILA

Tve rieči medene pune sve ljubavi
primagaju mene, pastiru gizdavi,
ter mi je usilos da činim sve sad ja
što hoće tva milos. Ovo sam ja tvoja,
ôvo ti darivam mû vjeru, odsada
tvoja se nazivam, već mnome ti vlada'!

LJUBMIR

Veliki bože moj, mogu li t' zahvalit?

VILA

Jaoh meni, tko je ovoj?

LJUBMIR

Vaj, tko će ovoj bit?

Ovdi satir usktjebude vilu ugrabit, a vila prid njim uteče, a Ljubmir za njime, i svršuje prvi at. Počinje

DRUGI AT

Prvi prizor

VILA, za LJUBMIROM užežena, govori:

VILA

Srcem je kamena prem svaka nas vila
prî neg nas ljuvena dosegne taj strila:
ne znamo što je cvil ni tuga na sviti,
ni što je ljuven stril u srcu ćutiti,
ni što je, jaoh, žalos, ni što je boljezan
ku pati taj mlados kroz ljubav noć i dan,
ni što je dragoga na svak čas žuditi,
jaoh meni, bez koga nije moć živiti.
Nemoćan tko nî bio, taj ne zna što 'e bit' zdrav;
a tko nî ljubio, jaoh, ne zna što 'e ljubav!
Što ću rit od mene u srcu ka njekad
tej strile ognjene ne čujah kako sad?

Ljubmira suzami ništa se ne boljah,
ma gluha jäk kami na njegov plač stojah;
a sada živiti bez njega nie mi moć
bez njega cviliti meni je dan i noć.
Veliki bože moj, ako je znati moć,
koji je sud ovoj, daj mi znat tvoja moć!
Kad žudim dragu stvar, ne mogu je imati,
a imam tuj na har ku ne budu iskati.
Gdje te ću sad zvati, Ljubmiru ljuveni,
gdje li te ću iskati u gori zeleni?
Sumnjim da zli satir oznobio tebe nî,
jaoh, da te u nemir nî stavio pakljeni.
K vodi svak dohodi: pri vodi ću ovdi stat,
da mi je štogodi za Ljubmira ispitat.
Gorko ću tužiti, Ljubmiru dragi moj,
čim budu združiti izbrani ures tvoj.

Drugi prizor

VLAŠIĆ MILJENKO popijevavši k vodi dohodi i s vilom govori, zašadči u ljubav:

MILJENKO

Mir s tobom, gospoje, i dobra kob svudi!
Tužice svakoje višnji te sabljudi;
prolitje veselo cvitkom od ružice
resio ti vik čelo i zlate kosice!
Na nebu što 'e gori u vječnoj svitlosti,
kad su ovdi u gori tolike liposti?
Ah, tako t' bog shrani liposti tej tvoje
i svega zla brani, ktij mi rit, gospoje,
ali si sletila s nebesa od višnjih,
ali si ka vila od voda studenih,
ali te zelene dubrave sazdaše
i tuj sad ljuvene želje dotiraše?
Tvrđi je kamena, nalipa gorč'ji je,
od družstva ljuvena tko se tvoga krije.
Ka s' godi ti vila, ljepša s' ner sunačce,
ka s' meni stravila ljepotom srdačce. —
Ah, da mi bit može u gori zeleni
ovojzi, moj bože, da sam rob kupljeni,
priverna služica da joj sam uvike,
ufana stražica nezgode ke prike,
da š njome zelencu uživam u gori
pri živom studencu, kad sunce domori.
Koli bih ja rado tvoj se, vilo, zvao,

za te drago stado i slatki dom ošao! —
Koje je cvitje ovoj? Gdi, bože, bi brano?

VILA

Pastiru, tamo stoj! Tuj ticat nî t' dano!

MILJENKO

Čudno ti 'e kićeno!

VILA

Ter stani malo tuj.

MILJENKO

Vidjet je smičljeno.

VILA

Mir s tobom, nu me čuj!
Jeda si satira gdi vidil tireći
Ljubmira pastira, umieš mi što reći?

MILJENKO

Gospoje, dušu inu ja ovdi ne pozrih
neg tebe jedinu cić koje vas umrih.

VILA

Pastiru, umro nis', svjedok sam ja tomu;
ne izgub' istom svis i mir srcu tvomu.

MILJENKO

Ali ću skoro umrit, pridraga mâ vilo,
ne budem ako prit tebi sad u krilo!

VILA

Ne umri, pastiru! Zemlje ove toj daju:
u njih ki umiru veće ne ustaju.

MILJENKO

Gospoje, s tobom leć jednome ja bih rad,
a makar ustat već ne budem prem nikad!

VILA

Što bi ti pribilo, da ležeš sa mnome?

MILJENKO

Istom bi mi milo združit se s tobome.

VILA

Budi ti što žudiš! Slobodno priď' k meni,
i stan moj da vidiš u vodi studeni.

Treći prizor

Ovdi vila skoči u hladenac, a MILJENKO se začudiv govori, pak RADAT izide.

MILJENKO

Ali me, gospoje, ovako ođe sad,
da srce, jaoh, moje skončava gorki jad?!
Uteče od mene, neharna diklice,
u vode studene, tere skri tve lice,
ter m' ovdi prieku smrt zovući ostavi,
da me prî bude strt i muke izbavi.
Vaj, da je srce toj tač gorko tko bi mnil
ljeposti u rajskoj anđelske ove vil?!
Diklice, iznori, vrni mi veselje,
čin' da me ne mori jadovno dreselje;
sunčanim pogledom Miljenka obasja',
er smrtnim neredom na prješu ide tja.
Ali ćeš da t' ruku ja dodam, gospoje?
Ček' neka se svuku. Gdi s', putačce moje?
Ružice rumena, gdi mi ti 'e ručica?
Izid' da t' studena ne naudi vodica;
a žimiti 'e i brieme ručit se, mâ vilo,
izidi tijeme, odkrij lice bilo!
Jes mlika, jes sira i, ktomu još bolje,
ljubavi i mira, jes brašna dovolje.

Četvrti prizor

MILJENKO i RADAT

RADAT

Miljenko, jes' li zdrav? Što se toj posluje?
U vodi bogme 'e uprav, — prilično to oslu je!

MILJENKO

Ah, Rade, ovdi je jedna vil uplila
lipotom ka mi je srdačce zanila;
prisvitli nje obraz sunačcu odsiva,
a dika i ukras svakoja dobiva.

RADAT

Nesrića tuj ti je i bieda uplila
velika, ka ti je svu pamet odnila!
Oči ti 'e svojome uzela tamnosti
noćnica, kojome tužan si zadosti. —
Je li tko, pomaga', u ovoj planini?
Nut njegova vraga od vode što čini! —

Dvigni se otuda, maganjo nesviesna! —
Junaci, nut čuda! Otud, svinjo obiesna!

MILJENKO

Ne tiči, Radate, u mene, molju te,
ne vriedi, moj brate, mê rane priljute!
ostan' se sad mene, er tvoja taj vïka
u muke ljuvene neće mi dat lika.

RADAT

Što te ću ostavit?! Besjede ke su toj?
Ja te ću ozdravit, — bud' miran, nut postoj!
Ovi bat ozdravlja od nemoći svake,
ljubavi izbavlja i svake zle mräkê.

MILJENKO

Ne grieši tvu dušu, Radate, o meni,
dosta je da tužu kroz plamen ljuveni!
Ubjen sam zadosti, a vidiš i ti toj,
od ove liposti ka sakri obraz svoj
u vode studene, kad vidi zla ljubav
sve strile ognjene da strati u me uprav,
ter m' ovdi prieku smrt zovući ostavi,
da me prî bude strt i muke izbavi.

RADAT

Bolje bi tisućkrat da te smrt umori
neg da te sad Radat takoga u gori
pogleda, kijeme častan bi dosada.
Načinja sve vrieme, a pamet nikada!
Ute' ću! Takoga ne mogu te pozrit;
po živoga boga, gledav te hoću umrit.

MILJENKO

Nemoćnu nikada zdrav ne razumije
ni lačnu sit! Sada na tužna svak vije.

RADAT

Njeka je vražja bies u ljudi údrila,
ter im je prem svu svies i pamet odnila.
Kad trbuh pun čuju, pjani i obiesni
plaču i tuguju kroz njeke ljubezni;
na ljubav tuže se i lasni uzdišu,
bez truda muče se, bez nemoći usišu;
i kako magare sito na Đurđev dan
prdeći ne mare ni za čâs ni za stan,
obiesni neg idu ku pustoš slideći
po ljuteh i hridu, gorska je vil mneći.
Uzme im bies oči, vrag im se čini lip;
taj dobro svjedoči pameti ki je slip.

Star obraz kigodi, napisan kom masti,
vidjet im se zgodi, — tu t' im su sve slasti,
tu t' im su od gore gizdave sve vile,
ljubeno s kieh gore, ljubeno s kieh cvile!
A Ljubav govore djeteta s krilama,
nebo, zemlju, more ki smeta strilama,
gola breka, liepa s trkačom na pleću;
vele ga i sliepa i biedu još veću.
Strilama, govore ognjenima njekim
sve strijelja, ter gore srca ludim svakim;
i, prave, veći dil od strila tih trati
iz lica koje vil gdi opći stojati.
Vragut bat ne znaju tej skićne što čine,
neg istom sprdaju, er im möz ostine;
pamet im uzleti sljepački ter hode
kud biesi prokleti nesu ih i vode.
Što lačan ne haje toliko za ljubav?
Rádi činit da je, napravio bi ih uprav:
motikom kako bih ali obietilicom
ubrzo činio svih da se udru tjelicom,
da im s mesom sva obies od ócasti spádê
i da im se vrati svies, ter da o drugom rade,
da im se na svak čas ne prizira takoj
vilinji lip obraz u sjeni u svakoj,
i pustoš da svaka s rilicam tustima
toliko nî jaka potezat svud njima.
Nu vrime ozdravlja od svake obiesti,
žeđa i glad izbavlja ljubene nesviesti,
Hod' takoj zimnji dan, doći ćeš domome,
vik neć bit sit i pjan mutivodom tôme.

Peti prizor

STOJNA ovdi ište MILJENKA sina i zove ga iz glasa; RADAT odgovara.

STOJNA

Voh, Miljenko, Miljenko! Tužna majka vele
ištući te, sinko, lele majci lele!

RADAT

Tko Miljenka zove? Miljenko ljubeni
s vilama sad plove u vodi studeni.
Ne zovi Miljenka, vilinji er je vas.

STOJNA

Od miloga sinka koji ve čuju glas?!

RADAT

Miljenka ostavi, Miljenko da takoj
u slatkoj ljubavi provodi život svoj.
Ne brin' se nitko njim, — u vodi hladi se!

STOJNA

Zaklinam te višnjim, Radate, vrati se!
Ukaž mi diete toj, — sumnja me porazi!

RADAT

Oto ti sinak tvoj u vodi gdi gazi.

STOJNA

Miljenko, što činiš?! Kamo si otišao?
Vukovom, a ne mniš, živo si sve ošao?
Tuče t' se sve stado pusto po dubravi,
ter staro i mlado na volju vuk davi, —
a ti se ne haješ! Vaj, ni znam kako toj
jăk manen tuj traješ u vodi život tvoj.
Što se toj od tebe sad čini? Gdi ti 'e vid?
Kako sam od sebe, Miljenko, nie te stid?

RADAT

Danaska nie stida meu ljudmi nikako,
razbora ni vida, — žive se opako:
stari se ne čtuju, kako razlog prosi,
ni svjeti njih čuju; tim rika sve nosi!
Mlados je obiesna kakono sit tovar,
za razlog nesviesna, ne mari n'jednu stvar.

STOJNA

Miljenko, što mučiš? Hoće li razlog toj
tvu majku da mučiš pod staros ovakoj?

MILJENKO

Ah, majko sinak tvoj nije oni ki je bio!

RADAT

Vidimo i mi toj: pamet je izgubio.

MILJENKO

Jedna vil od gore, ke ures izbrani
izriet se ne more, srdačce mê zani!
Nje lipos dobiva sve ine liposti,
sunačcu odsiva nje obraz svitlosti! —
Oči mê nikadar ne mogu viditi,
gospoje, ljepšu stvar od tebe na sviti.
Diklice, izidi, dosta si norila,
da te Radat vidi i majka mâ mila!

RADAT

Blizan se razbludio, a blizan mlađahan
gorsku vil vidio, ne javi neg u san,

a blizan vil gorske u vodah zamirao
i siriene morske po gorah tirao.
Da li toj dostoji od tebe u staros
tva majka, ka goji jäk bosil tvu mlados,
da joj si odmjena i štap nje starosti
i slatka spomena u nje nejakosti?

STOJNA

Moj sinko, kon vode usprizri se Vlahom
da tance vil vode pod starim orahom;
ma to je nakazan, moj sinko, sve djavlja
u napas noć i dan umrle ka stavlja.
Zla napas kagodi tebe se 'e prizrila
danaska pri vodi, — vil toj mi t' nî bïla! —
Ka ti je, sinko moj, pametcu zamela
i u zli nepokoj srdačce, jaoh, spela.

MILJENKO

Što 'e napas znam dosti, vil što. Vil taj bîše;
nje rajske liposti oči ove vidiše.
Š njom ovdi govorih kako sad s tobome,
srce joj otvorih, er gori za njome;
i prašah ju odkud je lipota tolika,
na svitu er nigdje nie njojzi prilika.
Toj ne ktiv kazati, nače za Ljubmira
njekoga prašati uzmnožna pastira,
od koga ništor ja ne umjevši joj riti.
u vodu skoči tja i tuj se ktje skriti.

STOJNA

Hoću da je istina i da je taj bila
od gornjih planina gizdava ka vila.
Moj sinko, tej vile ohvaone su ćudi,
ni ljube ni mile näšê rúkê ljudi;
pastiri ubozim one se rugaju,
tim ruzi i mnozim tužicu zadaju.
Uzmnožne pastire i ljube i mile,
Radmile i Ljubmire, ohole tej vile;
a tobom rug tvore i tebe u nemir
stavljaju i more jäk lovac gorsku zvir.
Cić toga, sinko moj, g domu se it spravi;
a vas sî zlotvor tvoj s tom vilom ostavi,
koja se tobome očito naruga
ne ktiv te sobome u gori za druga.
Ter od kmeckih kćeri za dragu tvu ljübi
najlipšu izberi ku t' srce već ljubi.

MILJENKO

Ah, majko, sa mnome srdačce moje nî,
liposti rajskome liepa ga vil zani.
Tim srcem sad ljùbi izbirat nî meni, —
mê srce obljubi nje ures ljuveni,
mê srce služit njoj u život odluči
i pak kad tielo ovoj s dušom se razluči.
Tim mene ostav'te pri hladencu š njome,
a vi se odprav'te bez mene domome.

STOJNA

Moj sinko, što je toj? Da li majku milu
ostavit hoć takoj za pustu tuj vilu?!
Koja te njegova i prsi ovim dòjî
i liepo pjestova i kako cvit gòjî,
da joj si u staros tvojome mladosti
odmjena i radost, ne uzrok žalosti!

MILJENKO

Hotješe toj zvizde, višnji sud hotje toj
nje lipos i gizde da slidim vas vik moj!

RADAT

Zla pamet hoće toj, a ovi bat hoće
da ovdi taj bies tvoj ostavi sve zloće.
Bez bata nî lika djetetu obiesnu,
slatka rič i vika većma udi nesviesnu.

MILJENKO

Radate, boga rad ohaj se, ohaj se
bolesna mene sad i razlogu daj se!
Taj tvoj bat ne lieči od gorke ljubavi,
zaman su i rieči, — tim sve toj ostavi!

RADAT

Ček', sve ću ostavit, tako ne bio človik!
Batom ćeš ozdravit, u kom je tebi lik.

Šesti prizor

Ovdi MILJENKO uteče, a RADAT se obrne k STOJNI i govori:

RADAT

Veljah ti ja, Stojna: oženi diete toj,
neka si pokojna, — ti ne ktje čut svjet moj!
Obiesna djeteta ukroti ženome,
neka se zla sjeta zabavi domome.
Er djecu svu sada, kom se ki izleže,
ljuveni bies vlada i oganj zli žeže;

za ženom er biesne u polju kako konj
kobile obiesne kad čuje gdi ke vonj.
A kad su združeni s domaćom dan i noć,
već biesi ljubeni ne imaju svrh njih moć;
ukroti kobila obiesna paripa,
tom igrom i vila domori prilipa.
Tad stoje domome, po gori ne skaču
za pustoši kome, — djeca im usplaču,
kruha im usprose, zabudu svu ljubav,
ter idu da nose domome kako mrav.
Sad ti je ne mneći sve palo zlo u skut, —
mnokrat se ne kteći natrta na zao put.
Nu dosle što bi, bi! Odsada, sestrice,
brieme je i tebi da pojmiš dušice,
da veće počineš pri ognju sjedeći
i da se ne brineš svim takoj hodeći.
Tko trudi u mlados i stanom se brine
razlog je u staros da trudom počine.
Djevojku plemku tim, od dobrih rođenu,
ka se će brinut svim, vodi domom sinu,
ka ti će djeteta domome zabavit
i tuge opeta ovake izbavit,
ka te će odmienit u kućne sve posle
i ljubit i scienit, a razlog bi i dosle.

STOJNA

Biedna ti odmjena nevjesta sadanjih,
a sjetna taj scjena ku čine od starih!
Susjectvo svjedoči toj dobro, Radate,
tko ne ima oči ne vidi, moj brate!
Nevjeste t' mi sade očasti svê goje,
o kući ne rade, na gizde nastoje.
Njih je taj posao vas obrve tančati
i laštiti obraz, — ne presti ni tkati;
i sve se nadzirat nad bistra jedzera,
i gizde tuj smierat vazdan do večera.
U kose uvijat i biser i zlato
i ludo se smijat nastoje sve na to,
i tance voditi s pastiri od gore,
na svoj stan mrziti cić nješta što 'e gore.
Ne svrši im se pir, nastoje od prve
s sinovmi u nemir postavit svekrve;
tere sinka draga od majke svê mile,
i mirna i blaga, hudobe odile,
da kami proplače od muke tuj na njih.
Život je taj, brače, nevjesta sadanjih!

RADAT

Prc, Stojna, odveće razlozi tančiš ti!
Griha i zle sreće svak ima na sviti,
bez griha nidan nî pod nebom živ človik;
toj vele razumni, i tomu nije lik,
da drug druga svoga kakono zvir kosi,
ma jedan drugoga da bracki podnosi.
Kad bi se po sebi človik vas vidio,
zloćom druzih ne bi, ma sebe pogrdio;
er nije človika tač blaga pod nebi
ki vraga velika ne ima pri sebi.
Oto mi počesmo druzih grinje tresti,
a i mi čisti niesmo, mâ sestro, žimiti.
I ako od mladih može se što riti,
bogme se od starih ne može zlo skriti.
Može se od mene rit, a bogme i od tebe,
er vi stare žene sve ste tkane sebe.
Mi stari učimo svu mlados od gore,
a nas ne umimo naučiti ništore.
Kolika oholas i s njome mala moć
u starih jes danas, izriet ju nije moć,
ka je sva u hvali da od sto godišta
još bi djecu imali, — što istina nie ništa!
Zavide ludjaci djetinskome biesu
čineći se jaci i krjepki što niesu;
i ako su odsvuda sjedìnavê glávê,
zelena im je kúda kako u lùka, prâvê!
Ma toj ka od žena njim bude virovat,
ona će studena vazda už njih tugovat!
Ma što ću od vas rit starica nesvisnih?
Zlo se ne more skrit, — pune ste grinja svih:
slobodan ki jezik otresao još vas nî,
da tadi vrag velik veće u vas ne biesni?
Svjedoče svi ljudi, i mladi i stari,
er za vaše ćudi svud se pakao vari.
Sinovi svidoče, na kojih svaka vas
kako kokoš kvoče u kući na svak čas,
ter im je trijebi iz doma bježati,
vragovi er ne bi s vami mogli stati.
A kad se staricom koja vas zvat čuje,
ukriviv rilicom pogano uspsuje:
»Jošte sam pristala, ako i peset godiš
jes er sam se udala, — govore, — a što mniš?«
A vraguta zuba u glavi ne uzima,
i uzvidi se duba i hodom i svima.

Dano je mladicam o gizdah da rade,
ali nî staricam da se čine mlade.
S brjemenom u mladih pamet mlada vitri,
a kazat se u starih ima razum hitri.
A psovat nevjeste počnete za ništa
govore: »Nijeste prilične k nam ništa!
U toj doba vaše ne pristav svaka nas
predieše i tkaše, ne znaše što je las;
a kuća naredna kako crkva bieše,
po kući er vriedna nevjesta idieše.«
Ter takoj uskose kako kruh mladice
i na njih nos nose jak na pristavnice.
I ka je svetija i jošte bolja svim,
ta je mrzećija svekrvam nemilim.
A sve je prokleta toj vaša oholas,
nemilo ka smeta kućni mir na svak čas;
s stola zapoviedat hoćete svakako
i svemu zakon dat, a živit opako.
Triebi je onomu bit života sveta
tko hoće drugomu dat nauka i svjeta.

STOJNA

Uh, brižna, nisam ja, Rade, takej ćudi,
da ni Jela tvoja, — tim po pravdi sudi!

RADAT

Ni prsti niesu svi jednaci od ruke,
ni žene nieste vi sve takoj zle struke.
Govori se onim koje su zle ćudi,
a ženam tim vrlim: tebi nauk budi.
Poď'mo zvat Dragića i ostalih! Hodimo
ovoga djetića da domom vodimo;
i ako ne ktje it, triebi će bit tada
silome ga vodit, — nut našega jada!

STOJNA

Neka idu ja sade u selo po čeljad,
a ti ostan' š njim, Rade, molju te boga rad.

RADAT

Budi ti! A ti poď' i nemoj ništa cknit,
najbrže š njima doď' prî neg gdje bude it.

Ovdi STOJNA ide po čeljad, a RADAT za MILJENKOM otide; i svršuje drugi at.

TRETJI AT

Prvi prizor

MILJENKO (sam)

Je li tko, bože moj, u srcu ikada
ćutio nepokoj ki ćutim ja sada?
Srce mi sve gori u živoj žeravi,
a duša se mori da se tiela izbavi.
Što vidim, sve je jad; što čujem, sve je plač;
jaoh, prješno njeki sad kolje me smrtni mač.
Majka mi nie mila, — djed i stric nemili,
sama liepa vila na svietu mi omili!
Sama je ovaj vil ke pogled ljuveni
može ovi grozni cvil utješit u meni;
jedina nje milos može me smiriti,
inako usilos meni je umriti.
Ne razum tadi tvoj ni tvoj svjet srčani,
Radate, nije toj ljuvenoj lik rani.
Koliko mao razlog svi stari imaju,
toj vidi pravi bog, što na vas vikaju.
Vikaju, er mlados mladosti provodi,
sad kad ih zla staros u tamni grob vodi;
kako da nijesu nigda mladi bili
i mlados u biesu huđe od nas vodili.
Vaj, da li ne vide od pameti očima
er ovi svit ide razlozi svojima?
Djetinstvom diete toj, a starac starosti
provodi život svoj, a mladac mladosti.
Narav je dala red svemu i dobro bitje:
zimi je dala led, a prolitju cvitje;
dala je mladosti snagu i veselje,
dala je starosti nemoć i dreselje.
Srce oto nam stvori u slatkoj ljubavi,
na lasno da gori i u snu i javi;
a leda od starih napuni tej prsi,
tim veći dio njih na ljubav sad mrzi.
U starih krv umre, s kom umru i volje;
zla staros taj satre snagu i sve bolje;
a sad vri krv u nas i š njom volje izviru,
ljubav nas tim svakčas drži u nemiru;
ljubav nas primaga, ter ka vil gizdava
veće nam je draga nego naša glava. —
Ma što ću sad riti od vile ljuvene
koja se ktje skriti u vode studene?
Mogu li ne ljubit nje lipos od raja,

mogu li i živ bit ikako bez nje ja?
Mogu li ne tužit, gospoje, vas vik moj,
čim budu sadružit anđelski ures tvoj?
Ako bi se i ktilo, nije moć, jaoh, ne da
tva ljubav, mâ vilo, koja me sad vlada.
Nije te, ja vidim, sad ovdi, gospoje;
gdje da te sad slidim, u strane u koje?
Budem te sliditi, u pakao da znam sit,
i za te podniti sve muke i još umrit.

Odhodi MILJENKO, a LJUBMIR izlazi i govori:

Drugi prizor

LJUBMIR

Vaj, huda nesrećo, i ti li prispje sad,
od dobar svih smećo, za dat mi gorki jad?
Ne bi li zadosti zla ljubav što mene
napuni žalosti i muke pakljene?
Ali i ti ktje pristat g zlu hudom naravi,
neka ja budem znat kako uza tva davi!
Gorčija s' od jada, smrtno me ucvili,
pokoli, jaoh, sada s drazim me razdili,
Tirenu pokoli s očiju mi odnese,
satira a, toli vrlu zvier, nanese,
ki moje veselje i moju svu rados
u gorko dreselje obrnu i u žalos. —
Satiru nemili, da s' proklet od višnjih,
gorč'ji te vik cvili srjetali od mojih!
Želje te uvike ljuvene morile,
nezgode sve prike vazda te tirile! —
Gdje te ću sad zvati, mâ draga gospoje,
gdi li te ću iskati, u strane u koje?
Gdje te ću, jaoh, slidit? Er prîđe mnim umrit
ner tebe već vidit, ner tebe već pozrit!
Gdi je glas slatki tvoj toli pun milosti,
da tužno srce ovoj slobodi žalosti?
Gdje je obraz veseli, da plačnu mû mlados
i život dreseli obrne u rados?
Morebit u rukah nemilu satiru, —
ah, toga me je strah ah, krostoj umiru!
Morebit oni cvit grdi ki bog zda
da se njim ovi svit i diči i gizda.
Prî na me sve hube nesriće udrile,
neg da vik toj bude od drage mê vile;

i mene zle zviri na kuse trgale
prî neg se satiri tim igdar pohvale. —
Hoću li, satiru, s tobom se gdi ja stat?
Ah, na moju viru, budem te svu iskat,
budem ti znat činit nemilo kako je
drugoga odilit od svoje gospoje!

LJUBMIR odhodi, a RADAT ishodi umoren, budući iskao MILJENKA, i govori:

Treći prizor

RADAT (sam)

Radate, zlo s' pošao, ja viđu, žimiti,
odkad si došao mahnice liečiti.
Tovare goniti i vodit zle žene,
s mahnici obćiti muke su paklene.
Poď tamo, voh, Stojna, naći ćeš Miljenka,
žimt neć bit pokojna skoro s tvoga sinka.
Miljenko pameti, što Kupido krili,
po gori sad leti. Ah, bože moj mili!
Što ćeš bieli kruh i dobra ljetina.
do grla pun trbuh najboljega vina!
Oto ih sitijeh, — Kupido, strielja' sad!
Vragut kus! U lačnieh ne tiče on nikad!
Las i san i grlo boga su učinili
golo diete vrlo, bez vida a s krili,
u ruci drži luk i strile ognjene,
kim strielja i prži s glave pokradene.
Slična njih pameti, svaki njih kojome
petsat milja leti na uru gorome,
obiesne taj strilja, za lačne ne haje,
i plača nadilja i tuge zadaje.
Ljubav se taj zove, ku vele svi ludi
toliko da slove na nebu i svudi.
Koje je božanstvo toj vražje cić koga
plač, nemir, sužanstvo stječe se za boga?
Ka li je ljubav toj ka stavlja ljuvene
u vječni nepokoj, u muke pakljene?!
Ljubav je živiti s družinom junáci,
rujno vince piti s dobrim veseljaci,
popievke veselo junačke spievati
i činit sve selo u igri stojati,
i tance na vrime s seljankam izvodit,
i igram takime blaženim dan vodit.
Nevjeste oto i mi tej liepe gledamo,

besjedimo š njimi, tamašimo i igramo;
u igri štipljemo, gdino se prigodi.
i po š'ji pleštemo i indje kadgodi.
Ma zatoj ne mremo ni strilja tuj tko nas
kako njih, ma gremo veseli već svakčas.
Zla pamet gdino je, zle misli tuj budu,
ke, brate, ne stoje nikada zaludu,
gubi se snaga i dan hodeći za njima. —
Od truda njeki san mrtvi me se prima:
bogm' ovdi ja zaspah! — Voh, Stojna, pri vodi
Miljenka ne iskah, a ti za njim hòdi.

Ovdi RADAT zaspi, a KUPIDO izide i govori:

Četvrti prizor

KUPIDO (sam)

Kolika oholas i š njome mala moć
u ljudeh jes danas, izriet ju nije moć.
Oto su ki vele da nije bog Ljubav;
i toj tko mni ciele pameti nie ni zdrav.
Što sam ja, znaju toj visoka nebesa,
ognjeni a stril moj i u pakao doseza;
zna Marte, zna Džove, svi znaju što sam ja
bogovi, i slove meu ljudmi vlas moja!
Dobro zna toj oni ki drazih bježeći
grozne suze roni sam sebe želeći,
lipotom sve vile ki nekad moraše,
a moj luk i strile za ništa scienjaše,
ki bi se blažen zvao, od šta se svak čudi,
kad ne bi imao uza se što žudi.
Nu svaku oholas koja je proć meni
satira moja vila i moj stril ognjeni.
I stari znaju toj, ako se i hoće rit
njih srca oganj moj da ne može gorit.
Stare sam ja mnoge činio cić vile,
kim su nad greb noge, da tuže i cvile,
kako trud da gore dragu vil želeći
i da se ne mòrê svud za njom hodeći.
Svjedoče toj oči koje ih poziru
i moj stril svjedoči kroz ki suze otiru. —
Radate, i ti sad svjedòči na sviti
u srcu što je jad ljuveni trpiti,
i što je moja moć na zemlji i na nebi,
ka vrha može doć svakomu i tebi.

Sada se ohòli i tolik razum tvoj
sad ljubavi odoli, inako rob si moj.
Tirene, liepe vil, lipotom striljam te,
u vječni plač i cvil za njome stavljam te.

Peti prizor

Ovdi se RADAT probudi, a vila TIRENA prođe govoreći:

VILA

Je li ki, bože moj, veći trud na saj svit
negoli ovakoj dragoga, jaoh, želit,
bez koga nije mòć srdačce smiriti,
bez koga dan i noć meni je cviliti?

Šesti prizor

RADAT, vidjevši vilu, za njom se užeže i govori:

RADAT

Radate, koji san vidio si ti sada?
Zao ti je došao dan, nî ovaj bez jada!
Koju li ljepotu sad ovdi vidi ti
ka momu životu ktje pokoj odniti?
Odnese mir i goj liepa vil ka prođe!
Što može bit ovoj? Što na me sad dođe?
Što je ovoj, vaj meni? Tko mi smrt zadava?
Njeki me ognjeni živi plam skončava!
Vaj, ka će biti zled? Ali me zatravi
vilinji taj pogled pun svake ljubavi?
Ali ka nakazan od gorscieh nemani,
zaspavši zao san, srdačce mê rani?
Ali je istina što u san vidih ja,
tere zgor s visina peči me zla zmija?
Ter ljubav, kom njekad rugah se na svak čas,
osvetit hotje sad na meni svoju čâs,
ter mene ucvili pogledom i mene
liepe vil ustrili kon vode studene,
neka znam što je moć ljuvena na sviti
i što je taj nemoć u srcu trpiti;
ljuveno ki cvile da umim požalit,
š njima plač i cvile da umim još dilit.
Ako je ljuveni što ćutim trud ovoj,
on ti je pakljeni i smrtni nepokoj!

Ali ja snim ovoj? Ako 'e san, učini
ovi trud, bože moj, da se s snom rasčini!
Radate, ne spiš ti, ma si rob ljubavi!
Rajskome liposti vila te zatravi,
vila te opoji pogledom ljuvenim,
a ljubav te osvoji kriposti skrovenim.
Ljubav te usili da ođeš sad tvoj stan,
a obraz nje bili da slidiš noć i dan.
Ma što cknim ter sad ja ne sliedim najbrže
nje lipos od raja, vaj, što me uzdrže?!

Sedmi prizor

Iz doma svojta, po MILJENKA idući, s RADATOM govore: DRAGIĆ, VUČETA i OBRAD

DRAGIĆ

Gdje je taj naš ludjak za vilom ki pođe,
vukovom a divjak u gori stado ođe?
Vuk mu je uio ovcu i tro'e mlado.
Gdi se je k vragu on gdio? Zlo mu ide sve stado!

VUČETA

Koja je bijes toj u ljudi udrila
da stado i dom svoj ohode cić vila,
da tlače svoju čâs i pravdu i razlog
jak prase kad se vas umiesi u brlog?

OBRAD

Moj brate, svi ljudi koji su pod nebom
rađaju se s ćudi tko s dobrom a tko s zlom.
Tko se bude rodit s zlom ćudi, ja ću t' rit,
s zlom će i živit, s zlom ćudi će i umrit.

DRAGIĆ

Radate, hodimo toga vilenika
da domom vodimo, zloga obiesnika.

RADAT

Mo'a bratjo, vaš Radat nije oni ki je bio!
Za druzim pomoć dat na oganj je nastupio.
Nika vil kojoj nî prilike na sviti
srdačce mê zani, ter hoću umriti;
ter mi je usilos za njome hoditi,
anđelska nje lipos da bi me smiriti.
Tanka i visoka banjaše se u gori
jak zvizda s istoka prid suncem o dzori.
Vi tamo gledajte za Miljenka odsad,
a mene se ohajte, junaci, boga rad.

DRAGIĆ

A bolje, Radate! Sprâvi se dake i ti,
počteni naš brate, gorske vil sliditi!
Tej vile u mlados nijesi ljubio,
a sad se s' u staros biedan izgubio!

VUČETA

Maj, tu vrag s Radatom! Što ćemo još vidit?
Uh, za ljubavi tom i Radat poče it!
Radata uzeše tej vile od gore
kmecka čâs ki bieše. Sada zlo i gore!

OBRAD

Mo'a bratjo, zlo se ide, pokoli ovako
stari se ne stide živiti opako.
Veli se, bit će svud i svrha svita onda
kad stare ljuven blud, ne razlog, uzvlada.
Što ćemo sada rit, družino mâ mila,
Radata pokli mrit čini gorska vila?!
Razumni naš Radat za njome hoće poć,
a vami ovdi čas postat Radatu nije moć.

DRAGIĆ

Radate, boga rad, ka uzma toj dođe
i tebe takoj sad uzeta ovdi ođe,
ter tebe takoga gledamo mi sada,
sramotu od koga ne imasmo dosada?

RADAT

Mâ bratjo, molju vas, g zlu mi ne pristajte,
ljubena što je vlas po meni poznajte.
Ljubav me osvoji, s kom se rvat ne more,
liposti m' opoji liepe vil od gore,
koju kad pozrih ja u gori zeleni
sunačcem gdi sva sja, vas umrih u meni.

VUČETA

Tolik trud, nut me čuj, ne bismo imali,
da te sad mrtva tuj budemo zastali,
neg da te takoga gledamo mi sada,
sramotu od koga ne imasmo dosada;
er je bolje umriti tisućkrat, brate moj,
negoli živiti na opaku takoj!

OBRAD

Radate, za boga, jesi li oni ti
ki njekad svakoga učaše živiti?
Ali si ka neman koja se Radatom
nam kaže u ovi dan š njegovom sramotom?
Radat si obrazom, ali nisi dîli!

VUČETA

Zločestvo porazom svojim ga uhili!
Je li ka, bože moj, grubša stvar na sviti
neg starca ovako bez srama viditi?!

RADAT

Nemoćan tko nî bio, taj ne zna što 'e bit zdrav,
a tko nî ljubio, prem ne zna što 'e ljubav.
S ljubavi mudrovat, mâ bratjo, nî ga moć.
Ja, makar ludovat, za vilom hoću poć.
I zbogom ostan'te!

OBRAD

Vučeta, što j' ovoj?

VUČETA

Ovo i sam pitam te, Obrade, brate moj.

DRAGIĆ

Ovdi su nemani! Odovle bježimo!
Zlo se ovdi i nam hrani, ali ne vidimo?

VUČETA

Bjež'mo, bratjo moja, za Miljenka neka
ište majka svoja. Što veće Obrad čeka?

OBRAD

Sčekasmo zla dosti, kad ludos staraca
dobiva ludosti svih ludih mladaca.

I svršuje tretji at.

AT ČETVRTI

Prvi prizor

RADAT I DIJETE DRAGIĆ.

RADAT

Kamo ìde, diklice? Nuti moga jada!
Kamo li tve lice od mene skri sada?
Oto me s' zanila lipotom, sunačce, —
ne bud' mi nemila, smiri mi srdačce! —
Radate zločesti, s vjetrom li govoriš?
Oto se istom ti biedan ovdi moriš.
Divojka plemka taj od stara od mene
bježat će vazda, vaj, u gore zelene! —
Mâ kćerce, tolikoj niesam ti ni star ja;
bogme sam jošte moj, žimi ljubav tvoja.
Jošte bih bio boj ne huđe neg prije;

staro je i sunce toj, ali dobro grije. —
Gluňojzi, viđu ja, besjedim toj gori;
oto ktje čes moja da me ljubav mori!

DRAGIĆ

Voh, ćaća, dobar dan! Zlovoljan što s' tako?
U gori taj tvoj stan nie mani nikako.
Maja se skončava, er domom ne ideš.
Jeda ti 'e ka strava što tako uzdišeš?

RADAT

Mo'e diete, tvoj ćaća ne scienjaše Ljubav
njekada, sad plaća objednom griehe uprav.
Djetetom s krilama ćaća se rugaše
i svojim strilama, pri nego ga znaše;
usiono diete toj ali se osveti,
prem svasma, mile moj, ćaću tvoga ošteti.
Iz lica nike vil, gdi mu je stan mili,
vazamši luk i stril ćaću tvoga ustrili
u grozno srce toj, nemilo ter svakčas
skonča se ćaća tvoj na suncu kako mraz.
Jadovan a ne znam ki će lik bit meni;
njeki se živi plam razbija po meni.

DRAGIĆ

Žimt, bih ga batićom privrzao ovim ja,
ter bih ga zlom srićom domome poslao tja,
da takoj ne ide strila'ući čeljad.
Ah, da gdi izide, ja bih mu dao sad!

RADAT

Ali ima on krila, ončas bi poletio,
i ognjenih strila, — s neba bi se osvetio.

DRAGIĆ

Ja bih ga i daleče dokučio praćom,
neka se zlo breče ne rve već s ćaćom.

RADAT

Mo'e diete, svak gubi tko se rve s njime:
ćaću tvoga on ubi pogledom jednime,
pogledom ljepše vil neg igdar vidih ja;
nje prsi snig su bil, a ružom lice sja.

DRAGIĆ

Voh, ćaća, što je toj? Ako ču, žimt, mati
da ideš ti takoj, neć mira imati!
Kada te gdi čuje s susjedom kojome
govorit, sve psuje i vika domome.

RADAT

Da poď joj rec' takoj: »Radat tvoj njekad bi,

a sada nije tvoj neg vile ku obljubi;
slidit ju on pođe po gori i vodi,
a tebi stan ođe, — čin' sama što t' godi!«

DRAGIĆ

Voh, ćaća, kud ćeš poć? Što ti je pripalo?
Kako li ć mąju oć i diete tvo'e malo?

RADAT

Triebi je hoditi, nie mi moć inako!
Poď, mile, domom ti.

DRAGIĆ

Poći ću opako!
Voh, ćaća, kud ćeš toj? Zao božić toj vili
i onomu ki takoj strilom te ustrili.
Ah, da gdi srjetem ja toj biesno divjače,
žimi praća moja, činio bih da plače.
Ja bih ga naučio što je striljat ljudi!
Još se nî stučio s kiemgodi zle ćudi
ki bi mu skršili luk i ruku desnu
i strile olomili o ćas obiesnu. —
Ma čemu ja puštah ovako ćaću it
a ovdi sam ostah? K maji doć neću smit.
Poći ću za njime, da vidim kud će poć,
bogme t' maji š njime dobar dan neće doć.

Dijete odhodi, a KUPIDO izlazi, pak dijete i vila TIRENA.

Drugi prizor

KUPIDO (sam)

Diete ovoj ki praćom hoće ćaću osvetit
čini' ću da s ćaćom za vilom bude mrit;
načinom kim dosad nitkor nî ljubio
žudi' će a, veomi mlad, neće znat što bi ktio.
Neka zna svaka moć, ter da se ne oholi,
ljubavi er nî moć da itkor odoli.
Poći ću promienit haljine na meni, —
da sam ja tko će mnit Kupido ljuveni?

Ovdi se KUPIDO na vlašku priobrazi, s djetetom govori; uto vila izide.

Treći prizor

DRAGIĆ

Voh, ćaća, voh, ćaća! Bogme ćaća uteče!

KUPIDO

Gdi je tebi praća? Nu čeka', zlo breče!

DRAGIĆ

Što pitaš praću ti? Ti li si ki strieljaš?

KUPIDO

Sad me ćeš poznati, ako me ne poznaš!

DRAGIĆ

Ter što će tej strile?

KUPIDO

Srce ti ću ustrilit.

DRAGIĆ

Obiesno kopile, zašto neć s mirom it?

KUPIDO

Kobila ti 'e mati, a ti si kopile!
Na vjeru ć plakati, ma cić liepe vile.

Četvrti prizor

DRAGIĆ i VILA

VILA

Uh, brižna, što ćeš toj? Mene li hoć udrit?

DRAGIĆ

Nie nego diete onoj koje me hoće bit.

VILA

Ostavi praću tuj, nemoj se, brajo, bit,
a starieh vazda čuj, tere ćeš miran bit.

DRAGIĆ

Bogme mu ktijah dat da ide u štetu.
Mož li ga, bože, znat? Ja mu ću brečetu!

VILA

Nu dosta! Ostavi praćicu, žit maja.

DRAGIĆ

Cić tvoje ljubavi za pas ju stavih ja.

VILA

Jeda si pastira, moj brajo, njekoga
na ime Ljubmira vidio, za boga?

DRAGIĆ

Nie mi se zgodilo viditi n'jednoga
pastira, mâ vilo, nego ćaću moga,
ki mnogo za tebe, gospoje, pitaše,
imat te kon sebe i mnogo žuđaše.
Ma tko si, vilo ti? Od kieh li si strana?
Mila ti s' viditi, lica si sunčana.

Nut luka zlatnoga, — liep ti je, gospoje!
Nut sniega bieloga, — sieh čuda nigdir nie!
Sve poje na tebi kakono u raju,
jak sunce na nebi a lice tva sjaju.

VILA

Poď', brajo, domome! Oto je blizu noć.

DRAGIĆ

Bogme ću s tobome, lijepa vilo, poć!

VILA

Ter što ćeš činiti, kad budeš sa mnom doć?

DRAGIĆ

Verno ću služiti tvu lipos dan i noć.

VILA

Da to ćeš oć maju za doći sa mnome?

DRAGIĆ

Za maju ne haju, ja ću doć s tobome.

VILA

Što umieš činiti?

DRAGIĆ

Umijem, gospoje,
u dipli sviriti na počtenje tvoje,
i svračke puhati, i ptice ostale
umijem hitati, velike i male;
i umiem zapinat zecovom tonote
i pod ploču hitat lisice meu plote.

VILA

Da umieš igrati?

DRAGIĆ

Umijem, gospoje,
i umiem pjevati pjesance svakoje.

VILA

Da s kieme spiš domom?

DRAGIĆ

S majome u nogah.
Mogao bih i s tobom, er niesam pero plah.
Maja me ne usčuje, kad spim š njom, vragut kus;
zato me ne psuje vik, tako ne ostao pus!

VILA

Čula sam, — drago mi 'e! Budi, brajo dobar!
Tako svak ne umie, a to je božji dar.
Stoj zbogom! Ja ću poć, tuj ćaću čeka' ti.

DRAGIĆ

Da to li ć mene oć? Nemoj me ostaviti!

Veće mi ni maja ni ćaća mio nî
nego lipos tvoja ka srce mê zani.

VILA

Ovu ti jabuku darivam za ljubav
a uzmi dipli u ruku, ter se, brajo, zabav',
dočim ja budu poć ružice nabrati;
sada ću opet doć, neću ništa stati.

DRAGIĆ

Da hoć li opet doć?

VILA

Hoću sad, žimiti.

DRAGIĆ

Nemoj me, draga, oć, er ću inako umriti. —

Peti prizor

DRAGIĆ, zatim RADAT

DRAGIĆ

Nut liepe jabuke! Bogme je od zlata!
Neće m' ju iz ruke uzet n'jedna plata. —
Ma tko ide odovud? Voh, ćaća, gdi pođe?
Ja te sam iskao svud. Kako li mene oće?

RADAT

Tužan je ćaća tvoj, — ljubena ktje toj vlas.

DRAGIĆ

Nut!

RADAT

Biedan, što je toj?

DRAGIĆ

Da t' spoviem dobar glas.
Onaj lipa vila za ku ti pitaše
ovdi je sad bila, njekoga iskaše.

RADAT

Dragiću, sad ću umrit! Što je toj što kažeš?

DRAGIĆ

I ktijah ja š njom it.

RADAT

Ah, ti mi sve lažeš!

DRAGIĆ

Ne lažem! I reče: »Nemoj ti sa mnom it;
neću poć daleče, sad ću opet ovdi bit«.
Tuj me pomilova i ovuj jabuku

zlatnu mi darova, — ljubih joj ja ruku.

RADAT

Bijedni Radate, a tebi nije moć
ljubit nje podplate ni k njojzi blizu doć!

DRAGIĆ

Mila ti biješe, slavna t' se viđaše,
gizdavo t' idieše, sunačcem sva sjaše.
Voh, ćaća, i meni nje obraz sunčani,
prilike komu nî, srdačce, jaoh, rani.
I ako opet doć ne bude, ja ću t' rit,
skoro će biedan oć tvoj Dragić ovi svit.

RADAT

Da li je nemila zla ljubav, sinko moj,
i tebe stravila, mlađahto srce toj?
Mlađahat ter tužiš i u srcu nepokoj
ljubeni, jaoh, ćutiš kakono i ćaća tvoj!

DRAGIĆ

Voh, ćaća, bogme ću it po tusto kozle onoj,
ter ga ću poklonit priliepoj vili ovoj.

RADAT

Čin' što znaš, moj mile! Ne toj, ma sve stado
cić liepe tej vile podao bih ja rado. —
Ma tko ide ovamo? Njeka 'e zvir viditi.
Bjež, mile, ti tamo, sad naš će ubiti.

Šesti prizor

Ovdi satir izlazi i, užežen za vilom, govori:

SATIR

Vaj, što je u meni? Ki ćutim gorki jad,
plam ki li ognjeni mê srce praži sad?
Vaj, tvorim grozni plač, a iskru ne gasi
plamena smrtno tač koji me porazi.
Vaj, čujem kriposti u meni lipsati,
tej vile liposti kad počnem smišljati,
kad ures, kad dike tej zbrajat počnem ja,
kojoj nî prilike pod suncem koje sja.
Ka drazim rumenim ličcem me priblazi,
pak smrtno ljuvenim pogledom porazi,
pak svasma rasčini, jâk vitar kad k onoj
uteče planini u koj skri obraz svoj,
ne nađe da ju vik sto oči ki ima,
ni drugi ki človik kriposti sionima;

ma da ju upije po gorah noć i dan
i jäk vuk da vije za njome sve zaman.
Vaj, guste planine obtukoh i gore,
polja i ravnine, — onuđ se ne more!
Obtukoh jedzera i bistre sve vode
tej vile s večera njih tance gdi vode.
Ne nađoh dragu vil, ne pozrih, već ne čuh;
a moj plač i moj cvil može čut svaki duh.
O zeleni luzi, o vode studene,
u ljuvenoj tuzi pomoz'te sad mene!
Pomoz'te er svakčas kroz njeki nepokoj
na suncu kako mraz skonča se život moj.
Objav'te molim vas, iz tejzi zeleni
anđelski taj obraz meu vami skroveni.
Mnokrat ste ljuvenim utočište bili
i granam zelenim radosti njih krili;
nemojte ostavit ni mene ovakoj,
molim vas, objavit hotjejte lice toj.
Kroz lice drago mrem, kroz lice toj venem,
vrh tužnih tužan grem i smrtno, jaoh, stinem!
Komu se tužim sad, s kiem li govorim?
Komu li kažem jad, komu oganj kim gorim?
Kamenu gluhomu i vodam studenim
i lugu pustomu i granam zelenim!
Ma što cknim ter hode dubja ne koripim,
ne svrćem dnom vode, ne koljem, ne slipim?
Što ne žežem gore pastirske i sada
ne haram obore, ne pobijem stada?
Što ne orim spile i jame od gore
gdi se kriju vile ke nami rug tvore,
anđelskim ke licem človjeka priblaze,
od zmije pak srcem smrtno ga poraze?
Da smetem njih mîre, da pozna njih taj stan
kako je satire moriti noć i dan!
Lav je li u gori? Je li gdi ki pastir?

Sedmi prizor

SATIR i LJUBMIR

LJUBMIR

(Tko ovo govori? Nemili je satir!)

SATIR

Desnicom da sve toj ovome potlačim.

LJUBMIR

Satiru, bit ćeš boj od lava s nejačim,
a i prî sam umio mastit se u krvi,
i s kim sam boj bio nijesi ti prvi.

Ovdi LJUBMIR boj bije s satirom, koji ga napokon jednom stijenom udari i smete ga, ter pade na zemlju kako mrtav; a vila ga nahodi i nad njim plače govoreći:

Osmi prizor

TIRENA

Što je ovoj, jaoh meni,
što nesrećna vidim sada?
Ljubmir je ovoj moj ljuveni!
Što bi ovoj, kako i kada?
Što bi ovoj, huda srećo?
Tko me tuge sad napuni?
Od radosti svake smećo,
toli drag cvit tko otruni?
Cvit gizdavi kojim mlados
toli se je mâ dičila
i u komu svu bih rados
i blaženstvo postavila!
Ter srdačce, vajmeh, moje
cijepa se u sto dila,
potlačene gizde svoje
pogledavši i lica bila;
pogledavši, vajmeh meni,
ures vridni od pastira
zemlji u skutu gdi studeni
duh poteza i umira!
A pomoći nije odnikud:
pusta gora odsvud muči,
obrnut se nie moć ikud,
ter se duh moj toli muči.
Jaoh, pridragi moj Ljubmire,
ka odluka nebeska bi,
da t' od krvi sad otire
ljute rane tvoja ljùbi?
Tvoja ljubav, ka cvietjice
bra dzorome po dubravi,
da t' vjenačac od ružice
sviv na rusu glavu stavi;
urešena da te gleda,

urešena da te uživa,
studenija a sad leda
vrle zvizde sve naziva.
Zlobne višnje svasma zove
rade tuzi i nemiru,
pokli od svita trude ove
bez milosti zgar poziru.
More li igdar bit na sviti
gora tuga, višnja moći,
draga u krilu mrit viditi
a ne moć mu dat pomoći?
Nije mila, nije draga
da požali, jaoh, mene,
i cvilit mi da pomaga,
gledav Ljubmir gdi moj vene;
gledav Ljubmir gdi Tirenu
svoju dragu sad ne vidi,
koju žudi, kroz ku venu,
ličce gdi nje smrtno blidi;
srce gdi nje gorko tuži,
boleći se njime toli,
i jadovna gdi smrt moli
da ju s životom razdruži;
oči da nje sad ne vide
što su blizu, jaoh, viditi,
gdi Ljubmiru lica blide
kteći u krilo Tireni umriti!
Jaoh, kaži mi, moj Ljubmire,
ka nesreća na te dođe,
ali satir ali zvire
tač poražena ovdi te ođe.
Kaži meni, tvojoj ljùbi,
svitla časti od pastira,
tko dva draga sad pogubi,
s tobom ljùbi er tva umira.
Ako 'e satir, proklet da si,
o satiru ti oholi,
ki nemilo tač porazi
dva ljuvena verna toli,
prieka smrt kih razdiliti
neće ni taj divji bies tvoj;
ljubav ih će sadružiti
ondi gdi je vječni pokoj.
Duše se će njih sastati
vele u ljepšoj u dubravi,
gdi će mlados uživati

u radosti i ljubavi.
O gizdave liepe vile
bistre vode ke plovete,
mê sestrice drage i mile,
tužbu moju ne čujete?
Uživate vi u miru
cvit mladosti liepe vaše,
grozne suze a ja otiru
ke me svasma, jaoh, skončaše.
Ne čujete gdi se boli
sestra vaša i gdi cvili
i bolesna gdi smrt moli
da ju s životom razdili?
Er žalosti sej podniti,
jaoh, ne more tužna vila;
s Ljubmirom se sadružiti
želi sestra vaša mila.

Ovdi se vila prinemaga; i svršuje četvrti at.

AT PETI

Prvi prizor

LJUBMIR se oporavlja i govori:

LJUBMIR

Jaoh, gdi sam ja ovoj? U kojoj dubravi?
Koji li nepokoj ja čuju u glavi?
Svit mi se vas mete, ter dubja i gore
oko mene lete. Što ovoj bit more?
Jeda je san ovoj ki smeta, jaoh, meni
noćni mir i pokoj u gori zeleni?
Ali mi nî dosti, jaoh, obdan tužiti
drage vil liposti želeći združiti?
Ma ovdi, jaoh, tko je? Koga ovdi vidim ja?
Tirena ovo je, mâ draga gospoja!
Tirena ovo je! Ah, bože, što je ovoj?
Tko tako, gospoje, potlači ures tvoj?
Ki vihar otruni cvit tvoje liposti
i mene napuni pakljene žalosti?
I čemu taj lica pogledam sunčana
gdi su jak ružica ubliedili ubrana,
ter srce, jaoh, moje gorko se raspada

pogledav na tvoje blido ličce sada?
Zli satir je uzrok vas, — sad poznam zlo moje! —
Da takoj tvoj obraz pogledam, gospoje!
Da ures izbrani na zemlji gledam ja,
prilike komu nî pod suncem koje sja.
Odveće, diklice, mnom se si bolila,
pokli s' tač tve lice za me potlačila.
Velika ljubav jes ku nosi sad meni
anđelski tvoj ures u gori zeleni,
pokoli za mene drage vil ostavi
i vode studene u slavnoj dubravi,
gdino su sva dobra i rajsko sve bitje
i gdi stan svoj obra razbludno prolitje.
Ma što cknim, gospoje, ter ne idem združiti
s tvojom dúšê mòjê? Er, vajmeh, živiti
bez tebe nie mi moć; bez tebe dan meni
svrnu se u mrklu noć u gori zeleni.
Da li ću patiti tolike žalosti?
Budem sad skratiti sve ove gorkosti!

Ovdi LJUBMIR usktjebude se ubit, a družba mu pridođe, ter ga uzdrže.

Drugi prizor

LJUBMIR, RADMIO i LJUBENKO

RADMIO

Ljubmiru, boga rad, što se toj, vaj, čini
od tebe ovdi sad u pustoj planini?

LJUBMIR

Bolje je umriti, takoj se meni mni,
negoli živiti nesrićan po sve dni.
Blaženi, Radmile, koji se ne rode,
er nesrećne sile toga ne nahode.

LJUBENKO

Vrijedni uresu izbrane mladosti,
na te sad koje su napale žalosti,
ter svitli tvoj obraz nemilo grdi tač
njeki smrtni poraz i njeki smrtni plač?

LJUBMIR

Tirena liepa vil cić moje ljubavi
potlači obraz bil i ures gizdavi!
S satirom zao bih boj, — satir me rani, jaoh,
i ranjen ja takoj jâk mrtav tuj padoh.

Tuj me je tužna vil jak mrtva zastala,
sama je toga dil sebi smrt zadala!
Koli se, vajmeh, rih malo prî ja blažen,
a sad sam vrhu svih nesrećnih poražen!

LJUBENKO

Jaoh, što sad vidimo? Tirenu liepu vil?
S Ljubmirom dilimo, Radmile, grozni cvil.

RADMIO

O smrti nemila, izagnana s nebes,
da li s' potlačila od svita vas ures?
Da li sve radosti obrćeš svjetovne
u gorske žalosti, u tužbe jadovne?

LJUBENKO

Oči, vi suzite, — jaoh, srce prosi toj!
Suzami skratite gorki naš nepokoj.
I vi, vode i luzi, pomoz'te nam cvilit,
er tolikoj tuzi, jaoh, nî moć odolit.

Treći prizor

Prijašnji i REMETA

REMETA

Mir s vami, pastiri, u vaše željenje
višnji vas samiri! Što je toj cviljenje,
ka li je tužba toj i boles vaša taj?
Lik je li koji njoj na zemlji? Što li 'e ovaj
gizdava diklica?

RADMIO

Od voda je ovoj vil;
biela je nje lica prieka smrt potlačil',
našadči ovoga na zemlji pastira,
ljubovnika svoga, ranjena od satira,
gdi leži jäk mrtav u planini pusti,
koga tužna zgledav od muke duh pusti.

REMETA

O svite, ti ti si pun tamne tamnosti,
daleče koli si od višnje svitlosti!
G zlu tvomu pristaješ po grešnoj naravi,
od dobra ostaješ ko'e ti bog objavi;
nebeske darove anđelske ohodiš,
zemaljske otrove a s tvojim zlom slidiš.
O slipi čovječe, zemlja ti omili,

ka te, nesviesniče, na gork plač usili;
a nebo ŏstavī, gdi višnji pribiva
i gdi se u slavi vječni mir uživa.
K nebesom dvigni oči, pogledaj vrh gora
gdi sunce s istoči sad tvoj vid otvora;
ostavi tamnosti, kako ti on sviti,
svojome svitlosti, čovječe, ktjej iti.
Pastiri mo'i mili, ki ste čâs i slava,
i vazda ste bili, od ovih dubrava,
vašim se suzami boli duša moja,
i ovdi sam k vami, pastiri, došao ja,
da bih vam dao pomoć, zač mnoga objavi
menije višnja moć u ovoj dubravi.
Tim, drazi, za mal čas poslušajte starca,
er vam će višnja vlas skoro smirit srca.
Pastiri, znajte ovoj, er višnji za milos
dušu su vili toj uzeli, nje lipos,
da takoj dan i noć za drazim ne cvili,
bez koga nije moć živiti toj vili,
koju će povratit, vjerujte vi meni,
i žalost vam skratit, pastiri ljuveni.

LJUBMIR

O višnji, vratite pridragu vil meni,
srcu mi skratite nepokoj pakljeni!

RADMIO

Tirenu Ljubmiru a svitlo sunce nam,
ružicu rumenu zelenim planinam!

LJUBENKO

Vrat'te nam veselje ovome liposti,
oddžden'te dreselje od naše mladosti.

REMETA

Priklono svaki vas, pastiri gizdavi,
k višnjemu dvigni glas, zla da vas izbavi,
ki može veselje sada vam povratit
i gorko dreselje u rados obratit.

LJUBMIR

U oganj postavljam gorušte ljubavi
mê srce, kim spravljam i u sni i javi
vas višnje hvaliti, Tirenu kad meni
budete vratiti u gori zeleni.

RADMIO

Liru vam ovaj sad, o višnji, darivam
uz koju već nikad spievati ne imam

neg kada hvaliti budem vašu kripos,
kojome vratiti možete ovuj lipos.

LJUBENKO

Sve pjesni koje ja služeći neharnoj
u vjetar metah tja, — višnji, vi znate toj, —
u hvalu u vašu sad hoću obratit,
a liepu vil našu hotjejte nam vratit!

RADMIO

Ljubmiru Tirenu a svitlo sunce nam,
svu rados ljuvenu vratite planinam!

IZ NEBA GLAS

Závjete primamo, pastiri ljuveni,
a dušu vraćamo priliepoj Tireni.

Ovdi se vila uporavlja, a remeta govori:

REMETA

Oto vam gizdava Tirena, pastiri!
Bogu hvala i slava koji vas samiri.
I zbogom!

LJUBMIR

Gospoje Tireno!

VILA

Dragi moj
Ljubmiru!

LJUBMIR

Ovo je priverni sluga tvoj!

Četvrti prizor

Ovdi MILJENKO doteče i vili govori, a LJUBMIR na njega vrkne, RADMIO i LJUBENKO, a RADAT i DRAGIĆ dotrče na njegovu pomoć.

MILJENKO

Gospoje gizdava, Miljenko sluga tvoj
u ruke tve dava pritužni život svoj;
bez tebe živiti, gospoje, ne more!

LJUBMIR

Stan' tamo, čuješ ti, divjače od gore!

MILJENKO

Što tiskaš? Vila taj moja je gospoja!

RADMIO

Bježi tja, ne vikaj!

MILJENKO
Neću je oći ja.

LJUBENKO
Viđu ja, život tvoj omrzao tebi jes.

RADAT
Što biješ diete toj? Probavi taj bijes;
taj vila sva tvoja neće bit, neka znaš;
naša je gospoja!

DRAGIĆ
Što ljudi tuj tiskaš?

LJUBMIR
Ne štedi divjake! Udari, Radmile!

RADAT
Što b'jete junake? Koje su toj sile?

LJUBMIR
Sad ćete viditi što je po dubravi
nesviesno hoditi.

RADAT
Hodimo kako i vi.
Udari, Dragiću! Strašiti nemoj se,
a, moj dobri ptiću, Miljenko, ne boj se!

Peti prizor

Ovdi dobar čas boj biju, uto izidu tri satiri i na njih udare, i u troje boj biju, a vila im iz gore govori, na riječi od koje se ustave.

VILA
Ljuveni pastiri, izbrana mladosti,
i vi svi satiri, planinska radosti,
vaj, što toj činite? Hoće li razum toj,
ali bojem mnite u gori steć pokoj?
Čovječe, što s mirom bez boja mož imat,
nikada s nemirom ne imaš toj iskat.
Ako se cić mene bijete, ljuveni,
ovo vam Tirene u gori zeleni.
Oddžden'te zli nemir od vaše mladosti,
a prim'te božji mir pun svake radosti.
Ja vam ću vila dat darove tej sada
ke ne biste pitat umjeli nikada:
pastirom vas razum od svita i znanje,
satirom pamet, um i ljucko spoznanje;
ostalim da' ću svis, da znaju na sviti
kako je u nesvis gruba stvar živiti.

Svakomu ću još dat jednu od mo'ih sestara,
ku će vik uživat, š njom da se istara;
er mnoge ja vile sestre imam u vodi,
priliepe i mile, koje voda rodi;
a ja od vas inoga ne pitam neg mira
i vjerenika moga, dragoga Ljubmira.

Ovdi, budući se od boja ustavili, RADMIO govori:

RADMIO

Junaci hrabreni, oto vil gizdava
u gori zeleni milos vam svo'u dava.
Ne bi li bolje nam sada boj ostavit,
a ovim planinam, junaci, za njom it?
U rajskoj liposti ovej slavne vile
čudne su kriposti na sviti i sile:
može svaku žalos i svako dreselje
obrnut u rados i u rajsko veselje.
Oto nam hoće dat darove tej sada
ke ne bismo pitat umjeli nikada;
tim, bratjo, pođimo za njome boga rad,
veće se ne bijmo, mir budi s nami sad!

SATIR

Mir budi!

SATIR

Mir ću i ja.

SATIR

Da i ja, brate moj.

RADAT

Mir ću i ja, kad moja gospoja hoće toj.

MILJENKO

Ja ino ne želim, junaci, nego mir.

DRAGIĆ

I ja mu se veselim, — zla mrâka uzmi nemir!

REMETA

Veliki bože moj, usiona tvoja vlas
milosni pogled tvoj obrni svrhu nas,
i ovi mir potvrdi komu je svak nas rad.
Bože, ne pogrdi molitvu moju sad!

Ovdi s tancom čine mir, i s tancom odhode za vilom, a KUPIDO izlazi i govori puku:

Šesti prizor

KUPIDO

O ki nas slušate s ljubavi i s radosti,
veće ne čeka'te sad ove mladosti;
zač oni pođoše njih dragu vil slidit,
a mene ođoše ki vladam nebo i svit,
da budem moliti priklono sada svih,
da srce primiti budete dobro njih
i ljubav kome sad hotješe zadosti
ovo brieme od poklad uzvisit radosti.
Za drugo ništor ja, o puče, neću rit,
zač sunce, koje sja, svitlo će vazda bit;
nenavis ne more učinit nemila
da ruža od gore nî rumena i bila.

SVRHA.

Svitlomu i uzvišenomu vlastelinu Maru Makulji Puciću Marin Držić

1. **Budući** itd. Posveta tiskana u drugom izdanju Držićeve knjige (v. bilj. 1 uz posvetu *Svojim prijateljem*), osim uobičajenog tona pohvale donosi zanimljive podatke o sudbini pastorale u rukopisima, o njezinoj popularnosti među pjesnikovim čitateljima i o autorovu odnosu prema njoj.
2. **za ne stat zaludu:** jednako uobičajena topika skromnosti, kao i pohvale.
3. **nije** itd.: morao sam njima udovoljiti.
4. **komedija:** tako je autor nazvao djelo da bi istaknuo kako je namijenjeno prikazbi i različito od pastirskih ekloga, napominje Košuta, koji naglašava da je D. napisao djelo razvijenije dramske forme, drugačije i starije od talijanskih, nastalih također prema rudimentarnim sijenskim uzorima s početka stoljeća. D. je dobro poznavao žanr i njegove je glavne značajke prilagodio svojim potrebama. I samo ime nimfe, Tirena, poznato je od antike (Horacije) pa se kao konvencionalno javlja već u Sannazarovoj *Arkadiji*.
5. **Paskvin:** Pasquino di Matteo di Montepulciano bio je talijanski kipar, r. vjerojatno oko 1425, a njegov se kip nalazi u Rimu na Piazza Pasquino, nedaleko Piazza Navona.
6. **početak ni svrha:** takvu su sudbinu, nažalost, imala mnoga djela koja nisu bila tiskana, a neka Držićeva do nas nisu ni dospjela.
7. za **tvoju:** zbog svoje.
8. **da ju slana** itd: i u ovoj posveti, kao i u poslanici Sabu Nikulinovu i u završnim stihovima *Tirene* D. aludira na one koji su ga optuživali da je potkradao Vetranovića, koji će svojom invervencijom u stihovima začepiti usta pjesnikovim protivnicima.

Tirena

Prolog

1. i d. Vučeta je već živio u Dubrovniku, iskusniji je od Obrada i prema njemu se odnosi donekle onako kako će se Obrad, ostavši u Dubrovniku iduće dvije godine, ponašati prema Pribatu u tzv. Drugom prologu za predstavu *Tirene* 1551 (v. bilj. 1. i d. uz njegov tekst). O datumu i okolnostima ove, prve izvedbe iz 1549, v. bilj. 87 i druge uz tekst tog Drugog prologa.
3. **tere čtova:** te si gostio (aorist).
4. s kojima si se zatim četiri dana izležavao pijući.
5—6: govoreći o tome kako je D. lako trošio novac i kako ga nikad nije imao dosta, Ratković uz ove st. zapaža o pjesniku: »Bit će da je volio častiti prijatelje kojih je kao vedar društven čovjek bez sumnje imao uvijek oko sebe. Stoga nam se, dok čitamo Obradove riječi (. . .) — čini da je Marin u njima dao jednu crtu svoga karaktera«.
7. usp. bilj. uz st. 1107—1110.
9. **kažeš:** pretvaraš.
10. **odkle te imamo:** odakle stižeš.
15. **Gizdav** itd. U doba humanizma i renesanse, a i u idućim razdobljima, mnogi su pisci uvod u svoja djela popratili laskavim riječima kojem moćniku, zaštitniku, meceni, pa i najveći, namjenjujući, npr. dio remek-djela slavljenju velikaške obitelji, kao Ariosto u *Mahnitom Orlandu*, a kad je riječ o pastorali na suvremenim talijanskim dvorovima, i njezinu strukturu određuje alegoričnost i dvoranska namjena. Kritika, međutim, ističe da je u hrv. renesansnim komunama zbog razlika u političkim i društvenim odnosima bilo drugačije, pa će se umjesto političkom autoritetu ili obitelji »pastoralno-alegorijski odnos okrenuti prema svojoj užoj ili široj društvenoj zajednici (Dubrovčani, Petar Zoranić) očitujući pri tome već uvelike probuđeno uže (komunalno) ili šire (nacionalno) rodoljublje. Ova karakteristika hrvatske pastoralne književnosti u mnogome i bitno razlikuje tu književnost od one u Italiji« (Bogišić). Kako se to očituje u ovom prologu vidi se iz kratke analize njegove cjeline u bilj. uz st. 165 i d. i uz završni st. 172. — **naime:** osobito.
16. **danu** itd: dapače, svima si spravan kao uzor.
20. zabilježene su poslovice »Kako bubreg u loju stojiš« i »Stat kako bubreg u loju« (Daničić, 44, 114).
29. **Do pasa u bradah:** C. Fisković je upozorio i na neke slike, koje potvrđuju isto što i ovaj stih, da su, naime, u Držićevu stoljeću stariji Dubrovčani nosili duge brade. Zanimljivo je kako je o još nekim detaljima pripomenuo malo kasnije Giovanni Botero (1540—1617): »Dubrovčani i susjedi puštaju da im raste kosa od sredine glave prema dole; inače se svi briju . . . Žene ne nose preduge kose i umjetno ih boje u crno; starije se djevojke udaju s 25 i više godina, pa im je otud veliko i kršno potomstvo«.
33. **njih lica meu lipim gračkami:** njihova lica među građankama koje su također lijepe. Mletačkom putopiscu Benedettu Rambertiju nisu se svidjele (»Žene nisu osobito lijepe i slabo se odijevaju, naime, u haljine koje im slabo pristaju. Na glavi nose nešto dugačko od lanenog platna odnosno,

ako su plemkinje, od bijele svile u obliku piramide, i hodaju u čarapama koje su im spuštene do gležnja«), jako je ljepota Dubrovkinja bila legendarna, pri čemu je dosta podsjetiti na Cvijetu Zuzorić, a kao takve ući će i u talijansku literaturu, i to baš u djelo jednog Mlečanina, ali velikog kozmopolitski, demokratski orijentiranog, Carla Goldonija, čija najljepša melodrama, *Magnet srdaca (La calamita de' cuori)* slavi ljepotu jedne Dubrovkinje koja trijumfira među Talijankama.

36: a njihove haljine sjaju kao što zapad sjaje grimiznom bojom. Kako su se odijevale gospođe, noseći »brjeme svite na sebi«, opisuje i Omakala u *Grižuli.*

41—42: Turci, s kojima su Dubrovčani plaćajući im danak imali dobre odnose.

47—52. Završetak pohvale vlasteli ima stanovite moralizatorske značajke, koje malo podsjećaju na neke stihove u *Hekubi*, ako ih čak ne anticipiraju, npr. na Polidorove na početku tragedije, Satirove na kraju I. č. i na druge.

53—54. **dubrava** itd: scenografska naznaka, kakvu nalazimo i u drugim prolozima, zvuči ironično s obzirom na disparatnost »zadanog« naravnog prostora i elemenata koji će stvoriti scensku iluziju.

62. **svoja ljùbi:** njegova draga.

73: ali će satir uzalud za njom ići po gorama.

77: koji njihovo veselje i njihovu veliku radost.

79. **svoju:** njegovu, tj. Ljubmirovu.

91. **gorcieh:** gorkih.

109. **»Rieka«:** usp. bilj. uz st. 21—22 pjesme br. 20 i uz st. 14 pj. 25, te bilj. 93 uz Drugi prolog *Tirene* i uz st. 57—59 *Venere.*

111—114. Što je proljetna priroda neposrednija, kao u ovim st. koji evociraju sjedište muza dubrovačkih pjesnika (Vilinji . . . stan), to su i pjesničke slike izvornije, nadahnuća svježija, poezija sugestivnija, pa su slična mjesta privukla i pozornost strane kritike (usp. bilj. uz st. 215—228).

115. **dubrava:** u širem značenju Dubrovnik.

119—124. Očita je srodnost između tog pasusa i Horacijeve ode o kojoj je riječ u idućoj bilj. (usp. i bilj. 61—62 uz pj. 25), a u kojoj »pjesnik moli muzu Melpomenu da primi 'ponosnu slavu' koju je njezinom zaslugom stekao i da mu milostivo ovjenča kosu delfijskim lovorom: sume superbiam / quasitam meritas et mihi Delphica / lauro cinge volens, Melpomene, comam« (Torbarina). Isti kritičar s razlogom ističe da je tražeći talijanske izvore književna povijest zanemarila Držićevo poznavanje klasičnih književnosti. Pritom podsjeća da su u dubrovačkoj školi, koju su zbog njezina ugleda pohađali i neki Talijani, uz Plauta učili i Horacija, čiji prvi odbljesak, prije parafraza Miha Bunića Babulinova (1541—1617) i Dživa Bunića Vučića (1591—1658), i prije ozbiljnih odjeka u 18. st., prvi put u staroj hrv. književnosti nalazimo već u Držića. — **mlad djetić:** Marin Držić. — **Otajna naravi sva:** sve tajne prirode.

125—126. **Otajna** itd: vile, tj. muze, otkrivaju mu sve tajne naravi koje im je bog objavio u vodama (jer su vodene vile), D. varira platonističko učenje o pjesničkom nadahnuću, o čemu v. i iduća dva st. odnosno bilj. 128.

128. **duh biesni od slasti:** obuzme entuzijazam inspiracije, »furor poeticus«, kako su to u antici nazivali, pjesnički zanos koji unosi božansko nadahnuće. Tu D. izriče jednu od bitnih ideja platonističke estetike: pjesnik u osobitom trenutku stvaralačkog zanosa, neke vrste mahnitosti (»sacer furor«) koja mu dolazi s neba, postaje sličan bogu. Vidjet ćemo, međutim, da je D. u komedijama očitovao orijentaciju koja odudara od preusko shvaćene platonističke norme u dubrovačkoj sredini. Inače je platonistički stav već na sličan način iskazao u poslanici Sabu Nikulinovu (pj. 25, st. 10: »zemlja, lies i more od slasti ter biesni«).

132. »U tom klasičnom kraju, u toj dubravi (tj. Dubrovniku) 'koja zlate dunje dava'. D. kao da pjeva svoj 'exegi monumentum', i kao što Horacije, završavajući prve tri knjige svojih *Oda*, u tridesetoj i posljednjoj pjesmi III knjige obećaje besmrtnost svome djelu, tako i D., kad je završio *Tirenu*, proriče da će ona *proslavit ovi grad i puku dat rados«* (Torbarina).

133—150. Usp. bilj. 7—10 uz pj. 25.

137. **Orfeo:** sin muze Kaliope i Euridikin muž, pjevač grč. mitologije koji je pjesmom krotio zvijeri i očaravao prirodu, drvlja i kamenje, često se kao motiv javlja i u starijoj hrvatskoj poeziji, a posebice je nadahnuo Vetranovića; D. ga ovdje izrijekom spominje da bi odao priznanje poeziji strica Džore, a implicite se na njega vraća u st. 161—164 (v.).

153. **Mnozi su:** D. dakako, želi naglasiti književnu slavu Dubrovnika uopće, prošlu i tadašnju u koju se i sam s ponosom uključio, opravdano samouvjeren. On se međutim služi tipičnim postupkom u sličnim kontekstima pa radi ilustracije — unoseći pri tom i život u dijalog — opće konstatacije individualizira pojedinačnim primjerima, prije Dž. Držićem i Vlahovićem, sada, u st. koji slijede, Vetranovićem, da bi u st. 165 i d. opet zaključio općom apologijom Dubrovnika i njegova pjesništva.

154. **remeta svet:** Mavro Vetranović Čavčić, koji je živio sam svetim životom pustinjaka.

157. **na školju:** na otočiću Sv. Andriji kraj Dubrovnika, gdje je tada boravio u samoći. Pošto je evocirao slavne prethodnike i uzore, D. u idućim st., upotpunjujući sliku književne republike kojoj i sam pripada, karakterizira i vrijednost i vrstu Vetranovićeve poezije, koju su nadahnule pričiste vile i ljubavnim i religiozno-alegorijskim motivima. Usp. Držićev odnos prema Vetranoviću u pj. 25.

155. **vile od voda:** sirene iz st. 162.

161—164. »U četiri dvanaesterca naslikana je svježa marina, u kojoj je, s jedva primjetljivom ironijom, stari asket Mavro travestiran u trubadura« (Batistić). Poštovanje prema starom pjesniku i njegovoj poeziji D. izriče maštovitim ugođajem stihova koji evociraju mit o Orfeju (usp. st. 137);

na zvuk Vetranovićevih ljuvenih pjesama zašuti sva priroda, morske sirene i gorske vile, ribe i zvijeri, taj literarni učeni mitološki svijet koji ne djeluje konvencionalno i hladno, jer ga ovdje nadahnjuje naša priroda, Rijeka dubrovačka, hladenac medeni, gora iznad nje, dubrava, školj Sv. Andrije usred mora, (st. 107 i d; 154 i d.). A implicitna reminiscencija na mit o Orfeju nije slučajna, jer je Vetranović i sam autor mitološke drame *Orfeo* iz prvoga, »ljuvenog« razdoblja svog stvaranja. — **sirene:** »vile od voda« iz st. 155, morska božanstva koja su pjevanjem zavodila mornare. Kad je Orfej plovio lađom Argonauta pobijedio ih je svirkom citre, a one su se zatim pretvorile u hridi, koje nas opet podsjećaju na one »školje« Sv. Andrije, i na Držićevu sretnu asocijaciju u tom kontekstu vezanom za Vetranovića. »Poezija mora« Držića je često zaokupljala, a u *Hekubu* je i to kao svoju izvornu tvorevinu, uveo morska božanstva, vile Nereide, kćeri Nereove koje su stvarale pjenu plivajući oko Neptunovih kola.

165. **Blažen se** itd: svečana pohvala Dubrovnika, ovaj put povezana u prvom redu s njegovim pjesnicima, dobila je maestoznu intonaciju dobro pripremljenu prethodnim st. Nova apostrofa ne samo što zaključuje prolog u cjelini nego, podsjećajući na prvu invokaciju u st. 15 (v. bilj.), a proishodeći iz prethodnog, najopsežnijeg odlomka (st. 105—164) posvećenog pjesnicima, omogućuje da uočimo komu je zapravo namijenjen enkomijastički, inače u pastoralama uobičajeni karakter prologa, o čemu v. još u bilj. uz st. 172.

167—168: kao što te je ljepotom nad mnogim gradovima tako te je i svakom milošću obdario višnji bog.

172. U odnosu na bilj. 15 i 165 i d. zanimljivo je razmotriti koliko je st. posvećeno pojedinim temama prologa: a) prvih 14: susret Vučete i Obrada; b) tridesetak (15—46): pohvala Dubrovniku, najviše ljepoti, mladosti, vladikama, građankama, a vlasteli samo 8 st. (39—46), a idućih 6 anticipira neke st. u *Hekubi)*; c) prijelazni dvostih 53—54; d) st. (55—97); sadržaj pastorale; e) »provedbeni« st. 98—104; f) 60 st. (105—164), dakle najviše, odnosi se na pohvalu pjesnika; g) 6 st. (165—170) rezime pohvala, ali na prvom su mjestu (st. 166) pjesnici, zatim ostalo; h) zadnji dvostih označuje prijelaz na radnju. Iz podjele se vidi ne samo originalnost u odnosu na talijanske pastorale, nego inzistiranje na pohvali najprije Dubrovnika uopće a zatim njegove pjesničke republike, čime konvencionalne značajke prologa posve prilagođuje cilju radnje.

173. **Kud takoj** itd: dva vjerna pastira koji traže svog izgubljenog druga razgovaraju prema maniri pastira u Sannazaru i u eklogama (Košuta). To su idealizirani, »uzmnožni« pastiri (zapravo vlasteličići) po uzoru na tal. pastoralu. Preko njih D. iznosi koncept platoničke ljubavi.

Prvi at

187—190. Ljubenko i Radmio najavljuju temeljno značenje radnje koje će se razriješiti u Ljubenkovim st. 1663 i d.; usp. i st. 301—302 i bilješku uz njih.

190. **nebo . . . svit:** reminiscencija na svemoć Kupida koji prisiljava na ljubav i bogove i ljude, o čemu v. bilj. 1033—1034.

193. **Manje zlo:** sva srića, ni pol jada (»kalk« prema tal. »meno male«).

196. **gorkosti . . . slas:** antiteza kakvih dosta ima i u *Tireni*, pa neću na njih uvijek upozoravati.

203—204. **Bojim se** itd: pokušaj samoubojstva zaljubljenih pastira još je jedna konstanta svojstvena tal. eklogi. Podsjeća nas i na najljepšu pastoralu, *Aminta* T. Tassa, i njezina istoimenog junaka, samo što je ona tiskana 1580, i to najprije kao Zlataričev prijevod *(Ljubmir)* pa onda kao tal. izvornik.

206. **mila** itd: da mu je mila i prijeka, tj. nagla, nenadana, smrt.

212. **s tobom ću i ja doć:** »Počinje, dakle, zebnja i strepnja da neka nezgoda ne poremeti sklad i draž idile, što je stalna karakteristika uvodnih scena, ovakvih komada« (Kolendić).

215—228. Ovakva mjesta, gdje neposrednija inspiracija prevladava konvencionalnost u evokaciji krajolika, s razlogom su privukla kritiku, koja je osjetila »fluid slasti, ritam idilična života, uzbudljivo ushićenje prirodom . . . glas prirode koji postaje pravom poezijom« (Cronia); »raspjevanost prirode« koja »puni radošću svako srce«, »harmonijski okvir u kojemu . . . se boje miješaju s mirisom . . . scenarij koji . . . sugerira slike u kojima se razmišlja o životu punom slatkih ugođaja« (Meriggi). Inače je pastirsko-petrarkistički ugođaj (u koji će poslije siromašni pastiri većim dijelom unijeti osebujni držićevski ton, svježinu priprosta narodnog govora, komiku i ruganje izvještačenu uzdisanju profinjene vlastele i građanstva) u skladu s prigodom za koju je djelo napisano. Ne treba zaboraviti da Tirena »ima sve karakteristike vila vodarica, ali ipak predstavlja neku damu iz patricijskog ili krupnoburžujskog društva« (Kolendić).

231. Zajedno s proljećem budi se i Tirenina želja za ljubavlju. Inače je božica Dijana svoje nimfe odgajala u mržnji na muškarce, a Tirena je drugačija, što će se uskoro i pokazati.

236—237. **tebe nać idu. Ovi stril:** za nimfe je karakteristično da se bave lovom i zato nose luk i strijelu. Pojava nekog čudovišta koje je ovdje postalo medo, također je karakteristična u eklogama.

239. **hladenac što smuti:** što bi smutilo i onoga tko je hladan poput izvora.

243. **Gdi uđe** itd. Očito govori nakon stanke, jer je u međuvremenu tražila medvjeda, koji je pobjegao.

252. **stegnuv je:** kad je prisili.

256. **menije:** meni. — **nije:** nema.

257. Pojam himbenosti vezan je za Plakira (himbenim ga naziva Dijana početkom II. č. *Grižule).*

259—274: usp. bilj. 1. i d. uz pj. 15. Ovom Ljubmirovu monologu (do st. 362) odgovara Tužba Ljubmirova (pj. 26), koja je vjerojatno stara verzija ovog monologa, nastala prije njega, jer je, čini se, logično da je u definitivni tekst *Tirene* uvrstio verziju koja mu se činila boljom i koja je dvaput duža (Torbarina).

260. zahvaljujući suzama nemir postaje lakši tek koji trenutak.

261. a suze ne bijahu dovoljne da otklone . . .

264. **kripos:** snagu.

267—274: ti se stihovi nalaze i u pjesmi 15, st. 7—14.

273. **ktij mi rit:** deder mi kaži.

274. **ga:** srce iz st. 271.

275. i d. Kritika je naglasila da su uzmnožni pastiri zapravo preodjeveni, književno obrazovani plemići ili građani, koji se i govorom razlikuju od ubogih pastira. »Ruka uzmnožnog pastira, koji drži na sceni pastirski štap, nije još napustila batisteni rupčić. Riječ je izvučena iz prašine petrarkističkog kanconijera, u njoj nema svježine pomuzena mlijeka, mirisa travnjaka, ona je knjiška, frizirana pomodnim ukusom« (Jeličić).

287. a prije bijah razgovorom i veselom družbom.

296. **kopnim jakno mraz:** usp. bilj. 34 uz pj. 16 te st. 306, 428, 1202, 1364 u *Tireni.*

301—302. Ovi st. mogu se smatrati programskim, jer platonističkim sadržajem, anticipiraju smisao radnje koji će se razriješiti potkraj V. č. u st. 1663 i d; usp. i st. 187—190 i bilj.

306: usp. bilj. 34 uz pj. 16, te st. 428, 1202 i 1364.

322: nisu u skladu s nemilosrdnošću srca.

327: nagrđivati (usp. st. 322).

339. **tko:** onoga koji.

341: usp. st. 203—204.

346: raja.

347. **O smrti:** ne treba posebno naglašavati da je i to tipičan motiv, koji uzmnožni pastiri petrarkistički oponašaju.

355. **jad:** otrov.

* **Ovdi** itd. »Podrobnijom analizom lako je utvrditi, da je karakter autorovih scenskih uputa u *Tireni* pretežito psihološko-interpretativnoga obilježja, a da je manje onih didaskalija koje se odnose na izravna glumačka agiranja ili su puke scensko-prostorne indikacije« (N. Batušić).

399—401. U slikama *vitre od uzdah . . . od plača dažde . . . od želje vihar . . . magline od misli* svakome je u doba cvjetanja petrarkističke lirike bilo lako prepoznati stihove vrlo poznatog alegorijskog soneta Petrarkina *Passa la nave mia colma d'oblio:* »A ciascun remo un penser pronto e rio / che la tempesta e 'l fin par ch'abbi a scherno; / la vela rompe un vento humido eterno / di sospir' di speranze et di desio. / Pioggia di lagrimar, nebbia di sdegni . . .« (5—9).

409—414. Prikazujući Ljubmirovo ekstatično divljenje Tireninoj ljepoti D. se prisjećao stihova slavnog Danteova soneta *Tanto gentile e tanto onesta pare* iz *Novog života* (XXVI), pa tako njezin hod ljuveni odgovara početku 4. stiha »Ella si va . . .«, a *jezik se zaveza da ne vim slova rit* prenosi 3. stih »ch'ogne lingua deven tremando muta«, pa je i konvencionalni *rajski nje ures* izazvala »cosa venuta da cielo . . .«.

412: a ljubav me je nagnala da . . .

417: zazivljem.

428: usp. bilj. 34 uz pj. 16, te ovdje st. 306, 1202 i 1364.

430. **ne pristav a:** a neprestano.

439. **Toliko kamena** itd: nimfe iz antičke mitologije su hladne ljepote u pratnji božice Dijane koja ih odgaja mizandrijski i drži vezane zavjetom čistoće. Tirena, rekosmo, odstupa od tog pravila pa je ljudski bliža kad je zaljubljena, a inače, kao što sama dalje objašnjava, posjeduje i posebne moći, koje je stvoritelj naravi dao njezinoj ljepoti.

442. **njih:** njihov.

450: i gdje greš, tj. ideš, bolestan . . . , tj. pun tuge, bola.

452. **gorčiju jada:** gorču nego što je otrov odnosno čemer.

459. **riči:** riječima.

466: usp. bilj. 1649. Ovdje međutim nije riječ o razumu i znanju »od svita«, nego »usione naravi«.

467—468: vrhunac sreće može pružiti samo ljubav, tj. Tirena, kojoj je hladenac studeni stan (st. 445).

469. Opće je mjesto tradicionalne koncepcije ljubavi usporedba sreće koju misle da stječu oni što ljube zlato (usp. Skupove riječi »Amor nije amor, zlato je amor . . .) i prave sreće koju donosi ljubav.

492. **tko će ovoj bit?:** puteni satir uobičajeno je sredstvo u eklogama kojim se prekida radnja idealnih ljuvenih očitovanja. Pojavom satira zaključuje se prvi čin, a zatim se s arkadskog prelazi na rustični plan tijekom idućih triju činova (usp. o tome bilj, 553 i d.); u tome se zrcali »narušavanje renesansnog principa kompozicije, u čemu se nazire manirističkí pristup« (Svelec), to više što su Držićevi realistični pastiri bitno različiti od likova u sličnim talijanskim djelima.

493. **Srcem je kamena** itd. usp. bilj. 231.

Drugi at

501—502: radi komičnog učinka (i ruganja ljuvenom cvilu) iste će st. govoriti i stari Radat (1163—1164), a slične prije njega mladi Miljenko (621—622), čime se naglašava kako ljubavi ne može umaknuti nitko. Usp. dubrovačku poslovicu »Nemoćnu zdrav ne razumi« (Daničić, 78). Prvi stih kao poslovicu navodi Bonifačić Rožin pod br. 298.

503. **od mene:** o sebi.

505. Nisu me nimalo boljele Ljubmirove suze.

521. **Mir s tobom** itd. Dosad je radnja slijedila obrazac prikazbene ekloge (kontrast pastira i nimfe, razgovor dvojice pastira, pokušaj samoubojstva). Tipični sienski obrasci i motivi jednostavnije farsične strukture javljaju se tek sada, kad se u radnju umiješaju vlašići, a zatim stari remeta, i kad Tirena oživi (Košuta). U kritici je već bilo zapaženo (Creizenach) da su ovdje trima uzmnožnim arkadskim pastirima i njihovoj ljubavi suprotstavljeni seljački pastirići, kao ovaj Miljenko, a ne težaci, koje nalazimo u sienskoj pastorali. Izvornost je Držićeva međutim očita prije svega u njihovu govoru, drugim riječima u činjenici da to zaista i jesu nadahnuto reproducirani pravi pastiri iz dubrovačkog zaleđa, s vlastitim obilježjima rustičnosti kakvu je D. izravno poznavao. O simetričnosti triju arkadskih pastira prema trima rustičnima, Švelec primjećuje da se ne bi smjela shvatiti kruto, jer Ljubenko i Radmio nisu zaljubljeni kao sva tri seljaka, koja ćemo još sresti. Što se tiče Miljenka, prvog ubogog pastira koji sreće Tirenu, on se smjesta zaljubio (»zašao u ljubav«), bez posredovanja Kupidove strijele.

546. **tuj ticat:** možda u Tirenine grudi.

547. **Ter stani malo tuj:** odgovara vjerojatno riječima »ostavi me na miru, ne diraj me«.

553. **umro nis'** itd. Da je narušavanje konvencionalnog omjera time što rustički prizori zauzimaju dvije trećine radnje zapravo izraz izvornosti a ne manjkavosti, i da je to D. činio namjerno dovodeći u opreku dva disparatna svijeta, petrarkistički uzmnožnih i rustični ubozih pastira, očito je iz cijele analize. Dobre opaske u tom smislu daje Švelec kad tvrdi da za razliku od prizora gdje »dugi monolozi i dugi govori u dijalozima između Ljubmira i Tirene, u petrarkističkom tonu i tipološkoj metaforici Ranjinina zbornika, ne pružaju osobite dramske dinamike« i sama Tirena »tek u konfliktima s Miljenkom i Dragićem otkriva nekoliko svojih crta koje ćemo uzalud tražiti u njezinim susretima s Ljubmirom«. Upravo se u ovom dijalogu vidi kako ona sad »očituje prpošnu superiornosti i blagu ironiju« (usp. bilj. 1305).

556. **ne budem ako prit:** ako ne dođem.

569. pa si me ovdje ostavila da zovem.

572. u rajskoj ljepoti ove anđeoske vile.

578. **[illegible] s':** sad se već svukao i u vodi je, što doznajemo od Radata (st. 506).

585. Lik starog Radata D. je oblikovao prema sienskom motivu seljaka koji izazivlje Kupida pa ga ovaj kažnjava. Međutim, kao ni na druge neke pojedinosti kojima je provenijencija u sienskoj komediji, nećemo se posebno osvrtati (upućujem na studije cit. u bibliografiji), jer nas prije svega zanima izrazita posebnost kojom D. slika likove određujući i njihovu pojedinačnu osebujnost i opći smisao njihova djelovanja u radnji — **jes' li zdrav?:** u st. 592 reći će da mu je ljubav »svu pamet odnila«; D. često ističe nenormalnost zaljubljenih, pa tako npr. Pomet započinje monolog u II. č. *Dunda Maroja* poslovicom: »tko je namuran nije sam« tj. nije pri zdravoj pameti.

590. **svakoja:** sve, svakog.

593—594. Začarala te je svojom tamom noćna sablast (noćnica) zbog koje (kojome) si tužan (prema narodnom vjerovanju »noćnica« pakosti čovjeku dok spava, a prema Vuku, kad su muškarcu tvrde sise kaže se da ga noćnice sisaju; Arj.).

600. **ne vrijedi:** nemoj povređivati.

602. **u muke ljuvene:** u ljuvenim mukama.

613. **zovući:** da zazivam.

618. drugi dio te poslovice odaje koliko je držićevska; inače usp. s mletačkom: »El tempo giusta tuto« ili »El tempo fa giustizia a tuti« (Pasqualigo, 89).

619—620: iz Radatove reakcije doznaje se da je Miljenko zbog ljubavi promijenio izgled i ponašanje.

621—620: **Nemoćnu . . . ni lačnu:** usp. dubrovačke poslovice »Nemoćnu zdrav ne razumi«, »Sit lačnu ne razumije«, »Sit trbuh lačnu ne razumije« (Daničić, 78, 111).

623. **Njeka je** itd.: Radatov govor (prije nego što se i s njim ljubav ne našali) jedna je od drastičnijih poruga petrarkističkom izvještačenom uzdisanju.

628. Antipetrarkizam posebno je djelotvoran u ovom paru antiteza, koji parodira poznati, često prevođeni i izrugivani »sonet suprotnosti« Petrarkina Kanconijera (CXXXIV).

629. **magare sito na Đurđev dan:** na Jurjevo, ili Jurjev dan, tj. 23. travnja, praznik koji su mnogi slavenski narodi slavili kao početak proljeća, a među običajima koji su s njim bili vezani bilo je i prvo izvođenje stoke na pašu. Običaji su imali magično značenje, jer se njima željela osigurati plodnost stoke, ljudi i zemlje. Citirajući st. 629—630 među poslovicama (pod br. 659) Bonifačić Rožin piše: »U Župi i Konavlima još kažu da blago treba najesti na Jurjevo ujutro, jer će onda biti sito cijelu godinu. U Župi kažu da se na Jurjevo konj tri puta pokloni suncu«.

639—646. Kao i Kojak u Veneri (327—331) i Radat je čuo o Kupidu, o kojemu će govoriti u st. 997—999 (v.).

652. **Rádi** itd.: da se mene, Radata, pita, ja bih popravio (napravio . . . uprav).

656. **o drugom rade:** na drugo misle.

664. **mutivodom:** misli na vilu, koja živi u studencu. Usp. bilj. 1 uz zadnju Držićevu pjesmu.

678. **Vukovom** itd.: a ne misliš kako si svu stoku ostavio vukovima.

687. **kako razlog prosi:** kao što razlog zahtijeva, tj. kao što je razborito.

688. **njih:** njihovi. — **tim rika sve nosi:** zbog toga sve propada.

689. **sit tovar:** »magare sito« iz st. 629.

691. **hoće li razlog toj:** je li pravo, je li razborito.

725. **nače:** poče, stade.

731—734: »aristokratizam 'uzmnožnih' pastira ... vrlo dobro osjeća stara Stojna opominjući svojega sina Miljenka da ne luduje za vilama« (Kombol).

742. **ne ktiv te** itd.: ne htjevši te povesti.

749. **u život:** dok budem živio.

750. **pak:** poslije.

755. **koja:** subjekt je majka.

766. **bolesna:** tužna, jadna.

771. i d. Radat, osobito plastičan lik, kao mnogi Držićevi gorštački pastiri iz dubrovačkog zaleđa, izražava se toliko izravno reproduciranim govorom, slikama i usporedbama da njihov osebujan duh unatoč stihu i danas prepoznajemo kao da se nalazimo pred čobanima s našeg kamenjara. D. taj govor nije konstruirao, nego ga je vjerno prenio, i nema sumnje da je i seljaka, kao i građanina i plemića, dobro poznavao iz čestih i neposrednih dodira. Stoga Jeličić zapaža da izvornost Držićevih pastorala nije u spoju, nego u oštrom sukobljavanju idiličnog i realističnog, i to prije svega u govoru. Toga nema u talijanskim uzorima, kao što su i likovi talijanske ribarske ekloge baš po tome neusporedivi s Hektorovićevima u *Ribanju i ribarskom prigovaranju.* To su ponajznačajnija obilježja vlastitosti naše književnosti tog doba i potrebno ih je, čak na interdisciplinarnom planu, i dalje proučavati. U vezi s tim nije naodmet reći da je i naturalistična surovost riječi i slika u govoru Stojne na Jeličića djelovala »poput nekih detalja u onim opredmećenim a istovremeno poetski izraženim ljudskim radovima u kretu mjeseci na Radovanovu portalu«.

777—778. **kako konj kobile ... vonj:** razlika između ljuvenog cvila »uzmnožnog« pastira Ljubmira i Radatovih asocijacija na temu ljubavi dokazuje »da su i košulje ovih pastira tkane iz različitih materija, da je jedna svilena poput njegova stiha, a druga grubo platnena kao što je rogobatan i njegov izričaj« (Jeličić).

786: da stječu u korist doma.

790: **da pojmiš dušice:** da odahneš.

801—820. Nevjeste su jedna od omiljenih Držićevih tema, pa isto što i Stojna govori i plemkinja Dobre u *Skupu* (III. č.) koja kritizira ondašnje nevjeste zbog lijenosti i dotjerivanja, a ističe radinost, rano ustajanje itd. mladih žena u njezino doba. Slično o nevjestama svoje mladosti govori i Vukosava u *Grižuli.* Riječ je dakle i o sukobu mladih i starih, skromnijih starih vremena i običaja koje sobom donosi moderno doba prosperiteta. D. svakako preko seljaka cilja na običaje grada, a tema nevjesta mogla je imati poseban komični smisao zato što se Držićeve drame prikazuju na pirovima, gdje je nevjesta jamačno u središtu pozornosti pirnika i publike.

821. **tančiš:** u značenju »cjepidlačiš«, ali možda i u igri riječi s glagolom »tančati« u Stojninom st. 807, sa značenjem »tanjiti« (obrve). — **Ne svrši** itd.: još im se ni pir ne završi, a one ...

822—830. **Griha** itd. Da je Shakespeare živio prije Držića, pomislili bismo da su ove misli preuzete iz II. čina *Hamleta:* »Dragi gospodine, gledajte da glumci budu dobro podvoreni ...« — »Postupat ću s njima kako zaslužuju, kraljeviću«. — »Trista mu, mnogo bolje, čovječe! Ako sa svakim čovjekom postupite kako zaslužuje, tko će izbjeći batinama?« itd. D. u biti govori slično: nema čovjeka koji je bez mane, treba se bratski podnositi, svatko u sebi nosi svog vraga i ne smijemo druge osuđivati zaboravljajući da su samo ljudi kao i mi. U ovakvim se pojedinostima očituju načela koja su karakteristična za renesansu i koja imaju trajnu vrijednost. Usp. u Horacija: »Vitiis nemo sine nascitur« (Sat. I, 3. 68).

827—828. Kad bi sama sebe vidio onakva kakav jest, ne bi psovao druge nego sebe. Usp. misao Seneke *(De ira,* II. 28. 8): »Aliena vitia in oculis habemus, a terga nostra sunt«, ili Cicerona *(Tuscul. Disput.* III 30): »Est enim proprium stultitiae, aliorum vitia cernere, oblivisci suorum«.

829—830: zabilježio kao poslovicu Bonifačić Rožin (br. 13).

833. **od mladih:** o mladima.

834. **od starih:** o starima.

835. **od mene ... od tebe:** o meni ... o tebi.

836. **tkane sebe:** svojeglave; ima i oblik »sebetkan«.

850. Radatova »objektivnost« odjednom demantira samu sebe, jer i on počinje ogovarati žene.

870. **govore:** govoreći.

871. U tim vašim godinama neprestano svaka od nas ...

883—884: usp. misao Publilija iz Sirije, rim. pjesnika iz I. st., o tome da je ludo zapovijedati drugima kad se ne zna sebi: »Stultum, est allis imperare velle, qui nescit sibi!« *(Sententiae,* 606).

887. poslovica poznata u raznim govorima, npr. u mletačkom: »Gnanca i dei de la man no xe tuti compagni« (Arthaber, 417).

895. **idu:** idem.

Tretji at

906. **sama:** jedina.

915. **mladosti:** mladošću, kao mladost.

917—918: jedno od čestih mjesta u Držića, počevši s *Novelom od Stanca* (st. 33—35).

929: a te prsi staraca napuni ledom.

935. **ka:** koja, neka.

953. **pristat k zlu:** povećati zlo.

958. **satira a:** a nanese satira, toliko jaku zvijer.

991: Miljenko pameću kao i Kupido krilima.

997. **boga su učinili:** pretvorili su u boga.

998—999: Kupida (ili Amora) zamišljali su kao prelijepog krilata golog dječačića s lukom i strijelama, koji je okrutan, nerazuman, kadšto s buktinjom i slijep, pa su ga koji put prikazivali s povezom na očima.

1000: »i pali sa ženske glave na kojoj je lažna (pokradena) kosa (kojom žene uljepšavaju svoju glavu i na taj način lakše osvajaju muškarce)« (Ratković).

1003. **obiesne . . . lačne:** dovođenje u vezu ljubavi i bijesa, Kupida i obijesti, ljubavne pomame i sitosti odnosno bogatstva, motiv je koji je D. mogao upoznati u Seneke, ili pak u *Elegiji gospe Fiammette*, gdje je Boccaccio Senekine misli posudio dojilji kad u prvom poglavlju zaljubljenoj junakinji veli kako Amor rijetko zalazi u siromašne kuće s ciljem koji ga vodi bogatima i dokonima. Raskoši bogatih koji ga rado dočekuju dojilja stavlja nasuprot zdrave osjećaje skromna naroda, a u vezi s tim usp. kako i Radat nastavlja mudrovati u idućim st. (1011—1023).

1015. **na vrime:** u pravo vrijeme.

1028. **ne iskah:** neću iskati.

1033—1034: ćudljivi, podrugljivi Kupido nije svojim strijelama šarolikih pera štedio ni bogove ni ljude, pokazujući okrutnim tiraniziranjem svima koliko je svemoguć i na nebu i u paklu. Čak se usuđivao ciljati i na srce svoje majke Venere, koja ga je kažnjavala, jer je znao uzrokovati i smrt.

1035. I sam bog rata Mars, i sam Jupiter, znali su što je Kupidova strijela. Usp. bilj. 177 uz *Veneru*.

1037—1042. Ovi se st. odnose na Narcisa koji je, također, na neobičan način bio žrtvom Venere, koja se uvijek služila svojim moćnim sinom. Lijepi mladić Narcis iz grčkog mita, sin riječnog boga Kefisa, odbacio je nimfu Eho *(drazih bježeći,* bježeći od onih koje su ga voljele, izbjegavajući ih), koja se u njega zaljubila, pa je prezrena lutala šumama i dolinama ispunjajući zrak svojim jaukom dok se nije od bola ukočila i pretvorila u hrid, odzivajući se kao jeka onome tko je zovne. Afrodita odnosno Venera ovako je kaznila Narcisa: u bistru izvoru ugledao je svoj lik i zaljubio se u sama sebe (sam sebe želeći), pa kako nije mogao sebe dosegnuti, od očaja je umro, a gdje je pao, voljom bogova izrastao je istoimeni cvijet.

1045—1046. **ako se** itd.: makar se priča da njihova staračka srca ne može zapaliti moja vatra. To je priprema za ono što će se dogoditi starom Radatu.

1046: **njih srca** itd.: da njihova srca . . .

1048. **kim su nad greb noge:** koji su jedva živi. Takvi su Držićevi junaci Grižula, Krisa, Zlatikum.

1054. **jâd:** otrov.

1059. »Možemo reći da u *Tireni* Kupido igra istu ulogu kao Puk u Shakespeareovu *Snu ivanjske noći* i tu je paralela između Puka i Kupida bliža nego one između Puka i Kupida u *Grižuli*. Upravo kao što Puk, tiješteći sok svog 'malog zapadnog cvijeta' u oči svojih usnulih žrtava, čini da se zaljube u prvu osobu koja se pred njima pojavi, tako i Kupido, pogodivši Radata svojom strijelom, probudi ga, a on 'vidjevši vilu za njom se užeže'« (Torbarina).

1065. »Ako pažljivo pročitamo svih pet Držićevih pastirskih igara (. . .) vidjet ćemo da ima neka vrsta luđačke, 'ivanjske' atmosfere u svima, a osobito u *Tireni* i u *Noveli od Stanca*« (. . .) Radat »se nada da je njegovo preobraženje samo san, zapravo san ivanjske noći!« (Torbarina). Usp. i bilj. uz st. 103: *Novele od Stanca*.

1075. i d.: ». . . kao ni Shakespeareov Vratilo, ni on ne zna je li ono što se s njim zbiva san ili java« (Torbarina). Isto se odnosi i na stihove 1089—1090. — **gorscieh:** gorskih. Prema narodnom vjerovanju, takve nemani, koje mogu opčarati, borave u planini. Usp. i Omakalin strah od satira i drugih šumskih bića (»dušom mojom kako su one sve nemani!«) u završnom prizoru *Grižule*, gdje se ne usuđuje ni odriješiti remetinu vreću (»Ne smijem k tebi, — ti se neman!«).

1076. **zaspavši:** dok sam spavao.

1079. **kom** itd.: kojom sam se uvijek rugao.

1081—1082: te mene ucvili i mene pogledom lijepe vil ustrili . . .

1083. **neka znam:** kako bih upoznao.

1113: »Kao što Shakespeareov Vratilo, kad dobije magareću glavu i kad se Titanija u njega zaljubi, zna da je 'preobražen' (translated), tako je i Držićev Radat, pogođen od Kupidove strijele, svjestan da se promijenio« (Torbarina).

1114: zato što je drugima pomogao, nagazio je na oganj ljubavi.

1130. **kmecka čâs:** i najugledniji od »uzmnožnih« pastira, Ljubmir, bio je »dubrava od ovih slava i čas«; ljubav sve pobjeđuje pa i najuglednijeg među pravim seljacima.

1133. **sud:** Sudnji dan, smak svijeta.

1150. **da te . . . budemo:** sve da smo te . . .

1151—1152: ponavlja isto što je u st. 1141—1142 rekao Dragić, kao što se čini s onim koji je uzet, i stoga tvrdoglav, neumoljiv.

1157—1158: ili si neko čudovište koje se danas nama prikazuje kao Radat i njega sramoti.

1163—1164. Komični se učinak povećava jer Radat sad jadikuje sličnim riječima kao i Miljenko (st. 621—622). U sonetu *Tanto gentile* . . . Dante je pjevao »ch'entender non la può chi non la prova«, a Petrarca (Kanc. I) »chi per prova intenda amore«.

1165. **mudrovati:** sam nas podsjeća na svoje prethodne propovijedi i filozofiranja u razgovoru sa Stojnom.

1172. **svoja:** njegova.

1174. **dobiva:** premašuje.

At četvrti

1175—1178. »I tako su pred nama odjednom dva oštro suprotstavljena Radata: onaj u sjećanju što se ruga, prijeti, ironizira, ozbiljno opominje, spori sa Stojnom, bdije nad Miljenkom dok ne dođu seljaci da mladića silom odvedu kući; i onaj pred našim očima, na sceni, što se previja od strasti. (. . .) Radatovo moraliziranje i satiru protiv 'ljuvenog' uzdisanja — kako smo prije doživljavali njegove prijekore na račun 'nesvjesne' mladosti i ljubavi — ocjenjujemo ponovno ali u novom svjetlu. Svemoćna ljubav gorko se našalila s mudrim s t a r c e m Radatom i dovela ga na poziciju m l a d i ć a Miljenka« (Švelec). Motiv opreke mladosti i starosti jedna je od konstanti sveukupnog Držićeva stvaranja.

1183—1186. **nijesam ti ni star ja** itd.: dakako, sad nas podsjeća na prigovore koje je u II. č. uputio Stojni na račun starih žena koje se prave mladima (st. 859 i d.).

1189. Još jedan lik ima ime Dragić. »Držiću se . . . činilo neobičnim da od tolikih seljaka u pastorali svaki ima drugo ime, kad je redovna pojava da je broj imena na selu vrlo ograničen tako da isto ime nosi mnogo ljudi. A da ne bude zabune kod publike i da ne dođe do zamjene dvaju lica istoga imena, D. je dao ime Dragić jednom odraslom čovjeku i jednom djetetu. Na taj je način postigao što je htio: vanjskim izgledom i postupkom tih dvaju lica dao je potrebnu razliku između njih, a ujedno je zadržao jednu karakterističnu crtu običaja na selu« (Ratković).

1195. **Djetetom** itd.: Kupidu.

1196. **svojim:** njegovim, Kupidovim.

1202: u vezi s tom petrarkističkom slikom, koju D. često parodira, usp. bilj. 34 uz pj. 16 i ovdje st. 306, 428, 1364.

1205: mali Dragić posebno je dražestan svojom djetinjskom hrabrošću i neiskustvom, zbog kojega će poslije postati na posve osebujan način smiješan, kao još jedan dokaz sveopće moći ljubavi, koja ni njega neće poštedjeti. Ovdje i on na svoj način, kao prije Radat, priprema kontrast koji će nastati kad postane uzet.

1217—1220. D. dosljedno crta pastirića. Njegova »dječja usta« odaju ćaći materin ljubomor unoseći još jedan naglasak komičnosti u ovaj prizor.

1225—1226. Zahvaljujući mjeri govorne uvjerljivosti, komičnoj atmosferi dodaje malu notu neke sjete ova mala obiteljska drama kakvu dugujemo spontanoj reakciji Dragića.

1228. **Poći ću opako:** zlo ću poći!, naopako ću poći!

1223. **ljudi:** ljude.

1244. U tome će i biti posve osebujna vrsta komičnosti.

1248: tko će misliti da sam . . .

1254. **kopile:** Dragić se s njim ponaša kao s pastirićem odjevenim kao i on.

1255. **Kobila** itd.: Kupido, kao vlašić, prilagođuje i svoj govor pastirskom izražavanju.

1259. **brajo:** poslije će reći *žit maja* (1263), jer i vila prilagođuje svoj jezik pastiriću.

1274. **snijega:** bijelih grudi.

1280. **dan i noć:** u ovom se kontekstu konvencionalni stilem mora shvatiti doslovnije, i zato je komičan, jer dijete i ne zna što bi radilo, samo je na neki neobičan način »uzeto«.

1305. **Hoću sad, žimiti.** I u ovom »govorenom«, neliterarnom tonu prilagođenom pastiriću i u cijelom dijalogu s dječakom Tirena očituje »blagi humor, i kao pojava neusporedivo je neposrednija, stvarnija i ljudskija nego u dodiru s idiličnim svijetom« (Švelec). Usp. i bilj. 553.

1308: neću je dati iz ruku ni za kakve novce.

1322: neodoljivo je komična ljubomorna ili zavidna starčeva reakcija na uspjeh kojim se Dragić pohvalio.

1328. **skoro:** uskoro.

1341—1342: Jao, grozno plačem, a plač gasi žar koji me je tako smrtno porazio. Nastavlja se prava eskalacija Kupidove moći nad svim bićima.

1351: da je nikad ne nađe ni onaj koji ima stotinu očiju.

1364: nije se slučajno i Satir, kao prije Radat, poslužio otrcanom petrarkističkom slikom (usp. st. 306, 428, 1202).

1365. **iz tejzi zeleni:** iz te dubrave.

1370. **hotjejte:** htjednite.

1377. **hode:** hodeći.

1407. **svoje:** njegove.

1427. a sada studenija od leda.

1429—1430. **višnja . . . rade tuzi i nemiru: bogove . . .** koji vole da su smrtnici tužni i nemirni.

1435. Podrazumijeva se: negoli je.

1437. **Nije:** nema.

1440. **gledav:** dok gledam.

At peti

1494: usp. bilj. 215.

1504. **ublicdili:** problijedila (lica).

1525: ponovni pokušaj Ljubmirova samoubojstva koje sprečavaju njegovi vjerni drugovi također se oslanja na isti motiv u eklogama.

1529—1530. U veliku broju stereotipnih stihova koje izgovaraju uzmnožni pastiri nađe se, eto, i besmislenih.

1549. U sentimentalnom lirizmu uzmnožnih pastira teško je razlikovati izravne od neizravnih petrarkističkih reminiscencija. Ovdje se uhu nameće početni stih Petrarkina soneta LXXXIV: »Occhi, piangete; accompagnate il core«.

1553—1554. **u vaše željenje** itd.: neka vam višnji usliša vaše želje.

1556. **Što li je:** tko li je.

1559: **našadši:** kad je pronašla (subjekt je vila).

1563—1576: ». . . počinje Remeta svoj govor pastirima u tonu kršćanske propovijedi, ali se bog pretvara u 'višnje' [st. 1585] tj. poganske bogove. Sve je to dakako samo dekor i zahtjev dramske mašinerije, bez ikakvih daljih posljedica. Božanstvo, koje caruje u cijeloj drami i upravlja postupcima ljudi, nije kršćanski bog, nego Kupido« (Kombol). — V. bilj. 1. i d. uz pj. 24, koja je cijela prenijeta u te stihove. Kao što će se vidjeti, lik Remete sasvim je drugačiji nego u sijenskim sastavcima gdje je smiješan i karikiran. Inače je, osobito uz osamljene crkvice, tip remete bio u Držićevo doba dobro poznat. — **ktjej iti:** idi (htjedni ići).

1581. **mnoga:** mnoge stvari.

1598. **dvigni glas:** zavapite, kliknite, ovdje zapravo u značenju »zavjetujte se«, kako bi Tirena mogla uskrsnuti.

1601. **U oganj . . . ljubavi:** na žrtvenik ljubavi; Ljubmir kao zavjetnu žrtvu daje svoje srce.

1605. **Liru . . . darivam:** žrtveni dar Radmilov.

1609—1611. **Sve pjesni . . . u hvalu u vašu sad hoću obratiti:** Ljubenko kao žrtvu prinosi svoje pjesme. D. je mogao poznavati neka djela ili svečanosti prikazane u Sieni u kojima se kao motiv javlja prinošenje žrtve, ali žrtva njegovih pastira ima drugačije značenje: »Držićevi pastiri — iza kojih se kriju tri mlada dubrovačka književnika, od kojih je možda jedan sam autor — prinose žrtvu na oltar apsolutne ljubavi u smislu neoplatoničara, a nimfa Tirena — dotad skrivena u prividnosti vodene vile — jasno će se poslije uskrsnuća pojaviti u ruhu neoplatonske Caritas« (Košuta). Švelec ne prihvaća kao sigurno da su tri mlada pastira dubrovački književnici. Kolendić ih smatra prerušenim patricijima i članovima krupnoga građanstva.

1612. **hotjejte nam vratiti:** vratite nam.

1616. **dušu vraćamo:** »Tirenino uskrsnuće posvema slijedi sijenske pučke predstave ali moglo bi se općenitije dovesti u vezu s antičkim misterijima, a možda i s njihovim preživjelim ostacima u 'rusalkama' i u godišnjim obredima Balkanskog poluotoka. Što se tiče Remete, D. mu daje zadaću posrednika u tom uskrsnuću, ali, suprotno onome što se zbiva u Sieni, D. i tu slijedi učenu pastirsku poeziju (. . .), gdje se pojavljuje 'sacerdos' antičkih poganskih obreda« (Košuta).

1635. **Udari** itd. Ovdje počinje, kako se zaključuje iz iduće didaskalije, ples na »bojni način od moreške«, koji će poslije pomirbeno zaključiti »tanac na način pastijerski« (kako naznačuje jedan rkp.). I u sijenskim su komedijama seljaci u borbi za nimfu izvodili moresku, ples s mačevima. Nije poznato kakva je bila ta Držićeva moreška, ali se može pretpostaviti, misli Košuta, da se D. koristio moreškom kakva nam je i danas poznata u Korčuli, gdje se izvodi kao oružana borba za posjedovanje robinje i gdje su kontaminirane svadbena i agonistička tema.

1639. **razum:** Tirenin pojam *razum* ima podrijetlo u neoplatonističkom učenju (v. st. 1649).

1641. **s mirom bez boja:** prisjetimo se nekih drugih mjesta gdje D. spominje rat i mir, vrlo aktualnih u njegovo doba. U ovom kontekstu uskrsnula vila u svečanom, alegorijski koncipiranom klimaksu pastoralno-simbolične radnje pomiruje suparništva odlazeći za svog Ljubmira i ponudivši ostalima po jednu od svojih sestara (st. 1653), a prije svega i darove božanske milosti, u duhu platoničarskog učenja, kao ona koja u svojoj ljepoti inkarnira i božansku dobrotu. Košuta s razlogom ističe kako je potrebno proučiti utjecaj tal. neoplatoničara na Držića (a rekao bih i na druge suvremenike), i pri tom spominje da je i Držićev brat Vlaho, slikar i Tizianov učenik, bio platoničar. Spomenimo usput da će poslije značajan prilog u raspravama o filozofiji ljubavi dati još jedan Dubrovčanin, Nikola Vito Gučetić u *Dijalozima* o ljepoti i ljubavi, prema Platonovu učenju (Venecija, 1581).

1649. **razum od svita i znanje:** »mens mundana« ili »intellectus divinus« neoplatoničara (Košuta), u smislu koji valja pridavati učenju M. Ficina i sljedbenika, što su na misao renesanse presudno utjecali lišavajući religiju asketskih okova, shvaćajući je kao sredstvo slobodna uzdizanja duha, kao protusrednjovjekovnu emanaciju ljudskog dostojanstva, a to je temeljni koncept i motiv preporodnog razdoblja pa i nedjeljiv dio književne kulture u kakvoj se i D. formirao.

1663—1666. Radmio u ovim st, koji su neka vrsta epiloga, ponavlja misli što su ih Ljubenko i on na samom početku I. č. (st. 187—190) iznijeli kao najavu, anticipaciju temeljnog smisla radnje: »Oto ima takuj moć ognjena ljubav taj / da vrha može doć i mudru na svit saj. / Sad dobro mogu rit da ljubav taj može / nebo užeć i vas svit, kad njega primože«, i koje programski uključuju Ljubmirovi st. 301—302; »Lipota zgar s nebes, višnjega prilika, / na saj svit dana jes za rados človika«. Ovdje je dakle sintetizirana katarza radnje formulirana u platonističkim, himnično intoniranim idejama: s ljepotom, koja dolazi iz raja, s ljubavlju koja je od Boga, s tom čudotvornom moći koja spaja božansko i zemaljsko i sebi podvrgava sva bića, i uzmnožne i uboge, i stare i mlade (a na umjetničkom planu arkadski i rustični svijet

Držićeve pastorale), najuže je povezana dobrota, pa zato i radost, zbog koje svi žude mir. A riječ se mir u idućim st. više puta ponavlja (1670—1674, 1677). — **rajskoj ljepoti:** usp. netom cit. Ljubmirove stihove. — **čudne kriposti:** čudotvorne moći.

1682: **odoše:** ostaviše.

1685. **kome:** kojom.

novela od stanca

Prikazana
u Martolice Hajdinova na piru

Imena

STANAC, vlah

Mladi Dubrovčani:
VLAHO
MIHO
DŽIVO PEŠICA

Maskari:
Vile
Vlah

Komentari / 280. stranica

Prvi prizor

Noćnici govore:
VLAHO, MIHO

VLAHO

Ognjili ti kosti! Što se ne javljaše?
Ktijah te probosti, da se ne otkrivaše.

MIHO

Ne bjeh te poznao, ter öto malo sad
nijesam te štropijao.

VLAHO

Nijes' pratik, još si mlad.

MIHO

Vidiš li mčinu ovu?

VLAHO

Vidim, sva je rđava.

MIHO

Bila je na provu!

VLAHO

Zato je krvava!

MIHO

Nu ukaž' tu tvoju! Daj da se sijecamo.

VLAHO

Ne kažem ja moju, neg kad se škrimamo.

MIHO

Nut obraza od škrim'je! Što 'e taj brokjerina?

VLAHO

Činit skakat umije s Duičinijeh skalina
gamad'ju kako s' ti.

MIHO

Zatoj sad bježaše.

VLAHO

Sad ti dah sto liti!

MIHO

Koga ono tjeraše?

VLAHO

Po muku božju, smih!

MIHO

Izreci, što će bit?

VLAHO

Sad sastah na vratih — ne mogu od smijeha rit...

MIHO

U one pr'jateljice...

VLAHO

...frotu njekijeh mladijeh...

MIHO

...koja penga lice?

VLAHO

... i satjerah ih svijeh.

MIHO

Hoć mi rijet u koga?

VLAHO

Rijet ti ću sve poslije.

MIHO

Iz Podmirja u onoga?

VLAHO

Po muku božju, nije!

MIHO

Zanijekao s'! Smiješan t' si, tajiš stvar od ništa!

VLAHO

U one, čudan t' si, stareži s Garišta.

MIHO

Kurvine zlostare, s kijem ti se 'e sastala!
Obraza od bokare ka je triš opala!

VLAHO

A ti gdje s' dosle bio? Kako li s' od oca
iz kuće izit smio?

MIHO

Bogme imam smiješna oca!
Kuću mi zatvori, ma ja, kad večeram,
fengam poć leć gori; a ja ti omijeram
kako ću se kalat niz njeku funjestru
i, kad pođu svi spat, obučem se u pjastru;
čelatu na glavu, brokijer na bedru u čas
stavim, a rđavu ovu mčinu na pas,
pak se niz konopac na ulicu kalam,
a mudri moj otac u odru mni da sam.

VLAHO

Smiješni su oci ovi! Neće im se njekad
da su i oni bili svi lovci kako i mi sad,
ki noćno lovimo kako i jeji.

MIHO

Taki 'e svijet!

VLAHO

Neg er se bojimo hasasa, ja ću t' rijet . . .

MIHO

Useru hasase! Ter što će hasasi?
Od Place čuva' se, indje svudi lazi.

VLAHO

Ho'mo ta! Gdigodi imaš što?

MIHO

Ja li tvoj?
Bogme imam.

VLAHO

Da hodi!

MIHO

Nu prvo čuj ovoj!
Sinoć je došao njeki Vlah smiješan
i nebog nije našao u gradu nigdje stan,
ter se je prislonio prid fontanu uz mir,
kozle je donio i grudu i jedan sir.
Š njime sam dosada sprdao, — smiješan je!
ma mu glava pada oda sna, ljuljan je.
Da' da mu kugodi novelu učinimo!

VLAHO

Per Dio, da', da hodi! — Koga ovo vidimo?
Sad ću na nj udarit.

MIHO

Da' mu deset liti!

VLAHO

Ki će vrag ovo bit? Vrag se će š njim biti.

MIHO

Ne basta t' animo, po muku božju, to!

VLAHO

Da' da mu se javimo. — *Cumpare, fa motto!*

Drugi prizor

VLAHO, MIHO, DŽIVO PEŠICA

DŽIVO

Sta largo, ne srti, er te sad štropijah!

MIHO

Cumpare, tko si ti?

DŽIVO

Nije me od vas pero strah.

MIHO

Dživan je po boga!

VLAHO

Koji Dživan?

MIHO

Pešica!

VLAHO

A prem žuđah toga!

MIHO

Skrijmo ova gvozdjica! —
Dživane a brate, hodi sjemo k nami;
naš stari Radate, bogme ćeš doć s nami.

DŽIVO

Vi li ste? *Addio!* Njeki me vrag sada
malo nije ubio.

VLAHO

Na kom mjestu? Kada?

DŽIVO

Bjehu tri; ma im dah potege, žimi ja!

MIHO

Što je to? Paraš Vlah!

DŽIVO

Nu hod'mo, poď'mo tja;
Vlahu ću njekomu novelu učinit.

VLAHO

Da si ide k onomu!

MIHO

Komed'ja će ovo bit.

DŽIVO

Ogrn' se kapom ti i hran' mi baretu;
sad ćete viditi, obadva sje'te tu.

Treći prizor

STANAC, DŽIVO, VLAHO, MIHO, skriveni
(Ovdi Dživo, obučen na vlašku, s Stancom govori.)

DŽIVO

Dobra kob, junače! Što si tuj takoj sam?

STANAC

Zdrav, mili moj brače, ôvo ni sam ne znam!
Sinoćka u ovi grad uljezoh čestiti,
u kom ni star ni mlad ne ktje me primiti
na stan svoj; ter, ne znav kud se inud svrnuti,
k vodi idoh ovdi uprav, da bih počinuti.
Studena vodica umjesto pr'jatelja
ter mi je družica, a kami postelja;
i meni t' nije spat nego bdjet i javi
danicu svitlu zvat da bil dan objavi,
u noćnoj da tmasti zločinac ki mene
ne bude pokrasti kon vode studene.
Tržak sam donio: kozlece, grudicu,
od šta sam ončas mnio primiti aspricu.
Ovdi sam toj takoj; ma nu mi kaži sad
tko si ti, brate moj, er ti sam veomi rad.

DŽIVO

S Gacka sam trgovac, govedi trgujem,
vri mi pritio lonac, dužan se ne čujem;
putujem na suho, more mi drago nî,
spim s uha na uho, zlo mi se i ne sni;
u vjeru ne davam, jamac se ne hitam,
na vrat ne prodavam, mo'e posle činim sam.

STANAC

Čestit se kažeš ti i obrazom svitlim
i dobrom pameti i tvojim trgom tim.

DŽIVO

Ne mjerim ja gori nebeske visine,
ni pamet ma nori tej morske dubine;
u srijedu udaram, blaženi gdi idu,
sam sebe ne varam hode u nevidu.

STANAC

Ti s' njeki razumnik, viđu ja, brate moj;
ja dosad nijesam vik besjedit čuo takoj.

DŽIVO

Ako je ki razum i mudros u meni,
taj mudros ni taj um od Gacka, brate, nî.

Ja prvo u ovi grad kad dođoh čestiti
bijeh star a ne mlad jäk sam sad viditi.

STANAC

Da to se s' pomladio?

DŽIVO

Pomladio, brate moj!
Bradat sam i sijed bio.

STANAC

Koje je čudo toj?!

DŽIVO

U ovi grad jednome ja dođoh na Ivanjdan
i srjećom mojome ne nađoh nigdi stan,
ter k vodi tuj sjedoh u ovoj prem dobi;
tuj malo pojedoh, pak me sanak dobi.
I speći ja takoj čuh gdi se igraju
tej igre, brate moj, i pjesni spijevaju,
da dušu moju tad obujmi veća slas
ner se izrit može ikad. Probudih se u taj čas
i vidjeh kon vode, tuj gdje s' ti, gdi vile
tanačce izvode gizdave i mile.
Pruži se jedna od njih, hvati me za ruku,
a druga ljepša od svih pazlatnu jabuku
pokloni tuj meni. Tretja reče: »Hodi,
pri vodi studeni ter nam kolo vodi!«
Četvrta: »Pij«, reče, »ako budeš piti,
noćas razum steče kim ćeš slavan biti!«
Napih se, brate moj, i jabuku primih
i tanac pri ovoj vodi š njimi izvodih.
Prašah ih za ime; zvahu se, junače,
imeni čudnime!

STANAC

Spovjeđ mi, moj bračе!

DŽIVO

Jednojzi Perlica, drugojzi Kitica,
tretjojzi Pavica, a Propumanica
četvrtoj bješe ime; ma bješe Pavica
batesa nad svime, koja penga lica.
S sobom me na dvore tej vile vodiše
i mene do dzore slastima pojiše.
Svukoh se od tada iz kože jak zmija,
opade mi brada, idoše dlake tja;
a mlada kožica lašti se na meni
kakono plitica na kojoj pisma nî.
Ja ostah mlad! Što, mlad? Domaća mene već

ne poznavaše tad ni kt'jaše sa mnom leć;
veljaše: »Neću te! Ti nijesi ki si bio!«
Ali 'oj kosti ćute!

STANAC

Da si ju si bio?

DŽIVO

Bogme ju nalandah, a ona bijedna više;
od mene ju bješe strah, ma me pak običe.
Veljah joj: »Kučko zla, to li t' sam draži star
negli mlad? Je li, a? I ne imaš još za har?«

STANAC

Ah, čuda kih sada ovdi se naslušah!
I sijeda mi 'e brada, a ne čuh ja toj, ah,
koliko kon vode! I ja znam er vile
tanačce izvode kakono snig bile.
I ja sam njekada š njimi tance izvodio,
ma sam bio sveđ tada kako sam i prije bio.
Čoek da se pomladi, čudo je velje toj!

DŽIVO

Nije svakoj bradi toj dano, brate moj.
Kako se zoveš ti?

STANAC

Stanac se zovem ja,
s rijeke Pive. A ti? Kaž' mi milos tvoja.

DŽIVO

Zovem se Sedmi muž, prezime Dugi nos,
na sebi kako spuž nosim dom gdi sam gos.
Pijem vince bez vodice;
voda mi je bistra mila,
gdi ma ljùbi mije lice
kad je od ruže venčac svila.

STANAC

Brate Sedmi muže ali t' Dugi nose,
moj počteni druže, ne jele te ose!

DŽIVO

Da sam mlijeko ali màs, ose bi me izjele.

STANAC

Oto si slađi vas neg što beru pčele.
Ku ti daše travu tej vile, kaži mi.

DŽIVO

Travu na ime bravu, ka cti liti i zimi,
njome se pomladih; liti i zimi rađa,
od trava oda svih ona je najslađa.

STANAC

Gdi ve se nahodi, umiješ mi što riti?

DŽIVO

Sjutra pri ovoj vodi moć ju ćeš viditi:
prvu vil upaziš ima ju pri sebi;
čin' noćas da ne spiš, er će doći k tebi.

STANAC

Gdi bih se po srjeći i ja ovdi pomladio!

DŽIVO

Bogme ti ću reći, ne bi prvi bio.

STANAC

Što bi Miona dala, domaća mo'a mila!

DŽIVO

Bogme bi uzigrala!

STANAC

Ah, rada t' bi bila,
gdje je ona hubava mladica a ja star.

DŽIVO

Bila bi 'oj zabava.

STANAC

Bogme bi 'o' bilo u har!
er ne bi naprijeda uza me plakala
grijav peču leda, ma bi mirna stala.

DŽIVO

Nemoj se pripasti, ako bi tej vile
noćaska u tmasti iz vode isplile
i htjele s tobome tanačac izvodit,
er srjećom tvojome mogao bi čestit bit.

STANAC

Rekao t' sam er i prije s vilam sam općio.
Ohaj, strah me nije, nijesam vik strašiv bio.

DŽIVO

Vjerujem, a bogme s' prem junak viditi.

STANAC

Dano mi e' toj s nebes.

DŽIVO

Imaš li što piti?

STANAC

Vodica je uza me.

DŽIVO

Taj drijevo i kami
nosi, — taj nije za me i zbogom ostani!

STANAC

Kudi se odpravi?

DŽIVO

Poći ću domome.

STANAC

Cić moje ljubavi postoj još sa mnome.

DŽIVO

S tobom bih još sidio, ma bi mi domaća
vikala: »Gdje s' bio?«, ka je bogme udaća!
Deblja je neg viša, a ima nos od pedi
a gubicu od miša a od osla leđi,
po kih ju pobubam jak po talambahu,
a ona skriplje zubam.

STANAC

Drži ju u strahu.
Kobila obijesna bez uzde pruca se,
a žena nesvijesna bez straha osijeca se.

DŽIVO

Ah, mudro ti umje rit! Sjutra te za tuj rič
budem lijepo gostit, tako mi zdrav Radič!
Zbogom mi ostani, Stanče, dobri druže!

STANAC

Sa mnom se opet stani, moj ve Osmi muže.

DŽIVO

Nijesam Osmi muž neg Sedmi Dugi nos,
nosim dom kako spuž na sebi gdi sam gos.

STANAC

Oto se zarekoh! Prosti, Sedmi muže,
jezikom utekoh.

DŽIVO

Prosto t', zbogom, druže!

(Odhodi DŽIVO.)

Četvrti prizor

DŽIVO, VLAHO, MIHO

DŽIVO

Ovo smješnijega, brate, Vlaha od svijeta;
nije ga luđega od Rta do Mljeta.

MIHO

Poď s vragom! Boci mi pukoše od smiha.

VLAHO

Bogme smijeh!

DŽIVO

Reci mi . . .

VLAHO

Ho'mo ta!

DŽIVO

. . . istiha
jesam li kako umio š njim sprdat?

MIHO

Pođi tja!
Vazda si vrag bio, a sad si kolik ja.

DŽIVO

Kozle me delekta koje uza nj veči!

VLAHO

Vrag! Ho'mo domom ta.

DŽIVO

Smiješnijeh tvojijeh riječi!
Ne bih za perperu dao kozleta onoga
s bisaci, na vjeru! Slušaj mene tvoga!
Ovi Vlah vjeruje sve što mu se veli.

MIHO

Da nas on ne čuje!

DŽIVO

Tko se ono bijeli?

VLAHO

Na pir maskari idu.

DŽIVO

Prem su na prepozit!
Kad opet izidu, ah, smiješno ti će bit!
Poď'mo ih *per Dio* zvat, prije neg na pir pođu
molit i skondžurat da ovamo dođu.
Scijenit će Vlah ovi da su vile zbiljne.

MIHO

Poď ih sam ti zovi, — oni čas će doć.

DŽIVO

Ne!
Poď'mo svi ujedno, ter ćemo kugodi!
novelu zajedno ordenat.

MIHO

Da hodi!
Per Dio će smiješno bit, ako sam jedan bao
usktjebudu učinit.

VLAHO
Hod' brzo! Što si stao?

(Ovdi odhode, a STANAC sam govori.)

Peti prizor

STANAC, sam
Ah, vile vilice, molju vas boga rad,
vodene diklice, pridite ovdi sad,
tuđinu da meni razgovorak date
pri vodi studeni, veće ne krsma'te.
Vašima liposti nije slike na sviti,
a sione kriposti tko će vaše izriti?
Možete od stara mlada učiniti,
a slavnj'ega dara nije inoga na sviti.

* *(Ovdi dohode maskari, obučeni kako vile, i STANCOM se rugaju.)*

Šesti prizor

STANAC; MASKARI obučeni kao vile

VILA
Junače, dvigni se!
STANAC
Da bude, gospoje!
VILA
Na, uzmi, napij se!
STANAC
Na počtenje tvoje!
VILA
Da bi se pomladio i da bi t' probilo!
STANAC
Tomu bih rad bio, bog te čuo, mâ vilo!
VILA
Nemojmo krsmati, sestrice gizdave,
neg poď'mo iskati kriposne sve trave
kijem ćemo ovoga u osla satvorit.
STANAC
Nemojte, zaboga! Bijedan, što će ovoj bit?!
VILA
Poď'mo ga junaka u pticu stvoriti.

STANAC

Neću moć bisaka leteći nositi.
Nemojte, molju vas!

VILA

A mi ga stvorimo
u pakljenu napas, da žene strašimo.

STANAC

Nemojte, u tmasti er mi se će bijedna
domaća pripasti, Miona mâ vrijedna.

VILA

Stvor'mo ga buhome, ter će k Mioni skoknut.

STANAC

Nemojte ni tome, er me će utuknut.
Rad bih se pomladit, Miona bi rada toj.

VILA

Od ko'e dobi hoć bit?

STANAC

Od dvaes godiš takoj.
Domaća 'e mo'a mlada, a ja sam, vile, star.
Da 'o' dođem mlad sada, bogme bi 'oj bilo har.

VILA

Da t' bude što pitaš! Sjedi tuj malo sad.

STANAC

A bit ću vazda vaš, teke istom da sam mlad.

VILA

Lipo ti 'e gledati po polju ovemu.

STANAC

Ljepše bilje brati razliko po njemu.

VILA

Još ljepše pri vodi tanačac voditi.
Hodi, kolo vodi, ki putem greš, ču'eš ti?

(Odgovaraju druzi maskari na vlašku obučeni.)

Sedmi prizor

STANAC; MASKARI obučeni kao vile, MASKARI obučeni kao seljaci

MASKAR

Tko zove ovamo?

VILA

Vile su ljuvene!
Hodi da igramo kon vode studene.

MASKAR

Vi li ste, gospoje, vodene diklice,
kim se ruže goje na bil vrat i lice?
Mnogo smo žudili da bismo kad s vami
tanačac vodili, slavnim gospođami.

VILA

Uhit' se s tizim ti a ti s tim! S ovim ja
kolo ću voditi.

STANAC

Ja li bih na odmet tja?

VILA

Ti nas ćeš gledati, ter nam ćeš rit paka
ki će bolje igrati od ovih junaka.

STANAC

Da bude, gospoje! Istom se spomeni
od potrjebe moje vaš ures ljuveni.

MASKAR

Sviri, glumče veseljače,
udri, er nam srce uzavri;
pod nogami nije nam dračе,
a imamo krila u igri.

(Ovdi tanac vode, pak vile govore:)

VILA

Gizdavi Vlašići, pita'te koju stvar!
Hrabreni mladići, bit vam će svaki dar.

MASKAR

Da biste činili da se ne staramo,
toj bismo sad ktili, žudimo toj samo;
er je teška staros, ne može skakati,
a laka je mlados, sve bi ktjela igrati.
Volio bih mrtav bit neg kad vi igrate
da ja budem sidit kako i ti uza te.

STANAC

Sokoli se! Takoj neće vele iziti
da ću i ja ovakoj lotar star siditi.
Sad, vile, ako ikad, Stanca pomozite,
učin'te da sam mlad, — Stancu se umolite!

MASKAR

Gospoje, prvo nas, pak njega oprav'te.

STANAC

Došao sam priđe vas, — tej riječi ostav'te!

VILA

Junaci, mučite! Svih ćemo smiriti;
dolu svi sjedite! — Uz ove sjedi ti.

STANAC

Da bude, diklice, na vašu zapovijed,
moje violice! Nut, što sam veoma sijed!

VILA

Odsada n'jedan vas nemoj progovorit, —
progovorivši ončas jezik će izgubit!
I lijepo sluša'te što vam mi velimo.

MASKAR

Što zapovijedate, da vam pogodimo!

VILA

Kada mi rečemo: »Stanče, progovori!«
i svih zazovemo, tad usta otvori.

VILA

Kriposti zvizda svih zovemo na pomoć,
svitlosti od kojih diči se mrkla noć.

VILA

Zovemo i cvitja i bilja ostala,
dragoga prolitja ki su čâs i hvala.

VILA

Odzdala i odzgara sve moći molimo.
da Stanca od stara mlada učinimo.

VILA

Nu mi da' sjemo mâs, da Stancu najprvo
učinim svijetao obraz, i da' mi toj drvo.

(Ovdi STANCA omrče i svežu mu ruke i bradu mu ostrigu govoreći)

Da bi se pomladio i da bi mnogo lit
drag i mlad Mioni bio; i poď da si čestit!

(Uto mu kozle i što je u bisacijeh dvignu iza njih ostali i ostave mu dinara što ta pratež vàljâ i otidu tja. Uto se on od varke osvijesti i skoči za njimi vikajući:)

STANAC

Kozle mi! Bog te ubio! Je li tko? Pomaga'!
Prem ti sam ludjak bio! Nije ovo bez vraga!
Bijedan se pomladio, — ostrigoše bradu!
Haram'je tko bi mnio da su u ovomem gradu?!
Kozle mi uhiti! Je li tko? Drži ga!
A, brate, čuješ ti? Poteci, stigni ga!

SVRHA

Novela od Stanca / Komentari

1. i d. Valjda nijedan Držićev komad ne započinje ovako dinamično i neposredno. Dva su mladića banula na pozornicu, koja u ovim prvim prizorima nije tekstom locirana, ali u prizoru sa Stancem doznaje se da je stari seljak prislonjen uz zid pred fontanom kraj Vrata od Pila izm. samostana Sv. Klare i crkve Sv. Spasa, dakle pred velikom česmom koju je gradio talijanski hidrotehničar i graditelj Onofrio di Giordano de la Cava i koju je predočavala scenografija u prostranoj dvorani na piru vlastelina Martolice Vidova Džamanjića (1530—1578) godine 1551, kad se on oženio Anicom Kabužić. Što se tiče stihova (i ovdje i u drugim djelima) D. je »poput mnogih velikih pjesnika tražio i otkrivao nove puteve i u versifikaciji . . . on je u dramskim tekstovima . . . ostvario i vlastitu varijantu dvanaesterca unoseći u nju i neke svoje lične akcente. Te posebnosti . . . dolaze do izražaja i u osmercima« (Franičević).

2. **da se ne otkrivaše:** da se nisi otkrio, tj. skinuo krinku. Vrijeme je karnevala, pa nije lako prepoznati jedan drugoga među maskarima.

3. **ter ôto malo sad:** te eto, zamalo te sada . . .

4. **štropijao:** i Miho i Vlaho odmah se na početku hvale tobožnjom srčanošću, a to će biti povod da i dalje nastave sa sličnim nadmetanjem — **mlad:** mlad je, dakako, i Vlaho, pa on ne želi naglasiti da je Miho mlađi od njega, nego se u mladenačkom nadmetanju ironično služi dubrovačkom poslovicom »Nijesi vješ', još si mlad« (Daničić, 84), da bi ga zadirkivao kako nije dobar u mačevanju kao što je on. Kako je glavni motiv *Novele* suprotstavljanje mladosti i starosti, sa svim simboličnim konotacijama, ta riječ i njoj suprotna, *star*, i niz drugih iz istog semantičkog područja, javit će se u farsi vrlo često (usp. st. 15, 20, 21, 58, 70, 100—102, 131, 133, 139, 140, 142, 147, 163, 169, 173, 233, 237, 251, 253, 254, 256, 279, 281, 282, 286, 288, 294, 306, 309, 310, 313). Riječi *starež, zlostara* javljaju se prvi put u st. 20—21, a antiteza će se poslije u tekstu neprestano ponavljati suprotstavljanjem dvaju svjetova.

6. **Bila je na provu!:** moj je mač bio na kušnji, tj. oprobao sam ga na djelu.

7. **Zato je krvava:** Vlaho ga opet ironizira.

8: svoj mač pokazujem samo kad se mačujemo. Vlaho želi reći da je on dobar borac na djelu a ne na riječima.

9. **Nut obreza od škrīm'je!:** baš se ti znadeš mačevati, vidi ti se na obrazu da si mačevalac (iron.); usp. bilj. 183.

10. **Činit skakat umije:** znade prisiliti na bijeg. — **s Duičinijeh skalina:** ulica Duičina (ili Duičić) danas ne postoji, a u Držićevo doba strmo se spuštala od predjela pod tvrđavom Minčetom prema Placi, pa zato Vlaho i spominje skaline (stube), i bila je poznata po tome što su u njoj stanovale žene sumnjiva zanimanja kojima su zalazili ovakvi mladi obješenjaci.

12. **Sad** itd: sad ću ti dati stotinu udaraca pljoštimice, tj. plošnom stranom mača. O noćnoj skitnji, a i o dobroćudnosti obijesnih dubrovačkih momčića, koji svoju mladost iskazuju i takvim bezopasnim mačevanjem. D. svjedoči u prvom pismu Cosimu Medicejskom (11. odjeljak): »Jedne noći tri golobrada mladića odu da se zabave po gradu, pa im neki čovjek učini nekakvu neugodnost, a budući da je dubrovačka mladež jako dobre ćudi, kad se u igri siječe udara pljoštimice . . .«. — **Koga ono tjeraše?:** prestalo je zadirkivanje i počinje »ozbiljniji« razgovor: prije nego su se sukobili a zatim i prepoznali Miho je vidio prijatelja kako nekoga tjera. Zgusnutom izražajnošću i živom razgovornom funkcionalnošću stihova prostorno se i vremenski proširuje neposredno vidljivo zbivanje. Sadržaj svakog st. sugerira gotovo fizički zamjetljiv pokret i reakciju sugovornika. Vlahovo odugovlačenje s odgovorom zbog nezadrživa smijeha i Mihovo nestrpljivo upadanje u riječ pokazuje savršeno podudaranje metra i misli.

16. **penga:** »prijateljica« koja se maže jedna je od spomenutih žena u Duičinoj ulici.

17. **u koga?:** ovisi od *na vratijeh* u st. 14, tj. u koga na vratima, na čijim vratima. Znači da je bilo više kuća u tom predjelu gdje su se okupljali razuzdani momci.

18. **Podmirja:** predio ispod »mira« (zidina) sa sjeverne strane grada; spominje ga u *Dundu Maroju* Petrunjela (III, 11) kad ironično uspoređuje skromne dubrovačke žene najstarijeg zanata iz te zabačene ulice i svoju bogatu gospodaricu Lauru.

19—20. **smiješan t' si . . . čudan t' si:** taj je paralelizam još jedan među mnogim primjerima suglasja između razgovornog tona i ritma i sroka. — **s Garišta:** tako se i danas zove ulica starog Dubrovnika nasuprot franjevačkog samostana koja izlazi na Placu i gdje je nekoć bio požar.

21—22. Kratak portret starice *(zlostare):* lice joj je kao bokal s kojega je tri puta opala gleđ.

24. i d: tako plastično sažimlje uobičajene noćne zgode, ali ujedno izražava kontrast sinova i očeva u smislu dominantnog motiva.

26. **fengam poć leć gori:** pretvaram se da idem spavati gore, na prvi ili drugi kat, odnosno pod, kako se u Dubrovniku govorilo.

28. **obučem se u pjastru:** stavim na sebe grudnjak za mačevanje.

32. **u odru:** u postelji. — U nepunih devet st. predočen je izvanredno velik broj precizno zapaženih detalja i pokreta. Iako to vrijedi za sva vremena, očevi prema sinovima odnose se upravo onako kao što se nekadašnje doba patrijarhalnih shvaćanja, duhovne i materijalne skučenosti i predrasuda odnosi prema slobodnoj sadašnjosti. Tim su motivom protkana sva Držićeva djela.

33. **Neće im se** itd: ne da im se priznati da su i oni nekoć . . .

34. To su oni momci koji štipaju godišnice u određenim dubrovačkim ulicama, kako nas obavještavaju Omakala u *Grižuli* i Petrunjela u *Dundu Maroju*, i koji »love« ženske uopće. I u prologu *Grižule* kaže se za mladoženju Vlaha Sorkočevića kako je »naučan s lovom se vraćat doma«.

36. **hasasa:** kapetana, biranih među mladom vlastelom, koji su imali dužnost da noću obilaze gradske straže i koji su se obično kretali Placom. Ne znam može li se s tim dovesti u vezu i dubrovačka poslovica »Sdura se obnoć samo boj« (Daničić, 110).

37. **Useru** (stari prezent) poserem.

39. **Ho'mo ta:** idimo, hajdemo. — **imaš što:** i tu po svoj prilici misli na ženske.

40. **Nu** itd. Prijelaz na glavnu temu, bolje njezina spontana i nenametljiva najava koja u simboličnom kontrastu povezuje prizor »noćnika« sa scenom starog Stanca.

41—47. Držiću nisu potrebne posebne didaskalije kojima se određuju vremenske i prostorne okolnosti radnje i postupci likova; sve je sadržano u sažetu izrazu, u preciznu stilu dijaloga koji uključuje istodobno individualne osobine govornika, njegov stav prema događaju, mjesto, vrijeme, detaljan opis uvjeta iduće situacije i samostalnu ritmičku vrijednost stihova. Koncizno kao i u opisu svojih noćnih bjegova (st. 24—32) Miho priča kako neki hercegovački seljak koji je, smiješan, sinoć došao u grad, nije jadan našao konačišta pa se smjestio uza zid ispred česme umoran i pospan, uz skromnu robu, kozle, grudu masla i sir, što će pokušati sutra prodati, a već je bio predmetom njihove sprdnje: prava prilika za novelu. Da Vlah, tj. seljak iz stočarskih krajeva unutrašnjosti, silazi u grad s ciljem da proda plodove svoga rada, mliječne proizvode i kozle, kao ovaj, koji je stigao prvi put u bogati, raskošni Dubrovnik, jako središte političkog, pomorskog, trgovačkog i kulturnog života, i da od zarađena novca nabavi što je potrebno selu — bila je posve normalna pojava. Stanac je smiješan očito zato što ga autor već u ovom prvom Mihovu opisu unaprijed, adekvatnim sredstvima, želi predstaviti kao neobično lakovjerna čovjeka, kojim se već, eto, i Miho dugo sprdao (st. 45), a to mu je uspjelo jer je starac, koji je ionako naivan, prvi put u gradu, bez iskustva.

43: vjerojatno je D. »svog Stanca zamislio naslonjenog na gradski zid ispred velike česme, dok su se dva Dživova druga mogla sakriti od Stanca, kad mu je Dživo prišao, upravo za stupove vodovoda i pojaviti se zatim kroz njegove polukružne otvore. U tom slikovitom kutu, daleko od gradskog središta, Kneževa dvora i straža, mogao se veseli prizor *Novele* slobodnije odigravati, a maškare su, kako pretpostavlja i Kolendić, mogle lako na to mjesto doći iz bučne i uvijek vesele ulice 'Među crjevjare'« (Fisković).

46: v. bilj. 68—71.

47. **novelu:** šalu, kakva se obično pamti i prepričava. Isti prijedlog uskoro će imati i Dživo. Izraz »učiniti novelu« bio je običan, kao što nisu rijetke bile ni same »novele« u dubrovačkoj gradskoj sredini, u kojoj se također iskazivala narav južnjačkog svijeta, pa zato taj izraz čujemo i od Pometa i Popive u *Dundu Maroju*. Riječ »novela« odgovara pojmu »beffa« u *Dekameronu*, ali D., koji je dobro poznavao Boccacciovo djelo, nije je otud uzeo kako je htio Cronia, nego iz dubrovačkog govora, a izraz je bio poznat i u drugim krajevima, npr. u Crnoj Gori (Živaljević). — Dobro je opazio Kolendić da je Miho kod bojažljivog i polusnenog Stanca morao izazvati zbunjenost već i zato što se pred njim pojavio onako naoružan i opremljen kako je to opisao u st. 28—30.

48. **Per Dio da':** daj, boga ti.

50: ne prepoznaju svoga druga ne samo zato što je mračno nego, kako će se vidjeti, zbog njegove čudne odjeće.

51: nemaš hrabrosti.

52. **Cumpare, fa motto:** (tal.) kume, javi se!

53. **Šta largo, ne srti:** drži se daleko, ne nasrći.

55. U popisu likova ovaj se mladić zove Dživo; prijatelji ga ovdje zovu Dživan, intimnije, a kako ima mnogo Dživana dodaje mu se i prezime Pešica; dapače, u st. 58. nazivaju ga Radatom, jer je ostao poznat tumačeći tog seljaka u izvedbi *Tirene*. Kad se tome doda da je, kao što ćemo zaključiti iz st. 62—63, već unaprijed smislio »novelu« koju će učiniti Stancu, i da je njezin glavni organizator, može se smatrati da je to bila tada poznata osoba i da je Dživu pravo prezime (ili mu je nadimak) bilo Pešica. U Držića nije neobično miješanje fikcije i zbilje.

59. **Addio!:** (tal.) zdravo.

60—61. **malo nije ubio:** i Dživo se (doduše posve kratko, jer D. zna pravu mjeru) predstavlja gledaocima najprije svojim tobožnjim podvizima i junaštvom, što je tipično i za njegove drugove.

62. **Paraš Vlah!:** nalik si seljaku. Dživo je »obučen na vlašku« (njegov će odgovor odmah pokazati zašto), pa ga zato i nisu u početku prepoznali.

65. **kapom:** ogrtačem s kapuljačom, čime je Dživo bio ogrnut skrivajući drugi dio odjeće »na vlašku«. — **hran' mi baretu:** čuvaj ni kapu.

66. **obadva sje'te tu:** skriveni, Vlaho i Miho bit će najzahvalnija publika pred kojom će Dživo moći iživjeti svoju sklonost za isticanjem i pokazati svu duhovitost svoje uloge u prizoru sa Stancem.

67. **junače . . . tuj:** već od početka svoj stil prilagođuje seljačkom govoru s karakterističnim riječima i oblicima, a kako je tumačio Radata u *Tireni* u tome je vješt.

68. i d. Stančev je stil staračkí spor i seljački jednostavan, prostodušan, naivan, nekako iskonski i gorštački, sa specifičnim ritmom koji uvjetuju detalji slikovita pričanja, onaj sufiks u riječi *sinoćka*, atributi *mili, čestiti, studena, svitlu, bil, studene*, a posebno deminutivi koji odražavaju skromnost i plašljivost u negostoljubivoj gradskoj sredini i noćnoj samoći *(brače, vodica, družica, tržak, kozlece, grudicu, aspricu)*. Tu se kao u mnogim drugim Držićevim stihovima pomiruju u jedinstvenu skladu pripovjedačka sintaksa i ritam i srok stiha, i to najčešće uspješnim opkoračenjima npr. st. 7—71; *primiti - na stan;* 75—76; *prijatelja - ter mi je;* 75—76; *javi - danicu;* 77—78; *mene - ne bude* itd.

68—71. **ôvo ni sam ne znam! . . . na stan svoj** itd: s izvanrednim uživljavanjem u Stančevo duševno stanje D. je u nekoliko stihova sažeo njegovu smetenost, naivnost zbog koje je od gradskih ljudi očekivao ono što bi na selu bilo normalno, dapače sveta dužnost, pružiti strancu, tj. kona-

čište, a sjeta koju pobuđuje njegova izgubljenost i neispavanost (usp. st. 46) zbog straha da ga u mraku tko ne pokrade — na sasvim poseban, reklo bi se dokumentarno realističan način, pojačava dojam koji nastaje sudarom dviju civilizacija, čime se D. bavio i u drugim djelima, pastoralama i komedijama, no možda nikad tako djelotvorno kao ovdje. — **uljezoh:** kroz jedna od gradskih vrata. »Naš Stanac s Pive morao je poći već dan prije, negdje oko podneva, da u sumrak stigne u grad« (Švelec). — **čestiti:** današnje značenje ne bi bilo logično, jer nije čestit grad koji tako hladno dočekuje; dakle u dobru stanju, sretan. — **ni star ni mlad:** nitko, ali nije slučajna antiteza, s naznačenom simboličnom vrijednošću. — **na stan svoj:** neuobičajeni položaj atributa iza imenice sugerira usporen starački ritam (usp. st. 69: *grad čestiti;* 76: *danicu svitlu;* 78: *vode studene;* 82: *brate moj.* — **ne znav:** ne znajući.

77. **u noćnoj da tmasti:** da u noćnoj tami . . . Strah je od zločinaca opravdan, jer su u ono doba česta bila noćna razbojstva u gradovima. Stančevi stihovi sugestivan su primjer realističnosti i dokumentarnosti kojom pjesnik suprotstavlja u jakom, za njegovu umjetnost karakterističnom kontrastu, stvarnost grada, njegovu nesklonost i opasnost — mirnoj, idiličnoj atmosferi sela koja je prisutna u prostodušnosti i autentičnosti starčeva govora.

78. **ne bude pokrasti kon vode:** ne pokrade kraj česme.

80. **ončas:** odmah; mislio je da će odmah prodati što je donio i primiti *aspricu,* tj. novac.

83—88. U blistavoj tiradi Dživo će od prvog časa osvojiti i očarati praznovjernog starca, i to podjednako uvjerljivim koliko i komičnim sredstvima: siromašni seljak s rijeke Pive (st. 150) svakako će se diviti bogatu, samopouzdanu trgovcu govedima *(govedi)* iz većeg središta Gacka (gradić u Hercegovini, prvi put se spominje 1276, i danas stočarski kraj). Time je uvjetovan i ritam njegova govora, suprotan Stančevu, odlučan, u stihovima bez opkoračenja: šest st. sastoji se od dvanaest nezavisnih rečenica pravilno poredanih tako da svaki st. dijele na dvije jednake ritmičke i sintaktičke cjeline sa stankom u sredini, pa zato one zadivljenu starcu sugeriraju sigurnost, poštenje i ugled tobožnjeg trgovca. — **vri** itd: hrani se kao bogataš masnom obilnom hranom, a dakako, ne zadužuje se, jer mu to nije potrebno. Podatak za podatkom nižu se kao djelotvorni razlozi da Stanac stekne povjerenje trgovca koji se može predstaviti kao veliki autoritet a istodobno kao zemljak u Dubrovniku, gdje mu nitko nije susretljiv. — **nî:** nije. — **spim s uha na uho:** spavam oprezno, dubrovačka poslovica (ironija s obzirom na Stančevu pospanost). — **u vjeru ne davam** itd: ne pozajmljujem novac na vjeresiju i ne prihvaćam se da kome budem jamac, niti prodavam na brzinu, navrat-nanos.

85. Ova se izjava Stancu mogla osobito svidjeti. »Poznata mu je poslovica 'Hvali more, a drž' se kraja'. Uvjeren je da je more 'nevjerno polje', koji proždire i brodove, i ljude, i robu. Slušao je pričanja o krvoločnim gusarima, o brodolomima, o trgovcima kojima su potonule galije te su preko noći postali prosjaci . . . On se, dakle, divi mudrosti Gačanina. S druge strane, riječi *more mi drago nî* iz usta jednoga njihova sugrađanina morale su izazvati smijeh publike Dubrovnika, izrazito pomorskog grada, koji je svoje bogatstvo, glavnim dijelom, crpao iz mora. Tako je D., veliki humorist, u jednom jedinom stihu scenski reljefno suprotstavio kontinentalni mentalitet primitivnog gorštaka razvijenoj pomorskoj svijesti dubrovačkog građanstva« (Batistić).

90. »D. je lapidarno, s nekoliko stihova, kao s nekoliko virtuoznih poteza kistom, naslikao lik savršena trgovca, kakav se morao zacijelo svidjeti seoskom golji. Lakovjerni trgovčić očaran je *dobrom pameti* tobožnjeg veletrgovca, pa mu sve slijepo vjeruje. Tako su stvoreni psihički uvjeti da ga gradski leri nasamare« (Batistić).

91—94. Komično mudrim izrekama dostojnim pravog »razumnika«, kako ga starac naziva (st. 95). Dživo će steći definitivno povjerenje Stančevo. — **u srijedu** itd: očita dvosmislenost, s lascivnim prizvukom i antipetrarkističkom ironijom, budući da izrazom *blaženi* aludira na mnogo oponašani Petrarkin sonet LXI i na verziju Šiška Menčetića (»Blaženi čas i hip . . .«), kao što će preko Pedanta učiniti npr. u komediji *Tripče de Utolče* (v. uz nju, bilj, 72, 76, 113). — **hode u nevidu:** hodeći u mraku.

95. **viđu:** vidim.

97—100. Sad već može prijeći na plan da »pomladi« seljaka, pripremajući ga za »novelu«. St. 99—100 posve su paralelni Stančevim st. 69—70: *Sinoćka u ovi grad* itd., a time se ističu s jedne strane Dživova prilagodba Stančevu načinu izražavanja, a s druge strane tematske riječi *star* i *mlad,* koje će se tako često ponavljati i nametati. Dživo ga oponaša zovući ga *brate* (st. 98; usp. i 101, 108, 119, 148) kao što i njega Stanac zove (68, 82, 95, 122). — **prvo:** najprije. — **jâk sam sad viditi:** kao što sada izgledam.

103. **na Ivanjdan:** 24. lipnja, na dan Ivana Krstitelja, najduži u godini. »Ivanjdan je točan prijevod riječi 'Midsummer' iz naslova Shakespeareove komedije *(A Midsummer Night's Dream).* (. . .) To je dakle 'ivanjska noć', najkraća noć u godini, kad zlobni duhovi i vilenjaci lutaju naokolo, kad vještice imaju vlast nad smrtnicima, kad 'vile uzimlju ljudi', kako u *Grižuli* kaže Dragić . . . (. . .) Ivanjska je noć u folkloru svih evropskih naroda bila posvećena čarolijama, vilama i vilenjacima, kresovima i obredima koji su mnogo stariji od kršćanstva i od Ivana Krstitelja . . .« (Torbarina)

103—121. Sad Dživov govor ima tobože prirodniji tijek i u njemu se stoga javljaju opkoračenja *(igraju tej igre; slas-ner se; vile-tanačac; jabuku-pokloni)* koja stihovima daju veću pripovjedačku uvjerljivost, uvodeći već omamljena seljaka u vilinjski svijet čuda. Tu već pjesnikov stil postaje poetičan, raznolik, pun ritmičko-auditivne i prostorno-vizualne plastičnosti. Kao primjer usp. st. 115—116 koji sugeriraju gibanje vila i njihov plesni korak. Sve je to dobra i promišljena priprema onoga što će Stanac noćas »zbilja« doživjeti.

105. Dogodilo mu se to što će ispričati baš na tom mjestu i u isto doba: komično je što Dživo ne mora izmišljati drugačiju situaciju nego što je takva u kojoj se nalazi Stanac, koji mu zato još više vjeruje.

107—110: ti su st. gotovo jednako sročeni u Prologu drugom *Tirene* (113—116). — **spećI:** spavajući.

111—112: usp. bilj. 86—87, 236—237 uz *Veneru.*

121. **junače:** i ta riječ u ovom kontekstu pripada više seljačkom govoru koji Dživo oponaša, a komična je zato što se odnosi na nemoćna i uplašena starca, kojega baš zato Dživo i njegovi drugovi (u drugom dijelu *Novele*) tako češće zovu (usp. st. 67, 121, 183, 235, 243).

123—126. Pjesnik kao da uživa suprotstavljajući zabezeknutu Stancu Dživove pjenušave stihove. Prva četiri predočuju prštavo veselje, ljupku gracioznost i privlačnu ženstvenost »vila« prije svega zvukovnim sredstvima, rasporedom samoglasnika, odnosno slogova: *o, i* čine preko trećinu; četiri puta ponavlja se skupina *oj,* (odnosno tri puta *ojzi); jednojzi, drugojzi, tretjojzi, četvrtoj;* šest puta ponavlja se skupina *ica: Perica, Kitica, Pavica, Propumanica,* opet Pavica, *lica* (i još dva-put u st. 131—132: *kožica, plitica)* i tome sl., a cio taj izvanjski zvučni okvir, kojemu je cilj potpuno opčarati smiješnog starca, istodobno je sačuvao spontanost prirodnoga go-vora i autonomiju logične pripovjedačke kadence zahvaljujući opet opkoračenjima *Propumanica--četvrtoj; Pavica-batesa).* — **Perlica:** od »perla«, biser, dakle Biserka. — **Propumanica:** nešto kao »Mirisnica« (tal. »profumo«).

132. **na kojoj pisma nî:** na kojoj nema ništa išarano.

133. **mlad . . . mlad!:** riječ ispunja cio stih i završetak maštovite tirade mladog vragolana.

137—138. **nalandah:** motivu suprotstavljanja mladosti i starosti pridružuje se drugi, opreka rustikalne zaostalosti, prostodušne naivnosti i smiješna praznovjerja sela — urbaniziranoj civilizaciji, rene-sansnom gradu i novom čovjeku. Stoga se tu Dživo, tobože trgovac i to seljak, ponovno komično prilagođuje primitivnu mentalitetu Stančevu i, da bi njegove prethodne nevjerojatne priče na kraju opet dobile pečat uvjerljivosti, priča mu kako »muški« postupa s domaćom, a to će mu Stanac poslije u st. 189—196 srdačno odobriti. — **ma me pak običe:** ali se poslije priviknula.

140. **i ne imaš još za har:** i još mi nisi zahvalna.

141—147. Stanac ne samo da je potpuno uvjeren nego se u toj neprilici, strahu i čuđenju čak upušta u malu laž, psihološki objašnjivu s obzirom na njegov položaj takva neznalice prema tolikom »razumniku« pred sobom: on zna za vile, ta i sam je s njima u mladim danima plesao! Usp. st. 181—182. — **koliko kon vode:** osim ovdje gdje smo sada, kraj česme.

150. **s rijeke Pive:** iz kraja gdje protječe rijeka Piva. Seljaci s Pive i Tare silazili su u Dubrovnik često, pa je u Dubrovniku bio prijezirni naziv za prost svijet »Piva i Tara«, koji čujemo od Pasimahe u II. č. *Skupa* (bilj. 133) i od Dunda Maroja (v. u istoim. kom. bilj. 175).

151—156: v. bilj. 64—69 uz *Veneru.*

160. **što beru pčele:** med.

161. Komično pitanje javlja se iznenada i pokazuje kako Stanac sad već misli samo na jedno: kako bi se i on pomladio. — **ku:** koju.

162. **travu na ime bravu:** »nejasno značenje, ako nije aluzija na travu raskovnik, koja tobože otvara svaku bravu« (Kombol). — **cti:** cvjeta.

167. prva vila koju budeš spazio posjeduje tu travu uza se.

168. **čin** itd: nastoj noćas ne spavati.

171. **Miona:** u kompoziciji farse koja se razvija — da se poslužim glazbenim izrazima — na kontra-stiranju allegra i adagia, dura i mola (a to je uvjetovano kontrastom mladost-starost), D. je uveo Stančevu *hubavu mladicu* (st. 173) Mionu, prisutnu u njegovoj samoći u neprijateljskom gradu i sada u tim trenucima laskavih obećanja sudbine. Ona stoga u radnji ima dvostruku funkciju: uvjetuje, s jedne strane, psihologiju Stanca koji kao i svaki čovjek u tuđini neprestano misli na svoje najdraže, a to će pokazati i st. 247—248, 251, 253—254 (kolika li ponora između tog ljudskog osjećaja seljakova i pomalo nehumane »novele« gradskih mladića!), a s druge komiku glavnog motiva.

173. **gdje je:** jer je, budući da je.

174. **bogme bi 'o' bilo u har:** bogme bi joj bilo za uhar, zadovoljstvo.

176. **grijav peču leda:** grijući komad leda. Mlada lijepa seljanka uz stara i nemoćna muža, topla krv koja u njoj struji životnom snagom i Stančeva hladnoća koju ovdje kao pred ispovjednikom u presudnom času priznaje, sve to još jednom naglašava smisao farse i dramaturški je podvrgnuto estetskoj ravnoteži i jedinstvu nadahnuća.

181—182: usp. bilj. 141—147.

183. **bogme** itd: baš si nalik junaku (usp. bilj. 121).

184. **dano** itd: s razlogom će poslije Dživo kazati da je to najsmješniji Vlah kojeg je vidio (st. 205).

191—192. Samo dva stiha i već je gotov komičan portret. — **od pedi:** dug pedalj.

193: cio stih odzvanja udarcima (bu-bam-lam-ba).

195—196: smiješno mudra seljačka sentencija, kojom Stanac želi odobriti Dživov postupak s domaćom i steći njegovo povjerenje, »Izreke iz repertoara folklorne mudrosti imaju u *Noveli od Stanca* dvostruku funkciju: s jedne strane karakteriziraju i individualiziraju starca, s druge omogućuju zaplet, tj. vode Stanca točno u pravcu koji je odredio Dživo da uzmogne izvesti 'novelu' s pomla-đivanjem« (Švelec).

198. **Radič:** zaklinje se tobožnjim sinom Radičem.

205. **smješnijega:** najsmješnijega; komp. za superl. običan u Držića.

206. **od Rta do Mljeta:** od Pelješca do Mljeta. Rt (ili Rat ili Art) je slavenski općeniti naziv za polu-otok, pa se u srednjovjekovnim ispravama javlja kao vlastito ime za poluotok Pelješac (poslije Istre drugi po veličini na hrvatskoj obali), koji je bio sastavni dio Dubrovačke republike od godine 1333. Mljet (100,4 km²) je najjužniji veliki otok na našem dijelu Jadrana.

209—210. Mladići dosljedno odaju mladenačko južnjačko hvalisanje. Karakteristično je kako Dživo gotovo zahtijeva od drugova da mu odobravaju, a Miho mu npr. priznaje da je vazda vrag bio, a sada je, eto, dosegnuo i njega samoga (a sad si kolik ja).

215: u to smo se već uvjerili, ali tu pjesnik još jednom (usp. st. 205—206) naglašava da je Stanac neobično smiješan i lakovjeran, opravdavajući šalu koju će s njim učiniti.

217. **prem su na prepozit:** baš su kao naručeni.

219. **per Dio:** boga ti.

223—224. **svi ujedno . . . zajedno:** mjesto jednoga, Dživa, proširuje se društvo, pa će starac u glavnom prizoru, sam biti okružen čitavim veselim zborom mladosti.

226. **usktjebudu:** budu htjeli, uzbudu htjeli.

227. **molju:** molim (stari prezent). U ritmu molitve Stanac zaziva »vile« sav usredotočen na jednu misao i želju (st. 233—234), koja je središnja okosnica radnje. I tu je očuvan stil koji ga karakterizira, npr. uporaba deminutiva *(vilice, razgovorak)* zbog uplašenosti i poniznosti.

229. **tuđinu:** karakteristična riječ koja daje posebno osmišljenje tim stihovima jer ističe oprečnost suprotstavljenih svjetova, seljačkog i gradskog.

231. vašoj ljepoti nema slične, ravne na svijetu.

232. **sione kriposti:** silne moći.
Ovdi itd. »*U Noveli od Stanca* didaskalija je pretežito scensko-prostorni i kostimski naputak, jer je D. precizno htio odrediti kada se tko pojavljuje na prizorištu, a jednako je tako bilo važno da i jedno od temeljnih dramskih čvorišta, preoblačenje i promjena obličja s pomoću kostima, bude precizno indicirano. (. . .) Sve su . . . didaskalije . . . upućene boljem razumijevanju scensko-prostorne akcije . . .« (N. Batušić).

235: dobro, u redu.

247. **u tmasti er mi se će:** jer će mi se u tami.

249. **stvor'mo ga buhome:** pretvorimo ga u buhu.

259—260. Zvučna struktura stihova i tu sugerira ritam kola (usp. st. 115—116): od 24 samoglasnika dvije trećine su *o, i;* od ostalih ima pet *e,* tri uzastopna *a* (tanačac) i dva *u,* a to daje ovakvu sliku: o-e-e-i-o-i-a-a-a-o-i-i / o-i-o-o-o-i-i-u-e-e-u-e-i, a specifičnoj muzikalnosti pridonose i drugi odnosi: ljepše-greš-ču'eš; pri-ki-ti; vodi-voditi-hodi-vodi.

261. **Tko** itd: maskari su isti oni koje su prije opazili Miho, Vlaho i Dživo (st. 217—218) i s njima se dogovorili kakvu će šalu učiniti sa Stancem.

268. **Ja li bih na odmet tja:** bih li vam bio na odmet? I stari Skup u istoimenoj komediji (II. č.) veli Varivi: »Da to smo mi stari na odmet?«.

271—272: **istom** itd: neka se samo vaš ures sjeti moje želje da se pomladim.

273—276: promjena ritma, koji sad odgovara narodnoj poskočici, tipičnoj za dubrovački kraj. Tragova te pjesme ima u jednoj eklogi Ignjata Đurđevića (Kolendić). Usp. sličan tekst poskočice u ispisima *Pjerina* u I. .č

277. **Vlašići:** maskari su odjeveni kao seljačići.

284. **kako i ti uza te:** obraća se Stancu.

285. **takoj** itd.: tako neće proći mnogo vremena.

290. **pride:** prije. Vidi se u Stančevu odgovoru da je prethodni stih našao na pravi komični odjek.

302. čijom se svjetlošću dići mrkla noć.

304. koja su *(cvitja i bilja)* čast i pohvala dragog proljeća.

314: tko bi pomislio da ima lopova u ovom gradu? — Kao što su se iznenada pojavili iz mraka, mladići sad opet nestaju u noći zadovoljni što su mogli iživjeti obijesnu mladost nadoknadivši starcu koliko vrijedi ta roba. Autor bar donekle iskupljuje neozbiljnost razuzdanih mladića.

pripovijes

kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena

Imena

VENERE
KUPIDO, sin Venerin
ADON
VILE
SATIRI

VUKODLAK
KOJAK
GRUBIŠA, sinovac Kojakov
VLADE, mati Grubišina
} Vlasi

Prvi prizor

VUKODLAK, KOJAK, GRUBIŠA, VLADE.
Priđe neg se šena odkrije Vlasi govore.*

VUKODLAK

Ah, vince gizdavo, milo ti si piti,
tebe ti je pravo do neba slaviti!
Vodice studene, meni ćete oprostit,
na piru u mene nećete ni prag prit!
Med njeki ushvale kakono slatku stvar,
pri vincu ostale slasti su za ništar!
Što 'e papar ki grije i čafran veseli?
Tko vinca ne pije, vazda se dreseli.

KOJAK

Bog da', Vukodlače, ki se s vincem rveš,
ali 'e vince jače. Odkuda takoj greš?

VUKODLAK

Ja sam Grizivino a niesam Vukodlak:
grizem, žvem, iem vino brz, krjepak, hitar, lak.
Uklon' se svak meni, knezu Grizivinu;
prilike meni nî, kad što dobro pinu.

KOJAK

Nut hlapa gdi hlapa! Hlapa', hlape, takoj!
Da je peču štapa! Nu čeka', svinjo, stoj!

VUKODLAK

Muči, kozo, muči! Jučer me vlastelin,
Vlahe Držić, ruči, vlasteoski pravi sin,
da ću pjan i sit bit za vas mjesec ovi.

KOJAK

Odkle ideš, umieš rit? Jeli te vukovi!

VUKODLAK

Ženi se taj mladić i vodi vladiku
roda Sinčičevîć anđeosku priliku.
Stárom tî vlasteli mjere srebro i zlato.

KOJAK

Istom hlap dedeli! Ter, kozo, gdi je to?

VUKODLAK

Vreću jarebica jučera mu prodah
i peset piplica, i dobru platu imah.

KOJAK

Svinja je nješto snio, ter pjan sad bugari.

VUKODLAK

Bogme sam iznio pô torbe dinari.

KOJAK

Nu čeka,' hlapino, neć rijet odkle ideš?

VUKODLAK

Znaš, ere je vino sa mnome; kud urveš?

KOJAK

Sinovče, uzmi bat, omjeri mu pleća!

VUKODLAK

Bogme ti činih znat što je vruća leća.
Nut biede, ku ište u Dubrovniku oženit!
Što će ovo smetlište?

KOJAK

Što hoćeš, svinjo, rit?
Jeda mu neće dat djevojku kmecku kćer?
A da ti 'e, svinjo, znat; govoreno 'e jučer
u Gradu za njega, odkle pjan ideš ti;
djevojku mu i svega obećaju dati.
Vlahe, gdi si bio i, hlape, gdino si
glavu vina nalio?

VUKODLAK

Grbavoj toj kozi?
A prem za njim mraše njeka godišnica,
sve me ispitovaše ovacieh rilica;
a prem se će vitez uza nju ispokojit,
a za nidan pinez neće ga ona izgubit.

GRUBIŠA

Ako nije liepa, neću ju uzeti.

VUKODLAK

Jednim je okom sliepa.

GRUBIŠA

Da neka ide k šteti!
Neću ni pozirat na tu ja, majdet ne!

VUKODLAK

Dat ti će izbirat vitezu s krajine!
Gdje ti 'e konj, kopje i štit, junače, za boga
na polje da ti 'e izit? I govna li ovoga
mislite ženiti?

KOJAK

Mislimo, hlapino!

GRUBIŠA

Ter što hoć, jarče, riti?

KOJAK

Probav', svinjo, vino,
inako t' ovaj bat omlatih o glavu.

VUKODLAK

Istom me nemoj dat izjes tomu lavu, —
nemoj, gospodine, prosti mi boga rad!

GRUBIŠA

Kurvine hlapine!

KOJAK

Sinovče, hod'mo u grad.

VUKODLAK

Kako upravite u Pločku ulicu,
u rep celunite Rusu Milašicu;
a ti, krajičniče, Orlandu se javi . . .

KOJAK

Nut gdi svinja viče!

VUKODLAK

. . . da t' ono opravi.

GRUBIŠA

Pjanico uscana, još ti ću odgristi nos,
pro' će malo dana.

VUKODLAK

Grubiša, nu ti mòz!
Što mi se gonenu?
»Zovem se Sedmi muž, prezime Dugi nos,
nosim dom kako spuž na sebi gdi sam gos.
Pijem vince bez vodice;
voda mi je bistra mila,
gdi mâ ljùbi mije lice,
kad je od ruže venčac svila.«

VLADE, mati Grubiše

Mlađahti sinko moj, djetece mo'e drago,
kuda mi ideš toj, moje velje blago?
Kuda mi hoćeš poć, mo'e vito kopjice,
a majku hoćeš oć, da roni suzice,
da tebe, sunačce, tva majka ne gleda,
da majci srdačce tužno se raspada?
A ti, zli čovječe, kuda mi vodiš sad
toliko daleče hranjenje moje u grad,

mû perlu, moj bosil, moj mio garopalak
koji sam ja gojil' u staros mû štapak?

VUKODLAK

Oto ga ide prodat, bracki ti ću riti;
nemoj mu š njime dat, sestrice, otiti.

KOJAK

Poď s vragom i š njime! Jeda ga ja vodim?
On putem svojime, a ja mojim hodim.

VLADE

Vrati se, sinko moj, k tvomu stanku, mîle,
ne hodi mi takoj, da te ne uzmu vile,
ke noćno kon vode, moj sinko ljubeni,
tanačce izvode u gori zeleni.

VUKODLAK

Čuva' ga od vila! Ako ga vidješe
tako ličca mila, ončas ga uzeše!

VLADE

Jaoh meni, ne sluti, molju te, junače!
zlo mi srce ćuti! Hodi mi, moj brače.

GRUBIŠA

Majdet ga neću sad vragut bat domom it, —
svakako po' ću u Grad djevojku isprosit.
Bogme ga na pašu ne mogu veće it;
ja se sam, da t' kažu, odlučio oženit.
Njeka godišnica za mene sve pita
kako mjesec lica.

VUKODLAK

Ku li gospar pìtā
priklami i ckvarom? Jes, bogme, za njim mre.

VLADE

Nemoj ve, sinko, tom!

VUKODLAK

I ta gospara tre!

VLADE

Nie bo tuj gospoje; zatoj se gubine
tuj čine svakoje.

VUKODLAK

Kadgodi se i pine.

VLADE

Um'ju godišnice i gosparu bradu
oskubsti, obiesnice, tamo u tomem gradu,
gospi odgovarat i, što mogu, krasti,
i po gradu udarat, kučetine, u lasti;

ckvaru opilaje, a hljebe mažući
zàdnjīcā svaka je, da im ih ni moć vući;
a vina lončine sve pune imaju
što kradu, rabine, pak pjane igraju.
S gospodarom vole na baštinu otit
neg s gospom; tuj stole nose gdi će sidit.
Koliko ohšubâr gospe im omlate
o glavu, — čudna stvar, kako u gvozdje mlate;
tvŕđê su glàvinê neg sohe hrastove,
a kako kravine vazda su jalove.

VUKODLAK

Naš vitez to bi ktio, mliječno štogodi;
bez truda rad bi bio da mu odar plod plodi.

KOJAK

Nut svinje uscane, gdi neće, brate moj,
da nas se ostane!

VUKODLAK

Grubiša, ja sam tvoj:
peci loj, ter se goj, i brate zbogom stoj!

VLADE

Ohaj ve, sinko moj, graćcke godišnice
voditi na stan svoj hude puštenice.
Ja ti ću u selu djevojku isprosit
gizdavu Veselu, ka ti će draga bit.

GRUBIŠA

Ja hoću pritilu, da me u zimu grije.

VUKODLAK

Nađ' mu gorsku vilu! Za žiganta nije
ka suha kožina; nađi mu pritilo,
ne umori sina, bludilo tve milo.

GRUBIŠA

Ohaj me se, jarče! Ah, pjanče uscani!
Oto za nas parče parci i neznani.

Drugi prizor

Prijašnji, VILE, VENERE, SATIRI

Ovdi se odkrije šena. Vlasi se pripadu, a ukažu se šes vila, koje najprvo poju, pak tancaju. Uto Venere božica izide, a vile joj se klanjaju govoreći:*

Zdrava si, božice, kruno svih liposti,
puno je tve lice nebeske radosti.
Zemlja se veseli, kud stupa tvoj stupaj;
gdje si ti, svak veli ondi je vječni raj!

Tobom cti prolitje, a lito rod rodi,
razliko i cvitje tobom se svud plodi.
Zdrava si, kriposti usione naravi!
Tvojome liposti Višnji svit objavi,
tobom se sva narav umnaža, gospoje,
objavi se i Ljubav od utrobe tvoje.
Ljuveni kud pogled obrne tva lipos,
stvori se jad u med a dreselje u rados.
Blažen je vječni raj koji te uživa;
blažen je i cvitak taj ki tvoj pram odiva,
i zemlja blažena ku pleše stupaj tvoj
i trava zelena, kraljice svih gospoj;
blažen je i pogled taj ki pozri tvoj ures.
Oto nam na svit saj taj milos dana jes!
Prospite cvietjice, na otar stavite
mirise, sestrice, Veneru slavite;
slavite, ptičice, žuberom slatkime
Venere božice prislavno toj ime.
Prolićnji vjetrici, ako ikad, uzmite
mirise ružici, mirisom puhnite;
Venere božica po zemlji sad hòdî,
prislavna kraljica koja Ljubav rodi.
Slav'te ju, dubrave, pjesni od slavica,
dostojna jes slave Venere božica.
Satiri, gdje ste vi, da tance vodite?
Veneru svak slavi, a vi sanak spite!

Ovdi satiri dotrče govoreći:

SATIRI

Veselje činimo, pokli nam srjeća da
da s neba vidimo Veneru mi sada.
Pojte sada vi pjesance,
gorske vile, a mi ćemo
po travici vodit tance;
nu vas prvo da čujemo.

Treći prizor

VENERE, Prijašnji (bez vila i satira)

Svršivši pjesni i tanac, klanjajući se Veneri odhode, a Venere božica, užežena od ljubavi svoga Adona, tužeći se govori:

VENERE

O luzi zeleni, mnim da prî do danas
meu nami čuven nî božice tužan glas;

er narav božicâ nî tužit ni livat
suzice niz lica neg blaženstvo uživat.
Oto ktje moja čes, umrlo da ličce,
jaoh, meni raniľ jes neumrlo srdačce!
Oto me liposti zemaljske smamiše,
oto sve kriposti me rajske straviše;
oto sam sad sluga pastira od gore,
a njekad za druga imat me ne more
taj Marte veliki, krjepki bog od boja,
na nebu sužan ki moj se zvat dostoja.
Oto drage oči slidi me srdačce
kakono s istoči danicu sunačce;
oto bilo lice u željah roniti
čini mê suzice, čini me, jaoh, mriti!
Božicam a umrit nî dano zgar s nebes,
a, vajmeh, nî moć skrit ljuvenu mû boles!
Što će rit božice, kad vide, jaoh, mene
roniti suzice cić želje ljuvene,
i Džove s bogovi? Govor' što im drago,
a ja ću lugovi slidit moje blago, —
Adona dragoga, mê slatko željenje,
Adona za koga obljubih tuženje.
Ostavih vječni raj, ostavih bogove,
s Adonom na svit saj obljubih lugove. —
A bježiš od mene, Adone dragi moj,
u gore zelene sakrivaš obraz tvoj.
Adone, nisam ja lovac za košutom,
ljùbi sam ja tvoja, mrem za tvom lipotom;
nisam vil od gore ni koja diklica, —
s neba sam odzgore Venere božica;
majka sam ljubavi: Kupida ja rodih,
Adone gizdavi, i prsmi ovim dojih.
Adone, daj se u dar meni ka te ljubim;
bit ćeš kralj, bit ćeš car i blažen, pravo dim.
Vaj, s kijem govorim? Komu li, jaoh meni,
ovu tužbu tvorim, kad moga Adona nî?
Tužbe su i riči zaman! Ja ću poći
k sinku koji liči ljuvene nemoći.

Četvrti prizor

KUPIDO, prijašnji
Ovdi Kupido izide, a Venere mu govori:

Sinko, mâ kriposti, sinko, mê hranjenje,
mojozi liposti vridno uzvišenje!
Sinko, komu vas raj ne može odolit,
a njeki na svit saj hoće se oholit!
Kraljevstvo ako tve ne budeš svetiti,
luk i tve strile sve zaman ti će biti.
Pastir je u gori izvrsne liposti
gorske vil ki mori gorkom nemilosti,
ki ništa ne scieni tve sile ljuvene.
Tim, sinko ljuveni, uzmi strile ognjene,
srce mu užeži i jadom tvo'im otruj;
tvrdom ga uzom sveži, meni ga pak daruj;
er tužba jes mnoga od vila, sinko moj,
na mladića toga, — čin' da zna što 'e oganj tvoj!

KUPIDO

Majko, mâ radosti, majko, mê blaženstvo,
tvojome liposti stoji mê kraljevstvo.
Moje je željenje tebi samo ugodit;
tim na tve hotjenje sve ti će sada bit.
Svi ki su proć meni oholas tvorili
kroz moj plam ljuveni gorko su cvilili;
tim za tvoj zlati vlas, liposti izbrana,
vodi' ćeš ti danas Adona svezana.

VENERE

Pozna' ću, sinko moj, od sione ljubavi,
učiniš ako toj, jesi li bog pravi.

KUPIDO

Pozna' ćeš sinak tvoj, što veliš, je li toj.

Ovdi Venere, celivavši Kupida, odhodi; šena se sakrije, a Vlasi čudeći se govore:

Peti prizor

KOJAK, VUKODLAK, GRUBIŠA, VLADE

KOJAK

Brate Vukodlače, ali spiš ali bdiš?

VUKODLAK

Ah, ne spim, Kojače! Ali me ne vidiš?
Niti ga mogu spat ni što sad bijedan

vidismo mogu znat ali 'e bilj ali san.
Mnokrat sam kon vode vidio gdi vile
tanačce izvode kakono snig bile;
ma ova čudesa ja ne čuh ni vidih.

KOJAK

Nješto je s nebesa!

VUKODLAK

Ja t' malo ne umrih
od straha, brate moj.

VLADE

Da što veliš meni
tužnoj Vladi tvojoj? U meni duha nî!
Biedna išla slidit sinka nesviesnoga, —
neću t' mi t' živa bit do stanka, jaoh, moga.

GRUBIŠA

Voh, maje! Liepa ti bieše ona zlatna vil,
milo ti gledati bieše nje obraz bil!
Ti se si strašila, nje lipos a meni
srce je ranila u gori zeleni.
Bogme ću k njojzi poć da joj sam za slugu,
a tebe ću ovdi oć s družinom u lugu.

VLADE

Jaoh meni, što je toj, ke li su beside?
Nesviesni sinko moj, gdje li hoć da se ide?

KOJAK

Maj, tu vrag, s djetetom! Što ćemo još vidit?!
Poď mi ti igrom tom, — neću te ja slidit.

VUKODLAK

Što? Majde, neka ide! Tej vile ljubene,
Grubišu kad vide, osta' će smamljene!

GRUBIŠA

Jeda sam kako i ti, kurvin Grizivino,
ki ne umieš piti nego gristi vino?

VLADE

Da li hoć, sinko moj, u meni dušice
što 'e ostalo malo ovoj, da pustim s tužice?

VUKODLAK

Neboge Maruše! Osta' će cvileći,
neće im bit duše Grubišu želeći;
proklinat će vile koje su ljubavi
Grubišu stravile u pustoj dubravi;
a junak Grubiša s vilam će uživat,
a biedna Maruša suze će prolivat.

Šesti prizor

VILA, SATIRI, ADON i prijašnji

Opet se odkrije šena i satir s vilom tanca, pak dotrče pet satir i hoće mu vilu ugrabit i s svijema boj bije, i odrve im se i vilu shrani. Za ovim Adon, izgubivši družbu, umoren od lova tuži se govoreći:*

ADON

Je li tko u gori? O drûzi, gdje ste vi?
Jaoh, trud me umori u pustoj dubravi;
a nie čut nikoga ni se umim gdi svrnut
a od pasa jednoga blizu ovdi nije čut
ki bi mi straža bio, ako bih u gori
počinut ovdi smio. Jaoh, trud me ùmorî!
Daj da ka izide od vila ke mene
po gori svud slide cić želje ljuvene!
Kojim sam njekad bio srdačca nemila,
vaj, sad bih svaku ktio za drúgu od vila,
kojoj bih truđahan u pustoj dubravi
srjed krila sladak san zaspao na travi.
Dosad mi sto sluga ne mogahu ugodit,
a sad mi za druga ne more jedan bit.
Taj ne zna što je mir ni pokoj uživat
tko prìđe što 'e nemir ne bude hudi znat.
Je li tko u gori? O liepa zeleni,
sanak me umori, a živa duha nî!
Travice zelene, u vaš kril gizdavi
truđahta, jaoh, mene daj prim'te sada vi;
a ti zgar, zèlêni, gorska družbo moja,
ne bran' mi tve sjeni, čim budem pospat ja.
Slavici, molim vas, od gore zelene,
kad pospim njeki čas, probud'te pak mene.

Sedmi prizor

KUPIDO; VENERE, ADON i prijašnji

Ovdi zaspi, a Kupido dođe i svojom ga uzom sveže, pak Venere izide i s Adonom govori.

ADON

Jaoh meni, što je ovoj? Svezan sam, vajmeh, ja!

VENERE

Mladiću, što takoj tuži lipos tvoja?

ADON

Svezan se nahodim, gospoje, ja sada;
a ne znam, pravo dim, ni kako ni kada;

ni se umnim odvezat, gospoje, ni tužan
u gori mogu znat čigov sam ja sužan.

VENERE

Tvrđa je uza taj kojom si svezan ti,
mladiću, ovoj znaj, neg n'jedna na sviti.
Ma te ja mogu u čas, mladiću, odvezat,
od toga imam vlas, ma ku mi ć platu dat?

ADON

Da ti sam vik sužan, i tvojoj liposti
da služim noć i dan sa svom mom kriposti.

VENERE

Ne mogu te odvezat, ako te uzome
ne budem zavezat, mladiću, mojome.

ADON

Ovo t' vrat, — veži me!

VENERE

Vežem te od kosi
mo'im pramom zlatime; uza se taj prosi
za roba takoga koga ću na sviti
vrh svakoga inoga uvike ljubiti.

ADON

Ako je sužanstvo ovako svezan it,
za moje kraljevstvo neću ga promienit!
Vodi me, gospoje, vodi me tva lipos,
liposti vik tvoje slidit će mâ mlados;
dočime obraz taj anđeoski meni sja,
ne budem ini raj, gospoje, žudit ja.

Venere s Adonom odhodi, a šena se zakriva i Vlasi govore:

Osmi prizor

KOJAK, VUKODLAK, GRUBIŠA, VLADE

KOJAK

Brate Vukodlače, što se ovoj sad čini?!

VUKODLAK

Ja t' ne znam, Kojače, u meni duše nî
od straha, brate moj, nit umim što kazat!

KOJAK

Nie zdravo mjesto ovoj, neka ti 'e Vule, znat;
ovdi su prem vile njekad, stari vele,
Miljenka stravile, Radata uzele!
Radata staroga starci ga svi znaju,

Radata od koga čuda spoviedaju;
djetece s krilama hode po dubravi
s lukom i strilama Radata zatravi.
Taj Radat sliđaše bielu vil po gorah,
a od ljudi bježaše jäk prid psi jelin plah.

VUKODLAK

Ono i mi djeteta vidismo s krilama.

KOJAK

Ona mala sjeta vazda opći s vilama:
ini mu nije stan neg prsi od vile;
odtole noć i dan trati svoje strile.
Koga odtle ustrili, svi stari govore,
vas život taj cvili, a ozdravit ne more.

VUKODLAK

Znaš ka je? Žiti ja, pokli smo svi moćni,
odovle poď mo tja, — ovdi nam stana nî!
Grubiša, dvigni se, u zao čas se oženio, —
stan' gori, otresi se, ti s' vitez vazda bio!

GRUBIŠA

Smie li se, jaoh, meni? Voh, maje, što činiš?

VLADE

U meni duha nî, sinko, — ali ne vidiš?

VUKODLAK

Grubiša, hodimo!

GRUBIŠA

Ne mogu nikuda!

KOJAK

Daj da ga nosimo; sve ovo od bluda.

VUKODLAK

U zli se čas smurao i ženu pritilu
u gradu iskao i ktio gorsku vilu.
Pokrij ga vrjećinom, da ga u dubravi
biela vil planinom žiganta ne stravi. —
Grubiša, ovamo! Veseli da' vjeru,
a Vlaho vas tamo čeka na večeru. —
Primite u ljubav razgovor naš ovi;
nitko u svem nije prav neg sam Bog. Zbogom svi!

SVRHA.

Venere i Adon / Komentari

* **Priđe** itd. S kojeg mjesta Vlasi govore, kad pozornicu još nije otkrio zastor? Iako im pripada pretežni dio teksta, oni se na toj pozornici neće ni pojavljivati, nego će ostati na prosceniju, pred gledaocima, sa svojim realističnim govorom, u »zbilji« koja se i takvom njihovom nazočnošću i neposredno aktualnim spominjanjem svadbe, ženika Vlaha Držića, nevjeste i njezine obitelji Sinčićević, »otimlje« da bude kazališnom iluzijom premda to jest, dok će se pred njima i radi njih, zapravo u njihovu umišljaju vidljivu i gledaocima, otkrivati i sakrivati pozornica s fantastičnim mitološkim prizorima. Ovakva držićevska višestruka igra stvarnosti i fantazije još jednom i to s osobitom plastičnošću potvrđuje novost maniorističkog suprotstavljanja zbiljskog i fiktivnog, a i scensko-redateljsko odnosno scenografsko rješenje sadržano u samoj strukturi teksta i možda uvjetovano sviješću o skučenosti prostora u vlasteoskim pirnim dvoranama, predstavlja korak dalje od suvremenih dostignuća u tom području, koja je D. mogao poznavati, pa je ta činjenica privukla pozornost naše stručne kritike, o tome v. bilj. uz iduću didaskaliju, iza st. 130.

1—8. Uvod s apologijom vinu nije samo živahno predstavljanje jednog lika, nego je i u skladu sa svadbom u kojoj je komedija prvi put prikazana, naime, kao i drugi put *Tirena*, na piru Vlaha Držića i Marije Sinčićević godine 1551 (v. bilj. 47—49 uz Drugi prolog *Tirene*), o čemu će Vukodlak govoriti u idućim st. Početak podsjeća na to da je vino čest Držićev motiv: npr. u *Noveli* (»Pijem vince . . .«, st. 153), u *Tireni* (st. 625, 664); u *Grižuli*, gdje Omakala priča (II. č.) da je gospodaru kupovala vino, ili (III. č.) da godišnice kradu »mavasiju«, ili kako ona voli »varenoga vina«; u *Skupu*, gdje Zlatikum ima »ekčelenta vina«, a »kus i ognjic starce uzdrži« (III. č.); u *Dundu Maroju*, gdje »prid Orlandom vino toče, junaci ga piju« (IV. č.), a doznajemo (I) za strana vina u Rimu, »vin da Corsica e claretto di Francia«, i Pometu je Petrunjela ljepša kad je »pinuo« (II), i Grubiša se ne snalazi u sredini gdje »voda se u vino lijeva« (IV), itd., da ne spominjem Bokčila i Tudeška te Tripčeta de Utolče u istoim. komediji. — **na piru u mene:** na mome piru; neizravno aludira, dakako, na pir Vlaha Držića, gdje uzvanici gledaju predstavu, po svoj prilici u izvedbi Pomet družine sastavljene od mladih građana.

9. **ki se s vincem rveš:** plastična slika u kojoj je predočena i količina koju Vukodlak može popiti i snaga vina koje ga ipak pobjeđuje.

10. **Odkuda takoj greš?:** neće dobiti odgovor, jer Vukodlak nastavlja kako mu vino nalaže.

12. **grizem** itd: ». . . on više djela no što opisuje to što čini . . . Jezik svojom funkcionalnošću prestiže značenje; u svojoj pohlepi Grizivino ne pije vino, već ga grize, stoga on manje opisuje nego što grize imaginarnu tvar svoga opisa, i riječi same su ugrizi. Prije nego su postale značenje, riječi su već čin, dakle, usmjerenje u prostoru i vremenu, odnos« (Mrkonjić). Umjesto odgovora na pitanje odakle ide, junak nastavlja u znaku vina, dakle uvjerljivošću kojoj osebujne vrijednosti valja tražiti u stilskom postupku, a dakako i u podrijetlu lika iz, kako piše Košuta, lokalnog folklora i svadbenih običaja među Vlasima.

14. **prilike** itd: nitko mi nije ravan. — **pinu:** pinem, popijem.

15: »hlap« je seljak u pogrdnu značenju, otud je izvedeno »hlapati«. Kojak ironično odgovara »onomatopeji Grizivinove pohlepe« (Mrkonjić).

16. **Da je peču štapa:** da mi je imati komad štapa. — **svinjo:** tako i u st. 27, 34, 35, 52, 60, a kaže mu i *kozo* (st. 24) kao i njemu Vukodlak (17, 40), i *govna li ovoga* (50). D. oštro suprotstavlja izvještačeni petrarkizam, na koji ćemo i ovdje još naići, i rustičnost narodnih likova, kao i u *Tireni* (npr. st. 775 i d, 1103 i d.) i na mnogim mjestima u pastoralama i komedijama.

18. **Vlahe:** Vlaho; oblik je valjda seljačka varijanta imena. O prigodi prikazbe v. bilj. 1—8 i bilj. 45 uz Drugi prolog *Tirene* — **ruči:** obećā, aorist od *ručiti*, stiskanjem ruku čvrsto obećati.

19. otud znamo da je svadba trajala cio mjesec.

20. **Odkle ideš:** drugi put ga pita, uzalud.

22. o ljepoti Marije v. Drugi prolog *Tirene*, 47—48, 69—76.

23. **Stárom** itd: star je dubrovačka mjera za žito. Riječ je o bogatstvu mladenkina tada već pokojnog djeda i bogatog trgovca, o čemu v. bilj. 35 i 37 uz Drugi prolog *Tirene*. Iz konvencionalnog laskanja mecenama vidi se kako se ugled mjerio zlatom, ali će odnos prema zlatu u Držićevim dramama postati i središnjom polugom koja ih pokreće.

24. **dedeli:** blebeće. Kojak Vukodlaku ne vjeruje, a što se čini nevjerojatnim jače se i doimlje, pa tako i pohvala bogatstvu mladenaca.

29. **odkle ideš?:** morao ga je to treći put pitati. Usp. *Dundo Maroje*, bilj. 258.

30: napokon sam objašnjava zašto nije odgovarao. — **ere je:** da je.

31. **Sinovče:** obraća se Grubiši, koji je s njim.

32. **činih:** stari aorist, ovdje u vrijednosti futura: samo neka me pokuša udariti pa će vidjeti što će mu se dogoditi.

33. **Nut blede**: misli na Grubišu, kojega vode u Dubrovnik gdje je sve spravno da mu dadu djevojku s kojom će se oženiti. — **ište:** namjerava (Kojak), nastoji.

34. **Što će ovo smetlište?** Vukodlak se ruga Grubiši, jer je odmah pogodio da ga idu ženiti: »Možda je Grubiša imao zataknutu ružu ili kakav drugi cvijet, kakav je običaj u nekim selima za takve prilike živ i danas. — Sjećam se iz djetinjstva kako bi roditelji znali ići sa sinom u prosce sa zataknutim ružmarinom (. . .), a znao se gdjekad naći i kakav podrugljivko koji bi zadirkivao mladića peckavim dobacivanjima« (Svelec).

35. **kmecku kćer:** godišnicu (v. st. 41), kako su se zvale djevojke, sluškinje, koje su gospari od kmetova uzimali u službu u gradu, dok se ne bi udale. Tema godišnica zaokupljat će još i Iva Vojnovića.

36—37. **govoreno 'e . . . za njega:** preporučen je, tj. da mu dadu godišnicu.

38. **svega:** misli se na poputbinu djevojci kao miraz.

39. **Vlahe:** vokativ od »vlah«, isto što i »hlape«, tj. pogrdno.

40. **Grbavoj toj kozi** itd: »I tu sada dolazi do punog izražaja glavna Vukodlakova crta — podrugljivost koja će dominirati do kraja komada, razumije se u rustičkim scenama. Ono što Vukodlaka veže s Dubrovnikom i njegovim zaleđem jest njegov podrugivački repertoar koji svoje porijeklo vuče iz dubrovačkog života i folklora« (Švelec).

41. **A prem** itd: sve što slijedi o godišnici izmislio je da bi se sprdao s glupim Grubišom.

42. **ovacijeh rilica:** »Bit će kretnjama ruku pokazao kako ima velika usta« (Švelec).

43. **ispokojit:** smiriti, utješiti, s lascivnim prizvukom.

44. **nidan:** nijedan, tj. ni za kakve pare.

45. Priglupi Grubiša ne shvaća da se Vukodlak podruguje izmišljajući da poznaje djevojku. Grubišina lakovjernost i bezazlenost dolazi tu do izražaja kao priprema prizora u kojemu će se, poslije, zaljubiti u samu Veneru.

48. i d.: u Vukodlakov govor D. je sretno uklopio slike iz narodnih umotvorina, o junacima itd.

57—59. **Pločku . . . Milašicu . . . Orlandu:** tragovima neposredne nazočnosti Dubrovnika, njegovih predjela i ljudi dolazi se do svježih izvora Držićeve poezije. Orlando i Milašica (koja inače »sirenje prodava«) spominju se i u *Dundu Maroju,* u IV. č. (v. bilj. 879 i 880).

59. **krajičniče, Orlandu se javi** itd.: »krajičniče« odgovara »vitezu s krajine« iz st. 48. tj. »junače; »Orlando« je stup sa spomenikom srednjovjekovnom paladinu Karla Velikog Rolandu i pred njim se u Dubrovniku prodavalo vino, a tu je negdje i Milašica sir prodavala. Moglo bi se možda protumačiti: javi se Orlandu gdje junaci piju vino (usp. bilj. 1—8), pa neka tebi kao ženiku on, najveći junak, ono opravi (st. 60), tj. instrument muškosti. Možda se, pak, usporedba s Orlandom odnosi samo na Grubišino »junaštvo«. Nije uvjerljivo Švelecovo mišljenje da možda Vukodlak ima na umu ljubavnu vještinu junaka iz Ariostova spjeva, koja nedostaje Grubiši, pa bi ga Orlando mogao poučiti. Dubrovački Orlando nastavlja legendu velikog srednjovjekovnog junaka, a u Ariostovoj obradbi ne bi se reklo da se tom junaku pripisuje »ars amatoria« kao glavna značajka. Na njegovo se inače junaštvo poziva smiješni stari Lone u *Tripčetu de Utolčetu,* a spominje ga i Vukava na početku III. čina *Arkulina.*

69—69. Jedna od pučkih pjesmica i zagonetki u stihovima kakve je D. više puta umetao u komedije, a ova se zbog duhovitosti javlja i u *Noveli od Stanca* (151—156), jer se vjerojatno osobito sviđala, napose zbog aluzivnosti imena Sedmi muž. Inače na temelju toga Košuta daleko podrijetlo tog junaka vuče iz maske u starim svadbenim običajima, a zbog onog doma koji kao puž nosi na sebi podsjeća ga i na balkanskog vukodlaka koji prema narodnom vjerovanju nosi sobom svoj dom. — **ljubi:** ljuba, žena.

82. **Jeda:** zar, kao da.

86—87: takvu su predodžbu o vilama imali seljaci, pa u *Noveli* npr. Dživo starom seljaku priča kako gizdave vile izvode tanačce kraj vode (110—111, 178—179, 259, 262).

88—89. **Ako ga vidješe** itd.: Vukodlak se sprda s izgledom momčića koji, čini se, baš nije Apolon.

90. **ne sluti:** Vukodlak je pojačao Vladino praznovjerje, pa ga ona zaklinje neka tako ne govori.

92: baš sada neću ni makac, nikako, kući.

95. **kažu:** kažem.

97. **kako mjesec lipa:** lijepa i bijela poput mjeseca. I ta slika kanda dolazi od narodne umjetnosti. — **Ku li gospar** itd.: počinje tema o godišnicama, draga Držiću, koja zauzimlje cio odlomak sve do st. 115.

98. **priklami i ckvarom:** uštipcima i masnom juhom, koje su gladne ili oblaporne godišnice krale u škrtih gospodarica, kao Omakala u *Grižuli* (III), koja je voljela »hljeba u vruću ckvaru udrobljena«, a Grubu u *Skupu* (IV) Munuo obećava »priklami« hraniti. Tako su eto radili i gospodari s godišnicama iza supruginih leđa. O svemu će tome plastično pričati Vlade.

99. **Nǫnoj ve** itd.: nemoj se tom oženiti. Vlade reagira na Grubišinu izjavu u st. 95. — **tre:** opscenom primjedbom Vukodlak objašnjava kako godišnica gosparu uzvraća.

100. **Nie** itd.: zato što tu nema gospodarice, pa se čine svakakve prljavštine.

102—115. Kao i Omakala u *Grižuli,* Vlade iznosi živopisnu sliku o dubrovačkim godišnicama i o slobodi koju gospari s njima uzimlju. Sočna sirovost opisa opaža se u svakom stihu, a kanda je naglašavaju augmentativi: kučetine, lončine, glavina, kravine, pa i ova zadnja karakteristična usporedba sa životinjom, kakvu rabi i Stanac (st. 195) i Radat u *Tireni* (st. 777—778, 781).

103. **tamo u tomem:** to je cio pokret rukom, koji označava socijalnu i moralu distancu.

105. **udarat u lasti:** dangubiti.

106. **opilaje:** obirući.

107. **ni moć:** nije moguće.

111. **stole nose:** »Veliki broj posluge u Dubrovniku je još više porastao u XVI. stoljeću, kada su dubrovačka vlastela . . . i bogati trgovci . . . ekonomski jačali i počeli da žive sve otmjenije, da grade lijepe palače i ljetnikovce . . .« (Roller). O životu godišnica v. više u komentaru Omakalina bijega »u pustinju«, u II. č. *Grižule.*

112—113: o »ohšubrama« (papučama, crevljama od pluta) odnosno cokulama koje joj je gospa bacala u glavu ili joj je njima gnječila glavu također priča Omakala u II. č. *Grižule.*

120: pjesmicu govori i Petrunjela u II. č. *Dunda Maroja.*

123. **djevojku isprositi:** budući da izravno spominje seosku djevojku Veselu, može se zaključiti da je Vlade već tu prosidbu koju nagovještava, s njom i s njezinim roditeljima ugovorila. I zato ga tako uporno odvraća od gradskih godišnica, o kojima se također i zato vrlo oštro izražava.

125: Vesela je očito mršava pa njegovu ukusu ne odgovara.

127. **suha kožina:** suha koža, tj. mršava **žena. — pritilo:** podrazumijeva se (u elipsi tipičnoj za Držićev govoreni jezik) debelo čeljade, kršna žena kakva je često ideal seljaka.

130. **Oto** itd.: eto su našim odvjetnicima postali i pozvani i nepozvani.
Ovdi itd. »Očito je da je 'mitološko prizorište u scensko-prostornom smislu bilo središnje smješteno i da je pred njim bio zastor, jer se ta 'šena' 'otkriva' i 'zakriva'. Vlasi koji nikada ne stupaju na taj scenski prostor, dakle u okoliš Venere, Adona i vila, ostaju, međutim, vazda vidljivi gledalištu, ali i u položaju iz kojega su mu i zbivanja na 'mitološkoj' pozornici jasno pregledna. Prema tome, oni nisu s desne ili lijeve strane toga prizorišta kao što bi to moralo biti da je D. strukturirao svoj scenski prostor poput onoga u 'crkvenim prikazanjima', kao što to tvrdi Košuta. Bit će prije da je D. svoju pozornicu propisao po načelima humanističke inscenacije koja zadržava doduše neke principe srednjovjekovne plateae, ali uvodi i novine prema tzv. lyonskom izdanju Terencija Johannesa Trechsela, gdje su zastori za četiri odjelita pozadinska prizorišta vidljivi. D, međutim, odlazi i dalje. On ukida više takvih 'terencijevskih' prostora — mansija u pozadini i pretvara ih u jedinstveno, 'mitološko' prizorište odijeljeno zastorom od prednjega dijela plateae, ovdje proscenija, na kojem će razgovarati Vlasi. Po tom je postupku sažimanja relikata mansija u jedinstveni scenski prostor M. D. ispred ostalih, u raznim izdanjima Plauta i Terencija reproduciranih scenskih rješenja« (N. Batušić).

131. **Zdrava si:** taj »ave« u pohvalu kraljice ljepote ponavlja se i u st. 137, a st. 143, 144, 145, 147, počet će s poznatim petrarkističkim blagoslivanjem. Inače se u toj himni Veneri nabrajaju konvencionalna svojstva koja obično prate evociranje božice ljepote. Za Košutu je to Venera kakva se javlja u Boccacciovu *Ametu,* Venera neoplatoničara, a krajolik je Botticellijev.

133. **Zemlja se veseli:** u mitu o Afroditi dobili su obličje žene ljepota — osmijeh zemlje, i ljubav — osmijeh života.

135. **Tobom cti prolitje:** krasna žena jednog je proljetnog sunčanog dana izronila iz vode. D. je u ovoj pohvali obuhvatio neka tipična obilježja što se pripisuju Veneri, koja preobrazuje ljude i prirodu.

140: Kupido ili Amor, odnosno Eros, prelijepi dječačić s lukom i strijelama, Plakir, koji će se pojaviti u *Grižuli,* tj. personifikacija ljubavi. U lirici ga D. naziva Ljubav.

142: uobičajene petrarkističke antiteze.

143—146: v. bilj. 131. To je još jedan od mnogih odjeka Petrarkina soneta LXI i Menčetićeve obradbe *(Blaženi čas . . .).* Usp. i bilj. 10. i d. uz pj. 4.

148. **nam na svit saj:** nama na ovom svijetu.

153. **Prolićnji vjetrici:** premda u prvi čas djeluju otrcano *(prolitje, cvietjice* i sl.), i ovi su vjetrici primjereni motivu, jer su prema mitu o Veneri dva Zefira, u obličju krilatih momčića ovjenčanih cvijećem, božicu svojim puhanjem tisnuli prema obali.

156. **Ljubav rodi:** Amora.

168. **čuven ni:** nije se čuo.

171—172. **Oto ktje** itd.: eto je moja sudbina htjela da je smrtno lice ranilo moje besmrtno srce. **Uzvik** oto ponavlja i u st. 173, 174, 175, 179, 181, a ponavljanje je stilska pojava koja odmah upozorava na stanovitu afektivnu obojenost, na određeno posebno značenje. Tu je srodna petrarkističkim pluralitetima, a izražava lamentaciju, Venerinu sentimentalnu žalbu.

173. **liposti zemaljske:** ovaj i idući st. variraju dva prethodna; ljepote o kojima je riječ odnose se dakako na Adona. Držićeva verzija priče u dva odlomka, koja kontrapunktiraju pastirskom prizoru, sva je tom cilju i podvrgnuta. To ostaje dijalogizirana epizoda umetnuta u komediju, zapravo idiličan prizor sa sretnim završetkom, drugačijim nego u mitološkoj priči, ili npr. u Shakespeareovoj poemi *Venus and Adonis* (1593).

174. **kreposti me rajske:** moje nebeske moći, koje imam kao božica.

175. **pastira od gore:** lijepi Adonis bio je strastan lovac, a ovdje je prilagođen tradicionalnom svijetu pastorale.

176. **ne more:** (aorist) nije mogao.

177. **Marte veliki:** Mars (u Grka Ares) bog rata, sin Jupitera i Junone, zaljubio se u Veneru, koja je, međutim, nakon strasti prema Adonisu, voljela Anhisa, oca Enejina, a zatim se po volji Jupitera udala za Vulkana, iznevjerila ga i privoljela se vojničini Marsu. Ovaj je od nje imao petero djece, Deimosa, Fobosa, Harmoniju, Erosa i Anterosa. Krjepki moćni bog od boja koji se dostojao na nebu Venerine ljubavi, ovdje se spominje kao kontrast zemaljskom ali lijepom mladiću koji misli samo na lov. U Shakespeareovoj poemi božica ga također evocira tužeći se na Adonisovu hladnoću, ali to strašću i erotikom prožeto djelo ne treba ni po čemu uspoređivati s Držićevim, koje je tek kratak, neoplatoničarski intoniran, prizor u posve drugačijoj funkciji s obzirom na radnju koja mu je prividno samo okvir, a zapravo je važnija od njega, ako se to može reći s obzirom na njihovu međuovisnost.

187. **Govor' što im drago:** neka božice i Jupiter s ostalim bogovima o meni govore što jih je volja . . .

188. **lugovi:** (po) lugovima.

190. **Adona:** mladić izvanredne ljepote i neumorni lovac u kojega se Venera strasno zaljubila. Jednog je dana njega u šumi, pošto se naglo okrenuo, vepar smrtno ranio, pa su trava i ruže pocrvenjele od njegove krvi. Na povike stigla je Venera, ali je izdahnuo, a ona mu tijelo pretvori u anemonu. Da bi je utješio Jupiter je dopustio da Adonis svake godine četiri mjeseca izađe iz podzemnog svijeta i s njom ih provede. Sve to, kao što je rečeno, u Držićevoj priči nije obuhvaćeno (bilj. 173). Dodajmo da je Adonis bio prvi kojega je Venera voljela.

192. **na svit saj:** na ovom svijetu.

199. **Kupida:** lijepog dječaka koji je nestašnom okrutnošću ranjavao bogove i ljude, a ljubio je Psihu.

202. **pravo dim:** istinu govorim.

210. **njeki na svit saj:** neki smrtnici, misli na Adonisa i sprema se pozvati Kupida da joj pomogne. Naglašavanje oholosti običnog, smrtnog, zemaljskog bića koje voli jedna božica može osobito jako djelovati na Vlahe, koji pozorno slušaju i gledaju prizor, a posebice će ostati impresioniran mali Grubiša.

211. **Kraljevstvo:** kraljevstvo ljubavi.

222. **tvojome** itd.: samo po tvojoj ljepoti postoji moje kraljevstvo.

223. **tebi samo ugodit:** noseći prepun tobolac strjelica Kupido je znao prijeći mjeru i izazivati smrt zaljubljenih, pa ga je mati morala i kažnjavati. Inače je Venera, koju on sluša, kriva mnogim nesrećama: Paris je oteo Helenu izazvavši trojanski rat (spominje ga u *Skupu* mladi zaljubljeni Kamilo); zbog Venere umrla je gorska nimfa Eho nesretno zaljubljena u Narcisa; propast su doživjeli Piram i Tizba, itd.

226. **plam:** u st. 216 spomenute su »strile ognjene«. Kupido je znao nositi i zublju kojom je izazivao opekotine. Međutim, ovdje u navedenim izrazima prevladava konvencionalno značenje.

229—230: ako to učiniš, moj sine, prepoznat ću jesi li pravi bog silne ljubavi.

231: vidjet ćeš jesam li to što kažeš, to jest pravi bog. Ovaj stih ne rimuje s drugima, nego su u njemu samomu leoninski srokovi, na kraju prvog i drugog polustiha, pa kao da se i u tome zrcali specifičnost ove umetnute mitološke scene, koja se upravo njime zatvara na veliko čudo zabezeknutih Vlaha.

232. **ali spiš ali bdiš?:** »D. kombinira i stapa realne događaje i mitološke prizore na tako strukturiranoj pozornici o kojoj nemamo u dosada poznatoj onodobnoj scenografskoj literaturi pravih predložaka . . . D. je maštovitom kombinatorikom kontaminirao ovozemaljsku realiju Vlaha i 'mitološko' prizorište . . . Smanjio je broj lukova u pozadini pozornice, pretvorivši je u jedinstveno prizorište zaklonjeno pomičnim zastorom od prednjega plana pozornice. Tako je za ono doba prilično tradicionalnu plautovsko-terencijevsku humanističku binu pretvorio u spoj između realnoga i pastoralnog scenskog prostora, gdje mu je 'mitološka' pozornica ostala kao relikt humanističkog redateljsko-scenografskog načela, a prednji dio, scenski prostor, određen za razgovor Vlaha i njihov komentar zbivanjima na 'mitološkoj' sceni, očito neproviđen dekorativnim elementima, bio ono mjesto odakle četvorica Vlaha dosta suzdržano i scenski pasivno uspostavljaju suradnju s vilinsko-pastoralnim ambijentom 'prave' pozornice što se 'otkriva' i 'zakriva'. Taj proscenij za Vlahe možda je bio i u jednakoj razini s gledalištem, ponešto ispod 'mitološke' pozornice . . .« (N. Batušić).

235. **ali 'e bilj ali san:** ili je zbilja ili je san. Prestale su zadjevice između Kojaka i Vukodlaka, koji je točno izrazio efekt što ga je izazvao neočekivani fantastični mitološki prizor fascinirajući pastire toliko da, između straha i divljenja, ne znaju sanjaju li ili su budni.

236—237: slične st. govori i Dživo Stancu u *Noveli* (111—112), a da vile tancaju zna i Vlade (86—87), samo ovo što su vidjeli — nastavlja Vukodlak — nešto je novo, čudo neviđeno, nešto, dodaje Kojak (239), što dolazi s neba. D. je u tom golemu strahu i u tim riječima i naglasio novost, jer Venera je božica, sišla s neba, i sad se prvi put pojavljuje.

241. **tvojoj:** zamjenica tu ne označava nikakvu pripadnost, nego je etički dativ, kao dio govorenog, vjerodostojnog seljačkog izraza afektivno obojenog strahom koji je najveći u Vlade, jer je još i žena.

243. **t' . . . t': ti . . . ti;** i to je etički dativ, vrlo čest u govoru Držićevih junaka.

244. **Voh, maje!** itd.: jedino se bedasti Grubiša nije prepao nego zaljubio, ni manje ni više nego u Veneru!

247. **u gori zeleni:** to rabljenje klišeizirane slike s prizvukom narodne pjesme, kakvo se već čulo u govoru ovih likova, kao da u ovakvim situacijama odaje težnju junaka da nekom svojom stilizacijom izrazi fatalnost trenutka kad mu srce obuzima ljubav.

259. **što 'e ostalo:** poslije prizora koji su vidjeli. Osim Grubiše, samo Vukodlak se, čini se, bar na trenutak oslobodio straha, te je u njemu pobijedila želja da pecka Grubišu, dok Vlade samo što je živa, a strah joj se podvostručuje na pomisao da će izgubiti Grubišu.

260. **Maruše!:** augm. od Mára; aludira na godišnicu po koju se Grubiša uputio. Tako se zove i jedna služavka u Nalješkovića.

261. **Im:** njima u Dubrovniku, gdje živi godišnica.

* **Opet** itd.: Ponovno se prizor otvara plesom, ali spektakl se ne ponavlja; prije je plesalo šest vila koje su dočekale Veneru, a sad ima šest satira, od kojih jedan najprije pleše s vilom, a zatim od ostalih koji dotrče oslobađa vilu, da bi se nakon toga interludija s plesom pojavio Adonis.

267. **trud:** umor od neprestana lova.

270. **straža:** da ga zaštiti od zvijeri dok bi spavao.

272. **Daj** itd.: deder neka koja, ah, kad bi koja, itd. Pošto se u prethodnom st. još jednom požalio na velik umor, sad lijepi mladić želi čak i kojoj od vila, od kojih je inače bježao, zaspati u krilu.

301. **kriposti**: snagom.

312. **dočime:** dokle god.

325. **jâk prid psi jelin plah:** persiflaža petrarkističke slike s jelenom, konkretno Džore Držića (»Jak jelen u polje izranjen od strile«) koji je oponašao jedan Petrarkin stih iz soneta CCIX; usp. Remetine st. u I. č. *Grižule:* »žudi i želi . . .« itd. i Arkulinove na poč. II. č. istoim. kom: »Želim te u željah . . . « itd.

327. **Ona mala sjeta:** Kojak jedno božanstvo kao što je Kupido, uz čiji je lik primjeren baš onaj konvencionalni, petrarkistički, izvještačen govor, nazivlje na način svojstven pastiru i govoru kakav se i danas čuje u dubrovačkom okolišu, što baš vrijedi i za ovaj tako običan i svakodnevan izraz *mala sjeta.* Otud komičan učinak, pogotovo zato što kao »upućen u stvar« sad i opisuje detalje vezane za Kupidovo strijeljanje.

330. **svi stari govore:** najprije je podsjetio na ono što se dogodilo Miljenku i starom Radatu, a sad se poziva i na narodnu predaju, na koju se D. zapravo i oslonio i na njoj temeljio snagu umjetničke uvjerljivosti u crtanju ovih likova dobro poznatih njegovim gledateljima.

332. **pokli** itd.: dok smo svi zdravo. To je jedno od značenja riječi »moćan«, a na takvo značenje upućuju i riječi Kojaka u st. 317: »Nie zdravo mjesto ovoj . . .«, na koje sad Vukodlak i reagira.

333. **ovdi nam stana nî:** ovdje nam nije boraviti.

334—335. **digni se . . . otresi se:** poziva ga da ustane i dođe k sebi, jer je Grubiša očito zabezeknut zbog Venerine ljepote i ostao na zemlji, sav obamro od ljuvene boljezni.

336. **što činiš:** implicitna didaskalija, jer odaje Vladino ponašanje.

338. **Ne mogu nikuda!:** jer je »uzet«, posve bez snage.

339. **sve ovo od bluda:** sve se ovo događa zbog njegove razmaženosti. Međutim, tu je vjerojatno igra riječi: u st. 128 Vukodlak je Vladi za Grubišu ironično rekao »bludilo tve milo«, tvoja mila maza, ali sad se u ovom kontekstu ne može isključiti pojam »ljuvenog bluda«, tj. želje za nasladom.

345. Kao u početku, opet se apostrofira ženik.

dundo maroje

Komedija prikazana u vijećnici
od kompanjije
»Pomet-družina«

Imena

DUGI NOS, negromant (u prologu)
DUNDO MAROJE
MARO MAROJEV, njegov sin
BOKČILO tovijernar, sluga Dunda Maroja
POPIVA, sluga Marov
PERA, na mušku obučena zaručnica Marova
DŽIVO, prvi bratučed Perin
BABA PERINA
LAURA (Mande Krkarka), kurtizana
PETRUNJELA, djevojka Laurina
UGO TUDEŠAK
POMET TRPEZA, sluga Ugov
TRIPČETA iz Kotora
DŽIVULIN, Lopuđanin

Mladi Dubrovčani:
NIKO
PIJERO
VLAHO

MAZIJA, listonoša
PAVO NOVOBRĐANIN, prijatelj Dunda Maroja
GRUBIŠA, sin Pavov
GULISAV, Hrvat
SADI, Židov (Žudio)
GIANPAULO OLIGIATI, bankar
LESSANDRO, rimski trgovac
KAMILO, Rimljanin
KAPETAN (barižeo)
ŽBIRI
TRI RIMSKA KRČMARA

DUGI NOS, negromant, govori:

DUGI NOS: Ja Dugi Nos,[1] negromant od velicijeh Indija, nazivam dobar dan, mirnu noć i pritilo godište svitlijem, uzmnožnijem dubrovačkijem vlastelom, a pozdravljam ovi stari puk: ljudi-žene, stare-mlade, velike i male,[2] puk s kime mir[3] stanom stoji a rat izdaleka gleda, rat poguba ljucke naravi. Ja što jesu tri godine,[4] ako se spomenujete, putujući po svijetu srjeća me dovede u ovi vaš čestiti grad, i od moje negromancije ukazah vam što umjeh. Scijenim da nijeste zaboravili kako vam Placu, tu gdje sjedite, u čas glavom ovamo obrnuh[5] i ukazah prid očima, a na njoj bijehote; i opet ju stvorih u zelenu dubravu,[6] od šta plakijer imaste; i zahvaliste mi, i platu imah, što katance[7] stavih na njeke zle jezike koji za zlo imaju ono što im se za dobro čini. Sad, budući me vjetar opeta k vami dognao srjećom vašom u ovo brijeme od poklad, odlučio sam ne proć tako da vas kojomgodi lijepom stvari ne obeselim. Ma prije neg vam što od moje negromancije ukažem, hoću vam odkrit jedan sekret[8] koji dosle od ovizijeh strana nijedan čovjek ni mudar ni triš mudar nije znao, od šta se su skule od mudaraca[9] vazda veoma čudile i veoma napastovale, — sekret dostojan da ga vi znate, plemeniti i vrijedni Dubrovčani. Znate er kad se, jes tri godine, od vas odijelih, ončas su uputih put Indija Velicijeh,[10] gdje osli, čaplje, žabe i mojemuni jezikom govore. Otole obrnuh put Malijeh Indija,[11] gdje pigmaleoni, čovuljici mali, s ždralovi boj biju. Otole otegnuh nogâ[12] k Novijem Indijami,[13] gdje vele da se psi kobasami vežu, i da se od zlata balotami na cunje igra, gdje od žaba kant u scjeni biješe kako među nami od slavica. U Stare Indije[14] otole htjeh naprijeda proć, ma mi bi rečeno er se već naprijeda ne more proć. Rekoše mi da su tamo Stare Indije, i da u Stare Indije nitko ne more poć, govoreći: »Upriječilo se je ledeno more, koje se ne more broditi, i vrla vječna zima, koja galatinu[15] od živijeh ljudi čini«; a s drugu stranu veljahu da gorušte sunce i paljevito ljeto dan bez noći ne da ne tačam[16] živu čovjeku pristupit, ma zemlji od vrućine plod plodit. I rekoše mi: »Po negromanciji samo u te strane može se proć«. Kako ja to čuh, otvorih moja libra od negromancije, — što ćete ino? U hip, u čas ugledah se u Indijah Starijeh![17]

Tuj nađoh[18] pravi život, veselo i slatko brijeme od prolitja, gdi ga ne smeta studena zima, i gdje ruži[19] i razlikomu cvitju ne dogara gorušte ljeto, i gdje sunce s istoči vodi tihi dan[20] samo od dzore do istoči i od istoči do dzore; a svitla zvizda danica ne skriva se kako ovdi meu vami, ma svitlo svoje lice na bilomu prozoru na svak čas kaže; a dzora, koja rumenimi i bijelim ružami cafti, i ne dijelja se s očiju od drazijeh ki ju gledaju; a slatki žuber od razlicijeh ptica sa svijeh strana vječno veselje čine. A ostavljam vode bistre, studene ke, odasvud tekući, vječnu hranu zelenim travam i gustomu dubju daju; a

bogata polja ne zatvaraju dračom slatko, lijepo, zrjelo voće, ni ga lakomos brani ljudem, ma otvoreno sve svakomu stoji. Tuj ne ima imena »moje« i »tvoje«,[21] ma je sve općeno svijeh, i svak je gospodar od svega. A ljudi koji te strane uživaju ljudi su blazi, ljudi su tihi, ljudi mudri, ljudi razumni. Narav, kako ih je uresila pameti, tako ih je i ljepotom uljudila: svi općeno uzrasta su učinjena; njih ne smeta nenavidos, ni lakomos vlada; njih oči uprav gledaju, a srce im se ne maškarava; srce[22] nose prid očima, da svak vidi njih dobre misli; i, za dugijem mojijem besjeđenjem ne domorit vam, ljudi su koji se zovu ljudi nazbilj.

I za rijet vam sve što sam vidio, i da me bolje razumijete, vidjeh u tjezijeh stranah, u jednomu zgradu veliku, visoku i vele urešenu, jedna pisma i od kamena čovuljica,[23] vele učinjeno, obraza od mojemuče, od papagala, od žvirata, od barbaćepa; ljudi s nogami od čaplje, stasa od žabe; tamaše, izješe, glumci,[24] feca od ljuckoga naroda. Upitah koji su ovo obrazi, što li hoće tolika grubоća, tolik nesmirna od lica čovječanskijeh rijet. Rekoše mi da negromanti u stara brjemena, kako to bud' ja, po negromanciji dohodeći u njih strane i donoseći diverse trgovine za otuda zlato odnosit,[25] er se u rijekah tamo veliko zlato nahodi, donošahu među ine žvirata, čovuljica, barbaćepa od drva,[26] obraza od papagala, od mojemuča, od žaba, oslastijeh, kozjijeh i na svaki način.

I žene od tizijeh strana, — kako i naše, koje polakšu pamet imaju od ljudi, — gledajući te obraze, počeše se smijejat kako od stvari ku prije ne bijehu vidjeli, i rekoše: »Smiješno ti bi bilo da ovi ljudi mogu hodit i govorit!« I rekoše negromantom: »Vi ste negromanti; ako hoćete da od ovizijeh strana zlata odnesete, učinite po vašoj negromanciji da ovi čovuljici ožive, i da počnu hodit i govorit, er bi tada na pravi način smiješni bili, a taki mrtvi ne valjaju ništa«. Negromanti,[27] za lakomos od zlata, daše duh žviratom, barbaćepom, čovuljicom, obrazom od papagala, od mojemuča, od žaba, oslastijem, kozjijem i od tezijeh načina. Ti ljudici, kako imaše duh, počeše hodit, govorit i smiješnice činit po taki način, er se nigdje gozba ni pir ne činjaše gdje oni ne bi dozvani bili. Mislite je li smiješna stvar bila gledat te obraze u to prvo brijeme[28] gdje tamaše!

I, za dovršit besjedu, ovi obrazi od papagala, od mojemuča, od žaba, žvirati, barbaćepi i s koze udreni[29] i, za u kraće rijet, ljudi nahvao,[30] počeše se plodit i miješat s ženami nazbilj po taki način, er se ljudi nahvao toliko počeše umnažat, er poče veće broja bit od ljudi nahvao neg ljudi nazbilj. I ti ljudi nahvao od ruke im ide učinit jednu konjuru,[31] da iz gospoctva izagnu ljudi nazbilj. Ljudi nazbilj to uzaznavši skočiše, uzeše oružje, izagnaše sve te ljudi nahvao i ne ktješe da jedan cigloviti za lijek u tjezijeh stranah ostane.

Ljudi nahvao, zajedno s negromanti, priđoše u ove naše strane, i to prokleto sjeme, — čovuljici, žvirati, barbaćepi, obrazi od papagala, od mojemuča, od žaba, oslasti i s koze udreni, ljudi nahvao — useliše se u ovi naš svijet u brijeme kad umrije blagi, tihi, razumni, dobri starac Saturno, u zlatno vrijeme[32] kad ljudi bez zlobe bijehu. I po Saturnu manje razumni kraljevi primiše ljudi nahvao, i smiješaše se među dobre i razumne i lijepe. Tako čovuljici, žvirati, barbaćepi, obrazi od papagala, od mojemuča, od žaba, oslasti i s koze udreni naplodiše to gadljivo sjeme: nasta veće ljudi nahvao

neg ljudi nazbilj. Minu vrime od zlata, za gvozdje[33] se svak uhiti, počeše ljudi nahvao bit boj[34] s ljudmi nazbilj za gospoctvo. Njegda ljudi nahvao dobivahu a njegda nazbilj. Ma, za rijet istinu, ljudi nazbilj u duga vrjemena napokon su otezali i još otezaju, ma s mukom i s trudom; i današnji dan[35] ljudi su nazbilj pravi ljudi i gospoda, a ljudi nahvao ljudi su nahvao i bit će potištenjaci vazda.

Sada, moji uzmnožni vlastele,[36] svitla krvi, stari puče, mislim, kako i prije, ukazat vam od moje negromancije kugodi lijepu stvar, i zašto u pređnu votu triš mudrijem[37] stavih katance na usta, sada im katance dvižem, neka govore, neka se govorenjem punijem nenavidosti ukažu i odkriju ljudi od trimjed, ljudi od ništa i ljudi nahvao. Ovi sekret nitko dosle nije znao! Ljudem je nahvao paralo da su i oni ljudi, a ljudi su nahvao ljudi nahvao i bit će do suda.[38]

Sada ja mislim, sada u ovi čas, ovdi prid vami ukazat Rim, i u Rimu učinit da se tu prid vami, kako sjedite, jedna lijepa komedija prikaže; i zašto prije na šeni[39] Dundo Maroje, Pomet i Grubiša ugodni vam biše, zato i sada hoću da vam se s ovom komedijom ukažu. I, za duzijema riječmi ne domorit vam, izi' će prolog, koji vam će dekjarat što će bit. Ma rijet vam ću jednu stvar: budi vam draže[40] što ste uzaznali odkud su izišli i koji su početak imali ljudi od ništa i nahvao, koji smetaju svijet, nego komedija koju ćete vidjet. A komedija[41] vam će odkrit koji su to sjeme tugljivo od mojemunskijeh obraza i ljudi od ništa, od trimjed, nahvao, koji li su ljudi tihi i dobri i razumni, ljudi nazbilj. Tihi i dobri uzeti će za dobro što im se za dobro dobrovoljno čini, a obrazi od barbaćepa, kojijeh nenavidos vlada i nerazum vodi, mojemuče, žvirati, barbaćepi, tovari i osli, koze, ljudi nahvao, sjeme prokleto, po negromanciji učinjeni, hulit će sve, od svega će zlo govorit, er iz zlijeh usta ne more nego zla riječ izit. I ne drugo! Na vašu sam zapovijed, stav'te pamet na komediju!

PROLOG

Plemeniti i dobrostivi skupe, puče stari i mudri, vidim er s ušima priklonitijema i s očima šmagljivijemi[42] stojite za čut i vidjet večeras kugodi lijepu stvar, i sumnjim, ako se ne varam, da vi scijenite i želite vidjet kugodi izvrsnu stvar, a izvrsne stvari u ovizijeh stranah nijesu se dosle činile! Ni mi, koji se zovemo Pomet-družina,[43] ako se i mogu činit, nijesmo toga umjetjeonstva da umijemo činit stvari dostojne od ovakoga toli lijepa i plemenita[44] skupa. Ma ovo brijeme od poklada[45] budući od starijeh[46] našijeh odlučeno na tance, igre i veselja, i videći se našoj družini od Pometa ne puštat proć poklade bez kojegodi feste ili lijepe ili grube, stavili[47] se su za prikazat vam jednu komediju koja, ako i ne bude toliko dobra i lijepa, ali su ove žene lijepe koje ju će gledat, i vi dobri koji ju ćete slušat.

U njoj će biti jedna stvar koja scijenim da vam će draga bit, er će bit nova i stara, — nova, er slijedi onu prvu komediju od Pometa, kako da je ona i ova sve jedna komedija, i u tu smo svojevolju oto mi sami upali, — stara, er ćete vidjet u njoj one iste prve prikazaoce, a to jes: Dundo Maroje, Pavo Novobrđanin, Pomet i ostali. I prva je prikazana u Dubrovniku, a ova će bit u Rimu, a vi ćete iz Dubrovnika[48] gledat. Žene, para li vam ovo malo mirakulo Rim iz Dubrovnika gledat? Neka znate er Pomet-družina, kako ovo što je mučno umije dobro učinit, toliko bi bolje učinili drugu kugodi stvar koja je lašnja. I ako ne uzbude šena[49] lijepa kako i prva, túžimo se na brijeme koje nam je arkitete odvelo; i ako komedija, od šta se ne varamo, ne uzbude vam toliko draga, ali vam će Dundo Maroje, Pomet, Grubiša i ostali drazi bit. I ne scijen'te da se je vele truda, ulja, knjige i ingvasta oko ove komedije stratilo: šes Pometnika[50] u šes dana ju su zđeli i sklopili. Mi ni vam obećavamo velike stvari, ni možemo: nismo tolici da možemo tolike stvari obećat i činit; kráci[51] ljudi visoko ne dohitaju.

Ma oto vam ja brže i dotrudnih duzijem riječmi! U dvije riječi čujte argument od komedije »Dundo Maroje«. Ako nijeste[52] zaboravili kako mu biše ukradeni dukati i vraćeni s patom da se sinu spodesta od svega po smrti;[53] po tomu znajte er su novi pat učinili da se sinu Maru za onada ne spodestava, ma da mu da pet tisuć dukata, da otide u Jakin,[54] a iz Jakina u Fjerencu[55] za učinit svîtā i s tjezijem svitami pak da otide na Sofiju[56] s patom, ako se dobro ponese i da mu s dobitkom dođe, da mu skrituru od spodestacijoni ončas učini, i da ga oženi i da mu da vladat svijem ostalijem dinarmi. Ma prije neg vam ostalo izrečem, uzmite nauk od Pomet-družine večeras, i nigda ni sinu ni drugomu ne da'te dinare do ruke, dokle mladića nijeste u vele stvari druzijeh prôvali; er je mlados po svojoj naravi nesvijesna i puna vjetra i prignutija je na zlo neg na dobro; i pamet[57] nje ne raširuje se dalje neg koliko joj se oči prostiru, i nju

veće volje vladaju neg razlog. Da vam ne intravenja kako će i Dundu Maroju večeras intravenjat, koji, davši sinu Maru pet tisuć dukata u ruke, odpravi ga put Jakina, a on iz Jakina ne otide u Fjerencu neg u Rim s dukatmi, i tu spendža dukate. A Dundo Maroje čuvši toj, kako mahnit otide starac u Rim s Bokčilom, svojijem tovijernarom.[58] Što će segvitat, komedija vam će sama rijet, koja će svršit u veselje. Ma vi na tomu nemojte stat! Od lude djece čuvajte dinarâ, er se je ovjezijeh komedija njekoliko arecitalo nazbilj u vašem gradu, koje su svršile u tradžediju![59] er nije svak srjeće Dunda Maroja. Drugo će intravenjat: vjerenica Marova, čuvši zlo vladanje Marovo, kako ona koja ga srcem ljubi, i bojeći se da ju ne bi desperanu ostavio, s svojijem prvijem bratučedom, izamši iz tečina haholjka trista dukata, otide put Rima, i putem obuče se na mušku, učinivši se djetić Dživa svoga bratučeda; što će naprijed bit, komedija vam će spovidjet. I drugo neću rijet, neg vas ću molit — s ljublježivijem srcem čujte i vidite, er ako nas uzljubite, i mi i naše stvari drage vam će bit; ako li inako učinite, i lijepa komedija kazat vam se će gruba, što će vaš grijeh bit a ne od komedije. Ma vi dobri nećete moć neg dobro i misliti i rijet; a u zle se mi ne impačamo, — tizijem ne hajemo da smo drazi. A posla' ćemo našega negromanta da š njima rasplijeta; a nas daleko kuća od tjezijeh obraza od mrčarije. Ma oto vam Dunda Maroja, stav'te pamet na komediju i zbogom!

PRVI ČIN

Prvi prizor

DUNDO MAROJE, BOKČILO, tovijernar, zatim TRIPČETA iz Kotora, PRVI i DRUGI OŠTIJER

MAROJE: Ajmeh,[60] ajmeh, moja starosti, na što me si dovela, da se po svijetu tučem za dezvijanijem sinom, za haramijom, da iz morske pučine[61] izvadim zlato, da iz jame[62] beza dna izmem imanje! Pet tisuć dukata dah djetetu u ruke! Vuku[63] dat u pohranu meso! Jaoh, valjalo bi mi dat dvaest i četiri konje[64] na dan, na svaku uru svoga, za eror ki sam učinio.

BOKČILO: Bogme bi ti, gospodaru, valjao konjic[65] i svaku uru svoj, i jedva bi se donio doma, ako bi ga hranio kako i mene. Jaoh si ve meni, u koji ve ti čas pođoh iz grada![66]

MAROJE: Bokčilo, jesam li ti rekao: ne davaj mi fastidija, ne pristaj mi tuzi! Ti se, pjanico, rugaš mnom.

BOKČILO: Tebi sam pjan, a tvoj tobolac najbolje zna kako stoji moj trbuh.

MAROJE: Nijesam li ti danaska dao po kutla[67] vina popit?

BOKČILO: Jesi, sita me si napojio! Ovo, odkle sam iz Grada, nijesam se usrao, ni sam imao čim s tvojom hranom. Nađi ti one[68] štono se iz Moreške zemlje donose kamilionte,[69] kao li se zovu, koji se jaje-

rom hrane; a ne vodi junake s sobom koji se jajerom ne pasu. Po kutla mi je vina dao! Jaoh si ve meni, jao!

MAROJE: Nevoljna mene, tužna mene! Veće sam ja otišao, veće mene pokri grob! Sin mi dukate uze, a ovi mi život uzimlje. Oči, što ne plačete? Ali ste doplakali? Ma zadosta je da srce za vas plače.

BOKČILO: Bog zna tko koga kolje i tko će prije umrijet. Duša mi odhodi i od glada i od žeđe; tvojijem tugama hoćeš Bokčila hranit. Dukate plačeš, a dukati ti rđave u skrinji.[70] Brižni ti dukati, kad se ne umiješ njima hranit. Plače; er mu je sin spendžao od svoga. Za česa[71] su dukati neg da se pije i ije i trunpa?

MAROJE: Od svoga, pjanče, veliš, od svoga spendžao? Ajme! Ubode me, ajme!

BOKČILO: Ponta mu dođe, ubodoše ga,[72] — rekoše mu istinu.

TRIPČETA: Che ha questo pover omo?[73]

BOKČILO: Misser, ga boli: *fiol spenzuto denari, doglia!*[74]

TRIPČETA: Po svetoga Tripuna, vi ste našijenci![75]

BOKČILO: Misser, Bog te naučio! *De Ragusa?*[76] I mi smo otuda.

TRIPČETA: Gospodine, što vam je? Vidim, ti si našjenac; *siate il ben vegnuo,*[77] dobar si došao!

MAROJE: Ben trovato, misser![78] Vi ste našjenac? Drago mi je.

TRIPČETA: Ja sam od Kotora.

BOKČILO: Ah, da te Bog pomože!

MAROJE: Susjed si naš! Susjede, prikloni obraz,[79] da mi se je s tobom pozdravit.

BOKČILO: Svoga mi, svoga, neka ti mi svoga, nije ti bez svoga[80] Koliko mišera[81] srjetosmo, a nitko ne pristupi k nam neg sam našjenac, — svoj a k svojijem![82]

TRIPČETA: Ištom se obeselim, kad čujem koga od našega jezika.

MAROJE: Duša mi se vrati, *misser mio!* Kad te čuh govorit rekoh: ovi je od našijeh.

TRIPČETA: Che bone nove?[83] Imate li ča novo otuda? Ča se ono boljahote?

MAROJE: U fastidiju sam.

BOKČILO: Gospodine, je li ka kaplja dobra na našku?

TRIPČETA: Ča hoćete rijet? Izrecite![84]

MAROJE: Bokčilo, dosta tvojijeh, muči sada.

BOKČILO: Njeka vina na agrestu i srce nam izrezaše.

TRIPČETA: Bogme si ti pravi našjenac; ja bih se s tobom ugodio! Za vince pitaš? Na' ćeš toga.

MAROJE: Bokčilo, stan' onamo s strane! Ne dava' fastidijo. O vinu ovi misli, a ja sam u tugah u velicijeh. *Misser,* vidim te dobra čovjeka; rad bih se malahno s tobom s strane razgovorit, pokli te je moja srjeća[85] k meni dovela.

TRIPČETA: Gospodine, ôvo sam, na vašu sam zapovijed; što mogu za-

povjeđ mi kako bratu: ja sam zvišeran svijem Dubrovčanom kao bratji mojoj. I ne gledaj me ovako u spelanoj dolami;[86] po svetoga Tripuna, ja ne kuram se da sam u tuđem mjestu *signor* i *misser*,[87] gdje me ne znaju, ma da sam na mom domu gospodar počtovan i svijetao, gdje sam poznan.

MAROJE: Inveni ominem,[88] nađoh čovjeka! Svete riječi, zlatom bi ih valjalo pisat. Jaoh meni, da budem[89] znao da je ta doktrina u Kotoru, u Kotor bih sina na studijo poslao, — sina koji me je ruinao, koji me je rasčinio, sina koji je zlu skulu naučio. Jaohi, pet tisuć dukata!

BOKČILO: Našao je, iznašao je s kijem će plakat![90] Naplačite se, plakali vazda, er se ni moj trbuh ne smijeje uz vas. Jaohi meni, stranjci dubrovački, moja hranice, daleko ti mi ste!

TRIPČETA: Nije, bogme, ta mala riječ pet tisuć dukata! To je što se boljaše?

MAROJE: Sin, dezvijan sin pet tisuć dukat mi je splavio!

TRIPČETA: Bogme je to gore neg ponta, ta je velika nemoć. Uzmi mi[91] dukate, uzmi mi čast i život.

MAROJE: Misser mio,[92] život mi je uzeo! Vjerismo ga, er ne imam neg toga jednoga sina.

TRIPČETA: Bolje je nijednoga na ti način ne imat, bolje je da ne živu taki.

MAROJE: Smrt mi je, *misser mio*, a ne sin! Mori me na prješu! Jesu tri godišta, vjerivši ga,[93] ja lud dah mu, dah mu u ruke pet tisuća, ajme!

BOKČILO: Bože, djevico, jeda ga zakolje oni haramija ki ga je onamo zaveo? Ono ga će doma povesti, da ga gosti, jes, uzmi![94]

TRIPČETA: Bogme ti, razumijem: velika je to boles.

MAROJE: Pet tisuć dukata! Ajme, ajme, Bokčilo, pomaga'!

BOKČILO: Rekoh ja er ga će ona haramija zaklat.

MAROJE: Ajme!

BOKČILO: Kolje ga! — Kurvin mužu, što mi to od gospodara činiš? Pušta', đidijo!

MAROJE: Bokčilo, što je to? Pomamio se si!

TRIPČETA: Po svetoga Tripuna, čovječe, kao ti nijesi sam.

BOKČILO: Gospodaru, što je? Jesi li živ?

MAROJE: Nije zlo, Bogo, hajme, da' mi ruku.

BOKČILO: Mnjah da te kolje[95] oni haramija.

TRIPČETA: Onestije dobru čovjeku govòri, čuješ ti s navrtom? *Chè altrimente ti porterà il diavolo*,[96] uzet te će veliki vrag.

MAROJE: Bokčilo, ne bud' mahnit! Ti se si pomamio!

BOKČILO: Koga vraga ja znah? Mnjah da te davi; a, po Majku Djevu, ne ima ni obraza od dobra čovjeka. Ovo te je doma poveo kao prustijera, da te gosti!

TRIPČETA: Vrag je, ter ne mao, tebe, čovječe, danaska k meni doveo.

MAROJE: Bokčilo, ja t' sam rekao er si mahnit; ovamo hodi! *Misser,* u eror je uzeo.[97]

TRIPČETA: Znaš ka je?[98] Rec' mu da se čuva velika vraga.

MAROJE: Hoću za moju ljubav da mu prostiš. — Bokčilo, pristup' ovamo, pita' mu proštenje.

BOKČILO: Gdi je gostara? Bez gostare se mir u nas ne čini.

MAROJE: Ovamo hodi, bi' će i gostara.

BOKČILO: Dobar čovječe, prosti; u grijeh se davam.[99]

TRIPČETA: Ja t' praštam, ma čin' da s' drugovja mudriji, žit ja; er čuj, da znaš, moja je kolora kako trijes, koji oganj pušta i udire. U koloru se stavljam, i rukom igram ujedno i zajedno, i odsela te za brata uzimam, pokli se si u grijeh dao.[100]

BOKČILO: S baretom u ruci kao starijemu i boljemu![101]

TRIPČETA: I hoću danaska da mi vidiš stan, i da mi ogledaš vino.

MAROJE: A ekčelent ti je tovijernar u njemu.

BOKČILO: Ah, jeda te kad srjeća u Dubrovnik dovede, da mi te je na mojoj lijepo' tovijerni bistroga rujnoga vinca napojit i lijepo gostit kao braca.

MAROJE: Bokčilo, poď', opet stan' onamo, i ne hodi dokle te ja ne dozovem.

BOKČILO: Na vašu zapovijed, ma je brijeme pinut.

MAROJE: Sad ćemo otit na voštariju.

BOKČILO: Da je s Bogom!

MAROJE: Ovi moj čovjek veoma je vjeran, ma je srdit, a junak je kao trijes.

TRIPČETA: Po junaka Đurđa,[102] ima što u njem junak bit! Dobra je peča čovjeka u njemu.

MAROJE: Sada da se vratim na moje tuge.

TRIPČETA: Nu, *caro misser mio, seguitate.*[103]

MAROJE: Kako rijeh, vjerismo ga, zbrojih mu pet tisuć dukata, — tezoro, tezoro mu zbrojih!

TRIPČETA: Bogme, ne ja pet tisuć bolanača momu![104] Ne djeci u ruke dinare! Dinar u mladu djetetu bijesni kao zli duh, da znaš, u inspiritanu čovjeku.

MAROJE: Oto ja lud bih, a na konselj[105] se druzijeh prigibajući; tko se ne konselja — zlo, a tko se konselja — još gore.

TRIPČETA: Misser mio, trijeba je gledat od koga se konselj uzimlje; od mlada konselja čuvaj se, staroga se drži.

MAROJE: Jaoh, to ga[106] i plačem; mladi biše u tome vijeću, a ja ih čuh.[107] Odpravih ga put Jakina, da ide u Fjerencu i da obuče[108] te dinare u svite, vrativši se da ga odpravimo na Sofiju. Ako bi se dobro ponio, bijeh odlučio sve mu u ruke dat. Jaoh, dezvijanik jedan! Iz Jakina ne otide put Fjerence, ma put Rima, u ovo mjesto toliko delicijozo. Tko se u ovizijeh raskošah ne bi ištetio? Rekli mi su da je u zle žene poplavio, ter sam došao, jeda bih što mogao skapulat.

TRIPČETA: Gospodine, ako je u Rimu te dinare splavio, očisti veće ruke od njih; drijevo se je razbilo u vas pod onjezijem veljijem stjenami.[109]

MAROJE: Jaoh, pod Sveti Vlasi!

TRIPČETA: Gdje ne mogu ni ljudi ni roba skapulat; žao mi je er ćeš i sina izgubit.

MAROJE: Njega li? Za njega ja hajem! Žao mi je dukata, a on mi ne bude veće na oči: živi i umri, hodi zlo kao je i počeo.

TRIPČETA: Misser, ne bih ja tako učinio, — našao bih ga; tko zna je li sve splavio.

MAROJE: Tako i ja mislim učinit, — nać ga.

TRIPČETA: Bože, znam li ga ja ovdi u Rimu? Kako je njegovo ime?

MAROJE: Maro je njegovo ime.

TRIPČETA: Maro, — *amaro,*[110] bogme ti je tebi *amaro* i grk, ma kojojgodi kortižani ovdi u Rimu vele sladak.

MAROJE: Jaohi, to ga i plačem.

BOKČILO: Jeste li se vi tamo našaptali? Šaptom[111] Bosna poginu, šaptom mi oni[112] nije drag. Jaoh si ve meni, jao, na ko'e ti me je ljudi srjeća namjerila, ki ni jedu ni piju. — Gosparu, umrijeh od glada, svršite!

MAROJE: Bogo, Bokčilo, postrpi se malo; sad smo tvoji.[113]

BOKČILO: Božiji bili!

TRIPČETA: Ja znam ovdi jednoga vašega Dubrovčanina, vlastelina kao perlu, vas u velutu s kolanom[114] na grlu, gospodar čovjek, i zove se *signor Marin,*[115] a vele da mu je ocu Maroje ime, od bogatijeh[116] ljudi od Dubrovnika.

MAROJE: Od koje je dobi?

TRIPČETA: Tako, dijetac od dvadeset i jedno godište.

MAROJE: Koliko je er je u Rimu?

TRIPČETA: Misser mio,[117] jesu tri godišta. Liberal je kao jedan česar; okošt, ne vele učinjen, ištom mu se nausnica prima.

MAROJE: To je on, on je! »*Signor Marin*«, hajme »*Signor Marin*« ga veće zovemo! To je moj sin!

TRIPČETA: Da po kotorsku Blaženicu kao imaš sina gospodara[118] čovjeka.

MAROJE: Ja sam siromah čovjek, ti je sinjor i gospodar, — to nije moj sin!

TRIPČETA: Oto mu tu sinjorê; ovdi prem stoji[119] njegova galantina, njegova namuroza. I malo[120] će stariji bit. Tu ga ćeš vidjet; ovo je prva kortižana[121] od Rima.

MAROJE: Hajme, zlo mi srce sluti!

BOKČILO: Gospodine, jeda je što?

MAROJE: Nije dobro, Bokčilo, zlo je.

BOKČILO: Ovo tvoj sluga, a i brijeme je da se ti objed objeduje.

TRIPČETA: Misser, ako t' para poď'mo mi na ovu voštariju.

BOKČILO: Ah, da te Bog pomože!

TRIPČETA: I kad sinjor Marin dođe, vidje' ćeš, pozna' ćeš je li tvoj sin ali nije.

MAROJE: Moji sinovi nijesu sinjori: neće bit to moj sin; ma poď'mo.

BOKČILO: Ah, da si čestit! Na dobra ti se smo čovjeka namjerili.

TRIPČETA: Misser, da znaš; ovdi su tri voštarije: na jednom je senj »*Miseria*«, što vi zovete lakomos; na ovoj ovdi »Ludos«; na onoj onamo, božić[122] gdje kuljene i djevenice ije, zove se »*Oštaria della grassezza*«.[123]

BOKČILO: Gospodine, gosparu, kralju, povedi nas gdi je najbolje vino.

TRIPČETA: Da bogme, ovdi na Ludosti najbolje je vino. — *Misser,* s ove voštarije mo' ćeš vidjet tvoj posao.[124]

MAROJE: Gdje Dubrovčani ovdi alodžaju?

TRIPČETA: Na Lakomos, vazda *alla miseria.*[125] Kigodi se nađe ki *alla grassezza* kadgodi alodža. Sinjor Marin, sin tvoj, *alla grassezza* ončas je alodžao.

MAROJE: Sin moj! Sinjori nijesu moji sinovi! Taj je alodžao *alla grasseza,* a ja alodžah na Ludos, er lud i mahnit bih dat dinare iz ruka.

1. OŠTIER: Alla sciocchezza, al segno della sciocchezza bon vin, bone starne, bon capponi, galline, salciotti da Bologna, bon pan sopratutto; nasa un poco, signor, che color.[126]

BOKČILO: Signor misser ošte, dar ogledat *vin.*[127]

2. OŠTIER: Junako dobro od *Schiavunia,* vino dobro, tako mi boga.

1. OŠTIER: Alloggiate qua da me alla grassezza; vi darò un antipasto, sguazzetto alla tedešca, che vi morderete le dita, vin da Corsica e Claretto di Francia, vitella di latte, fagiani, pavoni et ciò che poteti domandar con lengua.[128]

2. OŠTIER: Signor, costui vi darà cose grandi, ma la vostra borsa poi sentirà; vi metterà a conto poi fina alli štecchi con che vi netterete i denti.[129]

MAROJE: Gdje gospoda i sinjori alodžaju, tu ja siromah ne alodžavam, tu sinjor Marin alodžava.

2. OŠTIER: Kodi ovamo! Ja mala plata uzeti, dati jesti koliko trbuka nositi.

BOKČILO: Ovdi me, gospodine, gdje mi krstjanski govore, gdje nas razumiju.[130]

MAROJE: Bokčilo, uljezi unutra.

BOKČILO: Päte!

MAROJE: Misser, kako je vaše ime?

TRIPČETA: Tripeta se zovem, na vašu zapovijed.

MAROJE: Tripe, Tripeta, budi s nami danas, ne ostavi nas.

TRIPČETA: Gramarzi,[131] vazda sam s vami. Po' ću k stanu; *ormai è tardi.*[132]

MAROJE: Nemoj, Tripe, od velike mi si potrjebe: bez tebe se neću moć obrnut po Rimu.

TRIPČETA: A ja da vam poslužim; ŏvo sam na vašu zapovijed.

Drugi prizor

UGO TUDEŠKO i POMET TRPEZA, zatim LAURA

UGO: Pomet![133]

POMET: Signor.

UGO: Foler far frit con me questa signora, signora tanto crudele al suo serfitor. Mi star sempre tuo serfitor; dinari, vita tuo comando, crudel signora! tascti koz pestilenz, fenga 'l cancar chi ti foler più ben. Mi foler ben a un pietra; per Dio, matar chi non foler ben a mi.[134]

POMET: Signora Laura, — znam kad se i Manda zvaše u Kotoru, — *non tanta superbia!*[135] Sad mi toškano[136] govoriš, a naši smo, ili hoćemo ili nećemo. Neće vazda jednako brijeme[137] bit: za slatkijem ljetom dođe i gorka zima; i ti cvijet od ljeposti, kojom se oholiš, mogao bi i kozomor još potlačit. Vidjeli smo i druzijeh sinjora u Rimu, velicijeh[138] kako i ti, koje, koliko su na višemu[139] bile, toliko su na bašije pali.

UGO: Mi tanto amar questa crutele, e ella a me foler tanto mal![140]

LAURA: Pomete, ča[141] su te riječi? Jesam li ti rekla da mi ne dohodiš s tizim Tudeškom prid vrata? A ti hoćeš svakako i na sramotu! Oto ti pripovidam: ostani mi se kuće, ako[142] neć da te skanda najde.

POMET: Ah, *signora Laura,* ne poznavaš tvoje srjeće![143] Ovi je Tudešak prvi bogatac[144] od svijeh Tudešaka ki su u Rimu, a mahnit je za tobom; a u pratiku ne more bit galantiji vlasteličić od njega. Ja ne znam koji su to tvoji giribici: druge našilju na njega, a ti bježiš od tvoje srjeće.

UGO: Ah, cruter, queste lacrime non mover tuo cor, cor pietra non cor![145]

LAURA: Dico, andate con Dio, non vò più ašcoltar le vostre ciance.[146]

POMET: Zahvaljamo! Ma ti smo mi svakako sluge. — Fortuna je,[147] neka malo poabunaca.

Treći prizor

DUNDO MAROJE (s voštarije), TRIPČETA i BOKČILO

MAROJE: Tripko, ovo li je što veljaše?

TRIPČETA: Rekao bih *veramente* da je on.

MAROJE: Da ovo nije moj sin; duša mi se vrati!

BOKČILO: Bože ve, gospodaru, Bože, vjeruješ li što ti su nalagali na tvoga dobroga Mara?

MAROJE: Može Bog dobro dat.

BOKČILO: Nu ćeš vidjet er ćeš sve nać *a contradiu.*[148]

MAROJE: Para da mi se tuge odloži od srca; još ufam, neće toliko zlo bit koliko govore.

TRIPČETA: Misser mio,[149] gospodine moj; ovo nije tvoj sin, ovo nije *ser Marin;*[150] imam kurtu vistu, ter mi se on činjaše.

Četvrti prizor

POMET, UGO, zatim POPIVA

POMET: Signor Ugo, che tanta desperazion pigliar? Star allegro, di bona voglia! Andiamo a far trink, la signora poi voler ben.[151]

UGO: Antamo, fer Dio, bever malvagìa e fuggir dolor de cor. Segnora, foler non foler, mi štar vostro serfitor.[152]

POPIVA: Pomete, *signor Pometo, bagio la man a vostra signoria!*[153] Veliki Pomete njegda,[154] ma si sad mali; sinjora vam u obraz vrata zatvori! Da ne budem[155] iz kantuna gledao, rekao bi mi: »Sve smo u nje«. Pomete, neće sinjore tvojijeh slatcijeh riječi,[156] ni se haju za brikunanje tudeško, za kijem ti ideš; hoće[157] kolajine, hoće zlato, hoće dzoje! Vidiš ovu kolajinu? Vidiš ovi kolarin? Vidiš li ovi pendin? Sve ovo kosta trista dukata; ovo će sve Maro Marojev, gospar moj, darovat sinjori Lauri.

Peti prizor

DUNDO MAROJE i BOKČILO (s voštarije), POMET i POPIVA

MAROJE: (Maro Marojev! — Bokčilo, ču li?)

BOKČILO: (Čuh, gosparu. Hvala Djevici er čujem našijem jezikom govorit; dobro stvari prohode.)[158]

MAROJE: (Za mene zao glas bi ovi od Mara;[159] čujmo naprijeda!)

POMET: Vidim, velici ste ljudi, kraljevi ste, po trista dukata u votu darivate. Gdje si, Dundo Maroje? Tvoji dukati, koje si s velicijem znojem dobio, kako se pendžaju?! Trista dukata dzojâ sinjori se imaju večeras darovat!

MAROJE: (Ajme, *l'è fatta!*[160] Bokčilo, ču li?)

POMET: Njekoga ponta udri gori.

POPIVA: Pomete, plači[161] komu drago; mi se dobru bremenu davamo, a gospar stari Maroje ima dukat kao šume: ima se od šta plavit! A ti, ako hoćeš s tvojijem Tudeškom imat graciju od sinjore, mene služite i dvorite, er dukatmi nećete vi s nami na paru stat.

POMET: Tebe služit i dvorit! Ti si Popiva, daleko Popiva od mene! Popiva, što ne može sam popit, čini da i druzi piju; što ti ne mož doruinat gospodara Mara, činiš da ga rasčini Mande Krkarka. Ter nije zadosta da mu kako pijavice krv popijete, ma mu hoćete i dušu popit. Gdje si, Dundo Maroje?

MAROJE: (Jaoh, ovdi sam za veliko zlo moje!)

POMET: Njetko se ozva s voštarije! Miri plaču ruinu od toga uboga mladića, a tebi se pod Zadrom vozi.[162]

POPIVA: Ubog je, er ti nijesi s trbuhom ki se ne može nigda napunit i s usmi[163] od zmaja ki ne žve neg proždire, u njegovi kući da ga objednom živa proždreš i iziješ i da se udaviš. Spomenuješ li se kad ga ti navede da staromu gosparu ukradete dvije tisuće cekina, i kad ih pak podvrgoste kao vruću opeku?[164] Ktijaše njekoga vraga proždrijet onada, — provrati se juha!

POMET: Neka Popivu ima u kući, sikuro more spat!

POPIVA: E, Pomet Trpeza boli se njime, ki[165] kao metlom mete bokune s trpeze.

POMET: Popiva mu je vjeran sluga i ljubi ga. I pijavica ljubi krv čovječju, ali mu dušu vadi.

POPIVA: Popiva popijeva s gosparom Marom u sinjore Laure.

MAROJE: (S gosparom Marom u sinjore Laure?!)

POPIVA: A Pomet Trpeza iza vrata gleda s svojijem Tudeškom, koji vinom hoće intertenjat prvu[166] kortidžanu od Rima. S dukati dođite u sinjore Laure kako i mi! Neće sinjore ovake havijara ni vina, — dukata[167] hoće, a vi ih ne imate.

MAROJE: (Ajme, ovdi se mojijem imanjem brava!)

POPIVA: Onako tvoje srce jauka, Pomete, a jezik ti zamuknu. — Njekoga gori ponta tišti. — Plači i umri[168] vas svijet, meni je dobro!

POMET: Dobro ti je?

POPIVA: Ovo mi moga lijepoga liberaloga gospara Mara, gospara moga i sinjore Laure; er i sinjori on sad zapovijeda.

POMET: Vidim ga; svega je svoje brijeme,[169] i za lijepom godinom dođe daž; ma za tizijem smijehom[170] još te ću vidjet plakat.

Šesti prizor

MARO, POPIVA, POMET, zatim TRIPČETA, MAROJE i BOKČILO

MARO: Popiva!

POPIVA: Gospodaru!

MARO: Gdje dosle bi?

POPIVA: U Džanpjetra zlatara.[171]

MARO: Pomete, što imaš tu činit?

POMET: Ben trovata la signoria vostra, signor Marin![172] Njegda[173] tvoj bijeh u Dubrovniku; u Rimu si sada veličak čovjek. Daleko siromaha od velicijeh ljudi!

MAROJE: (Tripe, je li ovo moj sin?)

TRIPČETA: (Da bogme ti je on! Ovo je sinjor Marin.)

MAROJE: (On je! Ono je on u velutu,[174] ajme meni!)

BOKČILO: (Gosparu, ȍno i Pometa, one lupežine štono u gradu biješe; jaohi meni, gdje mi se je skitnja doskitao!)

MAROJE: (Hajme, svi se su obješenjaci oko njega skupili!)

BOKČILO: (I Popiva, jaoh si ve meni!)

MAROJE: (Piva i Tara![175] Pet tisuć dukata!)

TRIPČETA: (Muči malo, *per amor de Dio*,[176] da čujemo koga vraga vijećahu.)

MAROJE: (Da čujemo ne dobro za mene.)

MARO: *Sta ben questa cosa*,[177] Pomete; ovako se karecaju sinjore, ovaki im se prezenti darivaju. A ti mi si s njekijem Tudeškom došao, od bokare čovjekom, za skartat mene;[178] ali vam se će prikinut remik[179] penjući se gdi se sam ja uspeo. Ma ti pripovijedam, Pomete Trpeza, šijunu od bokunâ, ako vas vidjeh veće vrtjet se oko ove kuće, tebi ću vas obraz izrjezat, a onomu ću Tudešku probosti trbuh, da mu sve vino isteče koje je igda popio. I ovu vam sentenciju davam sada za vazda.

POMET: *Signor Marin*, učini' ćeš što se pristoji tvomu paru,[180] a ja ti sam sluga; a Tudešak svoj posao čini, a svak svoj.

MARO: Razumio me si. — Popiva!

POPIVA: *Signor!*

MARO: Pođi opet u Džanpjetra zlatara i reci mu: »Pošlji mi oni dijamant i oni rubin«.

POPIVA: *Signor*, neće manje dvijesti[181] dukat za te dvije peče. I ovi isti Tudešak,[182] Pometov gospodar, davao je sto i osamdeset dukat za nje, i nije mu ih ktio dat.

MAROJE: (Ajme, moji dukati! Bogme ih će kupit!)

MARO: A ja[183] mu ću dvijesti dat; poď ih uzmi, i da on dođe ovamo, da mu zbrojim dinare.

MAROJE: (Bogme ih uze, *l'è fatta!*[184] Ako ne remedijam, sve će s vragom poć.)

MARO: Pomete, tko hoće sinjore imat, trijeba je tobolac otvoren držat kako i ja.

MAROJE: (Tobolac otvoren držat, ajme!)

POMET: Njekoga od danas ponta udara gori. Gospar stari Maroje ima dukata kao sovrne; mož ih dobro pendžat, jes odkuda uzet.

MAROJE: (Ajme, jes odkuda pendžat! A ja veće na ošpedao u staros kad mi drago.)

MARO: Popiva, što se vrati?

POPIVA: Nećeš li na večeru u sinjore?

MARO: Hoću.

POPIVA: Da što ćemo kupit?

MARO: Vina dukat, a havijara paulin, kako i Pometov gospodar[185] Tudešak, i na tri[186] škude kupi par fadžana; i kupi par kapuna velicijeh, da znaš škud za nje dat; i kup' animelâ, i poď u picikarula moga,[187] da ti dâ mortadelâ i salčicâ, što će biti za svu ovu nedjelju, i čin' da ti

dâ dudzinu provardurâ, i svrati se u moga spičara; reci mu da mi pošlje jedan vruć marcapan.[188]

POMET: To je za po pastu konfortat štomak.

POPIVA: Pomete, jeda ti zubi vodu čine? — Sve će bit opravljeno, pođoh veće.

MARO: Ne čeka'te me na objed, er ću u sinjore na objed.

POPIVA: Dobro.

POMET: To je pravi i gospocki život! Neg mislim, *signor Marin,* kako se ćeš pak pasavat s pečom mesa u Dubrovniku i s krincom juhe kojoj se dno uzvidi[189] kako u Mrtvom moru na Lokrumnu, kad je bunaca.

MAROJE: (Jaohi, bogme mu će i pomanjkat! Još će, dezvijanik jedan, za Boga prosit. Ajmeh, gdje moje pet tisuć dukata otidoše?!)

MARO: Pomete, ja ne mislim ni u Dubrovniku džimrijat.

POMET: Znam, gospoda valja da gospocki živu.

MARO: Da bogme gospocki! Scijeniš li ti da ću ja na po kutla vina i na medzalin mesa stât kako i ostali?[190] Pritilo ću, Pomete, ja živjet; a ti ćeš daleko od moje kuće stât, a zubi ti će vodu činit. Ovu ću kolajinu na grlo stavit, neka me moja gospođa veselijem okom pogleda.

POMET: Da bogme ti i dobro stoji! Što se kavalijer[191] ne učiniš, ter bi je vazda nosio?

MAROJE: (I kolajinu je na grlo stavio! Bokčilo, Tripeta! Da mi je sit doli: poć mu ću sve kose iskupsti i sve mu ću oči podbit).

TRIPČETA: (Misser, non in furia!)[192]

BOKČILO: (Mila mati, bila mati!)[193]

MARO: Pomete, čin' da te tu nijesam veće vidio; jes' me razumio? — (Tik, tok). *Signora,* ja sam, *padrona mia bella.*[194]

POMET: Bit će što da Bog. Sluga ti sam! — Ma š ćaćkom češ razlog učinit! Dundo Maroje, živi, da vidiš kao se tvoji dukati pendžaju! Ja ću odovle poć k momu Tudešku, s kijem veće mi valja ručak neg s ovizijem i sa svom njegovom družinom objed i večera. Dubrovčani[195] ne znaju što je pastedžat: izjedu mi onu peču mesa, tad s plaštem na Placu. Tudešci[196] na repozano zasjedu ti mi, počnu s njekijeh gvaceta a specijom t' ih krope za otvorit apetit za mrtva uskrsnut i da ga čine jesti; a trink ide uokolo, pak ti mi dođu s pliticom, u njoj dobra kokoš, u njoj pritila patka, u njoj dvije jarebice, — fadžanova,[197] Dubrovčani ih ne umiju neg pečene jesti!

MAROJE: (Ajme, da mi je nadvor, — ubosti ga ću!)

TRIPČETA: (Non far, misser, non in furia!)[198]

BOKČILO: (Mir Božiji s tobom, sveta te Nedjelja pomogla!)

POMET: Njeka je buna gori na voštariji, a njetko od danas ino ne čini neg jauka gori: tkogodi se pjan bode; za mene[199] se makar iskoljite! — *Or bene,*[200] u toj plitici još bude dobre slanine na tudešku, i dobroga vitelja mesa, a s rjepicom i s kupusom u jusi. Što su letuariji i kordijali što se stomakalijem ljudem dava? Siromasi,[201] ne umiju ozdravit. Sve to ujedno; a mostarda mi njeka dušu vadi: ijem a lačan sam; što veće ijem to sam lačniji.[202] A plitica kao se ispražnjuje;

tako jedan (a valenti[203] ti su sluge) na nožu i primeće u pliticu sad kapunića, sad guščicu, sad jezik slan, sad sufridžatu ovoliko debelu; a brinc[204] ide uokolo, a mi ijemo a sve smo lačni. A para nam sad smo sjeli na trpezu, a tri ure su prošle, a u delicijah smo, u raju smo; pak[205] se na slano, pečeno! Oh, oni odor, odor za svakoga nemoćnika ozdravit! Ma övo mi moga Tudeška namuranoga; ma bogme sam ja namuraniji na njegovu trpezu neg on na sinjoru. I po' ću š njim u zemaljski raj,[206] gdje se ima što se žudi; a riječi ću ostavit i spovijedat mirom[207] pečeno i vareno.

Sedmi prizor

UGO TEDEŠKO i POMET

UGO: Pomet!

POMET: Signor Ugo!

UGO: Che star tanto qua? Ti non foler bever malvagìa? Mi, fer Dio, foler.[208]

POMET: Nut galantarije od ljudi! Ovo je nješto probudit apetit. *Con voi, signor Ugo, andar in inferno et star ben.*[209]

UGO: Salutar la signora: »Son fostro servitor«.[210]

POMET: La signora serà vostra, che voler altro? Et andamo a trink.[211]

UGO: Fer Dio, far meglio.[212]

Osmi prizor

TRIPČETA, MAROJE i BOKČILO (izlazeći iz voštarije)

TRIPČE: Misser mio caro, non si fanno le cose in furia,[213] reče se: tko plaho ije udavi se; a oni reče: uprež' ih.[214]

MAROJE: Uteče mi obješenjak jedan! Nije ga, štica se u one ribote.

BOKČILO: Ne plaho, gospodine! Plašilo[215] ovcu tjera, tihoćina vuka stiže. Bit ćeš gdi hoćeš, nea ti furencija prođe.

MAROJE: Hajmeh, dođoh gdi se onuđe veće ne more.

TRIPČE: Pojmi dušê, ustavi se, kolora te je smela! Vrag[216] uzeo i djecu, makar i tko[217] se afatiga činit ih, pokli se za nje tolika fastidija imaju.

MAROJE: Ajme, smrt se, smrt[218] se za nje napokon ima!

BOKČILO: Ah, djeco, vele ti kruha[219] hoćete, nut što se za vas pastidija![220]

MAROJE: Nu, övo sam ostavio koloru; što hoćete da se čini?

TRIPČE: Da se opet vratimo na voštariju.

BOKČILO: Ah, blaženo mlijeko koje te doji!

MAROJE: I što da se čini?

BOKČILO: Bogme mi usta od njeke pastidije usahoše.

TRIPČE: Da čekamo dokle dijete izide iz kuće; kad izide, kako sve tvoje dijete, uhit' za ruku i dvigni ga sa zla puta i tihoćom pročeda' š njime, er ako ga uplaši, uteče ti i ne stignu ga sa svijem psi sinjora Džulijana Čezarina.[221]

BOKČILO: Da je blagosovljena zemlja po kojoj hodiš! Med mu iz usta izlazi.

MAROJE: Oršu, ne more gore stvar proć neg je prošla; činite što znate. Ovo sam, da se čini kao vi hoćete: uljez'te opet unutra.

BOKČILO: Ah, da te Bog pomože! Reče se: dogovorna[222] je bolja šteta neg koris bez dogovora. — Tripe, gospodine, kutalac vinca! Ne umori me: usahoše mi usta.

TRIPČE: Tako mi Boga, da t' služim *un boccal de vin*[223] s dobre volje, brate.

BOKČILO: Ah, Djevica te pomogla; cvijetkom ti i ružicom puti porasli, kotorska slatka krvi.

TRIPČE: Hod' unutra, brate.

BOKČILO: Kao stariji i bolji.[224]

TRIPČE: Nea stoji ta bareta.

Deveti prizor

DŽIVO I PERA, zaručnica Marova, na mušku obučena, zatim DŽIVULIN Lopuđanin

PERA: Dživo, lijep[225] ti je ovi grad i vele ti je veličak; ja se umorih ovom ulicom[226] hodeći.

DŽIVO: Ja scijenim dilja je od Krive ulice.[227]

PERA: Uzaova, Dživo, što govoriš? Ovo je dilja neg od Grada do Lunciјate.[228]

DŽIVO: Pera, hoć da ti ukažem crkvu od Svetoga Petra?

PERA: Nemo' me, Dživo, Perom zvat, da nas tko ne čuje i da me ne pozna jer[229] sam djevojka.

DŽIVO: Neću veće, zarekoh se nehote.

PERA: Petrom me zovi, kako smo rekli.

DŽIVO: Hoću. Vidiš ovu ulicu? Onamo je crkva od Svetoga Petra.

PERA: Je li velika kako i Sveta Gospođa?[230]

DŽIVO: A kako[231] ti znaš da je Sveta Gospođa velika?

PERA: Brižna, Dživo, kako ne znam? S tetkom nijesam li svaki Božić u Svetu Gospođu na misu bila? Jaohi, tete, veoma ti mi ćeš za zlo imat er sam od tebe ovako otišla! Je li se[232] kad i jednoj djevojci ovako nevolja zgodila da je iz Grada ovako izišla za iskat svoga vjerenika? Koga mnim da sam tako izgubila, jaoh, da ga veće neću nać. U tri godišta, odkle je iz Grada pošao, ne pisat ni meni ni nikomu od svojih jednu ciglovitu knjižicu! Jaoh, što se će u Gradu od mene[233] govorit?!

DŽIVO: A što se će rijet? Pošla si s babom i sa mnom, tvojijem prvijem bratučedom, k vjereniku.

PERA: Sjetna, neću smjet nigda na oči veće k mojoj teci doć, koja ne znam hoće li živa bit cijeć ovoga moga mahnitoga pošastja.

DŽIVO: Pošastja! Hoć li jo' smjet na oči! Zašto ne?

PERA: Zašto ne? A trista dukata koje jo' sam iz skrinje izela za ovo naše nesrjećno pošastje? Dživo, ja sam djevojčica, i učinila sam stvar koju dosle nijedna djevojčica nije učinila; ja sada razgrizam grijeh koji sam učinila! Jaoh si ve tužnoj meni, sad poznam što je bez majke bit i bez nje straha![234] Teško svakoj djevojčici koja majku ne ima!

DŽIVO: Muči, Pera, sve se će načinit.

PERA: Jaoh meni, to mi je i mučno er se neće ništa načinit; sad razgrizam zlo moje. Pošla sam ovamo scijeneći sve načinit, a našla sam da je on tamo vas s zlicami i da je poplavio svu prćiju koju mu su dali. Ni znam kako se more k njemu poć, i bi li me primio, budući tako s zlicami zlu družbu sadružio. A koliko mi je za vratit se u grad, bolje, nesrjećna ja, u more skočit neg se opet u grad bez njega vratit; er me ne bi ni svoji[236] primili za stvar koju sam učinila, — i imali bi razlog.[237]

DŽIVO: Nebore, Pera, tu tuge sada brojiš pokli je stvar učinjena; nastojmo na što smo došli. A da se u grad opet vratimo, po nesrjeći ne opravivši na što smo došli, manjkalo bi dumana[238] koje bi te primile.

PERA: Žint, ni dumne neće u manastijer koje ovako hode.

DŽIVO: Da[239] svake idu ovako kako si ti pošla.

PERA: Ne more gore nijedna poć neg sam ja pošla.

DŽIVO: Pera, ti si smiješna; ti se desperavaš, er u tri dni nijesmo sve opravili.

PERA: Brižna, jesu tri dni er smo ovdi u Rimu, a njega ni možemo vidjet, ni ga znamo gdje nać, ni scijenim da ga ćemo za našega života nać; er ako je u zlica, on je, moj brače, veće izgubljen, i veće mi ne valja da njega ištemo.

DŽIVO: Nebore, dosta riječi! Nać ga ćemo, ma se ne more sve u čas tako učinit.

PERA: Jaohi, ištom mi zlo srce sluti.

DŽIVO: Muči, ovo njekoga;[240] para njetko je od našijeh iz Dubrovnika. Stan' s strane, čini[241] mi se djetić. Ovo je Dživulin Lopuđanin;[242] navegao sam š njime. — Dživuline, àdio! Kud tako s prješom ideš?

DŽIVULIN: Džuho,[243] ovdi li si? Tugo moja, znaš kad te kašicom pìtâh, a morinčela[244] te ubila biješe? Koje[245] te su ovdi u Rim dovele?

DŽIVO: Dživuline, došli smo velikom potrjebom.

DŽIVULIN: Da ovi[246] uza te brat li ti je? I njega li ćeš dat u drijevo, da nam beškote konsumi? *Giuraddio,*[247] ako dođe, ončas ga ću za noge, tako ću njim kao grmušom i metnut u more. Ja sam manigodo u drijevu svijem ovizijem perdidžornatam i mandžagvadanjem. Placari u drijevu hoće kao godišnicam komandit: »Naprav'te mi odar!« Po sonce žoto i Blaženicu od Pšunja, kao je trijeba mistijere u dri-

jevu abandonit a njih kašicom pitat. Bestro, kad dođeš u drijevo, čin' da ti prvu stvar majka u skrinju stavi lončić i mećajicu za kašu.

PERA: Ja sam dobar na moru: neće od potrjebe meni bit kašu mesti, a prem mislim i ja za škrivana[248] u drijevo.

DŽIVULIN: Za skrivana ćeš u drijevo?! A hoć govorit na stoleću?[249]

DŽIVO: Dživuline, ostav'mo[250] te riječi. Odkle te sad imamo?

DŽIVULIN: *Misser mio,*[251] sad sam učinio *alle curtellade.*[252] Srjetoše me njeki putem; a ja sâm ovako kako me vidiš — s mačem, s mojijem najvjernijijem drugom, i s rudelom, s mojom braniteljicom. Ah! ah! Scijenjahu imat što činit s ovijem zemaljskijem gujami[253] koje mi liže zemlju! U meni[254] rekoh: privarili ste se; ovo je od jajera dijete,[255] mlijekom od Igala[256] dojeno, u kajpah od drijeva odhranjeno, oko sartija je njegova šećnja; ptica[257] je bez krila, galeb je morski i od jajera. *Giuraddio,* scijenjahu da me će ončas s nješto malo spendzice rastavit: sunuše se, ja se fermih; pokrih se rudelom. Kurvin mužu, tu li si? Potegnuh na sljepačku, kud pade da pade. Mahnu njekomu tamo ruka — druzijem mahom s levadom otidoh, — mah u vjetar otide. Pogledah iza rudele — oto t' nikoga prida mnom! Tamo nadaleko vidjeh gdje njetko bježi; rekoh: hod'te tamo, što dobiste, *giuraddio,* ne dijel'te sa mnom.

DŽIVO: To su kojigodi od strade ljudi bili. Iz Grada li ideš?[258]

DŽIVULIN: Iza mira[259] li idem? Što? Da mi spašete[260] oružje? Od kampanje sam ja čovjek; *son de isula de Mezzo,*[261] izulan se zovem, i izulan hoću živjet i umrijet.

DŽIVO: I da hoćeš ini bit, ne bi mogao neg izulan. Ma neka stoji to! Imamo li te od naših strana?

DŽIVULIN: Od naših strana? S Prijekoga ne idem,[262] gdje vi dunidžate, gdje mi mačicem po kantunijeh skrobućete. S Lopuda[263] idem, gdi vam nije Luce,[264] na čeljadina našega gdje ne smijete ni gledat.

DŽIVO: Za Boga, Dživuline, kad nije vas, tko vam čuva čeljad?[265]

DŽIVULIN: Strah naš:[266] naša je čâs ognjem ograđena.

DŽIVO: Sve je tako. Koliko[267] odkle ste otuda?

DŽIVULIN: Njeki[268] placar vaš ima mi platit navao do Jakina.

DŽIVO: A tko je s vami došao?

DŽIVULIN: Njeki starac za sinom ide; dukate mu je poplavio.

DŽIVO: Kako mu je ime?

DŽIVULIN: Maroje.

DŽIVO: A sinu mu?

DŽIVULIN: Maro.

DŽIVO: Sam li je došao?

DŽIVULIN: Njeku je slugu s sobom doveo, — sve nam vino od mise konsumi.

DŽIVO: Da sad kud ćeš poć?

DŽIVULIN: Zavjetan sam u Svetoga Petra; po' ću proštenje[269] uzet, pak ću poć po voštarijah toga placara iskat, da me plati.

DŽIVO: Dživuline, molim te da se nađemo, kad opraviš, pak oko ovizijeh ovdi voštarija.

DŽIVULIN: Bonora, bonora![270]

DŽIVO: I ako što mogu za tebe, operaj me.

DŽIVULIN: Bagio le pede, misser.[271]

PERA: Jaohi, gospodar je Maroje došao! Ako uzazna još da sam se i ja ovdi doskitala, toprv mu će zla klenut[272] i na me sve zlo pasti.

DŽIVO: Došao je! Oršu, tko zna što je za bolje; Pera, ne valja ovdi spat.

PERA: Jaohi, Dživo, na tebi[273] i na Bogu moja čâs, moj život i moja smrt! Ja vidim, zlo sam pošla; more Bog i bolje dat.

DŽIVO: Pera, ne brini se, priporuči se Bogu. Tvoje je došastje ovdi bez zlobe i na dobru fin,[274] a ja ti neću ničijem manjkat; a u rukah Božijijeh sve stoji. Poď'mo, ovdi nije trijeba spat, a ja znam što ću.

PERA: Što ćeš učiniti, dragi Dživo, reci ve mi?

DŽIVO: Poď'mo, rijet ti ću.

DRUGI ČIN

Prvi prizor

POMET TRPEZA, zatim PETRUNJELA, sluga

POMET: Reče se:[275] »tko je namuran nije sam«, — sad ja po mom Tudešku poznam. Nut što je bit čovjek i imat judicijo.[276] Sjedeći[277] za trpezom s mojijem Tudeškom, a pečeno bijehu donijeli — pjat, u njemu kapun. Gledam ali je guska, ali što drugo: onoliko velika kapuna moje oči nigda nijesu prije vidjele. Ispečen? Gledah ali je isprigan ali je ispečen: imaše njeku hrustu na sebi koja mi oči zanošaše, srce mi veseljaše, apetit mi otvoraše. Oko njega dvije jarebice oblahne, a sok iž njih rosi. Pjat ureševahu s strana peča vitelja mesa od mlijeka, koja para da govoraše: »jeď me, jeď me«,[278] i polovica zadnja od zečića, lardica okolo nazadijevana, a garofalići neistučeni nakićena, koja para na trpezi mirisom da stvaraše veselo, drago prolitje; a na krajijeh[279] od plitice uokolo nakitili bijehu kosovića, drazijeh kosovića, *turdius inter avibus,*[280] koji paraše da se uokolo uhitili bijehu i da u veras pojući govorahu: »Blaženi, uzmite!« I u tjezijeh delicijah stojeći u kontemplacijoni, bijeh otišao *in estasis.*[281]

Tako istom Tudešak moj i uzdahnu, uzdahnu drugu votu a mene dozva: »Pomet!« Ja se osvijestih: »*Signor patron, comanda!*«,[282] mnjah da mi će rijet: »Što činiš? Rješi, da se triunfa; *far bona ciera!*«,[283] kako je njegovo užano rijet mi. Reče mi: »Ajme, Pomet, *mi štar mal!*«[284] — »Što će bit?« — »*Mi morir, se non aver la signora, mi štar malanconico; mi non poter mangiar. Tu mangiar presto, antar la signora, prometter ducati mille, do mila. Meglio spender ducati che perder vita.*«[285] Ubi me kad mi to reče! U meni rekoh: mahnitos,[286] mahnitos s namuranijem ljudmi druži! Mahnitos njimi

vlada! — Ne mogoh mu ne ugodit tu galantariju. — »Ja imam,[287] kažem, dobrovoljno činit i što mi je mučno činit«. Ma ne mogoh srcu odoljet; odkinuh krilo od onoga kapuna, stavih ga prida nj; drugo odkinuh, stavih ga prida me. Napih mu: »*Trink, misser Ugo, star allegro, signora star vostra*«.[288] Što ć ino? Intertenjah ga s galantarijom, založih se i trijema kosovići, okusih i jarebičice. Bogme tjeh i rukom igrat u parti sekrete od onoga slavnoga kapuna (kurvina[289] kuhača koje galantarije od onoga kapuna biješe učinio!): pun biješe nadjeven kao jedan kuljen njekijeh ptičica pritiljahnijeh; zalaga' se svakom kao mekom smokvicom, a s mijendeoci, s lučcom, s suhvicami, s specijicom. Bogme i toga pouzeh! On me soličita: »Pomet, *antar!*«,[290] a ja s galantarijom: »*Antar, signor*«.[291] Napih se; otidoh iz raja zemaljskoga,[292] dviže me iz onjezijeh delicija gdje se ima što se žudi.

Ma se je[293] trijeba s bremenom akomodavat; trijeba je bit vjertuozu[294] tko hoće renjat na svijetu. Kralj[295] je čovjek od ljudi, kad se umije vladat. Nije ga[296] imat dinâr, er vidim mnoge s dinarmi potištene; nije ga bit doktur, er vidim mnoge te brigate fantastike; nije ga bit junak s mačem u ruci, er su ti većekrat ali ubijeni ali ih su pune tamnice; nije ga bit poeta ni komedije umjet činit, er tizijem svak ore i na svaki ga pijer hoće operat, kao bastaha, a umjesto zahvaljenja da mu reku: »Ne valja ništa, iždeni!«, i da mu neprijatelji ostanu; nije ga bit mužik, er tizijeh druzi čine pjet kad veću volju plakat imaju.

Trijeba je bit pacijent i ugodit zlu bremenu, da se pak dobro brijeme uživa. Svakijem kami![297] Maro mi prijeti, a ja mu se s baretom u ruci klanjam; Tudešak me, moj idol, dviže s trpeze, s delicija! Srcem mučno idem — čijerom volentijero. I tko k meni dođe: »Pomete, opravi mi«, — opravljam; »Poď za mene«, — idem; konselj mi pita, — umijem mu ga dat; psuje me, — podnosim; ruga se mnom, — za dobro uzimljem. Ovaki ljudi renjaju![298] A merita moj profumani trbuh da mu vjerno služim. Sve sam ove galantarije za njega naučio, er me nigda ne izdava na dobru obroku; vazda je bio pripravljen, dispos ponijet.

Ma sam zaljezao u veliku konsideracijon, a imam danaska façende velike činit, façende dostojne od Pometa. Imam Popivu s svojijem[299] gospodarom tisknut iz kuće od sinjore Laure. Dinare ćemo prosut; a onomu je sinjoru Marinu otac došao. Pričuo sam da je Dundo Maroje u Rim došao za skapulat dinare od naufradžija[300] Marova; ma je sve s vragom otišlo. Nadvor, grintavci[301] bez dinara! S dukatmi kraljevi idu: *fate largo!*[302] Srci mi dava *far faccende*[303] u Rimu koje ni Čezar ni Šila ni Marijo nije činio. Imam imat viktoriju od neprijatelja, *triunfus caesarinus!*[304] Ma ôvo njekoga iz kuće od sinjore — Petrunjela[305] je, a prem nju htijah.

PETRUNJELA: Tko će ono bit onamo? Brižna, tvrdo[306] ti je upro oči u mene, tot mu sam draga; neka ga! Rekla bih da je ono našjenac; istom krv poteže na svoga.[307]

POMET: Pêtre, Petrunjela!

PETRUNJELA: Pomet je, po Djevicu Mariju.

POMET: Petrunjelico, lijepa našjenico!

PETRUNJELA: Brižan Pomete, što se ovdi vrtiš? Gospođa vas moja ne-

će; sva se je stavila na onoga dobročestoga Mara; neće veće nikoga u kuću.

POMET: Ako se je ona stavila na toga brižnika Mara, a ja se sam stavio na moju brižnicu Petrunjelicu.

PETRUNJELA: Na tvoju? Još se nijesam prodala da sam ičigova.

POMET: A ti se daruj meni, ter ćeš moja bit, a uzdarov ti ja i sve moje stvari. Bogme si mi draga, a sad pobjed, kako sam pinuo, paraš mi ljepša — meka ti si!

PETRUNJELA:

Napasti,
tamo stoj,
peci[308] loj,
ter se goj.

Poď tamo u tvojijeh galantina,[309] u sinjora rimskijeh; a ja sam godišnica dubrovačka. Bože, love li sada oko *Među crjevjara*[310] one manenštine u Dubrovniku? Sjetne godišnice, martire su od štipanja.

POMET: Jes tri godišta er sam otuda, ni se vabim veće tamo na pečene jetre; popovski mi bokuni ovdi odražaše. Ma moja galantina, bogme, neće druga bit nego ti, ako je tebi drago, Petrunjelice, moja jarebičice.

PETRUNJELA:

Rekla[311] je doć,
ma je noć;
ne ima cokula,
crjevje je izula;
bosa hode,[312]
drača bode;
nijesam tvoja,
sva sam moja;
kako došao,
tako pošao.

Ovu molitvicu govoraše pokojna moja tetka, i zbogom; ne mogu veće s tobom stât. Poslala me je gospođa da dozovem Sadi Žudjela, da jo' njeku pocjelicu od zlata donese i njeki kolarin od perala koji misli kupit. Što požudi, sve joj Maro kupuje; a ona mahnita je za njim.

POMET: Dobro čini,[313] dokle dava. Ma čuj i moga dunda molitvu:

Gospo, dar,
žita stâr
da ti bude
dobar dar;
a na har
budi meni
tvoja stvar.

PETRUNJELA: Ah, ah, sjetan Pomete, salačljiv ti si, sve ti je veselo! Zbogom! Otidoh.

POMET: Čeka'! Kudije bježiš?

PETRUNJELA: Ne imam kad veće stât.

POMET: Znaš što ti ću rijet? Hoć li dobro tvojoj gospođi?

PETRUNJELA: Da žimi dušica ti jo' sam vjerna sluga, er je i ona meni dobra.

POMET: Reci joj ovako: »Tudešak, moj gospodar, mahnit[314] je za tobom, i odlučio je sve svoje imanje spendžat s tobom; bogatac je od peset tisuć dukata. Dokle ima tu volju, ne odždeni ga, i kad ti srjeća[315] sama u kuću dohodi primi ju i drži ju; er ako ju ŏdagnâ, kad ju ustjebudeš, neće[316] ti moć bit«. Od toga Mara izela je što je mogla, i on je spendžao što je mogao. Oto vele da mu je otac došao i da mu hoće konte gledat, i da ga hoće dvignut s fačenda.

PETRUNJELA: Ah, Pomete, Maro je vele dinara u nju spendžao i današnji dan pendža; a ona ga je obljubila, mahnita je za njim. Ti Tudešak što ti je, ona ne zna, — ovoga zna.

POMET: Prova' ga,[317] tako će i znat.

PETRUNJELA: Ali ako toga primi, onoga će izgubit. Maro je zdenjoz, neće da nitko drugi pratika u nje neg on sam; a ne manjka jo' ničijem.

POMET: Ona sama[318] od svijeh kortidžana u Rimu od jednoga se kontenta; poprav ti je Dalmatinka,[319] — nije pratika.

PETRUNJELA: Nije pratika? Bogme je u to razumna: nje posli dobro idu, a ne znam kako druge stoje.

POMET: Ako nje posli dobro idu, ima nastojat da jo' i bolje idu. Ako ovoga otac odvede s sobom u Dubrovnik, uzmi[320] ovoga Tudeška vlastelina.

PETRUNJELA: Ja svrh ovoga ne umijem što rijet; ako ćeš,[321] ja jo' ću govorit.

POMET: Govori joj i najbrže joj reci kako mu je otac došao; to je nje posao.

PETRUNJELA: Sve joj ću ja spovidjet od mene do nje.

POMET: Petrunjela, ako to bude, bogme će i tebi bolje bit. Ja znam što govorim: njeka[322] će persona sva tvoja bit; razumiješ li me?

PETRUNJELA:

Razumije
tko umije;
džilju moj,
zbogom stoj,
ma mi mati
neće dati;
ja ću spat,
ti ćeš zvat;
kako došao,
tako pošao,
Zbogom, Pômo!

POMET:

Vele ih znaš,
nije laž;
moja budi,
tuj ne gudi.

Petrunjela, odgovori mi brzo, moj kordijalu od stomka.

PETRUNJELA: Hoću svakako danas, moja velika misli!

POMET: Milice naše, kao se je istrijebila! Istom kad se dođe u Italiju, tako se i deventa drugi. Ova je s imenom promijenila i kostume; u ovizijeh bi se kortidžana izrizikao bule i bulin.[323] Oh, scijenim,

kad čuje sinjora Laura er je Maru otac došao, i da mu misli fačende izet iz ruka, promijenit će fantaziju. Klin klina izbija,[324] veći dinar manjega pokriva: našijem dukatmi, ispod kunja frescijem,[325] izagna' ćemo sinjora Mara s lagahnijem tobocem. *Contrarius contradia curabuntur!*[326] Popivu da mi je na ošpedao poslat, Majko Djevice od milosti! Ova bestija kortidžana Mande prem ti je Šćavuša,[327] ne misli što će zautra bit. Uzoholila se je, er joj je vjetar u krmu;[328] a ne zna jer se može brijeme ištetit i dobra srjeća promijenit se u zlu. Trijeba je naučit živjet; ja jo' ću meštar bit. Nut što je lijepo sve umjet! Legat joj ću *in literis*[329] i doktrinu će naučit; i bogme će naučit, er je nje posao. Ja sam na brijeme[330] doktur i filozof. — Po' ću malo bolje ispitat za došastje Dunda Maroja, da mi se je umjet vladat kako filozof *in literaturis* koji sam.

Drugi prizor

NIKO, PIJERO, VLAHO, PETRUNJELA

NIKO: O, Piero, per amor de Iddio,[331] gdi ćemo nać Mara? Jes dva dni er smo iz Fjerence; ištemo ga, — ni ga znamo ni umijemo gdje nać.

PIJERO: Poď mo nać kogagodi dobra kompanja, da nas vodi po kortižanah, u tjezijeh ga ćemo pratikah ončas nać.

NIKO: Per Dio,[332] dobro veliš; vraga je u njemu trgovac! A bogme bih se i ja š njim ugodio, uzeo vrag trgovinu i tko od nje bi inventur, lijepu je stvar iznašao — bastašiju! Aferin Maro! Otac mu u gradu govno griza, ni ije[333] ni pije za manje spendžat[334] a veće akumulat; a Maro ovdi i za sebe i za njega pendža i uživa; *in fine,*[335] rad bih mu brat bit.

PIJERO: Za napola dijelit sinjore, je li ah?

NIKO: Da koga vraga hoć da se čini? U mlados[336] da mi kugodi volju ispunit, a u staros me nasòli ter me spremi u ormar. Imamo njeke oce koji nas paze kud gledamo, kud hodimo, gdje sjedimo i što ijemo. Gvardijane nam je njeke narav dala koje nam je trijeba slušat i podnosit za nevolju. Ah, kurviću, da se ljudi bez otaca rađaju, dobro ti bi nam mladijem bilo.

PIJERO: U libertati bi bio, ah ah! Smijejem se od tvoga diskorsa — da se ljudi bez otaca rađaju! Za bit liber ne para ti drugi put željet neg bit bez oca.

NIKO: Ti bo su, u dobri čas, neprijatelji od naših volja; kad bi nas pomagali i prijatelji nam bili u naše potrjebe, molili bismo Boga da im Bog da živjet vazda.

PIJERO: Bogme sam od tvoje,[337] i ja sam s tobom! Oni reče: »Vrag uzeo oca i tko ima oca!«, i para da sad svi mladi ovu molitvu kantaju mješte letanija. Smiješni[338] su ovi oci: ne spomenuju se er su oni u mlados mahnitiji od nas bili. Imali bi nas puštat da živemo na naš način, a mi bismo pak naše sinove puštali da živu na njih[339] način u libertati. Tot bi veće vječni mir bio među oci i sinovmi: oni bi po našijeh molitvah živjeli kako i Matuzalem,[140] mi također po molitvah naših sinova. Tot bi naš život bio i dug i miran; a ovako: oni su nemirni s nami, a mi š njimi.

NIKO: Ali da svi čine kako je Marov otac učinio: dao mu je pet tisuć dukata; tako ih on i trafega ovdi u Rimu s galantinami sinjorami.

PIJERO: Za vjeru Božiju, je li ga gdje peču[341] da i mi štogodi baknemo uza nj? — Ma tko ide ovo ovamo? Vlaho je. — O, Vlaho, *bevegna.*[342] Za rane Božije, što je? Jesi li ki dukat donio? Ovo mjesta za pendžat ih.

VLAHO: Nebore, još me nijeste ni upitali odkle idem.

NIKO: Odkle ideš, ako s' dukata donio?

VLAHO: S Livorna,[343] donio sam dosta. Ma ne umijem na primijeru igrat, er tko gubi, veljaše moja pokojna tetka, boli ga glava i zubi. Druže, *misser Nicolò,*[344] u Rimu si, *misser Pietro,* u velutu ste![345] Vi ti ste sinjori i gospodari, rodili se ste liberali. A ja sam njeki antiki čovjek, tučem se po svijetu za dobit kaban, da u daž ne okisnem.

NIKO: Rekoh li ti, Pijero, er je mjedeničar ter nije dukata?

PIJERO: Po muku Božiju, prem se htijah servat u tebe jedne dvijesti dukât, dokle se vjerim,[346] a ti mi reuškavaš kako kliješti,[347] ki nijesu za ino dobri neg za tisknut i potegnut k sebi.

VLAHO: Dvjesti dukata! Jes' čuo onu počašnicu:

Dukat mi, dukat kralj i car,
dukat djevojci častan dar,
a za dukat se da na har
vele liepa, vriedna stvar.

PIJERO: Ah, ah, za rane Božije, gdje su mješnice, da ju uz mješnice[348] rečeš?

VLAHO: Da su gusli, uz gusli bih drugu rekao; ma ostav'mo ove cance! Kao rabote prohode? Kao ste?

NIKO: Zlo!

VLAHO: Kako zlo u Rimu, u raju?

PIJERO: Mi smo kako i duše u paklu,[349] koje gledaju raj, vječna blaženstva, za veću muku imat. Gledamo feličitati rimske, a konsumamo se u željah.

NIKO: Ištemo naše refridžerijo, Mara Marojeva, da nas stavi u pišinu.

VLAHO: Što je od njega? Čuo[350] sam da od bačava karatjele je učinio.

PIJERO: Učinio je toliko, er se on dobru bremenu dava; i on je u raju, a mi smo u paklu.

VLAHO: Raj[351] od ludijeh spenadza brzo se obrće u pakao. Ta veselja *fratello,*[352] malo duraju; upita' me odsada do malo dana.

NIKO: Vraga te ću pitat! Ovdi čuo sam da stoji lijepa kortidžana. Ono joj godišnice na vratijeh; po' ću se akostat k njoj.

PIJERO: Da', jeda koga zla možemo avancat od nje!

VLAHO: Da bismo dobra avancali kao ćemo zla avancat.

NIKO: O, quella giovene, como si chiama questa signora che sta quà?[353]

PETRUNJELA: Xe mia signora, misser.[354]

VLAHO: Ovo para našijenka!

PETRUNJELA: Po Djevicu slavnu, ono paraju našijenci.

NIKO: Bogme i ti nam paraš našijenka.

PIJERO: Ono je Milica!

NIKO: Bogme je Milica! Mile, poznavaš li me?

VLAHO: (Poznaš,[355] pse! Brzo ti se poznaste!)

PETRUNJELA: Niko, ti li si? Nut količak je uzrastao! Brižna, *Među crjevjare* kolikat me je uštinuo. Ovolihni[356] biješe, a nemanština u njem velika biješe.

VLAHO: (Sada je dobar, čovjek[357] je, tvoj je posao.)

PIJERO: Da mene, Mile, kolikrat ve me si opsovala! A kolende[358] ti dah, a obeća mi, a malo izda.

PETRUNJELA: Obeća' ludu a zaludu. Pijero, ti li si? Brižna, nut gdje je obradatio! Isto mi vas je milo vidjet. Živi[359] se vide kadgodi, a mrtvi nikada.

VLAHO: A za mene nijesi još upitala?

NIKO: Vraga! Ne pita' za njega; mjedeničar je.

PIJERO: Bestija ima dukât, a neće da ih pendža.

VLAHO: Ja dukate[360] hranim za nje gospođu sinjoru.

NIKO: Mile, čuo sam da imaš gospođu.

PIJERO: Ljepotu od svijeta!

VLAHO: Mile, ja s dukatmi da t' sam priporučen.

PETRUNJELA: Ti dobar došao!

NIKO: Vrag! Lakom je, udri njega tja!

PIJERO: On uš bi odro[361] za avancat kožu od nje.

PETRUNJELA: Onaki zračan i crljen ne kaže da je lakom.

VLAHO: Ah, hvala, Mile, na favoru; da mi si čestita!

PETRUNJELA: Ne ćamam[362] se ja *più* veće Milica, — Petrunjela se ćamam.

NIKO: Da, Petrunjelice draga, on je mizer kako uš,[363] a mi smo liberali kao gospoda. U lijepe, u drage gospođe da smo sluge.

PIJERO: Da smo šćavi.

PETRUNJELA:

Druzi su zasjeli,
sada se ne dijeli!
Brižni lovci od Među crjevjara
lov lovili;
goru obili;
od sve što ulovili,
ništa doma donijeli.

Treći prizor

SIGNORA LAURA (s balkona),[364] *SADI i prijašnji*

LAURA: Petruniella, che ragionamenti sano quei? Non te ho detto che tu averai delle bastonate, desgraziata?[365]

PETRUNJELA: Madonna, ghe son signori Ragusei; sangue tira, parlar poco, lassame-ghe štar.[366]

LAURA: Entra in casa, desgraziata — Sadi, entra in casa.[367]

PIJERO: Signora bella, non entrate in collera, vi siamo servitori.[368]

Četvrti prizor

MARO MAROJEV (iz kuće od sinjore) i prijašnji

MARO: Olà družino, vi li ste? *Al corpo de Iddio,*[369] vi ste!

NIKO: O, misser Marino,[370] nebore, da se vidimo! Ili doli k nam sidi, ili da mi gori uzidemo.

MARO: Ja idem doli k vam.

PIJERO: Ne htje da gori uzidemo.

NIKO: Džiljoz je; je li ga vrag uzeo!

VLAHO: Onako se brijeme uživa; a vi zločesti!

NIKO: Majdet zločesti.

PIJERO: Bogme zločesti.

MARO: Siate li ben venuti![371]

PIJERO: O, ben trovato, signor Marino![372]

NIKO: Koliko te smo žudjeli!

VLAHO: Maro, àdio!

MARO: Vlaho, odkle te imamo sad?

VLAHO: S Livorna.

MARO: Che bone nove?[373]

VLAHO: Sve dobro! Oto vidim da se davaš dobru bremenu; dobro činiš.

MARO: To toliko se dobiva na svijetu, koliko se čovjek dobru bremenu dava. Dobro živi i zlo živi, mre se; a nakon[374] nas makar ni sparožina ne ostani.

NIKO: Bogme, istinu veliš. A ti se si pod njeku dobru zvijezdu rodio: u delicijah si do grla, — a mi sušimo.

PIJERO: A mi smo zločesti. Umrije' ćemo, a nećemo jedne zločeste volje ispunit.

MARO: Ja s mojom gospođom uživam. Dokle sam u nje milosti, ja sam čestit; i dokle sam mlad,[375] da uživam, pak kad ostarimo, tako ćemo i kašljat.

VLAHO: Bogme kašljat i bok naš će boljet.

MARO: N'è vero, anima mia bella?[376]

LAURA: Tutto quel che piace a vostra signoria, signor Marino.[377]

Peti prizor

DUNDO MAROJE (dolazi iz voštarije), prijašnji, zatim KAPETAN i ŽBIRI

MAROJE: »*Quel che piace a vostra signoria, signor Marino!*«[378] Meštre! *Signor!* U kolajini! U velutu![379] Gdje mi su dukati, moje pet tisuć, manigodo jedan? S zlijem ženami? Ne odgovaraš?[380] Dukate mi moje, dukate, ribaode jedan! Bježiš, ne odgovaraš, pse jedan?

MARO: Chi sete voi, omo dabben? Che volete?[381]

MAROJE: »*Che volete?!*«[382]

MARO: Non vi conošco, andate con Dio![383]

MAROJE: Ajme! Čini me se ne znat!

MARO: È pazzo costui![384]

MAROJE: Nećeš da me poznaš, ribaode? Da čeka'!

MARO: Arme! Con arme! — Signor capetan, mi vol ammazzar costui![385]

(El barigello et li sbirri.[386]*)*

KAPETAN: Piglia, piglia![387]

SBIRRI: Sta forte! Dà quà quel curtel![388]

MAROJE: Lasciate che ammazzo ribaoda jednoga![389]

SBIRRI: Die esser pazzo questo vecchio.[390]

KAPETAN: Menatelo in pregion; lo faremo ben guarir della pazzia.[391]

Šesti prizor

VLAHO, NIKO, PIJERO, zatim LAURA

VLAHO: O Pijero, o Niko, vidjeste li feste?[392]

NIKO: Što ono bi? Ja stojim zamađijan.

PIJERO: Ali ja snim ovo, ali sam javi vidio? Dundo Maroje u Rimu, ah!

VLAHO: Rekoh li vam ja er ove feličitati lude malo duraju! Spendza, kurve, vrag i njegov otac — oto ste vidjeli.

NIKO: Bogme je Dundo Maroje u Rim došao, i ove su oči vidjele!

PIJERO: Maro, drži se na kontu!

VLAHO: Pridat će kont, *item per dolce pisciar!*[393] Ja poznam ovoga starca, vražije je impreze; dezereditat[394] ga će. Ma nemo'mo se oglušit; poď'mo g bariželu i spovjeďmo mu kao rabota stoji, da neboga starca ne stratra.

PIJERO: I rec'mo mu: sin mu je, za sinom je trčao.

VLAHO: I cijeć Mara pođ'mo štogodi, ako možemo, napravit i remedijat. Intromecajmo se među nje; ne valja ih tako abandonat.

NIKO: Što t' para od onoga Marova trata? Resolvat se u čas i fengat onako na improvisto ne znat oca!

VLAHO: E, da paka ko će š njim remedijat?

NIKO: Chi ha tempo, ha vita,[395] a on je astut kao vrag; ma t' ćeš vidjet er će isplivat.

VLAHO: Ispliva' će? Hoću[396] da nađe skužu da u oni čas nije oca poznavao, ma kao će dinare nać koje je spendžao? Za ostalo je sve lasno.

PIJERO: Bogme će to mučno bit! *Stiamo a veder*[397] kao će ova rabota proć.

VLAHO: Pođ'mo brzo za ovoga starca pomoć.

LAURA: Ah, signori, o gintilomeni, che rumor fu quello?[398]

VLAHO: Signora, certamente non ve l' sappiamo dire.[399]

LAURA: E dove andò signor Marino?[400]

PIJERO: Non sappiamo certo dove se ne andò.[401]

LAURA: Se lo vedete, di grazia, mandatemelo.[402]

NIKO: Faremo volentieri, signora.[403]

VLAHO: (»Signor Marin!« Ono ime delekta me od sinjora.)

NIKO: (Osta pomižana ta sinjorija veće.)

Sedmi prizor

LAURA, SADI

LAURA: Misser Sadi, non aveti lassato il collarin di perle?[404]

SADI: Che so mi, signora. Signor Marin partì via e non mi disse altro.[405]

LAURA: Mo tornerà ora ora egli; lasciatelo.[406]

SADI: I denari chi mi darà[407]

LAURA: Non sapeti chi ve li darà? Forse che questo è la prima volta che abbiam comprato roba da voi? Che montan quelle trenta perle?[408]

SADI: Non le posso dar per manco di cinque scudi l'una; che sarebbono: cinque via dieci — cinquanta, cento, cento e cinquanta scudi, montarebbono.[409]

LAURA: In nome de Iddio, lasciatele; como torna signor Marino, subito vi contarà i denari.[410]

SADI: Averia a caro esser con lui.[411]

LAURA: Sadi, par che non vi fidate del fatto mio![412]

SADI: Non è, signora, che non mi fidi, ma era ben che ci fusse lui.[413]

LAURA: Ci sarà anche lui, lasciatele; e ci son ora io, et io e lui siamo una istessa cosa.[414]

SADI: So! Dio faccia esser sempre insieme, chè certamente voi avete lo

amante degno di voi, et egli la signora degna de lui. Le perle che importa che io li porti con esso meco e torni da quà a un poco?[415]

LAURA: Importa; chè io le voglio metter al collo, e non vorria che qualcheuno, vedendole e piacendogli; ve le pagasse qualche cosa di più, et io ne restasse priva. Conosco ben io la avarizia di voi altri ziudei.[416]

SADI: Siamo quel che vol la signoria vostra, et farò quel che piace a quella.[417]

LAURA: Spettate, scendo giù alla porta.[418]

SADI: Per Dio, mal volentieri le lascio; non mi piacque quel che vidi correr quel vechio drieto il signor Marino. Sti giovani spendono alla cieca, se indebitano, inbrogliano et poi danno del sulzo. Quel vecchio pareva che dicesse: »I mei ducati!«, ducati nominava, il resto non intendevo. Ma questa signora altre volte me ha pagato liberamente; credo non mi mancarà neanche questa volta.[419]

LAURA: Misser Sadi![420]

SADI: Eccovi le perle; sono trenta, contatele voi.[421]

LAURA: Cinque, dieci, quindeci, vinti, vinti cinque, trenta, — sono tutte. Sadi mio, tornate da quà a una ora, et ser Marino vi contentarà i vostri cento e cinquanta ščudi. Queste perle portarò per amor di Signor Marino.[422]

SADI: O, le vi stanno bene! Che possiate goderle in grazia del Signor Marino lungo tempo.[423]

LAURA: Dio lo permetta.[424]

SADI: (O che liberal gentilomo: ciò che ha non è suo!)[425]

LAURA: Sadi mio, se voi sapeste, queste cose me ha comprato d'un anno in quà, voi ve ne maravegliareste, forse per tre milia ducati di gioie, collane, vestimenti et altre cose.[426]

SADI: Bon prò vi faccia, signora! Non posso più star con voi: io ho da far; da quà a una ora tornarò da voi.[427]

LAURA: Andate in bona ora, Sadi mio caro.[428]

Osmi prizor

TRIPČE (sam)

TRIPČE: Odavna[429] je rečena ona sveta riječ koja bi valjalo da je zlatom pisana: *»rumores fuge«.*[430] Majdeši, *stiam freščhi per Dio: andar a combatter con li sbirri!*[431] Za koga? Za vraga i njegova oca, — za jednu bestiju mizeru kako uš! Ostavio me je na voštariju; jesu dvije ure jer je prošlo brijeme od objeda. Da vrag vazme njegovu zlu ćud; da ti dobročesti človik uspomenu za objed, za ručak,[432] za vraga, da ga vazme! Po četiri vanđelje[433] i Blaženicu od Kotora, kao ova bjestija nije otac sinjora Mara: ono je sinjor i gospodar, a on je njeka mahnit. Drago mi je er se ne ukazah iz voštarije, da mi ne bi sinjor Marin za zlo imao. Umirem od glada, po' ću se domom založit dva bokuna *e andar a far i fatti mei.*[434] I ja sam pošao kor-

tidžat ljudi koje ne znam! Bjestije mene! Još da buđah[435] s njim ter da ubodijaše sinjora Mara! *Quae par est? Cuius generis?*[436] Ostajah *in delitto*[437] š njime! Ubojica, po svetoga Tripuna! Vrag ti me vođaše *per farmi scavezzar il collo.*[438] Ma Blaženica naša devota od Kotora *miraculosamente*[439] slobodi me od velika zla. Hvala tebi net sam! Personom mogu slobodno i s otvorenijem čelom moje posle činit po Rimu. Oto, malo uvrijedih tobolac; kosta me *un boccal de vin:*[440] onomu njegovu čovjeku siromahu dah se napit, — *carità!*[441] Ne da mu ni jesti ni pit, a hoće da ga služi! A on i dobro učini, — u potrjebu ga abandona, — štica se unutra u voštariju kad se vidi da ga vuku *in* pržon. Da' jesti sluzi i kareca' ga *in malora,*[442] da za tebe na potrjebu skoči, ali mu sašij prkno, da ne ije,[443] i nasol' ga i stavi ga u komin. *Mi moro di fame,*[444] umrijeh od glada; po' ću dva bokuna izjesti.

Deveti prizor

BOKČILO, PRVI OŠTIJER i DRUGI OŠTIJER

BOKČILO: Jaoh si ve meni! Bijedan ja, u koji ve ti čas dođoh gdje ruka maha,[445] bogme, gdje ruka maha. Jao meni, jao! Gospara za kose[446] odvukoše tamo, a bijedan ne znam hoće li i mene vodit. Ma koga sam vraga ja učinio? Zašto li me će vodit? Ma jaoh si ve bijednu meni, što vodiše — vodiše, dovodiše — mene dovedoše.[447] Bijedan, ne znam kud ću ni kamo ću! Putu nijesam vješ, jezika ne umijem, spendzice truđahan ne imam, ne poznavam čovjeka ni tko mene.

PRVI OŠTIJER: Dove è costui? Se n' è fuggito il traditor! Eccolo, per Dio, che netta via. A, gaglioffo, ti netti e non voi pagar la oštaria? Il mangiar ti fu dolce, 'l pagar ti è amaro, n' è vero?[448]

BOKČILO: E, Maro,[449] gospar Maroje će platit.

PRVI OŠTIJER: Che maro, dà quà quel caban, manigoldo![450]

BOKČILO: Hajme, manigoda[451] zove! Nijesam ja po Djevicu ništa, nijesam ja kriv!

PRVI OŠTIJER: Cri, cri, canta ora kirieleison e letanie.[452]

BOKČILO: Jao meni, jao bijedan ja! Letanije? To da se ispovijem?[453] Nijesam po križ Božiji!

PRVI OŠTIJER: »Boži, boži«, *che manigoldo!*[454]

BOKČILO: Ajme, Božiji, Bogu da duh pridam! Nemo' zvat, gospodine, manigoda! Jao, nijesam kriv ja, jao!

DRUGI OŠTIJER: Che diavolo urla quà? Che ha costui?[455]

PRVI OŠTIJER: Non vol pagar la oštaria, e gli ho tolto il gabban.[456]

BOKČILO: Nijesam ja, gospodine!

DRUGI OŠTIJER: Manda con giavolo sta bestia, introna mezza Roma con suo urlar.[457]

PRVI OŠTIJER: Che manigoldo, ne?[458]

DRUGI OŠTIJER: Rendegli el gabban e mandalo con giavolo; quel vecchio pagarà per lui.[459]

PRVI OŠTIJER: E dov'è 'l vecchio? Non vedeste voi che fu menato in pargione?[460]

DRUGI OŠTIJER: Ci è non so che del suo in casa; siamo securi.[461]

PRVI OŠTIJER: Dunche gli rendo il gabban?[462]

DRUGI OŠTIJER: Rendeglielo.[463]

PRVI OŠTIJER: Tò, va via![464]

BOKČILO: Ah,[465] da te Bog pomože, Djevica te krunila krunom! Majko Djevo, smili ve se, — tebi hvala! Korunicu veće da t' pojem, zavjetujem se, svaku subotu. Majko od sirota, skapulah! Nije nikoga! Ma, bijedan, što veće isčekujem? Prida' nogami, Bokčilo! Ma, tužan, kudi ve ću? Kamo li ću nevješ opet u stupicu upasti? Po' ću se ovamo s strane gdjegodi skrit i čekat jeda tko od našijeh prođe. Žeđahan sam, a srdačce mi je utrnulo. Djevo Majko, u tvoje ruke!

Deseti prizor

POMET (sam)

POMET: Je li[466] čovjeku na svijetu srjeća[467] u ruci kako je meni? Je li itko pod nebom gospodar od ljudi kako sam ja? Bez mene se nitko ne može pasat, bez mene se ljudi ne umiju obrnut. Gdje nije Pometa, tu nije ništa učinjeno; gdi nije Pometova konselja, tu sve stvari naopako idu. Zatoj se je dobro reklo:[468] čovjek valja za sto ljudi, a sto ne valjaju za jednoga. Ja maloprije otidoh za ispitat od došastja Dunda Maroja; oto t' *cum fustibus et laternibus*[469] vuku Dunda Maroja u tamnicu! Gledam ali ja snim ali bilj vidim — Dunda Maroja među Irudi i Pilati[470] gdje ga vode kao Barabu! A njeki tri iz Dubrovnika, amanti od Prijekoga,[471] došli su s malom gracijom g bariželu, govoreći: »*Capetano, el è un di nostri, lasciatelo — è suo padre*«.[472] A barižeo im odgovara: »*Che padre, che di nostri, che lasciar! Ognun largo!*«[473] Istom se čovjek, pravi čovjek[474] sunu: Pomet dođe, — s strane, dijeti![475] S reverencijom se poklonih Dundu Maroju, a kapetana s reverencijom salutah; a barižeo je vas moj, a tko Pometu nije prijatelj u Rimu? Bariželu rekoh dvije riječi na uho. Vlah[476] Vlaha potište, a katunaru kletište! *In pocis verbibus intendiantur vobis*[477] — razumje me! Dundo mi Maroje ukratko spovidje kao je rabota prošla, a meni se srce obeseli. A smijeh mi dohodi od trata sinjora Mara: »*Non ti conošco*«![478] Šuma t' mati,[479] ne poznavam te! Ne htje da pozna oca, ma ga će, bogme, i za nevolju poznat. Tudeško, moj idolu, sada se drži, tvoja je sinjora! *Or*[480] ja s reputacijoni slušam i stojim kao gospar čovjek,[481] a Dundo se je Maroje ukuvečio, ter mi se priporučuje; a ja stojim *sulle mie reputazioni.*[482] Rekoh: »Ne brini se, napravi' ćemo tu rabotu«. Druge dvije riječi rekoh bariželu na uho, — uhitih Dunda Maroja za ruku, tako i odšetah š njim. I starac poče mi baretu skidavat, a zahvaljuje mi; a ja: »Nea bareta stoji«.

A sinjor Marin mi prijeti! Ah, hoću danaska da zna što je Pomet, što je čovjek virtuoz, čovjek *virtutibus praedutus!*[483] Odpravih Dunda Maroja s onjezijema trijema vlasteličići, spačah se od njega najbrže, — znam mu ćud: držao bi me s sobom tri dni i tri noći u

postu i u penitenciji. Odkinuh se i rekoh: »Imam posala, velicijeh posala, dostojnijeh Pometa baše«. Pomete, da, Pomete, pače plemeniti kralju i gospodine,[484] Pometov trbuše sofriktani,[485] veseli se, hrani se na delicije, na zalogaje, na mänu nebesku, na vareno, na pečeno, na prigano, na podprigano, na tortice drage, na sapuriće incukarade i s vodicom rusatom, na jetrice slatke od kapunića, na guske, na patke, na paune, na galine od Indijana, blaženstvo vječno! Za tebe Pomet sve stenta, za tebe se sve ovo spravlja, kralju i gospodine! Ti si moj, ja sam tvoj; ti meni gospodar, a ja tvoj sluga i pudar, — pudar, bogme, pudar, er ja tebe čuvam od zla čovjeka[486] — od octa i blute, od goveđega mesa i od tjezijeh poltronarija; a ti me ne pretiliš inijem neg bratkovinom i smokvami. — Ma tko ide ovamo? Popiva je.

Jedanaesti prizor

POPIVA, POMET (sakriven), zatim PETRUNJELA

POPIVA: *Chi t'ha fatto quelle ščarpe,*
che ti stan sì ben,
che ti stan sì ben?[487]

POMET: (Popijeva!)

POPIVA: *Che ti stan sì ben,*
Gernietta,
che ti stan sì ben?[488]

POMET: (Bogme te ću domalo još vidjet plakat.)

POPIVA: Petrunjela!

PETRUNJELA: Brajo!

POPIVA: Srčano zeljice,[489] uzmi ovo.

PETRUNJELA: Moj gorki pelinku, dobar mi si došao kad si donio.

POPIVA: Moje slatko nespanje, Petrunjelice, kolikrat me si činila ne spat!

PETRUNJELA: Što to, brižan?

POPIVA: Gdi je sinjora? Čuje li nas sinjora?

PETRUNJELA: Onamo se grije u onoj kamari na kaminati, govori slobodno.

POPIVA: Uzmi ovu pratež! Jaoh si ve, moja nemoći, Petrunjelice, huda ptičice, vidiš kao te hranim, a ti tvrđa kamena,[490] sjetnico, komu se hraniš?[491] Zločesto' starosti?

Daj se, daj se, a ne haj se,
daj se za me i udaj se;
nećeš lačna sa mnom biti,
zimi vruća, hladna liti.

POMET (iz kantuna): (Ah, pse jedan, i Petrunjele mi se hitaš?!)

PETRUNJELA: Hoću, hoću, tugo moja,
misli, nesnu, za bit tvoja;

buduć moja dat se i dati
misli ću se, da ti 'e znati.

POMET: (Popiva, proždri toj!)

PETRUNJELA: I zbogom! Po' ću večeru kuhat.

POPIVA: Drag džilju,
kad ne sad,
kadgodi,
bit su rad.

PETRUNJELA: Rozico,
da čekaj,
još će doć
danak taj.

POPIVA: Jaoh, ako nije došao, veće i ne došao!

PETRUNJELA: K sebi ruke,[492] ja t' velju!

Dvanaesti prizor

POMET, BOKČILO

POMET: Nut psa prozuntoza, ja te ću domalo poslije.[493] Ko ovo ovamo bata na klopcijeh?[494] Fodža nova u Rimu, para dubrovački tovijernar. Odkle si ti? Tko si ti?

BOKČILO: Ah, Majko blaženico Luncijato, hvala tebi!

POMET: Bogme je Dubrovčanin![495]

BOKČILO: Iz Dubrovnika sam! E, Pomo, Pomete, nea mi ti ručicu celivam.

POMET: Tko je ovo?

BOKČILO: Bokčila ne poznavaš? Koliko si vinca na mojoj tovijerni popio, a zaboravio me si!

POMET: Bokčilo, pjanico, ti li si? Koje[496] te u Rim dovedoše na ova vina, na ogrestiju?!

BOKČILO: Moja nesrjeća! S gospodarom sam Marojem došao, da ga ubije Bog! Trča za sinom Marom s pužetom, i tamo ga odvedoše; ne znam k vragu gdi je, a mene je ostavio. Ni umijem jezika ni sam vješ mjestu, a što je najveća, jaoh si ve tužnu meni, nije spendzice!

POMET: Ta je, Bokčilo, najveća![497] (Ovo mi okazijoni![498] Sad mislim učinit trat, jedan trat; nu gleda'te!) Bokčilo, sve znam:[499] sad te ću uputit kao ćeš otit gosparu i kao ćeš miran bit.

BOKČILO: Ah, Majka te od sirota pomogla!

POMET: Pođi na ona vrata ondi i pokuca', i reci: »Je li Popiva gori?« Popiva ti se će ozvat; reci mu: »Trči najbrže, gospodaru ti je otac došao, gospar Maroje, i donio je veće sto tavula[500] džambjelota i toliko vrjeća papra i druzijeh prateži za trijes tisuć dukata; trči na voštariju *'od zvona'*, er ga su tamo njeki tri vlasteličići poveli«; i reci mu da ga povede doma i da starca guverna, dokle Maro dođe. I ne govori er te sam ja poslao. Siromaše, trči najbrže, tuj ćeš doć gdje ćeš pit,[501] jesti i počinut kao kralj.

BOKČILO: Zahvaljam, Pomo, da ti Bog plati! Na ona li vrata?

POMET: E, na ona vrata. — (Po' ću iz kantuna virit hoće li umjet opravit.)

Trinaesti prizor

BOKČILO, POPIVA, POMET (sakriven), zatim LAURA

BOKČILO: Tik, tok!

POPIVA: Tko je ovo?

BOKČILO: Jeda je Popiva gori, Marov sluga?

POPIVA: Tko je ovo? Tko Popivu pita?

BOKČILO: Bokčilo je iz Dubrovnika, stari sluga, a staroga gospara Maroja.

POPIVA: Odkle ideš ti?

BOKČILO: Gospar je stari došao na proštenje.[502]

POMET: (Dobro! Ovo ga ja nijesam naučio.)

BOKČILO: I donio je džambjelotâ tabulâ veće stotinu,[503] i vrjećâ papra i čafrana drugu stotinu...

POMET: (Aferin Bokčilo, ni ovo ga nijesam naučio.)

BOKČILO: ...i robe graciju *de Diu*[504] veće za peset hiljada munite dukata.

POPIVA: Bokčilo, ti li si?

BOKČILO: Pôpo, Popiva, sidi doli, da mi ti je ručicu tegnut; živi[505] se vide kadgodi, a mrtvi nikada.

POPIVA: A, Bokčilo, dobru nam si nôvu donio! Da mi ti se je dat napit.

BOKČILO: Ovo je dubrovačko dijete: blaženo mlijeko, koje sisa![506]

POPIVA: Sinjora, čula si?

LAURA: Čula sam.

POPIVA: Bone nove![507]

LAURA: Bone![508] Čin' da ta čovjek uzide gori.

POPIVA: Bokčilo, veli gospođa da uzideš gori.

BOKČILO: Päte, za posluh sam.

Četrnaesti prizor

POMET (sam)

POMET: Dobro, dobro, bože! Ovo trata, ôvo novele! S Pometom imate što činit, kanaljo, neljudi, siromasi![509] Pomet se s vami rve. Po' ću sada nać Dunda Maroja *alla oštaria della campana,*[510] ter mu ću sve spovidjet i naučit ga ću da s Popivom unjiga, dokle ga doma povede. Kad im Dundo Maroje u kuću uljeze, to prve će fačende trjeske,

bune bit, konti se će iskat, — dinari su spendžani! Tot ja i moj Tudešak, ostasmo *eredi delli beni di condan signora Laura.*[511] Fora,[512] fora bez mjedi! U Dubrovnik,[513] s vragom, na krinicu juhe i na deset peča[514] u dinaru mesa. Poletjeh veće ovi posao opravit.

Petnaesti prizor

MARO (sam)

MARO: Hajmeh, nesrjećo,[515] krudela nesrjećo, veoma ti me ubi, veoma ti me ucvili! Ah, lakomosti od otaca! A oci vragovi, neprijatelji mira i goja i kontenta od sinova! Desponjao se je u Rim doć za ruinat me, za umorit me! Krudeo čovjek, veće ljubi dinar neg sina,[516] jednoga sina koga ima. S kojom je gracijom došao, gdje li me je našao! Vrag uzeo čas i hip kad nijesam prije dan umro, er umrah[517] miran; a sada ovi krudeo čovjek hoće da vodim desperan život, da provam muke pakla. »Dukate, dinare!« Vrag uzeo dukate, makar i tko ih kuje, pokli se kažu,[518] kad se pendžaju, toliko slaci, a kad se spendžaju, zmije, lavi koji nam srce deru i ijedu.[519] Ovi mi će vrag ktjet konte iskat, — konte! U vraga ti konti! Došao je skapulavat što je u morske pučine utonulo. Vrag uzeo i dinare, makar i njega!

Je li[520] na svijetu nesrjećniji čovjek od mene? Ima li ijedan sin ovakoga oca kako i ja? Stoje li ičigove stvari gore neg moje? A sve je uzrok ovi ne otac ma smrt moja! Oni krudeo čovjek, ajme, osramotio me je; što ću sada, ter prid sinjorom Laurom? Hajme, sinjora Laura, strah me je er te ću izgubit, strah me je er ću i život izgubit. Jaoh, izgubio se sam, ne znam ni kud hodim ni što činim, ni znam što ću. Sinjori ove tuge ne valja da spovijedam. Sinjore neće tuga ni tužnijeh amanata; dijele dobro brijeme sa amanti, od zla brjemena neće dijela. Po' ću nać Popivu i š njim deliberat kako se imam vladat.

TREĆI ČIN

Prvi prizor

POPIVA i BOKČILO

POPIVA: Bokčilo, gdje reče da ćemo nać Mara?

BOKČILO: Na voštariju »od zvona«.

POPIVA: Da umiješ ti poć?

BOKČILO: Ja, bijedan, ne znam ni gdje sam ni kud idem, nevješ kao slijep.[521]

POPIVA: Da hodi sa mnom, ja ti ću vođak bit.

BOKČILO: S tobom, Popiva, moje srce pòpîvâ; ja s tobom makar u pakao. Golemo ti vince[522] ono u gospođe biješe; hubava ti je vladika u njoj.

POPIVA: Bokčilo, ono je Dalmatinka, ono je dalmatinsko mlijeko sisalo.[523]

BOKČILO: Vidjet je; nije kako i one brižne šturljive njeke parlašuše.[524]

POPIVA: Je li gospar Maroje zlatijeh dukata donio?

BOKČILO: Donio je njeku skrinjicu; teška je, mnim da je munida u njoj.

POPIVA: Dobro naši posli idu; pođ'mo najbrže!

BOKČILO: Kuha li se večera doma?

POPIVA: Stoj miran, bi' će svega.

BOKČILO: Tebi se priporučujem, Pôpo, Popiva, moj kneže i gospodine!

POPIVA: Što ć ino neg da si sit i pjan?

BOKČILO: Ah, da te Bog veseli, — to toliko hoću.

Drugi prizor

DŽIVO (sam)

DŽIVO: Moj Bože, mučno ti je umjet živjet na svijetu; mučno ti je znat što se hoće čovjeku. Nam mladijem uspàrā većekrat da sve znamo i da sve umijemo; ma brijeme, koje nam je meštar,[524a] uči nas i kaže nam dan po dan er što veće naučivamo, tot manje umijemo. I para da su veće scijenjeni oni ljudi koji u sebi drže da manje umiju neg oni koji se scijene da vele znaju i razumiju, er tko se vele scijeni,[525] a ne umije, operavši čini veću štetu neg koris. Ja, budući u Dubrovniku,[526] paraše mi da sve znam i u mojoj prozuncijoni desponjah se moju prvu bratučedu Peru svjetovat i navesti da ide u Rim vjerenika iskat Mara i da iz tečina haholjka izme trista dukata, kako je i učinila, a sve to ne stavljavši pamet na što ima doć, neg slijedivši volju ku ktjeh ovizijem ludijem medzom[527] ispunit za poć u Rim, — volju ka mi paraše slatka, a sad mi se je u grkos obrnula. Ovdi sam, a ne znam ni umijem koji partit obrat. Peri ne basta animo vjereniku se ukazat, a meni manje od ruke ide rijet mu. Dubitam er bi mi za zlo imao er ju sam doveo, i ne bi manjkalo da me ovdi u Rimu čini ubit. *In fine*[528] nije njemu odkrit ovu stvar, ni znam što ću. Paraše mi iz Dubrovnika otit na pjačer u Rim, a ja sam došao na misli, na nesan, na velika fastidija, a najveće mi je mislit, kad se vratim u Dubrovnik, koja mi će čâs bit od ludosti[529] koju sam učinio; i ako mi je paralo da što umijem, sada razgrizam gdi me je moja prozuncijon dovela. Napas, gdje ne mogu ni naprijed ni nazad, ni znam ni umijem što ću, trijeba mi je čekat da sam s neba[530] mirakulozamente pomožen, inako tonemo na prješu.[531] Ah, fortuna, gdje me si dovela?! Po' ću se vrtjet po Rimu sjemo tamo, da me tuga prođe i čekat mànu[532] s neba ili ostat ruinan.

Treći prizor

SADI Židov, LAURA

SADI: Tik, tok!

LAURA: Chi è giù? Sadi, sete voi?[533]

SADI: Signor Marino sarebbe tornato?[534]

LAURA: Non è tornato ancora.[535]

SADI: Signora, io ne ho da far un pagamento da quà a una ora; per altro non vi daria fastidio.[536]

LAURA: Mo ben, signor Marino non potrà star a venire.[537]

SADI: Signora, non averesti voi alle man qualche scudo? Ne avevo gran bisogno.[538]

LAURA: Non certo, Sadi mio, tornate da quà a un poco, e sarete soddisfatto.[539]

SADI: Farò quel che piace a vostra signoria.[540]

LAURA: (O, son fastidiosi sti giudei!)[541]

Četvrti prizor

SADI, zatim MARO

SADI: Per Dio di Abram, Isac et Jacob, fui pazzo a lasciar quelle perle! Cortigiane, ah! Bertoni, ah! Non bisogna dormirvi su questo fatto, bisogna sollicitar, infastidirgli e battere il ferro mentre è caldo. Son cento e cinquanta ščudi, non sono frašche. Ma ecco signor Marino, per Dio. — Basio la man a vostra signoria, signor Marino.[542]

MARO: Che c'è, Sadi?[543]

SADI: Le trenta perle che ha tolte la signora, a cinque ščudi l'una, montano ščudi cento e cinquanta.[544]

MARO: Oh, Sadi, montano troppo![545]

SADI: Di tanto abbiamo fatto el mercato, et ella se ha contentata.[546]

MARO: Poichè ella se ha contentata, mi contento anche io.[547]

SADI: I danar avreste appresso?[548]

MARO: Andavo ora a casa a portarveli.[549]

SADI: E dove vi trovarò io?[550]

MARO: Venite dalla signora.[551]

SADI: Non potria venir con essovoi a casa.[552]

MARO: Voi sete fastidioso, Sadi! Quando vi dico io, tornate da quà un poco dalla signora, et sarete soddisfatto.[553]

SADI: Quel che piace a vostra signoria, signor Marino, vi son servitore.[554]

MARO: Addio, vago a casa.[555]

SADI: Andate in bonora.

Peti prizor

SADI (sam)

SADI: Cazzica! Non besogna esser pigro a questo fatto; costor a pigliar roba sono facili, a pagarla sono duri più che 'l diamante. Non vò andar altrimente a casa, vò ascondermi drieto a questo canton per aspettar questo mio messia. Se non gli infastidišco, stenterò da aver il mio.[556]

Šesti prizor

MARO, zatim LAURA

MARO: Jedva se izeh od ovoga vražijega Žudjela! Počela me je nesrjeća persegvitat; trijeba će bit plaćat duge, a vrag uzeo i dinare, a dinara nije! Iznio bijeh dvijesti dukat za platit dijamant i rubin što sam sinjori obećao, — neću 'oj manjkat. Ako oni vražiji Žudio izide, triba mu će bit kontat od ovizijeh dinara sto i peset škuda za perle. Jeda ne izide! Po' ću do sinjore, da mi ne bi za zlo imala jer nijesam, jesu dvije ure, u nje bio; i ono što me oni vražiji otac tjera dat joj razumjet štogodi drugo. Još da sinjora uzazna ove moje tuge, toprva bi na mene sva zla pala.

LAURA: Signor Marino![557]

MARO: Bene mio![558]

LAURA: Čula sam, drago mi je.

MARO: Što si čula?

LAURA: Od mene tajiš?![559]

MARO: Što, sinjora?

LAURA: Da ti je otac prišal ovdi. Što mučiš? Jeda[560] ti nije drago er ja znam?!

MARO: Tko ti je rekao?

LAURA: Junak njegov bil je ovdi; veli: na proštenje je došal. Vele da je vele trgovine donil.

MARO: Zbilj li govoriš?

LAURA: S Popivom je taj junak otišal na oštariju *della campana*[561] za dvignut starca i povest ga u vas doma.

MARO: Ter je Popiva to učinio?

LAURA: Zač ne?

MARO: Imao je najprvo k meni doć. (Ah, kurvina traditura, zaklat ga ću!)

LAURA: Ča je on kriv? On mni dobro učinit; a zač? Na vjeru ti je dobro učinio.

MARO: Sinjora, ne za ino neg er ima[562] sve mene pitat. Po' ću najbrže nać ga.

Sedmi prizor

SADI i prijašnji

SADI: Ben trovata la signora vostra, signor Marino![563]

MARO: Sadi, ho una faccenda di gran inportanza, non mi dar fastidio ora![564]

SADI: Signor, ho a far un pagamento, ora ora, di ducento ducati; altramente andarò in pregione.[565]

MARO: Non tegli posso dar ora.[566]

SADI: Rendetime dunque le mie perle, chè io non mi posso passar altrimente. Crederei potermi servir da voi a ogni mio besogno di trecento et quattrocento ducati come d'un banco, et ora al bisogno non posso aver il mio.[567]

MARO: Sadi, non pensavo che voi fossi tanto fastidioso.[568]

LAURA: Soddisfatelo in sua malora, poich'è tanto inportuno.[569]

MARO: Non è, signora, che io non li posso contar sti denari ora ora, ma il bisogno grande che ho mi spingeva ad andar presto, e i denari sarian, come sono, a ogni suo piacer. Tò quà: cinque, dieci, quindeci, etc. etc. Sete soddisfatto?[570]

SADI: Signor sì, gran mercè alla signoria vostra! Se non avevo bisogno ora, non vi davo fastidio; abbiateme per escusato. Un'altra volta servitive della roba mia, con danari et senza, a ogni vostro piacer.[571]

LAURA: Sadi, ricordatevi di quel pendente.[572]

SADI: Signora sì, mi racordo bene.[573]

LAURA: Signor Marino, c' è uno che vende un pendente, domanda duacento ščudi, una bella cosa obisit ga! *Nove perle!*[574] O, dobro ti bi stao!

MARO: Sve što je tebi drago, sinjora! Da ga vidimo; po' ću ovi posao opravit.

LAURA: Na večeru te čekam.

MARO: Ne znam hoću li moć.

LAURA: Ukradi se i dojdi.

MARO: Učini' ću sve što je tebi drago! —

Osmi prizor

MARO, zatim POPIVA

MARO: Vrag uzeo čas i hip kad izide ovi Žudio! Izeše mi sto i peset dukata! Toliko mi ne ostaje u ovo zlo brijeme, — vražije brijeme koje mi se pripravlja za ruinat me, za rasčinit me. Ah, Popiva, ruinao me si, poveo mi si[576] vraga oca u kuću, — razgledat će moje stvari! Pacijencija! — Veseo ide, a meni srce plače! — *Bevegna* galanti! *Per Dio*[576] s' džintio mladić i umiješ sve; gdje si dosle bio?

POPIVA: Gospodaru, otac ti je došao.[577]

MARO: Tebi došao zao dan, zlo godište! Vrag ti po dušu došao!

POPIVA: Gosparu, za Boga što je? Što je intravenjalo? Jeda sam koji eror učinio? Da se remedijava, ako smo koji eror učinili.

MARO: Jeda si koji eror učinio? Ruinao me si!

POPIVA: Za Boga, što li? Kako li?

MARO: Ajme, nije remedija, pse jedan! Ti je neotac: došao je za osramotit me, za ruinat me u Rimu, za gledat mi konte, za reprendžat me, za kastigat me!

POPIVA: Govore da je došao na proštenje i da je donio čudne prateži i trgovine; i on govori.[578]

MARO: A je li onomu neprijatelju Božijemu vjerovat? Ti ne znaš kako me je prid sinjorom našao i kako je za mnom trčao s kordom; i ja sam u ono *all'improvvista*[579] fengao ne znat ga, i tratao ga sam mahnica, i barižeo ga je bio odveo u tamnicu za oružje.[586] Vrag uzeo kad ga nijesu objesili, pokli on meni ove muke zadava. Ne znam koji ga je vrag činio pustit; za oružje u Rimu idu vješala.[581]

POPIVA: Ajme, tako li je? Njetko nam je novelu učinio! A nitko ini neće bit neg Pomet; ne imaš inoga neprijatelja u Rimu neg onoga traditura.

MARO: Ajme, ne znam ni tko je ni što je, neg vidim er mi je sve zlo na glavu palo. Dohodi mi volja uzet nož ter se ubosti i ne patit veće tolike tuge.

POPIVA: Gospodaru, ne valja se desperavat ni tako abandonavat; svemu[582] je remedijo neg samoj smrti. Da se ide na remedija! U fortuni[583] se dobar mrnar poznava; na provu[583a] od ognja fineca se od zlata poznava. Nije ga tu plakat ni ktjet umrijet, neg se ne abandonat, pomagat se.

MARO: Ja sam izgubljen, ja ne umijem što. Za rane Božije, je li koje remedijo? Da, nauči me, sve ću činit.

POPIVA: Hoć činit što t' ja velim?

MARO: Hoću, sve ću činit! Ti meni sad budi gospodar a ja ću tebi sluga, istom da se isplije.[584]

POPIVA: Dokle čovjek može koporat, valja da se pomaga.

MARO: Ovo sam, da koporem i da se pomagam.

POPIVA: Učin' ovo, i našao ju sam![585]

MARO: Da se čini, kad ju si našao.

POPIVA: Pođ' u sinjore i odkrij jo' se.

MARO: Ovo je džusto rijet: »Pođ', uzmi konopac ter se objes'«, — ter se sinjori odkrit!

POPIVA: Čuj me, *per amor de Dio*,[586] daj mi rijet.

MARO: Reci, davam ti rijet. Ah, fortuna!

POPIVA: Velim, pođ' u sinjore. Sinjora scijeni — i ne bi jo' vas svijet dao razumjet da je inako, — da tvoj otac ima velike trgovine, prateži i zlato; i scijeni da je prvi bogatac ne od Dubrovnika, ma od svega Levanta, i zna er ne ima neg tebe jednoga sina.

MARO: Zna, sve zna! Kako tolike partikularita ona može znat?!

POPIVA: Kortidžane, prije neg uzmu jednu taku pratiku, hoće znat tko ti je na krštenju bio, — što ti ne znaš, — a neg tko ti je otac i kako je i što može i ne može.

MARO: Nu, bud' je tako,[587] ter što pak?

POPIVA: Poď u nje i odkrij jo' se u dvije riječi: »Sinjora, sad je brijeme da me pomožeš, a ja, ako sam tvoj bio ovoliko, sad mislim bit vas tvoj sa svijem mojijem imanjem. Ti dobro znaš tko sam i tko je moj otac. Mene znaš kakav sam s tobom, a moj je otac od lakomijeh ljudi od svijeta: ktjet mi će iskat konte, a dinare sam s tobom spendžao; mni da sam spendžalac, er su oci taki«. Da *Sadi ebreo*[588] provedža svita za jedne tri tisuće dukata, a da mu sinjora da penj, da se samo ta finta mostra učini, ne drugo.

MARO: Nut riječî; sinjora da mu da za tri tisuće dukata penj! Para li mao penj od tri tisuće dukata? Ne imaju za tri tisuće dukat dzojâ papine nepuče![589]

POPIVA: Papine nepuče? Oto joj si ti za tri tisuće dukat dosle dzojâ iskupovao, a zaboravio si. Ma neka dzoje stoje; sinjora ima na jednom banku za četr tisuće škuda, što ti, morebit, ne znaš.[590] Ma ne gleda'ti ništa ino, neg viď jeda ti ovo može reuškat.

MARO: Ter kad se nađe pratežî za tri tisuće dukat i sinjora obeća, što da poslije učinimo?

POPIVA: Sve da učinimo, sve da napravimo; tizijem se će sve načinit. Da ti pođeš i da se svučeš iz toga veluta, i da se obučeš na trgovačku, i da pođeš k ocu i da fendžaš, da ti ono nijesi bio najprvo, ma tkogodi tko tebi prilikuje. I kad ti ustjedbude iskat kont, ukaž' mu svite, a od ostaloga[591] da' mu razumjet da si gdjegodi poslao, ali da imaš skodžat. I doď k njemu s reverencijom.

MARO: Stvari fastidijoze, partiti mučni, a svlačit se iz ovizijeh haljina! A i ne imam haljina od svite.

POPIVA: »Partiti mučni, a i ne imam haljina od svite!« Trijeba se je ne abandonat, ako hoć ne ostat sramotan i ružan po bradi[592] i po glavi. A brineš se haljinami, kako da u Žudjela nije haljina tacizijeh za okordat, — *gran cosa!*[593] Kao se si u adversitati veoma izgubio! Svak u dobru umije papat, ma nu mi se u zlu umjej akomodat.[593a]

MARO: Oršu, Popiva, rekao t' sam da te ću slušat; što mi veliš, sve ću učinit. Hod' naprijed, vod' me kud znaš.

POPIVA: »Vod' me kud znaš!« Da' da tanac izvedemo! Tao ti Boga, što »vodi me«? Otresi se, da pođemo k sinjori s svijetlijem obrazom, er ako sinjora nòtâ tvoju malankoniju, u suspet uze[594] i ne učini ništa, a tebe udri nogom.

MARO: Oršu, Popiva, resolvao sam se! Da se ponesemo kao indženjozi ljudi, da se ide k sinjori. Ne bi li bolje bilo da ja najprvo s Sadi Žudjelom govorim i da njega najprvo desponjam?

POPIVA: Ekčelento, dobro bi bilo! To te hoću gdje se i ti počeo indženjavat.

MARO: Bî li u Džanpjetra zlatara?

POPIVA: Bih.

MARO: Hoće li donijet rubin i dijamant?

POPIVA: Rekao mi je odsad do kvart ure[595] da će doć u sinjore.

MARO: Ne bi zlo bilo da sinjori ja realo rubin i dijamant, koji će Džanpjetro donijet, darujem i prid njom platim.

POPIVA: A hoć imat dvijesti škuda na ruci?

MARO: Nješto imam, a nješto se mogu učas vrh dvije kolajine moje velike i vrh manilja servat. Ajmeh, Popiva, veće nije dûkât! Ako nas srjeća ne pomože, otidosmo na ošpedao.

POPIVA: Bit će što da Bog; *chi ha tempo, ha vita.*[596]

MARO: Platio sam sada sinjori kolarin od perala; oni vražiji Žudio htje danas dinare u najveću moju potrjebu.

POPIVA: I drago mi je, neka sinjora volentjerije učini nam ovi pjačer. Oršu, da se čini što se ima činit.

MARO: Pođi ti u Džanpjetra zlatara, da donese džoje, a ja ću poć dinare provedžat za platit ih i nać Sadi Žudjela i desponjat ga za ovu rabotu.

POPIVA: To te hoću,[597] tako mi otresen budi! Pođi, a ja pođoh po zlatara.

MARO: U kući si onoga neoca ostavio; provrć mi će sve moje bagatele, pacijencija! Ovdje trjeba učinit srce od lava a obraz od zle žene.

POPIVA: Hodi veće, ne pita' za drugo.

Deveti prizor

PETRUNJELA, zatim TRIPČE

PETRUNJELA: Jezus,[598] abe Marija, kad se ovako[599] stavi koja na koga, tako ni ije ni spi,[600] neg sve njega hoće, sve o njemu misli. Ova moja gospođa, odkle je čula da je Maru otac donio tolike trgovine, tako ... Ah, zaboravih Maru rijet da se svrati u drapijera Luke, da mi čini donijet peču veluta karmizina za vesturu; ah, zaboravih i da čini donijet drugu peču demaškina bijela; ah, i da se svrati u kožuhara za onu poctavu od dzibilina i za drugu od riza. Sjetna, sàkrājā[601] koliko da ovi ima gdjegodi puč dukata, ter da ih romijenčom crjeplje. Uh, brižne[602] ve one dubrovačke potištenice štono se čersaju bulom i usta na suhvicu čine u koretu od abe; kad optoku koja od dzetenina ima na koretu, para joj da je njeka gospođa velika, — u cokulicah! A, sjetna, ako dvaš na nedjelju vare, i još da im može to bit! A ove? Odre od svile; što nose po kući, od svile; kamare im su obstrte svilom; sve u srebru ijedu, ijedu vazda letušte; svaka hoće dvije kamarijere, koje ini posao ne imaju neg nju oblačit i kamaru načinjat, — a kako to! Ja ne smijem joj ni u kamaru uljesti; ja kuham i perem, i jošte s drûgôm.

Brižna se ja zagovorila sama; govorim kao da komu spovijedam ovo. Ma, rasuta, gdje ću je sad Mara nać? Reče mi: »Trči, stignut ga ćeš«. Stignut ga ću! Vragut ped neću tamo! Stât ću ovdi s strane, ter se ću nagledat za dušu ove milosti Božije,[603] i u sebi ću mislit da hoću za muža koji bi mi najdraži od svijeh ovjezijeh ljudi bio. Oni

ima veličak nos: uh, ne bih ga u srjeću! Ah, oni, brižna, velika ti usta ima: uh, ne bih ga za muža, dušom mojom mnjela bih da me će ončas proždrijet. — Ma tko ide ovo ovamo, sjetna? A nut ovoga s nosom i s grbom,[604] nješto u sebi mrmori; po' ću čut što blede oslova nemanština jedna.

Deseti prizor

TRIPČE (sam),
zatim PETRUNJELA

TRIPČE: Reče se:[605] tko je bjestija, bjestija će i umrijet,[606] a sve što[607] se od mačke rodi, sve miše lovi, i sve što lisica leže, sve liha; a što hrtica koti, sve zeca tjera; a zmije što rađaju, sve to prokleto sjeme jadom meće. Hoće rijet da ljudi — *son stato a scola, non parlo miga a caso*[608] — velim, hoće rijet da ljudi partičipaju, *misser mio,*[609] od ovizijeh bjestija. Lav ima srce i zec *ar contradio;*[610] pas vjeran — lisica liha; prasac u gnusnoći — armilin u čistoći; vuk grabi — — ovčica s mirom stoji; osao trom — konj brz; ljudi njeki od rampine, — njeki daju; njeki osli — njeki *la gentilezza di questo mondo,*[611] njeki crnilom[612] meću kao i hobotnica, a njeki čisti u jeziku,[613] čisti u misleh; njeki »*Or misser mio, or misser mio*«,[614] šaren kako i zmija, vlači se tiho kako i zmija; čovjek je u formu, zmija je u pratiku; grij zmiju,[615] da te uije; pratika' š njim, da te otruje.[616] *Omo coperto di lupo cerviero, intrinsecus autem sunt lupi rapaces; a fructibus eorum cognoscuntur.*[617] Sve što se od pelicara rodi, šije peli; a sve što se od mlinara rodi, sve múku krade. *Et concilium fecerunt, ut dolo tenerent. Intendami, fraello, se poi, chè mi intendo molto ben mi.*[618]

PETRUNJELA: (Brižna, ovo njeki para meštar od skule, govori da se sam razumije. Sjetne ve njeke pridrti!).

TRIPČE: E per tornar[619] gdje bijeh, za ne platit dva soldina pijene; jedni se ljudi nahode zli bjestije,[620] druzi se nahode dobri anđeli *et troni.*[621] *Cum santus santus eris.*[622] *Chi nasce matto, anniegati,* — *tuo danno.*[623] S dobrijem opći, ako ć dobro imat; ja malo prije[623a] bez objeda ne ostah za njeku bjestiju.[624]

PETRUNJELA: (Sjetna, ah, ah, ne mogu srcu odoljet da se ovomu čovjeku ne javim kad je našjenac.) — Našijenče, dobar ti dan! Našega t' mi, našega! A reče ona:

Jaše ga,
bez našega
nije têga,
naš mi dvaš,
nije laž,
noć i dan,
gdje ti je stan?

Što mi se gonenu?

»Tvrdo ti,
meko ja;
tvrdo u meko
dah ti ja;

pođi tja;
opet htio bi;
bogme i ja«.

TRIPČE: Po svetoga Tripuna, övo što htijah! Da si čestita i da je čestita srjeća koja me na tebe namjeri, našjenico lijepa i pjaževola. Ja bogme ugonenuh er ovdi dođoh; nađoh što htjeh.

»Ja sam tvoj,
budi moja;
tebi moj,
meni tvoja;
sladak san
i pokoj;
dobra volja,
a bez znoja«.

Ugonen' ti meni ovu, da ja tvoju ugonenem.

PETRUNJELA: Ugoneni: »Nitko ni
došao, pošao;
a on mni
da je ošao,
a sve sni«.

TRIPČE: Bogme neće bit san, ako ti hoćeš, moja našjenico lijepa i draga.

Ja moje,
a ti tvoje
da' na srijedu;
da' svak svoje,
da se od dvoga
jedno učini;
sunačce mi tobom sini.

PETRUNJELA: Sjetan našijenče, salačljiv ti si, ah, ah, ah!

TRIPČE: Po svetoga Tripuna blaženoga, kao si ti perla, *gioia de oriente.*[625] Ja bih s tobom život učinio kad bi ti htjela.

PETRUNJELA: Ja bih htjela,
kad bih smjela;
majka ne da,
sve me gleda.
Ne muči se, sve zaludu,
a razumjet[626] davam ludu.

Ma övo njetko, brižna, njetko ide. Stan' s strane da ne mni štogodi.[627]

TRIPČE: Ki će vrag bit?

Ugo izlazi Tudešak.

Jedanaesti prizor

UGO i prijašnji, zatim LAURA

UGO: Ah, Pomet, traditor Pomet, ah, ma fraj![628]

PETRUNJELA: Brižna, što veli?

UGO: Garzona cognoscer, serfitor de tua patrona; mi star suo serfitor, et mi foler mal. Mi trar ducati mille, to mila, quanto foler.[629]

TRIPČE: Nut vraga gdi je došao tantat me, smesti me i posao mi ištetit!

PETRUNJELA: Missier, signura parlar ti, mi non ghe parlar, mi non se impazzo, no.[630]

TRIPČE: Dico, gintilomo, andè a far li fatti vostri, non te inpazzar quì; questa è cosa mia, veh![631]

PETRUNJELA: Ga star quì, non ghe posciu andar mi.[632]

UGO: Che foler? Ti foler combatter con mi?[633]

TRIPČE: So anche combatter, quando bisogna. Ti par cosa da gentilomo disconciar i fatti mei?[634]

UGO: Che aver tu far con questa?[635]

TRIPČE: Aver che aver, — ho a far; e a te non ho a render conto di fatti mei.[636]

UGO: Fer Tio, fer Tio, tu star attorno quà e lasciar braghe e vita. Levar quà, fuggir de quà![637]

PETRUNJELA: Missier, signur, non ghe far piazza! A tutti star passeggiar. Misser Domeneddio dao;[638] nebogo, nut vidiš li?!

UGO: Fer Tio, mattar te ancora, puttana, e puttana tua padrona mattar. Fenga cancar a tutti![639]

TRIPČE: Con arme e con superchiaria sei venuto! Ti par esser in terra tudešca e bravar. Pon mente e guarda ben con chi hai da far.[640]

UGO: Jo, jo, fenir, fenir quà![641]

PETRUNJELA: Nut, vrag ti dušu ne uzeo! *Puttana dir a signora, e mi šon puttana?!*[642] Lažeš posrjed usta tvojijeh! *Tua madre, sciurelle, fratelli e tuo pare puttane!*[643] Vidiš li, nebogo, kako nas je našao! *Nè ti più venir casa nostra, nè mi averzer, e ti špander acqua calda supra testa, tot!*[644]

TRIPČE: Per la verzina Maria, can mio padre?![645] *Ah, Dio,* rad bih se ja i ti gdjegodi na samu nać: *per Dio,* po Boga i svetoga Tripuna blaženoga, *che ti farò veder le stelle a mezzugiorno.*[646] Nemo' istom da ja počnem igrat[647] nazbilj *e davvero.*[648]

UGO: Jo, jo![649]

PETRUNJELA: Jao ti vazda kako jednomu *manigoldo di furche!*[650]

TRIPČE: Po Boga, ako počeh igrat! *Se comenzo giogar delle man!*[651]

UGO: Che dir ti zocar con man? Ti spettar![652]

TRIPČE: Vidite li! *Superchiaria! Con arme!*[653]

PETRUNJELA: Nut, nebogo, gdje nas sječe! Idi! *Cancaru ti vegna! Per Dio ti ga cavar occhi cun queste man!*[654]

UGO: Puttana! Mattar, tu non viver; puttana ti et tua patrona.[655]

PETRUNJELA: Madunna cara, madunna, averzi![656]

Sinjora Laura s funjestre.

LAURA: Che rumori son questi?[657]

PETRUNJELA: Madunna, me ga voler ammazzar giudio![658] Htio me je zaklat.

TRIPČE: Inmezzo di Roma far queste superchiarie a omeni dabben! Vado de longovia al governator. Saperai, can traditor,[659] s kijem imaš što činit.

UGO: Ti fenga il cancar, puttana![660]

LAURA: Signor Ugo, a gintelomini pari toi non si conviene far queste cose.[661]

UGO: Che far? Ferito! Mattar puttana.[662]

Izlazi Popiva, govori s sinjorom.

Dvanaesti prizor

POPIVA i LAURA

POPIVA: Koja je trjeska ono? Sinjora Laura, što oni Tudešak bravaše?

LAURA: Ne znam! Mnim da se je pomamil.

POPIVA: Sinjora Laura,[663] sama vidiš, ovo je Pometov gospodar; taki i sluga! Ah, ah, smijejem se od Pometa, od onoga ribaoda; gdi je, kako je uzaznao da je Marov otac došao i da je donio tolike trgovine? Ah, sinjora, galant je čovjek oni Marov otac. Da ga vidiš! Jedne prezencije! Gospodar čovjek, kako i jes. I uzaznao je da Maro u tebe pratika; veli: »Mlados je taka, i ja sam u mlados gori bio«; veli: »Drago mi je, er almanko s galantom ženom pratika«. I za vratit se,[664] oni ribalad Pomet, kako je uzaznao da je gospodar došao s tolicijem bogactvom, vidio je er s svojijem Tudeškom trijeba mu je daleko stât od tvoje kuće.

LAURA: Dalek stât od moje kuće?! Umim ti rit er ću činit da izdalek gledaju.

POPIVA: I što ne mogu na dobru, hoće ribaldarijom pomagat. Iznašao je jednu astuciju: čuo ga sam iza jednoga kantuna gdje šapće s njekijem i dogovara se da dođe k tebi i da ti reče: »Maru je otac došao, lakom je čovjek; uzaznao je er je Maro dinare spendžao, hoće mu dvignut fačende i hoće ga povesti s sobom u Dubrovnik«. I drugu[665] je neslaniju našao, s kojom će prida te doć, — da je oni mahnitac ki ga maloprije tjera s nožem, da je njegov otac.

LAURA: Ah, ah, dobra je ta!

POPIVA: Ribalad jedan, nut što je inmadžinao! Bi li vrag ovaku astuciju inmadžinao?!

LAURA: Ribaldi ribaldarijom hoće sa mnom živit. Ja Mara ljubim s pravoga srca i, ti vidiš, odgonim svakoga, a njega samoga hoću, i njega samoga ljubim i ljubi' ću do smrti.

POPIVA: Vidi se, sinjora, sve se vidi; a ta tvoja ljepota i ti spirit tvoj, koji ne ima para u svem Rimu, ne more inako učinit neg ljubit onoga koji tebe adora, onoga koji je čertamente denj od tvoje ljubavi. Jedna je stvar,[666] — nješto se brine, malo je u fastidiju.

LAURA: Ča se brine? More li gdje moja pomoć u taku brigu?

POPIVA: Ah, zaboravih ti rijet:[667] bili smo u kožuhara; gotova je foldra od dzibilina.

LAURA: Kad ju će donijet?

POPIVA: Rekao mi je, sjutra ju će u jutro donijet.

LAURA: Da onu od riza?

POPIVA: Svršuje ju; Maro je sam bio u njega. Ah, koliko te oni vlasteličić ljubi!

LAURA: Ima zamjenu.[668] Nu kaž' mi, u kom je fastidiju?

POPIVA: Rad bi, kao je užanca od trgovaca, ukazat ocu da je štogodi i na trgovinu nastojao, neka mu dobrovoljnije da imanje u ruke. Stavi malo[669] na udicu, da uhitiš vele, — razumiješ me?

LAURA: Ah, ah, dobro veliš; mogu li ja što u to pomoć?

POPIVA: Sinjora, a što ne moreš? Sve ti moreš. Ma se morebit akomoda;[670] neka, dogovori' ćemo se, još ćemo govorit. Sinjora, trijeba je da se svi indženjamo na koris. Što je on, to si ti; što si ti, to je on; njegovo dobro — tvoje dobro, a ja vam sam vjeran sluga. Odsada ćemo, scijenim, largije živjet; kad je veće dùkât, razlog je da se i veće pendža; za ino nijesu dukati nego da se pendžaju.

LAURA: Istinu veliš; ja sam pripravna za Mara život[671] a neg ča ino.

POPIVA: Ti si vazda prava gospođa[672] bila, i bit ćeš uvijeke. Po' ću, sinjora, u Džanpjetra zlatara činit da donese rubin i dijamant.

LAURA: Pođi. Ako vidiš Mara, reci mu da dojde k meni.

POPIVA: Hoću, sinjora!

Trinaesti prizor

POPIVA, zatim MARO

POPIVA: Mogah li, mogah li igda u bolji čas doć k sinjori neg dođoh? More li ijedna stvar bolja bit neg što avancah trat Pometu? Er znam, do' će k sinjori, naše jo' će tuge spovidjet, — rofijan je astut! Ova naš će impresijon od sinjore[673] štitit: da joj najveće istinu Pomet pak govori, neće vjerovat; scijeni' će da Pomet za svoj interes govori zlo od nas. Ah, Maro, gdje si, Maro? Sad iskrsni,[674] sada si od potrjebe. Ma övo ga, *per Dio!* — Ah, gospodaru, nigda nijesi na bolje brijeme došao neg sada! Avancao sam Pometu trat: rekao sam

sinjori s dobrijem načinom da ne vjeruje Pometu, ako što od nas[675] zlo reče; er će ribalad doć k sinjori sa svijem[676] našijem tugami. I vrgao sam dzar na tavulijer: tegnuo ju sam er si se ti ocu rad ukazat er si nastojao[677] na trgovine i da imaš prateži. Njoj ne bi dao vas svijet razumjet da tvoj otac nije donio tezoro u Rim, i disposta je sve učinit. Poď'mo sada prije neg traditur Pomet dođe.

MARO: Ah, Popiva, sad poznam er valjaš, er mi si vjeran sluga i da imaš indženj.

POPIVA: Poď'mo sada u sinjore, ne izgubimo ove okazijoni. Gŏvorî li s Žudjelom?

MARO: Govorih. Oto ga, ide otuda.[678] Darovao mu sam sto dukat, da me serva za tri tisuće dukat sfitâ; ma pas neće inako neg da mu banak od Olidžata[679] provedža tri tisuće dukata, na kom sinjora drži dukate.

POPIVA: Sinjora će sve obećat. Gdi je Žudio?

MARO: Ovo ga, ide. Ah, Popiva, ako nas srjeća ne pomože, ruinaniji[680] smo ljudi od svijeta.

POPIVA: Pušta' sada malankoniju! S kurvami imamo što činit.[681] Čin' da si sada mariol: unjigaj, umjej fengat. Ovo Sadi Žudjela.

MARO: Popiva, neka je meni, *lascia far a mi!*[682]

POPIVA: Sadi, sete informato d'ogni cosa?[683]

SADI: D'ogni cosa.[684]

POPIVA: Fa che tu sei accorto.[685]

SADI: Non accadon troppe parole con me.[686]

MARO: (Tik, tok.)

LAURA: Signor Marin![687]

MARO: Padrona mia dolce![688]

LAURA: Petruniella, tira.[689]

Četrnaesti prizor

POMET (sam)

POMET: Je li[690] ikomu na svijetu srjeća u favor kako je meni! Para da gdi hoću doć, tako mi i pripravi što hoću. Namurala se je na mene — nije inako, i nije čudo: *cum sapiente fortuna semper conversabuntur,*[691] s razumnijem srjeća stoji;[692] s ludjaci, s potištenjaci, si injoranti ona ne opći. Jesu njeki ki mi se razumiju; kažu s dva kujusa:[693] »*Ergo approbitur*«,[694] istom *per littera*[695] govore kako i papagali, a na ožet su, — ne imaju ništa! A njeki su koji kopajući, bastahujući dobudu svitan kaban; iz gunja se svuku u svitu, pak steku perperâ dosta; i na dukate se oslade, i dukatâ steku; i dukati[696] pak obuku se u rize ter šetaju: »Ovo sam!« i »ja sam« i para mu da je i on.[697] Bastasi, vele se hoće! Za vlastelinu[698] čovjeku bit hoće se čista krv od juhe, od kapuna i od jarebice učinjena, a ne od luka česnovitoga i od srdjela. Ovo[699] se more rijet čovjek, — ja sam čovjek ki s galantarijom idem, razumno se vladam, nijesam rustik,[700] ala mi

ne para da sam! Dobra srjeća sa mnom je, a š čovjekom je: umijem ju karecat, tako sa mnom dobrovoljno i stoji.

Felicitatis felicitantium![701] Nađoh Dunda Maroja *alla oštaria della campana;*[702] ukratko ga informah, uhitih za ruku, povedoh, povedoh na kuću sinjora Mara. »Sinjor« se sad zove; ja te ću[703] do malo poslije! Informah Dunda Maroja er će Popiva doć s Bokčilom, da š njim unjiga, dokle ga u kuću stavi. I rekoh mu: »Popiva, sluga[704] Marov, nesluga Marina, od onoga uboga od pameti[705] mladića, ne zna od tvoga došastja; da' mu razumjet da si donio velike trgovine, er oni imaju čudne fačende s sinjorami činit. Obeselit se će Popiva, dokle te u kuću stavi«. Oto t' izlazi Popiva s Bokčilom; ja se skrih za kantun. Kurvina starca što se umije dobro akomodat, a ja ga naučih! Bez mene se ne umijaše obrnut! Tamo Popiva s kortezijom:[706] »Gospodaru, dobar došao!« Povede ga u kuću. Rekoh: nea, došao vam je meštar u kuću! Odsad do malo poslije govòrite sa mnom.

Ja, reuškavši mi ova novela, trčim, letim, da mi je poses uljesti od sinjore. *Signor Ugo,* ti si sada gospodar! Sentenciju si imao u favor; a ja ću tvoj biti *eredus coerendus;*[707] a moj ti će trbuh sluga bit, a ja ga ću karecat za tvoju ljubav. Ma što ja činim ter ne idem u sinjore, ter joj ne spovijem mizerije Marove i naše feličitati? Ma, s vragom, nut što je bit akortu! Ako Mara nađem u nje, *quae pars? cuius? quare?*[708] Našao sam remedijo, fenga' ću da i njega ištem, da mu uzmem kolač[709] er mu je otac došao. *Sta bene!*[710] (Tik, tok.)

Petnaesti prizor

POMET, PETRUNJELA, SADI, zatim POPIVA, MARO, LAURA

PETRUNJELA: Tko kuca doli?

POMET: Prijatelji!

PETRUNJELA: Pomete, nije gospođe, ima potrjebu.

POMET: Sinjora Laura, dvije riječi, ako je tvojoj milosti drago. Jeda je sinjor Marin gori?

PETRUNJELA:
Doli — gori,
moli — tvori;
neću sada, —
hod' otuda;
nuti vraga:
otvor', draga;
nut napasti, —
Pomo, to s' ti!

POMET: Petrunjelice, draga ptičice, ostav'mo salac! Vaš je posao: šes riječi sinjori Lauri!

SADI:
La signora è signora;
fratel, andè in bona ora!
Oggi non si dà ricetto
nè a Pomo nè a Pometto.[711]

POMET: Ki je vrag ovo? Ova se čeljad ruga mnom. *Non si potria dir dua parole alla signora Laura?*[712]

PETRUNJELA: *La signora dorme, Pomo;*
non averze a nigun omo.
Tentaziun, staga fora,
andè a bever che xe ora.[713]

POMET: Nebore, Pêtre, što su ti ruzi? I prije si sa mnom govorila. Nut vraga, neće da svoj posao čuju! Vaš je posao! Petrunjela, po kršteNje koje na sebi nosim, ostav'te te cance!

PETRUNJELA: Druzi[714] nam kolač uzeše,
tebe nam vuhvu riješe.
Vuhvo, izidi!
gospo, sidi,
da te napas
ne nađe ovčas.

POMET: Je li vrag žene uzeo?! Vaš je posao, Petrunjela; vi nijeste u svoj pameti!

POPIVA: Lupežu! »Gospar[715] je Maroje došao«, — je li što drugo? »Lakomac je« — je li što drugo? »Konte će Maru iskat«, — je li što drugo? »Maro je spendžao«, — je li što drugo? »Otac ga će u Dubrovnik povesti«, — je li što drugo? Ti s Tudeškom ideš s dukatmi; neće te sentenciju ti dava ova kuća; neće te ni s dukatmi ni s ničijem! Lupežu, dovabio se si na odor od njekijeh kapuna koji se u sinjore peku večeri; ovdi nije tvôjê pïćê!

MARO: Nu, čeka', mariolu jedan! Na ti način, ribaode jedan!

POMET: *Signor Marin,* ja ne znam što sam tebi učinio.

MARO: Uteče ribalad jedan! Nu stignut te ću, ne boj se.

LAURA: *E, lascialo andar, signor Marin, è un poltron;*[716] neka ide zlom česti.

POPIVA: Da nas se neće ostat ribalad jedan.

MARO: Neće mi skapulat drugovja.

POPIVA: Gospodaru, da se opravi što se ima opravit, a njega udri s vragom. Sinjora, hoću li poći ja Džanpavula, faktura od Olidžata, dozvat, da asikura ovdi Sadi za tri tisuće dukata?

LAURA: Pođi, pođi, ja sam kontenta. *Signor Marin,* a vi nećete li uzit gori?

MARO: Sinjora, po' ću ja opravit što imam; sad ću se opet k tebi vratit. Kad dođe Džanpavulo da' mu riječ.[717]

LAURA: Hoću.

MARO: *Petruniella, piglia questa spada, bene mio.*[718]

LAURA: Spomeni se doć na večeru.

MARO: Hoću.

Šesnaesti prizor

MARO (sam), zatim SADI, LAURA

MARO: Dobro, po muku Božiju, dobro! Izeh tri tisuće dukat od sinjore: oni kurvin marìô malo vas posao ne ïšteti! Pomete, Pomete, naučit te ću živjet. Basta, sada ovdi nije trijeba spat; fortuna je s nami. Po' ću se svuć iz veluta i obu' ću se na trgovačku i otit k ocu i fengat da ga prije nijesam vidio. Ovdi je trijeba obraz od kurve učinit: trijeba se je ubezočit, rijet: »Ja nijesam te prije vidio!« Tot je tkogodi k meni prilikovao, — vrag! Kad pratež ukažem, sve se će načinit. Ah, Žudio osta u sinjore; pođ ga ću dozvat. — Sadi!

SADI: Signor Marin, commandate![719]

LAURA: Signor Marin, ordenala mu sam da mi donese sto lakat kurdjele od zlata, tri prste široke, za pavijun; ti ga ćeš tamo platit.

MARO: Dobro, moja draga, sve što je tebi drago. — *Sadi, ašcoltame bene: voglio che quei tre milia ducati di panni non moviamo altrimente del vostro magazzin. E ci è più panni dentro che per valuta di tre milia ducati?*[720]

SADI: Misser, non venete voi a veder il fatto vostro? E vedete se sono per valuta di tre milia ducati. Son tutti panni fini di Olanda; ci sono anche, ma pochi, panni leggeri. Venite a veder il fatto vostro.[721]

MARO: Non accade che io più guardi, mi fido di voi. Non mi potreste dar adesso la chiave del magazzin?[722]

SADI: Besogna prima che 'l banco mi faccia sicuro.[723]

MARO: Parlate ben. Avereste voi un saio et cappa di panno tutto šchietto da prestar a nolo?[724]

SADI: Ne ho venticinque, se pur vi bisogna.[725]

MARO: Mi bisogna un saio et una cappa schietta. Solamente andemo alla buttega vostra finchè 'l mio servitor torni con la cosa acconcia con banchiere.[726]

SADI: Andiamo![727]

Sedamnaesti prizor

PERA, BABA, zatim PETRUNJELA

PERA: Jaohi, bâbe, u koji vi ti čas iz Grada pođoh i lijepo ti se samohoć stavismo na kăru! Pošla sam da nađem vjerenika, a, jaoh, moj se je vjerenik izgubio, tako da ga već nije moć nać.

BABA: Tko zlice slijedi, moja kćerce, taj se je veće izgubio. Oto nas naš grijeh dovede u ove strane gdi svoj bježi od svojijeh.

PERA: Jaoh, dovede nas u strane gdje su kamena srca od ljudi![728] Scijeniš li ti da Maro nije uzaznao er sam ja za njim došla u Rim? Oto je ta sad ljubav među drazijem, — čine se ne znat![729]

BABA: A tko ne zna er si ti ovdi? Jur veće svak zna neg samo on, er, moja kćerce, ne hoće da zna; u zlice se je vas stavio, gdje će i dušu

izgubit. Ah, mladosti, mladosti, luda mladosti! Dočekali moje starosti, da poznate kako vaš vjetar nije ino neg ludos, nego malo vidjenje, nego zločestvo, nespoznanje! U zlice ste stavili vaš kontent i vaš mir; tuj se ste zabavili. Brižni, ne vidite li er s kankari imate što činit koji vam ijedu[730] i život i imanje i čast? Grinje su zle žene; zločesti, po bradah[730a] vam se poznava koje vam, brižni hodili, opadaju.

PERA: Bâbe, ònо njeka djevojka odonud izlazi; para da je našijenka; da' da ju upitamo tko je i jeda ve što zna od naše sjete.

BABA: (Múči, gòvorî!)

PETRUNJELA: Sjetna ve, Pêtre, ne hodila! S čijem biješe manigodo oni došao, da nam od Mara[731] zlo govori, od Mara, ah!

BABA: (Ova djevojka para da Mara mijentuje; naški govori.)

PETRUNJELA: ... od Mara našega dobroga!

BABA: Kćerce, dobar ti dan!

PETRUNJELA: Tko je ovo? Tko ste vi? Ti paraš Dubrovkinja.

BABA: Iz Dubrovnika smo na proštenje došli. Kćerce, jeda ve što znaš za njekoga Mara Marojeva Dubrovčanina?

PETRUNJELA: Brže za našega Mara pitate? Mlad vlastelin od dvadesti i jedno godište, pristao djetić?

BABA: To je, to je on! Jeda s vami stoji?

PETRUNJELA: S nami je i s jutra i večer, i ne odhodi od nas.

BABA: A tko ste vi, sestrice? Kaži ve mi.

PETRUNJELA: Stojim s jednom gospođom; kortižana je prva od Rima. Maro ju dobro hoće; sve što ima,[732] sve 'oj dava.

PERA: Ajme, ajme, umrijeh!

BABA: Brižna!

PETRUNJELA: Sjetna, što ti bi?

PERA: Nije mi ništa; malo me srce zabolje.

PETRUNJELA: Iz Grada li je ovi djetić?

BABA: I on je, tužan, iz Grada.

PETRUNJELA: Bi li[733] se u moje gospođe okordao?

BABA: Moja sestrice, te su kortižane zle i ne dobre; toj ti je velika sjeta; ta je kagodi zlica i pustoš; to je kuga od nesvijesne mladosti.

PETRUNJELA: Sjetna, što govoriš? A jeda kako i one vaše od Pelila i od Podmirja[734] ke se vazda od buha puđaju? Ovo je gospođa i kraljica bogata, puna joj je kuća srebra i zlata.

BABA: One su naše od Pelila velika sjeta, a ta je tvoja gora neg zla srjeća. Brižno im imanje a sjetna dobit, mađioničine jedne!

PETRUNJELA: Onaka kakva je moja gospođa, — u nju je Maro spendžao veće pet[735] tisuć dukata.

PERA: Jaohi meni, ajme meni!

PETRUNJELA: Brižna, što ovomu djetiću bi?

BABA: Jeda ti što bi?

PERA: Jaohi, i sad mi zavi srce!

PETRUNJELA: To se si nahladio. Kako rijeh, u nju je Maro spendžao pet tisuć dukata, i misli ju za ženu uzet.

PERA: Jaohi meni!

BABA: Nebore, trpi; sada nemo' jaukat.

PERA: Jaoh, a može li se trpjet i ne jaukat?

PETRUNJELA: Brižnika! Što ga je našlo?

BABA: Reče: »Uzet ju će za ženu«. Nà, uzmi! To mu ne može bit: svezan je.

PETRUNJELA: Kako svezan?

BABA: Vjeren je, jesu tri godišta.

PETRUNJELA: Maro je vjeren?! Je li, draga? Nut traditura, a mojoj je gospođi govorio da ju će uzet svakako za ženu.

BABA: Za ženu?! To se ne more trpjet! Hoću da znaš er je vjeren i jer mu je vjerenica ovdi u Rim došla. Ne dadu se tako te stvari činit. Nut, nebogo, reci to tvojoj gospođi: »Pušta'[736] tu misao, er ti traditur dava razumjet: to ne može učinit«.

PETRUNJELA: Da bogme t' joj ću najbrže rijet! Po' ću njeki posao opravit gdje me je poslala. Ostaj zbogom, babe. Istom mi se je milo s našjenicami razgovorit.

Osamnaesti prizor

PERA, BABA, DŽIVO

BABA: Ču li, nebogo?

PERA: Ajmeh, babe, jes' li čula od moga nevjerenika? Ma övo Dživa! — Dživo, uzaznali smo i čuli smo i naslušali se smo.

DŽIVO: Nebore, čemu ste same bez mene ishodile nadvor?

PERA: Dživo, zlo smo učinile, er smo uzaznale našu veliku tugu i nevolju i našu smrt.

DŽIVO: Što je, za Boga?

PERA: Uzaznali smo s kijem Marac opći i kako je sve splavio u njeku zlicu; i veli, hoće ju za ženu uzet.

DŽIVO: Još bi to manjkalo! A, tradituru, a, nesvijesni ludjače, to od tebe naša kuća merita?!

PERA: Ajme, to li ja od njega meritah?!

DŽIVO: Pođ'mo, trijeba je stavit pamet na ovo; ovdi mu je otac i znam što ću učinit.

BABA: Brižna,[737] luda mladosti, vele ti ludijeh stvari činiš! Vele ti tuga nevoljne majke i mukâ tužni oci za vas podnose; a vi vjetar što vjetar! A vi, brižni, u staros grijehe vaše plaćate, kad bi brijeme[738] od dobrijeh djela, da plátu, čâs i pokoj imate.

Devetnaesti prizor

GIANPAULO, LAURA, SADI, POPIVA

GIANPAULO: Bon giorno alla signoria vostra, signora Laura.[739]

LAURA: Ben venga, misser Gianpaulo mio.[740]

GIANPAULO: Volete che faccio Sadi sicuro di tre milia ducati?[741]

LAURA: Misser ŝî.[742]

GIANPAULO: Chi ama di cor il suo galante, siccome lo fa signore della persona, così ancora lo fa padron della roba.[743]

LAURA: Signor Marin è patron di me e di tutto il mio.[744]

GIANPAULO: Beato chi v'è in grazia vostra! Se mi vol commandar altro?[745]

LAURA: Son a piaceri vostri, misser Gianpaulo mio caro.[746]

SADI: Signora, voletemi commandar altro? Di panni lasciarò far a misser Marino quel che vorrà[747]

LAURA: Sì, sì, dateli la chiave del magazzin. Ricordatevi di quei cento braccia di curdella.[748]

SADI: Signora, sì mi recordarò.[749]

POPIVA: Ja ću poć gospodaru, ako mu što uzbudem od potrjebe.

LAURA: Pođi, čekam vas na večeru. Čuješ li, bi li u zlatara?

POPIVA: Sad ću poć.

Dvadeseti prizor

POPIVA (sam)

POPIVA: Ovo mi opravismo! Popiva sad popijeva'! Iz morske pučine izeše se tri tisuće dukata! Komu bi ovo išlo od ruke — rimskoj kortižani izet dukate[750] iz ruke, izet joj srce iz tijela?! Dobro prođe: lakomos lakomosti dobismo! Ova je stavila na udicu nariklu[751] za izet smuduta, — stavila je na perikulo tri tisuće dukata za učinit se gospođa od peset tisuć dukata. A stavila se je u fantaziju da ju Maro uzme za ženu. Da se zlom ženom oženi, lijepo bi učinio! Oto, da je mudar,[752] tako bi i odnio ove tri tisuće dukata, a nju pjantao i platio jednijem kantunom; ma ne umije. Ah, da je meni činit! Ma ga ću poć nać, da s ocem kogagodi vraga napravi. Kad Maroje vidi pratež, sve se će načinit.

ČETVRTI ČIN

Prvi prizor

MAROJE, zatim BOKČILO

MAROJE: Što se veće živi, to se veće i uči.[753] I star sam, a ne umijem živjet. I počeo sam na skulu hodit, i učim, bogme i učim; a za me stoji: ako ne naučih, zlo moji posli idu. Sin mi je meštar: on mi sad špalmate[754] dava, normu mi čini; on me uči, a ja primam. Ma, jaohi, strah me je er će zaludu ova skula bit! Poplavio je sve dinare moje; pet tisuć dukata utonule su u morsku pučinu, bogme utonule!! Nije veće remedija, ma ću provat jeda se što može skapulat, i iskat ću repozano; veće se neću š njim u koloru stavljat, — promijenit ću ćud.[755] Na brijeme valja umjet fengat; od njega sam naučio. Čini mi se ne znat! »Šuma t' mati,[756] *non ti cognošco.*«[757] A ja, a ja ću fengat da vjerujem. Tako je![758] Jeda što lavu iz nokata izmem, pak i ja ću kako i on: »*Non ti cognošco!*« Izvuc' se ne meni na oči veće, ne bude veće on moj sin bit. Lijepo, kom dođem u grad, da testament pričinim: komunu, sve komunu! Neka se druzi njim kastigaju. Iz kuće mu sam skupio što sam malo našao: gaća frapanijeh, sajuna od veluta vaera što je po kući nosio. I s ovizijem će štogodi bolje bit, jeda frankam spendze od ovoga nevoljnoga puta, bogme, nevoljnoga puta. Jaoh, gdje moji dukati pođoše?! Ma gdje Bokčilo osta s prateži? Da si je zašao?[759] Ah, *santa Maria,*[760] Bokčilo! U tovijernu je gdjegodi š njom upao, — ôvo mi u bradu kako oslu! Bokčilo! L' *è fatta!*[761] Pouzda' se, poď se uzda'. Bokčilo!

BOKČILO: Koju me sjetu bogaš?[762]

MAROJE: Hvala Bogu![763]

BOKČILO: Ovo, jedva idem pod ovizijem bremenom.[764]

MAROJE: Najlakše, Bôgo!

BOKČILO: Najlakše ovo mi si dao — kutalac vinca! Za bastaha me si s sobom poveo. Ubio Bog i moje pošastje s tobom i tvoju hranu! Od tebe nije[765] ino čut neg plakat. Kad se ćeš nasmijejat i ja s tobom? Ubio Bog imanje za koje se tako sve plače! Hoću li se kada dobavit moga uboškoga stana, da mi je s mojijem kutaocem vina popijevat, a ti da bez mene plačeš s dukatmi?

MAROJE: Bôgo, sve se će načinit, sve će bit! Oto je sad brijeme od tuga; jeda Bog da da se kad i nasmijejemo.

BOKČILO: Kad me ukopaš, ti se ćeš nasmijejat mnom. Nà, gdje ćemo ovo vrć? Prikinu me ovo brjeme teško.

MAROJE: Vjerujem ti da je teško. I meni je teško, i ja to brjeme nosim: tu su moji dukati obrnuli se u gaće frapane.

BOKČILO: Nà,[766] ubio Bog i riječi, malo ne pukoh pod njim.

MAROJE: *Santa Maria,*[767] tuga mojijeh što patim. Bokčilo, što to učini?!

BOKČILO: Učinih! Pridira' se ti, ako ti je trijeba; ja se hoću zdrav[768] vratit, zahvâlê[769] djevi, k mojoj domaćo'.

MAROJE: Ne imat[770] sluge — zlo; a imat ih — zlo i gore, na ovaki način. Bokčilo, tako se moja pratež guverna?!

BOKČILO: Gosparu, da ovako li se sluge hrane?

MAROJE: Rugaš se mnom?

BOKČILO: A ti mniš paganjela si s sobom doveo, da ga mijendeokom hraniš? Ako hoć da ti ovaka brjemena nosim, da' mi kutao ručku, na obrok dva alimanku, kad hoću leć jedan, nea mi snaga, kad počivam, dođe.

MAROJE: Ja ne činim te spendze; brajo, poď u sinjora Marina, u moga sina: u toga ćeš pjan bit s jutra i večer, — ja davam što mogu.

BOKČILO: Da' amo kutalac vinca.

MAROJE: Bit ti će, Bokčilo. Dvigni to, da ponesemo na voštariju.

BOKČILO: Što ve mu ove prapane[771] gaće uze, Bog te ne ubio?

MAROJE: Ja razdrte nosim, a on ih frapa.

BOKČILO: Bijednijeh parlašuša,[772] gdje na mahaču svilu nose.

MAROJE: E, zadnjicu mi su počeli svilom obtakat. Oci im su sve krivi, — mi smo sve krivi, er tako hoćemo. Luda djeca sad u gaće zlate pendžaju, tezoro pendžaju, a mi se oglušamo.

BOKČILO: Nea ti naših bragešica: u kojijeh se oženimo, u tjezijeh nas i ukopaju.

MAROJE: E, čohe[773] i mi, u naše mlade dni, užahomo, i kostahu, ma durahu vijek; još bih ja našao od moga djeda čoha u kući; ne mogahu se razdrijet. Ma ôvo njekoga vidim odovuda.

BOKČILO: Gosparu, bogme je ovo Popiva!

MAROJE: Para i oni moj meštar! Nije sad u velutu: počeli smo malo pomalo, bogme ga ću još vidjet u suknu. Nješto se dogovaraju.

BOKČILO: Da' da se, gosparu, gdjegodi skrijemo, jeda možemo znat što vijećaju.

MAROJE: Neka vijećaju; dovijećaše[774] za mene, a bogme i za sebe.

BOKČILO: Gosparu, oni su ovdi vješti mjestu i kostumanci: mogu nas prodat, ako hoće.

MAROJE: Bogme, Bokčilo, nijes' glumu rekao;[775] mogu zlo učinit, kao su i učinili. Poď'mo s prateži u voštariju. Oto ih, — dvigni!

BOKČILO: Ja[776] ovo dvignut? Vragut ped! Bastaha,[777] gosparu, nađi.

MAROJE: Ah, Bokčilo, šteto moja! Išteti mi vas posao ova pjanica!

BOKČILO: Ah, gosparu, smrti moja, kutlom me vina nećeš slobodit.

MAROJE: Bokčilo, je li to pravo da mi ïštetî vas posao?!

BOKČILO: Nea, gosparu, naspi se.[778]

Ovdî[779] *Bokčilo kabanom svite pokrije, a Maroje uljeze u voštariju.*

Drugi prizor

MARO, POPIVA, zatim MAROJE i BOKČILO

MARO: Ah, Popiva, izgubljen sam! Ne scijenjah na ove termine doć.

POPIVA: Ne valja se na potrjebu gubit ovdi ovoliko; a što se strašiš? K ocu ideš.

MARO: K ocu idem? K bazilišku[780] idem, koji me će očima otrovat; idem k čovjeku koji samo dinar ljubi, a veće ne zna ni što je ljubav od sina[781] ni od kuma ni od prijatelja.

POPIVA: Pacijencijom[782] se sve dobiva, a umjetelan čovjek svemu vrha dohodi. Ti, kad dođeš prida nj, fenga' da ga nijesi prije vidio; s dobrom[783] dođi, kad se si resolvao prida nj doć, — čin' da valjaš. Ja bijeh od opinijoni da s ove tri tisuće dùkât pjantamo i njega i sinjoru i da promijenimo mjesto.

MARO: Da ja pjantam sinjoru?! Ajme, Popiva, što govoriš? Prije bih umro neg bih to učinio.

POPIVA: Da ako t' otac, čovjek avar, agranča ove svite, neće li sinjora ostat pjantana?

MAROJE (s voštarije): (Dobro o svitah njekijeh govore, ma kako mi ih će moć agrančat? Igra' ćemo š njim, *al più saper,*[784] žint, *a più saper.* Dobro!)

MARO: Popiva, oni moj neotac ima dinara kao sovrne; ne bih rad da me dezeredita.[785]

MAROJE: (Bogme će to bit, i ugonenuo si.)

POPIVA: Oršu, ovdi nije drugo neg da ga nađemo.

MARO: Gdje ga ćemo, Bože, nać? Ah, jeda se izgubi za vazda, ter ga vijeku ne nađemo!

MAROJE: (Ne boj se, izgubio se si ti, da se neć nać skoro.)

MARO: Tko je ovo ovdi? Ovo Bokčilo, po muku Božu! — Bokčilo, što si tu?

BOKČILO: Che Bokčilo šparlar! Andar, non Bokčilo.[786]

POPIVA: Nuti pjanice, bofun se je učinio! Pjanico, tko te iz Grada dovede, da nam karestiju[787] od vina u Rimu činiš?

BOKČILO: Gosparu Maro, da mi ti je ručicu celivat! Ovo mi moje krune, òvo mi meda! Blagosovljeno mlijeko koje sisa,[788] moj dobri gospodaru; a i ćaćko je ovdi.

MARO: Gdi je otac?

BOKČILO: Gosparu, meni kolač,[789] a tebi Maro!

MAROJE: Maroje, *bevegna!*[790]

MARO: Ćaćo, kako si?

MAROJE: Koliko te sam žudio[791] vidjet!

POPIVA: (Dobar početak, muči!)

MARO: Kako mi bi rečeno da si došao, obiskao sam vas Rim ištući te.

MAROJE: Rim je veličak, nije se tako lasno nać.

BOKČILO: (Nije[792] ti nat ćaćkom! Ovo je vazda njegovo bludilo bilo, a moja speranca, — zlato je, kruh je.)

MARO: Koje[793] te su u Rim dovele?

MAROJE: Došao sam, jedno na proštenje; drugo za vidjet tebe, kako si, jesi li se guvernao; ma oto si dobre čijere.

MARO: Dobro, ćaćo, zdravo sam, zdravo sam. A ti jesi li sveđer zdravo bio? Nijesi ni ti zle čijere.

POPIVA: (Nut[794] vragovi gdje unjigaju; da bi Bog dao da im su onaka srca!)[795]

MARO: Ćaćo, dvigni se s voštarije, da idemo doma. Jes' li ku pratež donio?

MAROJE: Stan'te vi tamo s strane.

POPIVA: (Bože, što li će bit?)

BOKČILO: (Ćaćo i sin, milosti Božije!)[796]

MAROJE: Maro, hoću da mi istinu rečeš; ne htjeh te pitat prid onizijem, — bi li ti ono koga najprvo vidjeh? Paraše mi puki ti; ako se si cijeć česa bio sramio, ne taji od mene, — i ja sam mlad bio.

MARO: Ja, ćaćo? Ter se ja tebi ne bih javio?! Nebore, što mi to govoriš? Ma ne čudi se, ćaćko, i druzi se su privarili tako. Jes jedan koga zovu *signor Marin,* u velutu, s kolajinom na grlu; ja sam siromah trgovac, čovjek koji vàs k meni prikladuje.

MAROJE: Basta, pokli je tako, ja se privarih.

MARO: Ah, kolici se su privarili!

MAROJE: Drugo ti ću rijet: donio sam nješto verga zlata i nješto panjule; to sam učinio krijući.[797] Imaš magadzin gdje prateži držiš?

MARO: Imam pun svita.[798]

MAROJE: Per amor de Dio,[799] čemu ti ne pođe u Fjerencu, kako ti ja rekoh?

MARO: Ćaćko, sve ćeš znat; ima' ćemo se brjemena razgovorit.

MAROJE: Ovo zlato i ovu panjulu rad bih pod ključ stavit.

MARO: Ja ti ću dat skrinju u što ćeš moć to stavit.

MAROJE: Ja imam skrinjicu u što to držim; ma bih ju rad stavit gdje mi vele ne bižigaju djetići. Ti magadzin je li sikur?

MARO: Sikurisim![800]

MAROJE: Tu će dobro stât na moru! I pođ'mo, ter ću te svite vidjet, pak da pođemo doma, da malo repozam. Dobru stanciju držiš? Komoda je?

MARO: Veoma je komoda.

POPIVA: (Pusti vijeće![801] Lisiče otac i sin. Bože, tko će dobit?)

BOKČILO: (Drag a s drazijem, — milosti Božije!)[802]

MAROJE: Nu, čeka', Maro; Bokčilu ću rijet dvije riječi. — Bokčilo, ovamo hodi; Nà ti ovu munitu za vino.[803]

BOKČILO: Ah, svijetla ti vazda ruka!

MAROJE: (Bôgo, ako mi si igda vjeran bio, sad mi posluži, a vidje' ćeš što ću ja tebi učinit.)

BOKČILO: Kad mi si dao za vince, da' mi i za smok.

MAROJE: Doma ti ću dat svega.

BOKČILO: Pikat mi, gospodine! Usta mi pucaju na jetru.

MAROJE: Pikat da ti bude, Bôgo.

BOKČILO: Nea mi ti je ručicu celivat.

MAROJE: (Bôgo, uzmi tvoj kaban i zavij ovu pratež, da se ne vidi; er, ako ju ovi vidješe, ištetih vas moj posao.)

BOKČILO: Brini mi se kolačem;[804] znaš er ti sam kolač uzeo za Mara.

MAROJE: Bi' će i kolač.

BOKČILO: (Neću imati čijem svezat; ma nea je meni, — naspi se, bud' miran.)

POPIVA: (Koga vraga šapće? Kao rabote prohode?)

MARO: (Ne zlo, ako mi ne dava razumjet.)

POPIVA: (Ne imam ja zlu sperancu; otac je napokon otac.)

MARO: Ćaćko, je li mi knjiga od vjerenice?[805]

MAROJE: Nije. Kako se u preši dvignuh, ter im[806] se ne javih; ma su svi zdravo. Ovo su minuto godište[807] velike nemoći bile; oto mi stari dekrepiti, i još smo živi.

MARO: Žimti, ćaćko, još nijesi star, jošte si fresak.

MAROJE: Tuge me postaraše. Ti ki si mlad ne davaj tuge na srce; nije gore stvari neg malankonije.

MARO: Na to nastojimo.[808]

POPIVA: (Na što li se će ono unjiganje obratit?)

MAROJE: Bokčilo, hod' tako za nami; u onomu zavij to. — Nosim onu stvar[809] ku ti rekoh.

MARO: U ime Božije!

Treći prizor

POMET (sam), zatim GULISAV Hrvat

POMET: Vrag[810] uzeo srjeću i nesrjeću. Fortunu pišu ženom[811] ne zaman; i dobro čine tu joj čâs činit, ako se obrće sad ovamo sad onamo, sad na zlu sad na dobru; sad te kareca, a sad te duši. Tko joj je kriv? Ma bogme je ona meni kriva! Da vrag uzme tu nje moć, kojome na čas čini smijejat ljudi, na čas plakat. Vražija njeka ženska narav! Scijenim da aposta čini, da se ja sad malo proplačem, a da se ona nasmijeje. Nasmijej se, nasmijej se! Bogme plačem srcem, plačem očima, — plakat ženska je stvar! U kojoj prosperitati do malo prije bijeh; štono se reče, olova[812] mi plivahu s mojijem Tudeškom. Veće nije moj! Bandeškao me je iz svoje kuće. Uživah raj zemaljski.[813] Ajme, jeda ja snim ovo? Ah, Bože, ali je bilj? Hajme, bilj je, bogme je nazbilj! Ah, nevoljni Pomete, počeše mi usta pucat

na one vivande, na mànu nebesku.[814] A gdje sada da se konsolaš, trbuše, moj dragi gospodine? Primi u pacijenciju; odsela ćeš kadgodi i srdjelicom se pasat. Žao mi je, meni se ne more smanje, ma si ti u to vazda galant bio, — u travaljah se si dobro nosio; a dobar se mrnar u fortunu poznava. A i octičice[815] ako se kadgodi napineš, reci; i ovo je za bolje; tko nije provao zlo, ne zna što je dobro. Za octikom slađa[816] će bit mavasijica, i za ukropom i srdjelami bolje ćeš gustat kapune, torte, jarebice i fadžane. Ja te i sad u adversitati s baretom u ruci onoram, i nijesam kako i njeki[817] ki u dobru prijatelja ljube, u zlu ne čine ga se vidjet. Proplakah od njeke tenerece, er mi ga je žao; pateška' će za kigodi čas, — ne udugo. A tu mi sperancu dava narav od fortune, koja je kako i njeka koju dunižah:[818] sad mi dobru čijeru činjaše a sad zlu; sad me činjaše plakat, opet učas smijejat. Ja, koliko za mene, ne gubim se, imam veliko animo; za ovoga mi je kompanja[819] malo trudno. Ja ne znam ki je vrag momu Tudešku, — tisuću vraga na mene napanjkao. Kom k njemu dođoh, na me se izbeči: »*Traditor, fuggir casa mia!*«[820] — »*Signor Ugo*, što je za Boga?« — »*Ti štar, ti guartar!*«[821] Potegnu njeke kordetine na tudešku, — ja prjedah nogami, a rekoh trbuhu: »Korizma ti! Veće odsela posti«. Dvojica mi se je danaska oružjem života hitala,[822] — još sam, još sam Pomet, bogme Pomet![823] Sinjor Marin s oružjem na mene! Ah, Popiva, Popiva, ovdi[824] ide od ribaoda do ribaoda; vidje' ćemo tko će veći ribalad bit. Ma òvo njekoga odovud, na mene gleda; da ga nije ki vrag na mene poslao, da me posiječe:[825] Bolje je škivat.

GULISAV: O quel omo dabben![826]

POMET: Ah?

GULISAV: O, našijenče!

POMET: Što, an?

GULISAV: Nebore, ne bježi!

POMET: Odkle si ti? Tko si ti?

GULISAV: Prijatelj[827] sam, nebore, približaj se.

POMET: Brate, prosti; i neprijatelji većekrat tako reku, a kordom se ukažu neprijatelji. Ma te vidim dobra čovjeka; da' mi ruku! Odkle te imamo?

GULISAV: Dobar junače, idem iz tudeške zemlje velicijem poslom. Posila me Ondarda Tudešak, vlastelin od Auguste,[828] jeda mu kćer najdem ku je, jesu osam godišta, izgubio.

POMET: Kako je toj kćeri njegovo' bilo ime?

GULISAV: Mandalijena. Ondardo ovde stao u Bnecijeh,[829] veliko brijeme na trgovine[830] nastojeći, i tu u Bnecijeh obljubi jednu vladiku bnetačku; š njom ima kćer Mandalijenu. Tu tu kćer uza se uzdrži; djevojka uzraste, u njoj se učini golema vladika. Htjedbude nesrjeća, jedan susid vlastelin bnetački vrže oko na djevojku, a djevojka na njega. Jedan dan[831] izvede devojku iz kuće od oca; s divojkom umaha uteče. Otac velike stvari čini za opet imat devojku, devojka, kako pobježe, veće se ne vrati.

POMET: Ter što bi htio sad taj otac? Onda ju nije mogao nać, a sad, do sto godiš, gdje da ju nađe?

GULISAV: Gospodin Ondardo u početak je veoma iskao tu divojku, pak, kad se je u svoj dom u Augustu vrnuo i oženil se i imal djecu, veće nije mario za devojku Mandalijenu.

POMET: Da sada što bi htio?

GULISAV: Žena mu umri, djeca mu pomriše, imanje veliko ima. Spomenul se je od divojke Mandaline; mene je poslao da išćem, da pitam, da gledam, da obećam tko[832] bi ju iznašao.

POMET: Da što obećaš?

GULISAV: Pineza sto škudi, tko mi ju obnajde.

POMET: I ti[833] ne bi zao kolač bio! Ma to gdje da se nađe?

GULISAV: Ako je živa, moj junače, obnajti se će.

POMET: Da, da ka druga Mandalijena reče: »Ja sam« za uljesti u imanje,[834] a ne bude njegova kći? Er se u duga godišta obrazi priobražaju.

GULISAV: Junače, zlamenja su! Pod livom sisom ima madež i na ruci ima zlamenje koje ja znam. Babka je š njome, ako nî priminula s segaj svita.

POMET: Dobar junače, čuo sam; i ja ću poispitat, jeda i ja sto škudi dobudem. Gdje ćeš na stan?

GULISAV: Ovdi ću na voštariju bit *della grassezza;*[835] hod' da sa mnom piješ.

POMET: Hvala, junače, opet se ćemo stät — imam sad njeku potrjebu.[836]

Četvrti prizor

POMET, zatim PETRUNJELA

POMET: Da se vrag[837] umiža rusatom vodom, da mi se srjeća[838] u favor obrne, da se Mande u Mandalijenu stvori, ja bih dobio sto škuda. Ma ja viđu, danas nijesam te srjeće, i scijenim da oni sve tlapljaše; ja scijenim, htijaše da ga povedem doma, da ga gostim. Muzuvijer od muzuvijera malo može avancat. — Ma övo Petrunjele odovud; nješto mrmori u sebi. Po' ću, s vragom, čut što govori; a ne smijem joj se ni javit. Svak me se je odvrgao; na koga[839] bogovi, na toga i ljudi.

PETRUNJELA: Nut, tako ti vrag dušu ne uzeo, poď se uzda' i vjeruj u slatke riječi, spuštaj se u pse! Tot kako oslici mojoj gospođi: »Maro, moja duša, Maro, moje srce, *signur Marin!*«; da ne budem mojijem očima vidjela, ne bih vjerovala.

POMET: (Nješto će bit.)

PETRUNJELA: Brižna, tri tisuće dukata otidoše, odnose svite oni zlostar.[840]

POMET: (Ne mogu srcu odoljet da ne ispitam Petrunjele što je.) — Pêtre, i ti li si na tvoga Pometa? Hoć me za mrtva? Na, ubij me!

PETRUNJELA: Pomete, tako ti vjere, nemoj mi daj još ti k tuzi pristajat.

POMET: Petrunjela, molim te kao kraljicu, moja gospođe, spovjeđ mi što je.

PETRUNJELA: Velika ti ću vraga spovijedat! Sve traditur, sve asisini! Brižna, tri tisuće dukata! »Maro moj!« — Maro vrag i njegov otac!

POMET: Bogme vam je je Maro kalao! Pometa ne htjeste čut, rugahote se Pometom, mahnitice! S istinom Pomet biješe došao, a vi ašišine htjeste slušat, — tot vam! Nu što je, za Boga, što su tradituri učinili?

PETRUNJELA: Učiniše bogme, rasuta, tri tisuće dùkât. Posla me gospođa da spijam tko je ti Marov otac. Vidjeh Sadi Žudjela; upitah ga tko je Marov otac. Ukaza mi uš njeku[841] u razdrtoj čošini gdje otvora magadzin, a stoji za njim rpa bastaha.[842] Upitah jeda će nosit sve trgovine, koje je iz grada donio, u oni magadzin. Reče mi Sadi Žudio: »Ma gdje? Ovdi su svite za koje je sinjora obećala tri tisuće dukata«. Gledam što će oni starac učinit. Ize sve one svite nadvor i odnese ih s bastasi ne znam gdje k vragu. Tako ončas meni Sadi Žudio reče: »Vidiš li?[843] Marov otac odnije«. Reče mi latinski: »*Pare de misser portao robe,*[844] odnije svite; ja ću se poć platit na banku od sinjorinijeh dinara«. Tot gospođa moja prihari tri tisuće dukat!

POMET: Tot joj u bradu! Ne htje[845] mene čut; ja bijeh s tizijem došao, ja sam sve znao. Marov otac žudio[846] je, mjedeničar, došao je, er je čuo da pendža, da mu uzme sve što nađe prid njim i da ga dvigne odovle, i misli ga dezeredirat.

PETRUNJELA: Brižna, a mi ne znali ništa! Moja gospođa desperat se će.

POMET: Da ti sinjor, vethi sinjor Marin, biješe li tu kad mu otac odnije te svite?

PETRUNJELA: Ne, odaslao[847] ga njegdi biješe.

POMET: Trat Dunda Maroja! Petrunjela, sad poznate tko vam je prijatelj. Prije neg pođeš doma, neka te upitam[848] jednu stvar.

PETRUNJELA: Veliku me tugu upitaj! Sjetna ve Petre, s kojijem[849] ću kolačem gospođi poć.

POMET: Petrunjela, ovdi ovoliko nu me čuj. Ona starica koja je u vašoj kući je li baba sinjore?

PETRUNJELA: Jes, a zašto?

POMET: Za dobro. Umije li tudeški govoriti?

PETRUNJELA: Ta je baba iz tudeške zemlje.

POMET: Iz tudeške je zemlje![850]

PETRUNJELA: Brže je i gospođa iz tudeške zemlje; meni je spovidjela er je joj otac Tudešak; ma ne zna za njega ništa.

POMET: Sinjori Lauri otac je Tudešak! Ah, Petrunjela, da zašto[851] se ovdi zove *signora Laura* a u Kotoru se zvaše Mande?

PETRUNJELA: Prvo joj je ime bilo Mandalijena; tako ju u Kotoru i zvahu Mandom, a ovdi je u Rimu promijenila ime za veće uzroka:[852] nješto cijeć oca, er ju je vele iskao, htio ju je zaklat. Brižan Pomete, što to činiš?[853]

POMET: Ah, moja Petrunjelico, nà t' ovi škud, kup' štogodi za moju ljubav.

PETRUNJELA: Pomete, što je ovo? Ti se salacaš?

POMET: Pêtre, kralja[854] me si danas učinila! Odsela pitaj što ćeš od mene.

PETRUNJELA: Brižna, što ću pitat? Ne imam što.

POMET: A ja ću u tebe pitat! Reci[855] sinjori Lauri: »Još ću ukazat da ti sam veći prijatelj neg ga si nigda imala«.

PETRUNJELA: Sjetna, nemoj joj govorit er ti sam ja spovidjela er joj je otac Tudešak i er je ime promijenila; ona to vele taji.[856] Jezus, ne bi mi života bilo, da uzazna er ti sam ja spovidjela.

POMET: Petrunjelice, još imam s tobom použivat, — ne drugo! Reci[857] sinjori Lauri: »Da te Tudešak, moj gospodar, hoće uzet za ženu, bi li htjela?« I reci joj: »Znaj er je ovi Tudešak vlastelin bogatac od peset tisuć dukata«.

PETRUNJELA: Pômo, velika je ta! Tko bi se toga odvrgao? Ja za nju obećavam: ona će to učinit, i toliko veće, er je i ona Tudeška.

POMET: Poď joj tako reci, i do' ću malo poslije k vam.

PETRUNJELA: Bog tebe poljubio ki nas toliko ljubiš. — Žimi duša kako je ovi Pomet vele vrijedan prijatelj od naše kuće. Ah, zaboravih mimogrede kupit dvije litre sapluna! Na moru, prije neg doma pođem, poď ga ću časom uzet.

Peti prizor

POMET (sam)

POMET: Ah, srjećo,[858] moja srjećo, fortuna draga, sad poznam er se mnom špotaš; očito vidim er se sa mnom salacaš, i vidim er me ljubiš; bogme me ljubiš; a ja, žimi, ja tvoj, mahnit sam za tobom. A tko me je dosle pitao bokuni popovskijemi nego ti? A sad me malo poognjijevi, — zašto? Za učinit me svasma čestita i blažena: dala mi si po ruke okazijon[859] da deventam što ne bih veće mogao žudjet.[860] *Sinjor Ugo, la signora è tua.* — *Signora Laura,*[861] Mande, Mandalijena, bogme si ti ona Mandalijena, kći *de Ondardo de Augusta. Signor Ugo,*[862] čestita te ću učinit: dat ti ću sinjoru Lauru, da je do smrti tvoja s velicijem imanjem. *Signora Laura,* dat ti ću za tvoga vjerenika vlastelina mlada, bogata. Ja vam ovo dobro činim, bogme će ovako bit! — Ma koga vidim odovud? Dundo je Maroje s Bokčilom. Ovo čovjeka, umije se nosit: ize iz morske pučine[863] tri tisuće dukat. Nješto govore; po' ću čut što govore.

Šesti prizor

MAROJE, BOKČILO, MARO, POMET (skriven)

MAROJE: Bokčilo, ponijeh li se kao? Ja sam sikur veće za tri tisuće dukata; izeh lavu iz nokata velik bokun!

BOKČILO: Što je meni za to, ako i ja ne okusim kus od toga bokuna? Ne može li mi bit od one karižice dzubun i bragešice?

MAROJE: Bokčilo, sve će bit, mi smo na dobru skoku.

BOKČILO: Sve će bit, kad mene ne uzbude! Jaoh si ve moja ledja! Teške ti bijehu one bale: prikidoše me

MAROJE: Muči, Bokčilo! Ovo onoga meštra! Čini' ću[864] se da ga ne poznavam; munitom ga ću platit kojom je on mene platio.

MARO: Ah, kurviću, kao ja ostavih ključe od magadzina onomu vragu?! Ma ȍvo ga, *per Dio!*[865] — Ćaćko!

MAROJE: Što je, brajo? Tko si ti? Upoznao se si; koga pitaš?

POMET: (Ovo trata, gleda'te!)

MARO: Kako, koga pitam? Nijesam se upoznao!

MAROJE: Čigov si ti?

MARO: Vražiji sam, kad je tako. Što su te stvari?

MAROJE: Prikrsti se, mlače; ti nijesi sam.[866]

POMET: (Ovo komedije!)

BOKČILO: (Ovdi[867] je od muzuvijera do muzuvijera!)

MARO: Što su te ribaldarije? Da' mi ključe od magadzina; nijesu svite moje.

MAROJE: Assassin, all'assassino![868] Bokčilo, pomozi! *Ladro, al ladro*[869]

MARO: Ah, ne oče ma vraže jedan!

POMET: (Je li tko, svijete? Je li[870] se igda ovaka komedija učinila?!)

MAROJE: Bokčilo, dobismo!

BOKČILO: Stučiše se dvije vuhve ne male, — otegnu veća!

MAROJE: Trijeba je i vuhva i sve bit, tko[871] s vragovi ima što činit.

BOKČILO: Gospodaru, ti otac — on sin, ugodit se ćete.

MAROJE: Među lisicom i hrtom nije ugođaja. Ma ja sad lisica bih, a on me je naučio. I pođ'mo na voštariju, da činim da trunfaš.

BOKČILO: A bogme je i saporintija, one me bale utrudiše.

MAROJE: Uljez' unutra.

BOKČILO: Pȁte; nebit[872] da bude.

Sedmi prizor

POMET, zatim MAZIJA

POMET: Komedije koje se nagledah! Sinjor Marin kao uškopljen vuk[873] izmače, a dukati sinjorini staniše se u Dunda Maroja. Nut ljudi, odkad dinare skapulaju iza dna od Fara od Misine![874] Ma tko mu je meštar bio? Pomet! Pometovi su ovo trati; ja mu sam tramuntanu odkrio, a on je umio jedrit. — Ma koga vidim odovuda? Njeka je persona nova; para ovo Mazija s knjigami.[875] On je! Štogodi će novo bit; fortuna me je počela s njekijem novijem personami stavljat naprijed. Jeda mi još s Mazijom bude koja srjeća. Ako što bi, Mazija, pripravi se, gostih te na bosansku. — Mazija, *bevegna!*[876]

MAZIJA: Pomo, Pomete, da t' tokam ručicu. Seta Gospođe,[877] hvala tebi! Dobar mi je glas kad te sam srio.

POMET: Muzuvijeru, što muzuvijeriš?

MAZIJA: Ja ću ovi put pit, jesti i trunfat na gospocku.

POMET: Unjigalo, s kijem unjigaš?

MAZIJA: Po setu Mariju, kao bih volio tebe srjesti neg papu.

POMET: Zašto, primorska haramijo?

MAZIJA: Zašto para da se su svi dobri bokuni s tobom pobratimili; gdje si ti, tuj se ije i pije i veselo stoji.

POMET: Dabogme veselo stoji, Mazija.

MAZIJA: Čuješ li ti? Hoće li mi koga vraga što bolje s tobom bit? Oto me uzmi za slugu, nea sam istom uza te. Po setu Gospođu, volio bih tebe služit neg jednoga biskupa.

POMET: Ah, ah, biskupa! Mazija, još ne znaš što sam ja u Rimu. Pjanico, istom za mnom hodi, moje se sjeni drži, ter ćeš vidjet tko je Pomet Trpeza.

MAZIJA: Ja znam te kad te sam napojio jednijem siromaškijem po kutaoca vinca, a ti nebog, ne mogaše toralu kruha kupit; sad si veličak čovjek, ja sam siromah. *Non conveniuntus xudielis cum samaritanorum.*[878]

POMET: Mazija, amo hodi; što je novo iz Grada?

MAZIJA: Novo je: Milašica[879] sirenje prodava, prid Orlandom[880] vino liče, junaci ga piju; krua ne manjka prid Lužom, ni vode na fontani.

POMET: Bracka mjero, to je sve staro! Je li što novo?

MAZIJA: Jes, mavasija je bila ovoga godišta po peset.[881]

POMET: Je li ka knjiga?

MAZIJA: Bože, znaš li gdje stoji Maro Marojev? Knjiga mu je iz Grada.

POMET: Znam, ja sam svakčas š njim; ja mu je ću pridat.

MAZIJA: I njekomu Dživu druga ide. Tao ti vjere, Pomo, prida' to mi ih.

POMET: Hoću, *lassa far a mi.*[882]

MAZIJA: Umrla[883] je njeka udovica u Gradu i sinovi joj i kći, i ostavila je veliko imanje za sobom.

POMET: Tko je ta udovica?

MAZIJA: Ne znam, tu u knjigah piše. Po' ću ja, imam sto posala opravit. Pômo, da mi je štogodi bolje s tobom.

POMET: Mazija, da se pak stanemo, da te gostim, pjanico.

MAZIJA: Kao bracu zahvaljam, vuhvo.

Osmi prizor

POMET (sam)

POMET: Bogme će prvi Pomet znat ovu nôvu; morebit Pometu bude dobar kolač. Knjige su u mene; budem ih otvorit. Ma ja sam zašao u feličita, ter ne idem iskat moga idola, sinjor Uga, koji se je malo razgnijevio na mene. Kad mu donesem nôvu er je sinjora Laura Mandalijena kći Ondarda od Auguste, komu je umrla žena i djeca, i sinjora Mande ima bit ereda od velikoga imanja Ondardova, — *cur? quare? cuius?*[884] neće mačka larda![885] — a Pomet će dobit sto dukataca! Ma na pari mari[886] bijeh zaboravio. Po' ću ja najbrže na voštariju nać opeta onoga junaka Hrvata, da mi tko drugi ne izije lov koji sam ulovio, i da mi ga je bolje i ispitat. Bogme je Mande ova Mandalijena ku on ište, neće ina bit, senji su dosle svi. Ah, kud ja idem? Ovamo je na voštariji *della grassezza,* a sinjor Marin alodža veće na ošpedao.

Deveti prizor

PAVO NOVOBRĐANIN, KAMILO, GRUBIŠA, OŠTIJER, zatim PETRUNJELA

PAVO: Gospodine Kamilo,[887] jesi li vješ u ovomu mjestu?

KAMILO: Misser sì,[888] ja zna sve.

GRUBIŠA: Tata, bijedan Grubiša, gdje si se jošte stanih, gdje ljudi svi[889] »šu« parlaju, »šu-pšu«, da im se vraguto slovo ne razumije.

PAVO: Da gdi je ovdi voštarija *della sciocchezza?*

OSTE: Alla sciocchezza, alla sciocchezza! Che domandate?[890]

GRUBIŠA: Šo, šo, nuti svinje, gdje kako prasac šoka.[891]

PAVO: Upita' ga je li ovdi alodžao njeki Dubrovčanin.

OSTE: Che, signori?[892]

KAMILO: Sarebbe qui alloggiato nisciun Raužeo?[893]

OSTE: Credo di sì, i Ragužei sempre alloggiano qui da noi; ah, ci è un vecchio.[894]

KAMILO: Jes, jedno staro.

PAVO: Toj će bit Maroje, moj prijatelj; rekli mi su da je u Rimu jes tri dni.

OSTE: Ovdi[895] kodi, dobro vina!

GRUBIŠA: Bijedan, što tako šeperlakaš? Što ne govoriš kao hristjani govore? Ima li kako vino?

PAVO: Muči, svinjo, i za te li je govorit?!

OSTE: Vino dobro, vino dobro pito, sluko, pato.

KAMILO: O che spasso! Misser Paulo,[896] pođi na voštarija *e* nađi starac Maroje.

PAVO: A ti, neć li goru?

KAMILO: Hoću sada.

GRUBIŠA: Bijedan[897] se Grubiša u latinsku zemlju doskitao, gdje se žabe i spuži ijedu, gdje se ogrestija pije i gdje se na ure oni bijedan obrok jede, gdje se u zdravjice ne pije, a voda se u vino lijeva. Tata, mili Bože, gdje si me moja srjeća, huda srjeća dovede? Gdje si, Pribrate,[898] Radate, Vukmiru, Obrade, Radmile, moja ljubima družino? Daleko mi ste, bijedan!

KAMILO: O, che spasso di questa bestia.[899]

OSTE: Che giavolo urli tu, ciera di buo?[900]

GRUBIŠA: Ubo[901] maj prc s bodilom!

OSTE: E buo ti è, un buo sì.[902]

PAVO: Grubiša, gori hodi, svinjo jedna; odavna ti nijesam dao tojaga.

GRUBIŠA: Prc voštac, — vlaški svetac. Ovi hoće bosti! — Ne bodi, ja t' velju, junaka!

OSTE: Bodi, bodi, *va con giavolo!*[903]

KAMILO: E mandalo al burdello: è un poveracio.[904] Pođi ti gori.

GRUBIŠA: Uh! uh!

KAMILO: È un faceto animal questo. Sin che costor se intertengono alla oštaria, vo' far un poco amor con questa signora. Ma ecco la sua massara, la par Schiavona.[905]

PETRUNJELA: Brižna, što ja cknim? Imala sam i sapluna i sve ostavit, a najbrže potrčat i spovidjet gospođi štete, sramote i ruge koje sam čula i vidjela. Brižna, tri tisuće dukata otidoše gospođi! Marac, nut vrag ti dušu ne uzeo!

KAMILO: Indovinai ch'è Schiavona.[906] — Djevojka, dobra djevojka, Dubrovniko?

PETRUNJELA: Brižna, tko je ovo? Kamilo je! Sjetan Kamilo, ovdi li si? Što ti je od Kate? Je li ve zdravo, Kâmo?

KAMILO: Ah, Milica, ti sa! Kako stoji?

PETRUNJELA: Dobro, Kamo; živi[907] se vide kadgodi, a mrtvi nikada. *Ma se ne chiama più* Milica, *Petruniela sce chiama.*[908]

KAMILO: E latineški ti naučila? Stoji *con la signora,*[909] lijepa *signora* i draga?

PETRUNJELA: Draga! Neka druzi draguju,[910] — ti »draga«[911] imaš, ne išti vè ti, Kamo, to.

KAMILO: Ne[912] zlo za zlo mene pita *de signora,* — dobro koću.

PETRUNJELA:
Dobro hoćeš,
dobro t' budi;
zlo ne žudi;

doma radi
i ne kradi
što nije tvoje,
zlato moje.

KAMILO: Ti govoriti i s rima.[913]

PETRUNJELA: A bogme i versat umijem. Zbogom, Kamo, ŏvo mi gospođe na funjestru; imam veliku potrjebu:

KAMILO: Čeka', čeka', gošpođa pozdravi, *O, che intertenimento!*[914]

PAVO: Signor Camillo![915]

KAMILO: Miscere.[916]

PAVO: Uzidi gori.

KAMILO: Eccomi.[917]

Deseti prizor

LAURA, PETRUNJELA

LAURA: Petruniella, che vol dir che tu se' stata tanto a tornar?[918]

PETRUNJELA: Uh, madunna, triste nuve porto![919]

LAURA: Sjetna, što je? Naški[920] mi govori!

PETRUNJELA: Ovizijem sam očima vidjela i ovizijem ušima čula!

LAURA: Što si čula?

PETRUNJELA: Maru je u Rim vjerenica došla i vjeren je!

LAURA: Ah, traditor[921]

PETRUNJELA: Tri tisuće si dukat izgubila; svite su odnijeli ončas! Ja sam vidjela gdje ih čĭnī njeki zlostar odnijet.

LAURA: Ah, assassino,[922] poď se uzda', poď se vjeruj! *Traditor!* Uzidi gori, Petrunjela.

Jedanaesti prizor

MARO (sam)

MARO: Hajmeh, zemljo, što se ne otvoriš, ter me ne proždreš? Da mi je ovoliku[923] ne patit, da mi je mojijema očima ne gledat i tolikom penom ne patit krudeltati koje jesu li gdi pod nebom? Je li ovaki gdi na svijetu otac? Je li ovaka pod suncem lakomos u čovjeku? Za imat dinar — sina umorit! Hajmeh, veće sam ja otišao, veće meni ne ostaje neg stavit konopac na grlo ter se objesit. Prid sinjoru s kojijem očima imam doć? Hajmeh, ukazah se asasin prid njom! Prid moje kompanje[924] s kojijem obrazom imam pristupit? Odrije me, ukaza me falita! Kako da se veće prid dobre ljudi ukažem? Ajmeh, — što je gŏrâ, — odkuda tolike duge da platim? Na sve strane me će potezati! A vrag uzeo kad sam živ, a veće ni mjedenice!

Ah,[925] Popiva, ruino moja! Ah, Popiva, da tebe ne slušah, tri tisuće

dukat naše bijehu! Ah, Popiva, da tvoj konselj ne slijeđah! Ah, Popiva, gdi te ću nać? Ima bit da je u Džanpjetra zlatara otišao rubin i dijamant uzet. Otidoše moje dvije kolajine i manilji; veće mi ne ostaje, ajmeh, za objed na voštariji platit; a ključ mi je od kuće u onoga moga manigoda koji me kolje. Ah, Popiva, jeda ne budeš ponio sinjori rubin i dijamant! U tomu samomu ostaje sva moja speranca. Ah, životu moj ludi, injoranti guvernu! Ah, sinjore, ah, kurve! Tko vas slijedi, onomu intravenja! Ah, moja ruino, moj sljepilu, ni znam kud ću ni što ću! Popivu da nađu.

Dvanaesti prizor

POPIVA, PETRUNJELA, zatim LAURA

POPIVA: Bože, kako li će proć stvar od one stare lisice do mlade? Imamo što činit s astutijem čovjekom. Poznao mu sam po čijeri, — ma sin mu je; ki može vrag bit? A Maro meni pošapta na uho: »Poď s kolajinami i s manilji, i trči u Džanpjetra zlatara: uzmi dijamant i rubin i ponesi ih najbrže u sinjore«, — njeke njegove prješe, furije! Ki vrag zna što će bit: ne ostaje mu veće pice, a duga na sve strane! Još da mu otac kugodi novelu učini, lakomac.[926] Uh, tako veće, kad mu drago, na ošpedao! Srce mi nješto govori da sinjori ne nosim ove dzoje; ma da joj ih ne ponesem, ter da štogodi intravenja, ne bi mi života š njim bilo. Sluga je za slušat gospodara: ja ću opravit što mi je rekao; ako što intravenja, neka on misli. (Tik, tok!)

PETRUNJELA: Chi batte giuso?[927]

POPIVA: Petrunjelice, mâ grličice!

PETRUNJELA: Što si došao, traduturu jedan? Onako se čini, an?

POPIVA: Pêtre, što sam učinio neg te sam ljubnuo jednom? Ah, brže ono što te uštinuh?

PETRUNJELA: Drugo je, pse jedan!

POPIVA: Jeda mi gdi ruka uteče? Ako je ruka kriva, nijesam ja kriv.

Ruka pođe,
a ne dođe;
ruku stuči,
ruka muči.
Kriv sam,
tvoj sam;
draga ljubi,
tvoga slugu
ne pogubi.

PETRUNJELA: Još se rugaš? Traduturu, pse jedan!

LAURA: Petrunjela, s kijem govoriš?

POPIVA: Sinjora, donio sam rubin i dijamant; ovake se dvije peče nijesu odavna u Rim donijele.

LAURA: Popiva, da gdi je sinjor Marin?

POPIVA: Sad će i on bit ovdi.

LAURA: Što učiniste tamo?

POPIVA: Sve dobro.

LAURA: Sve dobro? Dobro, nu čeka' doli.

POPIVA: Ono »sve dobro« ne delekta me! Da nije koga vraga uzaznala od onoga našega lakomca? Dohodi mi volja da joj ne dam ove dzoje.

LAURA: *Popiva mio!*[928]

POPIVA: *Signora!*

LAURA: Nu da' sjemo!

POPIVA: *Che bella cosa!*[929]

LAURA: Popiva, pođi najbrže i dovedi mi Mara; imam veliku potrjebu od njega.

POPIVA: Na tvoju zapovijed, trčim najbrže.

Trinaesti prizor

POPIVA, MARO

POPIVA (sam): Ova sinjora u čijeru i u govorenje para da nije ona,[930] ali tko ima suspet[931] od česa, tako mu i para i što nije. Ma ȍvo mi gospodara! Adio, malankonik ti je! Što će bit? — Gospodaru!

MARO: Ah, tradituru Popiva, ruino moja!

POPIVA: Što je za Boga?

MARO: Jeda si sinjori rubin i dijamant ponio?

POPIVA: Kako mi si rekao ja sam opravio.

MARO: Ah, tradituru! Ah, pse jedan! Ah, gdje mi je punjao, da zakoljem ovoga asasina!

POPIVA: *Per amor de Dio,*[932] gospodaru, ustavi koloru!

MARO: Ah, ti, ruino moja! Ajme, što ću sada? Kudije li ću sada? Čemu živem? Što ne uzmem nož, ter ne dam svrhu tolicijem tugam?!

POPIVA: Za Boga, gospodaru, koja je tolika desperȁcijon? Repoza'[933] malahno, svemu se može nać remedijo, kad se čovjek ne abandona; kad se abandona, i male stvari veliku mu tugu zadaju.

MARO: Ah, zli guvernu moj! Ah, moje malo naprijed mišljenje![934] Ah, oče vraže! A, Popiva, smrti moja, ti me, ribaođe, dȍzaklâ![935]

POPIVA: Gosparu, njeka[936] ti je boles i malankonija od srca stegla, ter ti i nevelika stvar prem velika para; nemo' tako!

MARO: Ah, Popiva, dinarâ veće nije, čâs izgubih, eredita veće ne mogu imat, duzi na sve strane, zlo patit ne umijem;[937] što ću? Iz Rima se dvignut ne imam s čijem; ne imam veće ni gdje na stan poć. Ti si onomu vragu, a ne ocu, dao ključ od kuće, — obijati je sramota. Hajme, nesrećo, veoma t' me rȁsčinî!

POPIVA: Vidim, fortuna nas je na veliko zlo zbila; ma nu se malo akvijeta', malo repoza'.

MARO: Ovo sam repozao. Hajme, nađi štogodi, iznađi koje remedijo smrti mojoj.

POPIVA: Sinjora još ne zna ništa od tvojijeh stvari ni najmanje.

MARO: Oni neotac odnio je svite iz magadzina, a Žudio se je oni čas pošao vàljat na banku od tri tisuće dukat.

POPIVA: Može li bit?! Ah, nut avaricije od čovjeka! To sinjora još ne zna ništa. Poď večeras u nje na večeru i na spanje, i dvignimo joj kugodi kolajinu, prsten, dzoju, pokli naša srjeća hoće tako, i sjutra najsjutrije otidimo.

MARO: To je najbolje našoj desperacijoni, to je remedijo najespeditije.

POPIVA: Ma kad dođeš k njoj, ne kaži[938] malankoniju, usiluj se veseo bit. I prije neg u nje pođemo, poď vrati sajun i tu kapu Žudjelu, a uzmi tvoj sajun od veluta i kapu. A *oramai*[939] je noć; večeras sinjora neće moć znati ove stvari, a sjutra znaj[940] kako joj drago.

MARO: Asasin, bogme ostah asasin! Što se će po Rimu od mene[941] govorit? Poď'mo!

POPIVA: Ovdi ovoliko, ovdi nije inoga remedija.

PETI ČIN

Prvi prizor

POMET, zatim MARO, POPIVA

POMET (sam): Honores mutant moribus,[942] i tko me vidi da sam promijenio ovako haljine rijet će: »Pomet se je Trpeza pomamio!«, a ne zna er sam *abate* sada, kont sam, kavalijer sam; zato sam i kolajinu stavio na grlo, sinjora Mara sučeda, — on odpade od kolajine. Hoću li kad[943] u Dubrovnik, da vidim gdje se je u ormanicu učinio? A meni pristoji[944] haljina, bogme pristoji. Našao sam za čerto, za fermo da je sinjora Laura ona Mandalijena, kći Ondardova iz Auguste; a otole je i Ugo, moj Tudešak. Onoga sam čovjeka koji mi donije nôvu ostavio vesela na voštariji *della grassezza;* a ja sam bogme veseliji od njega, *de ello.*[945] Ugu kad rečem, — neće[946] mačka larda! — ova je parentijera učinjena! Po' ću najbrže u sinjore Laure, u gospođe Mandalijene. Za rijet bolje, neću joj govorit[947] da ju otac ište i da je ostala tako ereda od tolikoga imanja, er bi se uzoholila, — kortidžana je! Hoću da joj *all'improvviso*[948] dođe ovo veselje, da je Pometu oblegana.[949] Ugu ću, momu Tudešku, sve rijet, neka je dobrovoljnije uzme za ženu. — Ma koga vidim odovud? Po' ću se retirat malo s strane, da mi ne smete façende od inportancije.

MARO: Hajme, nesrjećo na šta me si zbila? Da ni sajuna moga od veluta ne mogoh imat![950] Ma mojoj nevolji ne konvenja se neg i zločestija haljina od ove. Što će rijet sinjora Laura?

POPIVA: Gospodaru, nije ga sada plakat neg učinit srce od lava. Svijeća je došla na zeleno:[951] veće nije kuda. Ako još ne izesmo sinjori iz ruke prsten, kolajinu ali štogodi, nećemo imat s čijem otit, nećemo imat što jesti.

POMET: (Ovo ih, ovo su oni faliti! Tu vas hoću, grintavci, došli ste gdje[952] ruka maha.)

POPIVA: Što mučiš?

MARO: Ajmeh, Popiva, ja sam se izgubio!

POMET: (Rusatijem[953] mu octicem polse!)

POPIVA: Nije se sad brijeme gubit; trijeba je učinit obraz od mariola.

POMET: (Bogme od mariola!)

POPIVA: Nije što jesti!

POMET: (Jes, ošpedao njemu; ma tebe ako ne vidim na vješalijeh, neću miran umrijet.)

MARO: Oršu, da se ide u sinjore, ovdi je trijeba imat . . .[954]

POMET: (Bogme ga nećeš sad tamo.)

MARO: Tko je ovo? Je li ovo Pomet? Pomet je!

POPIVA: Nut ribaoda gdi se u velut obukao i s kolajinom je!

MARO: Da' da ga ubijemo na mjesto! Ovo je ljepša okazijon od svijeta,[955] ter nam neće rijet da smo utekli kao faliti,[956] ma kako omičidi; ter nam neće tolika sramota bit.

POPIVA: To hoću da zautra učinimo; večeras ne imamo s čijem otit. S ružjem je, ribalad jedan; neka, malo ti će valjat.

MARO: Pomete, ti?

POMET: Misser Marin, ben trovato.[957]

MARO: Maloprije mi si skapulao, drugovja mi nećeš skapulat!

POPIVA: Ribaode jedan, još imaš oči s nami govoriti?!

POMET: Id' tja, ti poď na komardu![958] *Misser* Maro, svjetovah se, tako i skapulah; i opet sam se svjetovao, da ovo oružje uza se vazda nosim. Nea Popiva pristupi da mi ovu muhu s nosa zbije.

POPIVA: Nut ribaoda, još nam bràvâ!

MARO: Ki je vrag ovo? *Lessandro drappier!*[959]

Drugi prizor

LESSANDRO i prijašnji; zatim LAURA, PETRUNJELA

LESSANDRO: Signor Marin, bon giorno alla signoria vostra! Oramai è tempo che io sia satisfatto.[960]

MARO: Avete fatto il conto quanto vi resto a dar?[961]

LESSANDRO: Ho avuto cinquanta ščudi, e mi restate a dar ancora cento.[962]

MARO: Sta bene; domattina sarete satisfatto senza fallo.[963]

LESSANDRO: Voi andate mandandomi da un dì all'altro; non posso più spettar, voglio esser satisfatto.[964]

POMET: (Popij tu zdravicu!)

MARO: Avete ogni ragion, voglio satisfarvi. Venite domattina a casa mia, et sarete pagato.[965]

POMET: (Ne ostavi ga se, ne ima grintave mjedenice!)

LESSANDRO: Stasera io ho da far un pagamento; se pensate pagarme domattina, pagatemi stasera, e datemi qualche cosa manco.[966]

MARO: Voi sete venuto con sì gran furia! Alle vintitre ore che faccia pagamenti?! Trovatime all'ora di banchi, et sarete satisfatto.[967]

LESSANDRO: Dico, voglio aver el mio, et non vo' parole![968]

POPIVA: Voi sete venuto con superchiaria.[969]

LESSANDRO: Non volete pagarmi, eh?[970]

POMET: (Je li tko, Bože? Gleda' feste!)

MARO: Par che voi vogliate combatter?[971]

LESSANDRO: Non son venuto per combatter, ma per aver il mio.[972]

MARO: Orsciù, che abbiate il vostro; vado a portarvi vostri dinari.[973]

LESSANDRO: Vengo io con voi.[974]

MARO: Aspetta alla buttega vostra; per mio servitor vi mando adesso, senza indugiar, cento ščudi, giacchè sete tanto inportuno.[975]

LESSANDRO: Aspetto, purchè sia cožì. — Se non mi paga, vo di lungo-via a farlo citar.[976]

Treći prizor

POMET (sam), zatim LAURA i PETRUNJELA

POMET: Sto uši će platit! *Cento ducati!*[976a] Počeli ga su potezat. Da bi Bog dao da mu još Pomet ne donosi u lončiću na tamnicu. A, na velik ti prepozit izide ovi svilar. Olova mi sad pliju, sve mi prospero prohodi! Ovi faliti mogahu mi posao ištetit; žene su kao lis, kojijem svaki vjetar kreće. Po' ću najbrže u sinjore; u poses ulazim. — (Tik, tok!) — *Signora Laura, patrona mia!*[977]

LAURA: Ah, Pomete, ti li si? Uzidi gori.

POMET: Ah, sinjora, da maloprije ovako učinjaše, tvoje tri tisuće ne utonjahu.

LAURA: Oto, tako moja nesrjeća htje; ma, žimi tvoja ljubav, Pomo, kako ih ne budem izgubit.

POMET: Sinjora Laura, nosim ti nôve koje scijenim da ti će drage bit.

LAURA: Taki čovjek ne može neg s dobrijem kolačem[978] doć.

PETRUNJELA: Brižna, nut gdje se je nagalantao, i s kolajinom na grlu, kako da ide na pir.[979]

POMET: A, bogme, Pêtre, na pir.

PETRUNJELA: Da bogme gospoju ti čestitih, — sve ti čestito!

LAURA: Idi, oslico!

PETRUNJELA: (E, nedrago joj je!)

POMET: Sinjora Laura, u dobri čas desnom naprijed stupih.

Četvrti prizor

MARO, POPIVA, zatim SINJORA LAURA, PETRUNJELA, pa VLAHO, PIJERO i NIKO (sakriveni), POMET

MARO: Ah, Popiva, vidiš li gdi nas je fortuna zbila? Da mi je trijeba lagat, da mi je trijeba bježat od dužnika, jaoh, da sva moja speranca stoji sad u mariolstvu! Ako ne ukradem što sinjori Lauri, mi veće ne znamo ni kud ni kamo. Ah, smrti, gdje si? Na velik ti bi mi prepozit sad bila! Blagosovljena ona ruka koja sama kadgodi libera se ovacijeh tuga.

POPIVA: Gosparu, nije ga tu plakat ni gubit brijeme. Poď'mo u sinjore: čeka na večeru; i oprav'mo što imamo, ako neć zautra u tamnicu uljesti.

MARO: Poď'mo, poď'mo.

POPIVA: Što »poď'mo«? Ovo si prid vrati od sinjore.

MARO: Da kuca'.

POPIVA: (Tik, tok!)

PETRUNJELA: Chi batte giuso?[980]

POPIVA: Petrunjela, otvori!

Ovdi izlazi Vlaho, Pijero, Niko.

VLAHO: (Kompanjijo, nu gleda'te, vidim Mara prid vrati od sinjore.)

POPIVA: Petrunjela, što se si zabila?

PETRUNJELA: Gledam te, Popo, smurala sam se na tebe. Brižnika, pristao ti je!

POPIVA: Petre, Petrunjelice!

LAURA: Signor Marin!

MARO: Signora mia!

LAURA: To li ja od tebe dostojih?

MARO: Što, sinjora?

PETRUNJELA: Nut onoga bezočnika! Nebogo, dohodi mi kima da mu ovizijema noktima izderem one očine kijema još ima oči gledat.

LAURA: Muči ti, Petrunjela!

POPIVA: Nebore, Petre, što je ta kolora? Pomet li vam je štogodi nalagao?

PETRUNJELA: Bezočnici jedni! Ašišinâ sinjoru od tri tisuće dukat, ah!

MARO: Pomet li vam je štogodi nalagao? Ah, Pomete, Pomete, vele ti mi ih si sakrojio!

PETRUNJELA: Mojijem sam očima vidjela, tradituri jedni, gdje ti oni zlostar odnese svite; a Žudio se ončas pođe naplatit na banku. Nebogo, još imaju oči govorit.

MARO: Ter si ti to vidjela?

PETRUNJELA: Vidjela! Ne vidjeli vi da bi!

LAURA: Maro, ja li to od tebe meritam?!

MARO: Sinjora, ja ne znam ništa od toga.

LAURA: A od vjerenice si imao knjigu, a meni si govorio da nijesi vjeren! Basta, na dva načina sam od tebe privarena, tako da ovako dosle nije nijedna moja drúga privarena bila. Scijeniš li da u Rimu nije pravde? Čini da imam moje tri tisuće dukata bez skandala i bez tvoje velike sramote.

MARO: Sinjora, zlo si informana. Ovdi s ulice ne mogu moje razloge govorit.

POPIVA: Otvori malo, sinjora, da uljezemo u kuću. Nijesu tolike stvari kolike ti su nalagali!

PETRUNJELA: To, da nam još dvignete štogodi? Nut, nebogo, da' ašišine u kuću!

VLAHO: (Kompanjija, čujete li i vidite li?)

NIKO: (I čujemo i vidimo.)

PJERO: (Ovo je što se reče: kurvam noge plači,[981] da te ovako goste.)

Pomet iz kuće od sinjore.

POMET: Tko je ovo doli? Ah, *misser Marin,* prostite, mjesta su puna, ne imate gdje sjesti, a komedija[982] se je počela odkada! Popiva, reci gospodaru: pacijencija! Vuk lisicu privari.

MARO: Kurvin ribaode jedan, hoću li ti se kad krvi napit? Hoć li mi kad u ruke upasti, da t' ukažem što je te trate činit?

POPIVA: Mariolu jedan, nu sid' dolu, da t' ukažem s kijem imaš što činit!

POMET: Da sidem doli? Ašendao sam ja, a vi ste pali! I vi bijehote na ovomu mjestu maloprije, ma, grintavci,[983] ukinuste se, er na dobročestu mjestu ne umije zločes sjedit.

MARO: Ah, mariolu jedan! — Čuješ li, sinjora Laura, otvori, er po raspetje Božije sažegoh ga u kući.

POPIVA: Da' da razbijemo vrata!

VLAHO: (Vidite li?)

NIKO: (Slušamo i gledamo komediju.)

PIJERO: (Che spasso!)[984]

PETRUNJELA: Da razbijete vrata?!

LAURA: Vrata meni da razbijete?! Petrunjela, mortar mi![985]

PETRUNJELA: Da nam vrata razbijete, manigodo jedan! Po Luncijatu Božiju, kako vas se ću sad bačkjelom vrć, čijem mi na ruke dođe. Nut, vrag ti dušu ne uzeo!

MARO: Ah, kurve, kurve, tko s vami ima što činit!

POPIVA: L'è fatta![986]

VLAHO: (Skrijmo se, da nas ne vidi.)

MARO: Ajme, Popiva, ovo nam falja! Što ćemo?

POPIVA: Ah, jeda možemo Pometa gdi dočekat, da mu se, ajme, krvi napijemo.

MARO: Hoću svakako da ga prežimo i da ga ubijemo na mjesto. Ovdi ovoliko! Popiva, mi smo spačani.

POPIVA: Gosparu, nemo' se još abandonavat; ako uzmanjka, a mi na sodu — zvòni tambur.

MARO: Ajmeh, nesrjećo, na što me si dovela! Popiva, hoću da zakoljemo Pometa, — *che lo ammattiamo!*[987]

POPIVA: Gosparu, na smrt — na život, òvo sam, slijedim te.

MARO: Hoću da uljezemo *per forza*[988] u Laure, — ah, kurve! — Da ih svijeh u kući zakoljemo ko mi pod ruku dođe! Desperan sam, — otac vrag, pak ću sam sebe ubit. Poď mo oružje uzet.

POPIVA: A, svijete! A, vraže, vele ti moreš!

VLAHO: Ah, vraže, zao ti si! A, zločestvo, od mala ti si! A, zli guvernu, na što dohodiš!

NIKO: Da u Dubrovniku meni koja onako učini, po muku Božiju bih je fjersao.

PIJERO: Onaki desperan, dubitam da koji skandao ne učini.

VLAHO: Onaki zločes, dubitam da vrat ne ulomi. Ako ga barižeo nađe s oružjem, vidje' ćete feste.

NIKO: Vrag! Poď mo za njim, nemo'mo ga abandonat, da u onoj furiji ne učini ki eror.

VLAHO: Ako što možemo, poď mo, poď mo!

NIKO: Mi smo došli u Rim za imat kigodi pjačer, a najliše s ovizijem Marom, a ja viđu š njime nećemo imat neg despjačer. Vrag! Žao je meni er se je s sinjorom svadio, — za moj dio; ma džiljoz biješe, ne dadiješe, bjestija, na nju ni gledat.

Peti prizor

DŽIVULIN i TRIPE

DŽIVULIN: Ah, ah, *giuraddio,*[989] ne da se nać oni naš Žuho[990] riđe brade, štono mi placa; lazi mi kao indijana žaba. Bože, hoću li se gdje stât š njim? Da mi je š njim na balun poigrat,[991] da ga učinim od jajera, da malo poleti, da mu dam nogom u ońas, da ga vihar odnese, ne drugo — da se š njim pozdravim. Nije ga, slava milostivici! Ma tko ide ovo odovuda? Ma koga se ja bojim? Kurvin sin budi s dvijema rukami! Ma mi je bolje stât s strane, da spijam koje su čijere od neprijatelja.

TRIPE: Po kotorsku Advokatu,[992] *can, becco futuo,*[993] sad me nađi s oružjem! Gdje je ovi sin majke od sedam muži!? Ne viđu ga,[994] po svetoga Džulijana,[995] junačkoga Advokata, dobre žene sina, da ovako rečem, koji bi mi sada dobar sramotu učinit. Izidi, *can, becco futuo!*

DŽIVULIN: Ah, ah, ovo je moga Žuha majstorija! On ga je poslao, neće inako bit po Gospu od Pšunja; poznah ja er se hoće izet, da mi ne plati navao.

TRIPE: Eccomi in campagna![996] Ako je tko, izidi, nije se ovdi krit; tko nije žena, hod' na polje.

DŽIVULIN: Misser, koga ti išteš? Ako čovjeka išteš, ŏvo je na pjaci; ako žene išteš, u kući su gdje kudjelje predu.[997] Ti li si oni? Tko te je poslao?

TRIPE: Da ti li si oni koji mene išteš? Ovo sam! Nut, što me nablizu gledaš? Sit me se nagleda'.

DŽIVULIN: Reci mi ti, ne smijemo li našega iskat?

TRIPE: Da kaži ti meni: što t' ne more bit *per amor,* zašto hoć *per forza?*[998]

DŽIVULIN: Giuraddio, po majku od Pšunja, pomanje govori![999]

Dundo Maroje / Komentari

Dugi Nos, negromant, govori

1. **Dugi Nos:** lik Negromanta, poznat u Držićevu stoljeću pa i u komedijama, po ovakvoj je kazališnoj funkciji značio novost u teatru onog doba. Njegovo izvanredno značenje shvaćamo otkad je Jeličić smisao njegova prologa povezao s piščevim urotničkim pismima nastalim petnaestak godina poslije, i otkad je Košuta proučio izvore koji su osvijetlili mnoge prije nerazumljive pojedinosti njegova teksta i na koje ćemo se samo na najsažetiji način osvrtati.
2. **velike i male:** »Što znači velike i male? Zar možda po stasu? Sigurno ne! Dakle tu pod velikima misli na viši puk ('popolo grasso'), a pod malima na niži puk ('popolo minuto')« (V. Foretić). Negromant se ne obraća samo plemstvu, jer je D. zamišljao da će se komedija prikazivati na trgu Prid Dvorom, dakle pred većim mnoštvom. Ipak se prikazba održala u zatvorenome, u Vijećnici, jer su neke nepogode, vjerojatno ružno vrijeme kao i na praizvedbi *Tirene*, omele izvedbu na otvorenome, pa su ipak osim vlastele u ograničenu prostoru mogli prisustvovati neki pučani, o pokladama 1551.
3. **mir . . . rat:** usp. prvi dio bilj. 1641 uz *Tirenu*. Spomenuli smo da se predstava prvotno trebala održati na Placi. Scenografija je, dakle, predočavala isti onaj trg na kojemu su gledaoci prije tri godine sjedili. Negromant upozorava na bitne značajke kazališne umjetnosti: komedija je neka vrsta obrnutog svijeta, naličje stvarnosti (Košuta). Izreku »Rat, poguba ljucke naravi« zabilježio je među poslovicama Bonifačić Rožin, pod br. 548.
4. **jesu tri godine:** godine 1548. negromant se Prid Dvorom obraćao gledaocima prije izvedbe nesačuvane komedije *Pomet*.
5. **obrnuh . . . a na njoj bijehote:** kao što će to i sada učiniti tobože ih prenoseći u Rim, D. je i tada s pomoću negromanta Dubrovčanima prikazao sliku njihova života, njihovo naličje, novu stvarnost, okrenuti svijet.
6. **dubravu:** misli na neku, izgubljenu, pastirsku komediju, ili možda na prvu prikazbu *Tirene*, ukoliko ne želi podsjetiti na neki pastoralni dodatak nakon predstave *Pometa*, u istoj prigodi.
7. **katance** itd.: vjerojatno je riječ o protivnicima u platonističko-petrarkističkoj i književnoj sredini, i u idejnom i u klasnom pogledu bliskoj vlasti. Pjesnika su optuživali i za plagijat i zacijelo su bili nenavidni i neskloni njegovu razotkrivanju života, koji postaje još stvarnijim u scenskoj iluziji i još istinitiji kad mu negromant otkrije tajne što se mogu samo scenskim zbivanjem protumačiti. Inače ne znamo na koju prigodu ovdje cilja i da li se odnosi na iste osobe o kojima govori u posveti *Svojim prijateljem*.
8. **sekret.** Tajna koju će ovaj put Dubrovčanima otkriti proishodi iz priče o njegovu imaginarnom putovanju u zemlju istine. Anticipirajući tumačenje bitnih dijelova teksta koji slijedi, navedimo »da je to forma starih alegorijskih putovanja oko svijeta i vizija Raja, u kojima se od Homerove *Odiseje* i Danteove *Božanstvene glume* do Lukijanove *Istinite priče* i Rabelaisovih putovanja Gargantue i Pantagruela, uvijek i svuda, obrađivala, ozbiljno ili šaljivo, tema inicijacija i otkrivanja vrhovne Istine. Držićev negromant Dugi Nos — koji je u *Pometu* otkrio dubrovačkim gledaocima 'tajnu' postojanja dvaju svjetova (stvarnosti i kazališne scene) — u *Dundu Maroju* je još i renesansni 'mistagog', koji Dubrovčane dobre volje uvodi u tajnu postojanja, ne samo zemlje Istine, nego i dviju vrsti ljudi: ljudi nazbilj, pravih ljudi i ljudi nahvao, lažnih ljudi, kakvi su to na pozornici njegovi glumci« (Košuta).
9. **skule od mudaraca:** »nisu škole filozofa, nego bratovštine, udruženja raznih 'prosvijetljenih' sljedbi . . . Najavljujući svoju novu komediju, ali i otkrivanje neke 'tajne' koju Dubrovčani, ni naobraženi ni najpametniji, ne znaju, D. očito ponovno ironizira svoje protivnike, dok druge koji se dobrim dijelom smatraju 'prosvijetljenima', posebno apostrofira aluzijom na skule od mudraca« (Košuta).
10. **Velikih Indija.** Prema srednjovjekovnim kartama to je otprilike današnji Hindustan. Vladala je legenda da je to zemlja magije.
11. **Malih Indija,** zemlje koja je dotad obuhvaćala ili Abesiniju, ili Indiju preko Gangesa, ili Pakistan. Prikazivali su kao zemlju gdje su u klasičnoj starini živjeli patuljci i borili se sa ždralovima.
12. **otegnuh noga:** dubrovačka poslovica (Daničić, 92).
13. **Novim Indijama,** novootkrivenim zemljama središnje Amerike, gdje »teče med i mlijeko«, a to je u pučkoj mašti zemlja »Dembelija«. O svim ovim napomenama v. Košutine bogate izvore literature, neophodne onome tko hoće bolje shvatiti sve pojedinosti ovog prologa ili nastaviti proučavanje.
14. bajoslovnu zemlju Dalekog istoka, na kraju svijeta, gdje je prema srednjovjekovnim kartama trebao biti raj zemaljski; tamo je Toma Mor smjestio svoj otok Utopiju. Temu sličnog putovanja negdje je u to doba obrađivao i Rabelais.
15. **galatinu:** led, koji prijeći put u basnoslovnu zemlju, spominje i Rabelais u Četvrtoj knjizi. Negromant aludira na »zaleđene« ekspedicije Jacquesa Cartiera u Kanadi, čega se dotaknuo Vetranović u *Pjesanci Lakomosti*, str. 107—114, 135—140 (Košuta).
16. **ne tačam . . . ma:** ne samo . . . nego. D. između ostaloga ironizira preostala vjerovanja o nekom Raju zemaljskom i neznanje onih koji su bili neobaviješteni o novim otkrivenim mogućnostima putovanja oko Zemlje.
17. Tako se po negromaciji našao u zemlji Istine, snu čovječanstva, zemaljskom raju. D. je »te idealne Indije suprotstavio kao opreku svim ostalim poznatim Indijama kroz koje je prošao negromant«;

te potonje »su zemlje Neistine: groteskna predodžba ovoga svijeta . . . S nekoliko slika koje djeluju kao prazni verbalizam D. nam je predočio osnovnu zamisao takozvanog 'obrnutog' svijeta, koju su, u različitim varijantama, za vrijeme humanizma i renesanse razradili Erazmo, Sebastijan Franck, Toma Murner, Ortensije Landi i drugi, a slikarski prikazali umjetnici Jeronim Bosch i Petar Bruegel stariji. To je zamisao kojom se ovaj naš svijet prividnosti i paradoksa — na kojem je sve, kao u kraljevstvu Ludosti, obrnuto od onoga što predstavlja — suprotstavljao onom drugom svijetu Istine i idealizirane Prirode u kojoj vlada Razum i postoji istovjetnost bića« (Košuta).

18. **Tuj nađoh** itd. D. »na šaljiv način prepričava teme srednjovjekovnih alegorijskih putovanja« (Košuta) da bi, kao što ćemo vidjeti, preko te priče došao do »sekreta«, odnosno tajne koju želi otkriti dubrovačkim gledaocima, kako je prije najavio. U opisu se služi slikama kakvih ima u mnogobrojnim spjevovima o Raju zemaljskom.

19. **ruži:** prva je asocijacija na mističnu Ružu nad Danteovim *Rajem*. Opis koji slijedi donosi tipične slike podrijetlom iz mita o zlatnom dobu, o »Saturnia regna«, koji je postao topos europske, a osobito talijanske kulture, Držiću, uz klasičnu, jamačno najbliže. Temu je studirao Gustavo Costa u knjizi *La leggenda dei secoli d'oro nella letteratura italiana* (Bari, 1972), koja se pojavila poslije vrijedne Košutine studije, na koju se ovdje dosta oslanjam. Costa je taj mit, koji je poprimao vjerske, političke, astrološke i filozofske implikacije, proučavao od srednjovjekovnih milenarista (hilijasta) i Dantea preko renesanse do modernog doba.

20. **tihi dan:** »umjesto blag dan, dies festus, u starom religioznom shvaćanju« (Košuta).

21. **moje i tvoje:** Držićeva utopijska misao, ističe Košuta, ne cilja na Utopiju u društvenom značenju te riječi. Još jednom napomenimo da negromantova priča ima kao cilj otkriti »sekret« o dubrovačkoj stvarnosti, a on će se uskoro razjasniti raspravom o ljudima nazbilj i o ljudima nahvao. Košuta, međutim, ovdje spominje kako je D. poznavao *Historia universalis* (II, 13) gdje je Diodor Sicilski sažeo izgubljeni grčki tzv. Jambulov roman o putu u Sunčanu republiku gdje ljudi ne poznaju »moje« i »tvoje«, čime se i Toma Mor poslužio u *Utopiji*. I u Diodora svi su jednaka stasa, lijepa lica, skladna tijela, bez zavisti, u obilju zrelih plodova, kao i u Držića, a sličnost je i u činjenici da su negromanti (o čemu prolog dalje govori) išli tamo kao trgovci i, kao i Jambul, bili prognani.

22. **srce . . . misli:** usp. Tripčetin monolog u III. č., komplementaran, uzajamno ovisan s ovim prologom; tamo izm. ostalog kaže: »njeki čisti u jeziku, čisti u misleh« (v. bilj. 613).

23. **od kamena čovuljica:** već se u negromantovoj slici naziru obrisi Dubrovnika, a u grotesknim figurama — glumci, protiv kojih su od srednjeg vijeka često istupale crkvene i svjetovne vlasti, a, čini se, u Držićevo doba, i oni »triš mudri« protivnici o kojima je bilo riječi.

24. **glumci:** to su dakle sve one nabrojene lutke koje predočuju hibridna bića poganskih kultura, karakteristične za renesansne pokladne priredbe.

25. **zlato odnosit:** u prikrivenu smislu negromantove priče tu se aludira na suvremene trgovce koji su trgujući s urođenicima donosili i te groteskne likove.

26. **od drva.** U vezi s ovim drvenim lutkama zanimljive reminiscencije iznio je Slamnig dovodeći u odnos teatarsku metaforiku i ljude nahvao i pozivajući se na Curtiusov citat Horacija, koji se u opoziciji luđaka i mudraca (opet jedna od središnjih Držićevih antiteza!) služi teatarskom metaforom, gdje je luđak drvena lutka, pokretno drvo, mobile lignum, što odgovara Držićevim čovuljicima od drva, nenavidnim i nerazumnim, prepoznatljivim u likovima komada i u ljudima iz publike, iz dubrovačkog društva. Slamnig dalje podsjeća citatom na to kako će u III. činu Tripče pozivajući se na školovanost nabrajati životinjske osobine kao svojstva ljudi nahvao, a zatim i na drvene pokretne figure koje su se i za Držićeva boravka u Sieni pojavljivale u tamošnjim javnim priredbama, koje je D. jamačno gledao, i to, kao studentski rektor, vjerojatno s počasnog mjesta, pa bi i govor Dugog Nosa bio autorov izvještaj o sienskoj alegoričnoj igri.

27. **Negromanti** itd. Zbog pohlepe za zlatom negromanti su, dakle, magijom oživjeli te lutke, glumce, simbole ljudskih poroka, ljude nahvao, koji će, kako tekst dalje kaže, s negromantima prijeći u naše strane, ploditi se i postati brojniji od ljudi nazbilj. Prelazeći preko svih drugih pojedinosti u tekstu, koji ima mitološki jezik i ironičnu bit u svome mnogostrukom smislu, recimo odmah da je suprotstavljajući ljude nazbilj ljudima nahvao D. prve, tj. ljude nazbilj, tobože poistovetio s dubrovačkom vlastelom, a druge s glumcima, a zapravo je — kao što će se pokazati u obratnom svijetu komedije koja ju uistinu prava slika ovoga prijetvornog svijeta i kao što se lako naslućuje u aluzijama toga složenog i mnogoznačnog prologa — ljudima nahvao očito smatrao plemstvo na vlasti, ali je svoju istinu, bolje reći svoj politički stav, mogao izreći samo u takvoj formi.

28. **u to prvo brijeme:** »in illo tempore, prvotno mitsko i sakralno vrijeme« (Košuta).

29. **s koze udreni:** »radi se možda o eufemizmu; usp. mletački 'cavron futudo'« (Košuta); usp. »beko futuo« u Držića na više mjesta.

30. **ljudi nahvao:** »Ljudi nahvao, koje komediograf ne može spomenuti bez slapa najpogrdnijih naziva, u svakom su slučaju oni 'monstrumi' u pismima Cosimu Medici. Ljudi nahvao smetaju svijet, a zasigurno i onih 'petnaest monstruma, ludih i nesposobnih koji nas unesrećuju, da bi nam bog u tome pomogao!'. Riječ je o dubrovačkim gosparima, o tome nema više sumnje! . . . Nitko se u našoj literaturi nije oštrije i nesmiljenije narugao s plavom krvi! . . .« (Jeličić).

31. **konjuru:** urotu. »Ukoliko od . . . izvanjskog izgleda ljudi nahvao pođemo dalje i ispitamo narav tih bića — nakon što su se razmnožila sa ženama nazbilj — vidjet ćemo da je njihov prvotni groteskni izgled poprimio izgled oholih bića, koja promišljeno (urotom) i grubom silom nastoje izagnati ljude nazbilj iz Gospodstva. (. . .) To su pali anđeli, pali ljudi, koji su prekinuli vezu ljubavi i . . . narušili sklad u prirodi . . . (. . .) Navikli na takve mitološke teme . . . dubrovački su gledaoci sasvim mirno slušali negromantovo pričanje da bi na koncu doživjeli iznenađenje . . . Jer . . . ljudi nahvao nisu ostali u Starim Indijama . . .« (Košuta).

32. **u zlatno vrijeme.** Saturnovo vladanje rimski su pisci označili kao Zlatno doba (aurea aetas), a po uzoru na njih, osobito na Ovidija, o tome su pjevali i renesansni pisci (v. bilj. 19).

33. **za gvozdje:** nastalo je željezno doba.

34. **bit boj:** »D. prenosi alegorički rat životinja 'nazbilj' i životinja 'nahvao' u analogan rat čovuljica (homunkula) od kamena i od drva — ljudi nahvao, protiv pravih ljudi, nazbilj. (. . .) Čovuljici su teatarska bića stvorena od negromanta (koji je dobroćudni potomak đavla), oni su likovi koji žive izvan komada, mimo teatra (Dugi Nos za ljude nahvao kaže, među ostalim, da su *glumci*). Oni su . . . potištenjaci, dok ljudi nazbilj ostaju gospoda, baš kao što je Horacijevo *mobile lignum* rob, a *sapiens* gospodar [*Satire*, II, 7, 81—83; usp. bilj. 26]; međutim dum Marin upravo . . . to radi, poistovećuje obraze (maske) s negativnim ličnostima dubrovačkog života, zacijelo onim derogativnim životinjskim karakteristikama aludirajući na određene osobe u Dubrovniku — zato što to u tom času hoće. On naime opoziciju pravih ljudi, mudrih, prema onim drugima iznosi i drugdje na vrlo sličan način, ali ne povezujući to s vizijom gadljive lutke — homunkulusa — glumca (. . .) Čovuljic, čovjek nahvao, stoji u tradiciji usporedbe čovjeka s marionetom, koja ponekad vrijedi za sve božje ljude (Lutherov 'Puppenspiel Gottes', i drugi navodi u Curtiusa), da bi se ponekad ta usporedba primijenila samo na dio čovječanstva, ludi dio, bilo to dobro ili zlo; ali umjetni čovjek dobiva basnovite embleme pojedinih ljudskih osobina nastavljajući tako na personifikaciju u scenskoj upotrebi, na alegorične figure. U Držićevu spletu tradicionalnih niti razabiremo odvajanje lika od pozornice koji, međutim, ostaje uklet da glumi svoju glumu, čime postaje metafora sudbinom zatočenog, dvostruko predestiniranog ljudskog bića, koje može svoju narav pokazati ili prekriti, ali ne i promijeniti« (Slamnig).

35. **današnji dan** itd.: negromant je priču brzo prenio u neposrednu stvarnost te se i njegova aluzivnost o ljudima nazbilj i o ljudima nahvao bliži punom razrješenju.

36. **uzmnožni vlastele:** ironično laskanje pomaže mu da stvori iluziju kako su oni pravi ljudi, a da zapravo otkrije tajnu Republike, to jest kako je obratno od onog što vlastela mogu »zdravorazumski« zaključiti.

37. **triš mudrijem** itd.: već spominjanim kritičarima i protivnicima, koje je prije, možda u predgovoru tiskanih djela, bio ušutkao, a sad će im prikazbom komedije omogućiti da se zavidnim govorenjem otkriju kao ljudi nahvao, koji su istovjetni s onima koje D. osuđuje na društveno-političkom planu. Drugim riječima, nisu, dakako, samo kritičari ljudi nahvao.

38. **do suda:** do Sudnjeg dana.

39. **prije na šeni:** ti su likovi nastupali u komediji *Pomet*.

40. **budi vam draže** itd.: D. zapravo i ovim riječima otkriva načelo svoje poetike. To što će im još jedan prolog kazati (zapletaj komedije koju će vidjeti, njezin »sadržaj«), neodvojivo je od smisla koji u svemu tome valja naći, a o kojemu je Dugi Nos govorio. Komedija dakle nije samo zabavna slika dubrovačkih tipova, situacija, odnosa, nego u slojevitosti smisla ima dublje dimenzije i društveno-političke satirične razine, koje valja shvatiti na temelju također čestih filozofskih i etičkih implikacija kao mjerila za prosudbu čovjeka i života u skladu s nazorima suvremene civilizacije.

41. **A komedija** itd. Spoznaje do kojih su došli Jeličić i Košuta ne iscrpljuju značenja komedije, ali utiru put prema tumačenju Držićeve filozofije i njezina europskog konteksta, posebice smisla koji u granicama onodobnih doktrina valja pripisati ključnoj antitezi ljudi nazbilj i ljudi nahvao. Što oni znače kaže u pravim povijesnim razmjerima protumačeno zbivanje komedije, u kojoj se afirmiraju sposobni, pametni, jaki, vrli, a gube nesposobni, opaki, neznalice, u kojoj mudrost pobjeđuje ludost, u svijetu gdje gospodārī promjenljiva Fortuna, koju samo oni prvi svladavaju.

Prolog

42. **smagljivijemi:** požudnima, znatiželjnim (usp. pj. 1, st. 25). Pridjev plastično predočuje napetost publike, što govori o tome da je D. bio svjestan prethodnih uspjeha, nakon kojih se očekuju novi.

43. vjerojatno najvažnija među diletantskim družinama u Držićevo doba, koja se sastojala od pučana. Predstave su se održavale još za vidjela, jer nije bilo javne rasvjete, pa bi bilo opasno kasno se vraćati kući.

44. **plemenita:** ovdje u općem, ne klasnom smislu, ukoliko nije riječ o zlobnoj antitezi prema onom *lijepa*.

45. **brijeme od poklada:** kao i drugdje, komedije su se prikazivale o pokladama, u doba karnevala, kad su se, od davnine (od naših starijeh odlučeno) priređivale raznovrsne javne zabave, plesovi, priredbe.

46. **starijeh:** o teatru u Dubrovniku prije Držićeve ere opširno je pisao Slobodan P. Novak.

47. **stavili** itd.: potrudili su se da vam prikažu.

48. **Rim iz Dubrovnika.** ». . . Da je perspektivno slikani prospekt zatvarao stražnji zid prizorišta, bit će, vjerujem, neprijeporno. To više što u nekim temeljnim dispozitivnim nacrtima odvijanja radnje koji su vidljivi iz samoga teksta Držiću neprestance stoji pred očima Serlio i njegova 'scena comica' s građanskim kućama, balkonima, loggiama, gostionicom, bludilištem na desnoj strani pozornice, piazzettom kao središnjim mjestom zbivanja, ulicom koja perspektivno izlazi iz maloga trga i crkvenim tornjem u pozadini« (N. Batušić).

49. **šena** itd.: moglo bi se shvatiti da je u predstavi *Pometa* scenografija bila bogatija, ako te riječi nisu samo šala. Pozornica je svakako bila dosta jednostavna: mali trg ili ulica (Pera i Dživo spominju u perspektivi dugačku ulicu i crkvu sv. Petra), okolo kuća kurtizane i druge kuće s krčmama. Radnja teče u jedinstvenu kontinuitetu na jednom mjestu i u jednom danu prema tzv. pravilima o trima jedinstvima.

50. **šes Pometnika** itd.: tu »šest« samo općenito označava kratko vrijeme i malo glumaca koji su prepisivali tekst ili s piscem na neki način surađivali u pripravljanju komedije, ili je pak, u

Držićevoj dvosmislenoj i ironičnoj koncepciji jezika, i tu značenje obratno, jer je radnja opsežna i s mnogo osoba. »Šest članova družine i šest radnih dana zacijelo je više stilski ukras Držićev, prispodobiv proverbijalnom biblijskom broju, no stvarna slika brojnog stanja i literarno-stvaralačkih nagnuća njegovih glumaca« (N. Batušić) Usp. Pometovu rečenicu: »Šes riječi sinjori Lauri« (III, 10).

51. **kraci** itd.: odgovara poslovici »Kratak čovjek visoko dokučit' ne može« (Daničić, 50) i uobičajenoj ironičnoj skromnosti na vlastit račun, ali ima i dvosmisleno značenje, jer na osebujan način varira konstantnu antitezu mudrost-ludost.
52. **Ako nijeste** itd.: priča sadržaj *Pometa.*
53. **po smrti:** u komediji *Pomet* Maro je ocu vratio ukradene dukate s ugovorom da poslije starčeve smrti postane nasljednikom cijelog imetka.
54. **Jakin:** Ancona, u to doba važna luka na talijanskoj jadranskoj obali, u kojoj su boravili mnogi dubrovački trgovci.
55. **Fjerencu:** dubrovačka trgovačka kolonija bila je i u toskanskom središtu, a neki su poznati Dubrovčani bili i u izravnim poslovnim vezama s Cosimom Medici.
56. **Sofiju:** i tu su Dubrovčani obavljali važne trgovačke poslove.
57. **nje:** njezina.
58. **tovijernarom:** Bokčilo je prodavao vino u tovijerni Dunda Maroja i zato ga u Rimu neprestano prati san o dobroj kapljici.
59. **tradžediju:** slične slučajeve potvrdila su arhivska istraživanja.

Prvi čin

60. **Ajmeh** itd. Dostojan velikih komediografa, neposredan, Držiću svojstven početak odmah uključuje neke od glavnih značajki radnje, zajedničke i drugim Držićevim djelima, npr. opreku mladih i starih, i glavne osobine Marojeva lika, njegovu do kraja jedinu misao na dukate, zbog kojih bi se, kako poslije kaže i dokazuje, odrekao i sina. Odmah se opaža i funkcionalna izravnost dijaloga, koji nisu nategnuta konstrukcija opterećena literarnošću izraza, nego živa rezonanca naravne govorenosti, ovdje vidljiva u tonu staračkog jadanja, u slikovitosti rečenica, sentencioznu stilu, u sugestivnoj spontanosti koja akciju vuče i na sceničan način obavještava o okolnostima događaja i o karakterima.
61. **iz morske pučine:** slika se temelji na poslovici »Metat' dinare u more, a iskat' ih svijećom« (Daničić, 60).
62. **iz jame** itd.: prema poslovicama »Jama bez dna«, »Jama je u njem beza dna« (Daničić, 37).
63. **vuku** itd.: »Vuku je dao kozliće pastit« (Daničić, 151). Srodnih poslovica u raznim oblicima ima posvuda još od antike, npr. u Terencija (»Ovem lupo commisisti«), Cicerona, Plauta, Vergilija (Arthaber, 720; Lapucci, 172; Vilhar, 1578).
64. **dvaest i četiri kónje.** U rječniku svog izdanja Kolendić tumači riječ »konj«: »od tal. 'cavallo', školska kazna da se nekoga metne drugome na krkače i tako tuče po zadnjici«, a očito se odnosi i na ovaj kontekst, samo što riječ u Držića ima hipokoristički oblik kónje (gen. kónjē), s tim naglaskom i u ak. pl. u ovoj rečenici. Drugim riječima: za grešku koju sam napravio trebalo bi me svakodnevno kazniti tom školskom kaznom, svaki sat po jedan put. U vezi su s tom školskom ili učeničkom terminologijom odnosno s tim područjem mišljenja i Dundove riječi u monologu kojim se otvara IV. č.: »I počeo sam na skulu hodit, i učim, bogme, i učim . . . Sin mi (. . .) sad špalmate dava«, gdje opet govori o školskoj kazni udaranjem govedskom žilom po dlanu.
65. **konjic i svaku uru svoj:** Bokčilo, koji nije pohađao školu, pogrešno je shvatio ono što je Maroje rekao o 24 konja (šk. kazne) pa misli da je riječ bila o konjima koji bi se svakog sata mijenjali do Dubrovnika, ali ne bi izdržali od glada kad bi ih škrti Dundo hranio kao njega. No možda je pozadina igre riječju »konj« i brojem 24 zanimljivija nego što bi se pomislilo: oslanjajući se na arhivske podatke V. Sokol navodi da je dubrovačka vlada u državnoj konjušnici u Stonu uvijek držala 24 konja (vjerojatno skroman broj, u skladu sa štedljivošću vlade), pa možda ovaj br. 24 u igri riječi ima veze s našim kontekstom i nije slučajna koincidencija. Otud možda i razlikovanje oblika »kónje« i »konjic«, da bi igra riječi bila uvjerljivija.
66. **iz Grada:** tako i danas Dubrovčani kažu kad su izvan Dubrovnika.
67. **po kutla:** škrtac je komičan jer ozbiljno shvaća pola vrča vina kao veliku žrtvu koju je učinio za Bokčila.
68. **one:** povezati s *kamilionte.*
69. **kamilionte . . . jajerom hrane:** zacijelo su dubrovački pomorci iz Afrike (Moreške zemlje) ili južne Španjolske donosili te guštere, za koje je karakteristično da mijenjaju boje, da izbacivanjem elastičnog i na vrhu ljepiva jezika hvataju kukce i ptičice i da se mogu, kad se uznemire, napuhati ispunivši zrakom golema pluća u tjelesnoj šupljini, pa zato Bokčilo i govori da se zrakom hrane.
70. **rđave u skrinji.** Bokčilova glad, od koje će, kaže, umrijeti, Marojeva lakomost i motiv škrinje dobijaju potpuniji smisao u okviru Držićeve poetike i tematike i precizan komentar u fragmentu iz *Džuha Kerpete:* »O, lakomosti od zlata, kudi se prostireš?! . . . mnozi u vâs život ne vide zlata i m r u o d g l a d a, a mnozim zlato r đ a v i u s k r i n j a h« (v. bilj. 36 uz tu komediju). O skrinji, koja se radi sigurnosti i zakivala željezom, govore i Skup i Arkulin u istoimenim komedijama.
71. **za česa su:** radi čega postoje. Bokčilo je prvi u nizu sluga koji se zdravom narodnom mudrošću suprotstavljaju ljudskoj deformiranosti gospodara.

72. **ubodoše . . . rekoše:** trećim licem množine generalizira sud o Maroju, a kao da se u toj promjeni lica (u odnosu na Marojevo *ubode me)* vidi kako je Bokčilo već opazio Tripčeta pa se njemu svojim komentarom obraća.

73: »Što je tom jadnom čovjeku?«.

74: »Gospodine, muka mu je, sin potrošio novac, muka!«

75. **našijenci:** to je lako otkrio po Bokčilovu nevještu natucanju talijanskim jezikom. Tripče je Kotoranin, što je očito po zazivanju kotorskog zaštitnika sv. Tripuna. Kotoranima su se Dubrovčani rugali, kako pokazuju neke komedije, osobito *Tripče de Utolče,* ali je zato značajniji taj srdačni susret u tuđini, pun našijenskog duha.

76: »Iz Dubrovnika?«

77: »Dobro došao«. Tripče, a kadšto i drugi, sami prevode prethodnu talijansku rečenicu.

78: »Dobro te našao, gospodine«.

79. **prikloni obraz:** stari je Maroje bio znatno niži od Tripčeta (Kolendić).

80. **nije ti bez svoga!:** nema ti do našijenca; poslovica »Nije ti bez svojega« (Daničić, 83).

81. **mišera:** ironično, izražavajući koliko mu je tuđe neprestano u Rimu slušati oslovljavanje »misser«, tj. gospodine, kako se već i sam Bokčilo dvaput obratio Tripčetu.

82. **svoj a k svojijem:** susret je bio komičan (jer je riječ o Dubrovčanima i Kotoranima) i srdačan (jer je riječ o našijencima). Već od početka ističe se psihološka, etnička, jezična osobitost naših ljudi i njihova različitost od Talijana i drugih stranaca u komediji. Vidjet ćemo da u nizu individualiziranih tipova i karakterističnih situacija komedija odrazuje značajke mentaliteta, nazora, običaja našjenaca, koji još izrazitiju sliku o sebi daju baš u tuđini gdje su se okupili kao hodočasnici, trgovci, putnici, slučajni namjernici. Inače je »Svoj svomu« poslovica (Bonifačić Rožin, br. 64).

83. »Ima li dobrih vijesti?«.

84. **Izrecite!:** Maroje je počeo govoriti, ali je upao Bokčilo, pa stari nije mogao izreći odgovor, zatim će Bokčilo opet upasti, dok mu Maroje ne naloži da ode dalje sa strane (onamo).

85. **srjeća:** ovaj pojam u uporabi Dunda Maroja nema značenje koje će tijekom radnje dobivati u Pometovu govoru, pogotovo kad o njemu on bude izrijekom burleskno raspravljao. No i u takvoj konvencionalnoj funkciji *srjeća* odgovara općim nazorima vremena, prema kojima se slučaj ili sreća, uz Boga, pa i mimo Providnosti, uključuju u određivanje pravca čovjekova života, a to će se potvrditi i u susretu Maroja s Tripčetom, iako stari trgovac o tome nema »filozofske« svijesti, nego činjenice prihvaća isključivo iskustvom, pa u tom smislu kao i drugi neki likovi spominje izraze »sreća«, »dobra sreća« i sl.

86. **spelanoj dolami** itd.: Kad bolje upoznamo ovog zanimljivog našijenca, pogotovo tumačeći njegov monolog u III. č., bit će nam jasnije da se on, prema Držićevoj koncepciji, već sada opredjeljuje nasuprot ljudima nahvao: on nije od onih za koje Pomet u jednom monologu III. čina kaže: »i dukati pak obuku se u rize ter šetaju: 'Ovo sam!' i 'ja sam' i para mu da je on«, nego je u skromnoj dolami, i nije mu do toga da se u tuđini (kao što čini Marojev sin) pravi gospodinom, a da mu doma nije svijetao obraz.

87: »gospar i gospodin«.

88. »Nađoh čovjeka«; lat. bi bilo »hominem«. Maroje je svoje možda malo ironične riječi sročio prema izreci »Hominem quaero« — »Tražim čovjeka«, kojom je Diogen odgovorio na pitanje zašto danju u ruci nosi zapaljenu svijeću; Phaedrus, Fabularum libri, IV, 19, 9 (usp. Doroghy, 141). Ne znači, dakako, da stari škrtac slažući se s Tripinim riječima misli isto što i on.

89. **da budem:** da sam.

90. **s kijem će plakat:** riječ *plakat* često rabe i Dundo jadajući se i Bokčilo rugajući mu se. Zadovoljan s malim, smokom i vinom, Bokčilo se jednostavnim ljudskim optimizmom stavlja u opreku s plačljivim škrcem, uvijek potištenim (»Nije ga imat dinār er vidim mnoge s dinarmi potištene«, reći će Pomet u uvodnom monologu II. č.). Koliko je u toj opreci jedinstveno koncipiran vidi se u 1. prizoru IV. č.: »Od tebe nije ino čut neg plakat. Kad se ćeš nasmijejat i ja s tobom? Ubio bog imanje za koje se tako sve plače«.

91. **Uzmi mi** itd.: tu, kao što će činiti i poslije, pisac se služi Tripčetom da ironično izrekne istinu o ljudima nahvao. I Skup je u III. č. (bilj. 186) svoje tezoro nazvao »moja čas i moje dobro«.

92. »Gospodine moj«.

93. **vjerivši ga:** sklopivši ugovor s obitelji Marove zaručnice Pere, koja će se poslije također odjednom pojaviti u Rimu. Inače se sve to dogodilo na završetku komedije *Pomet.*

94. **uzmi!:** vjerojatno je tu eliptičnu rečenicu popratio nekom gestom (npr. pokazujući prstima roge) koja joj dopunjuje smisao, tj.: »ni govora«, ili sl.

95. **mnjah** itd.: mislio sam da te kolje. Smiješni nesporazum podjednako ističe Bokčilovu prostodušnost, spremnost da pomogne i piščevu porugu tolikom Marojevu kukanju za dukatima.

96: »jer će te inače odnijeti vrag«.

97. **u eror je uzeo:** pogriješio je.

98. **Znaš ka je?:** znaš li što ću ti reći.

99. **u grijeh se davam:** žao mi je.

100. **u grijeh se dao:** pokajao.

101: podrazumijeva se »klanjam se«.

102. **Po junaka Đurđa:** u kontekstu gdje se govori o Bokčilovom junaštvu Tripe zazivlje kršćanskog mučenika Jurja, kojega su umjetnici obično prikazivali kako ubija zmaja (npr. Držićev suvremenik Julije Klović, 1498—1578).

103. »Nu dragi moj gospodine, nastavite«.

104. **momu:** tj. sinu.

105. **na konselj:** vjerojatno su i tu tragovi sadržaja komedije *Pomet.*

106. **to ga:** zato.

107. **čuh:** poslušah.

108. **obuče** itd.: trebao je za dukate u Firenci kupiti tkanine koju je zatim morao odvesti u Sofiju i prodati na tom tržištu važnom za trgovačke odnose s Turskom.

109. **stijenami:** pod sveti Vlasi, tj. na dijelu stjenovite obale Dubrovnika gdje su se o hridi razbijali brodovi. Drugim riječima: sve je propalo već u Dubrovniku kad si dao sinu dukate.

110. **Maro, — amaro:** D. se služi igrom riječi i često osobnim imenom izražava neke značajke svog stila, antiteze, dvosmislenost, aluzivnost: zvučno združeno u sroku odnosno putem homonimije s talijanskom riječju amaro koja znači »gorak«, a uz to dovedeno u odnos antiteze »gorak« — »sladak«, vlastito ime Maro u tom je kontekstu troznačno: za Tripčeta ironično, za oca bolno, za kurtizanu slatko. D. se možda nadahnuo Plautovom igrom riječi »Amor amara dat tibi satis« i drugim srodnima (usp. Arthaber, 70).

111. Poslovica »Šaptom Bosna poginu« (Daničić, 83).

112. **oni:** Tripče.

113. **sad smo tvoji:** odmah ćemo ti se pridružiti.

114. **u velutu s kolanom:** treba znati da su i baršun, i nošenje kolajne, kao i npr. slatkiš marcapan i neka druga uvozna roba često u Dubrovniku bili zbog štednje zabranjivani.

115: »gospodin Marin«.

116. **od bogatijeh:** od najbogatijih. Presudan trenutak u početku zapletaja dobro je pripravljen i nije nimalo nelogično da Tripe poznaje Mara. Treba upamtiti kako je Maro odjeven, ne samo zato što će tijekom radnje biti prisiljen da se preodjene u ruho skromna trgovca (kako bi prevario oca) nego i stoga što će velut, kolajinu i mač na kraju nositi njegov suparnik i pobjednik Pomet, koji će i tim djelotvornim scenskim sredstvom označiti trijumf i simbolizirati smisao komedije (v. bilj. 942, 944).

117: »Gospodine moj«.

118. **gospodara:** Tripče je sve ironičniji, pošto je već Mara opisao kao »vlastelina«, »perlu«, »s kolanom«, kao »česara«, a to na staroga djeluje sve poraznije, ali mu je i nevjerojatnije da bi to mogao biti njegov sin.

119. **stoji: stanuje.** »Posve je jasno da Laurina kuća mora imati vrata, prozor s kojega se glumac vidljivo mora pokazati publici i balkon s kojega se može govoriti i voditi dijalog i sa sudionicima zbivanja na piazzetti, i s onima koji se nalaze nasuprot Laurinoj kući, u jednoj od gostionica . . . Laurina kuća i gostionice smještene sučelice dva su bočna mjesta zbivanja koje je inače glavnim svojim dijelom usredotočeno na trgu što ih dijeli« (N. Batušić).

120. **malo** itd.: vjerojatno će djelovati stariji poslije tri godine koliko ga otac nije vidio.

121. **prva kortižana.** Marovu kurtizanu Lauru upoznat ćemo poslije na djelu. Ovdje nas zanima je li ta članica staleža, koji je prema nekim izvorima u renesansnom Rimu samo od poreza na nj papinskoj riznici pribavio 20.000 dukata, i kojemu je, kako podsjeća Burckhardt, godine 1490. u Rimu pripadalo 6.800 osoba — zaista mogla biti u Držića zamišljena kao prva u Rimu. Ako i shvatimo da je Tripčeta htio samo naglasiti kako je vrlo istaknuta, što će reći lijepa i skupa (kurtizane su često puta bile obrazovane, na svoj način ugledne i duhovite), u svakom slučaju ta, kao što ćemo čuti, našijenka stranog podrijetla prema Držićevoj zamisli, nije bila makar tko. O tome govori činjenica da je ludi mladić kao Maro mogao golemi iznos trgovačkog obrtnog kapitala rasipati na odabranu milosnicu. I Pomet će je, uskoro, uspoređivati s najvećim kurtizanama, a u monologu III. čina sluškinja će Petrunjela opisati njezin stan s krevetima i zidovima obstrtim svilom, od koje su joj i kućne haljine, pa srebrno posuđe, veliku poslugu itd. U istom će činu Popiva spomenuti ne samo ljepotu nego i duhovitost (»spirit«) Laurinu. Ukratko, nema razloga ne prihvatiti je kao prvu kurtizanu tog trenutka u Rimu.

122. **božić** itd.: gdje *senj,* to jest znak odnosno slikarija prikazuje kako mali bog, nad vratima gostionice, jede . . .

123: »Gostionica kod obilja«.

124. **tvoj posao:** to što te zanima (jer je u susjedstvu stan kurtizane kamo zalazi Maro).

125: »kod bijede«.

126: »Kod Ludosti, kod znaka Ludosti ima dobra vina, dobrih jarebica, dobrih kopuna, kokoši, bolonjskih kobasica, a osobito dobra kruha. Pomiriši malo, gospodine, kakve li boje«.

127. »Gospodine gosparu gostioničaru, dati ogledati vino«. Najprije Bokčilo natuca talijanski, a zatim mu odmah krčmar odgovara, pa i on natuca hrvatski. Tako D. inojezičnim elementima slika sredinu i stvara komičnu atmosferu.

128: »Odsjednite ovdje kod mene, kod Obilja, dat ću vam predjelo, paprikaš na njemački način da ćete prste gristi, korzikanskog vina i francuskog bistrića, mlade teletine, fazana, pauna i svega što vam jezik mogne poželjeti«.

129: »Gospodine, taj će vam dati lijepih stvari, ali će vam poslije kesa osjetiti. Uračunat će vam i čačkalice kojima ćete zube čistiti«.

130. **gdje nas razumiju:** još jedan primjer koji pokazuje kako se naškost junaka naglašava na području jezika, često puta ne samo radi »lokalne boje« nego i u smišljenijoj komičnoj funkciji.

131: »Velika hvala«.

132: »već je kasno«.

133. **Pomet.** Unaprijed predstavljajući složen lik tog sluge, recimo odmah da će on životnom mudrošću i djelovanjem u radnji prema piščevim i uopće suvremenim pogledima omogućiti shvaćanje poruke u prologu Dugog Nosa i društveno-idejne razloge Držićeva pokušaja urote. Budući da je sposoban, mudar i odlučan pojedinac, koji zato i jest kadar svladati ćud moćne fortune, on će na kraju komedije, kao pravi čovjek, ideal individualne vrline prema filozofskim i moralnim zasadama svog doba, dakle kao čovjek nazbilj, trijumfirati nad ludim, opakim i nesposobnim ljudima nahvao u kojima valja identificirati vlastodršce iz urotničkih pisama, te će smiješkom fortune steći nagradu i promijeniti društveni status, odjenuti se u velut i staviti kolajinu i mač, simbolizirajući ono što će sam D., možda pjesnički nepraktično ali precizno zamisliti kao urotnik: podjelu vlasti između vlastele i puka.

134: »Htjeti me uništit ta gospa, tako okrutna gospa svome sluzi. Ja uvijek biti tvoj sluga; novac, život, na tvoju zapovijed, okrutna gospo! Neka kuga snađe, neka rak odnese onoga tko te više voljeti. Ja voljeti kamen; bogamu, ubiti tko ne voljeti mene«. — Njemačke studente, njihov izgovor talijanskog jezika i mentalitet, D. je mogao upoznati u Sieni, iako ovaj nije student nego bogati plemić i pijanac, no kod njega zacijelo ima i koja značajka grofa Christopha von Rogendorfa, u kojega je pisac službovao, kao što i Pomet nosi značajke svog tvorca, bar što se tiče filozofskih nazora. Uz netom prevedeni dio Ugova talijanskog teksta dodajmo još, u vezi s onim *tascti koz pestilenz:* »Mjesto po mom mišljenju treba razriješiti kao 'dass dich Gott's Pestilenz . . .' — 'da bi te kuga božja' . . .; neprirodno bi bilo tražiti knjiško porijeklo ovakvom izrazu, a i čitavom Tudeškovom nabusito-priprostom izražavanju . . . Dubrovačka je publika mogla ovaj tip Nijemca vidjeti i među najmljenim vojnicima Republike, 'lancima', o kojima je i Vetranović prije spjevao pokladnu pjesmu, služeći se njihovom iskvarenom talijanštinom i germanizmima u komične svrhe (potrinkati, limfra), a i njihovom prevelikom sklonošću piću — kojoj je odan i Ugo. Po tome je D. imao i lokalnu tradiciju komične obrade Nijemca kao lika« (Slamnig).

135: »ne budi tako ohola«.

136. **toškano . . . naši:** još jedna jezična motivacija našijenskog duha.

137. **brijeme:** vidjet ćemo uskoro odakle Pometu te slike s vremenom i kakav im je smisao. Već će poslije u prizoru s Popivom reći: »svega je svoje brijeme, i za lijepom godinom dođe daž« (v. bilj. 169).

138. **velicijeh:** jamačno aludira na tada najpoznatije »slučajeve« rimskih milosnica (usp. bilj. 121) potvrđujući da je Laura zaista važna i bogata kurtizana, kako je već Tripe naglasio Dundu Maroju.

139. **višemu . . . bašije:** jedna među mnogim antitezama, karakterističan stilem u kojemu se očituje autorova *forma mentis.*

140: »Ja toliko voljeti ovu okrutnicu, a ona meni željeti toliko zlo«.

141. **ča:** čakavsko-ikavskim oblicima, participima na dočetak -l, i sl. D. obilježuje nedubrovačke našijence, pa i ovu Lauru *alias* Mandu Krkarku.

142. **ako** itd.: ako nećeš da nastradaš. S obzirom na moć kurtizane, njezina prijetnja može biti ozbiljna.

143. **srjeće:** ta riječ za Pometa nema konvencionalno značenje, a poslije će to biti jasnije kad bude o njoj potanje raspravljao. Zasad samo upozorimo da je iz istog područja mišljenja kao i slike koje govore o promjenljivosti vremena, kao sredstvo usporedbe s nestalnošću fortune, a uzete su iz određenog filozofskog sustava.

144. **prvi bogatac:** bogatstvo Marova suparnika, kojemu, kako će reći Pomet, uzalud šalju druge kurtizane, još je jedan znak Laurine cijene i, naravno, rasipništva lakomislenog Marojeva sina razmetnoga.

145: »Ah, okrutnice, ove suze ne ganuti tvoje srce, srce kamen, ne srce«. Parodiju petrarkističkih klišeja D. je napravio i govorom ovog Tudeška, u kojemu se ljuvene fraze miješaju s reakcijama pijanog, bogatog, neuglađenog Nijemca. Usp., radi ilustracije, u ovim rečenicama ne samo te suze, nego i ono *cor pietra, non cor* primjerice s Ljubmirovim st. u *Tireni;* »da srce kameno bude omehšati« (421).

146: »Kažem, idite s Bogom, ne želim više slušati vaših gluposti«.

147. **Fortuna je** itd.: oluja je, neka se malo smiri more. I ta inače posve uobičajena slika oluje i bonace nema samo konvencionalno značenje, kako će se uskoro objasniti. Međutim, u njoj se već očituje jedna Pometova osobina: prilagodljivost ili, kako to on obično kaže, »akomodavanje«, a to će reći oprez ili razboritost, čemu odgovara »prudentia« u humanista. Fòrtūna u značenju »vihor«, »oluja na moru«, homonim je fortuni u značenju »sreća«, o čemu će Pomet mnogo raspravljati kao o ključnom pokretaču i arbitru koji uvjetuje sva zbivanja (u životu pa i u komediji) ovisno o sposobnosti pojedinca da se s njom obračuna izvlačeći korist odnosno štetu. Prvi pojam, uostalom, eufemizam je i etimološki dolazi od tal. (lat.) *fortuna* (sreća). — Pomet, dakle, služeći se načelom »variare coi tempi« preuzetim od suvremenih tal. mislilaca, hoće da kaže: sada se sreća okreće prema nepovoljnom ishodu, treba čekati bolje vrijeme, kako to razboritost nalaže. Tako je D. ostao na razini shvaćanja i onih koji ne mogu uočiti učene implikacije u slici promjenljivog vremena, u raspravljanju o sreći itd., ali do kraja komedije svatko će zaključiti da je on jedini r a z u m a n junak koji se umije pridržavati tog načela i postići pobjedu.

148: »obratno«. Međutim, kako Bokčilo pogrešno naklapa talijanski, izraz »al contrario« (suprotno) izgovara tako da zvuči »contra Dio« (protiv Boga, naopako), pa nastaje smiješna igra riječi. A Bokčilova greška nije iskonstruirana, jer ju je izazvao glagol »contraddire« (biti s čim u opreci, protusloviti), koji je on također negdje upamtio. Ni ta se igra riječi ne odvaja od sustava mišljenja preko antiteza.

149: »Gospodine moj«.

150: »gospodin Marin«.

151: »Gosparu Ugo, čemu toliko očajavati? Biti veseo, dobre volje. Hajdemo trinkati, gospoja poslije voljeti«. U doba renesanse i poslije i u drugim su zemljama Nijemce prikazivali kao pijanice i

tu je šablonu D. preuzeo valjda i radi publike, jer i Vuk je zapisao poslovicu »Pije kao Tudešak«.

152: »Hajdemo, bogamu, piti malvaziju i otjerati bol iz srca. Gospoja, htjeti ili ne htjeti, ja biti vaš sluka«. Iako je kao Rogendorfov »camerarius« Tudeška i njegove zemljake izbliza poznavao, D. je Uga prikazao — piše J. Matl — kao rabijantnog zaljubljenika, žderonju i prostaka (kakva ćemo još upoznati), a osobito pijanca, u skladu s klišeiziranom predodžbom o »Landsknechtu«. Možda se to shvaćanje previše i ne udaljuje od piščeva iskustva, ali u svakom slučaju odgovara dramaturškoj zamisli njegova udjela u radnji, a vjerojatno, kako sam već rekao, i očekivanju publike.

153: »gospodine Pometu, ljubim ruku vašemu gospodstvu!«. —

154. **njegda:** gledaocima je to bilo poznato iz komedije *Pomet*, u kojoj se sluga bijaše udružio s vlastelićićem i u neku ruku bio, u Popivinim očima, s Marom na ravnoj nozi. V. i ovdje antitezu *Veliki . . . njegda i sad mali* koja govori o promjenljivosti sreće.

155. **Da ne budem:** da nisam.

156. **slatcijeh riječi:** Popiva kao da i ovim naglašavanjem Pometove, njemu nedostupne, elokventnosti, priznaje razliku između sebe i njega.

157. **hoće . . . hoće . . .** itd.: jukstapozicija i ponavljanje sugeriraju pokret kojim pokazuje nakit što ga nosi Lauri.

158. **dobro stvari prohode.** Komičnu situaciju ne proizvode riječi Maroja koji čuje kako mu sin rasiplje dukate, nego su, i to u bitnijim razmjerima, komične Bokčilove riječi koje podrugljivim odgovorom na Dundovo pitanje još jednom produbljuju ponor između karaktera, interesa, klasne psihologije i duševnog stanja što odvajaju slugu od gospodara.

159. **od Mara:** o Maru.

160: »gotovo je!«.

161. **plači:** neka plače.

162. **pod Zadrom vozi:** dubrovačka poslovica »Vozi mu se pod Zadrom« i »Pod Zadrom ti se vozi« (Daničić, 96, 151), možda nastala iz pomoračkog iskustva s mirnijim morem kraj Zadra, zaštićenog otocima, pa bi značenje bilo »htio bi mirno uživati« (Kolendić).

163. **usmi:** s ustima (od »s ustimi«).

164. **kao vruću opeku:** smisao je u tome da su morali vratiti taj novac, što se događalo u *Pometu*.

165. **ki:** odnosi se na Pometa.

166. **prvu:** opet se naglašava da joj nema konkurencije u Rimu.

167. **dukata:** i Laura će poslije pokazati da drži kapital na banci i da se u tom pogledu njezin posao u neku ruku po efektu izjednačuje s poslom trgovaca, što možda nije bez stanovite simbolike u Držićevoj koncepciji.

168. **Plači i umri:** neka plače i umre. Taj je nazor suprotan Pometovu! A to će reći suprotan renesansnom nazoru, prema kojemu individualna korist, kao primarno načelo, ne smije biti u suprotnosti s općom koristi, jer tada ne proishodi iz mudrosti. A Popiva, kao i Maro, nemaju razbora, jer su ljudi nahvao. O tome govori Pometova reakcija u idućem odgovoru, koja nije apstraktno moralizatorska, nego racionalna.

169. **brijeme** itd.: »Od svega je svoje brijeme«, »Svega svoje brijeme«, »Sve a u svoje vrijeme« dubrovačke su poslovice (Daničić, 89, 118, 119), a sličnu je misao rekao i Lauri (v. bilj. 137). I iduća poslovica odaje Pometov stil, ali njezin se smisao ne oslanja samo na narodnu mudrost (što odgovara širokim slojevima publike) nego, po bitnom sadržaju, ima književni izvor, i to u pisca koji je, kako će se poslije objasniti, svojim idejama oblikovao Pometovu doktrinu, u Machiavellija, koji u *Vladaru* o onima što su, ne zbog fortune nego zbog svoje nesposobnosti, izgubili vlast piše kako u miru nisu pomišljali da se vremena mijenjaju i kako je opća mana ljudi što za mirna mora ne računaju s nevremenom. Usp. bilj. 293.

170. **smijehom . . . plakat:** kao i u prethodnoj sentenciji i tu je antiteza koja je potvrđuje i koja je već istaknuta značajka piščeva umjetničkog govora.

171. **Džanpjetra zlatara:** Kolendić navodi dva poznata obrtnika umjetničkog zlatarstva u Rimu prve pol. 16. st., Gianpietra delle Scale i Giovannija Pietra da Crivellija, na koje bi se moglo odnositi to ime. Svakako, intimno nazivanje samo imenom svjedoči o tome da Maro od dotičnog zlatara često i redovno kupuje dragocjenosti za Lauru.

172: »Dobro našao vaše gospodstvo, gosparu Marine«.

173. **Njegda:** kad mu je bio slugom, u komediji *Pomet*.

174. **u velutu.** Starca dakako više uzbuđuje skupocjena odjeća nego sin kojega nije tri godine vidio, a tek predstoji njegovo zaprepaštenje kad čuje kako troši onih 5.000 dukata. I to je jedan od velikih majstorski koncipiranih prizora, bitnih za razvoj radnje, pravih obrazaca scenske komike. Dosljedno temeljnoj koncepciji, u njemu se još jednom profiliraju značajke likova i njihov položaj u zbivanju: očaj škrca koji na djelu vidi kako mu propada bogatstvo; nerazumna lakomislenost rasipnog sina; zvjerska beskrupuloznost Popivina; razboritost Pometa koji baš na gluposti ljudi nahvao temelji svoje zaključke, osude, postupke koji će mu kao čovjeku nazbilj i miljeniku fortune donijeti pobjedu.

175. Zvuk Popivina imena podsjetio ga je na tu poslovicu, koja inače glasi »Naplila je Piva i Tara« (Daničić, 69). Usp. i bilj. 150 u *Noveli od Stanca* te bilj. 133 u *Skupu*.

176: »za ljubav Božju«.

177: »Dobro pristaje ova stvar« (tj. ogrlica).

178. **za skartat mene:** da izbacite mene (iz kurtizanine milosti).

179. **prikinut remik** itd.: izjaloviti plan da se popnete gdje sam ja, prema dubrovačkoj poslovici »Prikinu(t)' ti će remik« (Daničić, 105).

180. **što se pristoji tvomu paru:** što se dolikuje onome tko je ravan tebi. — I kroz tu se tobožnju Pometovu udvornost nazire ironija, jer ono što je Maro rekao da će učiniti svojstveno je silnicima i ljudima nahvao, a ne »tihim«, »mudrim« i »razumnim«.

181. **manje dvijesti:** manje od dvije stotine. Sjetimo se da je već Pometu pokazivao nakit u vrijednosti od 300 dukata.

182. **isti Tudešak:** nastavlja se konfrontacija s bogatim Nijemcem.

183. **A ja** itd.: što znači Marovo natjecanje s Tudeškom bit će jasno ako kažemo da je on »bogatac od peset tisuć dukata«, kako Pomet obavještava Petrunjelu u II. č.; dakle deset puta više novaca ima negoli je Maro u početku imao.

184: »gotovo je!«.

185. **kako i Pometov gospodar:** po neprestanom uspoređivanju s Tudeškom ne zna se je li Maro više mangup ili skorojević.

186. **na tri:** za tri.

187. **moga:** redovitog snabdjevača delikatesnim proizvodima.

188. **marcapan:** taj slatkiš, kolač s bademima, bio je u Dubrovniku zabranjen, pa mora da je Pometa osobito nadražio, jer njega birano jelo uzbuđuje. U vezi sa zabranama v. bilj. 379.

189. **uzvidi:** perspektivni prezent koji vrijedi kao futur, tj. »kojoj će se vidjeti dno«. Mrtvo more, osobito tiho kad nema vjetra, i danas se zove jezerce na dubrovačkom otočiću Lokrumu. Pomet ne propušta svom slikovitu govoru dati duhovit prizvuk s lokalnim aluzijama koje su morale oduševljavati publiku, a često su se odnosile na »poeziju mora« (Torbarina), u ovom i u drugim piščevim djelima.

190. **kako i ostali:** gledaoci su se morali veseliti i ovakvu izvrgavanju smijehu oskudna i škrta života svojih sugrađana.

191. **kavalijer:** kolajinu su, dakle, nosili vazda samo vitezi. Pometova nas izjava posebice zanima zato što će on za sebe tvrditi, između ostaloga, da je kavalijer, čak i »kralj od ljudi«, a na koncu će sebi staviti oko grla kolajinu kao znak pobjede pravog čovjeka, kao simboličnu potvrdu svoje doktrine.

192: »Gosparu, nemoj se prenagliti«.

193: dubrovačka poslovica »I bila mati, i mila mati« (Daničić, 28), koja znači da majka miluje i majka bije.

194: »lijepa moja gospodarice«.

195. **Dubrovčani** itd. Mletački putopisac B. Ramberti g. 1530. u tom je pogledu o Dubrovčanima stekao ovaj dojam: »Prijatelji ili svojta rijetko kada ili nikad ne jedu zajedno. Nastoje isključivo steći gotov novac . . . «.

196. **Tudešci** itd.: D. je to znao iz vlastitog iskustva, s puta u Austriju u pratnji Rogendorfa.

197. **fadžanova:** u jednom rkp. *fođanova,* pa bi se moglo čitati *fođža nova* (tal. *foggia nuova),* tj. nova moda, nov način.

198: »Nemoj, gosparu, ne mahnitaj!«.

199. **za mene:** zbog mene, što se mene tiče.

200: »Dakle«.

201. **Siromasi:** značenje riječi ne treba shvatiti doslovce, jer njome Pomet moralno kvalificira sebi suprotnu vrstu ljudi, koji ne znaju u Dubrovniku za takvu hranu kakvu on opisuje i koja je pravi lijek. Značenje je Pometovih monologa o hrani (glavni tek dolazi) višeslojno: aludira na zemaljski raj (v. bilj. 206) ljudi »nazbilj« o kojima je govorio negromant u prologu, ali izražava i hedonizam, optimističku sliku svijeta, suprotstavljenu onim »siromasima« u Dubrovniku koji ne znaju jesti ni piti, zapravo ljudima nahvao, koje ovdje predstavlja Maro Marojev.

202. **to sam lačniji.** Neovisno o simboličnu značenju monologa, Pometov se govor ni u čemu ne udaljuje od norme svakodnevnog, narodnog, poslovičnog, neposredno komunikativnog izražavanja, pa i u ovom kontekstu npr. varira jednu poslovicu: »Koliko je lačniji gospar, toliko je izvrsniji kuhač« (Daničić, 48).

203. **(a valenti** itd.): umetnuta ocjena dobrih slugu svojstvena je Pometu u ovakvim prilikama; tako će se i u uvodnom monologu II. č. u zagradi diviti kuhaču koji je priredio kapuna (usp. bilj. 289).

204. **brinc ide . . . u raju smo.** Mimo svake izravne usporedbe s Rabelaisom, ne možemo se ovdje ne sjetiti Pete knjige (redigirane 1564. prema autorovim bilješkama) i Božanske boce (»Dive Bouteille«) s odgovorom: »Trinc« (pij). Koincidencija je, razumije se, slučajna, bar što se tiče mogućnosti izravne veze s Rabelaisom, ali s obzirom na afinitete, narav, ciljeve pisaca, može se reći da je i karakteristična, jer unatoč specifičnim implikacijama i temeljnoj dramaturškoj realističnoj funkciji u odredbi lika unutar radnje, i u Pometovim epikurejskim monolozima o hrani uključen je »pantagruelizam«, i bilo bi kritički naivno u njima ne vidjeti simboličnu poruku sličnu Rabelaisovoj, gdje se također, u renesansnom smislu shvaćen, afirmira božanski domet čovjeka (»divinitas«) preko potvrde njegove čovječnosti (»humanitas«), suprotne životinjskoj naravi (»feritas«): »piti je svojstveno čovjeku« — tumači Bacbuc što s onim »Trinc« poručuje Božanska boca — »ne mislim jednostavno i općenito piti, jer piju i životinje, nego mislim dobro i svježe vino piti. Upamtite, prijatelji, da vino divinizira . . .« (»de vin divin on devient«, aliteracije i asonance stvaraju igru riječi), a takav je i metaforički smisao Pometova opisa kad kaže da *brinc ide uokolo . . . a u raju smo.* Zanimljiva je koncidencija i u tome što su »Trinc« i »brinc« izrazi stranog podrijetla, njemačkog, prvi od »trinken« (Pomet je već prije rekao trink ide uokolo), drugi preko tal. »brinzi«, »brindisi« (zdravica), od španj. »brindis«, koje je nastalo od njem. »(ich) bring dir's« (nosim to, tj. čašu, tebi).

205. **pak se:** zati n se (prelazi na . . .), tipična Držićeva elipsa.

206. **zemaljski raj:** prema Košuti, D. je u ovom monologu izvrgnuo ruglu gospodsko poimanje Raja i plemenita čovjeka izrazivši ujedno stoljetni pučki san o Raju na zemlji. Po njemu, ovaj je monolog »definicija 'Raja zemaljskog' u kojem živi čovjek 'nazbilj', pijani plemić Tudešak«. Međutim, u drugom »sloju« značenja (o kojemu valja voditi računa i u negromantovoj priči o »Starim Indijama«), ovaj zemaljski raj treba, kao što smo pokazali u prethodnom komentaru, shvatiti i kao domet čovjeka nazbilj (bez navodnika), kojega u mojoj interpretaciji predstavlja Pomet. Usp. bilj. 292.

207. **mirom:** mirima, tj. zidovima.

208: »Što toliko ovdje stajati? Ti ne htjeti piti malvazija. Ja, bogamu, htjeti«.

209: »S vama, gosparu Ugo, ići u pakao i biti dobro«.

210: »Pozdraviti gospu: 'Vaš sam sluga'«.

211: »Gospoja će biti vaša, što htjeti drugo? Hajdemo trinkati«.

212: »Bogamu, biti najbolje«.

213: »Gosparu moj dragi, ništa se ne radi u bijesu«.

214. **uprež'ih:** uvrebaj ih, ukebaj ih.

215. **Plašilo** itd: neka poslovica; znači tko je nagao potjerat će i mirnoga, a tko je blag umirit će i mahnitoga (Kolendić).

216. **Vrag uzet** itd. Prvi od triju sudova o djeci (v. bilj. 218 i 219), koji, kao jedan u nizu detalja, pokazuju koliko se i u tako beznačajnim pojedinostima diferenciraju likovi i koliko je D. dosljedan u koncepciji triju tipova: Tripe, u svojoj varijanti, odaje stanovitu skercoznu putenost, koja će tijekom radnje doći i do većeg izražaja.

217. **tko:** onoga tko.

218. **smrt:** za Dunda su djeca, eto, smrt, jer misli samo na novac.

219. **kruha:** sud dopunjuje gladni Bokčilo slikom kruha.

220. **pastidija:** mjesto fastidija, kako je upravo izgovorio Tripe; jedan od mnogih primjera u kojima Držićevi priprosti junaci izgovaraju »p« mjesto »f« i odaju svoju neukost, budući da su to gradski romanizmi (tal. »fastidio«).

221. Giuliano Cesarini bio je gonfalonijer Rima, poznat i po tome što je držao mnoge pse.

222. **dogovorna** itd: narodna poslovica »Bolja je šteta dogovorna negli korist samovoljna« (Daničić, 7).

223: »vrć vina«.

224. Eliptična rečenica uključuje i gestu kojom Bokčilo propušta da Tripe uđe prvi i u znak poštovanja skida mu kapu.

225. **lijep** itd. Iz komične naivnosti kojom Pera i Dživo uspoređuju Rim s malenim Dubrovnikom može se između ostaloga izvesti zaključak kako je D. vrlo dobro poznavao primjenu perspektive u scenografiji, koju je zacijelo upoznao za višegodišnjeg boravka u Sieni, a koju su kao relativno nov efekt morali oduševljeno dočekivati. On ju je u tako opširnoj komediji i po svemu sudeći pomnjivo pripremljenoj izvedbi kakvu je valjda imao *Dundo Maroje* vjerojatno i primijenio, pa nije predočio samo trg gdje se neposredno zbivaju događaji, nego i cjelovitiju perspektivu Rima, možda i kupolu ili samo dio crkve sv. Petra koju Dživo želi pokazati Peri.

226. **ovom ulicom:** »Prema Serlijevoj koncepciji s tog se prostora očito perspektivno odvaja ulica i uzdiže prema točki nedogleda, smještenoj, također prema Serliju, iza stražnjega zida pozornice. Za tu ulicu, koja služi dolasku i odlasku glumaca, nalazimo potvrdu i u samom tekstu . . . kada Dživo i Pera dolaze njom na trg, dakle središnje mjesto događaja« (N. Batušić).

227. **Krive ulice:** ulice tog imena u starom Dubrovnika.

228. **od Grada do Luncijate:** od Dubrovnika, tj. gradskih zidina, do brežuljka nad Gružom, koji se tako zove po crkvici posvećenoj Gospi Luncijati, tj. Gospi od Blagovijesti (u hrv. ga je književnost unio i Vojnović u trećem dijelu *Dubrovačke trilogije).* Pera je ovom usporedbom realno procijenila duljinu nekih rimskih ulica.

229. **jer:** da.

230. **Sveta Gospođa:** Gospa, kako danas zovu dubrovačku stolnu crkvu. Opaske su, kako sam napomenuo, komične, budući da su sitni dubrovački prostori neusporedivi s rimskima, pogotovo mala katedrala s bazilikom dugom 211,50 m, kojoj je kupola iznutra visoka 119 m.

231. **A kako** itd: djevojke u to doba nisu bez pratnje išle ni u hram.

232. **Je li se** itd: To što joj se dogodilo zaista je neobično, ali je zato njezin lik plastičniji: u malo poteza D. nas je uvjerio u moć ljubavi koja je Peru natjerala da tetki (jer nema majke) uzme 300 dukata, stavi ugled na kocku i s dadiljom i bratučedom (koji ju je na to nagovorio zbog želje da ide u Rim, kako će sam priznati) ode u daleki grad tražiti pustopašnog Mara.

233. **od mene:** o meni.

234. **nje:** njezina.

235. **dali:** kad su sklopili s njim ugovor o zarukama s Perom.

236. **svoji:** svojta.

237. **imali bi ralog:** bili bi u pravu.

238. **manjkalo bi dumana:** kao da se ne bi našlo časnih sestara koje bi te prihvatile u svoje redove. U Dubrovniku je bilo više ženskih samostana u koje bi se sklanjale djevojke što se nisu htjele ili mogle udati, ili zato jer su bile bez miraza, ili zbog drugih razloga. Dumne i njihova dobra kuhinja spominju se i u *Skupu.*

239. **Da** itd: kamo sreće da . . .

240. **ôvo njekoga** itd. Susret s ovim pomorcem »najživlja je ... poezija mora« i »najplastičniji prikaz mornarskog života« u Držićevim djelima (Torbarina).

241. **čini** itd: pretvaraj se da si moj sluga.

242. **Dživulin Lopuđanin:** pomorac s otoka Lopuda kraj Dubrovnika, s kojim je Dživo, kao brodski pisar, *navagao*, tj. plovio na istom brodu, pa se tako još dva našijenca prepoznaju u Rimu, jedan poslije duga putovanja iz domovine, drugi nakon trodnevnog lutanja rimskim ulicama. Kao Viculin u *Arkulinu*, i Dživulin je tipično lopudsko ime. Taj lik posve našijenskog mornara, jedva primjetljiva derivata »milesa gloriosusa«, ima čvrstu izvornu podlogu u mentalitetu lopudskih pomoraca i hvališa, u njihovu iskustvu s dalekih plovidba i osobito u njihovu odnosu prema »zamircima«, onima koji žive iza »mira«, tj. dubrovačkih zidina.

243. **Džuho:** Kolendić tumači kao Dživo, Ivan, no reklo bi se da Lopuđani tako zovu one kojima se žele podrugati, pa Dživulin u V. č. traži Žuha »riđe brade« (v. bilj. 990), a u III. č. *Arkulina* Viculin kliče »Džuho«.

244. **morinčela.** Dok je Dživo u svojstvu škrivana (usp. bilj. 248), dakle kao vrlo mlad plemić nenaviknut na težak pomorski život, plovio zajedno s Dživulinom koji mu je bio kapetan, mučili su ga hemoroidi (valjda od duga sjedenja), pa ga Lopuđanin zadirkuje kako ga je zbog toga pitao kašicom. Vidjet ćemo da je i ovaj prizor D. iskoristio za polemiku, ovaj put u vezi s temom koja će biti među najznačajnijima u nizu prigovora što ih navodi u političkim pismima na račun vlastele, a to je njihov navodno destruktivan odnos prema dubrovačkom pomorstvu. Na taj konflikt, dakle, u ovom gotovo alegorijskom prizoru D. neizravno cilja suprotstavljajući nesposobnost, nedoraslost plemića u svojstvu dubrovačkim zakonom nametnutih brodskih škrivana iz povlaštene klase, zapravo kontrolora i zastupnika vlasteoskih interesa s jedne strane, i realistično, poetično i ujedno ironično prikazanog života na moru kakav će Dživulin poslije evocirati kao svjedok kako more očeličuje pomorce i od njih stvara posve osebujne ljude.

245. **Koje:** nevolje ili sl.

246. **Da ovi** itd: »beškoti«, brodski »odar«, brodski »mistijeri«, kašica, mornarska skrinja, lončić itd., sve su to izrazi koji, zajedno s Dživulinovim karakterističnim i hvalisavim tonom morskog »vuka« pružaju plastičnu sliku plovidbe, običaja i života na brodu i dopunjuju portret ovog slikovito predstavljenog tipa. »Iz zajedljivog satiričnog tona izbija svom silinom klasni sudar, kakav nije inače nigdje tako neposredno prikazan u dubrovačkoj književnosti« (Batistić).

247. »Bogami«; to je inače redovita psovka kod Lopuđana. Osobitu komičnost izaziva to što Dživulin, surov mornar, u djetiću pred kojim se pravi važan ne prepoznaje uplašenu djevojku preodjevenu u muškarca.

248. **za škrivana:** brodskog pisara, važnog člana posade, pogotovo zato što pomorci često nisu bili pismeni, a on je imao mnoge dužnosti, u Dubrovniku je polagao i prisegu, pisao je brodski dnevnik. Od 1462. njegova se funkcija povjeravala samo pripadnicima vlastele. Ovdje je satira osobitu oštrinu dobila idejom čak i male Pere da i ona, djevojčica, bude škrivan. »Stvarno, škrivani su ponajviše bili mladi ljudi, često dječaci, tako da je jedan član pomorskog zakona određivao da moraju imati barem osamnaest godina. Naravno, ti mladići koji još nisu bili ni tjelesno ni umno potpuno razvijeni, nisu mogli steći autoritet kod starih iskusnih pomoraca. I kapetani i momčad imali su prilike, naročito u kritičnim momentima plovidbe, da se uvjere da im ti nevješti dječaci samo smetaju. Treba još napomenuti da su neobrazovani pomorci uopće skloni da potcjenjuju kancelarijski rad smatrajući ga manje vrijednim u odnosu prema svojim teškim fizičkim naporima« (Batistić).

249. **na stoleću.** Kolendić transkribira: »A hoć govorit: Na stole ću?« i tumači: »uporno tražiti da se u tijesnim prostorijama broda stvori nekome stolica s naslonjačom«. Batistić, pak, tumači: »Ova nejasna izreka mogla bi značiti: 'Hoćeš li govoriti ex cathedra?' Jer, po dubrovačkom sudbenom ceremonijalu, državni su funkcionari izricali presude sjedeći na drvenoj stolici«.

250. **ostav'mo** itd: »Dživulin se svojom bezobraznom kritikom i podrugljivim tonom ogriješio o dužno poštovanje prema vlasteli, te ga Dživo kratko i energično prekida« (Batistić).

251. »Gospodine moj«, ironično.

252. **učinio alle curtellade:** pobio, potukao se.

253. **zemaljskijem gujami:** »Ljude koji žive na kopnu Dživulin naziva gmazovima, zmijama, koje liže zemlju« (Batistić). — Koliko god je komično ali simpatično hvalisav, Dživulin ističe svoju mjeru ljudskosti kao predstavnik naroda, pomorskog staleža, polemično suprotstavljen, kao otočanin, zemaljskijem gujami koje nas kao slika podsjećaju na Tripčetine satirične riječi, aluzivno namijenjene dubrovačkoj vladi, u monologu III. č. »...zmije što rađaju, sve to prokleto sjeme jadom meće. (...) Njeki *'Or misser mio, or misser mio'*, šaren kako i zmija, vlači se tiho kako i zmija ... čovjek je u formu, zmija je u pratiku; grij zmiju, da te uije; pratika' š njim, da te otruje«.

254. **U meni** itd. Ovo je »prava himna« mornarskom životu« (Torbarina). — »Ovako je mogao pisati samo umjetnik koji je poznavao poeziju mora i plovidbe a koji je, prije svega, osjećao mnogo simpatije za dubrovačke mornare, jer je znao koliko vrijede. Oni su dolazili na brod iz sela ili iz gradskih zabačenih uličica, ponajčešće kao djeca ili dječaci ... Bilo je to sjajan ljudski materijal, fizički otporan i inteligentan« (Batistić).

255. **od jajera dijete:** »sin vjetra. (...) Ta djeca su odrasla penjući se po jarbolima, verući se po sartijama, odmarajući se u koševima visoko na katarkama, lebdeći između dvije goleme plohe, između neba i nepregledne pučine« (Batistić).

256. **od Igala:** riječ je o nazivu predjela uz more u mjestu Igo na Lopudu (a ne o selu u Boki Kotorskoj, koje nastaje također (od grč. aigiallós, obala, plaža).

257. **ptica** itd. ima i poslovica »Leti bez krila« (Daničić, 54).

258. **Iz Grada li ideš?** Zašto Dživo tri puta na tri načina Dživulinu postavlja pitanje odakle ide (naj-

prije »Kud tako s prješom ideš?«, zatim »Odkle te sad imamo?« i napokon »Iz Grada li ideš?«) ostajući bez odgovora? S jedne strane D. tako ističe Dživulinovo smiješno lopudsko isticanje junaštva koje mu ne da vremena za odgovor, s druge strane uvjerljivije je da poslije više insistiranja Dživo dozna da je on u Rim dovezao baš Dunda Maroja. Sličan je postupak primijenio i na početku *Venere* (usp. bilj. 10, 20, 29).

259. **Iza mira:** iza zidina, iz Dubrovnika. Lopuđani su, npr. Viculin u *Arkulinu*, Dubrovčane nazivali »zamircima«. Ako se usporede Dživulin i Viculin uočit će se među njima stanovita razlika; Dživulin npr. ne pokazuje da ima Viculinova iskustva s udaljenih putovanja i stranih luka pa i ratnih podviga s turskim gusarima, ali obojicu su prepoznatljivi po govoru kojim D. karakterizira Lopuđane, pa je dosta podsjetiti da se samo oni služe riječima kao »Giuraddio«, »bestro«, »mandžagvadanj«, »iza mira«, »sonce«, »Igalo«, »placar« i dr.

260. **spašete:** prema propisima u Dubrovniku su seljacima oduzimali oružje kad su ulazili u grad, a valjda osobito ratobornim Lopuđanima.

261: »s otoka sam Lopuda«. U Rimu svoj otok Dživulin naziva tal. nazivom »Isola di Mezzo«, ili samo »Mezzo«, što znači »srednji otok«, kao što po položaju i odgovara u elafitskom otočju.

262. **S Prijekoga ne idem:** Dživo je još jednom, četvrti put, pokušao doznati odakle je Dživulin doplovio, ali ni ovo još nije odgovor, nego prilika za malo dubrovačko-lopudsko podrugivanje. Kao i Među crjevjari, Među polače ili Pelile (danas Peline), tako je i Prijeki u ono doba bila ulica gdje su mladi Dubrovčani, vlasteličići, štipali djevojke i tražili ljubavne pustolovine, pa zato Dživulin zlobno odgovara tom aluzijom odajući ondašnje suparništvo otočana i »zamiraca«, slično kao što je bilo između Dubrovčana i Kotorana. U Dubrovniku je bila i poslovica »Ob dan po Gružu i Rijeci, ob noć po Pelinah i Prijeci« (Daničić, 86). Međutim, valja naglasiti da cijela ova šaljiva polemika između predstavnika ljudi »iza mira« i otočana, koji ne daju da im oni »spašu oružje«, i cio taj tobože bezazlen sukob u kojemu se Dživulin satirično odnosi prema parazitskim naredbodavcima, vlasteoskim škrivanima (koji su smetali razvoju mornarice), slaveći junaštvo mornara, ima pozadinu koja će dozreti u Držićevim stavovima prema vladi Republike iznesenim u pismima Cosimu Medici.

263. **S Lopuda,** Da bi se bolje shvatilo otkud je moglo biti toliko konfrontacije između Dubrovčana i Lopuđana, podsjetimo da je u doba najvećeg procvata ovaj otok imao oko 14.000 stanovnika, 60—70 brodova, oko 70 kapetana, oko 30 brodograditelja, 30 crkava, i da su svi živjeli od pomorstva, a dao je i bogatog pučanina Miha Pracatovića.

264. **Luce:** često žensko ime, misli na djevojke za kojima jure dubrovački mladići.

265. **tko vam** itd. Dživo ovaj put nije htio ostati dužan pa mu odvraća na onda uobičajen način aludirajući na to kako Dubrovčani iskorištavaju odsutnost muškaraca i osvajaju im žene. Kako doznajemo iz razgovora Marića i Viculina u III. č. *Arkulina,* Dubrovčani su dolazili s leutima i pjesmom misleći »da mogu štogod od Lopuđaka avancat«, a Marić je mnogo puta u takvim prigodama stražu čuvao. Zato Dživo bockajući pita tko im čuva čeljad.

266. **Strah naš** itd: strah od nas. »Svi se boje naše osvete kao vatre« (Batistić).

267. **Koliko** itd: koliko ima vremena da ste se zaputili s druge obale Jadrana?

268. **Njeki** itd: »Po svoj prilici aluzija na nekog ondašnjeg trgovca, slabog platišu« (Batistić).

269. **proštenje:** u jubilarnoj godini, koja je odlukom pape Julija III. trebala trajati od 24. II. do 24. XII. 1550, vjernici, među kojima mnogi našijenci pa i Dubrovčani, dolazili su u Rim po proštenje, tj. da nakon određenih pobožnosti dobiju oprost odnosno skraćivanje kazne na onom svijetu.

270: »U dobar čas, u dobar čas«.

271: »Ljubim ti noge, gospodine«.

272. **zla klenut:** zla ura će mu klecnuti, tj. umrijet će (od novog zaprepaštenja), prema dubrovačkoj poslovici »Zla mu je klenula« (Daničić, 157).

273. **na tebi** itd: do tebe (itd.), podrazumijeva se »stoji«, tj. ti i Bog možete mi pomoći.

274. **na dobru fin:** s dobrim ciljem.

Drugi čin

275. **Reče se** itd: tako najavljena poslovica ima dosta primjera u klasičnih autora koje je D. dobro poznavao, u Plauta i Terencija (»Amens amansque«, »Amantes amentes sunt«), pa u Publilija iz Sirije, a oni su bili uzori i Boccacciu, također dobro mu poznatom, čija se Pampinea na početku šeste novele sedmog Dana *Dekamerona* na takve sudove o ljubavi pozivlje (usp. Arthaber, 1005; Doroghy, 254; Vilhar 2225). — U bilj. 133 anticipirali smo objašnjenje Pometove filozofije, koja se u nekim pojedinostima ovog za njezino shvaćanje najvažnijeg monopola osobito jasno očituje. Ovdje je iznesena istina o svijetu prema mjeri piščevih stajališta, s mnogo autobiografskih crta u Pometu, koji slijedi načela svog doba i zato iz teškoća izlazi kao pobjednik. On zna da se odlučnošću i inteligencijom, nasuprot tuđoj gluposti, može uzdignuti nad svjetinom i svladati ćudljivu fortunu da bi se uživao zemaljski raj, dostojan cilj pravog čovjeka, jer se bistrinom i optimizmom zna prilagoditi vremenu i u pravom trenutku odabrati pravo rješenje. Pomet je simbol novih shvaćanja, ne samo književni proizvod imaginacije, nego živ čovjek, najsloženiji i najpotpuniji junak komedije, nosilac njezina smisla i projekcija piščevih nazora. U plastičnu opisu dosegnutog obilja osjeća se neposredna uvjerljivost životnog iskustva tako istinoliko da u dojmu sudjeluju svi naši osjeti, i vid, i sluh, i miris, i okus, ali misaoni kontrapunkt drugog dijela briljantnog monologa jasno sugerira kako i njegov prvi dio ima simbolični, pjesnički smisao spoznaje da čašu života treba do kraja iskapiti, da to nije puki hedonizam, naprotiv, da se i taj stav uključuje u dalekosežne filozofske, društvene i moralne dimenzije komedije.

276. **judicijo:** osim sreće (fortune) i vrline (v. bilj. 294), jedna je, potonjoj srodna, kategorija suvremene misli razboritost, taj Pometov judicijo, razum, pamet, prudentia.

277. **Sjedeći** itd. Karakteristično je za Pometove monologe i za neke druge replike da ih započinje najavom neke sentencije, koja sadrži njegove životne poglede, a zatim je ilustrira iskustvom, tj. elementima u neposrednoj vezi s radnjom, da bi ih, kao ovdje, ponovno potkrijepio mislima koje osvjetljuju njegove ideje. Za ovaj drugi Pometov monolog Košuta piše da je »'rajska ekstaza' pred gospodskim stolom, predočena fantastičnim slikama Zemlje obilja, kako ju je predstavila pučka mašta«. Vidjet ćemo da mu on služi i zato da bi ispovjedio svoju filozofiju.

278. **»Jeď me, jeď me:** »usp. Stablo obilja s natpisom 'Jedi me, jedi me' (Košuta). — Gotovo sve do kraja monologa, kakvu ničega slična nema u suvremenom teatru, šire se mirisi s velikog raskošnog tanjura na kojemu je gastronomsko remek-djelo prikazano plastičnošću kakvu valjda nitko u našem slikarstvu nije u sličnu motivu dosegnuo, tj. ovaj kapun ispunjen ugojenim ptičicama, okružen sočnim jarebicama, sa strane urešen premladom teletinom, zečevinom, slaninom, nakićen karanfilima, opasan kosovićima, upotpunjen voćem, oplemenjen začinima . . .

279. **krajijeh:** krajevima.

280: »drozd među pticama«, pravilno bi bilo »turdus inter aves«, no Pomet se služi makaronskim latinskim, koji ima komičan prizvuk.

281: »u ekstazu, u zanos«, što je osjećanje primjereno za »zemaljski raj« (v. bilj. 292).

282: »Gosparu gazdo, zapovijedajte!«.

283: »veseliti se!«.

284. »ja zlo biti!«.

285: »Ja umrijeti ako ne dobiti gospu; ja biti tužan, ja ne moći jesti. Ti brzo jesti, ići u gospa, obećati tisuću dukata, dvije tisuće. Bolje potrošiti dukate, nego izgubiti život«.

286. **mahnitos:** varira motiv kojim je započeo monolog. U svakom slučaju, sustav Držićevih antiteza i ovdje je dosljedno proveden suprotstavljanjem l u d o s t i (onih koji su doduše bogati kao Ugo npr. ali nerazumno zaljubljeni u kurtizanu, nesposobni uživati životne radosti) i m u d r o s t i, koja resi razumnog Pometa, jer z n a d e što je obilje života onome tko ga je dostojan. Ovdje se novim spoznajama produbljuje smisao Pometova monologa iz I. čina (usp. bilj. 201—206).

287. **Ja imam** itd. Pometova »vrlina (»virtus«, v. bilj. 294) tu se opetovano i osobito djelotvorno naglašava, jer on se prilagođuje (»akomodava«) i takvim situacijama u kojima je najteže biti »mudar«, »razuman«, i odoljeti zamamljivu ali efemernu trenutku, zbog kojega se može ispustiti kontrola »sreće« (»fortuna«). On će zaključak o svom postupku i sam donijeti u idućem odjeljku (Ma se je itd.) sentencioznom formulacijom filozofskog nazora koji mu je autor posudio.

288. »Trink, gosparu Ugo, biti veseo, gospa biti vaša«. U vezi s Trink v. bilj. 204.

289. **kurvina . . . galantarije . . .:** u vezi s ovim umetnutim komentiranjem u zagradama usp. bilj. 203. Izraz galantarije, koji Pomet češće upotrebljava, ovdje ima konkretno značenje »ukras« i odnosi se na opisani fantastični aranžman velike plitice s kopunom u sredini.

290: »Pomet, ići«.

291: »Ići, gosparu«.

292. **raja zemaljskoga:** v. bilj. 206.

293. **Ma se je** itd: ali valja se prilagoditi vremenu, valja da bude jak tko hoće vladati svijetom. Kao i prije, tako tu i malo dalje Pomet varira već navedenu Machiavellijevu sliku o vremenu i njegovoj promjenljivosti (v. bilj. 169). U daljnjem izlaganju Pometovu lako je čuti glas Držića koji je uvijek trebao novac ali ga je prezirao, koji je pisao komedije po nalogu svoje nadarenosti, ali je njima morao zabavljati nezahvalnu vlastelu i bogataše na pirovima, koji je bio izvrstan glazbenik ali je morao svirati kad bi radije plakao. Inače je gornja misao o prilagodbi vremenu poznata od davnine, npr. u Cicerona: »Tempori serviendum est«, u Kornelija Nepota: »Inservire temporibus«, u Seneke: »Tempori aptari decet« (Arthaber, 1337).

294. **vjertuozu:** vjertuozom. Značenje tog svojstva, naznačenog starim filozofskim terminom (»virtuosus«), Pomet shvaća u Machiavellijevom smislu, kao osobnu valjanost, zbroj individualnih sposobnosti kojima se mogu pobijediti sve prepreke što ih nameće fortuna (»sreća«, shvaćena inače obično kao kategorija izvan i iznad ljudske volje). Dakle, umjesto fatalističkog prepuštanja odluke ćudi »sreće«, vjertuoz (»homo virtuosus«) svojom valjanošću (razumom i odlučnošću) može djelovati na nju, odnosno na »prigodu« iliti »okazijon«, kako na jednom mjestu kaže Pomet, a potonji se pojam poistovećuje s pojmom fortune odnosno sreće.

295. **Kralj je** itd: adaptirana sintetična definicija Machiavellijeva poimanja idealnog vladara, koji, obdaren »vrlinom« i svladavajući »fortunu«, u velikim razmjerima države ostvaruje ono što Pomet želi postići u mikrokozmu komedije.

296. **Nlja ga** itd. Niz »primjera«, s aluzivnim i autobiografskim crtama, strukturiran je u tipičnom poslovično sročenu stilu, kojim se pripravlja važna misao u idućem odlomku (Trijeba je bit pacijent . . .), prema kojoj ni novac, ni školovanost, ni junaštvo, ni djelatnost književnika ili glazbenika nisu put prema životnom uspjehu ako čovjeka ne vodi mudrost prilagodbe. U vezi s prvim primjerom, o dinaru, usp. Horacijev *(Ode,* III. 16. i 17): »Crescentem sequitur cura pecuniam« (Arthaber, 1159).

297. **Svakijem kami:** »sa svakim (se treba snaći), da ga đavo nosi« (Kolendić).

298. **Ovaki ljudi renjaju:** eto kakvi ljudi vladaju; pošto je to objasnio neposrednim primjerom, opet zaključuje u duhu prihvaćene i primijenjene doktrine.

299. **s svojijem:** s njegovim.

300. **od neufradžija:** slika brodoloma u skladu je s početnim jadanjem starog Maroja kako je 5.000 dukata koje je dao sinu potonulo u morsku pučinu i s Tripčetinim mišljenjem kako se brod razbio »pod sveti Vlasi« (v. bilj. 61, 109; poslije će Popiva i Pomet spomenuti dukate koji se »iz morske

pučine izeše«, a Pomet i sliku o dinarima koji se »skupljaju iz dna od fara od Misine«), pa tako i ovdje gubitak novca Pomet uspoređuje »s brodolomom, jednom od elementarnih nesreća, koja je upropastila tolike primorske porodice, te je ova riječ bila uvriježena u Dubrovniku, matičnoj luci velike flote« (Batistić), a sve to navodim kao ilustraciju izvornog stila, u svakom detalju vezanog za naše podneblje.

301. **grintavci . . . kraljevi:** idejni smisao antiteze temelji se na Machiavellijevu suprotstavljanju »svjetine« i »vladara«, o čemu će još biti govora, a inače je jedna od varijanata opreke ljudi nahvao--ljudi nazbilj.

302: »odmaknite se«.

303: »učiniti djela« Gaj Julije Cezar, Kornelije Lucije Sula i Gaj Marije rimski su diktatori s kraja II. i početka I. st. prije n. e., na koje se Pomet burleskno poziva oponašajući i u tome Machiavellijev princip prema kojemu se njegovo učenje temelji na primjerima i poukama uzora iz povijesti.

304: »pobjeda dostojna Cezara«; trebalo bi pravilno biti »triumphus Caesarianus«.

305. **Petrunjela** itd. Nakon bravuroznog monologa susret s Laurinom sluškinjom dopušta upotpunjavanje Pometova i upoznavanje novog lika, ali prizor će bez zaustavljanja dinamičnog toka radnje ubrzo prerasti u funkciju koju zahtijeva zapletaj.

306. **tvrdo** itd. osim u potpunoj prirodnosti izričaja vitalnost se dijaloga očituje i u tome što često uključuju didaskalije, determinirajući svojom izražajnošću i junaka koji govori, i sugovornika, i situaciju.

307. **na svoga.** Susret odaje uzajamnu simpatiju, ali i tu nekako dolazi do izražaja solidarnost naših u tuđini.

308. **peci loj, ter se goj:** tako glasi dubrovačka poslovica (Daničić, 94), koja znači »ostavi me na miru«, a nalazi se i u *Veneri*, st. 120.

309. **galantina:** Pometove »sinjore« vjerojatno nisu ranga Petrunjeline gospodarice.

310. **Među crjevjara:** već spominjana dubrovačka ulica gdje momci štipaju godišnice.

311. **Rekla je . . . cokula:** zabilježena je poslovica »Rekla je doć, ma ne ima cokula« (Daničić, 106).

312. **hode:** hodajući, dok hoda.

313. **Dobro** itd: dobro Laura čini što ga tako voli dok on na nju troši dukate.

314. **moj gospodar:** to zapravo ne pripada upravnom govoru, jer je Tudešak Pometu gospodar a ne Petrunjeli koja bi tako morala kazati Lauri. Načelo logike zahtijevalo bi da se taj dio teksta izdvoji iz upravnoga govora i stavi u zagrade, ali načelo umjetnosti nalaže da ostane kako jest, budući da D. to svjesno radi reproducirajući razgovornu realističnost prema mjeri likova i njihovih govornih značajki. Smisao teksta sve do zaključnih navodnika odaje Pometov komentar, riječi koje bi on kazao Lauri, a ne formulaciju koju bi Petrunjela baš onako morala reproducirati. Uostalom, i tekst nakon navodnika upućen je Petrunjeli zato da ga prenese Lauri. Ne zadržavam se na tim pojedinostima zbog pedantnosti, nego da upozorim na jedan aspekt stila koji daje vitalnost ovom teatru.

315. **srjeća:** fortuna, koja stoji samo s razumnima, jer je znadu u pravi čas iskoristiti. Laura bi prema Pometovu savjetu morala postupiti kao čovjek »vjertuoz«.

316. **neće ti** itd: neće ti biti moguće opet je odbiti. Usp. u Tita Livija (Ab urbe condita, XXX, 30, 17): »Sua cuique fortuna in manu est« (Vilhar, 3077).

317. **Prova' ga:** neka ga iskuša. Pomet zna koje je vrste Laurina ljubav i zato je ova dvosmislenost i komična i ironična, jer aludira na iskušavanje ljubavnih i novčanih mogućnosti.

318. **sama:** jedina, kao i u Petrunjelinoj rečenici *sam, jedini.*

319. **Dalmatinka:** Mande Krkarka, tj. Korčulanka. Nije indiferentno primijetiti kako sud o navodnoj »konzervativnosti« Dalmatinke u usporedbi s Rimljankama na svoj način još jednom u komediji ističe različitost između našeg svijeta i ljudi s druge obale, neovisno o tome što Laura baš nije takva i što će se otkriti da je njemačkog podrijetla.

320. **uzmi:** neka uzme.

321. **ako ćeš:** ako hoćeš, ako želiš.

322. **njeka** itd. Dok Tudešak i Maro uzdišu za Laurom često olinjalim petrarkističkim frazama, kupujući novcem ljubav, Pomet i Petrunjela sporazumijevaju se duhovitim poslovicama, pučkom jednostavnošću i onom tobožnjom nedorečenošću koja tako iskreno i puno govori. Ironičan stav prema bogatima, vlasteli i trgovcima, a simpatija prema slugama i pučanima ne nameću se isforsiranim knjiškim konstrukcijama i deklarativno, nego u vjernu predočavanju jednih i drugih kakvi moraju biti u normalnim životnim situacijama koje proishode iz uvjerljive fabule. Dodajmo da je ono *persona* još jedna autodefinicija uz mnoge druge koje Pomet burleskno ističe (»kont«, »kavalijer«, »kralj«, »abate« itd.), ali on to jedini sebi može dopustiti, jer će na koncu dokazati da je ostvario simboličan smisao takvih »definicija« u skladu sa svojim pogledima.

323. **bule i bulin:** kugle u igri »na boće«, u kojoj je cilj većom kuglom doći najbliže manjoj. »Pomet hoće da kaže da bi se na kurtizane moglo sve svoje potratiti i ostati bez ičega isto onako, kao kad se kod boćanja ostaje kratkih rukava, kad se sve kugle potrate na bulu i bulin« (Vinja).

324. **Klin klina izbija:** dubrovačka poslovica (Daničić, 46).

325. **ispod kunja frescijem:** koji su tek izišli ispod nakovnja.

326: pravilno bi bilo »contraria contrariis curantur«, tj. oprečno se liječi oprečnim, osnovno načelo alopatije, obratno od homeopatskog načela »slično se liječi sličnim«.

327. **Ščavuša** itd: Dalmatinka, kako je već rekao. Ako ovaj monolog svedemo na »primjere« koji ilustriraju Pometovu »doktrinu« vidjet ćemo da je Laura, iako bogata, primjer nepromjenljive ćudi ljudi koji u dobru ne misle na zlo i na ćudljivost »sreće«, da je nerazumna u svojoj »nahvao« gramzljivosti (pesimizam u shvaćanju »svjetine«, onih »grintavaca« i »potištenjaka«, o kojima

Pomet zna govoriti, posebno se odnosi na žene koje »polakšu pamet imaju«, kako veli Prolog, i koje se obrću »prije na lud nego na mudar« savjet, kako kaže Dobre u I. činu *Skupa)*. No to je preduvjet da ih pojedinac obdaren mudrošću i na njihovu i na svoju korist povede do uspjeha.

328. **vjetar u krmu:** povoljan vjetar, prema dubrovačkoj poslovici »S vjetrom u krmu« (Daničić, 109), tj. ide joj dobro, sad joj je sreća sklona. Još jedna dakle, varijacija na temu promjenljivosti vremena odnosno sreće, kojoj se znade oprijeti samo doktur i filozof Pomet.

329. **in literis:** isto što i niže, *in literaturis*, tj. u književnim spisima. Preko burlesknih izjava svog lika D. kao da upozorava na ozbiljne izvore svoje filozofske pouke.

330. **na brijeme:** u pravom času, jer zna da neće vazda jednako vrijeme biti i da pravi čovjek iskorištava povoljni čas, kao što će u komediji i sam pokazati.

331: »O, Pijero, za ljubav Božju«.

332: »Bogme«.

333. **ije:** jede.

334. **manje spendžat** itd: manje potrošiti a više para nakupiti. Nikov se sud odnosi na taj pojedinačan slučaj, a Držić cilja mnogo dalje. Značajno je da se taj motiv povezuje sa sukobom mladih i starih, kako nastavak dijaloga odmah pokazuje. Amblematična vrijednost Nikova suda potvrdila se u stoljetnom, legendarnom, mišljenju o škrtosti Dubrovčana, pri čemu se nisu imali na umu puk ili neka »konstitutivna« osobina dubrovačkog svijeta uopće, nego dubrovački trgovci i vlastodršci, hladna racionalnost koja je radinim, štedljivim, beskompromisnim trgovcima onog malog državnog čuda, koje je čuvalo neovisnost okruženo velikim silama, pribavila i etiketu škrtosti, što je, izvan Dubrovnika, moglo biti i posljedicom stanovite zavisti i političke averzije (mogao bih navesti primjere iz književnosti, još s konca 18. st.), a u Dubrovniku ogorčenja zbog oštra režima i nehumanih posljedica, što je najjače izraženo u Držićevu djelu i u pokušaju prevrata.

335: »napokon, uostalom«.

336. **U mlados** itd: kao poslovicu navodi Bonifačić Rožin, 278. Komične situacije u Držićevim djelima, koje se temelje na sudaru mladih i starih, uzdižu se do šireg značenja, do simbolike otpora konzervativnog novome.

337. **od tvoje . . . s tobom:** eliptično, i ja tako mislim, slažem se s tobom.

338. **Smiješni** itd: usp. *Novelu od Stanca*, st. 33—35. Izreka je i drugdje poznata: »I veci se ne ricorda d'esser stati zoveni« (Pasqualigo, 158).

339. **njih:** njihov.

340. **Metuzalem:** antonomastički naziv za osobito stara čovjeka, jer je Henohov sin, prema Bibliji, živio 969 godina.

341. **je li ga gdje peču:** je li tu negdje malo u Rimu.

342: »dobro došao«.

343. **S Livorna:** talijanskog grada na obali Tirenskog mora. Baš se u to doba ta luka osobito razvila gradnjom obale, skladišta itd., zahvaljujući i usponu vojvode Cosima I. de' Medici i njegovih nasljednika, pa nisu slučajno tamo odlazili dubrovački trgovci kakav je i ovaj mladi Vlaho, koji je, vidjet ćemo, očito drugačiji od Nika i Pijera.

344: »gosparu Niko . . . gosparu Pijero«; tako ih naziva s ironičnim tonom, kako proishodi iz nastavka.

345. **u velutu ste.** D. je lijepo ocrtao razliku između Vlaha i druge dvojice mladića. Vlaho je kao trgovac skromnije odjeven, čuva svoje dukate pa drugačije negoli oni gleda na Marovu rastrošnost i prema njima se odnosi doduše kao prijatelj, ali reklo bi se i kao budući istomišljenik Dunda Maroja. On je svakako i iskusniji od drugova.

346. **dokle se vjerim:** htio je od njega posuditi dukata dok se ne zaruči, tj. dok ne sklopi ugovor i ne dobije dio miraza od obitelji buduće supruge, kao što su Perini dali Maru Marojevu, samo što je on »poplavio svu prćiju koju mu su dali« (v. bilj. 235).

347. **kako kliješti** itd: još jedna slikovita definicija trgovca koji misli samo na to kako će akumulirati kapital. Maloprije je Niko starog Maroja definirao vrlo drastičnom slikom (»govno griza« itd.) koja dočarava njegovu škrtost; ova slika s kliještima gotovo je još oštrija i plastičnija.

348. **mješnice.** Mješnice i gusle spominju gradski mladići očito s lakom ironijom koja se temelji na suprotnosti između sela i grada, odnosno na neprimjerenosti da gradski mladić onu počašnicu uz ta glazbala »reče«, ali karakteristično je da oni baš takvom pjesmicom, živom u puku, u tuđini izražavaju svoje pripadništvo sredini koja se, osim jezikom na kojemu se u komediji često temelji naškost likova, odaje onim što je našijenskom duhu najsvojstvenije, takvim folklornim elementima, obilno nazočnim u Držićevu djelu.

349. **u paklu . . . raj:** izvrsno pogođena antiteza koja ističe golem nerazmjer između mladenačkih želja u sredini gdje sve primamljuje i oskudnih mogućnosti da se zadovolje.

350. **Čuo** itd: čuo sam da je od velikih bačava učinio malu burad, inače dubrovačka poslovica »Od bačava čini karatjele« (Daničić, 87), koja znači: upropastiti što. Vlaho je čuo da je Maro u Rimu spiskao očeve novce. Karakteristično je da o tome govori baš Vlaho, »mjedeničar«, uzor budućeg trgovca.

351. **Raj . . . pakao:** treći put ista slika, koja pokazuje koliko je piscu draga igra antitezama, pa i kad nemaju posebno značajnu vrijednost.

352: »brate«.

353: »Djevojko, kako se zove ta gospođa što tu stanuje?«.

354: »To je moja gospodarica, gospodine«.

355. **Poznaš** itd: Vlaho cilja na ono poznanstvo koje će odmah Petrunjela opisati sjećajući se štipanja godišnica u ulici Među crjevjare, koje smo, kao i neke druge, već spominjali.

356. **Ovoliku:** ovako malen, pri čemu očito pokazuje koliko.

357. **čovjek:** muškarac, odrastao čovjek, ne više »ovolihni«, kakvog ga se sjeća Petrunjela.

358. **kolende:** poklon za Novu godinu, »samo što su raspušteni mladići iz Dubrovnika 'davali kolende' naivnim služavkama, a i ove su 'dolazile po kolende' sa sasvim prozirnim ciljevima zavođenja« (Kolendić).

359. **živi** itd: dubrovačka poslovica (Daničić, 160).

360. **Ja dukate** itd. Škrti Vlaho se, naravno, šali.

361. **uš bi odro** itd: prema dubrovačkoj poslovici »Odrijet' uš za uzet' joj kožu« (Daničić, 90).

362: **Ne ćamam** itd: više se ne zovem Milica, Petrunjela se ćamam. Poslije će postati sve komičnija ta Petrunjelina mletačko-talijansko-hrvatska mješavina u izražavanju, pogotovo kad se zna da žene u Dubrovniku nisu uglavnom poznavale talijanski, a ona je u Rimu nešto naučila.

363. **mizer kako uš.** I Tripčeta će uskoro, u svom monologu, vidjeti u Dundu Maroju »bestiju mizeru kako uš«, a to će reći da je mladi Vlaho neki budući Dundo Maroje i da pisac i preko njega udara na škrtost. I Petrunjela u IV. č. kaže Pometu kako je vidjela Dunda kao »uš njeku u razdrtoj čošini«. Usp. *Skup*, bilj. 58.

364. **s balkona:** u Rešetarovu kritičkom izdanju *del balcon.* »Možda redateljski najzamršeniji prizor cijele komedije... ima zbog toga i ponajviše didaskalija. No one su izričita redateljska upozorenja i najočitiji primjer Držićeva talenta za preciznu mizanscensku vizuru u času kada pišući posve sigurno i zamišlja svoje djelo u uvjetima pozornice. (...) Na pozornici je gotovo desetak ljudi, akcija se odvija brzo, no njena preglednost i jasnoća neobično su važne za dalji tijek zbivanja, pa D. u namjeri jasne redateljske želje za preciznim tlocrtnim rješenjem ovoga prizora svakom glumcu određuje točno početno mjesto djelovanja, kako bi spriječio svaku zabunu. Tako *Signora Laura del balcon, Maro Marojev iz kuće od sinjore, a Dundo Maroje s voštarije.* Tlocrtno je ova situacija jasna glumcu čak i onda ako mu je mjesto djelovanja određeno i nekom scenografskom naznakom siromašnijom od idealne serlijevske koncepcije, jer ne zaboravimo kako 'šena« u *Dundu Maroju* neće moći biti tako lijepa 'kako i prva' u izgubljenom *Pometu.* I druge su Držićeve indikacije u *Dundu Maroju* reditelјske« (N. Batušić).

365: »Petrunjela, kakvi su to razgovori? Nisam li ti rekla da ćeš dobiti batina, nesretnice?«.

366: »Gospo, ovi su gospari Dubrovčani, krv nije voda, malo razgovarati, pusti me«.

367: »Uđi u kuću, nesretnice. — Sadi, uđi u kuću«.

368: »Lijepa gospo, ne ljutite se, vaši smo sluge«.

369: »Hej... Za ime Božje...«.

370: »gosparu Marine«.

371: »Dobro došli!«.

372: »O, dobro te našli, gosparu Marine!«.

373: »Što ima novo?«.

374. **nakon** itd: prema dubrovačkim poslovicama »Nakon mene ni sparožine« i »Nakon osla ni sparožine« (Daničić, 69). I prethodni je tekst poslovica, s kojom usp. »Mors servat legem / Tolit cum paupere regem« i druge koje navodi Arthaber (843).

375. **dokle sam mlad** itd. Maro je potpuno udovoljio taštini hvaleći se lijepom kurtizanom pred skromnim prijateljima ali boljim trgovcima, koji u Italiji, ne rasiplju roditeljske pare, iako mu zavide. Tako je D. bolje naglasio Marovu lakomislenost. Prizor se završava usporedbom mladosti i starosti, te je stoga još djelotvornija iznenadna pojava starog Dunda Maroja iz susjedne gostionice, koji će stvoriti nagli obrat i posve novu komičnu situaciju.

376: »Je li tako, dušo moja lijepa?«.

377: »Sve je onako kako je vašem gospodstvu drago, gosparu Marine«. U stereotipnu se stilu Laurina odgovora osjeća lukava pokornost kurtizane«.

378. **Meštre.** Koliko se junaci u Držićevoj imaginaciji rađaju kao od početka živi i definirani likovi pokazuje i ovaj detalj u kojemu se očituje kontinuitet slika i izraza: ovdje ga opet naziva »meštre«, tj. učitelju, aludirajući kako on od njega sad uči živjeti itd.

379. **U kolajini! U velutu!** »D. osobito često aludira na ekonomsku situaciju dubrovačkih građana, na običaje u oblačenju i hrani koje je vlada republike nastojala držati pod kontrolom posebnim odredbama, zabranjujući raskoš i kočeći pomodarstvo. Više puta su obnavljani zakoni 'de novis fogiis et portamentis' — 'o novoj modi i nošnji, kojom se sada služi mladež našega grada, a koja ne priliči časti naše urbane zajednice (civilitatis)'. Ulazeći u detalje vrste sukna i kroja, propisi su posebno zabranjivali 'collaine' i 'naroquize', koje se nisu smjele poklanjati nevjestama, a ni drugim osobama, '... rečene narukvice ne smiju se ni prodavati ni proizvoditi... jer su stvari koje su nam došle iz Morlakije za rasipanje novca, bez ikakve upotrebne vrijednosti'. Vlada je propisivala i što se od jela smije trošiti na gozbama, a pri tome se posebno obara na marcipan, koga 'ne smije biti ni za koga u našem gradu, osim za bolesnike, ili da se pošalje izvan grada i posjeda naših'. Sve se to radi da bi se 'obuzdali neumjereni apetiti raskalašene mladeži (juventu dissoluta) u gradu i distriktu'...« (Slamnig). — U vezi s marcipanom u tom citatu v. bilj. 188.

380. **Ne odgovaraš:** mora da je duga stanka i Marova šutnja, dok se ne sjeti, poslije golema neugodnog iznenađenja, kako će — apsurdno u za njega apsurdnoj situaciji — reagirati na očev dolazak. Kakvu-takvu uporabljivost smicalice da se pravi kao da je netko drugi i da tog starca ne poznaje on može temeljiti na stanovitoj promjeni svog izgleda nakon tri godine što se s ocem nije vidio, na raskošnoj odjeći koju sada nosi i na talijanskom jeziku kojim mu se obraća.

381: »Tko ste vi, dobri čovječe, što želite?«. — Marova odluka da s pričini kao da ne poznaje oca, drskost kojom ga dapače daje zatvoriti u tamnicu, njegovo »fenganje« i njegova okrutnost, sve to u izvrsno prikazanoj komičnoj situaciji pomaže da se ti likovi u pravom svjetlu definiraju. Ko-

liko god se Dundo Maroje nalazi u sablažnjivu i žalosnu položaju, ne može se zaboraviti da stari škrtac, čovjek nahvao kao i sin mu, više voli, kako će se vidjeti, dukate nego vlastitog sina, kao što i ovaj pretpostavlja ocu lagodan rasipnički život i rimsku kurtizanu. Uostalom, u to doba ne bijahu neobična stvar i još okrutnije šale. Mladićev postupak psihološki bi se mogao objasniti neočekivanim prijelazom iz blaženstva u sramotan položaj pred vršnjacima. Osim toga, bijesni starac nasrće na njega nožem!

382: »Što želite?!«.

383: »Ne poznajem vas, idite zbogom!«.

384: »Ovaj je lud!«. Razumije se, situacija je Maru nametnula da oca nazove luđakom, kako bi ga žbiri mogli odvesti, pa će i oni sami, kad dođu, i njihov kapetan, smatrati luđakom. Međutim, na alegorijskoj razini interpretacije, u kritičkom identificiranju l j u d i n a h v a o, ne smije se mimoići koincidencija po kojoj je Dundo Maroje prototip onih koji su »pazzi et si tengon savi« u političkim pismima, i valja voditi računa o tome da je antitezi »nazbilj-nahvao« u Držićevoj koncepciji usporedna antiteza »ludost-mudrost«, o čemu sam u uvodnoj raspravi dosta govorio.

385: »Oružje! S oružjem! — Gospodine kapetane, ovaj me želi ubiti«.

386: »Kapetan i žbiri«.

387: »Drž' ga, drž' ga!«.

388: »Miruj! Daj ovamo taj nož!«.

389: »Pustite da ubijem lopova jednoga!«.

390: »Mora da je lud ovaj starac«.

391: »Odvedite ga u tamnicu, tamo ćemo ga dobro izliječiti od ludosti«.

392. Realističnosti prizora ne pridonosi samo njegova efektna dramaturška utemeljenost i »coup de théâtre«, prethodno dobro pripremljeni, nego i svi oni tipični talijanski izrazi, a osobito tehnički precizni u specifičnu stilu žbira. Napomenimo nešto što ćemo doznati tek u idućim prizorima: Bokčilo je ostao u gostioni i vidio, kako će sam kazati, da »gospara za k o s e o d v u k o š e«, što je zaista povećalo spektakularnost prizora.

393: »Položit će račun i za slatko mokrenje«. Onaj istinski *item* očito je izraz iz trgovačke terminologije, ugovora, popisa robe i sl., što je primjereno Vlahovu govoru i uobičajeno, pa zato u ovom kontekstu i ironično, izražavanje među trgovcima.

394. **dezereditat:** razbaštiniti; usp. Dundov monolog na samom početku komedije u kojemu bijesni starac zaista govori o tome kako će napraviti testamenat netom se vrati u Grad, i kako će sve imanje ostaviti komuni.

395: »Tko ima vremena, ima i života«. Da je ta toskanska poslovica (usp. Giusti, 275) bila u Držićevo doba dosta poznata vidi se po tome što je zabilježena npr. u djelu *First Frutes* iz 1578, engleskog pisca talijanskog podrijetla Johna Florija (Maloux, 122).

396. **Hoću da:** povezati s prethodnim Nikovim »ma t' ćeš vidjet«, tj.: vidjet ću, priznajem, ili sl., ako . . .

397: »Da vidimo«.

398: »Ah, gospodo, oh, plemići, kakva je to galama bila?«.

399: »Gospo, zaista ne znamo«.

400: »A kamo je otišao gospar Marin?«.

401: »Nemamo pojma kamo je otišao«.

402: »Pošaljite mi ga, molim vas, ako ga vidite«.

403: »Rado, gospo«.

404: »Gospodine Sadi, jeste li ostavili bisernu ogrlicu?«.

405: »Što ja znam, gospo. Gospodin Marin je otišao a nije mi ništa rekao«.

406: »Vratit će se svaki čas s parama, ostavite je«.

407: »A tko će mi dati novac?«.

408: »Zar ne znate tko će vam ga dati? Zar je to prvi put što smo robu kupili od vas? Koliko stoji tih trideset bisera?«.

409: »Ne mogu ih dati jeftinije od pet škuda po komadu; a to bi bilo: pet puta deset — pedeset; stotinu, stotinu i pedeset škuda, toliko bi stajali«.

410: »U ime božje, ostavite ih; netom se vrati gospar Marin odmah će vam izbrojiti novce«.

411: »Rado bih to s njim uredio«.

412: »Sadi, vi kao da nemate u mene povjerenja!«.

413: »Nije, gospo, da nemam povjerenja, ali dobro bi bilo da je on tu«.

414: »Bit će i on, ostavite ih; a sad sam ja tu, a ja smo i on jedno te isto«.

415: »Znam! Daj Bože da uvijek budete zajedno, jer zaista imate ljubavnika koji je dostojan vas, a on ima gospu koja je njega dostojna. Što smeta da ponesem sobom bisere i da se za kratko vrijeme vratim?«. — Sadijevi komplimenti nisu samo lukava udvornost lihvara koji misli isključivo na posao, nego očevidno odaju i njegovu ironiju, to veću što sa stajališta svoga trgovačkog morala intimno prezire nerazumnu rasipnost — **degno di vol . . . degna de lui:** očito je da Sadijevu komplimentu D. pridaje ironično značenje, iako je izgovoren i radi trgovačkih interesa, jer on Lauri i Maru zaista želi zajedničku sreću kako bi što više zaradio. Sadi je zanimljiv lik u bogatoj Držićevoj galeriji, a i njegov jezik odaje da je on precizno karakteriziran, da nije nimalo jednostran ili sveden na puku funkciju u zapletaju. Instruktivne opaske dao je o njemu Torbarina u kontekstu gdje uspoređuje Shakespeareova Shylocka s Držićevim Skupom, Dundom Marojem i Sadijem: »Držićev Sadi sigurno nije privlačan karakter, ali se ne može reći da je on naj-

gori lopov u komediji. (. . .) Sadi ne osjeća potrebu da održi govor u obranu židovstva, on ne osjeća da je član osobitog naroda, jer ga takvim ne smatraju ljudi koji ga okružuju. On se bavi svojim poslom kao i njegovi kršćanski drugovi, a u pohlepi za novcem manje je odvratan nego Skup ili dundo Maroje. To je zato što je, u odnosu prema Židovima, mala republika dubrovačka bila najtolerantnija zemlja na svijetu. U tom nije bilo nikakve sentimentalnosti, jer su praktični Dubrovčani znali koliko mogu imati koristi od Židova. Znamo da su u 16. stoljeću mnogi Židovi, kad su ih prognali iz Portugala, našli gostoljubivo utočište u Dubrovniku. Neki su od njih bili ugledni književnici i učenjaci, kao na primjer poznati humanist Didak Pir i liječnik Amatus Lusitanus, da spomenemo samo dva«.

416: »Smeta, jer hoću da ih stavim o vrat, a ne bih htjela da ih tko vidi i da mu se svide pa da ih plati nešto više te da ostanem bez njih. Znam ja dobro koliko ste lakomi vi Židovi«.

417: »Mi smo onakvi kakve hoće vaše gospodstvo, i učinit ću kako je vama drago«.

418: »Počekajte, sići ću dolje na vrata«.

419: »Bogamu, nerado ih ostavljam. Nije mi bilo drago vidjeti kako onaj starac trči za gospodinom Marinom. Ti mladići ne gledaju kako troše, zaduže se, varaju pa odmagle. Onaj starac kao da je govorio: 'Moji dukati!'. Dukate je spominjao, ostalo nisam razumio. Ali ova me je gospa inače darežljivo isplaćivala; valjda mi ni ovaj put neće ostati dužna«. — Kao i u hrvatskom, i u talijanskom jeziku pisac precizno karakterizira svoje likove. Dosta je u ovom Sadijevu odlomku primijetiti kako je on od svih riječi Dunda Maroja čuo i razumio samo onu koja i u talijanskom i u hrvatskom zvuči slično i zvonko: dukati: *ducati nominava, il resto non intendevo.* U toj se rečenici sugestivna riječ nalazi u položaju inverzije (objekt prije glagola), što ilustrira koliku je pozornost D. posvetio i Sadijevu talijanskom govoru, da bi način njegova izražavanja bio jednako uvjerljiv i životan kao što je govor drugih junaka.

420: »Gospodine Sadi!«.

421: »Evo vam bisera, ima ih trideset, prebrojite ih sami«.

422: »Pet, deset, petnaest, dvadeset, dvadeset i pet, trideset — svi su na broju. Dragi Sadi, vratite se za jedan sat, pa će vam gospar Marin platiti vaših stotinu i pedeset škuda. Ove ću bisere nositi za ljubav gospara Marina«.

423: »O, divno li vam pristaju! Dugo u njima uživali za ljubav gospodina Marina.« — **lungo tempo:** prije je rekao »esser sempre insieme«, pa smisao komičnosti njegove srdačne želje da Laura u v i j e k uživa Marinovu ljubav dolazi otud što je to njegov interes. Jer, i on se očito slaže sa Skupom kad ovaj kaže: »Amor nije amor, zlato je amor . . . «.

424: »Dao Bog«.

425. (»O, galantna li plemića: što ima nije njegovo!«). — Ova druga rečenica (ciò che ha non è suo!) smislom prividno odgovara onome što u III. č., u prizoru s Babom i Perom, Petrunjela govori aludirajući na Mara i Lauru: »sve što ima, sve 'oj dava«; ali Sadi to izgovara za sebe, i duboko je ironičan, jer je D., u skladu sa svojim često primijenjenim postupcima, i njemu povjerio komentar o mladome rastrošniku, postižući ujedno i to da lik Židova ne bude jednostran, da i on izražava svoju mjeru ljudskosti, koja bar donekle prevladava njegov porok. Sadi je, naglašavam, dorađeniji lik nego što bi se pomislilo, i to odaje njegov talijanski jezik.

426: »Moj Sadi, da znate što mi je sve kupio ima godinu dana, začudili biste se: možda za tri tisuće dukata nakita, ogrlica, haljina i drugih stvari«.

427: »Neka vam je na sreću, gospo. Ne mogu se više s vama zadržati, imam posla; za jedan sat ću vam se vratiti«.

428: »Sretno pošli, dragi moj Sadi«. — I taj prizor osvjetljuje koliko je novac bitan temelj strukturi komedije, koliko uvjetuje odnose među likovima. Sadi je tipično otjelovljenje rimskog novčarskog i trgovačkog staleža, portretiran u malo riječi usredotočenih na dinar, njegovu prvu i zadnju misao, ali nimalo jednostran.

429. **Od davna** itd. Tripčetino iskustvo s čovjekom nahvao kakav je Dundo Maroje, definicija škrca koji je »bjestija mizera kako uš«, koji ima »zlu ćud«, koji je potencijalni »ubojica«, sućut prema gladnom Bokčilu — sve je to u ovom monologu preduvjet mnogo značajnijim zaključcima do kojih će kao tumač autorovih ideja doći ovaj mudri, oprezni, iskusni, kad treba — još ćemo to vidjeti — srčani Kotoranin, naoko čudak ali human i obrazovan, zdravo puten i duhovit, sve u svemu — čovjek nazbilj.

430: »Rumores fuge, ne incipias novus auctor haberi« — »Izbjegavaj glasine, da te ne počnu smatrati novim autorom klevete«, Katon, *Distisi*, I, 12 (Vilhar, 2792).

431: »jao si ga nama, bogme: poći se sa žbirima tući!«.

432. **za ručak:** za doručak barem, ako već ne za objed.

433. **četiri vanđelje i blaženicu:** zaklinje se evanđeljima, kojih se autorstvo pripisuje apostolima Mateju, Marku, Luki, Ivanu, te blaženom Hozanom kotorskom. U monologu u idućem činu Tripčeta će pokazati da dobro poznaje Bibliju iz koje će citirati odlomke evanđelja.

434: »i gledati svoj posao«.

435: **još da buđah** itd.: još da sam s njim bio i da je ubo gospodina Marina . . .

436: »Čemu je slično? Kojega je roda?« (sudska pitanja).

437: »sudionik u zločinu«.

438: »da mi slomije vrat«.

439: »čudotvorno«.

440: »vrč vina«, kao što je obećao Bokčilu, održavši riječ.

441: »milosrđe«.

442: »k vragu«.

443. **ije**: jede.

444: »Umirem od gladi«.

445. **gdje ruka maha:** gdje zamahuju oružjem, gdje se tuku; prema dubrovačkoj poslovici »Došo si di ruka maha« (Daničić, 18, 19), zato Bokčilo i ponavlja dodajući ono *bogme.*

446. v. bilj. 392.

447. **dovedoše:** misli u Rim, gdje se ne umije snaći.

448: »Gdje li je onaj? Pobjegao je varalica! Evo ga, bogme, gdje bježi. Hej, lopove, kidaš i nećeš da platiš oštariju? Slatka ti je bilą hrana, a plaćanje ti je gorko, zar ne?«. Zadnja je rečenica očito u talijanskom jeziku poslovica, koja npr. na mletačkom glasi: »A tor su se gode, a pagar se sospira« (Pasqualigo, 97). I to govori o stvaralačkoj spontanosti Držićeva stila.

449. **Maro:** pošto je čuo talijansku riječ amaro, koja znači »gorak«, shvatio je da Talijan spominje Mara. Dovođenje u vezu baš tih riječi nije, dakako, slučajno, nego proizvodi ironičan učinak.

450: »Kakav pusteni dubačac, daj ovamo taj ogrtač, lupežu!« (pusteni dubačac je biljka koja se talijanski kaže »maro«, a oštijer misli da je Bokčilo spomenuo tu biljku kad je izrekao ime Maro, pa otud opet zbrka).

451. **manigoda:** ta je riječ u Dubrovniku imala i značenje krvnika, pa ga je još više prestrašila.

452: »Kri, kri sad pjevaj kirije elejson i litanije«; riječ *kriv* izazvala je nov nesporazum. Litanije su katoličke molitve (»Gospodine, smiluj se«).

453. **ispovijem:** ispovjedim, kao što se čini prije smrti radi oproštenja grijeha. Valja naglasiti da pobožnost Držićevih junaka često dolazi do izražaja, a pogotovo Bokčilova, što se vidi i u zazivanju bezbroj svetaca, blaženika, evanđelja itd. Stoga je ovaj nesporazum uzrokovao tako golem strah u njemu.

454: »Kakva li lopova!«.

455: »Koji se vrag tu dere? Što je ovome?«.

456: »Neće da plati troškove pa sam mu oduzeo ogrtač«.

457: »Pošalji k vragu tog magarca, pola će Rima zaglušiti svojom dernjavom«.

458: »Kakva li lopova, zar ne?«.

459: »Vrati mu ogrtač i pošalji ga k vragu; onaj će starac za njega platiti«.

460: »A gdje je stari? Zar niste vidjeli da su ga odveli u tamnicu?«

461: »Ima nešto njegova ovdje u kući, sigurni smo«.

462: »Da mu, dakle, vratim ogrtač?«.

463: »Vrati mu ga«.

464: »Na, idi!«.

465. **Ah** itd. Kao potvrdu o netom ilustriranom Bokčilovu odnosu prema vjeri u teškom životnom trenutku dosta je opaziti u ovim njegovim zadnjim riječima što slijede koliko je bogato i raznoliko njegovo pozivanje na svete stvari, ne zaboravljajući da je iz tog područja u njegovu govoru bilo drugih varijanti prije i da će još biti poslije: *da te Bog pomože; Djevica te krunila; Majko Djevo korunicu . . . pojem; zavjetujem se; Majko od sirota; Djevo Majko . . .;* spomenuti je i druge značajke kojima je individualiziran, riječi od milja ili umanjenice (*žeđahan, srdačce* i sl. na drugim mjestima), koje evociraju skromnost, strah, izgubljenost u stranom gradu, slično kao u *Noveli od Stanca* (st. 68, 73, 74 i dr.).

466. **Je li** itd. Ovaj je treći Pometov monolog »definicija 'vrhovne istine' sofriktanog trbuha, onog istog Messer Gaster-a kojeg susrećemo kod Rabelaisa na simboličnom brežuljku Raja zemaljskog« (Košuta). To se, međutim, odnosi na završetak monologa, a monolog je u prvom redu egzemplifikacija p r a v o g č o v j e k a, ilustracija Pometove doktrine u neposrednoj praksi, otkrivanje odabranog pojedinca koji se »vrlinom« uzdiže nad svjetinom, jer znade svladati »sreću« i postati »gospodar od ljudi«.

467. **srjeća:** riječ je, dakako, o fortuni, o kojoj smo već govorili i o kojoj će Pomet tokom radnje još raspravljati. Kao opreka prestrašenom, priprostu Bokčilu nastupa »gospodar od ljudi«, koji briljantnom lakoćom i superiornim humorom najavljuje početak svoga aktivnog i smišljenog djelovanja na razvitak zapletaja. Prvi mu je potez bio što je Dunda Maroja izbavio iz tamnice, izvanrednom spretnošću kojom je s kapetanom straže (bariželom) uredio da oslobodi starca, pa kao da nam se pred očima zbiva zbiljski prizor u kojemu stari trgovac skida kapu sluzi zahvaljujući mu, a ovaj mu velikodušno i pokroviteljski dopušta da mu kapa ostane na glavi. S komičnom neskromnošću Pomet proklamira svoju valjanost nad svima, ističe u sebi pravu bit ljudskog, sebe nagrađuje dostojnim nazivima, koje bismo mu i sami pridali kao zahvalnost za krepak smijeh i vedrinu što ih u nama izaziva. I jednako kao što je započeo monolog otvarajući ovaj čin, ushićen opisom obilja na gospodarovu stolu, sad završava sipajući oko sebe pjenušav ritam nabrajanja najbiranijih poslastica, od kojih kao da je složio pravu himnu svome trbuhu.

468. **Zatoj se je dobro reklo:** to što slijedi netko je, dakle, rekao, odnosno napisao, a već smo govorili o izvorima Držićeve misli, pa je u tom kontekstu dosta spomenuti XVII. i XVIII. poglavlje Machiavellijeva *Vladara* i ideju o valjanom pojedincu koji se uzdiže nad »svjetinom«, nad ljudima koji su »nezahvalni, nepouzdani, prijetvorni . . . pohlepni za dobitkom . . . tupi« itd., kao što se čovjek nazbilj Pomet, mali vladar komedije, uzdiže nad ljudima nahvao. Spomenimo još da u *Arkulinu* Kotoranin, varirajući antitezu »mudrost« — »ludost«, u II. č. iznosi formulaciju koja je u opreci s Pometovom sentencijom i baš joj zato i potvrđuje valjanost: »Luđak jedan učini eror, a svi ga mudri ne mogu remedijat« (v. bilj. 63 u *Arkulinu).* Inače je Bonifačić Rožin Pometovu sentenciju zabilježio među poslovicama, pod br. 1. Ima i mletačka: »Un omo val cento, e cento no val un« (Pasqualigo, 283).

469: »s toljagama i svjetiljkama« (trebalo bi laternis); mjesto iz Evanđelja koje se odnosi na Kristovu muku i smrt, konkretno na dolazak Jude s naoružanom svjetinom da uhite Krista. Pomet izgovara makaronski latinski, a citat točno glasi u Evanđelju po Mateju (26.47) *cum gladis et facibus et armis* (sa svjetiljkama, zubljama i oružjem).

470. **Irʻudi i Pilati . . . Barabu:** prema Evanđelju, Poncije Pilat je bio rimski prokurator koji je osudio na smrt Krista, a prema glasovanju farizeja oslobodio razbojnika imenom Barabu. Krista je osudio i njegova sljedbenika Ivana Krstitelja dao ubiti kralj Herod Antipas. Pomet je opet slikovito predočio kako dva žbira poput Heroda i Pilata odvode starog Maroja kao da je Baraba. Usp. Matej, XXIII, 7, 11.

471. **amanti od Prijekoga:** podrugljivo misli na Nika, Pijera i Vlaha kao na mlade dubrovačke ljubovnike iz ulice Prijeki.

472: »Kapetane, on je jedan od naših, pustite ga — to mu je otac«.

473: »Kakav otac, koji naš, što pustiti! Odbij!«.

474. **čovjek, pravi čovjek:** čovjek nazbilj, dakako, jer je »vjertuoz« i jer se zato uspješno nosi s fortunom sve do pobjede. U duljem monologu o fortuni u IV. č. (v. bilj. 823) poslužit će se sličnim ritmom: »još sam Pomet, bogme Pomet!«: pravi čovjek i Pomet postaju jednim pojmom, u koji sa sažimlje Dživova definicija u *Skupu* o takvim ljudima, o ljudima nazbilj, »koji razlog čuju, koji razlog primaju, koji meni paraju p r a v i l j u d i«, odnosno definicija Dugog Nosa u prologu, prema kojoj su to »ljudi mudri, ljudi razumni«.

475. **s strane, dijeti:** uklonite se, nedorasli; misli na one »amante od Prijekoga« (on s njima nije ravnopravan na klasnom polju, a oni njemu nisu ravni na polju mudrosti i ljudskosti), koji su, na Vlahovo insistiranje, uzaludno pokušali osloboditi Dunda Maroja. Ta konfrontacija s vlastelićićima i trgovcima Pometu je dakle potrebna da bi istaknuo tko je *pravi čovjek*.

476. **Vlah** itd.: seljak seljaka otjera, a katunaru (seoskom knezu) ostade koliba, tj. dok se dva svađaju, treći, jači, izvlači korist (Ratković).

477: »U malo riječi razumjesmo se« (pravilno: In paucis verbis intendimus nos).

478: »Ne poznajem te!« (usp. bilj. 756).

479. **Šuma t'mati:** poslovica (Vuk, 7337). Usp. bilj. 756.

480. **Or:** (tal.) znači »da nastavim gdje sam stao« (budući da je u svoj izvještaj umetnuo svoju reakciju na Marov postupak prema ocu). Do kraja ovog pasusa Pometov moralno-intelektualni autoportret raste do vrhunca.

481. **gospar čovjek:** tako se i danas kaže u Dubrovniku, sa značenjem fin, ugledan čovjek.

482: »sa svojim dostojanstvom«.

483. **virtuoz . . . virtutibus praedutus:** vrlinama obdaren; trebalo bi: praeditus; usp. bilj. 294. Burlesknom latinskom naznakom da će još pokazati što je »homo virtuosus« prema suvremenom učenju, ponovno se vraća na definiciju pravog čovjeka koju je dao u monologu na početku ovog čina.

484. **kralju i gospodine.** Pomet i dalje sebe poistovećuje s idealnim vladarom, a njegova zlobna aluzivnost jamačno nije mogla ostati nejasnom mnogim gledaocima, u prvom redu vlasteli, među kojom je moralo biti mnogo dobrih poznavatelja i primjenjivača teorije glasovitog firentinskog tajnika za ratne i unutrašnje poslove. Specifičnost komike koja izvire iz sluginih riječi proishodi iz neprimjerenosti ograničenih dometa njegova djelovanja u svijetu komedije na temelju jednakih spekulativnih premisa koje uvjetuju vladarovu zamišljenu akciju na neposrednom političkom i povijesnom poprištu. Tumačeći tekst ne treba, međutim, ni trena smetnuti s uma da će viziju svijeta izraženu preko Pometova lika iznenada osvijetliti u pravom značenju urotnički pokušaj kao epilog Držićeve životne epizode, koja će tom zgodom otkriti misaonost, ozbiljnost, oštrinu, koje su se prikrivale pod gestom i grimasom velikoga komediografa, pisca negromantova prologa i Pometova tvorca. To ćemo potanje objasniti prateći do kraja Pometovu provedbu u djelo doktrine koja ga nadahnjuje i njezin simbolični smisao.

485. **sofriktani:** v. bilj. 466.

486. **od zla čovjeka:** od škrtog Dunda Maroja, koji bi ga, kako je gore Pomet kazao, držao »tri dni i tri noći u postu i penitenciji« (tj. u gladovanju, na kakvo se inače obvezuju vjernici u propisanim danima). Tako se razrešuje simbolično značenje ove završne tirade o hrani, ove himne trbuhu, koji se personificira i poistovećuje s junakom (Pomete . . . kralju i gospodine . . . Pometov trbuše . . .) da bi se mogao oprekom dovesti u konfrontaciju sa »zlim čovjekom« i tako objasniti aluzivni cilj, zapravo razlikovanje čovjeka nazbilj od čovjeka nahvao.

487: »Tko ti je napravio one cipele što ti tako lijepo pristaju, što ti tako lijepo pristaju?«; početak stare tal. pjesmice o odijevanju djevojke koja se zvala Girumetta ili Ghirumetta. Pjesmica je imala mletačku i toskansku verziju, koje je Popiva pomiješao (D. Pavlović).

488: »Što ti tako lijepo pristaju, Gernietta, što ti tako lijepo pristaju«. Popiva zadovoljno pjeva jer ne zna što se dogodilo njegovu gospodaru Maru i da ga Pomet skriven promatra.

489. **Srčano zeljice:** » . . . u razgovoru Popive i Petrunjele D. postiže naročito komične efekte miješajući elemente uglađene i pučke poezije, a s time u vezi i uglađenog i pučkog — lokalno obojenog načina izražavanja. Tako Popiva naziva Petrunjelu 'srčano zeljice' izvrćući petrarkistički izraz 'srčana željice', a na kraju razgovora izmjenjuju uglađene dvanaesterce: 'Drag džilju . . .'« (Slamnig).

490. **kamena:** od kamena.

491. **hraniš:** čuvaš.

492. **K sebi ruke:** Popiva je svoje zadnje riječi, očito, popratio »igranjem rukama«, kako to Držićevi junaci kažu, pa otud reakcija Petrunjele (i skrivenog Pometa).

493. **poslije:** podrazumijeva se »vidjeti«. Jedan od razloga koji Pometu daju poticaj da se bori protiv Mara jest Popiva, koji se također udvara Petrunjeli, ali mu ona lukavo izmiče odgovarajući mu neodređeno, jer on i njoj daje nešto od robe što je Maro po njemu šalje Lauri.

494. **na klopcijeh:** na klopcima, tj. u drvenim crevljama. »Različiti ... proizvodi ... u Dubrovniku imali su karakter ili kućne radinosti, ili su ih proizvodili drugi zanatlije. Tako su rađene drvene cipele ...« (Roller).

495. Prepoznao je Dubrovčanina, jer je ovaj zazivao Gospu Luncijatu (usp. bilj. 228 i 465).

496. **Koje:** koje nevolje. Vrlo su česti u Držićevu jeziku takvi eliptični izričaji: »Radi se zapravo o rečenicama koje treba realizirati dijelom govorom riječi, a dijelom izvanlingvističkom komunikacijom: mimikom i gestom. Tek ostvarenjem obaju dijelova integriran je tekst ... Držićeva elipsa postaje ... motivirana, funkcionalna: jezični elemenat sadrži i uputu za nejezični, a ipak komunikativan« (Moguš).

497. **najveća:** nevolja (v. bilj, 496).

498. **okazijoni:** prilike, prigode, sreće. Kao »vjertuoz«, »fortuna«, »razlog« i neke druge riječi, i »okazijon« treba smatrati terminom humanističko-renesansne misli. Uz pojmove »sapientia«, »prudentia«, »ingenium«, »discretio« i druge, za koje D. ima i svoje varijante nazivanja, a koje su u temeljima učenja Pontana, Machiavellija, Guicciardinija itd., »occasione« (tal.) je svakako jedna od središnjih kategorija o kojoj »homo fortunatus« u podvrgavanju »fortune« mora voditi računa; zapravo se pojmovi »fortuna« i »okazijon« poistovećuju kad je u pitanju čovjek »vjertuoz«. Da ne navodim druge pisce, spomenut ću samo što na jednom mjestu piše Guicciardini, koji i nekim drugim formulacijama dobro ilustrira Pometove dosad uočene postupke, a prije svega one koje taj mislilac sažimlje u ideji o promjenljivosti vremena: »Kad ti dođe prilika (la occasione) da ostvariš što želiš, uhvati je ne gubeći vremena, jer se stvari na svijetu toliko često mijenjaju da se ne može reći kako se što posjeduje dok to ne držiš u ruci. A zbog istog razloga, kad ti se ponudilo nešto što ti nije drago, nastoj koliko god možeš više odgoditi, jer se uvijek pokaže da vrijeme donese zgode koje te izvuku iz tih poteškoća; i tako se ima shvatiti ona poslovica koja kažu da je na ustima mudrih: valja uživati uslugu vremena« (Ricordi, I, 76; usp. i I, 119; II, 78, 79, 80). — Pomet bi rekao: »Ma se je trijeba sa brjemenom akomodavat ...« (usp. bilj. 293).

499. **sve znam:** kratkoća u odgovoru odrazuje brzinu kojom želi Bokčila iskoristiti za svoj naum i ostavlja dojam da mu je baš tog časa sinulo kako će iskoristiti »okazijon«.

500. **sto tavula:** koliko god su te količine možda predimenzionirane (a takve će biti pogotovo kad ih Bokčilo prenese Pometovim antagonistima), D. je u dovoljnoj mjeri slijedio načelo vjerojatnosti da ostavi svojevrstan dokumenat o ekspanziji dubrovačkih trgovaca.

501. **pit:** pametni Pomet zna što Bokčilu treba obećati.

502. **proštenje:** oprost grijeha. Od davnine svaka je 25. godina bila jubilarna i tada su, kako smo već kazali, vjernici hodočastili u Rim, pa su se tako 1550, kad se radnja zamišlja, tu okupili toliki našijenci.

503. **veće stotinu:** više od stotinu.

504: »Bogu hvala«.

505. **živi** itd.: dubrovačka poslovica (Daničić, 160) kojom se već bila poslužila Petrunjela (v. bilj. 359).

506. **sisa:** aorist.

507: »Dobre vijesti«.

508: »Dobre«.

509. **kanaljo, neljudi, siromasi:** prije je kazao da »čovjek valja za sto ljudi, a sto ne valjaju za jednoga«, a sad na drugačiji način potvrđuje tu makijavelističku i pesimističku spoznaju o ljudima, da bi zapravo istaknuo misao o iznimnu, odabranu, jaku pojedincu koji se nad ostalima izdiže baš zato jer oni to nisu, jer nisu razumni, pa sreća s njima ne stoji (o granicama tih spoznaja ovdje nećemo raspravljati). Napominjem i na ovom mjestu da ovakav komentar ovdje i uz druge dijelove teksta ne želi tekst svesti na puku alegoriju, zanemarujući njegovu životnost u kojoj se oblikuje junak i razvija radnja. Naprotiv, naglašavam da se sve ove apstrakcije i teorijsko-filozofske implikacije teksta izvode iz njegove neposredne realistične, životvorne, umjetničke vrijednosti i njegove komunikativnosti mimo filozofskih značenja, bez kojih bi međutim, tekst bio osiromašen, lišen misaonih dimenzija koje imaju bitan udio u cjelovitoj strukturi i u rasponu Držićeve poetike uopće.

510: »u svratištu 'Kod zvona'«.

511: »nasljednici imovine pokojne gospe Laure«. Pomet u talijanski tekst umeće latinski izraz quondam, koji on izgovara condan, što će reći »bivši«, »pokojni«, a upotrebljavao se i u šaljive svrhe, npr. u izrazu »essere tra i quondam«, biti među mrtvima.

512. **Fora** itd.: van, van, vi bez para!

513. **u Dubrovniku:** u ambigvitetu Držićeva govora i to treba shvatiti kao još jednu ironičnu primjedbu na račun škrtosti vladajućih krugova, nimalo slučajno opet temeljenu na pometovskoj gastronomskoj metaforici.

514. **deset peča u dinaru mesa:** da se neznatna količina mesa kupljena za dubrovački dinar razdijeli na deset porcija (Kolendić). — »Republika je stalno određivala cijene mesu i vodila strog nadzor nad prodajom mesa ... Republika je vodila računa o cijenama u krčmama, i tako 24. oktobra 1504. određuje Malo vijeće da se u krčmama smije za 1 dinar davati mesa svega pola libre, manje nego u mesnicama. To je rješenje dano za krčme nad stepenicama i za krčme pored luke« (Roller).

515: **nesrećo:** Pomet svoje monologe često počinje pohvalom sreći, a Maro je, eto, kudi, pa i ta usporednost pridonosi komičnu učinku.

516. **dinar . . . sina:** »Sin nije sin, ni prijatelj, — dinar dobrotu šteti« — veli Skup u I. č. istoimene komedije (v. u njoj bilj. 55); v. ovdje, bilj. 781.

517. **umrah:** umro bih.

518. **kažu . . . slaci:** pokažu da su slatki.

519. **ijedu:** jedu.

520. **Je li** itd. usp. bilj. 515.

Treći čin

521. **nevješ kao slijep:** zabilježeno kao dubrovačka poslovica (Daničić, 78).

522. **Golemo . . . vince:** specifična antiteza atributa i imenice, tipa »gorki pelinku«, »huda ptičice«, koja pokazuje »koliko je D. bio opsjednut igrom suprotnosti« (Moguš).

523. **mlijeko sisalo:** D. na taj način ističe mišljenje, pa je već Dživulin Lopuđanin za sebe rekao da je dojen »mlijekom od Igala«.

524. **parlašuše:** Bokčilo misli na Talijanke, koje neki našijenci čuju kao da šu-pšu »parlaju« tj. govore, primjerice Grubiša u IV. č., kad je došao »gdje ljudi svi 'šu' parlaju, 'šu-pšu', da im se vraguto slovo ne razumije.« Nije čudo da je D. komiku takvih likova temeljio i na njihovu nerazumijevanju tuđeg jezika.

524a: usp. mletačku poslovicu »El tempo xe un gran maestro« (Pasqualigo, 132).

525. **tko se vele scijeni** itd. Prije nego što ga je pustio da u monologu prizna kako je pogriješio što je, u svojoj umišljenosti da je pametan i da sve zna, Peru nagovorio da iz Dubrovnika s njim ode tražiti Mara u Rim, a zapravo s ciljem da se sam provede, ovom je vlasteličiću D. povjerio neke misli u kojima opet prepoznajemo stavove našeg pisca o ljudima nahvao: oni koji misle da mnogo vrijede, a inače ništa ne znaju, na djelu učine veću štetu nego korist. To su oni »kojijem para da su razumni«, kako u IV. č. *Skupa* kaže Dživo, stariji imenjak ovog junaka.

526. **u Dubrovniku . . . prezuncijoni:** sad je aluzija još izravnija.

527. **ludijem medzom:** v. bilj. 529.

528. **In fine** itd.: (tal.) uostalom, ne treba njemu . . .

529. **od ludosti:** zbog nerazuma. U skladu s gore iznesenim mislima, još jednom se pojam l u d o s t i navodi kao suprotnost razumnim postupcima.

530. **da sam s neba** itd.: u prvom urotničkom pismu D. je o reagiranju vlastele u dubrovačkoj vladi na glas da se turska vojska sprema napasti Dubrovnik pisao kako su »samo plakali i kao strašljive žene čekali da im nekim čudom (u izvorniku miracolosamente) pomoć padne sa zvijezda (dalle stelle)«, posluživši se, dakle, istom slikom.

531. **tonemo na prješu:** još jedna izvorna slika iz pomorskog života.

532. **manu s neba:** ponavlja što je već rekao; međutim, u zadnjem monologu Pometu je »zaista« mana padala s neba kad je obraćajući se svome »sofriktanom trbuhu« govorio: ». . . veseli se . . . na manu nebesku«. Koincidencija nije slučajna, pa nam i taj detalj pomaže da dešifriramo tko je čovjek nazbilj a tko čovjek nahvao. Kad se prisjetimo satiričnog prizora između Dživa, nekadašnjeg brodskog škrivana, dakle predstavnika vlastele u službi koju je dubrovačka vlada zakonom pridržavala za plemstvo i nametala pomorcima, većinom pučanima i najvažnijim faktorima prosperiteta Republike, i njegova bivšeg kapetana na brodu Dživulina Lopuđanina (usp. bilj. 244—266), bit će nam razumljivije zašto je ovom junaku D. posvetio ovdje ovaj osamljeni monolog, koji očito nema samo funkciju pojašnjenja zbivanja u radnji. — Dodajmo da je »čekat manu s neba« poslovica (Bonifačić Rožin, 706).

533: »Tko je dolje? Sadi, jeste li vi?«.

534: »Je li se možda vratio gospodin Marin?«.

535: »Još se nije vratio«.

536: »Gospođo, za jedan sat moram obaviti jednu isplatu, inače vam ne bih dosađivao«.

537: »Dobro, gospar Marin će brzo doći«.

538: »Gospođo, imate li možda pri ruci koju škudu? Jako mi trebaju«.

539: »Zbilja nemam, dragi Sadi, vratite se poslije pa ćete biti isplaćeni«.

540: »Učinit ću kako veli vaše gospodstvo«.

541: (»Oh, što su dosadni ti Židovi«).

542: »Tako mi boga Abrahamova, Izakova i Jakovljeva, bio sam lud što sam ostavio one bisere. Kurtizane, ah! Bludnici, ah! Ne smije se tu spavati, valja požurivati, dosađivati im i tući željezo dok je vruće. Stotinu i pedeset škuda nije šala. Ali evo bogme gospodina Marina. — Ljubim ruku vašemu gospodstvu, gospodine Marine«. — Biblijska imena koja na početku zaziva odnose se na mjesto u Bibliji kojeg se D. već jednom prisjetio, u pjesmi povodom sestrine svadbe, kad evocira blagoslov Izakov namijenjen Ezavu.

543: »Što je, Sadi?«.

544: »Trideset bisera što ih je gospa uzela, svaki po pet škuda, stoje stotinu i pedeset škuda«.

545: »Oh, Sadi, preskupi su!«.

546: »Toliko smo se pogodili, i ona je pristala«.

547: »Kad je ona pristala, pristajem i ja«.

548: »Imate li novac uza se?«.

549: »Sad idem kući da vam ih donesem«.

550. »A gdje ću vas naći?«.

551: »Dođite gospi«.

552: »Zar ne bih mogao poći s vama kući?«.

553: »Dosadni ste, Sadi! Kad vam kažem, vratite se domalo gospi i bit ćete isplaćeni«.

554: »Kako želi vaše gospodstvo, gospodine Marine, sluga sam vam«.

555: »Zbogom, idem kući«.

556: »Hajdete sa srećom! — Ti boga! Ovdje ne treba ljenčariti. Ovi lako uzmu robu, a kad valja platiti, tvrđi su od dijamanta. Bez obavljena posla kući ne idem. Skrit ću se iza ugla i čekati ovog svog mesiju. Ne budem li mu dodijavao teško ću doći do svoga«.

557: »Gosparu Marine!«.

558: »Zlato moje!«.

559: i ovaj prigovor odaje lukavost i agresivnost kurtizane, koja je, kao što bi to rekao Skup, obvonjala nove dukate.

560. **Jeda** itd. Komična se nit radnje prenosi i na razgovor Marov s Laurom: s jedne strane on zna ono što kurtizana ne zna i ne smije znati, jer bi sve propalo, tj. da mu je otac došao pokvariti lakomislenu idilu; ona, s druge strane, »zna« nešto drugo, što je Maru nepoznato (tj. da je Popiva, koji također ne zna pravu istinu, nasjeo Bokčilu), ne sluteći da ga tim krivim spajanjem dovodi u škripac. Tako je D., zajedno s Pometom, stvorio smiješnu zbrku uzajamnih nesporazuma u još jednom nizu efektnih komičnih situacija.

561: »Kod zvona«.

562. **Ima:** mora, dužnost mu je.

563: »Dobro našao vaše gospodstvo, gospodine Marine!« — Već samo ponovno i uporno pojavljivanje Sadija koji se načas bio skrio, a sad, lukavo se koristeći Laurinom nazočnošću, opet Mara pozdravlja uslužno kao da ga nije prije kratkog vremena vidio, određuje njegov gramziv i trgovački nepovjerljiv lik i njegov govor, u kojemu se, namjerice jednolično, uvijek ponavljaju tipične riječi: plaćanje, dukati, biseri i sl. U tom je prizoru njegova funkcija još više zagorčavati Marov nezavidan položaj, lišavajući ga novca, koji je već ionako pri kraju.

564: »Sadi, imam vrlo važna posla, nemoj mi sada dosađivati!«.

565: »Gospodine, ovaj čas moram isplatiti dvije stotine dukata, inače ću u tamnicu«.

566: »Sad ti ih ne mogu dati«.

567: »Onda mi vratite moje bisere, jer inače ne znam kako ću. Mislio sam da od vas kad god mi je potrebno mogu dobiti tri ili četiri stotine dukata kao na banci, a sad kad mi treba ne mogu ni svoje dobiti«.

568: »Sadi, nisam znao da ste toliko dosadni«.

569: »Udovoljite mu, neka ga vrag nosi, kad je tako nametljiv«.

570: »Nije, gospo, da mu ne mogu smjesta te novce izbrojiti, ali me velika potreba prisiljava da žurim, a novci bi, kao što i jesu, njemu bili uvijek na raspolaganju. Na, evo: pet, deset, petnaest . . . Jeste li zadovoljni?«.

571: »Jesam, gospodine, velika hvala vašemu gospodstvu! Da mi sad nije bilo potrebno, ne bih vas uznemiravao. Oprostite mi. Drugi put poslužite se mojom robom, s novcem ili bez novca, kako vas volja«.

572: »Sadi, mislite na onaj privjesak«.

573: »Hoću, gospo, nisam zaboravio«.

574: »Gosparu Marine, neki čovjek prodaje privjesak, traži dvije stotine škuda. Bilo bi lijepo obisit ga! Devet bisera!«.

575. **poveo mi si** itd. Ne zaboravimo da je Popiva staroga poveo u Marov stan zahvaljujući tome što je Pomet Bokčila nagovorio da mu to sugerira. To je bila ona »okazijon« Pometova o kojoj smo govorili i koja će tok događaja bitno okrenuti u korist spretnog sluge.

576: »Dobro došao, poštenjakoviću! Bogme . . .«.

577. **otac** itd. U novom prizoru, neposredno nakon Marova jadanja, najkomičnija je dakako, ova prva »radosna« vijest.

578. **I on govori:** i Dundo je, dakle, ušao u Pometovu igru (kako je to Pomet predvidio i najavio), otpočevši, za svoju korist, provoditi plan mudrog sluge.

579. **all'improvvista . . . mahnica:** iznenada (tal.) hinio da ga ne prepoznajem i smatrao ga luđakom.

580. **za oružje:** zbog noža kojim ga je napao.

581. **idu vješala:** slijede kao kazna vješala. Marova izjava i činjenica da je otac na njega nasrnuo nožem ne proishode samo iz potrebe zapletaja, niti se njihova realnost ublažuje smijehom kao značajkom komedije, nego izdaje ljude nahvao, i posljedicom je u prvom redu pogubne uloge novca (»Uzmi mi dukate, uzmi mi čast i život«, ironično je na početku rekao Tripčeta).

582. **svemu** itd.: prema dubrovačkoj poslovici »Lijek je svemu razmi smrti«, »Svemu je lijek do smrti«, »Svemu je lijek razmi jednoj smrti« (Daničić, 55, 119). Usp. mletačke: »A ogni cosa se trova rimedio, eceto a la morte«, »A tuto se trova rimedio for che a la morte« (Pasqualigo, 89, 225).

583. **U fortuni** itd.: u oluji itd., kao poslovicu zabilježio Bonifačić Rožin, br. 409. Popiva i Pomet, koje su kritičari često poistovećivali, posve su različiti, u biti oprečni likovi, što proishodi iz dosadašnje interpretacije, prema kojoj je očito da je Popiva nahvao (»injorant«, »kanalja«, »potištenjak«) i da mu manjkaju svojstva po kojima je Pomet, naprotiv, čovjek nazbilj. Inače i Pomet u monologu u IV. činu ponavlja sličnu poslovicu, karakterističnu za primorske zemlje, npr. u Mlecima: »El bon mariner se conosse in burasca« (usp. Pasqualigo, str. 176).

583ª. **na provu** itd.: usp. u Seneke (De providentia, V. 9) »Ignis aurum probat« (Arthaber, 949).

584. **isplije:** ispliva. Iako se Popiva ne može uspoređivati s Pometom (osim po suprotnostima), i ovdje je očevidna superiornost sluge nad gospodarom, izgubljenim u prvoj teškoći koja ga zatekne, spremnim prepustiti se njegovu vodstvu; gospodarov govor odrazuje samoživu, gotovo groteskru brigu za vlastitu osobu, a slugin je sav u znaku narodnih poslovica.

585. **našao ju sam:** našao sam način kako ćemo se izvući.

586: »za ljubav Božju«.

587. **bud' da je tako:** jedan od vrhunaca Marove naivnosti, jer Popivin je sud o rimskim kurtizanama ovog kalibra posve vjerojatan.

588: »Židov Sadi«. Novčarska transakcija kao jedna od najvažnijih poluga u zapletaju još jednom u prvi plan stavlja novac, koji je u suvremenom društvu, a, zahvaljujući Držićevu poniranju u strukturu svog doba, i u komediji, najvažniji pokretač ljudskih odnosa. Zamišljena transakcija sastojala bi se dakle u tome što bi Sadi nabavio za Mara robe u iznosu od oko 3.000 dukata, kako bi je Maro mogao pokazati ocu; Laura bi Sadiju dala jamstvo, a sve bi to poslužilo sinu da oca obmane kako je dobar trgovac.

589. **papine nepuče:** možda misli na nećakinje Julija III, Orsulu i Cristinu del Monte, koje su bile poznate zbog raskošna života (Kolendić).

590. **ne znaš:** Maro je sve komičniji u svojoj naivnosti, jer mu sluga mora kazati podatak da kurtizana, za koju je on toliko potrošio, ima novaca na banci.

591. **od ostaloga:** o ostalome, tj. što se tiče preostalih 2.000 od usve 5.000 dukata koje si prije tri godine donio iz Dubrovnika, oca prevari (da' mu razumjet) da si ih uložio u drugu robu ili da ćeš ih uskoro naplatiti. — Popiva, čovjek nahvao, nerazborit, kanalja, zao je duh Marov te se njegovu nagovoru duguje vrlo djelotvorni prizor Marove himbe da ne poznaje oca, ali i prizora kad starac sinu vraća milo za drago pošto se dokopao njegove robe u vrijednosti od oko 3.000 dukata, kao što ćemo vidjeti.

592. **ružan po bradi:** osramoćen (jer brada je znak koji izaziva poštovanje).

593: »velike li stvari!«. Sve što smo rekli uspoređujući Popivu s Pometom ne umanjuje plastičnost i dosljednost Popivina lika, što pokazuje i neposredna živost u tim riječima, u ponavljanju Marovih jadikovanja, i sl.

593ª. Ta sentencija, kao niz drugih Popivinih, Marovih, Marojevih ili Skupovih, nije ništa manje uvjerljiva ilustracija Držićevih nazora zato što je izgovara čovjek nahvao. Dapače, u njihovoj interpretaciji one imaju posebnu komičnu konotaciju, koja se najbolje može objasniti citatom jedne sentencije iz Biblije (važnog izvora Držićevih proverbijalnih izreka), koju D. doduše nigdje nije naveo, ali je i njezinu pouku jamačno dobro poznavao: »Mudra izreka ne vrijedi u ustima luda čovjeka, jer je ne kazuje u pravo vrijeme« (Sirah, XX, 20; Biblija, str. 681). Ljudi kao Popiva nemaju vrline Pometa, koji je »vjertuoz« i kad ga privremeno iznevjeri fortuna.

594. **uze:** Uzet će u suspet, tj. posumnjat će, i nećeš ništa postići, a ona će te najuriti.

595: **kvart ure:** četvrt sata.

596: »tko ima vremena, ima i života«.

597: **To te hoću:** takav želim da budeš.

598. **Jezus** itd. Kao što o životu gospodara i dubrovačke sredine slikovito govore Munuo u *Skupu*, Omakala u *Grižuli*, Pomet u *Dundu*, tako i Petrunjela briljantno opisuje navike gospodarice živahno navodeći i njezine riječi, ne zaboravljajući evocirati našijenske prilike u Dubrovniku, iznoseći živopisnu sliku svijeta koju pisac želi što uvjerljivije predočiti, pa poput vedra intermeca monolog završava zabavljajući općinstvo i spontano povezujući tu malu epizodu s tijekom radnje.

599. **ovako:** kao njezina gospodarica Laura.

600. **ni ije ni spi:** niti jede niti spava, dakako, u ironičnom Petrunjelinu izvještaju, zbog pojačane ljubavi otkako je doznala da je Marov otac donio golemu robu, koju je na Pometov nagovor Bokčilo izmislio.

601. **sàkrāja:** kroji, daje krojiti odnosno šiti spomenute skupocjene tkanine. (Zbog pogrešne transkripcije u Rešetarovu izd., i druga izd. tu riječ netočno donose i tumače: zakraja ili zakraka, a posve sigurno je sakraja, od »sakrajati«, tj. trajnog oblika glagola »sakrojiti«, koji u značenju »napakostiti« rabi Maro u V. č. kad kaže »Pomete, vele ti mi ih si sakrojio!«). Inače Petrunjelina usporedba podsjeća na riječi starog Maroja u prvom prizoru komedije (v. bilj. 61 i 62), a srodnih poslovica ima i u drugim jezicima, npr. »Essere un pozzo senza fondo«, »Essere un mare senza fondo« (Lapucci, 246).

602. **brižne** itd. Opisana bijeda dubrovačkih prostitutki koje žive i »rade« u starim ulicama kao što su Garište, Duičini skalini (iz *Novele od Stanca*), Pelile, Podmirje, trijebeći se od buha (kako će Petrunjela Perinoj babi u III. č. kazati) i jedva se prehranjujući, jedan je od realističnih naglasaka koji nimalo slučajno otkrivaju naličje dubrovačkog života, a ovdje služe i zato da se dobije jak dojam o bogatstvu prve rimske kurtizane na koju je Maro rasipao dukate, o njezinu raskošno opremljenu stanu, služavkama itd.

603. **milosti Božije:** divnoga li svijeta; usp. bilj. 55 uz pj. 27.

604. **s nosom i s grbom:** Tripe, lik u kojemu se spaja tipski obrazac Pedanta i pravi izdanak našijenskog podneblja. On učeno i mudro govori i zato Petrunjeli »para meštar od skule«. »Pod njegovom se groteskom grbom i karikiranim dugim nosom (adaptirani lik pokladnog grbavca, možda omiljenog u Kotoru) krije čovjek koji propovijeda opraštanje (u prizoru s Bokčilom), čini dobra djela (ugošćuje Maroja i Bokčila), osuđuje nasilje (u posljednjem prizoru s Džividinom) . . .« (Košuta). Nema nikakve sumnje da je vlastite misli, autobiografska iskustva, osudu vlastele u vladi i njihova morala prikazanog u situacijama komedije, D. prenio u Tripčetin monolog krcat aluzivnostima.

605. **Reče se:** tako i Pomet na početku II. č. uvodi u svoj filozofski monolog. Tripčetin, izvanredno značajan, nalazi se poput nekog intermeca negdje u sredini ove duge komedije, i komplementaran je po smislu s prologom Dugog Nosa, s Dživovim monologom u *Skupu* i s urotničkim pismima, a o shvaćanju njegovih antiteza, aluzija, poslovica, citata iz Biblije, parafraza suvremenih filozofskih nazora, ovisi i razumijevanje ovog složenog lika i cijelog Držićevog teatra.

606. **bjestija će i umrijet:** usp. st. 1110 u *Tireni* »s zlom ćudi će i živit, s zlom ćudi će i umrit«; v. niže što znači bjestija.

607. **što** itd.: dubrovačke poslovice »Što mačka koti, miše lovi«, »Što mačka koti, sve miše lovi«, »Što mačka rodi, sve miše lovi« (Daničić, 122). Cijelu uvodnu periodu kao poslovice citira Bonifačić Rožin, (163). Ima i mletačka poslovica »Chi de gata nasce sorzi pia« (Pasqualigo, 138). Sve četiri uvodne poslovice aludiraju na oca i sina, ljude nahvao koji lisiče jedan s drugim puni otrova. Zato Tripče dodaje kako »ljudi partičipaju . . . od ovizijeh bjestija« pa serijom antiteza aludira na opreku ljudi nazbilj i ljudi nahvao i na prijetvornost potonjih.

608: »pohađao sam školu, ne govorim samo onako«.

609: »gospodine moj«.

610: »naprotiv«.

611: »sama ljubaznost ovog svijeta«.

612. **crnilom** itd.: prikrivaju najcrnjim sredstvima svoju pravu narav, poput hobotnice kad se od opasnosti štiti izbacujući crnilo koje zamućuje more oko nje; prema poslovici: »Metat' crnilom kako hobotnica« (Daničić, 60).

613. **čisti u misleh:** usp. u negromantovu prologu »srce im se ne maškarava; srce nose prid očima, da svak vidi njih dobre misli« (v. bilj. 22). Usp. i dubrovačku poslovicu »Što u srcu, toj i na jeziku« (Daničić, 125).

614: »Dakle, gospodine moj, dakle, gospodine moj«.

615. **grij** itd.: »Ogri' zmiju, da te uije«; »Ogrij'o je zmiju, da ga upekne«, dubrovačke poslovice (Daničić, 90).

616. **pratika' š njim, da te otruje.** U 7. odjeljku prvog političkog pisma D. Cosimu piše o dubrovačkoj vladi: »prema mišljenju svih onih koji su s njima općili ('gli hanno praticato'), oni nisu dostojni da vladaju . . .«. Ovdje inače D. aludira i na vlastita iskustva.

617: »Čovjek prerušen kao ris, a unutra su pak grabežljivi vukovi, po rodovima se svojim poznaju«, prema Evanđelju po Mateju (7,16—20) gdje tekst glasi: »Čuvajte se lažnih proroka što vam dolaze u ovčjem runu, a unutra su grabežljivi vuci! Prepoznat ćete ih po njihovim rodovima«, a dalje: »Zar se s trnja bere grožđe ili s drače smokve? Tako svako dobro stablo rađa dobrim rodom, a zlo stablo rađa zlim rodom. Ne može dobro stablo roditi zlim rodom, a zlo stablo dobrim rodom. Svako stablo, ako ne rađa dobrim rodom, sječe se i baca u oganj. Dakle prepoznat ćete ih po njihovim rodovima« (Biblija, str. 942). Navodim taj širi izvod da se vidi gdje je sve D. nalazio potvrdu svojoj ocjeni ljudi nazbilj i ljudi nahvao, potkrepljujući i takvim izvorima kakva je Biblija svoje nazore stečene promatranjem stvarnosti i usvajanjem renesansne filozofije. »Na koga se odnosi onda naoko osamljena makaronska rečenica: *Omo caperto* . . . itd., što je Tripčeta upravlja slušateljima kao parafrazu evanđeoskog odlomka: *Attendite a falsis propheto* . . . (. . .), ako ne na gradsku oligarhiju *(misser mio)* koja je prisustvovala proslavi obučena u krzna od risa? (. . .) Risovina se kao krzno oblačila za vrijeme poklada . . . Mnogo nam kazuju i slijedeći stihovi što ih je na račun dubrovačkih plemića sastavio plemić Mario Kabužić, zvani Kordica, Držićev vršnjak: 'Bracchi vestiti di seta et involti/nelle pellande di lupi cervieri (. . .) Di eccelsi e illustri i titoli mettete, / e di goffi capron un branco siete'. [Hrtovi odjeveni u svilu i umotani u ogrtače od risa (. . .) Kitite se naslovima uzvišenih i slavnih, a krdo ste glupih jaraca] . . .« (Košuta).

618: »I dogovoriše se da ga na prijevaru uhvate. Razumij me, brate, ako možeš, jer ja sebe vrlo dobro razumijem«. Prva, latinska rečenica odnosi se na mjesto koje u Bibliji (26,4) prevedeno glasi: »U to doba skupe se na vijećanje glavari svećenički i starješine narodne u palači velikog svećenika imenom Kaife, gdje zaključe uhvatiti Isusa na prijevaru i ubiti ga. 'Ali ne na blagdan — govorahu — da se narod ne pobuni!'«. Za talijansku, pak, rečenicu v. niže u citiranom Košutinu tekstu. — Ovaj izvanredno važan monolog, koji je bez komentara teško shvatiti, zapravo se može smatrati ključem za shvaćanje dvosmislenosti Držićeva jezika i odaje jasnu aluziju na dubrovačko Malo vijeće povlaštenih koje u Vijećnici donosi odluke (pogubne, prema Držićevu sudu u političkim pismima) otuđene od naroda, koji bi se (kako D. snujući urotu misli) pobunio da ga tko ima povesti. — »Kome su namijenjene te Tripčetine riječi (. . .) ako li ne dubrovačkim farizejima i visokom svećenstvu koji proračunatom prijevarom (nahvao) raspinju pravednika utjelovljena u svojem bližnjemu? Nerazumljivo pak Tripčetino pričanje, koje pobuđuje smijeh slušatelja, služi Držiću da ožigoše Maroja kao bjestiju, a svojim sumišljenicima poruči: *Intendami* (itd.), parafrazu Petrarkinog stiha 'Intendami chi puo, ché m'intendo io' (Canz, CV, stih 17), koji je pjesnik unio u sonet u kojem prikriveno kritizira Rimsku kuriju!« (Košuta). — Dodajmo da nije riječ o sonetu nego o kanconi, te da stih u hrvatskom prijevodu glasi »tko može neka shvati, jer ja sebe razumijem«, a u izvorniku točno »intendami chi pò, ch'i' m'intend'io« (usp. hrv. dvojezično izd. *Kanconijera*, Zagreb, 1974, str. 282), i da se odnosi na kanconu glasovitu po aluzivnosti i namjernoj nerazumljivosti, koju su baš zato u Držićevo doba, kad se Petrarca mnogo čitao, jamačno dobro poznavali, pa i onaj stih, s jasnom funkcijom u zaključku ovog monologa, po oštrini kritike i udjelu u strukturi komedije neusporedivom s bilo kojim Držićevim ili drugim tekstom u tom stoljeću.

619: »I da se vratim«.

620. **bjestije . . . anđeli:** usp. u *Džuhu Kerpeti* (bilj. 52) »Tihoća je stvar rajska, a tvrdoćstvo je stvar od zvijeri«. Riječ je o Držićevoj varijaciji na humanističku temu o ljudskom dostojanstvu, odnosno o različitim ljudskim ćudima u rasponu od svojstva »feritas« (zvjerskog stanja) preko dosegnute »humanitas« (očovječenja) do »divinitas« (božanstvenosti), a to su faze koje prema renesansnom nazoru prolazi čovjek od stanja divljaštva (»barbarije«, rekao bi Dživo u *Skupu* za one koji

nisu pravi ljudi) do božanske naravi, od čovjeka-zvijeri do čovjeka-boga, prema učenju Pontana, neoplatoničara, Erazma i drugih. Tako treba razumjeti i iduće Tripčetine misli, koje doktrinu povezuju s neposrednim kontekstom. Razumije se da su zli bjestije i dobri anđeli pojmovi usporedni i međuovisni s pojmovima ljudi nahvao i ljudi nazbilj.

621. **et troni:** i prijestolja, tj. jedan od stupnjeva u hijerarhiji anđela koju spominje apostol Pavao u Poslanici Kološanima, 1.16, gdje o Kristu veli: »jer je u njemu sve stvoreno — sve na nebu i na zemlji, vidljivo i nevidljivo, bilo prijestolja, bilo gospodstva, bilo poglavarstva, bilo vlasti, sve je stvoreno po njemu i za njega« (Biblija, str. 1109).

622: »Sa svetim bit ćeš svet« (trebalo bi cum sancto . . .), odnosno u prijevodu Biblije (str. 481), Psalmi, 18(17).26: »s prijateljem si prijatelj«. Poznavaocima je Biblije moralo biti jasno zašto ovdje unosi taj citat, posebice kad se znade širi kontekst, pun rječite aluzivnosti u skladu s Držićevim kritičkim ciljem: »poštenu poštenjem uzvraćaš. / S čovjekom čistim ti si čist, / a lukavca izigravaš, / jer narodu poniženu spasenje donosiš, / a ponižavaš oči ohole« (isto, 27—28).

623: »Tko se rodi lud, utopit će te — tvoja šteta«; nije mi jasna ova sentencija ni otkud je, ali je lako uočiti antitezu sanctus (prijatelj) i matto (lud), koja se jamačno odnosi na već nam poznatu Držićevu distinkciju, zapravo novu varijantu pojmova nazbilj i nahvao.

623[a]. **malo prije:** zamalo, gotovo, skoro.

624. **za njeku bjestiju:** ponovno (kao i u II. činu) tako naziva Maroja, aktualizirajući svoje prethodne misli, jer »bjestija« je pojam koji se izravno podudara sa svojstvom »feritas« i s pojmom »nahvao«.

625: »istočnjački dragulj«.

626: **a razumjet** itd.: prema poslovici »Lasno je ludu dat' razumjet'« (Daničić, 53), što će reći: lako je ludog prevariti.

627. **da ne mni:** da ne bi što nepristojno o nama pomislio. Tripče se, dakle, nije ograničio na riječi, nego je i rukama pokazao želju za Petrunjelom.

628: »Ah, Pomet, Pomet, izdajica Pomet, ah, moja djevojka!«.

629: »Djevojku poznavati, sluga tvoje gospodarice; ja biti njezin sluga, a ona me mrzjeti. Ja dati tisuću dukata, dvije tisuće, koliko htjeti«.

630: »Gospodine, gospi govoriti ti, ja ne govoriti, ja se ne miješam, ne«. — Kao i Ugov smiješni njemački izgovor, tako je i Petrunjelina mletačko-talijanska jezična mješavina na hrvatski način, smiješna pogotovo jer žene u Dubrovniku nisu poznavale talijanskog jezika, Držiću poslužila da inojezične elemente iskoristi u komične svrhe.

631: »Kažem, plemeniti gospodine, idite svojim poslom, tu se ne miješaj, to je moja stvar, pazi se!«.

632: »Moram tu biti, ja ne mogu ići«.

633: »Što htjeti? Ti se htjeti tući sa mnom?«.

634: »Znam se i tući kad treba. Smatraš li doličnim plemića kvariti moje posle?«.

635: »Što ti imati s ovom?«.

636: »Imati što imati, imam posla; a tebi ne moram polagati račun«.

637: »Bogamu, bogamu, ti se ovuda motati pa ostaviti gaće i život. Nositi se odavle, bježati odavle!«.

638: »Gospodine, gosparu, ne tjerati! Svi smjeti šetati. Gospodin Bog dao . . .«.

639: »Bogamu, i tebe ubiti, kurva, i kurva tvoja gospodarica ubiti. Sve vas vrag odnio!«.

640: »Došao si se siliti s oružjem! Misliš da si u Njemačkoj pa da smiješ izazivati. Pazi dobro s kim imaš posla«.

641: »Da, da, doći, doći amo!«.

642: »Kurva reći gospi, i ja sam kurva?!«.

643: »Tvoja mater, sestre, braća i tvoj otac kurve!«.

644: »Niti ćeš više doći u našu kuću, niti ću ti ja otvoriti, i vruću ću ti vodu na glavu izliti, neka znaš!«.

645: »Za Djevicu Mariju, moj otac da je pas?! Ah, Bože . . .«.

646: »Pa ćeš vidjeti zvijezde usred podneva«. Poznatoj tal. poslovici (Lapucci, 322) slične su i neke naše, npr. »vidjeti sve zvijezde«.

647. **igrat:** rukama, tj. tući se.

648: »i uistinu«.

649: »Da, da!«.

650: »obješenjaku lopovskom!«.

651: »Počnem li igrati rukama!«.

652: »Što kazati igrati rukama? Čekati te!«.

653: »Nasilje! S oružjem!«.

654: »Vrag te odnio! Bogami, iskopat ću ti oči ovim rukama!«.

655: Kurva! Ubiti, ti ne živjeti; kurva ti tvoja gospodarica«.

656: »Gospo draga, gospo, otvori!«.

657: »Kakva je to galama?«.

658: »Gospo, htjeti me Židov ubiti!«.

659: »Usred Rima praviti nasilje nad poštenim svijetom! Smjesta idem namjesniku. Znat ćeš, psu jedan . . .«.

660: »Vrag te odnio, kurvalo«.

661: »Gospodine Ugo, plemićima kao što si ti ne pristoji se to raditi«.

662: »Što raditi? Uvrijeđen! Ubiti kurva«.

663. **Sinjora Laura** itd. Ispad s Ugom pred Laurom dobro je pripremio Popivinu lukavu akciju koju želi provesti u ovom prizoru. Po funkcionalnosti u radnji, po unutrašnjoj komičnoj napetosti koju uzrokuje Popivino pretvaranje, po vještini izvedbe i odmjerenosti dijaloga, ovo lisičenje sluge s kurtizanom uzoran je primjer velike komediografove umjetnosti. Da su mu namjere u skladu s načelom prema kojemu individualna korist mora biti i opća korist, rekli bismo da se Popiva tu načas izjednačio sa samim Pometom. Vještina kojom obavlja težak zadatak pripravljajući Lauru da sama, dragovoljno, Maru dadne novac, uvjerljiva gradacija kojom joj u najboljem svjetlu predočava situaciju, uzdižu ga u tom prizoru među najocrtanije likove. Tko mu ne bi vjerovao kad u upravnom govoru navodi tobožnje riječi Dunda Maroja? Ili kad u pravi čas polaska kurtizaninoj ljepoti i duhovitosti!? Ili opet kad, tobože usput i posve prirodno, zagolica njezinu pohlepu obećanjima novih darova? Postupak dostojan samo najvećih komediografa.

664. **I za vratit se:** i da se vratim na ono čime sam počeo ... Mijenjanje teme treba da pridonese uvjerljivosti kojom će je obmanuti.

665. **drugu:** misli »astuciju«; o prvoj je gore rekao.

666. **Jedna je stvar** itd. Kratka stanka nakon koje slijedi općenita neodređena aluzija na »neke« Marove brige, a to je dovoljno da Laura, koja ni na čas ne sumnja u sve ono što joj je Popiva tako briljantno i sugestivno ispričao, sama ponudi svoju pomoć — baš ono što je sluga i htio postići.

667. **Ah, zaboravih ti rijet.** Mjesto da odmah prihvati tu toliko željenu ponudu, zbog koje je i došao, lukavi sluga, superiorni gospodar situacije, dobro sebe kontrolira i ne prenagljuje se, nego, kao da je prečuo Laurine riječi, tobože sjetivši se nečega, želi potpuno osvojiti njezino povjerenje najdjelotvornijim sredstvima: obećanjem novih darova.

668. **Ima zamjenu:** i ja njemu uzvraćam ljubav.

669. **malo ... vele:** načelo vremena, koje je na izravan odjek moglo naići u trgovačkoj lihvarskoj sredini, u svijetu sličnih transakcija i bogaćenja.

670. **Ma se morebit akomoda** itd. Pošto je Laura sama ponudila pomoć, u čemu se zrcali prava mjera slugina uspjeha, Popiva opet kao i prije lukavo odgađa, sad već posve uvjeren da je obavio posao. Maro će poslije lako dobiti »Laurin« novac.

671. **život:** da je nije ironično nazvao imenom Petrarkine ljubavi zbog ovog bi je »herojstva« mogao nazvati imenom kakve slavne junakinje, kao što je npr. Machiavelli »krepośnu« ženu u *Mandragoli* nazvao junačkim rimskim imenom Lukrecija, kako je primijetio S. D'Amico.

672. **prava gospođa:** unatoč cilju koji Popiva želi postići laskanjem (maloprije je veličao i njezinu ljepotu i njezin »spirit«), njegovi komplimenti nisu neprimjereni ako se sjetimo koliko su se, kao što piše Burckhardt, rimske kurtizane isticale otmjenošću pa kadšto i obrazovanošću.

673. **impresijon od sinjore:** dojam koji je Laura stekla.

674. **iskrsni:** s ovim izrazom i s onim što će sluga dalje reći opravdava se Marov dolazak baš u ovom trenutku.

675. **od nas:** o nama.

676. **sa svijem** itd.: da joj ispriča sve itd.

677. **er si nastojao:** da si nastojao.

678. **otuda:** opet radi veće uvjerljivosti, priprema dolazak Sadija, koji ne ulazi odmah, nego se za vrijeme prvog dijaloga još dva puta najavljuje. Tako radnju sastavlja samo pisac koji je i sam glumac i redatelj, s osjećanjem scenskih zakonitosti uvjerljive reprodukcije života.

679. **banak od Olidžata:** tada poznata rimska bankarska kuća, s kojom je poslovala i dubrovačka vlada (Kolendić).

680. **ruinaniji:** najnesretniji, najpropaliji (komp. za superl.).

681. **imamo što činit:** imamo posla.

682: »prepusti meni«.

683: »Sadi, jeste li o svemu obaviješteni?«.

684: »O svemu«.

685: »Budi oprezan«.

686: »Sa mnom ne treba trošiti previše riječi«.

687: »Gosparu Marine!«.

688: »Slatka moja gospodarice«.

689: »Petrunjela, otvori vrata«.

690. **Je li** itd. Dok su Maro i Popiva uvjereni da su »indženjozi«, da su prijevara i lukavost dostatni za uspjeh, jedini Pomet raspravlja o sreći, samo on znade da se bez fortune ništa ne postiže, ali da ona stoji samo s onim tko je »vjertuoz«, koga vodi razum, i da *s injoranti ona ne opći*. Zašto pak govori da se srjeća na njega namurala, bit će jasnije poslije, kad više puta ponovi da je fortuna žena, a vidjet ćemo i zašto. Usp. monolog u IV. č. i bilj. 810.

691: »s mudrim će se sreća uvijek družiti« (pravilno bi bilo *conversabitur*).

692: **s razumnijem ... s luđaci:** jednina i množina nisu nipošto slučajne u ovoj sentenciji, nego označuju vrlo bitnu konfrontaciju između odabranog pojedinca, kojemu, kao pravom čovjeku i jest moguće djelovanje jer su oko njega »luđaci«, »potištenjaci«, »injoranti«. Tu se objašnjava Pometova, u suvremenoj filozofiji nadahnuta, misao iznesena u jednom monologu II. čina: »čovjek

valja za sto ljudi, a sto ne valjaju za jednoga« (v. bilj. 469). Nije potrebno objašnjavati da je u Pometovoj formulaciji izražena antiteza mudrost-ludost koja je pandan antitezi nazbilj-nahvao.

693: **kujusa:** latinska izraza; riječ je zapravo o genitivu lat. zamjenice »quid«.

694: »Odobrava se«, pravni ili sudski izraz.

695: »učeno«, kao i papige, a isciđeđeni su (na ožet), tj. ništa ne valjaju.

696. **dukati:** s dukatima, s pomoću dukata.

697. **para mu da je i on:** čini mu se da je i on plemenit, da je čovjek, a zapravo je i taj skorojević »bjestija«, kako bi kazao Tripčeta. Smisao ovog monologa treba povezati s prethodnima, vodeći računa o pravim značenjskim razmjerima i simbolici slika, osobito u vezi s hranom, u kojoj opet u nastavku Pomet govori.

698. **Za vlastelinu** itd. Dvosmislenost se očituje u cijelom monologu, pa je takva i definicija vlastelina kao čovjeka nazbilj. Plemstvo je sve to što on kaže moglo primiti kao nešto što se odnosi na odabrane slojeve na vlasti, kao i tekst Dugog Nosa u prologu, ali mu zacijelo nije izbjegao ambigvitet koji se razrješuje u preokrenutom smislu. Cio sloj komedije, spoznajni sloj njezina na takav poseban način koncipiranog umjetničkog govora temelji se na toj dvosmislenosti.

699. **Ovo** itd: opet iznosi pretpostavke koje ga čine pravim čovjekom, nasuprot onima o kojima je netom govorio kako misle da to jesu. Uvijek to čini u sebi svojstvenom sugestivnom tonu i ritmu spontane govorenosti. Dok ostali likovi odrazuju predstavnike društvenih slojeva (ukoliko putem opozicije ne služe boljem osvjetljenju Pometa), od škrta trgovca, rimskog lihvara ili rasipna vlastelićića do slugu, Pomet je nosilac suvremenih shvaćanja u individualnu piščevu tumačenju, pa otud neka viša ljudska potpunost po kojoj se razlikuje od svih, ali nikad na račun uvjerljivosti, psihološke definiranosti, prave ljudske mjere.

700. **s čovjekom:** treći put u ovom odlomku riječ »čovjek« spominje bez atributa, u njezinu apsolutnom smislu, misleći na »pravog čovjeka«, koji je ostvario punu »humanitas«, na čovjeka nazbilj, koji se »razumno« vlada i zato je »sreća« s njim.

701: »Sreća sretnima!«.

702: »u oštariji od zvona«.

703: **ja te ću:** vidjeti.

704. **sluga... nesluga:** i ova antiteza uključuje se u sustav vrednovanja prema načelu razlikovanja čovjeka nazbilj i čovjeka nahvao, slično kao i antiteza »otac« — »neotac«, koju smo više puta uočili u Marovim riječima.

705. **uboga od pameti:** i taj je izraz prema Evanđelju, i to po Mateju (II, 5.3): »Blago siromasima u duhu, jer je njihovo kraljevstvo nebesko«, samo ironično. Na početku monologa kazao je kako fortuna ne opći »s luđaci«. Sinteza svega onoga što smo već dosad spoznali o Maru, također se uklapa u sustav Držićevih pogleda, kao još jedna ilustracija pojma »ludost«, a ne zaboravimo ni u ovom kontekstu da će u političkim pismima i dubrovačke senatore nazvati luđacima.

706. **s kortezijom:** podrazumijeva se »veli«.

707: »baštinik, subaštinik« (pravilno: heres coheres odn. cohaerendus).

708: »od koje strane? čiji? zašto?« — to će biti Marova pitanja.

709. **uzmem kolač:** javim dobru vijest.

710: »Dobro je!«.

711: »Gospa je gospa, brate, idi sa srećom. Danas neće biti primljen ni Pomet ni Pometić«.

712: »Zar se ne bi mogle kazati dvije riječi gospi Lauri?«.

713: »Gospa spava, Pomo: nikome ne otvara. Napasti, ostaj vani, hajde piti, jer je čas«.

714. **Druzi** itd: drugi su nam donijeli dobru vijest i kazali nam koliki je kukavac. Petrunjela hoće da kaže kako je Popiva imao pravo kad je Lauri najavio Pometov dolazak s pričom da je Maru otac došao tražiti račune itd.

715. **»Gospar** itd. Popiva za svaki slučaj predusreće Pometa, kako ovaj ne bi sam rekao sve to što bi rekao. I to je D. psihološki logično izveo.

716: »Ostavi gosparu Marine, tu dangubu«.

717. **da' mu riječ:** odobri mu da na račun tvojih dukata koje si pohranila u njegovoj banci Sadiju dadne jamstvo za tkaninu u vrijednosti od 3.000 dukata, koju će Sadi predati Maru da bi mladić pred ocem ispao nedužan.

718: »Petrunjela, dušo, uzmi ovaj mač«.

719: »Gospodine Marine, zapovijedajte!«.

720: »Sadi, dobro me slušaj: želim da onu tkaninu vrijednu tri tisuće dukata nikako ne mičemo iz vašega skladišta. A ima li unutra više vrijednosti od tri tisuće dukata?«.

721: »Gospodine, zar nećete doći vidjeti svoj posao i da li ima tri tisuće dukata vrijednosti? Sve je to fina nizozemska tkanina; ima i nešto malo lake tkanine. Dođite da vidite svoj posao«.

722: »Nije potrebno da više gledam, vjerujem vam. Biste li mi sad mogli dati ključ skladišta?«.

723: »Najprije treba da mi banka zajamči«.

724: »Dobro kažete. Imate li možda da mi unajmite kakav kaput ili ogrtač od proste robe?«.

725: »Imam ih i dvadeset i pet, ako vam treba«.

726: »Treba mi jedan kaput i jedan prosti ogrtač. Nego, hajdemo do vaše radnje, dok se moj sluga vrati s obavljenim poslom kod bankara«.

272: »Hajdemo!«.

728. **kamena srca od ljudi:** u I činu *Skupa* škrtac je za sebe rekao da je »tvrd kako mramor«, a u IV.

činu Dživo je za nerazumne i ohole ljude kazao da su »naravi tvrde, od kamena«. Kao što je u *Skupu* Njarnjas-grad zapravo Dubrovnik, tako se naličje Dubrovnika i u *Dundu Maroju* predočuje slikom Rima, a to vrijedi i za ove Perine riječi, u kojima također treba prepoznati ljude nahvao, kako je Dugi Nos sugerirao u prologu.

729. **čine se ne znat:** prave se da ne znaju. Pera znade s kim ima posla, a »fenganje« Mara pred ocem i, kako ćemo još vidjeti, oca pred Marom i jest u komediji najspektakularnija ilustracija ljudi nahvao, koji ne nose srce pred očima da bi svatko mogao vidjeti njihove misli, kako je prolog kazao za ljude nazbilj.

730. **ijedu:** jedu, izjedaju.

730ª. **bradah** itd.: bradama koje vam opadaju zbog francuske bolesti što je dobivate od zlih žena, tj. bludnica.

731. **od Mara:** o Maru.

732. **sve što ima** itd: usp. bilj. 425.

733. **Bi li** itd. Pera je, dakako, još uvijek preodjevena u mladića i ne smije se odati pred Petrunjelom, pa je time uvjetovana komika tog prizora. No poseban naglasak smijehu koji situacija izaziva D. daje s pomoću Petrunjeline bezočne poslovne ponude kurtizaninih usluga — nježnoj i zaljubljenoj djevojci, Laurinoj suparnici.

734. **od Pelila i Podmirja:** već smo čuli o tim zabačenim dubrovačkim ulicama pod gradskim zidinama, u Držićevo doba poznatim po sumnjivim ženama koje su posjećivali dubrovački mladići.

735. **veće pet:** više od pet.

736. **Pušta'** itd: nemoj na to računati, jer te lopov obmanjuje, a to ne može učiniti budući da je zaručen. Podsjetimo ovdje na jedan Držićev karakterističan postupak: u ovakvim slučajevima njegovi se junaci (npr. Pomet kad nagovara Petrunjelu da se u Laure založi za Tudeška ili kad upućuje Bokčila kako će prevariti Popivu i Lauru) u pravilu služe izravnim, upravnim govorom, jer je življi, neposredno komunikativniji nego što bi mogao biti neupravni govor.

737. **Brižna** itd. Stara je dojilja dosljedno koncipirana kao lik koji se neprestance bavi ovakvim moraliziranjem i po tome se razlikuje od drugih.

738. **brijeme:** bilo.

739: »Dobar dan vašemu gospodstvu, gospo Lauro«.

740: »Dobro došli, dragi gospodine Gianpaulo«. Ovo je Talijan, funkcionar u banci Oligiati.

741: »Želite li da Sadiju dadnem jamstvo na tri tisuće dukata?«.

742: »Želim, gospodine«.

743: »Tko od srca voli svog ljubavnika čini ga i svojim gospodarom i vlasnikom svog imetka«.

744: »Gospodin Marin je gospodar moj i svega što imam«.

745: »Blažen tko je u vašoj milosti! Zapovjedate li što drugo?« Velika uslužnost bankarskog službenika pokazuje da se ophodi s važnim klijentom svoje kuće.

746: »Na vašem sam raspolaganju, dragi moj gospodine Gianpaulo«.

747: »Gospo, želite li još nešto od mene? Tkaninu ću ostaviti gospodinu Marinu, neka s njom radi što hoće?«.

748: »Da, da, dajte mu ključ skladišta. Ne zaboravite onih stotinu lakata vrpce«.

749: »Neću zaboraviti, gospo«.

750. **dukate . . . srce:** još jedna varijacija na Skupovu temu »Amor nije amor, zlato je amor«.

751. **nariklu . . . smuduta:** tog malog morskog pužića, kako bi ulovili tako vrijednu i veliku ribu. Popiva joj je to bio i preporučio: »Stavi malo na udicu, da uhitiš vele« (v. bilj. 669).

752. **da je mudar . . . ma ne umije:** da je »razuman« a ne »ubog od pameti«, kako ga je bio okrstio Pomet (v. bilj. 705).

Četvrti čin

753: poslovica i drugdje poznata, npr. »Più se vive e più s'impara« (Pasqualigo, 131).

754. **špalmate:** usp. bilj. 64. Dosljednost lika od početka komedije jasno se opaža u njegovu stilu, rječniku, u slikama škole, morske pučine itd.

755. **ćud:** u značenju »ponašanje«, jer ćud zacijelo neće promijeniti.

756. **Suma t' mati:** tu poslovicu (Vuk, 7337), u značenju »daleko od mene«, kojoj se priključuje iduća, talijanska, čuli smo od Pometa u II. č. (v. bilj. 478, 479).

757: »ne poznajem te«.

758. **Tako je!** Pošto je maloprije odlučio da će promijeniti ćud i »fengati«, kao što je činio i Maro, ovdje se je sjetio i toga kako će to učiniti.

759. **zašao:** zalutao.

760: »sveta Marijo«.

761: »Svršeno je!«.

762. **bogaš:** zoveš »Bokčilo«, »Bogo«.

763: Držiću je draga ovakva igra riječi.

764. **brjemenom:** starom robom koju će Dundo dati Maru umjesto vrijednog tereta o kojemu je Bokčilo nalàgao Popivi, i tako bar nešto izvući od sina.

765. **Od tebe nije** itd. Što je u tim riječima ostalo od konvencionalnoga suprotstavljanja slugu i gospo-

dara svojstvenog renesansnoj komediji? Odljuđenosti trgovca tu se opire slugin san o tihoj i jednostavnoj sreći. Obična ljudskost Bokčilova, njegov sud o tom čovjeku nahvao kojega je zlato deformiralo i gramzivost osakatila u tolikoj mjeri da se ni na što sveo i sam smisao njegove egzistencije — to su trenuci prave poezije, u kojoj su psihološki i društveni sadržaj i političke implikacije (u svjetlu urotničkih pisama) nedjeljivi od spontane komunikativne primjerenosti u dijalogu, od uvjerljivosti individualiziranog lika.

766. **Nà:** očito baca breme na pod.

767: »Sveta Marijo«.

768. **zdrav:** a ne kilav, tj. muški nesposoban.

769: **zahvale:** zahvaljujući.

770. **Ne imat** itd. usp. riječi starog škrca na početku *Skupa* u prizoru s Varivom. »Ne imat zlato — zlo! imat ga na ovi način — zlo i gore!« (v. bilj. 45).

771. **prapane:** urešene, izvezene hlače, Bokčilo ovu tuđicu, izvan područja njegova jezičnog fundusa, izgovara zamjenjujući »f« s »p« (mj. »frapane«).

772. **parlašuša:** već smo spomenuli da su to oni koji »šu-šu parlaju«, tj. Talijani, koje u jezičnom pogledu tako doživljuju Bokčilo i pri kraju komedije Grubiša. Bokčilo se dakle podrugljivo čudi kako Maro u Italiji nosi svilu na zadnjici.

773. **čohe** itd. O istoj temi razgovaraju Lučilin i Pjerinov otac u prvom činu *Pjerina*. Materijalni aspekti života u Dubrovniku živo su se odrazili u Držićevim djelima na više načina, a osobito na području tekstilne struke, proizvodnje, prodaje, uvoza, izvoza, pa reminiscencija o tome nalazimo i u pastoralama i u komedijama i bilo bi ih zanimljivo na jednom mjestu nabrojiti, da se uoči već i terminološko bogatstvo, a sve bi to još jednom posvjedočilo o izravnoj realističnoj a ne apstraktno-literarnoj podlozi Držićeve inspiracije. — »Tekstilni proizvodi, vunene, pamučne i svilene tkanine, platno i svile različitih boja i vrsta, za otmjena odijela vlastele i za skromna odijela građana, bili su jedan od najvažnijih dubrovačkih izvoznih artikala« (Roller).

774. **dovijećaše:** bilo bi zanimljivo proučiti Držićevo variranje glagolskog aspekta, kakvu valjda po bogatstvu nema usporedbe u našoj književnosti, zato što reproducira neposrednost narodnoga govora.

775. **nijes' glumu rekao:** nisi izrekao šalu, tj. neistinu, dobro veliš. Izraz, primjeren Maroju, koji iz vlastita iskustva koliko i iz tuđega znade što znači glumiti u životu, lisičiti, ne zanima nas zbog ovog neposrednog konteksta, koji nije posebno značajan, nego sam po sebi, kao jezični signal koji nas poput izolirane pojedinačne niti može raspletanjem dovesti do određene piščeve sfere mišljenja, ako se podsjetimo na druge primjere gdje se D. služi teatarskom metaforikom, na Pometovo trijumfalno dobacivanje Maru u V. činu »... mjesta su puna, ne imate gdje sjesti, a komedija se je počela otkada!«, na Nikov komentar odmah zatim: »Slušamo i gledamo komediju«, na negromantovu priču o kamenitim i drvenim lutkama, od koje zapravo počinje i na kojoj se temelji Držićeva, sa specifičnim ciljem smišljena, usporedba teatra i života, na što se osvrnuo I. Slamnig, oslanjajući se na Curtiusova razmatranja o metaforici, osobito o »metaforama glume«. Za našu interpretaciju Držićeve vizije svijeta poticajni su i drugi Curtiusovi primjeri, osobito jedan Ronsardov epilog nekoj komediji, kojemu poentu čini »theatrum mundi s ljudima kao glumcima, Fortunom kao režiserom, Nebom kao gledaocem«.

776. **Ja** itd. Tripče je u II. činu ovakve situacije predvidio: »Ne da mu ni jesti ni pit, a hoće da ga služi! A on i dobro učini, — u potrjebu ga abandona . . .«.

777. **bastaha:** i maloprije mu je prigovorio kako ga je u Rim poveo kao bastaha, što »tovijernar« nije. Nosači, odnosno bastasi, bili su u trgovačkom i prometnom Dubrovniku specijalizirani radnici, koji su u 16. st. bili i članovi raznih bratovština (Roller).

778. **naspi se:** budi bez brige.

779. **Ovdi** itd. »Pisac daje uputu svojemu glumcu jedino kada je potrebno izvesti neku akciju koja mora publici biti posebice precizno iskazana« (N. Batušić).

780. **bazilišku . . . očima:** ta bajoslovna životinja (zmija, pijetao i žaba ujedno) prema narodnom praznovjerju u doba antike, napose Rimljana, pa u srednjem vijeku i u renesansi, a negdje i do danas, imala je moć da pogledom i dahom sve oko sebe otruje. U srednjovjekovnoj plastici i iluminaciji prikazivali su baziliška u raznim fantastičnim kombinacijama kao simbol smrti.

781. **sina . . . prijatelja:** »Sin nije sin, ni prijatelj prijatelj, — dinar dobrotu šteti«, rekao je Skup u I. č. te komedije (bilj. 55); v. ovdje, bilj. 516.

782. **Pacijencijom** itd: o dometima i granicama Pometova mudrovanja usp. bilj. 583. To je lat. poslovica »Patientia vincit omnia«, a ima i drugih srodnih u antici, npr. u Seneke (usp. Arthaber, 1019, 1020).

783. **s dobrom:** »čijerom«, tj. licem, dobroćudno, vedro.

784: »tko je mudriji«.

785. **dezeredita:** razbaštini. Maro ne zna da ga otac skriven sluša, pa prizor počinje istom komikom kao u I. č. kad je stari slušao kako se sin razbacuje njegovim dukatima.

786: »Što Bokčilo govori! Ići, nije **Bokčilo**«.

787. **karestiju** itd: da nam sve vino popiješ, pa da nastane oskudica.

788. **sisa:** aorist.

789. **meni kolač:** meni muštuluk, tj. nagrada, jer sam ti donio dobru vijest. U Dubrovniku ima poslovica »Tko dobar glas donosi, kolač prosi« (Daničić, 127).

790: »dobro došao!«.

791. **žudio:** jedan od primjera koji bi mogli poslužiti kao definicija naravi komičnog, budući da ga je stari sad zaista žudio vidjeti, kako bi ga prevario.

792. **Nije itd:** u velikim, prijelomnim prizorima kao što je ovaj D. se pobrinc za publiku na samoj sceni i za komentar, kakav je i ovaj Bokčilov.

793. **Koje:** nevolje, stvari ili sl.

794. **Nut** itd. Popiva i Bokčilo, govoreći za sebe, ironičnim komentiranjem »ganutljiva« susreta koji je usporedan sa sličnim susretom u II. č. i njime uvjetovan, samo što će sad otac izvući deblji kraj — najbolja su pozadina smiješnoj slici uzajamnog varanja, lukava lisičenja i himbene prijetvorbe.

795. **da su im onaka srca!:** očito srce ne nose pred očima da svatko može vidjeti njihove dobre misli, kako negromant u prologu kaže za ljude nazbilj, a to ponavljamo i ovdje kako bi se komedija povezivala s negromantovim upozorenjem da će ona otkriti tko je nahvao.

796. **milosti Božije:** v. bilj. 55 uz pj. 27 (drugi prolog *Tirene*).

797. **krijući:** to će reći da je izbjegao carinike.

798. **pun svita:** krcat tkanine. Laž je psihološki izvrsno predočena tim hitrim odgovorom i na ono što ga otac nije upitao, a komična joj je mjera u naivnosti, slično kao i u prethodnoj tvrdnji: »kolici se su privarili!«.

799: »Za ljubav Božju«. Pitanje zašto Maro nije pošao u Firencu, kako mu je on rekao, Dundo postavlja pošto je čuo ono što ga najviše zanima, tj. da Maro ima skladište puno robe. U lisičenju između oca i sina to naglo skretanje razgovora ima izvanredno značenje i psihološki je precizno odmjereno. Na taj način otac prikriva zadovoljstvo zbog onoga što je neposredno prije toga čuo, tj. o svitama, a istodobno svojim pitanjem još jednom nastoji dovesti u škripac sina, koji se vješto ali privremeno izvlači; Marovo lukavstvo i njegova drskost veliki su jednako koliko i bezizlaznost njegova položaja, pa otud visok stupanj izrazite komike, dostojne velikog pisca, koji je komediju sada doveo od jednog od njezinih klimaksa.

800. **Sikurisim:** posve siguran.

801. **Pusti vijeće:** pusta li, čudna li vijećanja!

802. **milosti božije:** v. bilj. 796.

803. **za vino:** Marojeva neuobičajena darežljivost svjedoči o važnosti presudnog trenutka o kojemu ovisi njegov plan pa se osigurava u Bokčila da ga ne bi izdao i sve u zadnji čas pokvario.

804. **kolačem . . . kolač:** v. bilj. 789.

805. **od vjerenice:** Maro je sad sav dobrota i pažljivost te se propituje je li mu pisala Pera koju prvi put sada spominje, ne sluteći da je i ona u Rimu i zato je dvostruko komičan.

806. **im:** Perinoj svojti.

807. **minuto godište:** jedan je kroničar zapisao da je od neke epidemije u Dubrovniku godine 1550. umrlo oko pet stotina osoba (Kolendić).

808. **nastojimo:** i ovaj oblik u množini zbog tobožnje je skromnosti samo Marovo »unjiganje«.

809. **onu stvar:** tobožnje zlato i »panjulu«.

810. **Vrag** itd: dvaput je prije toga otvarao monologe klicanjem sreći; sad opet fortunu spominje odmah na početku, ali kao neprijatelja. Razlog je lako pogoditi: sreća je prevrtljiva, bilo bi naivno u svakom trenutku očekivati njezin smiješak, a bez teškoća ni čovjek »vjertuoz« ne bi se mogao iskazati, niti bi novi preokret situacije koji se uskoro priprema bio tako djelotvoran pa i uvjerljiv. Uspoređujući ritam i raspored misli u monologu u III. č. (»Je li ikomu na svijetu srjeća u favor . . .« itd., v. bilj. 690) i ovdje, vidjet će se taj paralelizam: tamo se »srjeća« na njega »namurala«, »i nije čudo« itd. ovdje se sjeća kako je »pišu ženom« »i dobro čine« itd., a poslije će joj oprostiti što se malo na njega »poognjevila« da bi ga zapravo učinila još sretnijim. — Prvu rečenicu ovog monologa inače Bonifačić Rožin ubraja u poslovice (br. 783).

811. **Fortunu pišu ženom:** u vrlo poznatom XXV. poglavlju Machiavellijeva *Vladara*,

812. **olova:** slika je iz ribarskog života, jer je riječ o olovnim utezima koji ribarsku mrežu drže uronjenu.

813. **raj zemaljski:** usp. bilj. 206, 292, 466.

814. **mânu nebesku:** i o njoj je govorio, u jednom prethodnom monologu, kao i o trbuhu itd; usp. bilj. 532.

815. **octičice:** u monologu II. čina rekao je kako ga čuva »od oca i blute«. Sav mu govor zvuči poslovično, a iduću rečenicu (tko nije itd.) zabilježio je kao poslovicu Bonifačić Rožin, br. 498.

816. **slađa** itd: »Ma se je trijeba s brjemenom akomodavat«, rekao je u monologu početkom II. čina (v. bilj. 293).

817. **njeki** itd: »dok im dobro činiš, tvoji su . . .; kad se nevolja primakne, obrću se«, *Vladar*, XVII. Pomet, međutim, vladar komedije, neće se okomiti na fortunu, nego će, strpljiv u svom »akomodavanju«, čekati svoju »okazijon«, a ona će se, kao što već biva, nenadano i brzo ukazati. Usp. *Skup*, bilj. 58. Inače je Držićeva sentencija kao i uvijek djelotvorna i zato što je potkrepljuju drevne i proširene misli koje je on poznavao iz Biblije (v. st. 470), npr. »Gdjekoji je opet prijatelj za stolom, ali ga nema u času nevolje«, »Dok si sretan, on će ti biti kao ti sam sebi: s ukućanima tvojim povjerljiv će biti; a stigne li te zlo, okrenut će se protiv tebe, i bježat će od tvog pogleda« (Sirah, VI, 10—11; usp. i XII, 8, 9 ili XXXVII, 4—6), a možda i Ovidija (Tristium libri, 1, 9, 5): »Donec eris suspes, meltos, numerabis amicus, / Tempora si fuerint nubila, solus eris« (Doroghy, 98, Vilhar, 783).

818. **njeka koju dunižah:** dakle opet žena, već je na početku svoje akcije govorio kako fortunu umije »karecati«, tj. milovati.

819. **kompanja:** trbuh.

820: »Lopove, bježati iz moja kuća!«.

821: »Ti stajati, ti gledatil«.

822. **života hitala**: prema narodnoj poslovici »Hitio mu se života« (Daničić, 26).

823. **još sam Pomet, bogme Pomet:** samo ime prestaje biti etiketa proširujući značenje, postajući pojmom čovjeka, pravog čovjeka, čovjeka nazbilj, kao što smo napomenuli komentirajući njegov monolog u II. č. (v. bilj. 474). U imenu Pomet sad su se sabrale sve kvalifikacije koje je ovaj junak sebi pripisao kad je govorio da je kralj, kont, abate i sl.

824. **ovdi ide od . . . do:** ovdje se radi o dvama . . .

825. **posiječe . . . škivat:** radnja se događa u Rimu, ali iskustvo je dubrovačko. Pada nam na um zgoda iz Držićeva života, kad je, u travnju 1548, neki Vlaho Klanjica pisca napao motkom po glavi. Za stvarnost suvremenoga grada bili su karakteristični i plaćeni ubojice i zločini.

826: »Hej, dobri čovječe!«.

827. **Prijatelj . . . neprijatelji:** Pometu svojstven način mišljenja odaje antiteza, kojoj smo imali prilike tumačiti značenje u uvodnoj studiji i uz posvetu *Svojim prijateljem.* I prijetvornost ljudi jedna je od onih njegovih spoznaja o kojima smo govorili uspoređuući ih s Machiavellijevom pesimističkom vizijom ljudi. Pometova opreznost, koja na filozofskom planu odgovara pojmu »prudentia«, podsjeća nas, u vezi baš s ovim kontekstom, na uvodni monolog II. čina, gdje između ostalog veli kako »nije ga bit junak . . . er su ti većekrat ali ubijeni ali ih su pune tamnice«.

828. **Auguste:** Augsburga, njemačkoga grada u južnoj Bavarskoj, koji je bio osnovan nakon Druzovih pobjeda nad Vindelicima (Augusta Vindelicorum), a u Držićevo je doba bio istaknuto središte.

829. **ovde stao u Bnecijeh:** ovdje u Mlecima stanovao, živio. Odmah dodaje »tu u Mlecima« zato što se nalazi u Italiji, a došao je iz daleka.

830. **trgovine:** Augsburg je bio ne samo važno renesansno kulturno nego i jako trgovačko i bankarsko središte, preko kojega se odvijala osobito značajna robna razmjena između Njemačke i Italije, pa ga ovdje kao Ondardovu domovinu nije slučajno izabrao naš D. koji je o Augsburgu mogao čuti i kao pratilac grofa Rogendorfa.

831. **Jedan dan itd:** bilo bi dobro znati da li se ova Gulisavova »romantična« priča o Lauri oslanja na kakvu legendu koju je D. mogao čuti, ili je pisac sve izmislio.

832. **obećam tko:** nagradu onome tko . . .

833. **I ti** itd: i taj kolač, tj. muštuluk, odnosno nagrada za dobru vijest.

834. **za uljesti u imanje:** da se domogne imovine.

835: »Kod obilja«.

836. **njeku potrijebu.** Zar je moguće da Pomet odbija poziv u gostionicu obilja? U svakoj drugoj prilici, uvijek spravan za gurmanski zalogaj i dobru kapljicu, on takav poziv ne bi odbio, ali tu postupa prema načelima koja je iznosio u monolozima. Sad je sav zaokupljen priželjkivanom srećom, koju treba odmah ugrabiti ako se već sama nudi. Ukazala se njegova »okazijon«. Taj prizor najbolje pobija kritičare koji su Pometa svodili na proždrljivca; on se naprotiv potvrđuje kao čovjek »vjertuoz« u odlučnosti da u pravom času postupi na adekvatan način, pa čak odbija poziv da se skupo gosti. Samo s takvim jakim ljudima stoji fortuna i ona će ga uskoro nagraditi.

837. **Da se vrag** itd. Eto zašto je odbio Gulisavovu ponudu; već su ga zaokupile misli koje je rodila instinktivna slutnja da bi možda Mande mogla biti Mandalijena, slutnja u koju još, dakako, sam ne vjeruje, kao što se vidi iz idućih riječi. Ne prihvaćajući Gulisavovo čašćenje, postupio je kao i u času kad ga je Tudešak odvratio od bogate trpeze, jer se zna u pravom času »s brjemenom akomodavat«.

838. **srjeća:** nije nimalo neočekivano da u ovom trenutku spominje ovaj ključni pojam.

839. **na koga** itd: usp. dubrovačku poslovicu »Na koga mnozi, na toga i ubozi — ali bozi« (Daničić, 65).

840. **oni zlostar:** Dundo Maroje, koji je nasamario sina.

841. **uš njeku:** još jedna definicija škrta trgovca. I Tripčeta je u monologu II. čina u Maroju vidio »bjestiju mizeru kako uš«.

842. **rpa bastaha:** očevidno je trebalo mnogo nosača koje je Maroje doveo u Sadijevo skladište da predigne robe u vrijednosti od 3.000 dukata koje je Laura zajamčila Sadiju znajući za Marovu i Popivinu prijevaru. Tako će ostati prevarena i ona, ali i varalice.

843. **Vidiš li?** itd: Sadi je Petrunjelu tako pozvao da bude svjedokom, kako bi odmah zatim otišao na Oligiatijevu banku da predigne novac.

844: »Čini se da gospodin odnio robu«.

845. **Ne htje** itd: misli na prizor u prethodnom činu kad je uzalud stigao da bi Lauru obavijestio o dolasku Dunda Maroja i o svemu što joj se sprema, ali ga Petrunjela i Laura nisu htjele ni saslušati. Lauru je već na početku komedije, kad je odbijala njegova Tudeška, opominjao kako ne zna u čemu je njezina sreća, kako se vrijeme može ištetiti itd. (usp. bilj. 137, 143).

846. **žudlo:** škrtac, lakomac.

847. **odaslao:** stari se dobro osigurao da mu ne bi propao pothvat.

848. **upitam.** Uvjerljivosti radnje pridonosi majstorsko organiziranje prizora, tipično za Držićevu umjetnost, kao što smo vidjeli i u prizoru između Popive i Laure (v. bilj. 663 i d.). Svoju ideju s kojom se onako rastao od Gulisava Pomet ne provjerava odmah, nego tek sredinom tog prizora s Petrunjelom, pa će zato biti scenski djelotvornija njegova nenadana sreća kad od Petrunjele dozna tko je zapravo Laura.

849. **s kojijem** itd: s kojom ću viješću . . .

850. Prvi Pometov usklik prirodan je izraz slutnje da je na pragu sreće.

851. **zašto** itd. Marova »galantina« i »namuroza«, koja je gramzivošću za dukatima i biserima i poslovnom vulgarnošću oličenje suprotnosti platonskoj ljubavi, nimalo se slučajno ne zove imenom legendarne Petrarkine Laure.

852. **za veće uzroka:** zbog više razloga, od kojih Petrunjela navodi samo jedan, pa i to potvrđuje da je posrijedi jedna od mnogih antipetrarkističkih aluzija.

853. **što to činiš?** To je implicitna didaskalija: dok ona još govori, on pokazuje takve znakove ushita da mu ona iznenađeno upućuje to pitanje, na koje će on posve neizravno, ali to osebujnijom rječitošću odgovoriti. Vještina je Držićeva dijaloga u tome što sam po sebi izražava i unutrašnja proživljavanja likova i izvanjska mizanscenska zbivanja, kao i u toj reakciji Pometovoj pri definitivnoj pobjedi nad fortunom, koja će, vidjet ćemo, promijeniti njegov status.

854. **kralja** itd: sjetimo se što je prije kazao burleskno varirajući Machiavellijevu temu »Kralj je čovjek od ljudi kad se umije vladat« (v. bilj. 295).

855. **Reci . . . »Još ću** itd: već smo opazili (v. bilj. 314) ovakvu vrstu upravnoga govora, gdje se rečenica koju bi Petrunjela imala prenijeti Lauri navodi kao da joj je sam Pomet upućuje.

856. **taji:** zbog svojih poslovnih razloga.

857. **Reci** itd: usp. bilj. 855.

858. **srjećo . . . fortuna:** fortuni se obraća kao ženi (usp. bilj. 811) i zato će reći *moja; draga; ljubiš; mahnit sam za tobom.*

859. **po ruke okazijon:** u ruke priliku. Što je okazijon vidjeli smo prvi put kad je u II. č. susreo Bokčila (v. bilj. 498), kojega je poslao Popivi i Lauri s izmišljenom pričom o Marojevoj tobožnjoj robi.

860. **što ne bih veće mogao žudjeti.** Pomet će zaista ostvariti san i u svijetu će komedije postati ono što pripada »pravom čovjeku« i »kralju«, jer će trijumfirati nad »kanaljom« i »neljudima« i čak promijeniti svoj društveni položaj.

861: »Gosparu Ugo, gospa je tvoja. — Gospa Laura«.

862: »Ondarda od Augsburga. Gosparu Ugo«.

863. **iz morske pučine:** usp. bilj. 61.

864. **Činit ću se** itd: priprema se treće veliko »ſenganje« ljudi nahvao u komediji, iste vrste kao prvo, samo što je sada žrtva Maro, još uvijek odjeven u skromna trgovca, ali bez mogućnosti da se više preodjene u svoj velut. Napominjem ovaj kostimografski podatak, jer će u raspletaju biti značajne njegove idejne implikacije.

865: »bogami«.

866. **nijesi sam:** nisi pri sebi, lud si, kao što je u prvom njihovu susretu njemu Maro kazao. Tako od samih ljudi nahvao doznajemo da su »luđaci«, u smislu koji tom pojmu D. pridaje njima na raznim mjestima, uključujući urotnička pisma (»pazzi«).

867. **Ovdi** itd: ovdje je riječ o dvama . . . (usp. bilj. 824).

868: »Razbojnik, uhvatite razbojnika!«.

869: »Lupež, uhvatite lupeža!«. Starac mu uzvraća na isti način kao što je njemu sin učinio u prvom susretu, paralelnom ovome.

870. **Je li** itd: kao da i sam D. u ovom prizoru uživa toliko da se pita je li itko ikad ovakvu komediju složio. Rekao bih da nije.

871. **tko:** onaj tko.

872. **nebit:** nije jasno, ali očito je odgovor Maroju.

873. **kao uškopljen vuk:** slikovita i duhovita usporedba, tu kao i na mnogim drugim mjestima potpuno nadoknađuje upute glumcima i objašnjenje njihovih postupaka i držanja.

874. **Fara od Misine:** Mesinskog prolaza, koji je vrlo dubok, a dijeli Siciliju od ostale Italije. Slika je komično potencirana varijanta onoga što je već jednom poslovicom rekao i sam Maroje i Pomet (v. bilj. 863).

875. **Mazija s knjigami:** Mazija s poštom, našjenac koji je sad stigao iz Grada noseći pisma i novosti iz rodnog kraja.

876: »dobro došao!«.

877. **Seta gospođe:** sveta gospo.

878: ;»Židovi se ne druže sa Samarijancima«. Iskrivljena rečenica pravilno bi glasila »Non conveniunt Judaei cum Samaritanis«, odnosno u Evanđelju po Ivanu (4.9). »Non enim countuntur Judaei Samaritanis«, a prijevod cjelovitog konteksta pokazuje zašto to Mazija veli pošto je Pometu rekao kako ga je jednom napojio vinca: »Samarijanka mu odvrati: 'Kako ti, Židov, možeš iskati od mene, Samarijanke, da se napiješ?' Židovi se, naime, ne druže sa Samarijancima«.

879. **Milašica:** v. bilj. 57—59 uz *Veneru.*

880. **Orlandom . . . Lužom:** na ondašnjem trgu gdje je bio Orlandov stup »ličili« su tj. izvikivali na prodaju, vino, u blizini Luže, tj. zgrade gdje su bili dubrovački gradski stražari. Usp. i poslovicu »Liči s luže i s Orlande« (Daničić, 55).

881. **po peset:** vjedro, tj. 24 kutla, malo manje od 20 litara, vrijedilo je 50 dubrovačkih srebrenih dinara (Kolendić).

882: »pusti to meni!«.

883. **Umrla** itd: zacijelo Perina tetka, a veliko je imanje dostojan »deus ex machina« koji će riješiti Marove probleme i omogućiti sretan kraj komedije. Na Pometovo pitanje tko je ta udovica Mazija dakako odgovara da ne zna, jer to je sada samo anticipacija pravog efekta, koji će doći poslije, manje neuvjerljivo pošto je najavljen.

884: »zašto? zbog čega? čiji?«, opet pravno-sudski termini, koje Pomet oponaša kao pitanja što se postavljaju na sudu, a zapravo aludira na to kako će ga Ugo iznenađen zapitkivati.

885. **neće mačka larda:** poslovica, kojoj je srodna i ona što glasi »gdje će suza nego na oko«.

886. **pari mari:** možda greškom mjesto »pari mici«, »jednake sebi«, ukoliko nije to isto htio kazati ali u igri riječi u kojoj aludira na Mara (u jednom rukopisu piše baš tako, velikim slovom, »pari Mari«; usp. Rešetarovo izd., str. 369), a ne znam je li u igru riječi ušla i prva riječ, *pari*, koja ne znači samo »jednak«, »dorastao«, nego i »velikaš«, »per« (od lat. »par, — is«), a Pomet i cilja na to da se uskoro odjene u velut, da stavi mač i kolajinu.

887. **Gospodine** itd: »Novo Brdo u Srbiji poznat je rudarsko-trgovački grad srednjeg vijeka, koji i u 16. st. u doba Turaka ima još važnost. Dubrovčani podržavaju jake ekonomske-trgovačke veze s njima. U njemu se naseljavaju i tako sami postaju Novobrđani. Pretežna je većina stanovnika Novog Brda katolička. Dubrovčani idu u Novo Brdo, a Novobrđani u Dubrovnik. Stoga je razumljivo i prijateljstvo koje sigurno proistječe iz poslovnih veza između dunda Maroja i Pava Novobrđanina. Pavo Novobrđanin dolazi već kao lice u nestaloj komediji *Pomet*, a . . . u Rimu . . . sigurno možemo reći da je njega proštenje privuklo. Saznavši sigurno već u Dubrovniku da je i njegov prijatelj Dundo Maroje u Rimu, nastoji ga pronaći« (V. Foretić). — Ako bismo nagađali otkud prijateljstvo između njih dvojice — što bi nam bilo jasno da znamo više pojedinosti iz sadržaja *Pometa* — logično bi bilo pomisliti, znajući tko je Dundo Maroje, da je neko posredništvo među njima moralo biti povezano sa zlatom: Pavo je iz kraja koji je bilo vrlo poznat po proizvodnji srebra i zlata, a stari Maroje — doduše lažući sinu ali iznoseći mu nešto što je sin mogao vjerovati — veli Maru u drugom prizoru ovog čina kako je donio »nješto verga zlata i nješto panjule« i to »krijući« (usp. bilj. 797).

888: »Da, gospodine«.

889. **svi** itd: zato te ljude, Rimljane, i Bokčilo naziva »parlašušama« (v. bilj. 524), Grubiša bi i u Dubrovniku bio komičan sa svojom prostodušnom brđanskom sirovošću usred pokvarene ali rafinirane urbane sredine, ali D. ga je jamačno na veliku radost svog općinstva doveo čak u Rim.

890: »Kod ludosti, kod ludosti! Što ištete?«.

891. **šoka:** govori »šo« kao svinja; usp. niže »šeperlakaš«.

892: »Što, gospodine?«.

893: »Je li možda tu odsjeo neki Dubrovčanin?«.

894: »Mislim da jest; Dubrovčani uvijek odsjedaju ovdje kod nas. Ah, tu je neki starac«.

895. **Ovdi** itd: Budući da D., kad mu je potrebno, u komedije obilno unosi talijanski jezik (unatoč tome što ga ženski svijet nije razumio) i to u raznim izgovorima i varijantama, ovisno o tome govore li ga našijenci, Talijani, Grci, Nijemci, mletački ili toskanski obojen, ili makaronski iskvaren, kao i latinski, rjeđe, dodajući prijevod kojoj izreci — to znači da ovaj nepravilan hrvatski jezik krčmara nije samovoljna koncesija publici, nego proishodi iz realistične reprodukcije stvarnih situacija, i tako svjedoči o tome da je onda, osobito u jubilarnoj godini, ali i inače, tamo odlazilo mnogo našeg svijeta, u svojstvu trgovaca, hodočasnika itd., pa su se i krčmari mogli jezično prilagoditi našijencima.

896: »Baš je zabavno! Gospodine Paulo«.

897: **Bijedan** itd: »Grubišino lamentiranje po načinu izražavanja a i po zvuku upadno podsjeća na narodne pjesme dugoga stiha čak dotle, da se na kraju spominje 'ljubima družina' (koji izraz znamo iz bugarštice o kraljeviću Marku)« (Slamnig).

898. **Gdje si Pribate** itd., imena se odnose na pastire iz *Tirene* koja se u to doba prikazivala, a jedino je Vukmir vjerojatno iz neke druge, izgubljene pastorale (Kolendić).

899: »Baš je zabavna ta beštija«.

900: »Kojega vraga vičeš, vole?«.

901: **Ubo** itd: ubo jarac rogom; opet nesporazum i igra riječima »ubo« i tal. »buo« — vol.

902: »I jesi vol, da, vol«.

903: »Idi s vragom!«.

904: »Pošalji ga u bordel, jadnik je«.

905: »Smiješna je to životinja. Dok se ovi pozabave u gostionici, malo ću ljubakati s ovom gospojom. Ali eto joj sluškinje, kao da je Skjavunka«.

906: »Pogodio sam da je Skjavunka«.

907. **živi** itd: prema poslovici »Živ i kad god, a mrtav nikad« (Daničić, 160).

908: »Ali se ne zove više Milica, Petrunjela se zove«.

909: »s gospom«.

910: **draguju:** govore »dragi« drugim ženama.

911: **»draga«:** Katu, njegovu domaću, za koju se gore propitivala.

912: **Ne** itd: nemoj pogrešno shvatiti što sam pitao za gospu, dobra mi je namjera. Kamilo se opravdava što se kao oženjen čovjek zanima za kurtizanu.

913: »u stihovima«, odnosno sa srokom.

914: »Oh, divne li zabave!«.

915: »Gospodine Kamilo!«.

916. »Gospodine«.

917: »Evo me«.

918: »Petrunjela, zašto si se toliko zadržala?«.

919: »Uh, gospo, tužne vijesti donosim!«.

920. **Naški:** »Izraz 'naški' nalazi se i u službenim dokumentima u obliku 'lingua nostrana', što nam svjedoči da se radi o uobičajenom terminu za hrvatsko-[illegible] jezik, a ne da 'naški' ovdje znači možda samo 'domaći' ili 'intimni' ili 'lokalni' (Slamnig).

921: »Ah, varalice!«.

922: »Ah, razbojnika«.

923. **ovoliku:** nevolju, muku. Prethodna rečenica (zemljo itd.) zabilježena je kao poslovica (Bonifačić Rožin, 786).

924. **kompanje:** Pijera, Nika i Vlaha, pred kojima se onako šepirio prije nego ga je zatekao otac.

925. **Ah:** u ovom odlomku gotovo sve rečenice započinju ovakvim uzdahom, pretvarajući cio monolog u veliku i smiješnu kuknjavu.

926. **lakomac:** prije ove u rpk-u su neke nerazumljive riječi.

927: »Tko to dolje kuca?«.

928: »Popiva moj!«. Lukava kurtizana pretvara se dok ne dobije darove koje joj Popiva nosi; sluga, dakako, ne zna da mu je gospodar puki siromah.

929: »Kako je to lijepo!«.

930. **para da nije ona:** kao da nije onakva kakvu je poznajem. Kao uvijek, dijalog, tekst sam, sadrži reakcije junaka i Držiću nisu potrebne didaskalije da bi ih opisao. Oni žive vlastitim životom, karakterno, psihološki, klasno, i u svakom pogledu definirani jedinim instrumentom umjetnosti, jezikom, koji je neponovljiv proizvod komediografove izvorne, neusporedive imaginacije.

931. **tko ima suspet** itd: i ova opaska psihološke naravi potvrđuje netom iznesen komentar.

932: »Za ljubav Božju!«.

933. **Repoza':** psihički se odmori. Popiva je dobro zapazio Marovo razumljivo panično stanje.

934. **malo naprijed mišljenje:** lakomislenost.

935. **dozakla:** ne možemo se još jednom ne podsjetiti izvanrednog bogatstva glagolskog aspekta u Držićevu stilu i njegove izražajnosti. Dok Pomet trijumfalno odlazi Tudešku s plodonosnim rezultatima svojih sposobnosti zbog kojih ga je i sreća pomogla, njegov se antipod Popiva ovdje kvalificira kao onaj koji je do skrajnjih negativnih posljedica doveo svoje nemudre »konselje«, koje fortuna nije mogla pomoći, jer je ona samo s onima koji su razumni, razboriti, »vjertuozi«.

936. **njeka** itd: i ove su Popivine opaske zanimljive po uvjerljivosti psihološkog sadržaja.

937. **zlo patit ne umijem:** Pomet je, naprotiv, kao čovjek nazbilj, koji se znade prilagoditi vremenu, u duljem monologu u ovom činu istaknuo kako onaj tko nije iskusio zlo ne može znati ni što je dobro, kako se ni u nevolji ne gubi, kako prijatelja ne ljubi samo u dobru nego i u zlu i kako mu »sperancu dava narav od fortune«. Iz svega se toga, dakle, također vidi kako je D. precizno suprotstavio Pometa i Mara, čovjeka nazbilj i čovjeka nahvao.

938. **ne kaži:** ne pokazuj.

939: »već«, »sad već«.

940: »neka znade«.

941. **od mene:** o meni.

Peti čin

942: »Časti mijenjaju običaje« *(moribus* mj. *mores)*, tj. čovjekovo ponašanje *(Gesta Romanorum)*. Sad je u raskošnoj odjeći koja i s izvanjske strane uveličava i njegovu pobjedu. Sluga koji je bio odjeven skromno prema svom rangu, kao i Maro kad je htio obmanuti oca, sad je naprotiv u velutu, s ogrlicom oko vrata, s mačem o boku, dakle poput plemića, a to simbolizira ne samo u svijetu komedije provjerene suvremene filozofske nazore o pobjedi inteligentnog pojedinca, odlučnog i nadarenog vrlinom, nad stihijskom silom fortune koja ne opći s neznalicama i podlacima, nego i neke posebne crte Držićevih shvaćanja koja su se potvrdila i u urotničkim pismima. Sada čovjek nazbilj mijenja društveni status u istom smislu kao što je u političkim pismima pjesnik zamišljao poraz nesposobnosti dubrovačke oligarhije vlastodržaca i podjelu vlasti između puka i nezadovoljnog dijela vlastele. Koliko je Držićev tekst misaono slojevit (dvosmislen) pokazuje ovdje Pomet kad dalje tvrdi kako će mu tko ga vidi ovako preodjevena u plemića kazati da se on, koji je m u d a r, sada p o m a m i o, tj. postao »lud«, u smislu antiteze kojom se još jednom aludira na sukob ljudi nazbilj i ljudi nahvao, »mudrih« i »ludih«.

943. **Hoću li kad:** misli »poći«.

944. **meni pristoji:** ja ovakvu haljinu, kao pravi čovjek, i zaslužujem. Sjetimo se kako je u monologu III. čina govorio o onima koji »iz gunja se svuku u svitu . . . i dukati pak obuku se u rize . . . i para mu da je on«, a za sebe kako nije »rustik« nego čovjek koji se »razumno« vlada (usp. bilj. 697, 698, 699).

945: »od njega«.

946. **neće** itd: tu je poslovicu u sličnu kontekstu već upotrijebio (v. bilj. 885).

947. **neću joj govorit** itd: još jedan primjer Pometove »prudentia«, svojstvene mudrima.

948: »iznenada«.

949. **oblegana.** Pometu je stalo i do toga da Lauri napokon pokaže kako je bio u pravu kad joj je na početku komedije govorio o tome da ona ne zna gdje joj se sreća smiješi (usp. bilj. 845).

950. **ne mogoh imat:** nasuprot pučaninu Pometu u plemičkoj odjeći, plemić Maro je još uvijek u skromnoj trgovačkoj. Presvlačenje tu nije konvencionalan komediografski postupak, nego preduvjet i posljedica bitnog smisla komedije.

951. **na zeleno:** do kraja, gdje je obojena zeleno, tj. čaša je prelivena. Tako se govorilo za svijeću koja bi dogorjela do donjega dijela većinom obojenoga zeleno, a značenje je spasti na niske grane, svesti se na prosjački štap; usp. talijansku izreku »Ridursi al verde« (Lapucci, 358; Arthaber, 1415).

952. **gdje** itd: prema poslovici »Doć će gdje ruka maha« (Daničić, 18). Pomet nosi mač i sad ga vjerojatno drži u ruci.

953. **Rusatijem** itd: ružinim octom natrljaj mu bilo, da se vrati k svijesti. Pometovo podrugivanje najbolji je komentar Marova već otprije poznatog prenemaganja, njegove nemoći i nesnalaženja bez novca.

954. **imat:** u rukopisu »fali bez sumnje *srca* ili tako nešto« (Rešetar).

955. **ljepša okazijon od svijeta:** najljepša prilika na svijetu.

956. **faliti . . . omičidi:** u društvu gdje dukat određuje sve vrijednosti manja je sramota biti ubojica nego bankrotirati, iako se potonji izraz ne može na Mara primijeniti u trgovačkom smislu. Treba se međutim i ovdje sjetiti načela koje je Tripčeta ironično kazao Maroju: »Uzmi mi dukate, uzmi mi čâs i život« (usp. bilj. 91), a kojim je D. naglasio dehumanizatorsku funkciju novca i pokazao da u njegovoj komediji ništa nije slučajno ili suvišno rečeno, pa zato sad istu misao varira u ovom kontekstu, koji se, nimalo slučajno, proširuje dolaskom trgovca Lessandra i njegovim zahtjevom da Maro podmiri preostale račune.

957: »Gosparu Marine, dobro vas našao«.

958. **poď na komardu!:** idi k vragu.

959: »trgovac svilom Alessandro«, u kojega je Maro nabavio robu; on dolazi podnijeti račun i tražiti svoj novac, a to je još jedna prilika da Pomet likuje. Nije neuvjerljivo da trgovac dolazi baš u tom trenutku, jer su poslovni ljudi povezani, pa je lako čuo za Marovu situaciju.

960: »Gospodine Marine, dobar dan vašemu gospodstvu! Već je vrijeme da budem isplaćen«.

961: »Jeste li napravili račun koliko vam još dugujem?«.

962: »Dobio sam pedeset škuda, pa mi još dugujete stotinu«.

963: »Dobro, sutra ću vas svakako isplatiti«.

964: »Vi me iz dana u dan otpravljate; ne mogu više čekati, hoću da me isplatite«.

965: »Imate potpuno pravo, želim vas isplatiti. Dođite sutra ujutro k meni kući pa ćete biti isplaćeni«.

966: »Večeras moram obaviti jednu isplatu; ako me namjeravate isplatiti sutra, isplatite me večeras, makar mi i ne dali sve«.

967: »Toliko ste navalili! Da isplatim u dvadeset i tri sata? Nađite me u doba kad banke rade pa ću vas isplatiti«.

968: »Velim vam, hoće svoje, a ne trebaju mi riječi!«.

969: »Došli ste prijetiti«.

970: »Nećete platiti, je li?«.

971: »Kao da se vi želite tući?«.

972: »Nisam se došao tući, nego sam došao po svoje«.

973: »Pa dobro, neka vam bude vaše. Idem vam donijeti pare«.

974: »Idem s vama«.

975: »Čekajte u svom dućanu, sad ću vam bez oklijevanja putem svoga sluge poslati stotinu škuda, kad ste toliko dosadni«.

976: »Čekat ću, samo neka tako i bude. — Ne plati li mi, smjesta ga idem tužiti sudu«.

976a: »Stotinu dukata!«.

977: »Gospo Lauro, draga gospodarice!«.

978. **s dobrijem kolačem:** s dobrom vješću.

979. **na pir.** Petrunjela kao da već pomišlja na to kako će se udati za Pometa. Međutim, njezina je usporedba iz živoga govora dubrovačkog, jer ima poslovica »Hodit kako na pir« (Daničić, 26).

980: »Tko dolje kuca?«.

981. **kurvam noge plači:** zabilježivši ovo među poslovicama (pod. br. 714) Bonifačić Rožin piše: »A. Šimčik spominje da se slično kaže na Krku u Baški. U Puntu sam zabilježio: 'Boje poć kurban noge prat, leh s vragon posla jimit'«.

982. **komedija** itd: poslije će i Niko reći »Slušamo i gledamo komediju«. Tumačeći značenje lutaka od drva u Negromantovu prologu Slamnig je naveo ove iste rečenice da bi ilustrirao kako je ova usporedba teatra sa životom paralelna vizija svijeta i svemira kao teatra, a svih ljudi kao glumaca (scena vitae, theatrum mundi), pozivajući se na Curtiusove primjere iz Platona o čovjeku kao marioneti bogova, o tragediji i komediji života. U svakom slučaju Pomet ovom rečenicom podsjeća i na upozorenje prologa kako će komedija pokazati koji su zapravo ljudi nahvao a koji ljudi nazbilj, tko je »ašendao« a tko »pao«, kako malo dalje kaže. Njegova izjava ujedno podsjeća na neke bitne Držićeve dramske koncepcije u znaku višestruke fikcije i zbilje, odnosno pravog i preokrenutog svijeta komedije.

983. **grintavci** itd. Još jednom u sentencioznom stilu ponavlja sud o svojim antagonistima sažimljući ono što je tijekom komedije više puta govorio o pravom čovjeku nasuprot luđacima, potištenjacima, kanalji, neljudima.

984: »Baš je zabavno!«.

985. **mortar mi:** mužar mi donesi.

986: »Gotovo je!«.

987: »da ga ubijemo!«.

988: »silom«.

989: »tako mi boga«.

990. **Žuho:** onaj što mu nije platio »navao«, tj. brod. Već sam spomenuo da imenom Žuho ili Džuho Lopuđani čini se pogrdno nazivaju Dubrovčane koji im dolaze na Lopud napastovati žene (v. bilj. 243).

991. **š njim na balun polgrat:** udariti ga nogom kao loptu. Međutim, slika s igranjem loptom govori o tome da je ta igra bila poznata i razvijena u Dubrovniku. Fisković je primijetio da joj je Dživulin tu prvi put dao hrvatsko-talijanski naziv.

992. **Po kotorsku advokatu:** Bogorodice mi, kotorske zaštitnice.

993: »pseto, jarče«.

994. **Ne viđu ga:** valjda i zato jer je kratkovidan, jer je prije bio rekao Maroju »Imam kurtu vistu«.

995. **Džulijana:** ima nekoliko svetaca imenom Julijan.

996: »Evo me na bojištu!«.

997. **kudjelje predu:** aludira na uobičajeni ženski posao, koji je u Dubrovniku, pa vjerojatno i na Lopudu, bio važna grana kućne radinosti, s obzirom na vrlo razvijenu proizvodnju i trgovinu sukna (Roller). Usp. u *Skupu* bilj. 41.

998: »milom . . . silom«.

999. **govori.** Završetak, koji se nije sačuvao, nije teško naslutjeti, a uspješno ga je nadomjestio Kombol: našijenci će se Džívulinovim brodom vratiti u Dubrovnik, pošto Maro izgladi račune s ocem i s Perom; Ugo će uzeti Lauru, a Pomet Petrunjelu.

džuho kerpeta

Komentari / 426. stranica

Prolog počinje: Kerpeta.

KERPETA: Sinjori vlasteli,[1] dobro ste našteni! I vi, vladike, dobar vi večer! A nevjesti s baretom u ruci nazivam dobar dan i dobar večer, a ženiku dobru noć![2] I ja, za rijet vam kao rabota stoji, do malo prije sam bio Žuho, a sad sam Kerpeta, koji idem na sva vesla,[3] štono se zove, *al fonte di Elicona,*[4] na studenac, na vodu gdjeno Apolo[5] deventa profeta. A to za naučit indivinat i da deventam profeta za moć ugonenut tri stvari: jedno, kad se oženim, ali ću imat ženu karljivu,[6] ali lakomu, ali ližiotar.[7] S karljivom kuća je zvono koja susjectvo zagluša; s lakomom — ormar je pun svega koji se ni na Božić ne otvara; s ližiotarom — nije lonac skuhan ni trpeza načinjena; a to da se čuvam zle godine; drugo, kad mi reku »Što mi se gonenu?«, da ugonenem; tretje, da indivinam što nevjesta misli kad se udava. To toliko; ja sam baš čovjek, kao vidite, ne žudim velike stvari. Sada, sada, sada da znate, . . .

[. . .]:
Sada, sada, sada, tko je tebe doveo ovdi?

KERPETA: Noge me su dovele.

[. . .]:
Što umiješ činit?

KERPETA: Umijem[8] što umijem, i umijem što ti umiješ; a ti umiješ što ja umijem. I stav' deset soldina![9]

[. . .]:
Odkle s' ti?

KERPETA: Odkud se papagali[10] donose.

[. . .] :
Što imaš činit ovdi?

KERPETA: Imam[11] činit što umijem činit, i čini' ću što ć ti činit, i čineći činit te ću činit, a to igrat; ja ću t' svirit. *E m'arreccomando, son vostro servidor*![12]

[. . .]: Dobra ova bi! Oršu, sinjori, za rijet vam,[13] ktijahomo, za obeselit[14] ovi pir, sklopit malo maškaratice, i moja družina[15] biješe prionula srčano za učinit[16] što bolje umijemo. Dođe njetko, upita: »Tko maškaratu u Rafa[17] arecitava?« — »Ta i ta[18] kompanjija.« — »Odždeni, izidi, daleko ih! Neslani ti će bit! Usramòti, ubij kao ubogu ženu kudjeljom!« Mislite, sinjori, kako mi ostasmo! Ubi nas zla godina, učinismo obraz od četrmjed, ostasmo drveni, kameni, kako oni koji otrne od glave do peta. Dođe Gardzarija,[19] družina Rafova, rekoše: »Maškari, što činite? Brijeme je, hodite!«, — a mi stojimo kako drvene duše. — »Izidite, hodite!« — a mi istom gledamo. — »Što činite?« — a mi ništa! Mìsli gdje se nađoše ti vlasteli kad vidješe gdje mi stojimo inkantani! Ma oni, kako prudenti ljudi, espedijent uzeše: doniješe rusata octa, s njekijem riječmi namazaše nam polse, — vratismo se, daše nam animo i rekoše: »Ili zlo ili dobro[20] arecitate,

bi' ćete pohvaljeni; imamo mi sekret kojijem ćemo činit, ako i zlo arecitate, da će svakomu parat dobro, lijepo i drago.« — Mi, ljudi čertamente godišti[21] mladi, ma ćudi àntîci — prem kao njeki ki su u feocijeh upengani,[22] ki stoje ter gledaju — rekosmo: »Ovo nas!« i kažemo se. Sada molimo vas, ako i rečete: »Ovo ih«, nemojte igrat gnjilijem nàrânčinam.[23] Ma što ja govorim? Ne stavljah se! Gardzarija nam je obećala da nas ćete pohvalit, ako i gofi budemo. Ma ōvo odovud u vijencu poete,[24] u veras vas će molit što vam rijeh. Ma bogme oni Kotorčić[25] mali smiješan biješe! Ako i njega mogosmo pritegnut k nam, nećemo ni toliko gofo proć. Pođ ga ću rečerkat, ukoliko ovi s vijencom[26] reče svoj posao. *Signori, audiamo et opera eius.*[27]

[...]: Velim što to ovi gredu na hladence, gdje bijele vile stanom stoje i gdje junakovom na zelenoj travi, meu razlikom belomu, crvenomu, žutomu cvijetju, na livadi služe hladnu, bistru vodicu, ter junaci pak u družbi z gorskijem slavici pjesni spijevaju, slatke, medene? Rekoh: »Da umjesto bistre, studene vodice[28] služe bistro, rujno, crveno i bijelo vince, koli bi junaci ljevše popijevali, koli bi glasom ljepše izvrtali!« Ja, za kazat vam, moja gospodo plemenita, želeći njekada pridobit u pjesneh gorske, tihe slavice, njekada kad crne oči od bijele vile bijehu ranile srce moje i kad gorušta ljubav vladaše mene, idoh na tu vodu ku rekoh; ali studena vodica ništore ne pomože junaku meni! Tada rekoh: »Riječi što riječi, a sve voda što voda, — nije ti nad rujnijem vincem bistrijem!« Tada rekoh: »Žimti, vodice, da si rujno vince, kako bi se tebi veće junaci utjecali!« I zato rekoh: »Malo je tizijeh pjesnivaca, er se svak nedobrovojno k vodi utječe; a da je vino, veća bi od pjesnivaca buka bila u mjestu neg od letuštijeh ptica u zelenoj gori!« Zato, ako što vodeno rečem, dajte krivinu vodi koju pih, i moja družina od zločeste vode koju htješe pit, i srce im je ostinulo; zato, ako što studeno reku, vodi dajte krivinu, a njim oprostite.

A ja od žeđe veće ne mogu ni slova rijet Vašoj Milosti. Mir Božji s tobom!

Trijeba ih je svjećicom od dvimjed iskat. Uzrok je njeki triš mudar,[29] koga čovjek, da ga škaklje, ne bi ga činio smijejat, komu pod nosom dzibet lukom vonja i ne vidi er je njegov červeo u tolicijeh pečah, er ga ne bi sve Mendalije[30] izkrpili. Er su ljudi[31] vas smijeh ispuhali, a to se je vidjelo ovezijeh poklada, kad vile u garbiješijeh tancahu.

Kad bi godišnica[32] gospi ukrala peču larda, ter bi ju vrgli u tamnicu; a gdje bi Puljiz puljiški govorio, a Masara latuštinom udarala, i kad se ženik ne bi brinuo.

Brjemena slatka i pritila hercega Stjepana.[33]

Tko ovu vodu pije u brijeme prolitja i prije sunčana istoka, pjesnivac izhodi; tko u podne, — u ljubav zađe; tko u zapad sunca, — pomami se; tko opet u dzoru prije sunčana istoka, vrati mu se pamet.

Slatkijem riječmi nije vjerovat; i sirene[34] u more sladak glas imaju, ali tko ih čuje varan se nađe.

Iz mojijeh ruka sva bogastva od svijeta izlaze.

Podalek stoj i tako govori. Nu, tkoje te su dovele ovdi?

A što žudiš etc.? Ohaj! Dva tolika dara ne mogu bit u jednom čovjeku. Pokli je tako, draže mi je da sam k tebi došao, er bogastvo[35]

gospoduje današnji dan sve ostale krjeposti. Pokli me je sreća k tebi donela, učini me, stari, pošteni, uzmožni bože od bogastva, da među ostalijem bogaci valjam has štono se teče.

O, lakomosti od zlata, kudi se prostireš?! Po mirijeh se bogataca penješ. Ja sam sve kriv, poznavam moj grijeh, i spovjedavam ga; po meni mnozi u vâs život ne vide zlata i mru od glada, a mnozim zlato rđavi u skrinjah.[36] A to sve izhodi odkle oči izgubih, — ne vidim tkomu davam; er da vidim, inako bi stvari prošle.

Da to si slijep, gospodine, po Krpetu slugu! Ručka ne stavljah se. Kad mlađi bijeh i kad viđah, dobro dijele činjah: davah zlato ljudem blagodarnijem, koji mi čâs činjahu i koji ga razdjelivahu s razlogom; a kad ostarih i izgubih oči, stvari nazad otidoše.

Neka ti starosti, ako je i slijepa;[36a] teško onomu domu gdje se staraški glas ne čuje i gdje staraški štap ne vlada. Hoću da mi poslužiš malahno.

Dobro si rekao, nu nijesi dorekao: starca razumna i mudra, er staros nerazumna zvijer je duhata s dvijema očima a s jednijem trbuhom, koji veću štetu čini neg koris. Ovo sam tvoj rob, zapovijedaj mi.

Uzmi ovi kondijer kameni i pođi na kraj te livade, i na' ćeš studenac, iz koga teče rujno, bistro slatko vino; natoči ga puna i donesi ga. Vince krjepos dava, staros uzdrži;[27] srce mi smagne na rujno, slatko vince.

Počamši odovlek tamo sve te strane gospoduju uzmnožni bogovi.

Ter zakupljujem[38] sva voća, sva žita i sve što zemlja sazdava; a poslije ljudem priprodavam; i zato sam bog od bogastva.

Uzovit se njeke ńe u nami gospoduju.

Er zlato i srebro kao veska priljepjuje godišnicam oko ruka. Bog od bogastva lotrom ne dava zlata. Ne oblakomi li se kada moj otac na komu.

Majdet nemudar biješe.

Ona je[39] prva kuća, a onamo, u granih bez listja, stan od Zime; druga, sva od cvijetja, dom od Primaljetja; tretja, sva u zeleni i u klasju, pribivalište Lïta, božice vele lijepe; četvrta, sva je u voću, počivalište od Jeseni, brata rečene Ljeta.

Oni mladić, vas u cvijetju, vene od nje ljubavi, pase ga vjetrom.

Čudnijeh ti se stvari i nagledah i naslušah.
Idoh, sad ću doć.

Ovako izide nebog, ter se goram i dubju sam potuži, a Ljeto tvrđa na njegove suze stoji.

PROLITJE: Travice zelene,[40] i vi, drago cvijetjice, vaše Prolitje gorko tuži, vaše Prolitje suze lijeva; a Lito lijepa, a Lito draga neće da čuje moj grozni plač, neće da vidi moje ljuvene bolesti! Lito draga može izvidat moje rane, Lito lijepa može utješit moj grozni plač. Jaoh, sve je ino zaman! Jaoh, kriposti zelenih trava nijesu za dat lijek mojojzi nemoći. Travice, i vi, razliko cvijetjice, znam er se bolite mojijema suzami; ali, jaoh, čemu je da se boli mnome sve što narav sazdava, kad moja draga Lito kamena stoji na moje suze? Kad moja draga Ljeto goji se mojijem uzdisanjem? Kad moja draga Lito hoće da drago Proljetje vene? Jaoh, venem, jaoh, kako led na suncu;[41] malo pomalo lipsa moja krjepos! Gorušta Lito, ja sam ljetni cvit

prid tvojijem očima, iz kojih plam ognjene ljubavi praži mlados moju. A, jaoh, nije dostojno tolikoj ljeposti tko te ljubi da ovako za tvoju nemilos vene, tko je tvoj da ga ti nećeš za tvoga. A, Lito draga, ja sam tvoj, i kad bih mogao, Lito lijepa, ne bih mogao ne bit tvoj. Ljeto lijepa, pokli sam tvoj, uzmi me za tvoga, — tvoj sam, jaoh, tvoj sam! Ah, da sam tvoj! Jaoh, nijesam tvoj, — jaoh, meni je umrijeti! Ljubavi, usiona Ljubavi, spiš, moj dragi druže, a tvoje Prolitje grozno suze lijeva; moja gorka tužba bûdî gluhe planine, a ti tvrdi sanak spiš.

KUPIDO: Prolitje drago, Prolitje veselo, što je taj plač tvoj? Što je toj uzdisanje? Koja je toj zled koja, dragi druže, toli tlači cvijet tvoje razbludne mladosti? Ustavi suze, gizdavi druže, kaž' meni, Kupidu tvomu, uzrok tvojih tuga, jeda gorušta Ljubav dragomu Proljetju može pomoć dat u svoje nevolje.[42]

PROLITJE: Kupido, njekada u zelenijeh gorah i na travnih livadah ne mogaše čas bez tvoga Prolitja stat, a sada, jaoh, ne znam uzrok, tvoga si Prolitja svasma ostavio! Tvoj dragi drug Prolitje uzdiše za lijepom Litom, a tvoj luk i ognjene strile zaman leže. Ukaži ali si bog od ljubavi ali nisi. Lito lijepa ne scijeni tvoje strile! Ah, Kupido usioni, vidi draga Lito er si zaspao, ter na moje uzdisanje kamena stoji. Ukaži tvoju moć, a Prolitje, tvoga druga slobodi groznijeh suza. Čin' da Lito draga obljubi svoga Prolitja, kako Prolitje ljubi nje lipos.

KUPIDO: Koja je moć bila u mojijeh ognjenijeh strijelah? etc.
Nemajući što činit, dao se sam na lotropstvo i na san, nu u tvoju potrjebu postavit ću sve moje sile i sve što uzmoć budem. Ako za tebe što ne učinim, za koga ću učinit?

[...]: U moje djetinjstvo vazda si sa mnom družio.
I dinarmi je zamitio svoju službenicu, koja uza nju vele može.
Oto se i božice počeše hitat za bogatstvo. Sve se je ištetilo. Lakomos i među nami bogovi oto je počela sve snatat.
Čuo sam kao rabote prohode; trijeba se je pomoć umeteonstvom gdje ne dostiza moć.
U ove strane opći dohodit jedan junak.
Hoć li se tako moć u tu djevojku priobrazit, da te ne bi poznala?
Sve stvari ljuvene imaju početak od ludosti.
Reče se: svinja utječe se na puniji želud, koza na bolju travu, vuk na pritlju ocu, hrvljak na smokvu kuveoku, a čovjek se utječe gdi je veće zlato.
Ava, gospodine, i ti me posla k tomu bogu! etc.
Nije li, gospodine, kapljica? Usahoše[43] mi usta. — Bit će kad se vrneš. — Vince krjepos dava i pamet uzimlje; bez vinca nije srcu veselja, ni nogam snage, a neka t' ljudi besjede. Veće idoh; kad se vrnem, kapljicom crvenom okropi tvoga Vodana, da mu se duh vrne.
Er za prasce[43a] nije dragi kami, ni za osle.
Ako Kupido najmanjom strjelicom tegne nje srce, stvar je učinjena.
Ti si dobar došao ti bi . . . došao.
Pan, bog od Arkadije,[44] u sladak glas[45] izvijajući, navještuje zelenim planinam veselje, budi satire, da spravljaju verse i svirali i da uhitivši se u kolo s bilim vilami tance izvode, pjesni spijevaju, etc. Da' da nju uprašamo.
I ja bi veseliji tomu bio. Satiri vitezovi, mila krvi.

A nebore kako to besidiš?
Pluton, sioni bog od bogastva.
Današnji dan tko je bogat,[46] taj je lijep i mlad; tko je ubog, grub je i star. Ino se hoće neg odjeća u našemu životu.
U ovizijeh planinah ja bih se veoma blažen i bogat držao, er bogatstvo, mnim, nije ino neg volju ispunit.
Kad bi zima došla, hlad bi ti domorio.
Mir s vami. Srce mi je vazela i nijesam moj, ni znam čigov sam; da imam zlata, zlatom bih ju primamio.
Davori mi, davori, bijedni Vodane, gdje se si zašao među njeke božiće; sve nješto poje u ovizijeh stranah, sve je milo.
Ne bih rad uckнjet: jes njekoliko do njegovijeh dvorova, — na ulaka trčim!
Bez mene se ne more oženit nitko, kako bez glumca.[47] Još nije stvar sklopjena.
Tvoje stvari tkomu nijesu domorile? Ova djetetina sve smeta, a vi oglušajte se na te stvari.
Obeća ludu, da se raduje. Ovi bogaci, što veće imaju, to su lakomiji.
Er mi izčeznu srce od straha.
Bijeda vas našla, otvorite!
Koje su to kramole i haraminstva? Bijedan, ovako mi srce bije od strave. Veća vas tuga našla nego nas!
Tko k meni toliko obrazom prilikuje? Puka je ja; onaka sam vidjet kad se nadazrim nad hladenac bistre vode.
I ti li me se odvrže? Što čujem i vidim sada? Je li meni javi ovo, ali ja snim ove stvari? Tuge me su odsvud obujmile. Tko si ti? Tako te Jove[48] svojijem gromom ne udrio!
Izidimo iz ovezijeh strana, da nas kleti zmaj ne omrcini.
Čovječe, ne pridavaj mi tuge k tuzi.
Hlad hlada je ognjevio.
Lijepa žita[49] po poljijeh pritilo godište obećaju ljudem, i slatka voća zrući spravljaju zabavu umrlijem u veliki dan kad ljudi pod sjenu od zelenoga duha bježe rasrčbu od vrućega sunca.
Pođ'mo u lov, jeda koji lijep lov ulovimo, da dovečer dobru večeru večeramo. Meni kolač, ȍvo nam lova!
Ti si naš papagao, kalandra i čavka, — unutra! Tu čeka'.
Ki zao božić Vodana zove? Ako me Hlad ne zove, ne ozvah se živoj duši. Ovo me, kićena kitico, Vodane brajene!
Gdje si pošao? Kud se si zašao? Kudi li se to ide? Kamo li se to putuje? Ja te grem — koliko dana jes! — ištući, zovući po zelenih planinah: oto me je srjeća sada na tebe namjerila. Vrni se, Vodane, hodi domome: stan te tvoj žudi, svojta te tvoja zove.
Na to li me zoveš? Za to li me išteš? Na to li si došao? Hlad, moj brajene, sada mnome vlada. Ohaj rabotu, — Hlada ja ištem, da mi srce ohladi, i zbogom! Ne domari mi.
Što su te riječi, ȕzêtî Vodane? Kamo greš, kamo li bježiš? Gdje su tanci, igre, skupi, gozbe etc.? Svud su bez tebe i tvoga vina kako lonac bez soli, trpeza bez kruha i kuća bez vode.
A tvoja sestra bez obiju nas malo je vrijedna.
Ja imam kćer, Mratinje lito, i rad bih je udat.
Njeki z dobrom odjećom, a s praznijem tobocem.
Što će rijet bogovi? Jedno mu dijete vrha dođe!
Za zublju, ku u ruci nosiš, mož li znat što je ovo?
Gledam, ter se čudim, jaohi, gospođe draga.

Neka ova dogovori, pak ćeš ti govorit.
Boleći se plačem, trudom i nemoći dragoga Prolitja.
Djevojko, ide ti od ruke tej riječi govorit?
Ovdi je privara! Ovo nije mani. Tko može što božici naudit?
Odsela će dobro rabote prohodit.
Mnim da se je gdjegodi zaigrao, a da je mene zaboravio. Ko je zdrav ne scijeni da koga išto boli. Moj druže, ja bolestan grem, a ti zdrav ne misliš o tvomu Proljetju.
Brže ju za ženu ište; jesi li mu ti posao opravio?
Ah, pse jedan! Umrli su se počeli umetat u stvari od bogova. Ubio bog i Plutona!
Odtole se dvigni, Hlape, zao čovječe, smećo od moga mira. Znajte!
Gdi je zmaj, da proždre ovoga Hlapa?
Hoću toliko plakati, dokle plačem život moj svršim.
A najveće mi je žao er nam jedno dijete[50] vrha döhodi! Mati ga je razbludila.
I Zimu da prizovemo. Ti ćeš ostat na osekli.[51]
Kažući se tihe naravi. Tihoća[52] je stvar rajska, a tvrdoćstvo stvar od zvijeri.
Da to li se nećemo namjerit s našijem surlami i svirali?
Što bogatac veće ima zlata, to je veće lakomiji na njemu.
Ustavi suze, utaži plač tvoj, zrak svitle liposti ukaži se[53] u tvom dragomu licu.
Od mrtva me u život vraćaš.
U sî čas imam opravit veličak posao.

Džuho Kerpeta / Komentari

1. **vlasteli . . . vladike:** kako je prepisivač ovih ostataka pastirsko-mitološke parodije o. Ivan Matijašević u 18. st. zabilježio, djelo se prikazivalo na piru dubrovačkog vlastelina Rafa Gučetića. Bilo je to 1554, godinu dana pošto je ovaj sklopio vjenčani ugovor s Anicom pok. Benedikta Đurđevića. Malobrojni prisutni koji su gledali predstavu bili su vlastela.
2. **dobru noć:** kao i u prologu *Grižuli*, i tu se očituje prijateljska malicioznost na račun ženika.
3. **na sva vesla:** poletno; izraz je izvorno dubrovački, iz pomorskog života, kao i mnogi drugi u Držićevim komedijama.
4. »helikonski izvor«. — Helikon je planina, prema grčkoj mitologiji posvećena muzama koje tamo borave.
5. **Apolo** itd.: bog sunca, Zeusov i Latonin sin, kazivao je Zeusovu volju u Delfima i u drugim proročištima. Mitološka tema u ovom prologu odmah dolazi u kontrast s komično-realističkim nastavkom, koji je u skladu s aktualnom temom braka, pri čemu se D. koristi prigodom da klasificira tri vjerojatno vrlo karakteristična tipa dubrovačkih žena: one koje se svađaju sa susjedima; pretjerano škrte; bogomoljke.
6. **karljivu:** u Dubrovniku je bila poslovica »Od žene karljive i kuće kapljive ukloni me bože« (Daničić, 89)
7. **ližiotar:** žena koja »liže oltar«; usp. poslovice: »Lizat otare«, »Liže ne pristav otare« (tj. liže bez prestanka oltare), »Liže svojno otare, a vuče tugjno pentare« (Daničić, 56).
8. **Umijem** itd.: u tu vjerojatno omiljenu igru ponavljanja riječi upušta se, tobože oponašajući pjesništvo svoga gospodara, Pedantov sluga Nadihna u komediji *Tripče de Utolče*.
9. **deset soldina:** valjda ga zove na klađenje.
10. **papagali:** papige; šaleći se želi reći da je, poput negromanta, iz dalekih egzotičnih krajeva.
11. **Imam** itd.: opet slična igra kao gore, samo što joj je teško objasniti smisao, budući da ne znamo ništa o liku koji se umetnuo u Kerpetin prolog.
12. »I preporučujem se, vaš sam sluga!«.
13. **za rijet vam:** da vam pravo kažem.
14. **za obeselit:** da bismo razveselili.
15. **moja družina:** ne zna se koja je to bila od Držićevih družina.
16. **za učinit:** da bismo učinili.
17. **Rafa:** Gučetića; v. bilj. 1.
18. **Ta i ta:** možda zato što je ova družina bez imena, improvizirana za ovu večer, još neafirmirana?
19. **Gardzarija . . . Rafova:** kao što će se niže reći, to je družina sastavljena od vlastele, a i Rafo je vlastelin i njezin član. Prema Rešetaru, još vrlo mlad u toj je družini nastupao poznati filozof Nikola Gučetić (1549—1610), koji je i sam posvjedočio da je još za života piščeva glumio u jednom Držićevu komadu.
20. **Ili zlo ili dobro:** neiskustvu i novosti mlade družine govorilo bi i ovo ohrabrenje koje im je navodno pružila Gardzarija.
21. **godišti . . . ćudi:** po godinama . . . po naravi.
22. **u feocijeh upengani:** naslikani u svečanom odijelu, koje se oblači za portretiranje. I ova je usporedba vrlo slikovita, kao i one prije koje dočaravaju zbunjenost, protrnulost družine pred pokudom nekog kritičara.
23. **igrat gnjilijem narančinam:** »U sredozemnom gradu punom raznolike čeljadi koja je, bar u prvi čas, i na Beccadellija ostavila loš utisak, Puljiza, Levantinaca, Mlečića i Balkanaca, gledaoci komedija na otvorenom bili su toliko razdragani, da su glumce, u času ushita, u šali i vragoliji, koje ispunjahu i sve lučke, strme i stjenovite ulice renesansnog i bogatog trgovačkog grada, gađali gnjilim narančama sazrelim upravo o pokladama« (Fisković).
24. **u vijencu poete** itd.: »Evo dokaza da su u Dubrovniku i pjesnici prikazivali«, pisao je Medini, a Rešetar iz te rečenice izvlači zaključak kako je Medini tvrdio da je sam D. igrao ulogu toga »poete«. Rešetar taj dokaz odbacuje i smatra da poeta znači uopće pjesnika, i da se svećenik D. u Dubrovniku ne bi usudio stupati na pozornicu. Međutim, možda je ovdje »poeta« samo u fikciji, a ne stvarni neki pjesnik i pripadnik Gardzarije, koji će publiku u stihovima zamoliti (s pomoću onog »sekreta« kojim će, kako je prije rečeno, postići da se i slaba gluma dojmi kao dobra) da pohvali mladu družinu. Taj se dio teksta, eto, nije očuvao. Međutim, »ne bismo mogli odbaciti mogućnost Držićeve improvizacije baš u onoj igri gdje nastupa neiskusna družina, na koju je, čini se, publika kivna, i da se sam pisac domišljato ispričavao što ne može realizirati svoje zamisli. Nemogućnost Držićeva nastupa kao glumca potvrđivalo se njegovim svećeničkim zvanjem i obazrivosti prema dubrovačkoj sredini, iako to u biti nije nipošto u suprotnosti s njegovim zvanjem. Mnogi pape izričito zahtijevaju humanistička nastojanja životne obnove (. . .) — nazor renesansnog duha slobode zahvaća Julija II i Leona X, čija kazališna nastojanja su veoma značajna u renesansnom Rimu i za čitavu Italiju . . .« (M. Foretić).
25. **Kotorčić:** na koga misli, dakako, ne znamo. Prisjetimo se da je glavni junak komedije *Tripče de Utolče*, Kotoranin, morao biti manjeg rasta kad je njegova mlada žena Mande mogla odjenuti njegove haljine.
26. **s vijencem:** »poeta laureatus« o kojem je bila riječ.

27: »Gospodo, čujmo i njegova djela«.

28. **vodice . . . vince:** u ovom odlomku suprotstavljanje vina i vode, realnosti i poezije, očita je parodija petrarkizma. I po nekim drugim fragmentima, pogotovo u vezi sa zlatom i bogatstvom, čini se da je u ovom djelu bipolarnost Držićeva svijeta, sudar platonizma i zbilje, fantastičnog i realnog, i stanovit polemičan odnos maskiran u tkivu radnje, dolazio do osobito jasna izražaja.

29. **triš mudar** itd.: »triš mudri« a »šeskrat ludi« bili su, u posveti izdanju Držićevih djela *(Svojim prijateljem)*, kritičari protiv kojih je, čini se, pjesnik bio trajno u polemici. I ovdje je po svoj prilici riječ o tim kritičarima, Držićevim »neprijateljima«, koji nemaju sluha za komediju, jer i u miomirisu osjećaju smrad luka. Bili su to, kako smo imali prilike spominjati, ograničeni platoničarski stihotvorci iz redova mlađeg plemstva, koji su odbijali komediografske, moderne, aluzivne Držićeve inovacije. Možda nije slučajno što ih i ovdje pisac spominje i možda to upozorava na stanovite kritičke dimenzije koje je mogao imati *Džuho Kerpeta*. Zanimljivo je da i u fragmentima *Pjerina* na sličan način Obložder aludira također na takve ljude: »a jesu njeki, da ih škakljaš, ne bi se nasmijejali«.

30. **Mendalije:** Mendalija se valjda zvao neki poznatiji postolar u ulici Među crjevjare u Dubrovniku.

31. **Er su ljudi** itd.: »riječ je po svoj prilici o kakvoj pokladnoj povorci u kojoj su maskare imale praporce« (Švelec).

32. **godišnica:** ni u ovom djelu nije propuštena velika tema godišnica, o kojima osobito značajno govore Vlade u *Veneri* i Omakala u *Grižuli*, insistirajući posebice na njihovu hranjenju i na postupcima gospodara prema njima, zbog čega su neke zaista kao Omakala bježale izvan Dubrovnika.

33. **hercega Stjepana:** to je veliki vojvoda bosanske države Stjepan Vukčić Kosač (1404—1466), koji je bio i u ratu s Dubrovnikom (1451—1454). Cijela je rečenica zapisana kao poslovica (Bonifačić Rožin, 801).

34. **sirene:** prema Homeru bile su djevice koje su lijepim pjevanjem mamile mornare i onda ih ubijale.

35. **bogastvo** itd: ne treba posebno isticati da je to prava Držićeva tema, i kako joj pisac pristupa. Stil ove formulacije podsjeća i na riječi Staniše u III. činu *Grižule* koje se zapravo smislom mnogo i ne udaljuju od ove rečenice, s obzirom na Držićeva shvaćanja: »Ludos vlada, moja sestrice, današnji dan, mudros je pogrđena«.

36. **rđavi u skrinjah:** usp. Bokčilove riječi u *Dundu Maroju:* »dukati ti rđave u skrinji«, v. tu bilj. 70. Famozna skrinja pojam je akumuliranog blaga dubrovačkih lakomaca, pa je spominju i Skup i Arkulin u istoimenim komedijama.

36a. **ako je i slijepa:** usp. u *Grižuli* bilj. 117, 118, 119, gdje se ova tema javlja sa sličnom aluzivnom tendencijom.

37. **staros uzdrži:** Zlatikum u III. č. *Skupa* kaže kako »kus i ognjic starce uzdrži«.

38. **Ter zakupljujem** itd.: ove »rasute rečenice . . . govore oštrim mislima o novčarskom sistemu vremena . . . ili o mehanizmu same dubrovačke trgovine . . .« (Jeličić).

39. **Ona je** itd.: scenografija je predstavljala vrt s četirima kućama gdje stanuju personifikacije četiriju godišnjih dobi. Na temelju ovih indikacija (ogoljele grane; cvijeće; zelenilo i klasje; voće) može se zaključiti da je okviru središnjega scenskog prostora koloristički djelovao efektno, mimo svoje bitnije funkcije. — »Oslanjajući se samo na provjerena iskustva, na počela humanističke pozornice s vidljivim ostacima srednjovjekovnih mansija, može on ostvariti četiri odjelita scenska prostora za četiri godišnja doba koja izrijekom spominje. Uzor takvoj pozornici mogao je pronaći u mletačkom izdanju Terencija iz 1497, i to posebice za komediju *Andria*. Tamo se, naime, u pozadini pozornice, po humanističkom načelu oplemenjenih 'loca', nalaze četiri samostalna kompartimenta, scenska prostora za glumce, proviđena zastorima koji se u času scenske pojave mogu povući i glumac iz svoje mansije stupa na prednji dio pozornice (. . .). Time je jedan dio Držićeva scenskoga koncepta bio zadovoljen, ugledanje, doduše, na pozornicu humanističkog teatra u kojoj ima ostataka srednjovjekovne scene bijaše neminovno zbog dramaturških i tematskih posebnosti radnje, no ostaje otvoreno pitanje kako je bio koncipiran prednji dio pozornice. Na njemu je ili po humanističkom načelu ostao samo prazan prostor za agiranje onih glumaca koji nisu bili u mansijama, dakle za zastupnike ovozemaljskog svijeta, ili je pak indiciran neki bukolički ambijent u kojem je scenski djelovao Kupido« (N. Batušić).

40. **Travice zelene:** u dijalogu Proljeća s Kupidom D. se ruga petrarkiranju i pretjerivanju pastoralnog pjesništva koje je u tekstu nazočno s mnogim otrcanim slikama, cvijetjicem, groznim plačem, ljubavnim bolestima, ledom na suncu itd.

41. **kako led na suncu:** otrcana petrarkistička slika, česta i u Držićevoj lirici i kao persiflaža izvještačenosti nazočna u scenskim djelima.

42. **u svoje nevolje:** u njegovim nevoljama.

43. **Usahoše:** tako i Bokčilo u *Dundu Maroju* kaže kako mu »usta od njeke pastidije usahoše«, jer se zaželio dobre kapljice.

43a. **Er za prasce** itd.: tu poslovicu živu i danas D. je mogao naći u dobro mu poznatoj Bibliji: »Ne bacajte svoga biserja pred svinje« (Matej, VII, 6).

44. **bog od Arkadije:** u grčkoj tradiciji Arkadija je bila zemlja gostoljubivih pastira, o kojoj pjeva bukoličko pjesništvo od Teokrita do Sannazara i Petra Zoranića *(Planine)*, i domovina Pana, Hermova sina, boga paše, stoke, pastira i lovaca, koji je bio rutav i imao noge i rogove jarca.

45. **u sladak glas** itd.: Pan, vođa satira, lutao je brdima i dolinama uz vesele povike, svireći u frulu, a nimfe su, držeći se od straha podalje, plesale.

46. **tko je bogat** itd: usp. što na tu temu kaže lakomac Zlatikum u II. č. *Skupa*.

47. **kako bez glumca:** svadbe su u Držićevo doba davale poticaj i novčane preduvjete razvoju teatra i dramske književnosti, pri čemu je jamačno važan udio imala želja organizatora da ne zaostaju za

drugim obiteljima. »Glumačke družine u Držićevo vrijeme dobivaju stanovitu organizacionu formu, one postaju značajan čimbenik društvenih zabava i nositelji kazališne aktivnosti. Pojam glumca postoji u tadašnjem društvu; glumac se ne spominje kao uzgredna pojava, već kao stalni prisutnik dubrovačkog glumišta, koji postaje tražen« (M. Foretić). — Usp. i u *Noveli od Stanca:* »Sviri glumče . . .« (st. 273 i d.).

48. **Jove:** Jupiter, rimski bog koji šalje grmljavinu.

49. **Lijepa žita . . . vrućega sunca:** nabrajajući primjere Držićeve poezije Torbarina je smatrao kako ova rečenica »zbog muzikalnosti ritma i bogatstva vokabulara zaslužuje da se navede«.

50. **dijete . . . Mati:** očito Kupido i Venera.

51. **Ti ćeš ostat na osekli:** »nasjest ćeš, kao lađa koja zbog oseke izgubi mogućnost plovidbe« (Batistić).

52. **Tihoća** itd.: očito je riječ o konceptima koji određuju »humanističku bit renesanse« (Paparelli), »divinitas« i »feritas«, u vezi s čim v. i bilj. 620 u *Dundu Maroju.*

53. **ukaži se:** neka se pokaže.

skup

Komedija prikazana
u Saba Gajčina
na piru

Imena

SATIR (u prologu)
SKUP, starac
ANDRIJANA, njegova kći
VARIVA, godišnica stara
Skupova
GRUBA, godišnica mlada Dživova
KAMILO
DOBRE, Kamilova mati
ZLATI KUM, njezin brat
NIKO, dundo Kamilov
DŽIVO, prijatelj Dobrin
PJERIĆ, prijatelj Kamilov
MUNUO, djetić Kamilov
Djetići Zlatoga Kuma:
PASIMAHA, (Kotoranin)
DRIJEMALO

PROLOG

SATIR

SATIR: Čudna rabota da vazda vile od satira bježe. I nije čudo: pitomi s divjijemi ne imaju što činit. Ma gdje sam ja ovo? Jesam li ja Stijepo?[1] Je li ovo naša kuća? Bogme, ćaćko,[2] ako imaš ovolikoj družini kolacijun dat, spravi gospin[3] kofan zahare. Vi ste dobri došli! I Stijepo sam i satir sam: kako Stijepo gostom se ne pripadamo; — kako satir, da vam povijem smijeh. Žene, vila se spravila biješe doći s versi, sva galanta, da prolog reče od njeke malahne komedijice koja se ovdi večeras ima arecitat, zašto para,[4] da njeke od žena bile su rekle: »Njeke se sad maškarate čine, para da se na Placi razgovaraju. Gdje su vile od planina? Gdje su satiri od gora zelenijeh? Gdje su vijenci, ruže, hladenci i Kupido s lukom i strjelami?«

Njarnjasi, kako znate, večeras festižaju. Oh, vi se nasmijejaste kad uspomenuh Njarnjase. Istinom, njeka je fantastika riječ Njarnjas: kad čuje naša kučka ovo ime, bježi kako od bata! Ma ime od Njarnjasa[5] ima u sebi moć: »njar«[6] hoće rijet »stô, pristolje, gospoctvo«, »nasi« — »nase«. Svak s strane, sve kompanjije! Njarnjasi su glave od svijeh kompanjija; Njarnjase je večeras tokalo da učine maškaratu. I htjeli su, i vilu ku rekoh spravili bijehu da pri vodi studeni na cvijetju ujutro prije dzore požuberi, — to da prolog reče; ma se ne ugodiše: smete ih jedna svekrva u ovoj komediji. Ah, ove svekrve![7] Da mogu ove mladice bez svekrva bit, dobro ti bi im bilo! Svekrve, svekrve! Vazda kore, vazda karaju, vazda psuju, vazda nemirne! A neboge nevjeste ne smiju se ni tužit, obikle ih su. Neg kad im prem dodiju, trče s rukami u pazuho,[8] muče, tako im i omiču smokve i roge. Kad one većma psuju, tako one većma smokve i roge! »A to tebi, a to tebi« u sebi[9] govore. U ovoj komediji jes jedna svekrva fastidioza. Njarnjasi cijeć nje, kako rekoh, nijesu ktjeli arecitat: ta svekrva zlo od mladica govori, a oni neće gvere s tizijem personami. Uvezli su njeke mlade ki nijesu prije nigda arecitavali, koji, za rijet vam sekret koji sam od njih izeo, neće dobro *a posta*[10] arecitat; hrane se kad se od njih ki oženi.

A komedija mislite kakva će bit? Starija je neg moj djed i pradjed, starija je neg stara komarda, gdje se djeca sad kuplju, starija je neg kruh potor, sva je ukradena iz njekoga libra starijeg neg je staros, — iz Plauta;[11] djeci ga na skuli legaju. Starac će njeki bit koji je našao tezoro u munčjeli i skrio ga je u njeki ormar pod ognjište, — taji da ga je našao. Ima jedihnu kćer, prije hoće kćer ne udat nego joj od tezora dat išto za prćiju. Što će od njega i od njegova tezora bit, komedija vam će spovidjet.

A ne rekoh vam: vila kad satira upazi, to mene, uteče, još se nije ustavila. Njarnjasi htijahu da dva versa almanko reče, i ja htijah, ma kako Njarnjasi ne ktješe arecitat, a satira upazi, veće izginu. Žene, ja, kako Stijepo, velim vam: pasa'te se za večeras bez vile; do godišta na poklade ja vam ću komediju arecitat od vila. A vam, vlastele, velim, kako satir od gora zelenijeh, čovjek divji: nu ako što ne bude na vaš način večeras, što[12] se ima, to se dava. A tko sve dava, vele dava, tko srce dava, svega sebe dava. Vaša pitomos namjeri divjači našoj, vaša dobrota primi našu dobru volju. I tko bi ktio znat što ću ja satir u ovoj komediji rijet, ja sam starcu u gori kameni tezoro objavio; i tko hoće znat koji je ovo grad koji se ovdi vidi, ovo je Njarnjas-grad,[13] Njarnjasi ga su zidali, Njarnjasi ga gospoduju, Njarnjasi mu su i zakone dali. U ovomu se gradu ide u kapah, u plaštijeh;[14] u ovomu je gradu svaka liberta. — Ne drugo! Ako komedija ne uzbude dobra, vi ju dobrotom vašom učinite dobru i čujte ju s dobrijem srcem.

PRVI ČIN

Prvi prizor

VARIVA, godišnica stara, GRUBA, godišnica mlada

VARIVA: Sjetna, Gruba, ne došla! Što je ta prješa? Kako li si smjela, tužna, doć, gdje znaš, star pas ne da pristupit, koji, bijedna ja, na svakoga reži. Ni znam koji je ovo život koji se š njime žive.

GRUBA: Sjetan ti život i s gospodarom! Prava si Variva koja pakao[15] š njime variš. Ne imate ni ognja u kući, a sjetna, jedva sam utekla od njega. Dođoh da ognja uzmem; tako i čuh gdje njetko iza sna[16] govori: »Drži! Zlato![17] Munčjela! Uhiti! Lupeži!« i strah me obide. Tako put ognjišta. Istom se sunu starac put mene, a ja, Vare, niz skale! Dušom mojom, malo nogu ne ulomih.

VARIVA: Da nijesi je ulomila dobro si prošla, er se si zdrava skapulala. Moja Grube, ovčice mlada, ne dohodi veće ovdi po oganj da mi te vuk ne uije, da Gruba ne bude gruba.

GRUBA: Gruba ti gospođa bila i s imenom makar i tko mi ga nađede![18] Nije mi života, sjetna, s ovijem hudosrjećnijem imenom. Duša[19] mi pođe s vražijijem vraguličići, od kojijeh ino nije čut, ni im je ino u ustijeh neg gruba.

VARIVA: Gruba, ako i gruba, draga.

GRUBA: Gruba im tamo mati i tko ih je rodio! — Što je od Andrijane?

VARIVA: Ali je nijesi gori[20] vidjela?

GRUBA: Vidjela sam zlu čes! Jedva sam zlom dušom[21] utekla.

VARIVA: Grube, u veliko' smo tuzi. Andrijana je čula da ju hoće dat otac njekomu zlostaru koji vele da je bogat. Htio bi je dat bez prćije, er naš zlostar ne ima, ako bi joj i htio dat prćiju. I ako bi imao, đavao[22] je a nije lakomac.

GRUBA: Uh, ne bih stara muža! Ono gdje kašlju,[23] a, brižni, ne mogu ni hodit, a neg, a neg da...

VARIVA: Što, sjetna, »a neg da«?

GRUBA: A neg da igraju[24] s nevjestom.

VARIVA: Hudosrjećna se ti naigrala! Mnjah da je i tebe vrag uzeo kako i njeke puštenice.[25]

GRUBA: Prava ti si njeka Variva! Još učinite da ne imamo ni igrat.[26] Sjetna ve Grube, neka se prikrstim.

VARIVA: Kćerce, ja bih ti mati[27] bila; budi dobra.

GRUBA: Dobra ću bit, ako me mati bude dobru učinila. Djevojka se je majčici molila: »Ne daj mene staru hrabru, majko moja draga; lačna bih bila s starijem hrabrom, ako i ima dosta blaga; od pogleda mlada hrabra vazda bih sita bila«.

VARIVA: Nut hudobe, dokle ih umije! Djavolice, dobro se ne izležete, a sve znate. To Andrijana i plače: dat je će onomu zlostaru bez prćije, istom da[28] dinare ne broji, a makar u morske pučine da ju vrže.

GRUBA: Jes, nà, vraga da dobude, kad bi mu to moglo bit. Andrijana je, žint, obećala Kamilu; znaš onomu vlasteličiću[29] što često ovdje prohodi?

VARIVA: Obećala, sjetna! Kako se to obećava?

GRUBA: A on sve uzdiše i govori »jao!«

VARIVA: Jao ti vazda! Što je to »jao«?

GRUBA: Ono ne znam; govore vazda, kad dunižaju, »jao«.

VARIVA: Jao i stara sam, a ne znam koliko ovi bizgiči znaju.

Drugi prizor

STARAC SKUP. VARIVA, GRUBA

STARAC: Variva,[30] Variva!

VARIVA: Domalo ga ti vario![31] Idem u pakao: Grube, zbogom! Nemo' ve, moja lješinice, s kijem govorit od šta smo sada besjedile.

STARAC: Ogote, kad mene nije u kući, okameni se u kući.[32]

VARIVA: Hodi, tamo se ti okamenio! Da gdje ću stat neg u kući?

GRUBA: Vari, Vare, pakao vari!

S mladijem[33] mladi,
s starijem stari!
Da' mi mlada,
ne hajem glada;
ako me je mlad ubio,
ali mi je, brajo, mio.

Voljela bih ja mlada gospodara nego stara.

VARIVA: Bizgiča!

Treći prizor

STARAC SKUP, VARIVA

STARAC: Magarico,[34] što iščekuješ na vratijeh? Da ja izidem, je li? Da razvrćeš što je po kući?

VARIVA: Tezoro da t' nađem, veliku tugu!

STARAC: Tezoro, ah, tezoro? Otkud ti umiješ dotle?[35]

VARIVA: Umijem! Da ti hoću ukrasti, ne bih ti imala što ukrasti neg paučina; toga ti je najpunija kuća, ni daš mesti...

STARAC: Ni dam mesti, pače neću da meteš.

VARIVA: ...ni daš kuhat. Ključe od ognjišta držiš kako da ti je tezoro u ognjištu. Kći ti se namrije glada, djevica kako anđeo! Nije li ti grijeh?

STARAC: Tezoro, kako da mi je tezoro u ognjištu! Često li to tezoro uspomenu'eš! Nijesu ti lopiže ni lonci na pameti.

VARIVA: Na pameti mi su prazni lonci i glad kojijem nas moriš.

STARAC: Stav' pamet, Variva! Da nijes' veće ni ubilj ni ušal,[36] — da te vrag ne uzme, — o tezoru progovorila! S vragom ćeš učinit da nas istom tkogodi zakolje.[37] Tebi je tezoro sve na jeziku; tkogodi će uzet nazbilj da je u nas tezoro, zaklat nas će ter neće ni tebi prostit i okoristovat se će. Zato, Variva, o tezoru ne govori.

VARIVA: Koje tezoro? Što je tezoro? Oto da' da se štogodi objedu kupi,[38] a o tezoru ti misli.

STARAC: Staražino, zla ženo,[39] o kom ću tezoru mislit? Poznavam ja tvoje malicije, ma mi ćeš domalo u kući stat. Koju si malo prije spiju poslala u kuću? Što ktijaše ona mala guba[40] u mojoj kući? Ja te ću! Uzidi gori, poď u Andrijane gori, š njom stoj. Da se nijesi od nje dijelila!

VARIVA: Objedu hoće li se što varit?

STARAC: Ne bi Variva bila, da o varenju vazda ne misliš! Ja imam mislit o tomu, a ti poď k Andrijani, ter predi.[41]

VARIVA: S tezorom mi je došao, neboga!

STARAC: Nećeš ti ostavit to tezoro dokle t' ne pribijem vrat i noge.

VARIVA: Hodi, tamo te gočula zadavila! Gospo od milosrdja![42]

Četvrti prizor

STARAC SKUP, zatim VARIVA i ANDRIJANA

STARAC (sam): Ribaode, magarice, zle žene! Ovo je ruina moja. Ako ju izagnem, strah me je da ne propovije tezoro koje je u mene; a držat ju nije sikuro, ni znam što ću. Para da zna er je u mene ovo tezoro; a mogla bi i ne znat. Što je ona kucanja? Ava, zlo! *Per Santa Marija,*[43] obija bravu! Ajme! Variva, Variva! Što ti držim u kući ašašine?!

VARIVA: Što ti je, za ljubav Božiju? Što ti je? Tezoro ti ugrabiše?

STARAC: Što ono razbijaše?

VARIVA: Ono drva cijepah.

STARAC: Drva cijepaše? Da' sjemo ključ od ognjišta!

VARIVA: Njeku je zlu mraku u ognjištu skrio, — nije inako! Koji si je ovo život.

STARAC: Zlu mraku sam skrio? Nà ti tezoro.[44] To t' sam skrio, tako se krije!

VARIVA: Ajme meni, jaohi meni!

ANDRIJANA (iz kuće): Nemo', ćaće! Brižna, oto ju na mjestu ùbī.

VARIVA: Jaohi meni! Bog te ubio!

STARAC: Gori u tretji pod svi!

Peti prizor

STARAC (sam)

STARAC: Ja ne znam što ću, ja nijesam sikur s ovom čeljadi, ja sam nevoljan čovjek. Ne imat[45] zlato — zlo! Imat ga na ovi način — zlo i gore! Odkle ovo tezoro nađoh, meni se mir izgubi, san me se odvrže, misli me obujmiše, sva zla na mene napadoše, i ne čekam drugo od njega neg da me tkogodi pri njem zakolje. Odkrit ga ne smijem, tajat ga je muka pakljena. A za moje zlo draže mi je neg duša! Kako ga sam u munčjeli našao, tako ga u munčjeli i držim; tako mi para sikurije. Ah ne, da me tko čuje? Nije nikoga! Tko bi munčjelu našao, rekao bi, ulje je ali masline ali taka stvar; od tezora se nitko neće stavit. A da ga u skrinji držim, koliko bi veće gvozdjem obijena[46] bila, toliko bi se prije od tezora stavili. Po misu Božiju mi sve nješto govori: poď ter se prijavi doma; pri zlatu se gubi dobrota, zlato šteti ljudi,[47] a komodita lupeža čini, a zlato je kalamita. Amor[48] nije amor, zlato je amor, zlato stare — mlade, lijepe — grube, svete — griješne, svjetovne — crkovne pridobiva. Zato se sada zlati osli dokturaju, er su zlatni: vas je u njih razum, pritilo, lijepo, bogato, mudro; zlatu se i prvo mjesto dava. Ma što činim ja ter ne trčim da mi ljubav tkogodi moju ne ugrabi? Tko ljubi,[49] sumnjiv je. Ah, tko je gori? Što činite? Muči se[50] sada: ovo mi nije drago. Što činite gori? *L' è fatta!*[51] Nećete otvorit? Vidim vas, sve vas vidim!

Šesti prizor

SKUP, VARIVA i ANDRIJANA (iz kuće)

VARIVA: Što nas vidiš? Viď nas, ovako tebe gledali izbijena!

STARAC: Jeste li gori?

ANDRIJANA: Gori smo, ćaće.

STARAC: Tko čuva, učuva. Ugasite oganj da tko po oganj ne dođe. Neću da mi nitko u kuću dođe. Zatvorite od skale vrata. Ako tko dođe zaimavat što iz susjedstva, rec'te: »Lupeži su sve pokrali, nije ništa u kući«.[52]

VARIVA: A i jes velika vraga u tvojoj kući koju toliko čuvaš? Sva je paučinami porasla.

Sedmi prizor

STARAC (sam)

STARAC: Mučno ti se dijeljam iz kuće, a ne more mi se smanje. Dužnik[53] mi je obećao danas za vas dan[54] platit njeke dinare: ako se pođem, neću ih skodžat; ako pođem, tezoro mi perikùlā. Sin nije sin,[55] ni prijatelj prijatelj, — dinar dobrotu šteti; a u mene je ključ od ognjišta, a žene su, ne umiju dotle.[56] Za strah ne valja da ostavim ovoga dužnika, ma kako na vješala idem na Placu. Počeli mi se su persone javljat koje me prije i ne znahu; dubitam da su štogodi uzaznali. Što ćeš, zlatu[57] se svijet klanja. Ma ja da negam: ne imam vode, ubog sam kako uš.[58] Vraga izjeli! Svak zja da vraga od tuđega proždre. A ja tvrd kao mramor.[59] »Ne imam ništa, zahvaljam na prijateljstvu!« Prijatelji[60] od današnje dobi, dokle im se menestra, dotle te ljube; kad nije veće što menestrat, i ne znaju te. Po' ću i opravit što imam za najbrže se opet vratit doma.

Osmi prizor

KAMILO, GRUBA

KAMILO: Grube!

GRUBA: Grub ti nos! Kâmo, ti li si? Ne more svak lijep bit kako i tvoja Andrijana.

KAMILO: A je li moja, Grube? Hoće li toj bit? Ja sam lje nje,[61] ne mogu neg nje bit, i nje mrem,[62] a pravo bi da nje živem.

GRUBA: Brižna, svi ovi ki dunižaju[63] govore »Jao« i umiru, a živi su. Sjetni, što vam je ter uzdišete?

KAMILO: Grube, srce nas boli od slatka.

GRUBA: Tot vam, a vi pomanje zaharom se davite. Da' to! Imaš li?

KAMILO: Imam, na!

GRUBA: Što mi si dao? Lakomca, dva mijendeoka mi je dao! Spore ti si ruke, — sporo vazda davao i ne tebe plakali!

KAMILO: Grube, ne imam veće; ma ti ću zautra veliki ubrusac zahare dat, ako mi Varivu dozoveš.

GRUBA: Kâmo, oni zlostar, — jaohi meni, malo vrat nijesam prid njim ulomila. Jezus, abe Marija, ukloni mene Bog da tamo veće nogu stavim!

KAMILO: Grube, nije ga sad doma, tako mi Boga!

GRUBA: Kad mi daš,[64] neka znaš,
za tebe ću skočit dvaš.

Kad daš zaharu, tako ću i poć.

KAMILO: Bogme ti ću dat zahare, nu hodi!

GRUBA: Da' mi slatko,
nà ti glatko! —
Hodi živo! —
Neću! — Jao!
Komu je krivo,
budi mu žao.

KAMILO: Ova me vražica ruinava. Oršu, pacijencija! U Andrijane se vrata otvaraju: Variva je. — Variva!

Deveti prizor

KAMILO, VARIVA

VARIVA: Kâmo, sjetna!

KAMILO: Što je, Variva, zaboga?

VARIVA: Ovi zlostar hoće Andrijanu udat za njekoga zlostara koji ju bez prćije hoće.

KAMILO: Ajme, Variva! Da Andrijana što pravi?

VARIVA: Hoće se zaklat, plače, skube se.

KAMILO: U njoj stoji[65] da ariva; a zna koliku joj ja ljubav nosim, budući joj ja obećao, a ona meni vjeru dala. Ni se može razvrć, — nije razlog, ni bih to mogao podnijet, — prije bih život izgubio.

VARIVA: Jaohi, Kâmo, što to govoriš? Ona mre da se s tobom sastane i da učini koliko joj ti zapoviješ, a to, er hoće tvoja i živjet umrijet.[66]

KAMILO: Variva, bi li se moglo sad š njom progovorit?

VARIVA: Brižna, Kâmo, kako? Na očiju smo ovdi od svega svijeta; a da on izide, tot[67] veće mi, Jezus, pošli gore se ne more.

KAMILO: Ah, Variva, reci joj da je mudra i da ne izgubi vjerenika koji ju ljubi veće neg oči svoje, neg život svoj.

VARIVA: Kâmo, nemo' da ona tebe izgubi; a ona je tvoja, — za to se naspi.[68]

KAMILO: Oto njekoga, Variva! Grubu ću poslat k vam i ordenat vam što imate učinit. Istom činite što vam ja ordenam.

VARIVA: Kâmo, Andrijana i ja, žive i mrtve, tvoje! Što ć' ino?

KAMILO: Ah, vraže, vele ti možeš, smećo od svijeta!

VARIVA: Uh, brižna, nemoj se brinuti, Kâmo!

Deseti prizor

DOBRE, Kamilova mati, i ZLATI KUM, nje brat

DOBRE: Zlato,[69] moje zlato, razlog je da sestrica bratu uspomene što je razlog. Dobro[70] da mi žene scijenjene smo za malo u stvoru, i da ne imamo pamet mušku ma djetinsku, koja se, kako i slaba grana,

na svaki svjet obrće, ili lud ili mudar,[71] i prije na lud neg na mudar; ništanemanje ljubav ku ja nosim momu bracu, mudru me čini da mu uspomenem što je razlog i što čini za tebe. I zato se sam dijelila iz kuće da ti slobodnije ovdi gdje nije nikoga uspomenem što me je duh sveti nadahnuo da ti uspomenem, er od kućnje čeljadi ne smiješ riječ pošaptat da ne prislušuju; hoće sve znat, i što nije, pak svakomu pripovijedat.

ZLATI KUM: To je istina, Dobre. Ja tebe scijenim ženu razumnu, a ostale budi kakve im drago. Sa mnom nije od potrjebe da vele obhođom ideš. Reci mi slobodno što imaš.

DOBRE: Da mogu li ti slobodno rijet?

ZLATI KUM: Moreš, reci!

DOBRE: Zlato,[72] dragi brate, ime ti je zlato i kuća ti je suho zlato, a ne imaš od srca tvoga komu ćeš tvoje zlato po tebi ostavit! Neka ti damo vladiku s prćijom koju ti hoćeš, da vidiš u kući tvojoj drugoga tebe, a to je plod priličan tebi, da kuća naša s imenom ne pogine.

ZLATI KUM: Ja da se od ove dobi sada oženim?! Dobre, to li me svjetuješ? Dockna[73] si uhranila ti svjet, Dobre!

DOBRE: Nije, moje zlato, dockna. Kolicijem koji se su od veće dobi od tebe oženili sada su sinci njih starosti štap.[74]

ZLATI KUM: Dobre, ja sam star, bogme star. Donjekle davah razumjet: skuboh sjedine, — staros ne mogoh skrit! Brada sva pobijelje; ako bih bradu ostrugao, ali kose ne taje; ako bih kose skrio, kašalj grinje odkriva.

DOBRE: Nu ve,[75] zlato, nu ve! Star je tko je nemoćan; a da se za ino ne oženiš neg da imaš tko te će u staros guvernat. A prćiju mož uzet koju ti hoćeš. Neka tvoja sestrica to veselje vidi prije neg umre.

ZLATI KUM: Dobre, o tomu mi ne govori.

DOBRE: Pače, zlato, neka o tvomu dobru govorim, i umoli se tvojoj sestrici da ve to veselje vidim za moga života. Ja ti sam našla djevojku s prćijom od vele tisuć[76] dukata.

ZLATI KUM: To mi i u kuću da',[77] da mi govori: »Što? Kupila te sam, prćiju ti sam donijela veću neg ti valja svoj parentati imanje! A hoću ovo, a hoću ono«, — spendze da im carova riznica ne bi dosta bila! Dobre, ni mi o ženi govori, ni mi uspomenuj tej velike prćije: žena nije za mene, a od prćije ne imam potrjebu.

DOBRE: Zlato,[78] kako si ti od potrjebe koji se zlato zoveš, tako i zlato nigda nije naodmet. A nije ni toliko[79] koliko se govori od bogatica s velicijem prćijami. Sestricu tvoju, moje zlato, kontenta'.

ZLATI KUM: Dobre, ja te ljubim i nije stvari koju za tebe ne bih učinio, ma se od drazijeh imaju pitat stvari razložite.

DOBRE: Ovo je stvar koju može brat za sestru učinit.

ZLATI KUM: Na veliku me stvar usiluješ, Dobre!

DOBRE: Usiluj se! Nu to ve hoću za mene da učiniš.

ZLATI KUM: Pokli[80] je tolika ta tvoja imadžinacijon, kontent sam; ma neću neg kugodi ubogu djevojku. Neću gospóđā u kući, hoću dje-

vojku kojoj ću ja gospodar bit, a ne ona meni. Ja ne imam potrjebu od imanja.

DOBRE: U ime Božije! A mi da ti djevojku nađemo od dobre kuće; a o prćiji, ili bud' ili ne bud', da, ne misli!

ZLATI KUM: Jes u ovoga tvoga susjeda ovdi, dobra čovjeka, kći djevojka kostumana.

DOBRE: Skupova kći? Ubog je odveće!

ZLATI KUM: Velim: bogatu neću!

DOBRE: U ime Božije!

ZLATI KUM: Za nju mi je Skup jedan dan govorio i spovidio mi je svoje uboštvo, i priporučio mi se. I ja mu odgovorih kako se zaonda ne mišljah ženit i ako bih se odlučio ženit, imao bih ga na pameti. I, za rijet ti[81], srcem ljubim onu kuću; djevojku sam tu vidio: oko[82] mi ljubi nje krv.

DOBRE: Na slavu Božiju! Drago mi je, dobro je! Da hoću li ja s Skupom govorit?

ZLATI KUM: Ja ću š njim govorit, pokli mu sam obećao, ako bih se ženio, da ću njegov bit.

DOBRE: Sve da je u slavu Božiju.

ZLATI KUM: Po' ću cijeć tebe sad najbrže da ga nađem.

DOBRE: Poď u dobri čas!

DRUGI ČIN

Prvi prizor

MUNUO, djetić Kamilov, GRUBA

MUNUO: Služit[83] gospodaru namuranu dvoja je fatiga, er se služi njemu i njegovoj mahnitosti. A rečeno je er nitko ne more dvijema gospodarom služit. Sad mi zapovijeda: »Poď, doma, oprav, tî i tî posao«. Nijesam dobro doma došao, s prješom me zove: »Munuo, hodi, trči, skoči!« Ostavljam posao ki mi je zapovidio — »Munuo!« — »Gospodaru!« — »Čeka' me tu«. — Odhodi od mene. Čekam ga, vraća se s prješom, ide, uzdiše, svijet se ori! »Munuo, ja sam ruinan čovjek!« — »Što, zaboga gospodaru? Ajme, je li koje remedijo?« — »Život mi ide, Munuo, kolju me!« — »Zaboga, što je to? Tko te kolje?« — »Ajme! Andrijanu mi grabe,[84] život mi uzimlju! Čuo sam, oni star vrag, otac joj, ište udat ju za njekoga vraga stara, ni zna za koga li, što li«. — Desperan odhodi i veli mi: »Poď', viď', išti, pitaj, iznađ'! Ne vrati se što[85] ne spijaš štogodi za koga se taj udadba čini, da umijem remedijat«. Ja se vrtim kao ubodeni cipo; ni znam kud idem, ni što činim. Služit mahnitosti ne more se bez mahnitosti, ma ako se ja danas ne pomamih, već vazda čitav bih. Imao bih se i ja,[86] ter bih, ah jaoh, uz leut dunižao. Ma ôvo mi Grube! Ova djavolica okom strijelja. — Kmecka kćeri, kradosrca[87] i kume ti malone rijeh, koji s njekijem imenom dođoše, rozice.

GRUBE: U tebe je ljepše ime: vjetar dunu, Munuo ga munu.

MUNUO: Rozice, ovaki kakav sam nà mi ti jabučicu![88] Da hoćeš, Munuo tobom se munuo, ako ću ja.

GRUBA: Uzmi zveka za miris:[89]

Sad mi pođi,
pâka dođi;
majka neće,
zbogom veće!

Kad bih tvoja mlada moma, ne bih moja bila.

Drugi prizor

MUNUO, zatim KAMILO

MUNUO: Kud uteče, striljico? — Ava, ja i gospodar sad smo dva.[90] Ja viđu: i mene poče srce boljet. Bogme bih ju uzeo da me hoće. Poslao me je gospodar na posao; pri svomu poslu gospocki se ostavljaju. Gospar sada i djetić — ognjic nas srčani[91] žeže, bogme nazbilj! Vražica ova sva mi je u srcu, brate. Hoću li za njom? Ma òvo mi gospodara. U vraga ti koža, je li me čuo?

KAMILO: Munuo![92]

MUNUO: Gospodaru!

KAMILO: Trči za mnom.

MUNUO: (Dobro, nije me čuo!)

KAMILO: Ču li što?

MUNUO: Bogme ništa.

KAMILO: Ajme, hodi brzo!

Treći prizor

SKUP (sam)

SKUP: Veći posao ostavih, manji ne opravih. Srce mi davaše er ću se vratit praznoruk. Ma što ne trčim da vidim što mi se u kući čini? Gdje godi sam, lje sam s misli na zlato koje mi je doma, koje bez vonja veći vonj ima neg svi vonji. Strah me je, njeki ga su obonjali! Ki mi se[93] prije ne javljahu, sad mi se javljaju. Ah, ah, našli su.[94]

Četvrti prizor

SKUP, ZLATI KUM

ZLATI KUM: (Ovo mi Skupa!) — Vele ti dobro jutro, Skupe, dobri i stari prijatelju!

SKUP: I tebi[95] dobro jutro i dobar dan. Što zapovijedate? Ubog bogatu malo valja.

ZLATI KUM: Bogat[96] je tko je dobar.

SKUP: (Ugonenuh ja! Ove mi slatke riječi nijesu drage. Došao je . . .)

ZLATI KUM: Što rekoste?

SKUP: A ja velim: dobar je tko je bogat. Ja, budući ubog, ni sebi nijesam dobar ni drugomu.

ZLATI KUM: Taki kakav si, meni si drag i meni si bogat.

SKUP: (Ava, obonjao je! Vraga da izije! Zlato, u velikoj ti si scijeni!)

ZLATI KUM: Što reče: zlato?

SKUP: Zlato i zlato: ti si zlato i kuća ti je zlato, a ja sam rđa od vetha gvozdja. Uboštvo je najvilija stvar. Rđa s zlatom ne stoji; bogat s ubozijem ne avancava ništa, — što ti ja valjam?

ZLATI KUM: Vele mi valjaš.

SKUP: (Ava, obonjao je er je u mene zlato!)

ZLATI KUM: Što?

SKUP: Zlato što će od rđe? Ja imam mojijeh tuga: kćercu zrjelu[97] u kući, a nije joj prćije.

ZLATI KUM: Jes svega kad je milos Božija.

SKUP: (Za čerto je ovi obonjao u mene zlato!)

ZLATI KUM: Što reče?

SKUP: Zlato je milos Božija! Imam veliku potrjebu doma. Jeda mi što zapovijedate?

ZLATI KUM: Čeka', sada ćeš poći. Od ko'e ti je dobi kći? A neka stoji uboštvo.

SKUP: Zrjela ve je, sva je žena.[98] A zašto me pitate?

ZLATI KUM: Bi li ju udao?

SKUP: Čijem ju ću udat? A ti mi ne ktje nigda ni odgovorit kad ti govorih.

ZLATI KUM: Čijem ju ćeš udat? Bi li ju udao za vrijedna čovjeka, da je sita i odjevena, da ne ima invidije od druge? A što ti onada ne odgovorih, ni sad nije brijeme uteklo.

SKUP: Tko ju pita?

ZLATI KUM: Ja ju pitam, ako si kontent.

SKUP: (Rekoh ja er zja na moje tezoro, da vraga proždre!)

ZLATI KUM: Što veliš?

SKUP: Velim er joj ne imam prćije, i zbogom! (Za tezoro se ovi hoće udat!)

ZLATI KUM: Nebore, čeka'!

SKUP: Ne imam . . .

ZLATI KUM: Imaš svega, čeka'!

SKUP: Imam,[99] ne imam. (Od tezora[100] ćeš imat pacijenciju!)

ZLATI KUM: Dobro si rekao: imaš, ne imaš! Ferma' se: imaš kćer, a ne imaš joj prćije. Uzet ju ću bez prćije!

SKUP: Bez prćije?! Oh, to se može bez prćije!

ZLATI KUM: Bez prćije!

SKUP: Sve bi dobro, neg ću ja i ti zao par bit: ja ću uza te uš[101] uboga biti ka će ktjet jesti, a ti pritio komu će dodijat.

ZLATI KUM: Ne brini se tezijem![102] Bog mi je dao da se mogu mnozi uza me hranit, a aparenta' ćeš s dobrijem ljudmi.

SKUP: Od toga sam kontent, ma nemojte vi scijenit da je u mene kojegodi tezoro.

ZLATI KUM: O tomu ne mislimo. Jesi li kontent?

SKUP: Kontent sam.

ZLATI KUM: Da' mi ruku!

SKUP: Ah, Bože, *l' è fatta!*[103] Ruinan sam!

ZLATI KUM: Što ti intravenjâ?

SKUP: Ču li dje nješto zvoknu?

ZLATI KUM: Od toga li se pripade? Njetko gvozdjem kucnu. — Uteče[104] ovi čovjek, a mene ovdi ostavi kako bjestiju. Kad[105] k ubogu dođe bogat s umiljenijem riječmi, scijeni da ga je došao varat, i za ludos većekrat ispuste srjeću,[105a] koju pak, kad hoće, ni s plačem ne mogu uhitit.

SKUP: (Ako ti tu jezičinu još ne izmem, da nijesam čovjek!)

ZLATI KUM: Para, Skupe, da sam ja u maloj scijeni prid tobom, a nije razlog[106] to.

SKUP: Zlati Kume, nemo' toj scijenit.[107] Prida mnom si veličak, a ja sam prid tobom ubog i siromah.

ZLATI KUM: Da jesi li kontent da je tvoja kći moja vjerenica?

SKUP: Kontent sam, bez prćije, kako ti sam rekao.

ZLATI KUM: Bez prćije budi.

SKUP: U patu[108] matrimonijalu da se ne dekjarava nijedna stvar, ni da se razumije prćija, ni da se ne razumije, ni da sam ja oblegan veće ništa.

ZLATI KUM: Da nijesi ti oblegan veće ništa.

SKUP: Budi u ime Božije...

ZLATI KUM: ...Oca, Sina i Duha svetoga! Po' ću ordenat za pir. — Pasimaha, Pasimaha, gdje si? Hod' za mnom.

SKUP: Poď u slavu Božiju i hodi[109] tiho i brzo kao ti drago; od moga tezora ti nećeš radovat! Scijeni da je veće njegovo; na to zja, a vjetra[110] će proždrijet. Za ino se nije objesio da ovu parentijeru sklopi neg za munut[111] moje tezoro. A vraga će probavit!

Peti prizor

SKUP, VARIVA

SKUP: Gdje si ti, Variva, koja ne pristaješ cancajući s susjedami da sam kćeri obećao prćiju? Znaj i govori, makar se pridri, svakomu, er sam kćer vjerio za Zlatoga Kuma, toga tamo našega susjeda,[112] — uzima je bez prćije!

VARIVA, Brižna, za onu starežinu djevojčicu od šesnaes[113] godišta?!

SKUP: Nut magarice! Da to smo mi stari naodmet?[114]

VARIVA: Da, i ti se oženi kad valjaš.

SKUP: Da sam bogat kao Zlati Kum, bih, žimiti. Ma na uboštvo ne daju ženâ. Pođ' reci Andrijani da se lijepo obuče. I spremite kuću i ne da' u kuću nikomu dokle ja ne dođem. Po' ću kupit što je od potrjebe.

Šesti prizor

VARIVA, zatim KAMILO i MUNUO

VARIVA: Brižna, bolje bi druge da se rode na ošpedalu er bi ih tkogodi za ljubav Božju udao za koga bi se moglo, i ne bi ih ovako u more metali.[115] Što će ovoj bolje bit u toga starca neg joj je doma s ćaćkom bilo? Sita će i odjevena bit, a doma je ono lačna i gola hodila, — nut nebogo! Ah, Kamilo, gdje si? Kamilo, ìzgubĩ tvoju Andrijanu! Ma ȍvo ga! — Kâmo gospodaru, zli glasi: Andrijanu vjeriše za tvoga dunda Zlatoga Kuma.

KAMILO: Ajme, Variva, ubode me! Ajme!

MUNUO: Gospodaru, zaboga!

VARIVA: Kâmo! Jezus! Čelo mu protri!

KAMILO: Munuo, pomozi me! Variva, ajme, moju Andrijanu za moga dunda! Nije veće remedija!

MUNUO: Gospodaru, kako nije remedija? Jes remedijo; svemu je remedijo[116] neg samoj smrti. Ne desperavaj se!

KAMILO: Munuo dragi, nauči me, pomozi me!

VARIVA: Ah, sveta Gospođe![117]

MUNUO: Pođ' doma, učin' se nemoćan, — neka je meni![118] Rijet ću da si namuran na tu djevojku i, kako si čuo da je su ovako vjerili, da se s' ti razbolio i da hoćeš umrit.

KAMILO: A bogme ću umrijet ako se ne remedija!

MUNUO: Ako uzbude još od potrjebe, rije' ću da je ona tebi, a ti njoj, vjeru dala i da je od toga svjedočba.[119]

VARIVA: Ja sam, Munuo, svjedok od toga, ja ću svjedočit.

KAMILO: Ah, draga Vare, u Andrijani sve stoji.

VARIVA: Ne brini se, Kâmo; Andrijana će tvoja bit.

KAMILO: Ajme, da to će bit, a nije sad moja?!

VARIVA: Sada je tvoja: meni je rekla er bi prije u more skočila[120] neg bi za inoga neg za tebe pošla.

KAMILO: Ajme, je li koji način da se š njom govori?

VARIVA: Ja ću za tebe š njom govorit. Da te ona sad vidi gdje se za nju tako mučiš, kako mahnita bi strčala doli.[121] Ja znam nje ćud i kako te dobro hoće. Ma, brižna, da ne čuje[122] ciječ časti, er bi se sva oskubla i kako mahnita bi s tobom htjela poć. Ma, sjetna, cijeć svijeta ne valja. Ti je način najbolji što je Munuo rekao, a nju otac na zlu[123] neće moć usilovat.

KAMILO: Ajmo, Munuo, ne gubimo brjemena!

MUNUO: Gospodaru, ne brini se. Majka tvoja vele može uz brata a toga tvoga dunda. A dundo kad čuje da je ta djevojka za tebe vjerena i da ti tako za nju mreš, a ona tebe hoće, i da ste dali vjeru jedan drugomu, stisnut će[124] pleći i ima' će pacijenciju, i bit će na naš način.[125]

VARIVA: Bit će, hoće; nemoj mi se brinut.

KAMILO: Vare, Andrijani spovjeđ što za nju patim.

VARIVA: Hoću, Kâmo.

KAMILO: Vare, reci joj: »Andre, sad je brijeme da tvoga Kamila ne umoriš!« Reci joj: »Znaj er bez tebe ne mogu nikako živjet; u tebi stoji život[126] moj i smrt moja!«

VARIVA: Hoću Kâmo. Pođite, da oni zlostar ne bi izišao.

KAMILO: Vare, da ti sam priporučen!

MUNUO: Gospodaru, učini se da veoma zlo stojiš.

KAMILO: A bogme Mûno,[127] zlo stojim.

VARIVA: Uh, sjetna! Andrijani je trijeba spovidjet sve kako stvar stoji. Tugâ,[128] zao ti se život žive s zlijem gospodarom.

Sedmi prizor

PASIMAHA, GRUBA

PASIMAHA: Gdi je munita, ončas se pratež nađe, i gdi je gospodar kao se valja,[129] tu je služba has,[130] sluga i gospodar dva, a valjaju za dvaesti i dva. Gospar mi tisnu tobolac u ruku pun dinara; reče: »Čini da valjaš«.[131] Ja potrčah, počeh zvonit u tobolac. Kao svrački na grohotušu skupiše se lupeži komardari,[132] ribari, Piva i Tara.[133] »Što ti je od potrjebe?« Učas nađe se, doleti, stvori se pratež — koju munita vrtu ima![134] —: kozlići, jaganjci, kopuni — sve što ćeš! A njeki pošlju slugu bez dinara: »Poď, nađi!«, kako da je tko štogodi izgubio da im se nađe. Dinare, dinare, tko hoće pratež! A gospar moj vas se je stavio u njeku, — ah, drago ti mu je! A pomladio se je, koji para tanca[135] kad hodi. — *Santo nostro de Cattaro,*[136] gdje ovi biše?[137] Ja se ovamo zagovorih. Amo za kapetanom,[158] zli ljudi, svijeh ću danaska dobrijem ljudmi učinit. Učinit vas ću da ste u vojsci velici bani: ti bandijeru da nosiš, a to je da ražanj vrtiš; a ti da šikaš u lumbarde, a to da u oganj puhaš, — dobru dušu imaš.[159] A ti da si *sergente maggior,*[106] da obskačeš s žmu-

lićem ovamo i onamo, da u ordenanci vojska stoji. A ja ću kapetan od vitovalje bit, grašu ću mantenjat. Hodite, osmi sinovi, žene vam devet muža imale, — deveti da sam ja! A ŏvo mi Grube, po bradu Božiju — Grube, sad, ako igda, uda' se za mene. Nut što sam piru pripravio.

GRUBA: Hoće Pasimaha! Sjetna, dobro ti se hranite.

PASIMAHA: Ukropom[141] — žimi ja tebi a ti meni! — kako i tvoj gospodar — oni štono drijemlje.

GRUBA: A tvoj s kiticom šeta i djevojke snahodi; a brižan, uh, zločes i š njime.

PASIMAHA: Je li s kiticom, draga *cara*[142] Grube? Bogme se je pomladio. Je li ti se javio, tako moja bila?

GRUBA: Jes mi, ter jes, mladi hrabro,[143] tako te izgubila!

PASIMAHA: Po svetoga Tripuna, odkle se je vjerio, drugi je deventao.

GRUBA: Brižna, a to se je vjerio? Za koga?

PASIMAHA: Za Skupovu kćer Andrijanu, tako se ja za tebe! Uzmi, to' me, kad je ova pratež.

GRUBA: Brižne djevojke, od ćaćka u ćaćka! Ako mu se provari juha?[144]

PASIMAHA: Da uda' se ti brzo, brzo za mene mlada, da te stari bogme ne dopade.

GRUBA: Mladi hrabro, kad bih htjela, ne bih tebe uzela.

PASIMAHA: Ova me ljepavica zagovori, a rekao mi je gospodar da ga dočekam so ovom prateži doma. Istom će rijet da sam dug[145] na poslu. Za rijet,[146] u Grube bih ručao i kad postim.

TREĆI ČIN

Prvi prizor

DOBRE, DŽIVO

DOBRE: Jezus, u ime Oca i Sina! Uh, zaboravih spjet[147] molitvicu od Duha svetoga, da Bog nadahne Skupa da momu bracu Zlatomu Kumu ne bi odgovorio, kad mu uzgovori za kćer, s povolje. Moj brat para da ne ima tolike volje ženit se; a Skup, kakav je lakom i njeki čovjek sebetkan, ako mu odgovori ne kako bih ja ktjela, strah me je da se ništa ne učini. U ruke tvoje sve, Gospodine! Ma koga vidim odovuda? Dživo je! — Dživo, dobro t' jutro!

DŽIVO: I tebi dobro jutro i dobar dan. Dobre, jesi li što čula?

DOBRE: Jeda bî Skup kontent?

DŽIVO: Od Skupa se će sve moć imat.

DOBRE: Je li stvar učinjena?

DŽIVO: Učinjena je kad je djevojka i on kontent.

DOBRE: Djevojka je kontenta? Hvala Bogu, toliko bolje kada je i dje-

vojka kontenta; er kadgodi ove ludjačice u ludosti[148] zađu govoreći: »Star je, neću stara!« Ma viđu, ta je razumna.

DŽIVO: Da si se ne razumijemo, Dobre!

DOBRE: Razumijem sve ja: to je učinjeno.

DŽIVO: Tvoj sin Kamilo nije star. Kamilo se je vjerio, hoć li to rijet?

DOBRE: Brižna, rasuta, gdje? Kako vjerio, sjetan?!

DŽIVO: Vjerio za Skupovu kćer.

DOBRE: Da to se nije moj brat Zlati Kum za nju vjerio?!

DŽIVO: Od toga ne znam ništa! Kamilo znam er se je vjerio.

DOBRE: Rasuta! Vjerio! Ona djetetina, još mu[149] usta mlijekom vonjaju! Za njega su žene! Neće mi u kuću! Kako se je bez mene vijerao, tako bez mene i bòravi.[150]

DŽIVO: Zašto, Dobre? Imaš onoga jednoga sina, a imaš svega milos Božiju. Koje će zlo bit da t' nevjestica u kuću dođe, od koje ćeš zabavu imat i odmjenu u sve kućne posle?

DOBRE: Odmjenu u kućne poslu?! Nemoj mi, Dživo, spovijedat što su sadanje nevjeste! Od sadanjijeh nevjesta[151] nije neg spat do podne; a kad se ustane, dvije djevojke nijednoj nijesu dosta da ih sapinju i oblače. A kad se obuku, jedva do objeda mrdajući oko glave njeke čičke od kosa zavijajući i pri zrcalu — uh, tuga me je govorit! — čerse, zle česti, a pak se u crkvu dođe, a mise se sve svršile.

DŽIVO: Dobre, ne moremo mi svijet načinit. To u početak bude, a pak i one, brijeme ih nauči, o kući uzrade.

DOBRE: Rade — ruke u tikvici držeći; s funjestre na funjestru[152] svilice klubačac naviju, pomrdaju u čestjelicu zlatnu, iglenicu od srebra zatvore i otvore, a djevojke se zovu, a posli su: cvijetje se kupuje; u dumana, u Čičilija, u Justina[153] po rusate se vodice posila.

DŽIVO: Mlados je taka!

DOBRE: I mi smo mlade i gizdave bile, ali smo u ognjište ulazile, a nijesmo tolika čuda činile. Nebogo, mi o Ave-Mariji ustajahomo,[154] a moj pokojnik — pokoj mu duši! — rekao bi mi: »Dobre, ti se ćeš ištetit, docna ležeš, a odveće s utra[155] ustaneš, nemo'!« A ja, dokle bi on ustao, dva vretena bih naprela, objed bih naredila, sto posala bih učinila.

DŽIVO: I to je odveć bilo, Dobre. Ne daju ih oci za godišnice[156] s tolicijem prćijami muževom, ma da su gospođe i da zapovijedaju. Ja mojoj ne dam da toliko s jutra ustaje; drago mi se je u odru s njom ovako porazgovorit ujutro. Komu je žena draga, i sve mu je drago što čini. A jeda nam su robinje? Godišnice za ognjište, preslice za kudjelju, a vladika da zapovijeda u kući!

DOBRE: Zapovijedaju ludijem, žimit, i za bradu ih potezaju, — tot njim! A tvoja razbludnica poď da ti gaće okrpi, — jes, nada' se!

DŽIVO: Šavci su za to.

DOBRE: Šavci za da do[157] ženskijeh bječava i kroje i šiju i krpe. Jes, mi smo tako činile.

DŽIVO: Vi ste u ono brijeme bile kad se je u bortijeh hodilo; a ove su u ovo kad se i svila dere, i dobro se dere,[158] er jes od šta.

Drugi prizor

GRUBA, DOBRE, DŽIVO

GRUBA: Brižna, sjetna! Tužan se Kamilo smurao, murao se i mre. Ma ŏvo mu gospodara.

DŽIVO: Sjetna, tko mre?

GRUBA: Gospodaru, poslala me je gospođa, hodi najbrže liječnika da dovedeš. Kamilo Dobrin mre. Ma ŏvo gospe. — Gospe, hodi doma najbrže. Kámo ti zlo stoji.

DOBRE: Sjetna, brižna! Što je? Što je to?

GRUBA: Kako je čuo da se Zlati Kum, dundo mu, vijera za Andrijanu, Skupovu kćer, za koju vele da se je on vjerio, tako, gospo, zlo ter zlo, — pao je, mre.

DŽIVO: Gruba, ali si to čula, ali si vidjela?

DOBRE: Sjetna, mre, rasuta!

GRUBA: I čula i vidjela ovizijem očima er su tuge velike.

DŽIVO: Tuge velike! Jesi li vidjela da je nemoćan?

GRUBA: Vidjela ovako, ah, gdje zijeha!

DŽIVO: Dobre, to se je Zlati Kum ktio za Skupovu kćer vjerit?

DOBRE: Brižna, ne imam[159] ti kad odgovarat.

DŽIVO: Za njega je žena kako i za moga oca.

GRUBA: Gospodaru, rekla je gospa da dovedeš liječnika.

DOBRE: Dživo, pođi ve ga dovedi.

DŽIVO: Sad ga ću dovesti.

DOBRE: Sjetna, sjetna, tuge odsvuda! Hod' ti, Gruba, sa mnom.

GRUBA: Gospo, sve uzdiše za Andrijanom i govori: »Jao!«

DOBRE: Hodi, sjetna ga ti jaukala! Ne zadavaj mi tuge.

GRUBA: Ah, ovako zijeha!

DOBRE: Brižna, brižna!

GRUBA: Blažena ga Gospa pomogla!

Treći prizor

PASIMAHA, DRIJEMALO

PASIMAHA: Tara tara tan![160] Ništo nam ne manjka neg tambur da je ežerčit pravi. Trunfanca! Ovo je vojska u koju svak dobrovoljno na sodu ide. Ovoj se vojsci kaštjeli svi pridaju, od ovake je vojske kapetan blažen er vazda viktoriju ima, s ključi svak trči, — blaženi tko nas može primit. — Drijemalo, mahni bandijerom da se ova forteca[161] prida.

DRIJEMALO: Česa? Da s' i Španja, Franca[162] dobude! Tara tara tan! Fora kapetan tko je ovdi, fora, ako je dobre žene muž. Sve je to

zaspalo od našega straha;[163] primismo vrata, u dobar čas ja prvi uljezoh.

PASIMAHA: Drijemalo, reci gori: »Kapetan ide, poklonite se!« Da dadu ključe od municijoni — od drva, od ulja, a kuhinju hoćemo za nas.

Četvrti prizor

PASIMAHA, DRIJEMALO, VARIVA

VARIVA: Tko je ovo? Tko ste vi? Što ćete vi?

PASIMAHA: Vare, slatko ime, idemo k tebi da zajedno ovo nješto pratešce poblagujemo. Sve ti čestito, velika si žena, sva ćeš bit u pritilu, plovat ćeš u masti.

VARIVA: Brižni, tko vas je poslao?

PASIMAHA: Poslao nas je oni tko je vaš — Zlati Kum, moj gospodar a vaš zet.

VARIVA: Meni gospodar nije ništa rekao, ma vas ja neću izagnat. Uzidite gori. A bogme mi je i rekao da ne dam nikomu uljesti u kuću.

PASIMAHA: Nije bo znao, po bradu Božiju, koja će gospoda danas k njemu doć. Unutra, unutra, *valentomeni!*[164]

Peti prizor

MUNUO (sam)

MUNUO: Dobro stvar ide dosle! Kamilo, moj gospodar, učinio se je ne nemoćan, ma mrtav. Mati mu je došla, skube se nad njim, liječnici se kupe. A ako ga hoće ozdraviti, lasno mogu, — Andrijana je lijek njegov. Ma, brate, oni kapuni i ona pratež i Pasimaha, Zlatoga Kuma djetić, zlo mi srce čini.[165] Kamilo, zlo stvari idu za tebe! Ovdi se pir pripravlja, a mi se vjetrom pasemo![166] Ni znam sada što ću: vratit se k njemu i spovidjet mu što sam vidio, ne para mi,[167] dokle štogodi bolje ne vidim. Ma tko je ovo odovud? Skup je! Skrit ću se ovdi s strane da vidim i da čujem štogodi.

Šesti prizor

SKUP, MUNUO (sakriven)

SKUP (sam): Tko ima udavat kćer, ima febru kvotidijanu uza se, koja ga ne čini spat ni mirovat noć ni dan; tko paka vjeri kćer i udava ju ima pez na sebi, gòra mu je na pleću pod kojom se pridira. Ja pođoh na komardu da spravim, da kupim, da časno dovečer dočekam dzeta; ono drago a ono draže, onoga nije[168] a ono se hoće; a tko se hoće počtit, trijeba je tresnut tobocem![169] Bogme se ja neću pridrijet, i ako hoću pokrit[170] tezoro, trjeba da se činim ubog; inako, ako je tko što čuo da je u mene tezoro, scijenit će za čerto da ga

imam. Ništa najbolje nije, — uboštvo je! Ah, Bože, kako mi kuća stoji? Hoć uteć[171] zle srjeće, čin' da t' oko ne spi. Ma što su ona vrata u mene otvorena? Što je ona trjeska? Ajme!

Sedmi prizor

SKUP, PASIMAHA, DRIJEMALO, MUNUO (sakriven)

PASIMAHA: Čuješ li, Drijemalo, zaspao si gori! Munčjelu[172] iz ognjišta, munčjelu!

SKUP: Ajme, munčjelu, tezoro! Lupeži! Je li tko? Pomaga'!

DRIJEMALO: Munčjelu ti nosim.

SKUP: Nosiš! Ah, traduturi, asasini, lupeži, ah!

MUNUO: Miserere, amen![173] Munuo sam, *qui abitat*[174] i sve što zle česti izgoni. Ova se čeljad izbode i izakla! Što hoće, Bože, rijet ova trjeska? Ali si je u štetu ali u koris moga gospodara Kamila? Tko je ovo? Pasimaha je! Skrit ću se, da me ne vidi.

PASIMAHA: Ava, po sveca Tripuna, ugonenuh ja na šalu[175] er imamo kaštio konbatit.

SKUP: Nadvor mi, lupeži!

DRIJEMALO: Ukrali ti smo djevojci lonac.[176]

SKUP: Još se tu vrtite? Uh!

DRIJEMALO: Velika se vraga vrtimo, er smo k tebi došli.

PASIMAHA: Per san Trifon da Cattaro,[177] čovječe, starče, velik te je vrag danas k nam donio! Nijesi krst na sebi jutros učinio, ter išteš vraga, ter ne maloga!

SKUP: S noži ste došli, asasini! Je li tko? Hoće me zaklat!

DRIJEMALO: Brižno ti tvoje klanje! Oto se iz tebe ljuska od jaja ne bi krvi istočila.

PASIMAHA: Sta bene,[178] dobar si čovjek i pošten si na stanu! Tu si galantariju, galantariolu[179] momu gospodaru učinio! — Drijemalo, poď mo! Razbijena smo vojska,[180] vitovalju izgubismo, neprijatelji imaše viktoriju.

DRIJEMALO: Viva Španja![181] Da je zdrava naša glava!

PASIMAHA: A je li ti zdrava? Er, po bradu Božiju, mene dohiti.

DRIJEMALO: Oni nije sam čovjek,[182] — Jezus s nami!

Osmi prizor

MUNUO (sam)

MUNUO: Dobri su glasi dosle za nas! Ovdi se pir za večeras razvrže, ako se ne varam. Ma ôvo iz kuće Skupa; nješto mrmori u sebi, ne mogu čut što govori: skrit ću se ovamo da me ne vidi.

Deveti prizor

SKUP, MUNUO (sakriven)

SKUP (sam): Dobro prođe stvar, kad im ne reuška. Čas jedan da docknije dođah, stvar biješe učinjena:[183] tezoro[184] se moje stanjaše u Zlatoga Kuma. Čuva' vas tvoj život, a jedan čas ne učuva', koliko da nijesi nigda čuvao, — ponat svak gleda'![185] Bogme ja učuvah i uza me je što čuvah. Koji je način Zlati Kum našao da mi ovo tezoro proždre! Scijenjaše se za ovo tezoro oženit, a vraga će izjesti! Kći mu moja bez prćije kad mu drago; a za tezoro će prostit: uza me je, sa mnom je, moja čas[186] i moje dobro! Sad sam miran.

Deseti prizor

ZLATI KUM, SKUP, MUNUO (sakriven)

ZLATI KUM: Kad tko svjetom[187] što učini, ako se i privari, ne ima prikoren bit. Ja, kako se dijelih od Skupa, razgovorih se s prijatelji: ktjeh čut što oni ćute svrh ove parentijere moje. Pohvališe, rekoše: kad bi druzi tako činili, Božiji bi se zakon tjerao i zakon od naravi. Hoće bogat uboga da pomaga, a djevojke uboge da bogati uzimaju; to ljudska koris prosi, i djevojkam ubozijem da je prćija dobrota, koja dobrota u djevojci veće valja neg velika prćija. Na ovi bi način Grad bolje stao: bogati bi uboge počtapljali; tako bi se Grad i uzdržao i mantenjao u dobru bitju u vječna brjemena, a ne uboštvo, kako grinja, konsumavalo građane i Grad. Da bogactvo od bogatijeh, kijeh nije vele, ne more učinit da građani i Grad ne ide svakčas na gore i na ruinu, ubozi bi se konsolali dobrotom od bogatijeh, a ime od dobrote bogatu veće valja, ako razumije, neg bogactvo. Ma je lakomos[188] svijet zaslijepila: kroz dinar svak gleda, na dinar svak pozire; što hoće razlog i što je bolje za čovjeka, od toga je svak slijep.

SKUP: (*Veramente*[189] dobro govori, sveto govori; sad poznam er ovi ne ište moje tezoro, — dobar je čovjek.)

ZLATI KUM: Bogati scijene, okoristovat se će kad uzmu ženu s velikom prćijom, a ne misle što pak provaju, er žena od velike prćije hoće i velike spendze. I ako joj muž ne da te spendze tolike činit, ima pakao s utra i večer uza se, koji ga martoriža ne pristajući[190] mu govoreći: »Ne daš mi što mi je od potrjebe; a nijesam li donijela da mogu imat moju potrjebu? A što misliš da ti će to moć bit? Donijela sam već neg ti valjaš«, i tacizijeh riječi.

SKUP: (Onoj mi je slavic, koji tjezijem lakomcom žuberi s jutra i večer! Vrijedno govori, razumno govori. Sad sam ja sikur da ovi čovjek o momu tezoru ne misli.)

ZLATI KUM: A kad bogat uzme djevojku uboga oca a dobra, i dobre matere, gdje je imposibilo da i kći njih nije dobra, ne ima toga pakla, ma ima drúgu ka mu je oblegana, koja nije uzrasla u oholasti, neg u omiljenstvu, koja mu je poslušna, koja poznava dobro koje ima da ga od njega ima; nije luda da želi od razblude i što

jo' nije od potrjebe, uzdavši se u prćiju koju je donijela, ma je razumna, diskreto[191] pita u gospodara svoga potrjebu svoju, koji, za za nje diskrecijon,[192] veće joj dava neg pita.

SKUP: (*Veramente* je dobro rekao. Ne bih ga se naslušao, toliko lijepo govori. I gustao sam njegovo govorenje er ne misli na tezoro — uza me je i sa mnom je, ter sam miran. Poć ću se javit kad je veće umakao.) — Zlati Kume, ne mogah se naslušati tvoga razumna i lijepa govorenja.

ZLATI KUM: A jeda me si čuo?

SKUP: Sve te sam čuo. Lijepo si progovorio, najliše svrh onoga kako bi imali bogati podštapljevat njih bogactvom uboštvo od ubozijeh i ne gledat prćijâ neg dobrotu od kuća. Ma gdi je lakomos od dinara — što je grijeh —, tu nije dobra ni veselja.

ZLATI KUM: (Ovi dobrotu i vjertu u druzijeh želi i hvali, a za sebe ju neće, neg u lakomosti hoće zlo živjet i zlo umrijet. Lakomosti,[193] uzrok si od svijeh zala!)

SKUP: Što reče najprvo, ne čuh te, toj te posljednje čuh. Istinom lakomos je zlo sjeme koje vele zao plod dava, i kuga je od svijeta. Ma razmetan čovjek vele je gore, er lakomos uzdrži, a razmet rasiplje.

ZLATI KUM: I jedno je i drugo zlo! Zato ti nemoj odveće bit u ovoj vjeri[194] od kćere tvoje nase ùstêgnût. Nije razlog da ništa ne učiniš, ni ću velike stvari od tebe.

SKUP: (Ovi je uzaznao *per certo*[195] od ovoga tezora:[196] Variva mu je štogodi nablela! Imat će pacijenciju.)

ZLATI KUM: Što reče: Pacijencija?

SKUP: Što se ne more, od toga je trijeba imat pacijenciju. A poslao mi si njeke uskoke[197] u kuću, — vojsku kuhača, mnjah da me će zaklat! Moja kuća nije za te tolike sprave.

ZLATI KUM: Oršu, nećemo velike stvari činit: konvit u drugi dan, a večeras da smo svakako zajedno. Poslat ću jedno pritilo kozle, imam ekčelenta vina, hoću da se mi starci konfortamo.

SKUP: Ti si mlad pri meni, a ja vino odnjekle ne pijem.

ZLATI KUM: Vino ne piješ? Spravi grob kad ti drago! Uzmi starcu vino, ulja' ga kad ti drago. Kus i ognjic starce uzdrži.[198]

SKUP: Bogat kako hoće, ubog kako može.[199] Pošlji to kozle, dovečer da smo zajedno.

ZLATI KUM: Namoru ću dovečer ja i popa dovesti. Što imam učinit zautra, učinit ću večeras. Moja godišta nijesu za pod vjerom stat;[200] večeras ja hoću sve svršit.

SKUP: Dovedi u tvoju volju,[201] i vodi djevojku doma u tvoju volju, — veće je tvoja.

ZLATI KUM: Da zbogom! Po' ću málo do barbijera. Dovečer me čeka'! Sad si najbogatiji, er sve imaš što hoćeš.

SKUP: Ovi čovjek ne more bit da nije uzaznao za moje tezoro. S vinom mi je došao! Ništa, vodu pijem. A uza me je, bogme je uza me tezoro, sad sam najbogatiji, najbogatiji! Meni malo ćeš avancat s tvojom vojskom od kuhača. Večeras poništo nije za držat ovo tezoro

u kući; ovdi ga ću u ovu crkvu gdigodi za noćas skrit, tot ću ja miran bit.

Jedanaesti prizor

MUNUO, SKUP

MUNUO (sam): Ah, Munuo! Zli glasi, Kamilo! Andrijanu ti večeras odvedoše, ako se ne remedija brzo. Sada veće piši milje![202] A nješto pod pazuh nošaše Skup: »A uza me nosim tezoro, a sa mnom je tezoro!« Brate, što će ono bit? Da ne ima koje tezoro ovi čovjek ter ga hoće u crkvu večeras skrit da mu u kući ne perikula u buni od pira? Brate, imam li poć k Kamilu da mu spovijem kao stvar stoji? Er ako brzo ne remedija, ako sad ne remedija, veće ne bi načina, Andrijana osta Zlatoga Kuma žena. Ako li pođem, koliko ću biča meritat gdje čujem starca o tezoru vačelat, a gdje je sam uljezao u crkvu sad pod noć, a obzire se. Ne more bit neg da hoće skrit štogodi ovi starac u crkvi.[203] Nije za ostavit ovaki posao! Tezoro, kurvin sine, gdje bih ja večeras obogatio! Bogme ću spijat što čini u crkvi. Grob njeki otvora, munčjelu njeku unutra stavi!

SKUP (sam): Ah, tko je ovo? Lupežu! Nije nikoga! Od greba[204] tko se će stavit? Tko li će grob otvorat? A svrh munčjele sam kosti stavio. Oh, sikur sam večeras. Po' ću priklonit crkvu, u dijaka ću uzet za večeras ključ od crkve, da u mene stoji. Namoru ga ću poć sad uzet.

MUNUO (sam): Ovdi nije gubit brjemena; trijeba je da vidim što je u greb stavio.

ČETVRTI ČIN

Prvi prizor

MUNUO (sam)

MUNUO: Ajme, vidi li me tko? Nije nikoga! Je li istina ovo, ali mi oči lažu? Snim li ja ovo, ali sam javi našao tezoro? Munuo, ti si munuo, bježi da se vješala tobom ne munu! Nije me nitko vidio!

Drugi prizor

PJERIĆ, DUNDO NIKO

PJERIĆ: Dundo, *bon dì!*[205]

NIKO: Pjeriću, ti li si? Što je novo?

PJERIĆ: Dundo, sad je brijeme da učiniš jednu veliku operu.

NIKO: Koju[206] ću operu učinit? Jeda si kojoj noćas vrata razbio, kako je vaša užanca? Svu noć se skitate, dezvijana mladosti; malo na skulu hodite, malo umijete, gradu sramotu činite, a sebi ste smrt. Injorant čovjek ni sebi žive ni svomu gradu. Nu što je?

PJERIĆ: (Ava, došao sam na meštra!)

NIKO: Što ti je od potrjebe?

PJERIĆ: Dundo, potrjeba je velika, ako se može rijet.

NIKO: Bože, jeda Bog dâ da bude potrjeba da išteš da se meštru za tebe javim, da na tebe veće nastoji, da ti večer[207] lega. Ma jes, od te dobi sad itko na skulu hodi! Sramota je u ovom gradu sad na skulu hodit, a nije sramota ne umjet ni legat ni pisat.

PJERIĆ: (Ava, došao sam na pomoć!) Dundo, stvar je od importancije,[208] a ne znam smijem li ti rijet.

NIKO: Da je stvar onesta, ne bi te sram bilo oni čas ju rijet; ma je kagodi stvar od importancije od koje će mene sram bit. Znam vaše importancije: psovke, grube riječi, sjeć se s punjalići,[209] punjalić ti visi na pasu, ma ne libro. Jes' se prošetao za vidjet amancu? Jes' ku uštinuo godišnicu mimogrede?

PJERIĆ: (Ja viđu, ovdi ću malo avancat. Štomudrago,[210] — trijeba mu je rijet!)

NIKO: Što mrnjoriš!? Nijesu ti drage ove riječi? Ni nam vaša činjenja. Sramujemo se vami! Gdi su litere od ovoga grada? Gdje su kostumi? U plaštijeh od persa, u gaćah od svile, u rukavicah profumanijeh![211] Ne denjamo se svitu nosit koja se u Gradu čini, neg ištemo ispriko svijeta[212] komade koji nam će personu uresit; a ne nastojimo da nam ispriko svijeta meštri dohode da nam pamet urese.[213]

PJERIĆ: Dundo, sve je dobro što veliš, ma t' ovo neću tajat.

NIKO: Sekret mi će rijet, — štogodi od svojijeh canaca!

PJERIĆ: Kamilo, tvoj neput, mre!

NIKO: Kamilo se je razbolio? Tot mu po noći hodit.

PJERIĆ: Ti ga mož pomoć.

NIKO: Jeda sam ja liječnik? Ma jesam, ter dobar liječnik: medičinavam: ne hod'te po noći; širupivam: hod'te na skulu; reubarbaravam: izagnite injoranciju iz vas da, kad na staros dođete, da nijeste kao i njeci koji ni sebi ni republici[214] ne valjaju, koji su od štete a nijesu od koristi. Injorancija je vazda od štete!

PJERIĆ: (Ovi me će držat vas dan u riječeh, ako mu ne rečem!) Dundo, Kamilo se je vjerio za Skupovu kćer, a Skup je večeras vijera za Zlatoga Kuma.

NIKO: Kamilo se je vjerio?! To je što Kamilo mre! Pače s' dobro rekao »mre«, — mre u svojoj injoranciji. Vjerio se je bez ličencije od starijeh, a sad: »Dundo, pomozi ga!« Ako se je vjerio, što mu ću ja pomoć? Jeda bi htio koji dinar da skroji[215] od raza, od veluta, od demaškina?

PJERIĆ: Dundo, razbolio se je, kako je čuo da ju Zlatomu Kumu Skup dava.

NIKO: Dobro si rekao er se je razbolio. Nemoćan je i bio, kada se je, djetetina, pošao vijerat, i sad je nemoćan; od te će nemoći i umrijet. Ja nijesam liječnik od tjezijeh nemoći; poď zbogom, ištite druge pomoći; ja nijesam tu dobar.[216]

PJERIĆ: Ava, dundi! Uzda' se u njih pomoć imati! Razumi njeki pridi-

kaju, a od trijes godiš su — s Donatom,[217] u sajunijeh do peta — na skuli dančice učili. Kamilo, ovdi tvoje pomoći nije, a Munula nije nigdje. Ja ću učinit što mogu, a što ne mogu, Kamilo, pacijencija.

Treći prizor

SKUP (sam)

SKUP: Dum Marin[218] me zagovori: »A lemozine pomanjkaše, a devocijoni nije veće u krstjanijeh, a ne dava se pjet«, a sve: »Da'!« a sve: »Tu ćeš spendžat toliko«, a dinar kad se mre, a dinar kad se žive, a bez dinara[219] ne more se molitva rijet, a dinar, sve dinar što dinar. A dobro brijeme imaju, — kantajući hljeb dobivaju! a od mene će malo avancat. A ja bogme ucknjeh doć zatvorit crkvu! U ovacizijeh[220] poslijeh erori se ne praštaju: po' ću ogledat kako mi tezoro stoji.

Četvrti prizor

ZLATI KUM, PASIMAHA

ZLATI KUM: Oh, po' ću doma vidjet što je Pasimaha učinio: ma ȍvo ga.

PASIMAHA: Gospodaru, ne znam smijem li ti rijet.

ZLATI KUM: Što je, Pasimaha? Jes' ponio pratež u Skupa?

PASIMAHA: Ponio i ostala je, i sramotni se mi otuda odpravili. Oni vrag star i bȉ nas i psova; i počten on ne bio!

ZLATI KUM: More li bit, Pasimaha?!

PASIMAHA: Da s' ti meni zdrav, tako je! Dođe kako šijun iz neba, ubi, odagna, raspŕša! A mi ȍvo životom[221] utekosmo.

ZLATI KUM: Tako li je on, tako sa mnom? Dobre mi je sve kriva. Tko se na ženski svjet prigiba, i mene ludjaka, od ove dobi, o vjeri mislit! Žao mi je er sam š njim govorio. Pasimaha, poď doma, čeka' me, reci da doma nijednu spravu ne čine, i reci da ne poju; neću ništa učinit!

Peti prizor

SKUP, iz crkve, ZLATI KUM

SKUP: Ajme, asašini u crkvi, iz crkve! Uhiti, drži! Sakriledžijo! Ah, na ti način moje, moju stvar!

ZLATI KUM: Skupe, ti nijesi u svoj pameti.

SKUP: Molim te, bez skandala!

ZLATI KUM: Što me moliš? Što ćeš od mene?

SKUP: Ajme, ruinan sam čovjek! Uhiti, drži! Smijeju se![222]

ZLATI KUM: Ovi se je čovjek pomamio! Kad mu drago, basta. Dobro er nijesam djevojci tokao ruku,[223] — nije ništa učinjeno. Neću veće žene, neću se ženit! Po' ću ordenat doma da se nijedna sprava ne čini.

Šesti prizor

MUNUO, GRUBA

MUNUO: Munuo čestiti! Sad sam ja čestit! Odspremih blaženstvo moje,[224] u salvo ga stavih. Sad sam ja bogat kako i car, imam tezoro! Što ću ja sada? Kudi ću ja sada? A ôvo mi Grube. Ah, da hoće ova djavolica sa mnom doć! — Grube brajo, bogme bez šale.

GRUBA: Grub ti nos! Idi, Munuo, gospar ti mre, a tebe nije. Poslao te je da se opet brzo vratiš, a ti ni se haješ za njega niti »Bog pomogao!«

MUNUO: Ah, Grube, Bog mi je pomogao! Hoć doć sa mnom, da te u svilu obučem?

GRUBA: Brižan, jeda si što našao? Da' to, Mûno!

MUNUO: Grube, bogme bez šale, hoć li[225] za mene poć, ti čestita!

GRUBA: Po čem ja mogu s tobom čestita bit? Već ako s' komu što ukrao! Ti veće imaš uši neg mjedi.

MUNUO: Grube, bogme imam! Obeća' mi istom; ako ne uzimam[226], ne hodi za mene.

GRUBA: Da dođem za tebe, brižan, čijem bi me hranio?[227]

MUNUO: Kako mala zlaca u bumbačicu bih te hranio.

GRUBA: Ava, ja mnjah da bi me dumanskijem priklami[228] hranio. Ah, oni makaruli štono dumne čine!

MUNUO: Grube, obećavam te priklami i makaruli hranit. Kontent sam, dođi za mene.

GRUBA: Eh, a kad mi prikle i makaruli omrznu, što mi ćeš pak davat?

MUNUO: Davat ti ću . . .

GRUBA: Hoć mi dat priganice ali kuljena potprigana i mavasije?

MUNUO: Hoću, Grube, svega ti ću davat, i meda!

GRUBA: Vuhvence to govoriš, a pak bi me bitvom hranio[229], — neću za tebe! Žint me su prosili, žint, i oni, znaš, štono sirenje i sve prodava. A hoć i ti sirenje prodavat?

MUNUO: Hoću, Grube, nà ti vjeru.

GRUBA: Idi, a pak ćeš govorit: »Ne tiči u to!«[230]

MUNUO: Neću, nà t' vjeru, moja lijepa Grube!

GRUBA: Da da' to sada štogodi.

MUNUO: Dat ti ću svega poslije.

GRUBA: Da, i ja ću tvoja bit poslije!

Reče Daša:

»Bit ću vaša
ako uzbude
dobra paša«.

MUNUO: Grube, moja lijepa, uteče li mi? — Imam dukate; ovaka mi djevojka još manjka. Strilja ti je, a što[231] mi se veće zadražuje, to mi veće srce užiže. Ja, ako se[232] umjeh vladat, bih veličak čovjek. Hoću li izmaknut s zlatom da me ne uhite? Ma tko zna? Bogme ću promislit i vidjet jeda mogu potegnut Grubu sa mnom.

Sedmi prizor

VARIVA (sama)

VARIVA: Sjetna Variva, ne pošla! Tuge odasvud: Andrijana se skube i plače, hoće niz funjestru skočit kako je čula da ju je otac vjerio za Zlatoga Kuma; a gore,[233] čula je er Kamilo za tu stvar hoće umrijet. Razbolio se je, liječnici se nad njim kupe, a ona se hoće zadavit! A oni[234] ostaviše kokoši i kozliće: odagna ih oni star vrag.[235] A i drago nam bi er ih odagna. Ma ne znam, tužna, što se će od ove prateži učinit. A nije nikoga, a nevolja! Gospodine, ti naš pomozi! Po' ću k Andrijani, — neboga će djevojka usičijat od tolikoga plača.

Osmi prizor

DŽIVO, zatim DUNDO NIKO

DŽIVO: Moj Bože,[236] čudan ti je animao čovjek, tko dobro promišlja, i razlike ti su naravi[237] u njemu, tko dobro stavi pamet. Jedni su, — neka ostalo ostavim, — naravi tihe,[238] s kojom se može govorit, koji razlog čuju, koji razlog primaju i slijede, koji svjet razumiju, koji meni paraju pravi ljudi. Druzi su naravi tvrde, od kamena,[239] kojijem para da su razumni,[240] a š njimi se ne može govorit. Tihi ljudi tizijem paraju ludi; gospoctvo u glavi njeko nose s oholasti[241] čijem hoće da je sve na njih način,[242] a to je što se zove barbarija;[243] što hoće i scijene njih htjenje da je razum. Razlog[244] u njih glavi ne ima mjesta, oholas tuj sjedi i tvrdoglavstvo. Ti su ljudi indiskreti, bez milosrđa,[245] ti ljudi pravdu riječmi i oholasti[246] brane, a oni su neprayi, kad su indiskreti. A svak je neprav i indiskret tko drugu ne razumije i tko ne mjeri[247] svijet i eta i kondicijoni od ljudi mjerom pravom, mudrom i od milosrđa. Mlada ne moremo mi učinit da nije mlad i da svojom naravi ne provodi, star također da svojijem korsom ne ide. Ovo dijete naše, Kamilo, obljubio je djevojku i ona njega. Mati mu ne ima pacijencije[248] da se sada vijera, stariji ostali[249] njegovi također govore: »Bolje je da umre neg da to učini, — bez prćije da se vijera« i take riječi. A ja velju: svjet — ja ni ću ni ga umijem načinit; ja bih ga kontentao, ako bi moglo. Ako nađem Skupa, ja mu ću govorit, a Zlatoga Kuma ću egzortat da se ne prti u veće brjeme neg on može nosit, da se ne pridre, er se su i druzi pridrli. I rijet mu ću er je Skupova kći Kamilu dala vjeru, a on njoj. A što je Bog sklopio, ljudi ne imaju razvrć. Ma ovo dunda Nika; po' ću š njim vrh ovoga progovorit. — *Bon dì,*[250] dundo Niko!

NIKO: I tebi dobar dan, Dživo!

DŽIVO: Kamilo nam se vjeri; jes' li čuo?

NIKO: Zli glasi i nezvani dohode; čuo i ne čuo; i čujem da ne čujem, ako i čujem što nije za čut.

DŽIVO: Što nije za čut? Čuju se i veće stvari neg su ove, meni para. Grubše je čut da se je Zlati Kum star vjerio neg Kamilo mlad.

NIKO: Grubo[251] je čut: narodit mlad čovjek ošpedao djece i, za hranit ih, grabit, krasti i ašašinavat i dat zlo' česti dušu; a nije grubo da se oženi vlastelin od brjemena, bogat i koji ne ima potrjebu vragu dušu davat.

DŽIVO: To je razum svjetovni, a nije razum Božiji.

NIKO: Što je razum Božiji?

DŽIVO: Razum je Božiji:[252] ženit se za imat plod i za umnožit rusag ljucki, i trudit i mučit za hranit rod koji Bog da, i ne plakat. Ili kćeri ili sinovi — Bog ih dava, Bog se njimi i brine. Tko se mlad oženi, u staros ima ljudi sinove, na kojijeh se njegova staros uslanja, i ne ima potrjebu od žene da ga guverna.

NIKO: Jes, na to se nasloni, na sinove se nasloni, — našao si štap, u sadanje brijeme, da se podštapiš, — da te ne scijene i da tvoju staros pogrđuju i da se gospode nad tobom.

DŽIVO: Oci[253] nerazumni zlijem guvernom, nemirni s batâ, koji palicom, ne ljubavi od oca, alevaju sinove, učine da im su sinovi ne sinovi ma neprijatelji. I na to ih pravda Božija osudi er sinove valja alevat kako sinove a ne kako robove.

NIKO: Vâs je s tobom razlog! Pirujte s Kamilom, kad je tako. Uživa'te to dobro, a ja, kad dođu u mene na zajam, ne imam ludijeh dinara. I zbogom!

DŽIVO: Ni ja ne hvalim ludos od djece, ma, kad je stvar učinjena, ne valja ga abandonat, ni dovesti ga na desperacijon da ga izgubimo.

NIKO: Ja ga sam za mene izgubio.

DŽIVO: Ovo[254] je ono tvrdoglavstvo što najprvo rijeh!

Deveti prizor

DŽIVO, GRUBA

DŽIVO: Gruba, kud ideš?

GRUBA: Gospodaru, poslala me je Dobre da dođeš u Kamila.

DŽIVO: Što čini Kamilo?

GRUBA: Ah, ovako sve zijeha i plače, i hoće ustat, a mati mu ne da. Gospodaru, smijem li ti rijet?

DŽIVO: Smiješ. Što je? Govori.

GRUBA: Ono Munuo . . .

DŽIVO: Što Munuo? Govori.

GRUBA: Munuo . . . bogme me je sram!

DŽIVO: Što je Munuo? Reci.

GRUBA: Ništa, nije ništa.

DŽIVO: Ništa! Što je Munuo? To »ništa« bogme ćeš rijet!

GRUBA: Jezus, nije nijedno zlo.

DŽIVO: To što je govori.

GRUBA: Ono govori: »Hoć za mene poć?« a ja mu sam rekla: »Idi!«

DŽIVO: Ah, ah, ah! Ti mu si dobro rekla, vazda mu tako reci. Poď u Dobre, rec', idem ja sad tamo.

GRUBA: Gospodaru, ako mi što veće Munuo reče, što mu ću rijet?

DŽIVO: Rec' mu: Idi!

GRUBA: Hoću.

DŽIVO: Ova se je vražica razigrala. Bogme smijeh!

PETI ČIN

Prvi prizor

KAMILO, zatim SKUP

KAMILO: Ajme, koja je ovo muka ku ćutim u meni! Ovo su bolesti od smrti: ja mrem,[255] ja ne valja ni da živem! A mogu li živjet bez života moga? Bez Andrijane ja ne mogu živjet. A jesam li i sad živ? Bez nje ja nijesam živ, — mrtav i u paklu sam, u živom ognju gorim. Ajme, Andrijana dundova ima bit! Toj će bit, toj neće bit; to neću da je, da znam život izgubit. Moja je, meni je obećala, ne more veće njegova bit. Ah, je li tko?[256] Munuo krudeli, nije te! Ovako me ostavit! Uvezao me je da se činim nemoćan: »Neka je meni, ja ću«. On će! Ovako mu intravenjava tko se dava vladat djetićinam. Ah, Varivu da mogu dozvat! Nije nikoga! Abandonan sam od svakoga, ne viđu nikoga, ja sam u paklu, tučem se kako osuđena duša, — ovako moja huda srjeća hoće! — Koga vidim odovud? Skup je. Hoću li k njemu poć? Bogme k njemu! Ovdi je trijeba lagat i učinit veliko srce. — Dobar dan, gospodaru!

SKUP: Ah! Tko je? Jeda što znaš,[257] Kamilo?

KAMILO: Znam, ma sam ja tvoj prvi. Što Bog hoće, onako ima bit, i kriv ti sam i mogu se ispravit.

SKUP: Da to si ti bio prvi? Kamilo, tuđa stvar! U tuđe tko tiče, ti znaš što ga čeka. Ne imaše to meni učiniti.

KAMILO: Tko se ne bi privario u onaku stvar?

SKUP: Ah, tako smesti i mene i moju kuću!

KAMILO: Mlados je u onake stvari ne lakoma ma lupež, ma haramija. Za onake bi se stvari čovjek dao isjeć.

SKUP: Zlo činjenje ne ima nigda skuše! U onake stvari ne ima se rijet: »Mlad sam«. Ono je sakriledžijo, ono je otar Božiji, crkva, ah!

KAMILO: Stvar draga zaslijepi čovjeka, a mladu čovjeku ne more draža stvar bit od onake.

SKUP: Meni je staru draža, er je moja stvar moja, razlog je da je moja.[258]

KAMILO: Što Bog i srjeća čovjeku daruje, ne bi valjalo da mu ljudi uzimlju.

SKUP: Što ti silom uzmeš, valjalo bi da je tvoje?! Tî razlog nije razlog! Što je moje, razlog je da je moje,[529] i moje da ja darivam, a ne da mi ga drùzi silom uzimlju.

KAMILO: Stvar je ova uzeta, i ne može se učinit da nije uzeta.

SKUP: I ja vidim da je uzeta, ali je zlo uzeta.

KAMILO: Dobro će bit uzeta, ako ti ustjedbudeš.[260]

SKUP: Što bi ktio, Kamilo, da rečem na djetinsku: »Uzmi, budi ti!«? Para ti ovo stvar mala? Znaš er se za ovo ljudi kolju?

KAMILO: Znam er se je za ovaku stvar u staro brijeme i Troja uzela. Pariš[261] ne ugrabi li Elenu?

SKUP: Koju[262] Elenu? Koji Pariš? Tezoro mi vrati bez velika skandala i neću riječî.

KAMILO: Što sam ja uzeo, ne mogu ti vratit, i što sam uzeo, nijesam silom uzeo, — Andrijana tvoja kći bila je kontenta od toga.

SKUP: Andrijana moja kći s tobom je bila da ti moje uzmeš? Ajme, sada zlo, — u kćeri se uzda'!

KAMILO: Mladosti se je dano privarit; a ja sam njoj dao vjeru, a ona meni.

SKUP: Vjeru ste dali jedan drugomu za asasinat moju čâs i sve moje dobro na svijetu! Ajme, što čujem?! To ti je plata od vjerenika koga joj bijah našao, bogatijega[263] čovjeka od grada.

KAMILO: Nije sve u bogactvu! Ni ja tvoj neću bit zao dzet.

SKUP: Ti si zao, a ona nije dobra. Moje mi tezoro vrati!

KAMILO: Ovakve se stvari ne mogu vratit.

SKUP: Neć vratit tezoro moje, lupežu?

KAMILO: Od onake stvari lupež bit ne sramujem se i ne kajem se, i opet bih lupež bio.

SKUP: Ja ću na pravdu!

KAMILO: I ja ću na pravdu.[264] — Ovi čovjek, para, ne odgovaraše na moj prepozit[265], tezoro mijentuje i o vraćanju govori, a ja hoću rijet da se je Andrijana za mene vjerila i udala. Moja je veće žena, — djevojkom se veće ne more vratit. I vjerit je za druzijeh veće ne more, ako je pravde u ovomu gradu. A on lje teše: »Moje mi vrati!« Ah, nesrjećan ti sam čovjek! Dubitam er sam gore učinio što sam š njim govorio. Po' ću izdaleka za njim da vidim kud će poć.

Drugi prizor

MUNUO, PJERIĆ

MUNUO: Munuo ludi, što činim ter ne izmičem so ovizijem tezorom? Sreća mi je dala da sam čestit; a okrćujem, da me istom kogodi opazi, da ostanem zločes. Je li tko? Da me tko ne vidi? Njetko onamo gleda! Stâ' ću ovdi dokle prođe. Ah, Munuo s tobom je što te može učinit vlastelina, — iz sukna u svilu, od djetića gospodar! Ah, Grûbe? Gdi je Grúbe? Vražica ona još je luda, ne zna svoje dobro. Tko ovo suproć meni ide? Nije ga čekat. Kamilo, zbogom! Što služih, služih. Uza me je veći gospodar, — veći manjemu pod bok dava.[266]

PJERIĆ: Munuo, tako li je pravo, tako se gospodari ostavljaju? Bježiš, ribaode? Što je to pod skutom?

MUNUO: A što je?[267] Tko bježi? Što me ti pitaš? Na Kamilov posao idem.

PJERIĆ: Lažeš! Tako se bježeći ne ide na Kamilov posao. Što je pod skutom? Ah, lupežu, ukrao si nješto!

MUNUO: Istom ćeš učinit da se skupi svijet! Kamilova je stvar, ma ti je neću ukazat.

PJERIĆ: Ako mi ne ukažeš, sad ću viknut sodate da te vuku u tamnicu.

MUNUO: Lijepu čâs činiš Kamilu djetića mu lupežom zvat.

PJERIĆ: Da što neć ukazat što je pod skutom?

MUNUO: Kamilova je stvar, tebi je neću ukazat.

PJERIĆ: Da hod'mo Kamilu.

MUNUO: Ne daš mi gospodarev posao opravit.

PJERIĆ: Neću te pustit, lupežu, hoć uteć.

MUNUO: Baśta, lupež sam tebi.

PJERIĆ: Da hod'mo zajedno u Kamila.

MUNUO: Ter što me držiš?

PJERIĆ: Neću te pustit.

MUNUO: Tako li je? Poď'mo u Kamila! Ter što me ne pustiš?

PJERIĆ: Ovako te ću držat! Poď'mo u Kamila.

Treći prizor

SKUP, KAMILO, zatim ZLATI KUM

SKUP: Kći, ah, moja kći! Ja ću kćeri sad ukazat što se je dogovarat s ribaodi i meni tezoro ukrasti i meni toliku sramotu učinit.

KAMILO: Gospodaru, u eroru si. Kći ti tezoro ni ja nijesmo nijedno uzeli. I nemo' nam te garbulje nametat.

SKUP: Poricaš se sada, u bah udaraš[268] da mi ti nijesi moje tezoro uzeo, — neće ti ta valjat!

KAMILO: Já velim er je tvoja kći, mladica kostumana i dobra, meni vjeru dala, i ja ju sam sekreto vjenčao; moja je žena.

SKUP: Ajme, drugi ašašinament, druga ruina moja! Jedna bez druge ne more doć, — zlo svrh zla! Tebi ide od ruke moju kćer bez moje ličencije vijerat i uzimat, ma ti lažeš da to mož učinit. Ja sam vjerio kćer, ja imam dzeta, a ti mi vrati moje tezoro bez tvoje velike sramote.

KAMILO: Koje tezoro? Što su ti turski garbulji? U mene nijednoga tvoga tezora nije, a tvoja kći moja je žena ili hoć ili neć, i prćiju ti ne prosim.

SKUP: Za tezoro se ti hoć moje vijerat, vraga ćeš izjesti! To ti neće bit. Ja imam kćeri dzeta. Ovo Zlatoga Kuma, ovo mi dzeta! Ti si moj dzet? Ovo je moj dzet! Što su ovi ašašinamenti?

ZLATI KUM: Skupe, znaš kâ je?[269] A stavlja' se u koloru koliko ti drago, — ja se neću vijerat. Kćerom provedžava' kao ti drago; nì ću nì sam[270] tvoj dzet.

KAMILO: (Ah, Bože, snim li ja ovo, ali dundo nazbilj govori?)

SKUP: Ajme, nut ljudi! Na ko'e se sam ljudi namjerio?! Dake se ti odricaš parentijere ku smo učinili?

ZLATI KUM: Učinili nijesmo ništa, ni ću[271] da je učinjeno.

SKUP: Dogovorili se su svi ovi zli ljudi da u njih moje tezoro ostane!

KAMILO: Potvorio me je da mu sam ja njeki tezoro uzeo.

ZLATI KUM: Ovi čovjek nije u svoj pameti, ne čudi se.

SKUP: Mahnit sam, ajme, pače mahnit, koji s vami imah što činit!

ZLATI KUM: Otkud je u tebe tezoro? Imaš tezoro od ušî! Siromaše, poď doma, ter utopli glavu; od toga najveću potrjebu imaš.

SKUP: Ajme, asašinan sam! A veće me mahnita čine. Bogme, asašinaše moje mi tezoro. Ribaode jedan, neću te pustit, da' mi moje.

KAMILO: Dundo, vidiš li što me je našlo?

ZLATI KUM: Skupe, što su te stvari? U što se uzdaš?

SKUP: U što se vi uzdate da grabite tuđe? Moje neću pustit!

KAMILO: Tvoj ću bit,[272] ako ti hoćeš; ma nemo' tako!

ZLATI KUM: Skupe, ti išteš skandao.

SKUP: Ištem moje, neću puštat moje!

Četvrti prizor

DŽIVO, KAMILO, ZLATI KUM, PJERIĆ, MUNUO i SKUP

DŽIVO: Oh, što je to? Koja je stvar to? Ne valja tako!

KAMILO: Veli da mu sam ja njeko tezoro uzeo.

DŽIVO: Ah, Skupe, on želi tvoj zet bit, a ti ga trataš tako!

SKUP: Koji zet? Neću zeta! Da mi moje vrate!

DŽIVO: Koja je deferencija među vami?

ZLATI KUM: Oto se je pomamio, valjalo bi ga svezat.[273]

SKUP: Ajme, za pitat[274] moje pomamio se sam! Asasini! Je li tko? Moje mi da'te!

PJERIĆ: Što je ova trjeska? Ovo Kamila! Što ono Skup drži Kamila?

MUNUO: Ovdi ovoliko stvar je dovedena gdi ima doć.

DŽIVO: Što će bit, Munuo? Jeda je što?

MUNUO: Gospodaru Dživo, dvije riječi! — Što me ti držiš?

PJERIĆ: Neću te pustit.

MUNUO: A ti me drži, i ti mož čut. Gospodo, utažite se, er vam ću glas dobar dat. Gospodaru Dživo, Kamilo je mahnit za Skupovom kćeri i vjerio se je za nju.

DŽIVO: Znam. Je li što drugo?

MUNUO: Skup je hoće Zlatomu Kumu dat.

DŽIVO: Zlati je Kum neće. Je li što drugo?...[275]

Skup / Komentari

Prolog

1. **Stijepo:** brat Nike Crijevićeve, zaručnice Saba Gajčina, ženika na čijem se piru prikazuje komedija, prema natpisu o. Ivana Matijaševića, u ožujku 1555. — ». . . Ovim satirovim pitanjem — kojim odaje da on glumi onoga koji je imao glumiti njega samog pri čemu ni Stijepo ne postaje stvarna osoba, već osoba kazališne iluzije — teatar nije dokinut, nego se uzdignuo nad vlastit čin i izrastao do refleksivne svijesti o sebi samome. Satirovim proslovom pjesnik na ingeniozan način postiže mnogostruk cilj: zadovoljava konvenciju i privoljava razmažena gledaoca daleko ozbiljnijoj komediji škrtosti, a čineći to on ostvaruje svoju najvažniju, neiskazanu namjeru: dramatizira pred gledaocem prostor igre u kojemu se će za koji tren početi odvijati komedija. (. . .) On nije samo satir u pastorali koju su gledaoci od Držića očekivali, ni glumac Stijepo koji igra satira, on je Glumac obučen u jareću kožu, tragos i tragodos, genij Igre koji uprizoruje komediju da bi otkrio gledaocima teatar kao mjesto gdje se najzad obitsinjuje čovjekov san o apsolutnoj slobodi: *I tko bi htio znat što ću ja satir* . . . (itd.)« (Mrkonjić).
2. **ćaćko:** gospodar kuće, otac ženika.
3. **gospin:** odnosi se na majku Saba Gajčina.
4. **para** itd.: aluzija na komedije, koje su se prikazivale, dok bi žene rado gledale pastorale.
5. **ime od Njarnjasa** itd.: burleskna etimologija, koju valja povezati s poslije spomenutim Njarnjas-gradom, vjerojatno ima dvosmislenu vrijednost, jer aludira i na pripadnike ove družine nad družinama (glave od svijeh kompanjija) i na one koji svu vlast *(sto, pristolje, gospoctvo)* drže u svojim rukama, na samozvane ljude nazbilj koji, kako kaže Dugi Nos u prologu *Dunda Maroja*, »odagnaše ljude nahvao, tako da nijedan cigloviti nije u toj zemlji ostao«. Oni su, dakle, gospodari Njarnjas-grada, u aluziji Dubrovnika. Međutim, kako valja računati s dvosmislenošću Držićeva govora, razlikujući pravi i obrnuti svijet komedije, i Njarnjas-grad, o kojemu je riječ pri kraju prologa, ujedno je slobodan svijet scenske iluzije gdje su i zakon i *svaka liberta*, tj. sloboda, drugačiji, pravi a ne tobožnji kao u zbilji.
6. **»njar« . . . »nase«:** A. Vaillant pokušao je ovdje naći posebnu igru riječi, prema kojoj bi vlastela riječ »dinari« (odnosno, kako on piše, »dinjari«) u svojoj pohlepi izgovarali kao »njar«, »pa bi njar na se značilo 'nama novac'«.
7. **svekrve:** kao i obično u prolozima, aludira se, bezazleno zlobnim tonom, na mladoženju, ili nevjestu, ili brak uopće, a ovaj put na svekrve, kakva će Stijepovoj sestri koja se udaje biti Sabova majka. U Dubrovniku je zabilježena poslovica »Tko je kriv neg nevjesta« (Daničić, 129).
8. **u pazuho:** gesta kojom se rugaju, potkrijući.
9. **u sebi:** sve to izbjegavajući svađu zbog poštovanja starije svekrve čine kradomice.
10. »namjerno«.
11. **iz Plauta:** prema komediji *Alularia* Tita Makcija Plauta (izm. 254. i 251—184. pr. n. e.), čija su se djela čitala, a možda i prikazivala, u dubrovačkoj humanističkoj školi. Proučavao ga je dubrovački humanist Ilija Crijević (Aelius Lampridius Cervinus, 1463—1520), koji je kao mladi član rimske kvirinalske Akademije sudjelovao u predstavama Plauta i Terencija, što ih je priređivao njegov glasoviti učitelj Pomponius Laetus, pa je Crijevićevim povratkom u Dubrovnik uspostavljena naša autentična plautovska tradicija. D. naravno, nije jedini koji se oslanjao na Plauta, pogotovo kad je riječ o ovoj temi. Da je on, međutim, neovisno čak o smislu koji tom djelu pridajemo unutar interpretacije cijeloga njegova teatra, stvorio posve novu strukturu, opsežnom je analizom u novije doba dokazao Švelec.
12. **što** itd.: zanimljivu potvrdu te poslovice nalazim u jednoj posjetnici Iva Vojnovića tiskanoj u XX sveska *Sabranih djela* A.G. Matoša, Zagreb, 1973, str. 333, gdje pisac napominje da je to izreka starih Dubrovčana: »Je vous remercie de la *gentille* poésie dans le 'Koprive'. C'est une digne revanche à ma gentillesse envers Vous. Mais nos vieux Ragusains — disaient: 'Svatko dava ono što ima'! — Ivo Vojnović«.
13. **Njarnjas-grad:** v. bilj. 5.
14. **u plaštijeh:** da pod Njarnjasi dvosmisleno cilja i na glumce (»feca«, rekao bi negromant u *Dundu Maroju*) i na dubrovačke upravljače odaje upravo ovaj plašt, o čemu Pomet u I. č. *Dunda Maroja* kaže u jednom monologu kako Dubrovčani ne znaju jesti, nego »izjedu . . . peču mesa, tad s plaštem na Placu«.

Prvi čin

15. **pakao . . . variš:** umjesto čega drugoga, jer se u Skupovoj kući slabo kuha. Ime Variva povezuje se, eto, i s paklom: u idućem prizoru sama će Variva reći: »Idem u pakao«, a Gruba: »Vari, Vare«, pakao varil«. Slikom pakla od samog se početka oštro ali adekvatno naglašava infernalan život s nakaznom škrtošću Skupa.
16. **iza sna:** zabilježena je poslovica »Ko iza sna govori« (Daničić, 45); zlato je Skupova opsesija i u snu i na javi.
17. **Zlato!:** ». . . duboko u grudima komedije svjetluca zlato i poput omče sapinje grlo svakog lica u Držićevu teatru« (Jeličić). — Skupova godišnica odmah sažeto određuje pravi lik glavnog junaka

najavljujući da je u središtu zbivanja zlato, munčjela, starčeva gramzivost i tiranija kojom u strahu zbog blaga muči sebe i druge. Za razliku od Plautova škrca i drugih srodnih likova u raznim komedijama »Držićev *Skup* ima funkciju da svojom škrtošću rastrga već s nekoliko vidova dubrovačkog života . . ., on je sonda spuštena u tijelo društva . . .« (Švelec).

18. **nađede:** nadjenu; mnogi Držićevi likovi nose nadimke a ne imena.
19. **duša** itd.: »ne mogu živa proći od tih vražjih vragoljana« (Ratković).
20. **gori:** u kući, gdje je bila pošla po oganj.
21. **zlom dušom:** jedva živa.
22. **djavao:** tako ga zove u skladu sa spominjanjem pakla. Variva ne zna da je Skup zapravo bogat, da je lihvar, kako će nam se poslije u jednom monologu sam odati veleći da očekuje novac od nekog dužnika.
23. **ono gdje kašlju:** eliptični, govoreni, neliterarni, individualizirani stil, koji se u ovakvim primjerima zbog njihove izrazite »govorenosti« neposredno zapaža, ali je podjednako očit u cijelom tekstu, ukratko, Držićev stvaralački odnos prema jeziku, temeljna je vrijednost njegova teatra, jer je njegova veličina ne samo u relevantnosti ideja, u političkim, moralnim i drugim već naglašavanim dimenzijama, nego i u načinima njegove umjetničke prezentacije, koja se ne udaljava od života, od tla i ljudi koji su u njoj oblikovani, kako bi one ideje i dimenzije i mogle biti relevantne.
24. **igraju:** dvosmisleno aludira na muškost koja manjka starim ženicima.
25. **puštenice:** raspuštene godišnice, o kojima najbolje govori npr. Vlade u *Veneri* (st. 102—115).
26. **igrat:** tobože prije nije htjela biti dvosmislena.
27. **mati:** misli po godinama.
28. **istom da:** glavno je da.
29. **vlasteličiću:** ako se Andrijana, kći Skupova, mogla obećati mladom vlastelinu, to znači da je i Skup vlastelin, jer se, kako pri tome napominje V. Foretić, rijetko povređivalo pravilo da se vlastelini žene samo za vladike.
30. **Variva:** Za razliku od Eukliona, »Skup se kao škrtac konstituira već u prvim scenama i takav ulazi u tokove radnje i izaziva sredinu da se i ona odredi, ali ne toliko prema njemu koliko sebe samu prema životu. (. . .) Već u prvoj pojavi na sceni Skup se pokazuje drugačijim od Eukliona jer ga doživljavamo u kontekstu prve scene, koje u Plautu nema« (Švelec). Ime Skupovo je nadimak koji znači »lakom«.
31. **vario:** ovako se, kao na mnogim mjestima u Držićevim komedijama, otkriva tvorba njihovih osobnih imena.
32. **okameni se u kući:** da se nisi ni maknula iz kuće.
33. **S mladijem** itd.: jedna od pjesmica pučkog stihotvorstva, narodnoga, seljačkog ili građanskog podrijetla, kakve često čujemo od Držićevih godišnica. Njezin sadržaj govori o piščevoj simpatiji prema mladoj sluškinjici, koja, vidjet ćemo, više puta, kao i druge godišnice, rado misli na jelo, koja će i Munula poslije zapitati čime bi je hranio kad bi je uzeo, ali ovdje pjesmicom veliča prirodnu ljubav, naglašavajući da ne bi uzela starca, da bi radije gladovala i s mladim koji joj je mio.
34. **Magarico** itd. »Treba oslušnuti . . . uvodni dijalog između Skupa i Varive da se u njihovu međusobnom glodanju osjeti kako se originalno modeliraju i jedan i drugi lik« (Jeličić).
35. **umiješ dotle:** toliko toga znaš, tako daleko pameću dosižeš. Poslije će u jednom monologu kazati: »žene su, ne umiju dotle«.
36. **ni ubilj ni ušal:** ni ozbiljno ni u šali. Zanimljiva je funkcija ovakvih antiteza u Skupovu govoru, gdje izražavaju ambigvitet njegove situacije, koji potvrđuju i drugi primjeri: u idućem činu u prizoru sa Zlatim Kumom na tvrdnju ovoga (u kvi pro kvo nesporazumu) »Imaš svega, čeka'!« odgovara »Imam, ne imam«, a malo zatim zahtijeva da se u ženidbenom ugovoru ne napiše »ni da se razumije prćija, ni da se ne razumije«.
37. **zakolje.** I u *Dundu Maroju* otac na sina zbog dukata nasrće nožem, a kad se Maro opet zbog dukata našao u škripcu između Laure i oca, on i Popiva također spominju klanje. Nisu to samo knjiška sredstva kojima pisac naglašava moć zlata kao pokretača društvenog mehanizma i ljudskih udesa, nego proishode iz neposredna iskustva u suvremenoj stvarnosti.
38. **objedu kupi:** jednostavne radosti života D. suprotstavlja lakomosti koja zatire svaku ljudskost; pri tim riječima pada nam na pamet gladni Bokčilo suprotstavljen škrtom gospodaru.
39. **zla ženo:** znači i kurvo.
40. **ona mala guba:** Gruba, koja je došlo iskati ognja.
41. **ter predi:** da ne bi gore uzalud stajala. S obzirom na Skupovu škrtost nije neosnovano zamisliti da je Skup iskorištavao i kćer i Varivu kao prelje radi zarade, jer je taj posao bio vrlo raširen u Dubrovniku (usp. u *Dundu Maroju* bilj. 997). — »Nakon završene obrade, vuna bi se predavala u posao prediocima vune. Tim poslom su se najviše bavile žene. Taj se posao vrlo sporo odvajao od kućne radinosti i ne može se smatrati zanatom u pravom smislu riječi« (Roller).
42. **od milosrdja:** ta joj Gospa nije pala na um samo jer odgovara ovoj situaciji, nego zato što postoji i njezina crkva, pod brdom Petkom na Lapadu.
43. »za svetu Mariju«.
44. **Nà ti** itd.: sad je već tuče, jer je zbog njezinog slučajnog spominjanja najprije tezora a zatim i ognjišta Skupu već prekipjelo, pa kad nisu pomogla sva druga zastrašivanja, sad je tuče toliko divljački da joj i Andrijana priskače u pomoć.
45. **Ne imat** itd.: prizvukom poslovičnosti reproducira se tipičan govor svakodnevice, kako bi se njime lik što plastičnije karakterizirao. Da je i u ovom primjeru tome tako vidi se kad se ove Skupove riječi usporede s riječima Dunda Maroja (dakle njemu srodna lika i po starosti, i po klasnom

položaju, i po škrtosti), koje on upućuje Bokčilu (IV, 1; v. bilj. 770): »Ne imat sluge — zlo; a imat ih — zlo i gore, na ovaki način«.

46. **gvozdjem obijena:** okovana. Blago su, očevidno, zakivali željeznim okovima u škrinje, o čemu svjedoči i škrti Arkulin na početku istoimene komedije.

47. **ljudi:** ljude (stari akuzativ). Rečenicu koja slijedi (komodita . . . kalamita) među poslovicama je zabilježio Bonifačić Rožin, pod br. 586. Riječ je zapravo o dvjema poslovicama spojenima u jednu, što potvrđuje i njihova semantička međuovisnost i simetričnost postignuta položajem prve i završne riječi i njihovim rimovanjem. Prvi je dio zastupljen u raznim jezicima, ima ga u Menandra, Publilija iz Sirije (»Hominem etiam frugi flectit occasio seape«), u mletačkoj verziji (»L'ocasion fa l'omo ladro«) itd. (Arthaber, 915; Pasqualigo, 19).

48. **Amor** itd.: (usp. Ovidije, *Ars amatoria*, II, stihovi 227—278). O tim Skupovim mislima više je rečeno u studiji. Istaknimo ovdje antipetrarkističku polemiku protiv onih koji su podržavali izvještačeno petrarkiranje i bili »triš mudri« Držićevi protivnici. Antipetrarkizam je očit u ovoj komediji na mnogo mjesta.

49. **Tko ljubi** itd.: zaljubljenik je uvijek sumnjičav, a zabilježena je i dubrovačka poslovica »Tko ljubi, straši se« (Daničić, 130; Bonifačić Rožin, 171), misao poznata u Ovidija: »Res est solliciti plena timoris amor«, koju navodi i Curtius (str. 64), te u talijanskoj i mletačkoj verziji: »Chi ama, teme« (Arthaber, 43; Pasqualigo, 16).

50. **Muči se:** sad šute, inače u karakterističnom impersonalnom obliku, koji uzrok Skupova straha proširuje na sve ljude.

51: »Sve je propalo!«.

52. **nije ništa:** nema ničega.

53. **Dužnik** itd.: Skup daje i o sebi i o vrsti ljudi koje simbolizira još jedan bitan podatak. On posuđuje novac, dakako, kao kamatnik i lihvar koji tako stječe bogatstvo.

54. **za vas dan:** sasvim, potpuno.

55. **Sin nije sin:** to je zapravo tema *Dunda Maroja* (»krudeo čovjek, veće ljubi dinar neg sina, jednoga sina koga ima«, veli Maro u II. č., v. bilj. 516). Skup živi u društvu, primjećuje kritika, u kojemu se materijalni interes uvukao pod kožu poput svraba. »U tom društvu on rezonira kao moderan novčar, poduzetnik, bankar, čovjek koji nema povjerenja ni u koga, pa ni u svoje najbliže . . . On osjeća oko sebe glad za dukatima, za blagom; osjeća razornu moć novca u društvu koje nije prezalo ni pred čim, samo da ga nakupi što više« (Švelec).

56. **ne umiju dotle:** usp. bilj. 35.

57. **zlatu** itd.: prauzor je toj sentenciji biblijska priča o klanjanju zlatnom teletu (Izlazak, XXXII; Biblija, str. 69).

58. **kako uš:** Skup se služi istom slikom kojom se inače označuju bijednici, a zapravo bogatuni, pa otud komičnost. Tako su u *Dundu Maroju* za starog lakomca kazali Tripčeta, Petrunjela, Niko (usp. bilj. 363, 841).

59. **tvrd kako mramor:** jedan od onih »od kamena čovuljica«, kako je ljude nahvao predočio Negromant u prologu *Dunda Maroja*, odnosno jedan od onih koji su »naravi tvrde«, »od kamena«, kako će Dživo u IV. č. okrstiti ljude nahvao.

60. **Prijatelji** itd.: usp. Pometove misli o ljudskoj nezahvalnosti i opakosti u *Dundu Maroju*, bilj. 817. Starčeve riječi o društvenim i moralnim odnosima, poput mramora tvrdi autoportret Skupa kao prototipa škrtih i ludih nakaza koje će pisac spomenuti u urotničkim pismima — sve je to moralo odjeknuti kao neposredna aktualnost u općinstvu kojemu se komedija prikazivala. Sadržaj tih sentenciozno sročenih istina nikad ne gubi na aktualnosti.

61. **nje:** njezin.

62. **mrem . . . živem:** jedna od petrarkističkih antiteza kojima se D. ruga.

63. **ki dunižaju:** i prvi prizor Gruba je u razgovoru s Varivom završila oponašajući izvještačeno uzdisanje zaljubljenika. Riječ je, kao i tu, o antipetrarkističkoj ironiji. Pisac će se osobito narugati prenemaganju mladoga Kamila, a nije nimalo slučajno što to čini s pomoću sluge.

64. **Kad mi daš** itd. »Osim što nastavlja na dubrovačku uglađenu tradiciju, i to time što je uglavnom parodira, D. je sasvim u toku usmene tradicije, on je pun aluzija na šale i anegdote koje su vezane uz njegov kraj i koje su starije od njegovih komedija. Te narodne umotvorine, ili kako da ih već nazovemo, nisu naravno nastale nekim autonomnim, imanentnim procesom od nekih zamišljenih samoniklih prapočetaka, ali po konzervativnosti svoje umjetničke tehnike i svojoj klasnoj vezanosti predstavljaju poseban blok, osobito važan za dramatičara koji želi apelirati na cjelokupnu svoju publiku« (Slamnig). — Treba napomenuti da Grubini stihovi zdravom narodnom putenošću također kontrastiraju s Kamilovom ljuvenom bolježni.

65. **U njoj stoji:** do nje je, do nje stoji.

66. **živjet i umrijet:** tu je i Variva govor komično prilagodila petrarkističkoj frazeologiji služeći se jednom od tipičnih antiteza, što će potvrditi i na kraju ovog prizora: » . . . žive i mrtve, tvoje!«.

67. **tot** itd.: eto bismo se već mi, Isuse, proveli da se gore ne može.

68. **za to se naspi:** u tom pogledu možeš mirno spavati, budi bez brige.

69. **Zlato** itd.: stari Zlatikum, Kamilov suparnik, kojemu Skup hoće dati Andrijanu bez prćije, i njegova sestra Dobre, izvorni su, vjerojatno izravno iz života preuzeti likovi. Starčevo ime neposrednom aluzivnošću na zlato, i Dobrine riječi, očita su i prozirna alegorija. Međutim, Držićeva se umjetnost ne iscrpljuje u tome niti on prikazuje zbivanja crno-bijelim postupkom. Stoga se komičnost prenosi na Zlatikumovu staračku želju za mladom Andrijanom, još gotovo djevojčicom, koja je uboga te mu neće prigovarati da je donijela miraz niti će rasipati bogatstvo, dakle opet na podatke iz života, čime pisac, završavajući ovaj čin, ništa manje ne cilja na dubrovačke prilike.

70. **Dobro da:** iako.

71. **ili lud ili mudar:** bez obzira na to što ova bitna antiteza, o kojoj smo više puta govorili, a posebice raspravljajući o izvorima Držićeve poetike, ovdje nije u nekom izrazito filozofski determiniranom ili sentenciozno sročenom kontekstu, ona uvijek sadrži jednu od osnovnih formula koje određuju piščev kriterij u vrednovanju zbilje i ljudi. Ono što se Dobre sprema predložiti Zlatikumu zadire, međutim, značajno u glavni smisao poruke cijele komedije, pa ni ta antiteza, u značenju koje smo joj pridavali, nije ovdje slučajna, kao što nije slučajno što se još jedan poznati nam termin ovdje pojavljuje, a to je *razlog*, pojam koji se ovdje u Dobrinim riječima također više puta ponavlja. Dobre predlaže Zlatikumu (a on će to prihvatiti) da učini nešto što oni smatraju »mudrim« (tj. da se »staležina« oženi), i što D. smatra »ludim«, a i to se može shvatiti kao transpozicija u komediju istog onog stava koji je pjesnik iznio u političkim pismima kad je za Zlatikumove klasne istomišljenike na vlasti rekao da su ludi, a misle da su mudri.

72. **Zlato . . . zlato,** itd.: smisao gore iznesenog tumačenja osvjetljuje ovo zlato, ovoliko puta ponovljeno, a njegova je svjetlost, ne zaboravimo, jednaka kao i svjetlost tezora Skupova, koje je čvorište cijele komedije i njezina smisla.

73. **Dockna** itd.: kasno dolaziš s takvim savjetom.

74. **njih starosti štap:** oslonac njihove starosti.

75. **Nu ve:** nemoj, hajde, dolje će reći »da ve . . .«, pa je to neka njezina govorna značajka.

76. **vele tisuć:** cio nagovor opet završava s dukatima, na koje ona, razumije se, nije zaboravila.

77. **da':** daj (takvu ženu koja će mi govoriti).

78. **Zlato . . . ti . . . zlato . . .** zlato: tobožnjom slučajnom koincidencijom imena i novca opet se poistovećuju čovjek i zlato.

79. **nije ni toliko** itd: nije sve ni istina što se govori . . . Ovo je dokaz kako D. u komediju prenosi stanovite društvene pojave, kao što su brakovi u kojima posreduje novčarska moć rješavajući probleme nekih udavača i koncentrirajući akumulirana bogatstva.

80. **Pokli** itd: budući da si to sebi toliko uvrtjela u glavu.

81. **za rijet ti:** da ti pravo kažem.

82. **oko** itd: poslije će reći kako je sva žena, odajući grotesknu požudu starca prema posve mladoj djevojci.

Drugi čin

83. **Služit** itd. Iako su kao karakteri izdiferencirani, osobito prema bitnim funkcijama u radnji, sluge u Držićevim komedijama imaju i niz zajedničkih crta u ponašanju. Oni, primjerice, kao tu Munuo, sličnim ritmom reproduciraju dijalog s gospodarima na vrlo živahan i sceničan način, često otkrivaju pojedinosti svagdašnjeg života u dubrovačkim sredinama. U ovom monologu Munuo gospodarovo već nam poznato tipičino dunižanje suprotstavlja svježem i naravnom susretu s Grubom. — Inače se poslovica u nastavku uvodne rečenice Munulova monologa nalazi i u *Pjerinu* (v. tamo bilj. 59 a), a uzor joj je u Bibliji (str. 941): »Nitko ne može služiti dvojici gospodara, jer ili će jednoga mrziti, a drugoga ljubiti, ili će uz jednoga pristajati, a drugoga prezirati« (Matej, VI. 24).

84. **Andrijanu mi grabe.** Koncipiran posve drugačije nego Pomet, u prvom redu zato jer njegov tekst nije u službi filozofskih razmatranja bitnih za smisao cjelovite strukture, nego je pretežito u funkciji zapletaja, Munuo u ovom monologu nakon kraćeg sentenciozno intoniranog uvoda nastavlja s reproduciranjem dijaloga, da bi došao do središnjeg problema koji mora rješavati za svoga gospodara. Preko plastične živosti u slikanju Kamila, on će napokon privući pozornost i na sebe (vrti se *kao ubodeni cipo)* i na svoju Grubu.

85. **što:** dok.

86. **Imao bih se i ja:** za kim pomamiti, tj. zaljubiti; opet jedna eliptična konstrukcija, koja je izraz reproduciranja živog jezika bez literarnog modificiranja.

87. **Kmecka kćeri** itd: nije posve jasna rečenica do kraja, a ono *kmecka kćeri* je aluzija na godišnice koje su dolazile služiti u Dubrovnik sa sela, pa je Munuo valjda tako zove.

88. **jabučicu:** Držićevi junaci prema narodnom običaju više puta ovako izražavaju sklonost prema djevojci i često u šali kapariraju njezinu ljubav.

89. **Užmi zveka za miris:** prema poslovicama »Dat' svaka za miris« (Daničić, 15). »Zvek za miris« (Vuk, 107, koji značenje poistovećuje s poslovicom »Milo za drago«). »Uzrečica . . . potječe iz priče o mudroj presudi: fiktivna se dobit plaća fiktivnim novcem, primjerice udisanje mirisa hrane — zvekom bačena cekina. Šimčik (1930) tumači tu Vukovu poslovicu ne spominjući Držića; on navodi bosansku muslimansku priču, u kojoj je na isti način bila plaćena fiktivna pomoć pri radu. Priča je proširena i u međunarodnom pripovjedačkom repertoaru . . . Gledaoci *Skupa* očito su poznavali i priču i uzrečicu pa su dobro razumjeli Grubino zavitljavanje kad ona upućuje nametljivca da uzme od nje zvek, tj. ništa« (M. Bošković-Stulli).

90. **dva:** obojica zaljubljeni.

91. **ognjic . . . srčani:** vatra iz srca, ljubav.

92. **Munuo!:** kratke replike koje izmjenjuju odgovaraju onom opisu u Munulovu prethodnom razdoblju.

93. **ki mi se** itd: da to Skupa osobito muči vidi se i po tome što je u jednome monologu I. čina već rekao kako su mu se »persone« počele javljati (tj. počele su ga pozdravljati na ulici) koje ga prije i nisu poznavale.

94. **našli su!:** iako su u kući samo ženske osobe, ovdje se služi ovim oblikom, a malo prije toga opet impersonalnim oblikom kaže kako trči vidjeti što se u kući čini (usp. bilj. 50).

95. **I tebi . . . zapovijedate:** najprije mu je odgovorio obraćajući mu se s »ti«, a odmah zatim iska-

zuje nepovjerenje govoreći mu »vi«, pa slična afektivna kolebanja u njegovu govoru neprestance izražavaju nemirno duševno stanje tog osebujnog i dorađenog karaktera.

96. **Bogat je** itd: cio se prizor temelji na smiješnu nesporazumu, kojemu je uzrok Skupova sumnjičavost.

97. **zrjelu:** kao trgovac koji želi prodati i vlastitu kćer odmah ističe njezinu »zrelost«, iako je djevojka u najranijoj mladosti, a odmah će, netom ga o njoj Zlatikum upita, otići i korak dalje, pa će je već proglasiti pravom ženom (v. bilj. 98).

98. **sva je žena:** u idućem prizoru doznat ćemo od Varive da je Andrijana djevojčica od šesnaest godina (bilj. 113). U prethodnom činu, u prizoru s Dobrom, Zlatikum je rekao da je vidio tu djevojku (»oko mi ljubi nje krv«). Stoga je učinak ovog konteksta nešto između komičnog i odvratnog, jer lakomac prodaje svoje dijete, »djevicu kako anđeo«, kako ju je Variva nazvala optužujući Skupa da kćer izgladnjuje. A bogata starežina i želi se s njom oženiti zato što je mlada.

99. **Imam** itd: v. bilj. 36.

100. **Od tezora** itd: što se tiče blaga tu ćeš se strpjeti.

101. **uš:** v. bilj. 58.

102. **Ne brini se tezijem:** neka ti to ne zadava brige.

103: »gotovo je!«.

104. **Uteče:** dosta je bilo kakav šum da Skup izbezumljeno pohita vidjeti što mu je s tezorom, kao što je i ovdje pokušao, kako se razabire iz ove implicitne didaskalije.

105. **Kad** itd: te misli ne iznose samo jednu od temeljnih istina o suvremenom svijetu, nepremostiv ponor koji dijeli bogate od siromašnih, nego ističu nepovjerenje siromašnih prema moćnima, koje se moralo temeljiti na iskustvu.

105ª. **srjeću:** D. ovaj put preko Zlatikuma iznosi jednu od temeljnih spoznaja u suvremenom tumačenju svijeta, o čemu je Pomet u *Dundu Maroju* često raspravljao u svojim »konsideracijonima«: fortuna je prevrtljiva i treba znati iskoristiti trenutak i priliku koja se pruži.

106. **nije razlog:** nije pravo.

107. **nemoj toj scijeniti:** nemoj tako misliti.

108. **U patu** itd: v. bilj. 36.

109. **hodi . . . radovat:** Skup za sebe komentira način hodanja na koji se Zlatikum od njega udaljio, videći u tome izraz njegova zadovoljstva što tobože tezoro smatra već svojim. Inače Zlatikum »para tanca kad hodi«, kako će ubrzo reći Pasimaha u svom monologu.

110. **vjetra** itd: ništa neće dobiti, prevarit će se.

111. **munut:** i on se poigrava s Munulovim nadimkom kao prije Gruba.

112. **tamo našega susjeda:** budući da je u I. činu u prizoru s Dobrom Zlatikum spomenuo Skupa kao Dobrina susjedna (»ovoga tvoga susjeda o v d i«), može se tumačiti ili da Skup sad misli na Dobrinu kuću u koju zalazi njezin brat Zlatikum, ili da i Zlatikum živi u jednoj od kuća koje okružuju uobičajeni trg renesansne komedije, samo daljoj od Skupove nego što je Dobrina, pa zato Skup sad veli »tamo« a Zlatikum je Dobri bio rekao »ovdje«.

113. **šesnaest:** usp. bilj. 98.

114. **na odmet:** usp. bilj. uz st. 268 *Novele od Stanca.*

115. **u more metali:** bacali u more, upropaštavali.

106. **remedijo . . . smrti:** u zadnjem prizoru IV. č. Maro kaže Popivi u *Dundu Maroju* »iznađi koje remedijo smrti mojoj«; uvijek sluge gospodarima moraju pronalaziti izlaz iz nevolje.

117: Gospo sveta!

118. **neka je meni:** ostalo prepusti mojoj brizi.

119. **da je od toga svjedočba:** da se to može posvjedočiti, tj. da ste se zaručili.

120. **u more skočila:** za razliku od Kamilova zapomagačko-petrarkističkog stila, Varivin je, dakako, pučki obojen, između ostalog i ovom slikom, kojom se već poslužila kad je Skupu kazala kako ne bi djevojke kakva je Andrijana »ovako u more metali« (v. bilj. 115), a koja se javlja i na drugim mjestima, pa je tako npr. i Pera Dživu u I. č. *Dunda Maroja* rekla »Bolje nesrećna ja u more skočit«. — »Morsko dno je posljednje utočište očajnika, naročito nesretno zaljubljenih djevojaka. To je jedan od motiva naših narodnih pjesama, a fraza 'skočit ću u more' ide među najobičnije izraze u primorskim krajevima. I D. je upotrebljava često« (Batistić). O svemu tome valja voditi računa kad se analizira izvornost Držićeva umjetničkog govora, koji se nadahnjuje na narodnim izvorima i u običnim prizorima i onda kad izražava najsloženije koncepte.

121. **doli:** s gornjih katova kuće.

122. **da ne čuje** itd: samo da ne bi doznala, zbog časti, jer inače . . . Ljudi bi se zgražali kad bi pobjegla s Kamilom.

123. **na zlu:** na zao način, tj. silom.

124. **stisnut** itd: slegnut će ramenima i pomiriti se s tim.

125. **na naš** način: kako mi želimo.

126. **život . . . smrt:** opet topos petrarkističkog »dunižanja«, kojim D. očito zabavlja publiku, osobito pučane koji se smiju na račun mladog plemića.

127. **Múno:** ni ovo nazivanje oblikom od milja, kao prije »Kamo«, »Andre«, »Vare«, nije u Držićevu stilu bezrazložno, jer se i tako u ovom prizoru očituje jednodušnost njegovih sudionika da riješe situaciju u Kamilovu korist.

128. **Tugâ:** eliptična usklična rečenica koja zapravo znači: »Velikih li nevolja!«.

129. **kao se valja:** kako treba.
130. **tu je služba has:** tu vrijedi služiti, tu je korisno biti sluga.
131: **Čini da valjaš:** opošteni se.
132. **komardari:** mesari, odnosno srednji trgovci, koji su kupovali i prodavali i sir, suho i svježe meso i slične stvari, kako je pisao još Filip de Diversis.
133. **Piva i Tara:** ološ. Taj izraz i poslovicu »Naplila je Piva i Tara« (Daničić, 69) već smo zabilježili u *Dundu Maroju*, bilj. 175 (v. bilj. 150 uz *Novelu od Stanca*) — »U Dubrovnik su često dolazili seljaci stočari iz daljeg zaleđa Dubrovnika, s područja rijeke Pive i Tare. Njih su u Dubrovniku prezirali, pa je i Stanac, seljak iz Pive, bio figura koju su obijesni dubrovački mladići . . . držali zgodnom da joj se narugaju. Taj naziv Piva i Tara, koji se nedavno još pokatkad u Dubrovniku upotrebljavao, postao je sinonim prezira za 'niži svijet'« (V. Foretić).
134. **koju munita vrtu ima:** koliku moć ima novac! I Pasimahino jednostavno razmatranje o novcu oko kojega se svatko kupi i sve okreće pridonosi jedinstvu komedije u znaku zlata, svemogućeg božanstva koje svima upravlja.
135. **para tanca:** usp. bilj. 109. Kad Zlatikum hoda, kao da pleše, a ovdje, kao Skup prije, sluga slikovito upotpunjuje gospodarovu karikaturu, koja nam je smiješna jer i tim načinom hodanja asocira na svoju želju da dobije mladu i lijepu Andrijanu.
136: »Sveče naš kotorski«, tj. sveti naš Tripune, zaštitniče Kotora. Pasimaha je, dakle, Kotoranin, a Kotorani su u Držićevim komedijama smiješni i gledaocima posebice zanimljivi.
137. **gdje ovi biše?:** gdje li su ovi ostali, tj. djetići koji ga prate.
138. **za kapetanom:** »Pasimaha je . . . borben, ali u jednom posebnom smislu. Ime bi mu se možda moglo dovesti u vezu s grčkom riječi *pas* = svak i *mahomai* = boriti se, tući se; pa bi složenica mogla označavati čovjeka koji se sa svakim bori ili tuče. Pasimaha se doista razmeće vojnim terminima, ali to nije razmetanje vojnika, već parodija razmetanja« (Švelec).
139. **dobru dušu imaš:** možeš dobro puhati.
140: »narednik«.
141. **Ukropom.** »Ukrop znači juha od kupusa, u neku ruku najprostija hrana . . . Ova kratka izmjena riječi . . . mogla bi se shvatiti da je samo za ovaj pir dana prigoda Pasimahi i Drijemalu da se najedu . . . , mogla bi se shvatiti ironički samo u smislu aluzije na njezina gospodara, koji škrto jede. No sigurno s obzirom na opći simpatični lik Dživa, na kojeg se inače Gruba ništa ne tuži, može se shvatiti samo kao šaljiva ironija s obratnim značenjem, naime da se Pasimaha i Drijemalo dobro hrane isto tako kao i njezin gospodar, a ne ukropom« (V. Foretić). — Znajući da su ovdje u pitanju sluge i gospodari iz dviju kuća, te vodeći računa o Grubinoj primjedbi, o onome što ona u IV. č. o hrani govori Munulu, pa o Pometovim bockanjima na račun hranjenja u Dubrovniku. itd. — vjerojatno je i ovdje riječ o Držićevoj zlobnoj aluziji o namjerno nedorečenom dvosmislenom obliku.
142: »draga«.
143. **mladi hrabro:** očita frazeologija narodnih pjesama.
144. **provari juha:** izjalovi posao.
145. **dug:** spor.
146. **Za rijet:** da istinu kažem.

Treći čin

147. **spjet:** smoliti.
148. **ludosti . . . razumna:** poznata antiteza, koja pravi učinak dobija samo u obratnom smislu.
149. **još mu** itd: prema poslovicama »Još mlijekom babinijem vonja«, »Još mu duša materinijem mlijekom vonja« (Daničić, 40).
150. **bòravi:** neka boravi, neka živi.
151. **Od sadanjijeh nevjesta** itd: usp. *Tirenu*, bilj. 801—820. — Dobre se već predstavila kao zastupnica starih, konzervativnih shvaćanja života, protiv kojega se D. bori između ostaloga varirajući i temu odnosa mladih prema starima, posvećujući se ovaj put jednoj svekrvi koju je već i prolog najavio. Govoreći protiv nevjesta, pri čemu D. još jednom, kao i na drugim mjestima, vjerno prikazuje neke običaje dubrovačkog života, način dotjerivanja kose, odijevanje itd. s izravnim aluzijama i evociranjem razlika između negdašnjeg i tadašnjeg doba, — Dobre je izravno suprotstavljena Dživu, koji, kao što će se osobito poslije vidjeti (IV, 8), ima naprednija shvaćanja i pisac će mnoge svoje misli njemu povjeriti.
152. **s funjestre na funjestru:** prema svjedočenju mletačkog putopisca B. Rambertija (kojega navodi M. Deanović u radu o tome kako su Hrvate vidjeli talijanski pisci do konca 17. st.) dubrovačke su žene rijetko izlazile iz kuće, ali su rado stajale na prozorima. Ramberti je to doduše vidio g. 1530, ali se valjda običaj zadržao i u doba kad se ova komedija prikazivala (1555). I u *Grižuli* (1556) Vukosava spominje također »mlade . . . po funjestrah«.
153. **u Čičilija, u Justina:** načelo realističnosti i dokumentarnosti vidi se i u ovakvu čestom pozivanju na tadašnje trgovce, obrtnike, bankare (u Rimu), prodavače vina ili sira, tu i u drugim djelima.
154. **ustajahomo:** ustajasmo.
155. **odveće s utra:** prerano.
156. **za godišnice:** da (muževima) budu sluškinje.
157. **do:** sve do, čak i (ženske bječve).

158. **dobro se dere:** i neka se dere kad ima od čega. Dživov zaključak svjedoči ne samo o suvremenom gospodarskom prosperitetu nego i o načinu kako je stečen, o uskogrudnosti i granicama vladajućih slojeva koji nisu kadri spoznati da su tipične ideale radinosti i štedljivosti u koje još vjeruju moralno devalvirali deformirajući ih u škrtost, gramzivost, klasnu isključivost. Pjesnik se i tu kao i na mnogim mjestima opire takvoj ljudskoj otuđenosti veličajući nove vrijednosti, sklad u obiteljskim i međuljudskim odnosima, životne radosti za koje predstavnici konzervativnog režima vlastodržaca nisu sposobni. Podsjetimo u ovom kontekstu na lijep primjer koji pružaju Bokčilove riječi upućene Dundu Maroju: »Od tebe nije ino čut neg plakat. Kad se ćeš nasmijejat i ja s tobom? Ubio Bog imanje za koje se tako sve plače!«. Međutim, usporedba situacije kakva je bila *u ono brijeme*, tj. u doba Dobrine mladosti, s tadašnjom situacijom, komediju još jednom situira u konkretne dubrovačke okvire, dopuštajući uvelike rekonstrukciju običaja, mode, mentaliteta, društvenih i obiteljskih odnosa itd.

159. **ne imam** itd: očito poznaje Dživa i zna da bi naišla na ruganje Zlatikumovoj želji.

160. **Tara tara tan:** v. bilj. 138.

161. **ova forteca:** tvrđava koja se mora predati je Skupova kuća, kamo nose hranu koju je Zlatikum dao kupiti da se proslave njegove zaruke.

162. **Španja, Franca:** Španjolska, Francuska. Ovo parodiranje vojske, rata i njihovih izvanjskih obilježja, u kojemu mirni i simpatični djetići iskazuju svoje komično veselje, moralo je imati velika odjeka u publici, koja je bila svjesna što se u Europi događalo, jer su u trgovačkoj i pomorskoj republici povezanoj sa svijetom o tome svi slojevi mogli biti dobro obavještavani od mornara, pridošlica, putnika. Znali su kakvu su ulogu i koje posljedice u dominaciji velikih sila Španjolske i Francuske imali ratovi, o kojima su toliko vijesti donosili i sami dubrovački sudionici u tim zbivanjima. D. je usto imao i vlastitih uspomena iz Siene, koja je bila svjedokom strane dominacije, pa se mogao prisjećati prolaska trupa, zvuka njihovih tambura, njihovih zastava itd.

163. **od našega straha:** bojeći se nas; zatim slijedi tekst: svoj su čeljadi, »za čim sigurno fali bar jedna riječ« (Rešetar).

164: »junaci«.

165. **zlo mi srce čini:** u srcu slutim zlo.

166. **vjetrom pasemo:** obmanjujemo.

167. **ne para mi:** ne čini mi se da bi bilo pametno.

168. **onoga nije:** onoga nema (očito nečega jeftinijeg).

169. **tresnut tobocem:** mnogo potrošiti; i Grižula će reći »vrgoh se tobocem«.

170. **pokrit:** prikriti, zatajiti.

171. **Hoć uteć** itd: ako želiš izbjeći zlu sreću pobrini se da budeš budan. Sjetimo se kako i u snu i na javi misli na tezoro (v. bilj. 16).

172. **Munčjelu:** u ognjištu, što će reći u kuhinji, nalaze se drva i, u nekoj »munčjeli«, tj. posudi, ulje, koje je Pasimaha već tražio obraćajući se Drijemalu, a u nekoj drugoj tu skrivenoj munčjeli Skup drži tezoro, i stoga će se škrtac zaprepastiti kad čuje Pasimahu.

173: »smiluj mi se, amen«. »Miserere«, odnosno »Miserere mei, Deus« (smiluj mi se, Bože) početak je 50. psalma koji se recitira u katoličkoj liturgiji, a često se polifono pjevao i u glazbi 16. st.

174: dio molitve. Nije isključeno da je ovaj lat. dio teksta Munuo otpjevao.

175. **ugonenuh ja na šalu:** šaleći se pogodio sam.

176. **lonac:** noćnu posudu.

177: »Po svetoga Tripuna Kotorskoga« (usp. bilj. 136).

178: »U redu«.

179. **galantariju, galantarijolu:** čini se da je jedna od značajki u govoru Držićevih Kotorana ovakvo ponavljanje, jer i Kotoranin na završetku *Arkulina* obraćajući se publici tako govori, npr. »superbija superbijoza«, »život životovat«, »stare staražine«, pa čak i talijanski pleonazam »di manera e di tal sorte«.

180. **razbijena smo vojska:** »Pasimaha je zapravo miran i dobroćudan čovjek, i njegove 'velike' riječi samo su svjesno lakrdijanje, da na kraju ipak doživi žestok okršaj sa Skupom . . . Efekt se bez sumnje pojačava s time što je Pasimaha u nastupu slavodobitno govorio kako se takvoj 'vojsci kaštjeli svi pridaju'« (Švelec).

181. **Viva Španja!:** u bilj. 162. bilo je riječi o Španjolskoj, na koju se ovdje aludira kao na veliku silu koja dominira Zapadom, koja se sukobljava s Turcima, na strani koje se kadšto bore i dubrovački brodovi, lopudski pomorci. Ovakav je uzvik, stoga, morao biti vrlo djelotvorno sredstvo da se pojača komičnost prizora, a možda se u njemu krije i autorova prošpanjolska orijentacija koja je otvoreno izražena tek u urotničkim pismima.

182. **nije sam čovjek:** nije pri zdravoj pameti.

183: **stvar biješe učinjena:** sve bi bilo gotovo.

184. **tezoro** itd: moje bi se blago nastanilo.

185. **ponat** itd: pazi na svaki trenutak.

186. **moja čas** itd: opet se prisjećamo sintetične i ironične Tripčine definicije u *Dundu Maroju*, gdje je rekao »Uzmi mi dukate, uzmi mi čas i život« (v. bilj. 91).

187. **svjetom:** po savjetu, Ne treba smetnuti s uma da razmatranjem o tome kako manjina bogatih mora pomagati uboge zapravo prozirno opravdava sebe što se želi domognuti šesnaestgodišnje djevojčice. On to svakako može postići opet za novac, jer ne traži prćiju. Smisao je komike i u tome što skriveni Skup kao neki pobornik pozitivnog morala odobrava razmišljanje Zlatoga Kuma.

188. **lakomos** itd. Kao u I. činu Skupu, tako i ovdje Zlatikumu D. povjerava ove misli, koje, kao što je to karakteristično za komediju inače, imaju komični i satirični učinak baš zato što su u suprotnosti s praksom onih koji ih izriču.

189: »Zaista«.

190. **ne pristajući:** bez prestanka, neprestance.

191. **diskreto:** razborito.

192. **za nje diskrecijon:** zbog njezine razboritosti.

193. **Lakomosti** itd. Jedna od mnogih izreka na tu temu u ovom prizoru, ova je podrijetlom iz Biblije (str. 1119—20): ». . . jer je pohlepa za novcem izvor svih zala« (Novi zavjet, Prva poslanica Timoteju, I, 6, 10).

194. **u ovoj vjeri . . . ustegnut:** prigodom ovih zaruka svoje kćeri nemoj biti previše štedljiv. Zlatikumov oprezni prijedlog dovoljan je da Skupa opet jako uznemiri.

195. »sigurno, jamačno«.

196. **od ovoga tezora:** za ovo blago.

197. **uskoke.** Pasimahu i njegovu bučnu »vojsku kuhača« u kojih smo već upoznali tobožnju, burlesknu ratobornost popraćenu mnogobrojnim ratno-vojnim nazivljem, Skup ovdje vrlo plastično zove uskocima, aludirajući na te poznate i u XVI. st., baš u to doba, aktualne borce protiv Turaka ili Mletaka, a zatim i austrijske krajišnike, koji su djelovali od Rijeke do Kotora i pročuli se svojim podvizima, hrabrošću i beskompromisnošću, koja je već u Držićevo vrijeme postala legendarna. Međutim, Skupovo spominjanje uskoka ne treba ovdje shvatiti samo kao konvencionalnu sliku, kao što bismo mi danas kazali: »Doveo si mi neke hajduke« ili slično, jer su u trenutku kad se *Skup* prikazuje uskoci već i na spomen izazivali mučan dojam zbog svježeg događaja koji se pamtio: bojeći se prijetnje Turaka dubrovačka se vlada na prijevaru dočepala uskočkog vojvode Jurja Daničića starijeg, koji je često preko dubrovačkog područja napadao turske krajeve. Posluživiši se čak znamenjem Kristova križa u ime kojega se Juraj borio vlada ga je s broda namamila u grad i u nekom vrtu dala mu odrubiti glavu, nabiti je na kolac i pokazati ostalim uskocima, koji su brzo brodovima pobjegli. Zbog toga se Daničićev sin i nasljednik Juraj, koji je bio nazočan, žestoko osvećivao dubrovačkom brodovlju, desetljećima ih pljačkao i davao ubijati posade, tako da ni intervencije Dubrovčana kod papa i careva nisu koristile kao ni pokušaj da darom od 20.000 dukata kupe mir, jer su se uskoci osvećivali sve do 1579. (O svemu tome obavještava anonimni talijanski suvremenik, čiji je spis objavio F. Rački u *Starinama* 1877). Eto zašto riječ »uskoci« u ovoj komediji u tom trenutku ne može biti konvencionalna i zašto ne može ne imati aluzivan prizvuk podsjećajući na zločin vlade. Što D., protivnik politike vlade prema Turcima i štetnih koncesija koje imaju negativne posljedice za dubrovačku mornaricu, nije to spominjao u urotničkim pismima, možda treba tumačiti krvavošću uskočkih represalija prema toj mornarici i omraženošću uskoka u zapadnim sredinama, posebice u Mlecima, gdje su ih zbog političkih razloga smatrali razbojnicima i čak ljudožderima, iako je o njima objektivnu sliku dao gore navedeni anonimni autor. No o tome moraju suditi povjesničari, a mi se zadovoljavamo upozorenjem da, eto, u Držićevu kontekstu naoko bezazlena riječ može izazvati dalekosežne asocijacije.

198. **kus i ognjic starce uzdrži:** usp. u *Džuhu Kerpeti:* »Vino krijepos dava, staros uzdrži«, što je očito poslovica.

199. **Bogat kako hoće, ubog kako može:** dubrovačka poslovica (Daničić, 7).

200. **pod vjerom stat:** biti dugo zaručen. U pravoj je mjeri komike predočena starčeva žurba da se sve što prije zaključi, a njegovoj pripravi posebnu notu daje odlazak brijaču, o čemu dalje govori.

201. **u tvoju volju:** po svojoj volji.

202. **piši milje:** nije jasno.

203. **u crkvi:** na pozornici se dakle uz Skupovu, Dobrinu i Zlatikumovu kuću vidi i crkva.

204. **Od greba** itd: tko će pomišljati na grob. Morbidna Skupova ideja u skladu je s njegovim karakterom i s odvratnošću njegova poroka.

Četvrti čin

205: »dobar dan«.

206. **Koju** itd. Kamilov dundo još je jedan predstavnik staroga konzervativnog svijeta što se sa svojih pozicija, u sukobu s mladima, brine zbog situacije u Republici, izričući pri tome zacijelo i dosta istine. Njegova aluzija na noćne skitnje »dezvijane« mladosti podsjeća nas, dakako, na prizore u *Noveli od Stanca*. Nika osobito smeta što se mladež više ne posvećuje učenju. Inače su njegovi prigovori sjajan sažet opis ponašanja, običaja, izražavanja i odijevanja suvremene mladeži, pri čemu se pisac služi svojim junakom da još ponešto izrekne o suvremenim prilikama. U Niku nije teško prepoznati tipična predstavnika racionalnog, patrijarhalnog, štedljivog pripadnika svoje klase.

207. **večer:** navečer.

208. **stvar je od importancije:** riječ je o nečemu važnom.

209. **sjeć se s punjalići:** o takvoj vrsti iživljavanja mladeži svjedoči uvodni prizor *Novele od Stanca* a da je to bila omiljena igra, koja je mogla izazvati i neugodne posljedice, vidi se iz epizode triju mladića, od kojih je jedan nesmotreno ranio nekog plemića i zato bio teško kažnjen, kako D. opisuje u prvom urotničkom pismu.

210. **Štomudrago:** bilo kako bilo, što god se dogodilo.

211. **rukavicah profumanijeh:** novi običaj u vezi s nošenjem rukavica i uopće s modom i luksuzom, koji prodire s uvoznom robom u ovo doba gospodarskog prosperiteta Dubrovnika, osuđuje i Pjerinov otac u I. č. *Pjerina*, ističući svoju čvrstu odjeću od pamtivijeka.

212. **Ispriko svijeta:** iz stranih zemalja, iz uvoza one robe koju vlada nije zabranjivala uvoziti, ili možda koju su pomorci donosili.

213. **da nam pamet urese:** D. je kao povratnik iz Siene dobro znao što sve manjka u školstvu i odgoju grada, a znao je da u svijetu nauči »svih čuda« onaj tko ne žali truda. Pisac je ovdje kao i u drugim prizorima svoje misli povjeravao određenim likovima, a kad su ti likovi kao konzervativni Niko, onda i žalci misli mogu biti djelotvorniji. Zanimljivo je, dakle, konstatirati da kritičke opaske otvoreno izražavaju oni likovi koji po svome društvenom položaju ne mogu biti sumnjivi, a oni koji su im u tom pogledu podređeni svoje primjedbe iskazuju dvosmislenošću i aluzivnošću.

214. **ni sebi ni republici:** renesansne spoznaje koje je utkao u svoje pedagoške poglede D. izražava u prizorima koji kadšto nisu izravno usmjereni prema pokretanju radnje, ali joj daju osebujno obilježje dubrovačke realnosti. Ovdje, konkretno, varira jednu od temeljnih misli suvremenih rasprava: dobrobit države neodvojiva je od individualne dobrobiti; pokretač svakog napretka je vezan za osobnu valjanost *(valjaju)* i za kategoriju »korisnosti« *(od koristi)*. Dakako, sve to treba povezati s pretpostavkom za uspjeh koja je u »razumu«, a to će reći u znanju, a ne u barbarskom neznanje koje individua raščovječuje, jer *Injorancija je vazda od štete*, zaključuje ovaj lik u nastavku.

215. **da skroji:** da dadne skrojiti odnosno šiti.

216. **nijesam tu dobar:** u tome ne mogu dati nikakvu pomoć, tu ja ne vrijedim.

217. **s Donatom:** s udžbenikom latinskog jezika, koji je napisao Elije Donat (Aelius Donatus, oko 350), pisac triju knjiga *Ars gramatica*, koja je u skraćenu izvodu *(Ars minor)* poslužila kao udžbenik sve do kraja 18. st.

218. **Dum Marin** itd. Duhovito aludirajući na sama sebe kao svećenika, što mu olakšava da se malo nasmije na račun tog sloja, pisac i u tom monologu otkriva scensku moć svoje rečenice, djelotvornost naravnog ritma koji joj daje razgovornu kadencu. Tu se vidi kako i kratak monolog može prenijeti ne samo individualan način onoga koji ga izgovara nego i lik o kojemu se u monologu govori. Držićev dramski stil u isto doba karakterizira dvije osobe, a napose određenu profesiju i sredinu o kojoj se ona obavlja. Skup zaista na karakterističan način oponaša svećenikov govor počinjući svaku u nizu njegovih rečenica uvijek istim veznikom i nastavljajući u jednakome, monotonu litanijskom ritmu svoj komentar.

219. **bez dinara** itd: izreka poznata i u drugim jezicima, npr. u talijanskom »Senza denari non si hanno i paternoster«, u engleskom: »No penny, no paternoster« (Arthaber, 364).

220. **u ovacizijeh** itd: u ovakvim su poslovima pogreške neoprostive.

221. **životom:** jedva živi.

222. **Smijeju se:** nije isključeno da je ovu rečenicu izazvao smijeh publike i da je ostala zapisana kao ekstemporiranje glumca.

223. **tokao ruku:** dodirnuo ruku, formalno potvrđujući obvezu da je ženi. I Arkulin je morao Ančici obećati kontradotu prije nego je uhvati za ruku, tj. uzme za ženu.

224. **blaženstvo moje:** Skupovo tezoro, koje je odnio iz crkve.

225. **hoć li** itd: budeš li se htjela za mene udati bit ćeš sretna.

226. **ne uzimam:** ne budem imao.

227. **hranio:** izdržavao. Međutim, isti oblik ovoga glagola u rečenicama koje odmah slijede s igrom riječi mijenja značenje. Munuo odgovara da bi je *hranio*, tj. čuvao kao dragocjenost u pamuku, a ona odgovara kako je mislila da bi je hranio, tj. da bi joj priuštio glasovite uštipke dubrovačkih koludrica, koje su očito znale dobro pripravljati i makarone. Zadnje, elementarno značenje glagola, bitno u odgovoru dubrovačke godišnice, uvodi u ovaj prizor, toliko suprotan gospodarskom petrarkističkom ljuvenom uzdisanju, niz slika željene zemaljske hrane, koja razgovor ispunja svojim mirisom, a ne obasjava ga blijeskom zlata, kao u drugim prizorima: prikle, makaruli, priganice, potprigani kuljen, mavasija, med, bitva, sirenje.

228. **priklami:** u *Veneri* (st. 98) podrugljivi Vukodlak zadirkuje Grubišu kako godišnicu, za koju se taj momak namjerava oženiti, u Dubrovniku »gospar pitā priklami i ckvarom«, omiljenom hranom godišnica.

229. **bitvom:** blitvom, skromnim povrćem, koje je na stolu puka češće nego poslastice koja Gruba spominje. Ima u onom nabrajanju vrsta jela prave Držićeve poezije, u kojoj je neposredna vedra ljudskost dvoje mladih slugu implicite dovedena u polemičnu opreku s Kamilovim ljuvenim umiranjem, sa Zlatikumovom groteskom željom da dobije mladu Andrijanu, sa Skupovim shvaćanjem da amor nije amor nego da je zlato amor.

230. **»Ne tiči u to«:** možda oponaša onoga »štono sirenje i sve prodava«, koji je tada svima valjda bio poznat.

231. **što mi** itd: što mi postaje draža.

232. **ako se umjeh** itd: ako se budem umio ponašati, bit ću velik čovjek. U tim riječima kao da odjekuju neka načela Pometove filozofije u znaku kategorija opreznosti, prilagodbe, vrline, fortune. »Kralj je čovjek od ljudi kad se umije vladat«, rekao je Pomet u uvodnom monologu II. č. *Dunda Maroja*. Munuo međutim, nije dorastao Pometu niti mu je poznata njegova doktrina, ali je i u ovoj misli D. sintetizirao temeljno načelo prema kojemu o sposobnosti pojedinca (»virtus«, »prudentia«) ovisi to hoće li svladati fortunu i postati velik, doći do uspjeha.

233. **a gore:** a što je još gore.

234. **oni:** Pasimaha i ostali Zlatikumovi djetići.

235. **star vrag:** već smo na početku opazili da ona u vezi sa Skupom uvijek govori o paklu i vragu, pa njezin stil ostaje dosljedan.

236. **Moj Bože** itd. Dživa smo već upoznali kao čovjeka razumna, sklona razmatranju o životu i o ljudima s pozicije istog razbora koji s njim dijeli pisac.

237. **razlike ti su naravi:** usp. bilj. uz st. 1107—1110 *Tirene.*

238. **naravi tihe . . . pravi ljudi:** ljudi nazbilj, o kojima govori negromant u prologu *Dunda Maroja* da su »ljudi blazi, ljudi su tihi, ljudi mudri, ljudi razumni«.

239. **naravi tvrde, od kamena:** usp. Skupov sud o sebi kad kaže: »A ja tvrd kako mramor« (v. bilj. 59); riječ je, dakako, o ljudima nahvao, i o njima i dalje Dživo razmišlja povezujući svoje opaske s radnjom komedije.

240. **para da su razumni . . . ludi.** Antiteza »mudri« — »ludi« u tim se rečenicama dvostruko ističe: s onima kojima se čini da su razumni, a to će reći »mudri«, ne može se govoriti, jer su »ludi«, a njima se naprotiv čini da su *ljudi* oni *tihi ljudi*, kako je Dugi Nos u prologu *Dunda Maroja* nazvao ljude nazbilj, prave ljude, one koje odlikuje svojstvo humanistički shvaćene »humanitas«, ljude »mudre«. Takvi ljudi, tj. oni koji misle da su razumni a s njima je nemoguće govoriti, mogu se lako prepoznati u dubrovačkim vlastodršcima, senatorima u vladi, koji o drugima misle baš ono što je značajka njih samih, kako kaže D. već na prvim stranicama prvog sačuvanog urotničkog pisma: »imamo lude upravljače, koji misle da su mudri, a nesposobni su, ne vrijede ništa . . .«.

241. **s oholasti:** nastavljajući rečenicu citiranu u prethodnoj bilj. D. za njih kaže »njihova se oholost više ne može podnositi«.

242. **njih način:** njihov način, kako oni žele, zato se s njima i ne može govoriti, jer su zatvoren, neprobojan krug.

243. **barbarija:** »Nakon Boëtija (*De consol, phil.* II, 10) i Erazmo (usp. *Antibarbarum*) voli nazivati barbarstvom nasilje tiranina. Erazmov je utjecaj na pedagoške nazore Držića vidljiv« (Košuta).

244. **razum. Razlog:** u smislu humanističkog učenja te riječi uključuju pojmove »prudentia«, »discretio« i srodne, o kojima sam govorio u uvodnoj studiji. Poslije će i sam Dživo reći da su to ljudi indiskreti, tj. bez razbora, zapravo »ludi« koji misle da su »mudri«.

245. **bez milosrdja:** o okrutnosti dubrovačke vlade prema nekim podacima D. je iznio više primjera u političkim pismima. Tumačeći pojmove »nazbilj« i »nahvao« u skladu s humanističko-renesansnim shvaćanjem čovjeka odbacivali smo parcijalne interpretacije koje su u toj suprotstavljenosti dviju vrsta ljudi vidjeli ili isključivo oštru klasnu i iz nje izvedenu moralnu diferencijaciju, ili izraz općenitog antagonizma dobra i zla u znaku kršćanske sućuti. Naglasili smo međutim, da takve koincidencije ne treba isključiti, ali ni smatrati nužnima. Ako je ovdje »milosrđe« kršćanski pojam, ili ako se u važnom monologu u III. činu *Dunda Maroja* Tripčeta poziva na Evanđelje, to nipošto ne znači da Evanđelje ili piščeva simpatija prema potlačenima uvjetuju pojmove nazbilj i nahvao, mimo dometa i granica humanističke misli.

246. **riječmi i oholasti:** opet se možemo pozvati na Držićevu optužbu na račun sudstva u Dubrovniku iznesenu u memorandumu Cosimu Medici.

247. **mjeri . . . mjerom pravom, mudrom.** Kao i rečenice Nika upućene Pjeriću, početkom ovog čina, o odijevanju, ponašanju itd., tako i neki izrazi u ovom Dživovu monologu sugerirali bi da je D. mogao poznavati glasovitu knjigu *Galateo ovvero de' costumi*, samo što je njezin autor G. Della Casa svoje djelo sastavio između 1552. i 1555, pa to nije vjerojatno. Ima, međutim, u Držića detalja i termina koji zaista podsjećaju na Della Casine stranice i neka poglavlja, a takvi su i pojmovi »oholas« (g. VIII: »superbia«), »mjera« (npr. gl. XXXVIII: »misura«), »indiskret«, odnosno, na drugom mjestu u Držića, »diskrecijon« (npr. XIV, XX), da ne spominjemo druge standardne pojmove humanističke misli koje smo više puta navodili. — »Della Casa nije namjeravao diktirati apstraktne norme, nego, raznim poukama, ponuditi (. . .) način na koji se čovjek može osposobiti da se pozitivno uključi u društvo. Ako je . . . tajna 'lijepog ponašanja' ('belle maniere') bila 'mjera' ('misura'), onda je 'razboritost' ('discrezione') bila upravo najprikladnije svojstvo koje čovjeka upravlja u povremenom dužnom opredjeljivanju za određene izbore, pažljivom razlikovanju stvari, ustrajnom provjeravanju svog ponašanja, prepoznavanju i usvajanju 'mjere' ('misura') u svakom činu i u svakoj riječi« (Santoro).

248. **ne ima pacijencije:** ne podnosi, ne dopušta.

249. **starìji ostali:** dundo Niko, ali i svi drugi koji se brinu prije svega za prćiju.

250: »Dobar dan«.

251. **Grubo je** itd. Niko i tu otkriva nehumanu konzervativnost svojih shvaćanja i moral viših slojeva društva: moralno je, misli on, da se ženi star vlastelin jer je bogat, a mlad čovjek s mnogo djece može samo u borbi za egzistenciju svojim postupcima ugroziti red stvari kakav su sebi osigurali bogati. Prava težina tih riječi, koje su rezultat smišljene piščeve tendencije, shvaća se kad se one omjere o prethodni Dživov monolog. Uostalom, Dživo se, zaključujući taj prizor, sam poziva na svoje misli koje je Niko sad izravno potvrdio.

252. **Razum je Božiji** itd. Kad se povežu s prethodnim monologom i aluzijama u njemu iznesenim a razriješenim na posve otvoren način u političkim pismima, ove i iduće Dživove riječi o očevima, u skladu s dvosmislenošću Držićeva govora, poprimaju simboličnu vrijednost, koja puni smisao daje i Držićevoj konstantnoj temi sukoba mladih i starih, očeva i sinova, projicirajući je alegorično na dubrovačku društveno-političku situaciju.

253. **Oci** itd. Ako je točno netom izneseno mišljenje, onda u očevima koji odgajaju sinove kao robove, pa im oni nisu sinovi nego neprijatelji, valja shvatiti aluziju na odnos između slabog upravljanja vlade i nezadovoljstva naroda, o čemu D. govori o pismima.

254. **Ovo je** itd. U Držićevoj komediji, na dubrovačkim ulicama, kreću se »dva jasno definirana svijeta: svijet sumnjičavih, namrštenih, uvijek na opomene i prijetnje sklonih staraca, i svijet mladosti koji u ime mladosti same slijedi svoj osjećaj života. Između ta dva svijeta razapeti su Pjerić i Dživo . . . Ako bismo toj dvojici tražili podlogu u sferi dubrovačkog života, vjerojatno bismo ih našli među onima što ih je pjesnik . . . u pismima toskanskom vojvodi spominjao kao plemiće kojima su dosadili suludi starci što drže vlast i koji bi stoga, kako je uvjeravao vojvodu, podržali njegov pothvat« (Švelec).

Peti čin

255. **mrem . . . živem:** kao što smo već imali priliku spomenuti, u prizorima Kamilovih ljuvenih boljezni pisac se ironično poigrava, kao i u nekim drugim djelima, tipičnom antitezom smrt-život, kojom obiluje i ondašnje hrvatsko ljubavno pjesništvo, pa tu petrarkističku konstantu Kamilo eto i dalje patetično varira.

256. **je li tko:** ima li koga.

257. **Jeda što znaš** itd. Kviprokvo situacija u ovom prizoru nastat će zato što Skup zaista vjeruje isključivo u misao koju je na početku komedije iznio: »Amor nije amor, zlato je amor«.

258. **razlog je da je moja:** Dživo je za ovakve ljude u prethodnom činu rekao: »Razlog u njih glavi ne ima mjesta, oholas tuj sjedi i tvrdoglavstvo«. Zato D. u ovom kontekstu ponavlja pojam »razlog«.

259. **Što je moje razlog je da je moje:** smisao prizora nije, naravno, samo u njihovu nesporazumu, nego (a to vrijedi za cijelu komediju) u mogućnosti da se u radnji doživi simbolična (aluzivna, alegorična) projekcija društvene situacije u svjetlu piščevih pogleda i akcije koja ih na kraju kruni.

260. **ustjedbudeš:** budeš htio, ushtjedneš.

261. **Pariš** itd. Homer je u *Ilijadi* opjevao kako je sin Prijamov Paris oteo lijepu Menelajevu ženu Helenu, te je to dalo povod trojanskom ratu. — U tom poznatom i efektnom plautovskom prizoru koji se temelji na kviprokvou (nesporazumu, zamjeni pojmova) između Kamila i Skupa (jer Kamilo u tom nesporazumu misli na svoje zlato, Skupovu kćer, a Skup misli da mu je on ukrao tezoro) D. se našalio s efeminiranim petrarkizmom i karakterističnim toposima koje je preko Kamilova lika doveo u vezu ne samo s plemstvom (suprotstavljenim zdravoj naravi puka) nego i s prozaičnom stvarnošću zlata, koje je pravi amor . . . Takve mitološke, književne i povijesne reminiscencije kao što je Kamilova, smiješna u smiješnu nesporazumu (jer o njoj surovi Skup zacijelo nema pojma), nisu rijetke u poeziji petrarkista, pa i dubrovačkih, koji primjerice u više pjesama spominju Helenu i Troju.

262. **Koju** itd: Skup se očito bolje razumije u novčarska pitanja nego u književnost.

263. **bogatijega:** najbogatijega.

264. **na pravdu:** na sud.

265. **na moj prepozit:** na ono na što sam ja mislio.

266. **veći manjemu pod bok dava:** veći manjega izgura; očito je to bila poslovica.

267. **A što je** itd: tri kratka pitanja odaju i zbunjenost i spretnost u situaciji kad je zatečen, a i *Kamilov posao* je dobra isprika pred Kamilovim prijateljem Pjerićem, i na tu će kartu Munuo pokušati i dalje igrati.

268. **u bah udaraš:** niječeš.

269. **znaš kâ je:** znaš li što; znaš li što ću ti kazati; neka znaš.

270. **ni ću nī sam:** niti ću biti niti jesam.

271. **nI ću:** niti želim.

272. **Tvoj ću bit:** situacija je smiješna jer i dalje osim Skupa nitko ne zna za skriveno tezoro koje je ukrao Munuo, a to će se uskoro otkriti u završnom dijelu komedije, koji je nažalost izgubljen.

273. **valjalo bi ga svezat:** Zlatikumov prijedlog nije konvencionalan nego ozbiljan, zato što je Skup sav izbezumljen, a zbog neobaviještenosti o uzroku svima djeluje kao lud, pri čemu se dramaturški realizira temeljni idejni motiv Držićeva teatra u znaku antagonizma mudrih i ludih, što će reći nazbilj i nahvao ljudi.

274. **za pitat:** zato što pitam svoje.

275. **drugo:** s tom riječju završava nepotpuni rukopis u kojemu se komedija sačuvala. Nije teško naslutjeti da je na kraju svatko dobio svoje blago: Kamilo Andrijanu bez prćije, Munuo Grubu, a Skup svoju munčjelu s tezorom. Iz Matijaševićevih izvoda Rešetar u svom izdanju dodaje još ovaj tekst:

Veće ne pitajte, tako mu ištom recite.
Je li živ bog, ali spi?
Ah, hvala bogu, odahnuh.
Ja se isprtih, za rijet istinu, teška bremena!

grižula

Imena

SLAVA NEBESKA (u prologu)
DIJANA
KUPIDO
PLAKIR (Plako), sin Kupidov
MUDROS
PRAVDA
VILE
OPOSLOVNICA, sluga Mudrosti
GRIŽULA starac, remeta
RADOJE, (Rade) } Vlasi
DRAGIĆ }
GRUBA } Vlahinjice
MIONA }
STANIŠA, otac Dragićev
VUKOSAVA, mati Grubina
OMAKALA, djevojka

PRVI PROLOG

SLAVA NEBESKA

Cti[1] drago prolitje, dàždi med s nebesi,
razliko jur cvitje livade urési,
danica vòdi dan jur draži neg ikad,
a sunce gorâ van najsvitlje svíti sad,
zač vile kriposti,[2] uzdrže koje svit,
drage[3] sad mladosti vladaju slatki cvit;
pričista Dijana[4] življenje sad vlada,
nebeska svud mäna[5] na zemlju sad pada.
Spomeni ovi stan[6] s veseljem uvike
čestiti ovi dan, pun slave i dike,
u koji dva mila po milosti od nebes
tač slavno združila Nebeska Slava jes.

Za ovjezijem se muzika kanta

DRUGI PROLOG

VILA GOVORI

VILA: Pirnici,[7] znajući ja vila od planina srce Vlaha Sarkočevića[8] er je vele užeženo za obeselit vas, Vlaho prid nas vile velike je molbe činio da mi vile dođemo na njegov pir. I budući Vlaho mladić slatke riječi, crnok,[9] plemenite ćudi, naučan s lovom se vraćat doma, ùmje toliko, er[10] mi vile od planine dođosmo na njegov pir s našijem pjesni,[11] s našijemi igrami i s našijemi ostalijemi planinskijemi salaci za Vlahu ugodit a' vam kojigod plakijer dat. I ja sam sama došla sada ovdi za navijestit vam da su naše planine veće neg je vaš grad, naše ravnine veće neg vaše Pile;[12] možemo vam ukazat kudije lov lovimo i koliko daleko trke činimo. I sve to možemo se ukazat u mälu mjestu. Koliko se uzmože, onoliko se će učinit, i što učinimo, primite u ljubav. I znajte, u ovoj strani[13] stoje četiri vile, koje se zovu kriposti: jednoj je ime Pravda,[14] drugoj je ime Hitros, tretjoj je ime Jakos, četvrtoj je ime Tihoća; ove kriposti svit vladaju. S ovu stranu stoji čista Dijana s svijem divicami, a tamo stoji Žuđenje, boj bije s Čistoćom; a sve te kriposti među njimi mir čine. Koja igra ovdi bude bit, vidje' ćete![15] U ovoj planini stoje satiri[16] i stoji jedan smiješan remeta, koji nas vile vele čini smijejat: upije, dan i noć pomoć pita. Ljubav ga mori, a Ljubav se njime ruga, a satiri se oko njega, kako oko čuvete, kupe i igraju. Što vidite, primite u ljubav; čini se što se može. Ne recite zlo od nas vila, er mi vile uzimljemo onjezijeh koji od nas zlo govore.

PRVI ČIN

Prvi prizor

STARAC GRIŽULA

GRIŽULA: O vile[17] vilice od guste planine,
čin'te, mê dušice, da me tuga mine;
molite dragoga plahoga djetića,
s strilama onoga ognjena božića,[18]
koji[19] me ustrili pogledom gorske[20] vil
ke obraz pribili zada mi gorki cvil,
i spusti[21] jednu stril ognjenu put prsi
od ove gorske vil na mene ka mrzi,
ka je mê žuđenje,[22] vaj, ka je mâ ljubav,
ka je mê tuženje i ka je mâ nezdrav!
Ali mi mol'te sad Plakira[23] ljuveno
da me upusti u grad kaogodi skroveno,
da mi 'e prid onoga božića kleknuti,
da božo gorušti pogleda na moje...

Jaoh, moja srčana tužice, moji uzdasi i moje plačne oči, kad se ćete utješit?... gleda na moje ljuvene tuge, da djetece strjelovito ustrili, užeže, užeže, jaoh, ledeno srce od vile. Pomilite, pomozite, smilite se, nemojte nemile bit, oh, oh, oh!

Drugi prizor

VLAHINJICA GRUBA

GRUBA: Kud[24] tužna Gruba[25] sama se ovako tučeš, jaohi meni, po pustoj planini slijedeći onoga koji od tebe bježi, ki je tvoj, a neće da je tvoj, koga uzeše gorske vile, a on moje srce nosi, ki vilu slijedi, a mene, jaoh, za sobom poteže, ki se... dar drugoj, a ja ne mogu neg njegova bit, ki je moj, a druzim se dava, a ja sam njegova, ni mogu neg njegova bit, ni se moje srce može smirit, bijedna. Dragiću[26] nevjerni, kud od tvoje vjerenice bježiš? Bježiš, a po razlogu ne mož mi uteći! Jaohi meni tužni, komu se tužim? Kamo li grem? Tko da u pustoj planini mene tužnu razgovori? Što iščekujem neg ku vrlu zvijer, da me tužnu razdrpi?

Treći prizor

GRIŽULA, starac remeta, zatim GRUBA

REMETA: Vile,[27] gizdave vile, planinski razgovoru, slatke, dobre, drage, medene jabučice vam rodile, kruške mednice vam se rađale, rozice, viojle, trator, bosilak, ružice vam ctjele; ako nećete za mene ljubav molit, molite moju vilu makar da me uzme, neka me uzme, i da se veće zovem vilenik i da reku: »Vile ga uzeše, oh, oh!« Ah, da bi me uzela, da bi me uzela, da bi me uzela!

GRUBA: Tužna, koji glas ono čujem? Ali je čovjek, ali je ka neman?

REMETA: Ah! oh! Brajo, tko je? Hodi naprijeda!

GRUBA: Brižna, smijem li naprijeda?

REMETA: Na travici zelenoj da počinemo.

GRUBA: Brižna, nije ga meni počivat ni stat ovdi. Smijem li naprijeda?

REMETA: Hodi, brajo, jes gdje počinut.

GRUBA: Tužna, gdje sam ja ovo došla? Tko li me zove?

REMETA: Zove te ki te je zvao i ki te, vilo,
žudi i želi[27a] noć i dan, a moj dragi biseru,
jäk jelin kad žedan želi prit k jedzeru.

GRUBA: Tko si ti ki sa mnom govoriš?

REMETA: Vilo vilice, vilo vilice, tvoj rob, tvoj sluga, tvoj sužan, tvoj verni ljubovnik!

GRUBA: Bijedna, sjetna, tko je ovo? Što je ovo?

REMETA: Jaoh! Jaoh! Gdi je snijeg, gdi je lijer? Nije ovo moje sunce; ti nijesi ku ja zovem.

GRUBA: Ni ti koga ja ištem. Starče, ukaži mi put kud se ovamo ide.

REMETA: Moja kćerce, ne govori tako! Nijesam star! Bijela[28] moja vila, — bijela moja brada. Kudi tako šetaš?

GRUBA: Ištem moga vjerenika; zovem ga, a ne oziva mi se.

REMETA: I ja, kćerce, zovem tko mi se ne oziva; vapijem, uzdišem, plačem, suzice ronim. Jeda ćeš, brajo, uljesti, da počineš?

GRUBA: Sjetna, starče, grub ti si! Tko si ti?

REMETA: Ja grub?! Gruba ti mati, grub ti otac, sve ti grubo; gruba i ti bila!

GRUBA: A i jesam ja Gruba.

REMETA: Da kad si gruba, gruba pođi tja od mene, — lijepâ, k meni!

GRUBA: Sjetna, sjetna! Ma koga vidim odovud? Dragić je, moj je Dragić! Ah, tužna, po' ću se skrit, da čujem što govori.

Četvrti prizor

GRIŽULA (sam)

REMETA:

Ako s' gruba,[29] dalek pođi;
ako s' liepa, k meni dođi,
er za liepom suze otirem,
er za grubom ja ne umirem.
Gruba od mene dalek stoji,
liepa srce meni osvoji.
Ja ću liepu sveđ ljubiti,
neću grubu viek pozriti.
Od grube ću sveđ bježati,
sveđ za liepom uzdisati,
uzdisajuć liepu zvati,
grubu u smrti još bježati,
i po smrti grubu mrzit,
i po smrti liepu ljubit,
liepu i grubu,
grubu i liepu
ljubit — mrzit,
mrzit — ljubit.
Liepu hoću,
grubu hoću —
grubu mrzit,
liepu ljubit,
jere vik su
u 'ednom kipu
liepa s grubom —
gruba s liepom,
kako meni svi rekoše
sastati se ne mogoše.

Peti prizor

RADE, DRAGIĆ i MIONICA

RADE: Dragiću,[30] crni Dragiću, kudi se odpravi? Komu stado, komu sir, mlijeko, komu maslo ohodiš?

DRAGIĆ: Rade, moj ve Rade! Radala se, Rade, tobom: ne pristaj mi tuzi! Bijela vila od planine moje srce odni, bijela vila mene osvoji, bijeloj vili odlučih služit, bijela vila moje misli uze. Vi o stadu mislite — ja idoh za njome!

MIONICA: Bijedan Drago, sjetan Drago, kud se odpravi i bez ručka? Sjetna te vile uzele, a kud ću ja?

RADE: Voh, Dragiću, kud pođe? Čeka' da t' rečem, Dragiću!

DRAGIĆ: Rade, ohaj besjede, ni me zovi veće! Što odlučih, odlučih — za bijelom vilom idoh!

Šesti prizor

GRUBE i prijašnji

GRUBE: Dragiću nevjerni, Dragiću nemili, Dragiću nedragi,[31] da li ìde za drugom a tvoju ljubi ŏstavî? Ostavljaš ka[32] je tvoja, a slijediš ko t' ne more bit! Kudi se to gre? Kamo li zamamljen ideš? Gdje li tvoju Grubu ostavljaš?

DRAGIĆ: Moja Grube,[33] ne gruba, ma grimizna svilice! U hladu na zeleni, a pri bistroj vodici danas tretji dan stadom plandujući, budući mliječca umuzao, kravajca ugrizah, sirca prigrizah, a tebe mi, Grube, pripijevah, er mi sva u srcu biješe. Prikaza mi se vila iz planine bjelja od snijega, svjetlja od sunca, rumenija od ruže, tanka, visoka, strilo-

vita pogleda, draga u vidjenju, mila u hodu, slatkòsmjeha, a pozorom ne moje tužno srce ma lijes, kami, zvirenje k sebi potezaše. Moja Grube, uze me, ostavih stado, ostavih brašno, skočih bijedan, njoj se utekoh, rekoh joj: »Vilo, tvoj Dragić veće da je tvoj!«

GRUBE: Nuta, tužna, tužnijeh riječi!

DRAGIĆ: A ona brža od vjetra, bjeguća kako košuta, ozrivši se na mene, smijehom reče mi: »Ako me stigneš, kolač ti«.[34] Ja bijedan i još ju tjeram, a ne stižem ju.

RADE: Bijedan se tjerao i povilinjio! Manenika[35] maganje besjeda mu.

MIONICA: Sjetan i brižan ne pošao! Komu Grubu ostavljaš? Tjerao se i istjerao se! Komu mlado čeljade ostavljaš? Pundurilja ti slatka;[36] neka, na' ćeš po pustoj gori tko ti će večeru povidat i tko te će od bula opuđat!

DRAGIĆ: Grube, lijepa ne gruba, oprosti mi. Sve tebi: mriljulj pitomi i grlice koje sam onomadne izeo iz gnjijezda, i šarulja moja ovčica — sve ti na darov, a ja se vili dah. Ne imam[37] kad stât — pođoh. Zbogom! Tvoj sam njekad bio, sad nijesam tvoj ni moj. Tko me uze, uze!

RADE: Maj prc, tu vrag s Dragićem, nut maganje!

MIONICA: Tako rasuta ne bila; kako ga su vile uzele!

GRUBE: Jaoh ve, Mione, nuti mojijeh tuga!

MIONICA: Drago, Dragiću, brižan! Nije li nam skoro svetac? Da li se će bez Dragića kola vodit? Što će rijet, tužan, seljanke? Vijenci koji se spravljaju da li ih će drùzi nosit? Ružu, trator i bosilak za kog Grube goji? Drago, bogme ti ću i prjesnačić umijesit i ušnut ti ću od grude.

DRAGIĆ: Sestre, i ti, brate Radoje, što odlučih, odlučih, i zbogom!

GRUBE: Jaohi, tužna, što se ovo čini? Dragiću, kamo greš?

Sedmi prizor

RADE i MIONICA

RADE: Mione,[38] tako sjetna ne hodila, uzmi ti mene: ja neću bježat, vazda ti ću i od ručka i od večere štogodi dohranjevat. A meni vazda baba ušne i kad se siri i kad se mijesi.

MIONICA: Bijedan Radoje, ùpitomî paganioce koje s gnjijezdom onomadne nađe, i òblakomî se na nje!

RADE: Za tebe ih hranim, Mione, a maja veli vazda: »S Mionom čuva' živo«. A kad ti ću, Mione, ukazat gnijezdo staglinâ koji lijepo poju?

MIONICA: Ne smijem od majke!

RADE: A ja ću maji rijet da te isprosi.

MIONICA: Brižan, tako mi nećeš ni od ručka donijet?

RADE: Bogme ti ću i pločicu zaimat, ter ćeš pticam zapinat.

MIONICA: Bijedna nestala! Stado mi se raspršа, a Dragića vile uzeše, a Gruba i ne znam kud pođe.

RADE: Tužan[39] se ja zagovorio, a meni ovčice udariše u stranu! Gruba stigla[40] Dragića, a Radoje stekao Mionu.

MIONICA: Veće tebi od ručka ne pribilo neg će meni što bolje s tobom bit.

RADE: Ali će meni s tobom dobro bit.

MIONICA: Tu, tu![41]

DRUGI ČIN

Prvi prizor

KUPIDO i PLAKIR

KUPIDO (vidjevši jednu vil):

O Plako,[42] sinko moj, zamčica gdi ti je?
Zapni mi vil onoj, na poslu ga nie!
Ovo je ona vil ka toli ne scieni
ognjene moje stril ni moj plam ognjeni:
satri joj oholas, čin' da zna s gorkosti
ognjena što je vlas ljuvene kriposti.
Ukazat budem ja oholim svim vilam
koja je moć moja i što je ljuven plam.

PLAKO:

Malahni ćaćko moj, ma sioni, ovo je
pripravan sinak tvoj na službe na tvoje;
neka je Plakiru s vilama boj biti,
a ti stoj u miru, nu ćeš sad viditi,
usiona Ljubavi, srjed ove planine
jesam li tvoj pravi sin Plako ali ne.

Drugi prizor

MUDROS i DIJANA, zatim VILE

MUDROS: Gospođe Dijana, pričista božice!

DIJANA: Što zoveš, mâ znana Mudrosti divice?

MUDROS: Plako je srjed gore, ki nosi med i jad;[43]
čuva' čiste dvore, ako igda, vilo, sad!

DIJANA: Hvala ti, Mudrosti, ka ne spiš i toli
vrh tihe mladosti srce se tve boli! —
Ustan'te, divice, vience vit ostav'te,
uzmite strjelice, na boj se sve sprav'te!

Plako je u polju,[44] onoga sin koji
vodi na svû volju, kad koga osvoji.
Plako je himben tač, ne štedi nikoga,
pod nebom nosi mač, kim kolje svakoga;
u vidu veselje, a nosi u prseh[45]
toj gorko dreselje, kim truje paka svieh.
ter se u nj varaju i mladi i stari,
a ki ga ne znaju, svih lasno privari.

PRVA VILA: Božice gospoje, spravne smo obslužit
zapoviedi tvoje i s time sad boj bit
koji med u licu, u srcu gorki jad,
koji plač, tužicu zadat nam nosi sad.

DRUGA VILA: Oružje drugo, mnim, htil' bi se nego stril
za boj biti s timim ki trije[46] gorske vil:
a toj je i mi sad da varkami igramo,
proć jadu damo jad, proć himbi himbu damo.,

TREĆA VILA: Znam, slavna božice, er Plako vazda nam
zapina uzice i on nas sliedi sam;[47]
daj da mu zamčicu zapnemo gdi sade,
jeda pod pločicu zločinac upade.

DIJANA: Sve dobro velite! Takoj da se čini,
zamčice spravite najbrže, cknjet ga ni.

Treći prizor

PLAKIR (sam)

PLAKIR: Cvitje,[48] razliko cvitje, i vi, travice zelene, vam pridavam tvrde uze od zamčica koje sam ovdi zapeo: čuva'te ih i skroveno ih držite! Ja ću poć na tvrdi stan Dijane božice, da spijam gdje su bijele vile; prve vidim,[49] hoću na njih udariti slatkome riječi. One, videći me samoga, htje' će na mene udarit, er vile Plakira na samu ištu, a ja ću prid njimi uteć, — trijeba je lisičit! — one se će za mnom tisknut, tjerat me će, tako ih ću dovesti na stupicu. Nije ga vazda strjelami igrat, — varkami se je sada pomoć.

Četvrti prizor

MUDROS, DIJANA i VILE

MUDROS: Božice Dijana, Mudros ne spi, tobom se brine, na tvoje dobro nastoji. Plako je zapeo zamčice, s varkami gre. Nije tvojim vilam sada Plakira samoga tjerat; odpri mu se iz dvora, ne da' sada vile nadvor.

DIJANA: Mudrosti, hvala ti! Tvoje nespanje naše je shranjenje. — Divice, ni jedna iz dvora da nije izišla! Ostavite sad lukove i strile, starijem oružjem odzgora udrite na njega.

PRVA VILA: Da bude, slavna božice! Sada ćeš vidjeti valjamo li[50] u boju.

DRUGA VILA: Ovo ga, sestrice, iz cvijetja, kako lisica[51] gdi se vuče. Hodi naprijeda: i lisica upade u stupicu.

TREĆA VILA: Sestrice, bez straha hrlo udrite na njega svaka s svoga mjesta; ne slušajte njegove slatke riječi, ni gleda'te njegov veseli pogled. Pod onim medom jâd skroven stoji.

Peti prizor

PLAKIR i prijašnje

PLAKO: Bijele vile,[52] drage vile! Polja pengana razlicijem cvijetjem, livade urešene bijelijem džilji, rumenom ružom, gora odjevena zelenim liskom, studenci bistri, hladni, žuber tihijeh slavica, prolitje veselo, gorske vile, zovu vas, i Plakir vas zove; izidite, bijele vile, brijeme je kola vodit, brijeme je od pjesni, brijeme je od slatkoga mira,[53] daleko od nas zli nemir!

TREĆA VILA: Slatka riječi, gorki srcu, zli hiniče, daleko od našega dvora! Ovo ti mir: primi ove jabuke.

(Ovdi ga biju jabukami.)

PLAKIR: Neka, jeda vam Plako plakijerom plati.[54]

Šesti prizor

GRIŽULA i OMAKALA

GRIŽULA: Tko je tamo?[55] Tko je ono onamo? Čuva' se zla! Boji su, zamčice se zapinju, ovdi se upada u zlo! Kćerce, momice, djevojko, obidi uokolo, da ne upadeš u stupicu; ovčice, da te vuk ne uije, iz travice da mi te zmija ne peči.

OMAKALA: Sjetna brižna, koji je čovjek ono? Gdje sam ja ovo? Ružna se skitala: istom me će nemani uzet! Smijem li naprijed?

GRIŽULA: Da mi te, moja kokošice, orlić ne podbije odzgara; obidi!

OMAKALA: Bijedna Omakala išla nad pšeničan kruh iskat,[56] a sjetna od gospođe utekla! Gdje sam ja ovo došla? Bolje bijaše i zlu gospođu podnijet neg se ovdje po pustinji tuć; mekša biješe nje ohšubra, koja mi kako smokvu[57] glavu biješe učinila, neg ove ljuti po kojih bijedna derem noge.

GRIŽULA: Ovčice, vuk mi te ujede! Pridi ovamo.

OMAKALA: Brižna, starče, ružna ja ne hodila! Tko si ti? Jeda si pustinjak?

GRIŽULA: Pustinjak sam; utekoh u pustinju od zle godišnice.[58]

OMAKALA: A ja utekoh u pustinju od zle gospođe. Brižan, da tko ti kuha ovdi? Kako li sam stojiš?

GRIŽULA: Ti si utekla[59] od zle gospođe i u pustinju si došla — gospar od službenice, djevojka od gospođe utekli od zla života i u pustinji se stanili. Dobro čujem što prije ne čuh: u pustinju si došla!

OMAKALA: U pustinju sam došla, utekši od zle gospođe.

GRIŽULA: Kako ti je ime?

OMAKALA: Omakala mi je ime.

GRIŽULA: A meni je Grižula Omakao ime. Omakao Omakali može nauzdano rijet: moja Omakalice, kaži mi, spovjeđ mi kako si od gospođe utekla, a ja ću tebi spovidjet zašto sam od moje godulje utekao. Utekao sam, ma me su, kćerce, vile uzele.

OMAKALA: Moj starče[60] Omakao, meni ne može gora uspomena bit neg zao život koji mi gospođa zadavaše. S tugom ti ću, nesrjećna, spovidjet, ma t' neću stoti dio kazat od tuga kojijeh sam š njom imala. Jaohi, ružna Omakala, poslala bi me i rekla bi: »Omakala, pođi u Đura crjevjara,[61] je li obijelio one crjevje«, koje se, ružna, bijele svaki dan, i »je li ohšubre sašio, je li pantufe na bnetačku svršio« — nu broji koliko posala[62] — »i pođi na Podmirje[63] u one«, — i ime joj sam zaboravila — »i da t' u škatulici da bijeloga,[64] crljenoga, u gostarici vodice, u krpici njekijeh guba[65] — pametuj! Pođi za rigulet, pođi za spik i svrati se u Sentalije na Garište[66] i ponesi joj tartare što mi su s pira poslali«. Tako ja neboga i zabudi: zanesi tartaru u Šile crjevjara. Šile me gleda: »Tko je poslao?« — »Gospođa je poslala«. Svrati se u Džan Fidžina i kupi glavičatijeh igala. Donesi ja velicijeh igala; vraćam se doma. Zla došla! »Gospo«, velim »crjevjar je zahvalio«; a ona meni: »Na čem, brižna«? — »Na tartari.« — »Na kojoj tartari?! Gdje si ponijela, ružna vazda?« — »U crjevjara, kako mi si rekla«. — »Nije! U Sentalije! Brižna pošla i sjetna vazda! Čeka'! U Šile!« A oko moje brižne glave cokula igra! Istupila je, dušom mojom, toliko cokula mečući mi glavu; a ja, neboga, ne mogu toliko pametovat. A ujutro dozove me, rukovet glavičatijeh igala držeći u ruci: pribod' ovdi, pribod' ondi, da mi se moz smete toliko pribadajući; a kad što zlo učinim, — a nigda joj nijesam prava, — onome mekom rukom ljusne nos, tako mi se svi svićnaci obrnu uokolo.

GRIŽULA: Ti si, Omakalice moja, martorižana bila od tvoje gospođe ka je sva u rozicah i u vodici rusatoj,[67] a ja sam tugovao s goduljom koja ne dadiješe mi se ni s susjedom razgovorit. A kad bih nadvor pošao, tako bi me i polila juhom[68] mještre vodice rusate: »A kupi kupusca, a kupi larda; ne kup' goveđa mesa; kup' morača, kup' luka, kup' vonja, kup' konavaoskijeh loćika«, — kup' ovo, kup' ono, kup' tretje, kup' deseto! Vrgoh se tobocem,[69] utekoh u pustinju, da odahnem, da respiram; ali, Omakalice moja, s tuge u tugu upadoh — vile me uzeše!

OMAKALA: Sjetan se star uzeo! Tko da tebe uzme?! Nijesam ti dopovidjela deseti dio.

GRIŽULA: Bogme ni ja tebi stoti dio![70]

OMAKALA: A tužna, kad joj ulomih njeko gvozdjice, jaohi ve meni! A prije 'o' bijeh od ckla razbila drugo, čijem njeke čičke oko glave čiča: bijedna Omakala, koja martorija podnijeh! Ako ja nijesam tu-

žna sve grijehe uza nju platila, tad se veće ne izlazi iz purgatorija! A, bijedna, ujutro toliko koreta sapina, trakâ, tračićâ, dušom mojom, toliko litâr konaca u te trake ide: sapni primetak, sapni opet koret vethi, koji je još u majke nosila. Toj da je lakše, moj remeta, koji pleteš rešeta?[71]

GRIŽULA: Oh, oh, moja jarebičice, pletem[72] u pamet od čudnijeh tvojijeh besjeda zapletancu koju ne bi zapletalo odpleo. Hod' naprijed; od koreta[73] mi tu spovjeđ, er ti ću ja od gunja moje godišnice spovidjet.

OMAKALA: Er, moj Omakalo, nose naše gospođe,[74] najliše kad idu u crkvu ali na pir, brjeme svite na sebi koje jedva bi jaki bastah ponio: primetak, koret vethi, kožuh ali t' koret od toliko lakata, pak suknju koja je dvaesti i osam lakata široka, — koliko t' uteza ja ti najbolje znam koja ju ujutro i pobjed vadim iz kofana, a metlicom se, kad se ide nadvor, četa, četa. A kad se je sve učinilo, gospar vika: »Oslico, magarico, kad se će na komardu poć?« Dođi ja s komarde na brijeme od objeda, pristavi — gospođa se s mise vraća: odpni gospođu, a ne imaj kad spjenit; svuci gospođu, a lonac kipi; da' gospođi košulju, da se promijeni, a lonac iskipje. Gospodar ide na objed, a meso ni uzavrjelo. Gospodar vika: »Kupi vina, naprav' trpezu, daj djeci jesti prije toga, i poď dones' vode iz gustijerne« — sve ujedno! A gospa me se meće cokulom: »Oslico, što su tolike besjede s gospodarom i raspredance?«[75] A ja, neboga grješnica Božija, velim: za moje sam grijehe došla u purgatorijo![76] Blaženici se priporučujem, korunicu govorim, a idem po vino. A zle česti oko mene se vrte a vele mi: »Kad ćeš kolende uzet? Kad ćeš po ono doć? Udat se je dobra stvar«. A oni pràvi: »Nuti ti buhe na vratu. Što bosa ideš?« A ja neboga od tolicijeh čuda mislim kako nijesam iz pameti izišla. Učinih zavjet, učinih senjao na sebi, — utekoh, pođoh u pustinju; ma bijedna ne znam kud ću, ni što ću, ni gdje sam ovo.

GRIŽULA: Djevojčice mlada, momice, čudim se[77] neboga kako si živa! Ma pokli si došla u pustinju i na mene se namjerila, ti si dobra došla, i dobro si došla. Ja pustinjak, ti puštenica, dobro ćemo stat; srjećna si, er se si na mene namjerila. Ovdi su, momice moja, boji velici, zamčice, vile igraju, vile uzimlju; mene su, moja smokvice meka, uzele. U tuzi sam, uzdišem, cvilim; ma ćeš ti moj garofalak, ružica, moj razgovorak bit u pustinji.

OMAKALA: Sjetna, mene je strah ovdi s tobom stat.

GRIŽULA: Ako pođeš, veći će te strah biti.

OMAKALA: Ovdi ću sjesti.

GRIŽULA: Ako vile izidu, pazma' ćeš; ako li ih čuješ začinat, strah te će bit; a u ovo ih doba čujem pjeti. Ako uljezeš k meni unutra, ja ću tebi dospovidjet martorija koje sam patio s kunduricom godišnicom.

OMAKALA: Sjetan, kakva ti je kuća? Spilica je, dušom mojom!

GRIŽULA: Slobodno uljezi; u pustinji je, i odveć je ovi lijep stan.

OMAKALA: Uh, smijem li?

GRIŽULA: Uljezi, košutice, da mi te orlak ne ugrabi; ti dobra došla! Kako da je moja vila došla, tako ti se sam obeselio.

TREĆI ČIN

Prvi prizor

RADE (sam)

RADE: Voh, Miona, Miona! Bijedan, kako ju izgubih! Mione, da li uteče od mene? Bogme ću maji rijet er bježiš od mene, a dohranio bijeh da ručamo; a ti vjetar što vjetar! Ne bježi, Mione! Bogme u bisacijeh nuta prjesnačić ti nosim! Bogme sad dozvah Pribisavu,[78] a ti ga ne ȍkusi vragut kus. Bijedan, ako i bježi od mene, bež nje ne mogu vragut bokun okusit. Istom ono kad mi reče: »Rade, Radiću!« tako mi srce i strese. Nije je,[79] bijedan, a živo mi u goru ȕdari. Kec ovamo, pusto ostalo!

Drugi prizor

MIONICA (sama)

MIONICA: Ah, ah, brižna Radoja! Za Mionom plaka. Isto mi ga je drago gledat gdje mu se srce trese. Ušnuli mu su prjesnačić, a bogme ga bez mene, Rado, neć mucnut. Bijedan, prije bi izdahao neg bi bez mene vragutijem se bokunom založio. Da je ovdi koja djevojka, naučila bih je; ma ne bih, ako mi ne bi što dala. Djevojke, gdje ste? Kad ti djetić govori: »Uzmi me!« ti mu reci: »Ne smijem od majke«,[80] a kad ti reče: »A ja te ću isprosit u majke«, ti mu reci: »Kad majka reče!« da mu izmamiš i svile[81] i da bez tebe vragut bokun ne ruča. — Bijedna, koja je ovo ružna? Kako da je vila?! Tako ružna ne hodila! Ova je Dragića uzela. Sjetna Miona stala,[82] gdje bi i mene uzela.

Treći prizor

VILA (sama)

VILA: Je li gdje koja od mojijeh druga, da joj smijeh spovijem, uistinu smijeh! Pastirić me je jedan snašao: gleda, uzdiše, »Zdrav, brajo«[83] ja mu velim; a on meni govori: »Dragić, vilo, da je tvoj!« A ja mu odgovaram: »Ne budi moj, er ako te ja uzeh, osta uzet«. A on meni veli: »Tvoj živ, tvoj mrtav Dragić! I ȍvo ti na čâs grudica: umijesi prjesnačić«. Rekoh mu: »Grudicu primam, ma tebe ne uzeh, da se ne zoveš uzet; bit ti će uzdarov, drugovja me ćeš nać«. Ovdi pođoh ja, a on osta ondi. Sada, je li koja nevjesta, da prjesnačić[84] umijesi od ove grudice? Vidim jednu nevjestu onamo.[85] Nevo, ȍvo ti grudica, umijesi i sjutra ga pokloni tvomu Vláhi, da ruča, i reci mu: »Lovci[86] u lov, junak na boj, a hrabar g djevojci; prjesnačić tebi, Vláhe meni«. Za tebe[87] t' mi nije, mila, veće slidit gorske vile. — Ma gdje mi je moj remeta smiješni? Nije t' mi remete rešeta ki plete.[88]

Četvrti prizor

GRIŽULA, OMAKALA i VILA

GRIŽULA: Rozice, diklice, mê svitlo sunačce,
veselo tve lice grabi mi srdačce!
Uzmi ga, tvoje je, uzmi me i svega, da sam tvoj i veće da nisam mrvu moj. Oh, oh, moja ružice, moj džilju rumeni, uljezi, na zelenoj travici da počihneš.

OMAKALA: Sjetan ti ne došao, gdje zoveš ovaku gospođu!

VILA: Remeta, koja je toj djevojka s tobom? To li je što veliš da si vas moj? Pođi, pođi, — ti imaš čigov si.

GRIŽULA: Hajme, vilo! Ti me s' uzela i tvoj sam, tvoj, tvoj, tvoj.

OMAKALA: Nuti, sjetna, čudâ i lažâ što govori, gospo, bijela vilo! A meni je rekao[89] da me će uzet; a nuti sada što govori!

VILA: Djevojko, odkle si ti i tko si ti?

GRIŽULA: Čeljade je, rozice, — dobra je ovako, ne umije ništa, puštenica je, promjenjuje gospođe.

VILA: Hoć me dobro?[90]

GRIŽULA: Ja li, ja li? Hoću li te dobro? Hoću li te? Ah, jaoh!

VILA: Da, pomuči, neka mi je malo ispitat.

GRIŽULA: Pita' ju, ispita' ju, bud' mudra ti.[91]

VILA: Djevojko, spovjeđ mi odkle si.

OMAKALA: Iz Dubrovnika.

GRIŽULA: Iz Grada je gdjeno su Među crjevjari[92] i Prijeki i Među polače, gdi se djevojkam zapinje.

VILA: Jesi li mi obećao da ćeš za moju ljubav mučat?[93]

GRIŽULA: Za tvoju ljubav da mučim, za tvoju ljubav da umrem!

VILA: Za moju ljubav da nigdje ne progovoriš, dokle t' ja ne rečem.

GRIŽULA: A ja da mučim. Zamuknuh veće, nijem sam, dokle ti hoćeš.

VILA: Ti si iz Dubrovnika?

OMAKALA: E,[94] gospo.

VILA: Što se čini u Dubrovniku?

OMAKALA: Gospo, sram me je i govorit! Gospođe su počele bačkjelom djevojke bit, a gospari hoće da ih djevojke izuvaju;[95] a Među crjevjare su toliko štipance,[96] er[97] sve djevojke na variete otidoše. A i djevojke se ištetiše:[98] ostaviše[99] krasti gospođam hljebe, larad i mavasiju, a staviše se krasti peče od zrcalaca, i crljenoga i bijeloga, i gunje sentat na prove. A gospođe zaboraviše i kuhat i posle kućnje činit; a sto posâl hoće objednom da se čine, i sve im objednom zapovijedaju. Tako zle, gospe, cokule lete kako grâd po kućah, a djevojke počeše u pustinju bježat od gospođa.

GRIŽULA: Uh, uh!

VILA: Neću da progovoriš! — Čudâ se naslušah. Nije tjezijeh guba u gori zelenoj. — Moja djevojko, je li što drugo?

OMAKALA: Jes, njeki se crnok[100] ženi; odahnu' će godišnice, prävê da se će hudoba pokrstit.

VILA: To li oni ki riječmi veze a okom namiguje? I s nami se je u gori zelenoj utjecao; odsela će lakše trčat.

GRIŽULA: Oh, uh!

VILA: Remeta, što bi ktio? Ktio bi nešto rijet?

GRIŽULA: Ah, uh!

VILA: Ja znam što mu se hoće. — Djevojko, pođi onamo u onu livadu i naberi mi ružica i svakoga cvitja, da remeti vijenac učinim.

OMAKALA: Da bude, moja lijepa gospođe! Da bi mi taku gospođu služit, a da veće makar ne okusim ni hljeba u vruću ckvaru[101] udrobljena, ni varenoga vina, čijem se mi graćcke godišnice na despet od lakomijeh gospođa guvernamo.

VILA: Dobrijem se guvernate, zato ste zračne,[102] a gospođe mledne; tot njim, pođi. Lijepa cvijetja naberi.

Peti prizor

REMETA i VILA

REMETA (progovori):
Vilo dušo, tvoj srčani rob!
Ovo ti[103] mê grlo, veži me, diklice,
učini da sam tvoj, mâ biela ružice;
vodi me svezana, vodi me noć i dan,
mâ zvizdo sunčana, vodi me na tvoj stan!

VILA: Remeta, a bi li došao sa mnom gdje bih te ja povela?

GRIŽULA: Ah, zvijezdo danice!

VILA: Ja imam vele vila družica; od tebe bi se pripale, a ti si zao, rukami igraš.[104] Ako ć da sa mnom dođeš, ja ti ću ruke svezat, i na grlo ti ću uzu stavit; govori' ću da te sam uhitila i da mi si rob.

GRIŽULA:
Na t' ruke, na t' grlo, moj raju, òvo me,
ter brzo i hrlo vodi me domome.

VILA: Vila te svojom uzom veže i uzu ti na grlo stavlja, da si vazda vilinji. Ah, da je jedna duga vrjeća, stavila bih te u nju; tako bih te i činila ponijet u moj dvor: svak bi mnio da su haljine, a ti bi moj sa mnom bio.

GRIŽULA: Ah, vilo, ja tvoj! Da sam tvoj, òvo me, — ovo ti jes vrjećica, ne budi t' truđahno, prostri tvoju meku bijelu ručicu, er ja veće neću da me odvezuješ.
sužanstvo[105] jur ovoj toli mi jes milo,
er dragi ja pokoj ne želim, mâ vilo.

Oto vrjećica, dohiti ju.

VILA: Ah, dobra je! Vrjeću[106] ti ću na glavu stavit, da te nitko ne pozna, i nemoj govorit.

GRIŽULA: Da zanijemim, da zamuknem; dokle mi ti ne rečeš, da ne progovorim; samo jednu votu da glasac puštam, moja medovinice.

VILA: Puštaj.

GRIŽULA: Umiru,[107] a poju ne kako kuf pribil,
a to je, er moju ne vidim bielu vil;
a živem,[108] er sam rob i bit ću, vilo, tvoj,
dokli tamni grob pokrije tielo ovoj.

VILA: Veće da nijesi progovorio, i hodi tako tiho. Ovdi sjedi i prostri se po tleh; ja te ću činit unijet u dvor kako vrjeću haljina.

GRIŽULA: Oh, ah!

Ovdi vila upade u zamčicu.

VILA: Tužna vila, što ovo bi? Nesrjećna moja mladosti, gdje te huda čes dovede? Upadoh, jaoh, upadoh u hudu mrježu Plakira, našega neprijatelja, neprijatelja smrtnoga! Moj se salac,[109] vajmeh tužna, obrnu u plač; moj mir, jaohi nesrjećna, stvori se u nemir! Tko da me pomože, jaohi meni? Tko da me izme iz nerazmrsite mreže? Vile, drage vile, je li gdi koja? Moje sestrice mile, pomozite! Robinja osta vaša sestra, sužna osta, jaohi meni, hudoga neprijatelja vašega! Remeta, o remeta, remeta, vila te zove!

GRIŽULA: Oh, ah, ah! Čujem glasac, a ne smijem progovorit,[110] dokle k meni ne dođe moje žuđenje.

VILA: Remeta, za moje te gore[111] svezah! Za moje gore rugah se tobom, jaoh! I ti bi mi sada pomoćcu dao; a jaoh, sada koga da zovem?

GRIŽULA: Glasac mi se pričuva, a ne smijem; neću jo' žao učinit.

Šesti prizor

DRAGIĆ i GRIŽULA, zatim PLAKIR i VILA

DRAGIĆ: Dragiću,[112] srjećni blaženi Dragiću, ako vilu nađeš, kako je rekla. Kad joj grudicu poklonih, veselo je primi i reče mi: »Da te nađem u ovoj planini paka«. — Bijedan, što je ovo prida mnom? Vrjeća haljina! Otkud su ove haljine u pustoši ovoj? Po' ću nožićem razaprat, da vidim što je unutra.

GRIŽULA: Oh, ah! Ne tegni, ne prti se u zlo!

Uzma[113] ga uze,
tko ovdi uze;
ne vadi nožić,
zao ti božić!

DRAGIĆ: Bijedan, što je ono? Koji glas ono čujem? Kako da iz vrjeće nješto govori! Da nije ka neman? Bijedan, strah me obide.

VILA: Jaoh, gospođe Dijana, da li ti nije dano sada pomoć dati tvojoj vjernoj službenici? Tvoja čista vila da li osta robinja tvoga neprijatelja? Da li, jaoh, na moj glas sada nije nitko da se ozove? Da li nesrjećna svak ostavlja? Da li ni lipos ni mlados sada, jaoh, meni ne valja?

DRAGIĆ: Tužan, ma koji glas ono onamo čujem? Što li bijedan vidim? Vidim bijelu vilu, i kako da se tuži; i kako da pomoć pita, ovamo pogleduje.

GRIŽULA: Jao što čujem? Zlo, nije dobro, brajo, brajo!

DRAGIĆ: Bijedan Dragiću! Vilu vidim, a glas njeki čujem koji mi od straha čini da mi duša odhodi; a srce mi čezne da k vili pridem, a ne smijem ni znam što ću.

GRIŽULA:
Ne hod'[114] tamo,
uzma te uze!
Ove malo odvež' uze,
brajo.

DRAGIĆ: Bijedan, strah me mori, a srce mi tužnu gori da k vili pridem, a ne smijem tužan. Što ću bijedan? Što vidim?!

Plako vodi vilu.

PLAKO: Bijela vilo, tko lov lovi i ulovi. Ti si naša, ako i nećeš. Tko od Plakira utječe, ali ne može od njegove uze uteć. Svaka oholas snižuje se: hodi k ljuvenomu bogu, — ti si njegova robinja.

VILA: Plako, Plakijer[115] ja svakomu vazda mio; Plakijer je ures od svijeta; Plakir svakomu rados dava, — da li će sada Plakir meni smrt bit? Pusti, me, da od Plakira plakir imam.

PLAKO: Bez Plakira ti ne mož plakir imat; a hoću da i moj otac Ljubav[116] od ovoga lova plakir ima. I veće ne gubi riječi; i umiljeno hodi, da t' ne slomim oholas.

DRAGIĆ: Bijedan Dragiću! Odvedoše mi vilu; tužan, što ću? Kud ju vodite? Jaohi, tužan, jaoh, ah! Tko? Što je? Ajme, vilo, dušice, ajme, umrijeh, umrijeh! Odvedoše li te? Odvedoše te, — umrijeh!

Ovdi Dragić od straha uteče, a izlazi Vukosava i Staniša.

Sedmi prizor

VUKOSAVA i STANIŠA

VUKOSAVA: Staniša, ovo naše dijete mi ne nahodimo, ni, bijedna, umijem ni znam što ću.

STANIŠA: Vule, s djece[117] t' mi nije sada neg se brižit, neg se tužit! Djeca t' mi sada što luda i preluda, a sve, er bič majčin ne rabi, a ćaće se malo haju. Da je istom dijete zdravo, a za čovječtvo se ne mari; da je dijete sito i odjeveno, a budi oslasto kako mu drago; da mu stari ostave hrane, a budi lud i bez pameti, djevojkom ga svak zatječe. Ludos vlada,[118] moja sestrice, današnji dan, mudros je pogrđena. Djeca udriše, kako konji bez uzde, u polje od svijeh zlijeh djela, a nije tko da ih uzdom od razuma ustegne. A kad iz mlada zalude, u ludosti se i staraju; a gdi nije staraca razumnijeh, teško domu, teško selu, teško gradu! Mudros uzdrži svijet u dobru, a ludos u zlu; ludos rasiplje i rasčinja, mudros umnaža i uzdrži. Ma, bijedan, u pustinji se vika: svak je gluh na dobro, glusijem se pripovijeda; na ludosti svak otvara uši. Ima[119] gdje su zakoni dobri, razumni, gdi je njih bič koji lude frustavaše, koji lude činjaše da nijesu ludi; zaludješe i zakoni naši u nas ludijeh! — Goro pusta, goro i gluha, tebi govorim, tebi se tužim, er ljudi ogluhoše, — ne ima se komu pripovijedat!

VUKOSAVA: Staniša brate, i ja viđu er zaludje svijet: starice se pomamiše mlade se čineći i vjetrom se pasući; mlade se bez srama uzdvigoše po funjestrah[120] u smijesijeh, u jezičenju, u gizdah, u magli i u vjetru, u neslušanju starijeh. Djevojke bez kraliješa, su ušima ovolicijem[121] za čut kugodi ludos a s očima vazda otvorenim za uzrit svudije, gluhe na dobar nauk, pune misli ludijeh; gospođe od kuća[122] bezbrižne, malo umjeteone. A gdje su[123] glave bez razuma, tu čeljad ne more neg luda bit; a gdje nije naredbe, tu je smeća; a gdi se, moj brate, ne moli Bog, tu nije milosti Božije. I hod'mo veće: ovoga djeteta izgubismo mi.

STANIŠA: Što je ovdi ova vrjeća, Vukosava bijedna? Što će ovoj bit?

VUKOSAVA: Daj da vidimo što je unutra. Nu da' nožić, da odperemo.

GRIŽULA: Ah, u mrtve, brajo, ne tiči,

ne vad' noža,
zla ti koža;
pođi, pođi,
već ne dođi!

Oh, oh, oh!

VUKOSAVA: Bijedna, sjetna, tužna!

STANIŠA: Nesrjećan, što ovo bi? Bježi, Vukosava, nemani su!

ČETVRTI ČIN

Prvi prizor

DIJANA i MUDROS, VILE

DIJANA: Mudrosti, ti nam si zaspala! Tvoje spanje naš je rasap, naša poguba! Vidimo na ljuvenomu dvoru zlo naše, vidimo zlamenje — jedna je od naših vila uhićena!

MUDROS: Nemoj se čudit, božice Dijana, i Mudros ima svoga neprijatelja, a to je San; dođe: kadgodi ja njega dobudem, a kadgod i on mene dobude. Tako se i zgodi vazda kagodi smeća. Zapnite, ako igda, sada Plakiru zamčicu, osvetite se! Izi'će vās napuhan u oholasti, er je vilu uhitio, mnje' će da lisica[124] ne može upasti u stupicu.

DIJANA: Brže jedna od vas s mrežom, a druga se skrij s lukom i strjelama; kad upade, da ga pritisnemo, te jeda se osvetimo zlomu krvniku.

TREĆA VILA: Ovo nas, gospođe, pripravne! Cvitje i vi, travice zelene, potajte našu mrježu i primite Plakira našega neprijatelja, da Plakiru platimo plakir koji je imao od robstva naše vile. Skrijmo se, sestrice! Kad udari u mrježu, ti otud, ja odovud, — tako ga i pritisnimo.

Drugi prizor

GRIŽULA u vrjeći sam plače.

GRIŽULA: Jaohi[125] meni! Huda nesrjećo, gdi me dovede? Što ovo od meni bi? Što mogu ja sada? Koga da zovem, svezan u vrjeći, živ ukopan, živ ukopan?! Ovako svakomu budi tko se vili dava vezat; tko se vili dava za roba, u vrjeći svezan ostaje, da se od njega svak straši, da od njega svak bježi! Jao, od mene svak bježi! Ja sam umro, ja sam spirit, od koga svak bježi; ja sam nevoljan čovjek, ja meritam ovo i gore; ja ću veće zamuknut; ja sam umro, — umro sam, ne zovi me veće nitko!

Treći prizor

RADOJE i MIONA

RADOJE: Mionice[126] moja mila,
vazda mi si draga bila.

MIONA: Ti s' Radoje, oko moje:
tobom gledam, nu ti ne dam!
Hrabar mladi kupus sadi;
djevojka mu ručak nosi.
Djevojčici hrabar prosi:
»Daj to, djevo, zdravo t' živo!«
Ona veli: »I ne želi
što t' ne more, hrabro, biti«.
Radoju t' mi ovo na čâs
ki mi obeća zlatan pojas.

RADOJE: Mionica t' mi reče: »Rade«, —
ka mi okom srce krade, —
»bit ću, mladi hrabro, tvoja,
kad mi reče majka moja«.
Majka veli mladu Radi:
»Da' ću, mòmu, Rade mladi,
ko mi 'e dvori i udvori«.

MIONA: Radoje, za tu ti pjesan[127] pô ove grudice.

RADOJE: Brižna ne hodila, čemu bi na paši bez tvoga Radoja?

MIONA: Sjetan ne hodio, čemu bi ti bez tvoje Mione?

RADOJE: Miona Radi[128]
tere Radi!

Nä, polovicu[129] ti ove brašnenice.

MIONA: Mioni Rade
srce ukrade!

Radoje, hvala! — Kec, kozlići u žito!

Četvrti prizor

GRUBA i prijašnji

MIONA: Tko ovo ide ovamo? Ovo nam Grube. — Bijedna Grube, nađe li Dragića?

GRUBA: Moja Mione, tugu veliku nađoh! Uteče, ni ga veće vidjeh, ni ga veće nazrjeh, ni znam, tužna, što ću.

MIONA: Luda ti si i ti toliko se brižit! Ja bih tjerala[130] po gori vjetrovuše.

GRUBA: Mione, da bi mi srce sa mnom bilo! Da je sa mnom, mirna bih bila.

RADOJE: Bijedna[131] Mione, kad srce gori — gori; nije kamo tugu utećí.

MIONA: Idi! — Vaše tuge,[132] sjetne žene, na ruke od ljudi došle. Raspiramo se i pridiramo se za njih, i još im smo krive. Tko ljudem vida obrok? Žene! Tko ih puđa od buha? Žene! Tko ih krpi? Žene! Tko im u kući radi? Ko im uprede i košulje kroji? Žene! Goli bi bez nas hodili; a nut, a nut kakvi su. Sjetni, da žene uteku od vas, ne biste li iscrkali od zime u buru? Nut ono kad vjerenica vjereniku kitu svije, i tamo u Dubrovniku, kako sam čula, vodicom od rusa i njekim prahom, koji toliko lijepo miriše, potrusi odzgara, da je jedna milos vidjet; a oni nam vazda tuge zadaju. A čula sam u Dubrovniku reku: »A ne rec' to prid ženami, a ne nauč' to žene!«, kako da su njim žene papagali, da onoliko govore koliko ih uče; a: »Drž' žene na uzdi, ne daj im slobode!« Imali bi nas ohuzdat i žvalo nam u čeljus stavit, da se davimo i da svezane stojimo i da njim ne umijemo ništa; a Bog zna tko je razumniji, bolji i svetiji, ali mi ali oni. Vodi im nevjeste u zlatu, u svili goni nevjeste, jeda im smo draže, morite[133] babice učit nevjestu, kako bi vjereniku ugodile. Načinjamo se mi, začinji im u kolu, jeda bismo im ispravne bile; a mi, neboge, nigda im prâve. Govi kako kokošica, budi pura kako golubica, ljubi draga svoga kako grličica, poj kako slavic — sve zaludu! A mi njim krive, à mi nesrjećne! Da su blagosovljene one stare žene[134] što se pripovijeda da rekoše: »Pođ' s tozijem bogom[135] toliko robstvo!« ter ti rekoše ljudem:[136] »Pođ'te zbogom, nećemo vas!« I uze svaka štit, kopje i sablju, i učiniše među sobom kraljicu i vojsku od žena. I počeše udarat na ljudi, i dobiše ljudi;[137] i one tada bijehu, kako sad, koje vladaju gradove, a ljudi bijehu za ništa. Ma to dobro mi žene izgubismo, er zločesta jedna žena pođe se rvat s jednijem jačijem čovjekom od sebe, koji ju obali. Otole ženam pođe nazada, kako vi znate, na ukidovanje — brižne, vazda gubimo š njimi! Tako, moja Grube, zlo; a ja rekla sam ne bih se udala, da mi daju.[138]

RADOJE: Mione, znaš ka je? Hoć se ne udat, tad neće ni svatovi po te doć, ni se će pjet, ni se će igrat. Ako ćeš plakat, plači; ako li ć se veselit, Radoje je tvoj.

MIONA: Bržan Radoje, onjezijem slatkijem riječmi me veže, lisico!

GRUBA: Moja Mione, da bi meni Dragić bio kakav je Radoje, ja neboga sada ne bih tužila; a kad se sam njemu dala, veće sam njegova, a nijesam moja.

MIONA: Uda' se, da nijes' tvoja, — dobre pečenice!

RADOJE: Hodi sjemo, Mione! Uzmi ti mene, a da sam tvoj, a ti tvoja budi.

MIONA: Brižna Radoja što govori! Majčino je;[139] za to s majkom govòri, brajo!

RADOJE:
Miona želi,
a maja veli:
»Rade mladi,
Mioni dragi!«

MIONA: Tu, tu![140]

GRUBA: Brižna Miona, puhala na vruć ukrop!

MIONA: Kozlići u žito! Kec, ovamo! Radoje, ne da'! Grube, pomozi!

RADOJE: Kec,[141] ovamo! Vuk te ne uio!

Peti prizor

PLAKIR, zatim VILE

PLAKIR (sam): Plakir ima plakir od Plakira koji ima. Žuđenje, otac moj, kad vidje lov s kijema k njemu dođoh: »Ovako lovci valjaju koji ne samo s lovom se vraćaju doma, ma s lovom vrijednijem i s lovom dostojnijem hvale. Tko kad što ulovi, veselje mu je za oni dan; ma kad se vila ulovi, veselje je za mnogo dana«. Ma tko je sada slavniji, čestitiji i veći od mene? Gdje su ove bijele vile, da im ukažem ovizijem lukom što je naša kripos. Otac mi je zaimao svoj luk, da se branim od vrlosti bijelijeh vila, koje neka dođu na Plakira i da se osvete. Jes! A neće izit, najliše kad ovi luk upaze, od koga boje li se, one t' najbolje znaju. Ma što ja ne idem naprijeda i od koga se bojim? Ajme, ajme!

Ovdi Plakir u zamčicu upade.

PLAKIR:
Plako tužan
osta sužan,
a, Ljubavi, tvoje strile
osvojiše biele vile.

Vile ga hitaju.

PRVA VILA:
Stavi doli luk i strile,
takoj hoće biele vile.

DRUGA VILA:
I vuk mnozih, brajo, ucvili,
a kadgodi i on procvili:
znat ćeš što je činit sile
i što 'e hitat biele vile.

PRVA VILA: Sestrice, svež'mo ga za ovi dub; nije Plakira u naš dvor vodit, er sjen od Plakira bijelijem vilam može naudit.

DRUGA VILA: Svež'mo ga i zov'mo vile, da naučimo ovoga zlića što je hitat bijele vile i činit ih robinje gorušte Ljubavi.

PLAKIR: Tko je taj, čiste bijele vile, da se ne bi privario pri takoj ljeposti? Plakir je za plakir dat; a koga Plakir hita, taj je, što se reče, na plakir došao. Nisam zločinac, ma za plakir, bez koga vile čemu su?

PRVA VILA: Kad si Plakir, a mi da od Plakira plakir imamo. — Skoči, zovi druge, u ruci nam je neprijatelj, — da se osvetimo!

Šesti prizor

DIJANA, MUDROS i prijašnji

DIJANA: Mudrosti, naš hudi neprijatelj ôvo je u našijeh rukah svezan! Upitaj Pravde kojijem bičem imamo ga frustat.

MUDROS: Pravde božice, osudi Plakira, neprijatelja čistih vila.

PRAVDA: Sud je moj, da Plakira bijele vile omrče,[142] neka ostane grub, da se u nj veće nitko ne vara; i kako je zla srca, da je i crna obraza, i da ga u svoj dvor stave u tamnicu, i da zatvoren za sada tako stoji. Moj sud takoj hoće, i drugo za sad da mu se ne čini.

MUDROS: Dijana božice, oto sud Pravde. Uzmite crnu mas, crn mu obraz učinite, neka, kako srce ima gorko i grubo, da i obraz ukaže gork i grub.

DIJANA: Divice, čujete da mu se crn obraz učini?

PRVA VILA:
Obraz ti crn budi, kako su tva dila,
nepr'jatelju hudi od pričistieh vila.

DRUGA VILA:
I crn ti taj pogled, kojieme tolikoj
zadavaš tugu i zled mladosti liepoj svoj;
budi crn i tvoj smih koji se s radosti
kaže lip, sladak, tih, a pun je gorkosti.

PLAKIR: Bijele vile, crna djela bijeloći vašoj ne dostoje se, da crna djela čine. Vi ocrniste plakira od svijeta. Plakir da je vam s radosti vazda izmiješan, a plakijerom da med i jad okušate a moj otac Žuđenje potvrdi ovi blagosov.

MUDROS: Božice Dijana, Plakir je platio svoj dug; nije ga veće tu držat. Da se zatvori u tvrdi zatvor, da Plakira vile veće ne gledaju, er Plakir svojim pogledom truje.

DIJANA: Hrlo, divice, povedite Plakira u tamnu tamnicu, da Plakir pozna kakvo je sužanstvo i tamnica od Plakira.

PRVA VILA: Dobrovoljno, božice!

PLAKO: Od sužanstva Plakirova da i vile plakir imaju: ma sužanstvo Plakirovo hoće još velik mir učinit među čistom Dijanom i među goruštom Ljubavi.[143] A to je, er Ljubav večeras hoće združit Vlaha Sarkočevića svojom vjerenicom, a to se ne može učinit bez čiste Dijane; uvrću se, da mir među njimi učinim i da čistoća i ljubav od sada jedan bez drugoga nigda ne stoji i, bijele vile, veće Plako neće vaš neprijatelj bit.

DRUGA VILA: Plako, grub si: ne možemo te takoga gledat, a slatke tvoje riječi neće učinit da ti nijesi naš rob; i hodi veće!

PLAKIR: Plakir je s vami i s vami budi; a kad je s vami, od gruba lijep će bit.[144]

PETI ČIN

Prvi prizor

DRAGIĆ i MIONA

DRAGIĆ: Bijedan Dragiću, išao za vilama, a tužan se tukao po pustoj gori i doli! Bijedan, za vilama, koje me uzeše, ter ni znam gdje sam ni kamo grem. Ah da mi je vjernu moju Grubu naći; š njom bih se domome vratio!

MIONA: Drago, tužan Drago, sjetna te izgubile[415] i vile te uzele. Gruba se tuče, zove, a ne ima koga. Gdje se si izgubio? Onako li se djevojke puštaju? Ah, jeda za njome proplačeš, ter ti ju kigodi bolji junak ugrabi! Bijedan, što ti je pripalo ter od djevojke bježiš?

Drugi prizor

VUKOSAVA, STANIŠA i prijašnji, zatim GRUBA

VUKOSAVA: Ovo našega vilenika, Staniša.

STANIŠA: Maganjo, vileniče, kudije se tučeš? Gdje si stado ostavio? Kamo li si pošao?

DRAGIĆ: Ćaća, bijedan, sve mi je srce izdrto; ni znam gdje sam, ni kamo grem.

VUKOSAVA: Bijedna, ovo je dijete uzeto! Ne boj mi se, mile, hodimo doma, a Grube ti svega hrani.

STANIŠA: Odro se je! Nut gdje se je ukuveočao! Za vilami je otišao. Gdi je živo, maganjo? — Mi smo krivi djeci! Damo u ruke imanje: »Pođi, mile, budi dobar«, a mile: »Čaća, dobar ću bit«, — kad tamo mile zlo i gore! Zaboravi kućnju koris, zaboravi ćaću, nu veli[146] ... pušta se kako ždrijelo bez uža, udri u ludosti, slijedi vile koje uzimlju; a paka bijedni kad su rasuli dom: »Srce mi je izdrto!« Pridrli se i odrli se, ne vratili se taki doma! — Maganjo jedna, ja te ću ...!

VUKOSAVA: Nemoj ve, Stano, dobar će biti. Mladu je dano zgriješit; ma, kad zgriješi, da se pokaje.

MIONA: (Rasuta! Zaklat ga će, ako ga ima u ruke! A ovo i Grube, ako[147] i ona ne ima kolača od maje, ona čestita! Ja t' mi ću s strane stat.)

VUKOSAVA: A ovo mi ove moje skitaše! Gdje si pošla, gospo?[148] Kamo si išla?

GRUBA: Dragića sam zvala.

VUKOSAVA: Zvala i ne dozvala, zvala te i ne dozvala se, veće ako ću ja bijedna! Nuta[149] djevojaka sadanjijeh! U naše mlade dni, i stara sam

bila, nijesam gospodara moga imenom zazvala; a u kući, koliko da nijesam ni vjerena bila, nijesam smjela vjerenika u oči pogledat i, kako od tuđega, od njega sam bježala; neg kad bi mi majka rekla: »Sjedi' tu!«, tako bih zacrljenivši se i sjela, od srama ne bih znala ali uz majku sjedim ali uz vjerenika. A sada: Dragića mi je pošla po gori tjerat! Koji Dragić? Dragić je za vilami išao, a ti, sjetna pošla, hod' doma najbrže! Dragić neka tjera koga tjera.

DRAGIĆ: Bijedan! Tko se ne bi privario? Ne biješe vila neg sunce! I ako me je uzela, što sam ja kriv? Vile uzimlju ljudi,[150] a oni što će?

STANIŠA: »Uzimlju ljudi! Što će!« — Vukosava, idi s kćerom, a neka on ostane vilenik s vilama.

MIONA: (Tužan Dragić! Grubu mu uzeše! Sjetan vile tjerao!)

DRAGIĆ: Kudi mi Grubu vodite? Ja neću za vilam veće it.

VUKOSAVA: Doma, doma, tuge naše!

STANIŠA: Doma i ti, bijedo naša!

Treći prizor

MIONA, zatim RADOJE

MIONA: Brižna, nut kako pođe za njom, — ozdravî! A kad mu je ktješe odvesti, sjetan ne može trpjet da ne ide š njom. Zato se reče: »Što[150a] imam, ne marim; što ne imam, žudim; a pritio lonac, ne okusivši, zasića, a mledan, i jedući, glad budi«. Sad mu je Gruba mila, er mu je hoće uzet.

RADOJE: Mione brajo, vidje li?

MIONA: Rade, medu, što vidje?

RADOJE: Stignu Dragić Grubu i reče: »Moja si, mobme[151] ć sa mnom!« Mati jo' se nasmijeja i reče: »Hodite, starali se zajedno!«, a Staniša reče: »Zato ću ti ja napit!« Ize mješčić i zaupi k meni: »Radoje, — reče — zdrav si!« Ja zahvalih i napih se. Mione, sada a mi?

MIONA: Uhit'mo se u dva igrat.

RADOJE: Da! Pak?

MIONA: Što maja reče, nijesam li ti rekla?

RADOJE: Da, pođ'mo ovako igrajući doma!

MIONA: Majdet! Radoje da sviri prîđe. Ostaj zbogom tko piruje, a mi ovamo imamo posao.

Četvrti prizor

MUDROS i OPOSLOVNICA

MUDROS: Oposlovnice, moja vrijedna, moja časna, bez tebe ja Mudros što bih bila? Tobom živem, moja slugo vjerna; gdje ti dođeš, svudije si lijepo primljena. Dijana božica hoće da pođeš na ognjeni stan od Ljubavi. Istinom, tu ne primaju sluge od Mudrosti, tu se žive u ras-

koši; ma poď reci bogu od ljubavi, ako će Plaka, da on nam vrati čistu vilu, i reci mu: »Mir ti nazivamo, a i brijeme je da mira budući ti, Ljubavi, zvana na pir Vlaha Sarkočevića; a i Dijana je zvana, — nije ga s nemirom na taka veselja dohodit«. Takoj reci i pođi veće.

OPOSLOVNICA: Da bude,[152] gospođe, lijepo spravno; brzo i mudro da opravim što zapovijedaš. Koji ću put učinit, da brže prođem? Prit ću priko Dubrovnika i učinit ću se dubrovačka godišnica s kudjeljom, s motovjelom, s košicem na glavi. Ja Oposlovnica nijesam naučna zaludu stat: posao činim hodeći, sjedeći, ležeći, u noći, u dne kako i dubrovačke godišnice. Ma ja ne mogu kako i one tri posla ujedno činit: gospi se, gospodaru i susjedi objednom ozvat, peć varit, oko trpeze služit i menestrat sve u jedan čas. To ja ne umijem; ja svaki posao pose činim. Dobro mi stoji godišnicom se dubrovačkom učinit, er ja sve umijem, a i one sve nastoje umjet. U jutro u crjevjara idu za naučit crjevje krpit, a u svetac u tetaka za u razboj naučit pribijat; to, kad na svoj stan pođu, da sve umiju. Vidje' ću kako one čine, kad prođem kroz grad, da i ja činim što i one čine; kad se vratim, da umijem spovijedat kako čine.

Peti prizor

OMAKALA i GRIŽULA

OMAKALA: Rasuta, sjetna, tužna u pustinju išla! Jedva sam s dušom utekla! Njeki divji čovjek[153] dođe na me. Sjetna, pošla vilam posle opravljat: dušom mojom kako su ono sve nemani! Poslala me biješe navlaš, da bijedna zlo pođem. Blaženica[154] me slòbodî: ne znam ni kako utekoh onomu divjemu čovjeku! Jezus, abe Marija, neka krs učinim! Bijedna, da što mi je o moga remete? Da bi Bog dao da i on bude dobro pošao so onizijemi nemani. Sjetna, što je ova vrjeća ovdi? Bijedna, što je ovo?

GRIŽULA: Ah, ah, ne tiči u mrtve! S mrtvijem živi što imaju činit?

OMAKALA: Ružna, što čujem? Jao meni, što je ovo?

GRIŽULA: Brajo, brajo!

OMAKALA: Jao, gospodaru, gdje si? Gospodaru, jao meni!

GRIŽULA: Omake, Omakalice!

OMAKALA: Gospodaru, jao, umrijeh od straha! Gospodaru, gdje si?

GRIŽULA: Ovo tebi Omakao, ovo je tužan Omakao! Brajo, gdje si?

OMAKALA: Gospodaru! Jao, bijedna, gospodaru, gdje si? Ukaži mi se, er isčezoh od straha.

GRIŽULA: Ovo sam, brajo Omakalice, òvo sam tužan Omakao kao rob svezan! Slobodi me, moj medu slatki!

OMAKALA: Jao, jao, jao meni!

GRIŽULA: Jao, jao, jao meni! Jao meni! Ajme meni!

OMAKALA: Jao meni! Ajme meni! Što je ovo? Ajme meni!

GRIŽULA: Jao meni! Ajmeh meni! Jaohi meni!

OMAKALA: Ajme!

GRIŽULA: Omakalice, Omake, jaohi! Omake, ozovi mi se!

OMAKALA: Jaohi, tko me zove? Jesi li ti gospodar?

GRIŽULA: Jesam, Omakao sam, tebi sam gospodar. Brajo, mojijeh nevolja! Omake, ne boj mi se: brajo, ja sam.

OMAKALA: Jaohi, jesi li ti? Ne smijem.

GRIŽULA: Ah, ah, jesam! Riječ čuj! Omakalice, ti se si pripala? Ah, ah, ah, pristraših li te?

OMAKALA: Sjetna, u vrjeći? Ne smijem k tebi, — ti si neman!

GRIŽULA: Ah, ah, nijesam! Pripade li se, Omakalice brajo?

OMAKALA: Uh, tako rasuta! On je, jaohi! Tužna, tvrdo ti se pripala bijeh.

GRIŽULA: Ah, ah, ah, ah, pripala se biješe? Raju brajo, odveži to vrjećice.

OMAKALA: Bogme t' još ne smijem tu tegnut.

GRIŽULA: Omake, odveži, brajo!

OMAKALA: Bogme t' neću vragut ped.

GRIŽULA: Omake, Omakalice, odveži brajo! Omakalice, Omakalice, ah jao, Omakalice!

OMAKALA: Neću, neću to, neću!

GRIŽULA: Omakalice, ah, jaoh, Omakalice! Omakalice, jaoh meni!

OMAKALA: Sjetna ja ne došla u pustinju! Jao, jaoh, ah, ah! Gospo moja draga, čemu ja od tebe utekoh?

GRIŽULA: Ah, jaoh! Jao meni! Ah, jaoh meni, čemu sam živ?

OMAKALA: Ja bijedna ni znam što ću ni kudije ću! Ah, ah, ah, ah, ah!

GRIŽULA: Ah, ah, ah, ah, Omakalice, to li je pravo?

OMAKALA: To ti je de za vilam hodit! Tot tebi!

GRIŽULA: Ah, jaoh meni, Omake, Omakalice brajo!

OMAKALA: Što me omakaš?[155] Poď vilu uzmi. Reče me uzet, pak nut nebogo!

GRIŽULA: Da te uzmem, brajo, ava, da te uzmem! Hodi ve, moja kokošice, moj medni celovu, moja golubičice, moja meka tugdjelice!

OMAKALA: Uh, a pak će rijet: »Idi! Bogme te ću!« — Sjetna jesi li ti? Još ne smijem.

GRIŽULA: Idi! Bogme, ako te uhiću,[156] dušolice! Uzalak na glavi odveži!

OMAKALA: Sjetan, kako si živ? Bijedna, nu ti ga!

GRIŽULA: Svjetlosti sunčana, svitlosti, zdrava budi, svijećo! Drag ti si, pogledu, mio ti si! Momice moja, tuge mi se sve od srca odkidoše, kad te vidjeh, moj veseli pogledu! Život mi si dala, tobom sam živ! Umro bijeh, otišao bijeh.

OMAKALA: Ah, i još ćeš rijet: »Mala ti har!«

GRIŽULA: Brajo, ne obrn'mo se veće ovdi. Ovdi nije našega stana; da'

mi ručicu, medu moj: uzimam te za moju domaću; bjež'mo iz pustinje.

OMAKALA: Neću! Idi,[157] ako mi neć suknju učinit. Idi, bogme te ću!

GRIŽULA: Ih, ih, ah, ah, dušice moja, duša mi se vrati. U cokulah na bnetačku da veće ideš.

OMAKALA: Ah, ih, ah, a hoć mi kupit? Idi!

GRIŽULA: Svega ti ću kupit! Ne gubimo bremena, hodimo, medovinice! Ovdi vile uzimlju. Vidjela si od mene što bijehu učinile.

OMAKALA: Ali ću se ja umorit grede.

GRIŽULA: A mi ćemo, brajo, na travici počihnut.[158] — Goro zelena zbogom! Maškarate, zbogom! Svak veće pròsti! Što umjesmo, činismo; a veće naprijed ni umijemo ni hoćemo, i nitko naprijed ne gub' riječi. I maškaratam, koliko za nas ki ovu smotrismo . . .

SVRHA

Grižula / Komentari

Prvi prolog

1 **Cti** itd: »prva dva stiha su nastala . . . svojevrsnim sažimanjem četiriju Džorinih, iz pjesme br. 515 *Ranjinina zbornika;* stih 1—4 (S. Petrović) — Ovaj prvi prolog, iza kojega, odijeljen glazbenim umetkom, slijedi drugi u prozi, lirskom sintezom najavljuje maštovitu i prigodnu radnju dijeleći se (prema Skoku) u tri sadržajne cjeline po četiri stiha; u prvoj se slavi idealni renesansni krajolik, u drugoj se daje renesansna alegorija, u trećoj se aludira na ženidbu Vlaha Sorkočevića.

2. **vile kriposti** itd: Pravda, Hitros, Jakos i Tihoća, koje se spominju u idućem proznom prologu.

3. **druge** itd: sada vladaju slatkim cvijetom drage mladosti.

4. **pričista Dijana:** antička božica čistoće, zaštitnica djevica.

5. **mâna** itd: izraz »mana pada s neba« znači da nešto neobično i neočekivano stiže u pravi čas, a inače mana je prema biblijskoj legendi bila neobična hrana koju je Izraelcima 40 godina vjetar donosio u Sinajskoj pustinji, pa je to bilo poznatim motivom renesansnom slikarstvu (npr. Veronese, Bassano), kojim se i D. ovdje poslužio uokvirujući kompoziciju slike proljeća, cvijeća, sunca, gora, vile, Dijane, usp. bilj. 532 i 814 u *Dundu Maroju.*

6. **Spomeni ovi stan:** neka se podsjeti ovaj dom, tj. dom Vlaha Sorkočevića, gdje se slavi njegov pir, ovog sretnog (čestiti) dana, a to će reći jednog pokladnog dana vjerojatno godine 1556.

Drugi prolog

7. **Pirnici** itd. Može se prihvatiti Skokova napomena da je ovaj prozni prolog komentar prethodnim stihovima (iako će se i dalje u djelu alternirati stihovi i proza), a taj je postupak, osobito u alegorijskim djelima, imao davnu tradiciju (Boetije, B. De Born, Dante). Ovdje se gledaocima neposrednije opisuje scena i najavljuje alegorijska okosnica mitološke radnje, koju ćemo uskoro razriješiti i koja je okvir pastirskim i komičkim prizorima što će se s tom radnjom isprepletsi.

8. **Vlaha Sorkočevića:** plemića (1530—1593), koji je u Veliko vijeće ušao 1550, poslije bio dva puta knezom Republike, a ženio se najvjerojatnije, kako je rečeno, 1556.

9. **crnok . . . s lovom . . .:** spomen crnih očiju slatkorjekog Vlaha i dvosmislenost njegova vještog lova, kojim se šaljivo aludira na spretnost lijepog osvajača ženskih srdaca, bit će nam jasniji kad otkrijemo alegoriju, tj. da je, nasuprot čistoj zaručnici koju zastupa Dijana, on simboliziran u liku Plakira kojemu će u IV. č. čiste bijele vile htjeti crn obraz učiniti je su mu i djela po njihovu sudu crna. Što se tiče Vlahova »lova« usp. što Plakir kaže u III. činu: »tko lovi i ulovi«, a kaže i da njegov, tj. Plakirov, »otac Ljubav od . . . lova plakir ima«. O dubrovačkim mladićima kao noćnim »lovcima« usp. *Novelu od Stanca,* st. 34—35.

10. **umje toliko, er:** znao je postići to da.

11. **pjesni . . . igrami . . . salaci:** vila, koga će u ime družine navijestiti maštovitu preobrazbu malog prostora u Vlahovoj kući u pozornicu neograničene iluzije, najavljuje da će u radnji biti glazbe, plesa i druge zabave.

12. **Pile:** poljana pred dubrovačkim gradskim zidinama sa sjeverozapadne strane.

13. **u ovoj strani . . . S ovu stranu . . . tamo . . . ovdi . . . U ovoj planini:** nakon uobičajene skromne molbe Prologa da gledatelji s ljubavlju prime što im se bude prikazalo, čini se da se sad otkrila scena, vjerojatno prije zastrta zastorom, pred kojim se vila najprije sama pojavila da navijesti općenito kakva će biti scenografija. Odvajanje antagonističkih aktera na dvije suprotne strane i pokazivanje na druge dijelove scene sugerira dočaranu perspektivu, kao dostignuće renesansnog teatra. O mjestu prikazivanja Držićevih djela u Dubrovniku zanimljivo su i poučno pisali osobito W. Cole i C. Fisković.

14. **Pravda** itd: te četiri »kriposti« predstavljaju, suvremenim shvaćanjima i cilju alegorijskog sloja radnje prilagođene, »vrline« odnosno etička svojstva čovjeka prema učenju o »vrlinama« od antike do renesanse, od aristotelovske i pogotovo platonističke definicije, preko srednjevjekovne religiozne modifikacije do humanističke neoplatoničarske varijante. Ti su alegorijski likovi ovdje u službi čiste Dijane, koja je na jednoj strani sa svojim divicami, tj. vilama, kao Čistoća, koja predstavlja uzdržljivost, čistu ljubav (utjelovljenu u Vlahovoj zaručnici), dok je na suprotnoj strani, s njom u borbi, Žuđenje, odnosno, kao što će se vidjeti, Kupido i njegov sin Plakir (što će reći užitak), simboli erotske ljubavi (aluzija na mladoženju Vlaha). Intervencijom četiriju »vrlina« koje vladaju svijetom doći će do ravnoteže odnosno mira među zaraćenim stranama, između Žuđenja i Čistoće, drugim riječima do braka između Vlaha i zaručnice.

15. **vidjet ćete:** budući da će poslije još spomenuti samo jednog smiješnog remetu, tj. Grižulu, i zapletaj oko njega, ovo se upozorenje odnosi i na seljačke prizore i zbivanja o kojima inače prolog ništa ne kaže.

16. **satiri:** ta čupava i rogata šumska demonska bića iz grčke mitologije, uzvinuta nosa, jarčevih kopita, ljubitelji glazbe, vina i ljubavi, likovi na koje je naviknula Držićeva publika pa ih ima i u drugim njegovim komadima, ovdje uglavnom svoju funkciju svode na dekorativno prisustvovanje i ples.

Prvi čin

17. **O vile** itd. Grižula, kao i neki drugi Držićevi smiješni stari zaljubljenici, sam postaje »poeta« oponašajući maniru tadašnje lirike, npr. tu dvostruko rimovane dvanaesterce, ili citirajući i parafrazirajući poznate tuđe stihove i pjesničke slike. »Razine upotrebe stiha« u *Grižuli* proučavao je P. Pavličić, definirajući remetino stihotvorstvo kao »recitiranje«, dok je ulogu stihova mitoloških bića nazvao »emblematskom«, jer oni pripadaju literarnom svijetu; zaključak je da je riječ o suprotstavljanju, antitezama, manirizmima.

18. **ognjena božića:** Kupida (Amora), s ognjenim strijelama.

19. **koji:** tu će zamjenicu u jednakom ritmu ponoviti u idućim stihovima još pet puta, slično kao što će odmah, u prozi, učiniti i Gruba, izražavajući tako jadanje.

20. **gorske . . . gorki:** proučavajući stil, »retorsku pirotehniku« Držićevu, usporedljivu sa Shakespeareovom, A. B. Lord opazio je među ostalima i ovu igru riječi, koja je, dakako, u funkciji parodije, kao i cijelo Grižulino petrarkističko ljuveno uzdisanje.

21. **ispùsti:** neka ispusti (sa svog luka . . .).

22. **žuđenje** itd: opreke »žuđenje« — »tuženje«, »ljubav« — »nezdrav«, primjeri su mnogobrojnih antiteza karakterističnih za Držićev stil, ali su u ovoj pastorali dio cijelog sustava, temeljni aspekt njezine strukture, jedan od najprije uočljivih oblika Držićeva manirizma, ovaj put suprotstavljanja zbilje i maште, parodijom mitološkog svijeta i ljubavi. Proučavajući igru riječi i značenja u ovom djelu A. B. Lord je osobito uočavao antitezu, već u osnovnoj ideji drame (Dijana-Kupido, nevjesta-mladoženja), i u mnogim pojedinostima, počevši od prologa u stihu, gdje su u antitezi nebeske i zemaljske slike, i proznog prologa (žuđenje-ljubav, boj-mir). Nije čudo što ćemo na antiteze nailaziti osobito u stihovima i u prozi Grižule, starog remete, dubrovačkog gospara koji je od svoje zločeste sluškinje pobjegao u planinu.

23. **Plakira:** Kupidovo dijete.

24. **Kud** itd. Osim lamentoznog ritma koji, kao i u Grižulinim stihovima, odaje opetovanje relativnih rečenica, ta se iteracija artikulira s pomoću suprotnih rečenica i suprotnog veznika, koji predočuju niz antiteza. Simetrija koja se time postiže ima prauzor npr. u Petrarkinu sonetu CXXXIV, a na toj se simetriji temelji cijela pastorala, u kojoj je izražen manirистički paradoksalni sklad nesklada (»concordia discors«), budući da je simetrija preduvjet ili posljedica antiteze, i to u višestrukim slojevima jedinstveno usklađene radnje, isprepletene suprotstavljanjem prigodnog, mitološkog seljačkog i gradskog svijeta.

25. **Gruba:** u jednom rukopisu »gruboliepa«, ljepotica s ružnim imenom (A. B. Lord), što je oksimoron (stilistička figura koja sjedinjuje protuslovne pojmove, česta u Držića).

26. **Dragiću:** Lord je i u tom imenu vidio antitezu s imenom Grube.

27. **Vile** itd.: kao i u prethodnome proznom odlomku, njegov individualizirani stil i služenje — u jednom dahu — petrarkističkim fraziranjem, ocrtava smiješna i putenog starca kakav će se sve jasnije odavati (v. niže: »Na travici zelenoj da počinemo«) svrstavajući se uz manje-više srodne likove kakvi su Zlatikum *(Skup)*, Lone, Krisa *(Tripče de Utolče)*, Arkulin *(Arkulin)*.

27a. **žudi i želi** itd: antipertrarkistički modificiran dvostih Dž. Držića (pj. 518. Rešetarova izdanja); usp. bilj. 325 uz *Veneru*, te stihove na početku II. č. u *Arkulinu*: »Želim te« itd.

28. **bijela** itd: tumačeći ovu antitezu Lord dobro upozorava da će bijelo biti drugi par antiteze koja doseže vrhunac u IV. č. Igra antiteze nastavit će se odmah u riječima »grub« i »lijep« i kulminirati u Grižulinoj pjesmici.

29. **Ako s' gruba** itd: prema završnim stihovima čini se kao da je ova pjesmica pučkog podrijetla i da je Grižula citira.

30. **Dragiću** itd: nećemo posebno analizirati više nego očite crte seljačkoga govora i leksičke i sintaktičke, s elementima narodnih izraza iz pastirskog života, vjerovanja, umjetnosti, u stilu četvoro mladih i, poslije, dvoje starih likova, parova Grube-Dragić, Miona-Rade, kojima valja pridružiti iako nisu par, Vukosavu i Stanišu.

31. **Dragiću nedragi:** još jedna antiteza, ali posve primjerena pastirskom govoru.

32. **ka . . . ko:** onu koja . . . onoga tko.

33. **Moja Grube** itd: dok se gradski smiješni ljubovnici, kakav je npr. Grižula, postajući pod utjecajem ljubavne mahnitosti pjesnički raspoloženi, služe stihovima i oblicima umjetne poezije. Dragićevi atributi, slike, uporedbe odaju stil narodnih umotvorina. Opis vile, plastičnost predodžbe, zapažanje detalja, Dragičev stil uopće, primjereni su interpretaciji svijeta, vilinske ljepote posebno, s nekim dodatnim tonom egzaltiranosti »uzetog« momka.

34. **kolač:** nagrada.

35. **Manenika** itd. Vjerojatno treba tumačiti: njegove su riječi kao riječi mahnitog ludova koji se povilio. Usp. Ak. Rj. pod »besjeda«: »vilovita besjeda«, »verba magica«.

36. **Pundurilja ti slatka** itd: osladilo ti se to biće iz svijeta koji te ne pripada . . . Miona već takvom primjedbom očituje svoju razboritost, koja će i u njezinoj obrani žena poslije doći do izražaja.

37. **Ne imam** itd: nemam vremena ostati, žuri mi se. Dragić je majstorski ocrtan: on je »uzet«, viša sila sebi ga je neodoljivo privukla, ali njegove prethodne riječi ipak ilustriraju koliko je inače bio odan Grubi, kojoj namjenjuje sve one darove. Ljepotom opisa seoske ljubavi *(mriljuj pitomi, grlice . . .)* svojom je liričnom ali neliterarnom, spontanom humanošću i ovdje kao i na drugim mjestima (primjerice u odnosu Radoja i Mione) suprotstavljena jednako pohoti staroga gospara i izvještačenom petrarkiranju, gradu, književnim neprijateljima pisca.

38. **Mione** itd. Zanimljiv je odnos Rade i Mione. Dok se on koristi i Dragićevim primjerom ne bi li k sebi privukao Mionu, ona se, sigurna u njegovu privrženost, s njim očito poigrava, pa mu u ovom

završnom dijalogu I. čina prigovara sebičnost, izmiče pozivajući se na majčinu strogost, šali se s njim, odvraća pozornost na stado.

39. **Tužan** itd. I on je tobože zabrinut za stado, a to je, u ovoj suptilnoj psihološkoj igri, prozirno reagiranje istom mjerom na Mioninu hladnoću. U ovom realističnom prizoru nema traga parodiji.

40. **Gruba stigla** itd. Rekao bih da Rade ovo govori za sebe. Sarkastična usporedba svoje sudbine sa sudbinom Grube, koju je ostavio Dragić, doimlje se ovdje poput duboka uzdaha. Mionin lik i ono što je nazvano njezinim feminizmom osobito se plastično ističu u kontrastu s Radojem.

41. **Tu, tu!:** povici upućeni stadu. — Korisno je, na koncu, podsjetiti na Skokovu napomenu da se u I. č. još ništa ne doznaje o borbi između Kupida i Dijane i da se u ljubavnom ludilu Grižule i Dragića samo naslućuje kako u tom idealnom arkadskom svijetu djeluje neka viša moć.

Drugi čin

42. **O Plako** itd. U II. č. nema seljačkih likova, nego se može podijeliti u dva dijela. U prvom se pojavljuju mitološka bića, Kupido i Plakir, koji se dogovaraju kako će svladati vile, i Dijana, koja s vilama priprema ratni plan protiv Plakira, te na kraju dolazi do njihova prvog sudara. Drugi dio, jedan od najzanimljivijih, ispunjaju susret i ispovijedi Grižule i godišnice Omakale. Što se tiče podrijetla Držićeve verzije o Plakiru kao Kupidovu sinu, Lord podsjeća na priču o Kupidu i Psihi i njihovoj kćeri Užitku u Apulejevu *Zlatnom magarcu,* vrlo popularnom u Držićevo doba. D. je zacijelo poznavao taj izvor, ali i suvremene izvore, među kojima Košuta izdvaja djelo *Agia,* kojemu je autor Luca Contile (1505—1574).

43. **med i jad:** slast i otrov; antitezu ponavlja poslije prva vila odgovarajući Dijani. Med i njegova suprotnost, jad, tj. gorki otrov, najizrazitije odrazuju najveću slast i najveću gorčinu (med spominje i prvi st. prvog prologa, a spomenut će ga i 3. vila poslije u prozi).

44. **u polju:** na bojnom polju, i to, kako će Dijana istaknuti, s himbenom taktikom.

45. **u prseh:** u prsima, u grudima.

46. **trije:** truje, odgovara učinku drugog pola gore spomenute antiteze jad, tj. otrov.

47. **sam:** Plakir poslije kaže kako vile »na samu ištu« njega, tj. užitak.

48. **Cvitje** itd. »Kad Držićev Plakir postavlja zamku za Vilu, on nas uistinu podsjeća na Pucka i njegove trikove«, piše Lord, nalazeći, kako kaže, mnogo više zajedničkih crta između Držićeve komedije i Shakespeareova *Sna ivanjske noći* nego što je primijetio u studijama o Držiću (Torbarina, međutim, u predgovoru Shakespeareovoj komediji, Zagreb, 1970, veću sličnost nalazi u ulogama Pucka i Kupida u *Tireni).*

49. **prve vidim:** netom ugledam prve od njih. Usp. st. 167 *Novele od Stanca* »prvu vil upaziš . . .«.

50. **valjamo li:** vrijedimo li, jesmo li sposobne.

51. **kako lisica:** jer je himben, kao što je prije rekla Dijana, i jer je lukav pa lisiči, kako je sam gore kazao.

52. **Bijele vile** itd. Plakirova evokacija ljepote prirode podsjeća na uvodne stihove Slave nebeske koja će združiti zaručnike; on se i služi tim sredstvima kako bi čistoću združio sa žuđenjem, kako bi proljeće među njima donijelo mir.

53. **mira . . . nemir:** kao što je vila zaključila prethodni poziv vilama antitezom *medom jad,* i Plako antitezom poziva na mir.

54. **Plako plakijerom plati:** nisu u komediji rijetki ovakvi fonosimbolični hedonistički učinci stila, a poseban će užitak Plakiru biti poigravanje vlastitim imenom.

55. **Tko je tamo?:** Grižula, koji je sa strane vidio sukob vila i Plakira, ugledao je Omakalu, pa je pohotno zove da se skloni od opasnosti k njemu.

56. **nad pšeničan kruh iskat:** usp. poslovice »Nad pšeničn'jem nije kruha, / nad rucelom nije žita . . .« itd: »Ne išta mimo pšenična kruha« (Daničić, 67, 73), a kaže se i »Tražiti kruha svih pogače«. Autentičnost izvornih Držićevih likova, kakva je i ova godišnica, neposredno je vidljiva u takvim pojedinostima svagdašnjega govora, koje se međutim po spontanosti nimalo ne odvajaju od ostalog izražavanja lišenog literarne artificijelnosti. Nikad nije dovoljno naglašavati da se ti Držićevi likovi, seljaci i građani, pa čak, iako u posebnom registru, i mitološko-arkadski, i djela kojima oni daju život, bitno razlikuju od talijanskih uzora, umjetnički prevladanih prema individualnoj mjeri vlastite autorove poetike.

57. **kako smokvu . . . učinila:** smekšala gnijećeći je.

58. **godišnice . . . gospođe:** gospar utekao od godišnice, godišnica utekla od gospođe — opet simetrija s višestrukim antitezama, detalj u skladu s cjelinom djela, u kojemu je svagdje provedena renesansna simetrična ravnoteža, da bi još djelotvornije bile maniriističke suprotnosti.

59. **utekla . . . u pustinju:** Sve što će Omakala ispričati o dubrovačkim godišnicama, o odnosu gospodara prema njima, o tome kako su bile prisiljene krasti hranu, itd., pa i sam bijeg iz Dubrovnika daleko, tj. izvan granica Republike, sve to ima realnu podlogu, nije puki samovoljni proizvod Držićeve mašte, nego se može dokumentirati. »Posluga nije bila samo slabo plaćena, nego su i uvjeti rada bili vrlo teški, a hrana i odjeća slabi, odnos gospodara prema njoj grub i oštar. Već 7. decembra 1359. Veliko vijeće donosi zaključak, po kome se zabranjuje slugama i sluškinjama da napuštaju svoje gospodare prije ugovorenog vremena. O roku ugovora gospodaru se vjerovalo na riječ do jedne godine, a ostalo na zakletvu. Nitko ne bi smio da uzme odbjeglog slugu ili sluškinju pod prijetnjom globe od 5 perpera. Ovaj zaključak je donesen da se onemogući posluzi da napušta gospodare, a to praktično znači da su bili dani na milost i nemilost svojim gospodarima, koji su mogli da ih zlostavljaju, loše hrane i odijevaju. Bijeg takvog sluge ili sluškinje bio je oglašen po gradu, i u malom Dubrovniku nije bilo teško vratiti takvog bjegunca, jer se

nitko nije usudio da ga primi u kuću zbog bojazni pred visokom kaznom. Pobjeći su mogli samo oni, koji su uspjeli napustiti područje Republike. Pa ipak, bježanje nije bilo rijetko i u kancelarijskim knjigama nalazimo mnogo podataka o bježanju sluge i sluškinja, a isto tako i šegrta. Nismo skloni teoriji nekih pisaca, koji tvrde da je tome bio uzrok raskalašenost renesansnog Dubrovnika, već nam to govori o teškom stanju posluge u Dubrovniku (. . .). Kao u XV, tako se ni u XVI stoljeću položaj posluge nije poboljšao i bježanje je vrlo često, iako je mnogo trebalo da se netko od posluge odluči na bijeg« (Roller).

60. **Moj starče** itd. »Opis je čisto realističan i ima veliku kulturno-historijsku vrijednost (Skok). A da ima i veliku umjetničku vrijednost, zbog koje i zapažamo sugestiju dokumentarnosti o životu obitelji, braka, godišnica u Dubrovniku, općenito je poznato i naglašavano u kritici. Upozorimo na majstorsku živost koju D. postiže dajući godišnici da upravnim govorom reproducira gore spomenute odnose, da stvori osebujan »teatar u teatru«, da omogući glumačku interpretaciju kakva se može temeljiti samo na tekstu iz pera iskusnog, velikog dramatičara.

61. Kao što su autentični dubrovački predjeli Podmirje i Garište, tako su očito pravi suvremenici Đuro crjevjar, Sentalija, Šile crjevjar, Džan-Fidžin, a ne bih isključio da je gledateljima bila prepoznatljiva i obitelj u kojoj je Omakala služila. Već smo više puta naglašavali izvornost i manirističke značajke u raznim oblicima Držićeva suprotstavljanja fantastičnog alegorijsko-mitološkog krajnje realističnom svijetu.

62. **nu broji koliko posala.** Živost monologa daju i ovakva izravna obraćanja Grižuli, njezini komentari kojima prekida riječi gospođe reproducirane upravnim govorom, npr. i ime joj sam zaboravila . . . pametuj, te oni intimni, narodni, pripovjedački imperativi: svrati se . . . kupi . . . Donesi.

63. **Podmirje:** spominje se u *Noveli od Stanca*, st. 18, a u *Dundu Maroju* Petrunjela spominje proste dubrovačke bludnice u predjelu Pelila i Podmirja.

64. **bijeloga, crljenoga . . . vodice: kozmetička sredstva.**

65. **njekijeh guba:** nekakvih gadarija, koje rabe gospođe, neshvatljivih jednostavnoj sluškinjici.

66. **Garište:** taj se predio u *Noveli od Stanca* (st. 20) navodi u vezi s noćnim životom razuzdane mladeži.

67. **u vodici rusatoj:** u miomirisu napravljenom od ruža.

68. **juhom:** čini mi se pretjeranim Skokovo mišljenje »da je ovo eufemizam za mokraću pomiješanu s čovječjom nečisti, iako Grižula uspoređuje svoju godulju s Omakalinom gospođom *u rozicah i u vodici rusatoj*. O godišnici ovog neobičnog starca doznajemo samo dio onoga što bi on mogao pričati: da mu nije dala odahnuti ne puštajući ga s ikim razgovarati, da je rastrošna i oblaporna, a poslije i to da je »kundurica«.

69. **Vrgoh se tobocem:** U *Skupu* (III, 6) stari lakomac ima izraz »tresnut tobocem«, što znači odriješiti kesu. Napominjem to kao još jedan primjer obilja robne, trgovačke, monetarne i srodne terminologije u Držićevim djelima.

70. **stoti dio . . . To da je lakše . . .?:** Grižula najprije odgovara na njezin *deseti dio*, kao da se natječu tko će više toga nabrojiti, iako, međutim, remeti nije do toga stalo, nego se sav usmjerio na to da se domogne Omakale, koja će mu odmah nakon toga, uskliknuvši, stati nabrajati nova svoja martorija, da bi zaključila pitanjem: »Zar je to lakše?«, odgovarajući zapravo na onaj njegov *stoti dio*.

71. **remeta, koji pleteš rešeta:** očito narodna uzrečica. Međutim, ona pomaže da se shvati otkud potječe ime Grižula, što valja zahvaliti Košutinu tumačenju, prema kojemu nije bio u pravu Skok ispravljajući ga u »Gržola« i izvodeći ga iz »Grgur« ili »Crissolus«, ni Cronia, koji je smatrao da dolazi od »gristi«, nego ime potječe od riječi koja je možda postojala u dubrovačkom romanskom govoru, a odgovara talijanskom »grisola« odnosno mletačkom »grisiola«, što će reći rešetka od pruća. Kao tu Omakala, tako će u III. č. vila kazati: »Nije t' mi remete rešeta ki plete«.

72. **pletem . . . zapletancu . . . zapletalo otpleo:** odgovor u kojemu je očita još jedna igra riječima, kakvih ima u ovoj pastorali, ali i razlika između Omakalina jednostavnog, vrlo slikovita pričanja i školovanoga, nekad i petrarkizmom zadojenoga i stihovima protkanoga govora gospara, kojega sve to što godišnica priča ne zanima, nego bi samo htio nju odvesti u špiljicu.

73. **od koreta . . . od gunja:** nastojeći priprostu djevojku primamiti, spominje te dijelove odjeće da bi joj pokazao kako ga njezina priča zanima, a zapravo i oni odaju njegovu erotsku »uzetost«. Da je tako pokazuje i to što on njoj tu, i još jednom pri kraju ovog dijaloga, samo obećava da će joj pričati o svojoj kundurici godišnici, ali joj ne priča, jer su mu drugačiji ciljevi.

74. **nose naše gospođe** itd. Da Omakalino pripovijedanje i nije napisano magistralno, zanimljivo i živahno, u tolikoj mjeri da se ni po čemu ne doimlje kao digresija, bilo bi dragocjeno svjedočanstvo o nošnji, jelu, bračnim odnosima, sredini i životu sluškinja i gospodara u Dubrovniku u 16. st. Ovdje D. posebno ismijava taštinu suvremene mode, koja je posvuda slijedila diktat europskih dvorova, najprije talijanskih, zatim španjolskog. Ženski nakit i odijevanje, kakvi se odrazuju u djelima i u vremenu Držićevu potanje je proučavao C. Fisković navodeći između ostalog i to da su dubrovački papučari i krojači slijedili ponajviše modu po mletačkom uzoru. Godišnice su se čudile i divile sjaju i složenosti te odjeće, ili su u svakom slučaju vodile računa o toj izrazito ženskoj preokupaciji, kao Petrunjela u dužem monologu III. čina *Dunda Maroja*, kad skromnost dubrovačkih građanki uspoređuje s raskošima rimske kurtizane.

75. **besjede s gosparom i raspredance:** gospođin ljubomor nije bio bez razloga, a o tome izravno svjedoče st. 102—115 u *Veneri*, gdje se opisuje kako su se gospari zabavljali s godišnicama. Oblik raspredance i drugi s istim početkom, kao u primjeru »zapletanca«, koji smo čuli od Grižule, ili »štipanca«, koji će Omakala u III. č. spomenuti Vili, imaju ako se ne varam afektivnu obojenost i posebnu slikovitost.

76. **u purgatorijo!:** čistilište je i u prethodnoj replici spomenula, i martorija, kao grješnica Božija koja se Blaženici preporučuje, govori korunicu, i koja je uzela zavjet, kako niže veli, a i po tom

se izražavanju iz vjerskog područja, inače bogatog ali drugačijeg u drugih likova, Omakala razlikuje od drugih Držićevih sluškinj'ca i predstavlja se kao poštena i naivna djevojka. Ona se, dapače, zavjetovala Gospi, prekrižila se *(Učinih zavjet, učinih senjao na sebi)* i pobjegla *u pustinju* iz takva života, kao što se to i drugim dubrovačkim godišnicama događalo (v. bilj. 59).

77. **čudim se** itd.: cilj je starčev proračunan, a priprosta djevojka u tim će riječima osjetiti prije sućut nego gosparovu ironiju, koja je očita, jer, koliko god je šašav, Grižula je spretan u nagovaranju prestrašene godišnice da mu se pridruži.

Treći čin

78. **Pribisavu:** neku drugu Vlahinjicu.

79. **Nije je:** nema je.

80. **»Ne smijem od majke«:** kao što je i ona Radi u I. č. rekla.

81. **i svile:** čak i svile, tj. svega.

82. **Sjetna Miona stala:** što se ja ovdje zadržavam, da i mene . . .

83. **»Zdrav, brajo«:** kao i u susretu s Dragićem u *Tireni* Vila prilagođuje svoj govor pastirskome, podsjećajući ovim prenošenjem razgovora na susret uzetog Dragića s vilom u toj pastorali.

84. **umijesi prjesnačić:** poklanjanje prjesnačića dragoj ili dragome zacijelo je seoski folklorni običaj simboličnog značenja.

85. **onamo:** valjda među gledateljima, što ne bi bilo neobično, jer D. znade pomiješati planove zbilje i fikcije, a ovdje apostrofiranje Vlahove zaručnice i mladoženje otprilike u sredini radnje kao da upozorava na smisao alegorije.

86. **Lovci** itd.: neka svatko, tj. Vlahovo muško društvo, ide kamo pripada, a moj zaručnik k meni. Lov je aluzija na Vlahovu naviku »s lovom se vraćat doma«, o čemu je bilo govora u proznom prologu (v. bilj. 9).

87. **Za tebe** itd. Kao i prethodni tekst među navodnicima, i ovo je, čini se, adaptacija neposrednoj situaciji neke narodne umotvorine, budući da se ovaj dio teksta sastoji od dva osmerca, a znači: ti, nevjesto, koja se udaješ za Vlaha Sorkočevića, više ne moraš slijediti zakon čistoće kao Dijanine vile. Skok je, možda zaveden tekstom Petračićeva izdanja (SPH, VII, Zagreb, 1875), imao teškoća u tumačenju nekih pojedinosti drama, pa i ove, čitajući »Za tebe ti mu nije, Mile, veće slidit gorske vile« i tumačeći ovako: ». . . odsele Vlaho ne može da traži druge ljepotice (gorske vile), kad ima svoju ženu«. Takvo tumačenje moglo bi biti uvjerljivo ako se čita *Mile* umjesto *mila*, kako je u Rešetarovu kritičkom izdaju. Bit će, međutim, da je D., dva vjerojatno poznata osmerca, koji su, kao u Skokovu čitanju, imali rime mile-vile, prilagodio ovom kontekstu, sa značenjem koje sam objasnio. Samo, *mile* ne treba shvatiti kao vlastito ime, nego u značenju koje ima u primjerima iz V. č., kad Vukosava kaže Dragiću: »Ne boj mi se, mile, hodimo doma . . .«, a Staniša: »Pođi, mile, budi dobar . . .«

88. **rešeta ki plete:** v. bilj. 71.

89. **meni je rekao:** u međuvremenu, pošto se, na koncu II. č., sklonila k njemu u spilicu.

90. **Hoć** itd.: voliš li me?

91. **bud' mudra** ti: ovaj dio teksta upućen je Omakali, kao opomena da ga ne kompromitira pred vilom.

92. **Među crjevjari** itd.: nabraja dubrovačke ulice iz onog doba, koje D. i drugdje spominje kao područja gdje mladići love djevojke i štipaju godišnice koje tamo zalaze radi poslova za svoje gospodare. Među crjevjare je bila ulica koja se tako zvala po radnjama papučara, koji su izrađivali i one »crjevje« koje je Omakala tamo često nosila da se bijele, te »ohšubre« i »pantufe na bnetačku«, a tu ulicu spominje Petrunjela u *Dundu Maroju* u vezi sa štipanjem godišnica kad susreće Nika, Pijera i Vlaha u II. č. a Prijeki Dživulin Lopuđanin (v. *Dundo Maroje*, bilj. 262) kao mjesto gdje dubrovački mladići »dunižaju«.

93. **mučat:** prije mu je rekla »pomúči«, a poslije ćemo još čuti »ne progovoriš«, »zamuknuh«, »nijem sam«, a malo dalje »Da zanijemim«, sve to navodim kao primjer brige za stil, variranja raznih oblika, bogatstva jezika, osobito s obzirom na glagolski aspekt.

94. **E:** da, tako je.

95. **izuvaju:** dvosmislenost i aluzija na iskorištavanje godišnica.

96. **štipance:** v. bilj. 75 i 92.

97. **er:** da (posljedično); ne znam što znači *na variete.*

98. **štetiše.** Sukob sela i grada, kao tema kojom se D. mnogo bavio (sa svime što ona uključuje s obzirom na materijalne, moralne, psihološke, jezične aspekte), osobito je djelotvorno, a rekao bih i drastično, predočio u odnosu godišnica i gospodara. Taj sudar društvenih struktura koji trajno prati materijalni razvoj, ovdje se očituje u sudbini djevojaka dovedenih u grad, koje se susreću sa »štipancama« gradskih momaka u ulici kakva je Među crjevjare (ali bi mogle svršiti i kao siromašne bludnice »od Pelila« i »od Podmirja«, što ih spominje Petrunjela u *Dundu Maroju*), ili koje moraju krasti od gospođe najprije hranu, a zatim, na višem stupnju iskvarenosti, i ukrasni i kozmetički pribor.

99. **ostaviše:** prestraše.

100. **crnok:** misli na Vlaha Sorkočevića, a i to je neke vrste ekstemporiranje nakon onog Vilinog (v. bilj. 85, 86) ovaj put s otvorenom aluzijom na momačku slobodu mladoženjinu, koja će, kako Vila odmah dodaje, uskoro, ženidbom, prestati.

101. **ckvaru:** usp. bilj. uz st. 98 *Venere.*

102. **zračne . . . mlečne:** antiteza vrlo izražajna u svojoj jednostavnosti, jer plastično označava višestruke suprotnosti, problem onih koji žele da se najedu i onih koje moraju biti mršave, sluge i gospodare, selo i grad.

103. **Ovo ti** itd. varira 2. st. jedne pj. *Ranjinina zbornika* (SPH, II, br. 701) kojom će se radi ruganja petrarkiranju D. poslužiti i u komedijama *Tripče de Utolče* i *Arkulin.*

104. **rukami igraš:** implicitna didaskalija, koja Grižulinu vatru prikazuje i u drskosti njegovih ruku kad se približe ženskom čeljadetu.

105. **sužanstvo** itd.: gotovo doslovce ponavlja 3. i 4. st. pj. spomenute u bilj. 103. To je zbilja više nego potvrdan odgovor, a njegovo oduševljenje objašnjava i spremnost da prihvati ono što će uskoro vila s njim učiniti dovodeći do vrhunca komičnost starčeve povilinjenosti.

106. **Vrjeću** itd.: »Vila je ad verbum shvatila Grižulino robovanje i svezala ga u vreću« (Skok). Grižulu A. B. Lord uspoređuje s Vratilom u *Snu ivanjske noći,* koji u preobrazbi dobiva magareću glavu.

107. **Umiru** itd: prva dva st. izravno su ruganje petrarkističkim st. iz jedne pj. *Ranjinina zbornika* (SPH, II, br. 638) koji su ovdje malo modificirani, a podrijetlo im je iz V. strambotta C. L'Altissima (Torbarina).

108: **a živem** itd.: varira dvostih iz pj. koja prethodi spomenutoj iz *Ranjinina zbornika.*

109. **salac . . . plač . . . mir . . . nemir:** zabilježimo i te među mnogim antitezama.

110. **progovorit:** komičnost je situacije, dakako, u tome što sad ne smije progovoriti kad bi vila htjela, a prije mu je branila.

111. **za moje te gore** itd.: učinila sam sebi gore što sam te svezala.

112. **Dragiću** itd. Dolaskom Dragića, u ovom se prizoru upotpunjuje trijumf Plakira, jer je ljubav obuzela svakoga, i vilu iz mitološkog, i Dragića iz pastirskog, i Grižulu iz gradskog svijeta, ženske i muške, stare i mlade.

113. **Uzma** itd. Jak je scenski učinak s vrećom, iz koje promijenjen glas izgovara neke mistične stihove iz folklorne baštine, u općoj atmosferi začaranosti, ljubavne »nemoći« (i u doslovnom smislu), komičnih nesporazuma, praznovjerja.

114. **Ne hod** itd.: sad je zbog namjere ozbiljna, pa baš zato komična, Grižulina manira govorenja u stihovima. Ovo su opet dva osmerca, koja prilagođuje pastiru (brajo) ne bi li ga tajanstvenošću kletve obvezao da mu odriješi vreću. Višestruke vrste i funkcije stiha, osobito kad ga rabi remeta, pojačavaju efekt raznom igrom riječi i smisla, kao ovdje rimama *uze* (od uzeti, obuzeti), što odmah asociraju na »uze« ljubavne uzetosti kojima se služi Plakir spominjući ih već u idućem prizoru.

115. **Plako, Plakijer:** opet igra riječima, koju će tu i drugdje i sam božić preuzeti.

116. **Ljubav:** Kupido.

117. **s djece:** zbog djece (on je Dragićev otac, a Vukosava je Grubina majka).

118. **Ludos vlada** itd.: cio odlomak odaje dvosmislenost i dalekosežnije autorovo ciljanje na dubrovačku političku situaciju, u kojoj je *ludos* suprotstavljena *mudrosti,* u skladu s idejama o kojima smo dosta govorili i koje nadahnjuju i prolog u *Dundu Maroju* i firentinska pisma. No taj tekst nije nimalo neprimjeren prividno općenitu rezoniranju starog seljaka sklona mudrovanju i može se prihvatiti kao uvjerljiv način zdravorazumskog razmišljanja ovakvog lika; dapače, lik se tim tekstom individualizira i, ne ponavljajući druge, svrstava u šaroliku galeriju autorovih junaka, premda ne mislim reći da mu relativno oskudan tekst i ograničena strukturalna funkcija omogućuju precizniju karakterizaciju unutar svijeta ovog djela. Staniša je svakako tip držićevskog seoskog starca rezonera i manje-više komična mudraca (usp. Radata u *Tireni*), koji je govorno i kao lik uvjerljivo determiniran, iako mu D. — koji baš zato i jest velik pisac — umije povjeriti misli što, s jedne strane, posve odgovaraju misaonim temeljima piščeve poetike, a s druge se mogu svrstati u stanovite tradicionalne obrasce, kao što bismo mogli zaključiti čitajući Curtiusovo poglavlje o »Topici«: tako nas, primjerice, tu u paragrafu »Naopaki svijet« citirani stihovi zbirke Carmina Burana (XII. i XIII. st.), »naricanje nad vremenom« (»Nekoć je studij cvao, a sad se u dosadu preobrnuo; znanje je nekad bio cilj, a sad je igranje nadvladalo. Sad prije vremena sazrijeva lukavost dječaka koji zlohotnošću isključuje mudrost; . . . sad već desetgodišnjaci, odbacivši jaram, žele pravi učitelji biti . . .«) podsjećaju na Stanišino jadikovanje (ali i na Nikovo u *Skupu,* pa i Marojevo u I. č. *Dunda Maroja*); a u paragrafu »Zazivanje prirode« među ostalima navodi se i topos u jednoj La Fontaineovoj parodiji: »Ja hridima to govorim, njima su druge besjede drage: ne hvaliti svoje doba, znači govoriti gluhima«, koji odgovaraju Stanišinim riječima: ». . . u pustinji se vika: svak je gluh na dobro, glusijem se pripovijeda . . . Goro pusta, goro i gluha, tebi govorim, tebi se tužim, er ljudi ogluhoše, — ne ima se komu pripovijedat!«. Izvor je međutim biblijski: »Vox clamantis in deserto parate viam Domini« (Izaija, XL, 3, i dr.) odnosno u Terencija: »Surdo fabulam narrare«, Vergilija i Lukrecija (v. Arthaber 1111).

119. **Ima** itd. u pismima Cosimu Medici govorio je D. i o uzorima prema kojima bi se oblikovala dubrovačka vlada ravnopravno iz redova plemića i puka, a tamo je također bilo riječi i o pristranoj primjeni zakona u rukama »ludih nakaza«.

120. **po funjestrah:** v. bilj. 152 u *Skupu* (»s funjestre na funjestru svilice klubačac naviju . . .«).

121. **ovolicijem:** očito pokazuje kolikim ušima.

122. **gospođe od kuća:** kućanice, gazdarice.

123. **A gdje** itd.: tročlani ritam ovih rečenica otkriva naviku kojom u određenim prilikama seljanka gotovim, poslovičnim izrekama komentira sličnu situaciju, što se može zaključiti i po onom nastavku koji počinje onako, sastavnim veznikom (I hod'mo itd.). Međutim, u ovim rečenicama, pogotovo nakon Stanišina aluzivnog mudrovanja na koje se nadovezuje, jasno je ciljanje na (prema Držićevu sudu) loše upravljanje dubrovačke vlade. U cijelom Vukosavinu tekstu, koji se može

tumačiti kao metaforički govor, uočljive su glavne optužbe protiv dubrovačke vlade koje će vrlo sličnim riječima D. iznijeti u urotničkim pismima, a to se odnosi posebno na: gospođe od kuća koje su bezbrižne, malo umjeteone, na glave bez razuma, na čeljad koja je luda, zbog koje u domu vlada smeća i nije milosti Božije.

Četvrti čin

124. **lisica:** jer je Plakir himben i lukav.

125. **Jaohi** itd.: počinje Grižulino osvješćivanje na koje ga je natjeralo ovo teško iskustvo. Zaboravio je na vilu, više se do konca neće služiti stihovima, dapače posve će promijeniti život.

126. **Mionice** itd. »Radoje i Miona, koji ne poznaju ljubavnog petrarkizma, na paši govore u osmercima, u kojima jedno drugome izražavaju privrženost. Nije isključeno da su ovi stihovi imitacija kakve ženske narodne pjesme« (Skok). — »D. donosi pučki kontrast, natpijevanje Radoja i Mione, srodno uglađenim 'razgovorima pastijerskim', ali sasvim vezano uz život pravih pastira-seljaka . . . Ova veza s drugim, pučkijim, starijim ili konzervativnijim tipovima literarnog izraza pobija tvrdnju o izdvojenosti ličnosti Marina Držića iz toka hrvatske literature, to jest da on niti ne nastavlja na što, niti itko stvarno nastavlja na njega, već ga je talijanska drama (točnije raznoliki scenski rad u pojedinim gradovima Poluotoka) kreativno formirala. Suživljenost autora sa specifičnom zajednicom svakako je najjači dokaz njegove književne pripadnosti određenoj nacionalnoj literaturi« (Slamnig). Navodimo Slamnigove riječi s napomenom da one vrijede za mnoge druge primjere u svim Držićevim djelima, i da su napisane kad je još uvijek trebalo braniti izvornost i veličinu našeg pisca od napadaja i metodološki neodrživih pokušaja Cronije i J. Marchiori da ga obezvrijede. Inače veličina Držićeva nije samo u vezanosti s vlastitom zajednicom nego i u izvornoj književnoj, filozofskoj i političkoj interpretaciji spoznaja koje je usvojio s univerzalnom humanističkom kulturom.

127. **za tu ti pjesan:** podrazumijeva se »dajem«, ili »evo«; to je dakle uobičajena Držićeva eliptična konstrukcija.

128. **Miona Radi tere Radi!:** nakon paralelizma dviju prethodnih replika slijedi i paralelizam ovog umetnutog osmerca i Mioninog na početku njezina odgovora (Mioni Rade srce ukrade). Oni kao da nastavljaju sa stihovima narodne pjesme koje su prije u svome dijalogu aktualizirali i adaptirali vlastitoj situaciji.

129. **polovicu ti:** dajem; v. bilj. 127.

130. **ja bih:** baš bih ja . . . (ironično).

131. **Bijedna** itd.: i u toj joj prigodi iznosi svoje iskustvo.

132. **Vaše tuge** itd. Sigurna u sebe, bolje reći u Radojevu ljubav, Miona reagira svojim feminističkim pledoajeom, koji još jednom, kritikom primitivizma u toj sferi dubrovačkog života svjedoči o Držićevim novim, humanističkim pogledima, o tome kako naš pisac ne mimoilazi ni renesansnu temu obitelji, posebice odnosa među supružnicima. Treba u vezi s tim imati na umu i djelo L. B. Albertija *Libri della famiglia* (Knjige o obitelji I-IV, npr., iz III. knj., dijalog Giannozza i Lionarda), jedan od temelja renesansne misli, da se vidi kako se u ondašnjoj kulturi veličanje građanske i gospodarske institucije obitelji ne odvaja od drugih humanizmu svojstvenih tema i načela, jer je nadahnuto motivima napretka, individualne sposobnosti, ljudskog dostojanstva. Inače Mionino razmatranje nimalo ne odudara od tematske cjeline djela. Ona u početku govori o seoskom iskustvu, ali odmah zatim dva puta apostrofira Dubrovnik.

133. **morite:** »nejasno« (Rešetar).

134. **one stare žene** itd. U apologiji žena Miona se, ako ne griješim, poziva i na legendu o Amazonkama, koja je možda iz mitologije prodrla u narodnu predaju, jer bi inače bilo neuvjerljivo da Miona o tome govori, a znamo da D. crtajući ovakve likove nikad ne narušava realističnost. Zanimljiva je, međutim, stanovita koincidencija ovog odlomka sa Shakespeareovim *Snom ivanjske noći*, s kojima su inače zbog vrlo očitih razloga književni povjesničari uspoređivali *Grižulu* od Creizenacha do Torbarine i Lorda. Ako Mionina varijanta priče govori o Amazonkama, njihovoj kraljici, ratu, pokoravanju muškaraca i o porazu žena, onda valja podsjetiti na to da je prava okosnica fabule u Shakespeareovoj komediji vezana uz atenskoga kralja Tezeja koji je u ratu svladao Amazonke i nakon toga se oženio njihovom kraljicom Hipolitom. Izvor *Sna ivanjske noći* nije poznat, a kako ima paralelizma između te i Držićeve komedije, tko zna neće li neki uzor obojice pisaca, ako se otkrije, odati jesu li naše netom uspoređene koincidencije slučajne ili im je podrijetlo zajedničko, što ni u kom slučaju neće opovrgnuti izvornost i neovisnost umjetnosti i obradbe dvojice velikih pisaca. Skoku se inače činilo da je D. imao pred očima neku novelu o ratničkim ženama, a Košuta mogući izvor Mionine priče nalazi u Sieni (Bargagli, *Dialogo de' ginocchi*, str. 77).

135. **Poď s tozijem bogom:** ne znam je li u vezi s poslovicom »Poď s tezijem drugom« i »Poď sa zlijem drugom« (Daničić, 97).

136. **ljudem:** muškarcima.

137. **dobiše ljudi:** žene pobijediše muškarce (stari akuzativ).

138. **da mi daju:** bliži objekt valja samo zamisliti (npr. »sve blago svijeta«) i očito je uključen u intonaciji rečenice. Zadnje su Mionine riječi izazov zaljubljenom Radoju.

139. **Majčino je:** izjava je u skladu s taktikom o kojoj je govorila u monologu početkom III. čina.

140. **Tu, tu!:** opet se pravi kao da mora paziti na raštrkano stado.

141. **Kec** itd.: razlikujući se od zanesenog, povilinjenju sklonog, »uzetog« Dragića, od napuštene, vjerne,

sjetne Grube, od samosvijesne Mione, Radoje je patrijarhalan, uporan, to uporniji što mu Miona više (tobože) izmiče.

142. **bijele . . . omrče:** Antitezu valja potanje objasniti u okviru alegorije koju je nadahnula pirna prigoda: bijele znači isto što i čiste, jer su nimfe u Dijaninoj službi prisegnule na čistoću i alegorijski predstavljaju Vlahovu nevjestu (prema tome uporno ponavljanje atributa *bijele* tokom cijele radnje nije konvencionalna fraza); s druge strane, mrčenje Plakira, da bude crna obraza, aluzija je na erotsku ljubav obično vezana za muškarca, ovdje za c r n o o k o g Vlaha Sorkočevića. Zato se u ovom prizoru riječi »omrčiti«, »grub«, »crn«, »ocrniti« u prozi i u stihu ponavljaju petnaestak puta, i sve izrazitijim postaju antiteze »bijel« — »crn«, kao i »grub« — »lijep« koje i Lord citira.

143. **čistom Dijanom . . . goruštom Ljubavi.** Temu braka u D. je s humanističkog stajališta dodirivao osobito u ovom djelu, prije svega primjenjujući topos pomirenja Čistoće i Žuđenja na konkretnu vezu Sorkočevića i njegove zaručnice, pri čemu se možemo, kao tek jednog ilustrativnog primjera, sjetiti G. Pontana i njegova djela *O bračnoj ljubavi* (De Amore Coniugali, IV, »Uxorem alloquitur«, st. 21—22): »Sad se u istom krevetu spajaju čistoća i žuđenje; to združuje i čini lijepom zakonitu vezu« (»Hic pudor atque venus thalamo iunguntur in uno, / haec sunt legitimi vincula honosque tori«).

144. **od gruba će lijep bit:** ». . . posljednji redak četvrtog čina završava igru antiteza između riječi i značenja koja je prisutna od prvog čina. Preokret antiteze, preokret ružnoće u ljepotu označava transformaciju Plakira koja se slaže s karakterom prigode, tj. vjenčanim pirom za koji je D. tako vješto napisao svoju igru« (A. B. Lord).

Peti čin

145. **izgubile:** Gruba i ja koje te tražimo.

146. **veli:** poslije ove riječi »sigurno fali nekoliko riječi što sin veli ocu« (Rešetar).

147. **ako** itd.: sretna je ako i nju majka ne dočeka onako kako je Staniša dočekao Dragića.

148. **gospo:** ovako ironično nazivanje slaže se s onim što će odmah kazati na račun *djevojaka sadanjijeh.*

149. **Nuta** itd.: o temi nevjesta v. bilj. 801—820 uz *Tirenu* i 151 uz *Skupa.*

150. **ljudi:** ljude, muškarce.

150a. **»Što . . . žudim:** zabilježeno kao poslovica (Bonifačić Rožin, br. 8).

151. **mobme:** bogme (ako nije pogreška).

152. **Da bude** itd. »Oposlovnica kao lice pendant je Omakali. Autor tri puta čini kritiku prilika kod dubrovačkih sluškinja. Time pokazuje osobit socijalni interes za niže slojeve, koji se ne nalazi u suvremenoj talijanskoj književnosti. Očito je, dakle, da je njegov komad imao socijalnu i odgojnu tendenciju« (Skok).

153. **divji čovjek:** satir.

154. **Blaženica . . . Jezus, abe Marija . . . krs učinim . . . Bog dao:** v. bilj. 76.

155. **omakaš:** usp. Bokčilove prve riječi u IV. č. *Dunda Maroja:* »Koju me sjetu bogaš?« (v. bilj. 762).

156. **uhiću:** uhvatim.

157. **Idi . . . Idi:** čini se da starac, sretan što se oslobodio vreće, opet »igra rukama«. I u idućoj replici Omakala ga opominje: *Idi.*

158. **na travici počihnut:** zadnje riječi Grižule, dvosmislene u skladu s njegovim likom. Ostali tekst, kojemu se kraj nije sačuvao, govori glumac vrativši se iz svijeta maštovite radnje u svijet pirne zbilje. Zadnjoj rečenici manjka još glagolska dopuna. Napominje Rešetar uz zadnju riječ da manjka tekst kojim se Grižula, u ime družine, opraštao s publikom.

tripče de utolče

Imena

TRIPČE de Utolče
MANDE, njegova žena
KATA, njihova djevojka a nepoznata kći Lonina
PEDANT KRISA, meštar od skule
DŽOVE, žena Krisina
NADIHNA, sluga Krisin
LONE de Zauligo
KERPE, prijatelj Tripčev
ANISULA, starica
Djevojka Anisulina
Turčin, nepoznati brat Mandin
Svojta Mandina
Jeđupka
Grk
Podestà kotorski
Kotoranin
Dubrovčanin
Kovač

Komentari / 527. stranica

DRUGI ČIN

Treći prizor

ANISULA i KATA

ANISULA: ... kugodi[1] varku učinit.

KATA: Da ga[2] k meni dovedeš umjesto moje gospođe[3] i da mu izmamimo jedne deset škudi.

ANISULA: Muči, brižna! Bolje ćemo učinit. Čini' ćemo da ga s tobom uhite, ter ali da te za ženu uzme, ali da ti prćiju da.

KATA: Voljela bih ja prćiju neg njega stara, ter bih mlada vazela.

ANISULA: Znaš što ćeš učinit! A ja ću poć nać njega i rijet mu ću: »Hodi, Manda[4] te čeka tu i tu«. Kad dođe k tebi, vikni: »Silu mi čini!« Ostalo neka je meni!

KATA: Brižna, hoću li smjet ja te stvari činit?

ANISULA: Muči, ogoto! Čini kako ti ja velim! Nemoj se otole kamo djet, er idem ja š njime najbrže, — već ako ga ne nađem.

KATA: Nemoj vele stat, er imam it u gospođe.

Četvrti prizor

PEDANT i NADIHNA, zatim TRIPČE

PEDANT: *Ubi est ille furcifer sikofanta? Exi foras, sceleste! Si ego te, si ego te!* Nadihna, *do tibi auctoritatem percutiendi; ferita faciendi, respondendi et a tutti villania dicendi.*[5]

NADIHNA: Ja, po ran Bože, faciendi ga ću,[6] udrit ga ću! Neću ino učinit, čijem mi dođe na ruku. Ja ga ću! Mandu tvoju hoće ti ugrabit; Mandu, za ku ti čovjek ne bi ni io ni pio, neg bi —; za ku ja Nadihna,[7] za ku ja Mandu — ah!

PEDANT: Mandu ću ja ljubit, dokoli u moja — *in meo* bude bit *corpore amfora.*[8]

NADIHNA: E, izidi, ako je tko, fora![9] Jebâ t' pas mater! — Manda je tvoja, jes, nije inako.

PEDANT: Mandice,[10] izidi na svitli prozor tvoj!

NADIHNA: Da te Krisa vidi, sluga tvoj gospar moj.

PEDANT: Nadihna, *jam carmina componis.*[11] Nut što je s pojetami pratikat. *Vide, iste idiota numera servat.*[12]

NADIHNA: Misser, uza te ja i Mandi ću zakantat, zabersat joj ću ne inako Mandi.

TRIPČE: Ah, beki[13] od tuđijeh žena, jošte se Tripčetom rugate? Ženu mi dezvijat, a mene pjantat ovako? U kući u tamnici bez haljina zatvoren sam, ne mogu izit. Ja bih komugodi ukazao što je Tripče; ma, po misu Božiju, po Boga, kako će veće dva platit.

PEDANT: Quis est, qui nobiscum loquit ex arce? Ostende nobis faciem tuam.[14]

NADIHNA: Izidi! Ter što ćeš, beko jedan?

PEDANT: Veni foras,[15] ako ti ide što od ruke.

TRIPČE: Ja sam beko, ja sam sve kriv! Pođite sa anđeli! Ja meritam ovo i gore.

PEDANT: Si te capiam, si te capiam in loco,[16] ja te ću!

TRIPČE: Tripče, zločesti nevoljni Tripče vazdašnji, ali si ka fantazma, ali ja snim ovo, ali sam *daddovero*[17] pjan.

NADIHNA: Pjan si zaistinu, kao prijatelju ti velju. Ne vidiš li, bjestijo jedna, er si u košulji?

TRIPČE: Ja sam bjestija i ja ću bjestija umrijet; i ja sam beko, er hoću tako! I vi imate razlog, *e mi ho el torto!*[18] I pođ'te s Djevom, blagosovila vas!

PEDANT: Iste homo non est in suo sensu![19] Ovi siromah nije sve pameti! *Dic michi, homo,*[20] koji si čovjek ti?

NADIHNA: E, ali si čovjek ali si ljud? Da nije ka neman? Bogme t' jes!

TRIPČE: Mande, za karece velje koje ti ja činjah ovo meritam od tebe?

PEDANT: Dic michi tu,[21] što imaš s Mandom činit?

TRIPČE: Mande, tako mi svete Mande, kako ćeš platit!

PEDANT: Čuješ li ti, fantazmo, mahniče, što li si?

NADIHNA: Čovo,[22] čovuljicu i čovječino!

PEDANT: Što Mandi prijetiš, *michi,*[23] meni prijetiš! *Cave, ne aliquam contumeliam in illam, contra illam,*[24] njoj i suproć njoj ne učiniš.

NADIHNA: Er te, bogme, velik vrag uze i ponese, čovo, čovječe!

TRIPČE: Ja sam sada u paklu, duša sam pakljena, *son delli tormentai*[25] od muka pakljenijeh, gdje djavoli duše muče.

PEDANT: Razumio nas si! *Qui aures abet, audit.*[26]

NADIHNA: Čuo nas je bjestija jedan! *Andeamus.*[27]

PEDANT: »Eamus« potius[28] imaš rijet.

NADIHNA: Beamus![29] Dobro, a ja ću drugovja.

PEDANT: E[30] ...

NADIHNA: E ...

PEDANT: ... mus, bjestijo!

NADIHNA: ... mos, bjestijo!

PEDANT: ... mus, grossolane![31]

NADIHNA: ... mus. Naučio sam. *Eamus!*[32]

PEDANT: Tako, lotre jedan!

NADIHNA: E, nauči me i bukvicu, tako ti vjere?

PEDANT: *Ex animale faciam te,*[33] učinit te ću čovjekom.

NEDIHNA: Majdet ni sada nijesam žena.[34]

PEDANT: Čovjekom od pameti, *grossolane.*

NADIHNA: Od pometi?[35] Dobro, drago mi je.

PEDANT: Pače od panate!

NADIHNA: Da od šta?

PEDANT: Od...

NADIHNA: Od...

PEDANT: pa...

NADIHNA: pa...

PEDANT: ... me...

NADIHNA: ... me...

PEDANT: ... ti...

NADIHNA: ... ti.

PEDANT: Od pameti, vrag te uzeo!

NADIHNA: Pamet ti uzeo! Neka, nauči'ću.

PEDANT: *Tardae memoriae est.*[36]

NADIHNA: *Misser,*[37] bogme ne zlo pomenacasmo onomu kurvinu mužu.

PEDANT: Ah, da mi se je so onjezijem prvijem stàt![38] *Cum illo michi est bellum gerere,*[39] zna' će što je Krisa de Domonali *bon.*

NADIHNA: Zna' će đidija, pas, jedan, što je Krisa Dolomabibon.

PEDANT: Domonali *bon.*

NADIHNA: Dolomabibon.

PEDANT: Domonali *bon,* vrag ti u čerebru!

NADIHNA: Dolomabibon tebi! Drugovja ću naučit.

PEDANT: Uči bogme, er imaš od koga.

NADIHNA: Da u koga hoću? A sluga ti sam.

PEDANT: Nadihna, ne znam je li ono kuća Mandina odkle oni *furmecus, falsus testis,*[40] zao čovjek govoraše.

NADIHNA: Jes, — nije inako, — para da nije! Ja bih rekao majdet, *bona fè*[41] ne more bit! Majdeši ona, mni mi se, sva u ruži stoji i u cvijetju.

PEDANT: Ja bih rekao da oni sikofanta ne dođaše od one Anisule, sve bih razumio; a i prije sam š njome govorio, ma ju nijesam pitao gdje stoji. *Quel furcifer, si ego eum!*[42] Jeda se kad stanemo!

NADIHNA: Stanemo! A jeda se stanemo, bogme ga ću, ja ga ću, beka od tuđijeh žena — Mandu tvoju, ah!

PEDANT: E, Mandu moju koju ja toliko —, za koju —, za ku bih, — ka[43] mene jur vodi svezana za grlo.

NADIHNA: I mene, tako mi vjere! I ja bih joj, — sluga jo' sam kako i ti: ti s' moj gospodar, ona mâ gospođa.

PEDANT: Ferma responsio![44] Ja i ona častan par — ljubena oboja. *Tu numera servas et ego!*[45] Nadihna, što praviš, *quae tibi videtur de meo ingenio?*[46]

NADIHNA: Tko umije[47] što umije ne umije što ti umiješ; a ti umiješ što umiješ, i umiješ što svak umije.

PEDANT: Non plus ultra![48] Ne tamo, Nadihna, nije za tebe. *Eamus ad inveniendum vetulam,*[49] poď mo nać staricu, er me lju — *quia amor,*[50] — topim se kao led.[51]

NADIHNA: Hoď mo najbrže, er se bogme rãstopi. Led i ljubav dvoje je. Hoď mo.

PEDANT: Eamus.[52]

TREĆI ČIN

Prvi prizor

JEĐUPKA i TRIPČE

JEĐUPKA: Gospodične, divičice, je li gdi ka duša? Umi li mi kazati gdje stoji Tripče de Utolče?

TRIPČE: Tko je ono? Tko Tripčeta pita? Tripče bi i minu! Ne išti veće nitko Tripčeta: Tripče je priminuo, u porgatoriju je Tripče, svoje grijehe purga; njegova žena tako hoće *e la sua mala disavventura!*[53]

JEĐUPKA: Teke čujem goru besjedit, a ne vidim nikogar.[54] Gdi stoji Tripče de Utolče? Je li gdi tuka?

TRIPČE: Ah, ti li si, moja sibilije, moja profetese?

JEĐUPKA: Gospodine, došla sam, donila sam sve što je potrjebe, kako mi si rekal.

TRIPČE: Ti si dobra došla, ma u zlo brijeme; veća moć veću primaga i pridobiva. Velike kućne smeće i djavli koji se su uvrgli činili mi su zaboravit moju nemoć.[55] Velje, velje, moja profetese, tuge me su obujmile, er ja blažen, blažen bih bio, da se moje sve tuge u kilu obrate, i da ino nije moje fastidijo neg krepadura, er bi ti od nje remedijo bila: ti bi me od kile ozdravila i od svijeh tuga. Ma drugi je pez na mojijeh pleću, a to je žena svojevoljna, žena ka me je učinila od čovjeka jeljenkom s rogami. Pacijencija, bud' sve za bolje!

JEĐUPKA: Haj, haj, čuda veljijeh kojijeh se naslušah! Velje su tuge tvoje: vidim, žalim te, bolim se.[56] Ja hoću se opet vrnuti ka stanu, da vazmem korijenja; budem tebe naučiti, da znaš tvoja domaća kudi gre, kamo gre, koje posle posluje.[57] Drugoga korijenja hoću ti dat, da ti zaboravi svakoga, tebe samoga da ljubi i da š njom miran život životuješ.

TRIPČE: Ah, moja sibilije, kad bi to učinila, izela bi iz purgatorija čovjeka martira ki je mučen *fra le anime damnade del purgatorio.*[58]

JEĐUPKA: Na moju veru, budem te sloboditi tih tuga! I grem sada, dočekaj me tuka.

TRIPČE: Ako bih i ktio, ne mogu izit: tako hoće moja Mande. *Sia in bonora!*[59] pacijencija!

Drugi prizor

MANDE, zatim TRIPČE

MANDE: Hvala Bogu nije nikoga na placi:[60] neće me nitkor vidjeti! A bogme t' ne uzeh zla brimena s onjezijem dubrovačkijem vlastelinom, tako i ne nadavši se da bi se Tripče, moj muž, i drugovja opio, da se ja ovakoga dobra brjemena nauzmem;[61] er bogme t' š njime ne znam što je dobro ni što je dobar dan. Luda sam i dosle bila, er nisam uzela dobro kad sam mogla. Ma, brižna, je li se Tripče rastriznil? Da uzazna er sam nadvoru bila, zaklal bi me! Po' ću tiho vrata otvorit. Sjetna, odiznutra[62] je njetko zatvoril! — Kata, Kata!

TRIPČE: Tko Katu zove? Koji je ono mladić u mojijeh haljinah? Milo ti ti stoje moje haljine, gizdavi mladiću!

MANDE: Tripče, ćemu si zatvoril kuću? Di je Kata?[63]

TRIPČE: Ah, Manda, ti si li? Na solacu si bila? Drago mi je, er umiješ dobra bremena uzet izvan svijeh ostalijeh dobrijeh žena.

MANDE: Tripče, što su te riječi? Ali mniš da sam na kom zlu bila?

TRIPČE: U tebe je ključ! Ti si veće gospođa od kuće i sama od sebe: hodi na solac kud ti od volje dohodi. Tripče je zatvoren u tamnici, žena mu sama u mušcijeh haljinah tance, s tuđijem ljudmi tance izvodi.[64]

MANDE: Brižna, što su te riječi? Ali si jošte pjan? Mnim da si pjan nješto snio.

TRIPČE: Ja sam pjan, ja sam mahnit. Poď išti drugu kuću.

MANDE: Kamo ću it, sramoto moja? Vazda[65] me si ti sramotil.

TRIPČE: Zna' ćeš, kučko jedna, ribaodo, zla ženo, kojijem putom greš i ke igre igraš! Neka ti dođu bratja, po ke sam poslao.

MANDE: Tripče, što je to? Što su te stvari? Zaklinam te živim Bogom, otvori mi kuću, ne sramoti me, er se sad zaklah, ter će rit da me s' ti zaklal, ter ti će glavu usić.

TRIPČE: Zakolji se, udavi se, objesi se! Neć ti veće u moju kuću; kurbe neće u moju kuću!

MANDE: Jaohi[66] meni! Da ti Bog prosti! Ja veće idoh, ter se zaklah. Moja duša da ti dobrom plati ovu sramotu na onomu svijetu!

TRIPČE: Kolji se, zla ženo, a odavna se si zaklala tijem putom hodeći.

Treći prizor

MANDE (sama)

MANDE: Jaohi meni! Brižna ja, sjetna, tužna ja, što ću sada? Kamo ću sada? Ja ostah ružna, osramoćena! Brižna, iznutra se je zatvoril, ne

mogu uljesti u kuću; po' ću se opeta k vratom[67] vrnuti, jeda me kako srjeća pomože, da otvori romazin iznutra, a u mene je ključ od brave. Sjetna Mande, ljubovnika stekla, a brižna u ljubav zašla! A ne vim kamo se Kata dje, tužna vazda.

Četvrti prizor

KATA (sama)

KATA: Bogme t' ja ne mogoh čekat toliko prćije ka mi ima doć.[68] Čekah i čekah, i omrazi mi se. Teško svakoj mladici koja stara čeka; da je ki mladić, kako bi k meni dotrčal! Rečeno je: »Ćaćka stara, a ljubovnika mlada«; ma, ako je i star, istom da mu prćiju izmem iz ruka. Po' ću vidjet što čini moja gospođa Mande; mnim bogme da bolje stoji neg sam ja stala: ja sama, a ona s mladićem[69] kako garofao; ja studena, a ona uz dobar kožuh koji je grije, da jo' nije zima. I opet ću se sada vratiti, ako ona starež[70] dođe, da mu izdrlim prćiju.

Peti prizor

LONE, ANISULA, DJEVOJKA

LONE: Anisula, kako ti sam rekao, force ću od Erkule[71] činit, ponije' ću se kako i Orlando, ki na tri udire; kad je od potrjebe, valja da se čovjek kaže. A ovi benedeti i blaženi[72] dan čekao sam kako Žudjel Mesiju,[73] *sia in bona ora!*[74] Mande će danas moja biti!

ANISULA: Sjetna, nemo' da tko zna! I kad uljezeš k njoj u kamaru, nemoj funjestara otvorat, er neće da ju poznaš. Rekla mi je da ti ne rečem da je ona Mande, neg kojagodi druga mladica lijepa i gizdava. I ti je ne zovi imenom, neg učini tvoj posao[75] muče. Što ć ti ino neg da imaš što si žudio?

LONE: Dobro, dobro! Razumil te sam, sve te ću slušati, moja draga babko i majko. Ti me si danas blažena[76] učinila!

ANISULA: Sjetna[77] stareži! Tko bi mnio da je pod tizijem sjedinam mlados toliko zelena?

LONE: Zelena? Neću t' drugo rijet, pitaj ju kad uzbude poslije, i hod'mo, ne gubimo brimena! Neka pokucam.

DJEVOJKA: Anisula,[78] ti li si? Oni prijatelj ne može toliko čekat.

LONE: Vrag! Otišla je?

DJEVOJKA: Ma je rekla opeta doć.

LONE: Hvala ti, duša mi se vrati!

DJEVOJKA: Uljezi gori, sad će ona doć.

LONE: A ja da uljezem.

ANISULA: Ja neću ni ulazit goru, ostaj zbogom!

LONE: Pođe li?

ANISULA: Pođoh; starče, čin' da valjaš![79]

LONE: Star je tko nije mlad kako sam ja. Pođi zbogom!

Šesti prizor

ANISULA, zatim DŽOVE

ANISULA: Hod' tamo; na meko se ćeš naslonit. Kamo je Kata išla? U najbolje je doba otišla, kučka! Ako uzumjedbude,[80] lijepo ti ga će u stupicu uhitit. Ma tko je ono? Tko ide ovamo? Ovo para žena Krise, meštra od skule, one mahničtine. On je za ljubavi otišao! Brižan vazda, maloprije me je pitao gdje Mande stoji, i on sjetan uzdiše za Mandom; i Mande t' ima njeke namoroze od štopela s plutom i od duple barete. Ko ognju, starci,[81] neka je mladim o ljubavi radit! Vaša je ljubav kako oganj od slame, ki se u čas užeže, a u hip se ugasi. — Džove, dobar vi dan, kamo tako greš?

DŽOVE: Anisula majko, da ti se potužim!

ANISULA: Što će bit?

DŽOVE: Ona moja sjeta, oni moj muž, Krisa meštar od skule, jes toliko dana, ni ije ni pije, neg sve njeke verse komponjava; ni na skulu ne nastoji, a u večer do ponoća izvan kuće stoji. Rekli mi su da duniža njeku Mandu; a kad je doma, sve uzdiše, a u sni sve Mandu zove. Dušom mojom, veće nije oni ki je bio; ne znam, sjetna, što ću ni kako ću!

ANISULA: (Ah, ah, a mene je našao da mu zao posao u nje opravim!)

DŽOVE: Da to je istina da za tom Mandom ide?

ANISULA: Istina, moja sestrice.

DŽOVE: Da ju znam, dušom mojom, kako bih joj nos odgrizla!

ANISULA: Što je ona kriva, moja sestrice? Nemoj nju krivit! Ma znaš ka je? Hoć da ti ga ja od te nemoći ozdravim?

DŽOVE: Ah, draga, da ti sam sluga i da ti lijepu čâs pošljem.

ANISULA: Hoć činit sve što ti ja velim?

DŽOVE: Sve ću činit što mi veliš.

ANISULA: Hod' sa mnom; naučit te ću da mu učiniš jednu stvar od koje, žimi ja tvoja, kao će ozdravit.

DŽOVE: Ah, Anisula, ako to bude!

ANISULA: Vidje' ćeš!

Sedmi prizor

TRIPČE i JEĐUPKA

TRIPČE

JEĐUPKA: Dugo ti će stat ona Jeđupka! Svaki mi se čini čas godište da prije dođe. U njoj samoj stoje sve moje sperance i oto nà, kako me ktijaše od krepature ozdravit, tako će i moje kućne nevolje napravit. *La xe una gran donna.*[82] A ja sam zločes čovik; a tako hoće moja Mande, moja žena, ma kao veće ne bude moja žena bit, ni u moju

kuću stupit. Ma ovo moje sibilije, moga samoga[83] odahnutja u moje tuge. — Dobra si došla! Jesi li donijela?

JEĐUPKA: Donijela sam! Mogu li uzit k tebi u kuću?

TRIPČE: Ovo i ne znam što ćemo učinit. Žena mi je odnesla ključ od kuće, a odiznutra se brava ne može otvorit. Kurba jedna!

JEĐUPKA: Sidi doli na vrata, jeda moj ključ može otvorit.

TRIPČE: Sada romazinom sam zatvorio, neka ona kurba ne može doć ni otvorit. Potegnuo sam romazin; nu viđ mož li otvorit.

JEĐUPKA: Obrni mojim ključem! I ne more se, bogme se ne more.

TRIPČE: Ček', po' ću odzgar maljic donit, da obijemo bravu.

JEĐUPKA: Gospodine, nemoj obijati sada; da ti ja kažem: moj domaći kovač je. Čuj, ako mož siti niz funjestru, da zajedno idemo da ga zovemo. Ne valja da tako stojiš zatvoren kako u tamnici; i ova korijenja, moje lijeke, tuka na putu, gdi svak prohodi, ne mogu kazati. Ovdi neću ništa činiti.

TRIPČE: Da što ćeš da se čini?

JEĐUPKA: Sidi niz funjestru; može se, ne budi te strah!

TRIPČE: Bez haljina sam! Da znaš: ona kurba odnijela mi je haljine, a ja ću se u nje haljine obuć, — *la necessità* ne ima ledže![84] A ja da sidem; drži me, moja sibilije.

JEĐUPKA: Bogme kako junak side.

TRIPČE: Ah, moja sibilije, da ne imam nemoći — ona me krepadura mori, — bio bih žigant, po misu Božiju! Zaboravih romazinom kuću zatvorit! Ako ona kurba dođe, može kuću otvorit. *Che error ch'ho fatto,*[85] a opet se ne mogu uspet. Ah, kilo, vele ti mi impačaš! S kilom je lašnje odzgor sit neg se opet uzgoru penat.

JEĐUPKA: Gospodine, idimo; opet ćemo se sada vrnuti, ne boj se: tko će otvoriti?

TRIPČE: A mi poď'mo, ter se opet brzo vratimo: *Dio te la mandi bona!*[86] Jeda se s vragom bude zaklala, kako reče, ter bih se od svijeh tuga slobodio. Hod'mo brzo.

Osmi prizor

MANDE, zatim KERPE

MANDE: Dobra srećo, hvala tebi! Otišal je, a reče[87] da je iznutra ostavil kuću otvorenu. Hvala Bogu, moći ću otvorit kuću! Ma što ja stojim ter brže ne grem? Ja sam na konju: ja život moj i moju čâs sada dobih; i ako se ne uzumjetbudem[88] vladat, tot meni! Ma tko ide ovamo? Kerpe je. — Kerpe, kamo greš?

KERPE: Mande, pomozi Bog! Gdi je Tripče?

MANDE: Sjetan tvoj Tripče! Opil se je, obukal se je u moje haljine, izajde, ne vim kamo, k vragu! Kerpe, ja zao život š njime živem; a grube riječi govori: pijan je nješto snil, ter me sramoti.

KERPE: Manda, za rijet istinu vele mi je žao da je Tripče taki, po misu

Božiju! Ja sam prijatelj od vaše kuće, ma tko stavlja prs među vrata, tako mu se i priskrine: ti žena, a on tvoj muž — u odru ćete akordat sve vaše diferencije.

MANDE: Žalostan njegov mir, kad je onaki!

KERPE: Ja mu ću govorit i dat mu ću jednu reprensijon taku, er po svetu Orsulu i nje družbu blaženu[89] — basta, neka je meni.

MANDE: Da ve ti sam priporučena, i nemoj mu vjerovat, ako što uzlaže.

KERPE: Ni tebi ni njemu neću lažu vjerovat, zbogom!

MANDE: Pođi zbogom!

Deveti prizor

KATA, zatim GRK, DJEVOJKA, LONE, KERPE

GRK: Chie bella terra chiesta! Case belle, passeggiar bello; lijepe *belle madonne, bello omeni, bello casa, bello vender buttega, pan, vin, sardella, ogni cosa; ma belle più, belle assai madonne;* lijepe nevjeste — *oro,*[90] zlato, ah, lijepe!

KATA: Ne najdoh Mande, moje gospođe, ni je sad već iskah.[91] Ima bit da joj je dobro, ter se ne da nać. Ako joj je dobro, dobro joj bilo udugo. Poći ću ja, jeda zlu prćiju dobudem, da mi je onoj staražini izdrlit štogodir. Sjetna, koji je čovjek ono? Neka projdem.

GRK: Ah, *bella garzuna! Mi ti voler ben e chiesto cor dar per tuo amor!*[92]

KATA: Hodi zloj česti tamo! Neka projdem.

GRK: Pođi, dođi *anima chiesta kela tua, garzuna bella,*[93] ah, ah!

KATA: Sjetne Grčine!

GRK: Mi portar tu cor dentro là, garzuna bella.[94]

DJEVOJKA: Tko je doli? Ah, ti li si? Uzidi gori, da Krise,[95] — da te ne poznaju u obraz.

KATA: A bogme t' neću da me ni rukom tegne; ončas ću viknut.

GRK: Mi star dormir, chie non manziar, non bever, spettar, garzuna bella,[96] djevojka! — *Ben zorno, signor.*[97]

KOTORANIN: Addio, fratello![98]

KATA: Jaoh meni! Je li tko? Silu mi ùčinī! Jaoh, neću!

DJEVOJKA: Jaohi, zao človjek! Je li tko? Hoće nas zaklat!

KOTORANIN: Tko je to? Što je to? Grube,[99] skoči gori!

GRK: Per Dio, chiella garzona bella voler far mal![100]

KATA: Hoće mi forcu učinit!

KOTORANIN: Forcu? Ah, *can traditur!*[101] Vodi ga dolu.

LONE: Koga sam vraga učinil? Vòdîte me kako da sam traditur.

KOTORANIN: Traditor![102] Force činit od djevojaka?!

LONE: Ja sam traditur, ja sam bjestija, er se sam kao bjestija dao privarit.

KOTORANIN: Vodi ga u tamnicu! Force činit, ah!

GRK: Chie? Voler far forza garzona virzine? Ti star la gola inpiccado![103]

LONE: Ovo, i gore, meritam.

GRK: Chie far zovani: Vecchî far male cose! Barba bianca andar burdel — vergogna! Mi qui passeggiar, garzuna parlar, con lengua toccar, — con man Gio vardi? Far forza — Dio vardi, Gio vardi! Guardar con occhio, non zagar con man; parlar con lengua, star savio e star servitor garzuna, e non far mal. E sta con Dio.[104]

KATA: Brižna, odvedoše ga u tamnicu! Brižna, što ja učinih? Kao li će ova stvar proć? Ma ovo gospodina Kerpe.

KERPE: Kata, kamo greš? Para da se si skubla s njekijem.

KATA: Kerpe, ona starež ktio bi je forcu učinit.

KERPE: Tko je to?

KATA: Lone de Zauligo.

KERPE: Forcu? On?! Pas traditur!

KATA: I odveli ga su u tamnicu.

KERPE: Jeda ga objese kako psa! Poď doma ti, ja ću it na podestata. Forcu! Ah, *impiccado per la gola!*[105]

ČETVRTI ČIN

Prvi prizor

TURČIN, zatim PEDANT i NADIHNA

TURČIN: Bre, *avradeno sitigum, čopek gidisi?*[106] Gdi je ova đidija haramzada koji mene ktijaše[107] puškom strijeljat? Tako mi careve glave i moje svitle sablje i vitkoga kopja i junačkoga konja, kako prvom ga ove oči zagledaju, noge ga će stignut, ruka će k sablji, sablja mu će moja svitla i junačka glavu usjeć;[108] hič aman ne bude inako, tako mi moje vjere buslomanske! I neka viđu[109] hoće li mi on braniti da moje srce ne želi onu vil od planine, da moje usti ne hvale, ne slave nje crne oči, ruse kosi, bijelo lice, rumene (uh!) prsi, koje lirom cafte. A valahe, kad šeta, mni mi se da gorka ljubav š njome tanac vodi; a kad veseli, slatki smih nje rumeni obraz obujmi, valahe, tada se svitli raj otvori, a proljetje veselo u mirisu rajskoga cvitja dojde. Vilo lipa, ukaži tvoj svitli obraz u tvojoj ljubavi, uh!

Ovdi sjede začinat i začinje turski.

PEDANT: Amor vult solo, sollicito et secreto, ut vulgo dici solet:[110] ljubav hoće samoga čovjeka, *amor et imperium.*[111] Dobro učinih er Nadihnu ne dovedoh sa mnom. *Sti famuli abent*[112] dug jezik a kratko srce. Kad nije brijeme, tlape; a kad je brijeme da pomogu, tako su od ništar.

NADIHNA: Ah, ah, po ran Boga! Scijeni bjestija da ga ne čujem. Nea, uzazna' ću kud ideš.

PEDANT: Anisula mi je rekla da ju ovdi dočekam i s Mandom da je dala red. Ovi dan mene će blažena učinit, — *iste die beat me!*[113]

NADIHNA: U Mande? Tot znam gdje ćeš. Hotimičar je, pàs jedan, — odpao mu![114] A doma lačan li je!

Ovdi Turčin kanta turski

PEDANT: Nije mi drag ovi Turčin ovdi: smesti će moje posle. *Nolo te;*[115] poć mu ću dat jedan latin.

NADIHNA: (A jeda ga priguziči[116] oni Turčin! Dinar ti, — dohiti ga!)

PEDANT: Mustafa Turčine, *hic nolo te.*[117]

TURČIN: Bre, kojijem jezikom besjediš?

PEDANT: Neću te tu. To tvoje uzdisanje ne čini za mene,[118] — *non est pro nobis.*[119]

TURČIN: A bre, *avradeno sitigum!* Nu čeka', đidijo! Koga goniš?

PEDANT: Cedere furoris sapientis est.[120]

NADIHNA: Vrag uzeo da ga ne dohiti! Po' ću vidjet hoće li ga stignut.

Drugi prizor

ANISULA, zatim DŽOVE

ANISULA: Zdrava Marija, milosti puna, — Jezus, da mi se je prikrstit! Uistinu Božu smijeh! Lone bi stavljen u tamnicu. Starež — tot se mnom rugat![121] Pođe iskat mladice, — tako mu i intravenja što mu intravenja. Starci, starica se držite, a mladice neka s mlaci stoje; mladice se rugaju starci, a od mladijeh se boje. Ma[122] neka vam spovijem, o žene, mi ćemo se danaska malo ljudmi porugat i mi ćemo danaska š njimi vas razlog imati, er ih ćemo riječmi zabit. A oni će, nebozi, stât kako i oni komu se govori: »Lezi, lezi!«, i trijeba je leć; i ako što budu vidjeli, toliko će zabit: parat im će da su snjeli. I nu gledajte što ćemo od meštra od skule učinit. Ma òvo mu žene mladice kako anđeo, a on, sjetan, za njeku Mandu mre, koja se njim ruga. Ma ćete vidjet što ćemo učinit: ozdravi' ćemo ga, ludjaka jednoga! — Džove, dobra si došla![123]

DŽOVE: Anisula, da znaš s kolicijem se fastidijom ovdje vrtim, ne bi mi mogla vjerovat; ma mi se ne more smanje.

ANISULA: Vjerujem ti, nebore, vjerujem ti, sve ti vjerujem; ma scijenim da se veće nećeš vrtjet i da ćemo Krisu ozdravit od njegovijeh ludosti.

DŽOVE: Uh, nemoj mi govorit! Ako ga ozdravismo, lijepu ti ću čâs poslat.

ANISULA: Da si zdravo! Veće ne valja da o ovomu govorimo, — dosta smo govorili.[124] Uljezi gori u ove moje prijateljice, i učini i guvernaj se kako smo govorile; a ja ću poć nać njega.

DŽOVE: Pođi! Zaboga, razumno se vlada'!

ANISULA: Ne brini se.

Treći prizor

KOVAČ, TRIPČE, MANDE

KOVAČ: Prvo da vidimo može li se otvorit.

MANDE: Tko kuca dolu? Tko je ono na vratijeh?

TRIPČE: Po misu Božiju i po Boga mi, tko je uljezao u kuću? Tko je gori u mojoj kući?

MANDE: Kako, tko je gori u kući?! Tripče, pomamil se si! Što su te riječi?

TRIPČE: Po Jozefa martira,[125] uljezla je kurba u kuću! U kuću mi si uljezla? Nadvor mi, kurbo, zla ženo, er te s kućom sažegoh.

MANDE: Po Lovrijenca koga žegoše, neću te u kuću! Tripče, ja vidim, još ti dura sinoćnje vino koje si, u zal čas za tebe, popil sinoćka.

TRIPČE: Ah, bjestije mene, ludjaka mene koji ostavih iznutra kuću otvorenu! Ja sam kriv, ja sam sve kriv, *io son becco futuo!*[126] Mande, ti imaš razlog; ja sam pjan, ti si sveta svetica, dobra si žena; ja sam vrag, ja sam djavao. Oto te molim, daj mi haljinâ, da mi je poć moje posle činit; a ti bud' gospođa od kuće, pokli tako moja srića hoće.

MANDE: Ne budem ti haljinâ dat, neka se prid svim svitom tvoje pjanstvo ukaže. Poslala sam svojtu: ja veće ne mogu ovoga života trpit.

TRIPČE: Kurbo, zla ženo, ja sam sada tebi kriv, er bih bjestija, a bjestija ću i umrit. Poći ću ovako, da svemu svijetu kažem i svoj parentadi tvoje dobro činjenje; neću inako rijet.

MANDE: Zna mene vas svijet, ma i tebe zna što si.

TRIPČE: Zna mene vas svijet; ma će i tebe znat, zla ženo, što si.

Četvrti prizor

PEDANT i ANISULA

KRISA: Desiderio desideravi hunc, questo benedetto,[127] blaženi dan.

ANISULA: Kako ti sam rekla, Manda je sva tvoja, kako je i bila; i Mande morebit je došla onamo dje si rekao. Ako li nije došla, ti mož poć čekat; sad će ona doć i cijeć tebe se je s mužem svadila.

PEDANT: Magnalia narras,[128] spovijedaš mi veliku ljubav ku mi nosi. *Cum suo consorte,*[129] s svojijem se je domaćijem svadila za moju ljubav! Anisula, velika je toj ljubav. Ovo je nje kuća,[130] je li?

ANISULA: To je nje kuća.

PEDANT: Ovdi se sam s njekim psovao i rekoh mu: sikofanta jedan!

ANISULA: To joj je muž bio; sve sam čula.

PEDANT: Da muž joj zna mene, i da ja...

ANISULA: Zna! Hod'mo veće u kuću.

PEDANT: Certus sum,[131] sad sam čert *de suo*[132] da mi pravu ljubav nosi. Je li ona došla?

ANISULA: Mnim da je došla, ako ne bude, sada će doć. Neka ja idem naprijeda. Ako uzbude, uljezi u kamaru i ne otvora' funjestara, er ona neće od srama da ju u obraz gledaš.

PEDANT: Anisula, *narras indolem bonam,*[133] spovijedaš mi mladicu virtuozu.[134] Tako ću učinit. Blažen je ovi dan, *quia beat me,*[135] čestita me čini. *Sit felix semper!*[136]

Peti prizor

TRIPČE (sam)

TRIPČE: Ah, uzaznao sam,[137] kurbo, tvoje posle; odkrio sam tvoje amorižanje! Krisa meštar tvoj je amoroz, koji mi biješe došao pod kuću *con la superchiaria.*[138] A ona veljaše: »Mande je došla, Mande je tvoja«. Mande je kurba što kurba; a ja *becco alla barba mia, che accade*[139] da rugo ištem. Ovdi je š njime; ali će k njemu doć, kako je vidjela da sam ja otišao. *Non è altramente,*[140] — ovdi je! Trijeba je otit po parente i odkrit ju, *e pubblicarla per puttana,*[141] kao zlu ženu. I ovdi nije trijeba tardat: Tripče, prida' nogami i teci najbrže. Neg tko me vidi u ovizijeh haljinah, svak će rijet da sam se pomamio; a ja sam veće neg iz pameti izišao.

Šesti prizor

DUBROVČANIN i KOTORANIN, zatim PODESTA

Ovdi vlasteli dubrovački prođu.

KOTORANIN: Signori, siate li ben trovai,[142] dobri ste došli!

DUBROVČANIN: Addio, fratelli![143]

KOTORANIN: Ako što možemo za vas, zapovijedajte. Kad mi u Dubrovnik dođemo s lonci i s pinjatami,[144] vi nam karece, *per san Trifon,*[145] svake činite.

DUBROVČANIN: Gdi je ovdi crkva od svetoga Tripuna?

KOTORANIN: Ono onamo gori što se jedva vidi.[146]

DUBROVČANIN: Da gdi se lonci i pinjate čine?

KOTORANIN: Ono onamo u onjezijeh kućah.[147] Koliko sam soldina iznio od pinjata iz onoga vašega Dubrovnika i od krušaka mednica.[148] Je li vam, bože, Cvijeta[149] živa i Vukota? Ja vas poznavam: vi ste Gardzarija; velike ti smijehe i vi njegda činjahote o pokladijeh.

DUBROVČANIN: Oto, istom za pasat brijeme. Da u onjezijeh ulicah onamo tko stoji?

KOTORANIN: Da oprostite, one dobre persone[150] koje svakomu daju, kako to i u vas na Pelilijeh.[151]

DUBROVČANIN: Dobro[152] je ordenan ovi vaš grad i lijep je *per amor de Dio.*[153] Je li istina da u ovomu vašemu gradu tolike krepadure renjaju?

KOTORANIN: Kile nî,[154] — sve su riječi! *Semo netti in questo come un taglier.*[155] Neg se vi Dubrovčići, *intendè vu,*[156] ovako za solac salacate kako i mi vami.

DUBROVČANIN: Tko ide ovo ovamo?

KOTORANIN: Ovo je podesta od Kotora. — *Bon dì alla magnificenzia vostra! Che vi sia riccomandata quella garzona che quel traditor li ha voluto sforzar.*[157]

PODESTÀ: Lassa far a me: el farò inpiccar. Chi son questi gentilomeni?[158]

KOTORANIN: Ragusei, magnifico.[159]

PODESTÀ: Se vi posso far qualche piacer, comandate.[160]

DUBROVČANIN: Siamo servitori de la magnificenzia vostra.[161]

Sedmi prizor

MANDE i KERPE

MANDE: Kerpe, u velicijeh sam tugah.

KERPE: Ki će vrag bit?

MANDE: Dohodil je oni pjanac.

KERPE: Ne govor' tako, Mande! Onaki kakav je tvoj je.

MANDE: Ali me sramoti!

KERPE: Svrh Tripčeta neću da mi veće govoriš; neka je meni činit.

MANDE: Dobro. Za to veće t' neću govorit; ma, dragi Kerpe, kaži mi tko su oni furistijeri.

KERPE: Dubrovački su vlasteli što to se zovu Gardzarija.

MANDE: Ovo su Gardzarija? Čula sam da ovizijeh poklada ti vlasteli čine jednu lijepu večeru i da se će po večeri izmrčiti; i vele da će i žene izmrčit, ter se će izmrčeni svi pak u kolo uhititi. Je li, Bože, istina?

KERPE: Brzo ti vi žene uzaznate sekrete muške! Meni su u sekreto rekli, a ja viđu svaki vrag zna. Manda, kad znaš, što me pitaš? *Addio, ho mille facende.*[162]

MANDE: Uh, bogme t' je istina, kad Kerpe veli. Kako ve će moć one vladike trpjet da ih mrčenijeh gledaju? Uh, grube ti će bit! Tužna, ma što ja ne mislim o momu poslu? Ako se sada od ovoga perikula i od ove sramote slobodih, veće Mande ne bude o ljubavi radit ni se veće stavljat na ovo perikulo. Blažena sveta Djevo Marijo, ti me sada pomozi, a veće ne budem nigdar sagriješiti.

PETI ČIN

Prvi prizor

TRIPČE i SVOJTA MANDINA

SVOJTA: Tripče,[163] ne možemo vjerovat ti da bi Mande to učinila.

TRIPČE: Ako ne vjerujete riječmi, vjerova' ćete očima kojijem ćete gledat nje portamente.

SVOJTA: Te nas haljine ne delektaju; tvoje pitje vele je, pa ti je dosle učinilo. Dobro znamo, kad vino uliješ u tvoju gulu, u tvoj trbuh, uljeze dženeracijon vragova u tebe — djed i pradjed, otac i sin, i vražija mati.

TRIPČE: Adonka, moji stari i počtovani i moja bratjico, ako je Tripčeta kadgodi vince pridobilo, ter je u vincu štogodi lukavo govorio, tot veće Tripčetu ni trijeznu[164] nije istina vjerovana; sve što Tripče veće govori, sve je pjano, sve je grintavo!

SVOJTA: Tripče, koga često pjana vode, i kad je trijezan mne da pjan govori.

SVOJTA: Pjanac je kako i žena ka, kad jednu votu čâs izgubi, veće ju nigda ne steče; koga vide jednu votu pjana, drže ga vazda za pjana.

TRIPČE: U slavu Djeve Majke! Sad se će vidjet jesam li pjan!

SVOJTA: Ovo t' obećavamo: ako ju nađemo u čem je si obadio, tako jo' ćemo lijepo glavu i usjeć, da veće nije živa i da ne gledamo prid očima sramotu od naše kuće; gubavu ćemo kozu izvrć iz stada, da ostalo stado ne razguba. S kijem veliš da ju ćemo nać?

TRIPČE: S meštrom Krisom od skule.

SVOJTA: Mandu ćemo nać s meštrom Krisom od skule?

SVOJTA: Oršu, bratjo, da *per forza*[165] uljezemo u kuću i da i jednoga i drugoga za kose svučemo niz skale i ovdi, *qui in mezzo della strada,*[166] da vâs svijet vidi, da od njih komardu učinimo.

SVOJTA: Ne inako, pod mač da se stave!

SVOJTA: Tri uljez'te goru, a ja ću i Tripče na gvardiju od vrata ostat. — Tripče, gdje ti je oružje?

TRIPČE: U vraga! Ovo sam i sam sebe zaboravio od njekijeh tuga.

SVOJTA: Uhiti za kose, doli ih svuci! A, *can traditor,*[167] a ti, zla ženo!

Drugi prizor

DŽOVE, KRISA i prijašnji

DŽOVE: Jezus, *misericordia,*[168] što ćete od nas? Mi smo!

KRISA: Quoniam violentia? Quare?[169] Začto?

SVOJTA: Na ulicu, da vas svit vidi, tradituri!

DŽOVE: Misericordia![170] Što ćete? Moj je muž!

PEDANT: Quid tibi vobisque rei mecum est?[171] Što imate vi sa mnom činit?

DŽOVE: Jaohi, moja ludoveti, na što te tvoje ludosti dovedoše!

SVOJTA: Tripče, ovo li je Mande?

PEDANT: Violenter manuque armata,[172] s oružjem tako!

TRIPČE: Ali sam ja mahnit, ali sam gluh bio, ter sam jedno čuo za drugo! Ja sam pjan, ja sam mahnit, ja... Vrag uzeo kad sam živ! Ja ću poć uzet lakat konopca, ter se ću objesit, pokli moje oči i moje uši lažu.

DŽOVE: Što ove stvari, dobri ljudi, činite?

SVOJTA: Dobra ženo, tko pjanu i mahnitu vjeruje, pjano i mahnito čini i govori. Nije on pjan ni mahnit, ma smo mi bjestije i gore neg bjestije, er na njegove riječi ovi eror učinismo. — Vidimo er si ti muž ove dobre žene. Kako li ste tu došli, mi to ne ištemo. Prostite i ostajte zbogom! — Poďmo za onjezijem mahnicem, da se onaki pjan desperan ne bi objesio.

Treći prizor

DŽOVE i KRISA

DŽOVE: Krisa, sramoto moja, ne meštre od skule! Tko tebi da skulu učit, on mahnitiji bi od tebe. Tu će skulu djeca od tebe naučit? Jesam li ja Mande? Što me gledaš? Pače me se sit nagleda', sramoto moja, rûže od tvoje kuće, ruino sam od svoga života! Da te s Mandom sad ovi nađahu, kako sad ovdi prođaše? Zaklahu te nečovječe, ne imaše kad Jezusa rijet,[173] ter bi život i dušu izgubio! Brižna ja s tobom, u smrtnomu bi grijehu umro! Ludi Krisa, što mučiš?[174] Što ne odgovaraš? Izvan kuće mi se valent mladić čini, a kad je doma: »Stomak me boli«.[175] Nije te danaska stomak bolio kad si mnio da si s Mandom, koja je dobra mladica, a ti si zao čovjek. Sjetna! Je li ka od žena da joj se potužim koje je valentižije danaska učinio scijeneći da je, brižan, s Mandom? Nijesam li ona s kojom se si danaska toliko junak učinio, koja sam od toliko godišta uza te vazda bila? Ma ti meni nijesi oni ki si danas bio i inda bivao. Tradituru od vjere ku mi si dao! Er da ne gledam što gledam, sad bih ovjezim nokti u oči došla, ter bih ti ih izbola kako zlu čovjeku. Da je proklet oni čas i oni hip koji za te dođoh! Mučiš, ne odgovaraš, zao čovječe? A minuto brijeme toliku oholas svrh mene imaše! Izgubio se je, zamuknuo je, odkrile su se njegove grinje, uzaznala sam njegove sekrete. Ma, zao čovječe, hoću da ih i drüzi znaju; po' ću dozvat svu svojtu, ter im ću ukazat tvoje galantarije; i neću cknjet — najbrže sada!

KRISA: Fortuna, ad quid tanta derisio?! Me miserum![176] Ženo, ženo, vele ih znaš! Ženo imaš razlog! Ženo, ja sam kriv, ma Ljubav kim se neće narugat? *Puer alatus, nudus atque pharetratus,*[177] Ljubav je jedno dijete golo s krilmi, er mu leti červeo kako sve djetetu; a gore je dijete, — narugao bih se svetijem Antunom.[178] *In fine,* ljubav se je htjela narugat danas mnome, ma veće se ne bude mnom rugat. *Satis est,*[179] dosta je! *A sagitta tua volante ščutum prudentiae proteget*

me;[180] po' ću ženi proštenje pitat, i da ovo pokrije i da se veće o ovomu ne govori. S ljubavi malo ja život ne izgubih. Ne, ne veće!

Četvrti prizor

TURČIN, MANDE, KATA, SVOJTA

TURČIN: Valahe, kad pod kuću dođem moga svitloga sunca, tako i dohode njeke đidije, tere smetaju moje posle. Valahe, tako mi ova desnica neodsječena, prvi prida me dođe,[181] tako mu ću ončas i usjeć glavu.[182] Ma ȍvo moje svitle zvizde danice. — Svitla zvizdo danico, pomiluj, rob tvoj umire! Aman da znam da mi glava otide, uljezoh gori s tebi! Primi me, vilo, primi me!

MANDE: Jaoh, tužna! Mahnit je ovi Turčin. — Kata, zatvori kuću.

TURČIN: Vilo, ȍvo tvoj rob!

MANDE: Jaoh, jeda tko? Turčin u kuću!

SVOJTA: Manda, što je to?

MANDE: Turčin mi je uljezao u kuću! Pomozite za Boga!

SVOJTA: Ah, đidijo jedna, tako li je?

TURČIN: Ah, *bre ćopek!*[183]

SVOJTA: Nadvor, đidijo!

SVOJTA: Nadvor, da mi mu je glavu usjeć!

SVOJTA: Drž'te ga! Ja mu ću glavu usjeć.

SVOJTA: Držimo ga! Slobodno udari! Đidijo jedna!

TURČIN: Junaci, prije neg mi glavu usiječete, da vam dvije riječi rečem, tako vam materina mlijeka!

SVOJTA: Neka govori đidija. — Čini tvoj posao!

TURČIN: Svojtu imam ovdi.

SVOJTA: Tko ti je svojta? — Ne udar' sad, — neka reče.

TURČIN: Draško Grubišić Krkranin[184] moj je otac; fuste me su turske, djetetom u Pulju hodeći,[185] uhitile.

SVOJTA: Ti si Draškov sin? Lažeš, pse! Da jes' li imao ku sestru?

TURČIN: Jesam, na ime Mandu; ne znam je li živa.

SVOJTA: Manda, nu sidi dolu.

MANDE: Ča ću doli?

SVOJTA: Hodi doli, tvoj je posao! Ali otole nam kaži: jes' li imala koga brata?

MANDE: Jesam jednoga, koga Turci uhitiše. Ne znamo je li živ.

SVOJTA: Što je tebi ime?

TURČIN: Mahmut sada, a prije mi je bilo ime Frančesko.

SVOJTA: Manda, kako mu ime biješe?

MANDE: Frančesko.

SVOJTA: Manda, meni kolač! Ovo tvoga brata!

MANDE: Ča je to? Što velite?

TURČIN: Ovo je Mande, ovo je moja draga sestrica koju sam toliko žudio, bogme je ona!

MANDE: Frančesko, moj dragi brate, sada te poznam!

SVOJTA: Vidite li i čujete li čudâ!

MANDE: Frano, moj brajene dragi?

TURČIN: Manda, sestrice draga, je li otac živ?

MANDE: Da s' ti zdravo, — priminul je. Koja te, moj dragi brajene, dobra moja srjeća ovdi k meni dovede?

TURČIN: Majdet dobra srjeća, moja draga sestrice.

SVOJTA: Ovo je naš dragi parenat, a mi ga ktijahomo[186] klat.

TURČIN: Moji junaci, zgodi se na ovomu svijetu vele stvari.

MANDE: Uljez'mo u kuću, dragi brajene.

SVOJTA: Montanje[187] fermo stoje, a ljudi se jedan s druzijem nahodi. Stavite oružje u nožnicu; po' ću ja vidjet jeda Tripčeta nađem, onu mahničtinu, da doma dođe, da šuru ovoga vidi i da ga počita.

Peti prizor

KERPE, zatim KATA

KERPE: Po misu Božiju — smijeh od ovoga kaza! Podesta kòndenâ Lonu de Zauligo, da plati prćiju Kati, našoj djevojci, pecat librica, ali da pet godišta stoji u okovijeh u tamnici. Tot amorižanje! Ma za skurtat besjedu: našla se je Kata da mu je kći. U Krkru ukradom se s njekom sklopi, kakav je vas amoroz; rodi se ova djevojka, krijući ju odhrani; baba se je našla koja ju je dojila i hranila, koja sve ovo spovijeda. Toliko, er ju je on odlučio uzet u kuću i hoće je udat *onorevolmente.*[188] Kučki jednoj nehote se je srjeća rodila! Ma òvo je; poć je ću malo pristrašit. — Kata, kamo greš?

KATA: Gori; jesi li gdi Tripčeta vidil?

KERPE: Što ti je od potrjebe?

KATA: Oni Turčin, koga ti ktijaše puškom strijeljat, našao se je da je brat Mandin.

KERPE: Vraga veliš!

KATA: Nije inako.

KERPE: Sve može bit; ma, Kata, kako će ti proć so onjezim rugom što si od Lone činila? Sve se je uzaznalo, podesta hoće da, zato što si se rugala, uzmeš za muža jednoga koji bi Loni otac bio a gruba kako jednoga djavola od pakla, koji mješte ručka hoće ti davat svako jutro dvaes biča po mahači; tako podesta hoće.

KATA: Brižna, ča veliš?! Ča su te riječi? Ubio Bog i podesta, makar i tebe š njime. Bogme ću se skrit, da me ne nađete.

KERPE: Ovo ih, òvo Lone! Biži u kuću.

Šesti prizor

LONE i prijašnji, zatim TRIPČE, PEDANT, SVOJTA, MANDE

LONE: Reče se: ne može se jedna stvar načiniti, što se prije ne sašteti; ma ja ne nađah kćeri ni ozdravljah od ludosti, da se ova smeća ne učinjaše. Mnjah s vragom da me će objesit, a ja dobih *una zoia,*[189] — kćer dobih ka mi je draža neg jedna džoja od tisuću škudi. I ljubav veća manju pridobi. Mandu zaboravih pri ljubavi od kćere; Mandu ću odsela ljubit kako onu ka je moju kćer lijepo odijevala[190] i kako svoju sestru tratala.

KERPE: Lone, uzidi gori?

LONE: A ja da uzidem.

KERPE: Ovo je veće tvoja kuća. — Tripče, *per amor de Dio,*[191] što si u tizijeh haljinah?

TRIPČE: Znaš ka je? Ja sam zločes, ja sam mahnit; a Mande, moja žena, sveta je svetica, kad vi hoćete.

PEDANT: Domini mei, quis est,[192] tko je muž Mandin?

TRIPČE: Što ga pitaš? Ja sam njekad Mandin muž bio; ma sada, po Jodzefa martira, ne bude ona veće moja žena bit.

PEDANT: Et ego dico tibi,[193] velim ti er ne ima nitko u svem Kotoru bolje ni svetije žene od tvoje; i ako ti sam što sagriješio, *ignosce michi, domine! Peccavi, peccavi, e valete!*[194]

LONE: A ja velim: prova', er Mande, tvoja žena, sveta je svetica i nju ni munita ni koja druga stvar i u čem može ikad pridobit; i da te Bog veseli! Kata, tvoja službenica, moja je kći; i uljezoh u kuću tvoju *con lizenzia vostra.*[195]

SVOJTA: A mi ti odzgar velimo s funjestre: hod' u kuću i ne mahnita' veće, er makar bi ti bio u tvoj dio kakva je Mande u svoj! I okropi se krštenom vodom, da ti iz glave ta zla čes izide koja te travalja.

TRIPČE: U ime oca i duha svetoga! Kad svak veli »lezi!«, a ja da ležem;[196] ja se pridavam. *Me rendo,*[197] ja sam izgubio, vi ste pravdu dobili.

MANDE: Hodi ve u kuću; dosta si govorio i izgovorio!

TRIPČE: Mande, ja sam kriv, oprosti: pitam ti proštenje; kad svak hoće da sam kriv, ja sam kriv. Oto, spravi štogodi večeri, er umrijeh od glada; nijesam ni objedovao od fastidija.

MANDE: Hodi ve gori: šura ti se je našao a meni brat, Kati otac, da se veselimo.

TRIPČE: Bože, tebi hvala na dobru, a na zlu ne umijem ti ni zahvalit. Brigato, ja sam počeo i ja dosvršujem. Mi ćemo ovamo unutra imat posao, a vas invitavam u Gardzariju[198] na večeru, — ne drugo. Počita'te se *e valete!*[199]

SVRHA

Tripče de Utolče / Komentari

Drugi čin

1. **kugodi** itd. Prvi čin i početak drugog nisu se sačuvali. U časopisu Teatar, Zagreb, 1958, br. 6, objavio sam sažet prolog koji bi u predstavama omogućio prikazivanje ostatka teksta. — Anisula je, kao što će se vidjeti, svodnica, koja sad s Mandinom sluškinjom smišlja način kako će nasamariti staroga Lonu, pošto ju je ovaj (u izgubljenom dijelu komedije) zamolio da mu organizira dolazak k Mandi.
2. **ga:** starca Lonu.
3. **moje gospođe:** moje gospodarice, Mande, lijepe i mlade Tripčetine žene.
4. **Manda:** Tripčetina se žena prema Švelecovu mišljenju tako zove radi ironične aluzije na biblijsku pokornicu Magdalenu, ne po zanimanju nego po sklonostima.
5. »Gdje je onaj klevetnički obješenjak? Iziđi vani, lopove! Ako te ja, ako te ja! Nadihna, dajem ti vlast da tučeš, rane zadaješ, da drsko odgovaraš i da svima uvrede dobacuješ«.
6. **faciendi ga ću:** spominjući prvu latinsku riječ koju je upamtio među onima što ih je sad čuo od Pedanta Nadihna odaje da je njegova revnost prema gospodaru ironična, podrugljiva, što će poslije biti sve jasnije. Njegov stil usklika i isprekidana, nedorečena govora oponaša Pedanta u trenucima ljuvenog uzbuđenja. D. majstorski sugerira, odnosno samom fakturom teksta pokazuje, koliko je govorenost ovog stila u funkciji glumačke interpretacije, a time i oblikovanja tipa.
7. **Nadihna:** »u Akademijskom rječniku Nadihna ima objašnjenje: dijete u koje roditelji polažu nade. Ako itko, u Nadihnu bi mogao polagati nade Pedant. (. . .) Naredne scene, međutim, pokazuju de Pedant gaji lažne nade, jer Nadihna mu se svojski podruguje . . . U Nadihnu se dakle samo u ironičnom smislu mogu polagati nade« (Švelec).
8. »u mojemu . . . tijelu amfora«.
9. **fora:** vani; to je rima kojom se Nadihna nadovezuje na Pedantov završetak latinsko-hrvatske rečenične mješavine. Nastavak je Nadihnin, najdrastičniji, prilog antipetrarkističkoj polemici. »D. se služi 'bogatim' jezikom ulice koji se ni do danas nije mnogo promijenio. On ne osjeća nikakvih potiskivanja i ne poznaje nikakav tabu . . . čak upotrebljava i onaj stanoviti glagol koji se i danas kao obična uzrečica tako često čuje po našim trgovima i javnim mjestima« (Torbarina).
10. **Mandice . . . gospar moj:** Pedant, koji se ponaša kao »pojeta«, slično smiješnom zaljubljenom odnosno pohotnom Grižuli, ne može odoljeti da se ne izražava stihom, a Nadihna reagira stvarajući dvostruko rimovani dvanaesterac petrarkističke lirike, tobože slučajno, ali će pjesničko uho Krisino to odmah opaziti.
11. »već pjesme slažeš«.
12. »Pazi, taj nestručnjak vodi računa i o rimi«.
13. **Ah, beki** itd. Tripče je u središtu radnje, pa zato po njegovu imenu nazivamo komediju, kojoj se inače naslov ne zna. On ovdje aludira na ono što se očito dogodilo u I. č. Bio je predmetom rugla. Stari Lone i Pedant Krisa s pomoću iskusne stare svodnice Anisule uznastojali su domoći se Tripčetine žene Mande, koja je međutim u njegovoj odjeći otišla s nekim mladim Dubrovčaninom (sve se događa u Kotoru), a Tripče je zatvoren i bez odjeće ostao u kući. U I. č. pojavio se i Turčin, koji bi se također želio domoći Mande, a s njim ćemo se sresti početkom IV. č. Tripče je pijanac, i ova se komedija od ostalih Držićevih razlikuje po tome što glavni lik nije škrtac.
14. »Tko to s nama govori iz tvrđave? Pokaži mi lice svoje«.
15. »Iziđi vani«.
16. »Ako te uhvatim, ako te tu uhvatim«.
17. »zaista«.
18. »i nisam u pravu«.
19. »Ovaj čovjek nije pri zdravoj pameti!«.
20. »Reci mi, čovječe«.
21. »Reci mi ti« . . . Krisa ne zna tko je Tripče i otud poseban komični učinak.
22. **Čovo** itd.: s onim prijašnjim »ali si čovjek ali si ljud« Nadihna svoju elokvenciju pod Pedantovim utjecajem pokazuje s ukupno pet varijanti istog pojma.
23. »meni«.
24. »Čuvaj se da neku sramotu njoj, protiv nje . . .«.
25. »ovo su patnje«.
26. »Tko ima uši čuje«.
27. »Hajdemo«. — Nadihnin oblik skovan je od latinskog nastavka »-mus« i talijanskoga glagola »andare« (ići), mjesto pravilnoga Krisinog Eamus.
28. »Idimo, pače . . .«.
29. »Pijmo!«.
30. **E** itd. Ovaj komični kontrast između jednostavnog ali podrugljivog i simpatičnog prostaka kakav je duhoviti sluga Nadihna (izrazito različit od ostalih Držićevih slugu), koji tobože ili zbilja

slabo izgovara teške riječi nadriučenog Pedanta, i Krisine smiješne erudicije koju je D. vrlo vješto predočio, u ovom se prizoru na jednak način još dva puta ponavlja. Slična je igra riječi između glupog Calandra i lukavog sluge Fessenija koji ga u komediji *Calandria* Bernarda Dovizija da Bibbiene (r. u Urbinu 1513) zafrkava (II, 6) kao Nadihna ovog »meštra od skule«, pa smatram da je D. svakako čitao ili gledao tu poznatu komediju, iako sličnih postupaka ima i u drugih suvremenih autora. Uostalom, unatoč mogućim istim izvorima, prije svega u *Dekameronu*, Držićeva se i Dovizijeva komedija jako razlikuju.

31: »mus, nespretnjakoviću!«.

32: »Idimo!«.

33: »Od životinje ću te učiniti . . .«. Nazire se neka Pedantova humanistička učenost ili lektira u tom obećanju da će Nadihni omogućiti evoluciju iz stanja njegove »feritas« u stanje »humanitas«, kakvo sebi zacijelo pripisuje. Može se primijetiti da i Krisa, kao Dundo Maroje npr. ili Pomet, često poslije strane fraze dodaje prijevod, ali tom koncesijom publici ne odstupa od realističnosti govora koji ga determinira kao lik.

34. **žena:** Nadihna se pravi da je ono Krisino *čovjekom* shvatio u značenju »muškarcem«, koje inače ta riječ može imati.

35. **Od pometi:** Rešetar napominje da neće biti pogreška mjesto »pameti«, kako ima jedan rkp. To je razumljivo, zbog igre riječima, u kojoj »pomet«, prema Skoku, znači *mećava*.

36: »Spore je pameti«.

37: »Gospodine«.

38. **s onjezijem prvijem:** s nekim od Mandinih udvarača u I. č.

39: »s njim je meni ratovati«.

40: »mrav, krivokletnik«.

41: »u dobroj vjeri«, »pošteno« (još jedna fraza koju je Nadihna negdje upamtio i koju primjenjuje a da pravo i ne zna njezino značenje).

42: »Onaj obješenjak, ako ga ja!«.

43. **ka itd.:** usp. bilj. 103 uz *Grižulu*. Karakteristično je Krisino trostruko prekidanje govora kao da mu manjkaju, zbog uzbuđenja, prave riječi da izrazi svoju ljubav, a baš taj ritam njegove rečenice već je prije Nadihna oponašao, što govori o Držićevu dosljednom crtanju likova.

44: »Pravi odgovor!«.

45: »I ti i ja slažemo stihove,«.

46: »što ti se čini od mojega uma?«.

47. **Tko umije itd.?** usp. sličnu igru riječima u *Džuhu*, bilj. 8, 11.

48: »Dotle, ne dalje!«, poznata latinska fraza koja znači »To je nenadmašivo«, iz Biblije (Job, 38.11).

49: »Pođimo pronaći staricu«. Misli na Anisulu, s kojom se dogovorio da će mu pomoći kod Mande.

50: »jer ljubav«.

51. **topim se kao led:** otrcana petrarkistička fraza kojom se D. na više mjesta poslužio, ovdje u parodiji, dakako.

52: »Hajdemo«.

Treći čin

53: »i njegova zla sreća!«.

54. **Teke . . . nikogar . . . tuka:** iz tih i drugih izraza vidi se da je D. jezično karakterizirao i Jeđupku, tj. Ciganku proročicu, kojoj se Tripče bio obratio da ga izliječi od kile.

55. **nemoć:** kilu, koju su Dubrovčani rugajući se pripisivali svim Kotoranima. Kotorani se u Držićevim komadima obično zovu čestim imenom Tripe (Tripče, Tripčeta), a i kotorski zaštitnik bio je sv. Tripun. Ovom Tripčetu Dubrovčanin zavodi ženu, a u IV. č. doći će do izravna susreta i uzajamnog bockanja između Dubrovčana i Kotorana, što je tadašnju publiku jamačno jako uveseljavalo.

56. **vidim, žalim te, bolim se:** i ove jukstapozicije, pored leksičkih osobitosti, ulaze u individualiziranje i karakteriziranje Cigankina govora. Ima u njezinim riječima nešto od onoga tipičnog obrednog gatalačkog stila koji se kanda do danas očuvao.

57. **kudi gre, kamo gre, koje posle posluje:** i ove jukstapozicije, koje ritmom i rimom zvuče kao stih, potvrđuju opasku u bilj. 56.

58: »među osuđenim dušama čistilišta«.

59: »Neka bude sa srećom!«.

60. **na placi:** na gradskom trgu okruženom kućama, uobičajenom u renesansnim komedijama.

61. **dobra brjemena nauzmem:** naužívam.

62. **odiznutra:** s unutrašnje strane vrata. Kad je ona zatvorila kuću i u njoj muža nije ni slutila da joj on može istom mjerom vratiti.

63. **Di je Kata?:** kao i Katini tako i Mandini čakavsko-ikavski oblici pokazuju da je rodom iz Krkra (tj. Korčule). Kata je inače, vidjeli smo, ostala čekati dok Anisula obavi ono što su se dogovorile u vezi sa starim Lonom.

64. **tance izvodi:** značenje je dvosmisleno.

65. **Vazda:** zato je prije i kazala da je bila luda što se i dosad nije zabavljala.
66. **Jaohi** itd.: dok ovo govori, Tripče se povukao.
67. **k vratom:** k vratima.
68. **ima doć:** misli na dogovor s Anisulom i na varku sa starim Lonom.
69. **s mladićem:** Dubrovčaninom, s kojim je dosad bila.
70. **starež:** Lone de Zauligo.
71. **od Erkule . . . Orlando:** pozivanje na poslovične simbole junaštva i snage, na najvećeg junaka grčke mitologije odnosno na prvog paladina Karla Velikog, mora da je u izrazitoj suprotnosti s fizičkim svojstvima nemoćna a pohotnog starca, čija je svaka riječ ovdje smiješna. Lone misli na Orlanda, junaka glasovitog Ariostova spjeva *Mahniti Orlando*, kojega spominje i protagonist *Arkulina*, gdje se (III, 1) misli na paladinov kip u Dubrovniku. Usp. i *Venere*, st. 59. — Dodajmo da je Lone umanjenica od Leonardo, odnosno od mletačkog oblika Lunardo.
72. **benedeti i blaženi:** kao što će u idućem činu, u prizoru s Anisulom, učiniti Pedant Krisa, koji poznaje repertoar petrarkističke ljuvene frazeologije, i Lone se ovdje služi izlizanim frazama preuzetim iz osobito poznatog Petrarkina soneta LXI i njegove obradbe kojoj je autor Šiško Menčetić, »Blaženi čas i hip . . .«.
73. **kako žudjel Mesiju:** poslovična fraza, uzeta iz osnovne dogme židovske religije, prema kojoj izraelski narod vjeruje u Božjeg odabranika, Davidova potomka, koji će zauvijek spasiti Izrael.
74: »neka bude u dobar čas!«.
75. **tvoj posao:** svodnica, koja se međutim »iskupljuje« zahvaljujući bokačovskoj spretnosti u cilju da za korist godišnice Kate nasamari starog razvratnika, služi se svojom specifičnom terminologijom, rekao bih poslovno i rutinirano.
76. **blažena:** v. bilj. 72.
77. **Sjetna . . . tko bi mnio:** slično kaže starcu Vukava u II. č. *Arkulina:* »Jaoh, sjetna, tko bi mnio da u tebi to leži!«.
78. **Anisula** itd.: to govori Anisulina djevojka, koja s njom surađuje.
79. **čin da valjaš:** opošteni se!
80. **uzumjedbude:** bude umjela; već smo imali prilike podsjećati na veliko izražajno bogatstvo Držićeva jezika osobito u glagolskim aspektima.
81. **starci . . . mladim:** motiv opreke starih i mladih konstantno je nazočan u svim Držićevim djelima.
82: »Velika je žena« (mlet.)
83. **samoga:** jedinoga.
84. **la necessità ne ima ledže:** hrvatsko-talijanskom mješavinom reproducirana dubrovačka poslovica »Nevolja ne ima zakona« (Daničić, 78). Mletački glasi »Necessità no g'ha lege« (Pasqualigo, 74), talijanski »La necessità non ha legge« (Giusti, 46); navodi se kao citat iz sv. Bernarda (Maloux, 368) i iz sv. Augustina (Petit, 284), a ima je u Publilija iz Sirije, Shakespearea, Goethea (Arthaber, 883).
85. »Kakvu li sam grešku napravio«.
86. »Sretno ti bilo!«.
87. **a reče:** Mande je prisluškivala.
88. **ne uzumjetbudem:** ne budem umjela, v. bilj. 80.
89. **svetu Orsulu i nje družbu blaženu:** kad bismo htjeli nabrojiti sve svece i svetice, blaženike, martire, zaštitnike, bogorodice koje u ovakvoj funkciji spominju Držićevi likovi, popis bi zaista bio dug i na svoj način indikativan kao stilski postupak koji svjedoči o vjernom lociranju situacija, karakteriziranju tipova, evociranju sredina, u skladu s ostalim crtama autentičnoga govora svestrano izdiferenciranih i individualiziranih junaka. Ovdje je riječ o sv. Ursuli, po kojoj nose ime uršulinke, katolički red, osnovan godine 1535, kao kongregacija koja se brinula za odgoj ženske mladeži i za njegu bolesnika, pa se zato spominje Orsula i njezina družba.
90: »Kako je lijepa ova zemlja! Lijepe kuće, šetati lijepo, lijepe gospe, lijepo muškarci, lijepo kuća, lijepo prodati dućan, kruh, vino, srdjela, sve; ali ljepše, jako lijepe gospe. . . zlato«. — Nije isključeno da se D. i ovdje, kao što će učiniti u IV. č. u prizoru Dubrovčanina i Kotoranina, podruguje. »Možda bi se u . . . slikovitim riječima Grka pred Kotorom . . . moglo vidjeti ironični zanos piščev pred živim šarenilom jadranskog grada koji može biti i Dubrovnik« (C. Fisković). — U svakom slučaju ova epizoda s Grkom proishodi iz autorova realističnog promatranja suvremenog svijeta u svoj njegovoj raznolikosti jezika i tipova, među kojima je i ovaj »mornar Grk, koji traži ljubavne pustolovine u erotikom zasićenoj atmosferi lučkog grada. On hvali ljepotu kotorskih žena i nudi jednoj svoje srce: *Ah, bella garzuna: Mi ti voler ben e chiesto cor dar per tuo amor!* D. je za ovo tipično lice s ulice jednog našeg primorskog grada izabrao Grka, jer je njih i Arbanasa, od stranih mornara, bilo najviše na dalmatinskim brodovima« (Batistić). Mislim, međutim, da je taj Grk, kao i grk Albanez u *Arkulinu*, bio tzv. *stradiotto* (tal., prema grč. *stratiótēs*, vojnik), kako su se nazivali pripadnici konjice, obično Albanci, Grci, Bugari, pa i s područja Dalmacije, koje je Venecija organizirala da se suprotstavljaju turskim provalama, pa tom zvanju odgovara i naziv *Grk* odnosno *Grk Albanez*. Postao je i komički lik koji se pojavljivao u Komediji dell'Arte i govorio mletačko-grčko-skjavunskom mješavinom.
91. **ni je sad već iskah:** niti ću je sada više tražiti.
92: »Ah lijepa djevojko! Ja te voljeti i ovo srce dati za tvoju ljubav!«; usp. drugu polovicu teksta u bilj. 90.
93: nije posve razumljivo; otprilike: »ova duša je tvoja, lijepa djevojko«.

94: »Ti mi odnijeti srce tamo unutra, lijepa djevojko«.

95. **da Krise:** možda bi trebalo čitati »da krij se«?

96: »Ja spavati, ne jesti, ne piti, čekati, lijepa djevojka . . .«.

97: »Dobar dan, gospodine«.

98: »Zdravo, brate!«.

99. **Grube:** ta se Gruba samo ovdje spominje; valjda prati Kotoranina.

100: »Bogamu, ona lijepa djevojka htjeti mene biti!«.

101: »pasji izdajicol«.

102: »Izdajicol«.

103: »Što? Htjeti silovati nevina djevojka? Tebe za vrat objesiti!«

104. »Što raditi mladi? Stari zlo raditi! Bijela brada ići javna kuća — sramota! Ja ovdje šetati, s djevojka govoriti, s jezik dodirnuti, — rukom Bože sačuvaj! Silovati — Bože sačuvaj, Bože sačuvaj! Gledati okom, ne igrati rukom; govoriti jezikom, biti pametan i sluga djevojci, a ne zlo činiti. I ostaj zbogom«.

105: »za vrat ga objesiti!«.

Četvrti čin

106. **Bre** itd.: počinje nekim psovkama na turskom, otprilike »gdje si, pasji obješenjače«, ovaj potonji izraz je turski »köpek gidisi«, a u vezi s tim je i »đidija« u D. — »Najprije s nekoliko turskih riječi, pa zatim s više iz epske domene — jer on je iz epskih krajeva ili je bar tamo odrastao i odgojio se — on odjednom prelazi na rječnik 'uzmnožna' udvaranja . . . Komički efekti proizlaze svakako najprije iz činjenice što te riječi izgovara Turčin s onim svojim umecima 'uh!' i 'valahe', a onda iz toga što on odjednom prelazi na ikavštinu, dakle na oblike svojstvene prvenstveno učenoj ljubavnoj poeziji, što je još smješnije moralo zvučati u ustima gruba i silovita Turčina« (Švelec).

107. **ktijaše . . . strijeljat:** odnosi se na neki prizor u izgubljenom I. č.

108. **glavu usjeć.** Kad se pojavi u V. č. opet veli da će »usjeć glavu«. — »Turčin . . . kao lik također pripada onovremenom Dubrovniku. On u kratkom tekstu svoje role u dva navrata se prijeti da će 'glavu usjeć' — a znamo iz dokumenata da su Turci donosili glave pobijeđenih neprijatelja Dubrovčanima na dar. Turski vojnici — Slaveni iz Hercegnovog dolazili su na 'izlaz' Dubrovnik — a u jednom periodu Dubrovčani su ih morali puštati u grad i bez posebne propusnice. Ti Turci su se obijesno zabavljali u gradu, ulazili u crkve za vrijeme mise i rugali se, a što je Dubrovčane najviše smetalo, napasno su udvarali ženama po ulicama . . . Turčin u *Mandi* javlja se upravo kao uporni i ratoborni udvarač« (Slamnig).

109. **I neka vidu . . . uh!** Tumačeći Držićevu »svijest o slojevitosti jezika« i odnos prema standardu te devijacije kojim se postiže poseban komični efekt, Slamnig između ostalih navodi ovaj primjer gdje pisac »uglađeni način govora dubrovačkog frauendiensta stavlja u usta ratobornom Turčinu« i pojačava komičnost »načinom izgovora, o čemu nam svjedoči ono Uh!« Slamnig tim i drugim primjerima ilustrira velik »dijapazon Držićeve pozorničke upotrebe jezičnih osobina«.

110: »Ljubav traži da čovjek bude sam, brižljiv i sakriven, kako se u narodu kaže . . .«.

111. »ljubav i vlast«. I prethodni i ovaj dio Pedantova teksta parafrazira poznata mjesta iz Lukana: »Amor et potesas impatiens est consortis *(Pharsalia);* Ovidija: »Non bene cum sociis regna / / Venusque manent« *(Ars amatoria), Romana o Ruži,* i otud proširenih sentencija (Arthaber, 69).

112: »Ovi sluge imaju . . .«.

113: »ovaj me dan čini blaženim!«. Krisa se služi istim petrarkističkim izrazima kao prije Lone (v. bilj. 72), a ponovit će ih i u prizoru s Anisulom. Usp. o tome bilj. 10. i d. uz pj. br. 4.

114. **odpao mu:** poslije platonsko-petrarkističkog usklika Krisinog Nadihnin komentar slikovitom aluzijom pogađa pravu narav Pedantovih ljuvenih boljezni, a spominjući i njegovo ponašanje doma, već kao da D. najavljuje ono što će mu žena Džove uz pomoć Anisule uskoro prirediti.

115: »Ne želim te«, »nisi mi po volji«.

116. **priguzići.** Da bi iznio još jedan u nizu podataka o Držićevoj neprestanoj povezanosti s vlastitom sredinom, i da bi pokazao da i taj »lik pripada posve specifično dubrovačkoj situaciji« Slamnig navodi kako »je popularno mišljenje u Dubrovniku bilo da su Turci homoseksualci: tako Nadihna, kad se Turčin i Pedant porvu, priželjkuje da bi Turčin zloupotrijebio Pedanta, čak mu nudi mito«. Dakako, sve to Nadihna čini odnosno govori u sebi. D. je dakle »jednom upotrijebio (ili skovao) . . . glagol koji je, kao hapaks legomenon, ušao u ARj, i za koji naš stidljivi leksikograf veli da je 'glagol tamna značenja' premda mu je smisao iz konteksta posve jasan« (Torbarina).

117: »ovdje te ne želim«.

118. **ne čini za mene:** nije za mene, nije mi po volji (prema tal. »non fa per me«).

119: »nije za nas«.

120: »Pametan čovjek popušta mahnitosti«.

121. **tot se mnom rugat:** vjerojatno u I. č.

122. **Ma** itd: P. Popović, koji se bavio izvorima ove komedije, prije svega u novelama *Dekamerona* (III, 6, 9; VII, 4; VIII, 8), s razlogom navodi baš ove riječi da bi upozorio na bokačovski duh i ton, dodajući da je sve u ovoj komediji bokačovsko, puno dosjetki, pobjede žena, nadmudrivanja i ismijavanja staraca, šala i posmijeha, te ističući da je radnja vješto povezana u organsku cjelinu, s cijelom galerijom lokalnih tipova, a tu je i cijela »kotoromanija« Držićeva.

123. **dobra si došla!:** i sam način kojim pozdravlja Džovu pokazuje da je Anisula, koja u komediji ima donekle sličnu funkciju kao Pomet u *Dundu Maroju* i Munuo u *Skupu*, već smislila kako će izliječiti meštra od skule. U Držićevim djelima, i onda kad se u pojedinim rješenjima oslanjaju na komediografske ili novelističke predloške, razvoj radnje, stvaranje dramskih situacija, determiniranje likova, nikad se ne svode na mehanički postupak, na izravnu primjenu obrazaca, nego su prožeti životom, stvaralački kontrolirani komediografovim osjećanjem za uvjerljivu scensku prikazbu. Efekt zamjene osoba, kojim će se ovdje služiti posudivši ga iz Boccacciove pripovjedačke strukture, odabrao je, dakako, da bi oblikovao komički čvrstu, zabavnu igru na temelju iskušanog postupka, ali njega, kao pisca manirističke svijesti, ako ga tako mogu odrediti, zaintrigirao je i ovaj put onaj sudar između sna i jave (»parat će im da su snjeli« — najavljuje Anisula reakciju Krise kad dozna da je u krevetu umjesto Mande imao svoju vlastitu ženu), ona paradoksalna kontrastna, antitetična situacija koja se poigrava ljudskim instinktom i čovjeka dovodi u apsurdna stanja.

124. **dosta smo govorili:** i to se odnosi na njihov prethodni dogovor u I. č. Pretpostavljam da je Anisula, kao pokretačica intrige, bila vrlo djelatna u I. č. Vjerojatno je ona govorila i prolog, pa se možda i po tome što ženski lik uvodi gledatelje u radnju ova komedija razlikuje od drugih. U njoj, ponavljamo, nije u središtu pozornosti škrtost, nego, uz ostalo, bokačovski trijumf žena nad muškarcima: Kate nad Lonom, Džove nad Krisom, Mande nad Tripčetom. Anisula inkarnira spretnost koja pobjeđuje glupost, i zato, kao slični junaci *Dekamerona*, privlači simpatiju pisca, koji veliča inteligenciju, domišljatost, vještinu, nasuprot onih koji su zbog nesposobnosti, ovdje pijanstva, starosti, ludosti, žrtve nemoćne pred životom i njegovim nepredvidljivim zakonima u znaku Slučaja.

125. **Po Jozefa martira . . . Po Lovrijenca koga žegoše.** Šarolikost svetaca koje smo već spominjali (usp. bilj. 89) proširuje se dvama novim. Afektivnost i lokalna obojenost postižu se ovakvim specifikacijama, kao što je Josipovo mučeništvo, kojemu Mande suprotstavlja žrtvu sv. Lovre, najznačajnijeg mučenika Valerijanova progonstva god. 258. Takvi su postupci samo pojedinačni aspekt iz zbilje reproduciranoga govora, koji ima moć da u skladu s cjelinom i s autorovim ciljem u umjetnost preobrazi sve elemente i one klišeje koje je tradicija ostavila svim piscima i prije i poslije Držića, pa i najvećima, kakav će u idućem stoljeću biti Molière: eto, upravo istu ovakvu nezgodu u kakvu je upao Tripče doživjet će Molièreov Georges Dandin u istoimenoj komediji.

126: »ja sam jeben jarac«.

127: »Željom sam želio ovaj, taj blaženi . . .«; opet latinsko-talijansko-hrvatska mješavina koja pokazuje otrcanost petrarkističke frazeologije u svim jezicima.

128: »Čudesa pričaš«.

129: »Sa svojim mužem«.

130. **Ovo je nje kuća:** da li ovdje stanuje.

131: »Siguran sam«.

132: »u njezinu« (ljubav).

133: »pričaš mi o dobroj ćudi«.

134. **virtuozu:** ovdje znači »kreposnu«, u platonskom smislu, s ironičnim učinkom.

135. »koji me čini blaženim«; neprestano mu je na pameti taj Petrarkin i Šiškov »blaženi dan«.

136: »Neka uvijek bude sretan!«.

137. **uzaznao sam:** Tripče je očito prisluškivao dogovor između Anisule i Krise.

138: »nasilnički«.

139: »sebi za inat jarac, kad se događa . . .«.

140: »tako je«, »nema sumnje« (»nije inako«, rekao bi D. naški).

141: »i razglasiti da je kurva«.

142: »Gospari, dobro došli«.

143: »Bog, braćo!«.

144. **s lonci i s pinjatami.** C. Fisković podsjeća da su se zemljani lonci u Dubrovniku nabavljali iz Kotora i navodi podatke o takvoj proizvodnji, koja se izvozila u susjedne gradove i krajeve. Svakako, osim po kili, Kotorani su očito u Dubrovniku bili poznati i po prodaji lonaca, vjerojatno posebne izradbe, s kojima su dosta zarađivali, ali i izazivali porugu.

145: »po svetoga Tripuna« (kotorskog zaštitnika).

146. **što se jedva vidi.** »Doista estetski, urbanistički učinak srednjovjekovne stolne crkve u Kotoru, koja se opiraše svojim romaničkim zvonicima planini nad njom, nije veličanstven nego tek sa trga pred njom, jer se u obrisu grada ona nije sasvim otkrivala« (C. Fisković). — ». . . Ova bi se gotovo 'interna' didaskalija lako mogla odnositi na perspektivno oslikanu pozadinu pozornice, to više ako . . . kao predložak pokušamo uzeti Serlijevu 'komičnu' scenu na kojoj odista u pozadini stoji jasno vidljiv crkveni zvonik. Ako se kod Držića, međutim, crkva *jedva vidi*, to je perspektivno slikani prospekt koji se po našoj pretpostavci nalazi u pozadini pozornice rađen nešto izvan okvira serlijevskih postulata. Serlijev se, naime, nedogled . . . nalazio iza stražnjeg zida pozornice dok bi se ovdje . . . ova zamišljena točka našla negdje u središtu prospekta, jer se govori kako je crkva posve mala i gotovo se ne vidi, a to je u skladu sa strogom perspektivom« (N. Batušić).

147. **kućah:** »Kotoranin spominje kuće, očito smještene iza zgrade s prozorom i vratima, u kojoj i oko koje se zbiva veći dio radnje. Ove, u kojima se *lonci i pinjate čine*, samo su dio scenografske pozadine, jer tek indikacijom, a ne tlocrtno-aktivno, ulaze u scensko zbivanje« (N. Batušić).

148. **od krušaka mednica:** usp. anegdotu o pomokrenim kruškama, koje su Kotorani htjeli prodati Dubrovčanima pa su ih poslije sve sami pojeli, u II. činu *Arkulina*.

149. **Cvijeta . . . Vukota . . . Gardzarija.** Mladi su dubrovački plemići, među kojima je i onaj vlasteličić s kojim se Mande provodila, pripadnici vlasteoske kazališne družine koja se zvala Gardzarija, a Kotoranin se sjeća ovih likova iz neke pastorale koju je valjda u Dubrovniku gledao o nekim pokladama.

150. **dobre persone:** najstariji zanat bio je kao i svagdje dobro uhodan i u Kotoru, pa je Kotoranin došao u priliku da se u tom pogledu ne sramoti pred Dubrovčaninom.

151. **Pelilijeh:** već u drugim djelima spominjana ulica s javnim kućama u Dubrovniku.

152. **Dobro** itd. »Smisao za urbanistički sklop, ali i za nezdravi poredak u njemu pokazuje i Dubrovčanin . . . Vjerojatno su te 'vražije krepadure' koje vladaju u Kotoru i koje D. i u *Arkulinu* spominje, Mlečići. Oni upravljahu tim gradom, a izrugivao se njima u to vrijeme i Držićev prijatelj Mavro Vetranović« (C. Fisković). Ova značajna opaska mogla bi se prihvatiti s obzirom na dvosmislenost i aluzivnost koje D. često uključuje u svoj komički govor, što smo više puta imali priliku isticati.

153: »za ljubav Božju«.

154. **Kile ni:** nema kile.

155: »u tome smo čisti kao tanjur«.

156: »razumijete«.

157: »Dobar dan vašoj svjetlosti! Neka vam je preporučena ona djevojka koju je onaj izdajica htio silovati«.

158: »Neka je meni: dat ću ga objesiti. Tko su ovi plemići?«.

159: »Dubrovčani, presvijetli«.

160: »Ako što mogu učiniti za vas, zapovijedajte«.

161: »Sluge smo vaše svjetlosti«.

162: »Zbogom, imam tisuću poslova«.

Peti čin

163. **Tripče** itd. Priprema se izvanredno efektan prizor u kojemu će se ostvariti ono što je Anisula u svom monologu u III. č. najavila: »parat će im da su snjeli«, a tako će se osjetiti istodobno i Krisa pred ženom i Tripče pred svojtom. Tripče već unaprijed djeluje komično, jer se pred svojtom, koja ne vjeruje pjancu, drži, razumije se, kao čovjek koji je apsolutno siguran u istinu, a doživjet će šok kad i sam osjeti nesigurnost u vlastitu moć rasudbe.

164. **ni trijeznu** itd.: modificirana poslovica »Laživcu nije ni istina vjerovana« (Daničić, 54).

165: »silom«.

166: »ovdje, nasred ulice«.

167: »pasji izdajice«.

168: »smiluj se«.

169: »Čemu nasilje? Zašto?«.

170: »Bože mi oprosti!«.

171: »Što ti i vi imate sa mnom činiti?«.

172: »Goropadno i s oružjem u ruci«.

173. **Jezusa rijet:** Bogu se pomoliti prije smrti, pa tako ne samo poginuti nego bez pokajanja u pakao otići.

174. **što mučiš?** itd.: dakako, pitanja umjesto didaskalije slikaju Krisinu paničnu smetenost. Ista će pitanja ponoviti poslije nove tirade optužbi, malo niže.

175. **»Stomak me boli«:** »Ima jedno mjesto u Nalješkovićevoj komediji VI koje je kao klica moglo privući Držićevu pažnju. Pošto je gospođa otkrila da joj muž ljublje s godišnicama, govori očajna da je i prije nešto naslućivala: opazila je kako joj muž u ložnici često 'ječi', kako ima 'otvorenje' (proljev), samo da može izlaziti iz bračne sobe, a odlazio je u stvari ka godišnici . . . Da li je D. sve to mogao vidjeti u Nalješkovića, ne možemo kazati, jer samo za jednu njegovu komediju sigurno znamo da je starija od svih Držićevih« (Švelec).

176: »Fortuno, čemu takvo ruganje?! Jadnoga mene!«.

177: »Krilato dijete, golo i s tulcem«, tj. Amor odnosno Kupido.

178. **svetijem Antunom:** nakon sv. Ursule, i Mande, Josipa i Lovrijenca, evo i sv. Antuna Velikog (250—356), pustinjaka. »Napastovanje sv. Antuna« bio je čest motiv ikonografije.

179: »Dosta je« (kao što, i ovaj put, sam Krisa prevodi).

180: »Od tvoje će me leteće strijele štit opreza obraniti«.

181. **prvi prida me dođe:** tko prvi dođe pred mene, čim dođe.

182. **usjeć glavu:** v. bilj. 108.

183: »pse«. Prije (v. bilj. 106) je pisalo čopek, a oblik ćopek (s mekim suglasnikom) bio bi »bošnjački« izgovor, kako me upućuje prof. B. László.

184. **Krkranin:** Korčulanin.

185. **djetetom u Pulju hodeći:** kad sam kao dijete išao u Apuliju (tal. »Puglia«), na drugoj obali

Jadrana. Turske *fuste* su gusarske galije, koje su uznemirivale kršćansko brodovlje, a spominje ih Viculin Lopuđanin u III. č. *Arkulina* ističući da se kao mornar s njima sukobljavao.

186. **ktijahomo:** htijasmo.

187. **Montanje** itd.: prema dubrovačkoj poslovici »Gora se s gorom ne staje a čovjek s čovjekom kad god«; »Gore na mjestu stoje, a ljudi se s ljudmi sastaju« (Daničić, 24); »Gora se s gorom ne sastaje, a čoek s čoekom vazda« (Vuk, 52); usp. i Bonifačić Rožin, br. 109.

188: »dostojno«.

189: »dragulj«.

190. **lijepo odijevala** itd.: »D., koji često u drugim komedijama šiba postupak dubrovačke gospode prema godišnicama, ovdje ističe dobar postupak Mande prema svojoj djevojci Kati« (V. Foretić).

191: »za ljubav Božju«.

192: »Gospodo moja, tko je . . .«.

193: »A ja ti velim«.

194: »Oprosti mi, gospodine! Zgriješio sam, zgriješio sam, i ostajte zbogom!«.

195: »s vašim dopuštenjem«.

196. **»lezi!«, a ja da ležem:** ponavlja riječi kojima je Anisula u IV. č. prorekla njegovu sudbinu.

197: »Predajem se« (mlet.)

198. **U Gardzariju:** »Ova predstava daje se sigurno u nekom vlasteoskom društvu o pokladama (da li na piru, nije rečeno). Razgovorom između Kerpe i Mande nagovješćuje se večera (ne istog dana) koju će Gardzarija prirediti i maškarata nakon toga. No Gardzarija, koja priređuje večeru, poziva eto preko ustiju Tripčeta ostalo vlasteosko društvo na tu večeru« (V. Foretić).

199: »i ostajte zbogom!«.

arkulin

Imena

ARKULIN, (stari neženja)
VLAH KUČIVRAT, sluga Arkulinov
MILOV, drugi sluga Arkulinov
MILICA, djevojka Arkulinova
ANČICA udovica, nevjesta Marićeva
LOPUĐANIN VICULIN, brat Ančičin
MARIĆ, zaručnik Ančičin
VUKAVA, (starica)
KOTORANIN TRIPE
NEGROMANT
KANDŽILIJER
GRK ALBANEZ.

PRVI ČIN

Jedini prizor

ARKULIN i KUČIVRAT

ARKULIN: Cibo dolce e nutrimento della longa quaresima.[1]

VLAH: (Bob[2] i leća korizmina hrana jes, a Petar Longo sve mu ono posilaše.)

ARKULIN: Aglio — luk česan *et quella cipolla*[3] — kapula, bez koje vi, žene, ne biste mogli sofrikat činit; i zaludu bi bili cipoli riječki i gere lokrumanske, da se lučca kapule najprvo ne podpriga.

VLAH: (Jes, bogme smo[4] s gosparom i prikle prigali; a dobro ih priga, a ja mu sam puhao, ah! ah!)

ARKULIN: Veramente[5] Pulju neću neg s suzami uspomenut, a dinaricâ[6] kad bi mi poslali, munite srebrne kolura od neba, i zlatne kolura od sunca.[7] I kako se svijetu ovako u jutro, kad sunce sine, oko obeseli i otvori, tako i meni, na svjetlos od zlata, oko mi se otvoraše, srce mi se veseljaše.[8] A sada nije dukat moje sunce; skrinju[9] zatvorih i čavli zabih.

VLAH: (Jes, bogme, ova svinja[10] ima dukata dosta.)

ARKULIN: Nije moje dunižanje Orlanda, veće moje je svitlo sunce Ančica dilikana, profilana.

VLAH: (Ona li s nosom od pedi?[11] Ubio te Bog i š njom!)

ARKULIN: Moje je dunižanje nje pod kuću veselo.

VLAH: (Jes, bogme, tu mu je vas dan šećna. Stara[12] se je klada užegla.)

ARKULIN: Tu je moje *verdezzante prato, lo sole reluzente.*[13]

VLAH: (Farfanzia, ferfeto!)[14]

ARKULIN: Tu je moje tezoro i moje *dolce riposo.*[15]

Quella dolce memoria di quello zorno
che fu prinzipio a sì lunghi martiri,[16]
početak koja bi od moje tužice;
a sad me pokriepi, gizdava rozice.
Tvoj sam rob, tvoj sluga i tvoj ću umriti,
diklice, nî drùgâ moje oko nego ti!

VLAH: (Rekoh vam ja er moj gospodar Arkulin i bersat umije.)

ARKULIN: Nut što ljubav čini! *Amor con che miracolo fai,*[17] da prije ne znah što je veras, a sad pljujem verse. *Amor, el tuo dolce liquor,*[18] kako med[19] pčelicu u slasti sve stavljâ.

VLAH: (E, jes! Sve svinja njeke slasti ije, a meni ne da ni okusit.)

ARKULIN: Ma ti, krudela *rubella de amore,*[20] čemu si krudela? Što hoć od mene? Život ti darivam; može li se veće dat?

VLAH: (Bijedan ti darov! Oto te ne bi na turskom pazaru somun hljeba prodao.)

ARKULIN: Ti ćeš moć rijet da sam star! Nijesam star, dušice. Je li tko[21] da se sa mnom ukiduje? Je li tko da se sa mnom škrima? Je li tko da sa mnom tanca? Čovjeka[22] se ne bojim u sve dintilece od svijeta.

VLAH: (Ah, ah, ava, nuti ruge što od sebe čini! Nut gdje mu je gaćnik, junaci, ispao! Ovdi da ga Ančica vidi, sad bi se spondrala od ljubavi za njim.)

ARKULIN: Ah, mia vita leggiadra,[23] ku njekada imah! Kurvina kćeri, er bi za mnom trčala, a ja bih prid tobom bježao, ter bih te morio[24] kako ovratu na tri dlake, kako sad i ti mene moriš. Ma kad me umoriš, poslije ti će žao bit; jošte ćeš, kučko,[25] za mnom proplakat, *et dopo morte aiuto porzerai al tuo Arkulino,*[26] — kad, kučko, bude zaludu i kad ti bude mala har, i kad, kučko jedna . . . Ja te ću . . . po svetoga Arkulina, moje ime! Ne budeš bez mene umrijet, da je zdravo ova pestuleza!

VLAH: Maj prc! Poď mu tkogodi dlačicu s plašta dvigni sada! Ako sad nađe Ančicu, svoju morozu, Ančica zlo ide, bogme ju pjersa![27] Ljubav se je u ijed obrnula, razjedio se je. Maganja, neće ni da jede, kad je u ijedu, a meni se, bogme, tada trbuh ne veseli. Tko ti mene dovede iz Vlahâ, da mu sam kmet, ter me nauči na njeke ure jesti, — razbile se! Ma kad svinja zasjede, dobro poije; a bogme t' i ja š njim, istom kad mu polojim, kad ga malo pohvalim da ferfeto bersa i da je u njem golem junak, — u onoj rđi! Tu ti bude moj trbuh kakono pratarsci bisaci,[28] kadno o svetkovini idu po Župi[29] prosit. Po' ću vidjet kud ide i malo mu se prijavit, da me ne bi onom festulezijom,[30] svinja, dohitio, — srdit je.

DRUGI ČIN

Prvi prizor

ARKULIN i VUKAVA

ARKULIN: Ha! Pestuleza bi lijek ovizijem koji se vrćahu ovdje. Nije ih[31] sada furfanata! *In fine,*[32] oružje je kralj od svijeta, oružje sve gospoduje. Sad sam ja gospodar od ove place. Pestulezo, junačka hrano,[33] ti si sada moja čâs, *meae summae vires.*[34] Sad ću moć na repozano ovu krudelacu vidjet, ovu ka mene[35] jur vodi svezana za grlo. Sad ću činit da izide na funjestru.

Želim[36] te u željah, u želji umirem,
jăk žedan jelin plah, za tobom željan grem.

Ančice, je li pravo da si toliko krudela? Meni, ah meni, ah meni, tvomu toliku krudelta!

LOPUĐANIN: (Ču li,[37] džiljoziju zatvori od njega!)

VUKAVA: Gospodaru!

ARKULIN: Ah, Vukava, ti li si? Jeda mi si afikat[38] od kuće donijela?

VUKAVA: Ubio bog afikat! Sada hodi najbrže, u mene u kuću uljezi, er ima s tobom govorit od strane Ančice tvoje.

ARKULIN: Ah, od strane Ančice!

VUKAVA: Nemo' veće tu stât, er ima jednoga brata, gospodaru, zmaja, ïsiječe te na peče, ako izide. Vidio te je gdi s Ančicom govoriš, i potrčao je u tretji pod po mač i štit. Hod'mo u kuću prije neg je izišao.

ARKULIN: Ah, junak je! Ah, i s mačem i s štitom! Da pođ'mo, retira'mo se.

VUKAVA: Oto ga! Hodi!

ARKULIN: Ne govor' da sam ja ovdi u tebe.[39]

Drugi prizor

LOPUĐANIN i prijašnji, ANČICA

LOPUĐANIN: Giuraddio,[40] na moje oči! Po svetoga Antuna od Padue,[41] *viescio vigliacco,*[42] kako te ću naučit kao da se u čâs dobrijem ljudem tiče. Bih u Napuli,[43] u Dzembi, u Maoprdoniji *e* Aligurli, — ovaka mi se sramota ne učini, kao mi se ovdi za mírom[44] učini od zamiraca! Nu me dočeka', ter ćeš vidjet je li se ovo po ulicah tjerat, zamirci! *Giuraddio,* najmanja te će peča bit nos, ako te stignem. — Nije ga, utekao je *traditur de forche, mangiaguadagno.*[45] Vele vôlât sam ja ovizijem mandžagvadanjom ručak[46] u drijevu dao, da se će spomenovat od Viculina. Ah, koliko ih je u moje dni[47] prida me u more skočilo!

ARKULIN: (Ah, ja ne mogu trpjet da mi tko bràvâ!)

VUKAVA: (Nemo', gosparu, ïsiječe te!)

ARKULIN: Čuješ ti, Lopuđanine, da ne gledam što gledam...

LOPUĐANIN: Ah, ah, u *forte*[48] se je njetko zatvorio! Nu izid' malo iz te fortece!

ARKULIN: Ljubav[49] me velika čini da t' imam respet.

LOPUĐANIN: Nu izid' odzgor, da t' ukažem što je ljubav, i da se pozdravimo.

ARKULIN: Vukava, ja ne mogu trpjet!

VUKAVA: Nemo' gospodaru!

ARKULIN: Ah, *becco futuo,*[50] stav' ruku na to oružje!

LOPUĐANIN: Misser, što sam ja tebi učinio?

ARKULIN: Prida' se, *beccazzo,*[51] er ti sad stokatu dah.

LOPUĐANIN: Misser, ja ti sam sluga.

ARKULIN: Moj pržon! Dobio te sam *in battaglia;*[52] daj to oružje.

LOPUĐANIN: Misser, nemo'! *Giuraddio,* torto mi činiš.

ARKULIN: Metti zo quelle arme, becco futuo![53]

LOPUĐANIN: Misser, tvoj sam sluga, nä!

ARKULIN: Moj si prdžon!

LOPUĐANIN: Tvoj sam, što je tebi drago.

ARKULIN: Klekni doli sada!

LOPUĐANIN: Kako je tvojoj milosti drago.

ARKULIN: Moj si prdžon, u meni sad stoji zaklat te i prostit ti život.

ANČICA: (Vule draga, ne da' ve ga ubit!)

VUKAVA: Nemo', ne, gospodaru, za ljubav one tvoje drage duše![54]

ARKULIN: Vukava, puštaj me činit moje oficijo.

VUKAVA: Za ljubav one tvoje drage duše!

ARKULIN: Ha! Za ljubav one duše, Vukava, praštam mu život.

LOPUĐANIN: Misser, a vazda ti sam sluga.

ARKULIN: Čuješ ti, praštam ti život, ma oružje hoću za mene; i da te veće nijesam vidio u gradu se obrnut čas jedan!

LOPUĐANIN: Misser, bez oružja čemu sam?

ARKULIN: Još se vrtiš tudije, *becco futuo?* — Vukava, što ti veliš? Meritam li ljubovcu sada?

VUKAVA: Jaoh,[55] sjetna, tko bi mnio da u tebi to leži!

ARKULIN: Ja se ovoga prvoga obstakula liberah.

VUKAVA: Ti, ti[56] nijesi čovjek ma zmaj!

ARKULIN: Vukava, bogme zmaj, i reci Ančici — zmaj. Star je, njetko govori; Vukava, ti si vidjela, neću ništa govorit;[57] umjej spovidjet. I reci joj da mi ne ima za zlo er joj sam ovako brata tratao; on je sve kriv, er htje provat što je jakos Arkulinova, — tot njemu! Reci joj: »Cić tvoje ljubavi mu sam život prostio«.

VUKAVA: Ja 'o' ću sve rijet. Ma hod'mo opet u mene u kuću, er ti imam od nje strane vele govorit. Neka ja nosim tu štitinu.

ARKULIN: Vukava, neću neg ja! Ovo je moja čâs, ovo ću u memoriju stavit *ad posteros;*[58] mnom[59] je danaska sva moja famelja čâs dobila eternu, eternu.

VUKAVA: Blago njim s tobom!

Treći prizor

KOTORANIN (sam)

KOTORANIN: Vraganajes[60] po petnajes, komedije, komedijole! Bolje je meni nastojat kao ću lopiže prodat, neg da se mnom Dubrovčići rugaju. Po svetoga Tripuna, blaženoga našega konfaluna a moga krsnoga imena, kao ne bijehu za ino Tripu doveli u maškaratu, neg da se njim rugaju Dubrovčići, — Dubrovčići, er kao uljezosmo jedan drugoga u ruge stavljat, njetko će i drugi pomižan ostat. Po bradu Božiju, da vrag uzme dušu onijem našijem ki pomižaše kruške, da ih pomižanijeh Dubrovčićem prodaju, pak ih sami, bestije od tri

bolanče, jedoše. Fortuna ih zategnu; staviše se tej kruške jesti: »Ova nije[61] pomižana, ova nije uscana, ova nije«. Vrag da ih vazme! Daše fin svijem kruškami, da smo sad za rug Dubrovčićem i vituperijo od sve Dalmacije.[62] Ludjak jedan[63] učini eror, a svi ga mudri ne mogu remedijat. A, uz ove tuge, još nas i naš dom i naša kuća bije. Oni vražiji ajer, koliko nas rađa, toliko nas kilavijeh rađa. Te vražije krepature renjaju u nas, er sam većekrat rekao u meni, a meni: kilo, vrag da te vazme, ako si i moje meso; i vas tedijo moj zlo' česti pridavam. Tizim nas vražiji Dubrovčići najveće kore. Da vrag uzme oni djavolji ajer ki nas pridrtijeh rađa, da smo za rug Dubrovčićem i vituperijo vragu i njegovu ocu. Njeka me malankunija uhiti razbirajući ove stvari; po' ću malo začet uz luet, da mi malankonija od srca otide.

Kroz bužu me gledaš, ne daš mi pokoja;
razdro sam vehti plaš...

Četvrti prizor

ARKULIN i prijašnji, LOPUĐANIN, VUKAVA

ARKULIN: Olà![64] Čuješ ti, Kotoranine, da si otle najbrže otišao s tizijem leutom; neću tizijeh leuta tu!

KOTORANIN: Ki vrag odzgor govori?

ARKULIN: Jesi li me čuo?

KOTORANIN: Malo sam pogluh, *non aldo troppo ben.*[65]

ARKULIN: S tizijem leutom otole! Jesi li čuo?

KOTORANIN: S ovizijem sam leutom ovdi, i ovdi ću stât, a ti mi paraš njeka pridrt s tjezijem riječmi od bjestije.

ARKULIN: Scijeniš ti da sam ja Kotoranin?[66]

KOTORANIN: A što hoćeš izrijet od Kotorana?

ARKULIN: Kurvina kilava trago, još te tu vidim?

KOTORANIN: Ima bit[67] da ti je to domaća spovidjela.

LOPUĐANIN: Giuraddio, per san Givan,[68] kako ti neće probit oružje koje mi si ugrabio *per superchiaria.*[69]

KOTORANIN: Po svetoga Tripuna i po četiri vanđeliste, kao te će velik vrag vazet, ako u nokte Tripi upadeš, beko od tri bolanče!

LOPUĐANIN: Po sonce,[70] koje nad nami svijeti, i po more, koje brodim, jeda te kad na Igalo[71] srjeća dovede! Ah, za mirom sam, ter sam svezan! Znaš koje sam prove ja na mulu od Dzembe[72] učinio?

KOTORANIN: Ah, moli tvoga Boga i njegovu mater, er nijesam ono malo lopiža doprodao![73] Neću njimi perikulat; a ja bih te naučio što je Tripe Kotoranin.

LOPUĐANIN: Giuraddio!

KOTORANIN: Po svetoga Tripuna!

LOPUĐANIN: Po Gospu od Pšunja![74]

KOTORANIN: Po Majku od Kotora!

LOPUĐANIN: Po svetoga Antuna i Nikolu od Bara![75]

KOTORANIN: Po Petra i Andriju i Jodzefa martira[76] svetoga!

LOPUĐANIN: Ja te ću!

KOTORANIN: Znat ćeš, bestijo od tri bolanče, s kijem imaš što činit!

ARKULIN: Respetam, imam respet! Poď te zbogom, šeta'te.

LOPUĐANIN: Giuraddio, izidi ako t' što ide od ruke. Ovo ti pàrâ pestulezom bit?

KOTORANIN: Ja, po Majku Božiju da izide, u peče bih ga učinio.

ARKULIN: Ah, dva ste na jednoga!

VUKAVA: Pođite zbogom, dobri ljudi! — Gospodaru, išteti' ćeš vas posao tvoj, ako š njimi uzgovoriš.

LOPUĐANIN: Ha, jeda te[77] kad na Igalo dobra srjeća donese!

KOTORANIN: Neće li te ki vrag u Kotor donijet jedan dan, da se ja i ti celivamo?

Peti prizor

MARIĆ i prijašnji

MARIĆ: Koja je trjeska ovo prid mojom kućom? Što je to oružje? Viculine, što se to rabi? Ali ti vazda kustijon činiš?

VICULIN: Nije neg, *giuraddio,* njeka bjestija!

KOTORANIN: Po svetoga Tripuna, njeka bjestija!

MARIĆ: Hodi u kuću ti! A ti, dobar čovječe, pođi na tvoj posao.

KOTORANIN: Me reccomando,[78] vaš sam sluga.

MARIĆ: Para mi, biješe ono Tripe Kotoranin, moj prijatelj, a ne stavljah se od njega.[79]

TREĆI ČIN

Prvi prizor

ARKULIN i VUKAVA

ARKULIN: Ovi su *becchi futui*[80] *asedijali*[81] mene ovdi. Vukava, što se ima činit?

VUKAVA: Brižna, gospodaru, nije nikoga; ti se si prem pripao.

ARKULIN: Pripao, an? Vukava, dva jednomu dušu vade, a Orlando[82] nigda ne ktje neg jednoga na sebe.

VUKAVA: Brižna, oni li Orlanda na Placi?[83]

ARKULIN: Vukava, ti ne razumiješ! Oni je Orlanda mrtav na Placi; ja

se od živijeh vragova bojim. Kad nije nikoga doli, izmimo se odovle, ter ćemo o našem poslu[84] gdigodi s strane u kojojgodi ulici govorit.

VUKAVA: Pođimo, kako je tebi drago. Nemo' ve te štitine nosit i ogrni ve se tom čošinom.

ARKULIN: Vukava, ovo što sam u gveri dobio nije mi sramota nosit, — ovo je moja čâs; poslije, ako bi gdje ovi bekaci izišli, da se mogu od njih štitit. U frotu će doć, kao hvrljci, na mene, er[85] znaju er ja oružjem igram fjorito; ja rukami igram i fjorižam.

VUKAVA: Znam er umiješ i tancat.

ARKULIN: Ja li?

VUKAVA: Hod'mo opravit što imamo.

ARKULIN: To li ja?

Drugi prizor

MARIĆ i VICULIN

MARIĆ: Viculine, pokli[86] je to tako, bolje je, ja vidim, da Ančicu, moju nevjestu a tvoju sestru, udamo, ako se more, za ovoga starca Arkulina, er vele da je bogat.

VICULIN: Udat ju za mírom, da se ovi pasalijeri oko nje vrte ovako kako psi oko kučke! *Giuraddio,* kako neću komportit tu vergonju.

MARIĆ: Viculine, da što hoć da učinimo?

VICULIN: Da ga na peče isiječemo.

MARIĆ: Viculine, ovdi nijesmo na otoku, ki ne ima vrata. Iza míra, *misser mio,*[87] nije lasno uteć, er se zatvora.

VICULIN: Mariću, učinio mi je jednu indžuriju, ka se nije, *giuraddio* ...

MARIĆ: Što ti je učinio?

VICULIN: Oružje mi je ugrabio *per superchiaria.*[88]

MARIĆ: Oružje ti je ugrabila ona opuzena guska?![89] To li[90] si što se hvaljaše?

VICULIN: Za mirom, Mariću, svezane nam su ruke; kad sila dođe, trijeba joj se je poklonit.

MARIĆ: Tako je, basta!

VICULIN: Znaš ka je? Trijeba je da mu se ova žena navrže na kimudrago način, er mi ne valja, *misser mio,* da komportimo ovu sramotu u kući našoj.

MARIĆ: Giuraddio, er ka mu godi otočka[91] dođe za ovi mir, među ove pasalijere, otruje se[92] kao o kugu, i ke ne idu u grad svete su svetice. A na izuli ne imamo strah od pasilijera, perdidžornata, mandžagvadanja, ki mi placaju. Velekrat im sam stražu čuvao, kad dođu na Lopud s leuti.

VICULIN: E, vazda s njekijem leuti dođu, ter mi počnu versat; scijene da mogu štogodi od Lopuđaka avancat, ter im para na Prijekom[93] dunižat u Dubrovniku. O, Maro, ho'mo na plakijer! Prvom[94] ga nađem toliko iza mira, ukazat mu ću što je Viculin.

MARIĆ: Što učinismo za ovu našu zlu pečenicu?

VICULIN: Da se čini što se može.

MARIĆ: Ja znam što ću učinit: hoću da mu je vržemo u kuću, ili hoće ili neće; ako ne ustjedbude, imam jednoga negromanta prijatelja; čini' ću da učini za mene *cose de altro mondo.*[95]

VICULIN: Istom da mu vrha dođemo pasalijeru od komarde.

MARIĆ: Hod'mo opet u kuću, ter ćemo se bolje dogovorit.

VICULIN: O, Džuho! O, bestro![96] Vidje li ju? Galanta ti je tamaša, ribe me ne jele!

Treći prizor

ARKULIN i VUKAVA, zatim KUČIVRAT

ARKULIN: Caga sangue![97] Sto dukata,[98] sto dukata pita!

VUKAVA: Poklisaru[99] se glava ne odsijeca; u tebi stoji.[100]

ARKULIN: Ribaodo, nije li zadosta da ju dobro hoće ovaki gospodar? Sto dukat! Zle žene![101]

VUKAVA: Pođi ve s vragom od mene, ne psuj me, u zao čas ti bijes u očas udrio! Tamo te gučula zadavila!

ARKULIN: Sto dukat, smrdećice, gnjilo meso! Tko sto dukat ima u ovo brijeme? Gdje da se mogu dobit? Stat[102] pitaju ribaode. — Ah, Kučivrate, gdje si, moja vjerna sluga i kmete?

KUČIVRAT: Gosparu, što je, za Boga, gosparu, viteže i junače? Ovo ti Kučivrata, tvoga vernoga sluge.

ARKULIN: Ah, Kučivrate, u najbolje si doba došao! Uzmi ovi štit i mač.

KUČIVRAT: Golema štita! Dje ga se si dobavio?

ARKULIN: Kučivrate, junaci junački oružje dobivaju.

KUČIVRAT: Haj! haj! Vrijedni gospodaru!

ARKULIN: Kučivrate, pripravi se da ugrabimo ljubovcu.

KUČIVRAT: Ovo sam, gospodine, s mačem na tvoju zapovijed.

ARKULIN: Gdje bi Milov?

KUČIVRAT: Ovo i Milova, po brašance Božije.

ARKULIN: Što je to u ruci, Milove?

Četvrti prizor

MILOV i prijašnji

MILOV: Ah! ah! Rekoše mi da te hoće sjeć, ter donijeh ražanj, da ga probodem.

ARKULIN: Da ta pečenica?

MILOV: Ah! ah! Ne imah ju kad skinut.

KUČIVRAT: Nea, dobro bogme, dobro vitovarija[103] valja.

MILOV: Ah! ah! Bogme sam i donio, — hoć li pit?

KUČIVRAT: Dobro, dobro, po svetoga Savu, kao da se je sa mnom dogovarao!

ARKULIN: Kučivrate, ja viđu, *in orden*[104] smo; da ova vrata po tleh vržemo!

KUČIVRAT: Päte, gosparu; hod' ti naprijed. Ah, da je peču želješca, sad bih ih u dvije peče učinio.

MILOV: Ah! ah! Sad ih ću ja probosti.

KUČIVRAT: Stan' s strane ti, dijete! Što se si smrzao? Otresi se!

MILOV: Ah! ah! Bogme ću pit.

ARKULIN: Kučivrate, što činimo? Da'mo asalt![105]

KUČIVRAT: Ne pij sada ti, vrag te popio!

ARKULIN: Ah, ribaodo, sto dukat u mene pita! Sto dukat, an?

MILOV: Sto dukat, an? Ah! ah!

KUČIVRAT: Sto dukat u gospara pita, pufrant, ah!

Peti prizor

LOPUĐANIN i prijašnji

LOPUĐANIN: Giuraddio, što je ovo?

KOTORANIN: Što je ova superkjarija oko naše kuće?

KUČIVRAT: Sto dukatova, ah!

LOPUĐANIN: Što ištete vi oko naših vrata?

ARKULIN: Muč'te svi vi, neka mi je ja nagovorit. Prida'te se, *becchi futui,* er vam sad otide kuća *a fiamma e fogo.*[106]

VICULIN: Misser, što ćemo se pridavat? Što išteš oko naših vrata?

ARKULIN: Ančicu hoću za mene.

KUČIVRAT: Ančicu za gospara!

MILOV: Ančicu, ah! ah!

LOPUĐANIN: Giuraddio, prije ću život izgubit neg ću dat moju čâs.

ARKULIN: Nećeš? Kučivrate viteže, Milovrate sokole, skoči! Da'mo asalt!

LOPUĐANIN: Giuraddio, i s fustami[107] sam konbatio, kao mi nećete vi sramotu učinit! — Sada, Mariću, spomeni se od[108] našega staroga oružja.

ARKULIN: Kamenjem, ah, *becchi futui,* kamenjem!

KUČIVRAT: Ne boj se, gospodine Arkuline; štitom se pokrij! Milove brajene, ne ostavi nas!

ARKULIN: Kučivrate, daj da se retiramo.[109]

KUČIVRAT: Retira'mo se! I ako t' para, da' da ručamo.

ARKULIN: Ah, kanalja, na tradiment kamenjem, ah!

LOPUĐANIN: Ah, ah, utekoše placari.

ARKULIN: Ho'mo zasad doma; ne zlo poskaramučasmo!

KUČIVRAT: Gosparu, da se ne biješe napetrio visoko, htijah ga u peče učinit.

MILOV: Ah! ah! A ja ih htijah probosti.

ARKULIN: *In fine*[110] s miri se je mučno rvat; jeda se in *piano*[111] kad nađemo! Na druga remedija trijeba je Ančicu imat; trijeba je Ančicu imat, a od sto dukata ne valja ni govoriti.

KUČIVRAT: Ančica za gosfara,[112] ne inako, za gosfara, — a za nas pečenica. Milove, što činiš?

MILOV: Ah! ah! Ja pijem.

ARKULIN: Ah! Lotre jedan, brzo ti se požeže! Uljez'mo u kuću.

KUČIVRAT: A bogme sam i ja žedan, refira'mo se![113]

Ovdi u kuću ulaze, a Kotoranin izlazi.

Šesti prizor

TRIPE, VICULIN, MARIĆ

TRIPE: Koji ti mene skandao nađe danaska! *Per Cristo,*[114] kao se sam ja lijevom prikrstio jutroska, a nijesam se ni stavio. S mirom, s Bogom šetah, a ova bjestija dođe i prva mu riječ bi — kilavče! Bogme ti je ugonenuo! Ma *per la verzine Zuana*[115] kao mu ne zlo odgovorih;[116] er one sekrete kotorske najbolje žene znaju. Biješe njeka bjestija aradžana, — ne zlo učinih er ovu kordetinu podbih, ako bi opet došao na mene, da se mogu branit od kurvina muža.

VICULIN: Mariću, ȍvo t' onoga Kotoranina, prijatelja tvoga.

MARIĆ: O, Tripe!

TRIPE: Tko zove?

MARIĆ: Ne poznavaš Marića tvoga?

TRIPE: Mariću, ti li si? A i maloprije te vidjeh, a ne stavih se od tebe. Što je od tebe? Kao se pasavaš?

MARIĆ: Njeki nas su skandali našli.

VICULIN: *Giuraddio,* oni pasalijer od trimjed!

TRIPE: Koji?

VICULIN: Oni što nas maloprije psova.

TRIPE: Oni li beko od svoje žene?

MARIĆ: Nu, uzidi gori, er imamo s tobom vele govorit.

TRIPE: A ja da uzidem.

ČETVRTI ČIN

Prvi prizor

LOPUĐANIN i TRIPE

LOPUĐANIN: Tripe, razumio nas si?

TRIPE: Razumio vas sam. *Lassa far a vostro Tripe!*[117]

LOPUĐANIN: Giuraddio, ako neće da ju svršimo s[118] pasalijerom od trimjed s oružjem.

TRIPE: Razumio vas sam: *o guerra o pace o triegua per oggi,*[119] da možete vi vaš posao opravit, *misser scì! Or, misser mio, penso*[120] da ćemo sklopit ovu parentijeru.

Drugi prizor

TRIPE i ARKULIN

TRIPE: Bože, umije li mi tko ukazat gdi stoji Arkulo Arkulinović, *per zentilezza?*[121]

ARKULIN: Što[122] išteš ti od Arkulina? Ovdi sam; i da mi bolje ime znaš, nije mi Arkulo ime neg Arkulin, s mačem u ruci za odgovorit svakomu tko ima dvije ruke. Ma na frote dohodite na Arkulina, kao i hvrljci na ruinu od smokava.

TRIPE: Misser, ja nijesam došao kombatit, ma s tobom dvije riječi progovorit *in secreto, di manera,*[123] ako je vašoj milosti drago.

ARKULIN: In secreto, an? Htio bi me doli primamit *sto becco futuo!*[124]

TRIPE: Ja velim, onestije govori, ako je vašoj milosti drago, *misser* Arkulo ali t' Arkuline.

ARKULIN: Milica, mortar mi![125] S vrata mi se dvigni, *beccazzo!*[126]

TRIPE: I s većijem smo ljudmi govorili, *per san Trifon,*[127] nego si ti, *in malora!*[128] Imam s tobom tratat parentijeru, a ti si, ja viđu, neprijatelj tvomu dobru, *in malora e in mal punto*[129] makar!

ARKULIN: Koja je to parentijera? Otole govori što imaš govorit.

TRIPE: A ja da odovle govorim; ako svak čuje, *vostro danno.*[130]

ARKULIN: Da si je tkogodi s konopcem na grlu došao!

TRIPE: Da t' rečem: daju ti Ančicu za ženu; sva je ona parenta kontenta.

ARKULIN: Ah, ah, ugonenuh li!

TRIPE: Ma da znaš, prćije t' ne daju i, *zentilomo mio,*[131] hoće da jo' kontradotu učiniš; *altramente non è fatto niente.*[132]

ARKULIN: Kontradotu, *becchi futui?!* Bez prćije, kanalja? S vrata mi se,[133] kilava trago!

TRIPE: Tot avancah ja *per far ben!*[134] Indovinah da me će tegnut u živo! — Znaš ka je? Ja sam kilav, a ti si beko od tvoje žene, — pones' to *in viso, bestia de merda!*[135]

ARKULIN: Lumbardu mi, pušku mi, Milica! Da mi ga se je strijelit ribaoda.

TRIPE: Lumbardom? *Merda magna! Addio, m' arreccomando.*[136]

Treći prizor

ARKULIN, zatim NEGROMANT

ARKULIN: Bez prćije, kanalja! — kontradotu, gramandionici[137] jedni! Hoću, na njih despet,[138] da mi dođe u kuću. Uzet[139] ju za ženu i ne uzet ju hoću da u meni stoji. *Per zerto*[140] mahnit sam za njom i ljubim ju, kurvinu kćer,[141] kako moje dvije oči, ma kondicijoni koje mi daju neću ni slušat. S kontradotom! Ah, ja znam što ću učinit: po' ću nać njekoga negromanta,[142] da znam spendžat[143] štomudrago; činit je ću[144] da mi u kuću dođe, na njih despet! Ma òvo ga, nut srjeće! *Bon augurio,*[145] — Ančica će u mene danaska bit. — *Dio vi salvi, misser lo maistro!*[146]

NEGROMANT: *Ben venuto,*[147] gospodine moj!

ARKULIN: Umiješ i naški govoriti?!

NEGROMANT: Znam.

ARKULIN: Rad bih, ako je sinjoriji vostri[148] drago, da mi učiniš da mi jedna moroza dođe doma, koju vele ljubim, ma je on krudela.

NEGROMANT: *Signor sì, el solito delle innamorate.*[149]

ARKULIN: Njeke kontradote pita i hoće doć bez prćije.

NEGROMANT: *Ho inteso,*[150] neka meni, razumio sam; ma hoću ja plata.

ARKULIN: Ava, da te platim; što mi ćeš uzet?

NEGROMANT: Dvaes dukata.

ARKULIN: *Caga sangue!* Dvaes dukata vele je!

NEGROMANT: Ne mogu manje.

ARKULIN: Kontent sam, ma hoću da mi prvo kugodi provu učiniš od tvoje negromancije.

NEGROMANT: Ja da učinim? Nemo' te straho bit?

ARKULIN: Mene li, mene strah? Našao si čovjeka strašiva.

NEGROMANT: Gleda' na tvoja kuća!

ARKULIN: (Obide[151] me njeki strah!)

NEGROMANT: Gleda' na tvoja kuća!

ARKULIN: (Ove mi vragolije nigda nijesu drage bile.)

NEGROMANT: Gleda' na kuća!

ARKULIN: Kuću mi![152] Kuća mi otide! *Lassami star la casa, becco futuo!*[153]

NEGROMANT: Ti imaš strah; ne boj se; ne boj se.

ARKULIN: Neću tvojijeh vragolija oko moje kuće! Ajme meni, kuća mi![154] *Becco futuo,* neć mi kuću ostavit?

NEGROMANT: Ne boj se ti vraga da te ponese.

ARKULIN: S očiju mi, kurvina ostrižena đidijo!

NEGROMANT: Che omo del diavolo![155]

ARKULIN: Po' ću na sudije, da ovoga negromanta činim izagnat iz grada; inako će oborit vas grad od vješala čovjek.[156]

Četvrti prizor

TRIPE, NEGROMANT

TRIPE: Gintilomo, che curri? Ferma![157]

NEGROMANT: Un certo vecchio matto mi corre addossso con le armi.[158]

TRIPE: Saver parlar schiavon?[159]

NEGROMANT: Uno poco[160] umije.

TRIPE: Poznaš li toga starca?

NEGROMANT: Ja ga znam.

TRIPE: Jeda je Arkulin?

NEGROMANT: Signor sì, signor sì, Arkulino![161]

TRIPE: Vražijega čovjeka, da je svakomu dodijao! *Con tutti la vol. Misser, poco ha mancato che anche a mi non ha dato delle feride. Chi sete voi, se piase alla signoria vostra?*[162]

NEGROMANT: Mi deletto un poco di negromanzia.[163]

TRIPE: Di negromanzia?![164] Da, *per Dio* si naš! Tebe žuđahomo, *te desideravamo grandemente.*[165]

NEGROMANT: Sono a piacer vostro.[166]

TRIPE: O, Mariću! O, Viculine!

Peti prizor

MARIĆ, VICULIN i prijašnji

LOPUĐANIN: Tko zove?

TRIPE: Andeamus usque ad Betlem, venit propheta magninimus, došla *je stella in oriente!*[167]

MARIĆ: Što je, za Majku milostivu?[168]

TRIPE: Hic faciamus tria tabernacula, unum[169] . . . umrijeh od veselja!

VICULIN: Giuraddio, što će bit?[170]

TRIPE: Negromant nam je ovdi! Da se osvetimo *di quel becco*[171] od svoje žene.

MARIĆ: Tripe dragi, neka te celunem od veselja! *O, maistro, ben venuto!*[172]

NEGROMANT: Gentilomeni, se koćete ciniti *vendetta di quel vecchio del diavolo . . .*[173]

TRIPE: S pestulezom ga je tjerao, *becco del burdello!*[174]

NEGROMANT: Ja sam *pronto*[175] za učinit za vas stvari velike.

MARIĆ: Da ti dobro platimo i da ti smo sluge.

VICULIN: *Giuraddio,* da ti smo vazda skjavi.

TRIPE: Ja t' neću drugo *oferir*[176] nego Tripu, mene, *e la casa mia in Cattaro, che mi costa ben cinquanta ščudi,*[177] i još bolje.

NEGROMANT: Što koćete od mene?

TRIPE: Neka mu ja rečem, *con lizenzia.*[178] Mariću, i ti, brate Viculine!

MARIĆ: Reci, Tripe, kontenti smo.

TRIPE: U dvije riječi, *misser mio,*[179] — a ti razumiješ naški?

NEGROMANT: Žna.

TRIPE: Ovi dobri dijeci imaju udovicu u kući, zlu pečenicu, er se hoće udat, a nije prćije, *misser mio,* — dukate velike pitaju, a nije ih! *Arkulino de altro canto si xe inamorao di essa, et senza dote non la vol per sua consorte,*[180] za domaću, ma ju hoće za hotimicu *et per forza.*[181] Zato molimo *la signoria vostra*[182] da učiniš da rečeni, *misser mio,* Arkulin Arkulinović vazme Ančicu bez prćije i da joj kontradotu učini. *Ve preghiamo la signoria vostra.*[183] Ja rekoh kao umjeh.

MARIĆ: Dobro, to toliko hoćemo; što smo htjeli sve si izrekao.

NEGROMANT: Ja vas sam razumio. Koću učiniti vele veće neg pitate. Ja ću učiniti da sada Arkulino dođe prid vaša kuća i da vjenca Ančicu s konopco na grlo, i koću učiniti veće što neću govoriti, — sve biti vas posao! Pripravite kandžilijero i sve, er sada *sponsalizio*[184] da se čini.

MARIĆ: Ah, Majko od Pšunja, tebi hvala!

TRIPE: Kotorska Advokato, tebi slava!

VICULIN: *Santo Iacomo di Galizia,*[185] tebi se priporučujemo!

NEGROMANT: *Io voglio*[186] poći i sve će biti kako ja reci.

KOTORANIN: *E, misser,* da ti smo priporučeni, a plata će tvoja bit.

NEGROMANT: Neću plata.[187]

KOTORANIN: *E,* da ti smo *riccomandai alla signoria vostra; siamo vostri servidori.*[188]

VICULIN: *Giuraddio,* ovi mač i ova desnica vazda da je na tvoju zapovijed, koja mi nije sramote učinila do današnjega dnevi. *Bažovi lo pede, segnor.*[189]

NEGROMANT: *State preparati, — non più!*[190]

Šesti prizor

ARKULIN (sam)

ARKULIN: Ne nađoh nijednoga od sudija, da ovoga negromanta činim s dinarom kruha[191] u Pulju poslat. Do današnjega dnevi ne znah što je strah, a ova vražija negromancija učini me da veće nijesam čovjek, da sam od junaka deventao zec i *gallina bagnada.*[192] Sad kad

se lis krene, tako i pazmam! Da malo dijete sad dođe na mene, sramotu bi mi učinio. *Sventurado Arkulino! D' altro canto amor mi assassina! Crudel amort, perchè tanto foco in me?!*[193] — Ah! Što? Jezus, pazmah! Ovdi ovoliko deventao sam timid, gore neg zec. Vjetar mi sad vjeru čini. *Ah, infelice, ah, misero Arkulino!*[194] Nesrjećo prihuda, da li me uhili! Ančico, od njekoga te sam straha i zaboravio. Moja ve kćerce, dušice moja! — Ah! Ja ne znam . . . Jezus, Abe Marija! *Credo . . . , Qui abitat*[195] . . . Strah me je! Nije inako, ja sam ištećen, strava mi je; ja sam zločes čovjek, ja sam nevoljan čovjek, *e non est, qui consolat me! In fine,*[196] ja sam sve kriv. Mogao sam sve moje posle s mirom načinit, a otidoh po putu od vragolija. Ančicu mogah imat, — dragu, kordijalu Ančicu! Davahu mi je, a ne umjeh ju uzet. Sad mi ne ostaje drugo neg da uzmem konopac ter da se objesim. — Milica!

Sedmi prizor

ARKULIN, MILICA, KUČIVRAT

MILICA: Gospodaru!

ARKULIN: Je li Kučivrat doma?

KUČIVRAT: Jesam, gospodine!

ARKULIN: Kučivrate, moje djetece, zlo stojim.

KUČIVRAT: Što je, za Boga, gospodaru? Oto se si izmorio.

ARKULIN: Što čini Milov?

KUČIVRAT: Zaspao je, lotar jedan!

ARKULIN: Milica, čuješ li me?

MILICA: Gospodaru!

ARKULIN: Stav' pamet što ti velim. Nikoga ne upušta' u kuću, ili od moje strane dođe ili t' od druzijeh strane, — ni Kučivrata, neg ako sa mnom dođe. Izvan moje persone nikoga ne primi u kuću.

MILICA: Dobro, čula sam.

KUČIVRAT: To li se ni u mene tvoga vjernoga ne uzdaš?

ARKULIN: Tako hoću, Kučivrate, taka je potrjeba. Zlo se čujem, trijeba mi je otit u liječnika. Hajme, nješto ne mogu ni hodit! Kučivrate, ne mogu se krenut, pomozi me!

KUČIVRAT: Bijedan gospodaru, što ti to dođe?

ARKULIN: Kučivrate brate!

KUČIVRAT: Maj prc! Ti ne moreš ni s mjesta. Nea te ponesem u liječnika!

ARKULIN: Kučivrate, pače te kumlju![197]

KUČIVRAT: A bogme t' jes u tebi brjeme![198]

ARKULIN: Ovako svakomu budi tko se u vragolije impača!

KUČIVRAT: Drži me se, gosfaru!

ARKULIN: Najlakše,[199] Kučivrate brajo.

PETI ČIN

Prvi prizor

MARIĆ, VICULIN, ANČICA, zatim KANDŽILIJER i NEGROMANT

MARIĆ: *Or*,[200] da je u dobar čas! Naši posli dobro idu, Viculine.

VICULIN: Što veliš?

MARIĆ: Pođi, ter ti opravi ono.

VICULIN: *Bonora, bonora!*[201]

MARIĆ: Je li kandžilijer došao? Ma ovo ga odovuda. — Dobar si došao, *misser!* — Ovo[202] i gospodara Arkulina. — *Misser*, prosti, ako je što među nami bilo. — Viculine!

VICULIN: Što veliš?

MARIĆ: Čin' da Ančica i vjerenik sidu doli na ulicu, da se ova parentijera *in pubblico*[203] učini; da poslije, *misser mio*, kao djeca, ne počnemo se poricat.

VICULIN: *Giuraddio*, dobro veliš; sad idu doli.

MARIĆ: Žimit, trijeba je da joj kontradotu učiniš. *Misser Arkulo*, oprosti, ako je što među nami bilo; sad te uzimamo za našega brata i draga dzeta.

NEGROMANT: Što je bilo, bilo.

MARIĆ: Ančica, hod' naprijed. — *Misser* kandžilijeru, stan' na tvoje mjesto.

Drugi prizor

ARKULIN, KUČIVRAT i prijašnji

ARKULIN: (Kučivrate, što ćemo učinit?)

KUČIVRAT: (Ubio bog i liječnika, — ne bi ga doma!)

ARKULIN: (Dragi Kučivrate, što se ono vidi prid kućom Ančice moje?)

KANDŽILIJER: Čuj, veliki i mali,[204] er Arkulo Arkulinović uzima za ženu . . .

ARKULIN: (Kučivrate, stavi me doli,[205] da čujem što se ono čini!)

KANDŽILIJER: . . . i za svoju vjerenicu ledžitimu . . .

ARKULIN: (Ajme, vjerenicu ledžitimu!)

KANDŽILIJER: . . . Ančicu, kćer Skočikimka[206] Lopuđanina.

ARKULIN: (Ajme, koji je to Arkulin drugi?! Ja sam Arkulin Arkulinović!)

KUČIVRAT: (Junaci, nuta ruge! Para ono moj gospodar kako i ovi ovdi!)

ARKULIN: (Kučivrate, ne govor' toga; ja ti sam pravi gospodar.)

KANDŽILIJER: Sada, *messer* Arkuline Arkulinoviću, jesi li kontent . . .

ARKULIN: (Ajme, što je ovo moje ime?!)

KANDŽILIJER: ...uzet Ančicu za tvoju ledžitimu spozu?

NEGROMANT: *Misser scì*[207] jesam!

ARKULIN: (Ajme, ja sam uzet! U sni ja vidim moje zlo!)

KUČIVRAT: (Nuta čuda, junaci!)

KANDŽILIJER: A ti, Ančice, jesi li kontenta uzet[208] za tvoga ledžitima spoza i vjerenika Arkulina Arkulinovića?

ARKULIN: (*Actum est,*[209] ako ga uze!)

ANČICA: Jesam!

ARKULIN: (*Son spacciato, son ruinato, son disfatto!*)[210]

KUČIVRAT: (Junaci, što su ova čuda? Po' ću vidjet koji je čovjek ono.)

ARKULIN: (Kučivrate, ne ostavi me!)

KUČIVRAT: (Sad opet idem, gosfaru.)

KANDŽILIJER: Sada, *misser Arkulino,* prije nego joj ruku tokaš,[211] triba je da joj kontradotu učiniš.

ARKULIN: (Kontradotu?! *Misero me!*)[211a]

KANDŽILIJER: Tisuću perpera, kako si obećao.

ARKULIN: (Koje su ovo nevolje što čujem?!)

NEGROMANT: Kontent sam.

ARKULIN: (Ajme!)

LOPUĐANIN: Piši, kandžilijeru!

NEGROMANT: Kučivrate, tvoj se gospodar ženi, a tebe nije ni vidjet. Kučivrate, što gledaš? Zaboravio si ti tvoga gospodara Arkulina?

KUČIVRAT: Bijedan, što je ovo? Ovo mi[212] gospodara, a onamo sam drugoga ostavio!

NEGROMANT: Kučivrate, ti nijesi zdrav; ovo ti tvoga gospodara.

ARKULIN: (*Misericordia, misericordia! Qui abitat... Credo... Ave Maria!*[213] Kučivrate, ne ostavi me!)

NEGROMANT: Kučivrate, tebe su nemani uzele, ti nijesi zdrav. Što gledaš? Ja ti sam gospar. Ovo sam Ančicu uzeo za ženu; a to tamo ima bit kagodi neman. Što gledaš? Gdi je Milov?

KUČIVRAT: Milov je doma, gosparu!

NEGROMANT: Što gledaš? Ovamo stani, er te inako zabih u tamnicu; kad imam ja potrjebu od tebe, ti se izmičeš.

KUČIVRAT: Ovo sam, gosparu, na tvoju zapovijed!

ARKULIN: (Sada zlo, sada plači, nevoljni Arkuline! *Omnes amici mei derelinquerunt me!*[214] Kučivrate, i ti li me ostavi, njekada moja vjerna slugo, sada *totalmente*[215] nevjerniče?)

NEGROMANT: Kučivrate, pođi doma i reci Milici da spravi svekoliko, i one kapune da nadeđe, er s nevjestom idemo doma.

ARKULIN: (*Misericordia,*[216] mojom kućom njetko zapovijeda! Kučivrate, nevjerniče!)

NEGROMANT: Kučivrate, zatisni uši, da ne čuješ glas od one nemani. Siromaše, malo nijesi zlo pošao.

KUČIVRAT: Bogme t' malo!

ARKULIN: (Misero Arkulino,[217] sada sam ja neman, ja sam neman! *Fortuna crudele, ad quid tanta derisio?!)*[218]

MARIĆ: Kandžo, jes' li upisao?

KANDŽILIJER: Upisao sam!

NEGROMANT: Sada te prstenujem, moja Ančice draga; a sada te celovom *della pace*[219] celivam. I hod'mo veće put kuće. — Mariću, ustavi kandžilijera na večeru.

MARIĆ: Kandžo, bogme neć[220] inako učinit, bogme ćeš nami na večeru.

KANDŽILIJER: Zahvaljam!

ARKULIN: (Domus mea deserta, preda di ribaldi![221] Ajme, smrti, što me ne umoriš, da ovolike tuge ne gledam prid mojijem očima?)

MARIĆ: Bogme češ doć?

KANDŽILIJER: Na vašu sam zapovijed.

KUČIVRAT: Ove su djevojke zaspali, ter neće da čuju. Kucao sam i kucao, i nitko ne odgovara.

ARKULIN: (Santa Maria, ti učini da im ne otvore, — mirakulo učìni, Majko *de' pupilli,*[222] er mi kuću, ribaodi, pokradoše. Jaohi meni, moja jakosca njekadašnja! Ne mogu se krenut, ne mogu se pomoć: *et omnes famuli mei derelinquerunt me in pulvere et sterquilinio.)*[223]

Treći prizor

MILICA i prijašnji

MILICA: Ho'te u dobar čas!

NEGROMANT: Milica!

MILICA: Dobri ste došli, gospodaru! Kučivratu bez tebe ne htjeh otvorit, kako mi si ti rekao.[224]

ARKULIN: (Ribaodo, zla ženo, i ti li me se odvrže?!)

MILICA: Gospo, dobra došla! Uljezi u tvoju kuću.

ARKULIN: (Posedžaše mi kuću, ugrabiše mi kuću! *Misericordia!* Jeda brže ja snim ovo?)

KUČIVRAT: Milica, bogme t' sam ne ferikulu stao,[225] — malo me nemani ne uzeše!

Četvrti prizor

ARKULIN, zatim ALBANEZ

ARKULIN (sam): Bogme uljezoše, svi uljezoše! Ovo, *meschino me,*[226] nije san! *Factus sum derisio gentium et domus mea desolata facta est preda di cani e di ribaldi! Misero Arkulino, che speri ormai?*[227] Što čekaš, zločesti Arkuline? U koga se veće uzdaš? *Famuli tui famu-*

laeque derelinquerunt![228] I smrt se je rebelala od zločestoga mene, — ni ona ne veliku potrjebu neće da pomože.

ALBANEZ: Chie chiesto omo? Poveretto, chie fare? Ca? Non aver anima? Chie te portar a casa de ca, povero vecchio, povero![229]

ARKULIN: Gore neg *povero, — misero e mendico!*[230]

ALBANEZ: Mendigo?! Chie dir? Ti non aver pare nè mare, fiol, cugnato chie te menar a casa?[231]

ARKULIN: Ha, mi vole menar a casa! Te prego,[232] ponesi me doma, er ne mogu nikuda.

ALBANEZ: Chie in sto mondo perduta caridà! Omeni tender mangiar, bever, far fioli, far custion, far diavolo chie te porta anima sua.[233]

ARKULIN: E sti ribaldi[234] kauza su bili od moje ruine!

ALBANEZ: Calche laro ruinar, robar casa tua?[235]

ARKULIN: E, lupeži osvojili mi su kuću.

ALBANEZ: Chiena kuća tvoja *lari?*[236]

ARKULIN: Misser scì, lari.[237]

ALBANEZ: Chie cammina con mi, mazzar mi lari.[238]

ARKULIN: Ne mogu hodit! *Caro misser,*[239] ponesi me!

ALBANEZ: Chie questo? Ti star poltron! *Chie leva sù, cammina! Chie cammina casa tua, o chie ti vole ammazzar con spada.*[240]

ARKULIN: A, jaohi meni, moja njekadašnja jakosca! Sad mi svak može bravat!

ALBANEZ: Chie parlar? Cammina casa: povereddo morir di freddo, fame; chie sta malado in terra.[241]

ARKULIN: Para da se na nogah mogu pomoć! Bogme mogu hodit! Dobro da je zdravje, sve se će naučinit.

ALBANEZ: Chie, podè passiggiar, e voler star in terra malado.[242]

ARKULIN: Dobro, bogme dobro!

ALBANEZ: »Dobro« *chie* »dobro«? *Chie chiella casa tua?*[243]

ARKULIN: E, misser, casa mia questa, se i lari non la averanno robata, ribaldi de mille forche![244]

ALBANEZ: Aver serva? Zovane massara? Calche omo in casa? Garzuna?[245]

ARKULIN: Misser scì,[246] ako je pravda u ovome mjestu. Moja kućo, moja vazdašnja kućo, nemoj me se odvrć! Tako[247] udugo počtene gospodare hranila! Ja sam tvoj gospodar, primi me za tvoga gospodara, tako se vazda u tebi dimio komin i pritilo se peklo i varilo u zdravju i u veselju!

ALBANEZ: Chie bone parole, misser, chelle! Chie frate, chie prete parlar ti. Zuvane massara! O, casa![248]

Peti prizor

MILICA i prijašnji

MILICA: Tko kuca doli?

ALBANEZ: Chie misser otvori, *garzuna bella!*[249]

MILICA: Gospodaru, dobar si došao!

ARKULIN: Hvala milostivomu Bogu!

MILICA: Ančica te čeka, a ti ončas otide od nje.

ARKULIN: Ančica? Ah, idem gori! Čerto sam ja snio ona fastidija. Je li tko drugi gori?

MILICA: Kučivrat je otišao na njeki posao.

ARKULIN: Iam im portu navigamus![250]

ALBANEZ: Chie calche nave venuda in porto?[251]

ARKULIN: Ja veće, *misser,* ozdravih, i veće ću zaboravit sve što je bilo, i uljesti ću brzo u kuću, da ne bi u moje mjesto tko drugi došao. Negromancije i vragolije dosta me se mučile, a od Ančice se, moje drage moroze, kontentam, ili t' bez prćije ili t' s kontradotom.

ALBANEZ: Chie omo dotto vostra signoria, chie saver littere![252]

ARKULIN: Nije, nješto od mojijeh posal govorah.

ALBANEZ: Chie sal salis sapientia, — mi gnende saver per littera.[253]

ARKULIN: Milica, je li večera gotova?

MILICA: Uzidi ve, gospodaru, sve je naredno.

ARKULIN: Hvala Bogu, er me moj stan za gospodara pozna! Po' ću ovoga Albaneza sa mnom na večeru povesti, ako bi ka zla čes u moju formu došla, da me brani. A merita da mu sam vazda oblegan, er me on dviže iz smetlišta; *e de stercore erigens pauperem.*[254]

ALBANEZ: Pevere? Non aver in casa pevere?[255]

ARKULIN: Hodi sa mnom na večeru, da se počitamo.

ALBANEZ: Chie mi non tender gnende di vostra linga.[256]

ARKULIN: Vien a zena con mi.[257]

ALBANEZ: Che mi cenar con vu? Chie fate e star vostro amico, vecchio e giovane.[258]

ARKULIN: In nomine patris et filii et spiritus, amen. — Qui abitat semper mecum... Credo... Ave Maria.[259]

ALBANEZ: Amen.

ARKULIN: Spiriti daleko od moje kuće. Amen.

ALBANEZ: Chie santo Manoili aiuda vostra signoria![260]

ARKULIN: Amen, amen. Uljez'mo u kuću. — Kučivrate, gdje si, *per amor de Dio?*[261]

Šesti prizor

KUČIVRAT i prijašnji

KUČIVRAT: Gospodaru, tisuću sam potrjeba opravio.

ARKULIN: Hvala Bogu er ti sam gospodar.

KUČIVRAT: A tko je meni drugi gospodar nego ti, gospodine? A bogme t' me malo njeke nemani ne uzeše!

ARKULIN: Ja, Kučivrate, što sam patio od vragolija i od tizijeh nemani! Jezus, abe Marija, ukloni Bog svakoga našega neprijatelja od tolicijeh tuga! Milica, nu da' malo krštene vodice. Amen, amen!

Sedmi prizor

KOTORANIN (sam)

KOTORANIN: Sinjori, da znate, negromant i mi svi bogme se osvetismo od ovoga kurvina muža: Ančicu dasmo mu za ženu, ma s kontradotom, i abašasmo njegovu superbiju. Njeka superbija superbijoza[262] *regnava in lui di manera e di tal sorte,*[263] er se ne mogaše š njime život životovat. A i drugo da vam rečem: bogme mu je iz skrinje izeto lijepijeh dinara; a bogme t' sam i ja lijep dio imao, — tot kila i indžurije koje mi činjaše! On, prem beko od svoje žene, ne smije se ni tužit, *anzi, sopra di questo,*[264] para mu da se je danaska rodio i da mu je kuća i imanje koje ima — *l' è ricco quel becco futuo.*[265] — danaska darovano. Ja zasada neću drugo rijet; vrati'ću se na moje lopiže i ežortavam sve stare staležine da se ne namuraju, da ne budu vituperijo i rug od svijeh ljudi kako i Arkulin, *e m'arrecomando, son vostro servitor! Valete et plaudunt!*[266]

Svrha Komedije od Arkulina

Arkulin / Komentari

Prvi čin

1: »Slatko jelo i hrana duge korizme« (riječ je o postu i nemrsu katolika u doba korizme, tj. u razdoblju od 40 dana prije Uskrsa. — Komediji se nije očuvao prvi dio I. čina, pa nije sve jasno u ovom kontekstu, tj. prizoru, koji, sve do kraja čina, ispunja dugi monolog glavnog junaka, staroga, bogatog, škrtog, oholog i pohotnog Dubrovčanina Arkulina, trgovca vjerojatno iz građanskih redova, i podrugljivo komentiranje njegova uvijek gladnog sluge, Vlåha Kučivrata.

2. **Bob:** pada na pamet Vojnovićev Konavljanin Vuko *Na taraci*, kad gosparu Lukši na pitanje je li večerao odgovara da jest i to kao beg: »Boba i kunac beškota! —«; slična ironija, u istom podneblju iste književnosti.

3: »Češnjak . . . i onaj crveni luk . . .«. Arkulinovo miješanje talijanskoga govora s narodnim s jedne se strane može tumačiti time što je kao trgovac odlazio u Italiju, pogotovo južnu (malo dalje spominje Pulju, tj. Apuliju), a s druge (i u prvom redu) time što je kao i ostali Dubrovčani muškarci — za razliku od žena koje su u pravilu znale samo hrvatski — govorio i naški i talijanski. U vezi s time, a i inače u vezi s Arkulinovim likom lakomca, korisno je podsjetiti na svjedočenje Mlečanina B. Rambertija o tome kako su se u Dubrovniku žene služile »skjavonskim«, a muškarci i talijanskim, kako su Dubrovčani »općenito bogati i škrti, kao i većina trgovaca« i kako su, iako ne svi, vrlo oholi . . .

4. **bogme smo** itd: Arkulin je škrt, ali ne onoliko kao Dundo Maroje i Skup, a zna se zanijeti i za ljubavlju i dobro pojesti (V. Foretić). D. ga međutim oštro osuđuje.

5: »zaista«.

6. **dinarica:** afektivnom umanjenicom označuju se najdraže stvari.

7. **sunca:** poslije će kazati da mu je »svitlo sunce Ančica« (i Grižula u I. č. ugledavši Grubu veli »Nije ovo moje sunce«). Usporedbu ljubavi i zlata dao je i prototip lakomca Skup (»zlato je amor«). Iako je Držićevu maštu u proučavanju ljudskih naravi i njihova položaja i djelovanja u društvenom životu mnogo više zaokupljala fenomenologija škrtosti negoli ljubavi, on se u svim usporedbama mogao osloniti na sebi poznatu tradiciju. Boccaccio, recimo, u manjim djelima na više mjesta osuđuje škrtost kao suprotnost ljubavi i plemenitosti (npr. *Filostrato*, III, 38—39), u čemu mu je poticaj dao njegov uzor Andreas Capellanus (1180—1223), koji u desetoj svojih *Regulae Amoris* npr. piše »Amor semper consuevit ab avaritiae domicillis exsulare« — »Amor se oduvijek uklanjao škrtosti«.

8. **oko mi se otvoraše, srce mi se veseljaše:** isti je ritam ali drugačiji smisao u Pometovu monologu (II. č.): »srce mi veseljaše, apetit mi otvoraše«.

9. **skrinju** itd: učinio je ono što se nije usuđivao Skup (1, 4), jer, »da ga u skrinji držim, koliko bi veće gvozdjem obijena bila, toliko bi se prije od tezora stavili« (v. *Skup*, bilj. 46).

10. **svinja:** kao da je sluga u jednoj riječi (kojom se inače Vlasi u pogrdama služe, npr. Kojak u *Veneri*) sintetizirao svu gorčinu definirajući lakomca. Međutim, i u fragmentima *Džuha Kerpete* čitamo: »svinja se utječe na puniji žedud . . . a čovjek . . . gdi je veće zlato«.

11. **s nosom od pedi:** Anica s Lopuda nije, čini se, baš ljepotica, ali je mlada. Inače, kad otočanka dođe u grad »otruje se kao o kugu«, tj. pokvari se, kako će u III. č. kazati Marić, kojega sve to opravdava da sporazumno s njezinim bratom Viculinom nju na prijevaru podmetnu Arkulinu. Stvarnost grada, novca, želje za bogaćenjem i udajom za imućna starca, sve su to pretpostavke shvaćanja pozadine na kojoj se temelji zapletaj i smisao komedije, koliko god su u njoj prepoznatljive i literarne derivacije.

12. **Stara** itd: »ključna metafora na kojoj se zacrtava scenski lik staroga neženje. Njome se istodobno fiksira i motivacija i kvaliteta i odnos. *Klada* pa *stara* i još k tome *užegla* kvalitete su koje ne obećavaju ni osobita sjaja ni topline; tek nešto dima, jer stara je klada i trula i crvljiva. Do prvoga vatrometa komike dolazi kad se ta stara 'užegla klada' nadimlje hvastajući se snagom, junaštvom i pameću da poklekne od nemoći i gluposti pred Lopuđanima koji upravo zbog toga što je Arkulin takav kakav jest i traže za Ančicu 'kontradotu'; jer, umre li skoro ta 'klada', osta Ančica opet na njihovim leđima« (Švelec).

13: »zelena livada, blistavo sunce«. S Arkulinom D. se opet ruga petrarkizmu. Arkulin također poznaje izvore učene lirike, Petrarke i petrarkista, koje približno citira ili parafrazira. On nas još jednom podsjeća na tezu da Držićeva antipetrarkistička polemika preko ovakve parodije vezane za bogate lakomce, zaljubljene starce, premašuje literarno-komičke okvire same po sebi, i da je u vezi ujedno i s polemikom protiv određenih neprijatelja, ograničenih platoničara, idejno i politički drugačije usmjerenih plemića, »triš mudrih« kritičara, na koje cilja u posveti izdanju svoje jedine tiskane knjige i u prologu *Dunda Maroja*.

14. **Farfancija:** pogrešnim izgovorom »f« mjesto »p« (kako radi i Bokčilo) riječ je vezana za ferfetu, prema tal. »perfetto«, tj. savršen, samo što su se možda u Vlahovu uhu stopila značenja riječi »furfanteria« (lopovluk) i »perfezione« (savršenost). Kučivrat koji se ruga gospodarovu »dunižanju« po duhovitosti ipak zaostaje za Krisinim slugom Nadihnom u *Tripče de Utolče*.

15: »slatki mir«. — Riječ *riposo* u značenju »mir« ili »krevet« (»odmor«) više se puta javlja u Petrarke, npr. u sonetu CCCLVI, 1.

16: »To slatko sjećanje na onaj dan što je bio početak tako dugotrajnim patnjama«. To su nešto modificirani stihovi iz prve tercine Petrarkina *Trijumfa ljubavi* (Triumphus Cupidinis): ». . . per la

dolce memoria di quello giorno che fu principio a sì lunghi martiri«. Slatki dan Petrarki je bio 6. travnja 1327, kad se zaljubio u Lauru, pa su zato takav svoj dan spominjali stari Lone i Pedant u komediji *Tripče de Utolče* (bilj. 72, 76, 113), a ovdje, da se ne ponavlja, D. se služi jedinim djelom osim *Kanconijera* koji je Petrarca napisao talijanski.

17: »Ljubavi, kakvim li čudom djeluješ«.

18: »Ljubavi, tvoj slatki sok«.

19. **kako med** itd: i to je po ritmu dvanaesterac. U petrarkizmu je bilo i buha kao motiva, a kamoli ne meda i pčelica. Arkulin je, dakle, posve u sferama otrcane petrarkističke frazeologije u talijanskoj i tipičnoj hrvatskoj varijanti.

20: »nepokornice ljubavi«.

21. **Je li tko.** itd: kao i u crtanju Lopuđana, npr. Dživulina u *Dundu Maroju*, koji se razmeću junaštvom, D. se i u prikazivanju tobožnje hrabrosti ovog lika mogao poslužiti plautovskim obrascem hvalisava vojnika *(Miles gloriosus)*. Rekao bih da se D. htio narugati ne samo škrtosti nego i oholosti i nasilništvu, o kojima je govorio u političkim pismima optužujući dubrovačku vladu.

22. **čovjeka:** nijednog čovjeka, nikoga.

23: »Ah, mili moj živote«.

24. **morio** itd: moriti ovratu (komarču, oradu, bijelu kvalitetnu ribu) na tri dlake znači umarati, pri lovu, tu ribu vukući i popuštajući povraz spleten od tri strune konjskoga repa (kao što se to od davnine činilo), kako bi se napokon umorna riba mogla izvući iz mora. Arkulin, koji se ovdje služi vrlo slikovitim riječima, zacijelo se razumije u ribe, jer je već na početku o njima govorio.

25. **kučko** to u Držića nije pretjerano pogrdan izraz, ali je u svakom slučaju komičan ovaj prijelaz od petrarkizma na prostaštvo i ratobornost, s pestulezom, tj. nožem, u ruci.

26: »i nakon smrti pružit ćeš pomoć svome Arkulinu«.

27. **pjersa:** kao i prije (v. bilj. 14), i kao što će malo dalje reći *ferfeto* (tal. »perfetto«, izvrsno), i *bersa* mjesto *versa* (tj. slaže stihove), i tu izgovara *pjersa* mj. *fjersa*, sad obratno mijenjajući »f« u »p«.

28. **pratarsci:** fratarski (v. prethodnu bilj.), s vlaškim izgovorom. O popovima koji kupe milodare (»kantajući hljeb dobivaju«) govorio je Skup u IV. č.

29. **po Župi:** po dubrovačkim selima, u području Župe dubrovačke, između grada i Konavala.

30. **festulezijom:** još jedan vlaški izgovor mj. »pestulezom«, kako je Arkulin kazao.

Drugi čin

31. **Nije ih:** nema ih.

32: »napokon«, »uostalom«.

38. **junačka hrano:** zaštito junaka.

34. »moja najveća moć«.

35. **ka mene** itd: petrarkistički dvanaesterac, o kojemu v. bilj. 103 uz *Grižulu* i bilj. 43 uz *Tripče de Utolče*.

36. **Želim** itd: v. bilj. 325 u *Veneri* i 27a) u *Grižuli*.

37. **(Ču li** itd.): Viculin, Ančičin brat, očito je skriven.

38. **afikat:** stanarinu. Netom je stara Vukava izišla iz kuće, koja je Arkulinovo vlasništvo, lakomac je odmah poslovno pita je li mu donijela stanarinu.

39. **ovdi u tebe:** ovdje u kući gdje stanuješ.

40: »Tako mi Boga!«. Lopuđani se, kao što smo vidjeli u *Dundu Maroju* kod Dživulina, baš tako zaklinju. Viculinu je to prava uzrečica, kojom, kao inače Držićevi Lopuđani, odaje razmetljivost, u opoziciji prema Dubrovčanima, što je onda jamačno publici bilo smiješno.

41. **Antuna od Padue:** usp. bilj. 89 i 125 uz *Tripče de Utolče*. Ovo nije sv. Antun kojega spominje Krisa u toj komediji (bilj. 178), nego sv. Antun Padovanski (1195—1231), čudotvorac koji i danas okuplja hodočasnike u svoju crkvu u Padovi.

42: »stari podlače«.

43. **Bih u Napuli** itd: bio sam u Napulju, Genovi, Manfredoniji i Liguriji. Lopuđanin se hvali, ali također svjedoči o ekspanziji dubrovačkog pomorstva i o značajnom sudjelovanju Lopuđana u mornarici, koja je i u trgovini, i u ratovima Zapada dokazivala svoju sposobnost i imala žrtava (»Trista Vica udovica«). O tome D. posebno govori u političkim pismima. — »Viculin je mnogo jednostavnije ocrtan nego Dživulin. To je više karikatura nego portret, to je šablonsko komično lice, izrađeno u stilu lakrdije, naročito u sceni kad ga izmoždeni starac Arkulin pobijedi u dvoboju i otme mu oružje. Još površnije su prikazani Viculinov brat Marić i sestra Ančica . . .« (Batistić).

44. **za mirom . . . od zamiraca:** u Dubrovniku (unutar zidina) . . . od Dubrovčana.

45: »obješenjački lopov, danguba«.

46. **ručak . . . dao:** u prenesenom značenju izmlatio.

47. **u moje dni:** dok sam plovio. I Dživulin govori o sličnim stvarima.

48: »tvrđavu«.

49. **Ljubav:** opravdava se da ga mora poštovati zbog Ančice, a zapravo je kukavica.

50: »jeben jarče«.

51: »jarče«, »glupane«, »rogonjo«.

52: »u bici«.

53: »Položi oružje, jebeni jarče!«.

54. **duše:** Ančice.

55. **Jaoh** itd: v. bilj. 77 uz *Tripče de Utolče.*

56. **Ti, ti** itd: u ponavljanju zamjenice očita je pauza koja ih dijeli, uvodeći ironičnu intonaciju Vukavine lukave pohvale.

57. **neću ništa govorit** itd: i ovo podsjeća na Lonin odgovor Anisuli u III. č. »neću t' drugo rijet, pitaj je kad uzbude poslije . . .« (tj. nije da se hvalim, ali sam junačina).

58: »potomcima«.

59. **mnom:** po meni, zbog mene.

60. **krsnoga imena:** navodeći ovu rečenicu kao poslovicu (pod br. 672) Bonifačić Rožin bilježi: »Krsno ime slave katolici u južnijim hrvatskim krajevima. U Konavlima je krsno ime svetac čija kapela je u selu (. . .) Ć. Truhelka smatra da je krsno ime kod katolika, kao i krsna slava kod pravoslavaca, ostatak rimskih običaja koji su slavili kućne bogove zaštitnike«. U ovome monologu D. se, inače, zaustavlja na temi kojoj se često vraćao, jer je imala odjeka među dubrovačkim gledateljima, a odnosi se na ruganje Kotoranima, u prvom redu zbog kile koju uzrokuje slab zrak. Međutim, danas to nema komičnog odjeka, zato što se, bar ovdje, tekst ne izdiže iz anegdotalno-kroničarske, lokalne, na univerzalnu razinu koju je D. svojim likovima, idejama i uopće teatarskom genijalnošću inače toliko puta dosezao i u cjelini komada i u pojedinim prizorima.

61. **Ova nije** itd: zabilježena je i poslovica »I ova ne bi pomižana, reče Kotoranin« (Daničić, 30).

62. **Dalmacije:** »D. je sasvim u toku usmene tradicije, on je pun aluzija na šale i anegdote, koje su vezane uz njegov kraj i koje su starije od njegovih komedija. Te narodne umotvorine (. . .) predstavljaju poseban blok, naročito važan za dramatičara koji želi apelirati na cjelokupnu svoju publiku. Omiljene su anegdote o Kotoranima, pa sam Tripe, Kotoranin priča popularnu anegdotu o pomokrenim kruškama . . .« (Slamnig). — »Kotoranin priča o svojim sugrađanima rugalicu, koja se u različitim inačicama još i danas čuje u primorju: Vozili Kotorani lađom u Dubrovnik kruške na prodaju pa ih, iz pakosti, pomokrili. Međutim ih zateče oluja, putovanje se otegne, pa su ih morali sami, jednu po jednu, pojesti, postavši tako *vituperijo od sve Dalmacije*« (Batistić).

63. **Luđak jedan . . . svi ga mudri:** poslovica (Bonifačić Rožin, br. 154). O antitezi »ludost« — »mudrost« bilo je mnogo riječi, od posvete Svojim prijateljem do urotničkih pisama. Ovaj je primjer zanimljiv, jer je cio, ovako sročen, u još jednoj antitezi naprama filozofskoj sentenciji u drugom velikom Pometovu monologu u II. č. *Dunda Maroja* »čovjek valja za sto ljudi, a sto ne valjaju za jednoga« (v. bilj. 468).

64: »Hej!«, »Čuj!«.

65: »ne čujem baš dobro«.

66. **Od Kotorana:** o Kotoranima.

67. **Ima bit** itd: mora da ti je tvoja žena to ispričala jesam li kilav kad sam bio s njom. Lopuđanin ovaj put ne ostaje dužan.

68: »Pobogu, po svetoga Ivana«.

69: »silom«.

70. **sonce . . . more:** Lopuđaninov je govor cio u znaku mornarskoga, zacijelo teškog i bogatog iskustva, s mnogim sjećanjima i pričama, kojima su se Dubrovčani vjerojatno i rugali zbog pretjerivanja onih koji su ih iznosili, no svakako su lopudska hvalisavost i junačenje imali neposrednu podlogu u pomorskoj povijesti.

71. **na Igalo . . . za mirom:** lopudski predio uz more, gdje se osjeća doma, suprotstavljen je gradu, koji njega, otočanina okružena morem, sputava i svojim propisima i zato što je okružen zidinama, pa su Lopuđani Dubrovčane podrugljivo zvali zamircima (ljudima iza mírâ, tj. zidina).

72. **na mulu od Dzembe:** gata u Genovi Viculin se posebno sjeća. Podsjetimo da su postojale izvrsne pomorsko-trgovačke i političko-ratne veze između Dubrovnika i Genove. Tko zna koliko je Viculina bilo i u ekspediciji koju je Andrea Doria vodio u Mesinski zaljev, gdje je sudjelovalo 7 dubrovačkih brodova.

73. **doprodao:** iako ova komedija ne dosiže razinu najboljih, Držićevi likovi nisu samo apstraktni tipovi, nego su motivirani, npr. Tripe koji u Dubrovniku prodaje lopiže i lonce, i zato se tu i nalazi, a prirodno je i njegovo savezništvo s Viculinom u ovakvim ne samo osobnim nego kampanilističkim svađama s predstavnikom Dubrovnika, bogatim i bahatim Arkulinom, što nije bez političkih i socijalnih implikacija.

74. **Po Gospu od Pšunja** itd: nova zaklinjanja i novi sveci nadovezuju se na mnogobrojna druga o kojima smo već govorili.

75. **Nikolu od Bara:** franjevačka crkva sv. Nikole podignuta je u Baru još 1228.

76. **Jodzefa martira:** v. bilj. 125 uz *Tripče od Utolče.*

77. **Ha, jeda te:** ovakva ponavljanja rečenica nema u Držićevim komedijama, gdje je jezik u mnogo bitnijoj funkciji osmišljavanja junaka i komičnih situacija i ne svodi se na stvaranje sebi dostatne situacije komike.

78: »Preporučujem se«.

79. **a ne stavljah se od njega:** a nisam na njega pomislio, nisam mislio da je on.

Treći čin

80: »jebeni jarci«.

81. **asedijali:** terminologija ratobornog Arkulina vojne je naravi (»oružje«, »stokata«, »battaglia«, »arme«, »pržon«, »čâs«, a poslije će reći još i »gvera«, »fjorižati«).

82. **Orlando . . . jednoga:** obratno od onoga što stari Lone kad se junači kao ljubovnik kaže u komediji *Tripče de Utolče*, v. bilj. 71. Misli se na junaka Ariostova *Mahnitog Orlanda.*

83. **Orlando na Placi:** Vukava mu se ruga, ne samo zato što ona nije svršila škole, pa ne zna da se Arkulin služi učenom usporedbom iz pjesništva (a ona drugačije i izgovara ime Karlova paladina), nego i zato što je kameni stup na dubrovačkoj Placi s Orlandovim kipom koji je u prvoj polovici XV. st. isklesao kipar Antun Dubrovčanin, služio kao usporedba u ruganju čijoj tobožnjoj muškosti, npr. u *Veneri* (st. 59—60): »Orlandu se javi . . . da t' ono opravi«.

84. **o našem poslu:** o Ančici. Izraz »posao«, primjeren je Arkulinu i kad je riječ o ljubavi.

85. **er . . . er:** prvi put znači »jer«, drugi put »da«.

86. **pokli** itd: Marić kao da je jedva našao izliku da se oslobodi obveze.

87: »gospodine moj«.

88: »silom«.

89. **opuzena guska:** svakako se u tekstu ova usporedba ističe držićevskom duhovitošću, kojom komedija ne obiluje koliko druge.

90. **To li** itd: zar je takvo junaštvo kojim si se hvalio?

91. **ka mu godi otočka** itd: v.bilj. 11.

92. **otruje se** itd: »U dubrovačkoj literaturi ima mnogo aluzija na lakoumnost lopudskih žena. (Drastičan je primjer satirična pjesma. I. Đurđevića *Lopućka Mara s Igala).* Radi se, po svoj prilici, o generalizaciji pojedinih slučajeva. Inače je D. u svojim pastirskim igrama i komedijama više puta izrazio mišljenje da život u gradu utječe negativno na moral ljudi sa sela« (Batistić).

93. **Na Prijekom:** Prijeki je ulica koja s gornje strane ide usporedno s Placom i tu se djevojkama »zapinjalo«, o čemu v. bilj. 262 uz *Dunda Maroja* i 92 uz *Grižulu.*

94. **prvom:** prilikom.

95: »nečuvene stvari«. — Najavu negromanta valja odmah uočiti, jer će u V. č. njegova moć ispuniti dramaturški bitne elemente radnje.

96. **O, Džuho! O, bestro!:** v. bilj. 243 i 990 u *Dundu Maroju;* bestro je također lopudski izraz s pogrdnim smislom (»bjestija«).

97. »seri krv«, što bi bilo doslovce, a valjda je u igri riječi prema »cava sangue!« što bi značilo »vadi krv« u smislu: troši dukate. Na takvo bi rješenje upućivalo i to što Pomet u *Dundu Maroju* (I), aludirajući na to kako Maro troši očeve dukate, kaže Popivi: »Ter nije zadosta da mu kako pijavice krv popijete . . .«.

98. **sto dukata:** protumiraz za Ančicu.

99. **Poklisaru:** diplomatskom poslaniku, pregovaraču, posredniku, kakva je ovdje Vukava, između Arkulina i Viculina.

100. **u tebi stoji:** do tebe je, o tebi ovisi.

101. **Zle žene!:** ne treba zaboraviti da to znači »drolje«. Škrtac je gotovo pomahnitao kad su u pitanju njegovi dukati, a to se vidi i u Vukavinu reagiranju.

102. **Stat:** »možda sto t' ili što t'« (Rešetar).

103. **vetovarija:** »za šalu od tal. vettovaglia (životne namirnice), možda u vezi s tovar« (Rešetar). Kučivrat, vidjeli smo i prije, pogrešno izgovara tuđice.

104: »u ratnoj smo spremi«.

105. v. bilj. 81; i ovo je vojnički izraz.

106: »u plamen i vatru«.

107. **s fustami.** Već smo podsjetili na iskustva, pa i ratna, lopudskih pomoraca. Na ovo mjesto, gdje se Viculin sjeća bitaka s turskim »fustama«, tj. manjim brzim gusarskim galijama što ih D. spominje u političkim pismima, upozorava V. Foretić citirajući i pjesnička svjedočenja o dubrovačkoj mornarici koja su ostavili Vetranović i Sasin (SPH, III. i XVI). Pojedini dubrovački brodovi, piše D. u pismima, tukli su se s turskim gusarima pridružujući se ponekad kršćanskoj floti usprkos zabrani oprezne dubrovačke vlade.

108. **spomeni se od:** sjeti se na.

109. **retiramo:** opet ratni termin.

110: »Uostalom«, »napokon«.

111. »na ravnici«.

112. **gosfara:** Kučivratov vlaški izgovor.

113. **refira'mo se!:** povucimo se, s pogrešnim izgovorom.

114: »Krista ti«.

115: »za djevicu Ivanu« (mlet.); tu je riječ o francuskoj nacionalnoj junakinji (Jeanne d'Arc, la Pucelle d'Orléans, 1412—1431).

116. **ne zlo odgovorih:** tj. »ima bit da ti je to domaća spovidjela« (bilj. 67). Vraćanje na već potrošene efekte ne može se smatrati duhovitim.

Četvrti čin

117: »Prepustite stvar svome Tripi!«.

118. **da ju svršimo s:** da raskrstimo s (prema tal. »finirla con«).

119: »ili rat, ili mir, ili primirje za danas«.

120: »u redu, gospodine! Sad, moj gospodine, mislim«.

121: »molim vas«.

122. **Što** itd: zašto tražiš Arkulina?

123: »povjerljivo, pristojno«.

124: »ovaj jebeni jarac!«.

125. **mortar mi:** donesi mi mužar.

126: »glupane!«, »rogonjo!«.

127: »po svetoga Tripuna«.

128: »dovraga«.

129: »k vragu i u zao čas«.

130: »vaša je šteta«.

131: »plemiću moj«.

132: »inače se neće ništa učiniti«.

133. **S vrata mi se:** podrazumijeva se, naravno, »nosi«, »makni« (kao prije »mortar mi«, tj. donesi; česta eliptična konstrukcija u D.).

134: »da učinim dobro djelo«.

135: »u lice« (odnosno »u bradu«, kako kažu Držićevi junaci) »posrana beštijo!«.

136: »Veliko govno! Zbogom, preporučujem se«.

137. **gramandionici:** provalnici. Očito takvim izrazom aludira na ono što je o svojim dukatima rekao na početku komedije: »skrinju zatvorih i čavli zabih« (bilj. 9).

138. **na njih despet:** njima za inat.

139. **Uzet . . . ne uzet:** uzeo je ili je ne uzeo . . . »Arkulin je senilni starac, škrt, drhtavih, ljigavih kretnji: pun je trule pohote, a htio bi doći do žene bez kontradote koja je potrebna kao dodatak na njegovu starost i drhtavost koljena« (Jelčić).

140: »Naravno«, »dakako«.

141. **ljubim ju, kurvinu kćer:** nesumnjivo originalna antiteza, koja ovdje pridonosi živosti Arkulinova lika, stanovitoj osebujnosti u usporedbi s ostalima iz Držićeve galerije, bez obzira na to što se komedija inače svodi na interes oko samog jednostavnog zapletaja, oko jedne prijevare.

142. **negromanta:** kao i Marić u prethodnom činu, i Arkulin ovdje najavljuje Negromanta, koji će odsad u svoje ruke preuzeti glavnu nit radnje, kad se u idućem prizoru posvadi s lakomcem.

143. **da znam spedžat:** briga o novcu u svakom trenutku, karakteristična za onoga koji akumulira bogatstvo.

144. **činit je ću:** Ančicu, s pomoću negromantove čarolije.

145: »dobar predznak«.

146: »neka vas Bog spasi, gospodine meštre!«.

147: »Dobro došao«.

148. **sinjoriji vostri:** vašem gospodstvu (tal. na pohrvaćen način). Da bi ga negromant, koji govori talijanski, a slabo hrvatski, bolje razumio, Arkulin sklanja talijanske riječi, koje su tako komično ponašene.

149: »Da, gospodine, takve su obično ljubavnice«.

150: »Shvaćam«.

151. **(Obide** itd.): i ova reakcija i negromantova majstorija dramaturški opravdavaju ono što će Arkulin doživjeti u V. č. i to zato što će sada starac dobiti u negromantu neprijatelja, i zato što će ostati nasamaren.

152. **Kuću mi!:** podrazumijeva se »ostavi«.

153: »Ostavi mi na miru kuću, jeben jarče!«.

154. **kuća mi!:** podrazumijeva se »nestade«.

155: »Kakav vražji čovjek!«.

156. **od vješala čovjek:** tal. bi on to rekao »traditor di forche«. — »Kako izvanredno, kao rak ispod hridi, proviruje Arkulinova škrtost . . . Negromant mu za dokaz svoje nadljudske moći briše dom s očiju i dira time u ranjavu petu: u njegovo vlasništvo, te Arkulin strahuje za sudbinu svoje kuće više nego što bi bio ustrašen vještinom čarobnjaka« (Jelčić).

157: »Gosparu, zašto trčiš? Stani!«.

158: »Nekakav ludi starac trči na mene s oružjem«.

159: »Znati govoriti šćavunski?«.

160. »Malo«.

161: »Da, da Arkulin!«.

162: »Sa svima se svađa. Gospodine, zamalo nije i mene ranio. Tko ste vi, ako smijem pitati vaše gospodstvo?«.

163: »Pomalo se zabavljam magijom«.

164: »Magijom?«.

165: »tebe smo jako priželjkivali«.

166: »Stojim vam na raspolaganju«.

167: »Hajdemo do Betlehema, došao je velikodušni prorok ... zvijezda s Istoka!«. Tripe aludira na crnoputog negromanta, koji je stigao kao što su, prema Bibliji, u Betlehem, mjesto Kristova rođenja, došla tri maga, tri »kralja s Istoka«, da se poklone Isusu, a jedan je od njih bio tamnoput.

168. **Majku milostivu:** Bogorodicu. Marić ne razumije smisao biblijske aluzije.

169: »Podignimo ovdje tri šatora, jedan . . .«.

170. **što će bit?:** još mu je manje jasno.

171: »onome jarcu«.

172: »O, majstore, dobro došao!«.

173: »Gospodo, ako (koćete ciniti) osvetu onome vražijem starcu . . .«.

174: »jarac iz javne kuće!«.

175: »spravan«.

176: »ponuditi«.

177: »i svoju kuću u Kotoru, koja me stoji čak pedeset škuda«.

178: »s dopuštenjem«.

179: »moj gospodine«.

180: »Arkulin se, s druge strane, u nju zaljubio, a neće da je uzme za ženu bez miraza«.

181: »i silom«.

182: »vaše gospodstvo«.

183: »Molimo vaše gospodstvo«.

184: »vjenčanje«.

185: »Sveti Jakove od Galicije«. — da ovi uzvici Držićevih našjenaca koji zazivaju tolik broj raznovrsnih svetaca — na čemu smo se više puta zaustavili — mogu za tumača biti mnogo relevantniji nego što bi se zaključilo po njihovoj konvencionalnoj (ali realističnoj) primjeni, i da D. svoje junake kroz radnju prati kao likove i tipove koje je poznavao i suvremenicima predočavao ne kao knjiške figure nego kao prepoznatljive ljude, može se zaključiti i iz ovog zazivanja sv. Jakova, apostola koji je umro 44. godine, a djelovao je, kaže legenda, u Španjolskoj, i smatra se španjolskim narodnim svecem, kojemu je posvećena monumentalna crkva u gradu Santiago de Compostela u sjeverozapadnoj Španjolskoj, gdje su još od srednjeg vijeka hodočastili i naši ljudi, pa vjerojatno i naš lopudski mornar Viculin. On se poziva na sv. Jakova iz istih razloga zbog kojih je prije isticao svoja pomorska iskustva u doba španjolske dominacije i sudjelovanja dubrovačkih brodova u španjolskim ratovima, u borbi s turskim »fustama« o kojima je već govorio, podvizima u Genovi, itd. Zapisana je dubrovačka poslovica »Lopuđani Kastiljani a Slanjani Siviljani« (Daničić, 57), koja mi nije posve jasna, ali se vjerojatno odnosi baš na naše stare pomorce i njihova iskustva sa Španjolskom.

186: »Ja hoću«.

187. **Neću plata:** zato da se osveti Arkulinu.

188: »preporučeni vašem gospodstvu; vaši smo sluge«.

189: »Ljubim vam nogu, gospodine«.

190: »Budite spravni, — ništa drugo!«.

191. **s dinarom** itd: prema poslovici »Poslat u Pulju s dinarom kruha« (Daničić, 99), u značenju kazniti progonstvom.

192: »pokisla kokoš«.

193: »Nesretni Arkuline! S druge strane ljubav me ubija! Okrutna ljubavi, što će tolika vatra u meni?«.

194: »Ah, nesretni, ah, jadni Arkuline!«.

195: »Mislim . . . Ovde stanuje . . .«.

196: »i nema nikoga da me utješi. Uostalom«.

197. **kumlju:** kumim, tj. zaklinjem.

198. **jes u tebi brjeme!:** jako si težak!

199. **Najlakše:** polako.

Peti čin

200. »Dakle«, »sad«.

201: »U dobar čas, u dobar čas!«.

202. **Ovo . . . Arkuline:** zapravo Negromanta, koji se pretvorio u Arkulinovo obličje.

203: »javno«.

204. **veliki i mali:** kandžilijer, tj. javni bilježnik, odnosno pisar, službena osoba, čin vjenčanja između Negromanta u Arkulinovu obličju i Anice proglašava javnim pred svjedocima obraćajući se pučanima obaju klasnih ogranaka, velikom i malom narodu odnosno puku (usp. u Firenci »popolo

grasso« i »popolo magro«), odnosno imućnijim građanima, trgovcima, brodovlasnicima neplemićkog podrijetla i sl., i širokim slojevima siromašnog puka (usp. bilj. 2. u *Dundu Maroju).*

205. **stavi me doli:** smiješni Arkulin, kojega je Negromant u IV. č. strašno impresionirao kad mu je na trenutak odnio kuću ispred očiju, još ne može hodati, pa ga Kučivrat mora nositi.

206. **Skočikimka:** »Ovo smješno ime zacijelo je persiflaža porodičnog imena Tome Stjepovića Skočibuhe i sina mu Vice, istaknutih kapetana i brodovlasnika u Držićevo doba« (Batistić).

207: »Da«.

208. **uzeti:** prethodni šok, zbog kojega, prestrašen, ne može hodati, sad se produbljuje.

209. **Actum est:** prilagođena latinska izreka, koja je zapravo glasila »acta est fabula«, sa značenjem »drama je dovršena«. Tom su frazom u antici objavljivali da je predstava završena, a zatim se, sve do danas, rabi u značenju »gotovo je, ne može se više ništa učiniti«. Ovdje Arkulin znade: ako Ančica pristane, zakonski je brak s Arkulinom Arkulinovićem sklopljen, jer su ispunjeni pravni uvjeti, prisutnost i izjava suglasnosti kandidata pred službenim organom.

210: »Propao sam, upropašten sam, uništen sam!«.

211. **ruku tokaš:** kad mladoj dodirne ruku, brak se formalno potvrđuje. Usp. *Skup,* bilj. 223.

211ª: »Jadna li mene!«.

212. **Ovo mi . . . onamo:** »ime s posebnim značenjem nosi sluga Kučivrat. Ime je složeno od gl. kučiti (kriviti) i imenice vrat, što bi trebalo značiti da je Kučivrat doista tako zamišljen, ali postoji jedna scena u kojoj Kučivrat neprekidno okreće glavu sad k Arkulinu sad k Negromantu koji je tajnim moćima uzeo lik Arkulinov i takav se vjenčava s Ančicom Lopuđankom. Znači da se s imenom na neki način htjela uskladiti i uloga sluge« (Švelec).

213: »Gospode Bože, Gospode Bože! Ovdje stanuje . . . Mislim . . . Zdravo Marijo!«.

214: »Svi su me moji prijatelji ostavili na cjedilu!«.

215: »potpuni«.

216: »Smiluj se, Bože«.

217: »Bijedni Arkuline«.

218: »Okrutna fortuno, čemu toliko ruglo?!«.

219: »mira«.

220. **bogme neć:** itd: kanda se bilježnik konvencionalno tobože nećka da prihvati.

221: »Pusta moja kućo, plijene lopova!«.

222. **Majko de' pupilli:** Majko od sirota; evo još jedne bogorodice, koju je i Bokčilo (v. bilj. 465 uz *Dunda Maroja)* zazivao, uz razne druge.

223: »i sve me moje sluge ostaviše u prašini i na smetlištu«.

224. **rekao:** pravi joj je Arkulin to zaista rekao u IV. činu.

225. **na ferikulu stao:** bio u opasnosti, s »vlaškim« izgovorom »f« umjesto »p«.

226: »kukavna mene«.

227: »postao sam svijetu ruglom, a moja je kuća postala plijenom pasa i lopova! Jadni Arkuline, čemu li se više nadaš?«.

228: »Sluge su te tvoje i sluškinje ostavili!«.

229: »Tko je taj čovjek? Jadnik, što činiti ovdje? Nemati nikoga? Ako te odnijeti u kuća odavle, jadni starac, jadni!«. — O liku Grka Albaneza, v. bilj. 90. uz komediju *Tripče de Utolče.*

230: »jadan, — bijednik i siromah!«.

231: »Siromah? Što reći? Ti nemati otac ni majka, sin, šurjak, koji te voditi u kuća?«.

232: »A, hoće da me odvede doma! Molim te . . .«.

233: »Kako je na ovom svijetu nestalo milosrđa! Ljudi samo jesti, piti, praviti djeca, kavga, vrag da ti odnese dušu«.

234: »A ovi lopovi . . .«.

235: »Neki lupež upropastiti, pokrasti tvoja kuća?«.

236: »Ta kuća tvoja lupeži?«.

237: »Jest, lupeži«.

238: »Hodi sa mnom, ja ubiti lupeži«.

239: »Dragi gospodine«.

240: Što je to? Ti biti lijenčina! Ustani, hodaj! Hodaj svoja kuća, ili te hoće ubiti mačem«.

241: »Što reći? Hodaj kući: jadan umrijeti od studeni, glada; jer stoji bolestan na zemlji«. — Arkulin je, očito, komičan, jer vjeruje da je »uzet«, pa je ostao na podu, gdje ga je Kučivrat ostavio.

242: »Što, moći hodati, a htjeti biti na zemlji bolestan«.

243: »Je li ono tvoja kuća?«.

244: »Jest, gospodine, to je moja kuća, ako je lupeži nisu ukrali, lopovi za tisuću vješala!«.

245: »Imati sluškinja? Mlada kućanica? Neki muškarac u kuća? Djevojka?«.

246: »Da«.

247. **Tako udugo** itd: očajan položaj izazvao je u Arkulina stil molitve, kao u sudbonosnim trenucima.

248: »Kakve dobre riječi, gospodine! Kao fratar, kao pop ti govoriti. Mlada kućanice! O, kuća!«.

249: »Ovaj gospodin . . . lijepa djevojkol«.

250: »Već plovimo u luku!«.

251: »Je li neki brod stigao u luku?«.

252: »Kako učen čovjek vaše gospodstvo, kako znati književnost!«.

253: »Kakva sol soli mudrost, — ja ništa znati književno«.

254: »iz govana jadnika podižući«.

255: »Papra? Nemati u kući papra?«. — Albanez je pogrešno razumio Arkulinovu latinsku riječ »pauperem«.

256: »Ja ništa ne razumjeti vaš jezik«.

257: »Doći sa mnom na večeru«.

258: »Ja s vama večerati? Da budem vaš prijatelj, star i mlad«.

259: »U ime oca i sina i duha, amen. — Mislim . . . Zdravo Marijo«.

260: »Neka sveti Emanuel pomogne vaše gospodstvo!«.

261: »za ljubav Božju?«.

262. **superbija superbijoza:** ovakvim ponavljanjem i pleonazmima, npr. »di manera e di tal sorte«, »život životovat«, »stare starežine«, Kotoranin odaje još jednu značajku svoga govora. Usp. *Skup*, bilj. 179.

263: »vladala je u njemu, tako i na takav način«.

264: »dapače, u vezi s tim«.

265: »bogat je, jebeni jarac!«.

266: »i preporučujem se, vaš sam sluga! Ostajte zbogom i plješčite!«.

pjerin

Komentari / 576. stranica

PRVI ČIN

PJERIN: Hoće[1] da uzmem, na moju sramotu, njeku grdobu.[2] [.....] Istinom ne ima neg tu jednu kćer, bogat je, tu je velika prćija; ali vrag uzeo i prćije i dukate, makar i tko ih kuje! Kontentaj mi srce, a da' mi manje imanja.

[.....][3]

OBLOŽDER: Aferin, gospodaru! Znam li ga? Kako tebe!

PJERIN: Ima jednu hćer, ljepšu, bolju i skladniju[4] djevojku od svega ovoga grada; nemavši ju čijem udat, onomadne ju vodjahu da ju u dumne stave. Nitko se ne nađe da ovu ljepotu, urešenu tolikom dobrotom, odkupi i slobodi iz vječne tamnice, gdje je vodjahu [.....][5] Tamo je s Lučilom odprije ugovorio,[6] a ja, ajmeh, ne znam što ću učinit.

[.....][7]

OBLOŽDER: Srce mi uzigra, a trbuh[8] mi se obeseli! Pirovat se će! Sve ti čestito! Ti s' razumniji[9] vlasteličić od ovoga grada; ti imaš razlog, a ne otac. Tko ima razlog ima jaku ruku koja ga brani, i ne brani se.

PJERIN: Ah, Obloždere, valjaš tisuću dukata! Kad te vidim, obeselim se; kad te čujem govorit, sve mi tuge od srca otidu; njekom tvojom dobrom voljom od mrtva me si na život povratio.

OBLOŽDER: Neka je srjeći činit! Poď'mo mi malahno na tudešku[10] stomak konfortat. Vrag uzeo i misli! Poď'mo na objed. Je li što? Je s' li što na junačku pripravio? Obloždera ne vodi na jednoga kokotića.

PJERIN: Obloždere, tko bi nas vidio i obadva goliće ovako bez brade, rekô bi: »Djeca su!«, a tko bi na naš objed došao i znao nas što smo, rekao bi: »Ovo su ljudi među sto žena!«

OBLOŽDER: Blagosovjena[11] majka koja te mlijekom pîtâ! Med ti iz usta ide.

[.....]

PJERIN: Ah, Oblo,[12] srce mi je zanila ona moja draga vjerenica. Ako mi ju zloba od moga lakomoga oca ne ugrabi, ja sam čestit; i ako moja dobra srjeća uzhtjetbude, na konju sam.

MRVA: Sjetna[13] ne pošla, ne znam što ću učinit i smijem li. [.....][14] Kad se vrati, sva od veselja uzigravaše. Sad me je poslala s ovom kitom da nađem Pjerina i da mu je dam; a ja ne znam gdi ga ću nać. I kad ga nađem, manenština, tako me izštiplje! Brižni ovi ljudi, što ono djevojke štiplju?!

[.....][15]

MRVA: Je li ti se ona[16] u dar dala?

[.....][17]

MRVA: Nješto bih ti dala, — nu idi odtole!

PJERIN: Ne boj mi se,[18] brajo brače! Hodi mi, mile, moja svile; stupi slobodno, nije drače. Na t' kolende!

MRVA: Uh, nuti Obloždera! Dušom mojom,[19] kako bih ončas mnjela da me će oblu proždrijet.

OBLOŽDER: Žinti, bih se zalognuo tobom kao bubreškom od kvartjerića od mlijeka.

[.....][20]

OBLOŽDER: Lijepa kita! Ima bit da ju je i lijepa ruka kitila.

[.....]

MRVA: Tko je sve dao nejma veće što davat.

[.....]

MRVA: E, stigni me, Oblo[21]; što mi se gonenu? »Oblo obla u oblo izio, a za njim se pak napio.«

[.....][22]

PJERIN: Oh, ljubko t' miriše od slasti dušica i srce uzdiše! [.....] Ovo nam staraca,[23] — štinca'mo se!

LUČILIN OTAC: Ja[24] ne umijem molit nitkoga, ja nahodim tko mene dvori imoli.

PJERINOV OTAC: Za Boga, što su te riječi?! Tko li ti je što nalagao? Nà ti ovu vjeru kako je sve laža.

LUČILIN OTAC: Da bi Bog dao da je tako!

PJERINOV OTAC: Ovo t' moja Nîka,[25] ako inako bude, drži me za večega[26] lažca od svijeta.

LUČILIN OTAC: Od sadanje mladosti ima se veće vjerovat neg se reče konjicu bez uzde; a stav' uzdu od straha na njih, konji su tvrdousti.

PJERINOV OTAC: Kad bismo doma došli, napravili bismo trpezu i sto posal učinili; i matere kad bi nas za drnjku uhitili za kose i vukli nas po svoj kući!

LUČILIN OTAC: A sad se je sve izopačilo; na mačku[27] mi se strigu!

PJERINOV OTAC: A sad nijesu se dobro izlegli, s rukavicami[28] na rukah etc.

LUČILIN OTAC: Vidiš[29] ovu čohu na meni? Nije pametara odkad ju sam učinio.

PJERINOV OTAC: Jes u mene čoha novijeh koje mi su djedi derali; a ovo mi je očina čoha, i pak ju sam meni prikrojio.

LUČILIN OTAC: Kad se su ljudi pomamili, pogotovu će i žene. Jesi li vidio koja se čuda hoće kad nevjestu imadu povestit? U naše doba djevojčica bi kuću pomela i sto posal učinila, i kad bi brijeme bilo, rekli bi joj: »Svatovi idu, obuci se!« I oto t' ona naređena.

PJERINOV OTAC: U ono doba susjed se susjedi javljaše, kum kumu; a sada kúma kûma ne zna, susjed susjedu ne smije ni pogledat! Na svrhu sve se je ištetilo, — svijetu je poginut!

LUČILIN OTAC: Brijeme je od objeda; ako neć sa mnom doć na objed, zbogom, dovečer nas čeka'!

PJERINOV OTAC: Tko ima ku misao al', za rijet bolje, tko ima djecu, ne more dobro ni objedovat, ni može mir imat; a ovo dijete nije nitko neg mati ištetila. [.....][30]

PJERIN: Tko me zove? — Ćaćko, što veliš?

PJERINOV OTAC: Da ideš dovečer u djevojke; spravi se, čuješ li? Nemoj ti kako umiješ!

PJERIN: Nebore, ćaćko, što je ta preša?

PJERINOV OTAC: Ako misliš moj sin bit i u mojoj kući stât, čini što ja hoću; to li neć, dug i širok ti svijet!

DRUGI ČIN

SLUGA: I ti si[31] iz kogagodi kosala iz Kalabrije!

[.....]

PJERIN II: Mi smo stali odi karat se.

[.....][32]

SLUGA: Jaoh si ve meni, pobio bi po ljudi!

PJERIN II: Vi ste se stali psovat, a izgubismo Strongila; sad se ne umijemo bez njega kud obrnut.

[.....][33]

PEDANT: Mudri luđega ima podnijet.

SLUGA: Sumeštrico od *cuius, quare*[34] na ručici od gusli tran[35] ne draži ga.

[.....]

PEDANT: Nà, magarče, nosi ti to;[36] ali nađi tovara, ali se i sam uprti.

SLUGA: Ova se sumeštrica njeki gospodar čini.

[.....][37]

LOPUĐANIN: Sa mnom ide ti od ruke? Nu se uhitimo malo za uši, da ja i ti vidimo u koga je tvrđi vrat.

[.....]

LOPUĐANIN: Djeco, dijeti, čovuljci, čuvajte se šijuna, baraška vas odnese!

[.....][38]

PJERIN II: Odkle[39] me otac izgubi u Bnecijeh, pokoj mu duši, vele se je stvari pričinilo.

[.....]

SLUGA: Ovdi je jedna krčmarica, — sunce je![40] Voštariju drži.

[.....][41]

AGUSTIN: Na t' moju vjeru kako te ljubim, a ne poznavaš. Malo sam srdit, a za ino sluga ti sam.

[.....]

KRČMARICA: Tko ste[42] vi, ako vam je drago? [.....] Vi dobri došli, uljezite!

PJERIN II: Što nam ćeš dat objedu?

KRČMARICA: Što kuća da i dobru volju; što ćete drugo da vam rečem?

PJERIN II: Nevjesta, od tvoga ćemo pogleda siti bit. Uljez'mo ovdi, ne ištimo drugo.[43]

MRVA: Brižna se ne pošla skitat! Što mi će Dijana rijet koja veće žudi da joj odgovorim kako je Pjerin kitu primio neg nevjesta dan u koji ju imaju vodit.

SLUGA?: Vele t' ih znaš,[44] bizgiču! Nu hodi ovamo.

MRVA: Ugoneni mi ovu gonetku: Ne udao se, — udao; što dao, — ne dao; ne ozvao se, — ozvao, a nosom u kao.

[.....]

PJERINOV OTAC: Ja[45] za dug ne bit u besjedi [.....].

[.....]

PJERINOV OTAC: Zovi[46] Pjerina odzgar.

SLUŠKINJA: Prem je sad izišao; reče mi: ako me otac uspita, da rečem er je pošao izvan grada.

LUČILIN OTAC: Tučemo[47] vodu u mortaru.

PJERINOV OTAC: Nemoj se od mene danas odijeljat, za prijazan koja je među nami, da kragujca[48] divjaka iz neba dovabimo; umoli mi se!«

LUČILIN OTAC: Darivam ti se za danas, da sam sveđer s tobom; što ć ino? A tebi velim: ne ogluši se![49]

PJERINOV OTAC?: Svak je držan najprvo posô načinit, pak se tuđijem brinuti.

[.....]

PJERIN: Volim š njom[50] ubog živjet neg bogat s onom grdobom.

OBLOŽDER: S tobom na smrt, na život! Kud se ti uputiš, ja te ću slijedit; i ti mnogo dobro činiš. [.....] Kad je on na poslu, naspi se! Žinti se lijepo počitah š njime! Koji ono kvartjerići bijehu! Ono štono se reče: drijemalo svoju je majku sisalo.

[.....]

PJERIN: Je li[51] bez šale doma? Poď joj uzmi kolač najbrže!

TREĆI ČIN

PJERIN II: Pokaže[52] žaba svoju nogu! I ti hoć govorit gdi stariji govore? Hod' ti sa mnom, kad te je strah.

SLUGA: Boji se da mu druzi košutu ne ulove ku je namislio lovit; ali za ulovit ju, prosti' će.

[.....]

PJERIN II: Da mi nijes' veće riječi progovorio! — Čin'te spravit večeri štogodi dobro.

[.....]

SLUGA?: Ne daš mi se od tebe prs odijelit!

[.....]

PJERIN II: Po' ću se prošetat malo sam, ali ni ja ću koga poznat ni tko mene.

PJERINOV OTAC: Što su one haljine od puta na njemu? Ovi se spravlja njekud, ovi bježi! A ja sam lud i mahnit tjerat ga.

PJERIN II: Ovi starci k meni idu!

PJERINOV OTAC: Što gledaš? Što se ne ozivaš? Kud se tako ide? Zaboravio si što ti danas rijeh?

PJERIN II: Tko je meni što danas rekao? Kako li moje ime znaš? Ali si se brže upoznao?

PJERINOV OTAC: [.....][53] da se nećeš odijeljat od mene do noći.

LUČILIN OTAC: Do noći da sam s tobom.

PJERINOV OTAC: Je li[54] pravo da si ti tvomu ocu neposlušan? [.....] Drugi se si učinio Maro Marojev,[55] koji, kad splavio imanje biješe, ne htje da oca pozna.

PJERIN II: Ni znam tko ste vi, ni o čem govorite, ako se nijeste došli rugat mnom.

PJERINOV OTAC: Čuješ li riječi?!

PJERIN II: Poznam er se vi varate u me: nijesam koga ištete; upoznali ste se!

PJERINOV OTAC: Vidiš li moje tuge?! Dohodi mi sada da ga zakoljem! A ti mi veće na prag ne pristupi od kuće, veće te neću za sina.

LUČILIN OTAC: Nu čuj[56] dvije riječi s strane. More bit da mu se nije drago u mene vjerit.

[.....][57]

LUČILIN OTAC?: Ne valja da ja tako mojom časti igram — činit mos tako od djevojaka!

[.....]

PJERINOV OTAC: A oto smo na tvojijeh vratijeh.

[.....]

PJERIN II: Ja sam upao u škripe! Ovi starci vrh mene vijećaju.

[.....]

LUČILIN OTAC: Nijesam ti za u ničem manjkat: bolim se i ja ovezijem djetetom i njegova uljudnos čudno mi je uljezla u srce.

[.....]

PJERIN II: Tko bi se od toga odvrgao?

LUČILIN OTAC: Tko bi ti š njom lijepu prćiju dao, bi li ju uzeo za tvoju vjerenicu?

[.....]

PJERIN II: Srećan sam ja u ocijeh: gdje godi dođem, svud oca nađem!

MRVA: Brižna[58], sjetna, što sam vidjela?! Hudosrećna Mrve, da ne budem mojijem očima vidjela, ne bih vjerovala. Otide za velikom prćijom, pas jedan, a maloprije primi kitu od strane Dijanine; i kolike obećance učini! A sada, nut nebogo etc. A sada, jaoh nesrećna Dijano, kad čuješ! Po' ću tijekom najbrže, sjetna, da jom spovijem. Brižna, što stojim ter ne trčim da joj zao glas uzmem?!

DIJANA: Što je tolika prješa? Što se si zasopla? Sjetna, što je? Izreci, brižna, što će bit?

[.....]

DIJANA?: Tužna Mrve, koja ti nas nesrećica nađe!

[.....]

DIJANA?: Hvala Bogu, odahnu malo.

[.....]

AGUSTIN: Oni čas[59] idem k vami. Ti vidiš manjkam li čijem.

[.....]

OBLOŽDER: Ovi moj trbuh hoće bit prvi služen. Nije[59a] zaman rečeno: Ne može se dvijema gospodarom službom zadovoljno učinit«. Pjerin me, drag prijatelj i gospodar, posla da mu Agustina dovedem; trbuh me, draži prijatelj i moj uzdržilac, potegnu; reče: »Brajo, žeđahan sam, posluži mi«. Trbuhu poslužih, napinuh se.

[.....]

LUČILIN OTAC: Psi jedni, dušom mojom, kako mi dohodi etc. Ne ima razloga rugat se mojom kućom i igrat se mojom časti kako jednom stvari od ništa. Ja moju čâs vele cijenim, ako ju on[60] ne scijeni.

AGUSTIN: To ti duša njegova, ne znaš njegove posle. [.....] Po mlijeko koje sam sisao i po prijazan ku s Pjerinom imam, kako ja od toga ništa ne znam.

LUČILIN OTAC: A bud' da se varamo, rad bih poć malo do doma.

[.....][61]

AGUSTIN: Ne umijem što odgovorit; ja sam njegov prijatelj, a tvoj nijesam neprijatelj, i sluga sam svijem dobrijem ljudem. Otit ću moj posao činit.

LUČILIN OTAC: Ajmeh, poď se uzda' današnji dan u riječi! Izgubila se je vjera na svijetu, nije se koga uzdat u sadanje brijeme. Po' ću, naći ga t' ću prid Lučilom, prid vragom i prid njegovijem ocem; ovdi se nije oglušit. [.....] Stav' pamet,[62] er se ćeš nać inako veoma varan. [.....] Vidim kud vodu vodite,[63] vidim kud ova stvar ide;

ovdi je trijeba sudom igrat! Čin'te kao ste počeli, već ako ne uzbude pravda u ovomem gradu.

ČETVRTI ČIN

[.....]

PJERIN II: Kad sam u milosti tvojoj, zašto neću bit veseo?

PJERINOV OTAC?: Ištom nastoj da si poslušan svekru tvomu. [.....] S ovom[64] stvari meni nije cknjet. Ne bi zlo bilo da ja pođem bit gvozdje, dokle je vruće.

LUČILIN OTAC?: Ugodi ćaćku, ako hoć starosti dočekat. Ćaćko ti je našao djevojku. Nemoj ti, kao čini sadanja mlados: »Nije lijepa, ljevšu bih!« Što ti ćaćko dava, ono je lijepo i tebi budi drago, er si i ti ćaćku drag.

PJERIN II: Ja sam za učinit sve što je ćaćku drago.

LUČILIN OTAC: Š njim si govorio i od ugođaja ste? Sve ti čestito! Što je starijem drago, to je zdravje mladijeh, to je njih dobro.

[.....]

[?]: Vrte[65] se oko one krčmarice. Bez glave, bez gospodara, kuća je za pustit. Tko bi se to od tebe nadao?
Haljine si promijenio, da rečeš: »Šuma t' mati, ja nijesam, — ne znam te«.
Vlastelin je, vlasteli se vlasteoski nose.

[.....]

MRVA: Pijero, tako li bi pravo? Ovakoj svakoj biva koja se u vas uzda! Sve psi! Sjetna, koje slatke riječi, koje obećance, a pak, sjetna, — ah Bože! Bog sve vidi!

PJERIN: Reci mi što je, er sad umrijeh!

MRVA: Ne boj se, umrijet ćeš i pridat ćeš Bogu razlog. Ah, Bože, ti svakoja[66] vidiš.

PJERIN: Tko vam je što nalagao?

MRVA: Bezvjerniče jedan!

PJERIN: Ajme, nož mi zabode Mrva u srce!

MRVA: Oženi se! Oto vam zrcalo, ogledajte se! Obesel' se, rodio se je djetić, — rodio se ja pakao! Zli vi i oni, — umri svak!

[.....][67]

MRVA?: Zašao si, gospodaru; ovdi nije koga pitaš.

[.....][68]

MRVA?: Što se volovi imaju tužit, to kola škriplju.

PJERIN: Nesrjećo moja, vidim er me slijediš! Čin, gore neg možeš, er mi je omrzlo živjet. Ajmeh, je li etc.

[.....]

OBLOŽDER: Ako je preša, nije sudnji dan.

[.....]

PJERIN: Dobra sreća ne bi se meni našla, zla mi se srjeća i sama nameće.

[.....][69]

OBLOŽDER: Taš sit, to ujedno ne može stât. Tko je taš nije sit; a tko je sit težak je. I zbogom, za mene nije knjiga ni knjižnik.[70]

PETI ČIN

[.....]

PJERIN II: Koga ne bi tva ljepota privarila, prem bi kamenit bio.

[.....]

PJERIN II: Izginu kako magla; od ovizijeh ljepota oči bole. [.....] Neću tjerat tko se ne da uhitit. Pušta'mo šale.

[.....]

DIJANA?: Obavdva jednom igrom igraju. [.....] Bolje sama neg sa zlijem drugom.

[.....]

MRVA?: Ti osta[71] kako oparen pas vrućom vodom. Bojim se da se ne oguliš. Poď se igra' na piljke i ne umeći se gdje nijesu tvoji. [.....] Ti ćeš se vrtjet za krčmaricom kako i pas kad zja na kobasu pod podom obješenu. Na visoko s' pogledao, gdje ne mož dohitit; vraga izio! Po' ću tijekom nać gospodara.

[.....]

DIJANA?: Dosta tvojijeh! Vele mi si ih skrojio.

[.....]

PJERIN II?: Gospodično lijepa, što bi?

[.....]

OBLOŽDER: Vidim te, nijesam slijep; znam te, s tobom sam hljeb io; čujem te, imam uši. Dobar ti dan, ako ga hoćeš.

[.....][72]

MRVA: Uljezao je oni nevjernik! Nut, nebogo, vike koja se čini u gospockijeh kućah! Ja te ću, ne boj se, već ako gospodara ne nađem.

OBLOŽDER: Što si tako srčna? Tko mi te je, dušo, ucvijelio? Mrve, moja, grimice, od kojih se prikle čine. — Ja sam mrnar[73] od bunace, ja sam sódat od mira, goja i veselja, za drugo ne valjam iglu; za pirove, za gozbe, za veselja, žinti, valjam, žinti, umijem! Džono[74] se Miškinov ženi: po' ću se malo prijavit; tu me gotova večera čeka. [.....] Poď ti svijetu ugodi; a jesu njeki, da ih škaklješ,[75] ne bi se nasmijejali. [.....] Kad vidim da je svršeno,[76] tako ću i iskrsnut.

AGUSTIN?: U ime Božije, svemu ćemo red dat. [.....] Pušta'mo sada to, drugovja mi ćeš rijet.

[.....]

DIJANIN OTAC: Dobar ti dan, ako ga hoćeš.

[.....]

PJERINOV OTAC: Tako se čini? Ludu djecu varat i slatkijem ih riječmi laskat. Ukradom li dobri ljudi vijeraju svoje kćeri? [.....] Ja sam izgubio sto po sto. [.....] Ni mi veće doði na oči!

[.....]

MRVA: Umrijet će od straha; hodi[77] najbrže! [.....] Za rijet kako stvar prohodi: ovo je dijete malo pameti šenulo, ako nije zla čes koja se je u drugoga Pjerina stvorila.

DIJANIN OTAC: Je li joj mati doma?

MRVA: Nije, na posjedu je.

[.....]

[?]: Što se ovdi čini? Ova je čeljad zaspala.

[.....]

[?]: Muči, er je dobio igru.

PJERINOV OTAC: Koju[78] sam dobio igru, ako sina iz morske pučine izmem, koga imam za izgubljena?

[.....]

[?]: Bijehomo otišhi gori u taracu obhodit kuću. [.....]
Sjetna, Dijana će od straha izčeznut. [.....]
Neman je, dušom mojom, u njemu. [.....]

MRVA: Bezočnika[79] jednoga! Nut gdje nas sotoni, i hoće rijet da nije on bio! Sjetna!

DIJANIN OTAC: Muči ti, pasaljerico! Nut riječî od one gube; nut grintavice! — Nut ove druge: i ti si došla, juhopila?[80]

[.....]

MRVA?: Ne bi se jaje izpeklo odkle ga sam ostavila u kući našoj.

DIJANIN OTAC: Stav' pamet, rec' istinu, da ti pak uši ne otegnemo.

[.....]

DIJANIN OTAC?: Svrh ovoga ne umijem što rijet, što će sve meni na glavu pasti. Ti kuca' na vrata. [.....] Tebi[81] li ide od ruke, tako bez moje riječi, uljesti u moju kuću?

DIJANA: Na što me si doveo?! Srce mi davaše!

[.....]

PJERIN II: Vi se upoznavate u mene!

[?]: Kako je iz pameti izišao!

PJERIN: Da ja[82] na čem ostajem? Da tako li je? Od toga se sina ti odričeš?! [.....] Nemoj me psovat! [.....] Od jednoga sina ktio bi da mu se dva stvore! Ovo ne može bit bez praga i bez vragolija!

[.....][83]

PJERINOV OTAC: Ah, Gospodine Bože, snim li ovo, ali bilj čujem? Vidiš li čudna kaza! Agustin je naša stvar! Tko se ne bi upoznao u ovoga Pjerina i u ovoga drugoga? Je li voda vodi prilična, mlijeko mlijeku? Tako i oni jedan drugomu prilikuju! Krčmarice, obadva su se ujedno rodili i malahni prilikovahu jedan drugomu, tako da

ih mi u kući ne mogahomo razaznat. Hvaljen Bog! [.....] Je li tko da ti majci kolač uzme? Pođosmo mi doma.

[.....]

PJERIN II: [.....] Jedan vlastelin bnetački, koji me je bio posinio.

[.....]

[?]: I ja vas ću do doma dopratit.

[.....]

AGUSTIN?: Razumio[84] te sam, neka je meni!

Pjerin / Komentari

Prvi čin

1. **Hoće:** otac Pjerina I, što će reći da ovo govori Pjerin I. — Budmani je, koliko mu je bilo moguće, pokušao rekonstruirati likove i objasniti tko što govori i što povezuje mnoge i duge praznine u tekstu. Pošto je najprije iznio sadržaj Plautovih *Menaechmi*, utvrdio je da je Držićevoj komediji bila samo osnova zajednička, a zapletaj je posve nov, i u odnosu na Plauta, i s obzirom na navodne talijanske predloške. Mi ćemo slijediti Budmanija i citirati ga među navodnicima, u zagradama: B, ili sažeti. »Nekome se Dubrovčaninu (. . .) rode dva blizanca posve jednaka, od kojijeh jednoga otac izgubi u Mlecima gdje ga nađe i odgoji nekakav mletački vlastelin. Ovo se sasma slaže s Plautom kao i to što je u oba brata isto ime: u Držića Pjerin. Razlog jednakosti iménâ ne nahodi se u izvacima, ali valja da je sličan onome što je u Plauta, da se nadjelo ime izgubljenoga sina drugome. Gotovo se sve drugo razilazi od Plautova spleta. Otac . . . se vraća u Dubrovnik; ni jedan ni drugi brat nije oženjen; izgubljeni Pjerin (koga ćemo zvati Pjerin II) (. . .) dolazi u Dubrovnik (. . .). Na pozornici se vide kuće Pjerínā, Lučile, Dijane i krčma« (B.).
2. **grdobu:** Lučilu.
3. »Pjerin . . . se potajno zaručio s Dijanom, kćerju . . . siromašnoga Dubrovčanina . . . i pita Obloždera poznaje li ga« (B.).
4. **ljepšu, bolju i skladniju:** komparativi sa smislom superlativa, česti u st. jeziku.
5. Pjerin je izbavio Dijanu i dogovorno s njezinim ocem s njom se zaručio.
6. **ugovorio:** Pjerinov otac.
7. Možda ovdje smišljaju kako postići cilj.
8. **trbuh:** Obložder, kako i nadimak govori, tip je sluge, plautovskog parazita.
9. **razumniji:** najrazumniji.
10. **na tudešku:** o njemačkoj bogatoj trpezi, za razliku od dubrovačke, himničkim je zanosom govorio Pomet u monologu II. č. u *Dundu Maroju*.
11. **Blagosovjena** itd: tako i Bokčilo, njemu srodan lik, govori Tripčeti u I. č. *Dunda Maroja:* »Ah, blaženo mlijeko koje to doji! (. . .) Da je blagosovljena zemlja po kojoj hodiš! Med mu iz usta izlazi«.
12. **Oblo,** od milja, kao i »Bogo« od »Bokčilo«.
13. **Sjetna** itd: govori Dijanina sluškinja, koja ih ne vidi.
14. Spominje kako se Dijana zaručila.
15. »ugleda Pjerina (još ne Obloždera), i on joj nešto kaže o Dijani« (B.).
16. **ona:** Dijana.
17. Pjerin je uz određeni tekst vjerojatno štiplje.
18. **Ne boj mi se . . . nije drače:** očito je to ritam narodne poskočice, usp. *Novelu od Stanca,* st. 275: »pod nogami nije nam drače«.
19. **Dušom mojom:** gotovo doslovce tako i Petrunjela završava svoj dulji monolog u III. č. *Dunda Maroja* »dušom mojom mnjela bih da me će ončas proždrijet«.
20. Mrva predaje kitu Pjerinu.
21. **Oblo** itd: lascivna zagonetka, srodna onima koje npr. Petrunjela i Tripče sebi zadaju u *Dundu Maroju.*
22. Mrva pobjegne.
23. **staraca:** idu njegov i Lučilin otac. Pjerin i sluga odlaze u kuću.
24. **Ja** itd: nešto je doznao o Pjerinovim tajnim planovima, pa kao da hoće razvrći ugovor o zarukama.
25. **Nika:** njegova žena, Pjerinova majka. »Ovijem riječima Pjerinov otac ne pokazuje je kao da je blizu, nego hoće da reče kako ona može svjedočiti za ono što on govori« (B.).
26. **većega:** najvećega.
27. **na mačku** itd: prave frizuru kao mačka. Kao što se vidi, pored novosti u modi, i šišanje je u ono doba kao i danas bilo izvanjski znak promjena koje su mladi donosili u život uz reagiranje starijih.
28. **s rukavicami:** i Niko u *Skupu* mladom Pjeriću spočitava: »u rukavicah profumanijeh!« (v. bilj. 211).
29. **Vidiš** itd: »čoha je ovdje plašt« (B.). Sličan razgovor o nepoderivim bragešicama i čohama koje su još od djedova ostale vode Bokčilo i Dundo Maroje u IV. č. (bilj. 773). D. se ovdje zacijelo ruga škrtosti, kao u drugim komedijama.
30. Zove Pjerina, koji je u kući, a zatim će sići na ulicu.

Drugi čin

31. **I tî si** itd. »U drugom činu dolazi Pjerin II i njegov sluga s broda s kojijem je dojedrio u Dubrovnik. To se razumije po smislu, ali za ono što se zbiva u prvijem prizorima ovog čina, mogu se samo činiti konjekture (. . .). Pjerina i slugu prati njekakav Strongilo (možebiti mrnar vješt

Dubrovniku) koji pomaže sluzi nositi prtljag. Ovaj se zavađa sa slugom i ostavlja dva putnika koja se nalaze kao izgubljena u tuđemu mjestu. Sretaju se s dva tipična lica Držićeva: jedno je pedant (. . .), drugo hvališa, tobožnji junačina, možebiti Lopuđanin . . .« (B.). Početak se odnosi na svađu sluge i Strongila.

32. »Odlazi Strongilo i ostavlja prtljag« (B.).
33. »Dolazi pedanat, koji se s njima poriječi« (B.).
34: tim latinskim oblicima rugali su se afektiranoj latinštini pedanata, a »kujus« spominje i Pomet u *Dundu Maroju.*
35. **tran:** nejasno.
36. **nosi ti to:** »Po svoj prilici pedanat u siromašnom odijelu, i zato mu sluga nudi da nosi prtljag što je ostavio Strongilo« (B.).
37. »Odlazi pedanat, a dolazi Lopuđanin . . .« (B.).
38. Lopuđanin je otišao.
39. **Odkle** itd: doznajemo da se bijaše izgubio u Mlecima i da misli kako mu je otac umro.
40. **sunce je:** odnosi se na krčmaricu.
41. Po svoj prilici, pedanat, i Lopuđanin, kako napominje B., prevarili su se misleći da je Pjerin zapravo Pjerin II. »Istom sad dolazi neko ozbiljno lice, prijatelj Pjerina I (možebiti onaj što se poslije zauzimlje za njega; po tome što, kako ćemo vidjeti kasnije, Pjerin I šalje Obloždera po Agustina) za kojega znamo da se vara . . .« (B.). Od tog prizora ostaju samo iduće Agustinove riječi, iza kojih on ide.
42. **Tko ste** itd. Krčmarica na vratima dočekuje dva putnika. Čudno je da se i ona vara, jer je, primjećuje B., jamačno poznavala drugoga Pjerina koji joj je susjed.
43. **drugo:** ulaze svi u krčmu.
44. **Vele t' ih znaš:** ne zna se tko je ovaj što se s Mrvom šali; vjerojatno, prema njezinu tekstu što slijedi s uobičajenim zagonetkama (kao što čini Petrunjela u *Dundu Maroju)* neki sluga. Zatim oboje odlaze.
45. **Ja** itd. »Pjerinov otac koji nema pouzdanja u sinovljevu poslušnost da još prije večeri pokuša nagovoriti Pjerina, i vodi sa sobom Lučilina oca, eda bi mu kod toga pomogao. Pjerinov otac to razlaže drugome starcu, ali od svega njegova govora ostaju samo ove riječi« (B.).
46. **Zovi:** govori nekome od služinčadi, s ulice.
47. **Tučemo** itd: tal. »Pestare l'acqua nel mortaio« (Lapucci, 36; Arthaber, 9), poslovica koja govori kako je sve uzaludno.
48. **kragujca:** Pjerina.
49. **ne ogluši se:** »nejasan je smisao« (B.). Odu.
50. **š njom . . . grdobom:** s Dijanom . . . Lučilom.
51. **Je li** itd. »Ne znam tko ovo govori i što ovo znači. Može biti da Pjerin I govori Mrvi da javi dobre glase Dijani, ali koji bi bili to dobri glasi? Valjda je on s Obložderom izmislio nešto po čemu se nada ispuniti svoju želju. Ili govori koji od staraca. — Svakako Pjerin I i Obložder odlaze« (B.).

Treći čin

52. **Pokaže** itd: poslovica koja kaže da je i žaba dignula nogu vidjevši gdje konja kuju. B. drži da se možda svađaju oko krčmarice gdje su objedovali.
53. **Lučilinu ocu,** tiho (B.).
54. **Je li** itd: govori Pjerin.
55. **Maro Marojev:** aludira na jedan od glavnih prizora u *Dundu Maroju.* To će reći da je *Pjerin* nastao poslije te komedije. Ovo pozivanje jamačno svjedoči o velikoj popularnosti remek-djela, a to bi pokazale i neke reminiscencije iz njega već uočene u ovome.
56. **Ne čuj** itd: govori Pjerinovu ocu i vodi ga put svoje kuće (B.).
57. »Podulja praznina u kojoj Pjerinov otac svjetuje Lučilina da zazove kćer na ulicu ili na prozor«, napominje B., koji pretpostavlja da Lučila možda i nije »grdoba« nego lijepa, pa bi Pjerinov otac htio da je vidi . . .
58. **Brižna** itd: svi su ušli u kuću Lučilina oca, a Mrva je slušala taj prizor.
59. **Oni čas** itd: jedino ovo ostalo je od tog prizora.
59a. **Nije** itd: ista se poslovica nalazi u *Skupu* (v. tamo bilj. 83).
60. **on:** Pjerin, o čijoj je tobožnjoj nevjeri Lučilin otac čuo.
61. »Lučilin se otac vraća iz kuće još srditiji, jer su ga sad uvjerili o Pjerinovoj nevjeri, te to kaže Agustinu . . .« (B.).
62. **Stav pamet:** misli na Pjerina I.
63. **vodite:** o Pjerinu i ocu.

Četvrti čin

64. **S ovom** itd: tiho Lučilinu ocu.
65. **Vrte** itd: »... sve je to teže naći smisao. Kao da je [ovim] prvijem riječima ... uzrok što se vide opet ulaziti u krčmu Pjerin II i sluga njegov« (B.).
66. **svakoja:** sve stvari, sve na svijetu.
67. »Sad kao da Pjerin I hoće da uljeze u Dijaninu kuću, eda bi se opravdao pred Dijanom, a netko (Mrva ili drugi tko) ne pušta ga unutra« (B.).
68. Pjerin se tuži, a nakon njegova odgovora Mrvi ona odlazi, a dolazi Obložder, koji je pijan »i nezahvalan prema svome dragome prijatelju i gospodaru Pjerinu. Ovaj traži od njega pomoć i to odmah« (B.).
69. »Valjda Pjerin, pošto ga ne puštaju u kuću, hoće da pošlje pismo (knjigu) Dijani preko Obloždera. Ovaj u pijanstvu i nezahvalnosti neće da se toga primi« (B.).
70. »Odsele ... se rijetko može naći sveza među govorima. — U jednom prizoru valja da se Dijana sreta s Pjerinom II, i da ga ljuto kori (naravno misleći da je Pjerin I), pa zatim od njega pobjegnu u kuću« (B.).

Peti čin

71. **Ti osta:** govori jednome od Pjerina?
72. »Nekako Pjerinu I pođe za rukom ušuljati se u kuću Dijaninu, a Dijana više kad ga vidi« (B.).
73. **Ja sam mrnar** itd: Odlazi Mrva. Ostaje sam (B.).
74. **Džono** itd: nije se pronašlo ni tko je bio ni kad se ženio, a očito je aluzija na pir na kojemu se predstava prikazivala.
75. **da ih škaklješ** itd: opet vjerojatno aludira na »triš mudre« kritičare, jer sličan tekst nalazimo u *Džuhu Kerpeti* (usp. bilj. 29).
76. **da je svršeno:** predstava, govori kao glumac.
77. **hodi:** »zove gospodara i pripovijeda mu što se u kući događa« (B.).
78. **Koju** itd: »Ove riječi znače možebiti da je nekako otac obaznao za drugoga Pjerina, ali se mogu shvatiti i u metaforičnom smislu, kao da su u svezi samo s Pjerinom I, za kojega misli otac da je pristao na njegovu želju vijerajući se s Lučilom. U ovome se slučaju može pomisliti da je došao Pjerin II, i to očito ne iz Dijanine kuće, te otac misli da nije istina što je Mrva kazala« (B.).
79. **Bezočnika:** misli na Pjerina II.
80. **juhopila:** koja piješ mnogo juhe, proždrljivice. Očito se izraz odnosio na dubrovačke godišnice, kakva je primjerice Omakala u *Grižuli* (v. bilj. 101), koja voli »hljeba u vruću ckvaru udrobljena«.
81. **Tebi** itd. »Iz vrata izlazi Pjerin I, te se prvi put oba Pjerina nalaze u isto doba na pozornici, ali oni što su oko Pjerina II ne ugledaju odmah prvoga, i Dijanin otac od razdraženosti ne spominje se da ima drugoga Pjerina za sobom« (B.).
82. **Da ja** itd. »Pjerin I pristupa k ocu, a ovaj valja da ostane smeten kad ga ugleda, i isprva kaže se kao da ga ne poznaje« (B.).
83. »Sad se sve razjašnjuje, ali kako? Ostalo je vrlo malo izvadaka« (B.).
84. **Razumio** itd. »Ove zadnje riječi valja da govori Agustin Pjerinu I koji mu se preporuča da se pomože dobrom voljom i radošću njegova oca, te da ga nagovori za vjenčanje njegovo (Pjerinovo) s Dijanom. Ovo se jamačno sad događa; otac pristaje, pomiruje se s Dijaninim ocem, te se Pjerin i vijera s Dijanom, Pjerin II s Lučilom, i komedija se svrhuje na opće zadovoljstvo i veselje« (B).

hekuba

Imena

SJEN POLIDORA
HEKUBA, kraljica od Troje
Kor od žena trojanskijeh
POLIKSENA, kći Hekubina
ULISE
TALTIBIJO, sluga Agamenona
Sluga Hekubina
POLINESTO, kralj od Tracije
AGAMENON, kralj od Mičene
SEMIKOR

Komentari / 651. stranica

PRVI ČIN

Prvi prizor

SJEN POLIDORA

Iz strašne tej sjeni, gdi je taj vječna noć,
veselja gdi, jaoh, nî, gdi plač svu ima moć,
iz pakla, gdi s mukom ne ufav milosti
duše, jaoh, živu tom vječnome gorkosti,
gdi smeta ognjen mrak, od pakla tej strane
na slatki došao zrak svitlosti sunčane,
svitlosti, ka toli mila jes umrlim
na zemlji, ka doli slatka je hrana svim,
došao duh, tužna sjen mrtva Polidora,
jes tri dni ki ubjen tuj leži kraj mora,
jedihni sin, štapak Hekube kraljice,
razgovor sâm sladak u nje sve tužice,
došao prieku smrt da skažem svim na svit,
koja me hotje strt mlađahna prem u cvit.
Kažem se vam sada, neka ste svjedok vi
od suza i jada, smrti mê i krvi,
pod suncem umrlim zrcalo neka jes
i vječni nauk svim prihuda moja čes.
Tkogodi milostiv začuvši, more bit,
mû tužbu i moj gniv hoće mi haran bit,
staviti ter bude u pisma svitla taj
mê tužbe prihude, da je moj vječni vaj,
da žive tužba mâ, da nigda, jaoh, ne mre,
da mojim suzama tkogodi suze otre,
pokli smrt ne u vrime hotje me uzeti,
da tužno mê ime vik slove na svieti.
I da vam sve znat jes gdi smo sad: mjesto ovoj,
prid kim je Keronez, kićeno polje toj,
perivoj Tracije, ovdi kralj zli vlada,
Polinesto, ki je uzmnožan kralj sada;
kraljuje taj ljudi, oružna s kim je vlas,
junačtva kih svudi visoki slove glas,
kralj grabeć, kralj lakom, krvnik bez milosti

potlači zlobom tom cvit moje mladosti.
Svjedok će vječni bit u vrieme svakoje
mjesto ovo svim na svit od krvi od moje.
Ovdi moj krvnik slip oči će žuditi,
ovdi sve u jedan hip zlobe će platiti;
ovdi će dva braca za tuđ grih smrt primit,
dva sinka za zla oca prăvi će ovdi umrit.
Ma pokle s milosti svaki od vas gorki jad
i plač mê mladosti s suzami sliša sad,
budem vam ja kazat, da vaša dobrota
tuj svrhu bude znat mojega života.
Otac moj veliki od Troje kralj sioni,
istočne strane ki u dobre vlada dni, —
strašiv se česti zle, umrle ka tira
i ljucke stvari sve napokon satira,
i znajuć pod nebi da vječno ništa nî,
taj njekad čestit bi sad je od svih najtužn'ji,
u misal upade da Troju i svoje
visoke tej zgrade Grci kad ne osvoje,
od gradov obstupi er svaka zla priete,
nesreća taj skupi ujedno sve štete, —
malahna iz Troje ter mene on posla,
malahan da boje ne gledam ni taj zla,
sahranjen da stoju daleče od rati,
mlade dni u goju da budem trajati.
Polinesta zloga u krilo poslan bih
a kraljestva svoga u ljepši grad od svih;
želeći otac moj shranit me u miru,
prida me, jaoh, takoj nevjernu na viru,
život moj krvniku s imanjem pridan bi,
pri zlatu veliku vjeru i čâs ki zabi.
I ako me odpravi s suzama ćaćko moj,
ne s manjom ljubavi primi me pr'jatelj svoj, —
Prijama uzdanje Polines hvaljaše,
prid kim već imanje neg vjera mogaše.
Ja bîh sin najmlađi od sinov Pr'jamovih,
rod draži i slađi svim ćaćkom oda svih;
kada me odpravi i skrovno činjaše
jăk ćaćko moj pravi, koji me ljubljaše,
veličak dio blaga i zlata dâ meni
i kamenja draga, procjene komu nî,
neka krv svitla taj od kralja Prijama
od druga na svit saj potrebe ne ima,
i ako huda čes, s uredbom tome ka
zgar vlada od nebes na zemlji sva ljucka,

ktil' bi se obrnut u rasap od Troje
i u gork plač svrnut blaženstvo sve svoje,
sinovom nesrećnim u tuzi da je doć
i kćercam tužnim tim gdigodi na pomoć,
Prijamu i ako bi oči zla smrt pokril',
utočište da bi nesrećnoj kući bil'.
Nie sumnit, i jes to, prem je moj ćaćko mnil
od shrane u mjesto da me je postavil
nepr'jatelj, od Troje ki mire rvaše,
desnice gdi svoje prostriet ne mogaše,
kako sve toga ki oružja nositi
ne mogah ni jaki bieh s kieme boj biti.
U naše velike potrjebe općene
od krvi kad rieke teciehu crvene
i naše čim vojske na nogah stojahu
i stvari trojanske viteški branjahu
i oganj čim smioni ne bieše spražio
naš slavni grad oni ki je ures svietu bio,
i dočim živ bieše Ektor, brat slavni moj,
i vrh svih slovieše junačtvom razum svoj,
ovi mi kazaše kralj krvnik ljubav svu
koja se mogaše u svomu kraljestvu.
A ja mlad vjerovah, pod krilom njegovim
kako sin mirno spah, kako sin življah š njim;
u goju i takoj u miru stojeći
provođah život moj, mû mlados gojeći
veseljem, ljubavi i dobrom svakieme
kako džilj gizdavi prolitja u vrieme,
ki blazni tih vitar a sunce kripi toj
a rosa goji zgar na zemlji gdi plodnoj.
Nu Ektor kad pade, ki bieše kruna svim,
i Troja i zgrade padoše slavne š njim,
i odkli vrloga Piro sin Akila
ubi oca moga i svitla i mila
u krvi njegova taj lica ocrni
i svetih bogova svetilišta ockvrni,
taj pr'jatelj ljubav, ku kaza mi himben vas,
obrnu u gorku nemilos u taj čas.
Od ćaćka ljubav taj, koja me varaše,
stvori se u gork vaj, er zlato ljubljaše;
grlo ovo priklati, da svaki duh trne,
desnicu ne krati, toj zlato da zgrne.
I tako gizdavi cvit moje mladosti
s životom rastavi bez n'jedne milosti;
ktje krvi mojome od zlata upiti

tuj žeđu kojome krvnik će sloviti,
i da ga ne more ubojstvom tko tvorit,
vrže me u more, svoj zlotvor mneći skrit.
Nu sinje more toj, i sjemo i tamo
noseći tielo ovo, tretji dan ovamo
vrže me u ovi kraj, gdi velik ni mali
od drazieh nije taj da mene požali,
vrh mene kosice da skube rukami,
krvavo mê lice da plâčê suzami,
da mi grob pripravi i na moj rusi vlas
da vjenčac postavi cvileći u vas glas,
da čini plačem tim svak da me žaluje,
celovom pokonjim da me pak daruje,
vidiv me izbjena, pun mora gdi ležim
srjed žala studena, vukovom obrok zlim.
I tri dni jesu da ja takoj ležeći
nespravno ovuda mučim se hodeći
svitlosti na ovoj, ku život zove svit,
pridragu a sve toj za majku mû vidit.
I ona pritužna tri dni su er dođe
u ovi kraj sužna, a carstvo svoje ođe
i dobra svakoja u dobro jur vrieme
užival' jes koja s sviem rodom svojieme.
A Grci oholi, er velja njih sila
toj Troji odoli ka je strah svim bila,
ne dobro još siti tej krvi od naših
kom hoće počtiti viteze slavne njih, —
Akile nemili, žeđaje krvi tom,
svu vojsku sad sili da ne ide na svoj dom
prî neg se omasti krvi Poliksene
njegov grob i časti tom svoj duh spomene,
govore on takoj: »O, Grci, gdi 'e nam čâs?«
Ukazav vojsci svoj strašivi svoj obraz,
hoće ga tim smirit i od mê sestrice
svetilište učinit prisvitle djevice;
a hoće i sila uredbe zgara toj
da smrtna, jaoh, strila srdačce mine njoj.
I takoj taj sužna majka će vidjeti
smrt sada pritužna od svoje dvoje dieti,
nad kim će suze trt, nad kim će smrt zlu klet,
prî reda ka htje strt tuj mlados i uzet.
K moru ću poć opet, er će doć na more
djevojka vode uzet, neka me nać more,
u ruke da bih doć majke mê kraljice
i prispjet da bih moć na smrt mê sestrice.

Morebit ovi dan, to mi da dobra kob,
budem ja ukopan s sestricom u jedan grob,
jeda se time vaj utješi vječni moj
i plačna duša ovaj tuj nađe ki pokoj.
Ma ôvo starice majke mê pritužne,
njekada kraljice, sad sluge i sužne,
eto gre odzgora, već mrtva neg živa,
s svietloga šatora Agamenonova.
Misli ju zle more, odkle umrih er svak dan
vas ranjen prie zore kažem se njoj u san.
Izišla oto je; po' ću se od nje skrit,
od sjeni er moje strašiv se hoće umrit.
Tko je tvrd kami taj da suze, jaoh, ne tre,
u starost gdi ovaj kraljica sužna gre?
O, majko, od tužnih tužna si majka i ti,
tužnija oda svih ke živu na sviti,
da li dođe u strane gdi ćeš smrt mrtva zvat,
nelieknje tvê rane gdi će vik plač vriđat,
životom pritužnim u robstvu gdi ćeš bit
zrcalo tužno svim ke tuže na saj svit?
Tva slava visoka gdi se je stanila,
od svega istoka kraljica ka s' bila?
Koliku uzvišenu gledah te njekada,
toliko sniženu gledam te, jaoh, sada:
blažena blažene mogaše učinit,
bez n'jedne sad scjene gleda te sada svit!
U robstvu eto sad sva ti je zla patit
u staros tvoju, kad počinut razlog bi t';
tobom u veselju sviećaše carski dvor,
sad u tvom dreselju ne imaš razgovor.
Jeda ki zavidi od višnjih na mir tvoj
i odzgar navidi tvu slavu i pokoj,
tere se ne krati da tvoje veselje
i slavu obrati u gorko dreselje,
i kako vrh inih zvaše se čestita,
zrcalo tužno svih da si sad od svita?

Drugi prizor

HEKUBA, KOR

HEKUBA

U vrieme dobro toj, o verne mê sluge,
u tuzi sad mojoj nesrećne mê druge!
Rec'te mi, što ću ja u tugah tolicih?

Evo sam tužnija od žena tužnih svih.
Ali ću podnieti što nie moć uteći
i rane trpjeti bez lieka mučeći?
Ali ću vrlu zvat uredbu od nebes
i plačna proklinat prihudu moju čes?
Ali ću nemile zgar zvizde vapiti,
umrlim ke dile dobro i zlo na sviti,
koje su stavile nemilo, vajmeh, tač
sve moći i sile za dat mi veći plač?
Na smrti zavidim kojieh je satrla,
a žive navidim, er sam ja umrla,
umrla u tugah, živa ukopana,
u plaču i suzah robinja svezana.
Rec'te mi, ali plač meni je vaš odgovor,
da li su tuge tač tugama razgovor?
Suze se pristoje tim i sve žalosti
u mukah ki stoje ne ufav radosti.

KOR

Plač plaču nije lik, prislavna kraljice,
plačem bit neće vik manje tve tužice.

HEKUBA

Nemojte, molim vas, kraljicom zvat mene;
toj ime i taj čâs nie za me tužnu, ne!

KOR

Jâk oblak vrh gore sunce uzet kriposti,
tač robstvo ne more kralju uzet svitlosti.

HEKUBA

Bolestan tko je taj da čini u tuzi
gorki vaj da nî vaj i da, jaoh, ne suzi?
A od srca nepokoj suzom se odlaga,
suza i vaj smrtni moj hrana je mâ draga.

KOR

Ostavi plač i vaj, tužici odoli;
tužba je zaman taj, višnjega zgar moli,
da višnji sahrani rođenje ostalo
i smrti ubrani koje ti je ostalo,
ki more nepokoj boljezni odniti
i tebe i rod tvoj u dobro shraniti.

HEKUBA

Da pomoz'te, pomozite,
u tužici slatke druge,
da ne padem, uzdržite;
teška staros i zle tuge
ujedno me su obujmile.

Držite mi ruku, drage!
Što čekaste, danci duzi?
Nije u tuzi, nije snage!
Štapak ovi jeda u tuzi
bude pomoć draga meni.
Teško tielo već nositi,
jaoh, ne more tužni duh moj,
a trieba je pospješiti,
trieba je izit nadvor tužnoj,
da se istužu, malo odahnem.
Š njim me more smrtni trudi,
noć mi brani slatki pokoj,
strah mi prieti zlo odsvudi;
jaoh, odahnut starici ovoj
ni dan ni noć nije dano.
Čestit, čestit i pričestit
komu sreća taj se zgodi.
da dni bez zla svrši u cvit,
ali da umre kom se rodi,
pokli za plač rađamo se.
Oče višnji, koji dila
zgara vidiš naša svaka,
zle doseza tvoja strila,
brani dobre tva moć jaka
i tva pravda svud dohita, —
ako srčba silna tvoja
ište sada pedepsati
zla činjenja koja moja,
nemoj za me da prav pati,
prosti, oče, krvi mojoj.
Ustav', oče, srdžbu, ustavi,
shrani rod moj dragi i mili;
dosta smrti, dosta krvi;
na tužnu se majku smili
i čes moja ovdi stani.

KOR

Ja bih rekla, već strašiti
nie se tebi hude česti,
nebo i svit er su siti
tvoje tuge i bolesti,
a s tobom je Poliksena,
ka je štapak tebi u staros
i razgovor tuzi tvojoj,
ke dobrota i ke lipos

ufa s tobom i dostoji
bolji život uživati.

HEKUBA

Ini uzrok da nî meni
o Kasandri sad misliti,
Polidoru i Polikseni,
samo majka od njih biti,
gdje bez brige da sam tužna?
Ma sni hudi i nemili,
ki 'm' prijete, tužnu mene
jesu toli pristrašili
da od straha lipsa, vene
ova majka i umire.

KOR

Spovjeđ nam što je toj, ako ti trudno nî;
da li i san u plač tvoj slatki ti mir brani?

HEKUBA

Ne bieh plačna spala svu noć;
tihi sanak takoj k dzori
dođe tužni za dat pomoć,
plačne oči mê zatvori
ke se ni u san ne utiešaju.
Prikaza se moj primili
vas izranjen sinak meni,
komu sjaše obraz bili,
gasnuo bieše džilj rumeni,
snig mu bili ličce biše;
i kako oni ki se boli
nače s plačem govoriti:
»Sad pod suncem vjere doli
među ljudmi nî na sviti, —
tvoj je umro Polidoro;
i ki s tobom sad govori
duh je njegov i ne pita
drugo nego pravdu odzgori,
ka zločince svud dohita«.
I toj rekši tak' istraja.

KOR

Ništa nije dobar san taj;
ktjej nam drugi spoviditi.

HEKUBA

Paka, zaspav sanak veći,
doteče mi u skut mlada
košutica biela, mnećі

da je utekla tužna tada
od medvida ki ju tiri.
I kteći ju obraniti
od tej zviri vrle, hude,
ka režeći smrt joj priti,
skrih ju u krilo, jeda bude
u mom krilu njojzi shrana.
Nu bi zaman, er nemila
izdri zvir taj bez milosti
košuticu meni iz krila,
a u strahu i žalosti,
izbečiv se, mene ostavi.
Odnese ju u lug gusti
i razdri ju u sto kusi
krvavima tima usti,
od žalosti da svak suzi
a srce se mê raspada.
I čime se ja uputih
za it tužna ni znam kamo,
vidih ončas i ućutih
iz lipoga groba tamo
duh gdi izidé silna Akila;
ki u platu svitlih dila
činjaše se da dar pita
djevičicu ličca bila,
i da bieše ke se hita
kćerca moja Poliksena.
Krostoj neću vîku pristat,
u sve ino mê tuženje,
zgar višnjega molit i zvat
hudih sana da zlamenje
tužnih od nas dalek svrne.

KOR

Stavi ufanje u onoga
ki svih brani zla svakoga.

HEKUBA

O, ki zgara svit vladate
vlasti vječnom i kriposti
i očima k nam gledate
i od pravde i od milosti,
pogleda'te na ovu tužnu.
Ako molbe od nevoljnih
prid vaše uši prit dostoje,
srca vaša ako od tužnih
dosezaju tužbe koje,

čujte molbe ovej tužne.
Pokli dobra od svakoga
svasma jesam tužna pala
i ufanje, lik od toga,
smrt je sama meni ostala,
sahranite sinka moga,
ki ostaje kući paloj
sam jedino uzdvignutje,
sam ostaje krvi carskoj
ime, život, sjeme i bitje
i kraljevstva uzdržanje.
Vaše molbe milostive,
višnji, ko ocu vi svrnite,
oca stvorca umolite
da mi i kćerca draga žive,
kćerca u tuzi moj razgovor.
Noći, ka si slatki pokoj
svim ki bil dan s trudom vode,
ka zatvaraš zle nezgode
u zabitje drago u toj,
molim, kako pod tvom sjeni
sve počiva i sve muči,
čini da me strah ne muči,
čas počinut dopus' meni.
Eto, ako tuge moje
gdi dadu mi sanak vidit,
da ne budu mene strašit
tej prikaze strašne tvoje.
Dosta da sam bili danak
bez pokoja i bez mira,
ako li mi je san s nemira,
dalek mojih oči sanak!
Posvećena zemljo mila,
majko od sana dobrih i zlih,
od prikaza uzrok strašnih
kada san spe teška tila,
ako je istina tamnim krili
da prikaze kažeš svima,
er te dio svak nas ima,
čin' da je laživ san nemili
i da malo počinuti
dopuste mi strašne sjeni;
umoli se plačni meni,
čas da pokoj srce očuti.
Sve mi tužni srca dava

noviem plačem plakat da imam,
od tuga se nova sprava
na me spravlja, kojim se otimam,
a zlo stiže koga tjera.
Da je Helen gdi moj blizu,
ki mi otajna odkrivaše,
da mi spovie zli sni ki su
ki mi odahnut, jaoh, ne daše
ni čas pokoj ućutiti!
Ali da je meni moći
gdi Kasandri kćerci dragoj,
proročanstva s kom su moći,
spoviditi moj nepokoj
i nakazni noćnih sjeni!

KOR

U san nije vjerovati,
er kad pamet naša javi
koju žalos srcem pati,
u san žalos taj se objavi;
duša što bdi, speći sve sni.

HEKUBA

Ne bi laživ san meni oni
ki Pariša rodiv ja snih,
ki mu u kuću oganj doni;
što snih, javi sve zlo vidih,
vidjeh u prah Troju iti.
Ma odovud vidim gdi gre
jednu od starih mojih sluga,
kako s oči suze da tre;
bog će dati vrh svih tuga
na me gore da ne padu.

Treći prizor

SLUGA i prijašnji

SLUGA

K tebi tiekom ja sam došla,
tva služica stara njekad,
i šatore kradom ošla
toga komu tužna, jaoh, sad
služim hudom mojom česti.
O, Hekuba, ne nosim ti
razgovora slatku pomoć,
utješila čim bi plač ti,

ma t' glas nosim, smanje nie moć,
vas od plača i od tude.

HEKUBA

Što je to? Tužna ja! Što li će, jaoh, toj bit?
Nesrjećo zla moja, dokle me ć progonit?

SLUGA

Odlučiše, o kraljice,
zlu odluku i nemilu
grčke vojske poglavice
tvoju kćercu dragu, milu
Poliksenu da ubiju;
jaoh! nje krv da proliju
na grob velji silna Akila,
hudu žeđu da upiju!
Krvi duša taj nemila,
ta me žeđa, ta me smagne!

HEKUBA

Bjenje od srca, oni zli strah
i noć i dan, majka sužna,
ki u prseh, vajmeh, imah,
satvori se u bilj, tužna!
Zbi se što, jaoh, strah slućaše!

KOR

Držite ju da ne padne,
pomoz'te ju, o sestrice,
duh se iz tila tužni krade;
stvorio se pepeo lice,
kad nesrećni ovi ču glas.

HEKUBA

Toliko mi odahnuti
dajte, uzdasi tužni moji,
da je od ove meni čuti
što, jaoh, more biti ovoj
što, jaoh, kolje mene sada.

SLUGA

Mnim, kraljice, čula da si
kako Akile ognjen u obraz,
kad se spravljat vojsku upazi,
sva ustaviv drieva taj čas,
vrh groba se u oružju ukaza
strašnim glasom vapijući:
»Kud bježite, Groi, takoj,
razlog časti ne budući
i vridnosti dali mojoj?

Za čâs vašu a ja umrih!«
Tuj ti u vojsci velja smeća
udri u riči, razloženja
meu svim staše svakčas veća,
tuj razlici svjeti i ktjenja
činjahu se sa svih strana.
Na same se ustaviše
dvi besjede njih odluke;
tresku i smeću ustaviše,
svak sta gledat svezav ruke
gdi će silna vojska obratit.
Biehu jedni ki veljahu
da se Akilu da živina;
mnozi druzi ne ktijahu
da djevica taj jedina,
ne zgriešivši, takoj umre.
Agamenon od tej bieše,
kralj ljubovnik kćerce tvoje;
toj morebit on želieše
cić Kasandre drage svoje,
ljubav koje toli scieni.
A dva brata, kih Atena
sazda, objednom svi težahu,
er nî razlog jedna žena
— od Kasandre rit ktijahu —
da primože kopje Akila.
Na dvie strane stahu koji
razlog ktjenja njih branjahu:
jedni u pomoć kćerci tvojoj,
za Akila druzi stahu, —
još svak sebi primagaše.
Čim izide slatkorjeki
hitri Ulise, dragi puku,
ki u sladak način niki
riečmi svrnu u odluku
od dvie jednu silnu vojsku,
govoreći: »Razlog nije
vrjednijemu od nas takoj,
za čâs našu pao ki je,
za ugodit ženi jednoj,
živinu mu sužnu branit;
ni da može doli riti,
što razlogom reć bi mogao
koji k mrtvim bude siti:
bez časti je Akile ostao,

već neharstvo vridnos plaća«.
Ulise će doći krostoj
sada, sada za iz krila
izdrit majci slatki rod svoj
što si, majko, odhranila
za razgovor u tvu staros.
Zatoj hodi i ne krsmaj,
zovi pomoć višnjih odzgor,
svetilišta obid' sva taj,
pođ' na svitli kraljev šator,
prida nj padi umiljena;
pitaj milos, plači, moli
i na zemlji i na nebi,
jeda ti se tko umoli,
krvi kćerce tve da ne bi
grob polili silna Akila.

HEKUBA

Tko mi će suze dat u tuge tolike
da budem, jaoh, plakat ne pristav sve vike?
Er suze ke ronim, jaoh, nisu zadosti
tugama mojim sim ni mojoj gorkosti.
Kim glasom upiti na hudu budem čes
koja se ne siti na nijednu mû boles?
Jesu li nemile u srcu komu kad
tuge se sve zbile jak meni tužnoj sad,
i muke tolike pate li suđeni
u paklu kolike ćutim sad u meni?
Tko da mi pomoć da? Gdi li da se utečem?
Od koga, jaoh, sada ku milos da stečem?
Sirota ostala od sinov prisvitlih,
u tuge sve pala od dobar tolicih,
vidjela u staros, jaoh, majka tužna ova
krv i smrt i žalost od peset sinova,
i smrt zlu vidila ćaćka njih a moga
gospodina mila, kralja trojanskoga,
koji me ostavi da plačem ovakoj
i da se ne ustavi do smrti zli plač moj.
Komu, jaoh, da stupaj nemoćni obrnem?
Komu li gorki vaj starica da svrnem?
Koji glas, smrtni glas, dođe, jaoh, sad k meni,
glas s koga jedan čas živiti meni nî?
Meni je umriti! I dosle li živih,
od budem viditi smrt, tužna, mojih svih?
Smrt meni, za me smrt blažena, blažena,
da me, jaoh, kt'jaše strt u dobra vremena!

Stupaju, stupi, moj, nemoćno, ako ikad,
pones' ti tielo ovoj u ova vrata sad.

KOR

O, kraljice plačna i tužna!
Bi kraljica, sad si sužna!
Koliko bi t' bolje umriti
tužni sada neg živiti.

HEKUBA

Kćerce, kćerce tužna moja,
kćerce majke od svih tuga,
s plačem ide majka tvoja,
koj u tuzi, jaoh, nî druga.
Izid' izid', da te viđu,
od sunačca mâ svitlosti,
k tebi tužna majka iđu
da t' navistim sve gorkosti,
da t' navistim glas ki slove
vrh života tvoga sada,
glas ki na smrt mene zove,
tebe na krv, kćerce mlada.

Četvrti prizor

POLIKSENA i prijašnje

POLIKSENA

Majko moja draga, mila
majko, u tuzi utješenje,
što si takoj poblidila?
Što li je toj tve cviljenje?
Iznenatke što li takoj
jak ptičica s grane mlada
činiš trepteć da ovakoj
k tebi letim tužna sada?

HEKUBA

Vajmeh, kćerce, kćerce, vajmeh!

POLIKSENA

Da li, vajmeh, poče u toj
u zlamenje tužno? Ne ktjeh
da počinješ, majko, takoj.

HEKUBA

Životu se, kćerce, tvomu
tva pritužna majka boji!

POLIKSENA

Odkrij tugu srcu momu,
a bez tuge i ne stoji.
Ti uzdasi što će riti?
Sva od straha tužna čeznem!

HEKUBA

Tužna ti si, kćerce, i ti,
tva tužnija majka u svem.

POLIKSENA

Što je, majko? Kaži meni,
majko, moja sva radosti.

HEKUBA

Grci hudi i kameni,
puni zlobe i vrlosti,
odlučiše tuj nemilu
zlu odluku, kćerce mlada,
tvojom krvi da Akilu
žeđu upiju mrtvu sada.
Živ te iska, sad te ište
mrtav, kćerce, srce moje!
Hoće da posvetilište
njemu učine krvi od tvoje.

POLIKSENA

O, nesrjećo zlobna, huda,
da li svakčas nosiš takoj
tuge, gorkos, suze odsvuda
plačnoj, tužnoj kući našoj?
Da li se ćeš nasititi
svitle krvi, suza groznih
i da takoj već cviliti,
jaoh, ne budeš plačnih, tužnih?

HEKUBA

Takoj hoće žive biti,
kćerce, dušo srca moga,
za mrtvima pogoditi,
a na pomoć nî zvat koga.

POLIKSENA

Jaoh, bolesna i triš tužna
majko od plača, majko od tuge,
majko od svih zala sužna,
majko, u tuzi koj nî drúgê.
Ki pakljeni duh nemili,
srčan, pun zla i jadovit,
dođe u staros da te ucvili
i čini te plačem slovit,

i čini te da tva gorkos
ogleda je svim tužnima,
i bolesna da tva staros
razgovor je tužnim svima?
Srce mi se sve raspada,
er ne mogu, majko, biti
tebi u staros drúga sada,
tebi u staros poslužiti.
Videći te gdi ostaješ.
jaoh, sirota tužna toli,
bez pristanka suze gdi treš,
to me kolje, to me boli;
i videći majci tužnoj
gdi iz krila hoće ugrabit
svoje hranjenje, slatki rod svoj,
to je smrt mâ, ne kom ću umrit.
Er smrt nî smrt, neg je svrha
od svih zala i žalosti;
smrt dohodi sama vrha
plaču, tugam i gorkosti.
Kako tihu košuticu
iz skuta će, majko, uzeti,
bez milosti tvu djevicu,
dragu kćercu Grci kleti.
Jaoh, da li ćeš, majko moja,
nedostojnu smrt viditi
tvoje kćerce drage koja
cić toga će dvaš umriti?
Toj će mene tužnu umorit,
ne smrt prika, vajmeh, sada;
smrt će mene zla slobodit,
ti ćeš ostat puna jada;
smrt će biti lik žuđeni,
u nevoljah ki svak pita,
tužni meni, sužni meni
od svih tuga segaj svita.

Peti prizor

U vršenje* prvoga činjenja šes satir izidu, trčeći jedan za druzijem pod son od sviral; poslije, stavši na mjesto od igre, prvi govori:

PRVI SATIR

Je li ovoj onaj vila
slavna toli i visoka,

ka je sva čâs vridna bila
svim kraljicam od Istoka,
ka planine pohođaše
u tolikoj časti i slavi,
oko sebe a kupljaše
gorske vile po dubravi?
Mi satiri vođahomo
u veselju svud gorome
liepe tance tuj prid njome,
dielit se od nje ne um'jahomo.
Eto sada gdi vidimo
veličinu tuj od svita
gdje čes huda ne dohita,
kako da ne procvilimo?

DRUGI SATIR

Ako, pjesni naše, kada
razgovor ste tužnim bile,
sve ujedno slasti mile
i radosti skup'te sada
za ovu tužnu razgovorit;
jeda pjesni slatka rados
bude tugu srcu odniti
ovoj ka je svitla mlados
bila kruna svim na sviti
a veselje nam jedino.

TREĆI SATIR

Kako slavu svita sega
vrieme dava, vrieme krati,
kako svrha jes od svega
i nie dolu u što ufati,
sve je doli vrjemenito.

ČETVRTI SATIR

Čemu je taj rados, ke tko se izbavi,
gorku mu svu žalos u srce postavi?
Zaman je tuj plakat i hudu čes zvati,
gdi ne mož lika dat, a vrieme sve krati.

DRUGI ČIN

Prvi prizor

KOR, HEKUBA, POLIKSENA, ULISE

KOR

Evo ide Ulise, vidim ga s prešom it;
Hekuba, spravi se, nov ti će glas donit.

ULISE

Mnim da znaš, o ženo, i da si čula toj
što je odlučeno u vojsci u našoj;
ma t' budem i ja sad, da čuješ bolje, rit
i navlaš toga rad hotio sam k tebi prit.
Grčka je vojska sva danas odlučila
da umre ta kći tva na grobu Akila;
da posvetilište od nje se učini,
Akile taj ište od nas dar jedini.
Ktjeli su da sam ja do groba nje družba,
djevici svakoja da je čâs i služba,
i od posvetilišta Piro će glava bit,
vriedna će ruka ta živinu tuj ubit.
Sad što t' se pristoji, ti dobro mož znati,
i dobro t' ne stoji s jačiem se rvati.
I naša znaš sila koliku ima vlas:
eto je slomila trojansku oholas,
s koje si upala u tuge svakoje,
robinja ostala pokonje dni tvoje.
Mudra je razum svoj na vrieme ukazat
i srjed zla znati toj potreba što je znat.

HEKUBA

Dođe, jaoh, zla tuga koje se bojah ja,
u srce iz kruga peči me zla zmija!
Jaoh, da li još ovoj dočekah u staros
i prodljih život moj za vidit svu žalos,
zlo vrh zla za gledat sim plačnim očima
a svrhu ne ufat nevoljam mojima?
Čemu oganj i zla smrt s Trojome za'edno
ne ktješe mene strt, neg sada neredno
čini me živiti, čini me svakoje
žalosti viditi pokonje dni moje?
U Troji, u Troji bieše mi liepo umrit, —
tuj mi se dostoji život moj ostavit!
Jaoh, ako za žalos robinje i sužne
mogu gdi ku milos izdvorit pritužne,
dopusti, dopusti, sužni ovoj ne brani

da dvi rieči izusti, mili banu izbrani,
malu stvar tebe ja da samo uprašam,
a svitlos da tvoja odgovor dâ mi sam.

ULISE

Govori! Ne udi, ako malo i pocknim;
milos ti taj budi, ne štetim posao tim.

HEKUBA

Znaš li, kad uhoda ti dođe u Troju,
Helena kad onda i odkri var tvoju?

ULISE

Znam, i toj u zabit ne mogu staviti;
istinu i za rit, imah srjeću iziti.

HEKUBA

I znaš li, u dvor moj kada te vođaše
a s tebe krvav znoj od straha iđaše?

ULISE

Pri zlu se nahođah ne malu onada;
tko ne bi imao strah mramor bi bio tada.

HEKUBA

Prida me pade ti na zemlju i takoj
poče me moliti da t' prostim život tvoj.

ULISE

Sve je toj istina, i ja se hvalim tim:
tva milos jedina uzrok je da živim.

HEKUBA

Prostih ti život, pak poslah te domome.

ULISE

Ovoga sunca zrak naziram tobome.

HEKUBA

Što mi si govorio, Ulise, onda kad
u rukah mojih si bio, spomen' se malo sad.

ULISE

Ričmi sam najslađim kojiem sam mogao
i molbam lipim svim i himbam iskao,
za svu vlas i svu moć da bi mi zdravu izit,
da bi mi glavu moć od smrti slobodit.

HEKUBA

Pokli neć drugo rit, odgovor i taj jes:
ne misliš haran bit meni u mû sad boles,
ne misliš pomoć dat koju ja dah tebi,
neg tebe budem zvat vrhu svih pod nebi
neharna, ki plaćaš dobro zlim i koji
za život smrt vraćaš, što t' veomi zlo stoji.

Svi koji ištete s mnoštvom se ugodit
veomi se kažete neispravni na saj svit:
prijatelj se zabude, na stranu pođe har,
od mnoštva gdi bude čâs i ki slavan dar.
Sad poznam u tuzi da nehar svit vlada,
i tužnu ki suzi milosti nî sada.
Ja ne znam ki razlog nemili hoće toj
žive mrtvim na grob da bijete ovakoj,
i krvi ljuckome da duše ištete
napajat vrućome, a mislit nećete
er gorka nemilos višnjega ne budi
na ljubav i milos, neg zlobe da sudi.
Sad moju djevicu ka vaša kletva kti
da kako krvnicu hoćete zaklati?
Niesu li volovi za posvetilišta,
za koja ljudi svi zvirenja biju ta?
Ali ište Akile osvetu i zove
pravdu cić nemile tej smrti njegove?
Ova mâ djevica što mu je skrivila?
njemu je krvnica Helena nemila:
Helena potegnu Akila u Troju
i mnozih još stegnu, da umru u boju;
Helenu ubijte, Akile prosi toj,
ovojzi prostite djevici pravednoj.
Ako li ljepote ištete, pri vaših
liposti sve su te, nie toga u naših:
Helena dobiva sve ine liposti
i ličcem odsiva sunčanoj svitlosti.
Ne manje nego mî a i ona, mogu rit,
kriva je prid vami; pravo je nju ubit.
S razlogom velicim mnim da sam rekla ovoj,
mnim da prid svitom svim prav bi bio razlog moj.
Ma sada tva svitlos razlog je da ovoj
ukaže ku milost ka shrani život tvoj,
da molbe nje čuješ ka ti se umoli,
nje suze da otreš ka se tvojim boli,
da u me pogledaš, da poznaš po meni
kakav je život naš, kako ufat ni u što nî,
i kako čes zgara na volju sve vlada,
kako nas svit vara, svih tuga dopada.
Tko se kad veseli i zva se blažen tač,
sada se dreseli, sada ga druži plač;
urietko i blažen tko se je njekad zvao,
od tuge poražen da pak nî proplakao.
Moljaše ti njekad u tvoj plač, — u mû zled
oto ja molim sad, dohodi svim svoj red.

Ulise, tim nemoj mê molbe pogrdit,
umol' se tužni ovoj, mramoran nemoj bit;
od majke ne odiljaj svê slatko rođenje,
život mi ovi daj, ona je mê življenje!
Kćerca ova sama jes razgovor medeni
u hudu moju čes, u staros štap meni,
njom mi se žalosti tužni odlagaju,
njom moje gorkosti medom se stvaraju;
od kćeri tolicih koje sam imala
sama mi je pokoj tih i družba ostala;
u zabit njome sad zle tuge stavljam ja,
ona je sad moj grad, slava i čâs sva moja.
Malahni što ovoj ja zaimah djevici,
sad harna vraća toj svoj majci starici;
ona je sad sama, ona je, pravo dim,
život moj, duša mâ i štapak kim hodim.
Umol' se čim njekad tebi se umolih,
neharan nemoj sad meni bit vrhu svih.
Kim sreća da dobit, pri svakom jur sudu,
ne imaju vrli bit vrh kojih dobudu.
Ima se misliti er svaka slava i moć
pod suncem na sviti na manje ima doć;
nitkore razuman ne ima ufati
što more uzet dan i vrieme što krati.
Što bih ja njekada, eto sam mož vidit,
toj niesam ja sada ni mogu veće bit,
blaženstva ka imah jedan mi dan uze,
osta mi sam uzdah, kim živem, i suze.
Sad na me, moj mili, pogledaj, Ulise,
na tužnu ka cvili staricu smili se.
Hotjej se vratiti na grčke šatore,
gospodi toj riti er višnji odzgore
ni pravda ljucka ta ne hoće da žene
na posvetilišta kolju se takoj, ne,
u srdžbi u krvi ke prije ne biste,
vitezi slavni vi, nu liepo shraniste.
Zakon je stari ti vrh krvi, znate vi,
ki neće da klati budu se robovi.
Rič tvoja i tva moć, još da nî dobar svit,
prid vojskom sve će moć, što rečeš sve će bit;
čovjeka od vlasti svaki svjet ima vlas,
a ki je bez časti, nie čuven mudar glas.

KOR

Koje će srce bit kameno, vajmeh, tač,
da neće prosuzit ovaki čuvši plač?

I ki duh na sviti bez nijedne milosti
neće se boliti ovakom žalosti?

ULISE

Hekuba, nu me čuj, i nemo' boles ta
da pamet tvoju tuj i razum sad smeta;
neharna ni scieni ki pravo bude it,
neprijatelj, a to nî ki razlog ište rit.
Ja mislim ubranit i želim život tvoj
na brieme sahranit, kako tî shrani moj;
toliku i tvu har, čim budem živiti,
ne budem nikadar u zabit staviti.
Istinu ma za rit, robinji za jednoj
ženi sad ugodit ne hoće razlog toj
da slavu i da čâs pogrdimo onih
počtili ki su nas viteškom smrti njih,
bojnika da vridnos stavi se u zabit,
robovom a milos da bude svaka bit,
budući slomili od Troje sve vlasti
i travom činili tolik grad porasti.
I hoću da t' je znat, prvi sam nastojao,
i neću toj tajat, i Grkom svjet moj dao
da posvetilište učine ovi dan
kćerce tve ku ište Akile slavni ban,
da se čâs tomu da komu se dostoji,
er platu čâs gleda tko na čâs nastoji.
Gospostvo tuj gine, a ludos tih sudi
gdi časti ne čine vridnosti od ljudi;
a s vridnim nevridni upored gdi stoje,
pokonji toj su dni države svakoje.
Akila sve časti držimo vrh inih
dostojna, er pasti htje za čâs od nas svih.
Bila bi gruba stvar, s koga si častan ti,
da tomu malu har ukažeš po smrti,
i koji život vàs svih časti, svih ljubi,
od mrtva da ončas spomena se izgubi.
Kad bismo mi takoj u zabit stavljali
tej ki su bijuć boj za grčku čâs pali,
tko bi opet pod Troju ktil doći? Tko bi bil
ki za nas u boju život bi ne štedil?
Gdi plate krvi nî, viteški je ne umrit
ma život da shrani pripravan i brz bit.
Od svita dvigni čâs i platu vridnosti,
od dobra uzrok vas dvigao si mladosti.
Ki ini biju boj bez straha nego ti
ki smrti život svoj nastoje počtiti,

ki znaju njih ime i vriednos da će bit
u ustih sve vrime od ljudi na saj svit?
I za rit istinu, ja za ino ne trudim
neg za čâs jedinu, umriti s kom žudim,
u duga vrjemena da slove i želim
glas moga imena pod nebi među svim,
i da grob mramoran, čim svitlo sunce sja,
spovida noć i dan svim na svit što sam ja.
Slava i čâs, ka slove od svete vridnosti,
na dobro sve zove izbrane mladosti.
»Tužna sam — ti ćeš rit — prem sasma za djecom«;
i druzi na saj svit bolesti bole tom.
Kolike mladosti od naših u Troji
padoše kih kosti vaša zemlja osvoji!
Nis' sama, starice, ka plačeš sinove;
mnoge udovice plakat će mužove;
mladice kolike, pod miri od Troje
drage vjerenike izgubivši svoje,
lica će grditi u grčkoj zemlji toj
i tužne cviliti vaskolik život svoj.
Razgovor u tuzi budi ti drug tužan
ki cvili i suzi, kako i ti, po vas dan.
I ako nemili budemo tebi bit.
er smo odlučili tve kćerce krv prolit
i darom časnim tim da častan vitez jes
koji je Grkom svim svitla čâs i ures,
volimo zgriešiti prid vami zlobom tom
neg od nas platiti jednoga neharstvom
ki svojom vridnosti shranil je našu čâs
a svakoj mladosti od dobra ošao glas.
Ni od griha takoga stidit se budemo,
nu veomi se od toga držani čujemo;
vitezom er kad tim dobru har imamo,
od dobra uzrok svim unaprid davamo.
A vi ini barbari, er razlog ne znate,
ni časti ni hari prijateljom ne imate
ki za vas ne brane svaki trud ni glavu,
da lijepo sahrane vašu čâs i slavu,
vitešku i smrt tih stavljate u zabit,
spomena i od njih nie da će koja bit.
Meu nami ne takoj! Časnim je čâs plata,
a vridnim razum svoj vridniji je od zlata.
Tim cvita, slove tim Grecija prislavna
razlogom lipim svim, er je u svem ispravna;
ogleda vladanjem državam svim će bit,

vridnosti i znanjem vike će sve slovit;
a vašim zakoni sličan je i vaš glas,
a časna glasa nî gdi vridnos ne ima čâs.

HEKUBA

Kad milos na glas moj meni, jaoh, gluha jes,
a hoće, vajmeh, toj prihuda moja čes,
ti, kćerce, sada taj pušta' tvoj tužan glas,
jeda tvoj plačni vaj uzima koju vlas;
jakino u gori ucviljen slavic tih,
svê tužbe kad tvori, na milos steže svih.
K zemlji umiljena padši, kćerce, obhiti
Ulisu koljena! Čuvena ćeš biti,
er je i on, kćerce mâ, od sinov ćaćko blag,
i on svoj rod ima, zna koli je ćaćku drag,
jeda tva taj lipos i tva rič medena
pritegne na milos srca ova kamena.

POLIKSENA

Ulise, vidim ja, odnosiš obraz tvoj,
da se vridnos tvoja ne smili na plač moj,
da suze ognjene tve srce ne smute,
tve prsi kamene da žalos ne ućute;
er ban blag kako ti, ovaki čuvši plač,
kako da ne ućuti u srcu bridak mač?
A kriješ i ruku, ku ljubit kad bih ktil',
strašiš se milos ku da ne bih izdvoril'.
Tej misli brzo sad hoću te slobodit,
svitlos tva toga rad mirna će sada bit;
budem ti još riti ostaviv molbe sve:
spravna sam sliditi stupaje hrle tve,
spravna sam ja umrit i krvi mojom sad
Akile da je sit, Akile da je rad.
Ili t' me sad na toj uredba zgar sili
ili mi ovakoj mladi umrit omili,
hoću da pozna svit, ako sam i mlada,
er volim dobro umrit neg živit zlo sada.
Neka se bljudu ti i smrti zle boje
bez tuge na sviti ki traju dni svoje;
ja ne imam uzrok taj smrti se tej strašit,
ni marim na svit saj ovakoj živa bit.
Od krvi rođena kraljeve gospoja,
u slavi gojena, što sam sad, gdi li ja?
Kći kralja od Troje, cara istočnoga,
jaoh, plača ovo je početak od moga;
dvignuta u gizdah, od bana služena,
djevica ka se zvah u svemu blažena,

cvit moje liposti, kom slovih toliko,
za pir pun svitlosti hranjah tač visoko,
čekaje dan po dan za bit vjerenica
visoka kralja i stan moj vidit kraljica,
i da se oholi među kralji i slavi
taj ki svim odoli prid mojom ljubavi, —
eto sam sad sužna, nesrećna kraljica,
eto sam, jaoh, tužna vrhu svih divica!
Zvahu me gospođom trojanske gospoje,
kraljice časti kom diče se i goje;
među svom mladosti slovih dili izvrsnim,
a svitlom liposti zanošah oči svim;
s radosti rajskom stah u dvoru carskomu
i mlados mû gojah u dobru svakomu,
zavidit ter višnjim ne mogah u čem zgar
neg smrti, ka tužnim bila je vazda u har;
kraljica tolika eto sad robuje,
pala tač s visoka žive da tuguje.
Blažena, blažena smrt ka me će umorit,
pokli bih suđena ovako živa bit;
i uzroka inoga da ne imam smrt žudit,
cić robstva samoga već ne imam živa bit,
u robstvu er sčekat što mogu neg nèčâs
i sluga komu ostat neharnu život vas
ki bi me ne scienil i nijedne od gorkosti
koji sit ne bi bil od moje mladosti.
Tim hvala velika višnjemu ki neće
djevica tolika da robuje veće,
kći kralja slavnoga među svim na svit saj,
Hektora svitloga dostojna sestra taj,
ni, što bi još gore, da vodi život svoj
izgubit gdi more svoje čisto djevstvo toj,
koje samo meni jes tolicih od dobar
ostalo za ures, ostalo za lip dar.
I tako sad meni milo je umriti,
milo je tužne dni objednom svršiti.
I veće sad evo da ni čas ne imam cknit:
na desno, na lievo spravna sam s tobom it,
i tužno tielo ovoj, ko skonča gorki jad,
posvetilište u toj svim srcem davam sad.
Vodite, vodite, i krvi mojome
Akilu polijte svitli grob vrućome;
grem rada, voljno grem, svim spravna slidit vas,
jednome da umrem, za ne mrit na svak čas.
Smrti ovom, morebit, sine mi svitlji dan

i tamo na on svit bude mi slađi stan.
Ti, majko draga mâ, ako mir ljubiš moj,
s groznima suzama smetat me tač nemoj;
odluku lipu mû, kom obrah umriti,
u srcu sad tvomu nemoj pogrditi;
ma kćercu potukaj da slidi sî lip čas
prî neg ki gorki vaj ockvrni našu čâs.
Sužnu su gorči dni nego smrt na sviti
naučan koji nî sužanstvo trpiti;
a čovik u tuzi mramora tvrđi jes,
i trpi i suzi i kune hudu čes;
nu dobro živiti nie muka velika,
a zlim zlo sliditi ures je i dika.

KOR

Istom krv svitla taj sjemena carskoga
odkriva na svit saj plod dobra svakoga;
dobro da svak vridan sunce je svojim svim,
krune je dostojan od krune dili tim.

HEKUBA

Prem kažeš, kćerce mâ, da si krvi prave
kći kralja Prijama dostojna svim slave;
lipo je umriti, hvali svit svima toj,
kad smrti počtiti budu vas život svoj,
ma lipo nî umrit kad smrti tko ima
s tolike tuge bit pridrazim svojima.

ULISE

Početak svrši taj, djevice gizdava,
er sve mre na svit saj razmi čâs i slava.

HEKUBA

Ako duh mislite smiriti Akila,
mene, jaoh, ubijte, ja mu sam skrivila!
Ja mu sam krvnica, Parišu ja dah stril,
a ne ova djevica, Akila da bi ubil;
od mene prihude — ništo ova nî kriva —
osveta da bude: ja ne imam bit živa!
Inako smiriti Akila nećete,
s prikorom živiti i umrit budete;
moju krv prolijte, Akile prosi toj,
djevici prostite ovojzi pravednoj.

ULISE

Ne tebe staricu ni drugu od svita,
ma ovuj djevicu Akilov duh pita.

HEKUBA

Nemojte branit, daj, nemojte, molim vas,
da s kćercom majka ovaj za'edno umre ovi čas,

neka duh Akila obieju krv pije,
taj žeđa nemila jeda se upije.

ULISE

Dosta će smrt biti od ove djevice,
nie trieba kùpiti smrt na smrt, starice.

HEKUBA

Trieba je svakako da ja umrem s kćercome.

ULISE

Ja ne znam nikako većega nad mnome.

HEKUBA

Ni brštan neće taj uz dubak svezan bit,
kako će majka ovaj svû kćercu obhitit;
ujedno bridak mač bude nas raniti,
bude se i naš plač ujedno svršiti.

ULISE

Nećeš toj učinit, poslušna ma boljim
od tebe budeš bit mudrosti, moći svim.

HEKUBA

Ne budem iz ruku mû kćercu ja pustit!

ULISE

A moja odluka nikako bez nje it.

POLIKSENA

Majko mâ, ugodi, pusti me neka grem,
neka me već vodi, — blažena smrt kom mrem!
Ti dobro mož znati, svitli gospodine,
ljubi li, jaoh, mati svo'e diete ali ne;
i ti si majku imal, i ljubav drage tve
majke si, mnim, poznal, — umieš sve, poznaš sve.
Majka je, prosti joj. Nu, majko, pusti me,
zgar višnji hoće ovoj, rvat se nie s njime;
neka se ispuni uteći što nî moć,
jur plačem silit nî od zvizda sionu moć.
Što hoć ti na smrt it za mene slobodit?
Ti živi, ja ću umrit, ti ćeš život moj bit!
Nu, majko, jur nemoj pristavljat jad na jad;
pokonji danak moj došao je meni sad
ki me će slobodit svih tuga. Tim nemoj
nemila kćerci bit navidiv nje pokoj.
Nî toga srditi s nejakom rukom tač
koga je moliti u tuge i u plač,
neprijatelj, s kim je vlas, da ne uplete ruku
u bîlî ovi vlas za veću mû muku.
Pusti me neka grem, da gore ne vidim,
da suze već ne trem, da ličcem ne blidim;

er moja huda čes hrani me na gore,
protive sve s nebes tjere nas i more.
Za mlieko, majko, sad, koje sisah, drago toj;
za krilo, koje njekad bi slatki moj pokoj;
za prsi, u trudu ke me su nosile,
u goju i bludu pak milo gojile;
za one celove malahni meni ke
davahu usti tve, medene i slatke;
za ljubav velju tuj, ku mi si nosila,
od kćerce molbe čuj, moja majko mila;
molbe su tej moje, da bi mi živila,
starosti i tvoje da ne bi mučila.
Kad budeš živa ti, majko draga moja,
ti ć za me moliti višnjega, a za te ja:
ti — višnji da prosti djevici grieh ovoj,
a tvojoj starosti da slatki da pokoj;
da višnji u svoj kril primi mû dušicu,
a tebi da bi odnil od srca tužicu.
Sad, majko draga mâ, pokonji celov taj
s groznima suzama tvojojzi kćerci daj;
prikloni toj ličce pridrago i milo,
od gorke tužice ko je potamnilo;
zagrli rukama nejacim kćercu tvu,
ku ć mrtvu suzama polievat krvavu,
Pokonji dođe čas ki hoće, majko mâ,
da veće tvoj obraz ne gledam očima.
Sunčana svitlosti, kom gleda vas saj svit,
veće tve liposti neću ja moć vidit;
mlados mâ i lipos pod zemlju ima it,
gdi tamnos i slipos hoće me vik družit;
već, majko, pozrit ja tve ličce neću moć, —
toj hoće čes moja, toj hoće višnja moć!
Nu tko mre pravedan, na život ide taj,
tomu će biti stan sve vike vječni raj.
Zatoj plač ustavi, a i ja, majko, grem,
ovi plač krvavi da s ličca već ne trem.
I veće odhodim, majko mâ, zbogom stoj!

HEKUBA

A ja ostah da vodim u robstvu život moj!

POLIKSENA

Budi je ovo veselje ko ufah od pira?

HEKUBA

To je svoje dreselje vječnoga nemira!

POLIKSENA

Na on svit dalek tja od tebe ja ću it.

HEKUBA
A dokle, vajmeh, ja život ću zli vodit?
POLIKSENA
Da li, jaoh, mrem sužna svitla kći Prijamova?
HEKUBA
Ja viđu, prem tužna, smrt peset sinova.
POLIKSENA
Hektoru što ću ja i starcu ćaćku rit?
HEKUBA
Rec' er sam tužnija svih žena na saj svit.
POLIKSENA
O, prsi, moj bludu, mâ hrano medena!
HEKUBA
Ah, kćerce, za hudu nesrjeću rođena!
POLIKSENA
Zbogom mi ostani, bog ti dao slatki mir!
HEKUBA
Nî mira meni, nî, grli me zli nemir.
POLIKSENA
I zbogom, sestrice, Kasandro draga mâ,
već pozrit tve lice neću ovim očima.
Brače, i ti zbogom stoj, Polidoro mili!
HEKUBA
Bog će dat i u toj da me smrt ne ucvili, —
to li me, jaoh, satrt nesreće ištu sve?
POLIKSENA
Žive, ufam, i u smrt pokrit će oči tve.
HEKUBA
Prî sam ja umrla u tugah tolicih
nego me je satrla smrt, svrha zala svih.
POLIKSENA
Vodi me već sada, Ulise, već vodi;
obraz bih, jaoh, rada pokriti čimgodi,
er me plač skončava pritužne majke mê,
nje mi plač smrt dava, jaoh, nje plač kolje me.
Ne cknimo, Ulise, srdačce ovdi stav
raspada meni se, na majku mû gledav.
Svitlosti sunčana od neba ka s' ures
i svića i hrana tva lipos živim jes,
neću te već pozrit, mlađahna er ću umrit.
Draga je i mila meni tva spomena,
er mi si svitila u dobra vrjemena,
kad ne znah žalosti ni nijedne gorkosti.

Već od sad, svitlosti, neć meni svititi,
već mojoj mladosti tamnost će drug biti,
pod zemlju ja ću it, srećnim ćeš ti svitit.
Svitlosti, milo je, čim dođem na grob taj,
gdi će tilo moje ostavit duša ovaj,
tvu lipos uživat, tve slatko ime zvat.

Drugi prizor

HEKUBA, KOR

HEKUBA

Jaoh, smrtna udava i smrtni nepokoj
čujem gdi skončava u meni život moj;
i pamet, jaoh, čujem, kriposti er već nî,
od muke svasma prem gdi lipsa u meni.
O, kćerce, kćerce mâ, da li mi, jaoh, pođe,
a smrtnim tugama u družbi majku ođe?
Ručicu, ručicu, er umrih, tvu mi da',
tvu majku staricu pomozi, jaoh, sada.
Ovako nemila, ka je uzrok tuga svih,
Helena cvilila, zrcalo da je od svih,
ke lipos umrla nemilo, vajmeh, tač
Troju je satrla i dala nam vični plač.

KOR

Tihi vitri, vitri mili,
ki činite sinje more
čestim vali da se bílî,
tiho kada puhav s gore
zemlju plodom napunjate,
brza driva i činite
da se s pticam uticaju,
ponit mene kud mislite,
kojoj strani, komu kraju,
da u robstvu mlados vodim?
Ali me ćeš u Dorika
kraja odnit tužnu onamo,
gdi Fitijo, slavna rika,
goji, tekuć sjemo i tamo,
plodna polja naređena?
Ali, srećo, zoveš mene
na otok lipi i gizdavi
gdi cte grâne posvećene
pàomê toli ku svit slavi
cić poroda od Latone?

gdi se lovor zelen sveti,
pod lovorom er se zgodi,
ki nad nami sada svieti,
oko od neba da se rodi,
da se rodi svića noći?
Među čistim djevicami
da pripivam sve dni moje
mrežu, zlat vez, luk s strilami,
o, Latona, kćerce tvoje,
svete Dijane i pričiste?
Ali mi je more brodit
put Palade slavna grada,
gdi pod svitla kola vodit
budem brze konje mlada
i služeći takoj umrit?
Ali, tužna mâ mladosti,
očima t' je zagledati
Titonovîć strašne kosti,
kim oholas Jove skrati
strilom koja oganj meće?
Tužni naši svi sinovi,
tužne utrobe ke ih nosiše,
pokoli se na svit ovi
za tolika zla rodiše,
za tolike, jaoh, nevolje!
Tužni i vi, oci blazi,
kim razgovor i lip ures
biehu vaši sinci drazi,
pokli huda srjeća vas jes
od njih s plačem odilila.
Tužna i Troja, slavni naš grad,
kad joj grčka sila odoli!
koja strah bi mnozim njekad,
sad u dimu leži doli
oborena i spražena.
Kako slavu svita sega
brieme dava, brieme krati,
kako svrha jes od svega
i nie doli u što ufati,
sve je doli bremenito!
Eto, vajmeh, ke njekada
u gospoctvu jesmo bile,
robinje smo tužne sada
i sad bismo promienile
s najnesrećniem bitje naše.

Sada nam je Troju oći
i sve naše dobro velje,
a u grčku zemlju poći,
Himenea gdi veselje
budem smrti ja prominit.

Treći prizor

VILE i prijašnji
U vršenje na svrsi činjenja drugoga vile dohode u jednomu brocu i govore.*

VILA

Nereide mi smo vile,
sinje more ke plovemo,
toli u moru ke slovemo,
kih su u pjesneh velje sile,
o, Hekuba, prišli k tebi,
u istoku ka slòvîše,
kruna vrh svih koja bîše,
druga u vlasti kojoj ne bi,
da vidimo što čes huda
i što brieme može učinit,
er vjerovat nije scinit
tolicijeh vidjet čuda.
Oto očima sad vidimo
što ne bismo vidit ktile
i što nismo gledat mnile,
er od tuge sve blidimo.
Jaoh, vidimo potlačeno
ličce, u istoku koje sjaše,
suncu koje odsievaše,
potamnjelo i sniženo.

DRUGA VILA

Je li koja tužna pjesan,
da u pjesneh procvilimo,
grozni plač s njom da dilimo,
da 'e razgovor tužni ki dan?
Ostavimo sad vesele
naše pjesni i ljuvene,
nadpievamo kiem serene;
pojmo pjesni sve dresele.
Kraljicom te njekad znamo,
u svem dobru segaj svita,
sad u tugah svieh gledamo.
Svud li huda čes dohita?

Ne štedi li svietlieh krunu?
Tko se uzda, sviete, u tebe
i blaženstva i u tvoja,
nađe s' izdan sam od sebe,
vodi život bez pokoja
a s bolesti dni dovrši.
Nitkore razuman ne ima ufati
u što more uzet dan i brieme što krati.

TREĆI ČIN

Jedini prizor

TALTIBIJO, KOR, HEKUBA, VILE

TALTIBIJO

Hekuba starica gdi je, žene, zna li ka,
koja bi kraljica od Troje visoka?

KOR

Malo se obrni: kraljica eto ta
na zemlji tuj crni gdi leži prostrta.

TALTIBIJO

O, višnji, što ću rit? Gledaš li sva s nebi?
Ali se ovi svit sam vlada po sebi?
Ter oganj, ter more, razlika tere smrt
neredno tač more pražit nas, topit, strt,
ter se mî tvoju moć, nam gluhu, varamo
zovući nam pomoć, ali je što ne znamo?
Eto ova ka bieše istočna carica,
ka slavom slovieše vrhu svih kraljica,
sinovmi izvrsnim, bogactvom i vlasti,
kruna ka bîše svim ke živu u časti,
slavnoga Prijama dostojna taj drúga,
eto plačna i sama robinja i sluga
u prahu leži sad združena s suzami,
visoki a nje grad oboren s crkvami,
sinovi ubjeni, kćeri odvedene,
ostala a njoj nî prilika od žene.
Ja sam star i ktil bih svršiti moje dni
prî neg ka túgâ sih moj pokoj ockvrni.
Nesrećna starice, ustani za mal čas,
podvigni glavice, odkrij taj bili vlas,
u kojoj huda čes čini te viditi
sve tuge, svu boles, i još si živa ti.

HEKUBA

Vaj, tko će bit ovoj ki brani, jaoh, sada
ni zemlja ki pokoj pritužni da ne da?
Ki s' godi, mene sad bolesnu ne vrieđaj,
razgovor neće jad moj gorki ni moj vaj.

TALTIBIJO

Taltibijo ja sam, sluga vojske ove,
od strane poslan sam Agamenonove.

HEKUBA

O, dragi, o, mili Taltibijo žuđeni,
došao jesi li naviestiti meni
da na grob Akilu i mû krv proliju,
i da mu nemilu tuj žeđu upiju?
Ako si prišao s žuđenim glasom tim,
na brieme s' došao, ja ino ne želim.
Pođimo, pođimo najbrže, starče moj,
i veće ne cknimo, — mom plaču lik je toj.

TALTIBIJO

Došao sam, starice, da budem tebe zvat
da kćerce djevice dođeš tielo ukopat.
Kraljevi, brata dva, sinovi Atrida,
i grčka vojska sva k tebi me šlju sada.

HEKUBA

Da li, jaoh, nis' došao da s kćercom i ja umrem,
da svršim život zao i da suze već ne trem?
Da li mi živiti nesrićni sila jes?
Da li, jaoh, umriti ne da mi huda čes?
Da li, jaoh, glasa nî ki bi me utješil,
neg koji, jaoh meni, veći mi dava cvil?
Umrie mi, kćerce, ti, mâ hvalo jedina,
ku ktješe izdriti iz krila majčina!
Ja svasma sirota već ostah pritužna
na svrsi života robinja i sužna.
Ma kako ubiste nesrićnu djevicu?
Ali ju stratiste kakono krvnicu,
ali bi život svoj uzet toj djevici
kako se tolikoj dostoji kraljici?
Starče moj, kaž' meni, dobro da radosti
znam ere čuti nî neg gorke žalosti!

TALTIBIJO

O, ženo, išteš ti da ja plač ponavljam,
a na tve gorkosti da gorkos pristavljam,
da srce sad moje od dviju plač smuti, —
smrt kćerce od tvoje, tvoj uzdah priljuti.

S tolicim suzama bi tva kći žaljena,
u srcu er sama bûdî plač spomena;
ma ako žudiš tač žalosnu čut nje smrt,
pripravi novi plač, — suze i ja budem trt.
Bieše se skupila od Grkâ vojska sva
na grob silna Akila, kad priđe kćerca tva,
ku Piro uhvati za ruku, i ončas
uzvede na grob tî, a rusag gleda vas.
I kad s njom gori bî, er bîše ublidila,
promisli da ne bi tuj niz grob skočila,
ter so objedvie strane djevici gizdavi
mladiće izbrane na stražu postavi.
Čašu on držaše, kamenjem pridrazim
i zlatom ka sjaše, u ruci, i prid svim
Akilu silnomu mrtvu grob okropi,
svomu ocu dragomu zdravicu tuj napi;
pak nače: »Posluh svim od vojske ličnik da'!«
Iz glasa ja ličim, srjed svih ja stav tada,
naviestih vojsci svoj mučanje, mir, posluh.
Tuj ončas na glas moj umukni svaki duh;
a Piro pušta glas i poče govorit,
na glavi a svim vlas poče se strašno vit:
»Oče moj, svitla čâs ki s' Grkâ bil na svit,
koga će môć i vlas vik živit, vik slovit,
er cvit tve mlađosti družio 'e s vridnosti!
Pelea slavnoga, sinu oca istini,
primi od sina tvoga ovi dar jedini,
koji si žudio, koga si željan bio.
Nemoj se kratiti iz vičnih tih strana
ovdi k nam sad priti, naša slavo izbrana,
da piješ zdravice od krvi djevice,
koju si ljubio, koju si njekada
svim srcem žudio, krvi ke i sada
ja i puk spravljamo da tvoj duh čîtâmo.
Pomoćnik žuđeni molimo da si nam,
ostalo er nam nî ufanje neg ti sam,
da ćemo kada moć na drage stane doć.
Tih vitar da' nam sad, Neptunov pokoli
satrsmo Troju grad protiv nam oholi,
da drage vidimo ke vidit žudimo«.
Tako on, a puk vas skrušeno sta molit
umiljen Pira glas da bude čuven bit.
I ončas mač ize svoj iz zlatne nožnice,
a kinu ruke utoj da drže djevice,
od šta Poliksena staviv se oni čas,

da je od svih čuvena ovaki pušta glas:
»O, Grci, ki naš grad satrste svasma prem,
znajte er ja voljno sad i rado na smrt grem,
i od vas jedan sam za milos dar pitam:
da ruke nikoje ticat me ne budu
i dalek da stoje koji me sad bljudu;
dobru je lašnje umrit negoli zlu živit.
Sama ću pod mač ja mê grlo postavit,
čistoća da moja shranjena bude bit,
ka meni sama jes ostala za ures.
I meni kratak čas prid smrti hip ovi
dopus'te, molim vas, slobodu sada vi
da umrem djevica kako sve kraljica;
da sramna na on svit među ine kraljice
ne bude duša prit od ove djevice,
sužanstvo er tamno i tamo je sramno«.
Tuj vas puk »Budi joj« iz glasa veljaše,
djevici svak lipoj ugodit željaše,
i sam se kralj javi i sam kralj odsudi
djevici gizdavi da bude što žudi.
Oko nje ki stahu mladiće izbrane,
i ki ju čuvahu, poslaše sve s strane.
Kad ona vidi toj, zgar s prsi oni čas
do pupka koret svoj rukama razdri vas;
ukaza tuj mile nje prsi djevica
kakono snig bile i kako ružica.
I sama kleknu, pak k Piru rič obrnu,
u srcu a tuj svak žalosno protrnu;
reče mu: »Mlače, ti u prsi ako me
išteš sad raniti, evo ti prsi mê;
ako li hoć glavu usjeć mi, evo t' vrat,
na volju sada tvu evo ti budem stat«.
Na rieči medene Piro se vas smuti,
žalosti skrovene u srcu ućuti;
hoće li, neće li, sta smućen misliti
djevici vrat bili bude li raniti;
misleći i takoj napokon desnicu
podviže, i tuj njoj odsieče glavicu.
Velja se krv proli, a pade nje tilo
na zemlju, gdi doli vidjet ga bi milo
gdi pokrit nastoji sramežljive strane,
kako čâs dostoji djevice izbrane.
Smrtni mač i kad toj djevici gizdavi
prikrati život svoj, ončas se svak spravi
tko grane zelene poda nju stavljati,

tko zublje ognjene za oganj spravljati.
Mirisi tolici odsvud se nošahu,
svi se toj mladici služiti siljahu;
tuj nitkor oda svih zaludu ne staše,
od skupa tolicih svak se njom brinjaše.
Moreš se pohvalit porodom izvrsnim
i majka djece rit vridnija među svim;
ma, ženo, mogu ja dobro ti sad riti
da si od svih tužnija ke živu na sviti.

KOR

Nesreća gorko t' nas odasvud ucvilja,
gorko t' nas čas po čas svih tuga nadilja!
Njeki gnjiv usioni Prijama i dom svoj
prem svasma progoni, — zgar zvizde hoće toj.

TALTIBIJO

Mramora tvrđi jes, i čovjek nije ti
ki tvoju hudu čes neće sad žaliti.

KOR

Zločes je, tužan je, tužan će i vik bit
tko stavlja ufanje u ovi svit varovit,
koji te priblazi blaženstvom bjegućim,
a pak te porazi nevoljam vječnim svim.
Noć hvali svitli dan, dobra smrt život naš;
čovječe, u ovi stan ufati ne imaš.

HEKUBA

Tolike žalosti mene su obujmil',
mâ kćerce, er dosti nî sam plač, nî sam cvil
za moć se istužit i za moć, kćerce mâ,
tolika zla združit s dostojnim suzama.
Kad počnem plakati na hudu moju čes,
ončas me uhvati druga tuga i boles;
i na tî gorki vaj druge, jaoh, žalosti
pridođu u hip taj i druge gorkosti,
koje mi, kćerce mâ, odahnut ne daju, —
jaoh, svakčas tugama tužice pristaju!
I da se ne bolim tvom smrti sada ja,
ni mogu i ne umim, kćerce draga moja;
također u plač sva da ne idem krozi te,
kripos me uči tva i hvale tvoje te.
Zla zemlja čudo nî kad dobar rod rodi
zgar sunce ku blazni a daž joj ugodi,
ni dobra kad dobar ne bude plod dati
potrebu svoju zgar ka ne more imati.
Ma čovjek koga da narav zla na sviti
ne more nikada negoli zao biti;

tko jednom dobar jes vazda će dobar bit,
ne more prika čes dobru ćud prominit;
ali će, poď'mo rit, od dobrih života
svitla krv uzrok bit i òtâc dobrota,
dobrote ali tîh uzrok je jedini
meštara nauk svih i njih put istini.
Djeteta uzdvignut zakoni svetima
njeki je općen put i dobrim i zlima.
Tko bude zakon znat, i dobar će umjet bit
i umjet će razaznat dobro od zla na saj svit.
Ma kudie tužna je, kamo li puta van
zađe sad svis moja razložeć sve zaman?
Ljuveni starče moj, pođi mi naprid ti,
i grčkoj vojsci-toj i kralju navisti
da tegnut ne bude u mû kćer tkogodi, —
u mnoštvu svud hude ćudi se nahodi,
a skupi od ljudi, vladaoca gdi im nî,
silom srću svudi, i dobar tuj biesni;
u trjeskah i tih zlih tko gore učini
bolji je oda svih, razbora er tuj nî.
Ti, stara službice, malo se sad potrud',
morske mi vodice dones' pun jedan sud. —
Tve čisto tilo toj najprvo suzama
u vodi pak morskoj da umijem, kćerce mâ,
koja neudana udana majci umri,
svoje djevstvo vjenčana udadbom a ne skri.
Pokonji, kćerce, dar tva majka da ti da;
ma odkud? Ku li stvar da nađem ja sada?
Je li gdi kagodi od druga mojih sih
ukrila štogodi od dobar tolicih,
da kćerci djevici uresim tilo toj,
kako se kraljici dostoj tolikoj?
Da li u svih nijedna stvar velika ni mala
tolicih od dobar nî, vajmeh, ostala?
Kad ino, kćerce mâ, ne more t' majka dat,
groznima suzama tebe će darovat.
Gdi su, jaoh, bogactva i dobra tolika
našega kraljevstva, gdi li je moć velika?
Prijame, ki toli sinovi izvrsnim
dostojno se oholi i diči, i ima čim,
i ja s tobom starica, tva žena i drúga,
njekada kraljica, nesrjećna sad sluga,
gdi je naša oholas, veličanstvo i slava?
da li se u mal čas u ništo stvori sva?
Koli smo, jaoh, pali od dobar tolicih,

nesrićni ostali vrhu svih nesrećnih!
Kako, jaoh, nî vire u svitu, kako prem
sve vrime satire i ufat nî u čem!
Svak se u me ogledaj tko slatko veselje
uživa na svit saj ne znav što je dreselje;
er dobra od svita, gospoctvo, slava i čâs
stvar su bremenita i od riči nadmen glas.
Čestit se svak riti i blažen može zvat
bez tuge na sviti ki bude dni trajat!

TALTIBIJO

Ako bi mogla ti, bolje bi da sada
pođemo, er ckniti, starice, nî kada.

HEKUBA

Jaoh, nesrećna! A ja da grem,
pokli je trieba da idemo;
ma nî snage, — starče, ja mrem!
Jaoh, ni tamo, jaoh, ni sjemo
s mjesta mi se nie moć krenut.

TALTIBIJO

Pomoz'te ju, o, vi žene,
držite ju da ne pade.

HEKUBA

Eto vidiš, starče, mene,
ja ne mogu doći sade:
ti rec' kralju što sam rekla.

KOR

Nebo zgara nam spravljaše
sve nevolje i žalosti,
hitri Pariš kad iđaše,
slidiv volje od mladosti,
da visoko jelje siče;
da korablju brzu zgradi,
da s korabljom brodi more,
da Heleni lipi i mladi
dođe na tej svitle dvore
i Helenu da ugrabi;
ka zanosi svima oči
rajskim cvitom od liposti,
a sunačce od istoči
ne obsiva svom svitlosti
lipšu, dražu ni slavniju.
Jaoh, odovle sve dođoše
gorke tuge ke nas tire,
radosti nas sveođoše,

suzam našim da nî mîrê,
da se u nas svak ogleda.
Ufanja nam nî ostalo,
da se naša rados vrati,
jaoh, ni vele, jaoh, ni malo
da se boles naša skrati
i da ikad odahnemo.
Ovo je oganj ki se zgodi
vidjet u san majci tužnoj;
ovo je rasap ki se rodi
svoj visokoj Troji slavnoj
i kraljevstvu od istoka.
A još poče i onada
naših tuga uzrok hudi,
božicami trema kada,
bivši pastir, pravdu odsudi
pravdu s koje poginusmo,
od liposti davši svu čâs
bludnoj majci od ljubavi,
a u rat, u krv i u smrt svih nas
i kraljevstvo svoje stavi,
postavi nas u plač vječni.
Još se neće svi veselit
od protivnih naših hudih,
tkogodi se će i dreselit
tamo u grčkih stranah u tih,
gdi Heurota rika teče.
Još će, to znam, ka mladica,
smrt kunući priku, hudu,
za drazima derat lica,
još nevjeste mnoge budu
cića svojih proplakati;
majke mnoge i starice
za sinovi pridrazima
bit će prsi, grdit lica.
Lakša je tuga svim tužnima
kad imaju druga u tuzi.

INTRAMEDIJA VILE

O, Ekuba, gorske vile
slatkim pjesni utješiti
žele tvoje grozne cvile;
eto k tebi ktismo priti,
tebe tužnu razgovorit,

jeda dielak tvojijeh tuga
naše pjesni budu odlišit,
pjesni, kojiem mi sred luga
od mladosti u ovi naš cvit
razgovor smo tužnim sviema.
Kako pjesni omekšaju
tvrda srca proć ljubavi,
tako tuge odlagaju;
o, Ekuba, tim pripravi
mjesto u srcu slatkiem pjesni.
Njekad gore uživahu
tvoje gizde i ljeposti
a vile te pripievahu;
sad su tebe zle gorkosti
sasma u srcu potlačile.
Pjesni slatke dubja vodit
za sobome jur mogoše,
sunce ustavit, kami hodit, —
jeda u pjesnieh biti može
ki lik tužnu srcu tvomu?
Kraljicom te njekad znamo
u svem dobru sega svita,
sad u tugah svieh gledamo;
svud li huda čes dohita
ne štedi li svietlieh krunu?
O, Ekuba, pokli takoj
naše pjesni utješiti
ne mogoše grozni plač tvoj
ni od srca odložiti
gorke tuge ke te more,
a mi ćemo suze ronit
zajedno s tobom, a cvietjice
Polišeni ovoj donit,
tielo mrtve tej djevice
cvietjem posut, suze plakat!

ČETVRTI ČIN

Prvi prizor

SLUGA, KOR, zatim HEKUBA

SLUGA

Hekuba starica, jaoh, žene, gdi će bit,
od tuga kraljica ka se sad može rit,
bolesti nemile sve, kojim lika nî,
koju su obujmile pokonje svoje dni?
Ona se jedina zvat može u tuzi,
tužnija nî ina pod suncem ka suzi.

KOR

Taj jezik prihudi kada će zamuknut
koji nas odsvudi zle tuge čini čut?
Kad se će ustavit s tim hudim glasima,
kad li će svrha bit nevoljam našima?

SLUGA

Hekubi, jaoh, tužni tužan glas imam dat,
a u zlu moći nî dobru kob nazivat.

KOR

Ah, takoj nije doć, gdi boles zla prosi
razgovor i pomoć, da zao se glas nosi.

SLUGA

Koli si tužnija, gospođe, sada ti
neg riči mogu ja mojome izriti!
Tebi je život tvoj već uzet, mrtva s' ti!
Što živeš sada, toj zli su dni od smrti:
pade ti ufanje kralja gospodina,
a ne osta t' uzdanje ni od grada ni od sina.

HEKUBA

Nî tuga na saj svit ka nova jes meni,
ni boles može izrit u meni koja nî!
Ma kudie tielo toj kćerce Poliksene
sad nosiš, jaoh, takoj bez časti, bez cjene?
Niesu li njoj bili oholi Grci ti
častan grob spravili? Što će toj sad riti?
Jeda ju ukopat ne misle? Ali njoj
po smrti ištu dat još koji nepokoj?

SLUGA

Još ne zna ni more nesrećna poznati
zlo svoje najgore ko ju će skončati:
mni, nosim tielo njoj kćerce Poliksene,
od muke obraz svoj ter svraća od mene.

HEKUBA

Da tko je? Vajmeh ja! Koga mi s' donila?
Jeda je kći moja Kasandra svršila
dni svoje, nje tilo ter k majci nosiš sad,
nje majka nemilo da ućuti i taj jad?!

SLUGA

Mientuješ žive ti, a mrtva ovoga,
ne mariš plakati od srca ki je tvoga.
Oto ga ću odkriti. Poznaš li tko je ovoj,
nesrićna majko, ti? Polidor je ovo tvoj.
Ovo nis' čekala prid smrti! Huda čes
oto ti je svu dala ućutit zlu boles.

HEKUBA

Sada, vajmeh, vajmeh, sada,
plačne oči, proliva'te
rike od suza, ako ikada
uvike se ne utješa'te!
Boles ova, ka od svita
sve bolesti zle dobiva,
vječne suze, vajmeh, pita,
vječni majka da plač liva.
Ova gorkos sve gorkosti
dobi moje; ova žalos,
skupiv ujedno sve žalosti,
ubi svasma mene u staros.
A odolit gorkoj sili
tužnoj majci nije moći;
zadovoljno da, jaoh, cvili
nije snage, nije moći.
Polidoro, sinko mili,
majci ufanje ki sam bieše,
gdi je ruža, gdi je džilj bili
drago lice kim caftieše?
Koja ruka bez milosti
na te prava srdžbu obrati?
Tko u cvitak tve mladosti
dni bez griha tvoje skrati?
Moje djetece milo, drago,
da li mrtva tebe gledam
ki razgovor i sve blago
ostao bieše majci ti sam?
U što majka već ufanje
da bez tebe, sinko, stavi?
Ti sam bieše uzdržanje
kući paloj i stup pravi.

Eto svrhu tužna vidih
od Prijama kući slavnoj!
Što nesrićna prie ne umrih
neg dočekah zlo tolikoj?
Da li, sinko, hotje umriti
prije majke drage tvoje?
Tko će majci oči pokriti
dan pokonji smrti svoje?
Proklet zli nož i desnica
ka ti rani bez milosti
drage prsi, bila lica,
ka cvit satri od liposti.
Ako mariš, višnja moći,
gdi na zemlju pogledati,
ne daj zlobi takoj proći,
čini krvnik da grih plati;
čini plačne ove oči
da osvetu vide, čini
plata od griha da svidoči
er je pravde bič istini.

SLUGA

Tužni ti si, majko, i ti,
pokli ti je u tvu staros
tač nemilo pogledati
od tve krvi svaku žalos.

HEKUBA

Sila hoće mê nesreće,
sve što živem unapredak,
da me tire gore smeće,
da mi je gorči svaki danak.

KOR

Je li tuga ka na sviti
koja na nas nî udrila?
I more li žalos biti
ka nas nije obujmila?

HEKUBA

Jaoh, moj sinko dragi, mili,
sinko začet u čas hudi!
Tko mi tebe smrtno ucvili?
Lip cvit toli što oprudi?
Gdje li, kako, kom li smrti
puna zlobe taj desnica
tvoju mlados hotje strti,
hotje ogrdit tvoja lica?

SLUGA

Ja ne znam ništore! Mrtva ga tuj nađoh,
nesrećna na more i tužna kad pođoh.

HEKUBA

Ali ga val morski tuj bieše vrgao,
ali zao čovjek ki tuj bieše smrt mu dao?

SLUGA

Morski ga bieše val, poznat se mogaše,
na suh kraj izvrgal, gdi mrtav ležaše.

HEKUBA

Sada, jaoh, jaoh, sada ja moje zlo poznah
vajmeh, još onada kad tužna zao san šnjah!
Nî mene prikazan taj noćna varala,
zlo moje i u san tužna sam gledala!
Što po snu ja sumnjih, što cvilih neznano,
sve jávi, jaoh, vidih, sve mi bi izdano!
Eto sad očima moj rasap pokonji
pòglêdâm mojima, komu, jaoh, lika nî!

KOR

Taj krvnik nemili tko ti se viđaše
ki u san vrat bili djetetu koljaše?

HEKUBA

Polines, Polines nevjernik mê milo
hranjenje, vajmeh, jes pogubil nemilo.

KOR

Nî drugi — on će bit! A sve toj za drago
njegovo osvojit imanje i blago.

HEKUBA

Jaoh, nî moć izriti krvnika zlobu ovu,
nije moć podniti krv ovu njegovu,
kom zalac neharni vjeru i čâs ockvrni!
Tej zviri nemile, s kim su sve vrlosti,
ne bi, jaoh, tač bile toli bez milosti
djetetu, kako ovi krvnik pun otrovi.
Je li gdje tko vjeran, da vjeru obrani
prid ovim ki svoj stan za ljucku krv hrani,
prijatelje gdi prima, da im život uzima?
Kako ti srce da zaklati diete toj,
koga ti, jaoh, prida u ruke ćaćko svoj,
uzdav se u tebe kako sam u sebe?
Proklet nož nemili ki t' prsi otvori,
moj sinko, i krvnik zli koji te umori,
kad ktieše život tvoj bit shrana kući svoj.

KOR

Ti si sad oda svih tužnija na sviti;
ti, ti se od tužnih zrcalo mož riti.
Ma ôvo gre simo Agamenon, slavni
kralj; zasad mučimo; — što ide nî mani.

Drugi prizor

AGAMENON i prijašnji

AGAMENON

Što ne ideš ukopat, Hekuba, kćer tvoju?
Ja ne dam ni ću dat na nju ruku svoju
staviti nikomu, ni se je stavila,
kako s' po vernomu Taltibiju molila.
Navlaš sam doći ktio da ne ckniš već š njome,
veće posle ostavio brinuć se tobome.
Koliko za nje čâs, tim budi pokojna,
imala je razlog vas, kako je dostojna
i kako ktje nje čes i mjesto i vrime,
er veće časti jes podobna prid svime. —
Oh, što će bit ovoj? U naših šatorih
tko ubijen leži toj Trojanâ od vaših?
Kaže ga haljina da nî Grk; toli mlad
tko je od vaših sina ovdi ubijen takoj sad?

HEKUBA

(Sama ću u sebi sobome govorit,
er sama pod nebi tužna se mogu rit;
budeš li sada ti, er nî lika inoga,
Hekuba, kleknuti prid kralja ovoga
i prid njim pitati od pravde silni mač,
prid njime iskati ku pomoć u moj plač?
Ali ću mučeći zlu boles mû tajat,
potajno cvileći na višnjoj pravdi stat?)

AGAMENON

Plačući kud tamo odnosiš obraz tvoj?
Pogledaj ovamo! Što mučiš? Što je toj?

HEKUBA

(Od mene morebit, kako od protivnice,
što će, jaoh, smrt mâ bit, svrnut će svo'e lice.)

AGAMENON

Nijesam ja prorok da tuđe misli znam:
ne znavši zla uzrok, ku pomoć da ti dam?

HEKUBA

(Ma što nî ufati sve dobro od toga
koji je svim mati, ki prima svakoga?)

AGAMENON

Ako neć da znam ja tvoj skrovni nepokoj,
budi volja tvoja, ni marim ja znat toj.

HEKUBA

(Bez vridne pomoći od kralja tolika
vrha, jaoh, nie doći toj zlobi krvnika;
bez njega osveta nikada na sviti
od krvi djeteta neće se viditi.
Ma što cknim, ter sad ja ne budem k njemu prit?
Još prid njim rič moja primljena bude bit.
Nije se pripasti od dobra kralja, nî:
prida nj ću ja pasti, njemu odkrit plač grozni;
njemu ću svu izrit nevolju mû gorku,
još da znam ne izdvorit prid njime milos ku.) —
Kralju Agamenone, ako plačne i tužne
kraljevi ne odgone, čuj ove plač sužne.
Za mila koljena ka grlim sada ja
sluga umiljena i robinja tvoja,
za krunu pomili, kome sjaš, ako ikad,
milosti nadili tužnu ovu jednom sad;
za ruku ka hrani od Grkâ svitlu čâs
malu stvar ne brani tužni ovoj tvoja vlas.

AGAMENON

Koja će stvar toj bit ku pitaš takoj ti?
Ako išteš sad izit iz robstva, budi ti!

HEKUBA

Ne marim dovika u robstvu stojati,
osvetu krvnika da mi je gledati.

AGAMENON

Ku drugu pomoć ja sad išteš da ti dam?

HEKUBA

Misao nî moja slobodu da pitam.
Vidiš li tielo ovoj koje plâčêm suzama?

AGAMENON

Vidim, ma tko je toj, još ne znam, — znaš sama.

HEKUBA

Zače ga i rodi utroba tužna ova.

AGAMENON

Ovo je kigodi od tvojih sinova?

HEKUBA

Nie nijedan od onih ki su u Troji pali.

AGAMENON

Još koga vrhu tih djeteta ste imali?

HEKUBA

Za nesrjeću ovoga nad kime plačem sad.

AGAMENON

Gdi shrani ti toga, kad ti u ognju bîše grad?

HEKUBA

Prijatelju ćaćko svoj posla ga na shranu.

AGAMENON

Jednoga gdi takoi dâ od svih na stranu?

HEKUBA

Dâ ga ovdi gdi sada mrtva ga gledamo.

AGAMENON

Gdi Polines vlada u ove strane ovamo?

HEKUBA

Za zlato sačuvat, zlato ga izgubi.

AGAMENON

Možeš li istom znat tko diete toj ubi?

HEKUBA

A tko će ini bit neg komu bi pridan?

AGAMENON

Cić zlata ockvrnit ktje zločes viru i stan?

HEKUBA

Nî za ino, kad vidi svrhu, jaoh, od Troje.

AGAMENON

Tko nađe, kad li i gdi mrtvo diete tvoje?

HEKUBA

Ova ga je sred žala kraj mora sad našla.

AGAMENON

Jeda ga je iskala? Što je ona tuda išla?

HEKUBA

Za Poliksenu umit, bieše išla po more.

AGAMENON

Polines, on će bit, drugi bit ne more.

HEKUBA

Ubiv ga bačiti u more hotje njim.

AGAMENON

Za zlobu sakriti odkrio se zloban svim.
Tebe ti svakoje obujmit žalosti
hotješe u tvoje teške dni starosti.

HEKUBA

Nî tuga ka, jaoh, nî na mene udrila;
svrha je već meni, sve sam zlo vidila!

AGAMENON

U tugah ka je taj ka žive tolicih?

HEKUBA

Nisam ja, ma je vaj i tugâ skup od svih
ki žive u meni: a ja sam umrla
i vas plač pakljeni sa mnom sam podrla.
Eto sam toga rad, da čuješ razlog moj,
prida te pala sad, i prid sud sveti tvoj
pušta' ću tužbe mê, samo uši tve mi da';
ni za nj stoj ni za me, s razlogom stoj pravda!
Ako imam patiti s razlogom tolik vaj,
već neću rič riti, vas razlog njemu daj;
ako li sî moj plač, svitli kralju izbrani,
dostoji pravde mač, pravde mač ne brani.
Od pravde prisveti pomoćnik sad budi,
pravedna osveti, krvnika osudi;
osudi ki tvori toliku zlobu; osud'
ki biča od zgori ni ljucki scieni sud,
koji dom ockvrni prijateljski nevirom,
svetu har ocrni pravednom krvi tom;
od grada, od stana komu bi našega
podobna čâs dana i ljubav vrh svega,
u scjeni od prvih prijatelj nam bîše,
uz kralja više svih prid pukom sidiše.
Eto viđ čim plati napokon dobro toj:
sinka mi zaklati ktje krvnik ovakoj;
ni grobom ne mari darovat njega tim,
neg, zalac bez hari, u more bači njim,
gdi bi se najgore vrle, jaoh, smutile
tej zviri od gore i žalos ćutile.
Žene smo pritužne pod vlasti od druzih,
nejake i sužne nevoljâ pune svih;
ma je bog vrhu nas mogući i sioni,
ki vlada svaku vlas svetima zakoni,
zakoni uzdrži nebesa velika,
na uzdi tim drži doli ovdi čovika.
U ruke vam na svit pravda je, zakon dan,
bez vas se sahranit ne more pravedan;
činite, kim doli dano je vladati,
da se prav ne boli i da prav ne pati,
Er ako zloba uz vas vladaoce moć steče,
slatki mir, pokoj vas od ljudi uteče;
već drago na saj svit veselje i rados
meu ljudmi neće bit, ma dreselje i žalos.
Pravednu sahrana gdi da se bude nać

kad pravde izbrana sila se bude zać?
Sad, kralju svitli moj, milosrđe ako ikad,
ako je grubo ovoj, od mene imaj sad!
Pisalac kako taj razložnim okom tim,
dalek stav, zamiraj kolika zla patim:
kraljica njekada, od gospoj gospoja,
nesrećna, jaoh, sada sužna i raba tvoja!
Od sinov tolicih koje sam imala
sirota eto od svih tužna sam ostala;
u staros prognana, kad ufah pokoj tih,
od svoga, jaoh, stana, u tugah ležim svih. —
Jaoh bjèžî, tužna ja, za otit krade se,
mê riči vitar tja prid ovim odnese;
prid ovim ništore, u koga sve ufah,
moj razlog ne more, ne more moj uzdah.
Čemu tač, vajmeh ja, pamet je kršiti,
za umjet svakoja pod suncem na sviti,
najljepši a ne umjet zgara dar jedini
riči dat razumjet svoj razlog istini?
Čemu je toj znati što nî moć ukazat,
u srcu imati a ne moć nadvor dat?
Imao bi svak pamet najveće stavljati
za naučit svih umjet razlogom vezati;
razložna rič lipa svića je pameti,
a pamet je taj slipa koj razlog ne svieti.
Da li će, jaoh, vesel zli krvnik it takoj,
a tužan i dresel pravedan ovakoj?
On sinke uživat, — sirota ja sasvim
ne pristav prolivat suzice za mojim?
Od svoga on grada viditi svu rados,
a od moga, jaoh, sada ja vidim svu žalos?
Uživat on svoj stan s radosti, — jaoh, ja dîm
od moga sa svih stran pritužna još vidim?
Za sužnu mene sad kraljicu odvode,
a krvnik hodi rad od moje nezgode?
Kad dobri razlog moj, o, grčka svitlosti,
prid tobom ovakoj ne ima kriposti,
stranputa hoću it a s sramom ja sada
i ljubav tej molit ka srce tve vlada.
Kasandra kći moja, prilipa ke mlados
noćnoga pokoja bludna je tva rados,
traje sad sve noći u krilu vlasti tve,
ljuvenom tom moći uza te može sve;
nje ljubav ispròsi meni sad ku milos,
nje ljubav ku nosi u srcu tva svitlos.

Ako odar ljuveni i noćni celovi
što mogu medeni, tužni se ozovi!
Pomoz' mi, što ljubav dariva slatka taj,
ljubežljiv, kralju, i prav ukaž' se na moj vaj!
Bratac je nje ovoj, nad kime trem suze,
a, kralju, tebi svoj, — nevira zla ga uze!
Kasandra srcem svim njega je ljubila,
od mala vrh svih njim vazda se hvalila.
Ne propus' krvnika, Kasandra prosi toj,
čin' zloba tolika da plati vas grieh svoj.
Malo je sam jezik i sam glas i vika
na toli plač velik, jaoh, na zla tolika;
čemu ruke i noge, prsti i moj svaki vlas
ne stvore se u mnoge jezike i u glas?
I sve što je u meni da pušta glas tužan
prid tvojim koljeni, da moli noć i dan,
u srcu da milos u tvomu probudi,
krvnika nemilos da zloga osudi.
Smiluj se, o kruno svih Grka, pomiluj,
ukaži napuno od kralja svitlos tuj,
od tužnih ne brani desnicu, s kom je môć,
dosada ku hrani od pravde za pomoć.
Ovoj se umoli ka toli skrušena
obhitiv sad moli tva svitla koljena;
ne propus' tolika zloba da prođe tač
bez biča velika, — osveti tolik plač!
Svak dobar braniti dobre ima i pòmoć,
zle bičem sliditi od pravde za svu moć.

KOR

Pod suncem ka je stvar koja se zgoditi
neće još ikadar meu ljudmi na sviti?
I ki će zakon bit nevolja tvrda taj
i vrime ki pobit ne bude na svit saj?
U svetoj ki njekad prijazni živješe,
neprijatelji eto sad krvni se vidješe;
a ki se okom zlim gledaše tolikoj,
eto je među tim prisveti mir i goj.

AGAMENON

Hekuba, srce mê boli se, pravo dim,
i tobom i time tvojim sinkom nesrećnim,
i molbe tej tvoje mjesto su imale
prida mnom, i moje srce su svezale.
I ktil bih zli krvnik, vjeruj mi, i želim
da plati grih tolik, ögleda da je svim,
s pomoći višnjih zgor da pravda mjesto ima,

da je ki razgovor nevoljam tvojima.
Ma vojska ne bih rad, smrt njemu dav, da mni
za ljubav da se sad Kasandre toj čini;
Polines er našoj vojsci je prijatelj,
ubijeni a sin tvoj, kako znaš, neprijatelj;
i ako ga ljubiš ti, majka si njegova —
toj vojska gledati ne ima naša ova.
Ma ovdi mene čuj: ja ti ću prijatelj bit,
a ti čin', ako tuj što možeš učinit;
ni pomoć ni moj svit neću ti braniti;
sve što ti budeš ktit, sve ću i ja toj ktiti,
da mi istom ne budu taj ljuctva Grkâ gdi
u tolikom sudu zabavit štogodi.

HEKUBA

Jaoh, kako nitkore pod suncem na sviti
zvati se ne more slobodan ni riti!
Tko ljuctvu, tko zlatu, tko sreći od svita
robuje za platu; a vjetar obhita
»zakonom« tko pravi »svezán je život moj«,
ter svojom naravi ne vodi život svoj.
Pokoli toj ljuctvo od Grkâ tvojih tih
drži tve gospoctvo u sumnjah tolicih,
od tebe drugo ja već neću sad iskat
neg svitlos da tvoja mû misao bude znat:
ja mislim učinit da zloga krvnika
ne bude takoj it ta zloba velika,
da plati grijeh svoj, er sunce zgar gledat
ne ima zlo tolikoj ni zemlja uzdržat.
Ako bi tužbu ku zločinca od toga
ti začuo i trjesku, uzdrži svakoga
ki urvom budu doć i iskat ki budu
s oružjem dat pomoć neverniku hudu.
Ne kaž' se prijatelj moj, ma pravdi mjesto daj,
kad platit grijeh svoj uzbude krvnik taj.
I vjeruj, sve će proć s tvom časti, i sad ti
vidje' ćeš što ću moć i što ću umjeti.

AGAMENON

Što misliš učinit? Ali ćeš oružjem,
starice, njega ubit? Ali ćeš jâdom kiem,
ali kom pomoći prijatelja? Gdi su ti
koji će sad doći s oružjem služit ti?

HEKUBA

Žena je trojanskih unutra puno sve.

AGAMENON

Hoćeš rit od grčcih robinja; što će te?

HEKUBA

S njimi se ću osvetit od zloga krvnika.

AGAMENON

U ženah gdi će bit srce i moć tolika?

HEKUBA

Mnoštvo je tvrda stvar, najliše kad umie.

AGAMENON

U ženi nikadar čovječje ruke nie.

HEKUBA

Što veliš? U Edžiptu niesu li tej sile
od ljudi i moć tu njih žene slomile?
a u Lemnu ne ktješe sjemena ostavit
muškoga, ma ktješe pod sablju sve stavit.
Kako će bit ovoj, i ki ću način dat,
neka je meni u toj svu misao tu imat.
Sad, svitla kruno, ti za milos velju tvu
čini sad provesti kroz vojsku ženu ovu.
A ti ćeš, o ženo, krvniku momu prit,
hinbenu hinbeno od moje strane rit:
»Zove te kraljica od Troje nikada«.
Čin' njegova i djeca da dođu s njim sada;
reci mu: »Posao je tvoj sinova i tvojih
ne manji nego svoj«. Da ne ide, rec', bez njih.
Utoj bih, izbrana svitlosti, ktjela ja
da bi ukopana bil' s bracem kći moja.
Naredi toga rad ukopom kćere mê
da pockne malo sad; učini toj za me,
da majka obima od suza, jaoh, sada
nesrićnim svojima pokonji darak da.

AGAMENON

Bit ti će što pitaš i kako s' ti ktila;
ma da je vitar naš, za toj bi prostila.
Pokoli višnji zgar ne hoće nam poslat
žuđeni tih vitar, sila nam je ovdi stat
čekaje od mora korabljam dobar put
i milost odzgora — sve budi bogu u skut!
Razlog je prid svima i koris je od ljudi
da dobar dobro ima a da zla zlo sudi.

SEMIKOR

O, kraljevstvo slavne Troje,
ne budu se veće zvati
neizmirne sile tvoje,
ni će veće straha dati
tim ki sabljom svit smetaju.

Tebe ti su obujmili
grčke vojske gusti oblaci,
tvrde mire oborili,
lipi ures gdi junaci
suncu oružjem odsievahu.
Dim iz tebe crni sada,
što bez suza ne gledamo,
skriva nebo; s tebe pada
po poljijeh sjemo i tamo
magla ognjena ka sve prudi.
Veće neće moje oči
iz prozora na perivoj,
na zrak sunca od istoči
u prolitje drago u toj,
s svojim drazim zelen gledat.
Jaoh, nesrićna! Meni već nî
s družicami uživati
lipe šetnje, drage pjesni,
u kih odsvud pripivati
čujahomo našu mlados.
Tuga onda smrtna mene
tužnu obujmi, noćno kada
vraćahu se s igre žene,
a ja kose ruse mlada
pletieh zlatom povijaje.
Počinuo bieše jur svak,
moj gospodin mirno spaše
blizu mene tihi sanak,
od protivnik ne sumnjaše, —
štit mu i kopje visi tamo;
er ne bieše već viditi
oko mira slavne Troje
protivnike obhoditi
s bojnim kopjem da osvoje
krvi i smrti grad toliki.
Kada eto treska, vika
po gradu se prosu svudi,
svih se s strana strašno vîkâ:
»Sad je brieme da se ljudi
silni Grci ukažemo;
sad je brieme! Što činimo?
U rukah je naših Troja;
ako vidjet stan žudimo
i našega svrhu znoja,
u oganj, u krv sve da ide!«

Ja se od straha u led stvorih,
u ognju vidjeh gdi sve gori,
plač se čuje strana od svih,
noć se mrkla u dan stvori,
skočih, ne znav tužna kamo.
Prid otar se stanih sveti
od Palade, ku stah molit
zaman, er, jaoh, Grci kleti
hotješe mi druga ubit,
shraniv tužnu mene za plač.
Ma kada me odvedoše,
dalek s mora i kad pozrih
grad, jaoh, koji požegoše,
sva se u plač tužna stvorih,
malo ne umrih od bolesti.
Tuj Helenu idoh kleti
i pastira slavne Ide
ki me izbavi i ktje izeti
s moga stana, da ne vide
već mê plačne oči Troju,
da ne vide već veselja,
da se od plača ne ustave.
Nju dosegla zla dreselja,
stigle ju tuge sve krvave,
ne vidjela satna svoga!

Svrha četvrtoga ata.

Tužba vrh mrtva Polidora. — VILA govori:

Pulidora svitla časti
od izbrane sve mladosti,
ki kao cvitak hoće pasti,
segaj svieta i radosti
u nebrieme ostaviti,
kad ljepotom tvoja ctieše
mlados slavna i gizdava,
kada rados slatka bieše
od svieh vila od dubrava
a veselje mê jedino, —
eto, vajmeh, tuj ružicu
već ne vidim ni tuj svjetlos
ka t' u dragom sjaše licu,
već pogledaj slatku milos
ne znav mene tko me gleda.
Veće smieha neće vidit

moje oči ni mê lice —
meni je lievat, sahnut, blidit —
već plač grozni, već suzice;
već bez tebe život nî mi!
Biele vile od dubrava
ktješe poslat poklisara
mene, ka sam tvoja prava
ljubi; ktješe da bez dara
pokonjega tač ne pođeš.
Od cvitjica ovaj dar ti
i pokonji dar od suza;
kako u život tako i u smrti
od ljubavi jedna uza
naša srca bude stezat.
Spomena nam bude biti
srcu našem tve ljubavi:
dočiem svietlo sunce svieti,
među vilam u dubravi
Polidoro će uviek slovjet.
Celovom će sad pokonjiem
tebe vila darovati,
sadružena s suzam grozniem
sama tebe hoće imati
vik u tužnu srcu svomu.
Zbogom, zbogom, sad odhodim,
Polidoro, a s tobome
misli moje sve ohodim,
i s suzami i s tugome,
jaoh, bez tebe sam' ostajem.
Već, nesrećna mâ mladosti,
vrzi gizde, vrzi igre,
već veselja, već radosti
nie ufat tebi, — već ti ùmri.
s Polidorom svaka rados!

PETI ČIN

Prvi prizor

POLINESTO, HEKUBA, POLINESTOVA djeca

POLINESTO

O, Prijame dragi moj, Hekuba mila mâ,
ne mogu ličce ovoj neg polit suzama
kada vas spomenem, najliše, pravo dim,
u staros tužnu prem gdi tebe sad vidim;
gdi vidim Troju grad, ne mogu neg cvilit,
po zemlji gdi je sad, kako gre ovi svit;
napokon nemila tve kćerce drage smrt
koga nî činila tej grozne suze trt?
Kako, jaoh, ništore nî kripko na sviti!
Nî da se gdi more ufanje staviti,
ni se je ufati u što tač vara nas,
ni u dobra stavljati bjeguća našu slas.
Taj njekad uživa blaženstva i rados,
sad suze proliva, druži ga sad žalos.
Čestit se može rit ne koga svit ljubi,
ma ki umie ne cvilit kad dobra izgubi.
Čemu je taj rados ke tko se izbavi
gorku mu svu žalos u srcu ostavi?
Zaman je taj plakat i hudu čes zvati,
gdi ne može lieka dat, a vrieme sve krati.
Nemoj mi zazriti er niesam prie došal
za tebe viditi i posle svê ošal;
u zemlji dalek tja, takoj se je zgodilo,
ove dni bil sam ja; i čut mi bi milo,
kad sluga od strane tvoje mi naviesti
da budem na strane k tebi doli sljesti.
Na nje rič ne krsmav sve posle ostavih
i ončas za ljubav ku t' nosim doći ktih.

HEKUBA

Polinesto, nemoj za zlo mi imati,
ne mogu obraz tvoj očima gledati.
Čestitu, blaženu ti me znaš njekada, —
koliko sniženu gledaš me, jaoh, sada!
Sram me je ikoga pogledat u oči, —
promjena od moga obraza svjedoči, —
a ženska 'e ćud nika, kad tugu ku pati,
ne more človika u oči gledati.

POLINESTO

Ja u zlo ništore od tebe ne primam,

ni činit što more da sumnju ku imam;
ma ako u čem ja mogu te poslužit,
na službu moć moja sva da ti bude bit.

HEKUBA

Želim ti ništo odkrit: otajna 'e stvar ka mnim
tebi će draga bit sinovom i tvojim.
Posla' ćeš toga rad gdje tamo sve s strane
s oružjem tvoje sad viteze izbrane.

POLINESTO

Poď te vi svi tamo! Ovdi sam domome,
mi potrebu imamo s kraljicom ovome.
Uzdam se u tvoju, Hekuba, prijazan
kako u glavu moju i kako u moj stan.
Kraljevi, brata dva, u srcu me imaju
i grčka vojska sva, što sam ja er znaju.
Možeš mi sad riti; ovdi nî nikoga,
spravan sam služit ti od bogactva moga
nevolji toj tvojoj i tuzi tvojoj toj,
kako se dostoji prijazni tolikoj.

HEKUBA

Pravo mi rec' ovoj, sve drugo ostaviv,
sin Polidoro moj jedihni je li živ,
iz krila majke ove prijatelju ki tebi
a iz ruke ćaćkove nauzdano pridan bi?

POLINESTO

Živ je i zdrav, mir imaj; budi u toj pokojna.

HEKUBA

Moj dragi, rič je taj tvojih djela dostojna.

POLINESTO

Što drugo zatime tva milos znat želi?

HEKUBA

Spomena prid njime od majke sveđ je li?

POLINESTO

Sad ktieše doć k tebi krijući nauzdano.

HEKUBA

Čuvaš li koje t' bi s njim zlato pridano?

POLINESTO

Čuva se liepo toj, hrani se za njega.

HEKUBA

Shrani ga, i nemoj požélit tuđega.

POLINESTO

Nikako! I što imam kad bi mi uživat.

HEKUBA

Znaš što ću riti vam i što od vas hoću iskat?

POLINESTO

Ja ne znam; recite.

HEKUBA

Da sinka moga tim
srcem vi ljubite kojim ja vas ljubim.

POLINESTO

Što 'e drugo toliko što nam si ktjela rit?

HEKUBA

Zlato vam veliko skrovno hoću odkrit.

POLINESTO

To li hoć da tvomu sinu ja navistim?

HEKUBA

E, toli vernomu prijatelju sve rit smim.

POLINESTO

Djecu ovu zašto kti zvat ovdi ovakoj?

HEKUBA

Cić, ako bi umro, ti, neka i oni znaju toj.

POLINESTO

Taj razlog zao nie; dobro taj svjet stoji.

HEKUBA

Znaš crkva svete gdi je Minerve u Troji?

POLINESTO

Zlato je crkvi u toj? Nije li ki zlamen?

HEKUBA

Naći ćeš tuj u njoj vrh zemlje crn kamen.

POLINESTO

Da što bi već ktila? Hoć li što drugo rit?

HEKUBA

Zlato sam donila što ti ću dat hranit.

POLINESTO

Jeda je pri tebi? Ali s' toj skrila gdi?

HEKUBA

Skrila sam, da ne bi našao tkogodi.

POLINESTO

Gdje? Jeda u grčkih šatorih ali indje?

HEKUBA

Stan je ovdi pose od svih žena, toj zlato gdi je.

POLINESTO

Sumnjiti od koga sad ovdi nie meni?

HEKUBA

U unutra nijednoga od Grkâ, kralju, nî;
uljezi, nî sumnjit, er Grci s' spravljaju
odovle brzo it, sam vjetar čekaju.

Zlato ovoj da t' pridam pak brieme bit neće,
u tebe er se uzdam samoga odveće;
s sinovmi neka ti, prijatelju naš pravi,
budeš se vratiti gdi mi sina ostavi.

Drugi prizor

SEMIKOR

Još niesi morebit platio griehe tve;
ma nećeš vele cknit, ujedno ć platit sve;
upao si u more, krvniče, gdi pomoć
nie t' ufat da more odkud ti sada doć.
Budeš se izbavit zle duše ovi dan,
život ćeš ostavit, koga nis' dostojan;
er pravda što ljubi, i višnji ljube toj;
tko vara, sam gubi prid sobom razlog svoj.
Nevira i huda lakomos tuđega
ne more od suda uteći višnjega.
Da vira pogine, kojom je človik lip,
od svete istine svijet bi ostao slip.
U zlu nî uzdanja velika ni mala;
tva su zla ufanja svrh glave tve pala,
kako će ukazat višnji sud u tebi,
tvom zlobom nauk dat svim ljudem pod nebi.
Ženska će ruka tvoj zli život uzeti,
a pravda hoće toj, ka razlog svoj sveti.

Treći prizor

POLINESTO, SEMIKOR, HEKUBA, KOR

POLINESTO

Vajmeh, ja slip ostah, slip ne vim kuda it!
Da li se ženam dah ovako ogrdit?

SEMIKOR

Ču li, mâ sestrice, krvnika zloga plač?

POLINESTO

Jaoh, moja dječice, da li vas kolju tač?

SEMIKOR

Velika 'e njeka stvar unutra učinjena.

POLINESTO

Neć mi uteć nikadar, nakazni svih žena!
Sve ću ovo oborit, budem te nać, zlice!
Djecu mi još ubit! Gdje, si mâ desnice?

SEMIKOR

Uh, nut gdi obtječe s oružjem, tužna ja!
U tapat svud sieče! Sestrice, da', moja,
kraljici da našoj budemo pomoći,
er, draga, ovakoj nî razlog nju oći.

HEKUBA

Obori, ne krati vrć po tleh stanom svim,
neć sunce gledati očima već tvojim;
ne budeš sinove već vidit svê male
s razlogom žene ove koje t' su zaklale.

SEMIKOR

Jeda si dobila na stanu, gospo, tvom
krvnika nemila kom lipom osvetom?

HEKUBA

Sad ga ćeš viditi, u tapat pipaje
gdi će slip iziti ku od nas iskaje;
dva sina njegova mrtva ćeš još vidit,
od žena družba ova ka mu je ktjela ubit.
Krvnika nemila dostojnu osvetu
eto sam vidila i pravde moć svetu.
Ma ôvo nadvor gre u srdžbi i u gnievu vas,
krv s oči slipih tre, s oružjem gre put nas;
vrlosti krvnika bolje se je uklonit
s kim je moć velika; sjemo ću s strane it.

POLINESTO

Vajmeh meni, slip ovakoj
kudi ga grem, vajmeh, kudi?
Ljezem, ni znam kud li ovoj
pipam tužan, jak zvir svudi
početveronože hode.
Da mi je koju uhvatiti,
da mi je koju mađionicâ
zubi izjesti, svu razdriti,
da poznaju što desnica
umie ova silna moja,
koja ište, pipa sada
tej trojanske zle krvnice.
Vaj nesrjećan! Kada, kada
upasti će prokletice
u mê nokte, kada, vajmeh?
Kudi bježe? Gdi se kriju?
Ne mogu li dostignuti
koju od njih ljutu zmiju,
da krvnica ka ućuti
što je ovakom igrom igrat?

Svitlo sunce, osvitliti
da mi hoćeš slipi vid moj,
krvave oči izliečiti,
da mi je nazrit svitli zrak tvoj,
čim bih zlice dostignuo!
Ma muč', muči, kradom ćutim
od zlih žena hod mučeći.
Vajmeh, ne znam kud se putim,
brieme opipom grem gubeći,
a tko slipu neće uteći?
Hoće li mi zlice ove
pasti u ruke, da nàpitâm
njih zla mesa zle vukove,
na osveti da ih pîtâm
što mi od djece učiniše?
Jaoh, nesrićan kudi hodim,
ostavivši sinke moje
svjerepicam kletim ovim
i bez straže i bez koje
u potrebu njih pomoći,
ostavivši razjedenim
psicam vrlim sinke drage,
glâdnim gorskim, vajmeh, i tim
zlim vukovom janjce blage,
nedostojnu zlim jestojsku.
Gdje da stanem? Kudi tužan
da obrnem slipi stupaj?
Kako drivo u školj, u stan
u ovi udrih na plač i vaj,
zao stražanin djece moje.

KOR

Eto tužan mož viditi
tvom nevoljom i žalosti
zlobnu koli je grubo biti;
ni tuj neće tve gorkosti
svršit, ma zlo gore čekaj.

POLINESTO

O, o, slavni vitezovi
od Tracije slavna časti,
ozov'te se na glas ovi,
od oružja s kim su vlasti,
bojnim kopjim ki slovete.
O, o, vojske grčke, i vas
prijatelje zovem sada;
o, kraljevi, čujte moj glas,

o, o, tiekom, ako ikada,
skoč'te, skoč'te na mû pomoć.
Vaj, čuje li tko mû viku?
Nitko li mi neće pomoć
u potrebu u veliku?
Nie tko, jaoh, u mû pomoć?
Pogubiše žene mene!
Žene sužne rasčiniše
slavna kralja od Tracije,
osliepiše, sinke ubiše,
gluhu pomoć a vapije,
nie tko tužnu da se ozove.
Velika je moja tuga,
na potrebu, vajmeh, sad nî
srčan prijatelj, verna sluga,
da pomože tužnu meni,
tužnu vrhu svih pritužnih!
Gdje da sada svrnem stupaj,
kad je umrla pomoć meni?
K višnjim gori svitli u raj
ali u propas k vječnoj sjeni?
Tvrda zemlja, a raj visok.

KOR

Tko veća zla pati neg more podniti,
zao život kad skrati, svak mu ima prostiti.

Četvrti prizor

AGAMENON i prijašnji

AGAMENON

Taj vika velika ovdi me dovela,
a trjeska tolika koga bi ne smela?
A Eko nî spála, kći gorske jame, nî,
svud se ja ozvala na toli glas strašni.
Da niesu još sile trojanske sve pale,
vike bi tej bile od smeće ne male.

POLINESTO

O, Agamenone moj, kom te čuh, pravo dim,
glas ončas poznah tvoj. Vidiš li što patim?

AGAMENON

Polinesto ti li s' toj? A što to sada bi?
Nesrjećan, tko takoj tebe sad pogubi?
Tko krvi taj lica ogrdi u zao hip?
Koja taj desnica čini te da si slip?

Tko toli nemio bi, ki t' djecu ktje zaklat,
prem srčan proć tebi hotje se ukazat?

POLINESTO

Hekuba pogubi, ubi me s robinjam,
i veće neg ubi: ti, kralju, vidiš sam.

AGAMENON

Što veliš na ovoj, Hekuba? Ide li t'
od ruke tolikoj što vidim učinit?

POLINESTO

Jaoh meni! Tuj li je? Posluž' mi, ako ikad;
do ruka da mi je krvnicu malo sad,
da mi se napiti nje krvi, da tilo
nje budem razdriti u sto kus nemilo.

AGAMENON

Oh, što se toj čini?

POLINESTO

Do ruka daj mi ju,
prijatelju jedini, jadovnu zlu zmiju.

AGAMENON

Pridobud' sam sebe, i vrlos i nesvies
odagni od tebe, er pravda ovdi jes;
svak reci razlog svoj, a ja ću suditi.
Ti prvo reci tvoj, ona će pak riti.

POLINESTO

Ja ću rit! Bieše ostao od Prijama sin jedan,
koga otac bieše dao na shranu u moj stan,
na ime Polidoro, Hekube sin, koji
skroveno u moj dvor ktijahu da stoji.
Ja biv se ogledao u rasap od Troje,
da ne bih sumnju dao od vire vam moje,
diete ovo ubih ja. Jesam li s razlogom,
svitlost će čut tvoja i sviesti svome tom.
Veća se naprieda vazda ima staviti,
a mudar svak gleda gdi što ima iziti.
Tegnu me strah taki, da ne bi diete ovoj,
kad bude pojaki, dao mislit Greciji svoj,
oporaviv sile trojanske velike,
ke bi vam pak bile od smeće tolike,
potegle koje bi Grke opet u Troju,
štedili ter ne bi državu ni moju.
Većekrat tuđe zlo primi se susjeda,
a mudar misli to na dalek ki gleda.
Toj mi sad vidimo, i Troje dio tugâ
ôvo mi patimo; zlo nije bez druga.

Hekuba i takoj smrt sina kad začu,
s varkom 'e ovakoj u onu polaču
s sinovmi činila da dođem k njojzi sam,
kako da bi odkrila ke skrovno zlato nam,
i riečmi slatkima uvela hinbeno
da mene s ovima rasčini svršeno.
Gdje mene posade tuj na sag, i mene
i s desna obgrade i s liva zle žene;
ljubav mi kazahu hinbenom rieči njih,
a vêze gledahu haljinâ od mojih.
Za vidjet ostalo svlačit me idoše
i malo pomalo iz haljin svukoše;
a moje sinove ljubeći svaka njih
odnieše zmije ove s oči jaoh, ćaćkovih!
I meni dočime razgovor davahu,
tim sinkom mojime grlo, jaoh, koljahu,
pak k meni udriše, sinovom na pomoć
kad mene vidiše gdi tijah tužan doć:
jedne me držahu odsvuda rukami,
a druge derahu mê oči iglami;
i što se već siljah sinovom pomoć dat,
sve s njimi već gubljah, ni mogoh se odrvat.
Toj tvoriv idoše, a slipa, jaoh, mene
nesrićna ođoše krvnice tej žene.
Hitih se za njima, ma zaman, kako slip
da nokti ovima sve razdrem u taj hip,
i kako zvir skakah zle psice ištući
i kako lovac plah udarah po kući.
Sve ovo tebe rad, o kralju, samoga
ubivši patim sad neprijatelja tvoga,
budući ugasio živoga ognja plam,
napokon ki bi bio s štete svim Grkom vam.
Na svrhu ma za doć razloga mojih sih,
zlo rit se neće moć od žena ujedno svih,
koliko se ima rit, ljutije er zmije
ne hrani od njih svit ni zviri gorčije.
I za dug ne bit sad, ako tko zlo od njih
govori ili ikad govoril je od starih,
sve ja sad govorim, ni se izrit može sve
jezikom najgorim, koliko su one zle;
er zemlja ni more ne uzdrži sjemena,
uzdržat ni more gorega od žena.
Obćenstvo a toj njih svjedoči svakomu,
a dobar ja vrh svih svjedok ću bit tomu.

KOR

Zao jezik ne umije nego zlo govorit,
a zao se sam bije, kada mni druzih bit.
Žene su krive sve ujedno ostale,
er te su zlobe tve dostojno izdale.
Ženâ je svud vridnih kakono i ljudî,
uz dobre jes i zlih, dio svega jes svudi.

HEKUBA

O, kralju, ja ne mnim dobrota dà se ima
ukazat riečmi lipim neg dili dobrima;
nu dobro tko tvori i dobro diluje,
da dobro govori, dobro ga siluje,
a ričmi pokriti ki zlobe umiju
njih hinbe na sviti napokon se odkriju.
Uresom nije moć od rieči ocrnit
razloga svitlu moć i pravdu ockvrnit.
Ki riči lipome, ne dïli, ištu čâs
napokon lažome odkriju grub obraz.
Hinbome nikada nî dugo itkor stao,
kako ni ti sada za tve zlo ki s' pao.
Većekrat tko vara privaren ostane,
a hoće toj zgara dobrotu ki brane.
Koliko tebe rad budi ovo početak,
ostalo rie' ću sad i da me čuje svak.
Što veliš od truda da s' Grke slobodil,
tva zloba što huda sinka je moga ubil',
čovječe bez hari, komu daš razumit?
Gdje mogu barbari prijatelji Grkom bit?
I ako s' njih ljubio, kako si, o taman,
prijatelja tvoga ubio, ockvrniv viru i stan?
Ali se bojeći cić njega da ne bi
vrativ se plieneći sharali što tebi?
Ali ku rodžbinu hoteći sklopiti,
dobru čâs i istinu hotio si pobiti?
Ali je ljubav ka od tvoga nemila
rodjaka tolika na toj te stavila?
I tu li ć toliku zlobu ti naslonit
čovičkom jeziku koju nî moć izrit?!
Ako ćeš rit uprav, lakomos tvoja bi
i od zlata zla ljubav ka sinka moga ubi;
i odgovor na ovoj što ima bit da ti,
za grčkoj vojsci toj prijatelj se kazati,
ne ubi ga onada na nogah kad Troja
stojaše i kada slovieše moć svoja,
visoki kad taj grad miri se branjaše,

viteško oružje kad na njih svitljaše,
kad Prijam živ bieše i kopjem vrh inih
kad Ektor slovieše, vitezov kruna svih,
kad bi ti sve za har toj Grci imali
od zlata i sadar držani ostali?
U rukah tvojih je bio, u kući u tvojoj
toliko živio koliko u svojoj;
mogao si i živa u ruke dat ga njih.
Ma brieme odkriva napokon zlobe svih!
Kada si ugledao da nas nî već na svit,
prijatelju smrt si dao za zlato osvojit;
u dimu kad Troja odsvud se viđaše,
desnica zla tvoja sinka mi koljaše,
u tvoj dom na shranu ki bieše utekao,
na vjeru izbranu ki t' se bieše dao.
Uz ovoj jošte čuj, er hoću odkriti
sasma tvu zlobu tuj ku ne mož pokriti.
Diete ovoj kad si ubio za prijateljstvo od ovih,
koji je razlog bio tajati to od njih?
Zač zlato, sam koje veliš da na manje
nie došlo ni je tvoje, ne doni prida nje?
Koje bi u velike potrebe njih bilo
od hari tolike i u vrieme služilo,
u zemlji kad tuđoj daleče od svojih
bijahu trudni boj potrebni dòbâr svih.
Ni sad se ne ozivaš za dat ga, neg takoj
mûkom se otimaš; ma t' neće proći toj.
Da budeš shranio mo'e diete, zlatom s tim,
kako bi razlog bio, imao bi čâs prid svim.
Prijatelja dreselje pravoga odkriva,
na slatko veselje a svak se oziva.
I kad bi od zlata potrebu imao,
už njega bogata ubog se ne bi zvao,
njegovo prijateljstvo da budeš imao ti,
bilo bi bogactvo tve velje na sviti.
Prijatelja sad toga ne imaš, er ga ubi,
a srca rad svoga i zlato izgubi;
a sam si ògleda ostao svim na svit, —
ni čeka' ni gleda' već čovik da ćeš bit. —
O, kralju, a sada ako ku pomoć ti
krvniku zlomu dâ, zao se ćeš odkriti,
er nećeš ni virna ni dobra pomilit,
negoli nevirna, gorega svih na svit;
i rit ću tako ja, i zlo ne uzmi toj,
da je ćud zla tvoja dav zlu pomoć takoj.

KOR

O, kako dobrota i riči dobre ima,
a od zla života u zlo se sve prima;
a razlog od riči vazda ures lip druži,
a koji lisiči ni rič mu ne služi.

AGAMENON

Nie mao trud meni, istinu za riti,
a s manje moć mi nî tuđa zla suditi;
ma nije moja ćud, ni časno da je mnim,
prida se primit sud a pak se vrći njim.
Polinesto, za uprav i sudit i riti,
za našu nis' ljubav diete ovo ubio ti,
ni koris za koju od Grkâ toliku,
negoli za tvoju lakomos veliku;
da t' zlato ostane u kući, gledao nis'
prijazni izbrane i da si časti čis.
Meu vami morebit malahan grieh je toj,
prijatelja svoga ubit na stanu ovakoj;
meu nami grubša stvar pod suncem na saj svit
ne more nikadar ni čut se ni vidit.
Kako bih ja sada, ne osudiv taki grih,
prikora ikada utekao ljudi svih?
Ma pokli grubo ti učinit hotio si,
što nećeš sad pati, što s' iskao našao si.

POLINESTO

Jaoh, da li od žene robinje bih dobit,
i gorim od mene da li ću nauk bit?

AGAMENON

Sudi te zlo tvoje, koje te dostiglo.

POLINESTO

Jaoh, sinci jaoh, moje oči, jaoh, velje zlo!

HEKUBA

Ti plačeš za tvojim; a scieniš da ja sad
ne cvilim za mojim i ne žvem gorki jad?

POLINESTO

Jošte me hoć dražit, krvnice zla moja?!

HEKUBA

Neću li rada bit takoj te gledav ja?

POLINESTO

Morebit neć tada kad mòra siona moć...

HEKUBA

To neću nikada u grčke strane doć?

POLINESTO

bude tebe proždrit i tu ćeš svršit put.

HEKUBA
Iz driva tko će bit ki me će istisknut?
POLINESTO
Sama ćeš ti takoj na tve zlo natrtat.
HEKUBA
Reci mi razum tvoj, jeda ću krila imat?
POLINESTO
U psa se ć satvorit s neznaniem očima.
HEKUBA
Tko prorok hotje bit taciziem glasima?
POLINESTO
Dionizijo od naših proroka, ki je znao.
HEKUBA
Od tuga tvojih tih nî t' što prorokovao?
POLINESTO
Ne, er me hinba tva ne bi imala ovakoj.
HEKUBA
Živa ću al' mrtva u more pasti toj?
POLINESTO
Mrtva, i tve ime na grob će staviti.
HEKUBA
Imenom kojime tako ću sloviti?
POLINESTO
Od psa nesrećnoga mrnara biljeg svih.
HEKUBA
Ne hajem ja toga, kad se od tebe osvetih.
POLINESTO
I tvoja umrie' će Kasandra draga kći.
HEKUBA
Vrh tebe toj sve će zlo pasti i doći.
POLINESTO
Žena će ovoga u ijedu nju ubit.
HEKUBA
Tindara kći toga vik neće učinit!
POLINESTO
I njega nemilo još bude zaklati.
HEKUBA
Tebi se toj zbilo, a zasad toj pati!
POLINESTO
Koljite i bijte, — neć uteć od toga!
AGAMENON
Gdi ste vi? Dvignite s očiju mi ovoga!

POLINESTO

Nie t' drago čut ovoj?

AGAMENON

Usta mu sklopite!

POLINESTO

Što nećeš, bude toj!

AGAMENON

Zapovied činite!
Na otok brže ki pus da je sada dan:
nie zalac ovaki inoga dostojan.
Nesrićna ženo ti, poď veće, ukopaj
tvoje mrtvo dvoje dieti i veće ne krsmaj.
Vi ine žene, dim, na šator pođite,
s gospodinom vašim za it se spravite.
Tih vitar eto ti puha nam, — ckniti nî —
ki nas će odniti na naš stan žuđeni.
Bog će dat da ćemo od truda tolicih,
kad doma dođemo, uživat pokoj tih,
i stvari da budu ispravne tej tamo,
gdi tolikom trudu svrhu imat ufamo.

KOR

Nesrićne, pođite, na driva poď te taj,
već družit ne mnite negoli plač i vaj,
sužanstva zlo brjeme noseći život vas
zločinci s vašime ki sužne vode vas,
gdi ćete patiti svakoje gorkosti,
napokon svršiti s plačem dni mladosti.
Hoće toj siona moć uredbe tvrde zgar,
kojojzi nije moć uteći nikadar.

SVRHA

Hekuba / Komentari

Prvi čin

1. **Iz** itd: subjekt je u 9. st., tj. duh, odnosno sjen.

9. Polidor (grč. Polìdôros) u grčkom mitu najmlađi je sin Prijama i Hekube. Kad je pala Troja, trački kralj Polimestor, kojemu je zajedno s blagom bio predan na čuvanje, ubio ga je i dokopao se blaga, a Hekuba mu se krvavo osvetila iskopavši mu oči i ubivši mu dva sina.

10. **jes tri dni ki:** koji ima tri dana . . . Leži nepokopan, pa zato njegova sjena luta i pojavljuje se, kako ćemo doznati (usp. 178 i 308 i d.) u snu majci Hekubi, a ovdje poput Prologa, koji izlaže sintezu zbivanja u tragediji.

11. Hekuba, žena trojanskog kralja Prijama, imala je osim najmlađeg Polidora još 18 djece, među kojima Hektora, Parisa i Kasandru. Pošto je oslijepila Polimestora i ubila mu djecu bila je pretvorena u kuju.

27. **I da vam sve znat jes.** Kao i u komedijama, i ovdje se u uvodu tragedije naznačuje poprište zbivanja, a to je šatorski logor Grka kraj mora, na Hersonesu u Trakiji. — **Keronez:** poluotok i grad u Traciji, danas Gelibolu (grč. Hersónesos, lat. Chersonesus). Radnja počinje ujutro rano, kad Hekubu probude nemirni sni.

29. Tracija (lat. Thracia), u antičko je doba bila područje koje su nastavali Tračani, od Karpata do Egejskog mora i od Morave do Crnog mora.

30. **Polinesto:** Polimestor, v. bilj. 9 i 11.

33. **grabeć . . . lakom** v. bilj. 115—116.

45. Troja (Ilij) je bila antički grad, središte pokrajine Troade u sjeveroistočnoj Maloj Aziji, koji je osnovao, prema legendi, Dardanov unuk Tros. Vjerojatno rat koji se vodio u razdoblju između 1350. i 1100. pr. n. e. stvorio je legendu u trojanskom ratu između Grka, koje je vodio mikenski kralj Agamemnon, i Trojanaca; povod je otmica lijepe Helene, žene Agamemnonova brata Menelaja, koju je otmicu obavio sin trojanskog kralja Prijama Paris. Troja je pala zahvaljujući Uliksovoj prijevari s velikim drvenim konjem, u kojemu su se skriveni ratnici uvukli u grad i otvorili Grcima gradska vrata. Trojanski rat i njegovi junaci nadahnuli su Ilijadu i mnoga druga djela svjetske književnosti i umjetnosti.

69. Prijam, sin Laomedontov, zadnji trojanski kralj, imao je 50 sinova i 12 kćeri, ali prava mu je i zakonita žena bila samo Hekuba. Kad je Ahilej ubio sina mu Hektora, otišao je u njegov šator da otkupi sinov leš. Ubio ga je Ahilejev sin Neoptolem.

97. **Ektor:** Hektor, najveći junak i najvaljaniji prvak trojanski, sin Prijamov i Hekubin, muž Andromake, pao je ubijen od Ahileja.

111. Pir (oko 318—223), koji se zove i Neoptolem, sin je Ahilejev i Dejdamijin, ubio je Prijama (v. bilj. 69). — **Akile:** (prema tal. Achille), Ahilej, sin božice Tetide i kralja Peleja, prvi junak u grčkoj vojsci. Da osveti Patrokla za opsade Troje u dvoboju je ubio Hektora. Ubila ga je Parisova strjelica pogodivši ga u petu, gdje je jedino bio ranjiv.

115—116. **ljubav . . . zlato:** motiv zlata, odnosno pohlepe za »tezorom« u Hekubi je bitna odrednica smisla tragedije u Držićevoj obradbi odnosno razloga zašto se D. odlučio da je napiše. Treba podsjetiti da je antiteza ljubav i zlato temeljna okosnica komedija *Skup* i *Dundo Maroje*, samo na dokraja prepoznatljivoj društvenoj pozadini, o kojoj, uostalom, valja voditi računa i kad je riječ o ovoj tragediji.

144. **sužna:** Hekuba je nakon pada Troje pošla s Uliksom (Odisejem) kao njegova robinja. Gotovo svu djecu izgubila je u trojanskom ratu, a sad će u Trakiji, gdje je prije tri dana stigla s drugim trojanskim ženama kao zatočenica, vidjeti i smrt kćeri Poliksene.

150. **njih:** njihove, tj. svoje.

151. Grci su se prije tri dana i zaustavili na Hersonesu zato što se nad svojim grobom prikazao Ahilej zahtijevajući da mu žrtvuju Poliksenu, kao što će Sluga opisati Hekubi u st. 482 i d.

153. Najmlađu Prijamovu kćer Poliksenu, u koju je bio zaljubljen Ahilej, Grci će žrtvovati na njegovu grobu. Njezina je žrtva jedna od bitnijih okosnica tragičke radnje.

154. **svoj:** njegov.

162. **dvoje dieti:** tj. njegovu, Polidorovu, i Polikseninu.

176. Agamenon (prema tal. Agamennone), tj. Agamemnon, Atrejev sin, Menelajev brat, otac Oresta, Ifigenije i Elektre, legendarni kralj Mikene i Argosa, bio je vrhovni zapovjednik Grka u trojanskom ratu. Ubili su ga supruga Klitemnestra i njezin ljubavnik Egist, a osvetio ga je Orest.

205. i d. Hekuba odmah odaje golemo uzbuđenje zbog jutarnje prikaze koju u snu vidi, puna je tjeskobe, straha i crnih slutnji o udesu djece.

292. Kasandra je bila najljepša kći Hekubina i Prijamova. Od boga Apolona dobila je dar proricanja, ali joj po njegovoj kazni nitko nije vjerovao, budući da je odbila njegovu ljubav. Tako je uzalud proricala pad Troje. Poslije poraza otišla je kao Agamemnonova robinja u Mikenu, gdje ju je ubila Klitemnestra.

350. Već smo spomenuli (bilj. 153) da je Ahilej bio zaljubljen u Poliksenu i da će nju Grci žrtvovati na njegovu grobu, što je, eto, i Hekubi njezin san najavio.

420. Helen (Hélenos), Hekubin i Prijamov sin, bio je glasovit kao vješt prorok i trojanski vrač. Naslijedio je Pirovo kraljevstvo i oženio se svojom snahom Andromahom.

425—429. v. bilj. 292.

435—439. Očekujući da Prijamu rodi drugo dijete (prvo je bilo Hektor) Hekuba bijaše usnula da je rodila baklju koja je ognjem uništila Troju. Pošto je u strahu to ispričala Prijamu, on pozove sina iz prvog braka Ezaka (Hekuba je Prijamu bila druga žena), koji je od djeda po majci naučio vještinu da tumači snove. Ezak je objasnio da će Hekuba roditi sina koji će donijeti propast Troji, pa zato ona, po Ezakovoj preporuci, svlada materinski osjećaj i dijete preda robu Agelaju da ga izloži u gori Idi. Rob posluša, ali nakon pet dana pronađe zdravo dijete u šumi, gdje ga je za to vrijeme dojila medvjedica, dadne mu ime Paris i othrani ga kao svog sina. Paris, kojemu je božica ljubavi Afrodita obećala najljepšu ženu na svijetu, otme tu ženu, lijepu Grkinju Helenu, i uzrokuje Trojanski rat. Apolon mu je pomogao da ubije Ahileja, a sam je poginuo od Filoktetove strijele.

507—511. Kasandra je pripala Agamemnonu kod diobe plijena nakon propasti Troje (v. bilj. 292).

512. Dva brata koja su »sazdala« Atenu jesu Diomed, sin Tidejev, jedan od najvećih grčkih junaka u Trojanskom ratu, kojemu je božica mudrosti, raznih vještina i rata dala posebnu snagu i golemu hrabrost; i Uliks (Odisej), kojega je Atena više od svih drugih junaka štitila i vodila. Njih su dvojica, dakle, presudno utjecali da se žrtvom Poliksene oda čast Ahileju. — Atena je, inače, djevičanska božica, rođena bez majke, iz Zeusove glave, a ima nadimak Palada, što će reći djevojka.

516: da prevagne nad poštovanjem koje valja iskazati Ahilejevu junaštvu.

522—523. **slatkorjeki hitri Ulise:** sin Laertov, kralj Itake i Kefalonije, muž Penelopin i otac Telemahov, mudar, domišljat, lukavi demagog, čime se isticao deset godina u Trojanskom ratu, gdje je Grcima dao savjet da sagrade drvenog konja koji im je poslužio da osvoje Troju. Zatim je deset godina lutao morem progonjen od boga Posejdona kojemu je bio oslijepio jednookog sina Polifema, a nakon dvadeset godina vratio se u Itaku i poubijao Penelopine prosce. U ovoj tragediji velik će udio imati sukob između njegove hladne demagogije i Hekubinih ljudskih razloga.

528. **vrjednijemu:** najvrednijemu.

532. **doli:** u podzemlju.

567. v. bilj. 69.

568. **ćaćka:** Prijama.

590. **Izid':** Hekuba je došla pred Poliksenin šator i zove je da otud iziđe.

625. **mrtvu:** odnosi se na »Akilu« u prethodnom stihu.

626. **Živ te iska:** Ahilej se za života zaljubio u Poliksenu.

640: da bi ugodili mrtvima.

* »... Sugeriran je i svojevrsni koreografski proces oblikovanja njihova nastupa pred gledateljima, jer oni 'izidu trčeći jedan za druzijem'. Kako je izgledala pozornica kojom su se kretali ne znamo, no možda su oni trčali i svirali po dvorani u kojoj je bila publika, jer im je D. odredio da moraju poslije stati *na mjesto od igre*, tj. pozornicu« (N. Batušić).

Drugi čin

731: određeno je da ja dođem po nju i da s njom budem do časa žrtvovanja.

733. **Piro,** Ahilejev sin (v. bilj. 111), koji je ubio Prijama, ubit će Poliksenu.

741. **Mudra je:** mudra je stvar.

764. Helena je najljepša žena svijeta, spartanska kraljica, kći Zeusa i Lede, žena kralja Menelaja, koju je oteo trojanski kraljević Paris, pa su na poziv Menelajev grčki saveznici poveli rat protiv Troje da osvete otmicu. Helena je jedina nekom prigodom Uliksa prepoznala kao uhodu u Troji i to bijaše povjerila samo Hekubi, a ova mu je poštedjela život, i sad se kraljica na to pozivlje, ali lukavi Uliks, kao i u Euripidovoj tragediji, ne poriče, nego priznaje, da bi poslije stao iznositi svoje razloge.

806. Prema jednoj priči smrt mu je zadao Paris, čiju je strijelu ljutiti Apolon upravio u Ahilejevu petu (jedini ranjivi dio njegova tijela, budući da ga je majka, morska božica Tetida, za nju držala kad ga je po njegovu rođenju zagnjurila u rijeku Stiks i tako učinila neranjivim), a to mu je, umirući, bio prorekao Parisov brat Hektor, a i konj Ksanto mu je prorekao da će poginuti od ruke boga i junaka.

808. Usp. bilj. 764.

818. **kriva je:** Helena se nije mnogo protivila kad je Paris, u Sparti, gdje je s pratnjom došao kao poslanik, provalio u palaču da je otme. I po ljepoti, dakle, i zbog krivnje, bolje bi — uvjerava očajna Hekuba — odgovarala kao žrtva negoli nevina Poliksena.

977—978. **obhiti Ulisu koljena:** kad je pri svečanoj molbi dodirivao bradu i ruku ili koljeno onoga koga moli, molitelj je dobijao posebnu zaštitu Jupitera i mogao je izazvati bijes tog boga na onoga tko je neumoljiv. — **čuvena ćeš biti:** saslušat će te.

979—980: Odisej je imao sina Telemaha.

989. **kriješ i ruku:** da je ne poljubim.

999. **izdvoril':** izmolila, uz pomoć Jupitera.

991. Poliksena u svom junaštvu oslobađa Uliksa bojazni (usp. bilj. 977—978).

1013. **čekaje:** čekajući.

1014. **vidit kraljica:** vidjeti kao kraljica.

1054: da umrem jednog, a ne da umirem svakog časa.

1083: Hekuba hoće da kaže kako je ona kriva, jer je ona rodila Parisa (tako je u Euripidovu tekstu), dala mu je život pa time i strijelu kojom je ubio Ahileja.

1109. i d. Ovi su stihovi svakako jedan od vrhunaca koje je dosegnula Držićeva poezija.

1174: usp. bilj. 567.

1175. **rit:** kazati, kad odem k njima u podzemlje.

1186. Poliksena, kao ni majka, ne znaju, dakako, sudbinu Polidora.

1193. **ovdi stav:** dok ovdje stojim.

1215. Na kraju proklinje Helenu, koja je svojom ljepotom kriva cijeloj tragediji.

1219. **Tihi vitri itd.** Kor se sastoji od žalobna razmišljanja i upita zarobljenica o tome kamo će ih sudbina odvesti. To je prikladan interludij lirski intoniran u kraćim stihovima, nakon kojega D. uvodi svoj interludij vila Nereida. Prvi, Korov, interludij ima i funkciju vremenskog odjeljivanja prethodnog prizora od časa Polikseninog žrtvovanja; u drugom interludiju Nereide se izravno obraćaju Hekubi, te je to ujedno i povezivanje s radnjom idućeg čina.

1229—1230. **u Dorika kraja** (od lat. »doricus«, dorski): u dorsku zemlju, tj. na Peloponez, zemlju Agamemnonovu i Menelajevu.

1231. **Fitijo:** Ftija, grad u Ftiotidi, tj. srednjem dijelu Tesalije, koju su nastavali Ahejci. Tu se dakle Ftijo poistovećuje s rijekom koja tim krajem protječe (tj. s Apidanom koji se navodi u Euripidovu tekstu) i čini ga plodnim. U Ftiji je kraljevao Ahilejev otac Pelej.

1234. **Ali:** ili pak.

1235—1238: lijepi je otok Dhílos (Del, Delos), gdje se rodio Apolon, kojemu je majka bila Leto (Latona), otac Zeus, a sestra blizanka Artemida (Dijana). Zato je Zeusova žena Hera progonila Letu. Dhilos je Leti pružio utočište kad je lutala svijetom, i bio je glavno mjesto njezina kulta. Tu je bilo Apolonovo svetište gdje su se priređivale svečanosti Apolonije (Delije) s gimnastičkim i glazbenim natjecanjima. Apolon je bog smrti, svjetla, liječništva, proročanstva (najglasovitije mu je proročište bilo u Delfima), glazbe, pjesništva, lovaca, pastira, putnika, vođa muza. — **pàomē:** palme. Grčki pjesnici često su spominjali delsku palmu, koja se tu navodi kao simbol Apolonove slave, jer je Leto uz nju rodila Apolona.

1239. **gdi se lovor** itd: gdje se posvećuje lovor, koji je prvi put izrastao iz zemlje kad je Leto pod njim rodila Apolona i Artemidu.

1242. **oko od neba:** sunce. U Homera Apolon je postao bog Sunca (Feb Apolon).

1243. **svića noći:** Artemida (rimska Dijana, v. st. 1248), Apolonova sestra blizanica, poslije Homerova vremena postala je božica mjeseca, inače lijepa i čista božica lova i božica smrti.

1246. **zlat vez:** u Euripidovu tekstu odnosi se na mjesto koje tu odgovara tek idućoj strofi (1249—1253); riječ je o vezenoj odjeći (»peplosu«) koju su u doba Panateneja (svečanosti u čast božice Atene) atenske djevojke izradile kao dar Ateninu kipu. — **luk s strilami:** koje je Artemida odnosno Dijana nosila, odjevena u laku tuniku, kadšto s krunom zvijezda na glavi, ali češće s polumjesecom koji joj je resio čelo.

1250. **Palade:** grada Atene.

1254—1258. Titonovići su Titani, gorostasi, stariji bogovi, sinovi Geje i Urana, kojih je bilo dvanaest, šest muških i šest ženskih. Oni su s prijestolja zbacili svog oca i vlast predali titanu Kronosu, kojega je srušio njegov sin Zeus (Jove). Na Zeusa se digoše titani, ali on ih pobijedi i okovane baci u Tartar.

1287—1288: gdje ću umjesto radosne svadbene pjesme (Himenea) dočekati smrt.

* **u jednomu brocu:** u brodiću, u lađici; »... brod, taj tipični scenski rekvizit baroknog teatra, najavljuje već u *Hekubi* za hrvatsko glumište čitav niz budućih baroknih viđenja scenskoga prostora koja će se razviti do gotovo neostvarivih fantastičnih maštarija« (N. Batušić).

1289. **Nereide** su morske vile (nimfe), pedeset kćeri koje je Nereju, morskom božanstvu, rodila žena Dorida. Bile su u pratnji Posejdona, igrama i plesom razveseljavale su, a u pogibelji spasavale mornare. Najpoznatije su Posejdonova žena Amfitrita i Ahilejeva majka Tetida.

1296: kojoj nitko nije bio jednak (ravan) u vladanju.

Treći čin

1337. **nam gluhu:** koja se ne odzivlje na naše molbe.

1359. **sluga:** »ličnik«, tj. telal (v. st. 1409).

1371. Atridi ili Atrejevići su braća, mikenski kralj Agamemnon i spartanski kralj Menelaj, sinovi mikenskog kralja Atreja, Pelopova sina.

1385. **svoj:** njezin.

1398. **grob silna Akila:** zlatni kovčeg s junakovim kostima zajedno s ostacima njegova prijatelja Patrokla bijaše položen u grob na rtu Sigeju. Humak se izdaleka mogao vidjeti i poslije se dugo nazivao Ahilejev grob.

1405. **on:** Pir, sin Ahilejev.

1418. Pelej, sin Eakov, vladao je u Tesaliji, u Ftiji; oženio se nereidom Tetidom i s njom dobio Ahileja.

1423. Prema vjerovanju Grka, sjene umrlih voljele su piti krv.

1429. **na druge strane:** u Heladu.

1430—1431. **Neptunov ... grad:** Neptun (grčki Posejdon), mlađi brat Jupiterov (odnosno Zeusov), bog je mora, gdje, u dubinama, boravi u kristalnoj palači, odakle ga konji vode valovima. Svojom

srdžbom i trozubom podiže valove, plavi i potresa zemlje, ali i pomaže u pomorskim bitkama. Sin mu je Triton, i Kiklop Polifem.

1481. **svoj:** njezin.

1494. **svoj:** njegov.

1536. **starče moj:** obraća se Taltibiju.

1544: obraća se jednoj od žena u svojoj pratnji.

1548. **neudana udana:** da se udavala, majka bi je oprala u posvećenoj vodi rijeke Skamandra u Troadi, ali budući da je postala Hadova nevjesta, oprat će je da bude lijepa u smrti.

1553. **ukrila** itd: sakrila od tolikog bogatstva Prijamove kuće i kraljevstva koje je nakon pada Troje pripalo Grcima.

1563. **ima:** aorist; imao si.

1590. i d: kor najprije evocira prvi uzrok katastrofe, Parisovu otmicu lijepe Helene.

1615. **Ovo je oganj** itd: misli se na Hekubin san o baklji koja će uništiti Troju, o čemu usp. bilj. 435—439.

1622. **božicami trema** itd: Herom, Atenom i Afroditom. Odnosi se na priču o Parisu, kojega je sluga odgojio među pastirima, pošto ga je majka, Hekuba, netom se rodio, dala izložiti u gori Idi (v. bilj. 435—439). Jednom mu je došao glasnik bogova Hermo sa spomenutim trima božicama s Olimpa i sa Zeusovim nalogom da presudi koja je od njih najljepša pa da joj preda zlatnu jabuku, o koju su se otimale kad je među njih bijaše bacila božica svađe Erida. Dodijeli li je njoj, Hera je Parisu obećala najljepše kraljevstvo; Palada Atena, božica mudrosti, ponudila mu je slavu u mudrosti i u hrabrosti; božica ljubavi Afrodita namijenila mu je najljepšu ženu na svijetu. Paris je prihvatio ovu potonju ponudu, pa su se Hera i Atena razljućene zaklele da će se osvetiti njemu, ocu mu Prijamu i cijeloj Troji i upropastiti ih. Afroditino se obećanje ispunilo kad je Paris oteo Helenu.

1623. **bivši pastir:** Paris.

1626: **Afroditi** (Veneri).

1627. **rat:** trojanski.

1634. **Heurota:** rijeka u Sparti.

1635. i d. Nesreću je doživjela ne samo Troja, nego su i mnoge grčke djevojke, majke i starice morale plakati.

Četvrti čin

1685. Sluga je ona kojoj se Hekuba obratila da joj donese sud pun morske vode (u st. 1544).

1718. **Kasandra:** v. bilj. 292.

1806 usp. st. 303—321.

1829. **svoj:** njegov, tj. Prijam.

1836. **Agamenon:** v. bilj. 176.

1850. **Kaže ga haljina:** njegova haljina odaje.

1858. **ali:** ili.

1866. **što:** zašto.

1882. **koljena ka grlim:** usp. bilj. 977—978.

1884. **kome:** kojom (krunom).

1886: u Rešetarovu izdanju u tom st. stoji *brani*, što je vjerojatno greška, pa sam ispravio u *hrani*, polazeći od rimovanja.

1912. **Ova:** sluga.

1913. usp. st. 1544.

1920. **Ni tuga ka:** nema te tuge koja.

1976. **Jaoh** itd: reagira na Agamemnonovo ponašanje dok je sluša.

1981. **svakoja:** sve, sve stvari.

2004. **Kasandra** itd: usp. bilj. 259, 507—511.

2015. **svoj:** svojta, blizak.

2097. **čovječje:** muške.

2098—2101. **U Edžiptu** itd: riječ je o Danajidama, pedeset kćeri kralja Danaja, silom udanih za pedeset sinova kralja Egiptosa, koje su one u prvoj bračnoj noći poubijale (osim Hipermnestre, koja je poštedjela muža Linkeja), pa su zato kažnjene da u podzemnom svijetu neprestance pune amfore bez dna — Ovdje je D. pogriješio, jer se to dogodilo na otoku Lemnosu (v. st. 2100), a Egipat je otac 50 sinova, i brat kralja Danaja.

2108. **nikada:** nekoć, nekad.

2119. **ma da je vitar naš** itd: ali kad bi nam vjetar bio povoljan, morala bi me ispričati, ne bih ti mogao udovoljiti.

2192: Parisa, bivšeg pastira s gore Ide (usp. bilj. 435—439).

Peti čin

2299. Agamemnon i Menelaj.

2328. **Minerve:** Atene Ilijske.

2382. **iskaje:** ištući, tražeći.

2398. **zubi:** zubima.

2480. **Eko:** Eho (Jeka), gorska nimfa, koja se pretvorila u stijenu jer joj lijepi Narcis nije uzvratio ljubav, a ostao joj je samo glas, kao jeka brda i dolina.

2589. **dobrotu ki brane:** bogovi.

2611. **svoja:** njezina, Trojina.

2612. **miri:** zidinama.

2696. **Dionizijo:** tračkı prorok Dioniz.

2706. **ovoga:** Agamemnonova žena Klitemnestra.

2707. **Tindara kći:** Tindarejeva kći Klitemnestra. Tindarej je spartanski kralj, Tindarej je i otac Helene, Kastora i Poluksa. Helenini su prosci njemu morali obećati da će uvijek braniti onoga koga ona izabere, pa je nakon Helenine otmice i počeo rat kako bi se zadovoljilo muža joj Menelaja.

Neknjiževni

spisi

*PREDSTAVKA SENATU SIJENSKE REPUBLIKE**

Magnifici et eccelsi Signori,

il Magnifico Rettore et i signori scolari di Sapientia cognoscono tanto esser il desiderio ch'havete di mantener et accrescer lo studio di questa nostra magnifica città, et maggiormente di quella lor casa, et tanto essere sviscerato l'amor ch'a forastieri portate, et più ch'agl'altri a quelli amatori dell'honorate virtù, i quali per farne acquisto la patria, i padri et i parenti abbandonano, et si rendono certi, che non gli negarete una gratia, ch'ad utile honore et reputatione vostra et loro vi chiederanno. Essi priegano et supplicano le Magnificenze Vostre che, poiché è passato il tempo del dover haver havuto il Camarlengo, et che 'l vecchio è venuto alla fine della sua substitutione da signori di questo almo palazzo fattali, siano contente un nuovo liberamente concedergline, poich'al saggio et discreto Consiglio di questa generosa città non piacque quello raffermare; et prieganLe anchora che (come è debito Loro) gl'elegghino persona atta et sufficiente ad un tanto peso, et uno, che non voglia continuamente con non poco biasmo et dishonor di Quelle in risse et discordie gli scolari tenere; accioché essi lodandosi delle Magnificenze Vostre possino (quando tornaranno alle patrie loro) et del bello ordine della Magnifica Città di Siena et dell'amore ch'a forastier quella porta far i suoi popoli consapevoli.

[Archivio di Stato, Siena
Concistoro 2221]

---

* Ovaj tekst, koji nije pisan autorovom rukom nego ga je pisao Držićev kancelar, ili je pak prijepis učinjen u kancelariji Senata Sijenske republike, ovdje se s neznatnim ortografskim preinakama prvi put objelodanjuje iz rukopisne građe o Marinu Držiću u talijanskim arhivima, koju se priprema objaviti Leo Košuta. Evo prijevoda:

»Velemožna i uzvišena gospodo,

gospodin rektor i gospoda đaci studentskog Doma znadu kolika je velika Vaša želja da se uzdrži i unaprijedi studij u ovome našem divnome gradu, a osobito u njihovoj sredini, i koliko je svesrdna Vaša ljubav prema strancima, a poglavito prema pristašama časnih vrlina, koji domovinu, očeve i svojtu ostavljaju da bi ih stekli, pa su sigurni da im nećete uskratiti milost, koja će Vam radi časti, koristi i ugleda Vašeg i svojega zaiskati. Oni može i pokorno prose Vaše Velemožnosti, budući da je proteklo vrijeme u kojemu su morali dobiti upravitelja i da je starome istekao rok zamjene koji su mu gospoda ove slavne palače produžili, neka im izvole novoga dodijeliti, jer mudro i razborito Vijeće ovog plemenitoga grada nije starog htjelo potvrditi. I još Vas mole da (kao što je Vaša dužnost) izaberete osobu prikladnu i sposobnu za tako važnu službu, nekoga tko neće dopustiti neprestane svađe i nesloge među đacima izazivajući velik prijekor i nanoseći Vama sramotu, kako bi đaci hvalili Vaše Velemožnosti i mogli (kad se budu vratili svojim domovinama) i o lijepom redu u plemenitom gradu Sieni i o njezinoj ljubavi prema strancima svoje narode obavijestiti«.

Prema Košutinim podacima, koje ovdje prepisujem, riječ je o nedatiranoj predstavci koju je Marin Držić krajem srpnja ili početkom kolovoza 1541. u svoje ime i u ime đaka studentskog Doma predao Senatu Sijenske republike, sa svrhom da se imenuje novi upravitelj Doma. Dne 9. lipnja bilo je isteklo vrijeme za ponovno imenovanje kao novog upravitelja Giovanbattista Umidija; ovome je rok službe produžio Senat Sienske republike sve dok ga Opće vijeće (Consiglio generale), ne potvrdi u službi za nove tri godine ili na njegovo mjesto ne imenuje novog upravitelja. Kako ni 12. lipnja, a ni 6. srpnja, stari upravitelj Umidi nije uspio izboriti u Općem vijeću potvrdu, a ni novi nije bio imenovan zbog političkih intriga, to je Držić uputio svoju predstavku Senatu. Pred Senatom će 8. listopada 1541. (v. Rešetar) doći do sukoba zbog neimenovanja upravitelja.

*JEDAN REKTORSKI DOPIS IZ SIENE**

Magnifico Capitano,

perché molto sono infestato da uno scolare mio consegliere, il quale, per esser sotto la mia iurisdizione, pretende ch'un suo ragazzo (di cui la querela d'aver rotto la testa a una donna di Niccolò della Corona è venuta dinanzi alla Magnificenza Vostra) sia ancora sotto la mia iurisdizione; onde, se così è, non posso mancare a pregar Quella sia contenta (facendo il mio debito) a lassarmi tal negozio, il quale si tratterà con tutti i debiti modi; non si mancarà alla giustizia, ancora che lo scolare pensa di trovare manco rigidità appresso e me ch'appresso a Magnificenza Vostra, la quale è molto temuta da loro e dal resto della città, e a me mi piace. Non dirò altro. A Quella sempre mi raccomando.

In Sapienza, addì cinque di maggio MDXXXXII.

Alli piaceri di Vostra Magnificenza paratissimo

Marino Drusciano Rettore

---

* Autografski dopis koji je u Državnom arhivu u Sieni pronašao Leo Košuta i objavio ga s opsežnim komentarom i zanimljivim opaskama u radu »Jedan rektorski dopis Marina Držića iz Sijene«, *Mogućnosti*, 10, Split, 1972, str. 1145—1152. U Košutinu prijevodu glasi:

»Velemožni kapetane,

kako mi jedan đak, moj savjetnik, koji se nalazi pod mojom jurisdikcijom, mnogo dosađuje, tvrdeći da je jedan njegov sluga (protiv kojega je Vašoj Velemožnosti došla tužba da je razbio glavu nekoj ženi Nikole od Krune) također pod mojom jurisdikcijom, to ne mogu, ako je tome tako, propustiti a da ne zamolim da budete voljni (dok ja vršim svoju dužnost) prepustiti mi taj posao. Taj će se obaviti sa svim dužnim načinima, pravdi će biti udovoljeno, iako đak misli, da će kod mene naći manje strogosti nego kod Vaše Velemožnosti koje se oni i ostali u gradu mnogo boje, a meni se dopada. Neću reći više. Vama se uvijek preporučam. U Sapienzi, dne petoga svibnja 1542.

Na usluzi Vaše Velemožnosti najspremniji
Marin Držić Rektor«

Napominjem da sam talijanski tekst donio u nešto modernijoj transkripciji.

*IZJAVA U PARNICI BRAĆE PRIMOVIĆA**

Tenor depositionis suprascripti Domini Pri Marini Darsa de qua et unde supra fit et habetur mentio in actis precedentibus est talis. Videlicet.

Io pre Marino di Darsa domandato circa el primo capitulo che comincia «Che molti mesi avanti, etc.» per dico et affermo esser così il vero che del mese di Decembre passato essendo io in Venetia messer Piero di Primo mi facea molte carezze et voleva che spesse volte che io fussi insieme con esso lui, et andando hor à Murano a suo giardino et hora a qualche altro luogo, et fra le altre mi ricordo che essendo un giorno che fu, se ben mi ricordo, cinque giorni avanti a Natale passato insieme con lui nel suo giardino io et il detto m. Piero, essendo io pochi giorni avanti venuto di Raugia, cominciomi il detto m. Piero a domandarmi dell'esser di m. Girollamo suo fratello. Et havendolo io ragguagliato di quello che sapevo mi entro a contare particolarmente delle cose passate fra lui e detto m. Girollamo, narrandomi fra le altre come il detto s'era partito di casa et andatosi a stare altrove, mosso dal vedere che esso m. Piero teniva in tante carezze et delitie una figliuola bastarda d'Hercole suo servitore et la madre di essa putta in casa e che soleva la casa sua chiamar bordelo, e che anche da Padua li haveva scritto una pungentissima lettera dicendoli che non dovesse tenere concubinarii in casa e molte altre cose simili. Dove poi venne a dire che queste cose l'haveano mosso a tanto sdegno e colera che si era indotto ad acconciarlo di mala sorte et non riconoscerlo per suo fratello in un testamento che haveva fatto et lasciare quasi tutta la parte sua ai detti Hercole et Perina, et mostrarli ciò che era ingiuriare e mettere in colera le persone. Dolevamisi anco qualche volta che messer Nicolò suo fratello vedeva mal volontieri esso Hercole e Perina, et maravegliavasi assai e diceva: «Io mi maraveglio che faccin' conto di queste brigate e che se imaginano in questo vedendo el mio humore. Che Iddio sa ho preso questa putta a allevare acciò non vadi male, e disegno, s'Iddio mi darà vita, maritarla con Ducati 200 o, s' io morrò, tanto li lassarò ad honore d'Iddio». Et ad Hercole, diceva, che haveva dato un panno in dono quando era stato a Ragugia et, che si maravegliava d'esse (!) suoi fratelli che di trecento ducati o quattrocento, che queste brigate potessero portarli via, facessero conto, veden-

* Isprava s ovom izjavom Marina Držića nalazi se u Dubrovačkom arhivu, Diversa Cancellariae 150 (1563—1564) f. 89—97 a tergo. Objavio ju je Dragoljub Pavlović kao prilog svojoj radnji »Novi podaci za biografiju Marina Držića«. *Zbornik radova Instituta za proučavanje književnosti SAN*, knj. I, Beograd, 1951, str. 97—107, i ovdje se iz tog izdanja pretiskuje. Prijevod donosim u uvodnoj studiji, u poglavlju o Držićevu životu. Ortografiju talijanskog teksta u znatnoj sam mjeri ispravio.

do che lui non si affatigava per altri che per loro, et che tutto il suo sarà di essi suoi fratelli. Mi ricordo medesimamente che sendoci in detto messer Piero ammalato in quelle feste di Natale sentendosi molto male, de poi venne a migliorare un poco e cominciossi a levare del letto, che fu, se ben' mi ricordo, otto giorni avanti che morisse. Sendo io in sua camera appresso il fuoco con un libretto che legevo, lui, sendo levato del letto e andando per camera con uno brazolaro che haveva in mano, sopra il quale s'appoggiava et ragionando con messer Nicolò suo fratello di diverse cose venne a dire come s'era sentito molto male et che haveva dubitato di non fare il passagio, così proprio diceva in lingua nostra, et che nel capo suo haveva fabbricato un bellissimo testamento et cominciò a narrarli quanti panni si trovava in essere e quando maturavano alcuni suoi crediti, et l'ordine circa i debiti suoi, e che cavava un ducati cinquecento o vero seicento per spartire alle brigate di casa et per l'amor d'Iddio, il resto poi a chi lo concedeva la natura, poiché per gratia d'Iddio non si sentiva la coscienza aggravata di niente, dicendo come voleva a detto Nicolò lassare certi stabili hereditati per segno di amorevolezza e benefitiarlo in denari contanti se fra' un anno pigliava moglie. All'hora il detto m. Nicolò cominciò a dirli che non si lassasse andar per capo simili pensieri e che stesse di buona voglia, et che non haverebbe mal' alcuno. E questo è quanto al primo capitulo di quello ch'io mi ricordo.

Quanto al secondo capitulo che comincia: «Che nel estremo di sua vita» etc.

Io Marino suddetto dico e le verità e così: come alli 12 di gennaro passato, salvo il vero, essendo io in casa di m. Piero di Primo venne m. Andrea Martelli fiorentino a visitarlo dopo desinare et dipoi in ver la sera venne anchora il magco m. Vittor Correro, il quali tuttavia lo allegravano vedendo che si haveva messo una grandissima manenconia a dosso, dove si era presente anchora messer Nicolò suo fratello, et essendo in circa hore 24 partì via esso Correro et rimasi io e m. Andrea Martelli e il detto messer Nicolò, et di poi venne il Castello medico. Il quale visto esso messer Piero ci tirò da banda et disse che si tenesse modo a confessarlo perché vedeva tuttavia andarli calando un catarro che potrebbe impedirli la parola. All'hora messer Nicolò, se ben'era circa un'hora di notte andò in persona a chiamare il confessore. Essendo rimaso io et m. Andrea Martelli con esso m. Piero, et sentando intorno al letto suo il detto Martelli cominciò a ragionarli con destro muodo circa alla confessione. All'hora m. Piero li rispose che in ogni modo si voleva confessare domatina et acconciare le cose sue dicendo come haveva fatta una scrittura questa state passata mosso da sdegno et colera grande che haveva con m. Girollamo suo fratello, la quale Iddio non voglia che stia a quel modo, «perché io ho perdonato a ognuno», et che domatina come se haverebbe confessato voleva acconciarla et levare et aggiongere alcune cose che non stavano a modo suo la qual scrittura accennava e col

capo e con la mano che fusse in una cassetta che era da capo di suo letto sopra una cassa. In questo mezzo venne da poi messer Nicolò insieme con il confessore et per non sbigottire esso m. Piero si prese espediente che fusse venuto a dimandare una inchistara di vino per il padre guardiano, et il detto m. Piero ordinò che li fusse data. Et di poi cominciò a persuaderlo che si dovesse confessare, ma lui stette in fermo proposito che non lo voleva fare se non la matina seguente. All'hora il detto padre se ne partì, ma m. Nicolò lo pregò assai che quella sera restasse quivi per esser pronto ad ogni bisogno et così fece. E stemmo et cennammo insieme io, il detto padre confessore, m. Andrea Martelli et m. Nicolò. Circa alle cinque hore poi di notte m. Nicolò entrò in camera di esso m. Piero havendo un fazzol in mano per mostrare che si asciugava il viso e che fusse giorno, et dato il buon dì a esso m. Piero lo domandò come si haveva riposato, rispose bene, e dimandatolo se voleva confessarsi come havea promesso che si mandasse per il confessore, rispose di si. Onde il detto m. Nicolò uscito di camera per parere che andasse per il confessore si stette un pezzo, e intrato poi il confessore in camera ci mandò tutti fuora di camera e serra la porta. All'hora m. Andrea Martelli andò a casa et rimasi io e m. Nicolò passeggiando per il portico, et Hercole stava da una banda. Et essendo il confessore stato un grand' pezzo in un' tratto aprì la porta di camera et chiamò m. Nicolò et Hercole dicendo: «Messer Piero domanda con instanza il suo testamento, il quale non si trova nella cassetta». All'hora andati dentro, subito uscirono fuora et andarono giù per la scala per andare a casa del clarissimo m. Bernardo Veniero, et io veggendo che m. Piero era rimaso solo entrai nella camera et tuttavia detto m. Piero vedevo voltare et rivoltare et sospirare et stato un' pezzo così cominciò dar mi mano sul copertoio e traendo un suspiro disse al traditore Hercole: «A questo modo sono assassinato», et alcune altre parole che non intesi bene, perché diceva piano onde incominciai a dirli: «Volete niente m. Piero?» Ma lui riguardandomi fisso, trasse un suspiro e si voltò alla volta di muro e stato così un pezzo si rivoltò e comminciò a dire: «Dove è il testamento piccolo?», et alcune altre cose quasi fuora di se affligendosi tuttavia. Et di poi essendo messer Nicolò, il padre fra Giulio confessore et Hercole dimorati un' gran' pezzo ritornorno et portarno uno sfoglio di carta piegata a uso di lettera mercantile, che dicevano essere il suo testamento, il quale il detto messer Piero prese in mano et aperse per cominciare a leggere, et dato principio domandò gl'occhiali, ma on potendesi sostenere perché le mani li tremavano buttò essa scrittura da una banda alla volta della cassella di letto. All'hora messer Nicolò la pigliò e cominciò a leggerla, ma il detto messer Piero era già fuor di se, perché non rispondea niente a proposito, et venendoci su una massara disse: «Non li debbo niente». Et poi sul lasso d'un servitor Paulo disse ne anco un' paro. Et così ciavariando, non rispondendo a proposito, si lassò stare et tuttavia andò tanto peggiorando che non si hebbe tempo ne anche a comunicarlo: et poi passò a migli-

or vita. All'hora messer Nicolò cominciò grandemente dolersi di Hercole che havesse havuto ardire di rubbare il testamento e portarlo via. Che havendoli io narrato le parole che havevo sentito di messer Piero quando erano fuori e i gesti, cominciò a dolersi assai più di esso Hercole e dire che fusse traditore, cagione della sua morte, et pregarmi che tenesse tutto bene a mente, perché voleva che questo fatto non andasse impunito. E questo è quanto io mi ricordo intorno a essi capitoli.

Quanto al terzo capitolo che comincia: che essendo pur inteso, et dico quanto di sopra.

Al quarto et ultimo capitolo che comincia: «che fu mandata a tor etc.», mi referisco a quanto è di sopra. Sopra li interrogatorii rispondo ut infra:

Che le formali parole che uso ho deposto di sopra. E anche a che proposito di sopra ho dichiarito. Del tempo di sopra ho dichiarito. Luogo l'ho dichiarito di sopra a Murano e in più altri luoghi, come a san Giorgi. Del giorno non mel ricordo.

Hora dopo desinare non sendo presenti altri che me e lui. Quando parlo del testamento con messer Nicolò che nel capo havea fabricato le formali parole ho deposto di sopra.

A che proposito chiarito di sopra.

Non era presente altri che io quando con messer Nicolò parlava, ma Hercole che intrava et usciva di camera per servitii mi pare, salvo il vero, che vi si trovasse a detto ragionamento, ma non so se sentiva o poneva mente a quel che insieme parlavano. Luogo in camera seconda a man destra del primo portico di casa al ponte di «Donna honesta».

Il tempo ho dichiarito di sopra. Dell'hora non mi ricordo; del giorno manco mi ricordo. Le formali parole del 2,3 et ultimo capitulo ho deposto di sopra. A che proposito ancho ho chiarito di sopra. Il tempo ho chiarito di sopra: Del giorno non mi ricordo. Have di sopra ho dechiarito. Quando messer Andrea Martelli li parlò della confessione e lui parlò circa volersi confessar e racconciare el suo testamento, non ci era presente altri che messer Andrea et io, ut supra.

Cennammo nel portico primo; quanti erano a cena l'ho dichiarito di sopra. Quando si andò per testamento io solo entrai in camera dove non c'era altri che lui et me, ma intrò poco poi una certa massara Helena et mi pare, salvo il vero, che all'hora intrasse quando messer Piero disse: «Testamento piccolo», ma non se quel' che sentì. Di notte fu. L'hore ho di sopra dichiarito. Del giorno non mi ricordo. Né parente, né creditore, né debitore, né interessato, né partiale sono, né adherente più a una che a un'altra parte.

Io pre Marino soprascripto affermo la presente depositione di mia man' propria scritta et in fede mi sono sotto scritto. Suprascripta depositio et attestatio facta et scripta fuit ut supra per suprascriptum Domi-

num Presbiterum Marinum Darsa coram suprascriptis Dominis consulibus et judicibus Causarum civilium Ragusii. Guglielmus Dondinus, cancelarius.

Acta cum depositionibus suprascriptis sunt in totum chartarum septem. Idem Gulielmus cancelarius.

*POLITIČKA PISMA**

I

All'Ill.mo et Eccell.mo S.re
Duca di Firenze e di Siena in
mano propria, cose secrete

Illustrissimo et Eccellentissimo Signore Duca!

1. Mandai all'Eccellenza Vostra la descrizione della città di Raugia e del suo governo in generale; ora in particulare dirò alcune cose del governo di detta città, acciò l'Eccellenza Vostra s'informi e del bene e del male di quella e conosca che non per legger moto ci siamo mossi a desiderar la sua riforma, ma che per causa piena di giustissima ragione siamo ricorsi all'aiuto di tanto Principe, li quale è bene (inspirandolo Iddio a farne grazia dell'aiuto suo) che minutamente sappia gli errori e mancamenti di detta città e la virtuosa e buona intenzione del suo popolo, e come eccellente, virtuoso e potente principe possa darle quel rimedio che se le conviene, il che Dio benedetto permetta e a Quella conceda fortezza che con suo grand'animo supplisca ai bisogni del suo ben governato stato e fuori sparga seme della sua virtù e del suo valore.

2. I Raugei al tempo mio più volte mandarono imbasciaria favorevole fino in Spagna a Carlo Quinto Imperatore; al suo figliolo Re Filippo non mai se non una volta non so che basso gentilomo, come privato, per cause che importavano. Ora mandano un pover frate, che per esser stato guardian di Gerusalemme, et occorsogli andar una volta per bisogni della chiesa ierosolimitana a trovar Sua Maestà Cattolica, loro, per sparegno fuori di tempo, e per persuadersi che il frate, per aver una volta parlato col re Filippo, sia fatto suo familiare, e che sia per ottener qualunque altra cosa appresso a Sua Maestà, hanno voluto a tanto Re ora, per cose che l'importano, così bassamente mandar detto frate, che è vescovo di ducento scudi all'anno, con uno scudo al dì per ispesa fino in Spagna.

3. Poco fa al vicerè di Cicilia per la medesima causa mandarono un gentilomo con ottanta scudi per spesa e con un presente a sua Eccellenza, ch'era un bacile col suo ramino d'argento, cosa bassa; al qual presente sua Eccellenza rise e lo ridonò a quello che l'aveva portato.

Conto queste bassezze con rossore, perché quella città ha, et ha avu-

* Prijevod i komentar donosim u uvodnoj studiji, u poglavlju o Držićevu životu. Tekst sam u ortografiji donekle posuvremenio.

to, il modo sempre per onorarsi a tempo; ben spendono dove non bisogna: poco tempo è che per sciocchezza e per una gara vile d'un turco spesero alla Porta del Gran Turco venticinque mila ducati, i quali non spesero, ma buttarono in mare.

Lascio star la goffaria di messi che mandano con le nove a Napoli, e spacci tardissimi, e tutto ciò per avarizia desutile e per goffaria, e che vorrebbero manco che si può essere conosciuti, per viver come dei da se medesimi; e ciò per loro è impossibile sendo forzati, per marcia neccessità e per traffichi e per bisogni della vita, praticar col mondo, e in quel buso, che con tanta superbia posseggono, accarezzar quelli che accarezzano loro.

4. Circa le navi di detti Raugei, che sogliono alcune volte essere ritenute per bisogni dell'armata cattolica, costoro, per paura vana e fuor di tempo che 'l Turco non s'adiri contra di loro per causa di dette navi, hanno novamente provvisto cioè che più alcuno non possa sotto gran pena fabbricar navi ne comprar senza dar una grosa pleggiaria di stare all'obbedienza loro, cioè, quando a dette navi sia comandato che schivino la retenzione, e che, quando si dubita che abbino a esser ritenute, schivino, prima di tre mesi, cioè si riduchino a Raugia, il che le povere navi in modo alcuno non possono osservar. E ciò hanno fatto per sinistrare detta marinarezza e per annichilar l'uso delle navi, acciò loro, dentro di quel buso, dove li pare d'esser accomodati, sia sicuri, tutto il resto mora, creppi e vada male. E insomma, quella marinarezza, che oggidì è necessarissima all'uso di Ponente e ai bisogni della cristianità, marinarezza in fiore, della quale loro non sono stati né inventori né maestri, né quelli che l'hanno incaminata, ma isolani l'hanno messa innanzi per necessità di viver e son fatti eccellenti e buoni maestri di detta marinarezza, dico cercano di disfarla, annichilarla e ridurla a niente, con non poco detrimento della Cicilia e di tutta quella costa di Punente. Al rimedio del qual disordine Dio ha mandato ora a Vostra Eccellenza, dico miracolosamente messole innanzi, che a sì gran detrimento provvegga, di che ha una occasione bellissima, un campo largo. Sopra il tutto la cossa è secretissima. V'è un popolo, che altro non prega Dio che tal grazia, cioè che a vinti mostri, disarmati, pazzi e dappoco, si lievi la desutile autorità, e che l'Eccellenza Vostra formi novo governo in Raugia; il quale fin che pietra dura sopra pietra tenga nel core la Illustrissima Casa de' Medici, l'abbracci per signora, maestra e sua guida. E ora più che mai avemo bisogno d'aiuto di tale Principe, e ci bisogna anticipar il tempo, né perderne punto, visto l'atto crudele, che pare si verifichi, della isola di Scio. E che si può sperar d'un crudele barbaro che bestialità e crudeltà?

5. Laudato sia Iddio che Raugia è ora in bonissimo termine di marinarezza, di denari, della città, la quale tengo (se non m'inganno) più potente di Rodi e di Malta, e più forte quando ogni poco di fortificamento le si aggiungesse. Il che, dove sono animi pronti, popolo denarioso, so-

pr'il tutto governo di Cosmo de' Medici, Principe di conseglio e fortuna felicissimo, si potrà far presto, e bene, sicché forse faremmo al Turco pensar altro che in tempo alcuno disegnar sopra quella città qualche bestialità, e avrà di grazia di contentarsi dell'utile e servitù di quella città, che in tempo alcuno non li mancò del suo tributo e di quello che ha possuto in servizio suo, senza detrimento della cristianità, la quale città non tentarà a modo di Sciotti di adirare il lione col mancargli di quello che gli è obbligata.

Le quali cose, Benignissimo Principe, né si faranno, né la cosa andarà bene, se non si muta governo, e se tanto Principe non mette mano, per ciò che avemo governatori pazzi e si tengon savi; dappoco e sono da niente, impotenti, e la loro superbia omai non si può sopportare.

6. Pochi anni sono che s'era levata una voce, che 'l Turco mandava l'armata per occupar Raugia, e detta voce gli era scritta fin da Constantinopoli. Di detta voce era pieno il mondo, e loro in quel tempo non attesero ad alcun rimedio, se non a pianger e da vil femmine aspettar che dalle stelle miracolosamente gli venisse aiuto, senza mettersi a far provvisione alcuna in tanta necessità, se non apparecchiar le chiavi della città per presentarle senza contrasto alcuno al Turco quando venisse. Considera l'Eccellenza Vostra che animi son questi e chi governa quella marinarezza, che ogni dì combatte sí valorosamente co' corsali turcheschi, e che spesso resiste a gran forze o more non senza vendetta? Nel medesimo tempo, quando si videro fuora del pericolo, e che la voce era vana di quello che s'era detto, subito fuor d'ogni proposito si misero ad acconciar le lor galie, come che di corto avessero a fuggire e, lasciando Raugia, cercar nove abitazioni, e ciò facevano senza saputa del popolo, e facevano conto senza l'oste.

7. Signor Duca, a giudizio di tutti quelli che li hanno praticato sono indegni del governo, e di 3 do terzi di loro istessi non si contentano del presente governo. La gioventù tutta aderiria a questi mia disegni, nè si può far appresso Dio miglior opera che levargli il governo e crear una nova repubblichetta, che staria tanto bene in quelle bande quanto si può immaginare. Fin qui hanno avuto governo alla veneziana; ora formarlo alla toscana. Il popolo e gli altri nessuna cosa non goderebbero più che quella cosa di signori in palazzo; con un collonello impiazza che per conto di Vostra Eccellenza governasse le arme della città e stesse per guardia della libertà del popolo; e alla genovese si governasse il consiglio, cioè che la metà di nobili e la metà di popolani entrasse in consiglio, con aprirvi una porta di detto consiglio ai forestieri, il che non saria se non d'assai utile a quella città, la quale di raccolta di diversi di qua e di là s'è fatta quella ch'ella è, ed ora più che mai cresceria, perciò che molti di luoghi circonvicini ricchi ma da Turchi maltrattati si ridurrebbero a Raugia quando avessero luoco nella nobiltà. Similmente di tutta la Dalmazia, Albania, Grecia sarebbe come un rifugio opportuno la città di Raugia di quelli che non possono più sopportar l'avarizia di Veneziani e la violenza di

Turchi, come è stato in un tempo; né questo saria cosa nova, ma cosa che i nostri antichi hanno usata, e con questo modo ampliata la città et arricchitala.

8. Circa l'administrazion del Criminale, mi pareria cosa necessarissima mettervi in Raugia un capitan di giustizia italiano, uomo di Vostra Eccellenza, perché questi nostri non sepper mai amministrar il Criminale; e ancora che sarò longo e fastidioso, è bene che l'Eccellenza Vostra sappia come sinistramente l'hanno administrato, e contarò alcuni casi più brevemente che potrò.

Più anni sono, fu un padron di nave, che in casa, da una sua fante, li furono rubati seicento ongari. Mette mano alla fante; la fante confessa d'averli rubati, ma che li aveva dati a un prete in salvo. Chiamano il prete: nega il prete d'averli avuti. Subito, senza altro, danno la corda al meschino et innocente prete: non confessa. Una altra volta gli diedero tanta corda, che gli restarono le braccia sulla corda, e morì. La fante, punta da coscienza e vinta da timore, confessa la verità che al prete non aveva dato gli ongari, ma che li aveva sotterrati in casa propria del padrone. Trovati i denari, cessata la lite e satisfatta la giustizia; la fante tengono un mese in pregion, nè le danno altro castigo.

9. Un'altra volta do contadini vengono a parole, uno all'altro dà della zappa sulla testa e l'ammazza e fugge. La corte salta per pigliarlo; nol pigliano. Trovano un suo fratello in casa, menanlo ai giudici, i giudici lo trovano innocente. Corre un gentilomo, padron del morto, e con veemenza parla ai giudici: «Dunque, sti contadini ardiscono a questo modo ammazzar i villani di gentilomeni, e voi li lasciate senza punizione andar a questo modo?». Rispondono i giudici: «Costui trovammo innocente, che volete che gli facciamo!». Risponde il gentilomo: «Dargli un tre tratti di corda, acciò il suo fratello sappia che cosa è ammazzar servitori di gentilomeni, sì, sì!». E così danno tre tratti di corda al meschino innocente, e poi lo lasciano andar a casa.

Quest'ultima volta, che non è ancora un anno, fecero pigliar di molti omicidiari già vecchi nel bando, e usarono insolita diligenza per pigliarli. Come li hanno avuto in pregione, a tutti perdonarono la vita, per rimetter nella città un loro gentilomo, bandito per omicidio.

10. Un'altra contarò crudelissima. Fallisce un mercante levantino, e per volersi acconciare con i suoi creditori viene al confine di Raugia su quello del Turco. Un gentilomo, creditore del levantino, gli apposta, e prendelo sulla franchisia, e mettelo in pregione. Il fratello del levantino, vista la tirannia et il modo violente dei reggitori di Raugia, per disperazione si fa Turco e con animo di giovare al fratello. E la disgrazia sua volse che presto morì. Ora costoro, per aver il fratello usato quel modo disperato, condannano il meschino fallito (che non era consenziente al proceder del fratello) a perpetua carcere fra quattro muri senza lume et in ferri, et ora vi sta. Il quale pazientemente aspetta la vendetta di Dio di tanta impietà.

Perdonimi l'Eccellenza Vostra se sono lungo e fastidioso in contar queste impietà, le quali è bene ch'Ella le sappia, acciò le lagrime nostre non paian da scherzo e i lamenti leggeri appresso il mondo e appresso voi altri prìncipi, che siete in terra in loco de Dio per administrar giustizia e per opporsi ai violenti.

11. Quest'altra oda l'Eccellenza Vostra, che poco fa intravvenne.

Tre giovinetti sbarbati, una notte, vanno a sollazzo per la città e ricevono non so che dispiacere da uno; e poiché la gioventù di Raugia è di bonissima pasta, quando giocano alle cortellate, tirano di piatto. Questi si consigliano d'assaltar colui che gli avea fatto dispiacere, non per ferirlo, ma farlo un poco fuggire, a trovanlo. A due di questi non parve altramente di assaltarlo; il terzo, un poco più sconsiderato, mena un colpo e feriscelo in un braccio. Il giorno seguente si salva in chiesa. I due, che non avean fatto male, non volsero fuggir altramente. Il ferito era gentilomo. I parenti di detto ferito di propria autorità vanno in chiesa con alquanti ongari e cavanlo dalla chiesa. Il fanciullo, spaventato, accusa i compagni. Costoro a furia mettono mani anche ai compagni. E poiché uno di questi, che non avea ferito, «Assaltiamolo» avea detto, fu condannato gli fusse tagliata una mano, e a quello che avea ferito — legger castigo. Ma tanta impietà modero, il pregai. Pure il detto fanciullo fu condannato a lunga pregione in ferri, e oggidì vi sta. E le stranezze che usano ai padroni delle navi non si potrebbero contar. Quest'altra è bene che intenda l'Eccellenza Vostra, che fu disonesta assai, e tocca alla chiesa.

12. Tra frati di San Francesco fu non so che disparer dentro del conventro, e ad alcuni di loro parve di mandar al suo generale li mandasse un commissario, extra tempore, e vedesse di rassetar le differenze loro. Il generale, ch'era spagnuolo, manda un commissario a Raugia. E perché alcuni frati gentilomeni avevano rumoreggiato, per autorità che da se stessi si pigliano, e per superbia, loro solita, e dubitando il reggimento di Raugia che a quei frati gentilomeni non facesse il commissario qualche dispiacer, senza altro fanno comandamento al commissario, per un loro secretario, che per tutto quel dì debba spacciar il paese, e senza altro bandiscono quattro frati, popolani di case onorate i più esemplari, vecchi predicatori e di santa vita di tutti gli altri, senza proceso. Il generale non poté saper mai quello che detti frati aveano fatto, a del commissario non era paziente. In Roma al generale fu ricordato che per oblivione passasse detto disordine, per manco male, avendosi a fare con gente vicina al Turco, barbara e senza ragione, e anche per causa di diversi moti, che per il mondo si suscitano da gente che aderiscono alle cose nove. Ma non è così, Signore Duca: i Raugei sono cattolicissimi e di quieta natura, e buoni cristiani, e che posseggono ragione, ma avemo quindeci mostri, pazzi e da niente, che ne fanno infelici e troppo miseri, se Dio non ci aiuta.

13. Nel fortificar la città mostrarono la goffaria loro. Nel tempo che gli Spagnuoli possedevano Castelnovo nella Servia alla marina vicino a Raugia, ora in mano di Turchi, detti governatori di Raugia cominciarono aver sospetto di Spagnoli, e, per armarsi contra tal sospetto, presero uno di quegli Spagnuoli di detto Castelnovo che li fortificasse la città, e li facesse sicuri del sospetto che di loro preso aveano. E questo fu un ingegnere per nome Ferramulino, il quale li fece far di molte spese nel fortificare, delle quali si sono pentiti. E come quelli che del popolo non vogliono né consiglio né aiuto, manco si fidano di forestieri, le cose loro stanno, circa le difese della città, languide et abbandonate, non mancando né artiglieria né industria né cosa che per un apparecchio di guerra bisognasse, se non governo.

14. E circa il maneggiare le cause civili, pensano che ognuno di loro sia padrone della sua ballotta, nonostante il pro e contra che dagli avvocati si produce, perché in ultimo per le ballotte passano dette cause, e la maggior parte di loro la dona al suo affezionato.

15. Molte bestialità potria contar, che hanno usato ai forestieri e usano tuttavia, ma ormai mi pare avere stancato Sua Eccellenza con suono di tante poltronarie, delle quali io ho testimoni qui proprio in Firenze. Ma quella del Miniati (che sta al presente in Raugia) non si può tacer, ché, avendo i suoi giovani fatto parole con marinari d'un suo brigantino, corsero, dico gentilomeni soli — et io mi sono trovato presente, né potevo far altro — dico corsero, senza intender altro, in casa del Miniati, e con bastonate, pugni e schiaffi cavarono fuora il Miniati con quelli ch'erano seco, e li accompagnarono con schiaffi, pugni e con ogni sorte di busse fino alla pregione. Il Beccadello, oggi proposto di Prato, dal suo pallazzo episcopale guardava la festa e diceva che mai non avea visto contraffar meglio. A un giovane di detto Miniati, fu dato un fregio allora sul viso da uno che oggi è di primi nel governo in Raugia. Desti, da lì un poco, dalla bestialità i nobili di Raugia, e trovato che avevano fatto male, lasciarono di pregione il Miniati con i suoi compagni pesti e maltrattati. Un certo di Rustici, che, per conto di Francesi, litigava con un padron della nave, ritrovandosi allora in casa del Miniati alla tresca, a cui in quel romore sendo detto ch'egli il primo saria impiccato, rispose: «Perché? Ho io crucifisso Cristo?», e toccò anche a lui la parte delle pugna. Mi vergogno contar alla Eccellenza Vostra tali barbarie, ma è bene che le sappia, e saria da sgarrare simili presuntuosi, mal creati e dappoco, e mostrarli che cosa è essere così bestiali contra i forestieri, dai quali loro dappertutto ricevono amor e cortesia; dico insegnarli, senza vendetta, a viver, ché la intenzione nostra è amorevolissimamente rimediar a tanti disordini, né con bestialità rimediar alla bestialità. Ma con aiuto di Dio e della buona fortuna di Cosmo de' Medici, Duca di Firenze e di Siena, si potrà far facilissimamente, dandomi ampio campo la loro goffezza e loro poco governo, soprattutto il loro tenersi sicuri quanto al popolo, e potenti quanto al di fuora.

16. Io non voglio tediar più l'Eccellenza Vostra col contarLe sì sporchi portamenti di costoro, che ne trovaria infiniti, ma attenderò di persuaderLa pregando Dio La inspiri a sì giusta impresa et all'aiuto sì cristiano, che con facilità, credo, ogni cosa Le riusciria, con tutto che questo, et ogni maggior cosa, sta in mano di Dio et in mano della fortuna. Ma se gli uomini hanno da confidarsi della giustizia di Dio, et appagarsi di ragione, noi avemo a sperar buon fine al nostro desiderio. E in quanto ai garbugli di Turchi e pericoli che potrebbero succedere dalla parte di detti Turchi, dico che siamo armati di molti remedi salutiferi. Con buone parole e denari e con non andar contro di loro, appresso i Turchi si acconcia ogni cosa. Et è comune opinione fra noi, che nelle cose intrinseche di Raugia i Turchi né si sono impacciati né si impacciaranno giammai. Et, in conclusione, qui è il nostro punto o vita o morte: o liberi a pagar il tributo al Turco, o, avendo a pericolar come gli Sciotti, far un'altra deliberazione. E con questo governo presente non potremmo se non esser preda di Turchi ogni volta che li verrà voglia, tal che è necessarissimo, Signore Duca, per salute di Raugia, mutar governo, né dimorar più con star ad aspettar la manna dal cielo.

17. Et in far tal opera santa, per dirla apertamente, né si possono usar cose grandi, né sono di bisogno. Una scomunica papale, contra costoro scomunicati, per la prima vorrei avere, o finta o vera, che tanto faria, per cominciar dall'onor di Dio, il che darebbe gran forza et animo a quel popolo, non uso alle cose nove, che, con simil fondamento e principio, a ogni cosa si metteria, per esser cattolicissimo. E quanto alla chiesa, molte opere buone si corroborarebbero in Raugia, a esempio e benefizio di Bosna, Servia, Dalmazia e di tutti quei luoghi circonvicini, ai quali, con aiuto di Dio, non è ancora pentrata la peste della eresia luterana. Per scomunicar costoro, necessariamente la città saria forzata mutar governo, e ci sono moltissimi di nobili che sono esclusi dal governo: in compagnia di questi si principiaria la cosa.

18. Appresso desidero un cinquanta soldati buoni del Suo stato e che dipendano da Sua Eccellenza, con quattro capitani et un colonello, che avesse qualche autorità: questi mandar in dieci parti, a cinque per volta, appartatamente, con barche da Venezia, cioè con brigantini e raugei et altri che passano per Raugia e di là di Raugia, e che comincino imbarcarsi da settembre, per tutto gennaro tutti siano al loco; e dar a ciaschedun capitano finto carico: o comprar cavalli, o intender delle nove, o riscattar schiavi, o quello che parerà meglio, né in modo alcuno sappiano perché vi vadano, se non quella notte che la cosa s'avesse a metter in opera e che io li mostrasse la commission di Vostra Eccellenza. Et espedir ciascun capitano da sé, senza che sappia cosa di altri capitani, il colonello da per sé anco, e che non sappia cosa di quattro capitani. Detto finga d'aver nemicizie e che voglia passar in Cicilia. Vengano disarmati, o con spada sola per uomo. Fra questi sia qualche valente fabbro, sappia a un bisogno aprir una porta, rompere un cadenazzo; un altro faccia pro-

fessione di lavorar rote di archibusi, e sappia acconciar archibusi, et a un bisogno ne apra una bottega. A detti al bisogno io provvederò di archibusi et arme che bisognaranno. Detta gente venga mal vestita e più presto fingano di cercar recapito chi d'un esercizio, e d'un altro.

19. Appresso, Eccellente Signore, vorrei, che Quella mandasse un Suo uomo destro a Raugia, il quale si potesse aver da Roma, con industria Sua e Suo favore, qualche secreta autorità contra gli scomunicati, e potesse usar l'autorità in quelle bande di chiarire quelli che sono incorsi in scomunica, ma in modo alcuno non si sappia che abbia andar a Raugia, se si può. E questa é quella scomunica finta o vera ch'io desidero. Quest'uomo comparirebbe con quindici valentomeni appresso, che sarebbe buon aiuto a quelli cinquanta, e con amorevolezza e destrezza negoziaria fintamente con quei signori circa le cose della chiesa, e da parte di Sua Santità e da tutto il concistoro di cardinali esortarli amorevolmente che non si impacciasseno più nelle cose della chiesa, mentre secretamente s'opererà il fatto nostro. E detto uomo non sappia perché vi vada, me che, semplicemente mandato da Vostra Eccellenza, s'operi in quello gli avrete commesso, finché ultimamente io gli mostri la vera commissione di Vostra Eccellenza.

Perdonimi Vostra Eccellenza se io, semplicemente desideroso di metter in esecuzione questa mia impresa, sono intrato forse in cose difficili e fastidiose. A un Principe tale penso non sia cosa difficile, considerata la Sua potenza e la Sua benignità non Gli farà essere fastidioso il mio sollecitarLa a opera buona e santa.

20. Per metter senza sospetto ancora venti uomini in Raugia, userei ancora questo stratagemma: cioè fingeria che dalla parte dell'Illustrissimo et Eccellentissimo Don Garcia venisse un gentilomo condolersi con quei signori della parte fatta contra la marinarezza in detrimento e danno di suo bisogno, e che fusser contenti di non proceder così rigidamente contra i suoi omeni, i quali, per esser cristiani, servono a prìncipi cristiani, e lusingarli più che si può. Et io saria che con tal gentilomo in secreto presso alla marinarezza operaria arti che bisognano, e con gente non usa a cose nove. La quale marinarezza è di grande bisogno che aderisca caldamente a questa impresa. E se qualche pigro o spauroso volesse esser neutrale, minacciargli con autorità dell'Illustrissimo et Eccellentissimo Gracia che debbano, sotto pena d'essergli abbruciate le navi, favorir la santa chiesa et esser contra gli scomunicati. O, Signore, questa scomunica avrà gran forza e l'autorità del Vice Re di Cicilia. Con arte si vince il mondo.

21. Et a reprobar queste cose, se qualche licenza s'usasse, chi saria? Credamelo Vostra Eccellenza, che queste cose si farebbero con molta destrezza e quiete; né io dubito, anzi, sono sicuro, che riuscirebbero senza strepito. Conoscendo la natura timida di detti reggitori nostri, i quali, per non incorrer nel peggio, s'accostarebbero al voler nostro. Spendono ora l'autorità, perché non hanno contrasto, ma quando vedessero contro

di loro forze maggiori, abbassarebbero subito di loro superbia e si scoprirebbero conigli timidi, e avrebbero di grazia di aver luoco nel governo insieme col popolo. Pensi l'Eccellenza Vostra che io non mi ci metteria a questa impresa senza saldo fondamento di riuscir al sicuro, né tentaria si gran Principe se ono fossi sicuro che la cosa avesse ad avere ottimo fine, con aiuto dell'Altissimo.

E cose degli omeni sono tali, che con arte si possono vincere e si possono assicurare. Et ancora che 'l gran Turco sia potente, però c'è di omiciuoli che si persuadono e si tengono sicuri che con otto galie e con arti che loro sanno ripigliarebbero Rodi al sicuro, facendo gran fondamento di Turchi, che non mettono innanzi simili pericoli, con tenerci nulla guardia, si può dire, nelle fortezze. Tenendosi sicuri col nome solamente e la guardia delle galie, la state va in busca qua e là, tal che Rodi (secondo il detto Raugeo) sta esposta al predatore se vi si trova. E saria da caricargliela in contraccambio di Malta. Questo trasmessi, Signore Duca, che conosco in un Raugeo (che è a Pisa al presente), che, sendo praticissimo di tutto l'arcipelago, di Rodi promette dette cose e con fondamento. Ma le cose nostre sono leggere, e ci persuademo leggermente e senza romore vincerle. Non manchi il denaro ai Raugei, col quale con Turchi s'acconcia il bene e il male, non c' è da dubitar di niente. Per lunga esperienza noi conosciamo la natura di Turchi, e questo Mehmet bassa è della lingua e nazione nostra, il quale in Raugia non conosce Pietro né Paulo, ma tutti i Raugei insieme, e per esser del sangue nostro bosnese e fautor di . . . e noi non mancaremo di imboccarlo e conservarcelo amico. E con buon governo fra gli omeni è d'ogni cosa rimedio, e le ferocissime bestie con arte si domano.

22. Alle genti che Vostra Eccellenza mandasse a Raugia io aggiungerei di mia seguaci e terrazzani e forestieri un numero sufficente all'impresa nostra, ma prometto che tutto il popolo subito sarà velocissimo a questa buona opera, la quale loro desiderano come la vita, e bastarebbe, Signore, il popolo senza altro aiuto a simil impresa, ma per natura è timido e non uso alle cose nuove, et è duro a risolversi, ma viver sotto costoro né può né voule, onde dargli animo con la gente di Vostra Eccellenza e con governo Suo sarà ottimo rimedio alla loro timidità. E detta gente rimarrà in Raugia per conto di Vostra Eccellenza e per libertà del popolo. E Dio benedetto sia quello che inspiri Vostra Eccellenza di far quello che sarà per meglio, e a noi conceda consegiur quello ch'è sua volontà.

E perché se si avesse a deliberar sopra detta domanda mia cosa alcuna, non bisognaria tardare, e simil impresa, per molte cause, bisogna esiguir l'inverno per tutto gennaro, onde Quella sia contenta di darmi qualche risposta per mezzo del Vinta, acciò, Sua Eccellenza risolvendosi a favorire la nostra domanda, io possa tornar a tempo in quelle bande, per somministrar a quanto bisogna. E se, per avventura, non Le paresse quest'anno tentar della impresa, la stia sopita, fin che Le parerà tempo

da eseguirla. A ogni Suo voler ci acquieteremo. Col pregar Dio sempre per la Sua salute, per il Principe e per la Principessa, e per tutta Sua felice Famiglia, Dio presto Le faccia veder del Suo Principe e la Principessa Prole cara a Dio e ai Suoi popoli, che perpetuamente goda ogni felicità in pace il Suo e maggior stato, e la benedizione di Dio, la quale include tutti i beni.

In Firenze, addì 2 di luglio del LXVI.

Di Vostra Eccellenza umilissimo servitore
Marino Darsa Raguseo

II

All'Ill.mo et Eccell.mo Sig.re
Duca di Firenze e di Siena
in mano propria
l.ra secreta

Illustrissimo et Eccellentissimo Signore Duca!

1. Io so che a questi tempi caldi s'ha più bisogno di riposo che di fatica, ma avendo io cominciato con suppliche, lettere e preci fin qui comparire sì caldamente dinanzi a Sua Eccellenza per quella cosa di Raugia, non resterò ora col mostrarmi freddo, dove che sono caldissimo, di seguire a pregar e sollicitar Quella, che, appresso a Suoi negozi di maggior importanza, doni qualche tempo a pensar sopra detta cosa di Raugia e mi dia qualche risposta, e ancora che paia, secondo un certo mio considerar, che la fortuna cominci sopra detta cosa mostrar qualche difficultà, prima con la morte di papa Pio quarto, di poi col caso di Scio, appresso con qualche altra cosa. Sopra l'aiuto di papa Pio noi facevamo gran fondamento; ma, lodato sia Iddio, non di meno in sopra le dette difficultà piglio buon augurio, perché la fortuna è sempre sospettosa quando alla prima viene ridente e con faccia lieta: sì come la terra senza fatica non ci dà cibo, né il cielo senza tuoni la desiata pioggia, così i successi della buona fortuna non vengono senza contrasto. In questo mondo ordinariamente combattono buoni coi tristi, virtuosi con viziosi, i pii con violenti e l'ingegno con la forza. Et è cosa umana aver travagli fra gli omeni; cosa da valentomeni non lasciarsi vincer da mali et aiutarsi di mezzi per i quali si può aver vittoria, e cosa da omeni che si sanno consigliare.

2. Ora per esser breve, il popolo raugeo, oppresso da quindeci pazzi impotenti e dappoco, ai quali per lungo uso fin qui s'è avuto rispetto, che

ora tema e dubiti riscoter il capo et opporsi a tanta violenza con l'aiuto di Dio e la buona fortuna di Duca Cosmo de' Medici? E che al popolo genovese, avendo da far con altri capi che non sono i nostri, bastò animo aver l'intento suo, e noi, col favore di tanto Principe e che ha il braccio che ben può giungere fin a Ragusa se vuole, il quale con un dir di sì e con un accennar col capo: «Sia!», può guadagnarsi Raugia sempre schiava e le cose nostre ridurre a desiato bene, che ci spaventiamo e siamo sospesi? In conclusione, Signore Duca, queste cose non si hanno mai da far con la trombetta, ma tacite e secrete, col principio della chiesa, per rispetto di Turchi e di Veneziani ancora. Ne avremo a render conto delle cose nostre al mondo, e il braccio secreto della Vostra Eccellenza per ora darà vittoria alle cose nostre, e al Suo scettro ducale luoco in Raugia. Né avremo che temere, avendo Dio in protezione e tanto Duce in favore.

3. Né desiderammo gran cose in questo gioco: un sessanta, o poco più, di Suoi valentomeni, come ho descritto su questa altra mia longa scritta nella penultima et ultima carta, la quale Sua Eccellenza con la comodità vedrà. E se anche Le paresse, per veder il fine di questa guerra d'Ongaria, e similmente il vero successo di Scio, indugiar a questa cosa, si faccia quello Le torna bene. Ma ben Le supplicherei caldamente, ancora che si indugiasse, che qualche principio si desse a detta cosa, cioè s'incominciasse a indirizzare qualcuno a poco a poco, come io Le potria ricordar e descriver come avrebbe a fare.

4. Un'altra cosa vorrei supplicar a Quella, che, quando si risolvesse a tale santa opera, che fusse contenta di aiutarci delle spese che occoressero; perché io non sendo denarioso, e con quelli che hanno il modo non è da slargarsi, basta che io conosca l'animo disposto di tutti, ma tentarli ora più in là non trovo che sia sicuro, et è bene in questa impresa non aver mancamento a tempo di quello che sarà di bisogno. I quali denari, quando si pigliassero a cambio per conto nostro, a tempo si satisferiano, o riesca o non riesca a tutto, chiedendo perdono se io, non sendo pratico di questi negozi, errasse in qualche conto. Ma mi confido in Dio, da cui certa vittoria spero, che, appresso a satisfar di subito a dette spese, conoscerà Sua Eccellenza, per segni pieni di gratitudine, quanto benefizio è a un popolo oppresso da insolenti rendergli la sua sicurtà e desiata libertà.

5. Oltra la promessa fatta nella mia supplica, alla quale s'attenderà largamente, né voglio esser più lungo, ma Le dirò come dì 17 giugno scrivono di Raugia come gli ambasciatori di Raugia hanno trovato il gran Turco in Onisc, intorno a Filippopoli e Sofia in Macedonia, e consegnatogli il tributo, et egli, fattogli buona ciera, e ordinato siano satisfatte tre navi cariche di grano prese l'anno passato per Malta, cioè gli sia data o la valuta di detto grano o il grano, li ha graziosamente licenziato. Scrivono ancora, che detto andava con gran vanagloria e pompa all'im-

presa che va, ma che l'esercito suo era molto mal disposto a tale viaggio, e mormorano e bestemmiano la inquiete del loro re vecchio. I nostri Raugei similmente avean fatto due altri ambasciatori per mandarli con un presente, solito a fargli quando il Turco va in persona alla guerra.

6. Non dirò altro: Dio La inspiri a fare quello ch'è a sua volontà e Le conceda perpetua felicità. A me saria summa grazia d'aver qualche resoluzione presta, acciò il mio longo dimorar qui non dia ai nostri qualche sospizione o immaginazione ch'io negozii in Firenze qualche cosa, dove ch'io do ad intender a tutti di star per sollazzo solamente, e in tutto mi rimetto a quanto Ella vuole.

Alla Cui grazia e benignità umilmente mi raccomando.

In Firenze, di tre luglio del LXVI.

Di Vostra Eccellenza umilissimo servitore
Marino Darsa Raguseo

III

All'Ill.mo et Eccell.mo Sig.re
Principe di Firenze e di Siena
In mano propria, supplica secreta

Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Principe!

Io, Marino Darsa Raguseo, sendo comparso dinanzi all'Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Duca Suo Padre con una causa di qualche importanza, la quale, sì come ricerca aiuto del potente braccio Vostro, così promette benefizio all'Illustrissima Casa Vostra de' Medici, la benignità e la virtù della quale è degna che i popoli lontani ricorrano al soccorso di Quella, e che tanta virtù non sia oziosa, e perché la cosa ricerca secreto grande, né a me, per causa di tener la cosa secreta, è lecito andar attorno alla Corte, né posso sollecitar l'Eccellenza del Duca, onde me'è parso ricorrer al benigno soccorso di Vostra Eccellenza col supplicarLe e pregarLa con tutte quelle sommissioni di core che si posson fare, giacché non m'è lecito (per causa del secreto, per non dar da pensar a Suoi da torno) di gettarmi ai piedi di Quella e usar tutte quelle sommissioni con atti che per gente bisognosa d'aiuto si posson fare, che voglia appresso al Signor Duca Suo Padre spender due parole in favor mio e di tutta la mia nazione, et esserne insieme con Esso Lui d'aiuto. Né voglio più

esser longo con l'Eccellenza Vostra, ma prego l'Altissimo La conservi in perpetua felicità.

In Firenze, al XXIII di luglio del LXVI.

Di Sua Eccellenza umilissimo servitore
Marino Darsa Raguseo

IV

All'Ill.mo et Eccell.mo Sig.re
Principe di Fiorenza e di Siena
In mano propria
lettera secreta

Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Principe!

1. Io, Marino Darsa, Raugeo, umile forestiero, buttandomi ai piedi dell'Eccellenza Vostra col core, non potendo personalmente, supplico a Quella, per quella benignità e cortesia ch'Ella suole mostrare a tutti, che questo (ancorché indegno forestiero), ricorso semplicemente alla giustizia et aiuto di Quella, usi, se non altro, e conceda, una sola parola buona, in consolazione di tutto il mio desiderio e di quello che cercavo dalle Eccellenze Vostre, più ardito che fortunato. Et accorgendomi di già che alla cosa mia s'oppongono molte difficultà, sonmi chiarito che a ciò bisognerà aspettar più atto e comodo tempo di questo, né tediar più le Eccellenze Vostre, ma questa cosa mia riservar (s'ella è di qualche importanza o di considerazione appreso a Quelle) a tempo di riuscire. Et anche in Raugia, secondo intendo, per paura di casi occorsi, usano nove diligenze circa alle guardie della città. Sarà bene ch'io vada là e veda e consideri diligentemente le cose, acciò, se alle Eccellenze Vostre mai venisse comodo servirsi di quanto io Le offeriva, possa a Suo comodo servirsi, ché io sarò sempre al comando di Quella, e, tal qual sono, non Le sarò servitor d'avanzo.

2. E con Sua licenza, in compagnia di m. Luca di Sorgo e m. Francesco Luccari, miei amici e della Eccellenza Vostra affezionati servitori, partirò per andar a Raugia, mostrando a detti gentilomeni che non avea a far qui, ma per piacer esservi stato questi quattro mesi. E se altro non mi comanda Vostra Eccellenza, umilissimamente baciandoLe la mano et a Quella per sempre raccomandandomi, piglio commiato. E se in qual-

che cosa avessi mancato o peccato alle Eccellenze Vostre, per Loro benignità si degnino di perdonarmi, massime avendo proceduto con semplicità, senza malizia alcuna. E l'udienza di tanto Principe Dio ha privilegiato col mandar contenti così gli accorti come i semplici. E, facendo fine, pregarò l'Altissimo, che Le conservi et augmenti la felicità e con sua benedizione sempre La benedica. RicordandoLe, per ultimo, che, per quella carità con la quale ai Suoi popoli si mostra essere e Padre e Duce Eccellentissimo, che a questo povero forestiero et umile servitore Suo, per esser venuto a far bene, facciate non gli avvenga male. Il che sta nell'Eccellenza Vostra, che di là sono sicuro. Et ancorché questo sia superchio ricordar a Quella, ma dove va la vita, è necessario averne cura. Ma, poiché con la invocazion di Dio cominciai, con l'aiuto di Dio e Sua protezione non temerò di male. Appoggiandomi, come a una saldissima colonna, alla benignità di Sue Eccellenze, alla bona grazia delle quali umilissimamente inchinandomi, per sempre mi raccomando.

Di Firenze, addì 28 di agosto del LXVI

Di Sua Eccellenza indegno ma affezionato
servitore Marino Darsa Raguseo

„MOŠA PIJADE" * RANS BIBLIOTEKA * ZAGREB *

Dodaci

Bibliografija

Alberti, Leon Battista: *I libri della famiglia*, priredili Ruggiero Romano i Alberto Tenenti, Torino, 1969.

Angyal, Andrija: »Nekoliko pitanja slovenskog baroka«, *Prilozi za književnost, jezik, i folklor*, 1—2, Beograd, 1959, str. 13—26.

Angyal, Andrija: »Nekoliko pitanja manirizma«, *Zadarska revija*, 1, Zadar, 1967, str. 1—8.

Arthaber, Augusto: *Dizionario comparato di proverbi e modi proverbiali*, Milano, 1972.

Badalić, Josip: *Inkunabule u Hrvatskoj*, Zagreb, 1952.

Barocchi, Paola: *Trattati d'arte del Cinquecento fra Manierismo e Controriforma*, Bari, 1960—62.

Batistić, Ivo: »Odrazi pomorskog života u djelu Marina Držića«, *Mogućnosti*, 6, Split, str. 481—496.

Batistić, Ivo: »Zavjerenička pisma Marina Držića«, *Filologija*, 5, Zagreb, 1967, str. 5—45 (prijevod, komentar, pogovor).

Batušić, Nikola: »Držićeva redateljsko-inscenatorska načela«, *Mogućnosti*, 3—4, Split, 1976, str. 396—412.

Batušić, Nikola: *Povijest hrvatskog kazališta*, Zagreb, 1978.

Beritić, Lukša: *Utvrđenja grada Dubrovnika*, Zagreb, 1955.

Biblija, gl. urednici Jure Kaštelan i Bonaventura Duda, Zagreb, ²1969.

Boccaccio, Giovanni: *Opere*, priredio Cesare Segre, Milano, ⁵1972.

Bogišić, Rafo: *O hrvatskim starim pjesnicima*, Zagreb, 1968.

Bogišić, Rafo: »Marin Držić i Mavro Vetranović«, *Croatica*, 1, Zagreb, 1970, str. 71—87.

Bonifačić Rožin, Nikola: *Narodne drame, poslovice i zagonetke* (priredio), Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 27, Zagreb, 1963.

Borsellino, Nino: v. *Commedie del Cinquecento.*

Bosco, Umberto: *Saggi sul Rinascimento italiano*, Firenze, 1970.

Bošković—Stulli, Maja: *Usmena književnost*, u knjizi *Povijest hrvatske književnosti*, 1, Zagreb, 1978.

Budmani, Pero: »'Pjerin' Marina Držića«, *Rad* JAZU, 148, Zagreb, 1902, str. 51—80.

Burckhardt, Jacob, *Kultura renesanse u Italiji*, preveo Milan Prelog, Zagreb, 1953.

Castiglione, Baldassarre, *Il libro del cortegiano*, priredio Ettore Bonora, Milano, ²1976.

Cole, Wendell: »Scenografija u doba Marina Držića«, *Forum*, 9—10, Zagreb, 1967, str. 582—591.

Commedie del Cinquecento, priredio Nino Borsellino, I, Milano, 1962; II, Milano, 1967.

Costa, Gustavo: *La legenda dei secoli d'oro nella letteratura italiana*, Bari, 1972.

Creizenach, Wilhelm: *Geschichte des neueren Dramas*, II, Halle a. S, 1901, str. 513—526.

Cronia, Arturo: »Per una interpretazione di Marino Darsa«, *Rivista di letterature moderne*, 7, Firenze, 1953.

Cronia, Arturo: »Ascendenze della 'Tirena' di Marino Darsa nella 'Dubravka' di Giovanni Gondola«, *Ricerche Slavistiche*, IX, Firenze, 1961, str. 39—66.

Curtius, Ernst Robert: *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, preveo Stjepan Markuš, s izvornikom usporedio i redigirao Tomislav Ladan, Zagreb, 1971.

Čale, Frano: »La fortuna del 'Decameron' in Jugoslavia«, *Studia romanica et anglica zagrabiensia*, 2, Zagreb, 1956, str. 61—67.

Čale, Frano: »Prolog Držićevoj komediji 'Tripče de Utolče'«, *Teatar*, 6, Zagreb, 1958, str. 6—7.

Čale, Frano: »La 'Calandria' del Bibbiena nel teatro croato«, *Studia romanica et anglica zagrebiensia*, 8, Zagreb, 1959, str. 57—63.

Čale, Frano: *O književnim i kazališnim dodirima hrvatsko-talijanskim*, Dubrovnik, 1968.
Čale, Frano: *Marin Držić*, Zagreb, 1971.
Čale, Frano: *Petrarca i petrarkizam*, Zagreb, 1971.
Čale, Frano: »Elemento alloglotto nelle commedie di Marin Držić«, *Bollettino dell'Atlante linguistico mediterraneo*, 13—15, Firenze, 1971—1973, str. 93—110.
Čale, Frano: *Od stilema do stila*, Zagreb, 1973.
Čale, Frano: (priredio) Marin Držić, *Novela od Stanca. Skup. Dundo Maroje*, Zagreb, 1974 (v.).
Čale, Frano: »Alcuni aspetti formali del petrarchismo croato«, *Studia romanica et anglica zagrebiensia*, 40, Zagreb, 1975, str. 23—41.
Čale, Frano: *Tragom Držićeve poetike*, Zagreb, 1978.
Čale, Frano: »Je li 'Dživko Oblizalo i Sava Vragolov' Držićevo djelo«, *Forum*, 4—5, Zagreb, 1978, str. 587—596.
Čale, Frano: *Na mostu Talija*, Zagreb, 1979.

D'Amico, Silvio: *Povijest dramskog teatra*, preveo Frano Čale, Zagreb, 1972.
Daničić, Gjuro: *Poslovice*, Zagreb, 1871.
Dayre, Jean: *Dubrovačke studije*, Zagreb, 1938, str. 19—23.
Deanović, Mirko: »Talijanski pisci o Hrvatima do kraja 17. vijeka«, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, godina VIII—IX, Dubrovnik, 1962, str. 117—137.
De Baïf, Lazare: *Hécube*, Paris, 1550.
De Diversis, Filip: »Opis položaja, zgrada, državnog uređenja i pohvalnih običaja slavnog grada Dubrovnika«, preveo Ivan Božić, *Dubrovnik*, 3, Dubrovnik, 1973, str. 11—74.
Della Casa, Giovanni: *Galateo ovvero de' costumi*, priredio Bruno Maier, Milano, 1971.
Dolce, Lodovico: *La Hecuba*, In Venetiis, MDXLIII.
Dolce, Lodovico: *Dialogo della pittura*, Venezia, 1557.
Doni, Anton Francesco: *Mondi*, Venezia, 1568.
Doroghy, Zvonimir: *Blago latinskog jezika*, Zagreb, 1966.
Držić, Marin: *Pjesni Marina Držića ujedno stavljene s mnozim druzim lijepim stvarmi, u* Bnecijeh, ²MDCVII.
Držić, Marin: *Djela*, priredio Milan Rešetar, SPH, VII, Zagreb, ²1930.
Držić, Marin: *Tirena*, Zagreb, 1948 (pogovor, napomene o jeziku i rječnik Mihovila Kombola).
Držić, Marin: *Dundo Maroje*, priredio P. Kolendić, Beograd, 1951.
Držić, Marin: *Novela od Stanca. Dundo Maroje*, priredio Frano Čale, Zagreb, ²1964.
Držić, Marin: *Novela od Stanca. Tirena. Skup. Dundo Maroje*, priredio Milan Ratković, Zagreb, ²1964.
Držić, Marin: *Novela od Stanca. Skup. Dundo Maroje*, priredio Frano Čale, Zagreb, ²1976.

Enciklopedija Jugoslavije, 1—8, Zagreb, 1955—1971.
Enciklopedija Leksikografskog zavoda, 1—6, Zagreb, ²1966—1969.
Erazmo Rotterdamski: *Pohvala ludosti*, prevela Darinka Nevenić Grabovac, Beograd, 1969.
Ficino, Marsilio: *Opera*, Basel, 1576.
Fiorato, Adelina: »Bandello et le règne du Père«, u zborniku *Les écrivains et le pouvoir en Italie a l'époque de la Renaissance*, Centre de recherche sur la Renaissance italienne (Sorbonne), 2, Paris, 1973, str. 77—154.
Fisković, Cvito: *Baštine starih hrvatskih pisaca*, I—II, Split, 1971.
Folena, Gianfranco: »Presentazione«, u zborniku *Lingua e strutture del teatro italiano del Rinascimento*, Quaderni del Circolo filologico linguistico padovano, Padova, 1970, str. IX—XIX.
Foretić, Miljenko: »Marin Držić i kazališna publika renesansnog Dubrovnika«, *Dubrovnik*, 3, Dubrovnik, 1967, str. 131—136.
Foretić, Miljenko: »Marin Držić i kazališni život renesansnog Dubrovnika«, u zborniku *Marin Držić*, uredio Jakša Ravlić, Zagreb, 1969, str. 233—255.

Foretić, Vinko: »Prilozi o moreški u dalmatinskim gradovima«, *Zbornik za narodni život i običaje*, Zagreb, 1964, str. 155—182.
Foretić, Vinko: »O Marinu Držiću«, *Rad* JAZU, knj. 338, Zagreb, 1965, str. 5—145.
Foretić, Vinko: »Razgovor o pristupanju k biografiji Marina Držića«, *Dubrovnik*, 3, Dubrovnik, 1967, str. 65—90.
Fotez, Marko: *Putovanja s Dundom Marojem*, Dubrovnik, 1974.
Franičević, Marin: »O stihu Marina Držića«, u zborniku *Marin Držić*, uredio Jakša Ravlić, Zagreb, 1969, str. 88—97.
Franičević, Marin: *Eseji o starima i novijim*, Zagreb, 1977, str. 94—139.

Garin, Eugenio: *La cultura filosofica del rinascimento italiano*, Firenze, 1961.
Garin, Eugenio: *La cultura del Rinascimento*, Bari, ³1973.
Garin, Eugenio: *Storia della filosofia italiana*, II, Torino, 1966.
Garin, Eugenio: *La cultura del Rinascimento*, Bari, ³1973.
Gavella, Branko: v. *Pir mladog Derenčina.*
Gavella, Branko: »Marin Držić. Portretna skica«, *Književnik* 2, Zagreb, 1959, str. 89—96.
Gavella, Branko: »Uz 'Hekubu'«, kazališni program *Dubrovačke ljetne igre*, Dubrovnik, 1959.
Gavella, Branko: *Književnost i kazalište*, priredili Nikola Batušić, Georgij Paro, Božidar Violić, Zagreb, 1970.
Giusti, Giuseppe: *Proverbi toscani*, Firenze, 1898.
Goleniščev Kutuzov, I. N: *Il Rinascimento italiano e le letterature slave dei secoli XV e XVI*, I—II, priredili Sante Graciotti i Jitka Křesálková, Milano, 1973.
Guicciardini, Francesco: *Storia d'Italia*, priredio A. Panigada, Bari, 1929.
Guicciardini, Francesco: *Ricordi*, priredio Ettore Janni, Milano, 1951.

Hauser, Arnold: *Il Manierismo. La crisi del Rinascimento e l'origine dell'arte moderna*, prevele Clara i Anna Bovero, Torino, 1965.
Hauser, Arnold: *Socijalna istorija umetnosti i književnosti*, I, preveo Veselin Kostić, Beograd, 1966.
Hocke, Gustav René: *Il manierismo nella letteratura*, preveo R. Zanasi, Milano, 1965.
Hyrkkänen, Jukka: *Der lexikalische Einfluss des italianischen auf das 16. Jahrhunderts*, Helsinki, 1973.

Jeličić, Živko: *Marin Držić Vidra*, Zagreb, 1961.

Karadžić, Vuk Stefanović: *Srpske narodne pripovijetke, zagonetke i poslovice*, knj. II, Beograd, 1900.
Kindermann, Heinz: *Theatergeschichte Europas*, II — *Das Theater der Renaissance*, Salzburg, 1959.
Klaniczay, Tibor: *La crisi del rinascimento e il manierismo*, Roma, 1973.
Kolendić, Petar: »Srpskohrvatski prevod Dolčeove 'Hekube'«, Kotor, 1909, odštampano iz *Izvještaja č. k. kotorske gimnazije* za šk. god. 1908—1909.
Kolendić, Petar: note uz tekst i rječnik u izdanju M. Držić, *Dundo Maroje*, priredio Petar Kolendić, Beograd, 1951 (v.).
Kolendić, Petar: »Jedan nepoznati kontrast Marina Držića«, *Zbornik Filozofskog fakulteta*, II knj. Beograd, 1952, str. 1—16.
Kolendić, Petar: *Iz starog Dubrovnika*, priredio Miroslav Pantić, Beograd, 1964 (prilozi o *Tireni, Noveli od Stanca, Dundu Maroju, Hekubi*).
Kolumbić, Nikica: »Boccacciova novela VIII—10 i Držićev 'Dundo Maroje,«, u zborniku *Marin Držić*, uredio Jakša Ravlić, Zagreb, 1969, str. 346—365.
Kombol, Mihovil: v. *Pir mladog Derenčina.*
Kombol, Mihovil: pogovor i rječnik u izdanju M. Držić, *Tirena*, Zagreb, 1948 (v.).
Kombol, Mihovil: »Hrvatska drama do 1830«, *Hrvatsko kolo*, 2—3, Zagreb, 1949, str. 293—311.
Kombol, Mihovil: pogovor knjizi M. Držić, *Novela od Stanca*, Zagreb, 1949.
Kombol, Mihovil: *Povijest hrvatske književnosti do Preporoda*, Zagreb, ²1962.
Košuta, Leo: »Siena nella vita e nell'opera di Marino Darsa (Marin Držić)«, *Ricerhe Slavistiche*, IX, Firenze, 1961, str. 67—121.
Košuta, Leo: »Il mondo vero e il mondo a rovescio in 'Dundo Maroje' di Marino Darsa (Marin Držić)«, *Ricerche Slavistiche*, XII, Firenze, 1964, str. 65—122.

Košuta, Leo: »Pravi i obrnuti svijet u Držićevu 'Dundu Maroju'«, *Mogućnosti*, 11, Split, 1968, str. 1356—1376; 12, str. 1479—1502.
Košuta, Leo: »Jedan rektorski dopis Marina Držića iz Sijene«, *Mogućnosti*, 6, Split, 1972, str. 1145—1152.
Krleža, Miroslav: »O našem dramskom repertoireu«, *Djela*, br. 1, Zagreb, 1984, str. 34—40.

Lapucci, Carlo: »*Per modo di dire*«. *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, Firenze, 1969.
Lord, Albert Bates: »Igra riječi i značenja u Držićevu 'Plakiru'«, *Forum*, 9—10, Zagreb, 1967, str. 591—598.

Machiavelli, Niccolò: *Opera:* priredio Ezio Raimondi, Milano, ²1969.
Machiavelli, Niccolò: *Vladar*, preveo Ivo Frangeš, Zagreb, ²1975.
Majetić, Miljenko: »Euripidov utjecaj na Držića i Bunića«, *Živa antika*, god. XIII—XIV, Skopje, 1964, str. 211—226.
Maloux, Maurice: *Dictionnaire des proverbes sentences et maximes*, Paris, 1960.
Manetti, Giannozzo: *De dignitate et excellentia hominis*, Basel, 1532.
Matković, Marijan: *Ogledi i ogledala*, Zagreb, 1977, str. 119—139.
Matl, Josef: »Lik Tudeška u komediji 'Dundo Maroje' Marina Držića«, u zborniku *Marin Držić*, uredio Jakša Ravlić, Zagreb, 1969, str. 407—409.
Medini, Milorad: *Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, knj. I, XVI st., Zagreb, 1902.
Meriggi, Bruno: »Pastirske drame Marina Držića«, preveo Rafo Bogišić, u zborniku *Marin Držić*, uredio Jakša Ravlić, Zagreb, 1969, str. 120—130.
Migliorini, Bruno: *Storia della lingua, italiana*, Firenze, ⁴1963.
Mihojević, Josip: »Bibliografija radova o Marinu Držiću«, u zborniku *Marin Držić*, uredio Jakša Ravlić, Zagreb, 1969, str. 530—555.
Moguš, Milan: »Jezični elementi Držićeva 'Dunda Maroja'«, u Zborniku *Marin Držić*, uredio Jakša Ravlić, Zagreb, 1969, str. 269—281.
Mrkonjić, Zvonimir: »O Držićevoj teatralnosti«, u zborniku *Marin Držić*, uredio Jakša Ravlić, Zagreb, 1969, str. 447—475.
Mrkonjić, Zvonimir: »'Skup' ili otjerana pastorala«, *Forum*, 10—11, Zagreb, 1974, str. 648—654.

Novak, Slobodan Prosper: *Teatar u Dubrovniku prije Marina Držića*, Split, 1977.

Ovidije: *Ljubavi. Umijeće ljubavi. Lijek od ljubavi*, prev. Tomislav Ladan, Zagreb, 1973.

Pantić, Miroslav: »Četiri stoleća u potrazi za pravim likom Marina Držića«, u zborniku *Marin Držić*, priredio Miroslav Pantić, Beograd, 1958, str. 5—56.
Pantić, Miroslav: »Prilozi za istoriju renesansnog pozorišta u Dubrovniku«, *Zbornik istorije književnosti SAN*, 3, Beograd, 1962, str. 203—210.
Pantić, Miroslav: »Poetika Marina Držića«, *Letopis Matice srpske*, knj. 391, sv. 4, Novi Sad, 1963, str. 349—380.
Pantić, Miroslav: »Fragmenti o Marinu Držiću« I, Zbornik Filozofskog fakulteta, knj. XI—1, Beograd, 1970, str. 413—430.
Paparelli, Gioacchino: *Feritas, humanitas, divinitas. L'essenza umanistica del Rinascimento*, Napoli, 1973.
Pasqualigo, Cristoforo: *Raccolta di proverbi veneti*, Venezia, 1879.
Pavić, Armin: *Historija dubrovačke drame*, Zagreb, 1871.
Pavličić, Pavao: »Razine upotrebe stiha u Držićevu 'Grižuli'«, *Forum*, 4—5, Zagreb, 1974, str. 786—794.
Pavlović, Dragoljub: »Novi podaci za biografiju Marina Držića«, *Zbornik radova za praučavanje književnosti SAN*, knj. 1, Beograd, 1951, str. 97—107.
Pavlović, Dragoljub: »Komedija u našoj renesansnoj književnosti«, u zborniku *Marin Držić*, priredio Miroslav Pantić, Beograd, 1958, str. 201—218.
Petit, Karl: *Le dictionnaire des citations du monde entier*, Verviers, 1960.
Petrarca, Francesco: *Kanconijer*, dvojezično izdanje, priredio Frano Čale, Zagreb, 1974.
Petrović, Svetozar: »Umeci petrarkističke lirike u komedijama Marina Držića«, *Umjetnost riječi*, 1, Zagreb, 1967, str. 5—15.

Petrović, Svetozar: »Problem soneta u starijoj hrvatskoj književnosti«, *Rad* JAZU, 350, Zagreb, 1968, str. 5—303.
Pico della Mirandola, Giovanni: *De Hominis dignitate*, izd. Eugenio Garin, Firenze, 1942.
Pir mladog Derenčina. Prema drami *Robinja* Hanibala Lucića i *Tireni*, pastirskoj igri Marina Držića. Priredili Branko Gavella i Mihovil Kombol, Zagreb, 1939 (predgovor i rječnik M. Kombola).
Pjesme Šiška Menčetića i Džore Držića i druge pjesme Ranjinina zbornika, priredio Milan Rešetar, SPH, II, Zagreb, 1937.
Poliziano, Angelo: *Angeli Politiani Omnia opera et alia lectu digna*, Venetiis, 1498.
Pomorska enciklopedija, 1—8, Zagreb, 1954—1964.
Pontano, Giovanni: *Ioannis Ioviani Pontani Opera omnia soluta oratione composita*, Venetiis, I, 1518.
Pontano, Giovanni: Iz *De amore conugali*, u izdanju *Poeti latini del Quattrocento*, priredila Liliana Monti Sabia, Milano-Napoli, 1964.
Popović, Bruno: »Vladar od smijeha«, *Prisutnosti*, 9, Zagreb, 1958, str. 465—480.
Popović, Pavle: »Marin Držić i Molier«, u knjizi *Iz književnosti*, Beograd, 1906, str. 62—111.
Popović, Pavle: »Komedije Marina Držića«, u zborniku *Marin Držić*, priredio Miroslav Pantić, Beograd, 1958, str. 219—234.
Potthoff, Wilfried: *Die Dramen des Junije Palmotić*, Wiesbaden, 1973.
Pupačić, Josip: »Pjesnik urotnik (O političkim planovima Marina Držića)«, u zborniku *Marin Držić*, uredio Jakša Ravlić, Zagreb, 1969, str. 166—206.
Rabelais, François: *Le Quart Livre de Pantagruel*, priredio J. Plattard, Paris, 1909.
Rački Franjo: »Prilog za povijest hrvatskih uskoka«, *Starine*, IX, Zagreb, 1877, str. 172—256.
Raimondi, Ezio: »Per la nozione del manierismo letterario (Il problema del manierismo nelle letterature europee)«, u zborniku *Manierismo, Barocco, Roccoco*, Roma, 1962, str. 57—59.
Ramberti, Benedetto, *Libri tre delle cose de' Turchi*, Venezia, 1539.
Ratković, Milan: predgovor, bilješke i rječnik u izdanju M. Držić, *Novela od Stanca Tirena. Skup. Dundo Maroje*, Zagreb, ²1964 (v.)
Ratković, Milan: »O Držićevu pokušaju prevrata u Dubrovniku«, *Dubrovnik*, 3, Dubrovnik, 1967, str. 91—98.
Ratković, Milan: »'Pomet' ili 'Tirena'«, *Dubrovnik*, 1, Dubrovnik, 1968, str. 49—53.
Ratković, Milan: »Marin Držić, pisac komedija«, u zborniku *Marin Držić*, uredio Jakša Ravlić, Zagreb, 1969, str. 131—141.
Ravlić, Jakša: »Marin Držić i njegovi napadači«, *Književnik*, 12, Zagreb, 1960, str. 64—71.
Rešetar, Milan: »Uvod«, u izdanju *Djela Marina Držića*, SPH, knj. VII. Zagreb, 1930.
Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, Zagreb, 1880—1976.
Roller, Dragan: *Dubrovački zanati u XV. i XVI. stoljeću*, Zagreb, 1961 (*Građa za gospodarsku povijest Hrvatske*, JAZU, knj. 2.).
Rosello Padoano, Lucio Paolo: *Il ritratto del vero governo del prencipe dall'essempio vivo del gran Cosimo*, Vinegia, MDLII.
Ruggero, Guido de: *Rinascimento Riforma e Controriforma*, I—II, Bari, 1973.
Saitta, Guiseppe, *Il Rinascimento*, II, Firenze, 1961.
Santoro, Mario: *Fortuna, ragione e prudenza nella civiltà letteraria del Cinquecento*, Napoli, 1967.
Santoro, Mario: »La 'prudenza' e il modello di principe in un trattato di Lucio Paolo Rosello, *Esperienze Letterarie*, 4, Napoli, 1977, str. 14—39.
Scrivano, Riccardo: *Il manierismo nella letteratura del '500*, Padova, 1959.
Scrivano, Riccardo: *Cultura e Letteratura nel Cinquecento*, Roma, 1966.
Segre, Cesare: *Lingua, stile e società*, Milano, 1963.
Shakespeare, William: *Venera i Adonis*, preveo Danko Angjelinović, Zagreb, 1950.
Shakespeare, William: *San ivanjske noći*, Zagreb, 1970 (predgovor J. Torbarine).
Skok, Petar: »Držićev 'Plakir'«, *Razprave*, V—VI, Ljubljana, 1930, str. 1—42.
Skok, Petar: *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Zagreb, 1950.

Skok, Petar: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika,* I—IV, ur. Mirko Deanović i Ljudevit Jonke, surađivao u predradnjama i priredio za tisak Valentin Putanec, Zagreb, 1971—1974.

Slamnig, Ivan: *Disciplina mašte,* Zagreb, 1965.

Slamnig, Ivan: »Kontinuitet evropske metaforike u hrvatskoj književnosti«, *Umjetnost riječi,* 1—2, Zagreb, 1966, str. 54—64.

Sokol, Velimir: »Neka pitanja u vezi s obavljanjem profesionalne kurirske službe u Dubrovačkoj republici«, *PTT Arhiv,* sv. 14, Zagreb, 1968, str. 193—230.

Stulli, Bernard: »Oko političkih planova Marina Držića Vidre«, *Mogućnosti,* 6, Split, 1959, str. 498—513.

Švelec, Franjo: »*Venera i Adon* — mitološko-rustička igra Marina Držića«, *Dubrovnik,* 3, Dubrovnik, 1967, str. 99—109.

Švelec, Franjo: *Komički teatar Marina Držića,* Zagreb, 1968.

Švelec, Franjo: »Marin Držić i renesansno kazalište«, u zborniku *Marin Držić,* uredio Jakša Ravlić, Zagreb, 1969, str. 218—232.

Tadić, Jorjo: *Španija i Dubrovnik u XVI v.,* Beograd, 1932.

Tadić, Jorjo: Dubrovački portreti, Beograd, 1948.

Toffanin, Giuseppe: *Il Cinquecento,* Milano, ³1935.

Torbarina, Josip: »Šekspirske teme u djelu Marina Držića«, *Dubrovnik,* 3, Dubrovnik, 1967, str. 3—11.

Torbarina, Josip: »Marin Držić, pjesnik« u zborniku *Marin Držić,* uredio Jakša Ravlić, Zagreb, 1969, str. 55—87.

Torbarina, Josip: predgovor Shakespeareovu *Snu ivanjske noći,* Zagreb, 1970 (v.).

Vaillant, André: »Marin Držić et le 'Dit de l'Inde opulente'«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor,* knj. 30, sv. 3—4, Beograd, 1964, str. 269—270.

Vilhar, Albin: *Latinski citati,* Novi Sad, 1973.

Vinja, Vojmir: »Neke etimološke i semantičke bilješke«, *Zbornik radova* Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1955, str. 142—145.

Vodnik, Branko: *Povijest hrvatske književnosti,* I, Zagreb, 1913.

Weise, Georg: »Manierismo e letteratura«, *Rivista di letterature moderne e comparate,* 1—2, Firenze, 1960.

Weise, Georg: *L'ideale eroico del Rinascimento e le sue premesse umanistiche,* Napoli, 1961.

Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća, priredio Rafo Bogišić, Zagreb, 1968.

Živaljević, Danilo: »'Novela od Stanca'«, *Kolo,* knj. IV, sv. 10, Beograd, 1902, str. 593—595.

Županović, Lovro: »Marin Držić i glazba«, u zborniku *Marin Držić,* uredio Jakša Ravlić, Zagreb, 1969, str. 207—217.

Bibliografski dodatak za razdoblje nakon 1979.

Apollonio, Mario: *Povijest Komedije dell'Arte,* preveo Frano Čale, Zagreb, 1985.

Bogišić, Rafo: »Knjige u kući Držićevih«, *Forum,* 9, Zagreb, 1980, str. 321—333.

Bogišić, Rafo: *Riječ književna stoljećima,* Zagreb, 1982.

Bogišić, Rafo: »Oporuka Marina Držića«, *Forum,* 1—2, Zagreb, 1985, str. 57—85.

Bogišić, Rafo: »Marin Držić u književnim krugovima«, *Rad* JAZU, 419, Zagreb, 1986, str. 247—262.

Bogner-Šaban, Antonija: »Fotezove režije djela Marina Držića na D LJ I«, *Prolog,* 51—52, Zagreb, 1982, str. 148—152.

Bojović, Zlata: *Dundo Maroje Marina Držića,* Beograd, 1982.

Castiglione, Baldesar, *Dvoranin,* predgovor i prijevod Frano Čale, Zagreb, 1986.

Čale, Frano: »Dopune u Držiću urotniku i maniristu«, *Prolog,* 51—52, Zagreb, 1982, str. 57—71.

Čale, Frano: »Držić i Goldoni«, isto, str. 118—127.
Čale, Frano: *Izvor i izvornost*, Zagreb, 1984.
Čale Frano: *Igre u Njarnjas-gradu*, Zagreb, 1984.
Čale Frano: »Uvod u čitanje *Dunda Maroja*«, u izdanju: M. Držić, *Dundo Maroje*, Beograd, ²1985, str. 5—26.
Čale, Frano: Marin Držić, *Novela od Stanca. Skup. Dundo Maroje*, priredio, uvod, komentar, Zagreb, ³1985.
Čale, Frano: »Pabirci tragom Držićeva jezika«, *Dubrovački horizonti*, 26, Zagreb, 1986, str. 93—96.

Franičević-Švelec-Bogišić: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 3, Zagreb, 1974.

Garen, Euđenio: *Kultura renesanse*, prijevod Pero Mužijević, Beograd, 1982.

Gotovac, Mani: »Uz bat penj'mo se, bofuni!«, *Prolog*, 51—52, Zagreb, 1982, str. 134—143.
Gotovac, Mani: *Tako prolazi glorija*, Zagreb, 1984.
Gotovac, Mani: *Dubrovačke mišolovke*, Zagreb, 1987.

Karahasan, Dževad: »Novela od Stanca — kulturološki uzorak«, *Prolog*, 51—52, Zagreb, 1982, str. 83—99.
Košuta, Leo: »Siena u životu i djelu Marina Držića«, *Prolog*, 51—52, Zagreb, 1982, str. 24—56.

Machiavelli, Niccolò: *Izabrano djelo*, I—II, priredio D. Grubiša, Zagreb, 1985.
Mrkonjić, Zvonimir: *Ogledalo mahnitosti*, Zagreb, 1985.

Novak, P., Slobodan: »Držićev Pjerin ili strah od sebe samog«, *Prolog*, 51—52, Zagreb, 1982, str. 110—117.
Novak P., Slobodan: *Hrvatska drama do narodnog preporoda*, I, Split, 1984, str. 195—272.
Novak P., Slobodan: *Planeta Držić i rukopis vlasti*, Zagreb, 1984.

Senker, Boris: »Držićev Plakir i današnje kazalište«, *Prolog*, 51—52, Zagreb, 1982, str. 100—109.
Sršen, Matko: »Držićev obračun s njima«, isto, str. 72—82.

Šnajder, Slobodan: »Držićev san«, *Prolog*, 41—42, Zagreb, str. 151—222.
Šnajder, Slobodan: »Da li nam je Držić suvremenik?«, *Prolog*, 51—52, str. 9—10.
Šnajder, Slobodan: »Argument od Držića«, isto, str. 11—28.
Šnajder, Slobodan: *Glasi iz dubrave*, Zagreb, 1986.
Šoljan, Antun: »Tako je govorio Tripe«, *Prolog*, 51—52, Zagreb, 1982, str. 128—133.

Tomasović, Mirko: *Analize i procjene*, Split, 1985.

Vončina, Josip: »Scenski jezik Marina Držića i kazališna baština u Dubrovniku«, *Anali* Zavoda za povijesne znanosti JAZU, XIX—XX, Dubrovnik, 1982, str. 249—261.

Zlatar, Andrea: »Rasap od Troje«, *Prolog*, 51—52, Zagreb, 1982, str. 143—147.

àba — grubo sukno (tur. aba).
abàndonān — napušten (tal. abbandonato).
abandònati, -ām — napustiti. — a. se: prepustiti se (tal. abbandonare; -arsi).
abàšati, -ām — sniziti, spusti, poniziti (tal. abbassare).
âbe Màrija — lat. naziv molitve (Ave Marija), koja se zove i »zdravomàrija«, služi i kao usklik.
àdio — zdravo (pozdrav); uzvik zaprepaštenja (tal. addio).
Àdon, -a — Adonis (tal. Adone).
adonka — dakle (mlet. adonca).
adòrati, -ām — obožavati (tal. adorare).
adversìtāt, -āti — nesreća, nevolja (lat. res adversae, tal. avversità).
advòkat(a) — svetac zaštitnik (zaštitnica). — kotorska advokata: Gospa zaštitnica Kotora (lat. advocatus).
afatìgati se, -ām — mučiti se, truditi se (tal. affaticarsi).
afèrin — uzvik kojim se što pohvaljuje (tur. aferin).
afikat, -kta — najam (sr. lat. affictare).
agrànčati, -ām — zgrabiti, dočepati se (usp. tal. agganciare).
agresta — kiselo grožđe. — vina na agrestu: kisela vina, kiseliš (tal. agresta), isto što i ogrestija (v.).
âjer, -a — isto što i jajer (v.): zrak (lat. odnosno dalm. rom. aer, st. lat. aere).
ajme — jao, kuku (tal. ahimè).
ajméknuti, àjmēknēm — zajaukati, zavapiti ajme (v.).
akomodávati se, -òdāvām (akomòdati se) — prilagođavati se, prilagoditi se, urediti, nagoditi se. — a se bremenom: snaći se, prilagoditi se prema promjeni vremena odnosno situacije (tal. accomodarsi).
àkōrt — domišljat, lukav, oprezan, razuman (tal. accorto).
akòstati se, -ām — približiti se, primaknuti se, kome pristupiti (tal. accostarsi).
akumùlati, -ām — zgrtati, stjecati (tal. (accumulare).
akvijètati se, -ām — smiriti se (tal. acquietarsi).
alèvati, -ām — podizati, odgajati (tal. allevare).
ali — ili.
Alìgūrli — iskrivljeno ime za tal. pokrajinu Liguriju (tal. prijedlog *a* i Liguria).
alìmānku — barem (tal. almanco).
àlmánko — v. alìmānku
alòdžati, -ām — stanovati odsjesti (tal. alloggiare).
àmān — uzvik kojim se zadaje vjera komu; milost, oproštenje (tur. aman).
àmānca — druga, ljubavnica (st. tal. amanza).
àmōr, -óra — ljubav (tal. amore).
Àmōr, -óra — Amor, bog ljubavi, Ljeljo (tal. Amore).
amorìžānje — ljubakanje, vođenje ljubavi (mlet. amorizar, tal. amoreggiare).
amòrōz — ljubavnik; usp. namòrōz (tal. amoroso).
anìmao- -ála — živo biće, stvor (tal. animale).
anìmele, anímélā (pl.) — teleće ili janjeće žlijezde, naraslice (tal. animelle).
ânimo — duh, hrabrost, srce. — ne bàstā a. komu: nije hrabar. — dati a.: ohrabriti (tal. animo).
àntīk — starinski. — a. čovjek: čovjek staroga kova (tal. antico).
aparèntati se, -ām — sroditi se (tal. apparentarsi).
Àpōlo — Apolon (tal. Apollo).
àposta — hotimice, navlaš (tal. apposta).
ar — jer.
àradžān — ljut, srdit (usp. južno-tal. arraggiare).
aràjdati, -ām — razveseliti, obradovati (*arredare).
arecìtati, -ām — glumiti, govoriti odnosno prikazivati komediju (mlet. arezitar).
argùmēnt — sadržaj (komedije), predmet, tema (tal. argomento).
arìvati, -ām — doći, stići (tal. arrivare).
arkìtet — scenski majstor (tal. architetto).
armìlīn, -ína — bijela lasica (tal. armellino).
àsālt — napadaj, navala (tal. assalto).
asàsīn, -ína (asàšin, ašàšin, asisīn, ašìšin) — ubojica, razbojnik (tal. assassino; tal. dijal. assascin; sassin, assescini).
asasìnati, -ām, (asašìnati; ašišìnati; ašа-

šinávati, ìnāvām) — upropastiti, ubiti (tal. assassinare, mlet. sassinar); v. asàsīn.
asašìnāmēnt (ašašinàmēnt) — razbojstvo, nasilje, upropaštavanje (tal. assassinamento).
asedìjatī, -ām — opsjesti, opsijedati, salijetati (tal. assediare).
asikùrati, -ām — osigurati, zajamčiti (tal. assicurare).
âsprica — dem. od âspra, srebrn novac (grč. áspron, pl. áspra).
àstūcija — lukavost (tal. astuzia).
àstūt — lukav (tal. astuto).
ašèndati, -ām — uzaći, popeti se (tal. ascendere).
ât — čin (tal. atto).
Augusta — Augsburg, njem. grad u južnoj Bavarskoj (tal. Augusta).
âva — uzvik (dva uzvika sastavljena: a i va)
avàncatī, -ām (avancàvati, — avàncāvām) — dobiti, dobijati. — a. kome: dobiti od koga. — a. trat kome: nasamariti koga, doskočiti kome, spustiti kome (tal. avanzare).
àvār — škrt, lakom (tal. avaro).
avàricija — škrtost, lakomost (tal. avarizia).
Âve-Màrija — Zdravomarija, molitva Gospi; jutarnji poziv zvonom na molitvu (lat. Ave Maria).

B

bâba, -ē — dojilja.
bábe, gen. bábē, vok. bâbe — v. bâba.
bâbka, -ē — dem. od bâba (v.)
báčiti, bâčim — baciti. — b. kime: baciti koga.
bàčkio, -kjela — malj kojim se nabija kudjelja, mala batina (lat. *fusticellus).
bagàtela — sitnica, nevrijedna stvar (tal. bagatella).
bâh — odricanje, poricanje, — udarati u b:. poricati
bâknuti, -ēm, — zahvatiti, dobiti.
bâla — breme, tovar, naramak (tal. balla).
bàlota — lopta kojom se gađa u cunj (v.), (mlet. balota, tal. ballotta).
bàlūn, -úna — lopta. — na b. poigrati s kim: udariti koga da poleti (tal. pallone).
bân, -a — gospodar, uopće čovjek od vlasti.
bânak, bânka — banka (tal. banco).
bandèškati, -ām — otjerati (tal. bandire, -isco).
bàndijera — zastava, barjak (tal. bandiera).
bão, -la — ples, igra (tal. ballo).
Baraba — razbojnik kojega je, prema Bibliji, Pilat (v.) oslobodio umjesto Krista; sinonim za razbojnika i zločinca (v. Irud).
bàraška — oluja, vihor (tal. burrasca).
barbàćep — drvena lutka s dugim nosom, u crnom ruhu, nekoć demonsko biće, čudovište s vel. ljudskom bradom, u st. Dubrovniku pokladna maska skitnice (mlet. barbachiepo).
barbar — za stare Grke pripadnik svih nehelenskih naroda i plemena (grč. bárbaros, lat. barbarus).
bàrbarija — nečovječnost, divljaštvo, barbarstvo (tal. barbarie).
bàrbijēr -éra — brijač (tal. barbiere, mlet. barbier).
bàreta — kapa (tal. barretta).
barìžeo, -ela — kapetan milicije (mlet. barisèlo).
bâsta — dosta (tal. basta).
bàstāh, -áha — nosač (sr. lat, bastasius).
bàstahovati, -ujēm — raditi posao bastáha (v.).
bàstati, -ām — dostajati. — ne bàsta ânimo komu: nije hrabar (tal. bastare).
bastàšija — trpljenje (v. bàstāh).
baša — poglavar, starješina (tur.)
bàšijē — komp. priloga bâšo tj. nisko (tal. basso).
bâština — imanje, posjed.
bât, bàta — štap, palica, batina, udarac, krok (usp. bátati).
bátati, bâtām — jedva hodati, kao da se nogama udara ili lupa, od slabosti, umora, tromosti.
bàtesa — poglavica (tal. badessa).
bàtić — dem. od bât (v.).
bazìlišk — bajoslovna životinja, nešto izm. zmije, pijetla i žabe, za koju se od davnine vjerovalo da truje očima (tal. basilisco, od grč. basilískos).
bèkac, -kca — rogonja glupan (tal. becco, tršć. becazo); usp. bêko.
bêko — jarac (tko ide s tuđim ženama; koga vara žena), (tal. becco).
benèdet — blažen (tal. benedetto).
bêstija — v. bjestija.
bestro — uzvik, isto što i bjêstija (v.).
bèškot — dvopek (tal. biscotto).
bȉjes, -ti — ludost, mahnitost.
bȉlj — zbilja, istina; (pril.) zbilja, zaista.
bísáci, -ákā — bisage, dvanke (lat. bisaccium).

bîti, -jēm — ubijati.
bítje — stanje.
bîtva — isto što i blitva (lat. betula).
bizgič — (ne zna se točno značenje), odnosi se na mlade koji o ljubavi znadu više nego stari.
bižìgati, -ām, — tražiti, premetati (mlet. bisegar).
bjȅčve, -āvā — čarape.
bjȅstija — zvijer, pogrdan naziv za koga, nečovječan (tal. bestia).
blâgodāran — darežljiv, dobročinitelj.
blázniti, -īm — mamiti, privlačiti, milovati.
Blažènica — Gospa, Bogorodica (b. kotorska; majka b.; b. od Pšunja).
blesti, bledem — ludo govoriti, blebetati.
blîzan — blizanac.
blùdílo — maza (o djetetu).
blûta — pokvareno vino (lat. abluta, od abluere, oprati).
bljudíti — v. bljûsti
bljûsti, bljúdēm — čuvati, paziti.
Bnêci, -tākā — Mleci, Venecija (lat. Venetici).
bnêtački — mletački, venecijanski; v. Bnêci.
bo — jer, naime.
bòfūn, -úna — lakrdijaš (tal. buffone).
bòjnīk, -ika — vojnik, ratnik.
bòkara — zemljani vrč za vino. — čovjek od bòkarē: ispičutura, pijanac (tal. boccale).
bòkūn, -úna — zalogaj (tal. boccone).
bòlānča, gen. pl. bòlanāčā — novaci — ôd trī bòlānče: bezvrijedan (mlet. bolanza).
bôlēs, -sti — bol, jad, tuga, žalost.
bòliti se, -īm — žaliti, biti žao.
bôljēzan, -zni — bol, bolest.
bôrat, bôrta — tvrdo platno, sukno (tal. bordo).
bòžić — mali bog. Amor, blagdan Isusova rođenja.
bóžo — isto što i bòžić, tj. mali bog; — b. gòrūštī: Amor s ognjem i strijelama.
bráda — u izrazima brádu oskúbsti: osramotiti. — u brádu kome: usprkos kome. — ôvo mi u brádu: pravo mi budi, to sam i zaslužio.
bràgešice — hlače (mlet. braghesse, tal. brachesse).
brašànce — pričešće, čim se pričešćuje.
brašnenica — poputina, vrsta jela (»viaticum«).
brâšno — hrana, jelo.
brâtjica — braća.
brâtkovīna — vrsta bijeloga grožđa.
brava — možda vrsta trave, nejasno značenje.
bràvatî -ām — prijetiti, prkositi (tal. bravare)
bre — uzvik koji pojačava govor: čuješ? ču li? (tur. bre).
brèče, -eta — pašče (galski brakko; usp. tal. bracconiere).
brêk, -a — pas.
bremenit — vremenit, prolazan.
brìgāta — družina (tal. brigata).
brijème, brêmena — vrijeme. — dávati se dòbru brjêmenu ili dobro b. dijèliti: uživati. — ugoditi zlû brjêmenu: prilagoditi se nevoljama. — uživati b.: dobro se provoditi.
brikùnānje — laganje, varanje (prema tal. briccone).
brinc — zdravica (tal. brinzi, brindisi, preko španj. brindis, od njem. bring dir's).
brîžan, -žna, -žno — jadan, jadna (često kao uzrečica, »poštapalica«).
brîžiti se, -īm, za kim — brinuti se za koga.
brîžnica, brîžnīk — jadnica, jadnik.
brjême — teret, breme.
brôdac, brôca — dem. od brod.
bròkijēr, -èra — štit (tal. brocchiere).
brže — valjda, vjerojatno, radije.
bùbrežak, -ška — dem. od bùbreg, isto što i bùbreg. — b. od kvartjèrića od mlijeka: bubreg koji je pri zadnjem butu od mladog janjeta ili kozlića (usp. kvartjèrić).
bûdi — zar, da li.
bûgariti, -īm — (u prenes. značenju) govoriti koješta, blebetati.
bûla — raskokani kukuruz, neko bjelilo za pudranje (tal. bulla).
búle, búlē — isto što i bùlin (v.).
bùlin, -ína — manja kugla kojoj se većom nastoje približiti igrači u igri »na boće« (lat. bulla, tal. bollino); v. izrizìkati.
búna — vreva, graja.
bùnaca — morska tišina (mlet. bonaza).
bunbàčic, -īca — dem. od bùmbâk (v.), pamuk u kojemu se drži zlato (sr. lat. bombax — cis).
bûža — rupa, luknja (mlet. buso, tosk. bugio).

C

càftjeti, -īm — cvjetati.
cáncati, -ām — brbljati, blebetati (mlet. zanzar).

cánce, cânācā — brbljarija, blebetanje (mlet. zanze).
cīć (cīјeć) — zbog, radi
ciglòvit — cigli, jedini.
cípō, -la — vrsta ribe: cipal — cipoli rīјēčki: cipli iz Rijeke dubrovačke (lat. cephalus).
cklo, -a — staklo.
cknīti (cknjēti), -īm — kasniti.
ckvâra — mast od juhe.
cōkula (dem. cōkulica) — drvena papuča (tal. zoccolo)
crjèvja — cipela
crjèvjar — postolar. — Među crjevjāre: ulica u starom Dubrovniku.
crljen — rumen, dobra izgleda, zdrav.
ctjèti, ctîm — cvasti, cvjetati.
cûnj, cúnja — klip koji se gađa balotom (v.), tj. loptom (mlet. zon).

Č

ča — što.
čafran — šafran, vrsta začina (tal. zafferano).
čâs — čâsti — čašćenje, jelo ili piće koje prijatelj prijatelju pošalje.
čèlāta — kaciga.
čeljàdin — čeljade.
čerebra — mozak. — vrag ti u čerebru: baš si glup (tal. cerebro).
čersa — bjelilo čim se žene bijele (lat. cerussa).
čèrsati se, -ām — bijeliti (v. čersa).
čêrt — siguran (tal. certo).
čertàmênte — zaista (tal. certamente).
čêrto — sigurno. — zà č.: jamačno (tal. certo).
čèrveo, -ela — mozak (tal. cervello).
čês, -sti — sudbina, udes.
čèsan, -sna — bijeli luk.
česar — car (tal. cesare).
česnoviti luk — luk česan (v.), bijeli luk.
čèstit — sretan, blažen, slavan, svijetao.
čèstititi, -īm — čestitati.
čèstjelica — kotarica (tal. cestella).
čètati, -ām — četkati.
četŕmjed, -i — isto što i trimjed (v.). — od č: bezvrijedan, nevrijedan (od četiri mjedi, v.).
číčak, -čka — uvojak kose poput čička.
čičati, -ām, — namještati u gusto, npr. u kosu.
čigov — čiji.
čījēra — lice, izgled lica. — činiti kòmu dòbru (zlu) čījēru: dočekati koga s očitim znakovima dobrohotnosti, odnosno odbojnosti (tal. cera).
čìniti, -īm — zûbi ti vȍdu čìnē: hvata te volja jesti gledajući drugog kako jede. — č. dјěcu: rađati. —zlȍ mi sŕce čìnī: ne slutim dobro. — č. kòga čime: smatrati, nazivati. — č. kòga što raditi; č. da: prisiljavati, nastojati. — č. se s inf. praviti se, pretvarati se. — č. za koga: odgovarati (što) komu (ne čìnī zà mene: ne odgovara mi).
čìnjēnje — djelo, ponašanje; čin (u drami).
čítati, čîtām — častiti, cijeniti.
čȍha — sukno doma tkano, haljina od toga sukna.
čòšina — augm. od čȍha (v.).
čòvičkī — čovječji, ljudski.
čòvječjī — pridjev od čovjek u značenju »muškarac«: muški.
čòvjek — pravi čovjek, čovjek nazbilj (v.), suprotan onima koji su *neljudi* (v.), odnosno ljudi *nahvao* (v.).
čovùljīc — patuljak, lutka ljudskog oblika, isto što »homunculus«, za koga se vjerovalo da magičnom moći može oživjeti.
čtòvati, čtûјēm — poštovati, gostiti.
čudan, -dna — velik, golem.
čůti, -јēm — poslušati, podnositi; čuvati, mariti za što, paziti na što; doznati. — č. se: osjećati se. — zlo se čůјēm: bolestan sam, slabo mi je.
čùveta — sova (tal. civetta).

Ć

ćáćko — otac, tata; star čovjek.
ćàmati se, -ām — zvati se (mlet. ciamar).
ćútjeti, -īm — osjećati, misliti.

D

daj —bar.
dȁkē — dakle.
dalèče — daleko.
dalek — daleko.
dânčica — dem. od dânca, ples (tal. danza).
dànu — dapače (inače: deder).
dȁrōv, -a — dar.
dasi — riječ pred pitanjem, kad se što pita u čudu.
dȁti — v. dávati.
dávati, -ām — podavati se kome (lasc.); prepuštati se. — ů grijēh se d: griješiti. — d. hválu: zahvaljivati. — d. rīјēt kome: dopuštati kome da govori, da nastavi govoriti. — d. razùm-

jeti: varati, obmanjivati. — d. pòd bok: udarati. — d. túge nȁ srce: žalostiti se. sȓce mi dâvā: osjećam, slutim. — d. nàuk: poučavati. — dati vjȅru kome: obećati (o zaručnicima).
dȁž, -žda — kiša.
dȁždjeti, īm — kišiti, padati kao kiša.
dedéliti, dèdēlīm — blebetati.
defèrēncija — raspra (v. diferēncija).
dekjàrati, -ām (dekjarávati, — àrāvām) izjaviti, izjavljivati, objasniti (tal. dechiarare, dichiarare).
dèkrepit — veoma ostario, oronuo (tal. decrepito).
delèktati, -ām — veseliti (lat. delectare).
delibèrati, -ām — odlučiti (tal. deliberare).
dèlīcije, -īcījā — uživanje, slast, divota tal. delizie, pl.).
delicìjōz — divan, prekrasan, slastan (tal. delizioso).
dèlikān — nježan, izabran (tal. delicato).
demàškīn, -ína — damast, damastna svila (tal. damasco, damaschino).
dȅnj — dostojan (tal. degno).
dènjati se, -ām, — dostojati se (tal. degnarsi).
dȅri — sve do, do.
desperacìjōn, -óni — očaj, očajanje (tal. desperazione, disperazione, mlet. desperazion).
dèsperān — očajan (tal. desperato).
despèrati, -ām (desperávati, èrāvām) — očajavati (tal. desperare, mlet. desperar).
dèspet — prkos. — na d: usprkos, za inat (mlet. despeto).
despjàčēr, -éra — suprotno od pjàčēr (v.); neugodnost (tal. dispiacere, despiacere).
despònjati, -ām — skloniti koga, nagovoriti. — d. se: spremiti se na što (lat. i tal. disponere).
devèntati, -ām — postati (mlet. deventar).
devocìjōn, -óni — pobožnost (tal. devozine).
dèvōt — pobožan (tal. devoto).
dezeredìtati, -ām — razbaštiniti, lišiti nasljeđa (tal. desereditare).
dèzvijān — razuzdan (v. dezvìjati).
dezvijànik, -íka — v. dèzvijān.
dezvìjati, -ām — zavesti s pravoga puta, pokvariti (mlet. desviar).
difèrēncija — raspra, rasprave, razlike (tal. differenza).
dijak — klerik.
Dìjana — božica lova (lat. i tal. Diana).
dijèliti, dijēlīm — dobro brijeme d.: uživati (v. brijème). — d. se: rastajati se.
dijèljati se, dijȅljām — dijeliti, rastajati se.
dijet, i, vok. dȉjeti — djeca.
dijètac, -jeca — djetić, mladić
dil — zbog.
dȉljī — dulji (komp. od dug).
dìnār, **-ára** — novac, pare; sitan srebrn novac.
dinàric — dem. od dìnār (v.).
dintìleca (možda greškom mj. djintìleca) — plemstvo; ljubaznost, uglađenost (mlet. zentileza, tal. gentilezza).
dìskoras, -ōrsa — govor (tal. discorso).
diskrecìjōn, -óni — razboritost, osjećaj mjere (tal. discrezione).
dìskrēto — razborito (tal. discreto).
dìspos, -sta, -sto — spravan, spreman (tal. disposto).
dȉti, dîm — kazati, govoriti.
dìvērs — različit, razni (tal. diverso).
dìvica — djevojka.
dȉvjāč, -i — divljaštvo, surovost, divljina.
dje — gdje.
djȅti se, djȅdēm — sakriti se, nestati, otići, odalečiti se.
djètić — mladić, sluga.
djetićina — augm. od djètić (v.).
djevènica — krvavica.
djèvōjčica — djevojka.
djèvōjka — sluškinja, godišnica (v.).
dlȁka — struna od koje se pleo povraz za lov ribe na udicu.
dmjȅti, dmīm — puhati (o vjetru).
dȍbar, dòbra — dobro vrijème: veselje, raskoš. — dobra kȍkōš: velika kokoš. — biti d. nȁ moru: biti sposoban mornar. — dobra kuća: ugledna, bogata obitelj. — dobro htjeti komu ili koga: voljeti koga. — na dòbru: pošteno. — dôći s dobrom: doći s dobrim načinom. — ùzimati za dòbro: prihvaćati kao dobro.
dòbaviti se, -īm (čega) — steći, domoći se, doći s mukom do.
dòbiti, — budēm — svladati, pobijediti, dobiti.
dobívati, dòbīvām — nadmašivati, pobjeđivati.
dobròčes, -sta, -sto — sretan.
dobro da — iako, premda, usprkos tome što.
dobròstiv — milostiv.
dockna (docna) — kasno.
dôći, **dôđēm** — d. na: steći upasti u.
dogárati, dògārām (komu) — spržiti što.

dòhitati, -ām — dohvatiti, dosezati.
dohranjévati, -ànjēvām (dohranjivati) — čuvati za koga, dočekivati koga čim (usp. hrániti).
dôjti, -jdēm — doći.
dòktrīna — nauk (lat. doctrina).
dòktūr, -úra — učen čovjek, mudrac, učitelj (lat. doctor).
doktùrati se — postati doktor (v.).
dôlu — dolje.
dòmāćā — žena, supruga.
dòmāćī — muž, suprug.
domariti — domoriti.
dômōm(e) — kući, doma.
domòriti, dòmorim — dosaditi.
dopròdati, -ām — sve prodati.
doruìnati, -ām — v. ruinati.
dosle — dosad.
dospòvidjeti, -vjedīm — dokraja ispričati.
dóstojati, -īm — zavređivati, zaslužiti.
dosvȓšitī, dòsvȓšīm — dovršiti, završiti.
došastje — dolazak.
dotrúdnjeti, dòtrūdnīm — dosaditi, dotužiti.
dovijèćati, dòvijēćām — završiti vijećanje.
dozàklati, -koljêm — dokrajčiti.
drȁča, -ē — trnje, zatvoriti dračom: trnjem ograditi.
dragòvati, dràgujēm — ljubiti, nazivati koga dragim (u igri riječi).
dràpijēr, -èra — trgovac tkaninom, svilom (mlet. drapier).
dresèliti, -īm — cviljeti, žalostiti.
dresélje — žalost, tuga.
dreseo, -la, -lo — neveseo, žalostan.
drȉjēvo — lađa, brod.
dȓnjka — sitnica. — zà dȓnjku: ni za što, za sitnicu.
drûg — muž; jednak kome.
drugovja — drugi put.
drúštvo — prijateljstvo.
drùžba — sadrúžiti (sàdrūžīm) družbu s kim: drugovati s kim.
drúžitī s kim — biti, drugovati s kim.
družstvo — v. drúštvo.
držan — dužan.
dúbak, -pka — dem. od dub.
dubìtatī, -ām, — sumnjati, bojati se .(tal. dubitare).
dûbje — stabla, hrastova šuma.
Dubrovčići — Dubrovčani (u kotorskom govoru).
dudzína — tuce (tal. dozzina).
dùhat — u kojem je duh; živ.
dukatac, -aca — dem. od dukat
dûmanski — koji pripada dumnama (v. dûmna).
dûmna, gen. pl. dûmānâ — koludrica, časna sestra (lat. domina).
dûndo — stric, ujak; naziv za stariju osobu (lat. dominus, tal. donno).
dunìdžati, -ām, (dunìžati) — ljubiti žensko čeljade, ljubakati, voljeti (tal. donneggiare).
dùrati, -ām — trajati (tal. durare).
dúša — čovjek; dah, dušak. — pòpiti dûšu: uništiti, upropastiti. — vâditi dûšu: uništavati. — dúšōm mòjōm: duše mi, tako mi duše.
dušolica — duša (od milja), dušica.
dùžnīk, -íka — vjeronauk.
dvádesti (dvàes) — dvadeset.
dvâš — dva puta.
dvȉći, dvȉgnēm — dignuti, skinuti.
dvȉgnuti, -ēm — ustati; uzeti gdje koga da se povede, spremiti se, krenuti, uputiti se, odmaknuti; odgojiti; ukloniti. — d. oči: pogledati gore. — d. glas: uzviknuti; zapjevati. — d. sà zla púta: spasiti. — d. komu što: oteti, ukrasti. — d. se: otići odakle.
dvímjed — dvije mjedi (v.); usp. trimjed, četȓmjed.
dvȉzati, -žēm — dizati.

DZ

dzȁhara — bonbon, slatkiš (grč. sakharon, lat. saccharum).
dzar — kocka. — vrgnuti dzar: baciti kocku. — vrgnuti dzar na tavulijer: baciti kocku na ploču, tj. (u prenesenom smislu) baciti udicu (tal. zaro).
Dzemba (Dzenba) — Genova (genoveški Zena, tal. Genova).
dzetènīn, -ína — tkanina za ženske haljine od vrlo teške svile (tal. zetano, zetani).
dzìbet — cibet, tj. mast koju izlučuje mala zvijer cibetka i koja miriše na mošus, a rabi se u kozmetici (tal. zibetto, mlet. zibèto, sr. lat. zibethum).
dzibìlīn, ína — zerdav, samur. — pȍctava od dzibilina: podstava od samurovine (tal. zibellino).
dzȍja — dragulj, nakit (v. džȍja).
dzùbūn, -úna — muški kratki kaput ili koporan (tur. zibun).

DŽ

džambjèlot — tkanina ili haljina od devine dlake (tal. ciambelloto, danas cammellotto, od st. franc. chamelot).
dženeracìjōn, -óni, — naraštaj, rod (tal. generazione).

džȉlj — ljiljan, lijer (tal. giglio).
džìljōz — ljubomoran (tal. geloso).
džiljòzija — ljubomor (tal. gelosia).
džimrìjatī, -ām, — škrtariti (tur. cimri, siromašan, škrt).
džìntio — ljubazan, otmjen, plemenit (tal. gentile).
džôja — dragulj (tal. gioia).
Džôve — Jupiter (tal. Giove); usp. Jove.
Džúho — lopudski podrugljivi naziv za Dubrovčane (?).
džûsto — baš, upravo, točno (tal. giusto).

Đ

đìdija — rogonja, pogrdan način nazivanja koga (tur. gidi).
Đûrađ, Đûrđa — Juraj, kršćanski svetac.

E

Èdžipat, -pta — Egipat (s tal. izg.).
egzòrtati, -ām — nagovoriti, opomenuti (lat. exhortor).
ekčèlēnt — sjajan, izvrstan (lat. excellens, -ntis, tal. eccellente).
Eko — Eho (nimfa), jeka (tal. Eco).
er (ere) — jer, da, što.
èrēda — baštinica, nasljednica (tal. erede).
èrōr, -óra — pogreška — biti u eróru: pogriješiti. — uzeti u è: pogrešno shvatiti, pogriješiti (tal. errore).
espedìjēnt — sredstvo, način. — uzeti e.: snaći se (tal. espediente).
ètā, -āti — dob (lat. aetas, tal. età).
ètērnī — vječni (tal. eterno).
èžērčit — vojska (tal. esercito).
ežortávati, -òrtāvām — opominjati (tal. esortare), usp. egzòrtati.

F

fàčēnda — posao. smutnja (tal. faccenda).
fàdžān, -ána — fazan (tal. fagiano).
fàktūr, -úra — poslovođa (tal. fattore, lat. factor).
fălj — propast (prema tal. fallire).
fàmelja — obitelj (tal. famiglia, *fameglia).
fàntastik — čudan, nastran, neobičan, čudak (tal. fantastico).
fantàzija — promijeniti fantàziju: promijeniti mišljenje. — staviti se u fantàziju: utuviti u glavu (tal. fantasia).
fàntazma — sablast, utvara, strašilo (tal. fantasma).
Fâr od Mìsīnē — Mesinski tjesnac, gdje su Scila i Haribda, po antičkom vjerovanju pogibeljne zapreke pomorcima (tal. Faro di Messina).
fàstīdijo — nevolja, dosada, muka. — doći na fàstīdija: upasti u nevolje (v. doći). — davati fastidija: zanovijetati, dosađivati (tal. fastidio).
fastidìjōz — mučan, dosadan (tal. fastidioso).
fàtīga — trud (mlet. fatiga); usp. afatìgati se.
fàvōr, -óra — ljubaznost. — biti kome u favóru: imati sklona koga (tal. favore).
fêbra — groznica, ognjica, vrućica; briga. — f. kvotidìjānă: svakodnevna glavobolja, briga.
fëca — talog. — f. od ljudskoga naroda: ljudski ološ (mlet. fezza).
felak, feoka, pl. feoci (ili feok, -a) — u feocijeh: (vjerojatno) svečano odjeven (tal. in fiocchi).
feličìtā (feličìtāt), -āti — sreća, blaženstvo (tal. felicità).
fèngati, -ām, — pretvarati se (lat. i tal. fingere).
feoci — v. felak.
fèrfeto — pogrešnim izgovorom isto što pèrfeto, savršeno, izvrsno (tal. perfetto).
ferikuo, -ula — pogrešnim izgovorom isto što i pèrikuo (v.), opasnost, pogibelj (tal. pericolo)
fèrmati se, -ām — zaustaviti se (tal. fermarsi).
fêrmo — nepomično. — za f.: pouzdano (tal. fermo).
fësta — zabava (tal. festa).
festìžati, -ām — slaviti (mlet. festizar, tal. festeggiare).
festùlezija — isto što i pestùleza (v.), samo s pogrešnim izgovorom, lovački nož (mlet. pistolese).
fîn, -i — cilj — na dobru f.: s dobrim ciljem, s poštenom namjerom (tal. fine).
fîn, -a — kraj. dati f. čemu: dokrajčiti što (tal. fine).
fìneca — finoća (tal. finezza).
fînt — tobožnji — fînta mostra: lažni uzorak (tal. finto).
Fjèrēnca — Firenca (tal. Fiorenza.)
fjèrsati, -ām — načiniti kome fjersu, tj. ožiljak, nagrditi koga udarcem (prema lat. firsus, sjev. tal. fers, od effervescere).
fjorito — kićeno, biranim načinom. — oružjem igrati f.: velikom vještinom rukovati oružjem (tal. fiorito).

fjorìžati, -ām — uresima popraviti v. fjorito). — rukami igrati i f.: mačevati se i pri tom izvoditi figure (mlet. fiorizar).
fòdža — način odijevanja. — f.: nova: nova moda (tal. foggia).
fôldra — podstava (mlet. fodra).
fòntāna — česma (tal. fontana).
fôra — nadvor, van (tal. fora).
fôrca — snaga, sila. — činiti force: napirati se, svu snagu dati (tal. forza).
fòrteca — tvrđava (tal. fortezza).
fòrtūna — vihor, oluja na moru; sudbina, udes; ukupnost povoljnih okolnosti koje pomažu sposobnome kad ih umije iskoristiti, tj. onome tko je *vjertùōz* (v.); isto što i *okazijòn* (v.), sreća (tal. i lat. fortuna).
Frânca — Francuska (tal. *Franza, Francia).
fràpati, -ām — f. spêndze: nadoknaditi troškove (tal. francare).
fràpati, -ām — nakititi prišivenim šarolikim komadićima tkanine (tal. frappare).
fràpān — v. fràpati.
frêsak, -ska, -sko, pl. fresci — svjež (tal. fresco).
frȉgān — isto što i prȉgān (v.), pržen (lat. frigere).
fròta — mnoštvo, gomila, rulja (tal. frotta).
frùstati, -ām (frustávati, frùstāvām) — — izbiti bičem (tal. frustare).
fùnjestra — prozor (tal. finestra).
fùrēncija — razjarenost, srditost, bijes (prema tal. pridjevu furente).
fùrfanat, -ānta — lopov (tal. furfante).
fûrija — naglost, velika hitnja, žurba (tal. furia).
furìstijēr, -éra — došljak, stranac (tal. forestiero); usp. prùstijēr.
fùsta — gusarska galija (mlet. fusta).

G

gȁće, gâćā — hlače.
gȁćnīk — trak kojim se *gaće* stiskaju preko pasa.
gàlānt — vješt u ophođenju sa ženama, ljubazan, uglađen; poštenjak (tal. galante).
galantàrija — udvornost, lijep postupak, sposobnost u ophođenju sa ženama, uglađenost; ukras, ures (mlet. galantaria).
galantariola — hipokoristički oblik od galantàrija (tal. rijetki oblik galanteriuola).
galàtīna — hladetina, ribe tako pripravljene (dalmatoromanski leksički ostatak).
gàlīna od Indijánā — kokoš (tal. gallina indiana).
gamadija — gamad (preneseno), dječurlija.
gàrbiješ, -èša — praporac.
garbulj (grbulj) — darmar, metež, smutnja (tal. garbuglio).
Gardzàrija — ime jedne od kazališnih družina u Dubrovniku, sastavljene od mlade vlastele (mlet. garzarìa, mjesto gdje se grebena sukno).
Gàrīšte — ime ulice u Dubrovniku.
gàrōfalak, -aoka — karamfilić, dem. od gàrōfao (v.).
garofalić — vrsta začina, dem. od gàrōfao (v.), klinčić.
gàrōfao, -ala — karamfil (mlet. garofalo).
gàrōpalak — v. gàrōfalak.
gdjèti se — (gdje si se gdio) — v. djeti se.
gȅra — vrsta sitne morske ribe (dalm. -rom. ostatak od lat. gerres).
girìbic — mušica, hir (tal. ghiribizzo).
glúma — neistina, šala.
glúmac, -mca — svirač, osobito koji svira na piru, glumac.
gnusòća — prljavština.
gȍčula — kap (tal. gocciola).
godina — vrijeme.
gòdišnica — sluškinja (koja se najmi na godinu dana); usp. gòdulja.
gòdište — godina.
gòdulja — augm. od gòdišnica (v.).
gȍf — nespretan, nezgrapan (tal. goffo).
gôj gôja — mir, uživanje radost
gòlīć, -ića — tko je bez brade, golobrad.
gonénuti, gònēnēm — odgonetnuti, pogoditi (zagonetku). — što mi se gȍnēnū: pogodi što znači, odgonetni.
gonetka — zagonetka.
gori (goru) — gore.
gòrūšt — goruć, vruć, plamen.
gôs, gȍsta — gost.
gòsfār, -ára — gospar (s pogrešnim izgovorom)
Góspa, -ē — Bogorodica.
gòspār, -ára — (osim gospodin) gospodar.
gòstara — sklenica, boca, botilja (dalm. -rom.)
gostarica — dem. od gòstara (v.).
gòvjeti, -êm — ugoditi, ugađati.
góvno — nevaljalo čeljade. g. grizati: (vjerojatno) gladovati, ne jesti zbog

škrtosti, možda, pak, u igri riječi s glagolom *govnogrizati* (govnògrīzām), dosadno prigovarati preneseno, prostački).
govòriti, gòvorīm, od koga — ogovarati koga, prigovarati kome.
grȁcija — milost. — imati grȁciju od koga: steći čiju naklonost. — doći s malom grȁcijōm, doći s malo poštovanja. — doći s kojom grȁcijōm, doći s kojom izlikom.
graćckì — gradski.
grȁćka, -ē — građanka.
gramandionik — provalnik, lopov (prema gramàndio, -djela, tj. otpirač, tal. grimaldello).
grȁša — obilna hrana (tal. grascia).
grbulj — v. garbulj.
grȅb, grèba — grob.
Grêcija — Grčka (tal. Grecia).
grésti, -dem (i grêm) — ići, hoditi.
grȉmica — dem. od grima, vrste male ribe, najmanja girica.
grîntav — gubav (u prenesenom smislu), bijedan (kao psovka), nevaljao.
grîntavac — nevaljalac. v. grîntav.
grîntavica — grīntava žena, v. grîntavac.
grȉnja — moljac, grizlica, mana, slabost, grijeh. — grinje tresti: govoriti zlo. — druzih grinje tresti: ogovarati koga.
grízati, grîzām — v. góvno.
grkos, -sti — gorčina.
gȑmuša — sitna ptica, dračarka (Sylvia curruca).
grohòtuša — vabac, sprava za mamljenje ptica (sa zrnima koja grohoću).
grûb — ružan, zao, loš, nevaljao.
grubòća — rugoba, grdoba.
grȕbšī — komp. od grûb (v.).
grȕda — sir, gruda sira.
grȕdica — dem. od grȕda (v.).
gȕba — pogrdan naziv za koga, gadna stvar, gadarija.
gȕbina — augm. od gȕba, u prenesenom smislu: gadna stvar, gadarija.
gȕčula — guša (dalm. rom. ekvivalent tal. gozzo, s deminutivnim dočetkom -ula).
gûla — grlo (tal. gola).
gûnj gúnja — vrsta haljine, ženska odjeća.
gùstati, -ȁm — uživati (tal. gustare).
gùstijērna — bunar (lat. cisterna).
gùvēran, -ērna — postupak, upravljanje, vladanje (tal. governo).
guvèrnati (se), -ām — čuvati (se), vladati (se) (tal. governare).
gvàcet — pikantno spremljeno meso ili riba (tal. guazzetto, danas umakac).
gvârdija — straža (tal. guardia).
gvȅra — rat (tal. guerra).
gvȍzdje — željezo.
gvozdjice — dem. od gvȍzdje; mač, sredstvo za pravljenje kovrča.

H

hȁholjak, -ōljka — mala ušteđevina.
hâj — ah, a (uzvik).
hâr — zahvalnost; dar, korist — nȁ h.: na dar. — ù h.: u korist, korisno. — imati za h.: biti zahvalan.
haràmija — hajduk (tur. haramī).
haraminstvo — hajduštvo (v. haràmija).
haramzáda — kopile (tur. harām-zāde).
has — prema jednom mišljenju isto što i kec, tj. as (tal. asso), kad se za što kaže da vrijedi, npr. vàljati (v.) has (ali nije sigurno).
hasas — zapovjednik noćne straže.
havìjār, -ára — posoljena ikra, kavijar (tur. havyar).
hič — nipošto (tur. hīč).
Himènej — u grč. mitu bog svadbe, svadbena pjesma (grč. himènaios).
hinik — himbenik (hinac).
hȉtar, -tra — mudar; vrijedan, pametan.
hȉtati, -ām — hvatati, loviti. — h. se jamac: biti jamac, jamčiti. — h. se čega ili za što: posizati; željeti, za čim nastojati, što tražiti. — h. se života: pokušati ubiti.
hȉtros, -sti — mudrost (jedna od Platonovih »vrlina«), razboritost.
hlȁdenac, -nca — vrelo, studenac (prema klȁdenac).
hlȁp — kmet, težak, neotesanac, prostačina.
hlȁpati, -pljēm i -ām — gl. prema hlȁp (v.).
hlȁpina — augm. od hlȁp (v.).
hoć — hoćeš.
hòdē — idući, hodajući.
hȍmo — idimo, hajdemo.
hȍtimica — suložnica, priležnica, konkubina, bludnica.
hȍtimičār — tko živi s hotimicama (v. hȍtimica), bludnik.
hòtjeti — htjeti. h. dobro komu: voljeti koga. — hoće rijetī: znači. — vele se hoće: mnogo treba.
hrâbar, -bra (hrâbro, -bra) — junak; mladoženja, muž.

hrániti, hrânim — čuvati; uzdržavati; hraniti (usp. dohranjévati).
hránjēnje — dijete (od milja).
hrìstjanin — kršćanin, u prenesenom smislu čovjek uopće.
hr̂o (hr̂l) — hitar.
hrûsta — kora na pečenju (lat. hrusta).
hûbav — lijep, krasan.
hûd — zao.
hudòba — vrag.
hudòsrjećan — nesretan.
hùmiljeno — v. umiljen.
hvàtiti, -īm — uhvatiti, zgrabiti.
hvrljak, -ljka — čvorak (Sturnus vulgaris). — doći u frotu (v.) kao hvrljci: navaliti kao gomila, jatimice.

I

ičigov — ičiji.
ìdōl, -óla — ideal, uzor (tal. idolo).
Ìgalo — predio uz more na otoku Lopudu (grč. aigialós, žalo, obala, plaža).
iglènica — duga i uska kutija za igle.
ìgrati, ìgrām — i. rúkōm, rùkami: dirati, pipati; tući. — i. òrūžjem: tući se oružjem, mačem.
ìjēd — jed, bijes.
íjem — jedem.
imadžinacìjōn, -óni — umišljanje, mašta (tal. immaginazione).
ìmati, -ām — i. za zlo: zamjeriti, smatrati kao zlo. — i. što činiti: imati posla. — i. oči; i. obraza: biti drzak. — i. (veliku) pòtrjebu: biti zauzet. — i pòtrjebu od koga: koga trebati.
impàčati, -ām — smetati. — i. se: prtiti se, miješati se u što (tal. impacciare).
impòrtāncija — važnost (tal. importanza).
impòsibilo — nemoguće (tal. impossibile).
impresìjōn, -óni — dojam (tal. impressione).
ìmprēza — pothvat. — biti vražje ìmprêzē: biti kao vrag (tj. jako) poduzetan (tal. impresa).
impròvisto — na i.: iznenada (tal. all'improvvista).
ināko — drugačije.
incukàrāda — vrsta slatkiša (mlet. *inzucarada).
ìnda — drugda.
Indìjān, -ána — Indijac.
indìjānī — indijski.
ìndiskrēt — tko ne posjeduje diskrecìjōn (v.).
indivìnati, -ām — pogoditi, gatati, proricati (tal. indovinare, *indivinare). v. indovìnati.
ìndje — na drugom mjestu, drugdje.
indovìnati, -ām — pogoditi (v. indivinati).
ìndženj — duh, pamet. — imati i.: biti pametan, sposoban (tal. ingegno).
indženjati se — trsiti se, probijati se, snaći se (tal. ingegnoso).
indženjoz — oštrouman, snalažljiv, domišljat (tal. ingegnarsi).
ìndžurija — uvreda. — učiniti ìndžuriju: uvrijediti (tal. ingiuria).
infòrmati, -ām — obavijestiti (tal. informare).
ìnformān — obaviješten (v. infòrmati).
ìngvas, -sta — crnilo.
ìni — drugi.
ìnkantān — zablenut, opčinjen, zanesen, (tal. incantato).
inmadžìnati, -ām — (tal. immaginare).
inpòrtāncija — v. impòrtāncija.
inspìritān — posjednut od vraga, bjesomučan (tal. *inspiritato).
intertènjati, -ām — zabaviti (tal. intertenere).
intravènjati, -ām — dogoditi se, nastupiti (tal. intravvenire).
intromècati se, -ā — posredovati (tal. intromettersi, intromezzare).
ìnud — u drugo mjesto, drugud.
invèntūr, -úra — izmišljač, otkrivač, pronalazač (tal. inventore).
ìnvīdija — zavist (tal. invidia).
invìtati, -ām — pozvati (tal. invitare).
injòrānca (injòrancija) — neukost, neznanje (tal. ignoranza).
injòrānt — neuk, neznalica (tal. ignorante).
Ìrud — židovski kralj u doba Kristovo. — biti među Ìrudi i Pilati: odlaziti u zatvor (lat. Herodes).
ishòditi, ishodim — izmaziti; postajati.
ìskati, ìštēm — tražiti, pitati. — i. od nekoga: propitivati se, pitati za koga.
ìspliti, isplíjem — isplivati; izvući se.
ispokòjiti se, -òkōjīm — smiriti se, utješiti se (i lasc.).
ìsprigān — pržen (lat. frigere; dalm.-rom. ostatak).
ìstarati se, -ām — doživjeti starost.
ìstin — pravi, istinit.
ìstinōm — doista, doduše.
ìstoč, -i — istok.
ìstom — samo, tek.
ìstrajati, -jēm — proći, nestati.
istrijèbiti se, ìstrijēbīm — očistiti se (npr. od ušiju), profiniti se.
ìštetiti se — pokvariti se, propasti (oboljeti).

ištom — v. istom.
ìti, ïdem — ići.
itkor — itko.
Izak — prema Bibliji sin Abrahama i Sare, kojega je anđeo spasio u trenutku kad ga je otac htio žrtvovati; oženio se Rebekom i dobio sinove Jakova i Ezava.
izbéčiti se, ìzbēčîm — iskriviti lice.
ïzbrān — odličan, svijetao, ugledan.
ìzdrijēti (ìzdrīti), izdrēm — silom ugrabiti; izderati.
izdŕliti, -īm — izmamiti.
izdvòriti, ìzdvorīm — dvorenjem dobiti, izmoliti.
ìzēti, ïzmēm — uzeti iznutra, izvaditi, izvući. — i. se od: osloboditi se, izmaknuti.
ìzginuti, -ēm — iznenada nestati.
ìzīti, -dem — izaći, pojaviti se, popeti se. — i. ïz pamēti; pomahnitati. — i. s čâsti: osramotiti se.
ìznāći, -dēm — otkriti, pronaći.
iznòriti, ìznorīm — izroniti.
ìzrīti, ìzrečēm — iskazati, izreći.
izrizìkati, -ām, — potrošiti sve raspoložive kugle u igri »na boće« (tal. risicare, staviti na kocku, pokušati sreću, usuditi se); v. búle, bùlīn.
îzula — otok (tal. isola).
izùlān, ána — otočanin (tal. isolano).
izvídati, izvīdām — izliječiti, ozdraviti.
ìzvrgnuti, -ēm — izmetnuti.
ìzvrtati, -ćēm — i. glasom: pjevati, izvijati glasom, pjevati s čestim modulacijama.
iždèniti, ìždenim — silom odagnati.

J

jâd — otrov, čemer.
jâdōvan — otrovan; jadan.
jâjer — zrak (lat. odnosno dalm. rom. aer, tal. aere).
jak — kao.
jakino — kaono.
Jàkīn, -ína — Ancona, luka na tal. dijelu jadranske obale (tal. Ancona).
jakosca — dem. od jâkos, -sti.
jàlovica — mlada krava što još nije bila steona (inače koza, ovca).
jávi — zbilja, u zbilji, na javi.
jèda (jèda) — zar, da li, je li, da.
jedíhan, -hna, -hno — jedini.
Jeđupka — Ciganka (lat. Aegyptia).
jêj, jéja — grabežljiva noćna ptica, jejina.
jêlje — jela.
jèstōjska — jelo, hrana.
Jôve — Jupiter (lat. Jovis, gen. od Jupiter; tal. Giove), usp. Džôve.
jùdicijo — pamet, razbor, isto što i razlog (v.). (lat. judicium, tal. giudizio).
juhopila — koja pije mnogo juhe, proždrljivica.
jùnāk, -áka — sluga (usp. djètić).
jûr (jure) — već.

K

kàbān, -ána — ogrtač, kabanica (tal. gabbano).
kâjpa — koš, osmatračnica na brodskoj katarci (lat. cavea) (st. tal. caiba).
kako — kao, kako.
Kàlābrija — pokrajina u južnoj Italiji (tal. Calabria).
kalàmīta — magnet (tal. calamita).
kàlāndra — ševa (lat. i tal. calandra); Melanocorypha calandra).
kàlati, -ām — spustiti. k. komu: nasamariti koga (tal. calare).
kâmara — soba (mlet. camara).
kamàrijēra — sobarica (mlet. camariera).
kami — kamen.
kamalìōnt — kameleon (tal. cameleonte).
kamìnāta — peć; soba s ognjištem (balk. lat. caminus; caminata).
kàmpanja — čovjek od kàmpanjē: borac, ratnik (tal. campagna).
kànalja — rulja, ološ, nitkov, nevaljalac, svjetina, ljudi nahvao (v.), neljudi (tal. canaglia).
kandžìlijēr, -éra — javni pisar, bilježnik (tal. cancelliere).
kándžo — dem. od kandžìlijēr (v.).
kânkar — rak, rak-rana (mlet. cáncaro).
kânt — pjevanje (tal. canto).
kàntati, -ām — pjevati (tal. cantare).
kàntūn, -úna — ugao. — plátiti jèdnijēm kantúnom: pobjeći a da se ne plati (tal. cantone).
kâo — kako, kao da.
kaogodi — kakogod, bilo kako, nekako.
kàpa — ogrtač s kapuljicom (lat. i tal. cappa).
kàpula — crveni luk (dalm. rom. refleks lat. cepulla).
kàpūn, -úna — kopun, uškopljen pijetao (tal. cappone).
kàra — staviti (privezati) nà karu: vrsta kazne u Dubrovačkoj republici, tj. vezati krivca na kola na javnom mjestu da se izvrgne sramoti (tal. carro, lat. carrum, pl. carra).

karàtio, -jela — uska poduga bačvica. — učiniti od bačāvā karàtjele: upropastiti (tal. caratello).
kàreca — milovanje (tal. carezza).
karècati, -ȃm — milovati (tal. carezzare).
karèstija — oskudica, nestašica (tal. carestia).
karižica — dem. od karidža, debelo, krupno sukno (sr. lat. carisea).
kàrljiv — koji se rado kara, svadljiv.
karmìzīn, -ína — grimiz (tal. carmesino).
kastìgati, -ām — kazniti (tal. castigare).
kȃša — jelo od predrta žita, ili prosa, ili brašna kuhana u mlijeku ili vodi, vjerojatno karakteristično na brodu; usp. pànāta).
kȃšica — dem. od kȃša (v.).
kaštìgati — v. kastìgati.
kàštio, -tjela — utvrda, grad, tvrđava (tal. castello).
katùnār, -ára — poglavar u katunu, seoski knez (usp. pòtisnuti).
kȃuza — uzrok (tal. causa).
kavàlijēr, -èra — vitez (tal. cavaliere).
kâz — slučaj, događaj (lat. casus, tal. caso).
kázati, kâžem — pokazati. — k. se: pokazati se, činiti se, pretvarati se.
kigodi — tkogod, netko, ponetko.
kîma — volja, želja (grč. kýma).
kínuti, kînēm — kimnuti (glavom), potvrditi da jest.
kȉnuti, -ēm — istrgnuti (mač iz nožnice).
kîp — lik, osoba, čeljade, tijelo.
klȇnuti, -ēm — svršeni oblik od klȅcati, zvoniti na jednu stranu zvona, zvoniti mrtvacu. — zla će mu k.: umrijet će.
klètīšte — pastirska koliba, klijet (usp. pòtisnuti).
klȍpac, -pca — crevlja od drva (usp. cokula).
kmȅcki — seljački.
knjīga — papir, pismo.
knjȉžica — pisamce.
knjȉžnīk — književnik, pisar.
kô — kako.
kȍfan — kovčeg, kovčežić, drveni sanduk u kojemu se pohranjuju odijela (tal. cofano).
kolacìjūn, -úna — doručak (tal. colazione).
kòlāč, -áča — muštuluk, nagrada za dobru vijest — doći s koláčem: donijeti vijest. — ùzēti k.: javiti dobru vijest i zato biti nagrađen.
kolàjīna — grivna, ogrlica koju nose i muškarci kao znak časti ili viteštva (tal. collana).
kòlāna — v. kolàjīna.
kolàrin, -ína — ogrlica (tal. collarino).
kòlēnde, -enādā — dar koji se dobija na Božić ili za Novu godinu.
koli — koliko.
kòličak, -čka — dem. od kolik.
kȍlora — žuč, jed. stavljati se s kim ù koloru: srditi se na koga. — òstaviti ili ùstaviti kȍloru: odljutiti se, prestati biti ljut (tal. st. collora).
kòlūr, -úra — boja (tal. colore).
kom — kad, netom, čim.
komànditi, -īm — zapovijedati (tal. comandare).
kòmārda — dućan; mesarnica; klaonica — od kòmārdē: dodatak uz imenicu s pogrdnim značenjem. (biz. komárda).
kòmārdār — mesar (v. kòmārda).
kòmbatiti, -īm — v. kònbatiti.
komedìjōla — komedijica (tal. commediuola).
kòmīn, -ína — dimnjak (tal. camino).
kȍmod — širok, prostran (tal. comodo).
komodìtā, -āti — prigoda (tal. comodità).
kòmpanj — drug (tal. compagno).
kompànjija — družina (tal. compagnia).
kompònjatī, -ām — složiti — vȇrse komponjávati (kompànjāvām): pisati stihove (lat. i st. tal. componere).
kòmpōrtiti, -īm — podnositi, trpjeti (tal. comportare).
kòmūn — komuna, grad-država, danas općina (tal. comune).
kon — kod.
kònbatiti, -īm — boriti se; (kao prijelazni gl.) navaljivati, udarati na što (tal. combattere).
kondènati, -ām — osuditi (tal. st. condennare, danas condannare).
kondicìjōn, -óni — položaj, stanje; uvjet (tal. condizione).
kòndijēr, -èra — veći sud iz kojeg se piće toči u čaše (grč. kántharos, lat. cantharus).
konfàlūn, úna — zastavnik (st. tal. confalone).
konfòrtati (se), -ām — potkrijepiti (se) (tal. confortare).
kònselj — savjet (tal. conseglio, danas consiglio).
konsèljati se, -ām — savjetovati se (consegliarsi, danas consigliarsi).
konsideracìjōn, -óni — razmišljanje, razmatranje (tal. considerazione).

konsòlati se, -ām — tješiti se (tal. consolarsi).
konsùmati, -ām (konsumávati, -ùmāvām) — uništiti, uništavati, izjedati (tal. consumare).
kònsumiti, -īm — trošiti (v. konsùmati).
kont — knez (tal. conte).
kônt, -a (kônat, kônta) — račun; gledati, iskati konte: pregledati, tražiti račune. — prìdati kônt: predati, položiti račun. — držati se ná kôntu: voditi računa (tal. conto).
kòntati, -ām (o dinarima) izbrojiti (tal. contare).
kontemplacìjōn, -óni — razmišljanje — stâti u k. -óni: razmišljati, razmatrati (tal. contemplare).
kòntēnt — zadovoljan, — biti od čega k.: složiti se s čim, pristati na što (tal. contento).
kòntēnt — zadovoljstvo (tal. contento).
kontèntati, -ām — zadovoljiti (tal. contentare).
kontràdota — protumiraz, svadbeni poklon muža ženi (tal. controdote).
kònvīt, -íta — gozba (tal. convito).
kônj, -a — školska kazna: tući koga metnuvši ga drugome nakrkače.
kònjūra — urota. — učiniti k. -u: urotiti se (tal. coniura); *nj* = 2 fonema!
kopòrati, kòporēm — micati se.
kòpūn, -úna — uškopljen pijetao (tal. cappone), v. kàpūn.
kôras, kôrsa — tijek (tal. corso).
kôrda — nožina, mač, sablja, ćorda.
kordètina — augm. od kôrda.
kordìjālī — srdačan, iskren (tal. cordiale).
kordìjō, -ála — lijek ili piće za okrepu slabima (tal. cordiale).
kòret — žensko odijelo, prsluk (tal. coretto).
kòretac — dem. od kòret (v.).
korípiti, kòrīpīm (korijèpiti, kòrijēpīm) — čupati, vaditi.
kòrizma — četrdesetdnevni post kao priprava za Uskrs (tal. quaresima).
kòrizmin — koji pripada kòrizmi (v.); postan (o hrani).
kortèzija — udvornost, uljudnost (tal. cortesia).
kortìdžāna (kortìžāna) — kurtizana, bludnica (tal. cortigiana, mlet. cortesana).
kortìdžati, -ām — pratiti, dvoriti, služivati (tal. corteggiare).
kòrunica — rozarij, molitva s krunicom ili kraljiešom (brojenicom). — govoriti, pjeti (pjevati) kòrunicu: moliti prebirući kralješ.
kòsao, -ála — seoce, zaselak (tal. casale).
kosòvić — kos, drozak (Turdus merula).
kòstatī, -ām — koštati, stajati (tal. costare).
kòstumān — ćudoredan, dobro odgojen, uljudan (tal. costumato).
kostùmānca — v. kòstūmī (tal. costumanza).
kòstūmi, -ūmā — ponašanje, običaji (tal. costumi).
kozòkradica — tko krade koze.
kozòmor — vlažno vjetrovito vrijeme, s jakim istočnjakom, kišom, ili krupom ili snijegom.
kôža — život (k vragu ti koža; zla ti koža).
kòžuhār — krznar.
kraci — kratki (pl. od kratak).
krâdosrca — žena koja krade srca, vještica.
kragújac, -jca — kraguj (Accipiter nisus).
kràlíjēš, -èša — brojanica, krunica za moljenje.
kramola — buka, buna, smutnja, nemir (sr. lat. carmula).
krátiti, krâtīm — štedjeti (npr. desnicu, snagu) — k. se: oklijevati.
kravájac, -jca — dem. od kràvāj: neka pogača ili kolač.
krâvina — krava.
krepàdūra (krepàtūra) — kila (tal. crepatura, mlet. *crepadura).
krîl, -a (krilo) — okrilje, zaštita.
krînca — zemljana zdjela, čanak.
krîpōs, -sti — vrlina, snaga, ljekovita moć (o travama); jedna od platonskih »vrlina«.
Krîvā ûlica — ulica u starom Dubrovniku.
krivìna — krivnja. — dati krivinu komu: okriviti koga.
krjêpak, -pka — jak, moćan.
Krkar — Korčula, staro ime tog otoka (grč. Korkyra, lat. Corcyra).
Krkārka — Korčulanka (v. Krkar).
Krkranin — Korčulanin, čovjek s Krkra (v. Krkar).
krmìzīn — v. karmìzin.
kròpitī, -īm — prskati, močiti, kvasiti.
krostoj — stoga, zato.
krudèlaca — okrutnica (v. krùdeo).
krudelta — okrutnost (tal. crudeltà).
krùdeo (krùdēlī), -la, -lo — nemio, okrutan (tal. crudele).
ktjêti — htjeti.
kùcanja — kucanje.
kučètina — kučketina.

kúda — rep (lat. cauda).
kudi (kudije) — kuda.
kûf — labud.
kùjus, -a — afektirani izraz kojim se podrugljivo cilja na učenost pedanata i poznavalaca latinskog (lat. gen. cuius od qui).
kukùljāš, -áša — tko nosi kukuljicu.
kùljēn, -a — vrsta djevenice; debelo crijevo nadjeveno svinjskom krvlju, brašnom, mašću, mirodijama, suhvicama itd.
kúmiti, kûmīm i kûmljū — moliti, zaklinjati. — kûmljū te zà Boga: kumim te Bogom.
kûmljū — v. kúmiti.
kûndurica — sluškinja u različitim kućama; žensko čeljade koje govori o tuđim poslovima (mlet. corredor).
kûnj, kúnja — oruđe za kovanje novca (mlet. cugno, lat. cuneus; možda dalm. rom.).
Kùpido — Eros odnosno Amor, sin Venerin (tal. Cupido).
kùrati se, -ām — brinuti se (tal. curarsi).
kùrdjela — vrpca (tal. cordella).
kûrt — kratak. — imati kûrtu vistu: biti kratkovidan (tal. corto).
kûs, -úsa — zalogaj, hrana, jelo, malo, vrlo malo, komad.
kustijon — kavga. — imati k.: kavgati se (mlet. custion).
kutalac, -aoca — dem. od kùtao (v.).
kùtao, -tla — čaša mjedena, drvena ili limena s ručicom i poklopcem (balk. lat. cotylus).
kùveoka — isto što i kûvelica, prezrela smokva.
kvartjèrīć — janjeće ili kozleće bedro, kao jelo. — k. od mlijeka: but mlada janjeta ili kozlića.
kvârt ûrē — četvrt sata (tal. quarto d'ora).
kvotidìjān — svakodnevan (tal. quotidiano).

L

lâčan, -čna — gladan.
lâkom — škrt, pohlepan.
lâkomac, -ōmca — škrtac, lakom čovjek.
lârad, lârda — slanina (tal. lardo).
lârdica — kriška slanine, dem. od lârad (v.).
làrgijē — bogatije, izdašnije, obilnije; komp. od lârgo (tal. largo).
lâs, -sti — danguba.
lasan — lak.
lástan, -sna — bez truda, besposlen, dokon.
làtīn, -ína — dati latin kome: pozvati na red, prigovoriti. (tal. latino).
latineški — v. làtīnskī.
làtīnskā zèmlja — Italija.
làtīnskī — talijanski.
latuština — (možda) vrsta udarnog oružja, mača ili sl.
lâziti, -īm — hodati polagano, puzati.
lèdžitim — zakonit (tal. legittimo).
lègati, -ām — čitati (lat. legere).
lele — jao.
lèmōzina — milorad (lat. eleemosyna, grč. eleemosine, tal. i mlet. lemosina).
letànije — litanije (tal. letanie).
letùarijo — ljekoviti pekmez (tal. elettuario).
lètūšte (sr. r.) — perad, živad.
lètūštī — koji leti, leteći.
leut — lutnja (tal. leuto).
lèvāda — zamah (mlet. levada).
Lèvanat, -ānta — Istok (tal. levante).
lîbar, -bra — knjiga (tal. libro).
lîber — slobodan (tal. libero).
libèrāl — darežljiv, širokogrudan (tal. liberale).
libèrati se, -ām — osloboditi se (tal. liberarsi).
libèrtā, indekl. (libèrtāt, āti) — sloboda (tal. libertà, *libertate).
lîbrica — dem. od libra, novac (tal. libbra).
lîbro — knjiga (tal. libro), v. lîbar.
lìčēncija — dopuštenje, odobrenje (tal. *licenzia, licenza).
líčiti, lîčīm — vikati (proglašavati, javljati vikom) da se što prodaje ili sl.
lîčnīk — telal, čovjek koji liči (v. líčiti).
lih — lukav.
líhati, lîhām — raditi lukavo i nepravedno kao líha, tj. lisica.
lijes (lies) — šuma; drvlje, drva.
lîpōs, -sti — ljepota.
lìpsati, -pšēm — umanjiti se, nestati.
lisičiti, -īm — varati; lukavo govoriti ili postupati (kao lisica).
lìšēncija — dopuštenje (st. tosk. liscenzia).
lît, -i, gen. pl. lítī — udarac plošnom stranom mača.
lîtere — književnost, kultura (lat. littere, tal. lettere).
lîtra — mjera za težinu; u Dubrovniku jedna oka iznosila je tri i pol litre

ili oko 3680 gr.
lìžiòtār, -ára — tko liže oltare, licemjer. — žena l.: bogomoljka.
lòćika — vrsta salate (lat. lactuca).
Lòkruman, -mna — današnji Lokrum, otočić pred Dubrovnikom (st. lat. oblici Lacromona, Lacromna; vjer. od lat. acrumen, gen. acruminis).
lòpiža — zemljani lonac.
Lòpud — otok kraj Dubrovnika.
lòtar, -tra — lijenčina.
lotrójstvo — dangubljenje, lijenost.
lûčac, -čca — dem. od luk.
lûd — tko nije rȁzūman (v.) odnosno *múdar;* svojstvo čovjeka *nahvao* (v.).
lûdovēt — ludost.
lûk česnòvit — češnjak.
lûkavo — lažno.
lùmbārda — top (alb. lumbardë, n. grč. lumparda).
Luncìjāta — brežuljak nad Gružom. — Majka L.; L. Bòžjā: Gospa od Blagovijesti, odn. crkvica tog naziva na spomenutom brežuljku (tal. Nunziata, Annunziata).
lûža — zgrada s otvorenim trijemom, u kojoj su stanovali dubrovački gradski stražari (tal. loggia, mlet. loza).

LJ

ljȅ — riječ kojom se potvrđuje ono što se ističe.
ljèpavica — ljepotica.
ljȅpōs, -sti — ljepota.
ljȅsti, -zēm — laziti.
ljȅvšē — ljepše.
Ljúbāv, -avi — Amor, bog ljubavi.
ljùben — ljubljen, mio, ljuven.
ljubèžljiv — drag, mio.
ljùbi — ljuba, draga.
ljùbim — ljubljen.
ljubljèživ — ljubazan.
ljùbnuti, -ēm — poljubiti.
ljùctva — vojska (pl. od ljùctvo).
ljûd — šaljivi oblik za *čòvjek.*
ljudic — v. čovuljic.
ljûljan — dremljiv.
ljût, lok. po ljuteh — hrid, lit, litica.

M

ma — ali.
mâ — moja.
màčīc, -íca — mali mač; dem. od mač.
mađiòničina — augm. od mađiònica, žensko koje sastavlja mađije (čaranja, vračanje).
magàdzīn, ína — skladište, spremište (tal. magazzino).
màganja — ludov, tko nije pri pameti (kao psovka) (tal. magagna).
mâh — zamah, udarac.
màhača — stražnjica, zadnjica.
mahníčtina — mahnitac.
mȁhnīt, -īti — luđak, mahnitac.
màhnitica — mahnita žena.
màhnitōs, -osti — ludost.
maj — neki uzvik; v. majde; majdeši; ide i uz *prc* (v.).
màjde — zaista, baš (i uz etički dativ ti: majde t').
majdèši — v. màjde.
Majka — Gospa (M. Blaženica Luncìjāta; Djeva; Djèvica òd milosti; od sirótā; od Pšúnja).
majstòrija — šala.
makàruo, -úla — vrsta tijesta (tal. maccherone, mlet. furl. macaron).
malankònija — tuga, sjeta (tal. st. malanconia).
malankònik — obuzet malankònijōm, v. (tal. st. malanconico).
malankùnija — v. malankònija.
màlīcija — lukavost, zloba (tal. malizia).
mȁlo — zamalo, umalo.
mȁljīc — dem. od mâlj, bat, željezni čekić.
mȁna nebeska — jelo kojim je Bog hranio Izraelce u pustinji; slatka hrana. — čȅkati mȁnu s nȅba: očekivati čudo, biti bespomoćan.
mȁnastijēr — samostan, zgrada gdje žive dumne, v. (lat. monasterium).
mandžagvàdanj — nekoristan radnik, danguba, parazit (tal. mangiare i guadagno).
mànen — mahnit, pomaman.
manènīk, -íka — čovjek *manen* (v.), mahnitac.
manénština — mahnitac (usp. mahničtina).
mâni, indekl. — zavidljiv; zaludu, uzalud.
manìgōdo — lupež, nitkov, hulja; krvnik (tal. manigoldo).
mànilj — narukvica (tal. maniglio).
mantènjati, -ām — uzdržavati, uzdržati (tal. mantenere).
mànjkati, -ām — nedostajati kome, ne ispuniti obećanje. — nȉčijēm ne m.: sve dati.
mȁo — malen.
Maopŕdōnija — namjerno iskrivljeno za Manfrèdōnija, grad u tal. pokrajini Pulji (tal. Manfredonia).
Márac, -rca — dem. od Mȁroje, odnosno Máro.

marcàpān, -ána — slatkiš s bademima (tal. marzapane).
marìjō, óla — lopov, varalica, lupež, obješenjak, mangup (tal. mariolo).
marìōlstvo — prijevara, varanje, v. marìjō.
Mârte — Mars, sin Jupitera i Junone, bog rata u rimskoj mitologiji (tal. Marte).
mârtir — mučenik (tal. martire).
mârtira — mučenica (v. mârtir).
màrtōrijo — muka, mučeništvo (tal. martorio, martirio).
martorìžati, ām — mučiti (tal. martorizzare, mlet. martorizar).
mâs, -sta — mošt.
mâs, -sti — boja za mašćenje.
masalac, -aoca — dem. od maslo.
maskar — krabulja, maškara (st. tal. i mlet. mascara).
matrimonìjālī — ženidbeni (tal. matrimoniale).
mavàsija — isto što i malvasija, vrsta vina (tal. malvasia).
mavàsijica — dem. od mavàsija (v.).
mčina — mačina, augm. od mač.
méčiti, mȇčīm — gnječiti, udarati.
mećàjica — drvena miješalica za kašu.
medičinávati, -ìnāvām — propisivati lijek (u prenesenom smislu) (tal. **medicinare*, od *medicina*), usp. širupivati i reubarbarávati.
mednica — slatka kruška (kruška mednica).
medovinica — dem. od medovina, od milja za djevojku.
Međù crjevjāre — ulica u starom Dubrovniku; v. crjȇvjār.
Među pòlače — ulica u starom Dubrovniku; v. pòlača.
mȅdz — sredstvo (tal. mezzo).
medzàlīn, -ína — srebrn mali novac dubrovački (mlet. mezalin).
meju — među.
mèmōrija — sjećanje, pamćenje (tal. memoria).
Mendàlije — ime napravljeno od mèndati, popraviti, zakrpiti (tal. emendare).
menèstrati, -ām — služiti jelo na stol (tal. minestrare).
menije — meni.
merìtati, -ām — zaslužiti (tal. meritare).
mȅštar, -štra — učitelj, majstor. — m. òd skulē: učitelj.
mètati, mȅćēm — bacati. — m. se na koga čime: bacati što na koga.
Metùzalem — dugovječni starac; tako se zvao sin Henonov, prema Bibliji doživio 969. g., pa otud spomenuti antonomastički pojam (tal. Matusalemme).
meu — među.
mijendelak, -eoka — badem, dem. od mijènduo, -ula (j. tal. amendola).
mïjēntovati, -ujēm — spominjati, imenovati (tal. mentovare).
mïliti, -īm — milovati, ljubiti.
Milòstivica — Gospa od milosti, Bogorodica.
mimogrede — uz put.
mínuti, **mînēm** — umrijeti, proći, mimoići.
mîr, mira — zid. — míri: zidine (lat. murus).
mìrākulo — čudo (tal. miracolo).
mirakulozàmēnte — čudotvorno, čudom (tal. miracolosamente).
mïsa — crkveni obred. — vino òd misē: vino koje svećenik pije u katoličkom crkvenom obredu (simbolično kao Kristovu krv); dobro vino (lat. missa).
miser — gospodin (tal. messere).
mišer — isto što i miser (v.), (mlet. missier).
Mìsīna Messina, tal. grad (v. Fâr od Mìsīne).
mìstijēr, -èra — posao (mlet. mistier).
mïzer — bijedan (tal. misero).
mìzērija — nevolja, bijeda (tal. miseria).
mjedènica — sitan bakren novac, tridesetina srebrnog dinara. — grintava m.: prebijena para.
mjedèničār — škrtac, koji ne pušta iz ruku mjedènice.
mjȅdi, pl. od mjȅd — novci.
mjȅsto — grad. — na m.: odmah. — promijeniti m.: odseliti, nestati.
mjèšnica — mijeh s dvije svirale.
mješte — mjesto, umjesto.
mlâd, -i — janjci; jarići; telići.
mladac, -aca — mladić.
mlàdica — mlada žena.
mlađahat — mlađahan.
mlêdan, -dna, -dno — mršav.
mnïti, mnîm (mnjȅti, -mnîm) — misliti.
mnokrat — mnogo puta.
mȍćan — zdrav.
mojèmuča — majmun.
mojemun — majmun.
mojemunski — majmunski.
molju — molim.
mȍmoca — djevojka; dem. od moma.
mòntanja — planina (tal. montagna).
mòrāč, -áča — komorač (biljka).
morebit — možda.

moreški — mavarski, crnački. — Moreška zemlja: Mauretanija (tal. moresco).
morinčela — šuljevi, hemoroidi (st. tal. morici ili morice; deminutivni oblik).
mòrōz (ž. r. mòrōza) — ljubavnik (ljubavnica), dragi (draga), (mlet. moroso).
mortàdela — salama deblja (tal. mortadella).
mòrtār, -ára — avan.
mos — nepoznata riječ; u reč. »činit mos od djevojaka«.
mòstārda — slačica, gorušica, muštarda (tal. mostarda).
mòstra — uzorak robe. — fîntā m.: tobožnji, lažni uzorak; usp. fînt (tal. mostra).
motòvio, -vjela — sprava za motanje kudjelje.
moz, mozga — mozak, pamet.
mraka — zla m.: nešto; neki »vrag«.
mràtīnjē lîto — bablje ljeto, prema danu sv. Martina.
mrčàrija — (u izrazu) òbraz od mrčàrijē, što je vjerojatno isto što i òbraz òd kūrvē, jer su se prostitutke mrčile (»pengale lice«, kako se kaže u *Noveli od Stanca*); stoga možda dolazi od mrčiti, a ne od merceria, tj. sitna roba (Skok), ako nisu igrom riječi obuhvaćena oba značenja.
mr̂dati, ām — vrtjeti se, vrpoljiti se, šeprtljati.
mrîjēti, mrêm — žuditi; umirati od ljubavi.
mrìljūlj, -úlja — kos (dalm. rom. od lat. merulus); Turdus merula.
mr̀nār, -ára — mornar.
mrnjoriti, -īm — mrmljati.
Mr̀tvō mȍre — jezerce od morske vode na otočiću Lokrumu (v. Lokruman).
mucnuti — progutati, pojesti.
múčati, -īm — šutjeti.
múdar — v. rȁzūman.
mudàrac, -rca — mudar čovjek, filozof.
múka — brašno.
mùnčjela — sud za vodu (lat. modius i nast. ella).
municìjōn, -óni — streljivo, municija (tal. munizione).
mùnīda — v. mùnīta.
mùnīta — novac (tal. moneta).
múnuti, mûnēm — vjerojatno isto što mûcnuti (v.), tj. progutati; otud ime Mùnuo, -ula i smisao primjera *Vjetar dunu, Munuo ga munu*, koji treba dovesti u vezu s »vjetra proždrijeti« (v. vjetar), uzaludno htjeti, izjaloviti se kome što.
mȕo, múla — lučki nasip uz koji pristaju brodovi (kasno lat. molum).
mùrati se, -ām — (ne zna se značenje; možda u vezi s tal. murare, zazidati se, u prenesenom smislu; u primjeru: Tužni se Kamilo smurao, murao se i mre).
muzùvijēr, -éra — opadač, zlikovac, varalica (arapski muzevvir).
muzùvjeriti, -īm — opasti, potvoriti, raditi kao muzùvijēr (v.).
mȕžik — glazbenik, pjevač (tal. musico).

N

nablesti, -dem — nablejati, izbrbljati, nablebetati.
nȁblīzu — blizu, izbliza.
nàčēti, nâčmēm — početi, započeti.
načìniti, nàčinīm — napraviti; popraviti; prirediti (npr. trpezu).
nadazreti, -īm (-ēm) — pogledati, ugledati (ozgo dolje).
nadíljati, nàdīljām — nadarivati, obdarivati.
nàdvor (nadvóru) — vani, izvan kuće.
nagalàntati se, -ām — dotjerati se, uresiti se (usp. gàlānt).
nahòditi, nàhodīm — nalaziti.
nahvao — isto što i nahvalice, tj. navlaš, hotimice. — ljudi n.: lažni, tobožnji ljudi, neljudi, suprotni ljudima nâzbīlj (v.); sinonim za *ludi, bjestije, injoranti, kanalja, potištenjaci, siromasi;* oni koji nisu *razumni.*
nâjbržē — smjesta, odmah.
nâjespedìtijē — najbrže, najokretnije (tal. espedito).
nâjlakšē — polako.
najliše — osobito, najviše.
najsjùtrije — sutra ranom zorom.
nâjti, -jdém — naći.
nâjveće — najviše.
najvìlijī — najbjedniji, najgori (tal. vile).
nakazan, -zni — strašilo, utvara; napast.
nalandati, -ām — nalupati šakom.
nȁlīp, -a — otrov, ime otrovne biljke (lat. napellus, tal. napello).
nàmjeriti, -īm — nadoknaditi, nadomjeriti.
namòrōz, — isto što i mòrōz (v.), ljubavnik (mlet. moroso i namùrati se, v.).
namoru — zbilja, nego.

nàmrijēti se — n. se glâda: gotovo umrijeti od glada, nagladovati se.
nàmurān — zaljubljen (v. namùrati se).
namùrati se, -ām — zaljubiti se (tal. innamorarsi).
namùrōza — ljubavnica (v. namòrōz).
napànjkati, -ām — n. na koga što: obijediti, potvoriti, oklevetati koga čime.
nápas, -sti — napasnik; vrag.
nápastovati se, -ujēm — mučiti se.
nàpetriti se, -īm — isto što i pèntrati se (od pẽtar, najgornji kat; tavan za sušenje žita), tj. penjati se, verati se.
napínuti se, nàpīnēm — v. pínuti.
nìpīsān — namazan, naličem (od *napísati*).
nàpitati, -ām — nahraniti.
nàpiti, nàpijēm — nazdraviti.
nàpraviti, -īm — popraviti, dotjerati.
nàprijēda — unaprijed; dalje; naprijed.
nàprijēti, nàprēm — navaliti, udariti, napasti.
nàpūhān — nadut, umišljen.
Napula — Napulj (tal. Napoli).
napuno — potpuno, sasvim.
náredan — lijep, prikladan; gotov, spreman; zgodan.
náredba — red.
naređen — nakićen, narešen.
narèpozāno — mirno (prema repòzati, v.).
nàrikla — morski spužić koji služi kao mamac za ribu (lat. naeritula; naricla).
nàspati se, -īm — ne brinuti se.
nástojati, -īm — n. na: brinuti se za.
našijenka (našjenac) — naša žena, našinka (naš čovjek, našinac).
našadči — našavši.
našten — nađen. — dobro ste naštenì. dobro vas našao.
natŕtati, -ām — nabasati, nagaziti.
naučívati, naùčīvām — trajni oblik od naučiti.
naùfradžijo — brodolom (tal. naufragio).
nàuk -a — dati n.: poučiti, naučiti koga. — uzeti n.: naučiti što.
nàusnica — malje, iz kojih će poslije mladiću izbiti brkovi.
nauzdano — pouzdano.
naùzēti se, nàuzmēm — uzeti u obilnoj mjeri.
nàvao, -vla — brodarina (dubr. lat. naulum).
navègati, -ām — broditi, ploviti (lat. i tal. navigare, mlet. navegar).
návidjeti, -īm — mrziti, zavidjeti.
navlaš — osobito, hotimice.
nàvrći se, -žēm — nametnuti se.
návrt — jastučić koji rabe nosači da im breme ne žulja vrat.
nȁzbīlj — zbilja, doista. — čovjek n.: pravi čovjek, za razliku od čovjeka nahvao (v.).
nàzirati, -ām — gledati, vidjeti.
nebit, -i — nebit da bude: (možda) neka se i nemoguće dogodi.
nea — neka.
nèbog — ubog, jadan, siromašan.
nèbogo (nèbore) — vok. od nèbog, uzrečica: jadan ne bio.
neg — nego.
nègati, -ām — nijekati, poricati.
negròmānt — čaralac, vještac (tal. negromante).
nehar (neharstvo) — nezahvalan.
neharan — nezahvalan.
nehote — nehotice.
neličan, -čna — neizlječiv (usp. nelijeknji).
nelijeknji — neizlječiv (usp. neličan).
nẽljūdi — ljudi nahvao (v.), svi koji nisu ljudi nȁzbilj (v.).
nemanština — mahnitac; isto što i manenština (v.)
nẽmōć — bolest.
nẽmoćnīk — bolesnik.
nenávidōs, -sti — zavist.
nepokoj — nemir.
nèprav — nepravedan.
nèpūča — sestrična, nećakinja (balk. lat. nepotia).
nèpūt — nećak (lat. nepos, gen. nepotis).
ner — nego.
nẽrazūm — neznanje, ludost, svojstvo čovjeka nahvao (v.).
nẽrēd — (u izrazu smrtni n.) nije posve jasno značenje; usp. neredan.
nèredan — nemio.
Nereide — morske nimfe (grč. Nereides).
nesan — besanica, briga.
nẽslān — dosadan, bez duha.
nesmiran — nerazmjeran, golem, prevelik, neizmjeran.
nespánje — isto što nesan (v.).
nespoznánje — nezahvalnost.
nespravan — nevaljao. — hoditi nespravno: (vjerojatno) teturati.
nèsti, -em — nositi.
nẽsvijēs, -sti — ludost.
nẽsvijēstan — nerazborit, nepromišljen, bijesan.
nẽsvīs, -sti — v. nẽsvijēs. — u n.: ludo.
nẽt — čist (tal. netto).
neumjeteonstvo — neznanje (usp. um-

jetelan, umjeteonstvo).
nȅvīd, -a — nesmotrenost, nepromišljenost — hòde u nevidu: hodeći nesmotreno.
nȅzdrāv, -āvi — bolest.
nî — nije.
nídan, ž. r. nidna — nijedan (nijedna).
nigdir — nigdje, nikad, nikako.
ništanemanje — ipak, uza sve to (prema lat. nihilominus, tal. nondimeno).
ništar (ništore) — ništa, nimalo. — za ništar: ni za što.
nitkore — nitko.
nòćnica — noćna sablast, koja pakosti dok čovjek spava.
nòćnīk, -íka — tko se noću skita.
nȍćno — noću.
nòriti, -īm — roniti.
nôrma — pravilo. — činiti normu komu: nametati pravila, upravljati kim.
nòsiti, nȍsīm — n. nos na koga: srditi se. — n. se: ponašati se, vladati se.
nòtati, -ām — primijetiti, opaziti.
nôva — novost, nov glas, vijest (tal. nuova).
nòvela — šala. — učiniti novelu komu: sprdati se s kim, nasamariti koga (tal. novella).
nȍžnica — korice (za mač), tôk.
nut (nuta, nuti) — nu, gle, vidi.
njê — njezin.
njègda — nekoć.
njègdi — negdje.
njîh — njihov.

O

òbaditi, -īm — optužiti, okriviti.
obćenstvo — općenje, društvo, skup.
obećanca — obećanje.
obesèliti, -èselīm — obradovati.
obgráditi, òbgrādīm — okružiti, opkoliti.
òbhititi, -īm — obuhvatiti, zagrliti.
obhòditi, òbhodim — okruživati, opkoljavati.
òbhođōm — zaobilaznim putem, uvijeno.
òbīći, -đēm — obuzeti, osvojiti, snaći, ogledati, razgledati.
obijètilica (obijètelica) — čaklja, trnokop, mašklin.
òbiknuti, -ēm, koga — naviknuti se (na koga).
obískati, òbīštēm — pretražiti.
òbiti, ȍbijēm — okovati.
objáviti, òbjāvīm — pokazati.
objèdnom — zajedno, u jedan put, odjednom.
òbjesiti se, -īm — dovezati se koga radi čega, uporno nastojati.
oblahan — okruglast, dem. od obao.
oblàhšati, -ām — olakšati, ublažiti
òblakomiti se, -īm — postati lakom, pokazati se škrtim.
ȍblās, -sti — moć, vlast.
òblegān — dužnik, zahvalan (tal. obbligato).
Obložder — nadimak za prožrdljivca, usp. oblaporan.
obljúbiti, òbljūbim — zavoljeti, poljubiti.
òbnājti, jdēm — pronaći.
obònjati, -ām — namirisati, nanjušiti.
òbrati, -berēm — izabrati, odabrati, odlučiti. — o. pàrtīt: odlučiti se (v. pàrtīt).
òbraz — krinka, maska, način. — o. òd kūrvē učìniti: biti bezočan, beskrupulozan. — kojim òbrazom: kako. — o. od bòkarē: pijanac.
obslúžiti, òbslūžīm — izvršiti, ispuniti (zapovijed).
òbstakuo, -ula — prepreka, zapreka, smetnja (lat. obstaculum).
ȍbstūp — opsada, opkoljenje.
òbtjecati, -čēm — okolo trčati, optrkivati.
obtući, -čem — obići (potucajući se), obijati (usp. tući se).
obvònjati, -ām — nanjušiti.
ockvŕnuti, òckvŕnēm — oskvrnuti.
òctic — dem. od ocat. — rùsāti o.: ocat s ružinim laticama (v. rùsatī).
òctičica — dem. od òctika (v.).
òctika — v. òctic.
òčistiti — o. ruke od čega: smatrati što izgubljenim.
óćas, -sti, — rep, zadnjica.
óći, ođem — ostaviti, imperativ: ohaj. ostavi (od oiti).
odahnútje — olakšanje.
òdar, -dra — krevet, bračna postelja.
odiljati, -ām (odijeljati) — odijeliti, odvajati, rastajati.
òdkinuti se, -ēm — osloboditi se koga, rastati se s kim.
ȍdkle — otkad, otkako; odakle.
odkoli — v. ȍdkle.
òdkriti, ȍdkrijēm — razotkriti, raskrinkati. — o. se. odati se, očitovati se.
odlágati, òdlāgām — olakšavati.
odlíšiti, odlišim — uzeti, oduzeti.
odlòžiti, òdložīm — metnuti na stranu, olakšati. — o. túge ȍd srca, dijelom olakšati tugu sa srca.
odlúčiti, òdlūčīm — odrediti, namijeniti.
ȍdmjena — pomoć (u radu).

odnjekle — od nekog vremena, odskora.
òdōr, -óra — miris (tal. odore).
òdpraviti, -īm — uputiti.
odràžati, -ā̧m — omiliti.
òdrijeti se, òderēm — oderati se, izgrepsti se.
odsela — odsad.
odsprémiti, òdsprēmīm — spremiti.
odveće — odviše.
odvrći se, -ēm — odreći se koga ili čega.
òdzdāla — odozdo.
òdzgā̧ra — odozgo.
odzgori — odozgo.
oddènīti, oddednīm — odagnati.
òficijo — služba; služba božja. — činit svoje o.: obavljati svoju dužnost (tal. *offizio).
ôgleda — primjer.
ògledati, -ām — pregledati, vidjeti, izvidjeti.
oglúšati, òglūšā̧m — ne mariti za što, oglušiti se.
ognjéviti, ōgnjēvīm — razgnjeviti, rasrditi.
ògnjīc, -íca — dem. od oganj, vatra, dobro vino. — o. srčanī: ljubavni žar.
ògnjīšte — kuhinja.
ògnjiti, -ijēm — sagnjiti, istrunuti.
ògota — nevaljalica (obično o služavkama; sinonimi: magarica, tovarica).
ogrèstija — v. agresta.
ogrúbiti, ògrūbīm — nagrditi osramotiti, obrukati.
ohaj — v. oći.
ohajati, -ām — ostaviti, zapustiti.
ohoditi, -īm — ostaviti (v. oći).
òholā̧s, -sti — oholost.
ohšubra — papuča, crevlje od pluta (prema šûvar, -vra, pluto)
ohùzdatī, -ām — obuzdati, zauzdati.
ohvalan, -aona, -aono — ohol, ponosit.
ojti, ojem — v. oći.
okazìjōn, -óni — prilika, prigoda, zgoda, često puta isto što i fòrtūna (v.); pruža se svima, ali je iskoristiti umije samo tko je (v.) vjertùōz (tal. occasione).
okòrdati, -ā̧m — unajmiti. o. se u koga: zaposliti se u koga (tal. accordare).
okošt — mršav, suh, košćat.
okrćivati, -ŕćujēm — oklijevati.
okròpiti, òkropīm — poškropiti.
òmicati, čēm — o. smokve i roge: radi poruge pokazivati kome palac između srednjaka i kažiprsta odnosno pružati kome mali prst i kažiprst u obliku rogova.
omìcīd, -a ubojica (tal. omicida).
omijèrati, òmijērām — smjerati, smišljati.
omiljenstvo — poniznost (lat. humilis, tal. umile).
ômraza — zadava, nemilost.
omŕciniti, -īm — zaklati, ubiti kao mrcinu.
òmrčiti, -īm — nagaraviti.
ònadā — onda.
ònčas — odmah.
ondi — onamo.
ònest — pošten, častan (tal. onesto).
onèstije — časnije, pristojnije, komp. od ònesto (tal. onesto).
ònī — onaj.
ôno — eno.
ònomlāni — preklani, prije dvije godine.
onòrati, -ām — poštovati, cijeniti (tal. onorare).
onuđ (onuđe) — dalje.
ôpā̧ko — zlo, nevaljalo.
òpasti, -ádem — pasti, otpasti.
ôpćen — zajednički.
ôpćeno — općenito, uopće.
ôpćiti, -īm — držati se, običavati.
opera — djelo (tal. opera).
opèrati, -ā̧m — raditi, djelovati (tal. operare).
opèrati, -ā̧m — služiti se kim ili čim, rabiti, upotrijebiti (prema mlet. doperar. lat. i tal. adoperare, od čega ima dupèrati).
ôpēta — opet, ponovno.
òphođa — zaobilaženje — ići òphođōm: zaobilaziti, okolišati.
opilati, -ām — obirati.
opinìjōn, -óni — mišljenje. — biti od opinijoni: misliti, smatrati.
oposlovnica — žensko koje radi, koje je radljivo (izvedenica sintagma od posla).
òpraviti, -īm — učiniti, obaviti, popraviti, naknaditi.
opruditi, oprudim — opaliti (i u prenosmislu).
ôptoka — rub, obrub.
opúđati, ōpūđām — očistiti od buha ili od ušiju.
ordènānca — raspored, red (o vojsci), (mlet. ordenanza, tal. ordinanza).
ordènati, -ām — urediti, narediti, načiniti (mlet. ordenar, tal. ordinare).
Òrfeo — Orfej, grč. mitski pjevač, sin muze Kalope (tal. Orfeo).
òriti, -īm — razarati, razvaljivati.
Òrlā̧ndo — Rolland, paladin Karla Velikog, iz st. franc. spjevova, simbol junaštva — O. na Placi: kip tog junaka sa stupom na glavnoj ulici u Dubrovniku.

ormànica — lađa, brod. — učiniti se u ormanicu: služiti kao mornar na galiji.
oršu — hajde, neka, deder (tal. orsù).
òsao, -sla — magarac.
ôsekla — isto što i oseka, spuštanje morske razine.
osijècati se, òsijēcām — drsko odgovarati, biti osoran.
oskúbsti, -úbem — očupati (kosu, bradu). — o. se, očajavati.
oslas, -sta — nalik na osla, tj. magarca.
oslov — magareći.
òstajati, -jēm, od čega — ostavljati što, napuštati što.
òstati se, -nēm — okaniti se (koga), proći se, ostaviti na miru.
òstinuti, ēm — ohladnjeti, izepsti.
òšao — particip od *oći* (v.).
ošpèdao, -ála — bolnica, ubožnica, prihvatilište za sirotinju.
oštàrija — krčma (tal. osteria), v. voštarija.
òštijēr, -ēra — gostioničar, krčmar.
otaći, đem — otići.
òtājnā — skrovite stvari, tajne.
otégnuti, òtēgnēm — dobiti, pobijediti, rastegnuti, — o. noga: poći, zaputiti se.
otezati — pobjeđivati, dobijati, opirati se (usp. otégnuti).
òtīti, -īdēm — otići.
otkle — odakle, otkad.
otmanski — osmanski, tj. turski — otmanskoga ploda: turskoga roda.
òto — eto.
òtočka — žena koja živi na otoku, otočanka.
otóle — odakle, otud; otada.
otrèsen — pametan, hrabar.
otrésti se, -em — razabrati se, doć k sebi, opametiti se.
otŕnuti, òtr̄nēm — protrnuti (od straha, od sramote).
ovàcizijeh — ovakvih.
ovàkōj — ovako.
òvčas — sada, odmah.
óvdi — ovdje, ovamo. — o. ovoliko: to je sve što se može učiniti.
òvi — ovaj.
òvjezijēm — ovima.
ôvo — evo.
ovolìhni — ovolišan, malen.
òvrata — (riba) podlanica, komarča, orada. Chrysophrys aurata (lat. aurata).
oznòbiti, òznobīm — opaliti; učiniti da što ozebe, ubiti studenju, ozlijediti.
ozreti se, ozrem (ozrim) — obazreti se, osvrnuti se, pogledati.
ožet (na ožet) — stanje kad je to ožeto ili kad je tko ožet, tj. bez ičega.

P

pàcijēncija — strpljivost. — primiti u pàcijēnciju: strpljivo podnijeti. — pàcijēncija: ništa za to! ne smeta! hvala bogu! — imati pàcijēnciju: strpiti se, pomiriti se s čim (lat. patientia, tal. pazienzia).
pàcijēnt — strpljiv, svojstvo čovjeka koji je vjertùōz (v.), koji znade čekati okazijōn (v.); usp. pàcijēncija (tal. paziente).
Pâdua — Padova (mlet. Padoa).
pagànio, -njela — ptica konopljarka (mlet. faganèlo).
pâk (pâka) — poslije, opet, zatim.
paljèvit — koji pali, vreo.
pământ —v. staviti.
pământār, -a — pamtilac, pamtilo. — nije pametara: ne pamti se.
pământovati, -jēm — pamtiti, držati u pameti.
pànāta — juha s ukuhanim kruhom (tal. panata).
pàntufa — papuča (tal. pantofola).
pànjula — listići zlata (tal. pagliola).
pâoma — palma.
papàgao, -ala — papiga (tal. pappagallo).
pâpati, -ām — jesti.
pâr — jednak. — na páru stât s kim: biti s kim na ravnoj nozi. — tvoj p.: tebi ravan, tebi sličan (tal. pari).
pàrac, -rca — odvjetnik.
parčiti — braniti (o odvjetniku).
pàrati, -ą̄m — izgledati, činiti se (tal. parere).
pàrēnt, pl. -i — rođak (tal. parente).
parènta (parèntat, -ti) — svojta (tal. parentado).
parèntijēra — svojta, srodstvo. — učiniti parèntijēru: sroditi se (tal. *parenteria).
parlàšuša — žena koja šu »parla«, tj. govori (v. pàrlati), Talijanka.
pàrlati, -ām — govoriti (tal. parlare).
pârt, -i — strana, dio (tal. parte).
partičìpati, ām (od koga ili čega) — biti kao (tal. partecipare).
partikularita, indekl. — pojedinost (tal. particolarità).
pàrtīt, -a — odluka. — obrati p.: odlučiti se (v. òbrati) (tal. partito).
pâs, -sta — jelo (tal. pasto).
pasàlijēr, -éra — onakoj koji je nestašan, obijestan, nemiran.

pàsati, -ām — proći. — p. se: zadovoljiti se, proći se, pomiriti se s čim (tal. passare).
pastèdžati, -ām — jesti, mrsiti (tal. pasteggiare).
pàsti se, pásem — hraniti se, naslađivati se. — vjetrom (se) pasti: zaluđivati (se), (lat. pascere, tal. pascersi).
pàstīdija — v. fàstīdijo.
pastidìjati se, -ām — mučiti se (st. tal. fastidiare, v. fàstīdijo).
pât — pogodba, ugovor. — p. matrimonìjālī: ženidbeni ugovor (tal. patto).
pâte — raspolažite sa mnom, zapovijedajte (tal. fate).
patèškati, -ām — trpjeti (tal. patire, -isco).
paùlīn, -ína — zlatna škuda, novac Pavla III. kojega je kalup izradio Benvenuto Cellini (tal. paolino).
pavìjūn, -úna — zastor oko kreveta (mlet. pavion).
pazlatan — nalik na zlato.
pàzmati, -ām — klonuti, malaksati (tal. spasimare).
pecat — pet stotina (pet sat).
pêča — komad. — ù peče učiniti: raskomadati. — pêča čovjeka: ljudina, naočit čovjek. — je li ga gdje peču: da li je negdje tu malo.
pečenica — udavača.
pečènica — pečenje.
pêčiti, -īm — pecnuti (za zmije).
pêd, -i — dužina od vrh palca do vrh srednjeg prsta kad se rastegnu.
pèdipsati, -pšēm (pèdepsati) — kazniti.
peli (ak. pl. od pel) — kože (lat. pellis, tal. pelle).
pelìcār, -ára — krznar (mlet. pelizzaro).
Pèlili — ulica ili dio grada u st. Dubrovniku, danas Peline, gdje je bila strojnica koža (tal. pellillia).
pelinak, -nka — dem. od pelin.
pêna — kazna, globa; muka, patnja (tal. pena).
pèndīn, -ína — dragi kamen koji se nosi oko vrata (tal. pendente, mlet. pendon).
pèndžati, -ām — trošiti v. spèndžati.
pèngati, -ām — slikati, bojiti, kititi (lat. pingere).
penìtēncija — pokora, okajavanje grijeha (lat. poenitentia).
pênj — zalog (tal. pegno).
pêras, pêrsa — tamnobojna tkanina (tal. perso).
perdidžòrnāta — danguba, besposličar (tal. perdigiornata).
perikùlati, -ām — doći u opasnost (tal. pericolare).
pèrīkuo, -ula — opasnost (tal. pericolo).
pêrla, gen. pl. pêrālā — biser (tal. perla).
pero — (uz negaciju) možda: mrvu, nimalo, ni truna.
perpera — dubrovački novac (12 srebrnih dinara), (tal. perpero).
persegvìtatī, -ām — progoniti (tal. perseguitare).
pèrsōna — osoba. — pérsōnōm: osobno (tal. persona).
péset — pedeset.
pestùleza — lovački nož (mlet. pistolese), usp. festúlezija.
petsat — pet stotina.
pêz — teret (tal. peso).
pîca — koščica. — ne ostaje mu picê: nema ni prebijene pare, ostao je bez ičega.
picikàruo, -úla — trgovac delikatesama, ili suhomesnatom robom (tal. pizzicarolo).
pîća — hrana, jelo.
pigmelèōn, -óna — patuljak (prema lat. pygmaeus).
pijēna — v. pêna.
pijēr, -èra — gozba poslije vjenčanja, svadba.
pìkat — jetra (lat. ficatum).
Pīlāt — Poncije Pilat, rimski namjesnik u Judeji koji je Krista osudio na smrt (lat. Pilatus), v. Irud.
Pīle — predgrađe st. Dubrovnika sa sjeverozapadne strane.
píljak, -ljka — kamenčić.
pînēz, -a — novac.
pínuti, pînēm — gucnuti, piti.
pìnjata — lonac, kotlić (tal. pignatta).
pîplica — pilica, mlada kokoš.
pîrnīk, -a — gost na piru.
písalac, -aoca — pisac.
písati, pîšêm — slikati.
písmo — književno djelo, književni spis, knjiga; rukopis (spis rukom pisan a ne tiskan).
pìšīna — kada, bazen (tal. piscina).
pítati, pîtām — tražiti, moliti.
pîtati, -ām, — hraniti.
Pîva i Tara — mnoštvo, ološ (inače imena rijeka u Crnoj Gori).
pjâca — trg (tal. piazza).
pjàčēr, -éra — zabava, uživanje. — učiniti p.: napraviti uslugu (tal. piacere), usp. plàkīr.
pjàntati, -ām — ostaviti na cjedilu (tal. piantare).
pjâstra — zaštitni grudnjak za mačevanje (tal. piastra).
pjât — tanjur (tal. piatto).

pjaževol — mio, ljubak (mlet. piasevole).
pjèrsati — v. fjèrsati.
pjesnivac, -vca — pjesnik.
pjestovati, -ujēm — njegovati, maziti, milovati.
pjěti, pòjēm — pjevati, pjevati misu.
plȁca — trg, ulica P.: ime glavne ulice u Dubrovniku (lat. platea).
plàcār, -ára — trgovac na ulici; varalica (mlet. piazzarolo), usp. plȁca.
plàcati, -ām — varati (usp. plȁca).
plȁh — plašljiv, brz, hitar.
plȁkati, -čēm — p. na koga: tužiti se.
plàkijēr, -éra — naslada, užitak, radost (lat. placere).
plàkīr, -íra — naslada, veselje, radost, užitak. — P.: sin boga ljubavi (Kupida).
Pláko, -a — dem. od Plàkīr, v. plàkīr.
plátiti se, plâtīm —naplatiti se, odštetiti se.
plàviti, -īm — spiskati, rasuti (v. poplaviti).
plèmīć, -ića — ugledan čovjek, čovjek plemenitih svojstava.
plêmka — dobra djevojka; žena plemeniti roda.
plȉtī, -jēm — plivati.
plìtica — zdjela, tanjur.
plȍčica — stupica za ptice.
plôd, plȍda — rod, sjeme, korist, probitak.
plôt, plȍta — ograda opletena od prutića.
plòvatī, -ām — plivati.
poabunàcati, -ām — (o moru) smiriti se, stišati se (mlet. abbonazar, s hrv. prefiksom po-), v. bùnaca.
póbjed — po objedu, poslije podne, poslije objeda.
pòcjelica — ženska kapa, kojom se pokriva samo kosa (lat. faciolum, tal. fazzolo).
pòcknjeti, -nim — počekati.
pòčašnica — zdravica, pjesmica što se pjeva uz čašu.
počitati, -ām — častiti, počastiti.
počten — ugledan, dostojan.
počtápljati, pòčtāpljām — v. podštapljévati.
pòčtiti — v. počitati.
pôći, -đēm — p. zlo: nastradati — p. nazada: gubiti, nazadovati.
pȍd, pòda — kat.
pòdbiti, pȍdbijēm — ščepati, uhvatiti, ugrabiti; izbiti (npr. oči).
podesta, indekl. (podèstat, -a) — poglavar, načelnik, općinski starješina, knez (tal. podestà).
pòdirati, -ēm — derati, cijepati. — p. ûzdāhe: jadati se, teško uzdisati.
Podmirje — predio u Dubrovniku pod mirima (v. mir), tj. zidinama.
pòdoban, -bna — dostojan, vrijedan, prikladan, sposoban, dobar.
pòdprigān — istiha pržen (lat. frigere).
pòdprigati, -ām — pržiti (lat. frigere) usp. prȉgati.
pòdrijēti, pȍdrēm — istrgnuti, izbiti.
Pòd svēti Vlási — provalija na jugozapadnom dijelu Dubrovnika ispod crkvice sv. Vlaha od Gorice (lat. Blasius).
podštapljévati, àpljēvām — pomagati.
pogòditi, pògodīm — ugoditi, povoljiti.
pȍgođāj — ugodba, ugađanje.
pogŕditi, pògr̄dim — porugati, osramotiti.
pȍguba — propast.
pȍhrana — čuvanje.
poispítati, -ìspītām — propitati se.
pójmiti, pôjmīm — p. dûšu: odahnuti.
pòklade — mesojeđe, tj. razdoblje od Bogojavljenja, 6. siječnja, do početka korizme (v.).
pokli — dok, budući da, kad.
poklìsār, -ára — poslanik.
pòkōjan — miran.
pokoli — v. pokli.
pȍkōnjī — zadnji, posljednji.
pòkriti, pȍkrijēm — zatajiti, sakriti, prikriti.
pòlača — dvor, kuća (lat. palatia).
pȍlakšī — malo lakši.
pȍlas, pôlsa — bȉlo (tal. polso).
polìpsati, pòlipšēm — poginuti, umrijeti.
polòjiti, pòlojīm, komu — polaskati, reći laske komu.
poltronàrija — nevrijedne stvari (mlet. poltronaria).
pomenàcati, -ām — zaprijetiti, pozaprijetiti, priprijetiti (tal. minacciare, menazzar).
Pómet Trpeza — Pometovo ime nastalo otud što sve pomete, tj. pojede, sa stola.
Pómet-drùžina — jedna od Držićevih kazališnih družina.
pómetnīk, -a — član Pómet-družine.
pòmiliti, -īm (koga) — smilovati se (kome).
pomižatī, -ām — pomokriti, popišati (po i mižati: rom. mejure).
Pómo, vok. Pômo — dem. od Pómet (v.).
pòmrdati, -ām — pobrškati.
pomrnjénje — gunđanje, prigovor.
pomúčati, -īm — za čas umuknuti.

pônat, pônta — čas, trenutak, zgoda (tal. punto).
pònijêtī se, -èsem — postupiti, držati se.
poništo — nipošto.
pônta — bodac, probadanje žiganje, upala pluća (mlet. ponta).
poognijeviti, ògijēvím — naljutiti.
popijèvati, pòpijēvām (popívati, pòpīvām) — pjevuckati.
pòplaviti, -īm — spiskati, rasuti, trošiti nemilice.
poprav — baš, doista.
portàmenat, -ēnta — držanje, ponašanje (tal. portamento).
pòsao, -sla — tvoj je p.: o tebi se radi, tebi je u interesu.
pose — napose, odjelito.
posèdžati, -ām — posvojiti, posjedovati (tal. possedere).
pòses, -a — posjed (tal. possesso).
posilati, posilam — slati.
poskaramùčati, -ām — počarkati se (tal. scaramucciare).
posluh — biti na p.: slušati.
pòspati, -īm — malo zaspati.
posvètilīšte — žrtva. — p. učiniti od koga: prinijeti koga kao žrtvu, žrtvovati.
pošastje — polazak, odlazak.
potájati, -īm — sakriti.
pôtēg -a — udarac. — dati potege komu: naudarati koga, dati kome što mu pripada (batina).
potégnuti — v. potézati.
potézati, pòtēžēm (k sebi koga) — privlačiti, mamiti. — p. duh: izdisati.
pòtisnuti, -ēm — pritisnuti, potlačiti. — Vlah Vlaha potište, a katunaru kletište: seljak seljaka pritisne, a koliba seoskom knezu (glavaru).
pòtīšten — v. pòtisnuti.
pòtištenjāk — nevaljao čovjek, čovjek nahvao (v.).
pòtlačiti, -īm — uništiti, pogubiti.
potor — vrsta kruha.
pòtprigati, ām — popržiti (v. prĭganica).
pôtrjeba (pòtreba) — bijeda; nevolja; oskudica; molba, iskanje; posao. — imati potrjebu: biti zauzet, imati posla. — p. od koga: trebati koga.
potukati, potukam — potaknuti, nagovoriti, ponukati.
poùzēti, pòuzmēm — uzeti (više stvari jednu za drugom).
povídati, pòvīdām — pomusti (npr. kozu), izmusti mlijeko.
pòviti, povíjem — pripovjediti.
pòznati, -ām — spoznati, uvidjeti, smatrati, priznati.
pòzor, a — pogled.
pozreti (pozirati), pozrem i pozrim — pogledati, ugledati.
prâpān — urešen, izvezen (v. frâpān).
prášati, prâšām — pitati, upitati.
pratarsci — fratarski.
pratešca — dem. od prâtēž (v.).
pratēž, -i — tovar, teret, prtljag, roba; jelo; odjeća.
pratik, -a — (eufemistički) ljubavni odnos (tal. pratica).
prâtik — iskusan, vješt.
pratìkati, -ām — družiti se, općiti s kim, pohađati, posjećivati koga, imati ljubavne odnose s kim, imati posla s kim (tal. praticare).
prâvda — sud.
pravi čòvjek — v. čovjek; nazbilj.
prâviti, -īm — govoriti, pripovijedati.
prâžiti, -īm — pržiti, paliti, žeći.
prc — uzvik od prdjeti, ide uz uzvik maj (maj prc).
prdžon — v. pržon.
prêdnī — prijašnji, prethodni.
prêđnī — prethodni, prvi, prijašnji. — u predńu votu: prvi put, prije.
prêm — upravo, baš, doista, zaista; veoma.
prèpozit — nakana, predmet, stvar. — odgovarati na p.: govoriti (misliti) o istoj stvari kao sugovornik. — na p.: u pravi čas, baš kad treba, kao naručeno (tal. proposito, *preposito).
prêša — v. prjêša.
prètiliti, īm — debljati (usp. pritio).
prèzēncija — izgled, pristalost (tal. *presenzia, presenza).
prèzēnt — dar (tal. presente).
préžiti, prêžīm — vrebati.
prî — prije.
pribijati — p. u razboj: tkati.
prìbiti, -budēm — koristiti, v. pròbiti.
priblàziti, prìblāzīm — primamiti.
pričìniti, prìčinīm — prenačiniti; isto što i prenačiniti; učiniti (npr. testamenat).
prìčuti, -jēm — dočuti.
prid — pred.
prìdati, -ām (pridávati, prìdāvām) — p. se: predati se.
pridìkati, -ām — propovijedati (tal. predicare).
prìdirati se, -ām — kilaviti se, trapiti se, mučiti se; usp. pridrijeti.
pridòbiti, -budēm — nadvladati, svladati, pobijediti.
prìdrijēti se, prĭdrēm — okilaviti, postati kilav.

prȉdrt, -i — kila; kilav čovjek, kilavac.
prȉdrt, -a, -o — kilav.
prȉđe — prije.
prȉgān — pržen (lat. frigere).
prȉganica — pržena jestvina, kolač od jaja (lat. frigere, tal. friggere), usp. prȉkla.
prȉgati, -ām — pržiti (lat. frigere).
prigíbati se, prìgībām — pristajati.
prȉgnūt — sklon, naklonjen.
prìhariti, -īm — zaraditi, dobiti.
prijatèljica — (u prenesenom značenju) bludnica.
prìjati, -ām — uživati; primiti.
prijazan, -zni — ljubaznost, prijateljstvo, ljubav.
Prȉjēki, -oga — dubrovačka ulica, prva usporedna s Placom odozgo.
prȉjek (prîk) — nenadan, nagao.
prikázalac, -aoca — glumac.
prìkinuti, -ēm — prekinuti, puknuti.
prȉkla — tijesto prženo na ulju, uštipak (prema lat. frigere, dalmatoromanski deminutivni oblik frictula).
prìkladan — nalik, sličan.
prìkladovati, -ūjem — biti prikladan, biti sličan.
prìklonit — prignut. — s ùšima prìklonitijēm: pozorno, napeto.
priklòniti, prìklonīm — prignuti, zatvoriti.
prìklono — ponizno, smjerno.
priklonstvo — poniznost, smjernost.
prílika — lik, obličje, sličnost, potpuna slika čega, usporedba, biti kome p.: biti nalik, biti jednak kome.
prílikovati, -ujēm — biti nalik.
primágati, prìmāgām — nadjačavati, predobivati; sklanjati.
prìmetak, -tka — priložak vezivu, prišiven vez na vez.
prìmijēra — hazardna igra, igra karata (tal. primiera).
primoći, primožem — nadvladati, nadjačati, skloniti (v. primágati).
prinèmoći se, -gnēm (prinemagati se, -èmāžēm) onesvijestiti se.
prìpasti se, -ádem — prepasti se, prestrašiti se.
pripijèvati, -ām (koga ili što) — pjevajući slaviti koga.
priporúčiti se, -òrūčīm — preporučiti se.
pripovijèdati, -òvijēdām — govoriti, kazivati; naviještati.
priprodávati, -òdāvām — preprodavati.
prisívati, -ìsīvām — obasjavati.
priskrinuti, ēm — pritisnuti.
prìstajati, -ēm — p. kome k zlu ili k k tuzi: rastuživati koga, povećavati kome muke.
prìstanak — prestanak. — bez pristānka: neprestance.
prìstati, -jēm — prestati.
prìstati, -jēm — p. zlu: ozlobiti, učiniti zlobu. — p. tuzi: rastužiti.
prìstaviti, -īm (pristavljati, -ām) — dodati (dodavati), staviti na vatru da se kuha.
pristavnica — sluga, sluškinja.
prîti, prîdēm — doći.
prìtiljāhan — dem. od prìtio (v.).
prìtio, -la, -lo — debeo; mastan; plodan, rodan, obilan (usp. pritiliti).
pritka — kolac što se pritiče na lozu, motka.
privrzati — prevrći, oboriti.
prìzreti se, -prȉzrēm (prìzirati se, -ām) — pričinjati se, priviđati se.
prjèdati, -ām — p. nogami: pohitati, pohrliti, poteći; v. pridati.
prjesnàčić — kolačić, dem. od prijèsnac.
prjȅša — sila, žurba. — nà prješu; s prjȅšōm: brzo, hitno (tal. prescia).
prjȅšno — hitno, v. prjȅša.
pŕkno — stražnjica.
pròbaviti, -īm — prokuhati; obuzdati bijes.
pròbiti, -budēm — koristiti, donijeti probitak, donijeti korist.
pročèdati, -ām — postupiti (tal. procedere).
proć — prema, protiv.
prodljiti, -īm — produljiti; produžiti život.
pròfēta — prorok (tal. profeta).
profètesa — proročica (tal. profetessa).
pròfilān — vitak (tal. profilato).
pròfumān — namirisan (tal. profumato).
prólog — uvod u komediju; glumac koji ga govori.
propòvjediti, -vìjem — prokazati.
pròsiti, prȍsīm — zahtijevati, -rázlog prȍsī: razumno je.
prosperìtāt, -āti — blagostanje (tal. st. prosperitate).
prȍspero — povoljno, sretno (tal. prospero).
prošténje — oprost grijeha. — doći na p.: hodočastiti u Rim prilikom jubilarne godine radi oprosta grijeha, — uzeti p.: dobiti oprost, pitati p.: moliti za oproštenje, ispričati se.
protiva, -e — opreka, nesreća, zla kob.
prôva — kušnja. — bit nà prōvu: ogledati se, prokušati se. — učiniti prô-

ve: opošteniti se junaštvom (tal. prova).
provàrdūra — svježi sir od bivoličina mlijeka (mlet. provadura, u kontaminaciji s *provara* sir od mlaćenice koja se na vatri provari).
prováriti, pròvārīm — ako mu se pròvārī juha: ako ne uspije.
próvati, prôvām — iskušati, pretrpjeti, osjetiti (tal. provare).
provedžávati, -èdžāvām (kim) — brinuti se za koga.
provèdžati, -ām — pribaviti komu što, opskrbiti, snabdjeti (tal. provvedere).
provrátiti — provrátit će mu se júha: izjalovit će mu se.
pròvrći, -gnēm — promijeniti, ispremetati.
prozuncìjōn -óni — umišljenost, obijest, drskost (tal. prosunzione, danas presunzione).
prùcati se, -ām — ritati se.
prùdēnt — oprezan (tal. prudente).
prúditi, īm — žeći, paliti.
prùstijēr, -èra — gost, stranac; (tal. forestiero).
prvī — prijašnji, prethodni. — kako prvom: čim, kad.
pržōn — zatvor, sužanj, zatvorenik (tal. prigione).
psìca — kučka, kuja (u prenesenom značenju).
Pšûnj, -únja — (danas) Šunj, uvala na otoku Lopudu. Blažènica od Pšúnja; Góspa od Pšúnja; Mâjka od Pšúnja: bogorodica odnosno crkva na Lopudu posvećena Gospi (tal. biscione).
pûcati, -ām — ústa mi pûcaju na što: želim nešto jesti, usne mi cmoču od želje za nečim.
pûč, -a — bunar, studenac (lat. puteus).
pùdār, -ára — čuvar (vinograda).
púđati se, pûđām — čistiti se od nametnika, buha i sl.
pùfrānt, -a — isto što i furfanat (v.) u pogrešnu izg.: lopov (tal. furfante).
púhati, pûšēm i pûhām (koga) — loviti ptice.
pùkī — pravi, isti.
Pûlja — Apulija, područje južne Italije uz Jadransko i Jonsko more. — poslati ù Pulju s dinárom krûha: poslati u progonstvo (tal. Puglia).
pûlja — stari turski novac vrijedan 60 para ili groš i pol (tur. pul).
pùljīškī — dijalekat Puljiza (v.)
Pùljīz, -íza — stanovnik Pulje, (v. tal. Pugliese).
pundùrilja — pastirsko jelo od ostataka rastopljena maslaca (lat. *funderilia).
punjàlić — mali bodež (tal. pugnale).
pùnjao, -ála — bodež (tal. pugnale).
pûr — čist (tal. puro).
pùrgati, -ām — čistiti (tal. purgare).
purgàtorijo — čistilište (tal. purgatorio).
pûstōš, -i — nevolja, razuzdanost, raspuštenost, razuzdana osoba.
puštènica — raspuštenica; godišnica koja mijenja gospodara.
pûtāčce — od milja za djevojku; dem. od pûce.
pùžet — bodež (tal. fusetto).

R

raba — robinja.
rabina — robinja; sluškinja.
rábiti, râbīm — služiti, koristiti.
ràbota — stvar, posao.
râd — radostan, veseo. — biti r.: željeti, htjeti.
râdati se, -ām — radovati se.
râj zemàljskī — vrt u koji je Bog postavio prve ljude i u kojemu su bili stablo života i stablo znanja dobra i zla; miran, blažen život obilja.
ràmpīna — otimačina, grabež. — čovjek od ràmpīnē: grabežljiv čovjek (odnosi se na čovjeka nahvao), grabežljivac (dalm. rom. ostatak od lat. rapina).
rasčiniti, -īm (rasčinjati, ràsčīnjām) — uništiti, uništavati.
raskoša — uživanje, naslada.
ràspirati, -ām i ēm — razdirati.
rasplijètati, ràsplijētām — raspravljati.
rasprèdānca — raspredanje, dug razgovor.
ràstaviti, -īm — ubiti.
râsūt — jadan, uništen.
râz, -a — vrsta svile (tal. raso).
razaprati, -ēm — rasparati, rasporiti.
razbírati, ràzbīrām — razmatrati, razmišljati o čemu.
razbluda — naslada.
razbludnica — razmažena, raspuštena žena.
rázboj — tkalački stan. — pribijati u r.: tkati.
ràzdrpiti, -īm — razdrijeti, razderati, raskomadati.
râzgovōr — radost, slast, užitak, zabava, utjeha, nada, spas.
razgovórak, -rka — utjeha (dem. od ràzgovōr, v.).

razgovòriti, -òvorīm — zabaviti, utješiti.
razgrízati, ràzgrīzām (što) — razmišljati, promišljati, uviđati.
razgùbati, -ām — učiniti gubavim.
ràzjēden — razgnjevljen, razljućen.
rázlik — razan, raznolik.
rázlog — razbor, razumnost, svojstvo ljudi nazbilj (v.). — r. učiniti: imati obračun. — imati r.: biti u pravu, imati pravo. — r. je: pravo je. — govoriti svoje razloge: pravdati se.
rázložēnje — umovanje, rasuđivanje.
rázložiti, -īm — umovati, razlozima dokazivati.
rázmet — rasipnost.
rázmetan — rasipan, rastrošan.
rázmīrje — raskid mira, boj, rat.
ràzūman — mudar, svojstvo čovjeka nazbilj (v.); suprotan »ludom«, tj. čovjeku nahvao (v.). — biti u čemu r.: razumjeti se u što.
ràzūmnīk — mudrac, književnik.
rèālo — zaista, uistinu (tal. reale).
rebèlati se, -ām (od koga) — pobuniti se (na koga), (st. tal. rebellarsi).
rečèrkati, -ām — potražiti (st. tal. recercare, danas ricercare).
rèći, rȅčēm i rèknēm — obećati. — r. se blážen: nazvati se blaženim, sretnim. — rečen: spomenut, naveden. — r. molitvu: moliti, smoliti. — r. počašnicu: recitirati počašnicu.
refìrati se — isto što i retirati se (v.) u pogrešnu izgovoru: povući se.
refrìdžerijo — utjeha; onaj koji donosi utjehu; osvježenje, olakšanje (tal. refrigerio).
remedìjati, -ām — pomoći, popraviti, doskočiti zlu (tal. st. remediare, mlet. remediar).
rèmēdijo — lijek, način (tal. st., mlet. remedio).
rèmeta — pustinjak, redovnik, isposnik (tal. eremita).
rèmīk, -íka — remen.
rènjati, -ām — vladati (tal. regnare).
rèpozāno — mirno (v. narepozano).
repòzati, -ām — odmoriti se, počinuti (mlet. reposar).
reprèndžati, -ām — ukoriti, prekoriti (mlet. reprender).
reprensìjōn, -óni — ukor (st. tosk. reprensione), v. reprèndžati.
reputacìjōn, -óni — dobar glas, ugled (tal. reputazione).
resòlvati se, -ām — odlučiti se (st. tosk. resolversi, mlet. resolverse).
rèspet, -a — obzir, poštovanje. — imati r.: poštovati (st. tosk. respetto, mlet. respeto).
respìrati, -ām — odahnuti (tal. respirare).
retìrati se, -ām — povući se (st. tosk. retirarse, mlet. retirarse).
reubarbarávati, -àrāvām — propisivati rabarbaru kao lijek, u pren. značenju (tal. reobarbaro), usp. medičinávati i širupívati.
reùškati, -ām — poći za rukom, uspjeti. — r. komu kao nešto: ispadati kao što, pokazivati se poput čega (tal. *reuscire, riuscire).
revèrēncija — štovanje, poklonstvo (lat. reverentia, tal. riverenza).
rìbalad, -aoda — lupež, lopov (tal. ribaldo).
ribaldàrija — lupeštvo, lopovluk (mlet. ribaldaria).
rìbaoda — lupežica (v. rìbald).
ribota — kurva (v. ribaoda).
rigùlet, -a — vrsta ženske kapice ili poculice; zvao se i kličak, nosile su ga dubrovačke vladike (tal. regoletto, rigoletto).
rìjēčkī — koji se odnosi na Rijeku dubrovačku (Omblu).
Rijeka — Rijeka dubrovačka, Ombla.
rȉjēti, rȅčēm — reći.
rȉlica — gubica, njuškica.
rîti, rȅčēm — reći, v. rijeti.
riz, -a — neko krzno.
rjepica — isto što i repica, dem. od repa.
rodžbina — svojta. — rȍdžbinu sklòpiti: sroditi se, postati svojtom.
rođénje — porod, rod, dijete.
rofìjān, -ána — svodnik (tal. ruffiano).
romàzin, -ína — kračun, brava, katanac (lat. *romacinus).
ròmījēnča — sić, bakreni sud za vodu (lat. *aeramanteus).
rôzica — ružica, dem. od ruža (tal. rosa).
Rt, -a — Stonski Rat.
rúčak -čka — doručak.
rúčiti, rûčīm — zaručiti (pružanjem ruke obećati), čvrsto obećati.
rùdela — okrugao štit (mlet. rodela).
rúgo — rug, ruglo.
rùīna — propast (lat. ruina, st. tosk. ruina).
rùīnān — upropašten (v. ruina).
ruìnati, -ām — upropastiti (st. tosk. ruinare).
rúka — ići od rúkē: uspijevati. — imati na rúci: imati pri ruci. — igrati rùkami: pipati; udarati. — òčistiti rûke od čèga: pomiriti se s čim, di-

ći ruke od čega. — gdje r. **mâhā**: gdje se tuku.
rûs — plav. — rusi prami: plave kose.
rûsa — ruža (lat. rosa).
rùsāg, -ága — svijet, rod ljudski (madž. orszag).
rùsāt — ružični, npr. vòdica rùsātā. — rùsātī octic: ocat s ružinim laticama (v. rúsa).
rûstik — neotesan (tal. rustico).
rvati, -ām — napadati, udarati na što.

S

sabljusti, sabljudem — sačuvati, zaštititi, obraniti.
sadrúžiti, sàdrūžīm — združiti. — s kim družbu s.: vezati se s kim.
sâhrana — spas, zaštita, obrana.
saj (sa, se, si) — ovaj, taj (ta, to, ti). v. sî.
sàjūn, -úna — vrsta duge ukrašene muške haljine, kakva se u prvoj polovici 16. st. nosila i u Veneciji i uopće u Italiji (tal. saione).
sakrijevati — v. sakrivati.
sakrìledžijo, -a — svetogrđe (tal. sacrilegio).
sakrájati, sàkrājām — davati na šivanje, davati krojiti tkanine.
sakròjiti, sàkrojīm — skrojiti.
sàlac, -a — zabava, naslada, užitak; u trubadurskoj lirici ugodna razonoda (tal. sollazzo, prov. solatz).
salàcati se, -ām — šaliti se (tal. sollazzare).
salàčiv (salàčljiv) — zabavan, šaljiv (tal. sollazzevole).
sàlčica — kobasica (mlet. salcizza).
salùtati, -ām — pozdraviti (tal. salutare).
salvo — na sigurnom. — staviti ù sālvo: skloniti (tal. salvo).
sâm — jedini. — nè biti s.: biti lud, mahnit.
samíriti, sàmīrīm — umiriti, pomiriti.
sàmohoć — svojevoljno.
sàpinati (sàpinjati), -īnām — skopčavati, stezati.
sàplūn, -úna — sapun (tal. sapone).
saporintija — u vezi sa sàpūr odnosno sapùrić (v.), miris, slast (sa sufiksom -intija, možda u igri riječi prema *žinti ja*?).
sapùrić -a — dem. od sàpūr. miris, tek, slast, ukus (tal. sapore).
sàrtije, -ā (pl.) — nategnuti konopi koji drže jarbol odnosno katarku (tal. sartie).
sàtjerati, -ām — utjerati u što.
satvòriti, sàtvorim — pretvoriti.
sazdávati, sàzdāvām — stvarati, rađati, proizvoditi.
scjena — vrijednost, cijena.
scìjèniti, scìjēnīm — isto što i cijeniti, poštovati; smatrati, držati.
scìjēnjen — štovan.
sčèkati, -ām — dočekati.
sebetkan — svojevrstan, svojeglav.
sega — v. st.
segvìtati, -ām — slijediti (tal. seguitare).
sèkrēt, a — tajna. — pârti sèkrētē: tajni díjelovi, otajne strane (tal. secreto).
sèkrēto — tajno, potajno (tal. secreto).
sèntēncija — presuda. — davati sèntēnciju: presuditi (lat. sententia).
sènj — znak (tal. segno).
sènjao, -ála — znak (tal. segnale).
sèrēna — sirena (mlet. serena).
sèrvati se, -ām — poslužiti se. — s. se vrh čega: služiti se na račun čega, za nešto (tal. *servarsi, servire).
sêt (sệta) — svet (sveta).
sfita — v. svîta.
sharati, -ām — satrti, poharati, razoriti.
shrâna — zaštita, obrana.
shrániti, shrânīm — sačuvati, očuvati.
shránjenje — spas.
si (sâj), gen. sega, gen. pl. sijeh — ovaj.
sìbīlija — proročica. — S.: Ciganka (tal. sibilla).
sikòfānta — prokletnik, klevetnik (tal. sicofante).
sìkūr — siguran (tal. sicuro).
sikùrisim — posve siguran (tal. sicurissimo).
sìkūro — sigurno (tal. sicuro).
sîla — silovanje. — činiti silu: silovati.
sîlovati, -ujēm — prisiljavati.
sìnjōr, -óra, -ē) — gospodin (gospođa), (tal. signore, signora).
sinjòrija — gospodstvo (tal. signoria).
sion — silan, moćan.
sìrēnje — sir.
siròmah — (u prenesenom smislu) bijednik, nevrijedan čovjek, čovjek nahvao (v.).
siti, sîdēm — sići.
sjecati se, -ām — mačevati se.
sjedìnav — sijed.
sjẽmo — ovamo.
sjẽta — nesretnik.
sjẽtan, -tna — tužan, nesretan.
sjẽtnica — nesretnica.

skäla — stepenice, stubište (tal. scala).
skalíni, -ína (pl.) — stepenice.
skândao, -ala — sramota, bruka, skandal (tal. scandalo).
skapùlati, -ām — spasiti se, osloboditi se (tal. scapolare).
skàrtati, -ām — ukloniti, odstraniti (tal. scartare).
skázati, skâžēm — ispripovjediti, ispričati.
skíćna — skitnica.
skidávati, skìdāvām — skidati (npr. kapu).
skìtaša — skitnica.
skȉtiti, -īm — nakititi, uresiti.
skítnja — v. skíćna.
skjâv — sluga (tal. schiavo).
sklòpiti, sklȍpīm — sastaviti, složiti, združiti. — s. parèntijēru: sroditi se. — s. kōmēdiju: napisati komad. — s. se: spetljati se s osobom drugog spola.
sknȉti (sknjȅtī) — v. cknȉti.
skòdžati, -ām — utjerati dug (mlet. scoder, tal. scuotere).
skok, skȍka — biti na dòbru skȍku: biti lako komu ili s kime.
skondžùrati, -ām — privoliti, pridobiti, obrlatiti (tal. scongiurare).
skrȉnja — sanduk, mornarski sanduk u kojemu mornar drži svoje stvari, sanduk za blago ili novac (tal. scrigno).
skrȉnjica — dem. od skrȉnja (v.).
skrìtūra — ugovor (tal. scrittura).
skrìvān, -ána — v. škrivan.
skrobućati, -ćēm — (možda) čarkati se (tal. scaramucciare), ili pak škrabati (tal. scarabocchiare), ili je u vezi sa skrobotanje, tj. škripanje (npr. zuba).
skroveno — kriomice.
skúbsti, -em — čupati. — s. se: očajavati, jadikovati.
skȕla — škola (lat. schola, tal. scuola).
skup — škrt, škrtac, lakomac.
skùrtati, -ām — (mlet. scurtar).
skûša — izgovor, opravdanje (tal. scusa).
skûža — v. skûša.
slána — mraz.
slatkòsmjeh — koji je slatka smijeha, koji se slatko smije.
slȉka — prilika, obličje.
slȉšati, -ām — slušati.
slobòditi, -īm — oslobođavati, izbavljati, rješavati, spasiti.
slòviti (slòvjeti), -īm — biti slavan, proslaviti se, uživati ili ostaviti iza sebe dobar glas.
slùžica — sluga, službenik.
sljèpačkī — na sljèpačkū: na slijepo, na sreću.
sljȅsti, sljȅzēm — saći, sići.
smagljiv — željan, požudan.
smagnuti, -ēm (vrhu koga, čemu, na što) — čeznuti, žudjeti, željeti.
smámiti, smâmīm — osramotiti, očarati.
smanje — drugačije — ne može mi se s.: ne mogu drugačije, nemam izbora.
smećа — nered, zbrka, nesloga, svađa, smetnja, nesreća.
smésti, -em — omesti, poremetiti.
smétati, smêtām — ometati, uznemirivati.
smȉčljen — izmišljen (od smisliti, usp. smišljati).
smijèjati se, -jem (od čega) — smijati se (komu).
smijèrati, smȉjērām — imati na umu, izmišljati.
smiješnica — šala.
smíriti, smîrīm — zadovoljiti, namiriti, ugoditi kome.
smíšljati, smîšljam — imati u misli, misliti na koga, zamišljati (sup. smȉčljen).
smôk, smȍka — masno jelo koje se jede ili smoči s kruhom, mrs.
smrdećica — pogrdan naziv za ženu.
smȕdut, -a — vrsta osobito kvalitetne ribe, lubin, brancin (Dicentrarchus labrax).
smùrati se, -ām — isto što i namurati se, zaljubiti se (tal. innamorarsi).
snâći, snâđēm — napasti (v. snahȍditi).
snahòditi, snàhodīm — napadati, nalaziti (v. snaći).
snatati, -ām — možda greškom mj. smatati.
snȉžen — ponizan, smjeran, ponižen.
so — a, sa.
soda — plaća. — ići na sodu: poći u najamničku vojsku (tal. soldo).
sȍdāt, -a — stražar, najamni vojnik (tal. soldato).
sofríkat — potprig (lat. *suffrictus); dalm.-rom.
sòfriktān — žalostan; inače znači potprigan (lat. *suffrictus), istiha pržen.
sòha — račvasto drvo.
sòldīn, -ína — mjedeni novac (tal. soldino).
soličìtati, -ām — požurivati (st. tosk. sollicitare, tal. sollecitare).
sòmūn, -úna — okrugao kruh (tur. somun).
sôn, -a — zvuk (tal. suono).
sonce — sunce (u lopudskom govoru).
sotoniti, sotonim — napastovati.

sòvrna — pijesak koji na lađi služi kao balast — imati čega kao sòvrnē, îmati obilno, imati kao pljeve (lat. saburra odn. *saburna); dalm.-rom.
spačati se, -ām — osloboditi se koga. — mi smo spačani. propali smo! (tal. spacciarsi).
spârožina — trnje u kojem rastu sparoge; u poslovici: nakon nas makar ni s. ne ostani: poslije nas potop.
spàsati, spâšēm — otpasati, lišiti oružja koga.
spêcija — začin (tal. spezie, pl.).
spêcijica — dem. od spêcija (v.).
spêlān — olinjao (tal. spelato).
spêndza, gen. pl. spênādzā — novac, trošak. — frànkati spêndze: nadoknaditi troškove. v. frànkati (lat. expensum, tal. spesa).
spêndzica — dem. od spêndza.
spèndžalac, -aoca — rasipnik (v. spèndžati).
spèndžati, -ām — potrošiti (tal. spendere).
spèrānca — nada (tal. speranza).
spičâr, -ára — trgovac mirodijama, slastičar, apotekar (mlet. specier, spicier).
spîja — uhoda (tal. spia).
spìjati, -ām — uhoditi, kriomice doznati (tal. spiare).
spik — (možda) lavanda (tal. spico, spigo).
spîrīt, -a — duh (tal. spirito).
spjêniti, -īm — skinuti pjenu (u loncu kad se kuha juha).
spjeti, spojem — spjevati.
splâviti, -īm — rasuti, potrošiti.
spodestacìjōn, -óni — odricanje od imanja u čiju korist (v. spodèstati).
spodèstati, -ām (kome od svega) — odreći se u čiju korist od svega imanja (tal. spodestare).
spòmena — uspomena.
spòmenovati se, -ujēm — sjećati se.
spoménuti se, spòmēnēm — sjetiti se.
spòndrati, -ām — pasti, posrnuti (mlet. sfondrar: možda u vezi s pondrijeti, zaroniti, posrnuti; usp. u splitskom govoru: šfondrati se i šfondra, šfondrulja, tj. posrnula ženska.
spòvidjeti, spovijem — pripovjediti, opisati.
spôz, -a — zaručnik; muž (tal. i mlet. sposo).
språva — priprava, priprema.
språviti se, -īm — spremiti se.
språžiti, -īm — spržiti.
spřdati se, -ām — rugati se.
spúštati se, spûštām (u koga) — imati povjerenja u koga, oslanjati se na koga.
srâmotan — osramoćen.
sŕce — rod, npr. sinak . . . od srca svoga; — s. mi dava: slutim. — zlo mi s. slútī: ne sluti na dobro.
sŕčan — bliz srcu, drag, mio; brižljiv, revan, vatren; srdit, gnjevan.
sŕčanō zêljice — srčano zelje, tj. božje drvce (Artemisia abrotanum); dem. zeljice je zbog igre riječi mj. željice.
srjèća — isto sto i sreća i fòrtūna (v.), ukupnost nepredvidljivih i promjenljivih objektivnih okolnosti koje svladava samo tko je *vjertùoz* (v.) odnosno *ràzūman* (v.)
srtjeti, -īm — srtati.
stàglīn, -ína — češljugar (Carduelis carduelis).
stân -a — dom, rod, obitelj, boravište, konak. — k stanu: doma. — biti pòšten na stánu: biti čestitog roda. — na svoj stân pôći: poći u službu kao godišnica (v.).
stâncija — stan (tal. *stanzia).
stániti se, stânīm — nastaniti se, smjestiti se. — s. se u: prijeći u druge ruke.
stànjati, -ām — zaustaviti se (tal. stagnare).
stánje — stan.
stâr, stára — posuda kojom se mjeri žito, tekućina (mlet. staro).
stâraškī — staračko.
stârati se — starjeti.
stárež, -i — podrugljivo za staru osobu.
staležina — isto što i starež (v).
stàrić — dem. od stâr (v.) žitna mjera.
stâti, stòjīm — boraviti, prebivati, stanovati, biti. — s. u komu što: ovisiti što o komu, sastojati se, biti u. — stanom s.: stanoviti — za me stoji: za mene je, za mene znači.
stâti se -nēm — sastati se.
stâvitī, īm — dati se na što, uznastojati oko čega. — s. se od: sjetiti se na, pomisliti na. — s. pâmēt: svratiti pozornost, pripaziti, misliti. — s. ù zabīt: zaboraviti. — s. nōgu: stupiti, koraknuti. — s. na pèrīkulo: izložiti opasnosti. — s. ù dūmne: zarediti kao koludricu. — s. ù pjesan: spjevati što o čemu. — s. u kòmēdiju: napisati komediju. — s. se na koga: zaljubiti se u koga. — s. u fantàziju: uvrtjeti sebi u glavu. — s. se u zlice: posjećivati bludnice. — s. ù sālvo: skloniti. — s. u koloru s kim: ljutiti se na koga. — s. nàprijēd: uvrtjeti u glavu.
stégnuti, stêgnēm — nagnati, natjerati, potaknuti, pritisnuti.

stèntati, -ām — mučiti se, trpjeti (tal. stentare).
stînuti, -ēm — mrznuti, ohladiti se.
sto, stòla — stolica s naslonom.
stòkāta — ubod, udarac mačem. — dati stòkātu: posjeći (tal. stoccata).
stomak, stômka — želudac (tal. stomaco).
stomàkao — slab na želucu (tal. stomacale).
strâda — cesta, ulica. — ljudi òd strādē: razbojnici.
stranputa — stramputicom, stramputice.
strànjac, -njca — dem. od strānj, konoba, podrum gdje se prodava vino (dalm. ostatak od subterraneus).
stràtiti, -īm — uništiti, upropastiti, potrošiti.
stràtati, -ām — zlostavljati (st. tosk. strattare).
stráviti, strâvīm — opčarati, zanijeti čarima.
stràžanin — stražar, čuvar.
strâžica — čuvar, zaštitnik.
strîl — strijela.
strílja — đavolica (? tal. striga, lat. striga, namiguša).
strílјica — dem. od strílja (v.).
strûka — vrsta, fela.
stûčiti, -īm — složiti, sastaviti, združiti. — s. se: sastati se, udružiti se.
stûdijo, -a — nauke, studij (tal. studio).
stûpāj, -a — korak, koračaj, noge. — stupati s.: koračati, stupati.
stvôr, -a — u stvòru: zapravo u biti.
stvórac, -rca — stvoritelj, bog.
su — s, sa
sučèdati, -ām — naslijediti (tal. succedere).
sufrìdžāta — na tiho pečeno meso (prema tal. soffriggere).
suhvica — suho grožđe — usta na suhvicu činiti: bojiti usnice.
sumeštrica — napola učiteljica (tal. sottomaestra).
súmnjiti, súmnjim — sumnjati, slutiti, misliti, suditi.
sumnjiv — sumnjičav, neodlučan, nepovjerljiv.
súnuti se, sûnēm — zaletjeti se.
sùpērbija — oholost (tal. superbia).
superbìjōz — ohol, nadut (tal. superbioso).
superkjàrija — nasilje (tal. superchiaria).
surla — svirala (tur.).
sùspet, -a — sumnja. — uzeti u s.: sumnjati, posumnjati (tal. sospetto).
súšiti, sûšim — postiti.
sûžan, -žna — zasužnjen, zarobljen.
svasma — sasma, posve, potpuno.
Svêtā Gospòđa — stolna crkva u Dubrovniku posvećena Gospi.
svètilīšte — žrtva.
svétiti, svêtīm — posvećivati što komu, slaviti.
svézati, svêžēm — s. srce komu: osvojiti, očarati koga.
svêzān — obvezan, sputan.
svijèćati. svîjēćām — vijećanjem odlučivati.
svîs, -sti — svijest.
svîta — tkanina, odjeća, sukno — učiniti svîta: nabaviti tkanine.
svîtan — suknen, načinjen od sukna.
svítati, svîtām — svijetliti, sjati.
svjèrepica — kobila; okrutnica.
svjèt, -a — savjet.
svoj, -a, -e — njegov.
svrh (čega) — o (čemu).
svřha — konac, kraj. — dàti svrhu tugama: okončati tuge, tj. ubiti se.
svršeno — potpuno, sasvim.
svudije — svuda.

Š

šávac, -vca — krojač.
šćâv, -a — rob.
Šćàvuša — Slavenka, Hrvatica.
šććna (šććnja) — šetnja.
šêna — pozornica, prizor (tal. scena).
šeperlàkati, -ām — blebetati talijanski, »parlakati« (tal. parlare, govoriti) »še« (s asimilacijom »e«); usp. parlàšuša.
šeskrat — šest puta, šesterostruko.
šìjūn, -úna — vihor, morska vijavica (mlet. sion).
šīkati, šikām — šibati, šištati.
Šîla — Sula (Cornelius Sulla), rimski diktator, Marijev protivnik (lat. Sylla).
širupívati, -ùpīvām — propisivati kao lijek širup (tal. sciroppo), tj. sirup, u prenesenom smislu; usp. medičinávati i reubarbarávati.
škàtulica — kutijica (tal. scatola).
škrìvati, -ām — izbjeći, bježati od čega, kloniti se čega (tal. schivare).
škòlj, -òlja — otok, otočić, greben u moru (tal. scoglio).
škrîmati se, -ām — vježbati se mačem za borbu, mačevati se (st. tosk. scrimire, tal. schermire).
škrimija — mačevanje (mlet. scrimia).
škrîp, -a — procijep, tjesnac.
škrìvān, -ána — pisar i najmlađi časnik na brodu (tal. scrivano, mlet. scrivan).
škud, -uda — zlatni novac, 36 dubro-

vačkih dinara (tal. scudo).
šókati, šôkām — tepati, mucati, govoriti »šo« (našijenci o Talijanu).
špàlmāta — udarac govedskom žilom po dlanu, jedna od kazni u staroj školi (tal. spalmata).
Špânja — Španjolska (tal. Spagna).
špótati se, špôtām (kim) — izrugivati, ružiti, grditi koga (njem. spotten).
štâp, -ápa — podrška, potpora.
štápak, -pka v. štâp.
štìcati, se, -ām — umaknuti, skriti se (? u vezi s tal. schizzarsi).
štincati se — zamandaliti vrata (v. šticati se).
štogodi — nešto, štogod.
štômak, štômka — želudac (tal. stomaco).
štòpela — vrsta cipele (tal. staffella, od staffa).
štropìjati, -ām — posjeći, osakatiti (tal. stroppiare).
šturljiv — kržljav.

T

tà — ča, odavle, dalje.
tabula — v. tavula.
tač — tako.
tačam — samo. — ne t.: ne samo...
tadi — taj, onaj.
talàmbah — vrsta bubnja.
tâmaša — šala, veseljak (tal. tamascià).
tamàšiti, tàmašīm — šaliti se, zabavljati šalom (v. tâmaša).
tàmbūr, -úra — bubnjar (tal. tamburo).
támnōs, -osti — tajanstvenost, čarobna moć.
tânac, tânca — ples, igra.
tanačac, -čca — dem. od tânac.
tancati, -ām — plesati.
tànčati, -ām — tanjiti (npr. obrve).
tančiti, -īm — razglabati. — odviše t.: cjepidlačiti.
tâncati, -ām — napastovati (tal. tentare).
tao — tako.
tapat — nesigurnost, spoticanje. — u t.: naslijepo.
tàrdati, -ām — kasniti (tal. tardare).
tartara — vrsta slatkiša.
taš, šta, -što — tko nije jeo, tko je »natašte«.
tavula — bala tkanine (tal. tavola, lat. tabula).
tavùlijēr, -èra — tablica za igranje (tal. tavoliere) v. dzar.
tebije — tebi.
tečin — tetkin.
Tedeško — v. Tudešak.
tedijo, -a — dosada, dodijavanje (tal. tedio).
têg, -a — teret.
tẽgnuti, -ēm — taknuti, dirnuti. — t. ruku: stisnuti ruku pozdravljajući se.
tej — te.
tenèreca — ganuće, nježnost (tal. tenerezza).
ter (tere) — a, pak.
têrmin, -a — granica. doći na (ove) termine: spasti na ovo (tal. termine).
tèzijēm — tim.
tèzōro, -a — blago (tal. tesoro).
tî — taj.
tĩjēk, -a — trk. — tijekom iti: trčati.
tihoćina — tihoća.
tìjem (tîm) — zato, stoga.
tĩmid — plašljiv (tal. timido).
tìriti, -īm — tjerati, goniti, proganjati.
tĩsknuti, -ēm — potisnuti, izgurati.
tištati, -īm — mučiti.
tĩzijēm — tim.
tja — v. ta.
tjẽti, aor. tjẽh — htjeti.
tjelica — stražnjica, zadnjica.
tjẽriti, -īm — progoniti.
tkȁti — tkan(a) sebe: čovjek svoje vrste, neobičan, čudan čovjek, sebetkan (v.).
tkogodi — tkogod, netko.
tkoji — isto što i koji.
tlápiti, -īm — buncati, trabunjati, lagati, laskati.
tmâs, -sti — tama, mrak.
tòbolac, -oca — kesa za novac. — tresnuti tobocem: istrošiti se, dati se u trošak. — vrći se tobocem: baciti tobolac.
tòjaga — toljaga. — dati tôjāgā: izbatinati.
tòkati, -ām — dirnuti, dodirnuti (tal. toccare).
toli — tako.
tolìcijēh — tolikih.
tolik — toliko.
tonot, -a — zamka, mreža (za zečeve).
toprv (topre) — tek, istom, netom; isto što i *stoprv.*
torala — vrsta kolača, kruh u obliku prstena (tal. tarallo).
tôrta — jelo, torta (tal. torta).
tôrto — nepravda. — činiti t. komu: činiti krivo komu (tal. torto).
tòškāno — toskanski, tj. talijanski jezik (tal. toscano).
tôt — neka; tada, onda; dakle, jamačno.
tòvijērna — krčma (dalm.-rom. taberna).

tovjèrnār, -ára — krčma (v. tòvijērna).
Trâcija (Trakija) — u antičko doba teritorij koji su nastavali Tračani (lat. Thracia).
tràčić — dem. od trâk (v.).
tradìmēnt, -a — izdaja. — na t.: iz potaje, izdajnički (tal. tradimento).
tradìtūr, -úra — izdajica (tal. traditore).
trafègati, -ām — trošiti (mlet. trafegar).
trâga — pasmina, rod.
trâjati, -ēm — provoditi, živjeti.
trâk, -a — remik, vlačnik, uvlaka, gaćnik, vezica (o ženskoj odjeći ili obući).
tramùntāna — sjever, sjeverna strana; zvijezda sjevernica; sjeverni vjetar. — otkriti tramùntānu: pokazati pravac, naučiti koga kako da se ponaša (tal. tramontana).
trât, -a — potez, postupak, nešto slično kao novela (v.). — avancati t. kome: prevariti koga (tal. tratto).
tratàmenat, -ēnta — ponašanje (tal. trattamento).
tràtati, -ām — postupati, častiti; smatrati; pregovarati o čemu. — t. koga màhnica: smatrati ludim koga (tal. trattare).
trâtiti, -īm — trošiti. — t. strile: izbacivati strijele.
trator — krasuljak.
tràvalja — muka, tuga, nevolja, muka ili stuženje u želucu (prema tal. travaglio di stomaco; *travaglia).
travàljati, -ām — mučiti (tal. travagliare).
trg, -a — trgovanje.
trgovina — trgovanje, roba za trgovanje, ono što se trži.
trîba — v. trîjēba.
trîjēba — potreba, nužda. — t. je: valja, potrebno je, nužno je.
trîjēs, -a — grom.
trijes — trideset.
trimjed — nešto bezvrijedno (tri mjedi, v.). — ljudi od t.: ljudi koji ne vrijede ni prebijene pare, ljudi nahvao (v.); usp. četrmjed.
trink — bokara za zdravice.
trîš — triput, trostruko.
triùnfati — v. trunfati.
trjeska — buka, vika, galama.
trkač — tobolac, tulac.
trpeza — stol.
trûd, -a — 1. guba; 2. napor, muka.
trùđāhan — mučan, umoran, posustao.
trùnfānca — trijumf (v. trùnfati, s dočetkom -anca, tal. -anza).
trùnfati, -ām — uživati, veseliti se, bančiti (tal. trionfare).
trùnpati, -ām — v. trùnfati.
tržak, -ška — roba za trženje, za prodaju.
tûći se, túćem — mučiti se, potucati se, skitati se, lutati. — t. vodu u mortaru: raditi uzaludan posao.
Tùdešak, -ška — Nijemac (tal. Tedesco, Todesco).
tùdeškī — njemački (tal. tedesco, *todesco).
tudije — tuda, tim putem.
túga, -ē — nevolja.
tùgdjelica, -ē — dem. od tùgdjela, jastučak, blazinica; dalm. -rom.
tùgljiv — gadan, ružan.
tû — tu.
túžēnje — tuga.
tùžica — tuga.
tvòritī, -īm — potvarati, kriviti, opadati.
tvrdòćstvo — okrutnost, svojstvo čovjeka nahvao (v.).
tvrdòust — o konju, koji je tvrd na uzdu, tj. ne sluša uzdu.

U

ubèzočiti se, -īm — pokazati se bezobrazan, drskošću uvjeriti.
ùbīlj — ozbiljno.
ubog — biti u. od čega: biti bez čega, biti lišen.
ubrániti, ùbrānīm (čega) — obraniti, sačuvati od čega.
ubrusac, -sca — mali ubrus.
ùcknjeti, -nīm — zakasniti.
učiniti, ùčinīm — u. se djètić: praviti se muško. — u. dâr: darovati. — u. kònjūru: urotiti se. — u. krst: prekrižiti se. u glâs: zapjevati. — u. grîjēh: zgriješiti. — u. òbraz od: ponašati se kao. — u. sramòtu: osramotiti. — u. vêlikō srce: biti srčan, ohrabriti se. — u. vârku: prevariti. — u. žão: uvrijediti, povrijediti. — u. žìvot: proživjeti, poživjeti. — u. ù peče: raskomadati.
ùčinjen — razvijen, jak, krupan.
udaća — obilje, obilna ljetina.
ûdava — davljenje, gušenje.
ùdirati, -ēm — navaljivati; tući, biti.
ûdren — s. kòzē u: nalik kozi.
ûfān — pouzdan, vjeran.
ûfati, -ām (što) — nadati se (čemu).
ugòditi, ùgodīm — udovoljiti, prilagoditi se; dopustiti. — u. se s kim: složiti se s kim, nagoditi se, pogoditi se, dogoditi se.
ûgođāj, -a — dogovor, sporazum, sklad,

mir (usp. ugòditi se).
ugonénuti, -ònēnēm — pogoditi.
uhiću — uhitim (v. uhititi).
uhíliti, ùhīlīm — ožalostiti, ucviliti, upropastiti.
ùhititi, -īm — uhvatiti.
uhrániti, ùhrānīm — sačuvati.
újmiti, -īm — najmiti, pogoditi se.
ukázati, ùkāžēm — pokazati, otkriti.
ùkidovānje — pad.
ùkidovati, -ujēm — rvati se, baciti jedan drugog na tle, rušiti.
ùkinuti se, -ēm — pasti, svaliti se, obaliti se.
ukradom — kradomice, potajno.
ùkrasti se, -ádem — otići kradom.
ùkriti, ùkrijém — sakriti.
ùkrop, -a — juha od kupusa.
ukuvečiti se, -īm — postati kuveo, uvenuti.
ùlak, -a — glasnik, vjesnik, teklić (tur.).
ùljati, -ām — pomazati svetim uljem.
ùljesti, -ēzem — ući, upustiti se u što. — u. u imanje: domoći se imanja. — u. u srce: dojmiti se koga.
ùljudan, -dna — krasan, ljubak, ugodan.
uljúditi, ùljūdīm — ukrasti, uresiti.
umaha — odmah.
ùmetati se, -ćēm — miješati se.
umeteonstvo — v. umjeteonstvo.
umiljen — ponizan.
umiljenstvo — poniznost.
umìžati se, -ām — v. pomižati se.
umjetelan, -eona — pametan, razuman, uman; vješt, umješan, spretan.
umjeteonstvo — svojstvo onoga koji je umjetelan (v.); znanje, mudrost, učenost.
umòliti se, ùmolīm — smilovati se, ugoditi kome.
umrlī — smrtan.
unaprédak — ubuduće, dalje.
unjigalo — koji unjiga (v. unjigati).
unjiganje — v. unjigati.
unjigati, unjigam — laskati, udvoravati se.
ùpaziti, -īm — opaziti, vidjeti.
ùpengān — uslikan (lat. pingere).
ùpiti, ijēm i -īm — vapiti, zazivati pomoć. — u. žeđu: utažiti, ugasiti.
ùpliti, uplíjem — uplivati.
uporávljati se, -òrāvljām — oporavljati se, dolaziti k sebi.
upòznati se, -ām — prevariti se.
uprášati, ùprāšām — upitati.
upreći — v. uprégnuti.
uprégnuti, ùprēgnēm — ustegnuti, ne žuriti, zavezati usta.
upréžati, ùprēžēm i ùprēžīm — uvrebati, uloviti.
uprijèčiti se, ùprijēčīm — ispriječiti se.
upùstiti, ùpustīm — propustiti; pustiti da tko ili što prođe.
upúštati, ùpūštām — v. upùstiti.
ùredba — zapovijed, zakon.
ures — ljepota.
uresan, -sna — lijep, krasan.
urva — hitnja, žurba.
ùrvati, -am i -em — žuriti, hitjeti.
ùscān — pomokren, popišan.
usičìjati se, -ām — dobiti sičiju, tj. sušicu.
usílan, -iona — silan, silovit, jak, moćan.
usílos, -sti — sila, potreba.
ùsilovati, -ujēm — prisiljavati.
usion — v. usilan.
ùsisati, -šēm — sahnuti, venuti, ginuti (u pren. sm.).
uskòsiti, ùskosīm — izgrditi, ogovoriti.
uspàrati, -ām — uščiniti se (v. pàrati).
uspítati, ùspītām — zatražiti.
uspoménuti, -òmēnēm — spomenuti, podsjetiti, sjetiti se čega.
usprìzreti se, -īm — prividjeti se (usp. prizirati).
ústa — pucaju mi u. na što: želim nešto.
ùstajahomo — ustajasmo.
ùstēgnūt — štedljiv, škrt.
ušal — u šali, šaleći se.
utážiti se, ùtāžīm — smiriti se, utješiti se.
utézati, ùtēžēm — biti težak, vagati, težiti.
utješávati, -èšāvām — tješiti, utješiti.
utònuti, ùtonēm — potonuti, propasti.
utrúditi, ùtrūdīm — izmoriti, namučiti.
utuknuti, -ēm — zgnječiti.
uvézati, ùvēžēm — obvezati.
ùvjetovati se, -ujēm — obvezati se.
ùvrći, -žem — uvući, ući, uljesti.
ùvrgnuti — v. ùvrći.
uvrijèditi, ùvrijēdīm — povrijediti, oštetiti.
uza — uže.
ùzaova — zaboga.
uzbániti se, ùzbānīm — postati ponosit, uzoholiti se.
uzdarov — dar za dar, uzdar, uzdarje.
ùzdvignuti, -ēm — odgojiti, podići.
uzdvignútje — obnova, obnovitelj.
ùzēti, ùzmēm — naplatiti; opčarati (o vilama). u. dobra brjèmena: dobro se provesti.
uzìgrati, -ām — skakati od veselja, radovati se.
uzma — sablast, prikaza koja sapinje

čovjeka (u kletvi: u. ga ûze), uzetost, tajanstvena moć.
ùzmnožan — častan, moćan, dičan, slavan, plemenit.
uzòvit — uzlovit, čvorast.
ùzras, -sti — stas, struk.
ùzriti, -īm — pogledati.
ùžânca — običaj, navika (tal. usanza).
ùžati, -ām — bit vičan, običavati, rabiti: — kako je njegovo ùžāno rijeti: kako ima običaj kazati (tal. usare).

V

vábiti se, vâbīm — namamiti se.
vačèlati, -ām — buncati (tal. vacillare).
vaer — vèlūt v.: krzno od sure vjeverice (tal. vaio, vario, mlet. varo).
valahe — bogme, tako mi... (od muslimansko-arapske zakletve vallah-i-billah, bogami).
vàlēnt — valjan, sposoban (tal. valente).
valentìžija — junaštvo, valjanost (st. tosk. valentigia).
valentomeni — junaci (tal. valentuomini).
vàljati, -ām — vrijediti. — ne v. iglu: ne vrijediti nimalo, — v. se: osigurati se (tal. valere).
vànđēlje — evanđelje (tal. vangelo).
var — prijevara, himbenost.
varovit — varljiv, nesiguran.
vazdašnjī — neprestajan, sveudiljan, svagdašnji.
vazam (vazamši) — uzevši.
vàzēti, vâzmēm — uzeti.
ve -li; rječca za isticanje; u uzvičnim rečenicama.
večer — navečer.
veće (već) — više.
većekrat — višeput, često.
vědāš — bezvrijedan čovjek, nikogović, starež, rđa.
vèhtī — v. vetah.
vèlūt, -a — baršun (tal. velluto).
veljī — veliki.
Vènere — Venera, božica ljubavi u Rimljana (tal. Venere).
veràmēnte — zaista (lat. veramente).
veras, versa — stih. — verse komponjavati: pisati stihove (tal. verso).
verga, -ē — šipka (tal. verga).
vèrgonja, -ē — sramota (tal. vergogna).
vèrsati, -ām — praviti stihove (tal. *versare, danas verseggiare).
vèska — lijepak koji se postavlja da se ulovi ptica, zamka, mreža (tal. vischio).
vèstūra, -ē — ruho, haljina (tal. vestura).
vètah (vèhtī) — star, vajan (iron).
vídati, vîdām — spremati, pripremati (npr. obrok).
vîdjēnje, -a — obličje, vid, prilika.
vîdjeti, -īm — pokušati, probati.
vîdjeti se (komu što), -ī se — činiti se (komu što).
vîđū — vidim.
vijèćati, vîjēćām — dogovarati se.
vijek (vijeku) — uvijek; nikad.
vijem — znam (v. vîm).
vîk — uvijek; nikad. — vas v.: cijeli život (v. vijek).
vìktorija, -ē — pobjeda (lat. victoria).
vil (indekl.) — vila.
vîm — znam (od vědeti, vijem odnosno vêm i vim).
vìōjla, -ē — ljubica.
vìōlica, -ē — ljubica, dem. od vìola (lat. i tal. viola).
virtùōz — v. vjertùōz; krepostan. — mlàdica virtùōzā: djevojka (mlada žena) puna vrline, kreposna (tal. virtuoso).
vîsta, -ē — vid. — imati kûrtu vîstu: biti kratkovidan (tal. vista).
vitelje meso — teletina (tal. vitello).
vitòvalja, -ē — hrana, živež (tal. vettovaglia).
vitòvarija, -ē — v. vitòvalja.
vitùperijo, -a — sramota, ruglo (tal. vituperio).
vìvānda, -e — jelo, hrana (tal. vivanda).
vjêra, -ē — zaruke. — dati vjêru: obećati se, zaručiti se. — dati ù vjeru: posuditi. — nà vjeru: doista, zaista, uistinu.
vjèrovati se, -ujēm — pouzdati se.
vjerta — krepost, vrlina (tal. virtù, mlet. vertù).
vjertùōz — obdaren vrlinom, sposoban razumno i odlučno djelovati radi postizanja cilja svladavanjem fortune (v.), tj. nepredvidljive i promjenljive ukupnosti objektivnih uvjeta, čovjek nazbilj (v.), (lat. virtuosus, tal. virtuoso).
vjêtar, -tra — ispraznost, neozbiljnost. — pàsti se vjêtrom: zaludivati se (v. pàsti). — biti komu v. u krmu: ići komu od ruke ili kao podmazano. — vjêtra pròždrijēti: uzaludno htjeti, izjaloviti se komu (usp. múnuti).
vjetrouša — zamišljeno biće koje leti kao vjetar, nestalno, plaho, u pren. smislu lud.
vlàdika, -ē — vlasteoska gospođa ili djevojka.

vlâh, -a, pl. vlàsi — pastir, seljak.
Vlâsi, Vlâhā — kraj gdje žive seljaci, pastiri (vlâsi).
Vlási — sv. Vlaho (lat. Blasius).
vlasteličić — mladi vlastelin.
vlâški — seljački, pastirski, koji se odnosi na vlaha (v.); talijanski.
voh — o (uzvik).
volèntijēro — rado; komp. volentjèrijē (tal. volentiero, volentieri).
vôlta, -ē — put, krat. — véle vòlāt: mnogo puta (tal. volta).
vôljno — svojom voljom, dobrovoljno.
vóštac — (uzvik) udri ga!
voštàrija, -ē — krčma, v. oštàrija (tal. ostaria).
vôta, -ē — put, krat, v. vôlta. — jednu votu: jedan put. — u votu: odjednom. — u pređnu votu: prošli put.
vragòlija, -ē — čarolija, isto što i negròmāncija (v.)
vràgūt — cigli. — v. bat: ni koraka. — v. kus: nimalo, nikako.
vrât, -a — tvrdi v.: tvrdoglavost, neslomljivost. — nȁ vrāt: prenaglo, nesmotreno.
vrátiti se, vrâtim — doći k sebi, osvijestiti se.
vr̂ćeti se, -īm — v. vr̀tjeti se.
vr̂ći, -gnêm — bacati. — v. se koga: baciti na koga, zavoljeti koga, zaljubiti se u koga.
vrh — vrška stabla, trave. — vrha doći komu ili čemu: odoljeti, svladati, dokončati.
vrh — iznad, povrh, svrh; o; za.
vrijèditi, -īm — ranjavati, ozljeđivati.
vrjèćina — augm. od vrjȅća, tj. vreća.
vrjemenit — prolazan, zemaljski.
vr̂knuti, vr̂knēm — frknuti, odletjeti, skočiti.
vr̂lī — jak, žestok, okrutan.
vr̂lōs, -sti — okrutnost.
vrta (vrtu) — v. vjerta.
vr̀tjeti se, -īm — kretati se, motati se (oko koga ili čega).
vuhòvati, vùhujēm — prevariti, slagati.
vûhva, -ē — varalica, lukavac.
vuhven — lukav, prijevaran.
vuhvence — lukavo, v. vuhven.
vuhvina, -ē — v. vuhva.

Z

zábava, -ē — rad, posao, zanimanje; pogreška, mana, prigovor.
zàbaviti, -īm — prigovoriti, zamjeriti.
zàbaviti se, -īm — zadržati se; razveseliti se, zadovoljiti se.
zàbīt, -i — zaborav.
zàbiti, -udēm — zaboraviti.
zàbiti, zàbijēm — z. koga u tàmnicu: utamničiti, zatvoriti.
zabítje — zaborav
zač — zašto, jer.
zàčēti, zȃčnēm (uz leut) — zapjevati.
začinati (začinjati), -ām — v. zàčēti.
zaći (se), zâđēm — zalutati, izgubiti.
zadosti — dosta. — biti z.: biti dovoljno, moći.
zadražívati se, -àžujēm — postajati ili bivati drag.
zàgledati, -ām — opaziti, pogledati.
zagovòriti se, -òvorīm — zapričati se, zadržati se pričajući.
zahara — v. dzahara.
zahvale — zahvaljujući.
zahváljati, zàhvāljām — zahvaljivati.
zahvaljénje, -a — zahvalnost.
zaìgrati se, zàigrām — u igri zaboraviti na što.
zàimati, -ām — uzajmiti.
zálac, -lca — zlica, zlikovac, zločinac.
zàljesti, -ezēm — zaći.
zàmađijān — začaran, opčaran.
zȃmina — zamjena.
zamírac, -rca — tko živi iza mírā (v.), tj. unutar zidina Dubrovnika.
zamirati, zamiram — promišljavajući promatrati, razmatrati, diviti se čemu.
zȃmjena, -ē — uzvraćanje. — imati zamjenu: biti na jednak način uzvraćen.
zašadči (zašadši) — zašavši.
zànijēti, -èsem — ponijeti na pogrešno mjesto.
zaonada — zaonda.
zàpinati, -ēm (zapeta, -pnem) — postavljati zamke.
zaplètānca — zapletaj.
zašto — zašto; jer.
zatégnuti, zātēgnēm — pritisnuti.
zàtisnuti, -nēm — zapušiti, začepiti, zatvoriti.
zàupiti, -īm — zavapiti, zazvati.
zautra — sutra.
závjetan, -tna — vezan zavjetom, zavjetovan, obvezan da u crkvi traži proštenje.
zazirati, -ēm — zamjerati, prigovarati, braniti.
zàzriti, zȃzrīm — primiti za zlo, primiti u zazor.
zbîlj — zaista, zbilja.
zbîljan — pravi, istinit.
zdâti, zdâm — sazdati, stvoriti.

zdènjōz — koji zazire od čega, gnjevljiv (tal. sdegnoso).
zdrâvjice — dem. od zdravje (zdravlje). — piti u z.: piti u čije zdravlje, piti zdravicu.
zdrúžiti, zdrûžim — postići, dobiti, steći, spojiti.
zđèsti, zđènēm i zđêdēm — složiti.
zelenca — zelenilo biljaka.
zelèno — svijeća je došla na z.: došlo je do kraja, dogorjelo je do nokata.
zgar (zgara) — odozgor.
zglèdati, -ām — ugledati, vidjeti.
zgor — v. zgar.
zgrad, -a — grad; gradske zidine, građevina.
zjàti, zjâm — zijati; biti otvoren; gledati, buljiti, stajati zureći.
zlace — dem. od zlato.
zlàmēn — znamen.
zlàmēnje — obilježje, znak.
zlâ žèna — kurva.
zlât — zlatan.
zlêd, -i — ozljeda, rana.
zlica — v. zla žena.
zlić, -a — zločinac.
zlòčes, -sta — nesretan, slab, loš.
zlòčestvo, -a — nevaljalstvo, zloća.
zlostar, -a — nevaljao starac.
zlòtvor, -a — zločin.
zráčan, -čna — dobra izgleda, zdrav.
zvêk — zvuk, zuk — uzeti zveka za miris: vratiti milo za drago.
zvìrēnje, -a — zvijeri.
zvišeran, -rna, -rno — odan, naklonjen (tal. sviscerato).
zvòknuti, -ēm — udariti, lupiti.

Ž

žaba indìjānā — morska kornjača.
žbȉr, -a — stražar (tal. sbirro).
žđeti, -dēm — v. zđèsti.
žèđāhan — žedan.
žèlūd — žir.
želješce, -eta — nož kojim se siječe ili isijeca.
žî (žī) — živ. — žīmi: živio mi, živjela mi. — žimit; žimt; žint: živio mi ti, živjela mi ti. — žit ja: živ ti bio ja; — sve u značenju: tako mi; bogme.
žìgānt, -a — gorostas, orijaš (mlet. zigante).
žimt (žint) — v. ži.
živina — žrtva. — dati živinu: prinijeti žrtvu.
žîvo, -a stado, blago, životinje.
životovati, -tujēm — živjeti.
žmùlić, -a — dem. od žmǔo, -úla; vrč, čaša (lat. modiolus).
žot — žut (u lopudskom govoru).
žǔber, -a — pjevuckanje ptica, žubor.
žǔberiti, -īm — žamoriti, cvrkutati.
Žùdio, -djela — Židov. — ž.: lakomac (dalm. rom. ili mlet. zudio).
Žudelj — v. Žùdio.
Žúpa (Žúpa dubrovačka) — 14 naselja izm. Dubrovnika i Konavala, s petnaestak mjesta u gornjem i u priobalnom području.
žvàlo, -a — (u prenesenom smislu) sve što obuzdava ili ograničava slobodu.
žvàti, žvȅm — žvakati.
žvirat — grbavac, lutka (lat. *giberatus).

Alberti, Leon Battista 45, 47, 66, 70, 505, 681
Aleksandar Veliki 66, 199
Alighieri, Dante 46, 158, 258, 261, 382, 383, 499
Amatus Lusitanus 399
Andrija Kapelan (Andreas Capellanus) 557
Angjelinović, Danko 92
Angyal, Andrija 133, 134, 681
Antun Dubrovčanin 560
Apollonio, Mario 686
Appendini, Frano Marija 21
Apulej 156, 501
Aretino, Pietro 151
Ariosto, Lodovico 15, 43, 255, 299, 529, 560
Aristotel 61
Arthaber, August 260, 385, 387, 393, 394, 397, 404, 411, 416, 464, 470, 504, 529, 530, 577, 681
Augustin, Aurelije 61, 529

Badalić, Josip 57, 681
Baïf, Lazare de 131, 138, 168
Bandello, Matteo 138, 168
Barac, Antun 134
Baraković, Juraj 133
Bargagli, Scipione 505
Barocchi, Paola 133, 681
Bassano, Jacopo 499
Batistić, Ivo 23, 24, 27, 201, 256, 282, 392, 393, 395, 428, 466, 529, 559, 560, 563, 681
Battaglia, Deanna 154
Batušić, Nikola 79, 201, 258, 284, 300, 301, 384, 385, 387, 391, 397, 411, 427, 531, 652, 653, 681
Beccadelli, Lodovico 30, 426, 670
Benetović, Martin 21
Beritić, Lukša 29, 681
Bernard, sv. 529
Bertran de Born, Vicomte de Hautefort 499
Bibbiena, Bernardo Dovizio 43, 528
Binčulić, Marin 25
Bobaljević, Sabo 18, 21, 22
Boccaccio, Giovanni 53, 96, 123, 124, 151, 155, 156, 161, 199, 261, 281, 300, 393, 531, 557
Boetije, Anicije Manlije Torkvat Severin 471, 499
Bogišić, Rafo 23, 54, 60, 69, 120, 255, 681, 686, 687
Bogner-Šaban, Antonija 686
Bojković, 67
Bojović, Zlata 686
Bonifačić Rožin, Nikola 258, 259, 260, 382, 386, 396, 400, 403, 404, 406, 412, 416, 417, 427, 464, 506, 533, 559, 681
Borsellino, Nino 152, 154, 681
Bosch, Hieronymus 158, 383
Bosco, Umberto 160, 681
Bošković-Stulli, Maja 465, 681
Botero, Giovanni 255
Botticelli, Sandro 300
Bovero, Anna 134
Bovero, Clara 134
Brant, Sebastian 41
Brueghel, Pieter st. 158, 383
Bučinčić, Marin 15, 159
Bučinčić, Miho 15
Budmani, Petar 127, 576, 577, 578, 681
Bundić, Andrija 24
Bunić Babulinov, Miho 129, 256
Bunić, Vučić Dživo 256
Buoncompagno della Grazia 13
Burckhardt, Jacob 387, 408, 681

Campanella, Tommaso 47, 95
Cartier, Jacques 382
Castello, liječnik 19, 661
Castiglione, Baldesar 53, 151, 164, 165, 166, 167, 199, 681, 686
Cavalcanti, Guido 63, 64, 196
Cervantes Saavedra Miguel de 149
Cesarini, Giuliano 391
Cezar, Gaj Julije 66, 100, 199, 395
Ciceron, Marko Tulije 61, 102, 260, 385, 394
Cole, Wendell 499, 681
Contile, Luca 14, 92, 501
Correro, Vittore 19, 661
Cosimo I, de' Medici 23—37, 40, 52, 95, 102, 140, 158, 164, 280, 383, 385, 393, 396, 471, 665—678
Costa, Gustavo 383, 681
Creizenach, Wilhelm 117, 155, 259, 505, 681
Crijević, Ilija 462
Crijević, Nika 426
Crijević, Stijepo 426
Crijević, Saro 21
Cristoforo, l'Altissimo 197, 504
Cronia, Arturo 139, 155, 257, 281, 502, 505, 681
Curtius, Ernst Robert 55, 133, 383, 384, 411, 417, 464, 504, 681
Cvjetković, Julijan 48, 200

Čale, Frano 17, 49, 61, 89, 103, 123, 129, 136, 153, 165, 527, 681/682, 686/687

Da Crivelli, Giovanni Pietro 389
D'Amico, Silvio 457, 682
Daničić, Đuro 26, 199, 255, 258, 259, 280, 281, 382, 385, 386, 387, 389, 390, 392, 393, 395, 396, 397, 400, 402, 404, 406, 411, 413, 414, 415, 417, 426, 462, 464, 465, 467, 469, 501, 529, 532, 533, 559, 562, 682
Daničić, Juraj ml. 469
Daničić, Juraj st. 469
Dayre, Jean 18, 23, 149, 682
Deanović, Mirko 467, 682
De Baïf Lazare 682
De Born, v. Bertran de Born
De Diversis, Filip 467, 682
Della Casa, Giovanni 63, 165, 167, 471, 682
Della Corona, Niccolò, 659
Della Cava, Onofrio di Giordano 280
Delle Scale, Gianpietro 389
Del Monte, Orsula i Cristina 405
De Sanctis, Francesco 151
Di Montepulciano, Pasquino di Mateo, v. Pasquino
Diodor Sicilski 383
Diogen 386
Di Rustici 30, 670
Dolce, Lodovico 16, 129, 130, 131, 132, 133, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 168, 682
Donat, Elije 470
Doni, Anton Francesco 41, 47, 682
Doria, Andrea 559
Doroghy, Zvonimir 386, 393, 412
Dračevica, Ivan 18
Drkolica, Bonifacije (De Stephanis) 25
Druz, Neron Klaudije 413
Držić, Andrija 11
Držić, Džore 11, 54, 56, 61, 65, 93, 123, 131, 197, 198, 208, 256, 302, 499, 500, 685
Držić, Jero 21
Držić, Marin (otac) 11
Držić, Niko 67, 200
Držić, obitelj 12, 18
Držić, Vlaho 12, 14, 18, 21, 263
Držić, Vlaho (Marinov rođak) 16, 67, 86, 89, 94, 200, 201, 286, 298

Džamanjić, Martolica Vidov 82, 280

Đurđević, Anica 426
Đurđević, Benedikt 426
Đurđević, Ignjat 81, 123, 284, 560

Erazmo, Rotterdamski 41, 43, 45, 47, 95, 138, 158, 383, 471, 682
Este, Ippolito d' 15
Euripid 16, 106, 129, 130, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 168, 653

Ferdinand, I. 15, 24
Ferramolino, Antonio 29, 39, 670
Ficino, Marsilio 45, 57, 58, 70, 263, 682
Filip II. 24, 25, 665
Fiorato, Adelina 682
Fisković Cvito 255, 281, 418, 426, 499, 502, 529, 531, 532, 682
Fjorović, Džulo, vidi: Pjorović
Florio, John 398
Folena, Gianfranco 154, 682
Foretić, Miljenko 426, 428, 682, 734
Foretić, Vinko 23, 24, 25, 27, 31, 34, 119, 129, 382, 415, 463, 467, 533, 557, 560, 682/683
Fotez, Marko 168, 683
Francesco de' Medici 33, 35, 676—678
Franck, von Wörd, Sebastian 158, 383
Franičević, Marin 60, 194, 195, 198, 280, 683, 687
Frangeš, Ivo 87
Fregoso, Antonio Phileremo 41
Friedländer, Walter 134

Gajčin, Sabo 16, 76, 106, 429, 462
Garcia de Toledo, don 23, 32, 33, 672
Garin, Eugenio 56, 57, 162, 683, 687
Gavella, Branko 79, 129, 131, 138, 168, 683, 685
Gelli, Giambattista 138, 168
Giusti, Giuseppe 398, 529, 683
Giustiniani, obitelj 26
Goethe, Johann Wolfgang 529
Goldoni, Carlo 155, 256
Goleniščev Kutuzov, J. N. 129, 155, 683
Gotovac, Mani 687
Graciotti, Sante 155
Granvelle 13
Grazzini, Anton Francesco (v. Lasca) 153
Guarini, Battista 40
Gučetić, Nikola 58, 263, 426
Gučetić, Rafo 16, 105, 426
Guicciardini, Francesco 24, 40, 47, 66, 146, 162, 163, 164, 167, 402, 683
Gundulić, Ivan 21, 72
Gundulić, Sabo 198

Hajdarhodžić, Izet 168
Hajdin, Martolica 16, 265
Hauser, Arnold 133, 134, 135, 148, 149, 161, 683
Hektorović, Petar 89, 260
Hocke, Gustav René 133, 135, 683
Homer 158, 382, 427, 472, 653
Horacije, Kvint Flak 64, 197, 255, 256, 260, 383, 384, 394
Hyrkkänen, Jukka 683

Jambul 383
Jeličić, Živko 38, 49, 51, 94, 95, 96, 98, 120, 126, 149, 151, 158, 194, 198, 199, 201, 258, 260, 383, 384, 427, 462, 463, 561, 683

Jireček, Konstantin 18
Julije II, papa 393, 405, 426
Juvančić, Joško 168

Kabužić, Anica 280
Kabužić, Marijo zvan Kordica 27, 406
Kanjica, Vlaho 17, 413
Karadžić, Vuk Stefanović 259, 401, 465, 533, 683
Karahasan, Dževad 687
Karlo V. 24, 161, 665
Karlo Veliki 299, 529, 560, 708
Katon, Dionizije 399
Kaznačić, Ivan August 21
Kindermann, Heinz 155, 683
Klaniczay, Tibor 133, 683
Klović, Julije 386
Kolendić, Petar 17, 82, 129, 136, 139, 200, 257, 263, 281, 284, 385, 386, 389, 391, 392, 394, 402, 405, 408, 412, 415, 683, 735
Kolumbić, Nikica 156, 683
Kombol, Mihovil 84, 85, 97, 98, 120, 137, 260, 263, 283, 418, 683, 685
Kornelije, v. Nepot
Kostić, V. 161
Košuta, Leo 11, 12, 13, 14, 18, 49, 51, 62, 73, 82, 92, 95, 96, 117, 120, 131, 137, 149, 153, 155, 158, 159, 160, 168, 199, 255, 257, 259, 263, 298, 299, 300, 382, 383, 384, 391, 394, 400, 405, 406, 471, 502, 505, 658, 659, 683/684
Kotruljević, Anukla 11, 18
Kotruljević, Marin 11
Křesálková, Jitka 155
Krleža, Miroslav 684
Kvrgić, Pero 168
Kunčević, Ivica 168

Ladan, Tomislav 55
Laetus, v. Leto
La Fontaine, Jean de 504
Landi, Ortensio 158, 383
Landino, Cristoforo 57
Lapucci, Carlo 385, 405, 407, 416, 577, 684
Lasca, Il, v. Grazzini 153
László, Bulscu 532
Laurenčić, Jozo 168
Leon X. 426
Leto, Pomponio Giulio 462
Livije, Tit 395
Lollio, Alberto 77
Lope de Vega, v. Vega Carpio
Lord, Albert Bates 117, 156, 500, 501, 504, 505, 506, 684
Lorenzo de' Medici 38
Lorenzo de' Medici (Il Magnifico) 38, 64, 197
Lucić, Hanibal 685
Lukan, Marko Anej 530
Lukarević Burina, Frano 36, 677
Lukijan 158, 382
Lukrecije 504
Luther, Martin 384

Machiavelli, Niccolò 27, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 39, 40, 43, 44, 47, 62, 66, 70, 74, 75, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 111, 135, 145, 146, 148, 149, 150, 151, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 166, 389, 394, 395, 400, 402, 408, 412, 413, 414, 684, 687
Mahmut, emin 25, 27
Majetić, Miljenko 129, 139, 684
Makuljić, Dživo 204
Maloux, Maurice 398, 529, 684
Manetti, Giannozzo 66, 70, 684
Manzini, Franca 129
Maras, Mate 62
Marchiori, Jolanda 505
Marije, Gaj 66, 100, 395, 719
Markuš, Stjepan 55
Martelli, Andrea 19, 20, 661, 662, 663
Martinović, Miše 168
Marulić, Marko 57
Matijašević, Ivan 426, 462, 472
Matijašević, Đuro 105, 127
Matković, Marijan, 150, 151, 684
Matl, Josef 389, 684
Matoš, Antun Gustav 462
Mažibradić, Niko 12
Medici, kuća 33, 36, 98, 666
Medini, Milorad 197, 199, 426, 684
Mehmed paša Sokolović 33, 673
Memmo, Giovan Maria 40
Menandar 464
Menčetić, Šiško 62, 63, 65, 123, 125, 194, 195, 196, 198, 208, 282, 300, 529, 531, 685
Meriggi, Bruno 73, 85, 257, 684
Migliorini, Bruno 153, 684
Mihojević, Josip 684, 734
Milani, Maria 154
Miletić, Stjepan 21, 168
Milton, John 156
Miniati, Lorenzo 30, 670
Miškin, Džono 127, 128, 573
Moguš, Milan 148, 402, 403, 684
Molière, Jean Baptiste Poquelin 123, 155, 156, 531
Monaldić, Miho 21
More, Thomas 47, 95, 382, 383
Mrkonjić, Zvonimir 70, 86, 298, 462, 684, 687
Murner Thomas, 158, 383

Nadarević, Mustafa 168
Nalješković, Nikola 301, 532
Nepot, Kornelije 394
Nikulinov, Sabo 52, 53, 55, 57, 65, 68, 75, 194, 199, 201, 255, 256
Novak, Slobodan Prosper 384, 684, 687

Oligiati, banka 410
Ovidije Nazon, Publije 157, 383, 464, 530, 684

Palmotić, Junije 54
Pantić, Miroslav 16, 17, 22, 49, 56, 98, 131, 136, 137, 684
Paparelli, Gioacchino 45, 428, 684
Paro, Georgij 79
Pasqualigo, Cristoforo 259, 396, 400, 403, 404, 406, 410, 464, 529, 684
Pasquino di Matteo di Montepulciano 255
Pavao III, papa 13
Pavić, Armin 199, 684
Pavličić, Pavao 500, 684
Pavlović, Dragoljub 18, 97, 401, 660, 684
Pelegrinović, Mikša 18
Pelieri, Antonio 30, 670
Petit, Karl 529, 684
Petračić, Franjo 503
Petrarca, 61, 62, 63, 125, 147, 194, 195, 196, 200, 258, 259, 261, 263, 300, 302, 406, 408, 413, 500, 529, 531, 557, 558, 684
Petrišević, Franjo 58
Petrović, Svetozar 17, 60, 63, 134, 195, 196, 201, 202, 499, 684
Petrovski, Nestor 21
Pico della Mirandola, Giovanni 45, 57, 66, 70, 685
Piccolomini, Alessandro 14, 40
Pigna, Giambattista 40
Pio IV, papa 34, 674
Pirandello, Luigi 71
Pir, Didak 399
Pjorović (v. Fjorović), Džulo 67, 200
Platon 55, 57, 58, 61, 70, 263, 417, 697
Plaut, Tit Makcije 43, 49, 103, 104, 106, 116, 127, 128, 155, 156, 166, 256, 300, 385, 387, 393, 430, 462, 463, 576
Plotin 57
Poliziano, Angelo 56, 57, 58, 685
Pontano, Giovanni 45, 46, 47, 52, 66, 160, 161, 162, 167, 402, 506, 685
Popović, Bruno 98, 685
Popović, Pavle 18, 97, 120, 123, 156, 530, 685
Potthoff, Wilfried 54, 685
Pracatović, Miho 393
Prešeren, Francè 133
Primović, Jero 20, 660, 661
Primović, Nikola 19, 20, 660, 661, 662, 663
Primović, Pero 18, 19, 20, 40, 660, 661, 662, 663
Publilije iz Sirije 260, 393, 464, 529
Pucić, Maro Mikulja 25, 53, 204, 255
Pupačić, Josip 16, 23, 24, 36, 41, 685

Rabelais, François 43, 149, 158, 382, 390, 400, 685
Rački, Franjo 469, 685
Raimondi, Ezio 133, 685
Ramberti, Benedetto 26, 255, 390, 467, 557, 685
Ranjina, Dinko 54, 259, 499, 504, 685
Ratković, Milan 27, 95, 194, 198, 255, 261, 262, 401, 463, 685
Ravlić, Jakša 14, 50, 148, 156, 199, 685, 686, 734
Rešetar, Milan 11, 12, 13, 17, 18, 21, 23, 24, 51, 63, 84, 136, 137, 138, 139, 140, 194, 195, 196, 197, 198, 405, 415, 417, 426, 472, 500, 503, 506, 528, 560, 648, 685, 734, 735
Rogendorf, Christoph von 15, 24, 27, 150, 159, 388, 389, 390, 413
Roller, Dragan 299, 402, 411, 418, 463, 501/502, 685
Ronsard, Pierre 64, 197, 411
Rosello, Lucio Paolo 40, 41, 685
Roseo, Membrino 40
Ruggero, Guido de 57, 685

Saitta Giuseppe 57, 685
Sannazaro, Jacopo 255, 257, 427
Santoro, Mario 40, 41, 160, 471, 685
Sasin, Antun 11, 21, 27, 57, 560
Savković, Miloš 98
Scrivano, Riccardo 133, 685
Segre, Cesare 151, 685
Seneka, Lucije Anej 61, 136, 260, 261, 394, 404, 411
Senker, Boris 687
Serlio, Sebastiano 384, 391, 531
Sforza, Lodovico 24
Shakespeare, William 92, 117, 149, 150, 155, 156, 157, 260, 261, 282, 300, 398, 500, 505, 529, 685
Sinčičević, obitelj 67, 87, 89, 286, 298
Sinčičević, Aligretti, Stijepo 200
Sinčičević, Klara 200
Sinčičević, Marija 200, 298
Skočibuha, Tomo Stjepović 563
Skočibuha, Vice 563
Skočić, Zorka 136
Skok, Petar 12, 13, 18, 55, 120, 499, 501, 502, 503, 505, 506, 528, 685, 705
Slade-Dolci, Sebastijan 18, 21
Slamnig, Ivan 383, 384, 388, 397, 411, 415, 417, 464, 505, 530, 559, 686
Soderini, Pietro 39
Sokol, Velimir 385, 686
Sorkočević, Luko 36, 677
Sorkočević, Vlaho 16, 71, 105, 118, 119, 280, 474, 493, 496, 499, 503, 506
Spaić, Kosta 168
Spenser, Edmund 156
Spezzani, Pietro 154
Spinoza, Baruch (Benedictus) 99

Sršen, Matko 687
Stamać, Ante 135
Stulić, Vlaho 21
Stulli, Bernard 24, 686
Sulejman II. 35
Sulla, Kornelije Lucije (Šila) 66, 100, 395, 719

Šimčik, A. 417, 465
Šimić, Antun Branko 133
Škiljan, Mladen 168
Šnajder, Slobodan 687
Šoljan, Antun 687
Šumičić, Fjora 64, 65, 68, 197, 198, 201
Šumičić, Martin 67, 197, 201
Švelec, Franjo 85, 86, 91, 106, 123, 126, 258, 259, 262, 263, 283, 298, 299, 427, 462, 463, 464, 467, 468, 471, 527, 530, 532, 557, 563, 686, 687

Tadić, Jorjo 12, 18, 22, 23, 24, 25, 27, 30, 686
Tasso, Torquato 65, 77, 147, 149, 197
Teokrit 427
Terencije, Publije 49, 103, 300, 385, 393, 427, 462, 504
Tiziano, Vecelli 263
Toffanin, Giuseppe 130, 686
Tomasović, Mirko 687
Tonello, Mario 154
Torbarina, Josip 60, 65, 87, 117, 150, 156, 157, 194, 196, 197, 198, 199, 202, 256, 257, 261, 282, 390, 392, 398, 428, 501, 504, 505, 527, 530, 686
Trechsel, Johannes 300
Turčinović, Giuliano de Florio, v. Cvjetković

Truhelka, Ćiro 659

Umidi, Giovanbattista 658

Vaillant, André 462, 686
Vanossi, Luigi 154
Venier, Bernardo 20, 662
Vega Carpio, Felix Lope de 155
Vergilije 385, 504
Veronese, Paolo 499
Vetranović, Mavro (Čavčić) 11, 14, 16, 17, 21, 27, 56, 57, 65, 66, 129, 136, 194, 198, 199, 256, 257, 382, 388, 532, 530
Vilhar, Albin 385, 393, 395, 399, 412, 686
Vinja, Vojmir 395, 686
Vinta 38, 673
Violić, Božidar 79
Vodnik, Branko 199, 686
Vojnović, Ivo 24, 120, 391, 462, 557
Vojnović, Lujo 39
Vončina, Josip 687
Vukčić Kosač, Stjepan 427

Weise, Georg 57, 147, 686
Würtenberger, F. 133

Zamanja, Marin 15
Zanasi, R. 135
Zlatar, Andrea 687
Zlatarić, Dominko 257
Zoranić, Petar 123, 133, 255, 427
Zrinski, Nikola 35
Zuzorić, Bartol 12
Zuzorić, Cvijeta 65, 197, 256

Živaljević, Danilo 281, 686
Županović, Lovro 14, 686

Napomena

Proteklo je pola stoljeća otkako je u Zagrebu, godine 1930. Milan Rešetar objelodanio kritičko izdanje svih djela Marina Držića u VII. knjizi Akademijinih Starih pisaca hrvatskih. Do danas je o velikom komediografu i urotniku napisano mnogo članaka, eseja, znanstvenih priloga, zbornika i monografija, prikazivao se na svim pozornicama diljem zemlje i na znatnu broju njih u inozemstvu, ali njegova sveukupna djela se nakon spomenute godine nisu izdala. Kad se znade da su parcijalna izdanja, i to uglavnom za školske potrebe, u pravilu obuhvaćala samo *Dunda Maroja, Novelu od Stanca,* kadšto *Skupa* i, rjeđe, *Tirenu,* može se zaključiti da je velik dio Držićeva stvaranja najvećem broju čitatelja ostao nepoznat. Naoko je teško objasniti taj nerazmjer, uočljiv pogotovo zato što je za svakoga neosporno da je riječ o piscu koji vrijednošću i famom prelazi granice nacionalne književnosti.

Kao jedan od mogućih priređivača bio sam, međutim, uvjeren kako su, unatoč plodnosti kritičkih priloga, ostala neriješena bitna pitanja interpretacije. Nisu se nazirali metodološki adekvatni i povijesno primjereni pristupi koji bi uvjerljivim tumačenjem protuslovlja u životu i u djelu Marina Držića postali preduvjetom za moderno kritičko prezentiranje svih njegovih ostvarenja kao jedinstvene, uzajamno ovisne, stilski dosljedne cjeline, kao izraza osebujne individualne poetike, drugim riječima kao umjetničke projekcije posve određenih filozofskih i političkih nazora.

Ambicija je ovog izdanja da jasno usmjerenom kritičkom argumentacijom, što iscrpnijim komentarom i što potpunijim rječnikom pokuša takvu zadaću ispuniti i dati prilog razumijevanju te cjeline, od pjesama preko pastirskih drama i komedija do političkih pisama. Ono ne može nadomjestiti niti učiniti nepotrebnim dosadašnje studije, pa ni Rešetarovo izdanje, o kojima, uostalom, vodi računa, nego mu je cilj, s jedne strane, učiniti pristupačnim Držićev teatar širokim slojevima čitatelja, a s druge, provesti u djelo specifično priređivačko tumačenje, koje je više godina dozrijevalo, a djelomice je bilo i objelodanjivano. Knjiga u svom kritičkom dijelu ne želi i ne može biti neka »objektivna« *summa* dosadašnjih istraživanja, što se najbolje vidi po bibliografiji, koja se odnosi pretežito na citirana djela i na tek neka od mnogobrojnih koje je priređivač konsultirao a nije navodio, bilo zato što su im rezultati općenito prihvaćeni, bilo stoga što su samo neizravno uvirali u tijek tumačevih izlaganja. Abecedni popis djela u »Bibliografiji« treba dakle da omogući uvid u radove iz kojih se pojedini odlomci u komentarima citiraju s naznakom samo prezimena, ali ne daje bibliografsku sliku radova o Držiću niti doprinosa pojedinih autora. Potpuniju bibliografiju do godine 1967, uključujući i izdanja Držićevih djela, objavio je Josip Mihojević u zborniku *Marin Držić,* uredio Jakša Ravlić, Zagreb, 1969, str. 550—555, a prethodi joj (str. 508—528) popis gradiva s izložbe »Marin Držić«, koju je godine 1967. priredio Miljenko Foretić.

Tekstove s neznatnim, većinom pravopisnim preinakama, priredio sam na temelju Rešetarove kritičke redakcije, uključujući i *Hekubu,* što će reći da sam odustao od prvotne nakane da uvrstim tekst starijeg rukopisa; tako sam učinio radi postizanja što veće jedinstvenosti oslanjajući se na već kon-

solidirane Rešetarove kriterije. Nije donesen »kontrast« koji je Petar Kolendić pripisivao Držiću, jer sam se istraživanjem uvjerio da nije iz njegova pera. U opisu Držićeva života, sintetično prikazanog u uvodnoj studiji, navodim svoj prijevod urotničkih pisama, koja se, dakako, uz još tri neknjiževna spisa (također prevedena), objavljuju u izvorniku iza ostalih djela, u nešto modernijoj transkripciji.

U svemu bitnom ovo se izdanje oslanja na dragocjenu knjigu *Sveučilišne naklade Liber*, izašle 1979. godine, davno rasprodane, koja je u stvari, nakon Akademijinih, prvo moderno izdanje ukupnih poznatih, odnosno sačuvanih, Držićevih djela. Dakako, novi je izdavač podesio njezin grafički lik svojim izdanjima i običajima, dok je vrijeme diktiralo ekonomiziranje prostorom; za razliku od *Liberove* knjige, gdje se komentari objavljuju sinhrono s osnovnim tekstom, *Cekadeova* donosi komentare na kraju pojedinih tekstova, a drukčije su tiskane i drame u prozi. Registar je sveden na onaj imena, ne obuhvativši dakle pojmove niti imena iz mitova, koja su i opet zapravo pojmovi. Knjiga je u ovoj verziji za cijelu petinu manjega obima, ali sadrži sve tekstove i priloge kao i *Liberovo* izdanje, te ažuriranu bibliografiju. Uza sve to se nadamo da će knjiga ispuniti osnovni cilj: da djela najvećeg meštra od teatra kojeg smo ikada imali budu svakome pri ruci, a da ekstenzivni Uvod i akribični komentari ujedno upute i na one razine koje nisu puko obavijesne.

Kao i prvo, i ovo je izdanje sufinancirala Republička samoupravna interesna zajednica u oblasti kulture i to u okviru Programa društveno vrijedne knjige.

Ur.

YU ISBN 86-7091-040-3
Biblioteka Prolog
velika edicija, knjiga 11

Marin Držić:
Djela

drugo izdanje

Izdavač: Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb
za Izdavača: Branko Miškić
Uredništvo biblioteke Prolog: Branko Matan, Igor Mrduljaš, Zvonimir Mrkonjić, Boris Senker, Slobodan Šnajder
oprema: Mihajlo Arsovski
Zagreb, 1987, naklada 3.000
tisak: Zrinski, Čakovec

Kat. [161]

14 -12- 1996	03 -12- [illegible]		28 -06- 2001
24 -03- 1997		13 -12- 1998	
07 -04- 1997		25 -03- 1999	26 -04- 2002
23 -05- 1997		20 -05- 1999	
03 -07- 1997			29 -12- 2006
02 -08- 1997		19 -06- 1999	
		10 -07- 1999	
22 -11- 1997			24 -03- 2007
18 -12- 1997		28 -11- 1999	16 -05- 2007
2 -02- 1998		30 -12- 1999	
		03 -05- 2000	19 -07- 2007
07 -06- 1998		01 -09- 2000	
		12 -11- 2001	
24 -10- 1998		10 -02- 2002	
		17 -02- 2002	

»Narodne novine«, Zagreb — (75)
Oznaka za narudžbu: **UT-XI/11-10**

REVIZIJA
2016.

886.2-8
DRŽ
d

19060
KNJIŽNICA POUZ

886-8
DRŽ
d